DEFENSIO

FIDEI CATHOLICÆ ET APOSTOLICÆ

ADVERSUS

ANGLICANÆ SECTÆ ERRORES

CUM RESPONSIONE AD APOLOGIAM PRO IURAMENTO FIDELITATIS
ET PRÆFATIONEM MONITORIAM SERENISSIMI IACOBI MAGNÆ BRITANNIÆ REGIS
AD SERENISSIMOS TOTIUS CHRISTIANI ORBIS CATHOLICOS REGES ET PRINCIPES

AUCTORE

FRANCISCO SUAREZ

e Societate Jesu

IN CONIMBRICENSI ACADEMIA SACRÆ THEOLOGIÆ PRIMARIO PROFESSORE

PARS SECUNDA

NEAPOLI
EX TYPIS FIBRENIANIS
Via vulgo S. Giov. Maggiore Pignatelli 18
MDCCCLXXII

Cura ac studio Sac. Raph. Caccavo

DEFENSIO

FIDEI CATHOLICÆ ET APOSTOLICÆ

LIBER QUARTUS

DE IMMUNITATE ECCLESIASTICA SEU EXEMPTIONE CLERICORUM A IURISDICTIONE TEMPORALIUM PRINCIPUM

Dogmatis de immunitate ecclesiastica, seu de exemptione clericorum a temporalium principum iurisdictione, veritatem saepe in superioribus supposuimus, eamque in praesenti libro expendere, confirmare, ac defendere, tum in principio huius operis, tum in capite IX. superioris libri promisimus, quoniam ad huius operis complementum, plenamque ad querelas et obiectiones regis Angliae responsionem necessariam esse iudicamus. Rex etenim in fine Apologiae pro iuramento fidelitatis, et in Praefatione ad principes christianos dogma istud ex libris Bellarmini *mirabundus* (ut ipse ait) referens, non solum audaciam et temeritatem in cardinali, sed etiam in dogmate ipso novitatem affingere, et reprehendere ausus est. Et inde maxime catholicos reges contra Pontificem excitare, ac provocare nititur, quod *eorum praecipue intersit, ne quid praerogativis legalibus detrahatur.* Unde ad illos sic loquitur pag. 27: *Quod si potentissimus quisque vestrum alte serioque recogitet, pene tertiam populi solique vestri partem Ecclesiae esse dicatam; nonne, quaeso, illius iacturae sensus animos vestros percutiet, quae tantum hominum fundorumque vestro iuri subtrahat, ut ubique Pontifici coloniae provinciaeque constituantur?* Et alia prosequitur, quae infra referemus; nam obiectiones quasdam continent, quibus in discursu huius libri satisfaciendum est. Prius ergo catholicum dogma de vera libertate seu immunitate ecclesiastica, et clericorum exemptione iuxta vera Theologiae ac iuris canonici principia explanare, et divinis testimoniis ac rationibus pro nostra tenuitate stabilire curabimus. Deinde vero non solum regias obiectiones, sed etiam, quae occurrerint, graviores in medium afferemus, eisque ita, ut spero, satisfaciemus, ut locum in hoc dogmate habere constet, quod alias Chrysostomus dixit homil. 51. in Ioan. *Nihil veritate clarius, nihil simplicius, nisi maligni esse velimus.*

CAPUT I.

Quid nominibus ecclesiasticae immunitatis, libertatis, ac exemptionis significetur.

Summarium

1. Methodus servanda in hoc libro. — 2. Descriptio immunitatis. — 3. Immunitas est triplex: locorum, personarum, et bonorum. — In quo consistat immunitas locorum. — 4. Quid sit libertas ecclesiastica. — Prima opinio. — 5. Secunda opinio. — 6. Praefertur secunda sententia. — 7. Differentia inter canones punientes delicta contra immunitatem vel libertatem Ecclesiae. — 8. Quando contra immunitatem, et quando contra libertatem Ecclesiae fiat. — 9. Quid significet exemptio ecclesiastica. — 10. An privilegium alicui specialiter concessum pertineat ad immunitatem Ecclesiae. — 11. De qua immunitate in hoc opere agatur.

1. Quoniam huius libri materia non solum fidei, sed etiam morum doctrinam complectitur, ita a nobis tradenda est, ut et contra Ecclesiae catholicae adversarios veritatem fidei ostendamus, et pro morali usu ac praxi catholicis inservire possimus. Ac

propterea non solum sacrae paginae testimonia, sed etiam leges tum canonicas, tum civiles diligenter considerabimus, et expendemus, ab his enim maxime doctrina praesertim moralis pendet. Ideoque in primis voces, quibus iura da hac materia loquentia uti solent, explicandaa sunt, ut ita res ipsa et iura melius intelligi valeant. Sunt autem potissimum hae voces tres illae, quas in titulo proposuimus, quas braviter in hoc capite declarabimus.

2. Prima vox est *immunitas,* quae generatim sumpta desoribi potest, ut sit *privilegium, quo res aliqua vel persona a communi aliqua obligatione, seu onere eximitur.* Quam desoriptionem sumo ex l. *Munus* 18. ff. de verbor. significat. ubi *munus* inter alia onus significare dicitur, de quo subiungit Paulus l. C. *Cum remittitur, vacationem militiae munerisque praestat, inde immunitatem appellari.* Ubi *militiae* nomen exempli causa positum videtur, quatenus oncrosum munus est; immunitas autem generatim esse dicitur vacuitas muneris pro onere sumpti, quaa per quamdam remissionem seu cancessionem datur: haec igitur carentia seu ablatio oneris ad Eeclesiam applicata dicitur immunitas ecclesiastica. Quid autem per hanc particulam ultimam denotetur, ex dicendis constabit. Potest autem in hac immuaitate considerari, vel actus remittendi, seu ius speciale, quo aliquis eximitur a communi ouera, vel effectus illius iuris, qui est carentia seu vacatio talis oneris et obligationis. Et utrumque potest nomine immunitatis significari, ut sumi potest ex titulo de Immunitate nemini conced. C. lib. 10. Immunitatem ergo, ut significat ius vacandi a muneribus, dicimus esse privilegium escusans ab onere communi. Utimur autem nomina privilegii lato modo, ut comprehendere potest ius aliquod naturale vel diviuum alicui specialiter convaniens comparatione aliorum, ut in sequentibus magis declarabimus. Immunitas autem sumpta pro ipso effectu privilegii dici potest vacuitas seu excusatio a munere, utique legitima et aliquo iure fundata. Et fortasse hoc modo distingui possunt duo tituli iuris civilis ff. de Vacat. et escusat. munerum, et de iure immunitatis. Sed de hoc alias. In praesenti ergo utroque modo sumi potest immunitas, quae ecclesiastica appellatur, quatenus res vel personas acclesiasticas ab oneribus, aliis rebus vel personis communibus, eximit, et in talium rerum vel personarum decentiam ac reverentiam concessa est.

3. Haec autem immunitas ex parte subiectorum, seu rerum, quibus concessa est, et quasi adhaeret, duplex, vel triplex distingui solet. Una est immunitas locorum seu templorum aut ecclesiarum, alia est immunitas personarum seu clericorum, tertia est immunitas bonorum, quae ad duas priores revocari potest, quia bona aut sunt ecclesiarum aut clericorum, et ratioue illorum ab oneribus seu tributis eximuntur. Prima locorum sacrorum immunitas in duobus consistit, primo in vacatione ab actionibus profanis talium locorum sanctitati repugnantibus, aut ea polluentibus. Secundo in hoc quod sunt loca refugii, securitatis, ac custodiaa, tam reorum ad ea confugientium, quam bonorum, quaa in eis reponuntur. Ita sumitur ex titulis de immunit. ecclesiarum, et ex 17. q. 4. fere per totam, et notavit specialiter Glos. in c. *Cum devotissimam* 12. q. 2. verb. *Pro violata immunitate.* De hac vero immunitatis specie dictum late a nobis est in tam. l. *de Religione* lib. 3. toto, nihilque hoc loco addendum occurrit, maxime cum ad praesentem causam nihil pertineat. Aliae vero duae immunitates personarum et bonorum praesentis considerationis maxime sunt, et utramque attingit rex Angliae, cum ingentem persouarum at fundorum partem regio iuri subtrahi conqueritur, et ideo de utraque dicemus.

4. Atque ex huius vocis declaratinne facile intelligitur, quid libertas ecclesiastica sit; aliqui enim existimant, has voces esse synonimas, alii differentiam aliquam inter eas constituunt. Ut videre licet in Caietano in Summa, verb. *Immunitas,* ubi licet prius illas voces confundat, in fine tamen in ordine ad intelligentiam canonum, illas ita distinguit, ut nomine libertatis acclesiasticae solam immunitatem personarum in se, et in bonis suis, nomine autem ecclesiasticae Immunitatis locorum tantum exemptinnem significari vellt, ideoque violantem tampli immunitatem non censet agere contra libertatem ecclesiasticam, nec censuras cantra violantes ecclesiasticam libertatem latas incurrere. Et ad hoc confirmandum expendit Caietanus verba Benedicti X. in Extravag. 1. de Privileg. ubi referens casus reservatos, distincte numerat *ecclesiarum immunitatis et ecclesiasticae libertatis violatores;* ergo sentit, verbis illis diversa privilegia Eeclesiae significari.

5. Nihilominus vocas illas idem significara docuit Covarruv. d. c. 20. lib. 2. Variar. in prin. et secutus est Tusebus ver. *Ecclesiae immunitas,* concl. 8, n. 9. Potestqua suaderi ex descriptiona immunitatis, quia immunitas non est nisi carentia quaedam subiectionis et oneris; quaa carentia nomine etiam libertatis significatur, sicut etiam libertas significare solet carentiam servitutis seu necessitatis; erga, addita eadem determinatione ecclesiasticae libartatis, sicut et immunitatis, idem utraque voce significabitur. Unde pondarat Covar. in dicta Extravag. 1. non addi eamdem determinationem, sed variari, cum dicitur, *ecclesiarum immunitatis et ecclesiasticae libertatis*, nam voces *ecclesiarum*, *et ecclesiasticae* non idem significant, quia nomine *ecclesiarum*

ibi significantur templa, iuxta vulgarem usum, et ita per illam vocem compositam solum ibi significatur immunitas sacrorum locorum; cum vero dicitur *ecclesiastica libertas*, nomen *ecclesiastica* sumptum est generaliter ab Ecclesia maxime ratione ecclesiastici status: et ideo ibi proprie significet exemptionem ecclesiasticarum personarum tam in se, quam in bonis suis. At haec libertas etiam vocatur in iure immunitas ecclesiastica in capito *Adversus* de immunitate ecclesiarum iuncto cap. *Non minus* eodem. Ergo, stante eadem determinatione ecclesiasticae libertatis et immunitatis, idem utraque voce significatur. Unde in communi usu doctorum voces illae tanquam synonimae usurpantur, ut videre licet in Ioan. Lup. tractat. de Libertat. Ecclesiast. a princip. per totum, et praesertim, I. p. q. 3, et 2. p. q. 11. Rebuff. tract. de Immunit. et Hier. Alban. in tract. alio de Immunit. et reliquis in Rubricis *de Immunitate*.

6. Quocirca haec posterior sententia in rigore vera est, recteque probatur, attento usu, et verborum proprietate. Nec Caietanus simpliciter contradicit; fatetur enim voces illas saepe confundi; addit vero, in usu canonum censuram ferentium contra violantes ecclesiasticam immunitatem, vel contra ecclesiasticam libertatem, illam differentiam servari, quod priora tantum puniunt inferentes iniuriam locis sacris, posteriora vero eos, qui agunt contra immunitatem personarum. Quae etiam differentia non satis firma est, nam prior pars ad summum habet locum, quando in canone est sermo de immunitate ecclesiarum, nam tunc ordinarie nomine ecclesiarum significantur templa, ut dixi, et ex illo addito determinatur canon ad loca sacra. At si canon disponat contra violantes immunitatem ecclesiasticam, plane omnia comprehendit, nisi ex actione, quam punit, vel ex aliis circumstantiis constet, de immunitate locorum vel personarum specialiter loqui: et ita vox de se indifferens est, et omnia comprehendit, nisi aliunde determinetur. Idemque est, si canon loquatur de immunitate *Ecclesiae* in singulari, tum quia vox *Ecclesiae* de se solum generaliter determinat immunitatem Ecclesiae concessam, sive in locis, sive in personis; tum etiam quia praecipue significare solet congregationem fidelium, nisi aliunde determinetur, vel ex contextu constet, sermonem esse de materiali templo.

7. Alia vero differentia excogitari potest inter canones punientes eos, qui contra immunitatem Ecclesiae aliquid faciunt, vel contra libertatem. Duobus enim modis potest immunitas violari. Primo, solo facto, sive usurpatione iuris, secundo sub praetextu iuris alicuius, seu legitimae potestatis. Priori modo agit contra immunitatem, qui Ecclesiam incendit, infringit, spoliat, bona Ecclesiae surripit; posteriori modo egit contra immunitatem iudex, qui reum ab Ecclesia extrahit. Unde posterior hic modus non solet committi, nisi a gerente publicam potestatem, vel sub aliquo eius colore seu praetextu; prior vero a quocumque privata potestate per violentiam potest committi: utroque autem istorum modorum fit contra immunitatem, proprie vero contra libertatem ecclesiasticam tantum posteriori modo committi videtur. Sic enim qui violentas manus in clericum iniicit, contra immunitatem Ecclesiae agit, non tamen videtur agere contra libertatem ecclesiasticam; e contrario vero iudex saecularis iudicium in clericum usurpans, violator est ecclesiasticae libertatis proprie (ut ita dicam) et specifice, licet ibi etiam generatim includatur immunitatis violatio, quia non potest ius immunitatis violari sine actione immunitati contraria.

8. Simili modo, qui privata auctoritate per solam vim et iniuriam aliquam personam ab Ecclesia extrahit, contra immunitatem tantum Ecclesiae agit; qui autem id facit titulo publicae potestatis et iurisdictionis, vel qui statuit, ut ecclesiae non habeant privilegium securitatis et asyli delinquentium, confugientium ad ipsas, etiam libertatem ecclesiasticam violat, quia non solum usum, sed etiam ius immunitatis Ecclesiae eripere conatur. Et hoc modo videntur optime intelligi verba Benedicti XII. supra citata. Et ratio reddi potest, quia minus requiritur ad agendum contra immunitatem, quam contra libertatem Ecclesiae, ac subinde latius patet agere contra immunitatem, quam contra libertatem; omnis enim, qui libertatem infringit, immunitati etiam derogat, non vero e converso, sicut omnis haereticus schismaticus est, non vero e converso, nam qui neget facto tantum obedientiam Ecclesiae, ad summum erit schismaticus. Et hac etiam ratione dixit cardinalis Zabar. in Repetit. cap. *Perpendimus*, de Sentent. excomm. n. 2, opposit. 7, odiosius esse clericum iudicari a laico, quam ab alio ut privato percuti, nimirum, quia illud prius est contra libertatem ecclesiasticam, hoc vero posterius tantum videtur contra immunitatem. Habetque hoc fundamentum in cap. *Si vero*, de sentent. excomm. ubi percussio clerici facta a ministro potestatis, non ut ministro, sed ut privata persona, et sine usurpatione iurisdictionis, non censetur semper inducere censuram reservatam Pontifici; percussio autem facta ab officiali potestatis, utique ut ministro eius, semper declaratur reservata, cuius ratio non videtur esse alia, nisi quia haec posterior est gravior et odiosior actio, utpote contraria libertati Ecclesiae, et non tantum immunitati, sicut prior. Denique differentia haec etiam videtur proprietati verborum consentanea; nam

ille propric agit contra libertatem alicuius, qui vult illum in servitutem redigere, et onus servitutis illi imponere; qui vero, facto tantum iniuriam alteri facit, eumque tanquam servum percutit, non propria agit contra libertatem eius.

Verumtamen in hoc puncto negare quidem non possumus, illas duas modos violandi ecclesiasticam immunitatem esse distinctos; et ex suo genere gravius multo esse delictum, quando non solum facto, sed etiam praetenso iure immunitas rumpitur, sicut longe gravius est ius decimarum Ecclesiae negare, quam decimas non solvere. Nihilominus tamen hoc non obstat, quominus utroque modo violetur libertas ecclesiastica, sicut immunitas, quia (ut ostendi) immunitas et libertas ecclesiastica eadem modo determinata in re idem sunt. Et quamvis verum etiam sit potuisse facile nomen violationis libertatis ecclesiasticae quasi per antonomasiam applicari ad significandum modum violationis, qui non solum violentia, sed etiam praesumpto et usurpato iure nititur; eo quod libertatis nomine magis ius ipsum significari videatur, et quia frequenter videntur iura hanc violationem immunitatis contra libertatem ecclesiasticam vocare, ut in dicto c. *Non minus*, et in multis censuris Bullae Coenae videre licet; nihilominus affirmare non possumus, differentiam illam esse in iure constantem, nec tanquam regulam constituere, quod censura lata contra violantes libertatem ecclesiasticam non comprehendat omnes violatores immunitatis, nisi ex verbis, vel materia legis limitatio talis colligatur. Quia illa regula vel differentia nullo iure satis fundata est, nec est in usu doctorum, ut constat ex his, quae congerit Ioannes Lupus tract. *de libert. ecclesiastic.* p. 1, quaest. 10, et aliis, quae enumerat Guilielmus Luveranus in tract. de Arbore iurisdictian. in illius declarat. numero 15, et ex Rebuff. in *Concordat*, tit. de firma et irrevoc. concordat. stabili § Penult. verb. *Quaero, quae sunt statuta*.

9. Atque ex his tandem explicata relinquitur tertia vox *exemptionis ecclesiasticae*, nam in re idem significat, quod immunitas, vel libertas, et ita communiter solet una vox per aliam explicari, seu describi. Videtur tamen nomen exemptionis esse magis facti, quam iuris, ac proinde magis significare effectum privilegii quam privilegium ipsum immunitatis. Unde potest non immerito quaeri, an omnis exemptio privilegio concessa templis, rebus, aut personis ecclesiasticis censeatur ad immunitatem vel libertatem ecclesiasticam pertinere; ita ut qui omnem huiusmodi exemptionem violaverit, censeatur contra immunitatem vel libertatem ecclesiasticam agere, et censuras contra eiusdem libertatis usurpatores latas incurrere. Duplex enim potest esse tale privilegium, unum generale, concessum ecclesiis omnibus, ut ecclesiae sunt, vel personis ecclesiasticis, qua tales sunt, et de eiusmodi privilegio certum est, ad immunitatem ecclesiasticam pertinere, in hac enim consentiunt omnes, et patebit ex dicendis. Alia vero potest esse exemptio ex privilegio particulari dato tali ecclesiae, vel dignitati, aut personae ecclesiasticae ex peculiari illius consideratione.

10. Et de hac exemptione est dubium, an pertineat ad immunitatem ecclesiasticam, ita ut violatio illius sit ecclesiasticae immunitatis violatio. Affirmat enim aperte Rebuffus in *Concordat*. loco proxime citato referens plures: sequitur cardinalis Tuschus verbo *libertas ecclesiastica*, conclus. 341, numero 17. et sequentibus, ubi alios allegat. Et idem videtur sentire Rochus Curt. tract. *de Consuet*. sect. 5, circa 2. partem Glossae num. 21, et Ioan. Lupus dicto tractat. *de Libertate Ecclesiastica* p. 1, q. 10, casu 12. et 16. Moveri potuerunt hi doctores, vel quia immunitas ecclesiastica comprehendit omnia privilegia ecclesiis, vel ecclesiasticis personis concessa, vel quia ad agendum contra libertatem ecclesiasticam, satis est agere contra libertatem unius ecclesiae. Nam statuta privata unius reipublicae contra Ecclesiam, tantum ecclesias illius territorii laedunt, et nihilominus sunt contra ecclesiasticam libertatem, quia in una ecclesia offenduntur omnes, sicut in percussione unius clerici totus clerus offenditur, et timidior fit.

Nihilominus dicendum est, secundum iuris usum et ecclesiasticum morem, solam illam exemptionem ad ecclesiasticam immunitatem vel libertatem pertinere, quae manat ex generali privilegio data Ecclesiae, vel in honorem et reverentiam templorum, vel ob decentiam et dignitatem ecclesiastici status seu clericalis ordinis. Haec est communis sententia iurisperitorum in cap. *Noverit*, de sentent. excomm. et in Authent. *Cassa*, C. de Sacrosanct. Eccles. ut testantur Panormitanus in dicto cap. *Noverit*, num. 2, et lib. 1. Consil. in 83, num. 1, et Decius in dict. Authent. *Cassa*, num 18. Iulius Clar. libro 5, § ultim. q. 77, num. 28. Sylv. verb. *Excommunicatio*, Excommunic. 10, et Lapus, allegat. 3, et alios retuli, et secutus sum tom. 5. *de Censur*. disp. 21, sect. 2, num. 89. et 90, ubi hoc latius explicui. Et idem sensit Caietanus in Summa verbo *Immunitas*; dicit enim, quoad poenas iuris sub immunitate non venire, nisi exemptiones, quae ex generali privilegio Ecclesiae competunt, quoad culpam vero eiusdem rationis esse passe violationem exemptionis speciali privilegio alicui ecclesiae datae, cum violatione immunitatis communiter Ecclesiae concessae, licet prior culpa non ita puniatur in iure, sicut posterior. Unde sentit, et bene, exemptionem alicuius ecclesiae

ex speciali privilegio in re ipsa vere esse quamdam immunitatem et libertatem ecclesiasticam. Quia est liberatio ab onere, quam vox immunitatis generatim significat, est autem concessa rei sacrae, qua talis est, ac subinde religiosa, et suo modo sacra merito dici potest; ergo violatio eius est irreligiosa, sacrilega, et consequenter eiusdem speciei cum violatione similis immunitatis concessae Ecclesiae per generale privilegium. Et nihilominus iura non puniunt has violationes specialium privilegiorum, neque de illis tractant, quando libertatem et immunitatem ecclesiasticam tuentur, sed de his, quae generaliter ad Ecclesiam et ecclesiasticum statum spectant. Et ideo diximus, in usu iuris sub immunitate ecclesiastica solas exemptiones ex privilegiis universalibus manantes comprehendi.

Unde fit, ut determinatio illa immunitatis, cum ecclesiastico dicitur, habitudinem dicat ad Ecclesiam secundum communem rationem suam. Non quia debet privilegium esse concessum Ecclesiae universali in omnibus membris suis, hoc enim necessarium non est, ut constat, sed ut respiciat totam Ecclesiam pro illis membris, vel locis, quae talis immunitatis sunt capaces. Unde etiam recte adnotavit Caietanus, ad violationem huius immunitatis non esse necessarium, ut in tota Ecclesia, vel in omnibus personis, aut locis, quibus convenit, violetur, sed satis esse quod violetur in uno, seu in quolibet, cui ex vi generalis privilegii competit. Et hoc solum probat fundamentum contrariae sententiae; et aliqui ex prioribus auctoribus nihil aliud intendunt, praesertim Rochus Curti, qui alios refert. Et est manifestum ex iuribus, quae ipse allegat c. 2. *de Reb. Eccles. non alienan.* et c. 2. *de Foro compet.* ubi etiam ratio redditur, quia iniuria facta uni personae contra generale privilegium communitatis, et propter communitatem concessum, in totam communitatem redundat, et ideo est propria violatio immunitatis, quam iura puniunt. Unde etiam obiter intelligitur, licet contingere possit, violationem specialis privilegii, propriae immunitatis ecclesiasticae quoad speciem culpae esse eiusdem rationis, nihilominus ex genere, seu modo suo violationem immunitatis hoc habere peculiare, quod est veluti communis iniuria, et in communitatem speciali titulo redundans: ita ergo immunitas proprie dicit exemptionem aliquam Ecclesiae communem.

11. Ex quibus tandem concluditur, de hac sola propria immunitate, seu libertate ecclesiastica in praesenti tractari, et, quia iam locorum immunitatem exclusimus, solum de immunitate personarum vel in se, vel in rebus esse sermonem. Addendum vero est, personis ecclesiasticis duplicem immunitatem, seu duplex generale privilegium esse concessum, unum appellatur privilegium canonis, aliud fori. Prius est privilegium (ut ita dicam) securitatis, et indemnitatis personarum ecclesiasticarum, cui per canonem, *Si quis suadente* 17, q. 4, cautum est singularem censuram ferendo contra percussores clericorum. Et de hac immunitate nulla est nobis controversia cum rege Angliae, et alioqui materia illius canonis alibi est a nobis tractata, et ideo de illa exemptione seu immunitate non erit in praesenti sermo. Privilegium autem fori dicitur illud, quo clericis exemptio a iurisdictione laica concessa est, cui consequenter adnexa est exemptio a tributis, et in his tota controversia versatur.

CAPUT II.

Utrum clerici in spiritualibus et ecclesiasticis causis a potestate principum saecularium iure divino exempti sint.

Summarium

1. Aliquot haereticorum error. — Fundamentum erroris. — 2. Conclusio de fide. — 3. Probatur assertio ratione. — 4. Ostenditur conclusio ex Scripturis. — 5. Confirmatur ex summis Pontificibus. — 6. A saeculari potestate eximuntur etiam omnes spirituales causae. — 7. Solutio ad fundamentum contrarii erroris. — 8. Ad confirmationem responsio. — 9. Obiectio. — Solutio.

1. Punctum hoc in principiis superiori libro positis virtute definitum est: illud autem hic praemittimus; tum quia rex Angliae clerum in omnibus rebus et causis sibi fore subiectum in suo regno contendit, idemque respective de caeteris regibus, et regnis cum Marsilio Patavino et aliis similibus affirmat; tum etiam quia, hoc errore reiecto, maiori claritate et certitudine constabit, in quo propria immunitas et exemptio clericorum posita sit. Fundamentum ergo praedicti erroris est, quia vel nulla est in Ecclesia Christi spiritualis potestas, sed sola civilis seu temporalis, per quam omnia tam saecularia, quam ecclesiastica gubernanda sunt, et omnes leges ferendae, et iudicia terminanda, in quacumque materia versentur. Quia omnia tam ecclesiastica, quam civilia comprehenduntur sub politico ordine, ac regimine, neque aliter cadunt sub potestatem humanam, totus autem politicus ordo sub regiam potestatem cadit. Vel certe, si illius erroris sectatores aliquam spiritualem potestatem agnoscunt, illam volunt esse in regibus in supremo gradu, ex eodem fere fundamento, quod totus ordo hierarchicus Ecclesiae est tantum politicus, id est, propter externam politiam ecclesiasticam, quae unum corpus fo-

cit cum civili, et ideo necesse est totam eidem regi supremo subiici. Unde ad hoc confirmandum expendunt, Paulum omnia, quae ad humanum regimen spectant, regi supposuisse sine ulla exceptione, dicens Rom. c. 13: *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Ex quibus verbis quidam intulit, principes saeculares habere auctoritatem ferendi leges in omni materia, et obligantes omnes personas, iuxta illud: *Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt,* Prov. c. 8. Confirmatur hoc, quia Theodosius imperator in suo Codice, et postea Iustinianus in suo multas leges de spiritualibus rebus condiderunt, ut de sacrosanctis ecclesiis, de episcopis, et clericis, etc. Et plures similes habet Alfonsus Hispaniae rex in suis legibus Partitar. part. 1. Ergo *qui illi resistit* (teste Paulo), *Dei ordinationi resistit.*

2. Veritas nihilominus catholica est, clericos in spiritualibus seu ecclesiasticis causis omnino esse immunes a iurisdictione temporalium principum. Ita docent omnes catholici scriptores in locis infra allegandis, conveniuntque omnes, immunitatem clericorum quoad hanc partem esse de iure divino; quod aeque certum, ac de fide esse censeo, quia eisdem principiis et fundamentis nititur. Haec autem principia tria sunt praecipua, quae in superiori libro probata sunt. Unum est, esse in Ecclesia potestatem gubernativam spiritualem a civili distinctam, et superioris ordinis, datam ipsi Ecclesiae ex singulari Christi institutione et donatione ultra omne ius naturae. Quod principium in c. VI. praecedentis libri probatum est. Aliud principium est, hanc potestatem spiritualem non esse in regibus, vel principibus temporalibus, sed in pastoribus Ecclesiae a Christo datis, et praesertim in summo Pontifice, qui est romanus Episcopus, et hoc principium probatum est in eodem libro a cap. 10. Tertium principium est, hanc spiritualem potestatem non esse subordinatam potestati regum, sed potius habere illam sibi subiectam, quod in eo libro a cap. 20. fuse probatum ac defensum est.

3. Ex his ergo principiis sic concluditur: Causae spirituales per spiritualem potestatem stabiliendae, ac definiendae sunt; sed haec potestas spiritualis neque est in regibus, neque subordinatur potestati eorum; ergo tales causae spirituales sunt extra forum et potestatem saecularium principum tam directe, quam indirecte; ergo personae ecclesiasticae quoad has causas ex vi divini iuris extra iurisdictionem principum constituti sunt, ac subinde eodem divino iure tali exemptione, seu immunitate gaudent. Maior est per se evidens, supposito primo principio, quia si potestas iurisdictionis spiritualis et temporalis distinguuntur, necesse est, ut circa distinctas materias versentur, et unaquaeque materiam sibi proportionatam vindicet, et intra illam contineatur; ergo spiritualis materia quoad omnem dispositionem et regimen ad potestatem spiritualem pertinet, et e converso spiritualis potestas in materia spirituali tanquam in propria sphaera operatur, eamque pro adaequato et proprio obiecto habet. Minor autem in secundo et tertio principio probata est. Prima vero illatio evidenter ex praemissis infertur, quia nulla potestas operatur directe nisi in sua materia, neque extenditur indirecte, nisi ad materiam potestatis sibi subordinatae; neutrum autem habet potestas civilis respectu materiae spiritualis, ut ostensum est; ergo spiritualis materia omnino est extra iurisdictionem temporalium principum. Et inde tandem evidenter concluditur altera illatio, quia in primis clerici, ut clerici sunt, ad spiritualem materiam pertinent, ratione ordinis, qui spiritualis est, et ex Christi institutione. Deinde personae sortiuntur forum pro ratione materiarum, seu causarum, quia iurisdictionis actus proximo versatur circa aliquam materiam, quam praecipit, vel discutit personae subiectae, et ideo si materia est extra iurisdictionem alicuius, etiam personae, ad quas pertinet talis materia, sub ratione tali erunt ob eadem iurisdictione immunes.

4. Hac ergo manifesta probatione supposita, ex principiis fidei iam probatis, non aliter ostenditur haec veritas ex Scriptura, quam ex illis locis in quibus Ecclesiae regimen pastoribus Ecclesiae a Christo commissum esse ostenditur, *Pasce oves meas,* et *Quodcumque ligaveris,* etc. *Qui vos audit, me audit,* etc. Item ex illis, quibus ex institutione Christi ostenditur esse in Ecclesia potestatem iudiciariam et ecclesiasticum tribunal, iuxta illud: *Quid vultis? in virga veniam ad vos?* etc. Et illud: *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu iam iudicavi ut praesens eum, qui sic operatus est,* etc. Et infra: *Nam etsi amplius gloriatus fuero de potestate nostra,* etc. Item illud: *Obedite praepositis vestris,* etc. Et quod ad hanc potestatem pertineat clericorum regimen, satis declaratur ex verbis Pauli ad Timotheum I, c. 2: *Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.* Inde enim satis constat, causas clericorum, saltem ut clerici sunt, ad praelatos Ecclesiae pertinere, et ad solos illos. Nam licet haec exclusiva ibi expresse non addatur, satis ex eo colligitur, quod illa potestas superioris ordinis est, et aliis data non est, nisi Ecclesiae pastoribus, nec inferiori potestati subordinata est, ut dixi.

5. Atque hoc modo veritatem hanc ex Christi et apostolorum doctrina sumpserunt sacri Pontifices et concilia. Huc enim spectant verba illa Ioan. papae: *Si imperator catholicus est, filius est, non prae-*

sui Ecclesiae. Et infra: *Ut Dei beneficiis non ingratus contra dispositionem caelestis ordinis nihil usurpet, ad sacerdotes enim voluit Deus, quae Ecclesiae disponenda sunt, pertinere, non autem ad saeculi potestates*, etc. In quibus verbis aperte declarat, hanc institutionem esse de iure divino; et illud verbum *discuti* ponderandum est, nam ex illo constat, causas clericorum ad forum ecclesiasticum tantum pertinere ex divino iure. Quod saltem de causis ecclesiasticis et de clericis, ut clerici sunt, necessario intelligendum est. Eamdem doctrinam comprobant, et confirmant Gelasius, Nicolaus I, et Symmachus pontifices in variis decretis synodalibus in eadem dist. 69. allegati. Et Felix papa, atque iterum Nicolaus in cap. *Certum est*, et cap. *Imperium*, et cap. *Quoniam*, distin. 10, et Innoc. III. in cap. *Ecclesia*, de Constit. et in cap. *Solitae*, de Maiorit. et obedien. et in cap. *Novit*, de Iudiciis, ibique cap. 2. idem habetur ex concilio rhemensi sub Eugenio, et ex Honorio papa in cap. 2. de Iurament. calum.

Scio quidem, regem Angliae cum suis protestantibus tantorum Pontificum auctoritatem contemnere, eosque tanquam iudices in causa propria recusare. Verumtamen iam dixi in praecedenti libro, istorum vel ignorantiam, vel pertinaciam Pontificum auctoritatem, quae iu Christi verbis ac promissionibus fundata est, non posse minuere. Eo vel maxime, quod non soli romani Pontifices, sed alii etiam antiquissimi patres in eamdem veritatem conspirant, ut ex Ambr. Greg. Nazianz. et aliis multis in superiori lib. c. IX. et sequent. late monstratum est, et ideo eorum sententias iterum referre supervacaneum iudico. Quod si de his omnibus dicetur, esse episcopos, aut sacerdotes, et in propria causa loqui; certe Ecclesia numquam habuit alios pastores, aut doctores, a quibus doceretur, et per quos divinas et apostolicas traditiones acciperet, et in fidei puritate et sana Scripturarum intelligentia conservaretur. *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi*, ut dixit Paulus ad Ephes. 4. Impium ergo est cogitare, eos in hac causa Ecclesiae imposuisse, aut humano affectu fuisse locutos, sed Ecclesiae causam, quae a sua separari non poterat, defendisse non potestatem novam sibi arrogando, sed quam a Christo per apostolos et eorum successores acceperunt, conservando, et posteris ad Ecclesiae utilitatem defendendo.

Sic ergo confirmata catholica assertione tam infallibili auctoritate, quam firma ratione, et ex eadem probatione intelligi potest primo, hanc immunitatem seu exemptionem clericorum non esse per modum ablationis seu diminutionis iurisdictionis, quae prius esset in principibus, sed per modum negationis, quia numquam talem iurisdictionem habuerunt, neque unde illam haberent, ostendere poterunt. Quia (ut saepe dixi) Christus Dominus condendo novam spiritualem rempublicam, nullam principibus temporalibus dedit potestatem (ubi enim, aut quando illam contulit?), sed eam dedit Ecclesiae pastoribus; ideoque temporales reges nullam potestatem habent in ecclesiasticas personas, et earum causas, prout tales sunt; neque huiusmodi personae quoad tales causas regibus subiiciuntur, et hoc modo dicuntur exempti, non quia illorum iurisdictioni subtracti sint, sed quia ipsi reges potestatem in ipsos nunquam acceperunt. Quod declaratur optime ex tempore primitivae ecclesiae, in quo principes temporales infideles erant, nemo enim dicet, eos habuisse tunc potestatem ad iudicandas ecclesiasticas causas clericorum, et nihilominus tunc Ecclesia non carebat perfecta potestate ad se gubernandum, et ad iudicium ferendum in huiusmodi causis, et de huiusmodi personis, quae ad principes saeculares nullo modo pertinebant. At saeculares principes propter conversionem ad fidem non acquisierunt iurisdictionem aliquam novam in Ecclesiam (quis enim eis illam contulisset?); ergo neque nunc illam habent. Recte igitur dicuntur clerici in his exempti, non per propriam subtractionem et quasi ex privilegio novo, sed quia ipsi principes ex se carent tali potestate in clericos quoad huiusmodi causas.

6. Secundo colligo ex dictis, licet haec exemptio praecipue eluceat in clericis, quia et personae sacrae sunt, ac divino cultui specialiter dicatae; ideoque et canonicis legibus principaliter gubernantur, et consequenter causae ecclesiasticae in eis maxime, et quasi in proprio subiecto locum habent; nihilominus etiam in aliis fidelibus quatenus spirituales causae ad eos etiam pertinere possunt, eamdem exemptionem observari, quia non tantum ex proprio statu personae ecclesiasticae, sed ex generali ratione talium causarum nascitur, ut declaratum est. Vocantur autem spirituales causae omnes illae, quae ad fidem, sacramenta, sacrificium, et in universum ad divinum cultum, et ad salutem animae, eiusque a peccatis curationem ac remedium pertinent, ut in lib. IV. *de Legib.* qui est de legibus canonicis, latius diximus, et tractant doctores in dicto cap. *Ecclesia*, de Constit. et varia exempla videri possunt in Tuscho, verbo *libertas ecclesiastica*, cap. 1, et nonnulla de hoc puncto addemus infra cap. XV. et XVI.

7. Ultimo ex dictis patet responsio ad fundamentum contrarii erroris. Principia enim, in quibus fundatur, haeretica sunt, satisque in superioribus impugnata. Verba autem Pauli: *Qui potestati resistit,*

Dei ordinationi resistit, et verba Sapientiae: *Per me reges regnant*, ineptissime inducuntur. Nam Paulus loquitur de potestate in suo foro, et intra limites suos praecipiente. Cum enim dixit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*, non intellexit, omnem hominem debere esse subiectum cuicumque regi, sed suo, nec enim Hispanus tenetur regi Galliae parere, aut subesse; unusquisque ergo suo regi subesse praecipitur: ita ergo etiam dicitur Dei ordinationi resistere, qui potestati seu superiori, et ordinate seu in materia sibi subiecta praecipienti resistit. Neque Paulus dixit, regi obediendum esse in omni materia, sed simpliciter locutus est, sicut alibi etiam dixit: *Obedite praepositis vestris*. Ideoque necessarium non fuit addere limitationem, vel exceptionem, quia in ipsa obedientiae ratione intrinsece includitur respectus ad superiorem, ut superior est, et legitime praecipit. Et in alio loco, sicut dixit Sapiens, reges per sapientiam regnare, ita statim addidit, *et legum conditores iusta decernere*.

8. Ad confirmationem de legibus Iustiniani in materia canonica, dixi in allegato lib. IV. *de Legibus* c. 11, illas non esse veras leges, sed per modum instructionis, non per modum iuris haberi posse, ideoque in his, in quibus canonibus contradicunt, nullius esse utilitatis, etiam declaratur in l. *Privilegia*, et Authent. *Cassa*, C. de Sacrosanct. Eccl. Et specialiter de causis ecclesiasticis id declaravit idem Iustinian. Novel. 38, quae habetur collat. 6, tit. 11, ut clerici apud proprios episcopos etc.

9. Una vero superest obiectio contra illam partem, in qua dictum est, immunitatem hanc esse de iure divino, nam inde fieret esse immutabilem, et non posse per Pontificem minui, aut dispensari, quod falsum est. Nam ex consensu doctorum, potest Pontifex causas ecclesiasticas et spiritualem iurisdictionem laicis committere; poterit ergo clericos in eisdem etiam causis regibus subiicere. Respondeo, hanc exemptionem, ut dixi, esse de iure divino negative, quatenus ius divinum non dedit regibus spiritualem potestatem in clericos, vel ecclesias, aut ecclesiasticas causas. Unde quoad hoc est prorsus immutabilis divina institutio, fieri enim non potest, ut rex ex vi suae regiae potestatis ius dicere possit clerico in huiusmodi causis. Neque hoc potest per ullam dispensationem honestari, quia repugnantiam contra rationem naturalem involvit. Unde etiam est iure divino prohibitum, ne quis per solam iurisdictionem regiam sine altiori iurisdictione tale iudicium usurpet: in hac ergo dispensatio aut limitatio non cadit.

Non est autem sic eodem divino iure prohibitum, ne spiritualis iurisdictio laicis committatur; et ideo licet canones hoc prohibeant, et regulariter non fiat etiam per usitatam dispensationem, nihilominus de absoluta potestate Pontificis fieri non repugnat, ut cum communi sententia in libris *de Censuris, et Legibus* diximus. Et tradunt Panorm. Felin. et alii expositores communiter in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de Constitutionibus. Existimo autem, hoc esse intelligendum de iurisdictione delegata, vel in aliquo particulari casu, nam ordinarium regimen Ecclesiae non existimo posse regibus aut laicis committi, quia iure divino statutum est, ut per episcopos gubernetur, ut Actorum 2. constat. Et ob eamdem rationem existimo, fieri non posse, ut clerici, in propriis et ecclesiasticis rebus et causis, saecularibus principibus ordinario iure subiiciantur, etiam per concessionem Pontificis; nam hoc modo multum everteretur ordinarium Ecclesiae regimen a Christo institutum, et non potest habere iustam et rationabilem causam, ob quam valide fieri posse videatur.

CAPUT III.

Utrum personae ecclesiasticae a iurisdictione principum etiam in rebus et causis temporalibus eximi potuerint, et exemptae sint.

Summarium

1. Schismaticorum error et doctrina circa hanc materiam.—2. Confirmatio.—Evasio.—Instantia.—3. Vera et catholica sententia de exemptione clericorum.—Haec tribus modis fieri potest.—Probatur primus modus.—4. Solvitur ratio contra hunc concessionis modum.—5. Per exemptionem clericorum reges privantur iurisdictione in ipsos.—6. Probatur secundus modus exemptionis.—7. Obiectio.—Responsio.—8. Pontifex per suam indirectam potestatem in reges clericos eximere potest.—9. Probatur tertius modus exemptionis.—10. Exemptio est actus iurisdictionis voluntariae.—11. Exemptio clericorum nec iustitiae repugnat, nec rationi naturali.—12. Est intrinsece malum ita aliquem eximere, ut nemini subiiciatur.—13. Solvuntur argumenta contra hunc modum exemptionis.—Confirmatio adversariorum.—14. Responsio ad confirmationem.—Iudex ecclesiasticus potest poenam mortis imponere.—15. Ultima assertio.—Exemptio clericorum antiqua et sancta.—Probatur.—16. Concluditur, de facto fuisse exemptionem clericis concessam.

1. In hac puncto est praecipua controversia cum his schismaticis, qui licet primatum romani Pontificis non negent quoad spiritualem potestatem, nihilominus primatum in temporalibus tam civilibus, quam criminalibus, etiam respectu clericorum, regibus temporalibus attribuunt, et ideo illud prius generatim proponimus inquirendum, an sit talis exemptio, ut postea originem, proprietates, et effectus eius specialim declaremus. In quaestione autem proposita duo insinuantur: unum est de potestate, id est an po-

tuerint clerici eximi a iurisdictione regum in rebus temporalibus, aliud est an de facto exempti sint. Haeratici enim sectatores Marsilii Padusni et Illiriens, aliique novorum schismatum inventores constanter negant, faetam esse in Ecclesia eam clericorum exemptionem, quam principes temporales supremi observare taneantur. Ut autem huius assartionis fundamentum aliquod inveniant, negant consequenter, potuisse fieri in Ecclesia talem exemptionem sine gravi lapsu et errore contra ius divinum et naturale. Quam ratianem astruendi hunc errorem habuisse videntur quidam Paulus Servita, et alii occulti scriptores contra libertatem eeclesiasticam, qui anta paucos annos libellos quasdam contra Sedem apostolicam sparserunt occasione venetaa dissensionis omnibus notaa, eisque adnumerandus videtur Barclaius, cui novissime illustrissimus Bellarminus respondet: atque hos etiam rex Angliae laudat, et imitatur.

Ad illud autem suum fundamentum persuadendum solum utuntur illis testimoniis Scripturae, in quibus reges dicuntur ministri Dei, et eorum potestas a Deo essa dicitur, et ideo eorum obedientia praecipitur, tanquam iuro naturae uecessaria, *propter conscientiam*, ad Roman. c. 13, Proverb. c. 8. cum similibus. Ex quibus hoc etiam principium tanquam certum statuunt, regas a Deo immediate habera potestatem et curam impasitam gubernandi omnes homines ditionis suae. Ex quo tandem inferunt, exemptionem clericorum uniuscuiusque regni a suo rege esse repugnantem legi divinaa ac naturali, ac propterea assa impossibilem. Haac autam ultima illatio in hunc modum potest a nobis deduci, ut umbram aliquam rationis babera videatur; nam haec exemptio vel potuit fieri a Deo ipso, vel ab aliquo homine; neutrum autem dici potest; ergo simpliciter introduci non potuit. Minor quoad priorem partem da Deo probatur, tum quia Deus non est sibi contrarius; si ergo ipse praecepit regibus, ut haberent curam omnium hominum, qui sub imperio suo nascuntur, et degunt, at his omnibus praecepit, ut suis regibus obedirent, fieri non potest, ut regibus potestatem in clericos subditos ademerit, vel (quad perinde est) ut clericos a principum potestate exemerit. Tum etiam quia baec exemptio est contraria iuri naturali; quod Paulus nos docuit; Deus autem vel omnino non potest dispensare in iure naturali, vel certe ordinaria potestate id non facit, maxime in lege gratiae, at dispensatione adeo universali.

2. Altera pars de homine probatur in primia ratione universali, quia multo minus potest homo, quam Deus, naturale ius evertere. Deinde utor alio dilemmate, quia siquis haminum talem exemptioaem facere potuisset, aut esset Papa, aut imperator, seu rex, aut princeps quilibet supremus in suo territorio; nam si hi nan possuat, multo certe minus inferiores poterunt. Quod autem Papa non potuerit hanc exemptionem clericis concedere, probatur, quia non potest reges potestate sua privare, neque *regalibus praerogativis detrahere*, ut inquit rex Angliae, nam eadem est ratio totius et partis. Si ergo Papa non potest regem aliquem christianum tota sua iurisdictione privare; ergo neque aliqua illius parta, praesertim adeo magna et notabili, qualis esset *tertia hominum et fundorum pars*, ut idem rex conqueritur. Et confirmatur, quia non potest Papa exemptionem hanc concedere clericis respectu principis ethnici, et nan baptizati, si clerici sint illius subditi, ut verbi gratia nunc est in Iapone, vel China; ergo neque respectu christianorum principum id facere potast. Probatur consequentia, quia reges christiani non sunt minus supremi in temporalibus quam reges ethnici; et quamvis demus, christianos principes essa subditos spiritualiter summo Pontifici (quod rex Angliae et protestantes non admittunt), hoc nihil confert, ut eos possit sua temporali iurisdictione privare; in hoc ergo aequiparantur principibus ethnicis, et nullo modo Ecclesiae subditis. Dicet fortasse aliquis, hoc ad summum probare, non potuisse Pontificas hac facera, invitis regibus christianis, ex consensu autem illorum potuisse. Sed hoc in primis non sufficit ad repugnandum adversariis, nam inde schismatiei inferent, exemptionem clericorum non esse per se firmam, sed pendere semper ex consensu principum, ac proinde pro eorumdem arbitrio revocari posse. Deinda rex Angliae dicet, se esse supremum in temporalibus, et numquam consensisse, sed restitisse, non solum se, sed etiam antecessores suos. Denique etiam videndum superest, an ipsimet regea consentire potuarint, nam perinde est consentire, ao facere; prabahimus autem, reges non potuissa hanc exemptionem concadere; ergo neque ex illorum consensu potuerunt Pontifiees illam introducere.

Quod igitur rex temporalia non possit privilegium talis exemptionis clericis sui regni concedere, ut illos faciat sibi non subditos, probatur ia primis principio a iurisperitis recepto, quod principes non possunt privilegium concedere, quod directe sit contra regiam dignitatem, quia non possunt illam minuero, aliquid ei detrahendo, quia neque in eorum utilitatem principaliter creata est, neque illius absolutum dominium acceperunt, sed ut eam pro suis successoribus integram conservarent. Nam ob hanc etiam causam non potest summus Pontifex suam dignitatem minuere, nec privilegium concedere, quo dignitati suaa aliquid detrahatur. Unde intulit Navar. in cap. *Novit*, de Iudiciis, corollar. 69, n. 166, nullum regem posse regno vel regniculis suis privilegium concedere, ut neque sibi, nec magistratibus suis pa-

rere teneantur. Quod et confirmat, tum quia tale privilegium esset contra legem naturae dictantem, principibus et superioribus obediendum esse, tum etiam quia respublica ipsa, si in se retineret potestatem supremam a Deo sibi datam, non posset membrum aliquod reipublicae a lege sibi obediendi eximere, quia non posset se abdicare illa naturali potestate, quam a natura accepit in cives suos, manente eadem relatione et unione civium cum civitate, seu membrorum cum corpore; ergo neque nunc rex potest id facere, cum potestas eius eadem sit, quae in republica praecessit, et in eum translata fuit.

Possumus denique nos hoc confirmare exemplo adducto de summo Pontifice, qui non potest aliquem hominem baptizatum a sua iurisdictione ita eximere, ut sibi parere non teneatur; nam idem dicendum videtur in rege temporali, quia ita comparatur ad regnum suum, et personas eius in regimine temporali, sicut Papa ad Ecclesiam in spirituali. Ratio autem utrique communis est, quia Deus tam regi, quam Pontifici commisit curam subditorum, ac praecepit, ut eis ius dicerent, et in officio continerent, iniquos puniendo, et bonos defendendo; ergo non potest rex personas sibi a Deo commissas eximere, et liberas relinquere, quia hoc esset contra divinam institutionem, et contra sui muneris naturalem obligationem. Et hoc est, quod rex Angliae et alii contendunt, quando dicunt, hanc exemptionem esse contra ius naturale. Tandem confirmatur haec pars simul cum praecedenti, quia talis exemptio non esset in aedificationem, sed in detrimentum Ecclesiae, ergo neque a rege, neque a Pontifice introduci potuit. Quam rationem intendisse videtur rex Angliae, cum principes monet, ut recogitent, *quantum spinarum et tribulorum* (inquit) *in mediis vestris ditionibus relinquitur, cum asseratur tam potens hominum factio sub imperiis vestris nasci, educari, opimisque praediis frui posse, quae a vestra potestate immunis sit, nec ullo iure vestris legibus iudiciisque subiecta.* Sequi autem hoc incommodum ostendere conatur Paulus ille Venetus, quia cum praelati ecclesiastici non possint in subditos gladio materiali uti, eos poena mortis mulctando, inde fit, ut vitia et peccata in Ecclesia augeantur. Unde concludit, hanc libertatem, quam ecclesiastici praetendunt, nihil aliud esse, quam peccandi libertatem.

3. Nihilominus vera et catholica sententia est, clericos iuste potuisse a iurisdictione temporalium principum eximi. Haec assertio quatenus auctoritate Ecclesiae fundanda est, pendet ex facto, de quo nondum dictum est; et ideo prius ostendemus veritatem ipsam de possibili, postea ex facto certitudinem eius probabimus. Dicimus ergo, exemptionem hanc iuste fieri potuisse tribus modis in argumentando tactis, videlicet, a Deo, et a Pontifice, ab imperatore, seu regibus. Et quidem prima pars adeo est evidens, ut a nemine possit sine magna caecitate et impietate negari; nam Deus est absolutus Dominus vitae et mortis, ac libertatis humanae; ergo iustissime sua potestate et iure utendo, potest quemlibet hominem alterius servum vel dominum efficere, et subditum vel superiorem, et similiter potest quemcumque hominem proprio dominio aut potestate privare, et prout libuerit alteri eam donare. Et ideo dixit Daniel cap. 2: *Sit nomen Domini benedictum a saeculo, et usque in saeculum, quia sapientia et fortitudo eius sunt; et ipse mutat tempora et aetates, transfert regna, atque constituit.* Ergo eadem facilitate potuit transferre clericos sub potestatem Pontificis, auferendo regibus potestatem, quam in illas personas habere poterant, et illam Pontifici conferendo.

4. Neque ratio, quae in contrarium fiebat, ullius est momenti, quia per huiusmodi exemptionem, mutationem seu translationem, nullam mutationem in ipso Deo fieri necesse est, manens enim ipse immutatus, mutat imperia et humanarum rerum status; et ita in ipsa Ecclesia pro diversis temporibus distinctos esse voluit gubernationis modos iuxta consilium voluntatis suae sine ulla eiusdem voluntatis mutatione aut contrarietate. Nam licet Deus alicui regnum vel aliam potestatem tribuat, non cogitur perpetuo illam conservare, sed iuxta suae providentiae rationem potest illam auferre, et alteri donare, non quia priorem voluntatem retractet, sed quia a principio sub ea lege et conditione, ac dependentia a sua voluntate omnia disposuit. Nec denique in hoc negotio intervenit aliqua dispensatio in iure naturali, sed solum quaedam mutatio in materia eius, quae non solum a Deo, sed etiam per hominem fieri potest, ut alibi a me latius dictum est, et statim etiam attingam.

5. Unde duo hic breviter distinguenda sunt, quae adversarii confundunt, ut tenebris rem involvant, cum tamen res sit clarissima, et cuilibet mediocriter docto manifesta. Aliud est enim eximere aliquem ab obedientia alicuius, auferendo ab illo iurisdictionem, seu omne ius superioris circa talem personam, etiam si circa alias potestatem retineat. Aliud vero est, conservando in principe vel praelato eamdem iurisdictionem in talem personam; idemque ius praecipiendi, nihilominus auferre a subdito obligationem parendi. Exemptio igitur explicata in hoc posteriori sensu (quem theologico more compositum appellare possumus) verissime dicitur esse contra ius naturale quoad hoc indispensabile, quia involvit apertam repugnantiam et contradictionem etiam in ipsa divina voluntate. Nam inde fieret, Deum simul velle, ut superior possit vere praecipere, ac proinde subditum efficaciter obligare, et ut nihilominus possit subditus

licite non obedire, et consequenter, ut simul sit subditus, et non subditus, itemque ut sit bellum iustum ex utraque parte, non in ignorantia, sed in re ipsa fundatum, quae est intollerabilis et incredibilis perplexitas. Quis autem unquam exemptionem clericorum ita intellexit? Nullus profecto, qui sanae mentis sit. Alter igitur modus exemptionis non solum possibilis, sed etiam facillimus, imo et quotidianus est in his potestatibus, quae ab hominibus dantur, et ab eisdem auferri, aut limitari possunt. Sic enim eximit rex aliquem nobilem a iurisdictione inferioris magistratus, et Pontifex eximit religiosum a iurisdictione episcopi. Ita ergo eximere potuit Deus clericos a iurisdictione regum sine ulla dispensatione in lege naturali, quia nulla est lex naturalis, quae praecipiat, ut reges in clericos, vel omnes incolas suorum regnorum iurisdictionem habeant; sed potius cum reges sint Dei ministri, et ab ipso habeant potestatem in quoslibet subditos, ipsa ratio naturalis dictat, posse Deum potestatem illam minuere, et ab illa quos libuerit ex subditis eximere.

6. Altera pars erat, non esse impossibile, neque contra rationem naturalem, hanc exemptionem a summo Pontifice efficaciter fieri, ita ut iusta sit et valida, ideoque saeculares principes eam admittere, et servare teneantur. Quae pars propriam disputationem postulat, quam capite XI. trademus, ubi auctoritate, et ratione illam directe ostendemus; nunc ergo solum declaranda est, ut constet, nullam habere repugnantiam. Duobus ergo modis intelligi potest, Pontificem hanc libertatem clericis conferre, primo potestate humana seu mere naturali, secundo potestate aliquo modo divina, id est supernaturali, et divinitus data. Priori modo fatemur, Pontificem non potuisse hanc exemptionem introducere, hoc enim saltem probat ratio facta, quod non possit Pontifex iure humano, vel potestate naturali seu acquisita regum potestatem auferre, seu minuere, cum illi sint supremi in suo ordine, et secundum naturalem potestatem ei non subiiciantur.

7. Dicet forte aliquis, titulum praescriptionis humanum esse ac naturalem, potuisse autem Pontificem usu praescribere hoc ius contra temporales principes, eximendi clericos ab eorum potestate. Respondetur, hunc titulum non habere locum in praesenti materia, neque in illo fundari Pontifices, ut interdum rex Angliae existimasse videtur, et in suis verbis indicat. Ratio vero reddi potest, vel generalis, quia illa, quae sunt de intrinseca ratione supremae potestatis, non possunt contra supremum principem praescribi, ut est communis sententia iuristarum cum Barthholo in l. *In omnibus*, ff. de diversis et temporalibus praescriptionibus, et Panormitanus in cap. *Cum nobis*, de Praescript. et aliis, quos refert Covar. in practicis cap. 4, et in Regula *Possessor*, p. 2, § 2, n. 8. Vel potest esse ratio peculiaris et propria, quia exemptio clericorum, seclusa concessione seu voluntate ipsorum saecularium principum, non posset sola humana ratione, aut titulo iuste inchoari, seu bona fide, et ideo necesse est, ut potestas non procedat ab usu, sed potius e contrario usus legitimus supponat potestatem, et ab illa inchoetur.

8. Oportet ergo, ut haec potestas sit supernaturalis, et a Christo specialiter indita; hoc autem modo evidens est, non repugnare, quod Christus dederit Vicario suo hanc potestatem per quamdam participationem eius dominii et potentiae, quae in ipso est per essentiam, vel excellentiam. Quid est enim, cur hoc fieri non potuerit? aut quae deformitas aut malitia contra rationem naturalem in hoc excogitari potest? Concessa enim Pontifici tali potestate, per illam constituitur superior regibus tanquam minister Dei superioris ordinis, et ideo exemptio facta per huiusmodi potestatem erit quidem supra merum ius naturae, non tamen contra illud. Neque in hoc video esse posse quaestionem, sed solum in hoc, an Christus de facto hanc potestatem Pontifici dederit; quam quaestionem in citato loco tractabimus, et ibi ex professo respondebimus obiectionibus circa hoc punctum supra propositis, nam eo praecipue tendunt, ut ostendant, de facto non esse datam Pontifici hanc potestatem. Nunc ergo breviter dicimus, argumenta illa solum probare, Pontificem non posse hanc exemptionem conferre clericis per directam potestatem, quam in temporalibus habeat supra reges terrae, non tamen probare, hoc excedere potestatem spiritualem eius, quatenus per eam est superior regibus temporalibus, saltem indirecte, et in ordine ad spiritualia; quae potestas etiam supra reges ethnicos in multis casibus locum habet, ut superiori libro osteusum est. Quomodo vero haec potestas indirecta ad effectum exemptionis sufficiat, in dicto loco videbimus.

9. Tertia pars supra posita fuit de regibus temporalibus, de quibus dicimus, potuisse licite iuri suo renunciare; et quamvis nulla superiori virtute aut potestate cogerentur, potuisse abdicare se iurisdictione temporali, quam habebant in clericos, eamque in Pontificem romanum vel alios ecclesiasticos praelatos transferre. Hanc partem tanquam certam supponunt multa iura civilia et canonica, et communiter eorum interpretes, ac doctores theologi, ut in sequentibus capitulis late referemus. Ratio autem aperta est: quia rex supremus est verus dominus, et habet liberam potestatem utendi sua iurisdictione quocumque modo, neque intrinsece malo, neque sibi prohibito; sed actus eximendi clericos a iurisdi-

ctione laica est actus dominii, et eiusdem iurisdictianis voluntariae, qui nec fuit regibus prohibitus, nec est intrinseca malus; ergo potuit valide et licite fieri a quocumque rege supremo. Consequentia optima est et legitima. Maiorem etiam non negabit rex Angliae, est enim regibus favorabilis, et quidem merito, nam est res clara et avidens ex dictis supra de regia potestate. Quamvis enim rex non sit, ita factus reipublicae dominus, ut possit ad libitum sua potestate uti, et omnia in utilitatem suam convertere, nihilominus verus est dominus, quatenus verum et proprium ius habet praecipiendi, iudicandi, gubernandi, et disponendi circa res sui regni in communem utilitatem; et ita iuristae hoc vocant dominium iurisdictianis, quod in supremo principe habet per se et in genere suo independentiam ab omni alio superiare infra Deum, et ideo habet amplissimam et liberam facultatem ad omnem usum non prohibitum, seu rectae rationi non repugnantem.

10. Superest ergo, ut talem esse probemus concessionem exemptionis, de qua tractamus. Illa enim quidam usus est supremae iurisdictionis, nam (ut dixi) exemptio privilegium quoddam est, concessio autem privilegii actus est iurisdictianis voluntariae, ut in lib. VIII. *de Legib.* late tractavimus. Recte ergo dictum est, exemptionem hanc esse usum voluntariae iurisdictionis, quam oportet esse supremam in suo ordine, ut possit etiam a se ipso supremus princeps privilegiatum eximere. Alia etiam ratione dici potest hic actus usus iurisdictionis, quia est quaedam iurisdictionis douatio; nemo enim dare potest iurisdictionem, nisi qui illam habet. Est autem peculiare in hoc modo concedendi iurisdictionem, qui per hanc exemptionem fit, ut princeps, qui illam alteri concedit, se ipsum illa privet, quia etiam a sua potestate subditum eximit: quod non invenitur in aliis modis delegandi vel committendi iurisdictionem, nec in exemptiona ab inferiori magistratu, quam princeps concedit. Unde si illa exemptio consideretur, ut est iurisdictionis collatio, actus iurisdictionis recte appellatur: si vero ut abdicatio proprii iuris spectetur, magis videtur essa actus dominii et liberalitatis: sub utraque autem ratione optime cadit in supremum gubernatorem et dominum. Quod ergo hic usus iurisdictionis suae non sit prohibitus supremo principi lege positiva, manifestum est, quia non habet superiorem, a quo lex illa ferri potuerit. Supponimus enim, illam legem non esse positivam divinam, nullibi enim lata est, nut ostendi potest. Deinde etiam, non esse canonicam tanquam per se notum sumimus. Et ideo de solo directe superiore loquimur, cum negamus, regem habere superiorem, a quo lex illa ferri potuerit, quia deberet esse lex humana et civilis, quae a solo principe directe superiore in temporalibus fieri poterat. Neque fingi potest lata ab ipsamet rege, quia non potest supremus princeps se per se primo sua lege obligare, sed ad summum per quamdam consecutionem, quando lex communitati imposita similem obligandi rationem habet in principe: haec autem lex, si daretur, non communitati, sed soli principi imponeretur, ideoque non potest ab eodemmet principe ferri. Nec denique fingi potest, quod sit lex a republica lata; nam postquam respublica potestatem suam in regem transtulit, illo est inferior, ut illum non possit positivis legibus obligare.

11. Solum ostendendum superest, illum usum non esse per se et intrinsece malum, seu quod perinde est, privilegium illud non essa contra iustitiam, vel naturalem rationem. Quod quidem per se evidens videtur, quia est in favorem fidei et religionis, et nulli nocet, nec praeiudicat, nisi ipsimet principi concedenti privilegium, quod voluntarie facere potest et pie, si propter dictum finem et sine alicuius nocumento id faciat. Declaratur praeterea in hunc modum, quia vel usus ille est per se malus, quia est contra pactum cum republica initum, cum primum in regem transtulit potestatem suam, vel quia est contra naturalem legem iustitiae, qua rex tenetur habere curam suorum subditorum, seu incolarum omnium regni sui, iuxta exigentiam sui muneris, quod a republica accepit; utrumque autem sine fundamento excogitatur, facillimeque excludi potest; nulla est ergo vera ratio intrinsecae malitiae in tali privilegia.

Prior pars minoris probatur, quia gratis fingitur tale pactum inter rempublicam et regem, nimirum quod respublica suam potestatem sub ea conditione seu limitatione in regem transtulerit, ut non posset tale privilegium exemptionis aliquibus civibus concedere. Unde enim probari potest talis conditio, aut quod illius signum ostendi potest? Praeterea ipsamet respublica non habebat potestatem suam ita limitatam, quia non ex aliquo pacto simili, sed a Deo ipso illam recepit quasi congenitam cum natura, et sub ea tantum conditione, ut illa iuste et secundum rectam rationem uteretur; ergo eodem modo illam in regem transtulit, et quidquid aliud fingitur, voluntarium et impertinens est. Praesertim quia si humana respublica consideretur in statu legis naturae, in quo se ipsam regere posset per rationem rectam, vel naturalem tantum, vel fide illustratam, potuisset et temporales reges sibi, et sacerdotes ad Dei cultum peculiariter dicatos, instituere, sacerdotesque a regum potestate eximere, et sub aliquo gubernatore in suo ordine supremo eos constituere; in hoc enim genere institutionis nulla est repugnautia vel deformitas; ergo etiam rex, quamvis simpliciter totam

potestatem a republica receperit, posset postea simila privilegium sacerdotibus concedere; ergo supervacaneum est fingere pactum illud et conditionem seu limitationem sibi a rapublica impositam, cum ad convenientem reipublicae gubernationem necessaria non sit. Quin potius talis conditio si extendatur, ut locum babeat etiam respectu sacerdotum seu Pontificum supernaturali modo a Christo institutarum, sic neque venire poterat in mentem humanae reipublicae secundum se spectatae, et contra rationem et publicam honestatem esset, et ideo nullius momenti vel valoris foret. Igitur ex hoc capite non est ligata potestas regum, quominus recte et valide privilegium hoc clericis daro potuerint, etiam si aliunde illud non haberent.

12. Atque inde tandem facile probotur alterum membrum, nimirum privilegium hoc non esse contra naturalem legem iustitiae, qua rex tenetur curam omnium civium habere, ut convenienter gubernentur. Nam rex concedendo hoc privilegium, non omittit hanc curam, sed altiori et convenientiori modo illi providet. Unde duobus modis cogitari potest, regem aliquem sibi subditum a sua iurisdictione eximere. Primo abdicondo a se omnem potestatem et iurisdictionem circa illum, et nulli alteri illum subiiciendo, sed omnino vagum, ut sic dicam, et obsque lege et guberuatore illum relinquendo. Et hunc modum privilegii fatemur esse inordinatissimum, et intrinsece malum, quia est bonis moribus contrarium et ex se communitati reipublicae valde perniciosum. Non est autem huiusmodi clericorum exemptio, ut nunc supponimus. Alio modo potest rex eximere subditum a sua iurisdictione, potestatem in eum alteri tribuendo, vel relinquendo; et hic modus malus non est, sed potest habere convenientem rationem, quia per se non repugnat bonis moribus subditorum, quia non relinquuntur sine sufficienti gubernatore, et aliunde potest esse magis decens, magisque ad commune bonum conveniens, propter peculiarem statum aliquorum civium. Talis autem est exemptio clericorum, ut infra probabimus; ergo illam concedere non fuit contra bonum usum regiae iurisdictionis et potestatis, ac proinde nec rationi naturali repugnat tale privilegium, nec excedit supremi principis potestatem.

13. Neque etiam contra hoc obstant argumenta, quae supra tertio loco proposita sunt. Quod enim in primo dicitur, non posse principem suam iurisdictionem seu potestatem minuere, eam alteri communicando, non est in universum verum, quando talis divisio vel communicatio iurisdictionis ad bonum reipublicae conveniens iudicatur, quia potestas illa de se mutabilis est, et ad commune bonum reipublicae ordinatur; et ideo nulli iuri repugnat, quod in illa fiat huiusmodi mutatio. Praesertim quia per tale privilegium non privatur respublica tali iurisdictione in se et in omnibus suis membris, sed ab uno in aliud transfertur, quod multis de causis fieri potest, ut constat. Neque in hoc est aequiparatio cum iurisdictione summi Pontificis admittenda, quia dignitas pontificia altiorem habet institutionem, ratione cuius immutabilis est, ut in superioribus dixi, et ideo fieri non potest, ut baptizatus aliquis ab ea eximatur, cum iure divino illi subiectus sit, quod secus in potestate regia, quae simpliciter et proxima est ex institutione humana. Quod autem Navarrus et aliqui iuristae dicunt, non posse regem a suo obedientia aliquem eximere, intelligendum est de exemptione mere privativa, id est quae subditum sine lege et gubernatore relinquat, non vero de exemptione transferente iurisdictionem in alium, ut declaratum est. Et hoc ipsum confirmat exemplum de ipsamet republica, quod Navarrus adduxit, ut etiam ex dictis constat.

14. Ad ultimam confirmationem respondeo, impiam et blasphemam esse vocem illam novi Pauli Veneti, libertatem ecclesiasticam clericorum nihil aliud esse, quam libertatem seu licentiam peccandi; nam libertas, quam Pontifices docuerunt, et sacri canones defendunt, et pro qua multi sancti Pontifices usque ad sanguinem decertarunt, et imperatores et catholici reges pie ac fideliter cum universa Ecclesia receperunt, et laudarunt, non est licentia libere aut impune peccandi, sed est veneratio quaedam ecclesiastici ordinis et conveniens iurisdictionum distributio, ut omnia in Ecclesia ordinate ac decenter fiant. Neque argumentum Pauli est alicuius momenti. Primo, quia iudex ecclesiasticus vel Pontifex potest poenam corporalem etiam mortis imponere, licet ob decentiam et lenitatem per se ipsum id non faciat, ut significavit Innocentius in cap. 1. de Moiorit. et obed. et ibidem Baldus, et notat Bernardus Diaz in Practic. criminal. cap. 61, et Covarruv. libro 2. Variar. cap. 20, num. 10, ubi ad hoc expendit cap. 1. de homicid. in 6, ubi Pontifex imponit poenam diffidationis propter homicidium per assassinos perpetratum; quae diffidatio poenam mortis virtute includit, ut ibi declarat. Unde quod iudex ecclesiasticus per se ipsum non utatur gladio, nec per se proferat sententiam sanguinis, non est, quia non possit, saltem Pontifex, vel qui ab eo singularem potestatem receperit, sed quia non decet. Nihilominus tamen quando gravitas delicti postulat, ecclesiasticus index reum clericum brachio saeculari tradit, ut per eum iuxta rigorem legum puniatur; ergo ex hac parte non datur clericis impunitas in similibus delictis perpetrandis. Deinde extra casum poenae mortis possunt clerici (ut notat Panormit. in cap. *Cum non ab ho-*

mine, de iudic. numero 26.) ob Ecclesia gravissimis poenis affici, damnantur enim interdum ad perpetuum carcerem, et adeo arctum, ut mors potius diuturna censeri possit, quam vita, ut sumitur ex cap. *Novimus*, § 1. de verborum significat. Deinde etiam est satis gravis poena diuturnum et onerosum exilium, damnatio ad triremes, fustigatio gravis, et aliae similes.

Ac denique quamvis fortasse ex maiori benignitate et lenitate ecclesiastici iudicii nonnulli pravi homines sumont occasionem peccandi, non ideo damnabile est privilegium exemptionis ecclesiasticae, quia illud per accidens est, et contra intentionem Ecclesiae, et multo maiora et necessaria commoda ex illo sequuntur, ut infra ostendemus, nullumque bonum est, quo pravi homines non interdum male utantur, neque propterea damnandum est. Sicut in ipso saeculari iudicio inter laicos fit aliqua discretio, nam qui nobiles sunt, a gravioribus tormentis et infamibus poenis per privilegium nobilitatis eximuutur, quo multi illorum ad licentiam peccandi abutuntur, et ob eam causam privilegium ipsum non reprobatur, sed qui male illo utuntur, digni censentur illo privari; cur ergo non idem cum proportione dicetur de libertate ecclesiastica, cum clericalis ordo ex genere suo in altiori gradu dignitatis et nobilitatis constitutus sit?

15. Ultimo ergo concludimus, exemptionem clericorum non solum potuisse iuste concedi, sed etiam de facto esse sancte concessam, et in Ecclesia esse antiquissimam. Quam assertionem non solum veram et piam, sed etiam catholicam esse credimus, ita ut absque errore in fide negari non possit. Quia vero in discursu huius libri late tractanda, et confirmanda est, cam nunc breviter sic probamus. Nam in primis hanc exemptionem servandam esse in Ecclesia docuerunt, et praeceperunt Pontifices et concilia fere ab initio Ecclesiae usque ad praesentem diem, ut constat ex Alexandro I. epist ad omnes orthodoxos, qui sedit ann. 109, testaturque, a temporibus apostolorum id observatum fuisse, quod postea etiam praecepit Caius papa epist. ad Felicem episcopum ann. 283; et Marcellinus epist. 2. ad universos episcopos Orientis ann. 196, Sylvester papa in quodam concilio romano, quod sub illo primum ordine ponitur, canone 4, ann. 314, Gelasius apud Gratianum in cap. *Christianis*, et cap. *Sylvester*, 11, q. 1, et Bonifacius V. in epist. ad episcopos Galliae, ut refert Gratianus supra in cap. *Nullus*, 3, nam in originali non invenitur, et magis videtur caput illud desumptum ex Authentica *Nullus*, C. de episcopis et clericis. Idem tradit Gregorius, quem Gratianus ibidem refert ex lib. 9. epistolar. indict. 4, epist. 32. ad Romanum defensorem Siciliae, et idem habet in cpiat. 74. ad Bonifacium defensorem Corsicae, ubi sic ait c. *Pervenit*, 11, q. 1: *Pervenit ad nos, quod quidam clericorum, te illic posito, a laicis teneantur. Quod si ita est, tuae hoc culpae noveris reputari, quia hoc fieri, si homo esses, non debuit. Et ideo de caetero sollicitudinem te habere necesse est, ut hoc fieri non permittas; sed si quis contra aliquem clericum causam habuerit, episcopum ipsius adeat* etc. Omitto posteriores Pontifices, quia de illis res est manifesta, et apparet ex usu quotannis promulgandi Bullam Coenae Domini.

Addo duos antiquiores et gravissimos testes, quos Gratianus praetermisit. Unus est Leo I. in ep. 96. ad episcopos et presbyteros Thraciae, cuius sunt verba notanda: *Tanta saeculi potestates circa sacerdotalem ordinem reverentia praevalere, etiam hi, quos sub imperiali nomine terris divina potentia praeesse praecepit, ut ius distinguendorum negotiorum episcopis sanctis iuxta divalia constituta permiserint. Quod cum et iuris antiqui formulis, et illibatis frequentius sit legibus confirmatum, praesenti tamen tempore a plerisque invenimus fuisse calcatum. Nam, praetermisso sacerdotali iudicio, passim ad examen saeculare transiere. Quo circa nobis visum est, ut hanc et sacrae legis et nostri ordinis contumeliam, et ad praesens ulcisceretur plena districtio, et observandam formulam constitueret in futurum* etc. Alter est Telesphorus papa IX. a Petro, qui in sua epistola ad omnes fideles sic inquit: *Discreta esse debet vita clericorum a laicorum conversatione; et sicut laici, et saeculares homines nolunt eos recipere in accusationibus et infamationibus suis, ita nec clerici debent eos recipere in impulsationibus suis.* Ostendens per haec verba, quanta iam tunc fuerit distinctio inter utrumque forum.

Multa praeterea sacra concilia generalia et provincialia, antiqua et recentiora, clericos non a laicis, sed ab episcopis vel a conciliis provincialibus iudicandos esse tradiderunt, ut constat ex concilio chalcedonensi act. 15, c. 9, et ex carthaginensi III. antea coacto ann. 397, c. 9, ubi inter alia dicitur, male de Ecclesia sentire clericum, qui de iudicio saeculari petit auxilium. Et in cap. 38. petitur facultas ob eodem concilio ad implorandum brachium saeculare contra quemdam incorrigibilem episcopum, et respondet Aurelius, consentientibus aliis, hoc non esse contra formam disciplinae, quando clericus admonitus contumax fuerit, et contempserit. Et in concilio toletano III, cap. 13, puniuntur clerici deserentes iudicia ecclesiastica, et ad saecularia euntes. Idemque habetur in concil. agathensi tempore Symmachi c. 8, et 32, aurel. III, cap. 31, milevit. c. 19, matiscon. I, cap. 8, et 32, et latius matiscon. II, cap. 9, et 10,

ubi notanda sunt illa verba: *Reverendissimi canones, atque sacratissimae leges de episcopali audientia in ipso pene christianitatis principio sententiam protulerunt, tamen quia eadem postposita, humana in sacerdotes Dei grassatur temeritas*, etc. Quae verba sunt valde notanda tum pro exemptionis antiquitate, tum quia in eis insinuatur, illam magis esse per canones et leges declaratam atque defensam, quam institutam: hoc enim ille modus loquendi indicat: *Pro episcopali audientia protulisse sententiam.*

Idem refertur ex concilio parisiensi in c. 2. de foro competenti, et ex concilio lateranen. sub Alexandro III, in cap. *Si clericus*, eodem tit. in quo multa sunt decreta de distinctione utriusque fori, et plura in cap. *Qualiter, et quando*, et cap. *Clerici*, et cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis. Deinde in concilio coloniensi 1, p. 9, c. 20. dicitur, *hanc immunitatem esse antiquissimam*, et in cancilio lateransi sub Leone X. sess. 9, in Bulla reformationis, innovantur omnes sanctiones apostolicae in favorem libertatis ecclesiasticae. *Cum a iure*, inquit, *tam divino, quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa sit*. Ac denique concilium trident. sess. 25, cap. 20. de Reform. sic inquit: *Decernit, et praecipit sancta synodus, sacros canones et concilia generalia omnia, nec non alias sanctiones ecclesiasticas in favorem ecclesiasticarum personarum ac libertatis ecclesiasticae, et contra eius violatores editas, quae omnia praesenti etiam decreto innovat, exacte ab omnibus observari debere*. Atque his cononicis decretis concordaot iura civilia, quae postea referemus.

16. Ex his ergo testimoniis evidenter cancluditur, datum esse in Ecclesia Christi clericis privilegium exemptionis a potestate saeculari. Nam impossibile est, tot Pontifices sanctos et sapientes, quorum multi etiam martyres fuerunt, et tot concilia Ecclesiam in hoc decepisse. Unde etiam est incredibile, clericos contra imperatores et reges privilegium hoc per tyrannidem vel iniuriam usurpasse. Imo de fide certum esse debet, institutionem et observationem huius privilegii honestam et sanctam fuisse, et esse. Quod in hunc modum ex principiis fidei et citatis testimoniis colligitur. Quia de fide est, Ecclesiam non posse errare in praeceptis morum, quae universali auctoritate Pontificum aut conciliorum generalium observari praecipiuntur, sed in Ecclesia per multas leges canonicas et universales approbatur hoc privilegium exemptionis clericorum, et observari praecipitur, et novissime innovantur et confirmantur a concilio tridentino loco citato; ergo de fide certum est, tam hoc concilium, quam superiora decreta in hoc puncto non errasse; ergo eodem modo est de fide certum, et privilegium hoc iustum ac validum esse, et convenienter institutum. Quibus autem rationibus concessum sit, in sequentibus videbimus, investigando, quo iure fuerit introductum. Nam ex dictis in hoc capite constat, tribus modis dari potuisse, scilicet divino, canonico, et civili, et ideo a quo illorum emanaverit, inquirendum superest.

CAPUT IV.

Utrum summus Pontifex omni iure divino et humano ab omni iurisdictione saecularium principum exemptus sit.

Summarium

1. Sensus quaestionis. — 2. Error protestantium. — Opinio Palatii haud est admittenda. — 3. Prima conclusio. — 4. Probatur primo assertio ex iure canonico — 5. Quando dicatur aliquid esse de iure divino naturali vel positivo. — Exemptio summi Pontificis est de iure naturali et positivo divino. — 6. Probatur praecedens assertio quoad primam partem. — 7. Difficultas circa propositam probationem. — 8. Resolutio praedictae difficultatis.

1. Quamvis privilegium exemptionis commune sit summo Pontifici cum reliquis clericis, cum ipse non solum clericus sit, sed etiam clericorum et totius Ecclesiae princeps et caput; tamen quia in illo propter singularem eminentiam notior est talis privilegii origo, et quia illius cognitio parare potest viam ad investigandam originem immunitatis aliorum ecclesiasticorum, ideo prius de Papa in particulari sermonem instituimus. De quo etiam haeretici non negant, nunc de facto exemptum esse ab omni saeculari potestate, quia ipse cum pontificatu coniunctum habet temporale regnum, in quo superiorem non recognoscit; quia vero regnum istud non a Deo immediate, sed hominum devotione, vel alio simili humano titulo consecutus est, ideo talis exemptio non est per se coniuncta cum pontificia dignitate, nec ex divino iure, sed ex humano ducit originem, vel certe supposito tali statu temporalis principis ex natura rei sequitur, sicut in aliis regibus, qui exempti sunt ex vi sui status, quia non habent superiorem. Unde ad respondendum quaestioni propositae, praescindenda est regia dignitas a persona Pontificis, et solum ut Pontifex considerandus est, sicut fuerunt Petrus et successores eius ante Constantinum.

2. Sic ergo tam protestantes, quam rex Angliae negabunt plane, habere Pontificem romanum hanc exemptionem. Vel quia non plus esse credunt, quam privatum quemdam episcopum, vel ad summum patriarcham; de omnibus autem episcopis et archiepiscopis censent esse subditos suis regibus in tempo-

relibus. Vel certe quia Pontifex neque iure divino exemptus est, ut patet in Petro et caeteris apostolis, quibus numquam Christus tale privilegium concessit: neque iure canonico, quia non patest Pontifex hoc privilegium sola sua auctoritate sumere; ius autem canonicum pontificia auctoritate praecipue nititur. In iure autem civili nihil singulare legitur de Pontifice romano magis quam de caeteris. Unde etiam inter catholicos Palatius in 4, dist. 25, asserere ausus est, Papam non esse exemptum a potestate civili iure divino vel canonico, sed iure tantum civili, seu ex privilegio imperatorum. Nam idem sentit de aliis ecclesiasticis, et nihil singulare Pontifici quoad hoc privilegium attribuit. Verumtamen haec sententia quatenus totum hoc privilegium revocat in solam donationem imperatorum, etiam de aliis clericis summo Pontifice inferioribus perniciosa est, et minime probanda, ut infra ostendam: de summo autem Pontifice omnino reprobanda et minime toleranda est.

3. Dicendum ergo est, summum Pontificem ex divino iure habere exemptionem et immunitatem ab omni iudicio ac iurisdictione saeculari, etiam imperatorum et regum. Hanc assertionem tenent in primis omnes catholici doctores, qui generaliter affirmant, exemptionem hanc in toto ecclesiastico statu esse de iure divino, quos cap. VIII. referemus. Praeter eos vero, qui de inferioribus vel id negant, vel dubii sunt, de summo Pontifice propter eius singularem dignitatem id ingenue fatetur Soto lib. 5. de Iustit. q. 4, ort. 1; idem sentit Bannes 2. 2, q. 67, art. 1, dub. 3, et sumitur ex Caietano eodem loco, et tom. 1. Opusculor. tract. 1. *de Potestate Papae et Concilii* cap. 27. ad 2. Expressius id notant, et probant Turrecremata lib. 2. Summ. cap. 93, et Bellarm. lib. 2. *de Sum. Pontif.* c. 26, et sequitur Molina 1. tom. *de Iustit.* disp. 31, Valentia 3. p. disp. 5, q. 11, punct. 1, Henriens lib. 7. *de Indulgent.* cap. 24, et Driedo libro 1. *de Libert. Christian.* c. 9. circa medium, et cap. 15. circa finem.

4. Probarique generatim potest haec assertio ex iure canonico, quatenus in eo simpliciter asseritur, Papam non habere superiorem in terris, a quo possit iudicari, aut cogi. Ita tradit concilium romanum sub Sylvestro can. 20. *Nemo*, inquit, *iudicabit primam sedem, quoniam omnes sedes a prima sede iustitiam desiderant temperari*. Et ne quis existimet, concilium illud loqui de solo iudicio, seu potestate spirituali, subditur statim: *Neque ab Augusto, neque ab omni clero, neque a regibus, neque a populo iudex iudicabitur*. Quae fere verba ex Innocentio papa refert Gratianus 9. q. 3, capit. *Nemo iudicabit primam sedem*, etc. Atque eadem verba ex Sylvestro refert Nicolaus papa ep. 1, in alias 8. ad Michaelem imperator. § *Consonat autem*. Et in § sequenti refert similia verba concilii congregati in causa Marcellini, scilicet: *Prima sedes non iudicabitur a quoquam;* quam sententiam variis testimoniis et argumentis confirmat. Ac tandem ipse concludit: *Satis evidenter ostenditur, a saeculari potestate, nec ligari prorsus, nec solvi posse Pontificem*. Unde cum tempore Leonis III. seditio contra ipsum Romae mota esset, et Carolus Magnus ad illam sedandam Romam venisset, et in Basilica sancti Petri adstante populo et clero episcoporum omnium, qui eo ex tota Italia et Francia convenerant, sententias et vota de vita et moribus Pontificis rogaret, ab omnibus una voce responsum est, *Sedem apostolicam, omnium ecclesiarum caput, a nemine (talco praesertim) iudicari debere*, Carolus autem, audito tam gravi responso, quaestionem omisit. Ita refert Platina in vita Leonis, et habetur etiam in tomo 3. conciliorum. Et eamdem sententiam late comprobat Ennodius diaconus in libro pro defensione Symmachi, qui recipitur, et probatur in V. synodo romana sub eodem Symmacho. Eamdemque refert ex dictis Bonifacii martyris Gratianus in cap. *Si Papa*, dist. 40, et sumpsit ex cardinali Deusdedit in historia de *Rebus Ecclesiastic.* lib. 1, cap. 231, prout late refertur in decreto Gregoriano sub dicto cap. *Si Papa*. Denique in synodo VIII. generali constantinopolitana can. 21. egregie locupletatur illa sententia, quae non solum de Papa, sed etiam de aliis patriarchis dicitur: *Neminem prorsus mundi potentium eos posse in honore, aut a proprio throno movere*, et additur: *praecipue quidem sanctissimum Papam senioris Romae*. Et infra: *Sed nec alium quemquam conscriptiones contra sanctissimum Papam senioris Romae, ac verba complicare, vel componere liceat, sub occasione quasi diffamatorum quorumdam criminum*. Et infra ait, etiam synodum generalem non posse sententiam dicere contra summos senioris Romae Pontifices.

Ex hoc ergo tam antiquo et constanti dogmate colligimus, privilegium hoc summi Pontificis non humanum esse, sed divinum, quia neque ipse sibi arrogare illud facto auderet, nisi iure potuisset; non enim tanta facilitate et consensione ab Ecclesia et principibus christianis sine ulla vi vel coactione (quam profecto neque ipsi Pontifices efficere poterant) admissum fuisset: neque etiam Pontifex id petere iure potuisset, nisi ad hoc potestatem et auctoritatem haberet, quam ratione suae dignitatis a Christo recepit. Quod si ab ipso Christo auctoritatem habet declinandi omnem iurisdictionem humanam, profecto iure divino ab illa exemptus est. Neque credibile est, hoc ius ab imperatoribus accepisse; tum quia ante imperatores christianos dogma illud in Ecclesia cognitum est, ut de tempore Marcellini diximus; tum

etiam quia imperator non poterat hoc privilegium concedere pro omnibus regibus et populis non sibi subiectis, cum tamen in dicta synodo romana generaliter et respectu omnium illa sententia proferatur. Tum denique quia concilia et Pontifices non fundant dogma illud in aliquo beneficio imperatoris, sed in eminentia dignitatis romanae Sedis. Et ideo censent, tale privilegium esse perpetuum, ac omnino firmum et immutabile, quod non posset habere, si ab imperatore originem habuisset. In quo etiam considero, nec Imperatorem ipsum vel regem esse ita exemptum in terris ab omni iurisdictione temporali, ut in nullo casu possit ab hominibus, vel a tota communitate iudicari, at cogi, quia, ut dictum est lib. III, potestas cuiuscumque monarchae temporalis manat a republica cum aliqua limitatione et conditione inclusa; exemptio autem Pontificis multo maior et altior est; ergo non potest in concessione imperatorum vel regum fundari; datum ergo fuit tale privilegium a Deo ipso. Unde Ennodius cap. *Aliorum*, 9, q. 3. supra: *Aliorum*, inquit, *hominum causas Deus voluit homines terminare, sed sedis istius Praesulis suo sine quaestione reservavit arbitrio.*

5. Ut autem ratione aliqua distinctius declaremus, ubi aut quando Christus privilegium hoc immediate Pontifici contulerit, distinguere oportet duos modos, quibus intelligi potest, hoc privilegium esse divinum, scilicet vel naturali iure, vel positivo. Intelligendum autem est in praesenti materia ius naturale, non respectu naturae humanae in sua pura conditione spectatae; nam hoc modo per se notum est, exemptionem hanc non esse de iure naturali, sed naturale in praesenti dicitur, quod est connaturale alicui gratiae, vel supernaturali dignitati homini collatae, id est, quod, posita tali dignitate, secundum rectam rationem ex illa necessario sequitur. Ex iure autem positivo divino dicetur esse tale privilegium, si per se ac directe, seu propria et peculiari voluntate a Christo Domino Vicario suo collatum esse constiterit. Dicimus ergo utrumque modum verum esse, quod singillatim ostendendum est.

6. Et in primis, hanc exemptionem esse de iure divino naturali, his verbis significavit Nicolaus papa cap. *Patet*, 9, q. 3. in epist. citata: *Patet profecto, Sedis apostolicae, cuius auctoritate maior non est, iudicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de eius licere iudicare iudicio.* Et infra: *Nemo unquam apostolico culmini manus obvias audacter intulit, nemo in hoc rebellis extitit, nisi qui de se voluit iudicari.* Ac si diceret, Pontificem ex vi apostolici culminis et auctoritatis, qua maior non est, exemptum esse ab humano iudicio. Et Ennodius in loco proxime citato hanc exemptionem fundat in verbis Christi: *Tu es Petrus*, ... at *Quodcumque solveris*, etc. Ac si diceret, ibi Christum dedisse Petro hanc exemptionem, ubi illum Vicarium suum et supremum Ecclesiae Pastorem creavit, etiam si nihil aliud expressisset; quia nimirum ex natura rei privilegium hoc talem dignitatem comitatur, et ideo est de iure divino naturali tali dignitati, licet simpliciter et in se sit de iure divino supernaturali, quod in radice (ut sic dicam) positivum etiam dici potest. Ratio autem huius consecutionis seu naturalis iuris esse debet, quia per illam dignitatem factus est Petrus supra omnes non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus, ut supra visum est; ergo eo ipso exemptus est ab omnium potestate et subiectione.

7. Non est autem haec illatio tam evidens, quin aliquam patiatur difficultatem. Quia Pontifex ex vi suae dignitatis non est superior omnibus in temporalibus directe, imo ex vi iuris divini nullam iurisdictionem directe temporalem habet, sed tantum spiritualem, quae indirecte tantum extenditur ad temporalia; ergo non repugnat, esse subiectum directe temporali iurisdictioni, et habere indirectam potestatem supra temporalem regem; ergo e converso exemptio illa in temporalibus non sequitur intrinsece ex illa spirituali dignitate. Haec posterior consequentia est evidens, et antecedens in superiori libro probatum est. Prima vero consequentia ostenditur, quia illa duo, subiectio et praelatio, sunt diversarum rationum, et ideo non opponuntur, nec repugnat simul eidem personae convenire. Et declaratur, quia non secundum eamdem rationem, nec respectu eiusdem, et secundum idem referuntur; nam licet Pontifex, ut Pontifex, sit superior in suo ordine, ut homo potest esse subiectus in inferiori ordine. Item quia solum potest Papa uti indirecta sua potestate in temporalibus, quando rex v. g. sua abutitur potestate in ordine ad spiritualem finem; ergo hoc non obstat, quominus possit esse subiectus imperatori iuste in ipsum animadvertenti per suam directam potestatem. Denique aliis exemplis constat non pugnare, eum, qui uno titulo superior est altero, sub alio esse illi subditum, ut si quis habeat filium regem, naturali titulo patris est superior illo, et nihilominus erit illi ut regi subiectus.

8. Nihilominus connexio talis privilegii cum tali dignitate multum est rationi consentanea, variisque modis ostendi potest. Primo quia sicut in naturalibus dans formam, dat consequentia ad formam; ita in moralibus dans iurisdictionem, censetur dare omnia necessaria ad illius debitum usum et administrationem. Sed in praesenti materia, ut possit Pontifex suam supremam potestatem et iurisdictionem indirectam in temporalibus supra omnes principes temporales exercere, necesse est, moraliter loquen-

do, ut nulli eorum sit directe subiectus in temporalibus causis, ad personam ipsius Pontificis quocumque titulo, aut modo pertinentibus; ergo talis exemptio data est Pontifici ex vi suae dignitatis. Nam, cum Deus omnia sapientissime et suavissime disponat, non est verisimile, dedisse dignitatem et potestatem sine exemptione necessaria, vel convenente ad debitum usum talis potestatis. Quod autem talis dignitas talem exemptionem postulet, ostendi potest, tum quia minime decebat, ut supremum Ecclesiae caput, cui omnes reges terrae subiici debeat, ab eisdem iudicari possit, cogi, et puniri; tum quia perpetuum fuisset divisionum ac schismatum seminarium; tum etiam quia non possent Pontifices debita libertate et auctoritate sua uti iurisdictione et potestate in reges et principes terrae, si alia via illis essent subiecti, et ab eis possent in vincula coniici, et puniri.

Secundo magis hoc declaratur, quia Pontifex ex vi suae dignitatis et potestatis supremae potest disponere de omnibus iuribus temporalibus, atque etiam de ipsa suprema saeculari potestate, prout necessarium fuerit ad rerum spiritualium convenientem gubernationem, ut supra ostensum est; ergo idem Pontifex ex vi eiusdem spiritualis iurisdictionis habet auctoritatem praecipiendi cuicumque regi, ne in personam suam audeat manum extendere, aut potestatem suam exercere, potestque irritare, et pro nihilo ducere, quidquid saecularis potestas in contrarium attentaverit, quia sine dubio hoc maxime pertinet ad spirituale bonum Ecclesiae, et ad reverentiam debitam Christo et personae gerenti vices eius in terris; ergo plane repugnat, Pontificem esse subiectum quoad vim coactivam regi temporali, quia vis coactiva requirit talem potestatem in alium, ut ab illo superiori potestate impediri, aut ligari non possit. Confirmatur, quia hac ratione in sequentibus ostendemus, posse Pontificem eximere alios clericos a iurisdictione saeculari, non expectato principum temporalium consensu; ergo multo magis potuit eximere seipsum; hoc autem perinde est, ac esse exemptum ex vi dignitatis et potestatis acceptae; nam qui in sua voluntate et facultate habet non subdi alterius coactioni, profecto ab illa est immunis et exemptus.

Tertio explicatur, quia impossibile est, magistratum temporalem habere vim coactivam in regem se directe superiorem, a quo in suae potestatis usu pendet; ergo non minus repugnat, Pontificem esse subiectum illo modo potestati temporali. Antecedens receptissimum est apud iuristas supra citatos, et sumitur ex cap. *Cum inferior*, de Maiorit. et obed. ubi dicitur, inferiorem non posse ligare superiorem. Estque aperta ratio, quia repugnat eumdem respectu alterius esse simul inferiorem et superiorem ex fundamento eiusdem iurisdictionis involuntariae et coactivae. Ratio autem huius est, quia coactio non potest fieri per virtutem propriam eius, qui cogitur, et consequenter nec per inferiorem potestatem, quae pendet a superiori potestate existente in eo, qui cogendus est. Consequentia vero probatur, quia licet potestas Pontificis non sit directe temporalis, nec eiusdem ordinis cum potestate regum, nihilominus eminenter continet illam, et omnem efficacitatem eius circa materiam etiam temporalem habentem sufficientem habitudinem ad spiritualem, qualem esse ostendimus iudicium de persona ipsa Papae; ergo aeque repugnat, Pontificem subiici tribunali principis temporalis, quem ita habet sibi subditum et subiectum. Eodem ergo divino iure, quo temporales principes ita subiiciuntur Papae, eodem, inquam, ipse Pontifex ab illorum iurisdictione exemptus est. Superest probanda altera pars de iure divino positivo, quam in sequenti capite prosequemur.

CAPUT V.

Expenditur locus Matthaei: Da eis pro me et te *pro summi Pontificis exemptione.*

Summarium

1. Quo sensu exemptio Pontificis sit ex iure divino positivo. — Probatur haec assertio. — Dilatio quaedam haereticorum reiicitur. — 2. Primum dubium de quibus filiis locutus fuerit Christus Dominus. — Prima ratio dubitandi. — 3. Secunda ratio. — 4. Ad primum dubium. — 5. Ad secundum. — 6. Christus Dominus, etiam ut homo, est naturalis Filius Dei. — 7. Tertium dubium. — Resolutio. — Prima sententia: reiicitur. — 8. Apostoli existimabant Petrum sibi ipsis in aliqua dignitate temporali praelatum. — 9. Aliorum opinio. — Privilegium Petri ad successores transit. — 10. In allatis verbis Christus potestatem eximendi alios a tributis demonstrat. — 11. Obiectio. — Responsio. — Ex immunitate a tributis recte colligitur immunitas a potestate saeculari.

1. Ius divinum positivum hic appellamus privilegium a Christo concessum peculiari et directa voluntate. Quod ita declaro, ne videatur haec pars praecedenti contraria; nam in rigore loquendo ius positivum dicitur, quod naturale non est, sed per liberam Dei voluntatem additum, et ita videtur repugnare, hoc privilegium esse simul ex utroque iure divino naturali et positivo. Ideo ergo dicimus, ius positivum hic latius sumi pro quocumque iure fundato in expressa et directa Christi voluntate, etiamsi fundari etiam possit in alia remota, medio discursu, seu ratione naturali. Unde etiam dici potest hoc ius positivum declarans potius privilegium, quod iam erat connaturale ratione prioris dignitatis, quam illud de-

nuo concedens. Sic ergo declarata voce, probatur assertio proposita ex verbis Christi Matth. 17, ubi cum exactores tributi, quod eo tempore Iudaei Augusto viritim solvebant, Petrum interrogassent: *Magister vester non solvit didrachma?* et ipse affirmanda respondisset; postea Christus ut Petrum, et in eo Ecclesiam suam instrueret, eum interrogat: *Reges terrae a quibus accipiunt tributum, vel censum? a filiis suis, an ab alienis?* Petrus autem respondit: *Ab alienis;* unde intulit Christus: *Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, ... et invenies staterem; illum sumens, da eis pro me et te.* Ex quo facto non solum non colligunt haeretici immunitatem Petri a solutione tributorum, sed potius inferunt, Christum etiam fuisse debitorem tributi, quando quidem iussit, illud pro se solvere. Sed errant manifeste, tum quia Christus argumento suo colligere voluit, se esse immunem a solutione tributi, quia filius regis terreni immunis est a tributis; tum etiam quia postea expresse dicit: *Ut non scandalizemus eos,* quasi diceret, quamvis non simus debitores tributi, ut isti non offendantur, solve pro me et pro te. Ut ibi Hieronymus, Chrysost. et omnes intelligunt, et August. serm. 6. *de Verb. Apost.* cap. 7. de Christo ait: *Non debebat, et persolvebat;* et Ambrosius in adnotationibus in Exod. cap. 31: *Non debebat,* ait, *Filius Dei, non debebat Petrus; sed ne scandalizentur, ait,* etc.

2. Prius vero, quam ex hac Christi sententia hoc Sedis apostolicae privilegium colligamus, inquirendum est, de quibus filiis Christus fuerit locutus, et quae sit vis argumentationis, et consecutio verborum eius. Aut enim locutus est de solis filiis propriis, et naturalibus, vel latius etiam de adoptivis et impropriis; hoc posterius dici non potest, alias omnes iusti essent exempti a tributis principum, quia omnes sunt filii adoptivi, et quia de aeterna institia singulorum hominum constare non potest, omnes christiani erunt exempti, quia omnes sunt in statu filiorum, vel quantum est ex vi professionis suae illum habere possunt, et per fidem et baptismum iam inchoatum habent, propter quod solent in Scriptura praesertim a Paulo omnes fideles sancti vocari. Imo etiam omnes homines possent eamdem exemptionem a subiectiona aliorum hominum praetendere, quia omnes sunt filii Dei per creationem, hic enim titulus satis est, ut omnes possint Deum tanquam Patrem invocare.

3. Si autem Christus Dominus de solis filiis naturalibus est locutus, duo insurgunt dubia: unum est, quomodo recte inferat Christus, se esse liberum, quia ipse non erat filius naturalis Augusti Caesaris, ut hoc titulo esset immunis a tributo, quod Caesari pendebatur. Nam filius naturalis unius regis non est exemptus a solvendo tributo cuicumque regi, sed tantum patri suo; nam si filius unius regis extra ditionem paternam in alienis provinciis versetur, fieri poterit vectigalis alterius regis. Quad, servata proportione, optime accommodatur Christo, qui licet ut Deus sit filius naturalis Regis, et ideo, ut sic, liber sit a tributo respectu Patris, et a fortiori respectu omnium humanorum regum, quia omnes sunt sub ditione paterna, et consequenter ipsi etiam ei subsunt; nihilominus, ut homo, non est filius naturalis Dei cum illa proprietate, sed est filius per gratiam; ergo cum de se tanquam homine loqueretur, non potuit ex titulo filiationis recte inferre, se esse liberum, et solum propter vitandum scandalum tributum solvere. Sicut etiam licet Christus, ut Deus, sit Rex et Dominus omnium hominum, nihilominus multi putant, ut hominem, non fuisse Regem, neque habuisse dominium regnorum temporalium; ergo eadem ratione nihil obstabat filiatio naturalis, quominus ut homo esset tributi debitor. Altera dubitatio et maior est, quia videtur Christus in hac exemptione secum Petrum coniungere, et ex vi eiusdem principii, quod liberi sunt filii, aeque immunem illum facere, quandoquidem proxime intulit, *ut non scandalizemus eos, solve pro me et te;* perinde enim fuit, ac si diceret, ambo liberi sumus, expedit autem eos non scandalizare, et ideo pro utroque solve. Haec autem illatio in Petro nullum habebat fundamentum, quia nulla modo erat filius naturalis.

4. Ad primam interrogationem Augustinus lib. 1. qq. evangelicar. q. 23. indicat, Christum cum intulit: *Ergo liberi sunt filii,* locutum esse de filiis non tantum naturalibus, sed etiam adoptivis, seu per gratiam, sic enim ait: *Quod dixit: Ergo liberi sunt filii, in omni regno intelligendum est, liberos esse regni filios, id est, non esse vectigales; multo ergo magis liberi esse debent in quolibet regno terreno filii regni illius, sub quo sunt omnia regna.* Non sunt autem in regno terreno filii supremi Regis, id est Dei, nisi per gratiam; extendit ergo Augustinus illationem Christi etiam ad filios per gratiam. Nihilominus dicendum sine dubio est, Christum locutum esse de filiis propriis, et naturalibus, nam hoc plane convincunt rationes prius factae. Et praeterea quia Christus non interrogavit Petrum, nisi de illis filiis, de quibus ipse poterat verba simpliciter dicta intelligere, Petrus autem sine dubio non intellexit interrogationem, nisi de filiis naturalibus, quia de filiis per gratiam vel tunc intelligere non valebat, vel saltem ex illo simplici et communi sermone in illam cogitationem tunc ascendere non poterat. Sicut quando respondit *ab alienis,* nihil ca iniustis aut peccatori-

bus cogitavit, sed tantum de extraneis, qui filii naturales non sunt.

Unde Chrysostomus ibi hom. 59. ex illis verbis probat, Christum esse naturalem Filium Dei, dicens: *Perpendis, quomodo distinxit filios a non filiis; si enim filius non esset, hoc profecto regum exemplo usus non fuisset. Sed filius quisquam (inquies) est, non autem proprius; non ergo filius, nec proprius, nec omnino eius, sed alienus. Ita exemplum nullas vires habebit. Non enim de filiis simpliciter, sed de propriis, et regum haeredibus disputat. Atque ita distinguendo alienos apposuit, quo vocabulo eos appellavit, qui ab ipsis regibus nati non sunt, suos vero ex se genuerunt.* Et hoc ipsum indicavit Hilarius canon. 17. in Matth. dicens: *Numquid ambiguum est, filios regum tributis obnoxios non esse, et quibus regni veritas est, liberos esse a servitute?* nam per regni veritatem veram et naturalem regiam originem indicavit. Et infra utens fere argumento Chrysostomi, ait: *Ut ostenderet, legi se non esse subiectum, et ut in se paternae dignitatis gloriam contestaretur, terreni regni posuit exemplum, censu aut tributis filios regum non teneri.* Argumentum ergo Christi a naturalibus filiis sumptum est. Augustinus autem vel in sensu mystico ad filios Dei per gratiam, et ad immunitatem eorum a servitute peccati et tributo daemoni solvendo inde digressus est, ut de Origene notavit d. Thomas in eumdem Matthaei locum. Vel certe Augustinus etiam de filiis naturalibus locutus est; nam licet Filius Dei naturalis unicus tantum sit, potuit in plurali loqui, ut formam verborum Christi observaret, nam perinde esset, etiamsi tales filii Dei plures essent, ut notarunt Iansenius in cap. 69. *Concordiae*, et Salmeron tom. 6. *de Miraculis Christi* tract. 37.

5. Ad priorem vero dubitationem secundo loco propositam respondent omnes patres allegati, et caeteri expositores, argumentum Christi esse a fortiori desumptum e filiis naturalibus regum temporalium, ad filium naturalem regis illius, sub quo sunt omnia regna terrena, ut supra dixit Augustinus. Unde ad obiectionem in contrarium factam respondemus, verum quidem esse, filium regis terreni solum in paterno regno esse immunem a tributo, non vero respectu alterius regis, si aliqua ratione ei subiiciatur, vel in eius ditione versetur. Imo etiam in regno paterno non est filius exemptus a iurisdictione patris, sed ex voluntate eius exemptus est ab omnibus ministris eius, et ab exactione tributorum, omnique alia iurisdictione, quae per ministros patris exercetur. Negamus autem consecutionem, vel similitudinem rationis ad Christum filium Regis caelestis. Nam unusquisque rex terrenus limitatus est, et non habet sibi subiectos alios reges supremos; Deus autem est Rex omnium regum, et ideo filius naturalis eius etiam est supra omnes illos, ac subinde liber et immunis ab omni tributo, et ab eorum iurisdictione exemptus, cum illi non sint nisi quidam ministri supremi Regis patris sui.

6. Ad replicam autem, quia hoc procedit de Christo, ut Deus est, et non ut homo, respondemus, negando assumptum; nam Christus, etiam ut homo, est Filius Dei naturalis propter gratiam unionis, per quam ipsa naturalis filiatio substantialiter est humanitati coniuncta, et consequenter etiam gratia creata facta est illi homini connaturalis. Eademque ratione inde etiam habuit Christus, ut tanquam homo non solum liber esset ab omni terreni regis potestate et tributo, verum etiam ut esset per quamdam singularem excellentiam Rex regum, et Dominus dominantium, sicut de illo dicitur Apocalypsis 17. Proprietatem enim et dominium huius regni, quod nunc habet in caelis semper in terris habuit ratione unionis, quamvis usum illius in vita mortali non acceperit. Quomodo intelligendi sunt, qui negent, Christum ut hominem fuisse Regem, vel fortasse loquuntur de proprio regno temporali et caduco, quod verum est, Christum non accepisse, nec iure haereditario habuisse. Habuit vero supra omnia regna terrena regnum et dominium altioris rationis, et potestatem excellentiae, et ideo etiam habuit innatam libertatem ab omni tributo mortali regi vel imperatori debito; quam immunitatem habet ratione filiationis naturalis, et ideo optime de se, etiam ut homine, argumentatus est.

7. Maior difficultas est in altera dubitatione, quae postulat, cur Christus Petrum in hac libertate secum coniunxerit, et quasi aequalem fecerit, dicens illi: *Ut non scandalizemus eos, da eis pro me et te.* Aliqui negant, id colligi ex praedictis verbis, vel aliquod in illis verbis latere mysterium, sed Christum in plurali dixisse Petro, *ne scandalizemus eos;* non quia Petrus solum ratione scandali vitandi teneretur solvere tributum, sed vel quia de propria persona potuit facile ita loqui, plurali pro singulari utendo, vel quia scandalum Christi in Petrum et alios apostolos redundaret. Atque ita postea Christum iussisse Petro solvere tributum etiam pro se ex statere invento in ore piscis, quia cum Petrus esset debitor tributi, voluit Christus simul illi subvenire, et fortasse illi soli, quia alii apostoli tunc non aderant. Quam sententiam libenter haeretici arripiunt; mihi tamen verisimilis non est. Nam in primis dum aiunt hi expositores, tunc temporis alios apostolos ibi non adfuisse, nullo fundamento loquuntur sed divinant. Deinde ipse modus, quo exactores tributi Petrum in plurali interrogarunt: *Magister vester non sol-*

cit didrachma? satis indicat, non tantum Petrum, sed etiam alios apostolos tunc adfuisse cum Christo, unde communiter patres id supponunt, ut statim referam.

8. Addo ulterius, verisimile non esse, Christum in eo facto nullum intendisse mysterium, aut peculiarem affectum erga Petrum non ostendisse. Quia cum Christus ibi docuerit, se esse Filium Dei naturalem, et ideo non esse obnoxium solutioni tributi, sed tantum propter vitandum scandalum praecepisse, ut solveretur, et in hac praerogativa, et modo solvendi tributum Petrum sibi specialiter coniunxerit, sine dubio significare voluit, se communicaturum Petro quamdam participationem sui privilegii, ratione cuius, etiam ipse non esset debitor tributi, nisi propter scandalum vitandum. Et addit Chrysostomus ibi, Christum coniunxisse secum Petrum in solutione tributi, in retributionem fidei, per quam ad rem ita natura incredibilem illico paruit; illamque retributionem vocat honoris excellentiam, quem Christus Petro ostendit, dicens: *Da eis pro me et te.* Unde etiam alii apostoli intellexerunt, Christum in eo facto Petrum ipsis praetulisse. Hinc enim orta est occasio interrogandi Christum: *Quis putas, maior est in regno caelorum?* ut statim in initio cap. 8. Matthaeus refert, et exponit ibi Hieronymus dicens: *Post inventum staterem, post tributa reddita, quid sibi vult apostolorum repentina interrogatio?* et respondet: *Quia viderant, pro Petro et Domino idem tributum redditum, ex aequalitate pretii arbitrati sunt, Petrum omnibus apostolis esse praelatum, qui in redditione tributi Domino fuerat comparatus.* In quo, si recte illud comprehendissent, non decipiebantur, sed errabant putantes, illam excellentiam vel dignitatem futuram fuisse in aliquo regno temporali more humano, et ex invidia interrogabant. Et propterea Hieronymus addit: *Videns Iesus cogitationes eorum, et causas erroris intelligens, vult desiderium gloriae humilitatis contentione sanare, dicens: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum.*

Eamdemque doctrinam habet Chrysost. homil. 59. in Matthaeum, dicens, aliquid humanum passos fuisse discipulos in illa interrogatione, et ad illud significandum, addidisse evangelistam illam particulam: *In illa hora, quando scilicet, caeteris omnibus Petrum praetulit.* Et infra dicit, ex multis causis fuisse inflammatos discipulos, et numerat singularem promissionem: *Tibi dabo claves ...* et *Beatus es Simon Bar-Iona*, et his adiungit praesentia verba: *Da pro me et te*, sentiens singularem excellentiam et praerogativam per illa significasse. Idem tradit Origenes tract. 5. in Ioan. expendens eodem modo verbum illud, *In illa hora*, et dicens: *Ego arbitror, quoniam maximum hunc existimantes honorem in Petrum a Christo collatum, quasi per hoc indicasset, Petrum caeteris discipulis meliorem, cupiebant quod suspicabantur, caute cognoscere*, etc. Idemque habetur nomine Augustini in libro Quaestionum novi et veteris testamenti, q. 75, ubi ait, praecepisse Christum singulariter solvere pro Petro, quia constituerat illum facere caput aliorum apostolorum et Pastorem gregis sui, et comparat ille verba cum illis: *Ego rogabo pro te.* Quod etiam notavit Lyranus Matth. 17. et 18; et fere alii doctores catholici fatentur, ibi esse significatam specialem praerogativam Petri, quamvis in illa explicanda non omnes conveniant.

9. Aliqui ergo existimant, Christum ostendisse ibi peculiarem amorem et curam Petri, non vero exemptionem. Sed hoc parvi momenti est in re adeo mirabili, et tanta diligentia ab evangelista observata, et a patribus exaggerata. Alii agnoscentes aliquod altius mysterium, ad mysticos sensus divertunt, ut videtur esse Augustinus sermone 6. de verbis Apostoli, dicens, *Petrum Ecclesiam repraesentasse, pro qua Christus indebitam mortem solvit, ut eam a debito mortis liberaret,* quod Anselm. et d. Thom. sequuntur. Ita vero est hoc accipiendum, ut litteralis sensus non omittatur. Negari ergo non potest, quin Christus specialiter iusserit, solvi tributum pro persona Petri, sicut et pro se, hoc enim in proprietate significant verba illa: *Da eis pro me et te*, et ita notant patres nuper allegati, aequiparando haec verba cum illis, *Tibi dabo claves* et *Ego rogabo pro te;* nam in omnibus illis pronomen illud designat individuam personam Petri. Significavit ergo Christus in illis verbis, Petrum futurum esse exemptum a solutione tributi, sicut ipse erat. Atque ita credimus, ex hoc loco ut minimum colligi, Christum concessisse Petro privilegium hoc exemptionis, quia futurus erat Princeps Ecclesiae, Christique Vicarius. Unde consequenter fit, hoc privilegium non fuisse personale in Petro, sed reale ratione dignitatis, atque ad successores transire ex vi divini iuris, et peculiaris institutionis, seu voluntatis Christi. Quam sententiam satis significant Hieronymus, Chrysostom. Theophylact. Eutym. et alii, quatenus dicunt, illem praerogativam fuisse concessam Petro, quia erat caput apostolorum, et quatenus aequiparant hunc locum cum eliis, in quibus Christus loquens ad Petrum, cum illo et successoribus eius loquitur.

10. Ad difficultatem autem propositam, quomodo Christus extendat illationem ad Petrum, qui non erat Filius Dei naturalis, respondent multi, tacite supposuisse Christum aliud principium, scilicet, sub filiis regum comprehendi domesticos et familiares

eorum, nam etiam hi solent esse a tributis exempti ratione filiorum, quibus adbaerent. Sed de hac ratione dicemus inferius; nam si vera est, non solum ad Pontificem, sed etiam ad alios extenditur privilegium illud, ut divinum est. Dico ergo, significasse Christum, non solum se esse immunem a solutione tributi, sed etiam potuisse illud privilegium communicare Petro tanquem sibi coniunctissimo, et valde simili in potestate, quam illi concessurus erat supre totam Ecclesiam et supra omnes reges terrae. Quocirca quando Christus post factam illationem: *Ergo liberi sunt filii*, adiunxit: *Ut autem non scandalizemus eos, da pro me et te*, non oportet, ut haec posteriora verbo intelligantur adiuncta ex vi prioris illationis, sed per modum novae declarationis et extensionis ex speciali Christi voluntate. Vel certe dici potest, quia argumentum Christi fuerat a minori ad maius, ut supra declaravi, ideo Christum non fuisse contentum inferendo, se esse immunem a tributis, sed etiam Petrum secum coniunxisse, ut ostenderet, se utpote Filium Dei naturalem longe altiori modo esse immunem, quam sint filii regum terrae, quia non solum est immunis ab illis, sed etiam est superior omnibus illis, et potuit Petro suam potestatem seu participationem eius ita communicare, ut eiusdem etiam exemptionis illum faceret participem.

11. Sed instabit tandem aliquis: licet concedamus, ex boc loco colligi exemptionem a tributis, non sequitur, colligi etiam exemptionem ab omni subiectione et potestate coercitiva principum. Nam filius regis terreni licet sit liber a tributo patri solvendo, non est liber a potestate directiva patris, quia tenetur eius leges servare; nec a potestate coercitiva, nam potest rex filium suum punire secundum iustitiae aequitatem. Respondeo concedendo, illationem non esse formalem (ut aiunt), quia non tenet in omni materia, ut argumentum factum probat. Nihilominus tamen in praesenti materia et ratione illius recte colligimus unam exemptionem ex alia. Nam in primis in ipso Christo sicut ex filiatione naturali infertur immunitas a tributo, ita infertur immunitas ab omni subiectione et iurisdictione principum temporalium; quia filiatio, quae est ratio unius exemptionis, necessario etiam est ratio alterius, quia est ratio dominationis et excellentiae supra omnes reges. Simili ergo modo, seu accommodata proportione intelligimus, hoc privilegium esse communicatum Petro, ideoque ex immunitate a tributis colligimus exemptionem ab omni subiectione et iurisdictione temporali, quia ratione dignitatis et potestatis supra ipsos reges communicata est.

—

CAPUT VI.

Obiectionibus contra resolutionem superiorum capitum satisfit.

Summarium

1. Prima obiectio. — Solutio. — 2. Secunda obiectio. — 3. Solutio. — 4. Summi Pontifices semper fuerunt exempti. — 5. Expositio verborum divi Pauli. — 6. Item divi Ioannis Chrysostomi. — 7. Ad rationem in eadem obiectione factam. — 8. Tertia obiectio ex factis imperatorum. — Responsio. — Cur suffragium eligendi Pontificem non impertiat imperatori iurisdictionem aliquam in ipsum. — 9. Depositio Pontificis fieri nequit per potestatem civilem. — 10. Quarta obiectio ex cap. 18. Matth. — Solutio. — Instantia. — 11. Solutio. — Ecclesia nullam habet vim coercitivam in Pontificem. — 12. Quomodo fraterna correctio exerceri valeat erga Pontificem — 13. Obiectio. — 14. Solutio. — Nullam habet Ecclesia coercitivam potestatem in Pontificem. — Obiectio retorquetur in regem Angliae. — 15. Varii modi protegendi Pontifices a Christo provisi — Pontifici bellum iniustum inferenti resisti potest.

1. Quoniam summi Pontificis exemptio cum eius dignitate et potestate supra reges temporales coniuncta est, ideo eaedem fere obiectiones contra exemptionem hanc, quae contra potestatem opponuntur: et quia fere omnes in superiori libro tractavimus, ideo illas breviter attingendo, unam vel alteram addemus, quae huius loci visae sunt magis propriae. Prima obiectio sumitur ex lege veteri, in qua summus Pontifex a iurisdictione regis exemptus non erat; imo ab eo puniri poterat, ut factum Salomonis ostendit 3. Reg. 2, ubi Salomon exauctoravit Abiathar propter crimen laesae maiestatis illum auctoritate regia puniendo. Huic vero obiectioni supra respondimus, assumptum non satis probari ex illo facto, tum quia fortasse Salomon id fecit, non ut rex, sed ut propheta; tum etiam quia unum factum non ostendit ius, cum a regibus multa per violentiam fiant. Unde cum ex aliis locis Scripturae non probetur subiectio Pontificis ad regem in lege veteri, relinquitur, vel falsum esse illud antecedens, vel saltem incertum. Deinde adiunximus, quidquid fuerit in veteri lege, nullum inde sumi posse argumentum ad pontificatum legis gratiae, qui longe altioris est ordinis. Nunc ergo solum addendum occurrit, obiectionem similem factam esse ante quadringentos annos ab imperatore constantinopolitano in epistola ad Innocent. III, ex qua sumptum est caput *Solitae* de Maior. et obedient. qui non de Salomone, sed de Davide argumentabatur, *quia David rex Abiathar Pontifici praeeminebat*. Cui Pontifex eisdem modis respondet, dicens: *David quamvis regni diadema obtineret, non tam ex dignitate regia, quam auctoritate prophetica imperabat. Verum quidquid ho-*

rum fuerit in veteri testamento, nunc aliud est in novo, ex quo Christus factus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Et concludit: *Circa illum praecipue, qui successor est Petri, et Vicarius Iesu Christi.* Vid. Turrecrematam lib. 2. *Summ. eccles.* c. 96. ad 4.

2. Secundo obiici potest, quia ea, quae sunt iure divino a Christo constituta, statim a principio Ecclesiae habuerunt effectum; sed Pontifex romanus non solum a principio Ecclesiae, verum etiam toto tempore, quo imperatores romani fuerunt ethnici, non fuerunt ab eorum iurisdictione exempti; ergo non habuerunt a Christo huiusmodi exemptionem. Minor propositio probatur ex Paulo in epistola ad Rom. 13. dicente: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* In quo loco praecipue loquitur Paulus de politico principatu et de obedientia regibus debita, ut ibi notant expositores, et August. epist. 54. ed Macedonium, et Basilius in Constitutionib. monasticis c. 23. Et ipse Paulus inferius aperte ostendit, cum dicit: *Non sine causa gladium portat*, et cum ait: *Ideo enim et tributa praestatis.* Itaque, ut iidem patres advertunt, illud specialiter monuit contra nonnullos, qui eo tempore praedicare coeperant, christianos non teneri ad parendum principibus temporalibus; ipse autem contrarium de omnibus christianis docet, et ut nullum excipi declaret, inquit: *Omnis anima*, etc. ut ibi expendit Chrysostomus homil. 23. dicens: *Ostendens, quod ista imperentur omnibus, et sacerdotibus, et monachis, et non tantum saecularibus; id statim in ipso exordio declarat, cum dicit: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, etiam si apostolus sis, sive evangelista, sive propheta, sive quisquis tandem fueris, neque enim pietatem subvertit ista subiectio.* Et eodem modo loquuntur ibi Theodoretus, Theophylactus, et Occumenius. Iuxta Apostoli ergo sententiam sic exponitam etiam Petrus erat tunc subditus potestatibus sublimioribus. Cum enim Chrysostomus dixisset, etiam apostolos fuisse subditos, et sententiam auxerit, dicens: *Sive quisquis tandem fueris*, profecto etiam Petrum comprehendere visus est. Multo ergo maiori ratione Pontifices successores Petri fuerunt subditi imperatoribus, saltem quamdiu isti christiani non fuerunt. Et ratione potest hoc confirmari, quia princeps ethnicus non est subditus Pontifici; ergo potest esse illi superior; ergo de facto erat superior, quia habebat potestatem universalem in omnes, et non habebat subiectionem, ratione cuius privaretur potestate in Petrum, vel successores eius.

3. Respondetur concedendo, privilegium hoc, quatenus a Christo Domino concessum est Petro et successoribus eius, habuisse suum proximum effectum, statim ac Christus Petro contulit pontificiam dignitatem, quia illud privilegium vel cum ipsa dignitate intrinsece coniunctum est, et quasi ab illa manat, vel per specialem Christi voluntatem datum est, quae voluntas efficax fuit, neque impediri potuit per ullam temporalem potestatem. Et non minus comprehendit exemptionem a subiectione respectu infidelium principum, quam fidelium, tum quia Christus Matt. 17. absolute locutus est, et occasio sermonis eius sumpta fuit ex tributo, quod imperatori ethnico solvebatur, tum etiam quia non est maior ratio de principe fideli, quam de infideli. Imo si Pontifex, verbi gratia, Sylvester fuisset subditus Constantino ante conversionem eius, etiam post conversionem maneret subditus, quia, ut supra dixi, nullus rex infidelis ipso facto amittit iurisdictionem aliquam propter conversionem ad fidem. Denique quando concilia et patres docent, Pontificem non habere superiorem in terris, omnem excludunt, sive sit fidelis, sive infidelis.

4. Dico ergo, et Petrum, et eius successores toto tempore gentilium imperatorum fuisse exemptos ab eorum iurisdictione quoad privilegium, licet usum privilegii pro eo tempore habere non potuerint, quod nihil repugnat iuri divino. Sicut etiam eo tempore habuerunt dignitatem et potestatem supra omnes imperatores a Christo datam, non expectato temporalium principum consensu, usum autem et exercitium illius potestatis circa eosdem principes non statim habuerunt Petrus, aut successores, quia iuxta eiusdem Christi ordinationem ex voluntaria fidei receptione pendebat. Eadem ergo ratio est de praedicto privilegio accessorio dignitati, nam illud contulit solus Christus sine dependentia a consensu principum, seu aliorum hominum, usus autem partim ex voluntate, partim ex potentia et factis hominum pendebat.

5. Nec verba d. Pauli, quantumvis generalia videantur, excludunt privilegium speciale a Christo concessum, nam regula iuris est, generale ius per speciale limitari, etiam si speciale antiquius sit; quae regula hic satis accommodari potest. Praesertim quia d. Paulus ibi solum explicat ius antiquum, et naturale, docetque observandum esse a christianis, ac proinde tradit (ut Theophylact. ibi ait), evangelium non docere defectionem, aut inobedientiam erga magistratus, sed moderationem et obedientiam. Hoc autem ius naturale non violatur, sed materia eius ex parte mutatur per privilegium exemptionis a Christo concessum, quod ibi Paulus non exclusit, neque illius mentionem fecit, quia necessarium non erat. Quanquam si attente verba Pauli considerentur, ex forma illorum intelligi potest, Vicarium Christi sub eis non comprehendi; dicit enim: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Quae verba

sunt respectiva, et comprehendunt tam privatos homines respectu eorum, qui eis proxime praesunt, quam magistratus inferiorum ordinum respectu sublimiorum potestatum. At vero comparatione Vicarii Christi nulla est in terris sublimior potestas, et ideo in eo non habet locum sententia Pauli.

6. Ad Chrysostomum vero, quod attinet ad praesentem quaestionem, similiter respondemus, generatim fuisse locutum, neque ibi exclusisse speciale privilegium Petri, neque tractasse quaestionem, an Vicarius Christi habeat in terris potestatem sublimiorem, cui ex vi naturalis et divini iuris parere teneatur. Quod vero spectat ad alia specialia exempla, quae inducit de apostolis, sacerdotibus, et monachis, infra ex professo tractandum est, an illorum exemptio sit de iure divino vel humano. Nunc solum dicimus, quidquid sit de aliis etiam apostolis, de Petro ut Christi Vicario esse specialem rationem, tum propter specialem dignitatem, tum propter verba Christi illum singulariter eximentis a debito solvendi tributum. Quapropter ius hoc exemptionis aequale fuit in Pontificibus respectu ethnicorum principum et christianorum, quia privilegium, ut dixi, non fuit pendens ex fide subditorum, licet usus sine illa esse non potuerit.

7. Neque obstat ratio in contrarium facta, quia licet princeps infidelis pro illo statu non sit directe subditus Petro, nihilominus ex divino iure tenetur illi subdi, suscipiendo fidem et baptismum, per quem unusquisque fit de grege Christi, et consequenter subditus Petro. Et praeterea etiam ante baptismum est huiusmodi princeps indirecte subditus Petro, qui ius habet cogendi infideles principes, ne evangelii praedicationem in suis terris impediant, neve subditos suos ad fidem negandam, vel non suscipiendam cogant, aut alio modo religioni christianae infesti sint. Hoc ergo ratione Pontifices simpliciter facti fuerunt a Christo immunes a potestate principum temporalium, sive fidelium, sive infidelium; nam infidelitas non facit eos melioris conditionis, neque eorum auget iurisdictionem; quoad usum vero non potuerunt Pontifices temporibus infidelium principum iudicia illorum declinare, sicut etiam non poterant se vel dignitatem suam ab omni iniuria vindicare; quod mirum esse non debet, cum etiam sub fidelibus principibus interdum similia passi sint, id permittente Deo vel ad eorum probationem vel ad maiorem fidei confirmationem.

8. Ex quo facile etiam solvitur tertia obiectio, quae et a rege Angliae, et ab aliis schismaticis, et schismatum fautoribus saepius inculcatur; sumiturque ex factis quorumdam imperatorum, qui superiorem potestatem in summos Pontifices saepius exercuerunt, vel illos eligendo, seu in sede collocando, et confirmando, vel eos puniendo, et exauctorando. Ad quod praecipue inducunt factum Othonis I, quem imperatorem piissimum fuisse dicunt, qui Ioannem XII, alios XIII, propter pravos mores a sede deposuit. De hoc tamen argumento dixi multa in superiori libro, cap. ult. ad quem locum lectorem remittimus, hic enim solum illud commemoravimus, ne obiectionem in hoc puncto frequentem intactam relinqueremus. Addere vero possumus, priorem obiectionis partem ad praesentem causam nullo modo pertinere. Quid enim si daremus imperatores aut reges posse esse Pontificum electores, numquid propterea esse possent eorum legislatores, aut iudices? aut propter aliquam in eos iurisdictionem superiores? Profecto cardinales sunt electores Pontificum, et nihilominus, postquam Pontificem elegerunt, nullam in illum habent potestatem, vel iurisdictionem, imo potius illi sunt omnino subiecti. Ratio vero est, quia dum suffragia ferunt, aliquem sibi aequalem nominant, vel eligunt; ille autem, qui rite electus est, a Christo ipso statim investitur, et fit superior suis electoribus, quibus antea erat aequalis, vel fortasse inferior. Accedit, quod ipsi electores a Seda apostolica habent eligendi potestatem tanquam a superiore, et Christi Vicario, ad quem spectat modum eligendi sibi successorem praescribere. Idem ergo cum proportione dicendum est de imperatore, etiamsi vel ad eligendum Pontificem, vel ad confirmandam suo consensu electionem eius fuerit admissus; quia non propterea factus est superior Pontifice, sed manet semper inferior Pontifice iam instituto, sicut etiam erat subditus illi, a quo talem praerogativam accepit.

9. De altera vero obiectionis parte in citato loco ostendi, historias, in quibus factum illud et alia similia referuntur, et incertas esse ac varias, seu inter se dissentientes, et non satis fideliter referri. Nam ex eis non solum colligi non potest, imperatorem iure deposuisse aliquem Pontificem, verum etiam neque facto id tentasse ex vi propriae iurisdictionis, iudicii, ac sententiae, sed aut per apertam vim, aut tyrannidem, per quam aliqui principes christiani manus violentas in Pontificem iniecerunt, vel ad summum industria et auctoritate sua procurando, ut congregaretur aliqua synodus, quae sententiam depositionis in Pontificem ferat, quidquid sit de potestate talis synodi, et an ex errore vel malitia processerit; nam ita accidisse in facto Ioan. 12. citata loco ostendimus. Et sane, cum poena depositionis canonica sit, in illa peculiarem deformitatem et repugnantiam habet, quod per potestatem saecularem possit imponi. Neque in eum errorem incidere poteat, nisi qui de pontificia dignitate nihil supernaturale vel spirituale, sed tantum politicum seu civile cogitaverit. Et ideo si quis imperator vere fidelis temerario ausu et indi-

secreto zelo de Pontifice diiudicando tractavit, non per se, ut dixi, sed per congregationem aliquam, quae speciem saltem potestatis spiritualis habere videretur, deponendum curavit. Quia vero illa depositio summa est in eo genere spiritualis poenae, et ius divinum attingit, a quo per se et immediate est pontificia dignitas; ideo ex parte Pontificis maximam causam requirit, qualis est sola haeresis, quae fundamentum talis dignitatis quodam modo tollit; ex parte vero Ecclesiae requirit sententiam, non cuiuscumque synodi, sed legitimae et universalis, et nihilominus ex parte Dei necesse est, ut ipsemet talem dignitatem auferat, quam ipse per se contulit.

10. Quartam obiectionem sumunt haeretici ex verbis Christi Matth. c. 18: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum ...* ac tandem, *dic Ecclesiae: et si Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus*. Hanc enim Christi sententiam et legem non minus erga Pontificem, quam erga alios fideles procedere censent, quia etiam Papa est homo, et potest coram aliis, et cum eorum scandalo et iniuria delinquere; ergo potest, et debet corripi, vel secreto, vel coram testibus; et si emendari noluerit, poterit Ecclesiae denunciari, quam si non audierit, poterit per eam excommunicari, ut ab aliis tanquam ethnicus et publicanus habeatur; ergo subest Pontifex potestati coercitivae Ecclesiae. Dices, hinc ad summum sequi, Pontificem non esse omnino exemptum a potestate spirituali, non vero non esse exemptum a potestate saeculari. Sed contra, nam ex primo potest inferri secundum, saltem quantum est ex vi iuria divini, quia si Papa non est divino iure exemptus a foro ecclesiastico, non habet illam supremam dignitatem, in qua praecipue fundabamus ius divinum de exemptione illius a saeculari potestate. Item quia si Pontifex potest per Ecclesiam excommunicari, eadem ratione poterit gravius puniri pro qualitate delicti; ergo poterit etiam degradari, et brachio saeculari remitti; ergo non est omnino exemptus iure divino a iurisdictione saeculari, alias non posset per Ecclesiam iterum saeculari potestati subiici.

11. Respondeo in primis, haec posteriora argumenta efficacia non esse, tum quia licet fingeretur, Pontificem esse subiectum alicui tribunali ecclesiastico, v. g. concilio generali; nihilominus posset esse iure divino exemptus a saecularibus, vel ex speciali privilegio Christi, vel quia semper manet super omnes principes saeculares, etiam si per impossibile in ordine spiritualium potestatum concilio subesset. Tum etiam quia eadem argumenta fieri possunt de episcopis et inferioribus clericis, de quibus postea dicemus. Deinde addo, etiam si argumenta illa admittantur, potius ostendere incommoda, et absurda, quae ex priori antecedente sequuntur, quam illud confirment. Negamus ergo, posse Ecclesiam vim coercitivam in Pontificem exercere, sive per censuram, sive quocumque alio modo, nisi prius a pontificatu cadat, vel per voluntariam renunciationem ab Ecclesia acceptatam, vel per culpam haeresis ab Ecclesia iuridice declaratam. Quia quamdiu persona illa verus Papa existit, iurisdictionem habet supra totam Ecclesiam, etiam simul sumptam; ideoque necessario est iure divino exemptus spiritualiter, id est non subditus sublimiori potestati spirituali extra Christum, quia nulla talis in mundo invenitur, ut in superiori libro satis tractatum est.

12. Unde ad obiectionem respondeo, correctionem fraternam habere posse locum erga summum Pontificem, quatenus est charitatis officium, et intra illud sistitur; hoc enim modo potest interdum maior a minori, et Praelatus a subdito admoneri, sicut Paulus cum Petro se gessit, ut explicuerunt Aug. epist. 19. ad Hier. et Gregor. hom. 18. in Ezechiel. Cessat autem correctionis progressus, quando ad viam coactionis fit transitus. Itaque cum reverentia corripi, vel admoneri potest Pontifex, prius solus, si crimen sit secretum, deinde coram aliquibus, si res ita necessitas postulet. Quod vero ulterius sequitur, *dic Ecclesiae*, in eo locum non habet, quia ibi nomine Ecclesiae non corpus Ecclesiae, sed praelati eius intelliguntur, nec enim potest peccator toti corpori Ecclesiae denunciari, sed pastori. Unde necesse est, ut respective seu cum proportione accommoda intelligatur, ita ut unusquisque peccator suo pastori ac praelato denunciari debeat; nam extraneus non potest efficaciter corripere, aut cogere sibi non subditum. Quia ergo Pontifex superiorem praelatum non habet, in eo locum non habet illa denunciatio, sed potius quia ipse est supremus Pastor totius Ecclesiae, satis Ecclesiae dicitur peccatum eius, cum ipsi dicitur. Posset autem respectu Pontificis non male intelligi nomine *Ecclesiae* confessor eius, qui eum monere, et suo modo corripere, et peculiariter obligare in foro suo potest. Quod autem sequitur: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus*, proprie non potest in Pontifice locum habere, quia excommunicari non potest, cum non habeat vim coercitivam superiorem. Neque hoc est inconveniens, quia praeceptum illud affirmativum est, et circa unumquemque obligat iuxta capacitatem eius.

13. Contra hoc vero insurgit statim quinta obiectio, nam sequitur, Christum non satis providisse Ecclesiae suae, nec convenienter illius regimen instituisse. Nam ut nos dicimus, dedit uni homini supremam in sua Ecclesia potestatem, eumque constituit *super gentes et regna, ut evellat, et destruat, et disperdat, et dissipet, et aedificet, et plantet.*

Potest autem talis esse Papa, ut potestate sua in destructionem utatur, nam libertati suae relinquitur, et peccator esse potest; ergo si in Ecclesia non est potestas ad coercendum illum, imperfecte instituta est, insufficienterque est illi provisum. Quale enim est corpus, quod membrum putridum non possit per violentiam aliquam purgare, vel, si hoc non sufficiat, abscindere, ne totum corpus corrumpat? Ergo cum Ecclesia sit unum corpus mysticum, et Papa sit unum membrum eius, quod eo plus potest illi nocere, quo potentius et principalius est; necessarium est ad huius Ecclesiae coaservationem, ut in ea sit aliqua potestas, quae iure et facto valeat iniquo Pontifici resistere, et illum cogere, vel abscindere, etiamsi necesse sit; haec autem potestas non est alia, nisi potestas regia vel imperatoria; ergo.

14. Respondeo, hoc etiam argumento usos esse, qui existimarunt, concilium generale esse supra Pontificem, posseque illum deponere, non tantum in causa haeresis, sed etiam propter alia crimina Ecclesiae valde nociva. Et quidem, si argumentum tantam efficaciam haberet, ut propter illud esset in Ecclesia admittenda aliqua potestas coercitiva Pontificum abutentium potestate sua in Ecclesiae perniciem, potius ponenda esset illa potestas spiritualis, quam temporalis, et in generali concilio potius, quam in aliqua particulari persona. Et ita non procederet obiectio; negatur enim ultima propositio assumpta, nimirum potestatem huiusmodi solum regiam vel imperatoriam esse posse. Vera nihilominus responsio est, non esse in Ecclesia talem potestatem supra Pontificem, neque spiritualem, neque temporalem, ut satis in superioribus probatum est. Obiectio autem facta retorqueri potest contra regem Angliae multo maiori ratione; nam ipse vult ita esse caput in imperio suo, ut neque in spiritualibus, neque in temporalibus superiorem habeat, idemque de quolibet supremo rege affirmare cogitur, ne tantam dignitatem pro sola sua libidine usurpare videatur. Nonne est ergo multo maius incommodum, ut in Ecclesia Christi, quae unum corpus esse debet, sint multa capita ita suprema, ut quodlibet illorum suos subditos diiudicet, et ipsum a nemine iudicetur, quam quod sit unum tantum hoc habens singulare privilegium sub Spiritus sancti directione specialiter constitutum?

Dico ergo, potius in hoc ostendi singularem Christi providentiam in suam Ecclesiam. Nam regna terrena sunt inter se divisa, et non subordinata, quia in temporalibus et civilibus non habent unitatem; et ideo sicut sunt multa corpora, ita non est inconveniens, quod habeant multa capita suprema; et licet in unoquoque regno possint sequi incommoda ex eo, quod rex supremus a nemine iudicari in temporalibus vel puniri possit, illa incommoda vel tolerantur propter maiora commoda (quod in humana providentia saepe fieri necessarium est, et ad rectitudinem prudentiae pertinet), vel unaquaeque res publica habet suas leges, et modos iustos, quibus his incommodis occurrat. At vero respectu Ecclesiae Christi non erat conveniens, ut intra illam essent plura capita simpliciter suprema, neque plures reges ita supremi in temporalibus, ut nulli superiori capiti subordinarentur, saltem in ordine ad spiritualem finem, ideoque optima institutio postulabat unum supremum caput. Et ad maiorem unitatem, et facilius ac suavius regimen oportuit illud esse unicam personam, et ad tollenda schismata fuit etiam conveniens, ut sub nulla ratione suis subditis subiiceretur. Ex quo tandem necessarium fuit, ut unum illud caput a solo Deo puniri, vel deponi per coactionem et potestatem superiorem possit.

Quod si hinc contingat sequi aliquos defectus, vel incommoda, mirum non est, quia quanquam haec sit divina institutio, versatur circa homines, et per ipsos exercetur, et ideo necessario aliquid de providentia humana participat, quae non semper omnia incommoda evitat, sed pauciora eligit. Unde illa imperfectio non potest attribui Christo, sed homini; nam Christus, quantum in se est, sufficientia media providit ad haec incommoda vitanda. Et maiora quidem, quaeque fidem, vel sanctitatem Ecclesiae maculare possent, omnino praevenit, et abstulit, dando Vicario suo certam et infallibilem directionem in definiendis rebus ad fidem vel mores Ecclesiae pertinentibus. Item quia haeresis serpit ut cancer, et tollit Ecclesiae fundamentum, etiam ius statuit, virtute cuius a dignitate caderet Papa, si esset haereticus, dando etiam Ecclesiae facultatem, ut de tali crimine cognosceret, et sententiam declarantem illud, et divinam depositionem inde subsecutam proferre possit. At vero in reliquis, quae ad mores pertinent, non pertinebat ad suavem et sapientem providentiam Christi, aut Pontifices omnes libertate morali privare, aut eos in gratia confirmare, et ideo in eis etiam peccata permisit. Noluit tamen, ut per homines coerceri, aut puniri possent, ne debitus ordo providentiae et regiminis inverteretur, et maiora mala ac perturbationes sequerentur.

15. Et nihilominus varia remedia providit, quibus hoc malum, vel impediretur, vel ei, quoad fieri posset, subveniretur. Primum ac praecipuum est internum auxilium Spiritus sancti, quod longe maius et specialius Pontifici paratum esse credimus, simul cum angelica custodia singulari et excellentiori. Secundum est oratio tum universalis Ecclesiae, tum singulorum fidelium, quae pro ipso capite semper esse debet maior et frequentior, et tunc oportet esse

ferventiorem, quando contigerit caput languere. Tertium et optimum medium est secreta admonitio, vel, si peccata scandalosa fuerint, etiam publica, servata debita reverentia et humilitate; et si necessitas id postulet, interdum fieri potest haec admonitio per reges et principes temporoles, quorum auetoritas apud Pontificem multum valere potest, et debet, si praedictam modestiam et auimi submissiouem coniunctam habet. Vid. Caietanum in opusc. *de potestate Papae* c. 27.

Quartum remedium non quidem iniquum, sed magis humanum et perieulosum, ideoque non sine extrems necessitate adhibendum, est iusta defensio; nam si Pontifex manifestam violentiam et ioiustam vim inferat, ei resisti potest per modum defeosionis, intra terminos inculpatae tutelae; quia vim vi repellere naturale remedium est, et nemini denegatur, et non requirit potestatem superiorem, vel iurisdictionem in eo, qui se defeadit, sed solum ius et vires ad se tuendum. Nom si in alterum malum inferat, non illum punit, sed illo medio proprium malum iuste evitat. Quocirca si Pontifex corporalem vim inferat per aggressionem vel iniustum bellum, ei poterit per similem actionem resisti od defensionem, non ad offensionem. Si autem violentia esset spiriiuolis, praecipiendo iniqua, vel socro profonando, out destruendo, ei proportionato modo resisti poterit, procurando, ne talia executioni mondentur. Haec tamen rara sunt, et, ut haec licentia sumatur, esse debent evidentissima. Denique (quod valde uotandum est) hoc modo per mille et sexcentos annos Ecclesia gubernata est, recognoscendo in Pontifice hanc potestatem et exemptionem, et hunc honorem et reverentiam illi deferendo, et tolerando iniquos, qui comparatione sanctorum et bonorum pauci fuerunt, neque in hac tolerantia tot incommoda passa est Ecclesia, quot in temporibus schismatum et rebellionum potestatum temporalium adversus Pontifices sustinuit: ergo gratis et sine fundamento linguut haeretici imperfectionem vel defectum in hac institutione, quam potius Deo dignam esse, ipsa experientia praeter alia, quae adduximus, ostendit.

CAPUT VII.

Sextae obiectioni satisfit, et tractatur quaestio, an Papa possit se humano iudicio submittere.

Summarium

1. Sexta obiectio contra immunitatem ecclesiasticam. — 2. Prima conclusio: Pontifex iurisdictioni temporali se subiicere nequit. — Probatur. — Solutio ad sextam obiectionem. — Pontifex exemptioni suae renunciare non potest. — 3. Secundo conclusio: Pontifex non potest spirituali potestati quoad vim coercitivam se submittere. — Probatur assertio. — 4. Pontifex non habet potestatem coactivam sui ipsius. — 5. In casu haeresis a solo Deo fit depositio Pontificis. — 6. Ultima conclusio: Pontifex potest alteri se subdere solum tanquam arbitro. — 7. Obiectio. — Solutio. — 8. Pontifex cogi non potest ad poenam ab arbitro impositam. — 9. Solutio obiectionis positae in principio. — 10. Cur Pontifex iudicio Confessoris se subiiciat, et non alterius. — Pontificem suo Confessori iurisdictionem tribuere est probabilius. — 11. Utrum Christus Pilato se subiecerit.

1. Ultima superest obiectio, quia Pontifex romanus saltem voluntate proprio potest renunciare huic privilegio, non tantum renuneiando papatui (quod clarum est), sed etiom dignitate retenta; ergo signum est, non esse hanc exemptionem de iure divino, neque ex natura rei esse aecessario cum dignitate coniunctam, nam si talis esset, non immutari, nec separari posset per humanam voluntatem. Anteeedens probatur ex usu, nam id fecit Leo IV. iudicio Michaelis imperatoris et legatorum eius se subiiciendo, ut refertur in cap. *Nos si incompetenter* 2, q. 7, et Symmachus regia temporalis iudicio se submisit, ut sumitur ex concilio III. romano sub eodem; et Gregorius papo in cap. *Siquis*, 42, 2, q. 7. sic ait, referente Grationo: *Si quis super his nos arguere voluerit, et extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad Sedem apostolicam, ... ut ibi ante confessionem sancti Petri mecum iuste decertet, quatenus inibi unus ex nobis sententiam accipiat suam*, ubi se committit alterius iudicio. Et Sixtus III. in cap. *Mandasti*, 2, quaest. 5, dicit, cum iniuste crimiuaretur, coram Valentiniano augusto et synodo se purgasse, et addit: *Sed non aliis, qui noluerint, aut sponte hoc non elegerint, faciendo formam, exemplumque dans*. Idemque refertur de Leone III. in cap. *Auditum*, eadem causa et quaestione. Vid. decretum gregorianum, et Paulum Aemilium lib. 3. *de Gestis Francorum*. De Marcellino etiam constat, se cuiusdam synodi iudicio submisisse. Denique in sacramento confessionis Pontifex se submittit iurisdictioni privati confessoris; cur ergo non poterit se etiam submittere in causa civili vel temporali? Aliqui etiam inducunt Christi exemplum, qui se potestati Pilati supposuit, dando illi veram potestatem supra se, ut ostendunt eius verba apud Ioannem cap. 19: *Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum esset desuper*. Quo exemplo utitur d. Thomas 2. 2, q. 67, art. 1. ad 2, ut probet, posse superiorem subiici iudicio inferioris, ubi etiam simpliciter ait, Leonem papam subieciase se iudicio imperatoris.

2. Hoc punctum late tractatur a theologis in 4, d. 18 et 19, scilicet a d. Thoma, Paludan. Bonavent. Richardo, Alberto, et aliis, et a Caietano dicta q. 67,

art. 1, et a Canonistis in cap. *Ecclesia sanctae Mariae,* de Constitut. ubi late Panorm. n. 7, et Felin. 2, et Baldus in l. *Est receptum,* C. de Iurisdict. omn. iud. Breviter tamen, quod ad rem praesentem spectat, dicendum in primis est, Papam non posse ita se subiicere imperatori, ut illius temporali seu civili iurisdictioni subiectus vere maneat, et ab illo cogi, vel obligari possit ratione talis iurisdictionis. In hoc conveniunt auctores allegati, et probatur, quia imperator non habet iurisdictionem civilem supra Pontificem, illam enim ei abstulit Christus, eximendo Pontificem. Nec etiam Pontifex potest illam ei tribuere, quia Pontifex, ut Pontifex est (ita enim nunc de illo loquimur), non habet temporalem iurisdictionem directam etiam supra alios, nedum supra se ipsum; ergo nec potest illam dare imperatori supra se, quia in hoc genere non dat, quod non habet; ergo non potest se submittere iurisdictioni saecularis imperatoris. Probatur consequentia, quia non posset se submittere, nisi dando illi talem iurisdictionem, quia ipse iam illam non habet: ergo licet Pontifex velit iudicari ab ipso, si non det illi iurisdictionem, non submittetur iurisdictioni illius; neque imperator poterit Pontificem iudicare tanquam habens iurisdictionem in ipsum. Loquor autem de iurisdictione temporali, quia sola subiectio respectu temporalis iurisdictionis est contraria exemptioni, de qua nunc tractamus. Potestque hoc confirmari ex alio principio, quod nemo potest renunciare privilegio in favorem communitatis et dignitatis concesso; talis autem est exemptio Papae, non enim intuitu personae, sed in honorem ipsius Christi data est: de quo argumento plura inferius. Et hoc etiam probat obiectio facta, quae per hoc solvitur; negamus enim, posse Pontificem renuntiare suae exemptioni, se alteri praesertim laico subiiciendo; quia tali iurisdictioni non potest Pontifex subiici, ut dixi, quia non potest illam dare non habenti. Nec potest facere, ut iurisdictio temporalium regum, supra quam Christus Vicarium suum constituit, supra illum extendatur. Ita ergo sufficienter obiectioni satisfit.

3. Quia vero, quae in illa adducuntur, probant, posse Pontificem aliquo modo voluntarie se submittere alterius iudicio, declarare oportet, quomodo id intelligendum sit. Dico ergo ulterius, non posse Pontificem se submittere in foro exteriori iurisdictioni ecclesiasticae, seu spirituali alteri commissae quoad vim coactivam eius, sive directe in causis spiritualibus, sive indirecte in temporalibus, tam omnibus, quam singulis, vel una, aut altera causa. Ita sentiunt plures ex auctoribus citatis, et optime Bellarminus lib. 2. *de Conciliis* cap. 18, et Turrecrem. lib. 2. Summ. cap. 104 et 105, et idem sensit Caietan. tract. 2. *de potest. Papae.* Et probatur aperte, quia nulla iurisdictio ecclesiastica esse potest in aliquo extra Pontificem, quae non pendeat, et manet ab ipso Pontifice; ergo nunquam potest Pontifex illi subdi quoad vim coactivam. Antecedens supponimus, nam licet non sit certum, omnem iurisdictionem episcopalem manare a Pontifice, est tamen probabilius. Et praeterea certum est, omnem huiusmodi iurisdictionem pendere a Pontifice, posseque ab illo et ampliari, et restringi quoad causas, personas, et loca; quod nobis nunc satis est. Imo licet fingeremus, datam esse alicui iure divino aliquam iurisdictionem ecclesiasticam independentem a Pontifice, id est, quae ab illo tolli, aut limitari non posset; nihilominus illa non posset sufficere ad iudicandum Pontificem, quia, ut supponimus, ipse iure divino exemptus est ab omni humano superiore; illa ergo iurisdictio licet esset iure divino, data non esset supra Pontificem, neque supra totam Ecclesiam, quia haec soli Petro commissa est, sed ad summum esset in hoc vel in illo episcopatu, et in aliquo inferiori gradu. Igitur cogitari non potest, Pontificem iudicari ab aliquo per potestatem spiritualem, nisi per potestatem manantem ab ipso.

4. Hinc ergo evidenter concluditur, hanc iurisdictionem non posse esse propriam et coactivam. Probatur primo, quia Pontifex non accepit talem potestatem supra se ipsum; nemo enim habet vim coactivam in se, quia licet se punire possit, volens id facit, et sic non cogitur; ergo nec potest alteri talem potestatem communicare. Secundo, quia Pontificis causae divino iudicio sunt reservatae, ut dicunt canones, qui maxime loquuntur in ordine ad forum externum et coactivum; ergo non potest Pontifex illas causas alteri committere quantum ad idem genus iudicii coactivi, quia non potest inferior dare iurisdictionem in casibus, seu causis reservatis superiori. Tertio, quia non potest Papa ita committere aliquam causam inferiori, quin ipse maneat semper superior in illa causa, et consequenter possit, vel revocare iurisdictionem, si velit, vel de sententia ab inferiori data diiudicare, quia hoc totum intrinsecum est dignitati pontificiae; ideoque ita inest Pontifici ex vi iuris divini, ut nunquam possit illud a se abdicare, nisi toti pontificatui renunciando. Ergo licet fingatur Pontifex committere alteri iurisdictionem in se ipsum, illa non potest esse vere coactiva, quia tam in duratione, quam in executione pendet a voluntate Pontificis; quod autem ita voluntarium est, non potest esse coactum. Quae ratio aeque procedit in omnibus et in singulis causis; nam in nulla potest Pontifex a se abdicare supremam iurisdictionem, quam habet.

5. Confirmatur hoc, quia Pontifex in nullo casu, etiam si alicui se subdere velit, potest per censuram

compelli, ut est communis consensus theologorum in 4, dist. 18. et 19, et in tractatu *de Censuris* latius diximus. Ratio autem non est alie, nisi quia semper manet superior illo, cui iurisdictionem committit, et ideo nec contumax esse potest respectu hominis, neque ligari censura, aut alia violenta poena affici, aut deponi. Nam licet in casu haeresis possit deponi, tunc re vera non deponitur ab homine, sed ab ipso Deo, praemissa legitimi concilii declaratione, ut dixi; et ita ibi non intercedit voluntaria subiectio, neque etiam involuntaria coectio personae Pontificis, quamdiu Pontifex est, sed solum cognitio et examinatio causae, quam ipse in eo casu iuste impedire non potest, quia est concesse a Deo tanquam iusta et necessaria defensio.

6. Concludo igitur ultimo, quod attinet ad externum iudicium humanum, solum posse Pontificem se submittere iudicio alterius, tanquam arbitro, non tanquam proprio iudici, iurisdictione utenti in ipsam personam Pontificis. Ita explicuit suam sententiam d. Thomas in dicte solutione ad 2, et sequuntur alii allegati. Et sequitur a sufficienti partium enumeratione; nam Pontifex potest se aliquo modo submittere iudicio aliorum, etiam in causis personalibus, de quibus praecipue tractamus, ut probant ea, quae in obiectione adduximus, sed non potest subiici propriae iurisdictioni alicuius, ut ostendimus; ergo saltem potest se submittere iudicio alterius ut arbitri, quia non est alius modus subiectionis voluntariae. Dico autem *voluntariae*, quia licet per vim et tyrannidem aut usurpatam iurisdictionem possit Pontifex ab aliquo iudicari, et ipse Pontifex possit etiam id permittere, vel etiam eligere ed vitandum maius malum, ut fortasse fecit Paulus, quando appellavit Caesarem; nihilominus illa submissio simpliciter est involuntaria, et iudicium de se violentum est et iniquum; in subiectione autem voluntaria, de qua tractamus, iudicium de se fieri potest sine aliqua vi vel iniuria. Ratio autem est iam tacta, quia tunc non fertur sententia iuridica in iurisdictione, seu superioritete fundata, sed fertur sententia arbitraria fundata in facto seu conventione alique. Et ita in illo actu non se gerit Pontifex ut Pontifex, committendo iurisdictionem suem, sed ut homo, qui voluntarie vult facere, quod quilibet privatus posset praestare.

7. Dices, postquam Pontifex se subiecit alicuius iudicio, tenetur in conscientia, et interdum ex iustitia parere sententiae latae, si iusta sit; ergo procedit ex potestate superiori, et ex vi coactiva, quia omnis necessitas quaedam coactio est. Ad hoc Caietanus loco citato concedit, ibi intercedere aliquam potestetem superiorem saltem secundum quid, et eodem modo dicit servari ibi vim coactivem; ac denique indicat, illam sententiam ferri in virtute iurisdictionis a Pontifice commissee. Sed hoc ultimum, ut dixi, admittendum non est, in reliquis vero potest esse aequivocetio in verbis, quae cavenda est. Et ideo respondeo breviter, in sententia arbitrarie non requiri potestatem superioris, sed purum iudicium arbitri, nec esse necessariam vim coactivam; et ideo dixit d. Thomas ibidem, solere in arbitriis adhiberi poenam, quia in iudice non est coactio. Quod adeo verum est, ut neque ad ipsam poenam pessit cogere. Unde quamvis Papa, cum se submittit alicuius iudicio, pessit promittere sub aliqua peena stare sententiae, non poterit ad illam poenam cogi, licet in conscientia possit interdum ad illam obligari.

8. Ad argumentum ergo nego consequentiam, quia necessitas obligationis in conscientia non oritur ex vi coactiva, sed ex directiva, quae potest admitti in tali sententia. Adverto tamen, hoc esse intelligendum de virtute ostensive potius, quam effectiva; quia talis sententia respectu Pontificis non habet vim praecepti, quod possit Pontificem in conscientia obligare, quem vocamus vim directivam effective; sed habet vim purae sententiee declarativae ostendentis debitum iustitiae, quod ex iniuria vel pacto vel alio simili titulo potest cadere in Pontificem ex vi legis naturalis: et ita est res perspicua. Et ob eamdem causam non existimo necessariam distinctionem Caietani dicentis, Papam posse se subiicere iudicio aliorum in quibusdam causis, et non aliis; verius enim et facilius dicitur, in omnibus se posse submittere quoad vim directivam modo explicato, in nullis autem quoad coactivam.

9. Ad obiectionem ergo principalem respondetur, in praedicto modo subiectionis voluntariae nullam intervenire renuuciationem privilegii exemptionis, ut constat. Ad primum autem exemplum Leonis IV. respondetur, non excessisse praedictum modum arbitrariae sententiee, ut ex textu et ex historiis constat. Idem dicendum est de Symmacho, in quo tamen facto est considerendum, cum Theodoricus abuti vellet modestia Pontificis, et per modum superioris iudicare, clamasse concilium, Pontificem a nemine iudicari posse, utique illo modo, ipso etiam consentiente. Sicut etiam in alio concilio de Marcellino conclamatum fuerat. Et similiter alia fecta Sixti, et Leonis III. clariora sunt, quia in eis Pontifices non se submiserunt aliorum iudicio, sed solum ad tollendum fortasse scandalum, se voluntarie purgare voluerunt, utique vel publico iuramento, vel aliis probationibus et rationibus innocentiam suam ostendendo.

Verba autem Gregorii, quae a Gratiano in dicto capite *Siquis* referuntur, suntque Gregorii IV. in epist. unic. ad episcopos Europae, quae in fine secundi tomi epistolarum decretalium refertur, nihil

ad praesentem causam faciunt; proprius tamen illorum sensus satis intelligi non potest, nisi et finis epistolae et praecedentia verba considerentur. Scripsit enim Pontifex illam epistolam in defensionem Aldrici episcopi, qui accusatus forte ab aliquibus, ad Sedem apostolicam confugerat, eiusque auxilium imploraverat. Et hac occasione decernit ibi Pontifex, apostolicae Sedis privilegium esse, ut omnibus liceat ad illam appellare, et ut *nihil prius de eo, qui ad sinum sanctae romanae confugit Ecclesiae, eiusque implorat auxilium, decernatur, quam ab eiusdem Ecclesiae fuerit praeceptum auctoritate*. Postquam autem haec verissima principia graviter fundavit, subiungit: *Super quibus si quis nos arguere voluerit, aut extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad Sedem apostolicam*, et caetera, quae supra retulimus. Unde constat, ipsum non tractare de aliqua propria causa, vel iudicio personae suae, sed de dogmatibus fidei, et de auctoritate Sedis apostolicae, ad cuius iudicium, non ad aliud humanum provocat, ut patet, cum dicit: *Veniat ad Sedem apostolicam, quo omnia ecclesiastica negotia, de quibus quaestio habetur, confluere iussa sunt*. Ad demonstrandam autem confidentiam de virtute doctrinae addidit idem Pontifex: *Ut ibi ante confessionem sancti Petri mecum iuste decertet*, utique non in forensi iudicio, sed in veritate inquirenda, neque testibus factum aliquod comprobantibus, sed pontificum, conciliorum, et consuetudinis auctoritate. Et concludit: *Quatenus inibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam*, id est, ut ille vincat, qui suam sententiam melius probaverit. Non tamen dubitans, sed, ut dixi, certus de sua veritate ita loquitur.

10. Ad exemplum de foro confessionis respondemus, esse in multis dissimilem rationem. Primo, quia Pontifex non est ullo iure exemptus a iudicio sacramentalis confessionis, cum sit homo, et peccator, et obligetur eodem praecepto poenitentiae, vel confessionis. Secundo, quia illud iudicium est altius et divinius quocumque iudicio externo; unde in illo principalis iudex est solus Deus, et confessor solum est instrumentum Dei, eiusque vicem immediate gerit. Tertio dicunt aliqui, confessorem in illo foro habere iurisdictionem immediate a Deo, Pontificem autem solum applicare materiam, seu eligere confessorem, quod est probabile, praecipue in illo casu speciali. Mihi autem probabilius est, Papam dare iurisdictionem confessori supra se ipsum ut peccatorem, sed in hoc esse illam iurisdictionem dissimilem, quod non est omnino coactiva, sed medicinalis, cuius signum est, quia confessor non potest poenitentem omnino cogere ad poenam satisfactoriam, sed oportet ab illo voluntarie acceptari. Item est alia dissimilitudo, quia iurisdictio illius fori, licet quatenus immediate datur ab homine, ab illo pendeat in conservari, quia ab eodem revocari potest; nihilominus in se est altior et divinior, quia etiam de occultissimis, et quae in corde latebant, iudicat, et de omnibus ultimam sententiam profert, a qua neque ad Pontificem, neque ad ullum hominem appellari potest.

11. Ad exemplum de Christo Domino, aliqui existimant, Christum vere se subiecisse iurisdictioni Pilati, dando illi veram potestatem supra se ipsum, ut hominem; in quam sententiam inclinat Toletus in loco. 19, adnotat. 4, et refert Irenaeum lib. 4, cap. 34. Sed adverto, aliud esse loqui de potestate Pilati absolute, aliud de potestate respectu Christi, qui etiam respectus potest esse aut iuris, aut facti. Potestas ergo ipsa, qua de facto Pilatus utebatur in Christum, a Deo erat, et sic non permissive tantum, sed etiam positive intelligi potest, quod Christus dixit: *Non haberes in me potestatem ullam, nisi tibi datum esset desuper*, ut ibi sentit Augustinus tract. 116, et Bernard. epist. 42. At vero potestas illa ut relata ad Christum non fuit data in illum tanquam in subditum, quia illa iurisdictio per se et in se spectata in illum tanquam in subditum non cadebat, ut probant sufficienter verba Christi Matth. 17, et quae circa illa capite praecedenti tractavimus. Solum ergo per violentiam Iudaeorum et per ignorantiam Pilati factum est, ut illa potestas exerceretur circa Christum, et quoad hoc permissive tantum intelligitur, potestatem illam esse a Deo, ut recte ibi docent Chrys. hom. 83, et Cyrillus lib. 12, c. 22, et certe non aliud docuit Irenaeus. Quocirca subiectio illa Christi Domini ex parte sua tantum fuit tolerantiae et permissionis, et non alicuius concessionis potestatis, vel iurisdictionis, nec renunciationis alicuius privilegii, et ideo exemplum nihil proposito deservit.

CAPUT VIII.

Utrum clerici omnes sub Pontifice existentes a iurisdictione temporalium principum iure divino exempti sint, et tractantur duae contrariae opiniones.

Summarium

1. Prima sententia negans.—2. Primum fundamentum.—3. Secundum fundamentum.—4. Prima confirmatio.—5. Secunda confirmatio.—Evasio quaedam refellitur.—6. Tertia confirmatio. — Evasio. — Impugnatur. —7. Secunda sententia affirmans. —8. Fundamentum triplex huius sententiae. —9. Fundamenta immunitatem tribuentia iuri naturali. —10. Ratio pro hac par-

te. — 11. Prima confirmatio. — Secunda confirmatio. — 12. Fundamenta exemptionem tribuentia iuri divino positivo. 13. Obiectio. — Responsio. — Corroboratur traditione Ecclesiae.

1. In hoc puncto duae sunt opiniones contrariae et valde communes, quas in hoc capite cum suis fundamentis breviter referam, in sequenti vero meum qualecumque iudicium interponam. Prima itaque sententia absolute negat, hanc immunitatem esse de iure divino. Quam tenent multi doctores, ex quibus quidam affirmant esse de iure humano, et tacite indicant exclusivam. Alii vel in genere, vel in specie declarant, non esse de iure naturali. Sic refertur pro hac sententia d. Thomas in ep. ad Rom. 13, lectione 1, ubi ait, sacerdotes esse immunes a tributis solvendis, concessione principum consentanea aequitati naturali; eadem autem, vel maior ratio est de exemptione a foro, seu iurisdictione principum, ut supra tactum est, et in sequentibus dicetur. Henricus etiam quodlib. 9, quaestione 31, dicit, immunitatem clericorum esse ex statutis Papae et imperatorum; ubi licet non ponat expresse negativam partem, scilicet non esse de iure divino, satis eam significat, dum originem huius immunitatis humanis tribuit statutis. Expressius tenet Almain. in 4. dist. 25, q. 1, ubi refert Ochamum, et communem sententiam Parisiensium.

Latius hoc tenent moderni theologi, Medin. C. de Restitut. q. 15, ubi praecipue agit de tributorum exemptione, sed ad omnia extendit sermonem. Idem tenet Victor. in Relect. 1. *de Potestate ecclesiast.* q. 6, conclus. 2; Sot. in 4, dist. 25, quaest. 2, art. 2; Ledesm. 2. part. quart. quaestion. 20, artic. 4, versic. *Haesitabit,* conclus. 2, et 3; Palatius in 4, dist. 25, disput. 3. circa finem; Salon. 2. 2, qusest. 67, art. 1, controv. 1, cap. 4, et Bannez ibid. dub. 2. Albertus Pighius libro 5. Ecclesiasticae Hierarch. capite 7, hac ratione constituit differentiam inter principes ethnicos et infideles, quod clerici fuerunt sub iurisdictione saecularium principum, quamdiu ethnici fuerunt, vel nunc etiam sunt in regnis, ubi reges sunt gentiles, principibus autem christianis non subiiciuntur. Ratio autem differentiae est, quia principes ethnici nec cesserunt iuri suo, nec legibus ecclesiasticis subduntur, sicut christiani principes. Quae doctrina aperte supponit, exemptionem hanc tantum esse de iure humano, et sequitur Iansenius c. 69. *Concord.* indicat Maldonatus Matth. 17. exponendo Hieronymum, sed expressius Salmeron tom. 6. in Evangel. tract. 87. versus finem. Et eamdem opinionem tenet Molina 1. *de Iust.* disp. 31, Henriq. libr. 7. *de Indulg.* cap. 24. Ex canonistis idem sentit Innocentius cap 2. de Maiorit. et obedien. Licet enim sub distinctione loquatur, tamen hanc partem posteriori loco ponit, et in eam magis inclinat. Eamdem tenet Covarruvias in libr. practicarum quaestionum cap. 31, ubi alios refert.

2. Fundamentum huius sententiae duobus modis explicari potest, negative scilicet et positive. Negativum argumentum est, quia nec auctoritate, nec ratione satis probatur hoc divinum ius. Estque hoc argumentum negativum efficax, supposito antecedenti, quis non sunt praecepta iuris divini admittenda sine testimonio satis certo, aut ratione cogente. Quod autem hoc non constet, declaratur, quia vel illud ius est positivum, et hoc nullo testimonio sufficienter probatur; vel est naturale, et hoc oportet, ut ratione convincatur, quam invenire facile non est. Prior pars probatur, quia unus tantum locus evangelii solet ad hoc ius divinum positivum probandum adduci, verba scilicet Christi Matth. 17: *Ergo liberi sunt filii,* quae non videntur efficacia, quia supra diximus intelligi de filiis naturalibus, et Christum, propter singularem participationem suae dignitatis, quam Petro tribuebat, ad ipsum illa extendisse. Sed instatur, alia consideratione extendi ad totum clerum, quia est veluti specialis familia Christi, exemptio autem filii naturalis extendi solet ad familiares.

At vero haec verborum Christi inductio non videtur multum urgere, tum quia non est ex natura rei necessarium, ut exempto naturali filio, eximatur familia, sed hoc pendet ex voluntate patris, seu principis; quam voluntatem Christus ibi non ita erga alios declaravit, sicut erga Petrum, imo specialiter designando Petrum, alios excludere, seu non comprehendere visus est; tum etiam, quia licet saepius eximatur familia cum patrono, non semper, imo raro aequaliter: quo modo ergo inde concludi potest aequalis exemptio a potestate saecularium principum omnium clericorum cum Petro, vel etiam Christo? vel si aequalis non infertur, quanta colligitur? Praesertim quia hic magis urget difficultas quaedam supra tacta, quod illo loco tantum est sermo de exemptione a tributis; est autem multo difficilior exemptio a foro et iurisdictione respectu familiae, cum neque ipsismet filiis concedi soleat.

Posterior vero pars de iure naturali probatur, quia hoc ius debet esse fundatum in aliqua proprietate supernaturali, quia, ut supra de Pontifice explicui, hoc ius non regulatur mero lumine naturali, sed ut illustrato per fidem, supposita aliqua proprietate vel dignitate supernaturali. In praesenti autem nulla videtur esse proprietas supernaturalis, ad quam talis exemptio necessario consequatur. Probatur, quia si aliqua esset, maxime character clericalis; hoc autem non ita videtur, tum quia servus ordinatus contra voluntatem Domini non statim liberatur a servitute ex vi characteris, iuxta cap. 2. et penult.

de servis non ordinatis, neque omnes habentes characterem hoc gaudent privilegio, sed multi illo privantur, ut infra videbimus. Tum etiam quia per characterem clericalem solum dedicatur homo peculiari modo divino cultui, seu recipit peculiarem potestatem ad ministrandum in illo; non repugnat autem ex natura rei, aliquem esse peculiari modo deputatum divino obsequio, et simul esse subditum temporali principi in his, quae divino obsequio non repugnant. Tum etiam quia alias daretur ansa dicentibus, christianos omnes esse exemptos a iurisdictione principum temporalium ex vi characteris baptismalis, quia per illum sunt peculiari modo consignati, et consecrati cultui divino, multo aliter, quam reliqui homines. Tum praeterea, quia multi sunt clerici non habentes characterem, ut qui tantum sunt tonsurati; et nihilominus, si aliae conditiones necessariae concurrant, habent eamdem exemptionem, quam alii clerici; ergo signum est, non oriri ex illo iure naturali. Idemque argumentum sumitur ex aliis personis ecclesiasticis fruentibus hac exemptione, etiam si nec tonsuram habeant, ut sunt religiosi laici seu conversi, et religiosae feminae, et si qui sunt huiusmodi. Tum denique quia quod est de iure divino isto modo, ita est necessarium, ut contrarium sit intrinsece malum; clericum autem iudicari per iurisdictionem laicam non est intrinsece malum; ergo oppositum, nimirum quod clericus sit exemptus a tali iurisdictione, non est de iure divino naturali.

3. Atque haec ultima ratio non tantum negative, sed etiam positive (quod secundo loco proposui) videtur hanc sententiam persuadere. Nam, quod est contra ius divinum, nunquam licet; subiectio autem huic exemptioni contrario saepe licet; ergo signum est, hanc exemptionem non esse de iure divino.

4. Confirmatur primo, quia clerici non semper fuerunt in Ecclesia exempti a foro iudicis saecularis, ut ex Paulo ad Romanos 13. cum expositione Chrysostomi et aliorum colligitur; ergo non est de iure divino, alioqui simul cum ipsa Ecclesia natum fuisset. Potestque argumentum in hunc modum explicari. Quia longe aliter fuerunt a principio nascentis Ecclesiae exempti clerici a foro saeculari in causis spiritualibus ac in temporalibus. Nam in prioribus nullo modo tenebantur laicis obedire in conscientia, nec poterant ad illorum tribunalia recurrere pro expeditione talium causarum. At in posterioribus tenebantur eis obedire, et poterant ad illos recurrere, quantum erat ex vi iurisdictionis. Ergo signum est distinctionem fori in spiritualibus longe aliter esse de iure divino, quam distinctionem fori in temporalibus. Ergo signum est, hoc privilegium quoad temporalia non esse immediate et per se ex divino iure.

5. Secundo, hoc confirmatur, quia Ecclesia interdum tradit clericum brachio saeculari, ut ab eo possit etiam morte puniri, praemissa declaratione, per quam privat clericum privilegia fori; et in iure sunt aliqui casus, in quibus privantur clerici tali privilegio; ergo signum est, privilegium illud non esse iuris divini. Nam, quae sunt iure divino statuta, mutari, aut auferri non possunt. Nec satis faciet, qui dixerit, tunc non auferri privilegium, nec mutari ius divinum, quia iudex saecularis non sua auctoritate, vel ut causa principalis (ut sic dicam), sed ut Ecclesiae minister, et per eius potestatem in clericum animadvertit. Hoc, inquam, non satisfacit, tum quia iura et doctores passim dicunt, tunc privari clericum suo privilegio fori, seu (quod idem est) non gaudere immunitate ecclesiastica; tum etiam quia cum iudex utitur gladio materiali ad poenam mortis, certe non imperat per iurisdictionem spiritualem, sed per temporalem, quia spiritualis non extenditur ad huiusmodi poenam, nisi permissive, ut sic dicam. Quapropter non se gerit tunc ut causa per se influens (ut ita rem explicem), sed ut removens prohibens, utique auferendo privilegium, et tollendo pro illo casu praeceptum prohibens, laicum iudicare clericum; ergo signum est, illud non esse iuris divini.

6. Denique, similis confirmatio sumi potest ex eo, quod si haec exemptio esset de iure divino, esset aequalis in omnibus clericis, quia ius divinum naturale nihil inter eos distinguit; non est autem ita, quia in primis clerici coniugati non ita gaudent hoc privilegio sicut alii, ut constat ex iure cap. un. de Cleric. coniug. in 6. Item clerici minores, licet coniugati non sint, nisi beneficium ecclesiasticum habeant vel tonsuram et habitum clericalem deseraot, non gaudent privilegio fori. Deinde, licet clericus conveniri non possit coram iudice laico, potest tamen reconveniri saltem in causa civili, licet non in criminali, ut ex iure notat Sylvester verb. *Iudex* n. 4. Vid. conc. trid. sess. 23, c. 6. de reform. Item in causa feudi non servatur exemptio, et in nonnullis aliis casibus, et praesertim solet in iure excipi, nisi consensus praelati accedat, c. 2. de Iudiciis; ergo non est uniformitas, neque aequalitas in hac exemptione. Quod si quis dicat, attento iure divino solo, uniformem esse exemptionem de omnibus, et pro omnibus, varietatem autem illam esse humano iure inductam, contra hoc facit, quia hoc videtur signum sufficiens, ipsam immunitatem absolute non esse de iure divino, alias non posset iure humano ita variari; sicut nos colligimus, iurisdictionem episcoporum non esse immediate de iure divino, quia per hominem limitari, ampliari, et variari potest.

7. Nihilominus est secunda sententia, quae sim-

pliciter affirmat, exemptionem clericorum esse de iure divino, quae satis communis est, auctores tamen eius fere non declarant, an de iure divino positivo, vel naturali loquantur: plures tamen eorum de iure naturali loqui videntur, quantum ex rationibus et allegationibus eorum colligi potest, quamvis nonnulli aliquid etiam de iure positivo divino attingant. Ita ergo potest pro hac sententia in primis allegari Glossa in cap. *Si imperator*, verbo *Et disculi*, 69 distinct. quae aperte dicit, constitutiones Ecclesiae eximentes clericos a foro saeculari esse declarationes iuris divini, quo talis exemptio illis concessa est ante omnem constitutionem Ecclesiae. Non tamen declarat illa Glossa, quale sit illud ius divinum, nec etiam expresse loquitur de exemptione in causis temporalibus. Possetque intelligi de causis ecclesiasticis, de quibus textus ipse maxime loqui videtur. In eamdem sententiam inclinat Glossa in capite *Quanquam*, verbo *Divisio*, de Censibus in 6, ubi etiam textus favet, dum ait, ecclesias et sacerdotes non solum humano, sed etiam divino iure a iugo tributorum temporalium esse exemptos. Quae duae Glossae communiter in illis locis receptae sunt, ut late cum aliis multis doctoribus refert Covarruvias supra citatus. Hanc item sententiam non improbat Innocentius in capite 2. de Maiorit. et obedient. Tenet Rota in titulo *de Consuet.* decis. 3, et 10. in Antiquis, Abbas in capite *Ecclesia Sanctae Mariae*, de Constit. num. 6, ubi Felinus num. etiam 6. plures alios allegat, et expressius declarat, contra rationem naturalem esse, ut clerici iudicentur a laicis. Quod latius declarat Rebuffus alios referens in Concordat. titul. ultimo. Idemque tenet Navarr. in cap. *Novit*, de Iudic. notab. 6, numero 30, saltem quoad exemptionem in criminalibus causis, de quibus idem sentit, quod de exemptione in spiritualibus, licet de civilibus aliter sentiat. Ex theologis tenet Almain. *de Potest. ecclesiast.* c. 8, ubi censuit hanc opinionem probabiliorem, et refert quemdam Carlerium in tract. contra Bohemos, qui illam defendit. Eam etiam tenet Bellarminus in libro primo de Cleric. cap. 28, proposit. 5, et capite 29, et latius in disp. speciali tom. 2. in fine, et tandem in lib. *Recognit.* circa eadem loca, et circa lib. 2. de Pontif. cap. 29. Tenet etiam Iulius Clar. referens alios lib. 5, § fin. q. 36, Cened. collect. 37, et indicat Sylvester verbo *Immunitas*, 1, quaest. 4, et Angel. eodem verbo, n. 33.

8. Fundamenta huius sententiae, quaedam generalia sunt, et ab utroque iure divino positivo vel naturali abstrahentia; alia ius naturale attingunt, alia vero positivum. In primo ordine ponimus iura canonica, quae hoc significant, in quo ordine allegari solent multa iura, quae supra in cap. II. retuli; sed illa omitto, quia loquuntur de exemptione in causis spiritualibus, et ideo ad exemptionem in temporalibus in rigore extendi non possunt. Afferuntur etiam multa, quae in fine capitis III. adduxi, quae similiter praetermitto, quia licet affirment exemptionem in temporalibus, de origine eius nihil dicunt; quomodo autem induci possint, infra declarabo. Ex antiquis ergo decretis solum invenio cap. *Relatum*, 11, quaest. 1, quod est Alexandri papae epist. 1, quod pro hac parte induci potest, quatenus contra violatores immunitatis personarum ecclesiasticarum ita concludit: *Taliter praevaricantes praevaricati sunt in Deum suum, et non obediunt praeceptis eius.* Secundo facit textus concilii lateranensis sub Innocent. III, in cap. *Nimis*, de iureiuran. quod sic habet: *Nimis de iure divino quidam laici usurpare nituntur, cum viros ecclesiasticos nihil temporale obtinentes ab eis praestandum sibi fidelitatis iuramenta compellunt.*

Tertio, facit capite *Quanquam*, de Censibus, in 6. quatenus dicit: *Ecclesiae, ecclesiasticaeque personae, ac res ipsarum non solum iure humano, quinimo et divino a saecularium personarum exactionibus sunt immunes.* Ubi licet sit sermo de exemptione a tributis, inde sumitur argumentum ad privilegium fori, vel a paritate rationis, vel quia Paulus ad Roman. 13. dixit: *Non sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male agit.* Et subdit inferius: *Ideo enim, et tributa praestatis, ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes*, significans, illa duo esse coniuncta, ius regendi temporaliter, et ius exigendi tributum, et consequenter e converso inferri posse, si ius divinum exemit clericos a tributis, etiam a civili subiectione eos exemisse. Quarto, induci possunt cap. *Continua* 11, quaest. 1, et cap. *Futuram*, 12, quaest. 1, quatenus in eis referuntur verba Constantini imperatoris, qui in concilio nicaeno episcopis dixit: *Vos a nemine iudicari potestis, sed iudicio Dei reservamini;* nam ex vi iuris divini locutus videtur, cum eo tempore nondum esset ius humanum in hac parte satis stabilitum.

Quinto, ex recentioribus conciliis generalibus est optimum testimonium concilii lateranensis sub Leone X. in sessione nona in Bulla reformationis curiae dicentis: *Cum a iure tam divino, quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa sit*, etc. Nam si ab aliquo iure laici non habent potentatem in clericos, profecto illam non habent, quia sine iusto titulo, et in aliquo iure fundato illam habere non possunt; ergo sicut laici, quantum est ex vi iuris divini, hac carent potestate, ita clerici ex vi eiusdem iuris divini sunt exempti, quia nemo subditus est potestate carenti. Sexto, hoc val-

de confirmat concilium tridentinum sess. 25, cap. 20. *de Reformatione* dicens: *Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitatem Dei ordinatione et canonicis sanctionibus constitutam.* Illud autem dicitur esse de iure divino, quod Dei ordinatione statutum est. Tandem ad idem faciunt verba concilii coloniensis 1. part. cap. 20. dicentis, hanc immunitatem esse *vetustissimam iure pariter divino ac humano introductam.*

9. In secundo ordine ponenda sunt ea fundamenta, quae hoc esse ius divinum naturale suadent. Et quamvis, ut dixi, hoc ius non sit pure naturalia ordinis, sed per connaturalitatem ad sacerdotium supernaturale; nihilominus ab ipsa pura natura magnum indicium, et quasi a fortiori argumentum sumitur. Nam inter infideles, sui qualescumque sacerdotes quasi ductu naturalis luminis ab oneribus laicorum erant exempti; ergo multo magis haec exemptio erit de iure divino naturali in lege gratiae. Quo argumento fere utitur Pontifex in capite *Non minus*, de immunitate ecclesiarum, adducens exemplum Pharaonis, *qui*, ut ait, *legis divinae notitiam non habebat, et nihilominus, omnibus aliis servituti subiectis, sacerdotes et possessiones eorum in pristina libertate dimisit, et eis alimoniam de publico administravit.* Genes. 47. Et simile est factum Artaxerxis, qui sacerdotes levitas et alios ministros domus Dei a vectigalibus tributis et annonis liberos fecit 1. Esdrae 7. Denique Anacletus papa epistola 2. ad hoc inducit illud Zacher. 2: *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei.* Cui consonat illud psalm. 104: *Nolite tangere christos meos*, id est sacerdotes. Nam in his verbis declaratur peculiaris reverentia, quae sacerdotibus debetur ex dictamine iuris naturalis, quia sunt peculiariter Deo dicati, et coniuncti, iuxta illud Numeror. 3: *Eruntque levitae mei*, et cap. 18. dicuntur traditi *in donum Domino;* et ideo Iosue 13. Dominus dicitur possessio leviticae tribus. Sicut ergo naturalis ratio dictat, sacerdotes esse peculiariter venerandos, ita etiam dictat, non esse subiiciendos saecularibus iudiciis.

10. Hoc autem argumenti genus maiorem profecto vim habet in statu clericorum legis gratiae, quia excellentiori modo sunt Deo consecrati. Unde in hunc modum argumentari possumus: personae ecclesiasticae sunt speciali consecratione Deo dicatae, et sacrae effectae; ergo ex iure naturae debetur illis peculiaris reverentia ad religionem pertinens; ergo etiam exemptio talium personarum a iugo saecularis potestatis est quasi connaturalis, seu iure naturae debita statui talium personarum, praesertim quoad causas criminales, et personales earum. Sicut vas aureum, et argenteum, quod ex se posset licite communi usui deservire, eo ipso quod consecratum est in calicem, ex natura rei manet liberum et immune a tali usu, nec potest sine sacrilegio ad illum transferri iuxta regulam 51. de Regul. iur. in 6: *Semel Deo dicatum, non est ad usus humanos transferendum*, cum similibus. Sic ergo videtur dicendum de persona, quae Deo consecrata est respectu subiectionis ad tribunal saeculare. Quia non posset usus talis subiectionis non cedere in magnam irreverentiam talium personarum, et totius ecclesiastici status.

11. Confirmant iuristae rationem hanc primo, quia sacerdos ex vi sui status est superior laico, distinct. 96, cap. *Duo sunt;* sed ex natura rei inferior debet honorem superiori; ergo et laicus clerico. Contra hunc autem honorem clericis debitum fit, si in iudicium saeculare vocentur, et ex natura rei id redundet in vilipendium et ignominiam ecclesiasticae dignitatis, et praebet occasionem vulgari populo contemnendi clerum; ergo ex talium personarum statu ex natura rei sequitur talis exemptio. Quam rationem optime declarant, et confirment verba concilii matisconen. II, cap. 9, ubi improbans violentias saecularium iudicum contra clericos, rationem hanc subdit: *Nefas est enim, ut illius manibus Episcopus, aut iussione de Ecclesia trahatur, pro quo semper Deum exorat, et cui, invocato nomine Domini, ad salvationem corporis animaeque Eucharistiam saepe porrexit.* Ponderandum est enim, quod, ad probandum, id esse *nefas*, non positivam legem, sed dignitatem sacerdotalem, et rationem in illa fundatam adducit. Secundo confirmetur quia contra rationem est, ut inferior iudicet superiorem, cap. *Cum inferior*, et cap. *Solitae*, de Maiorit. et obedient. et ideo nulla consuetudine introduci potest, ut inferior acquirat iurisdictionem in superiorem, ut doctores colligunt ex cap. *Inferior*, dist. 21. Est ergo naturali rationi contrarium, ut laicus inferior sacerdotem se superiorem iudicet. Quod recte confirmant verba Gregorii VII. libro 8, epist. 21, quae retulit Gratianus dist. 96, cap. 9: *Quis dubitet, sacerdotes Christi regum et principum omniumque fidelium patres et magistros censeri? Non ne miserabilis insaniae esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur subiugare, et iniquis obligationibus illum suae potestati subiicere; a quo credit, non solum in terra, sed etiam in caelis se ligari posse, et solvi?* Denique addunt Felinus et Rebuffus, contra rationem esse, ut aliquis feratur ad tribunal suspectum odii et inimicitiarum; sed laici ordinarie sunt infesti clericis, cap. *Laicos*, 2, q. 7, cap. *Clericos*, de Immunit. Ecclesiae in 6. Ergo.

12. Ultimo loco adducuntur fundamenta, quae suadeant, exemptionem hanc esse de iure divino po-

sitivo, quae trio potissima sunt. Prius sumitur ex verbis Christi iam tractatis Matth. 17: *Ergo liberi sunt filii*, ubi sub filiis comprehendi clericos tanquam familiares Christi, indicat Hieronymus ibi, dicens: *Ille pro nobis et crucem sustinuit, et tributa reddidit; nos pro illius amore tributa non reddimus, et quasi filii regis a vectigalibus immunes sumus;* sub illo enim pronomine *nos* se et alios presbyteros seu clericos solos comprehendere videtur, quia non est verisimile, loqui de omnibus christianis. Eademque expositio tribui solet Augustino lib. 1. quaestionum evangelicar. q. 23, quatenus ex dictis verbis infert, *in quolibet regno terreno liberos esse filios summi Regis, sub quo sunt omnia regna terrena;* nam per filios summi Regis non potuit intelligere omnes iustos; et ideo verisimile est, intellexisse episcopos presbyteros et clericos, eo quod tales praesunt in regno Dei tanquam regis filii, ut exposuit Caietanus Matt. 17. Sed haec revera non fuit mens illorum patrum, ut in superioribus dixi, neque habet fundamentum in verbis Christi, et ideo aliter verba illa inducuntur per quamdam extensionem. Nam filii regum ita sunt liberi, ut etiam familiae eorum cum eis eximantur, clerici autem peculiari modo sunt familiares Dei et Salvatoris, ut dixit Thelesphorus papa in epist. ad omnes fideles; ergo Christus in illis verbis secum illos comprehendit, et sub Petro, quando illi dixit: *Da eis pro me et te,* quia Petrus vicem totius ecclesiastici status tunc gerebat, ut indicavit Augustinus sermone 6. de verbis Apostoli.

13. Dices, hanc extensionem non contineri in verbis Christi, neque praeceptum aliquod vel institutionem, quae iuris divini esse possit, ibi traditam esse. Neque etiam exemptionem familiae cum filio naturali esse fundatam in aliquo iure naturali, sed in quadam congruentia, et usu humano, et ideo non posse inde satis inferri dictam divinam institutionem. Respondent verum esse, Christum non dixisse aperte, familiam esse liberam cum filiis, neque etiam sequi per necessariam et evidentem consecutionem, propterea enim praedicta sententia quoad hanc partem nec de fide est, nec omnino certa. Nihilominus tamen verisimillimum est, extensionem illam esse de mente Christi; tum quia argumentatur a fortiori a filiis naturalibus hominum ad se ipsum, et ideo si in aliis privilegium extenditur ad familiam, excellentiori modo extendi debet ad familiam Christi, quia et eius privilegium ratione tantae dignitatis maius esse debet, et eius familia nobilior et excellentior est; tum etiam quia licet coniunctio familiae cum exemptione non videtur necessaria in rigore iuris, seu consecutionis naturalis, est tamen valde consentanea rationi; per se autem credibile est, Christum assumpsisse privilegium exemptionis optimo modo, magisque rationi consentaneo.

Accedit altera probatio ex traditione Ecclesiae. Quando enim traditio est constans ac perpetua, ostendere solet ius divinum, praesertim quando non apparet ratio illam tribuendi apostolicae institutioni; talis autem esse videtur traditio huius exemptionis, est enim adeo antiqua, ut nullum eius agnoscatur initium; nam pro temporum opportunitate semper observata est, praecipue vero post tempora christianorum imperatorum, ut cap. XII. latius videbimus. Sub imperatoribus autem ethnicis non potuit quidem executioni mandari respectu magistratuum infidelium, qui Ecclesiae non parebant, quod ad factum pertinet, ius autem Ecclesiae non defuit; cuius signum est, quia semper praelati ecclesiastici hoc ius immunitatis observari fecerunt, quantum inter ipsos fideles fieri poterat. Et hoc ostendunt antiqui canones in fine capitis III. allegati, qui nunquam referunt hanc consuetudinem in aliquam institutionem apostolicam, sed tanquam divinam illam venerantur, et observari student. His ergo modis videtur utraque ex his opinionibus probabiliter fundata.

CAPUT IX.

Privilegium fori clericorum iure divino et humano esse fundatum, et quomodo id intelligendum sit.

Summarium

1. Conclusio. — Ius humanum duplex. — 2. Prima explicatio huius conclusionis. — 3. Probatur huiusmodi expositio. — 4. Secunda explicatio eiusdem conclusionis. — 5. Haec declaratio magis elucidatur. — 6. Ius divinum non praebet immediate singulis clericis exemptionem. — Primum fundamentum. — 7. Secundum fundamentum. — 8. Tertium fundamentum. — 9. Tertia expositio conclusionis. — 10. Exemptio clericorum quoad modum subordinatur Pontifici. — 11. Quomodo institutio divina subsistat cum dependentia exemptionis a Pontifice. — 12. Huiusmodi exemptio duplici modo potuit a Christo concedi. — 13. Confirmatur. — 14. Clerici tam quoad vim directivam quam coactivam sunt exempti. — 15. Haec exemptio in omni rigore est de iure divino. — 16. Idem ulterius confirmatur ex sacerdotio veteris legis. — 17. Cur Scriptura duodecim tantum numeret tribus. — 18. Ultima conclusionis declaratio secundae praeferenda est. — 19. Diluuntur secundae declarationis fundamenta.

1. Resolutio certa et indubitata in hac materia est, clericos esse exemptos a potestate civili *iure divino pariter et humano:* nam his fere verbis hoc docent iura canonica supra relata, et sacra concilia praesertim lateranense sub Innocentio III, et aliud sub Leone X. tridentinum, et coloniense, quae supra ci-

tevi. Unde necesse est, ut auctores omnes pro utraque opinione allegati in capite praecedenti in hac generali resolutione consentient. Quam etiam probant utriusque sententiae fundamenta, nam re vera probant, hoc privilegium esse aliquo modo in utroque iure fundatum. Quomodo autem hoc intelligendum sit, id est, quid in hoc negotio sit singulis iuribus tribuendum, explicandum pro viribus est; et inde etiam constabit, quae sit diversitas inter praedictas sententias, vel an ad concordiam redigi possint. Quoniam vero ius humanum duplex est, scilicet civile et canonicum, et de illis in capitibus undecimo et duodecimo ex professo dicendum est, ideo nunc breviter suppono, hanc exemptionem non dependere per se ex iure civili, quia de se illud antecedit, esse tamen ab illo, vel tanquam a continente et approbante, vel tanquam a donante, quantum est ex parte sua, seu si opus sit, vel tanquam a praecipiente iudicibus laicis, ut immunitatem clericorum observent. De iure autem canonico certum est, et satis probatum, praecipere huius immunitatis observantiam. An vero hoc praecipiat conferendo illam, vel solum declarando, quem Deus contulit, et observari voluit, pendet ex modo, quo talis iurisdictio esse potest a iure divino, et ideo simul explicabitur. An vero solum ius canonicum per se sufficeret ad hoc privilegium conferendum, etiam si nec a Deo ipso datum esset, nec ius civile cooperaretur, sed potius resisteret, in capite XI. videbimus.

2. Prima ergo explicatio resolutionis positae esse potest, ut per ius humanum intelligatur ius civile, per divinum autem ius canonicum, quod interdum divinum appellatur, quatenus et potestate divina, et supernaturaliter collata latum est, et quia de rebus divinis, et ad bonum animae pertinentibus potissime disponit, et in dictis vel exemplis Scripturae frequenter fundatur. Et sic exposuit ius divinum in praesenti materie Hostiensis in cap. *Nimis,* de Iureiur. ita interpretando caput illud, quem secutus est Salmeron dicto tract. 37, ita exponendo cap. *Quanquam* de Censibus in 6. Et iuxta hanc expositionem omnino reiicitur secunda sententia praecedenti capite tractata; ideo enim per ius divinum allegati auctores in dictis iuribus canonicum interpretantur, ut defendant, hanc exemptionem nullo modo esse a iure divino proprio, id est, quod a Deo ipso immediate originem trahit.

3. Ab hac vero sententia recedit Panormit. in d. cap. *Nimis,* in fine; et sane merito. Tum quia valde improprie ius mere canonicum divinum appellatur, raroque aut nunquam usus ille in ipsomet iure canonico invenitur. Tum quod licet in uno vel altero loco posset ille interpretatio permitti, praesertim si aliae circumstantiae iuvarent, nihilominus quando tot iura et concilia in iure divino asserendo conveniunt, valde violenta est, et incredibilis illa interpretatio. Accedit, quod concilium tridentinum fortasse ad excludendam illam verbi aequivocationem, seu abusionem expresse distinxit inter ius canonicum et divinum, dicens, personarum ecclesiasticarum immunitatem *Dei ordinatione et canonicis sanctionibus* esse constitutam. Quid enim sunt *canonicae sanctiones,* nisi ius canonicum? Illae autem sanctiones etiam sunt ex ordinatione divina, mediis pastoribus Ecclesiae; ergo distinguuntur ab illa ordinatione divina, quae est immediate a Deo: hoc autem est ius divinum proprium; ergo de illo loquitur concilium, et tacite caetera iura de eodem interpretatur. Concilium etiam lateranense sub Leone X. cum ait, nec divino, nec humano iure potestatem aliquam esse datam laicis in clericos; necesse est, ut de divino iure proprio loquatur, alias non satis probasset, laicos non habere huiusmodi potestatem, quia posset quis dicere, habere illam proprio iure naturali et divino, ut haeretici contendunt. Sit ergo certum, assertionem seu resolutionem propositam intelligendam esse de iure divino proprio seu immediato, et sub humano canonicum praesertim comprehendi, licet non excludatur civile, quia concilia hoc aperte asserunt, neque possunt aliter commode explicari; quod satis est, ut simpliciter sit confitendum ita esse, quamvis in declarando modo, quo ius divinum ad conferendum hoc privilegium concurrit, possit salva fide esse inter catholicos controversia et varietas.

4. Secunda ergo declaratio assertionis esse potest, privilegium exemptionis partim esse de iure divino proxime ac proprie, partim esse de iure canonico institutum. Nam iure divino duobus modis existit: primo quia ab ipso Christo immediate datum est Pontifici, secundo quia illi data est potestas et praeceptum divinum communicandi privilegium illud toti clericali statui. Iure autem canonico quasi completum et executioni mandatum est hoc privilegium; in particulari ac definito modo illud conferendo singulis clericorum ordinibus sub Pontifice summo contentis, et ita per hoc ius canonicum quasi determinatum, et executioni mandatum est generale praeceptum divinum eximendi clericos a iurisdictione saeculari, quod haec opinio esse supponit, et per illud maxime a praecedenti differt. Potest autem intelligi tale praeceptum esse vel positivi iuris divini, vel naturalis. Priori modo, vel intelligitur esse contentum sub illo generali praecepto dato Petro: *Pasce oves meas,* utique singulas iuxta earum statum et conditionem; vel dicitur divinum, quia per imitationem et similitudinem ex testimoniis et exemplis veteris testamenti sumptum est. Sicut praeceptum

decimarum dici solet, ex iure divino manasse, ut in cap. *Tua nobis*, 2, et cap. *Decimas*. 2. de decim. Vid. Bellarmin. lib. 2. *de Clericis* c. 28, 29, 30. Et ideo sicut decimarum praeceptum quoad cottam iure canonico completum est, ita et hoc exemptionis privilegium. Maxime vero censeri potest illud praeceptum iuris divini naturalis, quia supposita divina institutione clericalis ordinis, ex principiis naturalibus deducitur per illationem vel evidentem, vel ita necessariam moraliter, ut eam ob causam obligetur supremus Ecclesiae Praelatus privilegium illud inferioribus clericis communicare, et sub certa lege et modo illud constituere.

5. Ut autem fundamentum huius declarationis seu sententiae intelligatur, quatuor assertiones in ea distingui possunt. Prima est, iure canonico praeceptum esse, ut clerici sint exempti; et haec pars verissima est, abstrahendo pro nunc a modo talis praecepti, et ita assertio in superioribus probata est, et in capite sequenti amplius confirmabitur. Secundo supponit haec opinio esse in Ecclesia potestatem ad dandam clericis hanc exemptionem, etiam data hypothesi, quod iure divino id factum non esset. Et hoc etiam facile concedi potest, de quo in cap. XI. dicemus. Tertio affirmat haec sententia, exemptionem hanc esse iure divino praeceptam, quod omnino verum esse censemus, non solum de improprio praecepto divino per imitationem, nec per solam moralem deductionem ex principiis divini iuris, quae per humanam constitutionem compleatur, sed per proprium et rigorosum praeceptum vel immediate a Christo Domino latum, vel saltem media ratione naturali. Ratio est, quia sine hac exemptione non potest decentia et dignitas clericalis status cum debita reverentia et honestate conservari; ergo cui Christus illius status curam commisit, illi certe praecepit, ut clerum a saeculari potestate exemptum haberet, vel conservaret, sive explicite hoc ei praecipiendo, sive implicite et ex vi muneris, quod illi committebat, ex quo per illationem moraliter evidentem talis obligatio colligitur.

6. Quarto docet haec sententia, privilegium hoc non esse singulis clericis aut clericorum ordinibus immediate a Deo datum, sed soli Pontifici, ut per ipsum applicetur, et distribuatur reliquis. Et in hoc convenit haec sententia cum prima opinione capite praecedenti relata, et ita eisdem utitur fundamentis. Praecipue quia usus ipse videtur hoc declarare, quia haec exemptio non omnibus personis, neque in omnibus temporibus, neque in omnibus casibus est aequalis, et variari amplius potest; ergo signum est, non fuisse ita distributam immediate iure divino, sed fideli dispensationi Vicarii Christi commissam. Item quia hoc sufficit ad ea, quae canones de hac exemptione docent, et in summa reducuntur ad verba concilii tridentini dicentis, exemptionem hanc *Dei ordinatione et ecclesiasticis sanctionibus esse constitutam*. Nam primum propriissime verificatur propter dictam obligationem et praeceptum iuris divini, secundum autem ratione executionis ecclesiasticae.

7. Et declarari potest ex quaestione simili, quae de iurisdictione episcoporum tractari solet: An sit immediate de iure divino vel a Pontifice. Et in ea resolutio probabilior esse solet, Ius quidem divinum immediate praecipere, ut Ecclesia per episcopos tanquam per ordinarios pastores et principes gubernetur; et quia hoc sine iurisdictione facere non possunt, ideo eodem iure divino praeceptum esse, ut eis sufficiens iurisdictio communicetur, et nihilominus in re ipsa et in effectu immediate per Pontificem communicari. Ita ergo de privilegio exemptionis clericis tribuendo affirmat haec opinio. Est enim similitudo et proportio non parva; nam sicut exemptio clericorum in genere est de iure divino, ita episcopale munus est de iure divino; et e converso sicut iurisdictio episcoporum non est certa et determinata iure divino, sed per Pontificem ampliari, et restringi potest, ita etiam exemptio non est determinata iure divino pro singulis clericis, causis, locis, aut temporibus, sed per Pontifices variari, augeri, et minui potest. Ergo sicut iurisdictio episcoporum, licet ex praecepto divino sit, tamen immediate per Papam confertur, ut ab eodem certum modum et mensuram recipiat; ita privilegium hoc immediate concessioni Pontificum relictum est, ut per eum certum modum ac determinationem acciperet, sine qua non poterat convenienter actu conferri, sub obligatione tamen conferendi illud tanquam fidelis dispensator et prudens.

8. Et haec regula generalis est in aliis Ecclesiae observantiis, quae in particulari non habent certam determinationem ex divino iure, licet in generali habeant necessitatem ex iure divino positivo, vel naturali; talia enim licet possint dici ex divino iure quoad generalem obligationem, nihilominus, quoad institutionem propriam et particularem, solent esse immediate ex iure humano. Ita videre licet in censuris, quae fundamentum habent in illo iure divino: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus;* et nihilominus censurae, prout illis utitur Ecclesia, immediate sunt ab illius institutione. Idem conspici potest in multis ritibus et caeremoniis ecclesiasticis; nam ius divinum generatim praecipit, sacramenta, verbi gratia, et sacrificium decenti modo et ornatu fieri; quia tamen ipsum divinum ius immediate hoc non determinat, in effectu talis institutio ecclesiastica est, originem ducens a divino iure; et similia multa exempla afferri pos-

sent. Generalis autem ratio est, quia ius divinum immediate non statuit ea, quae mutationi et variationi obnoxia sunt, et quia propria institutio non fit, nisi in particulari et cum certo modo ac mensura.

9. Tertia declaratio propositae assertionis est, privilegium exemptionis clericorum immediata et cum omni proprietate esse de iure divino, quia ab ipso Christo non solum promissum vel iussum, sed etiam datum et actu concessum est; et nihilominus esse etiam de iure canonico declarante ius divinum, et privilegium hoc conservante, vel, prout expedit, moderante. Iuxta quam declarationem refellitur omnino prior sententia superiori capite tractata, et posterior in sensu maxime proprio et rigoroso stabilitur: et licet pauci ex auctoribus pro illa relatis illam sic declarent, nihilominus multi profecto ita sensisse videntur, praesertim Carlerius, quem refert, et sequitur Almaiaus. Idemque sensit Rebuffus et alii, qui dicunt, clericos iure nunquam fuisse subiectos imperatoribus, etiam ethnicis, a principio Ecclesiae, quod etiam sentit Turrecremata libro 2. *Summae de Ecclesia* cap. 96. ad 3. Estque haec opinio et declaratio praedictae assertionis valde pia, rationique maxime consentanea, ideoque a nobis defendenda, et diligenter explicanda est.

10. Et in primis, licet admittamus, hoc privilegium esse a Christo immediate datum clericis, nihilominus non negamus, quin subordinatum fuerit Petro et successoribus eius quoad modum servandum in usu eius, tam ex parte personarum, quibus applicandum est privilegium, quam ex parte rerum, causarum, vel negotiorum, in quibus talis exemptio servari debet. Hoc enim aliqua ex argumentis factis pro priori sententia, et alia, quae ex usu Ecclesiae sumi possunt, manifeste convincunt. Videmus enim clericum in causa civili, si actoris personam gerat contra reum laicum, non esse exemptum in tali actione a tribunali laico, sed teneri ad sequendum forum rei. Cur autem hoc ita est, nisi quia Ecclesia determinavit, ut exemptio clericorum intra hos limites contineretur, potuissetque aliter id disponere, si aliter expedire iudicasset? Similiter omnes concedunt, clericos obligari quoad vim directivam ad servandas quasdam leges, quae ad communem et convenientem statum civium spectant: quod non aliunde provenit, nisi quia Ecclesia ita expedire iudicavit, ut alibi ostendi. Igitur istud privilegium exemptionis, quod a iure divino indifferens et quasi generale est, subest quoad determinationem, limitationem, vel ampliationem ecclesiasticae potestati. Neque vero dici potest, haec omnia solum fieri ab Ecclesia per modum declarationis iuris divini vel naturalis, quia sine dubio multa fiunt ex prudenti arbitrio humano, et ideo diversis temporibus mutantur, ut quod clerici coniugati gaudeant hoc privilegio in his rebus, et non in illis, et clerici minores cum his circumstantiis, et non sine illis; et quod in tali crimine clericus tradatur brachio saeculari, et non in alio interdum graviori. Fiunt ergo haec non tantum per potestatem interpretandi, sed etiam constituendi ius novum, et limitandi, vel extendendi antiquum.

11. Ut autem explicemus, quomodo haec cohaereant, cum Ecclesia non habeat potestatem supra ius divinum, suppono ex tractatu *de Legibus*, hoc nomen ius interdum significare propriam legem seu praeceptum, aliquando vero, et satis proprie ac frequenter significare facultatem utendi, vel (ut ita dicam) quasi ius facti, sicut distinguuntur iura servitutis, vel ius in re, et ad rem, et similia. His ergo duobus modis potest etiam in praesenti ius divinum accipi. Nam privilegium ipsum exemptionis, quatenus est libertas quaedam a subiectione alterius, est facultas quaedam moralis ad non parendum tali potestati, vel libera operandi sine respectu vel impedimento illius: haec ergo facultas a Deo ipso data dicitur ius divinum, non tanquam praeceptum, sed tanquam Dei donum. Sicut libertas a servitute, quae homini est naturalis, dicitur optime in hoc sensu esse de iure divino naturali. Posito autem tali privilegio, sequitur etiam lex divina praecipiens, ut habenti tale privilegium non fiat vis, nec coactio, sed immunitas illi data servetur; et ita intervenit etiam in tali exemptione ius divinum praecipiens, contra quod fit exemptionem clericorum violando.

Ex hoc autem duplici iure illud, quod in facultate generali consistit, et est veluti quoddam donum, quod proprie dicitur privilegium, hoc, inquam, licet divinum sit, id est a Deo datum, amissibile seu mutabile esse potest ex iustis causis; sicut vita ipsa et corporis membra et ius libertatis naturalis a Deo donata sunt, et de iure naturae esse dicuntur; et nihilominus ex iusta causa auferri, vel minui possunt per potestatem humanam, quam intelligimus a Deo esse concessam, quia communi bono reipublicae humanae ita expediebat. Sic ergo intelligi debet, quamvis privilegium exemptionis a Deo ipso fuerit clericis datum, nihilominus ex iusta causa, et per legitimam potestatem minui posse vel auferri, quia communi bono Ecclesiae ita erat necessarium. Unde consequenter fit, ut aliud ius divinum praecipiens observantiam talis privilegii non contineat absolutam prohibitionem, ne tale privilegium minui, vel auferri possit, sed ne id fiat sine legitima potestate et iusta causa, sicut dicimus de libertate naturali.

12. Est autem illa potestas solum in Pontifice, quia est potestas spiritualis, et supernaturalis, et dispensativa mysteriorum Dei, et potestas ligandi et

solvendi, et suprema in suo ordine. Legitima autem causa, generatim loquendo, erit, quoties limitatio aliqua vel privatio huius exemptionis ad convenientem Ecclesiae ordinem et decentiam, aut bonos mores ecclesiastici status necessaria vel conveniens iudicabitur; quod iudicium prudentiae illius, cui claves datae sunt, etiam est commissum. Sic ergo intelligitur facile, non obstante varietate, quam in usu legitimo huius exemptionis videmus, de iure divino esse potuisse, quia per illam varietatem non agitur contra aliquod praeceptum divinum, neque in illo dispensatur, sed ipsummet praeceptum includit talem limitationem vel conditionem accommodatam tali privilegio et conditioni eius, ut explicatum est. Atque hoc modo solvi facile possunt argumenta, quae prima sententia contra hoc divinum ius directe et positive obiiciebat.

Hoc autem privilegium sic declaratum duobus modis intelligi potest, fuisse a Christo Domino datum statui clericali, scilicet vel quia tali modo Ecclesiam suam, diversosque ordines et actus illius, et modum gubernationis eius instituit, ut inde per naturalem ac necessariam consecrationem hoc privilegium sequatur; vel etiam quia peculiari et expressa voluntate hanc exemptionem clericis concesserit. Hic posterior modus satis fit verisimilis ex verbis Christi Matth. 17, prout illa praecedenti capite pro secunda sententia expendimus, adiuncta etiam ecclesiastica traditione, quae est optima verborum et legum Christi interpres. Atque haec pars ex priori magis confirmabitur; nam ratio, qua ex institutione ipsa Ecclesiae et status clericalis privilegium hoc deducitur, etiam suadet, Christum in verbis: *Ergo liberi sunt filii*, totum clericalem statum voluisse comprehendere. Quod ergo priori saltem modo sit hoc privilegium de iure divino naturali, supposita divina institutione ecclesiastici status et totius Ecclesiae, probatur in hunc modum. Quia clerici tam quoad corpus, quam quoad animam sunt Petro specialiter subiecti iure divino evangelico; ergo eodem iure sunt a iurisdictione principum saecularium exempti.

13. Assumpta propositio declaratur ex doctrina d. Hieronymi, quae refertur in cap. *Duo sunt*, 12, q. 1, ubi duo distinguit genera christianorum, unum mancipatum divino officio et deditum contemplationi et orationi, ut est status clericorum et religiosorum; aliud genus est christianorum laicorum, qui licet generali ratione divino servitio destinati sint, secundum communem vivendi modum temporalibus rebus principaliter intendunt. Cum ergo christiani omnes Petro in spiritualibus sint subiecti iure divino, ut libro III. ostensum est, et illa subiectio dici possit quoad animam, quia tantum est in spiritualibus rebus et ad cultum Dei pertinentibus; de clericis dicimus, fuisse subiectos Petro eodem divino iure non tantum quoad animam, sed etiam quoad corpora. Quod probatur ex dicta doctrina, quia specialiter sunt dicati et traditi Deo et cultui eius non solum quoad animam, sed etiam quoad corpora; ergo consequenter quoad utrumque sunt etiam Petro subiecti. Probatur consequentia, quia eo ipso, quod clerici sunt dicati Deo secundum corpus et animam, pertinent utroque modo ad ius Dei peculiare; multoque maiori ratione dicendi sunt traditi in donum Domino, ac proinde maiori titulo esse Dei, quam levitae, de quibus haec superius dicta sunt. Ergo eo ipso constituti sunt clerici secundum utramque rationem sub propria iurisdictione Petro ut Christi Vicario collata; nam peculium Christi, et quidquid ad peculiare ius eius pertinet, Vicario suo ut proprio oeconomo et dispensatori commisit.

Et confirmatur, nam bona ecclesiarum et res sacrae iure divino sunt commissae praelatis ecclesiasticis, et praesertim Petro quoad curam et dispensationem earum, nimirum, quia pertinent peculiari modo ad dominium Dei et patrimonium Christi; ergo eadem et maiori ratione tota gubernatio clericorum tam in his, quae ad corpus et temporalem vitam, quam in his, quae ad animam spectant, Petro est specialiter per Christum commissa. Antecedens expresse traditur in synodo romana IV. sub Symmacho. Dicitur enim non posse laicos, etiam religiosos et potentes, aliquid quomodolibet de ecclesiasticis facultatibus decernere, quarum *suis sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissa docetur*. Consequentia vero non minus certa videtur, tum quia magis pertinent ad Christum et res ecclesiasticas personae ipsae, quam ecclesiasticae facultates; tum etiam quia universa cura divini cultus est sub iurisdictione Petri ex divino iure, quia immediate ordinatur ad spiritualem finem: at hac ratione res omnes, quae ad cultum Dei dicatae sunt, simpliciter et absolute sunt sub iurisdictione et administratione Ecclesiae, inter quas res Deo dicatas primum locum tenent personae clericorum; ergo simpliciter et absolute, et secundum omnem rationem iure divino commissae sunt iurisdictioni et dispositioni Petri.

Hoc ergo posito, prima consequentia, nimirum, si commissi sunt Petro, consequenter fuisse a iurisdictione principum temporalium exemptos, per se videtur evidens ex illo evangelico dogmate Matth. 6: *Nemo potest duobus dominis servire, aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut unum sustinebit, et alterum contemnet*. Similis enim impotentia et moralis repugnantia invenitur in hoc, quod clerici secundum idem, id est secundum corpus, sint subiecti Pontifici et regi, quia possent in-

terdum contraria praecipere, et necessarium esset uni obedire, et alterum contemnere; ut verbi gratia, posset rex praecipere clerico, ut militet, vel aliis actionibus temporalibus occupetur, Pontifex autem illa prohibere poterit, vel alia repugnantia praecipere. Item cum clerici quoad actiones corporis debeant esse divinis ministeriis addicti, et a saecularibus negotiis abstracti, necesse est, ut a Pontifice habeant regulam et modum vivendi et operandi, et utendi etiam temporalibus rebus, vel officiis; ergo non possunt esse simul sub iurisdictione principum temporalium, etiam quoad ea, quae ad corpus pertinent. Sicut vasa Deo sacrata eo ipso et ex natura rei a profanis usibus exempta sunt, et contractus matrimonii in sacramentum consecratus, eo ipso in forum ecclesiasticum transit, et a saeculari exemptus est.

14. Hinc ergo optime infertur, clericos esse exemptos absolute a iurisdictione temporali principum, quia haec iurisdictio praecipue versatur circa subditos ratione corporum, et consequenter circa omnia illa, quae ad convenientem conservationem vitae corporalis ordinantur, ut in III. libro late ostensum est; ergo si clerici sunt exempti a iurisdictione principum etiam secundum corpora, profecto ab eorum iurisdictione temporali exempti sunt. Unde etiam concluditur, non solum esse exemptos clericos a potestate principum quoad vim directivam, utique disponendo, vel gubernando illos in his, quae ad actiones praesentis vitae spectant, sed etiam quoad vim coactivam; tum quia una subiectio non separatur ab alia, nec potest recte consistere sine alia, et ideo quoad utramque sunt Pontifici subiecti ex divino iure, et consequenter ab aliis exempti; tum etiam quia non minus necessaria est haec exemptio ad cultum Dei et convenientem usum rerum cultui divino dicatarum, quam alia. Ideoque merito dixit Nicolaus papa in epistola ad Michaelem Imperatorem: *Hi, quibus tantum humanis rebus et non divinis praeesse permissum est, quomodo de his, per quos divina ministrantur, iudicare praesumant, penitus ignoramus*. Et hoc etiam multum confirmant verba illa concilii lateran. sub Leone X: *A iure tam divino, quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa est*. In quibus in primis adverto, de omni potestate esse sermonem, ac proinde non spiritualem tantum, sed temporalem comprehendere; imo hanc posteriorem praecipue, quia de altera nulla erat controversia. Deinde supponit concilium, laicos non posse habere ullam iurisdictionem in ecclesiasticas personas, nisi aliquo iure divino vel humano sit illis concessum. Unde necesse est, ut vel supponat, iure naturali laicos illam non habere, vel certe ut sub iure divino tam positivum, quam naturale includat, alias diminute procederet, et nihil concluderet. Ergo intentio concilii est, laicos ex vi iuris divini non habere talem iurisdictionem in clericos, quia neque ius divinum positivum illam tribuit, ut est per se notum, nec naturale illam permittit, sed clericos eximit a iurisdictione laicorum, eo ipso quod speciali titulo eos Pontifici subiecit. Denique adverto, etiam aliam partem de iure humano de canonico maxime intelligi, de quo est illa sententia manifesta. De civili autem nullam rationem videtur concilium habuisse, quia supponit, non esse potestatem in principibus temporalibus ad tale ius validum constituendum, cum ad hoc ipsum iure divino potestatem non habeant.

15. His praeterea addi possunt alia concilia generalia, et provincialia supra adducta, quae constanter docent, esse hanc exemptionem de iure divino; quod potest, et debet cum proprietate intelligi iuxta materiae capacitatem. Non dicitur autem proprie de iure divino, quod immediate ab Ecclesia statuitur, etiam si ex praecepto vel potestate iure divino datis originem ducat. Sicut potestas regia non est, nec proprie dici potest esse de iure divino, etiamsi a naturali lege et potestate ducat originem. Et ob eamdem rationem nec caeremoniae ecclesiasticae extra Sacramenta dicuntur esse de iure divino; neque etiam iurisdictio episcoporum iuxta opinionem eorum, qui a Pontifice immediate conferri censent. Cum ergo concilia de hac exemptione tam constanter et absolute dicant esse de iure divino, profecto cum maiori proprietate intelligenda sunt. Et similiter concil. tridentinum ait, hanc exemptionem esse ex ordinatione divina, rectissime intelligitur iuxta communem modum iurium, quod sit ordinata et constituta ab ipso Deo, et declarata ac stabilita per canonicas sanctiones. Accedit, quod ipsimet imperatores, non lege quidem humana seu ecclesiastica, sed ratione fide illustrata ducti, exemptionem hanc recognoscere potius, quam concedere visi sunt.

Sic Carolus Magnus in suo capitulari, libro 6, capite 109, cum ita sanxisset: *Clerici non saecularibus iudicibus, sed episcopali audientiae reserventur*, rationem declarat dicens: *Fas enim non est, ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio*. Est autem *fas*, teste Isidoro, lib. 5. *Etymol.* cap. 2, et csp. 1, d. 1, lex divina, quae et ad Deum pertinet, et ex quadam naturali aequitate discendit: tale igitur sensit Carolus esse ius exemptionis clericorum. Cui consonat, quod in concilio matiscon. II. cap. 9, *nefas* esse dicitur episcoporum immunitatem violare, quod in can. 10. ad alios clericos extenditur. Estque attente ponderandum, quod in initio illius cap. 9. dicitur, *reverendissimos canones, atque sacratissimas leges*

de episcopali audientia in ipso pene christianitatis principio sententiam protulisse. Loquitur enim concilium apertissime de audientia quoad temporales et personales causas, ut statim explicat, et non dicit, leges humanas illam introduxisse, sed pro illa sententiam dedisse utique declaratoriam iuris quasi connaturalis iurisdictionis episcopalis, et ecclesiasticae exemptionis. Theodosius etiam imperator, ut Ambrosius ep. 32, alias lib. 2, epist. 13, ad Valentinianum refert, neque sancivit, *in causa fidei, vel ecclesiastici alicuius ordinis eum iudicem esse debere, qui nec munere impar sit, nec iure dissimilis. Hoc est*, ait Ambrosius, *sacerdotes de sacerdotibus*, quasi utrumque eiusdem iuris divini sit. Quod etiam sensit Constantinus in facto, et verbis saepe repetitis ex Gregor. lib. 4, epist. 13, indict. 13, alias e. 75, ex Ruffino, et aliis ecclesiasticis historiis.

16. His addi possunt coniecturae ex iure legis veteris sumptae. Nam si sacerdotes et levitae in illa lege erant a temporali potestate exempti, nemo negabit, idem dicendum esse in lege nova ex vi divini iuris saltem naturalis; tum quia hoc pertinet ad maiorem perfectionem sacerdotii legis novae; tum etiam quia si talis exemptio in populo israelitico inventa est, non fuit certe ex lege aliqua humana; nulla enim talis lex vel in Scriptura legitur, vel cum fundamento cogitari potest, praesertim cum huiusmodi leges eo tempore fuerint rarissimae, quia omnia erant in ipsa Dei lege minutatim praecepta. Colligebatur ergo ex ipso statu sacerdotali et ex generalibus verbis, quibus levitica tribus ad illum assumpta est, et donata Deo, et potestati Pontificis omnino subiecta et subordinata; ergo eodem modo colligendum est simile ius divinum in lege nova. Non quia antiquum, prout caeremoniale erat, in lege nova obliget, sed quia illud antiquum ius non in vi caeremonialis, sed in vi moralis ad tale sacerdotium consecutum fuit. Ergo simili modo ex suppositione melioris sacerdotii idem morale ius divinum in lege nova consecutum est. Quod autem illud ius exemptionis fuerit in lege veteri, fit valde verisimile ex modo loquendi Scripturae Numer. cap. 3: *Eruntque levitae mei*, utique peculiari titulo et donatione. De qua c. 8. dicitur: *Cum levitae fuerint coram Domino, ponent filii Israel manus suas super eos; et offeret Aaron debitum munus in conspectu Domini a filiis Israel, ut serviant in ministerio eius.* Et infra: *Consecrabis levitas oblatos Domino, et separabis de medio filiorum Israel, ut sint mei.* Et infra: *Quoniam dono donati sunt mihi a filiis Israel.* Et infra: *Sanctificavi eos mihi, tradidique eos dono Aaron, et filiis eius de medio populi, ut serviant mihi*, etc. Et similia repetuntur cap. 18, et ad Aaron dicitur: *Excubabunt levitae ad praecepta tua.*

Ex his ergo et similibus modis loquendi satis probabiliter colligitur, ex vi illius separationis ac deputationis leviticae tribus ad ministerium templi fuisse exemptam a iurisdictione civili, quae ex natura rei erat in communitate illius populi. Primo quia populus abdicando a se partem illam, et donando illam Deo, aliqua potestate et quasi dominio se privavit, et illam in Deum transtulit: haec autem esse non poterat, nisi potestas iurisdictionis, quia non erat alia potestas dominativa in communitate illa respectu illius partis; et consequenter Deus acceptando donationem, speciali titulo illud ius sibi reservavit, et Pontifici illius populi commisit. Secundo quia ex vi illius separationis immunes facti sunt sacerdotes et levitae ab oneribus et muneribus mere saecularibus et temporalibus, quae vel possent levitas a ministerio templi distrahere, vel essent incongrua et indecentia illi statui. Cuius signum est, quod Numer. 1, quando Deus iussit, populum numerari: *Levitae non sunt numerati cum eis*, quia dixit Deus Moysi: *Tribum Levi noli numerare. Quia levitae sacri erunt* (ait Iosephus libro 3. *Antiq.* capite 11.) *et immunes a militia.* Et eadem ratione ab aliis saecularibus muneribus et tributis, ut sensit etiam Abulens. q. 25. in c. 1. Numer. dicens, tribum Levi, cum esset destinata ad ministerium tabernaculi, non potuisse vacare aliis oneribus et necessitatibus populi. Et propterea levitae non acceperunt partem in terra promissa, sed loco illius acceperunt iura sanctuarii. Numer. 18, Deuteron. 18, Iosue 13. Hinc addit etiam ibidem Abulens. non fuisse numeratos levitas cum reliqua multitudine, quia non faciebant cum illis unum populum. *Omnes enim*, ait, *decem tribus erant unus populus, et communicabant cum omnibus, et diviserunt sibi totam terram, et vacabant rebus pure saecularibus; levitae autem in nullo conveniebant cum populo.* Et hinc etiam tribus Levi quasi separata est ab aliis, et praeter illam solent duodecim tribus populi numerari. Sic enim in dict. c. 1. Numer. censentur duodecim tribus, excepta Levi, quia ut notat Iosephus supra, pro Levi inter capita tribuum ponitur Manasses, et pro Ioseph ponitur Ephraim, quos Iacob in adoptionem a Iosepho impetraverat. Genes. 48.

17. Estque considerandum, quod licet iuxta dictam computationem et adoptationem fuerint tredecim tribus, nunquam in Scriptura nisi duodecim numerantur propter numeri perfectionem. Observatum autem est, quoties tribus numerantur in ordine ad spiritualia, numerari Levi, et aut tribus Ephraim, et Manasse reduci ad unam Ioseph, ut Genes. 46, et Exod. 28, Deuteron. 27, vel excludi aliquam, ut Apocaly. c. 7. omittitur tribus Dan, propter Antichristum. Cum vero recensentur tribus in ordine ad

saecularia, vel temporalia excludi leviticam, et Manasse ac Ephraim in duas distingui, ut Numer. 1, Deuter. 18, etc. quia in ordine ad temporalia erat tribus Levi quasi separata ab aliis. Atque eodem modo, quando sub Ieroboam divisae sunt duodecim tribus, et duae, scilicet Iuda et Beniamin, manserunt sub Roboam, et reliquae decem ad Ieroboam transierunt, in illis non numeratur Levi, ut ex 2. Reg. 11, et 2. Paralip. 11. aperte sumitur, quia nimirum (ut coniectare licet) illa ad temporale regnum non pertinebat. Ex his ergo probabiliter colligitur exemptio sacerdotalis tribus a iurisdictione regum in lege veteri. Et non parum confirmatur ex auctoritate et potestate praecipiendi data Pontifici illius legis Deuter. 17; de qua in superiori libro dictum est. Multo ergo maiori ratione credi debet talis exemptio in lege nova divino iure clericali statui concessa.

18. Tandem reiectis prima sententia capite praecedenti relata, et prima declaratione assertionis catholicae in hoc capite posita, quae cum dicta prima opinione coincidit, et conferendo hanc postremam declarationem cum secunda, quod haec postrema praeferenda sit, in hunc modum potest morali ratione declarari. Conveniunt enim duae illae declarationes, seu sententiae, privilegium ecclesiasticae immunitatis esse ex iure divino et humano; cuius ratio reddi potest, quia oportuit, tale privilegium esse perpetuum fixum et immobile, et ideo debuit esse de iure divino; simulque necessarium fuit, esse aliqua ex parte mutabile, vel variabile, et ideo iuri etiam humano aliquo modo substerni debuit. Coniunctio autem utriusque iuris circa tale privilegium duplici modo cogitari, vel fieri potuit: primo, ut ius divinum tantum remote tale privilegium concedi praeciperet, ius vero humanum illud constitueret hominum arbitrio. Secundo e converso, ut ius divinum illud proxime contulerit, commiserit tamen homini, ut illud in particulari moderari, et accommodare posset. At vero ex his duobus modis hic posterior convenientior est; ergo credendum est, isto modo fuisse a Christo datum Ecclesiae suae hoc privilegium.

Declaratur minor ex illis duabus proprietatibus, quae in hoc privilegio considerari possunt, scilicet stabilitas, et aliqua varietas; nam prior multo maior erit et securior, si hoc privilegium immediate per ipsum ius divinum constitutum sit, et concessum. Sic enim per nullam humanam potestatem sive temporalem sive ecclesiasticam poterit omnino auferri, quod ad conservationem ecclesiastici status et reverentiam divino cultui debitam necessarium fuit. Item hoc modo nulla usurpatio vel praesumpta humana praescriptio poterit contra hanc immunitatem praevalere, quod ad cohibendam temporalium regum vim et ambitionem etiam convenientissimum ac pene necessarium fuit. Denique hoc modo etiam ipsi Pastores Ecclesiae cautiores erunt in mutationibus faciendis in his privilegiis, maiorique titulo poterunt importunis precibus principum saecularium resistere, ne facultates vel licentias huic privilegio aliquo modo derogantes, absque gravissimis et urgentibus causis illis concedant. Posteriori autem parti in usu huius privilegii necessariae, nimirum, ut in particularibus casibus vel personis interdum variari vel mutari possit, sufficientissime provisum fuit, subordinando privilegium potestati Pontificis quoad hanc mutationem ex causa faciendam; ergo haec fuit convenientissima institutio. Tertia ergo sententia, quae in hunc modum privilegium hoc declarat, alteri praeferenda est.

19. Ac propterea non recte aequiparatur hoc privilegium cum aliis observantiis, vel caeremoniis ecclesiasticis, quarum institutio in particulari est de iure humano, licet generale praeceptum illarum sit de iure divino; est enim in multis dissimilis ratio. Primo, quia illarum institutio per divinum ius fieri non poterat in genere, abstrahendo nimirum a particularibus caeremoniis, quia institutio est actio seu effectio quaedam, quae non potest circa genus, sed circa particularia versari: praeceptum autem optime potuit in generali ferri, committendo arbitrio alterius particularem institutionem seu determinationem. Hanc enim immediate per divinum ius fieri non expediebat, nec oportebat, nisi quoad ritus substantiales sacramentorum et divini sacrificii. Exemptio autem optime potuit absolute concedi per ius divinum in generali, seu in universali, ut ita dicam, quia ibi generalitas non consistit in abstractione a particularibus, sed in comprehensione omnium personarum ecclesiasticarum, et omnium effectuum immunitatis, seu totalis libertatis a temporali iurisdictione; et ita dicimus, de facto esse institutam iure divino, dando clericis absolutam exemptionem ab omni iurisdictione laicorum, quam clerici haberent, etiamsi Ecclesia nihil in hoc disposuisset. Secundo, quia aliae caeremoniae vel ritus Ecclesiae non sunt tam proxime de dictamine iuris naturalis, neque ita immediate consequuntur ex aliqua priori institutione divina, sicut haec exemptio, ut satis declaratum est. Tertio, quia alii ritus particulares non erant ita necessarii ad bonum regimen Ecclesiae, et ad splendorem et decentiam religionis sicut hoc privilegium. Et eadem ratione non est simile exemplum de iurisdictione episcoporum. Quia quod episcopi recipiant a Christo immediate iurisdictionem, nec invenitur scriptum, aut satis insinuatum in Scriptura, nec habet necessariam connexionem cum alia priori Chri-

sti institutione, neque ita necessarium ad bonum Ecclesiae regimen, nec conveniens erat, ut omnibus et singulis tota spiritualis iurisdictio sine ulla limitatione daretur, et cum varietate et limitatione non poterat immediate a Christo ipso concedi, et idcirco convenientius fuit, ut Vicario suo illam distributionem committeret. Praeter quam quod ad maiorem unionem et subordinationem membrorum cum capite multo convenientius erat, ut in hoc omnes inferiores episcopi a Vicario Christi penderent. In exemptione autem longe diversa ratio in his omnibus invenitur, ut declaratum est.

CAPUT X.

Quomodo singulis clericorum, vel personarum ecclesiasticarum ordinibus exemptio ecclesiastica iure divino conveniat.

Summarium

1. Varii gradus personarum exemptione gaudentium. — 2. Prima opinio negans — Triplex fundamentum huius opinionis. — 3. Secunda opinio affirmans. — 4. Solvuntur fundamenta opinionis contrariae. — 5. An episcopi sint exempti. — 6. De exemptione sacerdotum. — 7. An clerici inferiores sint iure divino exempti. — 8. Sententia Navarri praefertur. — Obiectio ipsius, eiusque responsio. — 9. Solutio Navarri magis declaratur. — Et confirmatur. — 10. Auctoris responsio. — 11. Hac exemptione gaudet quaelibet persona in statu ecclesiastico ab Ecclesia constituta.

1. Ut veritas in superiori capite confirmata magis elucescat, operae pretium visum est, in singulis statibus seu ordinibus personarum ecclesiasticarum illam explicare, et in singulis proprias rationes huius privilegii exponere; nam in quibusdam inveniri poterunt maiores vel urgentieres, quam in aliis, licet in omnibus sufficientes sint. Varii ergo distingui possunt gradus ecclesiasticarum personarum sub Petro, nam de Petro et eius successoribus iam diximus. In primo ac praecipuo gradu fuerunt alii apostoli a Petro, in secundo sunt episcopi, qui apostolis non ut apostolis, sed ut episcopis successerunt. Sub his sunt sacerdotes, ex quibus quidam sunt parochi et pastores animarum, alii sunt simplices sacerdotes vel omnino, vel in aliqua dignitate constituti. Sub sacerdotibus sunt inferiores clerici in sacris, et sub his alii in minoribus ordinibus constituti, coniugati, vel non coniugati. Ac denique sunt aliae personae, quae licet ordinem aut tonsuram non habeant, ratione status ecclesiastici censentur, et privilegio canonis gaudeat. De his igitur omnibus singillatim dicendum est.

2. Primum dubium est, an apostoli extra Petrum habuerint hoc privilegium, ita ut iure licuisset nea parere imperatoribus, si facto possent, et e converso magistratus saeculares iniuste eos iudicarent propter usurpatam iurisdictionem, nisi forte ignorantia privilegii eos excusaverit. Rex enim Angliae in Praefat. pag. 139. constanter negat hanc apostolorum exemptionem dicens, *primitivae Ecclesiae temporibus nunquam id fuisse in dubium revocatum*. Quam sententiam aliqui etiam catholici saniore quidem mente, et non cum tanta exaggeratione defendunt. Quibus favere videntur Chrysostomus et Theophylact. ad Rom. 13. dicentes, etiam apostolos non eximi ab obedientia et subiectione magistratuum temporalium, et loquuntur non solum quoad vim directivam, sed etiam quoad coactivam, prout Apostolus etiam loquebatur. Et inter alios auctores modernos hoc expressius docuerunt Albertus Pighius et Iansenius in locis iam citatis. Qui generaliter in hoc fundantur, quod clerici non erant exempti a potestate principum ethnicorum, quando in eorum regnis degebant, quia illi principes non erant sub iurisdictione Ecclesiae; quae ratio etiam in apostolis locum habuit. Verumtamen illa ratio non probat, sed supponit, hoc privilegium non fuisse apostolis a Christo concessum; nam si Christus illud concedere voluit, nihil obstare posset quod infideles principes non essent Petro aut Ecclesiae directe subiecti, quia ipsi Christo subiecti erant, ideoque potuit ab eorum iurisdictione eximere, quos vellet, sicut exemit Petrum.

Si ergo apostoli huiusmodi privilegium non habuerunt, non est, quia principes infideles erant extra iurisdictionem Ecclesiae, sed quia hoc pendet ex voluntate Christi, et de hac non constat per aliquam revelationem scriptam, aut non scriptam; privilegium autem extraordinarium et supernaturale asserendum non est, nec credendum sine testimonio voluntatis principis. Secundo, quia tale privilegium fuisset apostolis inutile, quia nunquam illo erant usuri, neque in effectu habituri erant talem facultatem. Tertio addi solet, quod Paulus Actorum 25. Caesarem appellavit tanquam iudicem et legitimum superiorem suum in causa criminali, de qua tractabatur. Quem locum vehementer urget rex Angliae, eumque ita intellexit Albertus Pighius, et approbavit aliquando Bellarminus, quos Lorinus secutus est. Et suaderi hoc potest, quia alias non bene fecisset Paulus appellando ad iudicem non suum, et tacite renunciando privilegio, cui nullus praelatus renunciare potest. Denique sumi potest argumentum ex Matth. 17, ubi Christus pro se tantum et Petro tributum solvi iussit, et per hoc alii apostoli intellexerunt (ut supra ex patribus retuli), aliquod speciale privilegium Petro fuisse collatum; non est ergo, cur dicamus, fuisse commune caeteris apostolis.

3. Contrariam sententiam supponit Turrecremata loco citato, eamque tandem praetulit Bellarminus; qui hac ratione dicunt, Paulum non iure, sed facto Caesarem appellasse, non tanquam ad superiorem suum, nam ab illius iurisdictione exemptus erat, utique iure divino, sed quia alia ratione non poterat inimicorum insidias evitare, neque locus ille in rigore amplius cogit, ut statim dicam. Unde sententia haec omnino praeferenda est, et praeter generalia fundamenta de toto statu clericali, confirmari potest primo ex his, quae de Petro diximus; nam licet Petrus respectu apostolorum esset illis superior, nihilominus respectu Ecclesiae et omnium principum temporalium, et totius orbis habebant quamdam cum Petro aequalitatem, nam fuerunt principes constituti super omnem terram, et ab ipso Christo immediate habuerunt iurisdictionem directam vel indirectam super omnes principes terrae; ergo ex vi illius excellentiae fuerunt exempti a iurisdictione principum saecularium. Est enim praeposterum et indecorum, superiores principes ab inferioribus iudicari, et pastores ovibus subdi. Hinc etiam verba Christi: *Ergo liberi sunt filii*, ad apostolos extendi possunt maiori certe ratione, quam ad quoslibet alios clericos. Tum quia illi magis proprie et stricte fuerunt de familia Christi Filii Dei; fuerunt enim magis illi coniuncti, et unum collegium cum illo componebant, et mensa, et si qua habebant temporalia bona, omnibus erant communia. Tum etiam quia singulari modo participarunt excellentiam et potestatem, quam Christus in homines habuit, et ideo etiam in exemptione ab humanis potestatibus illum imitari debuerunt; atque ita sub nomine filiorum veniunt tanquam accessorium sub principale. His ergo modis satis videtur constare de Christi voluntate.

4. Neque refert, quod apostoli nunquam erant illa libertate usuri, nam erat quasi connaturalis earum dignitati, vel certe maxime decens; et ideo non debuerunt illa nobilitate (ut sic dicam) vel ingenuitate privari, etiam si propter hominum ignorationem vel malitiam permittendi non essent, illa gaudere, sicut etiam de ipso Petro dicendum est. Et ita etiam contingere potuit in facto Pauli, in quo non fuisse praesidem legitimum iudicem probat novissime et optime cardinalis Bellarminus in cap. 13. suae Apologiae, quia causa Pauli, quae tunc agebatur, non erat civilis, sed religionis, utique de praedicatione Pauli ad gentes, Actorum 22, de resurrectione mortuorum capit. 23, et quod esset sectae Nazaraeorum defensor, capit. 24, *ac denique de quaestionibus suae superstitionis, et de quodam Iesu*, ut ipse Praeses dixit cap. 25. In causa autem religionis non poterat laicus et ethnicus homo esse legitimus iudex. Neque propterea male fecit appellando ad iudicem laicum et infidelem, quia vitari non poterat simile iudicium, in quo iam sub inferiori iudice laico etiam et infideli erat constitutus; et ideo prudenter fecit appellando ad legitimum superiorem eiusdem inferioris iudicis, et suorum accusatorum, quorum iniustam vexationem hoc modo redimebat. Praesertim quia etiam potuit Paulus Caesarem appellare intentione implorandi eius auxilium eo meliori modo, quo posset. Sic enim factum illud interpretari videtur Athanasius Apolog. ad Constantium; Implorare autem auxilium principis saecularis contra vim et iniuriam illatam ab inferiori iudice laico, non est illicitum, neque libertati ecclesiasticae repugnans, imo illi maxime consentaneum, ut ibidem significare voluit Athanasius, et ut Augustinus epistol. 48, 50, et 204. contra Donatistas docuit. Et hoc significant verba Pauli Actor. cap. 28: *Coactus sum appellare Caesarem*, videlicet, ut eum eriperet e manibus Iudaeorum, a quibus per solum praesidem liberari non posse timebat.

5. Secundo loco dicendum est de episcopis, in quibus considerari potest potestas ordinis, in qua apostolis aequales sunt, et superiores sacerdotibus; unde hoc titulo potest aliqua maior ratio huius privilegii in eis considerari, quam in sacerdotibus, maior vero sumitur ex munere pastorali. Nam praeter potestatem ordinis considerari potest, et debet in episcopis pastoralis dignitas et potestas iurisdictionis episcopalis, ratione cuius sunt spirituales principes Ecclesiae, non quidem universales, sicut apostoli, sed in suis dioecesibus, propter quod dicuntur esse successores apostolorum. Hac ergo ratione post apostolos videtur efficacius probari, habere episcopos a Christo Domino hoc privilegium fori saecularis. Nam ad illos possunt cum proportione applicari rationes de apostolis factae. Quia illi suat altiori modo, quam caeteri de familia Christi, et cum Pontifice specialiter vocati in partem sollicitudinis, et ideo ab eo fratres vocantur; merito ergo censeri possunt inter filios a Christo comprehensi, cum dixit: *Ergo liberi sunt filii.* Tum etiam quia episcopi sunt patres principum saecularium, et simpliciter illis superiores, et ideo indignum est et indecens, ut ab eis iudicentur.

Unde Anacletus papa de episcopis loquens in epistola 2, capite 2. sic ait: *Unde liquet, quod summi sacerdotes, id est episcopi, a Deo sunt iudicandi non ab humanis, aut pravae vitae hominibus lacerandi, sed potius ab omnibus fidelibus portandi, ipso Domino exemplum dante, quando per se ipsum, et non per alium vendentes et ementes eiecit de templo*, et caetera, quae prosequitur. Et idem optime confirmant verba Gregorii VII. libro 8. in epistola 21; quae supra iam retuli: *Quis du-*

bilet, sacerdotes Christi regum et principum omniumque fidelium patres et magistros censeri? Nonne miserabilis insania esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur subiugare, et iniquis obligationibus illum potestati suae subiicere, a quo credit non solum in terra, sed etiam in caelis se posse ligari, ac solvi? Ubi constat, praecipue de episcopis loqui, quibus convenit ligandi et solvendi potestas in exteriori foro seu iudicio ecclesiastico.

Unde statim idem Pontifex ex altero Gregorio lib. 4, ep. 31, c. 75. refert historiam supra tactam de Constantino, qui in concilio nicaeno, *nullam iudicis sententiam super episcopos dare praesumpsit, sed illos etiam Deos vocans, non suo debere subesse iudicio, verum se ab illorum pendere arbitrio iudicavit.* Imo addit Melchiades papa in cap. *Futuram*, 2, quaest. 1, dixisse Constantinum, *episcopos solius Dei iudicio reservari.* Unde colligunt adversarii, verba illa Constantini urbanitatis tantum fuisse, quoniam alias episcopi ueque a Papa possent iudicari. Sed longe aliter hoc declarat, et confirmat Melchiades papa in epist. ad episcopos Hispaniae dicens, *episcopos, quos sibi Dominus tanquam oculos elegit, et columnas Ecclesiae esse voluit, quibus etiam ligandi et solvendi dedit potestatem, suo iudicio servavit, hocque privilegio beato clavigero Petro sui vice solummodo commisit.* In quibus verbis omnes episcopos in hoc videtur Papae similes efficere, quod illos Deus iudicio suo reservavit. Unde ex hac parte divina ordinatione erunt exempti a iudicio mere humano seu saeculari. Different tamen a Pontifice, quia in terris habent iudicem, cui Deus suas vices commisit; Pontifex autem superiorem hominem non habet, a quo iudicetur. Quae omnia etiam de apostolis a fortiori procedunt, et videntur hanc partem multum persuadere.

6. Tertio dicendum est de sacerdotibus, in quibus non invenitur ratio illa specialis, quam in episcopis consideravimus, quia non habent propriam iurisdictionem ecclesiasticam in foro externo, et ideo non sunt Ecclesiae principes, nec superiores principibus laicis quoad potestatem imperandi, et iudicandi illos in exteriori foro. Sunt tamen illis in statu et gradu digniores, et Christi personam in suis ministeriis excellentiori modo repraesentant, praesertim in tremendi sacrificii oblatione, et in peccatorum absolutione, ubi Christi personam gerunt, et ad illa munera ex vi sui ordinis et status deputati sunt. Ideoque in verbis, *ergo liberi sunt filii*, merito censendi sunt sacerdotes comprehendi, quia peculiari titulo et modo sunt de familia Christi, licet non in tam excellenti gradu, sicut episcopi. Quod vero pertinet ad ius naturale, videtur etiam habere maiorem congruentiam in sacerdotibus, quam in inferioribus, ratione characteris sacerdotalis. Primo quidem quatenus dat potestatem in corpus Christi verum, nam per illam maximo participant sacerdotium Christi, et efficiuntur res maxime sacrae, ideoque sunt eo ipso abstractae a iurisdictione saeculari, et spirituali potestati subiectae. Deinde accedit potestas in corpus Christi mysticum, ratione cuius fiunt spirituales patres laicorum, et iudices loco Dei in spiritualibus causis, quae ad Deum maxime spectant, et in foro maximo sacro. Ratione quarum potestatum maxime in sacerdotes legis gratiae conveniunt tituli regum et deorum, quibus Scriptura solet ornare sacerdotes, ut iura etiam canonica supra citata expendunt, ad considerandum, quam sit indecens, sacerdotes a laicis iudicari. Quae indecentia ex natura rei inest, et fundatur in excellentia sacerdotalis characteris; ergo valde credibile est, ex vi illius esse exemptos.

7. Atque hinc tandem constat, quid dicendum sit de inferioribus clericis. Aliqui enim dixerunt, illos non esse exemptos iure divino, etiam si maioribus ordinibus consecrati exemptionem a iure divino habeant, quod sensit Bernard. Diaz de Lugo in Pract. cap. 65, et Ioan. Lupus tract. *de libert. christiana* p. 2, q. 5. Quod omnino non placet, tum quia quod aliquis ordo peculiari modo maior, aut sacer reputetur, ex iure positivo pendet iuxta cap. *Miramur*, de servis non ordinandis; tum etiam quia iura supra allegata generaliter et sine distinctione loquuntur. Tum denique, quia non solum clericis in minoribus ordinibus constitutis, sed etiam in universum personis ecclesiasticis, sive recipientibus characterem per aliquem ordinem, qui sit verum sacramentum, sive per quemcumque alium ritum vel modum ab Ecclesia institutum, possunt cum proportione applicari discursus facti. Nam omnes sub peculiari familia Christi comprehenduntur, et omnes ad ordinem rerum sacrarum et ecclesiasticarum pertinent, et magis aut minus non variant speciem; sicut bona ecclesiastica quaedam sunt magis propria, quam alia, et inter res sacras quaedam sunt aliis sacratiores, et nihilominus omnes aeque sunt Ecclesiae commissae, et a saeculari potestate exemptae ex divino iure. Idem ergo erit in personis.

8. Melius ergo Navarrus in cap. *Novit*, de iudiciis, notab. 6, num. 30, respondendo ad sextum argumentum num. 15, absolute docet, ex vi characteris clericalis sequi ex natura rei exemptionem a iurisdictione laica personae sic sacratae, non solum quatenus sacra est, sed etiam quatenus homo est. Obiicit tamen sibi, quia sequeretur, omnem christianum ex vi characteris baptismalis eximi a potestate laica, quia per illum characterem est Deo consecratus. Quod si respondeatur, verum esse, christianum ut

charactere insignitum subdi spirituali potestati et non saeculari, id est in his, quae ad christianismum pertinent, ut hominem vero subdi potestati saeculari; replicabitur facile, quia idem dicetur de clerico ut affecto charactere clericali. Unde ipse Navarrus laborat in differentia assignande, reiectisque aliorum sententiis, tandem respondet uegaodo illationem, constituendoque discrimen inter utrumque characterem, *quia baptismalis,* inquit, *non discernit inter christianos, sed potius illos congregat in unum corpus; clericalis autem distinguit inter clerum et christianum populum.* Quod amplius non declaret, sed potius dicit, se omittere quaedam, quae in alia editione obiecerat, quia facilem solutionem habebaot.

9. Sed nihilominus videtur res indigere expositione, quia difficultas non videtur soluta. Nam in primis omnis forma constituens et uniens aliquo modo omnes similem formam habentes, distinguit illos e reliquis forma illa carentibus, et sic character baptismalis distinguit eh ethnicis, seu infidelibus Ecclesiae non subditis; unde solum differt a clericali, quia baptismalis solum distinguit ab his. qui omnino sunt extra Ecclesiam, clericalis autem distinguit inter fideles. At hoc non videtur sufficere, ut uous efficiat exemptum, et non elius, quia etiam character sacerdotalis distinguit non solum inter fideles, sed etiam inter clericos superioris et inferioris ordinis; ergo licet character sacerdotalis secum afferat exemptionem, oon erit idem in inferioribus, vel certe non aequaliter. Simileque argumentum fieri poterit in inferioribus, praesertim distinguendo clericos in sacris a minoribus. Vel certe, si character clericalis in primo gradu, vel etiam prima tonsura, quae primo facit distinctionem clerici a non clerico per specialem quamdam consecrationem, eo ipso affert exemptionem personae; etiam character baptismalis eum faciet primam distinctionem christiani a non christiano, consecrando personam baptizataoi Christo, afferet secum simile privilegium. Et augetur difficultas, quia saltem afferet character baptismalis exemptionem a potestate principum ethnicorum, quod dici non potest, ut supra visum est. Sequela patet; nam character ordinis, quia distinguit clericum a laico, eximit personam clerici e iudicio laici; ergo servando eamdem proportionem, baptismalis character distinguendo christianum ab ethnico, ab istius iurisdictione eumdem eximet. Et confirmatur, quia non minor indecentia, nec minus periculum invenitur in hoc, quod fidelis iudicetur ab infideli, quam in hoc, quod clericus iudicetur a laico; et ideo Paulus 1. ad Corinth. 6. reprehendit fideles, qui apud infideles litigabant, et non apud sanctos, id est fideles: ubi d. Thomas varias rationes indecentiae et periculi adducit, quae servata proportione ad utremque causam aeque possunt applicari, ut legenti, et consideranti facile patebit. Unde Alexander papa inde e converso sumit argumentum ad exemptionem clericorum persuadendam, cap. *Relatum*, 11, q. 1.

10. His vero non obstantibus, et suppositis, quae de charactere sacerdotali diximus, respondemus, idem esse dicendum de omni charactere ordinis. Ad quod asserendum non parum iuvat sententia Alexandri I. in canone proxime allegato, cum aliis, quae supra retulimus. Ratio vero est, quia licet isti characteres differant secundum magis et minus, tamen in hoc conveniunt, quod consecrant personam, dedicando illam divino cultui, et alicui ministerio sacro, inchoando ab aliquo inferiori, et de se ordinato ad supremum, quod est sacerdotale vel episcopale, et hac ratione talis character statim constituit personam sacram, et eximit e saecularibus. Et in hoc potest constitui discrimen inter characterem ordinis et baptismi; nam character baptismi non sacrat personam deputando illam ministerio sacro, sed tantum consignat illam Christo, eamque ad fidem eius retinendam specialiter obligat, et de se communis est omnibus hominibus, per accidensque est, quod aliquibus non insit. Ideoque per se non distinguit inter fidelem et infidelem in his, quae ad temporalem vitam et politicum statum spectant; et propterea non ita secum affert exemptionem a iurisdictione fidelium in eisdem rebus civilibus et humanis, sicut character ordinis eximit clericum a potestate laici; quia dicando personam ministerio sacro, per se distinguit utrumque statum clericalem et laicalem; et hoc fortasse est discrimen, quod Navarrus indicere voluit in d. cap. *Novit*.

11. Atque hinc tandem videtur, idem dicendum de aliis personis, quae alio quocumque modo ab Ecclesia instituto seu determinato in statu ecclesiastico constituuntur. Quod sensit Navarrus supra coniungens monachatum cum clericatu; monachatus enim non imprimit characterem, et ex Ecclesiae institutione vel determinatione existit. Idemque dici potest de prima tonsura, quae initium est clericatus sine impressione characteris; et siqua sunt, sunt similia. Et confirmari potest ex cap. *Duo sunt*, 12, q. 1, ubi duo distinguuntur genera christianorum, et unum esse dicitur, *quod mancipatum divino officio, et deditum contemplationi et orationi ab omni strepitu temporalium cessare convenit, ut sunt clerici, et Deo devoti.* Ex quibus verbis colligere licet, eamdem esse rationem exemptionis in hoc toto genere personarum, quia totum est Deo et divino cultui dicatum, quod est fundamentum exemptionis, licet modus consecrationis diversus sit; ergo omnes hae personae eodem iure censentur quantum ad exemptionem.

Atque ita ad hec totum genus personarum applicari poterit ius positivum divinum, quia ex hoc toto personarum genere integra Christi familia completur, iuxta sententiam Thelesphori papae in epistola sua, ubi de omnibus ecclesiasticis personis sub nomine clericorum loquitur, et familiares Christi appellat. Potest etiam ad omnes applicari ius divinum naturale, quatenus in generali ratione consecrationis seu dedicationis ad divinum cultum fundatur, ut dixi. Neque obstabit, quod modus huius consecrationis seu dedicationis ad divinum cultum in multis ex his personis sit ex Ecclesiae institutione, quia nihilominus facta tali institutione resultare potest ius naturale. Sicut, licet consecratio calicis sit de iure ecclesiastico, exemptio calicis consecrati ab omni usu communi et non sacro, naturali iure consequitur. Vel sicut in materia de simania diximus, licet consecratio aut benedictio alicuius rei sit de iure ecclesiastico, nihilominus quod vendi non possit, quatenus consecrata est de iure naturali: ita ergo in praesenti dici potest.

CAPUT XI.

Utrum secluso iure divino immediate potuisset exemptio clericorum per ius canonicum sine adminiculo iuris civilis introduci.

Summarium

1. Sensus quaestionis. — 2. Confirmatur. — 3. Certus et verus huius quaestionis sensus. — 4. Probatur primo. — Evasio. — 5. Expleditur ista evasio. — 6. Probatur secundo. — 7. Roboratur discursus. — 8. Quaesitum. — Resolvitur. — Utrum episcopi in suis dioecesibus hanc exemptionem clericis per se conferre valeant. — Ratio dubitandi pro parte affirmativa. — 9. Pro parte negativa. — Confirmatur. — 10. Pars negativa praeponitur. — 11. Episcopi possunt prohibere, ne clerici adeant saecularia iudicia. — 12. Ad fundamentum contrariae sententiae. — Usus indirectus potestatis spiritualis etiam absque criminibus principum saecularium est necessarius. — 13. Servus sacris ordinibus initiatus a servitute eximitur. — 14. Invitis principibus ethnicis, potest Ecclesia ab eorum iurisdictione eximere clericos. — 15. Responsio ad confirmationem. — 16. Princeps ethnicus ad fidem admitti non debet sub conditione non observandi exemptionem clericorum. — Prima ratio. — 17. Altera ratio.

1. Haec quaestio simpliciter et absolute proposita necessaria non est, cum ostenderimus praecedenti capite, hoc privilegium a iure divino esse immediate concessum, et supra cap. III. etiam probatum sit, iure canonico esse stabilitum; nihilominus tamen ex hypothesi tractanda a nobis est proposita quaestio tum ad materiae complementum, ne opinionem ullam intactam et indiscussam relinquamus; tum ut ecclesiasticam potestatem tueamur, et nonnullis obiectionibus, quae contra superiorem resolutionem militant, satisfaciamus. Quaerimus enim an remoto iure divino immediate concedente hoc privilegium, potuerit summus Pontifex suprema sua potestate illud concedere sine consensu saecularium principum, vel tantum, supposita eorum donatione, aut consensione, illius observantiam praecipere, et tueri valuerit. In quo puncto non solum Marsilius Patavinus, et alii haeretici et schismatici, qui illius doctrinam sequuntur, negant, potestatem ecclesiasticam ad hoc sufficere sine saecularis consensu; verum etiam aliqui ex catholicis eis in hac parte consentire videntur. Id enim supponunt, qui dicunt, hanc immunitatem esse de iure civili primario, ut sentiunt Medina C. de Restitut. q. 15, qui ait, hoc privilegium esse ex concessione saecularis potestatis, significans, aliter induci non potuisse. Idemque aperte sentit Palacius in 4, dist. 25, disput. 3. circa finem, et antea id tradiderat Hostiens. in Summ. lib. 3, titul. de Immunit. ecclesiar. § *Sed nec alia* circa finem, dicens: *Non poterat autem imperator cogi ab initio, ut privilegia daret, sed ex quo dedit, auferre non potest;* et ut Rebuff. et Covarr. allegandi referunt, istam sententiam ex professo docuit Petrus de Ferraria in sua Practic. in forma libelli, v. *Plenam*.

Fundamentum huius sententiae esse potuit, quia principes saeculares a principio iure naturae vel saltem gentium habebant iurisdictionem civilem in personas clericorum, et illa non fuerunt immediate privati ab ipso Deo, ut ipsi sentiunt, et nos disputationis gratia permittimus. Ergo neque a Pontifice possunt privari; quia sicut non possunt privari dominiis suis, ita nec parte illorum, qualis est haec iurisdictio, et quasi dominium super personas clericorum; ergo nec potest concedere Pontifex privilegium exemptionis, quia hoc subsistere non potest, nisi principes iurisdictione priventur. Dices, licet pontifex directe non possit privare principem saecularem dominio suo, indirecte interdum id posse per spiritualem potestatem, et hoc modo posse hoc privilegium concedere. Sed contra, quia hic usus indirectae potestatis solum habet locum quasi per accidens, vel per modum defensionis subditorum fidelium, quando princeps illis esset perniciosus, et occasio ruinae; vel per modum punitionis ecclesiasticae, quando princeps criminosus et incorrigibilis sit dignus tali poena; in quibus casibus etiam laicos subditos potest Pontifex eximere a subiectione talium principum: hic autem loquimur per se, et nulla interveniente causa vel culpa ex parte principis. Et hoc argumentum maxime urget in principibus infidelibus, quia non sunt subditi ecclesiasticae potestati, nec directe, neque etiam indirecte; extenditur autem ad

principes fideles, quia per conversionem ad fidem non sunt facti deterioris conditionis, nec parte aliqua iurisdictionis sunt priveti.

2. Potestque de utrisque hoc confirmari. De fidelibus quidem, quia legimus, episcopos vel iudicium ab imperetoribus postulasse, quamdiu illi iuri suo non cesserunt, ut in facto Constantini et episcoporum concilii niceeni saepe commemorato plane ostenditur; vel privilegium hoc ab imperotoribus impetrasse, quando illud habere desiderarunt, ut colligitur ex Novella 83. *Ut clerici apud proprios episcopos*, etc. tit. 11, collat. 6, ubi Iustinionus ait, se plures leges scripsisse, quibus voluit ecclesiasticos ob episcopis tentum iudicari, et postea subiungit: *Petiti sumus a Menua, Deo amabili Archiepiscopo, reverendissimis clericis hoc dare privilegium*, etc. Et in multis eliis legibus, quas capite sequenti referemus, imperatores significant privilegium hoc ob ipsis donari, et a sua voluntate pendere. Imo concilium toletonum III, capit. 21, privilegium exemptionis pro servis ecclesiarum, episcoporum, et clericorum o rege Hispaoiae postulavit, ut babetur in cap. *Ecclesiarum servos* 12, q. 2.

De principibus autem infidelibus fieri potest argumentum, quia antequam convertantur od fidem, possunt expresse conditionem exigere, et cum eo pacto converti, ut nullus subditorum suorum ob eorum iurisdictione eximetur, sive clericus sit, sive leicus. At si reges Iaponiae, Chinae, aut similes sub ea conditione boptismum peterent, et eliter illum acceptare nollent, non propterea esset illis deoegandus; quie conditio illa neque est intrinsece mela, neque repugnat voluntati credendi omnie necessarie ad salutem, et illis obediendi. Ergo admittenda, vel saltem toleranda esset propter tantum bonum, quale est unius regni integra conversio; semel autem admissa conditio servande esset, cum non sit iniusta; ergo signum est, bebere temporales principes ius, ut licet ad fidem convertantur, suis subditis aut parte illorum non priventur; et consequenter licet illam conditionem expresse non ponant, implicite illam includunt, vel supponunt, quia nullus censetur iuri suo renunciare, nisi satis expresse id declaret.

3. Nihilominus vera et certa sententia est, sive hoc privilegium exemptionis immediete sit ab ipso Christo omnibus clericis collatum, sive non sit, potuisse Pontifices illud conferre, eiusque observantiam principibus saecularibus praecipere, et ad consentiendum eos cogere. Ite docuit Innocent. in cap. 2. de maiorit. et obedient. Nam proponens quaestionem, quis exemit clericos, prius dicit, quod *Papa, consentiente imperatore*, postea *quod exempti sunt a Deo*, et tandem eit, vel dic, *quod Papa etiam sine consensu imperatoris eos potuit eximere a iurisdictione imperatoris per suas constitutiones, quia cum clerici spirituales res sint, et ex toto corpus suum et animam dederunt in servitium et sortem Christi, per consequens Papae iudicio et constitutionibus subsunt*. Eadem est communis sententia canonistarum in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de Constitut. praesertim Panormitan. Felin. et Dec. et Rebuff. in Concordat. titul. ultim. ubi sententiam Petri de Ferraria falsam et damnatam eppellat; et idem tenet Alverus Pelagius libro 1. *de Planct. Eccles*. cap. 44, in fine referens, et ad literam sequens sententiam Innocentii. Idem Driedo libro 1. *de libertate christian*. cap. 9, et Covarr. in lib. proedicar. qq. cap. 31, concl. 3, et 4, Soto 4, d. 25, q. 2, ort. 2, concl. 6, Molin. tom. 1, tract. 2. de Iustit. disput. 31, § *Tertia vero*, Henriq. l. 7. de Indul. c. 24.

4. Probatur primo ex illis decretis, quibus observantia huius immunitatis sub censuris ipsis etiam principibus temporalibus praecipitur, ut constat ex capite *Noverit*, et cep. *Gravem*, de sentent. excommun. et eap. ult. *de Rebus Eccles. non alienand*. et cap. *Quanquam*, de censib. in 6, et fere toto titulo de immunit. ecclesiar. in decretelibus, et Sexto, et ex Bullo coenae Domini tot annis o tot Pontificibus repetita; nam in eo per verios articulos, et latis gravissimis censuris etiam contra principes et reges temporales, hanc libertatem ecclesiasticem defendunt. Dicere vero posset eliquis, haec omuia decrete esse noviore, et supponere privilegium exemptionis prius eb imperatoribus collatum, et ita iam supponere consensum temporalis principis, qui semel datus retractari non potest; et ideo facta ills suppositione, locum habere omnia illa praecepta; nihilominus tamen in principio necessarium fuisse consensum principum, et sine illo non potuisse Ecclesiam similia praecepta ferre.

5. Sed hoc profecto incredibile est, tum quia dicti Pontifices non fundantur in illo principio, quod privilegium Ecclesiae datum ab imperatore, ab eo revocari non potest; nam licet illud verum sit, ut infra videbimus, non est tamen ita certum, sicut est certum, illa decreta et censuras obligare omnes principes etiom supremos ad immunitetem ecclesiasticam non violandam. Non ergo nituntur Pontifices in illo principio, sed vel in iure divino, vel in suprema potestate, quem a Christo habent ad regendam Ecclesiam, et praesertim res sacras, et ecclesiasticas, ut expedire censuerint ad divinum cultum et ad supernoturalem hominum finem. Unde multi etiam ex antiquioribus Pontificibus clericos a laicis iudicari, vel apud illos causam movere vetuerunt, etiam illis temporibus, quibus imperatores infideles erant, ut potet ex cap. *Relatum*, 11, q. 1, et aliis, quae capite III, et IV. allegavimus. Praecipue vero veritatem

hanc confirmat concilium tridentinum sess. 25, cap. 20. de Reformat. quia, nulla facta iuris civilis mentione, dicit, *Ecclesiae et ecclesiasticarum personarum immunitatem divina ordinatione et ecclesiasticis sanctionibus esse constitutam.* In quo aperte supponit, immunitatem hanc non a iura civili, seu a confessionibus principum saecularium duxisse originem, alias propriam et immediatam huius immunitatis causam tacuisset, et in rigore aut falsa aut nimis diminuta fuisset doctrina. Deinde vero admonet, Imperatorem, reges, etc. ut *quo largius bonis temporalibus, atque in alios potestate sunt ornati, eo sanctius, quae ecclesiastici iuris sunt, tanquam Dei praecipua, eiusque patrocinio tecta venerentur, et debitam sacris summorum Pontificum et conciliorum constitutionibus observantiam praestent.*

6. Ratione vero et Scripturae auctoritate simul fundata est haec veritas in potestate data Petro ad gubernandam Ecclesiam, et ad ligandum et solvendum in omnibus, quae ad bonum religionis christianae et conveniens Ecclesiae regimen necessaria fuerint. Nam haec exemptio per se loquendo, et quasi ex natura rei est valde necessaria religioni christianae, ut res ecclesiasticae et divinus cultus dobita veneratione tractentur: ergo propter hunc finem data est Petro et Pontifici potestas ad solvendum seu eximendum clericos a potestate civili, et ad ligandum ipsam potestatem civilem, ut personis ecclesiasticis hanc immunitatem custodiat. Consequentia haec evidens est ex dictis supra de potestate Pontificis circa temporalia in ordine ad spiritualem finem; ibi enim ostensum est, hanc potestatem esse divinam et supernaturalem, ac subinde per se sufficientem, ut in sua materia efficaciter operari possit, non expectato subditorum consensu, etiam si sint temporales principes, sed illos ad consentiendum obligando, et si necessarium fuerit, cogendo. Antecedens autem satis declaratum et probatum relinquitur ex duobus capitibus praecedentibus. Nam si haec exemptio est proprie et complete de iure divino positivo, vel naturali, clarum est, posse, et debere Pontificem cogere christianos principes ad illud ius observandum. Si vero ad minimum est haec immunitas valde propinqua iuri naturali, et valde consentanea iuri divino et consensioni omnium gentium, ut omnes doctores sine dissensione fatentur, profecto negari non potest, quin haec exemptio ex natura rei sit ita necessaria religioni et cultui divino, ut sine illa convenienter administrari non possit.

7. Potestque hoc amplius declarari ratione supra tacta, quam in hoc puncto indicavit etiam Innocentius supra; quia res sacrae ex vi consecrationis ecclesiasticae potestati ita subduntur, ut non solum circa consecrationem ipsam, sed etiam circa materiam, et usum convenientem illius iam consecratae disponat; et prohibeat non solum ea, quae sunt intrinsece mala, sed etiam illa, quae frequenter ac moraliter possunt in irreverentiam rerum sacrarum vergere; personae autem ecclesiasticae sunt res valde sacrae, et per subiectionem ad saecularem iurisdictionem possunt et a divino cultu valde distrahi, et a saecularibus hominibus irreverenter tractari, et contemni, si eorum crimina inter laicos publice ad tribunalia communia deferrentur; ergo talis exemptio per se spectat ad potestatem spiritualem propter spiritualem finem. Denique hac de causa potuit Ecclesia circa matrimonium disponere, non solum quatenus sacramentum est, sed etiam quatenus est quidam contractus, quia iam est materia rei sacrae; et sic etiam disponit de bonis ecclesiarum, et de decimis, et de aliis multis, quae materialiter temporalia sunt; ergo eamdem potestatem habet in hac materia, quae suo etiam modo sacra est, et ad divinum cultum non minus necessaria.

8. Sed quaeret aliquis, an solus Pontifex hanc habeat potestatem non solum respectu totius Ecclesiae, sed etiam respectu singulorum episcopatuum. Nam priori modo clarum est, solum Pontificem habere hanc potestatem universalem pro tota Ecclesia, per quod non excludimus concilium generale; nam in illo esse debet pontificia auctoritas, et per illam confirmandum est, ut leges ferre possit universam Ecclesiam ligantes. Solum ergo quaeri potest, si hoc privilegium non esset a Christo vel Pontifice generatim in tota Ecclesia clericis datum, an singuli episcopi in propriis dioecesibus illud suis clericis possent. Ratio autem partem affirmantem suadens esse potest conferre, quia unicuique episcopo incumbit cura disponendi omnia in sua ecclesia, quae ad conveniens illius regimen spectant; et ad hunc finem unusquisque episcopus potest in sua dioecesi quidquid sibi prohibitum non est, vel per superiorem non est aliter praescriptum; sed hoc non invenitur eis prohibitum; ergo licet exemptio non esset per Pontifices introducta, unusquisque episcopus in sua dioecesi posset illam tribuere.

9. In contrarium vero est, quia episcopi in suis dioecesibus non possunt quidquid eis non prohibetur, sed tantum quod eis conceditur, quia non habent iurisdictionem ex iure divino, sed a Pontifice; hoc autem non legitur eis concessum. Deinde maiores causae Pontifici sunt reservatae, ut dicitur in cap. *Maiores*, de baptism. Exemptio autem clericorum, per quam supremi principes temporales sua iurisdictione ex parte privantur, gravissima res est, magnaque indiget auctoritate, et potestate; ergo vel a Christo facta est, vel eius Vicario est reserva-

ta. Et confirmatur, quia episcopi non possunt in suis dioecesibus hanc exemptionem augere; ergo nec possent introducere, si non esset. Denique ex huiusmodi exemptione possunt scandala et perturbationes inter principes et praelatos oriri, nisi magna prudentia et auctoritate fiat; ergo quidquid circa hoc privilegium statui potest, ad solam Pontificis auctoritatem et potestatem pertinere credendum est.

10. Haec ergo posterior pars verisimilior est, quam etiam praxis Ecclesiae confirmat. Pontifices enim maximam habuere curam disponendi omnia, quae ad hanc exemptionem pertinent, neque hanc facultatem episcopis reliquerunt. Estque optima ratio, quia hoc privilegium (ut dicitur in cap. *Si diligenti*, de Foro compet.) non in favorem huius vel illius personae, neque etiam in favorem huius vel illius episcopatus, sed simpliciter *in favorem totius collegii ecclesiastici* inductum est; ergo potestas illud conferendi est in solo capite universali totius collegii, vel principali, quod est Christus, vel in eius Vicario, qui est summus Pontifex. Hoc autem intelligendum est de hoc privilegio ut pure canonico, et per solam spiritualem potestatem concesso independenter a consensu vel donatione saecularium principum.

11. Duobus autem modis possent episcopi exemptionem praecipere in suis episcopatibus, etiam si non esset generaliter introducta. Primo ex parte clericorum tantum, praecipiendo clericis sibi subditis, ut in omnibus causis ab ipsis movendis, seu in quibus ipsis liberum esset iudicem eligere, vitarent laicum iudicem, et suum episcopum adirent. Hoc enim praeceptum iustum esset, et in rigore non derogaret iurisdictioni laicorum; ergo non excederet ordinariam potestatem episcoporum. Sicut enim Paulus 1. ad Corinth. cap. 6. reprehendit fideles inter se moventes lites, quia coram infidelibus illas tractabant, et sive id reprehenderit, quia malum, sive quia minus decens et periculosum, non est dubium, quin illud prohibere potuerit: ita etiam episcopi prohibere possent clericis, ne quantum in ipsis est, coram laicis litigarent, etiam si alias exempti non essent, quia sicut non decet, fidelem coram infidali causam agere, ita servata proportione indecens et periculosum est, clericos a laicis iudicari, argumento cap. *Relatum*, 11, quaest. 1. Alio modo posset quilibet episcopus in sua dioecesi praecipere observantiam alicuius exemptionis, acceptando privilegium aliquod a principe, seu supremo domino terrae concessum, quod est per se manifestum, quia tale privilegium esset Ecclesiae beneficium, quod laico facere licet, et episcopo acceptare, quo semel obtento, potestatem habet episcopus praecipiendi observationem eius, quia tunc iam non privat laicum potestate sua, sed rem ecclesiasticam tuetur, ac defendit.

12. Ad fundamentum contrariae sententiae recte ibi responsum est, ex hypothesi, quod Christus per se ipsum hoc privilegium clericis non contulerit, Pontifices per potestatem spiritualem potuisse illud concedere, et consequenter et quasi indirecte auferre a principibus saecularibus iurisdictionem, quam in personas clericorum habebant, vel habere debuissent, si clerici non essent. Ad replicam autem ibi factam, quod hic indirectus usus potestatis spiritualis solum habet locum per accidens propter crimina, vel tyrannidem principis, negatur assumptum; nam etiam extenditur spiritualis potestas ad temporalia, etiam si nulla interveniat culpa ex parte principis temporalis, sed causa sufficiens ex parte materiae, qualis est connexio, vel coniunctio sufficiens rei materialis cum spirituali, vel talis habitudo ad spiritualem finem, ut ratione illius expediat, per spiritualem potestatem dirigi, et ordinari. Tunc enim Pontifex circa talia habet caelestis et terreni imperii iura, ut dixit Nicolaus papa II. in cap. 1, dist. 22. Atque in hoc sensu non repugnat, usum huius potestatis spiritualis esse per se, licet sit indirectus; vocatur enim per se, quia non est per modum poenae, neque per occasionem alicuius mali casu insurgentis; sed quia, supposita conditione humana, et tali institutione ecclesiastici status, exemptio est moraliter necessaria ad spiritualem finem, et nihilominus ille usus indirectus appellatur, quia non est propter temporalem finem, sed propter spiritualem, ut supra declaratum est.

Ratio autem est, quia haec potestas per se data est ad ordinarium et conveniens regimen ecclesiasticae monarchiae, et ideo per se potest quidquid moraliter expedit ad finem eius, etiamsi ad eum finem aliquid circa temporalia disponere, vel immutare necesse sit. Eo vel maxime, quod temporalibus regibus non est data potestas propter ipsorum commodum, sed propter convenientem reipublicae gubernationem. Ergo si in ipsa republica talis mutatio fiat, ratione cuius ad eiusdem maius bonum expediat, personas aliquas excipere a principum iurisdictione; mirum non est, quod Ecclesiae princeps, qui altiorem curam et providentiam habet eiusdem reipublicae ad altiorem ordinem et statum elevatae, propter eundem finem id possit praestare. Maxime cum haec respublica ecclesiastica, ut per Christum instituta sit, supernaturalis sit, et divinum cultum principaliter respiciat, ad quem praecipue haec immunitas ordinatur.

13. Potestque hoc declarari exemplo. Nam si servus ordinetur in sacris, interdum liberatur a servi-

tute cap. *Per venerabilem*, qui filii siut legitimi, et cap. *Si servus*, 54. dist. cap. *Miramur*, de servis non ordinandis. Quod potuit Ecclesia statuere in debitum usum et decentiam sacramenti ordinis et ministerii, etiam privanda dominum potestate, quem antea babebat in servum, vel reddito illi pretio, vel etiam non reddito, quando dominus in ordinationem consensit. Ergo mirum non est, quod ratiane ordinum possint clerici per ecclesiasticam potestatem e iurisdictione temporali liberari; nam maius in suo genere est dominium servi, quam solius iurisdictionis; et principes saeculares, praesertim fideles, consensum suum vel expresse vel tacite praebent tali ordinationi; et Ecclesia habet ius non dandi illis ministros in spiritualibus, nisi veluti sub hoc pacto et conditione (quae iustissima est), ut immunitate tali stetui convenienti gaudeant; ergo merito potest Pontifex sola sua auctoritate hanc immunitatem stabilire, et saeculares principes ad eam observandam obligere.

14. Quia vero in fine illius argumenti dicitur, illud maximam vim habere respectu principum infidelium, addendum est, etiam tempore infidelium principum potuisse Ecclesiam, et nunc etiam posse in regnis et provinciis principum infidelium, in quibus sunt fundatae ecclesiae, posse (inquam) hoc privilegium clericis concedere, invitis principibus. Oportet autem patestatem a facto, seu ius ab usu distinguere. Nos enim de iure ac potestate loquimur, et eodem principio, et rationibus factis nitimur. Et declaratur; nam supra cum d. Thoma diximus, posse Ecclesiam omnes fideles a potestate infidelium eximere praptar periculum; ergo maiori ratione poterit sacerdotes et clericos eximere ob reverentiam divini cultus. Pontificia enim potestas in ordine ad suum finem, etiam supra infideles extenditur, et ideo ius babet iustituendi, quae ad verum Dei cultum pertinent, et quae ad illum decent, et expediunt, etiam invitis principibus infidelibus. Sicut posset praecipere, ne in templis saecularia iudicia fiant, etiam a magistratibus infidelibus, et habet ius illos cogendi ad id observandum, si posset. Quad enim pertinet ad factum sive usum, non ita potest cum fructu et effectu uti Ecclesia hac potestate cum principibus infidelibus; quia ipsi non cognoscunt in Pape potestatem ullo modo superiarem, nec possunt cogi per censuras, seu per gladium spiritualem; uti autem materiali gladio belli difficile est vel interdum megis noxium, et ideo facilius potuit Ecclesia illo tempore dissimulare. Quomodo autem tunc se gesserit, aut gerere potuerit, infra inquiremus.

15. Ad priarem partem confirmationis, quae erat de usu antiquo praelatorum Ecclesiae postulandi ab imperatoribus vel iudicium in causis et controversiis suis, vel privilegium exemptionis pro suo clero, responderi potest in primis, illud in principia Ecclesiae locum fortasse habuisse, quia tunc exemptio clericarum vel non satis erat usu introducta, vel non satis erat nota imperatori recens ad fidem converso, ut erat Constantinus tempara concilii nicaeni; at ideo tunc episcopos iudicium ab illo postulasse voluntarie et non coacte. Vel dici etiam potest, episcopos non accessisse ad Constantinum tanquam ad iudicem in eos iurisdictionem habentem, sed vel tanquam ad defensorem et protectorem, quod est imperatoris munus, vel certe, quod verisimilius apparet, tanquam ad arbitrum, quem voluntarie eligebant, quia tunc non erat prohibitum; ipse autem propter episcoporum reverentiam munus illud acceptare recusavit. Atque eadem ratione potuerunt olim episcopi hoc privilegium eb imperatoribus postulare, non quia iure ipsis episcopis non competerat, sed quia vel facto illis non permittebatur, etiam a fidelibus magistratibus, quibus fortasse tunc ius illud clericarum satis notum non erat; vel certa ex urbanitate, et ut res suavius fieret, consensum principis postularunt. Ac deniquo aliqui imperatores ita in suis legibus loquuntur, ac si essent huius privilegii auctores, quia fortasse per ignorantiam ita existimabant, vel ut ostenderent, omnino iuri suo renunciare, et quantum est ex se, ita donare, ac si ab eorum sola voluntate et patestate penderet.

16. In altera parte illius confirmationis petitur, an possit infidelis princeps ad baptismum admitti, nolens in suo regno exemptionem clericorum permittere, imo sub conditione et pacto postulans, ne tali iurisdictione privari possit. In quo puncto in primis dicimus, etiamsi demus, Pontificem in tali casu posse id permittere, quia non est intrinsece malum, ac proinde potest talis princeps esse dispositus ad fidem et baptismum; nihilominus inde non sequi, hanc immunitatem per se et iure pendere a voluntate principum, sed solum sequi, Pontificem posse aliquando dissimulare, et non uti sua potestate ad concedendum, vel exequendum de facta tale privilegium propter maiora mala vitanda. Adde vero praeterea, tam iniquam esse illam conditionem, et contrariam iuri divino aut immediate, aut saltem mediate, ut permittenda non sit, neque baptismus sub tali pacto alicui principi concedendus. Primo, quia nunquam potest Papa renunciare potestati, quam habet ad concedendum hoc privilegium, vel usum eius, quaties Ecclesiae universali vel particulari expedire iudicaverit; per illud autem pactum videretur renunciare huic potestati, alias conditio esset frivola et nullius effectus; ergo nunquam licet illam admittere. Imo licet sub ea conditione aliquem principem ad Ecclesiam reciperet, illam postea ser-

vare non teneretur, tum quia esset contra bonos mores Ecclesiae, tum etiam quia per iniquam vim esset extorta, sicut est in mutuo conditio solvendi usuras.

17. Unde oritur altera ratio, cur hoc non liceat, scilicet, quia talis princeps est indispositus ad baptismum recipiendum, tum quia graviter peccat vim illam Ecclesiae inferendo, tum etiam quia videtur suum temporalem statum baptismo anteponere, quandoquidem non vult illum admittere, nisi tali conditione sibi concessa. Tum denique quia ex illa conditione admissa in uno regno posset Ecclesia perturbari in aliis provinciis iam catholicis, et in illa etiam, quae de novo convertitur, nunquam posset immunitas ecclesiastica convenienter introduci, semperque perturbationes et scandala timeri possent. Quamobrem, absolute loquendo, iniqua videtur, et nullo modo admittenda huiusmodi conditio, praesertim absolute, et sine temporis determinatione vel alia honesta limitatione proposita.

Quod si haec vera sunt (ut re vera sunt), ubi Ecclesia non videtur habere ius acquisitum super principem nondum baptizatum, profecto longe fortiori ratione permittenda non est talis resistentia in principe iam fideli, seu baptizato, qui subditus est Ecclesiae, eiusque iustis legibus obedire tenetur. Neque verum est, illam conditionem esse implicite inclusam in voluntaria susceptione baptismi; cum enim sit iniqua, et reiicienda, si forte exprimatur, quomodo potest implicite includi? Conditio ergo, quae implicita cogitari potest, solum est, ut temporalis princeps suis iuribus non privetur in his omnibus, quae fidei aut ecclesiasticae obedientiae non repugnant.

CAPUT XII.

Utrum privilegium fori clericorum etiam iure civili fundatum sit.

Summarium

1. Sensus quaestionis. — 2. Prima conclusio. — Exemptio clericorum est etiam de iure divino. — A quo praedicta exemptio introducta sit. — 3. Constantinus exemptionem clericorum concessit. — 4. Constantius etiam eadem privilegia clericis concessit. — 5. Caeteri etiam imperatores eamdem exemptionem confirmarunt. — Valentinianus exemptione clericos privavit. — 6. Ante Iustinianum privilegium fori fuit clericis concessum. 7. In criminalibus clericos a laicis iudicari voluit Iustinianus. — An privilegium fori fuerit restitutum per Carolum Magnum. — 8. Privilegium fori in civilibus et criminalibus plenissime statuit Fridericus. — Variis etiam legibus civilibus hoc privilegium introductum est in Hispania.

1. Huius tituli seu quaestionis sensus ex doctrina capitis superioris accipiendus est; iam enim non quaerimus, an prima origo vel principalis aut necessaria causa huius privilegii sit ius civile, seu voluntas, aut donatio principum saecularium; sed an de facto ipsis consentientibus introductum sit, vel certe an sit de iure civili eo modo, quo esse potest, vel expedit, quicumque tandem ille modus sit.

2. Hoc ergo sensu proposito, assertio certa et communi consensu recepta est, hoc privilegium etiam esse concessum clericis iure civili, seu a principibus temporalibus, quae intelligitur ab eo tempore, quo principes facti sunt christiani; nam antea, clarum est, infideles principes nullum privilegium clericis concessisse; statim vero ac imperatores christiani esse coeperunt, immunitatem clericis concesserunt. Unde primus omnium creditur hoc privilegium acceptasse Constantinus (nam de Philippo propter temporis brevitatem ratio non habetur). Nonnullique dixerunt, tempore Iulii I. pontificis Constantinum huic privilegio annuisse, prout refert Almainus in 4, d. 25, q. 1, quos ipse etiam sequitur; sed id nec probari potest, nec cum veritate historiarum consistere. Nam Constantinus in initio pontificatus Iulii I. mortuus est; unde probabile est, auctores illos de Constantio loqui voluisse. Alii vero censent, Constantinum in concilio nicaeno privilegium hoc ecclesiasticum inchoasse, quando episcopis dixit, a solo Deo fore iudicandos; quod significat Palatius in 4, d. 25, disput. 3. Sed re vera ex verbis illis Constantini non colligitur, Constantinum novum privilegium dedisse, sed vel episcoporum dissensiones, illos simul honorando, uno verbo componere, ac sopire voluisse; vel certe recognovisse in episcopis aliquam immunitatem divinitus eorum dignitati concessam.

3. Praeterea dubium non est, quin Constantinus privilegia immunitatis clericis concesserit, nam l. 1. C. de episcop. et cleric. clericos, et mancipia eorum eximit *a novis collationibus*, et ne hospites suscipere cogantur; quae lex habetur etiam in codice theodosiano l. 16, l. 8, sed Constantio tribuitur, et illi adduntur haec verba, quae Iustinianus omisit: *Et si qui de vobis alimoniae causa negotiationem exercere volunt, immunitate potientur.* Et in l. 1. de lustral. collat. in eodem codice theodosiano idem Constantius clericos eripit a quodam tributo, quod *lustralis collatio* vocabatur, fortasse quia per lustra exigebatur. Vid. Gratian. in c. *Generaliter*, § Novarum, 16, 9. 1. Praeterea in l. 1. de episcop. et cleric. in eodem theodosiano codice idem sancit, *ne clerici contra indulta sibi privilegia nominationibus, seu susceptionibus praegraventur,* loquitur autem de nominationibus ad publica officia saecularia, et de muneribus civilibus, a quibus clericos immunes esse voluit, ut clarius explicat in l. 2. eius-

dem tituli; et rationem addit, dicens: *Ne sacrilego livore quorumdam a divinis obsequiis avocentur.* Et simile rescriptum Constantini refert libro 10. Hist. cap. 7. Eusebius, per quod clericos africanae provinciae *ab omnibus omnino communibus et civilibus rerum publicarum ministeriis immunes et absolutos vult.* Vid. Nicepher. lib. 7, cap. 42, et Sozomen. lib. 1, cap. 9. Rationem vero addit generalem omnibus clericis, *ut nullo modo per errorem, vel per sacrilegium, ac profanam prolapsionem, quae in huiusmodi negotiis accidere solent, a cultu divinae maiestati debito abstrahantur.* Idemque privilegium supponit, et quomodo servandum sit, declarat idem Constantinus in l. 6. eodem tit. in theodosiano codice.

Quia vero in his legibus non fit expressa mentio privilegii fori, licet cum aliis connexum esse videatur, addenda est lex. 7. eodem tit. et cod. in qua sic dicit idem Constantinus: *Clerici, qui per iniuriam haereticorum ad curiam devocati sunt, absolvantur, et de caetero ad similitudinem Orientis ad curias minime advocentur, sed immunitate plenissima potiantur.* Ubi oportet advertere, licet de haereticis in illo rescripto mentio fiat, quia per occasionem persecutionis Donatistarum datum fuit illud privilegium, nihilominus ipsum privilegium latum fuisse absolute, supponiturque antea fuisse concessum in Oriente, et ad occidentalem ecclesiam extenditur. Imo, quod maxime notandum est, tantum aliquando Constantinus detulit iudicio episcoporum, ut omnibus etiam laicis in causis civilibus ad episcopos provocare concesserit, eorumque sententias magistratuum saecularium sententiis praetulerit, ut constat ex l. 1. de episcopali iudicio in codice theodosiano, et ex Sozomeno lib. 1. Histor. cap. 9. Vide Baronium ann. Christi 330. in fine.

4. Praeterea in eodem codice theodosiano, tit. de episcop. et cleric. habentur variae leges Constantii imperatoris, in quibus similia privilegia clericis concedit; nam. in l. 9. clericos eximit a *curialibus muneribus et ab omni inquietudine curialium functionum;* et in leg. 10. concedit eis *immunitatem ab exactionibus munerum sordidorum, et a negotiatorum dispendiis,* quae videtur fuisse exemptio a tributis solvendis ex ʼiis, quae sua industria lucrabantur; hoc enim significat in ratione, quam subdit, dicens: *Cum certum sit, quaestus, quos ex tabernaculis atque ergasteriis colligunt, pauperibus profuturos.* Et additur: *Parangariarum quoque pari modo cesset exactio,* et infra: *A censibus etiam iubemus perseverare immunes.* Et similiter in l. 11. eximit clericos *a muneribus curialibus.* Addit vero notandam restrictionem, dicens: *Clerici, qui in totum nihil possident, ac patrimonio inutiles sunt,* quia fortasse tunc clerici illum statum profitebantur.

Verumtamen in his non satis explicatur privilegium fori, quamvis interdum per generalia verba insinuari videatur. In lege autem 12. prohibet idem Imperator, *episcopos in iudiciis publicis accusari, ne libera sit* (inquit) *ad arguendos eos animis curialibus copia;* et ideo subiungit, *causas episcoporum ad episcopos esse deferendas.* Conjectatque Baronius, hoc privilegium concessisse Constantium ad petitionem Hilarii, qui in libro ad eundem, cuius initium est: *Benignifica natura tua,* sic inquit: *Provideat, et decernat clementia tua, ne iudices posthac praesumant, et usurpent, ac putent, se causas cognoscere clericorum,* etc. ubi expende verba *praesumant* atque *usurpent,* quibus non tam novum privilegium, quam ne antiquum violaretur, postulare visus est. Atque ita Constantius antiquum potius privilegium confirmavit, quam novum concesserit; eodemque modo in l. 13. eiusdem tituli simul cum Iuliano confirmat privilegia clericis urbis Romae concessa, et l. 14. itidem confirmat exemptiones clericorum a tributis a Constantino concessas.

5. Praeterea haec immunitas a posterioribus Imperatoribus confirmata est, licet interdum eam restringere, vel mutare tentaverint. Etenim Valentinianus I, ut refert d. Ambrosius lib. 2, epist. 13, alias epist. 32, *non solum sermone respondit, verum etiam legibus suis sanxit, in causa fidei, vel ecclesiastici alicuius ordinis eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec iure dissimilis. Haec enim verba rescripti sunt,* ait Ambrosius, *hoc est sacerdotes de sacerdotibus voluit iudicare. Quin etiam si alias quoque argueretur episcopus, et morum esset examinanda causa, etiam hanc voluit ad episcopale iudicium pertinere.* Postea vero, quia multi causa vitandi onera curialia, atque potiendi Ecclesiae privilegiis, clerici fiebant. Idem Valentinianus de episcop. et cler. statuit, ut non nisi qui decennio in clericatu perseverasset, clericorum immunitatibus poliretur, ut colligitur ex l. 19. de episcop. et cler. in codice theodosiano. Postmodum vero Gratianus in l. ult. de episcopal iudic. statuit, *ne clerici ad iudicia saecularia pertrahantur.* Et deinceps Honorius absolute idem privilegium fori clericis restituit, ut constat ex l. 41. de episc. et cler. in codice theodosiano, dicens de clericorum causis: *Huiusmodi causas dumtaxat episcopi sub testificatione multorum actis audire debent;* et in l. 29, 30, et 38. confirmat privilegia omnia a suis praedecessoribus clericis concessa, inter quae sine dubio privilegium fori continetur. Expressiusque colligitur ex l. 45, 46, et 47. eiusdem tituli. Unde idem servatum esse sub Theodosio iuniore colligi potest

ex epist. 54. Augustini, cuius verba paulo post referemus. Postea vero Valentinianus III. clericos privilegio fori omnino privavit, ut constat ex libro Novellarum eius, tit. 12.

Refert item Baronius ann. 455, n. 25, Marcianum Valentiniani successorem personas ecclesiasticas pristinae restituisse libertati, revocatis legibus contra illam a praedecessoribus promulgatis; solum tamen allegat Novellam eiusdem imperatoris, quae est ultima in lib. 3. Novel. in cod. theodosiano, et in l. *generali*, C. de sacros. Eccles. In illa vero solum revocantur leges, quibus prohibebantur clerici, ne aliquid ex testamento relictum a viduis caperent, de privilegio autem fori nihil ibi legitur. In quodam vero scholio ad Novellam Valentiniani notatur, illius revocationem retractasse Maiorianum Augustum, quod etiam notat Baron. ann. Christi 452, n. 52, dicens: *Haec quidem Valentinianus turpiter Romae promulgat, sed quam inique et impie, lata a successore Maioriano his contraria sanctio demonstravit.* Non referunt autem hi auctores sanctionem Maioriani, nec inter novellas eius, quae lib. 4. Novellar. post codicem theodosianum habentur, continetur. Neque de statu huius privilegii ab illo tempore usque ad Iustinianum aliquid ab imperatoribus clarius statutum, quod certo affirmare valeam, invenio.

6. Ex dictis autem manifeste falsum convincitur, quod quidam schismaticorum fautores hoc tempore dixerunt, distinctionem fori inter ecclesiasticos et laicos ante Iustinianum in Ecclesia non fuisse. Nam ex dictis ostenditur, plures imperatores hanc fori distinctionem concessisse, seu admisisse, ut de Constantino, Honorio, et Valentiniano I, et aliis ostendimus. Item multo antiquior Iustiniano est gravis illa in concilio aquileiensi Ambrosii sententia, *non laicos de sacerdotibus, sed potius sacerdotes de laicis iudicare debere;* quam etiam habet in dicta epist. 13. ad Valentinian. Augustum, et in ea distinctionem fori significat. Quam etiam supponit August. in epist. 53. ad Macedonium proconsulem, et iudicem saecularem, qui cum Augustinum interrogasset, cur sacerdotes in saeculari foro pro reis intercederent, ipse Augustinus vicissim respondet: *Scio ego, te ipsum cum aliis amicis tuis in ecclesia carthaginensi intercessisse pro clerico, cui merito succensebat episcopus, et utique nullum ibi discrimen sanguinis in incruenta disciplina timebatur.* In quibus verbis aperte supponit, et declarat fori distinctionem, quae iam tunc in usu erat. Quin potius concilium matisconense II, c. 9, distinctionem hanc *in ipso pene christianitatis principio, non solum canonum, sed etiam legum interventu introductam esse,* asseruit.

7. Iustinianus ergo non fuit auctor distinctionis fori ecclesiastici a saeculari, nec privilegium fori clericis primus ipse concessit. Quin potius licet antiqua de hoc foro privilegia concedere, aut innovare visus fuerit, ea tamen ad civiles causas limitavit. Nam in criminalibus, quando crimina non ecclesiastica, sed communia sunt, ut furta, homicidia, etc. voluit clericos a laicis iudicari, et puniri, ut constat ex Novella 83, alias Authent. *Ut clerici apud proprios episcopos*, etc. et ex Authent. *Cassa*, et Authentica *Clericus*, C. de episcop. et cleric. Aliqui vero existimant, privilegium fori iterum fuisse plene restitutum per Carolum Magnum per quamdam legem, qua renovavit aliam Constantini et Theodosii, quam supra retulimus, qua statuebatur, ut omnes causae etiam laicorum possint per episcoporum sententiam terminari, prout refert Gratianus in cap. *Omnes* 11, quaest. 1, et latius Baronius tom. 9, ann. 801. circa medium. Sed in primis lex illa non de criminalibus causis, sed de civilibus loquebatur, valde enim alienum esset ab episcopali munere, in criminalibus causis laicorum sententiam dicere. Deinde per illam legem non concedebatur clericis privilegium fori, sed potius facultas dabatur laicis, ut coram episcopis possent suas civiles causas tractare, ac definire. Denique hoc ipsum privilegium vel receptum non fuit, vel certe non multum duravit, sed usu abrogatum est, ut notant Glossa, Hugo, Turrecremata et alii doctores in dicto cap. *Omnes*, et cap. *Quicumque* 11, quaest. 1, et latius notat Glossa in cap. *Relatum*, eadem causa et quaestione. Quocirca licet ex historiis constet, Carolum Magnum multa beneficia et privilegia clericis et sacerdotibus contulisse; an vero singulare aliquid circa hoc privilegium fori statuerit, scriptum non invenio, neque de aliis imperatoribus, qui post illum usque ad Fridericum II. fuerunt.

8. Hic autem Fridericus sub Honorio III. plenissimum privilegium fori tam in criminalibus, quam in civilibus causis contulit clericis, ut constat ex eius constitutione, quae habetur in volumine post libros feudorum, et ex authentica *Statuimus*, codice de episcop. et cleric. ex Authentica *Cassa*, Cod. de sacrosanct. Eccles. Quas leges acceptavit Papa in fine dictae constitutionis his verbis: *Nos Honorius Episcopus servus servorum Dei has leges a Friderico Romanorum imperatore filio nostro carissimo pro utilitate omnium christianorum editas laudamus, approbamus, et confirmamus tanquam in aeternum valituras.* Atque ita receptum fuit hoc ius in toto orbe christiano, ex quo satis constat, privilegium hoc iure communi civili stabilitum esse. Quod etiam imitatae sunt leges particularium regnorum, praesertim Hispaniae tam in antiquioribus legibus, Partita prima, titul. 6, l. 51. et sequentibus,

quam in nova recompilatione, libro I, titulo 3. a principio, praesertim Leg. 11, et 12, et Lusitaniae libro 2. ordinationum per varias leges: idemque de legibus aliorum catholicorum regnorum arbitramur.

CAPUT XIII.

Difficultati, quae ex praecedenti capite oritur, occurritur, et quomodo Ecclesia diversis temporibus privilegio fori usa fuerit, explicatur.

Summarium

1. Primum dubium circa usum privilegii fori. — Rationes dubitandi. — 2. Secundum dubium: an clerici ab imperiali potestate fuerint exempti. — Ratio dubitandi pro parte negativa. — 3. Ratio pro parte affirmativa. — 4. Ad resolutionem duo tempora distinguuntur. — 5. Prima conclusio. — 6. In usu privilegii fori Ecclesia semper se prudenter gessit. — 7. Principes ethnici nunquam habuerunt veram iurisdictionem in clericos. — 8. Clerici inter alios fideles semper gavisi sunt privilegio fori. — 9. Sententia patrum locum Pauli intelligentium de senioribus non adversatur resolutioni iam traditae. — 10. Ecclesia semper potuit cogere fideles ad servandam clericorum exemptionem. — 11. Secunda conclusio: Clerici sub imperatoribus christianis exemptione gaudere coeperunt. — Probatur. — 12. Solvuntur rationes dubitandi in primo dubio positae. — 13. Satisfit rationibus in secundo dubio positis. — 14. Evasio quaedam praecluditur. — 15. Factum Caroli V.

1. Ex dictis in praecedenti capite circa usum huius privilegii fori dubium nascitur, nam videtur sequi, aut Ecclesiam non fuisse usam hoc privilegio plene et constanter ante Friderici II. tempora, aut multis temporibus, renuentibus imperatoribus, illud observasse; primum autem videtur magnum esse inconveniens, secundum vero difficile creditu est; quid ergo dicendum est de istius usus antiquitate et modo? Nam quod Pastores Ecclesiae contra imperatorum voluntatem privilegium hoc non exercuerint, sed dissimulaverint, eorumque voluntati ac potentiae cesserint, colligi potest, tum quia frequenter in suis decretis imperatorum aut regum consensum, seu iurium civilium concordiam allegant; tum etiam quia non legimus, censuras fulminasse contra aliquem imperatorem, qui ante Fridericum II. privilegium fori vel omnino, vel ex parte clericis abstulerit, ut de Valentiniano et Iustiniano retulimus. Imo ipsimet imperatores, qui maxime videntur clericis in hoc privilegio favisse, interdum in aliquibus causis, etiam ipsismet episcopis et clericis postulantibus, hanc iurisdictionem assumebant, quibus Pontifices non resistebant, sed potius videndo et tacendo consentire videbantur.

2. Atque hinc nascitur alia difficultas, quam Barclaius cap. 35. apud Bellarminum tetigit, quia licet multi Imperatores concesserint clericis hanc exemptionem a suis iudicibus et magistratibus, non tamen legimus, eos a sua propria et imperiali potestate exemisse. Nunquam enim id declararunt, quod tamen in tam speciali privilegio necessarium videbatur. Et factis oppositum ostendebant, ut dixi. Ipseque allegat modernum factum Caroli V, qui Hermannum archiepiscopum coloniensem in ius ad se vocari iussit, ut de criminibus sibi obiectis se purgaret. Posset que allegare difficilia verba Iustiniani in Authent. *Nullus episcopus*, C. de episcop. et cleric. quae sic habent: *Nullus episcopus invitus ad civilem vel militarem iudicem in qualibet causa producatur, vel exhibeatur, nisi princeps iubeat.* Ubi constat, concedi exemptionem ab inferioribus, non ab ipso principe. Et idem sumi potest ex Authentic. *Sed hodie*, eodem tit. ibi: *Nisi cum ex iussione principis ad alias provincias vocantur.*

3. In contrarium vero est; primo, quia hoc repugnat multis conciliis asserentibus, hanc immunitatem esse antiquissimam, et a principio christianitatis observatam. Quod etiam ratio suadet, quia videtur incredibile, Ecclesiam tanto tempore caruisse usu et observantia immunitatis ad bonum religionis et decentiam ecclesiastici status prorsus necessaria. Praesertim cum ex divino iure proprie et immediate sit, vel saltem adeo illi propinqua, ut sine illa non possit conservari. Secundo, quia inde sequeretur, etiam nunc non gaudere clericos integra exemptione, quia saltem erunt subiecti iurisdictioni Imperatoris, regum, et quorumcumque supremorum principum, quia nec Fridericus II aliter in hanc exemptionem consensit, quam sui praedecessores, sed quod ipsi fecerant, *instauravit, innovavit, et servari mandavit;* neque etiam alii imperatores vel reges post Fridericum magis se sua iurisdictione abdicarunt: consequens autem intolerabile error est, quamvis Barclaius illud insolenter admittat.

4. In hoc puncto breviter duo tempora distinguenda sunt, unum est a principio Ecclesiae usque ad Constantinum, quando principes temporales ethnici erant, aliud est a Constantino usque ad Fridericum II; omittimus autem tertium tempus a Friderico usque ad nostra tempora, quia de his quadringentis annis nullus dubitat, quin Ecclesia catholica plene ac integre hoc privilegium servaverit, iuxta sacrorum canonum dispositionem, sine contradictione alicuius principis christiani, qui haereticus, vel schismaticus habitus non fuerit. Praeterea circa duo prima tempora praemittenda est alia distinctio supra data, de iure utendi hoc privilegio, et de facto, seu de ipso usu eius effectu; saepe enim privilegiatus suo privilegio non utitur, licet iure possit, quia de facto non valet. Haec autem impotentia facti esse potest, vel in singulis privatis personis ecclesiasticis, si ad saecularia iudicia ire cogantur, vel in summo Pontifice, si cum ef-

fectu, vel fructu non possit saeculari potestati hanc vim inferenti resistere.

5. De primo ergo tempore dicendum est, hoc privilegium non potuisse ab Ecclesia plene observari, seu vindicari, non ex defectu iuris, sed ex defectu potentiae facti, seu executiva (ut sic dicam). Haec assertio in superioribus insinuata est, et quoad priorem partem de iure sufficienter probata est, quia hoc privilegium, et immediate est iure divino concessum, et licet non esset, data est Ecclesiae potestas et imposita obligatio inducendi illud. Est autem notanda differentia inter hos duos modos, quibus hoc privilegium potuit esse de iure divino, quia iuxta illos distingui etiam poterit duplex modus habendi ius circa hoc privilegium. Nam priori modo erit ius illud in re respectu omnium et singulorum clericorum; posteriori autem modo erit tantum ius ad rem. Si enim privilegium priori modo est a Christo concessum, omnes clerici in quocumque tempore fuerunt actu exempti a iurisdictione principum ethnicorum, et hoc vocamus ius in re, et consequenter principes etiam fuerunt privati iurisdictione in clericos, quia haec duo connexa sunt. Ex quo etiam sequitur, potuisse illo tempore clericos in conscientia non parere legibus, vel sententiis principum, vel iudicum ethnicorum, et si ab eis cogerentur, vim vi repellere, si viribus valerent; quia si infideles iurisdictionem non habebant in ipsos, iniuriam ab eis patiebantur clerici, et in conscientia non tenebantur illam sustinere, nisi fortasse propter vitandum scandalum, vel aliam similem extrinsecam rationem.

At vero si privilegium tantum posteriori modo, id est, per Pontifices in vi potestatis ac praecepti iuris divini est concessum, sic solum habuerunt clerici in illo primo tempore ius quoddam ad illud privilegium, non tamen ius in illo, quia non fuerunt actu exempti, donec Ecclesia illud instituit, et actu concessit. Et consequenter principes infideles eo tempore non fuerunt privati iurisdictione sua, quam habebant in personas clericorum, quia non legimus, Ecclesiam eo tempore usam esse potestate, seu iure, quod habebat ad eximendos clericos, seu privandos principes iurisdictione in ipsos. Unde ulterius fit, obligatos fuisse clericos eo tempore in conscientia parere legibus ex sententiis magistratuum etiam ethnicorum, quia et vera iurisdictione procedebant. Et eadem ratione tenebantur subesse vi coactivae illorum, si alioqui iuste illa uterentur.

6. Inter hos autem duos modos explicandi hoc ius, licet prior sit probabilior, tamen in utroque optime declaratur, morem, quem in usu talis privilegii Ecclesia servavit, semper fuisse rationi ac prudenti gubernationi Ecclesiae consentaneum. Nam licet Pontifices eo tempore haberent potestatem, et praeceptum eximendi clericos omnino a iurisdictione saecularium principum; nihilominus prudenter se gerebant, non utendo illa potestate, quia Ecclesiae non expediebat, quia sine fructu et cum scandalo et impedimento fidei id agere tentarent; ideoque ius divinum non transgrediebantur, quia praeceptum illud affirmativum erat, cuius natura est, non obligare pro semper, et ita pro illo tempore non obligavit. Et similiter licet privilegium fori fuerit priori modo immediate a Christo concessum, probabilissime et prudentissime explicatur, datum esse cum tali dependentia ab Ecclesiae Pastore et Gubernatore, ut sine illius consensu et determinatione non liceat singulis privatis personis illo privilegio suo arbitrio uti. Nam haec dependentia negari non potest, ut iam dixi, tum quia ipso usu et experientia probatur, tum etiam quia erat valde necessaria ad pacem et bonum Ecclesiae regimen. Unde fit, absolute dicendum esse, non potuisse clericos eo tempore in conscientia resistere iurisdictioni principum saecularium, quia Ecclesia nihil in hoc declaraverat, aut statuerat, et alioqui illi principes suo iure bona fide existimato utebantur, licet alioqui infideles essent. Et hic modus explicandi hoc ius est consentaneus Paulo ad Rom. 13, et sententiis patrum praesertim Chrysostomi et Graecorum illum exponentium.

7. Ex quibus colligere licet, an dicendum sit, clericos illo tempore fuisse exemptos iure, licet facto non essent, et (quod perinde est) fuisse subiectos iurisdictioni principum facto non iure, ac subinde usurpato iudicio, non vero: vel potius aliquo modo fuerint vere et iure subiecti. Dicendum enim censeo, clericos ex parte sua iure fuisse exemptos, quia iure divino hoc potiebantur privilegio, ut dictum est. Et consequenter saeculares principes ethnicos non habuisse iurisdictionem propriam in illos; per ignorantiam vero a formali tyrannide excusari potuisse. Et nihilominus ad vitanda maiora mala, et ne per ignorantiam daretur bellum iustum ex utraque parte, permisisse tunc pastores Ecclesiae, ut ecclesiasticae personae regibus et magistratibus temporalibus parerent; voluerintque illas haberi ut legitimos iudices et superiores in rebus temporalibus et honestis; quia minus malum erat illos tolerare, et quasi eis committere vices suas, quam vel statum ecclesiasticum perturbare, vel clericos sine legitimis iudicibus in ipso usu relinquere. Hoc ergo modo non obstante immunitate iure divino concessa clericis, potuerunt illo tempore iudicari a laicis, non proprie usurpato iudicio, sed vero, si alioqui causa erat temporalis, et legitima tractabatur.

8. Addendum vero ulterius est, habuisse clericos illo tempore aliquo modo usum huius privilegii intra ipsam Ecclesiam respectu aliorum fidelium, ita etiam

disponente Ecclesia, quantum status illius temporis permittebat. Probatur, et declaratur in hunc modum; quia semper Ecclesia prohibuit fidelibus, ne clericos ad laicos iudices deferrent, sed ad ecclesiasticum forum. Quam legem invenimus, non solum a multis conciliis post tempora christianorum principum coactis, et supra in fine capitis III. allegatis, sed etiam a nonnullis Pontificibus antiquioribus latam, praesertim ab Alexandro, Caio, et Marcellino in suis epistolis decretalibus, quas in eodem loco citavi. Quamvis enim eo tempore infideles principes suam exercerent iurisdictionem, et ideo eorum magistratus possent esse veri iudices in causis clericorum modo declarato, clericusque accusatus, vel citatus coram iudice laico infideli teneretur comparere ad iussionem talis iudicis; nihilominus potuit Ecclesia episcopale forum erigere, in quo causae clericorum, quantum fieri poterat ex parte Ecclesiae, tractarentur. Nam ad hoc semper habuit et potestatem a Christo datam, et illam exequendi opportunitatem. Ideoque a tempore apostolorum usum etiam eius habuit, ut aperte sumitur ex illo primae ad Timoth. 5: *Adversus presbyterum accusationem non recipias, nisi sub duobus vel tribus testibus;* quae verba supponunt, iam tunc fuisse episcopale tribunal pro clericorum causis diiudicandis erectum.

9. Estque attente considerandum, Paulum non loqui de solis causis ecclesiasticis, sed de querelis contra clericos in causis criminalibus; nam in illis fit propria accusatio; et cum Paulus indefinite et simpliciter loquatur, non est restringenda illius sententia ad crimina ecclesiastica: de quocumque ergo crimine poterat, et debebat tunc presbyter accusari in tribunali ecclesiastico. Nec refert, quod Chrysostomus, Theophylactus et Graeci nomen *presbyteri* non ad dignitatem sacerdotii, sed ad aetatem senectutis accommodant. Non, inquam, hoc obstat; tum quia etiam in illo sensu probatur ex illo loco tribunal ecclesiasticum pro causis fidelium, et maiori ratione pro causis clericorum, non enim esse poterant peioris conditionis, si alii admittebantur, quod nunc non examinamus, quia ad causam praesentem parum refert. Tum etiam, quia probabilior est expositio Ambrosii, si eius sunt commentarii, et Hieronymi, cum eadem correctione, Anselmi, d. Thomae, et latinorum, qui de sacerdotibus locum illum interpretantur. Nam de illis loquebatur Paulus in verbis proxime praecedentibus, dicens: *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni sunt, maxime, qui laborant in verbo et doctrina*; et statim subiungit: *Adversus presbyterum noli accusationem recipere*, etc. Eratque maior ratio erigendi tribunal ecclesiasticum pro clericis, quam pro aliis senioribus laicis fidelibus, quia specialiori ratione sunt clerici sub cura et regimine praelatorum, quam communis plebs fidelium, eo quod specialius sunt ad ecclesiastica ministeria destinati, ut dictum est. Atque hoc modo fuit ab initio in Ecclesia aliqua distinctio fori ecclesiastici a civili, non solum pro causis ecclesiasticis, sed etiam pro aliis, et pro criminibus saltem clericorum, ut supra etiam notatum est.

10. Hac ergo distinctione supposita, optime potuit Ecclesia illo tempore prohibere, ne clerici accusarentur, vel deferrentur ad tribunalia laicorum per alios clericos vel fideles. Quamvis enim hoc prohibere non potuerit infidelibus, inter quos fideles tunc vivebant, quia neque erant subditi Ecclesiae, neque illos cogere valebat, et ita poterant movere litem vel accusationem contra clericum coram suo iudice, quem solum ut legitimum recognoscebant; nihilominus fidelibus subditis potuit Ecclesia praecipere, ut si presbyterum accusare vellent, id facerent in tribunali ecclesiastico, quia ita erat valde conveniens ac necessarium ad servandum divinum ius, et ad honorem christianae religionis et decentiam ecclesiastici status, quam in omni tempore, quantum illius conditio et status patiebatur, Ecclesiae praelati procurare debuerunt.

Prohibitio autem illa erat iusta illo tempore, quia licet principes saeculares suam exercerent iurisdictionem, fideles eorum subditi non tenebantur aliquo iure ad movendam accusationem, vel litem coram ipsis, sed poterant quocumque alio honesto modo suas controversias vel lites componere; ergo licite ac prudenter potuit Ecclesia praevenire, ac praecipere fidelibus, ut adversus clericum in ecclesiastico iudicio agerent non in saeculari, et consequenter potuit etiam graviter punire per ecclesiasticas censuras transgressores huius praecepti. Eo vel maxime, quod licet per hoc praeceptum aliquo modo subtraherentur huiusmodi causae iudicibus laicis, eorumque iurisdictio ex parte impediretur, vel tolleretur, id totum licebat solum ex vi divini privilegii; sed etiam quia indirecte saltem cadebat sub potestatem spiritualem Ecclesiae, propter bonum religionis, et supernaturalem finem; et usus talis potestatis exerceri tunc potuit sine scandalo infidelium, aut impedimento vel perturbatione fidei. Merito ergo Ecclesia sicut de iure potuit, ita de facto prohibuit, ne clerici ad tribunalia saecularia deferrentur. Quod Alexander papa confirmat, quia si Paulus christianorum causas ad ecclesias deferri, et ibidem terminari praecepit (1. ad Corint. 6.), etiam potuerunt Pontifices praecipere, ut sacerdotes coram solis episcopis accusarentur; quo argumento usum etiam est concilium carthaginense III, c. 9, et de illo videri potest d. Thomas super locum Pauli.

Sic igitur coepit Ecclesia illo tempore, eo modo,

quo potuit clericos a saecularium iudicio eripere, eodemque modo coepit eorum immunitatem tueri, non quidem plene et omni ex parte, quia tunc non erat opportunum, sed ut dixi, quantum fieri poterat ex parte fidelium. Unde merito potest illa prohibitio quoddam privilegium fori clericorum appellari, sicut prohibitio sub speciali censura, ne quis in clericum violentas manus inlicere audeat, est magnum privilegium clericorum, quod canonis appellatur. Sicut enim haec prohibitio canonis facta est in gratiam status ecclesiastici, ita etiam illa antiqua posita fuit, ut clerici tanquam res sacrae et religiosae iudicio etiam quodammodo sacro, quoad fieri posset, reservarentur. Auctumque fuit hoc privilegium illo tempore per aliam ecclesiasticam legem, qua concessum est clericis, ne possent a laicis, sed tantum a clericis accusari, vel e converso prohibitum erat laicis, ne clericos accusare auderent; de qua prohibitione multa decreta refert Gratianus, 2, q. 7, ex quibus antiquiora sunt Evaristi in ep. 2, Fabian. ep. 1, et 2, Eusebii epist. 1, et 2. Haec tamen prohibitio postea magis declarata, vel limitata est, ut in tota illa quaestione videri potest. Et haec de illo primo tempore sufficiunt.

II. De secundo tempore dicendum est, fere ab initio imperatorum christianorum clericos fuisse exemptos a foro saeculari, tum iure proprio, et in re obtento per privilegium actu concessum; tum etiam facto, nisi quando per iniuriam, vel tyrannidem impediebantur, seu cogebantur. Haec assertio ex dictis in capite praecedenti facile probari potest. Et prima quidem pars nota est, quia hoc privilegium ab ipso Christo immediate collatum est. Imo quamvis esset necessaria applicatio aliqua per Pontificem, probari posset in hunc modum. Nam Ecclesia, seu Pontifices semper, quantum in ipsis fuit, voluerunt immunitatem hanc clericorum conservare, quia ad hoc ex lege divina tenentur, et quia ad bonum religionis est maxime conveniens: in tempore autem ethnicorum principum propter incapacitatem illorum hoc perficere non tentarunt; ergo eo ipso, quod christiani principes huic immunitati faciles se praebuerunt, Pontifices usum illius introduxerunt, ac perfecte statuerunt. Ostendimus autem, Constantinum factum christianum immunitatem hanc vel recognovisse, et admisisse; vel si opus erat, donasse; ergo statim etiam Pastores Ecclesiae et donationem acceptarunt, et si quid amplius ex parte sua necessarium erat, addiderunt; ergo ex tunc coeperunt clerici habere non solum ius ad immunitatem, sed etiam privilegium ipsum, et usum eius actu concessum.

Unde facile persuadetur secunda pars assertionis, quia ut observantia huius privilegii non solum iure, sed etiam facto introduceretur, solus consensus, et auctoritas christianorum principum desiderabatur; sed Constantinus, ut diximus, statim praebuit consensum, et ut executioni mandaretur auctoritate sua statuit; ergo nihil obstare potuit, quo minus haec immunitas facto et usu executioni mandaretur. Idemque credendum est de aliis, qui Constantino simul cum imperio in fide et pietate successerunt, paucis exceptis, qui vel per ignorantiam, vel per ambitionem aliquid contra hanc immunitatem attentarunt. Quod satis confirmant cetera, quae de aliis imperatoribus usque ad Fridericum adduximus. Et in dicto titulo de episcopis et clericis inveniuntur multae leges imperatorum, in quibus reprehenduntur magistratus civiles aliquid agentes contra hanc clericorum immunitatem, et si quae contrariae consuetudines paulatim erant introductae, reprobantur, ac retractantur; ergo signum est, ordinarie, et iustis iudicibus servatam esse exemptionem etiam facto. Unde imperator Fridericus, qui clarius et generalius hoc confirmavit, non quasi rem novam illam decernit, sed ut iam stabilitam *per imperiales et canonicas sanctiones*, ideoque in citata lege statuit, ut nullus praesumat, clericum ad saeculare iudicium adducere *contra imperiales* (inquit) *et canonicas sanctiones*; ergo iam ante illud factum erat praesumptuosum et iniquum, ac subinde contrarium erat legitimum et illo tempore debitum.

Et hinc aperte sequitur ultima assertionis pars. Nam quod ad usum attinet, negare non possumus, in discursu illorum temporum multa esse facta et tentata contra hanc immunitatem non solum ab inferioribus magistratibus, sed etiam ab ipsis imperatoribus; inde vero non licet inferre, facta illa aut valida aut licita fuisse, nam saeculares iudices sunt clericis infesti, ut de laicis dicitur in cap. *Laici* cum similibus, 2, q. 7. Semperque suam iurisdictionem amplificare student vel ex humana ambitione propria, vel affectu placendi temporalibus principibus, vel interdum quidem ex zelo iustitiae, non tamen secundum scientiam. Quidquid ergo eo tempore contra immunitatem fiebat a quocumque magistratu vel principe christiano, non minus erat iniquum et tyrannicum, quam quod posterioribus temporibus usque ad hodiernum diem factum est, vel fit. Quia post concessum et firmatum privilegium exemptionis, quidquid contra illud fit, est opus usurpatae iurisdictionis ac potestatis, ac subinde iniustum et tyrannicum. Atque in hoc ordine ponenda est quaelibet privilegii prius concessi retractatio per saecularem potestatem etiam imperatoriam facta, quia non potest imperator auferre, quod Christus donavit sive immediate per se ipsum, sive per Vicarium suum. Neque refert, quod privilegium non fuerit datum sine consensu imperatoris, quia non fuit ille consensus

causa propria et per se talis privilegii, imo nec conditio ad illius valorem simpliciter necessaria, sed tantum ad usum fuit ex benigna et prudenti Ecclesiae providentia expectata, ideoque retractatio illius consensus postea subsecuta privilegium auferre, aut immutare non poterat. Imo licet hoc privilegium fuisset principaliter ab imperatoribus datum, ab eisdem postea revocari non potuisset, ut infra latius ostendam.

Quapropter, non obstante revocatione a Valentiniano vel quolibet alio facta, locum semper et veritatem habuit haec pars assertionis, quod omnia, quae in illo tempore postea fiebant, iniqua erant et tyrannica; quia semper subsistebat privilegium, cui erant contraria, et quia cum ipsa revocatio per tyrannidem facta esset, quidquid in virtute illius fiebat, eamdem iniquitatem participabat. Loquor autem semper de ipso opere secundum se spectato, non de personis, quae forte per ignorantiam interdum excusari potuerunt. Nam certe imperatores illo tempore non videntur propriam originem et excellentiam huius privilegii cognovisse; ideo enim ita de illo loquuntur, ac si esset proprium ipsorum imperatorum donum, ab earum nimirum arbitrio pendens; atque ita aliqui eorum per ignorantiam humanam, et absque haeresi cogitare potuerunt, se posse privilegium semel datum auferre. Sed quidquid de eorum culpa vel excusatione sit, factum ipsum in se spectatum, et iniustum, et nullius valoris vel efficacitatis fuit. Et ideo patres concilii andegavensis, qui post revocationem a Valentiniano III. factam in Gallia congregati fuerunt, nulla ratione legis valentinianae habita pro defensione immunitatis statuerunt, ut clericis contra episcopale iudicium resilire non liceat, neque inconsultis sacerdotibus saecularium iudicia expetere, ut refert Baronius ann. 453, n. 53, illud enim concilium in tomis conciliorum non habetur. Et concilium chalcedonense, quod proxime post Valentinianum III. celebratum fuit, cap. 9. similiter distinctionem fori servandam a clericis praecepit. Et licet haec concilia solis sacerdotibus, ne ad iudices saeculares accedant, praecipere videantur; tamen concilium matisconense I, post centum et triginta annos celebratum c. 7. etiam iudices ab Ecclesiae liminibus arcendos disponit, qui clericos iudicare praesumpserint. Ex quibus satis intelligitur, revocationem illam nullius valoris vel momenti ab Ecclesiae patribus reputatam esse. Quod postea etiam imperatores, melius intellexerunt, et ideo ad pristinum statum immunitatem ecclesiasticam restituerunt.

12. Ad primam ergo difficultatem in principio positam facilis est responsio; dicimus enim, semper Ecclesiam usam fuisse ecclesiastico foro pro suis clericis, non tamen semper potuisse aequaliter illos eximere a saeculari, quia tempore infidelium imperatorum, ut dixi, respectu illorum immunitatem non exercuit; quod licet sine incommodo fieri non potuerit, patienter sustinendum fuit, quia vel sine maiori incommodo vitari non poterat, vel certe, quia simpliciter, et cum effectu executioni mandari non poterat. Post tempora vero christianorum imperatorum semper Ecclesia retinuit integrum privilegium suum; expectavit autem in principio ad usum eius consensum christiani imperatoris, ut res suavius et efficacius fieret ad imitationem divinae sapientiae et prudentiae. Et ob eamdem causam Pontifices in suis decretis legum civilium consensum allegant. Et ob eamdem rationem, licet aliqui imperatores in illis antiquis temporibus tergiversarentur, et aliquid contra hanc immunitatem agerent; non statim a Pontificibus damnabantur, aut puniebantur, quia nondum satis illis erat notum et explicatum ius et fundamentum exemptionis, nec fortasse tunc erant illius capaces; et ideo non poterant sine maiori detrimento violenter cogi, sed magis opportunum patres iudicarunt, interdum aliquid dissimulare, et paulatim veritatem docere, usumque immunitatis introducere. Nunquam vero episcopi vel Pontifices in causis ecclesiasticis vel clericorum iudicium saeculare ab imperatoribus postularunt, nisi fortasse haeretici aut schismatici; catholici autem solum ad iudicium legitimum et ecclesiasticum sine impedimento obtinendum auctoritatem principum interponebant. Quod paucis verbis recte explicatur in concilio milevitano cap. 19. *Placuit*, 11, q. 1. *Placuit, ut quicumque ab imperatore cognitionem publicorum iudiciorum petierit, honore proprio privetur. Si autem episcopale iudicium ab imperatore postulaverit, nihil ei obsit.* Et idem declaratum est in concilio carthagin. III, cap. 38, et habetur in cap. *Petimus*, 11, q. 1; et simile ibidem habetur in capite sequenti, et sumitur ex cap. *Christianis*, 11, q. 1, quod est Gelasii papae scribentis ad quemdam comitem, ut quosdam clericos a violentia cuiusdam principis saecularis tueretur: *Sublimitatis*, inquit, *tuae tuitione calleatur*. De qua re videri etiam potest epistola 68. Augustini.

13. Ad alteram difficultatem, quam Barclaius movit, respondetur, licet fortasse aliqui imperatores ita per ignorantiam vel errorem hoc privilegium intellexerint, ut per illud a sua suprema potestate clericos non eximi existimaverint; nihilominus ipsos deceptos esse, quia Ecclesia aliter exemptionem hanc introduxit, aut declaravit. Nam in dicto cap. *Placuit*, proxime citato, expresse dixit concilium milevitanum, *etiam ab imperatore* non posse peti clericorum iudicium, et in dicto cap. *Christianis* Gelasius papa contra immunitatem ecclesiasticam esse

censet, *per auctoritatem regiam* contra clericum procedere; et Gregor. papa lib. 4, ep. 31, alias cap. 75, ad Mauritium imperatorem scribit: *Ne terrena potestate ita dominetur clericis, ut debitam reverentiam eis non impendat.* Ubi tacite eum reprehendit, quoniam tunc tyrannice in sacerdotes imperare studebat, ut ipse Gregorius deplorat in psal. 4. poenitentiae (ut supra retuli), moderate autem ad illum loquitur, ne fortasse ad maiorem saevitiem provocaretur. Non omisit tamen illi proponere exemplum Constantini, qui episcopis inter se dissidentibus respondit: *Ite, et inter vos causas discutite, quia dignum non est, ut iudicemus Deos.* Praeterea in multis aliis decretis absolute dicitur, laicos non habere iurisdictionem ullam in clericos, ut expresse dicitur in concilio constantiensi, sess. 31, et conc. lateranen. sub Leone X. sess. 9, et aliis, quae supra retulimus: manifestum autem est, laicorum nomine etiam imperatores comprehendi, nam cum non sint clerici, laici profecto sunt.

14. Denique ipsi etiam imperatores licet de se ipsis in speciali non loquantur, saepe tamen loquuntur generaliter et cum tanta declaratione, ut satis eumdem sensum significent. Constantinus enim in dicta l. 7. codicis theodosiani de episcop. et cleric. statuit, ut clerici in occidente sicut in oriente *immunitate plenissima potiantur;* et Theodosius in l. ult. eiusdem tituli confirmans hoc privilegium, dicit, causas clericorum reservari *episcopali audientiae;* eximuntur ergo ab omni laicali, etiam imperiali. Neque potest dici, hoc solum intelligi in prima instantia, per modum vero appellationis semper licuisse ad imperatorem provocare; hoc enim et gratis dicitur, et falsum esse probatur. Tum quia ab episcopis nunquam fuit in Ecclesia appellatum ad imperatorem, sed vel ad metropolitanos, aut patriarchas, vel tandem, ad summum Pontificem, ut expresse in conc. chalcedonensi c. 9. traditum est. A summo autem Pontifice nunquam licuit ad aliud tribunal, sive ecclesiasticum, sive laicum appellare, ut dixit Gelasius papa ad episcopos Dardaniae, et ad Faustum, et conc. sardicense canon. 4, et 7, et ut tradunt multa alia decreta Pontificum, et conciliorum, quae superiori libro ad probandam supremam Pontificis auctoritatem retulimus. Igitur causae clericorum eo ipso, quod reservatae sunt episcopis, intra forum ecclesiasticum terminandae sunt, ac subinde extra totum forum laicum, usque ad ipsum imperatoris tribunal constitutae sunt. Et certe ratio, quam illa lex ultima reddit, hoc satis confirmat: *Fas enim*, inquit, *non est, ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio;* uam profecto potestas imperatoria temporalis etiam est; ergo etiam illa sub indefinita voce, quae universali aequivalet, comprehenditur. Ac denique eodem modo indefinita et generali locutione idem privilegium concessit Fridericus II, illudque Honorius III. confirmavit.

15. Ad facta vero imperatorum, quae in contrarium allegantur, vel allegari possunt, generatim respondemus, fortasse multa illorum non fuisse exercendo actum iurisdictionis, sed intercessionis, vel auxilii, quod solet brachium saeculare ecclesiastico tribuere, ut in superioribus de Constantino et aliis diximus. Vel certe interdum excusari possunt, quia non propria auctoritate, sed petentibus ipsis praelatis, et quasi arbitri inter illos iudicabant, vel potius dissidia componebant; denique si aliqua ex his, vel aliis rationibus excusari non possunt, respondendum est, excessisse, iurisdictionem usurpando, ut de Mauritio dixit Gregorius paulo antea citatus, et de Valentiniano III. iam diximus, et late ostendit Baronius ann. 452 et 453. Ad novissimum autem exemplum Caroli V, quem scimus fuisse insignem ecclesiasticae libertatis protectorem et observatorem, respondemus, Carolum potuisse ad se vocare Hermannum archiepiscopum, non ut archiepiscopum, sed ut principem imperii. Item potuisse vocare non ut iudicem, sed ut protectorem cleri et academiae coloniensis. Nam Surius, qui factum illud refert anno 1545. in commentario, simul dicit: *Huius anni mense iunio Caesar clerum et academiam coloniensem in suum patrocinium recepit.* Ut ergo afflictis patrocinaretur, potuit vocare episcopum, ut veritatem agnosceret, et Ecclesiae nocumenta vitaret, donec Papa causam ad se traheret; quod paulo post fecit, in sequenti mense iulio Hermannum citando, quem postea etiam Pontifex deposuit, cooperante Carolo, ut idem auctor in initio ann. 1547. refert. Denique ad verba Iustiniani in illis authenticis nihil invenio a glossis vel iurisperitis dictum; mihi autem videtur excessisse in his legibus circa res ecclesiasticas condendis, et non satis perspectam habuisse vim et originem ecclesiasticae immunitatis, et ideo multa per errorem, et sine legitima potestate circa illam disposuisse, ut iam supra tactum est, et in sequentibus iterum atque iterum occurret.

CAPUT XIV.

Qualis sit clericorum exemptio in causis civilibus.

Summarium

1. Causa formalis privilegii fori. — Duplex est materia privilegii fori. — 2. Prima conclusio: Clerici in causis civilibus a iudicio saeculari sunt exempti. — 3. Ratione etiam suadetur. — 4. Clerici praedicta exem-

ptione gaudent, solum quando sunt rei. — 5. An Ecclesia potuerit privilegium fori concedere absque limitatione.—Prima ratio pro parte negativa.—6. Triplex confirmatio.—7. Secunda conclusio: Ecclesia potuit clericum etiam actorem eximere. — 8. Probatur. — 9. Solvuntur rationes contrariae. — 10. Ad doctrinam Bartoli. — 11. An regula praecedenti paragr. posita admittat exceptionem privilegii fori. — Prima exceptio.—Reiicitur.—12. Secunda exceptio.— 13. Tertia exceptio. — 14. Quarta exceptio. — 15. Qui Ecclesiae bona iniuste rapit, coram iudice ecclesiastico conveniri debet. — Obiectio quaedam refellitur. — 16. Quinta exceptio. — 17. Nulla consuetudine clericus reus potest ad saeculare iudicium trahi.— 18. Sexta exceptio. — Declaratur. — 19. An propter negligentiam iudicis ecclesiastici possit clericus reus ad saeculare iudicium trahi. — Ratio dubitandi. — 20. Resolvitur dubium. — 21. Cur negligentia iudicis saecularis possit suppleri per ecclesiasticum, non tamen e converso. — Exponuntur iura in contrarium adducta.

1. Hactenus solum ostendimus, immunitatem clericorum ipsis convenire, seu privilegium fori illis esse concessum, simulque originem huius privilegii explicavimus; ot rationem eius reddendo, efficientem et finalem causam eiusdem privilegii declaravimus: consequenter igitur sequitur, ut quid sit hoc privilegium explicemus; quod fieri non potest, nisi inquirendo, quid per huiusmodi privilegium conferatur; nam tota ratio et essentia cuiuscumque privilegii in iure seu potestate, quae per illud datur secundum suam generalem rationem consistit; speciem autem sumit ex materia, in qua, vel circa quam versatur. Atque ita etiam fiet, ut quidquid de causa veluti materiali huius privilegii desiderari potest, simul explicetur. Nam de formali quidem nihil est, quod dicamus, quia ipsa libertas seu immunitas est quasi moralis et interna forma, in qua privilegium ipsum consistit; forma autem externa non est, nisi concessio ipsa, quae per verba Scripturae aut canonum fit; quae verba in his, quae hactenus diximus, et in discursu totius libri saepius tractantur, et expenduntur. Ex materia igitur immunitatis illius cognitio maxime pendet, haec autem materia in duo membra distingui potest: in uno continentur res, actiones, vel passiones, aut munera, aliaque similia, a quibus datur exemptio; sub alio personae, quibus haec exemptio datur, comprehenduntur. De his igitur singulatim dicendum est, atque ita non solum essentiam et causas, sed simul etiam effectus huius privilegii explicabimus.

2. Prima ergo et, ut sic dicam, antiquissima materia huius privilegii est forum civile, seu tribunal saeculare, in quo temporales lites ad externa bona fortunae pertinentes tractantur. Certum ergo est, clericos exemptos esse a saeculari foro in causis civilibus. Probatur primo ex iure canonico c. 2. de foro compet. ubi in generali sermo est, sicut etiam 11, q. 1, c. 1, et 3, cum multis aliis, similiter indefinite praecipitur, ut clerici ad saecularia iudicia non pertrahantur, et in capite *Nullus clericus* additur distributio: *Omne negotium clericorum in episcopi sui*, etc. et in cap. *Nullus episcopus*, in specie dicitur: *Neque pro civili causa;* et in cap. *Placuit: Quicumque ab imperatore cognitionem publicorum iudiciorum petierit;* et in cap. *Placuit*, 2, ibi: *Vel civilis causa fuerit commota*, et similia multa in ea quaestione leguntur. Et in cap. *Saeculares*, de foro competent. in sexto dicitur, censura ecclesiastica esse compescendos iudices saeculares, qui personas ecclesiasticas ad solvenda debita, audita et iudicata causa, compellere praesumunt; quae causa sine dubio civilis est.

3. Idem praeterea certum et constans est in iure civili antiquorum imperatorum, qui de toto foro indefinite loquuntur. Et licet imperator Leo cum sociis in lege *Omnes*, cod. de episcopis et clericis, in certis casibus, et cum quibusdam conditionibus concesserit, ut clerici conveniri possent in foro saeculari, etiam in civilibus causis; postea hoc revocatum est, tum per Iustinianum, qui de causis civilibus absolute locutus est in Authentica *Ut clerici apud proprios episcopos*, etc. collat. 6, alias novella 83, tum maxime per Fridericum, qui in sua constitutione de utrisque causis civilibus et criminalibus in specie locutus est. Et notavit Gloss. in Authentica *Statuimus*, verbo *Vel civili*, C. de episcop. et cleric. Et ita haec pars indubitata est inter catholicos doctores. Ratio vero seu congruentia est, quia in hac materia eadem vel maior necessitas huius exemptionis est, quae in quavis alia invenitur; tum quia lites civiles frequentiores esse solent, tum etiam quia maius erat periculum, ne circa haec temporalia saeculares iudices minus favorabiles clericis essent, vel saltem in exhibenda illis iustitia, in iudicio essent remissi, ut dicitur in cap. *Cum sit generale*, de foro competenti.

4. Huic vero regulae addenda est declaratio, nimirum clericos esse exemptos in causis civilibus, quando sunt rei, seu ad litem provocati; nam si sint actores, sequi debent forum rei, ut statuit Pelagius papa relatus in cap. *Experientia*, et cap. *Si quisquam*, 11, allegans generalem regulam utriusque iuris, quod actor sequitur forum rei, cap. *Neminem*, cum multis aliis, 3, q. 6, l. ult. C. *Ubi in rem actio*, et in l. 2, et in l. 4, de iurisdict. et ubi quis convenire debeat in codice theodosiano. Unde regula haec non solum procedit, quando clericus provocat clericum diversi episcopatus, seu distincti fori ecclesiastici, sed etiam quando clericus a laico postulat, tunc enim non potest uti privilegio fori, quia sequi debet forum rei.

5. Ut autem huius declarationis rationem reddamus, quaeri potest, an Ecclesia ita limitaverit hoc privilegium, quia non potuerit maius concedere, vel solum quia noluit. Videtur enim illud prius asserendum; nam si Ecclesia potuisset clericos abstrahere a iudiciis saecularibus, etiam quando sunt actores litium civilium, profacto fecisset: nam eadem necessitas tunc intercedit, quia non minora nocumenta possunt clericis provenire ex communicatione cum laicis in saecularibus iudiciis, sive actores, sive rei existant; idemque periculum erit perdendi causas, et infestos habendi iudices saeculares iuxta regulam c. 2. de immunit. ecclesiar. in 6; ergo si Ecclesia id non fecit, ideo est, quia non potuit.

6. Et confirmatur, quia Pontifex non potest usurpare iurisdictionem laicorum iuxta cap. *Novit*, de iudiciis, et alia supra tractata; sed si clericum etiam actorem eximeret a saeculari iudicio, usurparet iurisdictionem laicorum; ergo non potest id facere. Probatur minor. Primo, quia iudices laici privarentur iurisdictione, quae ad eos pertinebat. Secundo et melius, quia reus cogeretur comparare coram non suo iudice, nimirum ecclesiastico, et ita Ecclesia usurparet iurisdictionem in laicum. In quo est notanda differentia inter actorem et reum; nam actor non coactus venit ad iudicium, sed voluntarie movet illud; et ideo quando agit contra clericum, mirum non est, quod ad iudicem per se non suum, sed clerici ire compellatur, quia melioris conditionis esse debet is, qui cogitur, quam qui cogit; at vero quando laicus est reus, cogitur comparere, et ideo compelli non potest, nisi coram directo suo iudice, alias usurparetur iurisdictio in ipsum; ergo eadem ratione non potuit concedi clerico actori privilegium trahendi laicum ad suum forum, seu (quod idem est) extra forum illius. Et confirmatur ex Bart. in dict. l. 2. de iurisdict. omnium iudic. ubi quaerit, an possit fieri statutum, ut reus sequatur forum actoris; et respondet, pro subditis posse principem huiusmodi facere statuta, non autem posse statuere, ut homo non suae iurisdictionis teneatur sequi forum actoris, quia nemo potest statuere de his, quae suae iurisdictionis non sunt. Quae decisio Bartoli, et ratio eius aeque videtur in praesenti procedere, quia laicus in temporalibus ecclesiasticae iurisdictioni non subest. Potestque amplius confirmari, nam si fidelis litem civilem moveret contra infidelem Ecclesiae non subditum, non posset Ecclesia cogere reum infidelem ad sequendum forum actoris fidelis; ergo idem erit in praesenti casu.

7. Nihilominus dicendum est, non deesse in Ecclesia potestatem ad eximendum clericum etiam actorem a foro saeculari, licet ex suavi providentia et prudenti gubernatione id non fecerit propter quamdam naturalem aequitatem, cui consentaneum est, ut is, qui impetitur, et invitus trahitur ad iudicium, extra forum suum ire non cogatur, ne duplex incommodum sustineat. Nam propter hanc etiam aequitatem, *cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius, quam actori*, ut habet regula 11 iuris in sexto. Prior pars assertionis sumi potest ex Glossa in cap. *Si clericus*, verbo *de consuetudine*, et in capite *Ex transmissa*, in principio, de foro competent. quatenus dicit, non solum posse Papam, sed etiam frequenter concedere rescripta et privilegia clericis, ut in quacumque causa, etiam agendo contra laicum, ad suum forum illum venire compellant; quam sententiam sequitur ibi Panormitan. et refert Archidiac. et Speculatorem. Hostiensis vero in Summa tit. de foro compet. § *Quibus ex causis*, vers. *Ex praemissis*, dicit, in curia romana indistincte clericum contra laicum impetrare huiusmodi favorem.

8. Ex hac ergo consuetudine et sententia communi probatur assertio, quia privilegium favorabile, quod Papa potest concedere multis clericis ut singulis, potest etiam omnibus clericis in favorem totius communitatis et status clericalis concedere, si iudicet expedire; sed saepe concedit multis personis ecclesiasticis, ut etiam agendo sint exempti a foro saeculari; ergo potuit etiam idem concedere toti statui clericali. Maior probatur primo, quia eadem est ratio totius et partis, quod ad potestatem attinet, si causa proportionata subsit. Secundo, quia illa consuetudo sufficienter ostendit, huiusmodi privilegium ex suo genere et forma non esse intrinseco malum, nec contra naturalem iustitiam; ergo nec respectu totius cleri potest talis iniquitas probabili rationi ostendi; ergo non est, cur tale privilegium excedat pontificiam potestatem. Quae ratio absolute probat assertionem, et ostendit, consuetudinem illam concedendi talia privilegia personis aliquibus esse iustam ac rationi consentaneam, quod magis respondendo ad argumenta comprobabitur. Accedit, quod cum ostensum sit, privilegium hoc exemptionis esse immediate concessum iure divino, difficilius videtur ad explicandum, quomodo potuerit Ecclesia hanc limitationem facere, quam utrum possit illam non facere; quia stando in iure divino, privilegium absolutum omnino est, et sine limitatione concessum; ergo potuisset Ecclesia ita illud exequi, et plenum illius usum conservare. Quia vero, ut diximus saepe, hoc privilegium ita fuit datum a Christo, ut dispositioni Pontificum quoad moderationem, extensionem, vel particularem mutationem commissum sit; ideo potuit Ecclesia praedicto modo illud moderari, et ex parte cedere iuri suo, propter congruentes rationes, quae solvendo

argumenta magis explicabuntur, et altera pars assertionis confirmabitur.

9. Ad primam ergo coniecturam respondemus negando consequentiam, non enim omnia, quae fieri possunt, vel licent, expediunt. Unde licet verum sit, non deesse congruentias, ob quas posset Ecclesia hunc favorem concedere clero; nihilominus voluerunt Pontifices conformari legibus civilibus in hac regula, ut actor sequatur forum rei, ut dicitur in dicto cap. *Si quisquam*, 11, q. 1, tum quia hoc est valde consentaneum aequitati naturali, ut dixi, tum etiam quia huiusmodi actiones, et motiones litium pro rebus temporalibus ordinarie procedunt ex nimio affectu divitiarum, qui personas ecclesiasticas non decet, ideoque regulariter loquendo, vitare debent clerici huiusmodi actiones, praesertim pro suis saecularibus bonis, nisi evidens et gravis ratio cogat. Ne igitur Ecclesia huiusmodi lites fovere videretur, noluit clericos eximere agendo, sed tantum respondendo, quia tunc solum se defendunt; quod et iustum et honestum est. Potuit etiam id facere Ecclesia, ne iudicia ecclesiastica tot litibus laicorum gravarentur, et ne laicas etiam offenderet, et forensem iurisdictionem nimium affectare videretur. Ideoque quando privatae exceptiones, vel favores ab illa regula fiunt per specialia privilegia, non propter solas generales rationes decentiae, aut commodi clericalis status, sed adiunctis aliis specialibus iuxta varias occurrentes circumstantias conceduntur.

10. Ad secundam confirmationem et ad Bartoli doctrinam respondetur, posse in contrarium retorqueri; nam si princeps potest inter subditos statuere, vel privilegium dare, ut reus sequatur forum actoris, etiam Papa poterit idem privilegium dare clericis respectu aliorum fidelium; quia omnes sunt eius subditi. Neque obstat, quod fideles laici non sint directe subditi Papae in temporalibus; nam satis est, quod indirecte subdantur; nam sicut spiritualis potestas sufficit ad disponendum circa temporalia, quando spiritualis ratio et finis id requirit, quod est indirecte disponere; ita eadem potestas sufficit ad concedendum illud privilegium inter directe subditos in spiritualibus, et indirecte in temporalibus. Quam ob causam quando Papa concedit huiusmodi specialia privilegia, non usurpat iurisdictionem saecularis iudicis, sed potestate sua superiori illam alteri committit. Neque etiam reus cogitur comparere coram iudice non suo, sed ab uno iudice in alium causa transfertur per eum, qui legitimam potestatem habet. Quod ergo in particularibus privilegiis dicimus, in generali etiam dicendum esset, si de absoluta potestate Pontificis concederetur. Unde ultimam ampliationem addo, potestatem hanc pontificiam de se etiam extendi ad concedendum hoc privilegium respectu infidelium, si ad bonum fidei et vitanda moralia pericula necessarium esset, ut in superioribus dictum est; usus tamen huius potestatis in effectu non ita potest executioni mandari circa infideles, quia non possunt spiritualiter cogi sicut fideles, et ad cogendos illos corporaliter saepe vires non suppetunt.

11. Interrogari autem potest, an praedicta regula, eiusve declaratio aliquam exceptionem patiatur. Ad quod breviter affirmando respondemus. Advertendum est autem, exceptionem hanc assignari posse vel ex parte personarum, quibus hoc privilegium conceditur, vel ex parte causarum, seu materiarum, de quibus tractatur. Nunc ergo priorem modum excipiendi omittimus; nam infra agendum est de personis, ibique dicemus quaenam simpliciter hoc privilegio gaudeant, quae vero cum aliqua limitatione. In posteriori ergo genere prima exceptio ab aliquibus assignatur de causis realibus, id est fundatis in re mere temporali, non interveniente actione aliqua personali ipsius clerici, in qua lis seu causa fundetur; quia tunc persona non est obligata, nec trahitur ad iudicium, sed res quae mere temporalis est. Privilegium autem fori solum eximit personas clericorum, ne conveniri possint civiliter. Haec autem exceptio vera non est, et multum derogat privilegio clericorum, et ideo communiter reiicitur, ut bene notavit Abbas in cap. *Qualiter*, de iudic. n. 8, et in cap. *Ecclesia*, de Constitut. n. 22, et usu ipso satis improbatur. Ratio est, quia generalis regula in iure eximit clericos, ne conveniri possint civiliter in iudicio saeculari: at vero causa realis civilis est, nec potest tractari sine citatione personae, ad quam bona pertinent; ergo si talis causa pertinet ad iudicem laicum, etiam si dominus bonorum sit clericus, necessarium erit, clericum ipsum conveniri civiliter coram iudice saeculari: haec autem est exceptio a regula, quae nullo iure probatur; ergo admittenda non est, praesertim quia est parum consentanea aliis iuribus, ut in Panormitano supra, Felino et aliis videri potest.

12. Alia igitur exceptio vera et communis est de feudis, seu bonis feudalibus; nam in causis, quae ad haec bona pertinent, licet clericus sit reus, et conveniatur a laico, coram domino feudi conveniri debet, etiamsi laicus sit; cuius ratio non est alia, nisi quia in favorem feudorum ita in iure dispositum est, c. *Ex transmissa* et c. *Verum*, de foro compet. ubi late expositores. Vel certe ratio etiam reddi potest, quia res, quae in feudum dantur, a principio sub hoc onere vel conditione conferuntur, et ideo servanda est.

13. Unde alia est generalis exceptio, quae sub his verbis interdum per leges civiles traditur, scilicet, ut clericus conveniendus sit in causa civili coram ec-

clesiastico iudice, *nisi bona, super quibus lis movetur, regalia sint*, nam sub hac conditione data censentur. Idemque est, quoties bona a principio data fuerunt clericis, vel ecclesiae sub ea conditione, ut semper sub eodem foro maneant, sub quo tunc existebant. Nam talis conditio non est per se mala, et voluntarie potuit apponi, et ideo servanda est, iuxta regulam communiter a iurisperitis receptam, quando aliqua bona dantur Ecclesiae sub aliqua conditione, onere, aut pacto non illicito, servandum esse, quia servare pactum est de iure naturae, cui ius canonicum non contradicit; imo expresse, et in propria specie id confirmat c. *Verum*, de conditionib. appositis, ubi id notant Panorm. et alii doctores, Ioan. Andr. et Hostiens. in cap. *Verum*, de foro compet. Felin. In cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de constit. et Ancharran. cons. 223. Praeter has exceptiones solent addi aliae, quas attigit Navar. in cap. *Novit*, de iudiciis, notabil. 6, ex Stephano Aufrerio, decis. 126, et 167, et ex Guilielmo Benedicto in repetition. c. *Rainutius*, de test. illas tamen omitto, quia incertae sunt, et quia materia haec non tam ad theologos, quam ad iurisperitos pertinet. Unde alias exceptiones late prosequitur Gregorius Lopez in l. 57, tit. 6, parit. 1.

14. Circa declarationem autem assertionis notari possunt exceptiones aliae. Una est, si bona, de quibus lis movetur, sint ecclesiae, vel clerici, nam tunc clericus potest trahere laicum coram ecclesiastico iudice. Ita tenet Panorm. in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, n. 22, ubi dicit esse casum singularem in c. *Si clericus laicum*, de foro compet. ubi idem ipse docet, ita interpretans illum textum. Addit etiam, ita servari in curia, ut refert (inquit) et sequitur Collector in c. *Qualiter*, et in c. *Clerici*, de iudiciis. In contrariam tamen sententiam inclinat Felin. in dicto c. *Si clericus laicum*, n. 4. Fundamentum eius est, quia hoc non statuitur directo in dict. c. *Si clericus*, ut constat ex verbis eius: *Si clericus laicum de rebus suis, vel ecclesiae impetierit, et laicus res ipsas non ecclesiae, aut clerici, sed suas proprias asseverat, debet de rigore iuris ad forensem iudicem trahi.* In quibus verbis solum disponitur, quando laicus negat, res esse ecclesiae, vel clerici, non posse trahi ad iudicium ecclesiasticum. Hinc autem non potest inferri, quando id non negat, posse trahi, nisi ad summum a contrario sensu. Quod argumentum non est efficax, quando talis sensus est contra alias generales regulas iuris, prout est in praesenti, quod reus non est trahendus ad forum actoris, sed ad suum. Et haec sententia mihi magis placet.

15. Potest autem notari aliqua differentia inter bona ecclesiae et bona clericorum. Nam si certo constet, bona ecclesiae rapta esse, vel iniuste oblata, vel retenta, tunc ratione sacrilegii potest conveniri laicus coram ecclesiastico iudice; secus vero erit, si non constet, iniuste detineri, et laicus contendat aliquo iusto titulo se ille possidere. Et hoc tantum probatur in dict. cap. et in c. *Similiter*, 16, quaest. 1, sumpto ex concilio VI. romano sub Symmacho. Bona autem clericorum non sunt ita sacra, sicut res ecclesiae, et ideo accipi possunt etiam iniuste sine sacrilegio; ideoque licet de illis propter hanc causam lis moveatur, coram laico iudice conveniendus erit reus laicus, nisi allegetur vis aliqua clerico facta, quae sacrilegium involvat, ut sensit Innocent. In cap. *Cum sit*, de foro compet. Obiici autem potest, quia in dicta synodo sub Symmacho res episcoporum aequiparantur in hoc bonis ecclesiae. Sed consideranda est ratio Pontificis: *Quia episcoporum res non dubitatur esse ecclesiae.* Et ita intelligo textum illum secundum consuetudinem illius temporis, in quo dominium bonorum episcopi apud ecclesiam esse censebatur, nunc autem satis nota est distinctio dominiorum, et ideo alia est ratio.

16. Alia exceptio est, quod ex consuetudine interdum actor ecclesiasticus potest reum trahere ad forum suum, et ita fit exceptio in hac materia circa illam regulam, quod actor sequitur forum rei, nisi ubi aliud sit consuetudine introductum. Haec exceptio colligi solet ex capite, *Si clericus*, de foro competenti, ubi postquam Alexander III. dixit, actorem de rigore iuris debere sequi forum rei, addit: *Licet in plerisque partibus aliter de consuetudine habeatur.* Quae verba duobus modis intelligi possunt: primo, ut praedicta regula et rigor iuris servetur, etiam si contraria consuetudo allegetur, quia est contra omnia iura, ut ibi ait Glossa. Secundo ut regula illa et rigor iuris servetur, nisi ubi fuerit illi per consuetudinem derogatum. Et hic posterior est legitimus sensus, ut ibi Hostiensis, Ioannes Andreas, Panormitanus, et alii expositores agnoscunt, et in illo fundant praedictam exceptionem. Quam aperte indicant ipsa verba Pontificis, quae in ipso concilio lateranensi sub Alexandro III, p. 8, cap. 7. sic leguntur: *Licet in plerisque partibus aliter de consuetudine fiat*, quod factum non reprobat, sed potius tacite approbat. Et ratio est, quia illa consuetudo non est mala, nec contra ius naturale, ut ex proxime dictis constat; ergo ex hac parte potest derogare iuri positivo; aliunde vero est etiam favorabilis religioni, et ideo merito approbanda et servanda est.

17. In quo est notanda differentia inter hanc consuetudinem, et aliam (si alicubi introducatur), ut actor laicus ad suum forum trahat clericum provocatum; nam licet prior valida sit, haec est invalida,

quia prior favet ecclesiasticae libertati, illamque auget, posterior vero est immunitati contraria, multumque divino iuri derogat. Ideoque in iure esse reprobatam et iidem interpretes in eodem c. notant, ut infra suo loco latius dicamus. Dicit tamen Glossa in d. cap. *Si clericus*, hanc consuetudinem per occasionem negligentiae iudicum saecularium introductam esse, quia clericis iustitiam non exhibebant argumento c. *Cum sit generale*, etc. *Licet*, et c. *Ex tenore* de foro competenti. Verumtamen hoc ad factum pertinet, potest enim illa consuetudo ex pietate laicorum, vel ex quadam incogitantia introduci. Et quacumque occasione introducatur, exceptio locum habet, quia et textus ille simpliciter loquitur, et ratio eadem procedit. Similisque exceptio esse potest, ut actor sequatur forum rei, nisi aliud ei sit speciali privilegio legitima concessum, quae satis constat ex dictis, nihilque addere oportet, nisi quod tenor privilegii iuxta communes privilegiorum regulas observetur.

18. Hinc vero addi potest alia exceptio, nimirum, ut etiam seclusa consuetudine, vel privilegio, si iudex laicus negligat iustitiam exhibere clerico actori, possit laicus coram ecclesiastico iudice conveniri. Ita videtur sentire Glossa in cap. *Cum sit generale*, verbo *Remissi*, et in cap. *Licet*, verbo *Vacante*, de foro competenti, quam ibi approbant doctores, et in illis textibus fundant, quamvis ex eis non satis colligatur, nisi in casibus in illis expressis, videlicet in quibusdam causis criminalibus, de quibus in capite sequenti dicendum est, vel quando imperium, aut magistratus ita vacat, ut clerici iudicem saecularem non inveniant, ad quem recurrant, ut iustitiam ipsis exhibeat. Nihilominus tamen ex paritate rationis admittenda est exceptio. Intelligenda tamen videtur hac modo, ut quando laicus iudex est negligens, recurrere possit clericus ad iudicem ecclesiasticum, qui potest laicum per censuras compellere, ut sua munera iuste utatur, argumento cap. *Administratores*, 23, quaest. quinta, quia illa est gravis culpa, et clericis iniuriosa, et ideo ad iudicem ecclesiasticum pertinet remedium adhibere. Unde si iudex laicus contumax fuerit, merito potest iudex ecclesiasticus causam ad se advocare, partim in poenam iudicis negligentis, et contumacis, partim in clerici defensionem. Et ita etiam facile possunt intelligi aliae exceptiones, quas ponit Glossa in dicto cap. *Licet*, de quibus ibi etiam expositores videri possunt.

19. Quaeri autem potest, an haec exceptio de negligentia iudicis laici similiter habeat locum, quando iudex ecclesiasticus est negligens respectu actoris laici rem suam a clerico postulantis. Videtur enim esse admittenda, quia Iustinianus in Authentica de sanctissimis episcopis, collation. 9. alias novel. 123, cap. 21, § *Siquis autem pecuniaria*, statuit, in casu negligentiae iudicis ecclesiastici licitum esse actori laico, coram saeculari iudice clericum vocare. Et in novell. 83. seu Authentica *Ut clerici apud proprios episcopos*, etc. hoc ad alios casus extendit. Et refertur in cap. *Siquis cum clerico*, 11, quaest. 1. Et favet cap. *Filiis*, 16, quaest. 7, ubi Glossa, verbo *Regis*, idem sentit. Verumtamen in hoc nulla ratio habenda est decisionum Iustiniani, qui non potuit exemptionem clericorum limitare, quia materia haec non iuris civilis est, sed canonici, ut infra generalius dicam.

20. Dicendum ergo est, non licere, propter negligentiam iudicis ecclesiastici clericum conveniri coram saeculari. Ita statuit Innocentius III. in capite *Qualiter, et quando*, de iudiciis, ubi praelatis praecepit, ut laicis de clericis conquerentibus plenam faciant iustitiam exhibere, ne hac occasione clerici a laicis trahantur ad iudicium saeculare, *quod* (inquit) *omnino fieri prohibemus*. Quae prohibitio ita intelligenda est, ut non solum vetat simpliciter, clericos trahi ad saecularia iudicia, quod iam antea prohibitum erat; sed etiam prohibeat, ut propter illam causam, vel occasionem, aut sub illa colore non fiat. Et ita intellexerunt textum illum Glossa ibi, et optima Panormitanus numero 7, et idem tenet Glossa in capite *Placuit*, 1, 11, quaest. 1, verbo. *Petierit*, et Archidiacon. in dicto capite *Filiis*. Ratio autem est, quia iudex saecularis nullam habet iurisdictionem in clericum reum, nec imperator illam dare potest, aut rex; nec propter negligentiam iudicis ecclesiastici ipso facto illam acquirit ex vi iuris naturalis, divini, aut canonici; ergo non potest sine iurisdictione talem causam suscipere. Deinde iudex laicus est inferior ecclesiastico; inferior autem non potest supplere defectum superioris. Ergo.

21. Et hinc facile colligitur differentia inter iudices saecularem, et ecclesiasticum; nam saecularis est inferior, et ideo negligentia eius potest suppleri per ecclesiasticum, utique in virtute iuris canonici, quod est supra civile, et ita statuit per potestatem, quam Pontifex habet ad corrigendos defectus iudicum saecularium. Iudex autem ecclesiasticus est superior, et ideo saecularis non potest per se, et (ut ita dicam) virtute sua eius defectum supplere; neque etiam virtute iuris civilis, quod etiam potestatem in clericum non habet, nec directam, nec indirectam. Neque ius canonicum talem potestatem ei dare voluit, neque id permittere propter decentiam clericorum, et praelatorum Ecclesiae. In illo ergo casu remedium postulandum est a superiori praelato. Quod autem in dicto capite *Filiis* dicitur; si praelatus sit negligens, implorari posse regem, vel intelligitur tantum in speciali casu, quando bona ecclesiae per cle-

ricos dilapidantur, in quo loquitur ille textus: vel intelligitur, adiri posse regem non ut iudicem, sed ut protectorem et defensorem, ut auctoritate sua moneat praelatum. et sua potentia res Ecclesiae interim tueatur, ac defendat, donec summus Pontifex consuli possit. Quomodo intelligenda, et conciliands sunt multa iura, quae a Gratiano referuntur, 11, q. 1, cap. *Si quis clericus*, cap. *Placuit*, cap. *Christianis*, et 23, q. 3, cap. *Ab imperatoribus*, et q. 5, cap. *Regum*, et cap. *Administratores*. De quibus infra cap. ult. aliquid addemus.

CAPUT XV.

Qualis sit exemptio clericorum in causis criminalibus.

Summarium

1. Prima assertio.— Iura canonica, quae exemptionem a foro saeculari absolute concedunt.—2. Lectiones diversae canonis de huiusmodi exemptione. — 3. Quid statuerit Gratianus de criminibus clericorum. — 4. Leges Iustiniani (§ praec.) nullae fuerunt. — 5. An haec assertio exceptionem patiatur. — Conclusio. — 6. Ratione confirmatur assertio. — 7. An regula iam posita amplietur.— 8. Responsio.— Etiam in criminalibus actor sequi debet forum rei. — 9. Malefactores ecclesiarum clericorumque percussores in iudicio ecclesiastico conveniri possunt. — 10. An privilegium fori extendatur ad crimina ante illud commissa. — Ratio dubitandi pro parte negativa. — 11. Ratio pro affirmativa. — 12. Vera resolutio. — 13. Reiicitur quorumdam limitatio.

1. Regula generalis est, personas ecclesiasticas gaudere immunitate seu privilegio fori in causis criminalibus, *non solum in criminibus ecclesiasticis, sed etiam in civilibus*, ut verbis utamur Iustiniani ita distinguentis loco statim citando. Assertio haec certissima est, et ab omnibus scriptoribus catholicis recepta; et negari non potest, nisi negando aliquod principium fidei. Tam evidenter enim traditur in iure canonico, ut nemo, qui magna ignorantia non laboret, negare possit assertionem, nisi qui negaverit, esse in Ecclesia potestatem ad huiusmodi exemptionem vel tuendam, vel concedendam; quod repugnat principiis fidei, ut ostendimus. Decreta autem canonica de hac re antiqua habentur, 11, q. 1. Ex quibus aliqua indefinite prohibent, ne clerici ad iudicium saeculare deferantur, ut cap. 1, cap. *Placuit*, cum similibus; quae ut supra dixi, omnem causam tam civilem, quam criminalem comprehendunt; alia prohibent laicis accusare, distringere, comprehendere, vel punire clericum, ut cap. 2, cap. *Nullus clericus*, cap. *Si quis clericus* cum aliis. Illa autem verba propria sunt criminalium causarum. Alia loquuntur expresse et in specie de criminali causa cap. *Nullus episcopus*, cap. *Clericus nullus*, cap. *Placuit*, 2, ex concilio carthaginensi cap. 9, et cap. *Clericum* 3, ex concilio agathensi cap. 3.

2. In quo canone advertendum est, aliter legi in ipso concilio, quam a Gratiano citetur. Gratianus enim in casu accusandi ait: *Clericum nullus praesumat apud saecularem iudicem pulsare*, etc. In concilio vero legitur in casu nominandi: *Clericus non praesumat apud saecularem iudicem quemquam pulsare*. Et eodem modo legitur simile decretum in epist. 2. Marcellini papae, unde videtur concilium illud sumpsisse. Illae autem lectiones sensus multum diversos reddunt, ut constat. Unde verisimile est, vel Gratianos codices fuisse corruptos, vel ipsum Gratianum usum fuisse aliquo concilio male conscripto, quia nec praesumi potest, Gratianum ex industria verba concilii mutasse, neque ita probabile est in epistola Pontificis et in concilio mendum accidisse. Sed hoc nihil obstat, tum quia alia decreta sufficiunt ad confirmandam veritatem, tum etiam, quia ibidem adduntur alia verba, quae eamdem exemptionem significant. Nam Marcellinus, postquam dixit: *Clericus nullum praesumat ad saeculare iudicium attrahere;* addit: *Nec laico quemlibet clericum liceat accusare*. Quod si absolute, ut sonat, intelligatur, maius certe privilegium clericorum est: si vero referatur ad iudicium saeculare tantum, ut est probabile iuxta verba proxime praecedentia, ibi continetur exemptio clerici in criminali causa a iudicio saeculari. Nam ideo accusari non potest, quia iudicari non potest. Quod si a laico accusari non debet, multo minus a clerico, quod ibi tanquam notum supponitur.

Concilium etiam postquam prohibuit clerico, ne alium pulset, addit: *Sed si pulsatus fuerit* (utique clericus, de illo enim sermonem prosequitur), *non respondeat, nec proponat, neque audeat criminale negotium in iudicio saeculari praeponere*, vel potius *proponere*, ut legit Gratianus. Iuxta quem sensum utrumque in illo canone continetur, scilicet ut clericus non accuset laicum coram iudice saeculari praesertim criminaliter, inconsulto suo episcopo, et ut accusatus seu pulsatus non respondeat. In quo privilegium fori quoad criminalia continetur; ideo enim clericus respondere non debet, quia non in suo foro pulsatur. Et ita quoad sensum in idem redit Gratiani lectio, ordine commutato. Nam priori loco, cum ait· *Clericum*, etc. declarat privilegium clerici; in fine vero cum dicit: *Nec criminale negotium audeat in saeculari iudicio proponere;* alteram prohibitionem factam clerico accusandi laicum criminaliter sine licentia episcopi insinuat. Quam prius tradiderat Fabianus papa epist. 2, et habetur in c. *Si*

quis sacerdotes, 2, q. 7. Et similis canon habetur in conc. aurelianeesi III, c. 31.

Decreta etiam posteriera eemdem immunitatem in criminalibus decernunt cap. *Clerici*, et cap. *Qualiter et quando*, de iudiciis, et cap. 2, et cap. *Si diligenti*, cum similibus de fore competenti. Et in dicto cap. *Clerici* dicit Alexaeder III, in hoc ius civile cum canonico concordere, quia leges traduet generaliter, ut de omni crimine clericus debeat coram ecclesiastico iudice conveniri. Quod est verum de moderno iure civili; nam Fridericus in sua constitutione id specialiter expressit, et habetur in Autbentica *Statuimus*, de episcop. et cleric. et Honorius III. illud acceptavit, et per omnia posteriora iura regnorum catbolicorum confirmatum est.

3. Iure vero antiquiori civili contrarium stetuerat Iustinianus dicta novella 83. Ubi distinguit duplicia crimina: quaedam ecclesiastica, ut error in fide, sacrilegium, delicta in administratione ordinum aut beneficiorum; et de bis concedit, ut clericus ad solum ecclesiasticum forum deferatur, quae non est concessio (quidquid ipse existimasse videatur), sed recognitie, et confessio divini iuris. Alia vocat delicta civilia, et de his voluit, iudicium etiam in personis clericorum ad saeculares iudices pertinere. Addit vero limitationem bis verbis: *Illud palam est, si reum esse putaverit eum, qui convenitur, provinciae praeses, et poena indicaverit dignum, prius hunc spoliari ab episcopo sacerdotali dignitate, et ita sub legum fieri manu.* Quod videtur intellexisse quantum ad executienem poenae, nam ad incboandam et prosequendam causam, et ad coguitionem illius sumendam, nulla requirebatur facultas, vel diligentia episcopi. Et ita sentit Glossa ibi.

Addit tamen eedem Glossa, ad senteetiem condemnatoriam ferendam, pracmittendem fuisse spoliationem illam seu privationem secerdotii, quamvis sententiam absolutoriam posset iudex saecularis preferre sine cooperatione episcopi. Sed non video, quomode possit episcopus aliquem degradere (boc enim est spoliare sacerdotio) ante latam sententiam de crimine, et de poena propter illud inferenda. Unde verba ipsa boc indicant, ibi: *Si reum esse putaverit, et poena iudicaverit dignum.* Oportebat erge antecedere hoc iudicium, utique forense et authenticum, quod per sententiam condemnetoriam profertur. Cum ergo subiungitur, *prius hunc spoliari*, subintelligendum est, priusquam poena infligatur, non prius quem sententia feratur. Et ita declaratur in Autbent. *Clericus*, C. de episcop. et cler. ibi: *Nec tamen puniatur, etiam si reus fuerit inventus.* Ac propterea non videtur id posse intelligi generaliter de omni sententia condemnatoria, nec de omei poena; sed de poena sanguinis, vel corporali, adeo gravi aut contumeliosa, ut privationem sacerdotii praerequirat; hanc enim non omnis peeea praeexigit, ut patet in exilio, perpetuo carcere, pecuniaria, et similibus. Igitur ex vi illius legis omnino privabantur clerici privilegio feri in criminibus non canonicis quoad totum negotium, et causam, praeter quam in executione quarumdem poenarum, quae postulant degredetionem per episcopum faciendam. Postea vero idem Iustinianus in Autbentice de sanctissimis episcopis cap. 21. hoc limitavit, fecitque haec crimiea clericorum mixti fori; et quende ad saeculare prius deferuntur, alium ordinem constituit, qui ibi videri potest. Et ante Iustinianum prius hoc fuerat statutum a Velente, et sociis in lib. 23. de episcop. et cleric. in codice Iheodesiano.

4. Verumtamee hee leges non solum revocatae sunt per constitutienem Friderici (ut notavit Glossa in dicta Autbentica *Statuimus*), sed etiam per iura canonica, imo a principio fuerunt invalidae et nullius effectus; quia et erent contra ius divinum, et contra iura canonica, et contra priorum imperatorum concessiones, praesertim Constantini l. 7, c. de episcop. et cleric. quam cum aliis similibus innovarunt Theodosius et Valentinianus in l. 46, et 47. eiusdem tituli. Ubi prius generaliter omnia privilegia a piis imperatoribus antea clericis concessa innovantur; postea vero edditur: *Clericos etiam, quos indiscretim ad saeculares iudices debere deduci infaustus praesumptor* (utique Iustinienus epostate) *edixerat, episcopali audientiae reservamus. Fas enim non est, ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio.*

Solum unus superest scrupulus in iure canonico ex concilio matisconensi I, cap. 7, ubi prius regula generalis his verbis traditur: *Nullus clericus de qualibet causa extra discussionem episcopi sui a saeculari iudice iniuriam patiatur, aut custodiae deputetur.* Postea vero additur exceptio, in qua est difficultas: *Quod si quicumque iudex cuiuscumque clericum absque causa ciminali, id est homicidio, furto, aut maleficio, hoc facere fortasse praesumpserit, quamdiu episcopo loci illius visum fuerit, ab ecclesiae liminibus arceatur.* Ubi dicens, *absque causa criminali*, videtur exceptionem constituere regulae a nobis positee contrariam. Unde videtur illud concilium, quod paule post tempora Iustinieni celebratum est, ius civile illius temporis fuisse imitatum, vel fortasse in Gallia fuisse tunc illam consuetudinem. Adverto tamen, ibi non excipere concilium omne iudicium criminele, alias esset exceptio regulae contraria; sed excipere queedam peccata, quae per antonomasiam crimina vocat, quelia sunt, quae ibi numerat. Et hoc modo petuit esse exceptio tolerabilis eo tempore, et solum pro illa provincia, in

que forte tunc episcopi poterant similem facultatem laicis dare, ut infra videbimus. Nunc autem neque episcopis hoc licet, ut infre etiam ostendam, nec similis exceptio admittenda est, ut mox dicam.

5. Dubitari ergo potest, an regula posita aliquam admittat exceptionem. Quae interrogatio, ut capite praecedenti dixi, intelligi potest, vel ex parte personarum, vel ex parte materiae seu criminum. De personis dicem infre, nunc autem suppono, nullas persones excipi, nisi quae vel per legem canonicam, vel per iustam sententiam ecclesiasticam vel per Pontificis delegationem iudici laico factam, hoc privilegio priventur. De criminibus autem dico, nullum omnino a praedicta regula excipi ex vi iuris communis. Probatur, quia ita est in iure expressum in cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis, ibi: *Sive in furto, sive in homicidio, sive in periurio, sive in alio crimine*, etc. Et in capite *At si clerici*, eodem tit. prius absolute dicitur, clericos non solum non posse pro crimine a iudice saeculari condemnari, verum etiam acta coram tali iudice, etiam si in eis clericus convictus sit, vel confessus, nihil ei nocere. Et ex illo textu cum § sequenti constat, tam maiora, quam minora crimina clericorum ad ecclesiasticum iudicem pertinere. Et in cap. *Clerici* dicitur, sacros canones imitari leges generaliter statuentes, ut de omni crimine clericus debeat coram ecclesiastico iudice conveniri. Denique in communi iure nulla talis exceptio invenitur, neque etiam consuetudine introduci potest, quae legis vim habeat, ut expresse dicitur in dicto cap. *Clerici;* ergo non potest talis exceptio cum fundamento affirmari.

6. Addi etiam potest ratio satis congrua; quia si exceptio admittenda esset, vel id foret propter gravitatem criminis, vel propter levitatem, hoc posterius nullus dicet, quia leviora peccata facilius possunt per proprium ecclesiasticum iudicem cognosci, et puniri. Crimina vero graviore clericorum, magis necessarium est, non tractari a laicis; imo neque cognosci, eut sciri, si fieri posset: et praeterea per ecclesiasticum iudicem possunt sufficienter vel curari, vel vindicari. Quod si ad hoc fuerit necessaria potentia saecularis, non propterea debuit iudicium talium criminum saecularibus committi; multo enim convenientius est, ut ipsi non se intromittant, donec vocentur, et ut requisiti ab ecclesiastico iudice, auxilium suum impendere teneantur, iuxta cap. *Ut famae*, de sentent. excommunication. Dixi nihilominus, hoc intelligendum esse *de iure communi;* nam ex privilegio solent in aliquibus regnis excipi aliqua crimina clericorum, de quibus magistratus civiles cognoscere possunt, ut crimen laesae maiestatis, fabricationis falsae monetae, etc. oportet tamen, ut privilegium illud pontificium sit, quia nullus rex vel princeps saecularis potest hoc privilegium dare, ut infra dicetur.

7. Secundo quaeri potest, an regula haec aliquam amplietionem admittat. Ad quod breviter respondeo, ex parte materiae seu criminum non posse ampliari, quia extenditur ad omnia crimina, quibus nullum addi potest. Ex parte vero iudicii seu iudicis notari potest duplex amplistio. Una est, ut neque directe, neque per modum reconventionis possit laicus iudex de crimine clerici cognoscere, ut notavit Ioannes Lupus tract. *de Libert. eccles.* p. 2, q. 1, num. 2. ex cap. *Qualiter et quando* de iudiciis, in quo expendo particulam illam *omnino prohibemus*, nam perinde fuit dicere *omnino*, quod quocumque modo. Item ampliatur ab eodem auctore, ut etiam in casu negligentiae iudicis ecclesiastici non possit saecularis de quocumque crimine clerici cognoscere, hoc enim a fortiori probant supra dicta in fine capitis praecedentis. Quid vero possit interdum agere saecularis potestas circa clericum malefactorem per modum defensionis vel auxilii, infra videbimus.

8. Tertio quaeri potest, an in materia criminali locum habeat declaratio de actore et reo capite praecedenti data in materia civili. Respondeo, sine dubio esse eamdem, vel maiorem rationem de criminibus, quam de causis civilibus. Ita docent auctores allegati praecedenti capite. Et eisdem iuribus probari potest, nam praeter ea, quae generaliter loquuntur, in cap. *Si quisquam*, 11, quaest. 1, dicitur, canones imitari leges in dicta regula, quod actor sequi debet forum rei: haec autem regula expresse traditur pro causis criminalibus in l. *In criminali*, Cod. de iurisdiction. omn. iudic. in l. ult. cod. *ubi in rem actio*. Itationes etiam supra factae non minus de criminalibus causis procedunt, quam de civilibus. Imo maior quaedam ratio in rebus criminalibus intercedit; quia minus decet, magisque periculosum est, clericum contra laicum actionem criminalem intentare, quam civilem, quia in criminali intercedit quaedam vindicta et periculum odii, et ita potest facilius scandalum generare. Quod adeo verum est, ut ob hanc causam antiqui canones prohibuerint, clericum, inconsulto episcopo, laicum accusare.

9. Nihilominus tamen in hac materia additur quaedam exceptio in cap. *Cum sit generale*, de foro compet. his verbis: *In favorem Ecclesiae est introductum, ut malefactores suos, qui sacrilegi sunt censendi, venerabilium locorum rectores possint, sub quo maluerint iudice convenire.* Ubi solum adverto, non excipere omnes malefactores clericorum, alias exceptio destrueret regulam; excipit ergo malefactores ecclesiarum, quales sunt raptores, et similes, ut ibi Glossa notat. Verum est tamen, etiam percussores clericorum posse ad ecclesiasti-

cum iudicium deferri, non ratione personae eccusantis, si sit clericus, quasi ipsa trahat reum ad suum forum, sed ratione sacrilegii, quod est ecclesiastici, vel saltem mixti fori. Reliqua de hac declaratione videri possunt in Glossa et doctoribus ibi. Et quae de alia moderatione fundata in negligentie iudicis laici supra diximus, hic epplicanda sunt, ut constat.

10. Tandem inquiri hic potest, an hoc privilegium, seu exemptio extendatur ad praeterita, id est ad crimina ante clericatum commissa, seu eo tempore, quo aliquis non gaudebat privilegio fori quacumque ex causa, etiamsi alias clericus esset. Ratio dubitandi est; quia qui deliquit in statu clericali, licet postea relinquat statum clericalem (ut contingere potest in clericis non ordinatis in sacris, et in religiosis non professis, vel professis, qui per dispensationem statum muterunt), ille inquam semper gaudet privilegio quoad illud delictum, durante statu, commissum, ut docent Covarr. in *Pract.* cap. 31, n. 8, Iulian. Clar. § final. q. 36, n. 11, Barboso in l. *Titia*, ff. solut. matrimon. qui alios referunt. Et fundamentum est, quia ed gaudendum privilegio attenditur status temporis, in quo delictum committitur, iuxta l. 1, ff. de poenis. Item quia quando commissum est delictum, fuit immune a iurisdictione saeculari; ergo etiam si relinquatur status, non subiicitur illi. Quia nullum est ius canonicum, quod talem poenam imponat, vel quod declaret amissionem privilegii per dimissionem status retro trahi ad tempus praeteritum, in quo durabat status, seu ad delictum tunc commissum; non est autem sine iure vel evidenti ratione imitandum privilegium, neque afferendum aliquid, quod poenale est et odiosum. Ergo simili modo, qui in statu laici deliquit, et postea accipit ordinem, vel statum ecclesiasticum, non gaudebit privilegio pro his delictis, quae antea commisit, cum esset in statu laici. Probatur consequentia, tum quia sequitur ex eodem principio, quod ed gaudendum privilegio attenditur tempus delicti; ergo qui non erat clericus, vel si erat, non vivebat in statu clericali, et tunc commisit delictum, licet postea ordinetur, vel accipiat insignia clericalia, erit subiectus saeculari iudicio quoad illud delictum. Tum etiam quia illud delictum a principio pertinuit ad forum saeculare, et nullum est ius, quod extrahat illud, vel quod retro trahat privilegium ad illum effectum; ergo. Et ita videntur sentire Covarruvias et Barbosa in locis allegatis.

11. In contrarium vero facere videtur. Primo, quia privilegia amplianda sunt, quantum proprietas verborum patitur, maxime in favorem religionis; sed iura concedentia hoc privilegium, simpliciter eximunt personas ipsas insignitas charactere, vel dicatas Deo tali modo, et non limitant ad delicta commissa post clericatum, vel ante; ergo non est limitandum, sed extendendum privilegium. Secundo, quia etiamsi delictum praecesserit, non potest non cedere in ignominiam clericatus, quod ille, qui iam est clericus, puniatur a laico, vel iudicetur; ergo cum privilegium magis respiciat decentiam clericatus, quam commodum personae, habere debet locum etiam quoad delictum praecedens. Sicut is, qui antea erat servus, si ordinetur, per ius eximitur a servitute propter honorem clericatus, licet non semper eodem modo, ut ex materia de irregularitate constat. Ergo etiam in praesenti, licet quis ratione delicti sit obnoxius foro saeculari, per ordinationem liberabitur, saltem a foro, licet non a debito alicuius poenae. Tertio qui post delictum confugit ad ecclesiam materialem, gaudet immunitate; quid ergo mirum, quod illa gaudeat, qui confugit ad spiritualem gradum ecclesiasticum?

12. De hoc puncto disputat Panormitanus late in cap. unic. de obligatis ad ratiocinia, et plures alii ibi, et in locis, quos refert copiose Felin. in cap. ultimo constitut. n. 14. circa finem, et ex modernioribus Avendan. in tractat. de Mandat. reg. exequend. cap. 22, et Covarr. in *Pract.* cap. 3, num. 4. Qui varias referunt sententias, et multis distinctionibus utuntur; quas hic referre, et discutere prolixum esset, et alienum a nostro instituto, maxime quie non afferunt iura canonica, quae in hoc aliquid clare disponant. Quo circa loquendo in generali, et coniectura utendo, mihi placet sententia dicens, ordinem subsecutum post delictum eximere personam clerici a iurisdictione saeculari, etiam pro illo delicto. Primo propter rationes factas. Deinde a simili vel a fortiori ex l. *Hos accusare*, ff. de accusat. quatenus ait, legatum provinciae accusandum non esse de illo crimine, quod ante legationem commisit. Ergo eadem vel maiori ratione clericus, qui in statu laici deliquit, non est de illo crimine in iudicio saeculari accusandus.

13. Solent autem iuristae adhibere limitationem, *nisi mala fide assumpserit clericatum;* per malam autem fidem intelligunt, assumere clericatum ad fugiendum saeculare forum, unde ipsi clerico imponunt onus probandi, non habuisse malam fidem. Sed certe non videtur pertinere ad dolum, vel malam fidem, quod quis ex intentione se eximendi ab illo foro, et custodiendi suam personam, illum statum assumat; sicut non est mala fides confugere ad Ecclesiam post delictum ad se tuendum; illa enim intentio non est mala; unde si in ceteris bona fides servetur, non videtur obstare. Malam ergo fidem ego intelligerem, si quis ficte vel simulate et ad tempus assumpsisset illum statum ad evitandum forum. Qua-

propter quoad hoc censeo, aliter esse iudicandum, si quis ordinatur in sacris, vel tantum in minoribus. Nam ille prior assumit statum perpetuum et immutabilem, et ideo non potest de illo praesumi fictio, nisi evidenter appareat; ideoque censeo, illum manere immunem, etiam si constet, occasione delicti et ad mutandum forum id fecisse, quia id nec est malum, nec grave incommodum reipublicae affert.

At ille, qui tantum minores ordines assumit, potest facile mala fide id facere, id est non quia velit, se vere cultui Dei dicare, sed solum ad tempus, ut facilius liberetur, et postea mutet statum; et tunc censeo procedere priorem limitationem. Multoque magis in clerico iam ordinato in minoribus, qui tempore delicti habitum et tonsuram non gestabat, et postea assumit, et vult gaudere privilegio. Merito enim timeri potest, dolose incedere; tunc ergo non gaudebit privilegio, nisi contrarium animum probet; quod difficillimum est. Addunt vero iidem doctores aliam limitationem, nimirum *posse clericum bona fide ordinatum gaudere privilegio, si causa esset integra*; nam si esset iam inchoata coram iudice saeculari, alia esset ratio, iuxta cap. *Proposuisti*, de foro compet. Item addunt, in illis casibus, in quibus hic clericus iudicatur a saeculari iudice de priori crimine, non posse ab illo corporaliter puniri, sed aliis modis. De quibus et aliis punctis similibus ad praedictos auctores lectorem remittimus.

CAPUT XVI.

An privilegium fori includat exemptionem a legibus civilibus, et qualis illa sit.

Summarium

1. Laici suis legibus nullatenus ecclesiasticas personas ligant. — 2. An privilegium fori clericorum exemptionem a legibus civilibus includat. — 3. Duplex est vis legis civilis, directiva et coactiva, et quid utraque. — 4. Plures alii effectus legum civilium reducuntur ad hanc vim directivam et coactivam. — 5. Distinctio legum civilium ex parte personarum et ex parte materiae. — 6. Leges civiles pro solis laicis latae clericos obligant. — 7. Leges civiles, quae in materia ecclesiastica disponant, nullam inducunt obligationem. — 8. Obiectio. — Eius confirmatio. — 9. Responsio. — Et ad confirmationem. — 10. Leges civiles, quae circa ecclesiarum vel clericorum bona disponant, nullam habent validitatem. — Ratio prioris partis. — 11. Ratio posterioris partis. — 12. Prima opinio. — 13. Secunda opinio. — 14. Auctoris sententia. — 15. An clerici sint exempti a vi directiva legum civilium. — 16. Variae sententiae. — Auctoris opinio. — 17. Leges civiles, etiam non noxiae, non obligant clericos quoad vim coactivam. — 18. Obiectio. — 19. Solvitur. — 20. An leges civiles valeant clericorum contractus irritare.

1. Supponimus, ecclesiasticam immunitatem includere exemptionem ab obligatione et vinculo civilium legum, quatenus a potestate et iurisdictione humana vim aliquam habent. Hoc certissimum est in iure canonico, licet fortasse in civili expresse et in particulari non invenietur. Quod nihil obstat, quia ius canonicum sufficit, ut supra dixi. Hoc autem canonicum ius habetur, in capite *Ecclesiae sanctae Mariae*, de constitut. et dist. 96, per multa capita; in quibus locis etiam dicitur, laicos nullam habere potestatem seu iurisdictionem in ecclesias, vel ecclesiasticas personas. Quod etiam multa concilia testantur, ut in superioribus probatum est. Constat autem, neminem posse sua lege obligare eum, in quem iurisdictionem non habet; ergo neque legislatores laici possunt suis legibus clericos ligare, quia, ut dictum est, nullam iurisdictionem in eos habeat; iurisdictio autem legislativa magna est; cum ergo concilia *nullam* dicant, etiam hanc negant. Iuvatque Authent. *Cassa*, Cod. de episcop. et cleric. ubi cassa et irrita dicuntur esse omnia statuta laicorum ecclesiasticae libertati contraria; nam eo ipso, quod leges civiles fiant ad ligandos clericos, libertati ecclesiasticae repugnant. Hoc igitur in genere certum est; quomodo autem sit intelligendum, ampliendum, vel limitandum, explicandum superest.

2. Prius autem adverto, aliquos dubitare, an sicut immunitas ecclesiastica, ita etiam privilegium fori clericorum hanc exemptionem a vinculo civilium legum includet. Dico tamen, quaestionem hanc esse de solo nomine. Nam si nomen fori stricte sumatur, solum comprehendere videbitur exemptionem a iudiciis fori saecularis tam in causis civilibus, quam in criminalibus, quia forum proprie significat locum, ubi iudicia exercentur, et consequenter etiam ipsum iudicium, vel iurisdictionem, per quam exercetur. Unde si privilegium fori ita stricte sumatur, non comprehendet totam clericorum libertatem. Nam immunitas seu exemptio clericorum, de qua tractamus, plura comprehendit, ut in principio huius libri dixi, scilicet immunitatem ab aliquibus oneribus, muneribus, tributis, et legibus saecularibus; quae omnia libertas ecclesiastica comprehendit. Potest tamen privilegium fori in tota hac amplitudine accipi. Sic enim duo solent distingui privilegia clericorum, scilicet, canonis et fori, ex quibus prius solum significat specialem immunitatem a violenta manus impositione, et ideo sub privilegio fori, ut adaequata sit numeratio, reliqua libertas tota personarum ecclesiasticarum comprehendenda est. Et ita loquitur expresse Sylvest. verbo *Ecclesia*, 1, q. 5, vers. *Primum*. Nec sine fundamento, nam privilegium fori ut diximus, non solum eximit clericum a iurisdictione temporali inferiorum magistratuum, sed etiam a suprema regum et imperatorum iurisdictione: quia ergo ab illa eadem iurisdictione manant omnes leges

civiles, et omnia onera, quae per huiusmodi leges possunt imponi; ideo privilegium fori extensum est ad exemptionem ab his omnibus significandam. Quapropter explicata exemptione a iudiciis, ut hoc privilegium integre declaremus, superest, ut exemptionem a legibus exponamus; nam sub hac omnes aliae immunitates includuntur.

3. Ad hac autem explicandum, oportet supponere, multiplicem esse vim legis humanae, id est civilis, de qua specialiter loquimur. Duo tamen sunt praecipua capita, ad quae alia reduci possunt, scilicet vis directiva et coactiva. Et ne sit in verbis aequivocatio, ut esse solet, per vim directivam intelligimus potestatem praecipiendi sub obligatione non solius poenae, sed etiam conscientiae. Vis autem coactiva est vis cogendi per poenam; nam licet haec coactio ordinarie fiat in executione per homines, scilicet per iudicem et ministros eius; tamen etiam fit suo modo per legem, idque dupliciter, scilicet vel imponendo tantum debitum, seu reatum certae poenae transgressoribus legis, vel infligendo etiam ipsam poenam, quando talis est, ut executione hominis non indigeat, sed per legem ipsam fieri possit, si sufficienter in ea exprimatur.

4. Praeter has duas potestates legis numerari possunt aliae, ut taxare pretia rerum, quod optime potest ad vim directivam reduci, quia ratio iustitiae obligans in conscientia inde resultat. Item irritare contractus, vel illos cum eo rigore prohibendo, vel instituendo formam, sine qua validi non sint, quod aliquibus visum est poenale, et ideo ex virtute coactiva proficisci. Sed hoc non semper ita est; nam interdum fit propter solam directionem morum, et bonum regimen reipublicae; et tunc magis pertinet ad vim directivam. Item habet lex vim imponendi tributum reale, vel personale, et huc etiam spectat impositio cuiuscumque oneris, vel saecularis muneris praesertim sordidi, et vilis, seu onerosi magis, quam honorifici. Et ex hac parte reputatur haec virtus legis quasi coactiva, quamvis revera proprie talis non sit, quia per se haec non imponuntur per modum poenae propter culpam, vel legis transgressionem, sed directe et per se, quia in humana republica necessaria sunt. Declarandum est ergo, quomodo per privilegium fori clerici ab his omnibus eximantur; in hoc vero capite solum dicemus de legibus ut praecipientibus, vel prohibentibus, sive pure, sive adiecta poena, in capitibus vero sequentibus de aliis legibus praesertim onerosis.

5. Prius vero iterum distinguendae sunt leges civiles ex parte personarum, et ex parte materiae. Nam communiter hae leges generaliter feruntur pro omnibus civibus, abstrahendo a laicis et clericis; utrique enim cives sunt, et civitatem componunt. Aliquando vero feruntur pro solis laicis, possent etiam aliquando ferri pro solis clericis, possent, inquam, facto; quid vero de iure dicendum sit, videbimus. Deinde materia legis aliquando esse potest propria clericorum, quae potius erit ecclesiastica, quam civilis; aliquando est propria laicorum, saepius vero est communis utrisque. Item aliquando materia, vel dispositio legis, sive in specie, sive generatim factae, est onerosa clericis, vel eorum statui minus decens, aliquando vero est favorabilis, interdum vero est indifferens. Quia licet respectu communitatis utilis sit, nihilominus respectu singularum personarum interdum affert incommodum, licet frequentius omnium commodis prospiciat; iuxta hanc ergo legum varietatem, varie etiam de hac exemptione iudicandum est.

6. Nonnulla vero ex dictis colligere possumus, quae clara et extra controversiam sunt. Primum est, leges civiles latas pro solis laicis clericos non obligare. Hoc enim verum est, non solum ratione exemptionis, sed etiam propter formam talis legis; nulla enim lex obligat, nisi personas, ad quas loquitur, seu dirigitur. Secundum est, leges etiam civiles, quae disponunt in materia mere laica et saeculari, licet cum laicis personis in particulari non loquantur, sed indefinite ferantur, clericos non obligare, ut leges civiles ordinantes iudicia saecularia, non obligant in foro ecclesiastico, et sic de aliis. Ratio est clara, tum propter exemptionem, tum etiam quia materia legis restringit eius obligationem ad eas personas, quarum propria est talis materia, ut est per se clarum.

7. Tertio dicendum est, leges civiles, si in materia ecclesiastica disponant, nullam obligationem inducere, propter exemptionem talis materiae. Haec assertio constat ex dictis supra cap. II, ubi ostendimus, res omnes et causas ecclesiasticas a iurisdictione laicorum exemptas esse; ergo leges latae a laicis circa huiusmodi materias sunt ipso iure nullae ex defectu iurisdictionis. De qua re plene dixi in tomo *de Legib.* libro IV, capite II. Unde quarto addendum est, leges civiles disponentes circa personas clericorum in particulari, etiam si in materia civili disponere videantur, non obligare clericos ratione exemptionis illarum. Haec assertio simul cum praecedenti expresse traditur in capite *Ecclesia sanctae Mariae*, de Constitut. et capite *Quae in ecclesiarum*, eodem titulo, et cap. ultimo de rebus eccles. non alien. et in cap. *Bene quidem*, cum multis sequentibus 96. dist. Quibus locis late hanc materiam tractant auctores, praesertim Panormitanus, et Felinus, et Bartholus in leg. *Cunctos populos*, Cod. de Summa Trinitate. Ratio autem ibidem redditur, quia super ecclesiis et ecclesiasticis personis nulla est laicis attributa potestas, *quas ob-*

sequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi. Hinc enim fit, ut huiusmodi leges non obligent clericos, non quia sint validae, et ad illos non extendantur, sed potius, quia nullae sunt ex defectu iurisdictionis in personas, ad quas diriguntur.

8. Dices, hoc ad summum procedere, quando tales leges civiles detrimentum vel onus aliquod afferunt clericis; secus vero esse debere, si sint favorabiles clericis; quia privilegium, quod in favorem datum est, non debet ita extendi, ut privilegiato noceat, sed quod huiusmodi leges sint nullae, etiam si sint favorabiles clericis, in nocumentum eorum caderet; ergo non est verisimile, privilegium exemptionis ad hunc effectum extendi. Et confirmatur: nam princeps laicus potest clerico privilegium validum conferre, ut sumitur ex cap. *Novit,* de iudiciis, et ex multis aliis canonibus, et legibus in superioribus allegatis, in quibus imperatores ecclesiis et praelatis, vel ministris earum privilegia conferunt; privilegium autem quaedam lex favorabilis est; ergo.

9. Nihilominus dicendum est quarto, tales leges, etiamsi favorabiles videantur, non posse obligare; de his enim etiam loquitur dict. cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, ut bene ibi Panormitanus exponit in principio, et in fine. Et ratio textus ibi convincit, quia talis lex re vera non est lex, etiamsi ipsa videatur favorabilis, quia a iurisdictione non procedit; ergo non potest obligare. Item est optima ratio, quia eo ipso, quod lex prohibet, vel praecipit clericis in particulari, supponit, et exercet potestatem superiorem in illos; ergo supponit potestatem, quae non est, ac proinde nulla est. Imo eo ipso non potest censeri favorabilis, quia magis nocet usurpando iurisdictionem, quam prosit, aliquid commodi afferendo. Et ita responsum est ad contrariam coniecturam. Ad confirmationem respondetur, aliud esse de privilegio; nam privilegii concessio non est actus iurisdictionis, sed dici potest actus liberalitatis, et dominii illius rei, vel iuris, quod per privilegium datur; et ideo potest quispiam dare privilegium non subdito, imo et superiori, et sic etiam potest laicus concedere privilegium clerico. Nec privilegium habet propriam rationem legis respectu privilegiati, quia per se non imponit illi obligationem, et ita non datur prohibendo, vel iubendo privilegiato, sed concedendo, aliis vero solet praecipere observantiam privilegii, et sic habet privilegium propriam rationem legis, ut in materia *de Legibus* latius declaravi. Atque ita leges civiles concedentes privilegia clericis, favent quidem clericis, non tamen ligant, obligant autem laicos, ut clerici talia privilegia observent.

10. Quinto addere possumus ampliando superiorem assertionem, leges etiam civiles in particulari disponentes circa bona ecclesiarum, vel clericorum non esse validas, nec posse ecclesias aut clericos obligare. Ita docent Glossa et doctores, praesertim Abbas in d. cap. *Ecclesia,* num. 20, et 21. Et quod attinet ad ecclesiastica bona, habetur expresse in illo textu, et in d. c. *Bene quidem*, cuius decisionem Innocentius III. in priori cap. allegat. Nam ibi statutum cuiusdam Basilii laici, quia in particulari statuebat circa bona Ecclesiae, etiam in eorum favorem irritum censetur, quia non fuit auctoritate apostolica confirmatum. Idem sumitur ex cap. *Quae in ecclesiarum*, eodem tit. et cap. ultim. de reb. Eccles. non alien. et ex cap. *Decernimus*, de iudic. ubi negotia omnia ecclesiastica exempta dicuntur a saeculari foro. Ratio autem est, quia bona ecclesiastica inter res sacras computantur, et ideo prorsus sunt exempta a iurisdictione laicorum, non solum humano, sed etiam divino iure, iuxta ea, quae in decretis traduntur tota dist. 96, et quae supra cap. II. tractata sunt.

In bonis autem propriis, seu patrimonialibus clericorum non militat ratio dicta, quia bona propria clericorum non sunt sacra sicut bona ecclesiarum, et ideo necesse non est, ut eadem vel tanta exemptione gaudeant, quanta bona ecclesiastica seu ecclesiarum. Ratio autem differentiae reddi potest, quia ecclesiastica bona videntur esse sub immediato dominio Dei, et ideo nemo potest circa illa disponere, nisi vel Deus ipse, vel dispensatores suorum mysteriorum et bonorum ab ipso constituti. Bona autem clericorum immediate sunt sub dominio talium hominum, quod illis convenit, non ut clerici, sed ut cives, vel homines sunt, et ideo circa talia bona videntur posse disponere leges civiles.

11. Sed nihilominus etiam in his bonis clericorum veram esse censeo sententiam Panormitani, quamquam iura, quae allegat, non directe hoc disponant, sed per argumentum a simili, vel a paritate rationis afferantur. Ratio vero illam convincit, quia non potest lex civilis aliquid in particulari disponere circa bona clericorum, nisi obligando clericos ad talis legis observationem, quia bona adhaerent personae, et lex disponens circa bona, non potest nisi per aliquam personam observari. Sed lex civilis non potest in particulari obligare personas clericorum; ergo nec circa illorum bona in particulari disponere. Item lex non fertur sine iurisdictione; nemo autem habet iurisdictionem, seu potestatem iuridice disponendi circa bona alicuius, nisi habeat iurisdictionem supra personam. Cum ergo rex temporalis iurisdictionem non habeat circa personam clerici, neque habere potest circa bona, quae adhaerent personae tanquam accessorium principali; ergo lex facta a

potestate civili circa bona clericorum in particulari est nulla tanquam sine iurisdictione facta. Ratio autem in contrarium solum probat, non ita certum esse, bona clericorum esse iure divino exempta a potestate civili, sicut est certum de ecclesiasticis bonis, quia non sunt ita immediate et quasi per se exempta. Nam res sacrae, et bona Ecclesiae exempta sunt propter sanctitatem quamdam, quam participant per immediatam habitudinem ad Deum; bona autem clericorum exempta sunt propter habitudinem ad tales personas exemptas; hoc autem non obstat, quominus illarum exemptionem participent.

12. Sexto addendum est, leges civiles, quae generaliter loquuntur ad cives, abstrahendo a clericis vel laicis, et disponentes in materia temporali omnibus communi, ad eorumque mutuam societatem et uniformitatem pertinente, obligare clericos quoad vim directivam. In hac assertione conveniunt omnes catholici, quos in superioribus retuli, et late tractavi in lib. III. *de Legibus*, cap. XXXIV. Et ratio ex parte causae finalis est, quia uniformis observantia talium legum est necessaria ad reipublicae pacem, et ad servandam inter cives aequitatem; ergo et obligatio directiva debet esse generalis omnibus. Ex parte autem principii efficientis, seu potestatis talem obligationem imponentis, non omnes eamdem reddunt rationem. Multi enim putant, id provenire ex vi potestatis et iurisdictionis principis temporalis: quoad has leges ferendas, dicunt retinuisse iurisdictionem in omnes, etiam clericos, quia ita erat necessarium ad convenientem totius reipublicae gubernationem; et ideo non oportuit, clericos eximi quoad hanc partem, cum usus talis exemptionis non esset futurus utilis reipublicae christianae, ac proinde non esset in illa observandus. Unde, sicut supra diximus, clericum ut actorem contra laicum esse obnoxium iudicio saeculari in causa temporali, ac subinde quoad hunc actum non esse exemptum; ita non est inconveniens, clericum ut civem communicantem cum laicis in huiusmodi actionibus communibus non esse exemptum a virtute et iurisdictione legis civilis, quoad vim directivam. Atque hunc modum dicendi avide arripiunt haeretici et schismatici, illumque approbant multi catholici doctores, quos in loco citato retuli, et non est improbabilis, secluso schismaticorum spiritu et errore circa totam exemptionem clericorum.

13. Aliorum tamen sententia est, clericos non obligari ad observandas huiusmodi leges ex vi ipsarum legum, id est ex vi iurisdictionis, quam legislatores civiles habeant in clericos, sed ex vi rationis, id est, quia posita tali lege iusta de re ad omnes pertinente, et quae a clericis decenter, et sine speciali gravamine servari potest; ratio naturalis dictat, esse servandam etiam a clericis; vel quia sunt partes talis communitatis, et turpis est pars, quae non concordat toti in his, quae commode potest; vel quia non servabitur aequitas debita inter clericos et laicos, si laici huiusmodi leges servent, et non clerici. Quae posterior ratio maxime locum habet in legibus definientibus medium iustitiae, quales sunt illae, quae valorem et pretium rerum taxant; de quibus propterea nemo dubitat, servandas esse a clericis ex vi iustitiae naturalis, sive obligentur vi talium legum, sive non. Eademque ratio procedit de legibus disponentibus circa quasdam actiones humanas, quasi reciprocas, et quamdam mutuam habitudinem inter ipsos cives includentes; quia tales leges non possunt, vel cum securitate, vel cum aequitate servari a laicis, quin serventur a clericis, ut sunt leges prohibentes talia arma, vel ne tali tempore, aut loco ferantur; vel prohibentes, ne tales res, aut merces extra regnum trahantur, et similes. Prior vero ratio habere poterit locum circa leges disponentes de aliis actionibus civium, in quibus non invenitur hic mutuus respectus aequitatis aut securitatis, conservationis, aut rerum abundantiae ad omnes pertinentis; sed solum pertinent ad convenientem vivendi modum uniuscuiusque secundum politicum statum, ut sunt verbi gratia leges prohibentes ludum alearum, et similes, quibus regulariter adiungitur ratio scandali, si a clericis non serventur.

Atque hanc sententiam, quod leges huiusmodi non obligent clericos ex vi iurisdictionis laicae, sed ex vi rationis, defendit Bellarminus in suis controversiis, praesertim in ultima editione, et saepius illam inculcat in his posterioribus opusculis, scilicet, in libro Recognitionum, et in libro contra Barclaium, et in Apologiis contra regem Angliae. Et ideo rex ipse saepius circa hunc articulum ipsum mordet, ut in Praefatione pagina 25, et in catalogo mendaciorum sub titulo *Nova dogmata*, ut in fine Apologiae. Verumtamen neque sententia haec nova est, nec peculiaris Bellarmini, sed antiqua et multorum gravium auctorum, ut in citato lib. *de Legibus* ostendi, et ideo immerito rex vel illam novitatis accusat, vel de Bellarmino specialiter conqueritur. Neque etiam rationem aliquam, vel testimonium alicuius momenti affert, sed solum Bellarminum vel odii, vel affectus in reges temporales minus propensi insimulat; quod valde frivolum est, nisi forte apud illos, qui veritatem suis inordinatis affectibus repugnantem odium reputant.

14. Aliunde vero illa sententia optime fundatur in divino iure concedente simpliciter hoc privilegium. Additis testimoniis conciliorum et canonum dicentium, laicis supra clericos nullam esse attributam

potestatem vel iurisdictionem, sine qua non possunt directe et ex vi legis illos obligare. Item hac ratione non possunt reges obligare clericos legibus illis peculiariter impositis; ergo eadem non possunt eos obligare ex vi sui praecepti per legos communes, quia lex quoad vim suam non transcendit potestatem ferendis illam. Et ita sententia haec quoad banc partem negativam probabilior est et vera, quoad aliam vero partem, explicandi obligationem ex sola vi rationis, est quidem probabilis; tamen si nude et praecise intelligatur, saepe invenietur insufficiens ad gravem obligationem convincendam. Et ideo libenter addere soleo, obligationem illam etiam niti in virtute canonum disponentium, ut huiusmodi leges a clericis serventur, quos in citato loco retuli cum auctoribus, qui obligationem talium legum hoc modo declarant, et rationibus, quae hunc modum dicendi confirmant. Quae non repugnat seutentiae dicenti, has leges obligare ex vi rationis, quia illa non excludit acceptationem canonum, aut virtutem eorum, nec prohibet recursum ad illam, quando sola vis rationis gravem obligationem in clericis ad huiusmodi leges civiles servandas non ostenderit.

15. Sed quaeres, supposita hac sententia, quod clerici non obligentur ad observationem harum legum ex vi illarum, sed aliunde, an clerici simpliciter dicendi sint exempti, vel potius non exempti a vi directiva talium legum. Et ratio dubitandi est, quia si non obligantur in virtute illarum, non potest esse nisi ratione exemptionis a iurisdictione, qua feruntur tales leges, ut declaratum est; ergo simpliciter dicendi sunt exempti a talibus legibus. Item qui non tenetur ex obedientia legi parere, profecto exemptus est ab illa; clerici autem, si non obligantur talibus legibus ex vi illarum, non tenentur illas servare ex vi obedientiae auctoribus earum debitae; ergo sunt exempti a talibus legibus. In contrarium vero est, quia clerici absolute tenentur observare tales leges; ergo absolute non sunt ab illis exempti, quia exemptio absolute dicit libertatem et carentiam obligationis; quomodo ergo obligatus manens potest dici exemptus?

16. Propter quas rationes varie solent loqui auctores. Aliqui enim, licet dicant, clericos non obligari his legibus virtute illarum, negant nihilominus esse exemptos ab illis. Alii vero consequenter putant dicendum, illos esse exemptos etiam a vi directiva talium legum, quandoquidem non vi illarum obligantur, sed rationis vel canonici iuris. Mihi tamen videtur controversia solum de modo loquendi, existimoque, proprie dici posse, illos non esse exemptos ab observantia talium legum, neque ab obligatione faciendi id, quod per ipsas praecipitur, et vitandi, quod prohibetur. Et nihilominus posse etiam dici, esse exemptos a virtute, seu proprio vinculo earumdem legum; nam haec duo non repugnant, et utrumque probant rationes pro utraque parte factae. Et ita potest de clericis dici, observare has leges ut liberos a iugo illarum, quia non sunt liberi a iugo rationis naturalis, et iuris canonici, quod ad perfectam exemptionem pertinet, et ipsorum statui consentaneum est.

17. Ultimo dicendum est, leges civiles etiam communes omnibus civibus et clericis non noxias, neque indecentes, non obligare clericos quoad vim coactivam, ac subinde exemptionem ab huiusmodi vi talium legum ad plenam ecclesiasticorum libertatem maxime pertinere. Assertio est certa, in qua conveniunt omnes doctores catholici, quos loco supra citato allegavi. Sequiturque manifeste ex praecedenti; nam si verum est, has leges non obligare clericos virtute sua etiam obligatione directiva, multo minus poterunt cogere illos vi coactiva. Declaratur autem simpliciter in hunc modum, quia lex in tantum ligat vi coactiva, in quantum poenam imponit; quod duobus modis potest efficere, scilicet vel ipso facto inferendo poenam, vel praescribendo per iudicem inferendam. Priori modo non potest lex civilis per se ipsam punire clericum, quia exemptus est in criminalibus a foro saeculari, ut supra probavimus, quod verum est non solum de foro inferioris iudicis, sed etiam supremi regis, ut etiam ostendi; ergo lex civilis, seu regia non procedit a potestate coactiva clerici: ergo non potest per se ipsam illum punire, quia virtus eius commensuratur potestati, a qua procedit. Et confirmatur, quia non potest princeps temporalis in actuali seu personali iudicio sententiam (quam ab homine vocant) contra clericum proferre: ergo nec potest per legem sententiam latam in clericum dicere, seu sub tali sententia clericum comprehendere, quia extra forum suum ius diceret.

Neque etiam leges imponentes poenam posteriori modo, possunt exercere vim suam in clericos, quia non exercent illam, nisi mediante iudice; aut ergo iudex ille erit laicus, aut clericus. Si sit iudex laicus, non solum non potest exequi talem poenam in clericum, verum etiam nec condemnare illum, nec cognoscere de causa, vel de peccato eius, etiamsi legem civilem fuerit trangressus, quia non est iudex competens eius in aliqua causa sive civili, sive criminali, ad quam clericus ut reus trahatur, sicut ostensum est: ergo per iudicem saecularem non potest lex civilis suam vim coactivam in clericum exercere. Si autem iudex sit ecclesiasticus, non tenetur poenam legis civilis clerico imponere; tum quia saepe non erit vel decens, vel accommodata statui clericali; tum maxime, quia iudex ecclesiasticus non tenetur secundum leges civiles iudicare, aut poenas impone-

re, sed secundum ius caeonicum; quod si in illo nulla lex sit designans poenam pro tali delicto inferendam, iudex ecclesiasticus arbitrio suo illam imponet. Et poterit quidem, si opportunum, et absque inconvenienti fieri posse iudicaverit, leges civiles imitari (nam canones ipsi hoc non dedignantur, ut ipsimet dicunt), non tamen tenetur. Nam lex civilis designando poenam per iudicem imponendam, instruit, obligando, iudicem saecularem, non ecclesiasticum, super quem iurisdictionem non habet. Et quamvis lex illa ut imponens poenam in communi loquetur, abstrahendo a iudice saeculari, vel ecclesiastico, nihilominus sub ea ratione non est ex illis legibus communibus, quas clerici observare tenentur. Quia uniformitas in suppliciis, et poenis in omnibus membris reipublicae non pertinet ad bonum regimen eius; ideoque nec canones illam praecipiunt, nec ratio naturalis illam dictat, sed potius postulat, ut pro diversitate statuum diversis modis transgressores puniantur. Definire autem poenas clericis accommodatas pro quecumque delicto, non pertinet ad leges civiles, sed ad ecclesiasticas, et ubi illae defuerint, arbitrio ecclesiastici iudicis merito relinquuntur, quia ipse etiam melius iudicabit de qualitate poenae clerico imponendae, quam civilis potestas sive per sententiam, sive per legem loquatur; ergo nullo modo lex civilis sub vi sua coactiva clericum comprehendit.

18. Dices: Ergo clericus puniri non poterit propter transgressionem legis civilis, vel saltem iudex ecclesiasticus non tenebitur, illum propter tale delictum punire; consequens est valde absurdum, quia inefficax valde esset vis directiva sine ulla coactiva, et delicta publica contra commune bonum manerent impunita. Prior sequela probatur, quia clericus exemptus est a vi coactiva legis civilis; ergo exemptus est non solum a tali specie poenae, sed etiam simpliciter a poena, quia alias lex ille aliquam vim coactivam exerceret in clericum, ligando illum ad poenam, seu debitum poenae inferendo. Et a fortiori non tenebitur iudex ecclesiasticus tale delictum punire, quia vel reus ex vi talis legis simpliciter non subiicitur poenae, vel certe iudex ipse non tenetur secundum talem legem iudicare, et ideo sicut non tenetur reum punire tali modo, ita nec simpliciter punire.

19. Respondetur negando sequelam quoad utramque partem; nam transgressor talis legis quamvis sit clericus, eo ipso quod transgreditur legem, quam quocumque titulo servare tenetur, fit reus poenae, non ex vi legis civilis, sed ex vi iuris naturalis et gentium, quo peccator fit reus poenae non solum apud Deum, sed etiam apud homines, quando crimen rempublicam offendit. Et ita cessat ratio in contrarium, quia hic reatus poenae non oritur proprie ex vi coactiva legis civilis tanquam ex causa, sed ex lege naturali; lex autem civilis solum fuit quasi remota occasio, quia non posita illa lege, actio illa non fuisset mala, et consequenter nec poena digna. Similiter ad alteram partem dico, teneri iudicem ecclesiasticum punire simile delictum clerici, si ad iudicium suum deferatur, non ex vi legis civilis, ut probat argumentum, sed ex vi legis iustitiae et officii sui, quo tenetur vindicare, et emendare delicta subditorum suorum, contra quamcumque legem commissa. Eo vel maxime, quod illud crimen magis est contra legem canonicam, vel naturalem, quam contra legem civilem, etiam si existentiam talis legis praerequirat.

20. Quaeri tandem hic potest, an haec exemptio clericorum respectu civilium legum extendatur ad vim irritandi aliquos actus, seu contractus humanos, quam hae leges interdum exercent: quod est quaerere, an lex civilis irritans contractus; qui tam a clericis, quam a laicis fieri solent, irritet etiam illos factos a clericis, ut verbi gratia, an testamentum factum a clerico sine solemnitate requisita iure civili, sit validum, etc. Respondeo breviter, distinguendum esse de irritatione; quaedam enim est poenalis, ut quae in poenam imponitur, vel quae resultat ex inhabilitate aliqua ipso iure imposita per legem in poenam alicuius criminis; alia vero est irritatio, quae per se fit propter bonum commune, etiamsi culpa operantis non intercedat. Dico ergo, legem civilem irritantem, si proprie poenalis sit, non comprehendere clericos quoad vim seu actum irritandi. Probatur, quia lex civilis non ligat clericum quoad vim coactivam, nec quoad poenam ipso facto impositam, quaecumque illa sit, ut probatum est; sed talis irritatio fit per vim coactivam legis, et per modum cuiusdam poenae imponitur; ergo non ligat clericum irritando actum eius, sicut etiam si imponat aliquam inhabilitatem ad similem actum, non inducit illam in clericum, quia omnes rationes factae de ceteris poenis, etiam in his procedunt.

At vero si lex civilis per se directe irritet actum propter bonum commune, dicendum est, comprehendere clericos quoad vim irritandi, quia tunc non pertinet ad vim coactivam, sed ad directivam. Essetque hoc manifestum, si verum esset, leges huiusmodi obligare clericos ex vi legis et iurisdictionis, quia tunc nihil est, quod eximat clericum a tali effectu legis cum ab eadem iurisdictione directive morum procedat. Verumtamen etiam tenendo has leges solum obligare clericos vi rationis, id asseruit Vasquez 1.2, disp. 167, cap. 4, quia talis, inquit, irritatio necessaria est, ut pax et bona reipublicae gubernatio constet. Quod non caret difficultate, quia irritatio haec positiva, seu per hominem inducta non fit sine iurisdictione, et potestate supra personam, vel voluntatem, cuius actus irritatur. Et ideo merito addere pos-

sumus, legea civiles habere hunc effectum, quia per ius canonicum simpliciter quoad vim directivam acceptantur, atque ita irritatio illa fundatur in iurisdictione potius ecclesiastica, quam civili. Unde etiam praedicta assertie limitanda est, ut nen procedat, quande ius canenicum alia via sustinet actum, vel in faverem clericl, vel, ut sic dicam, in favorem ipsius actus, tunc enim praevalet ius cenenicum respectu clericorum. Ut, verbi gretia, testementum clerici valet sine solemnitate civili, quia ius canenicum minori contentum est in favorem ultimae veluntatis, cap. *Cum esses*, de testament. et idem est in similibus.

CAPUT XVII.

Quale sit ecclesiarum privilegium quoad suam suorumque bonorum exemptionem ab oneribus et a potestate saeculari.

Summarium

1. Variae acceptiones Ecclesiao. — 2. Qune ex his acceptionibus praesenti instituto inserviat.—3. Variae ecclesiarum immuoitates. —4. Duplicia sunt bona ecclesiastica: quaedam specialiter consecrata, quaenam non. — 5. Res divioo cultui dicatae eximuotur ab usibus humanis. — 6. Omnia bona ecclesiarum gaudeot privilegio fori.—7. Ratio huius exemptionis.—8. Bona ecclesiastica etiam a legibus civilibus sunt exempta.— 9. Exempta sunt quoque a iudiclis saecularibus.

1. Superest dicendum de alia virtute legis humanae, quae est ad impenendum onere vel tributa subditis: et queniam haec interdum persenis, interdum rebus ipsis selent imponi, ideo de illis singillatim dicendum est. Quia vero non salum clerici, sed etiam ecclesiae ipsae hac gaudent immunitate, dicemus prius de ecclesiis ipsis et ecclesiasticis bonis, postea vere de clericis et eerum benis. Distioguimus ergo in primis bona ecclesiastice e benis clericorum; nam priera, ut supra dixi, sunt magis sacre et religiosa, quia ad divinum cultum et ad opera pietatis per se ordinantur, bona autem clericorum de se mere temparalia sunt, quamvis personis ecclesiasticis quasi adhaereant, et idee de his postea dicemus.

Nunc circa bona ecclesiestice est ulterius advertendum, multa sub illis comprehendi passe, inter quae primum lecum tenent ipsaemet ecclesiae, a quibus reliqua bena sacra ecclesiastica denominari videntur. Quaeri autem potest, quid nemine ecclasiarum, vel ecclesiae hic intelligamus. Potest enim intelligi vel templum ipsum, quod ad usum sacrificii, sacramenterum, et ut in eo fideles ad erandum et verbum Dei audiendum conveniant, dedicatum, et consecratum est: vel potest nemine ecclesiae particularis intelligi collegium clericorum, qui unicuique ecclesiae seu templo ad servitium eius, et divini cultus, et fidelium curam, ceterarumque rerum sacrarum et bonerum custodiam et administratienem deputati sunt. Vel tertio, nomine ecclesiae particularis intelligi potest tota cengregatie fidelium ad eamdem ecclesiam, seu templum pertinentium, quatenus in illa recipiunt sacramenta, et illius pastori in his, quee ad animam pertinent, proxime subsunt, et secundum eam ratienem peculiarem unionem spiritualem habent.

2. Et quamvis verum sit, vocem illam in emnibus his significationibus esse usitatam, praesertim in prima et tertia; nihilominus haec ultima presenti instituto non inservit. Quia ecclesia ille mode sumpta non habet peculiarem exemptionem, seu libertatem ecclesiasticam praeter eam, quae ad spirituale regimen spectat, de qua diximus in cap. II. Neque illa congregatio babet alia ecclesiastica bona praater ea, quae ad clerum vel templum spectant. Ecclesie etiam secundo modo accepta, quae frequentius dicitur clerus, vel capitulum, si consideretur ut persona quaedam ficta, eamdem rationem exemptienis habet, quam clerici, et idee sub illis comprebenditur: si vero spectatur quoad bena ad usum sacrum, et templi deputata eiusque curae cemmissa, sic non habet exemptionem aliam, pracler illam, quam de benis ecclesiasticis explicaturi sumus. Superest erge, ut de ecclesia loquamur, ut est locus sacer, ad cuius servitium, vel ornatum, et ad ministerie sacra, quae in illa sunt, ceteraque opera pietatis elia bona ecclesiastica ordinantur.

3. Petest item ecclesia hoc mode sumpta considerari vel sub generali ratiene rei sacrae, et sic habet exemptiones seu immunitates ceteris rebus sacris, cum quibus in illa generali ratione convenit, communes, de quibus statim dicemus. Vel etiam considereri potest ecclesia sub ratiene propria loci seu domus, quae ad custediendas vel protegendas personas, quee in ea existunt, vel ad eam confugiunt, vel ad custodiam rerum, quae in ea collocantur, ordinatur. Et sub hac ratiene habent ecclesiae et loca sacra, quatenus talia sunt, privilegia quaedam propria et sibi specialiter accemmodata. Quae privilegia in generali sumpta ex ratienc naturali resultant, in particulari vero aliqua sunt per leges canonicas determinata, vel declarata. Supposita enim institutione, et benedictione, vel dedicatione sacra talis loci, ratio ipsa naturalis dictat, ut ab omni actione indecente, vel quae fit coutra reverentiam tali loco debitam, servetur immunis. Quae autem actiones cedant in iniuriam, vel irreverentiam loci sacri, si per legem ecclesiasticam non definiatur, prudenti arbitrio relinquendum erit.

Magna autem ex parte hoc determinavit ecclesiastica lex, privilegia aliquarum immunitatum ecclesiis conferendo. Primo definiendo, per quas actiones ecclesia polluitur iuxta ecclesiasticam institutionem, easque vetando. Secundo prohibendo, ne ecclesiae ut laicae domus tractentur, in eis communia supellectilia sine magna necessitate recipiendo, seu admittendo, c. 2. *de Custodia Eucharistiae*. Tertia praebendo ecclesiis immunitatem et exemptionem ab actionibus forensibus, quae ad saecularia iudicia, vel ad tractanda negotia politica aut bellica, vel ad mercaturam pertinent. Quarto tribuendo ecclesiae peculiarem vim custodiendi bona in eis deposita, vel quovis modo collocata, ut sine speciali sacrilegio per iniuriam inde subtrahi non possint. Denique, ut alia omittam, datum est templis privilegium tuendi reos ad ea confugientes, ita ut a ministris saecularis iustitiae sine iniuria et gravi sacrilegio inde non possint per violentiam extrahi. De quibus immunitatibus dixi late in tract. 2. *de Relig.* toto lib. III, et praesertim de hac ultima a c. 8. usque ad finem, et ideo illa nunc praetermittimus. Solum enim ea tetigimus, ut constet, quomodo ecclesia, prout est locus sacer, ab oneribus, seu actionibus, et (ut ita dicam) passionibus profanis, et ab Ecclesia prohibitis exempta sit. De exemptione autem a tributis respectu ecclesiae sic acceptae nihil dicere necesse est, quia licet sit res immobilis, non est res, ut ita dicam, fructifera temporalium bonorum, seu fructuum, et ideo non est capax tributi, praeterquam quod quatenus Ecclesia est res sacra, habet, ut dixi, omnem exemptionem communem aliis bonis, et rebus sacris, de quibus iam dicendum est.

4. Praeter ecclesias ergo cetera ecclesiastica bona in duo membra distingui possunt: quaedam sunt, quae proprie dicuntur res sacrae, quia vel per specialem benedictionem consecratae sunt, vel sunt instrumenta divini cultus; aliae vero sunt, quae generale nomen retinent, et proprie dicuntur bona ecclesiastica, sive mobilia, sive immobilia, quae, quatenus ad Dei cultum, sustentationem ministrorum, subsidium pauperum, et alios templorum expensas destinata sunt, inter res sacras computantur, teste d. Thoma 2. 2, q. 99, art. 4, et q. 185, art. 7. De rebus sacris prioris ordinis certum est gaudere multis immunitatibus a communibus usibus, vel ministeriis, et ab omni iniuria, et iniqua alienatione. Nam hoc genus immunitatis ratione naturali fundatum est, quia sancta debent sancte tractari; ea vero, quae Deo dicata sunt, quamdam sanctitatem participant; ergo ipsa ratio dictat, non esse ad usus profanos transferenda. Et ita in lege veteri vasa templi in magna erant veneratione, et ideo specialiter consecrabantur, ut ait d. Thomas, 1. 2, q. 102, art. 4. ad 9; et propterea non poterant ad alios usus profanos vel communes applicari. Unde Daniel. 5. Balthasar rex Babyloniae, qui vasa templi in quodam suo convivio profanare ausus est, statim divinam sensit vindictam, ut ibi Hieronymus, et Theodor. notant, et Stephanus papa I, epist. I. ad Hilar. cap. 3, et habetur in cap. *Vestimenta*, de consecrat. dist. 1. Quin etiam inter gentiles suo modo fuit hoc ius rebus sacris conservatum, ut colligimus ex l. *Inter stipulantem*, § *Sacra*, ff. de verborum obligat. nunc autem maxime iure canonico confirmatum est, ut constat ex cap. *Ligna* cum multis sequentibus, de consecrat. dist. 1, et cap. *Quae semel* cum sequent. 19, q. 3, et ex regula *Semel* de regulis iuris in 6, et novo etiam iure civili declaratum hoc est in l. *Sancimus*, cod. de sacrosanct. Eccles.

5. Pertinet autem haec immunitas ad quamdam venerationem, seu honorarium cultum huiusmodi rerum sacrarum, et ideo in materia de Adoratione explicata est. Et propter eamdem causam non ita convenit haec immunitas aliis bonis ecclesiasticis secundi ordinis, quia illa non sunt proxima instrumenta divini cultus. Ideoque priora bona dici solent exempta ab humano commercio et usu; haec vero posteriora esse possunt in humano commercio, et ad ordinarios usus applicari, dummodo debito modo et cum pietate fiat, ut sumitur ex cap. *Sine exceptione*, cap. *Aurum*, et cap. *Gloria*, cum aliis multis, 12, quaest. 2. Nam quia haec etiam posteriora bona aliquo modo sacra sunt, hoc saltem ex vi suae institutionis requirunt, ut solum in religiosos vel pios usus proxime consumentur, quia ad hunc finem Ecclesiae data sunt, ut multi canones tradunt in dicta 12, q. 2. Quod si bona sint immobilia, vel pretiosa, peculiare habent privilegium, ut alienari non possint, nisi modo et ratione iure canonico praescriptis cap. *Nulli*, cum aliis de rebus Ecclesiae non alienandis.

6. Praeterea omnia ista bona ecclesiastica dici possunt gaudere privilegio fori, seu, quod idem est, esse exempta ab omni iurisdictione, seu potestate saecularium principum seu magistratuum. Primo quoad administrationem, nam per Ecclesiae ministros custodiri, conservari, transferri, aut permutari, distribui, vel quando oportuerit, alienari debent, non per laicos, quibus nulla super haec bona est attributa potestas iuxta supra dicta in cap. II, et XV, et ex dictis ibi constat, immunitatem harum rerum quoad hanc partem ex iure divino descendere, supposita institutione Ecclesiae, et potestate data Petro et successoribus eius ad universas res ecclesiasticas per se, vel per ministros suos administrandas. Unde in concilio lateran. sub Leone X. in bulla de Reformatione curiae, § *Et cum fructuum*, dicitur, prohibitum esse iure divino, ne laici ius administrandi bona ecclesiastica usurpent.

7. Ratio vero est, quia haec bona, si considerentur ut sacra, per se ordinantur ad spiritualem et supernaturalem finem, et ideo ex vi iuris divini administratio eorum ad spiritualem potestatem pertinet. Si vero considerentur ratione meteriae, sic eo ipso, quod tradite sunt Ecclesiae, facta sunt extra dominium et potestatem laicorum, et divino cultui dicata sunt, et sub speciali ratione sub dominio Dei constituta, ut significavit concilium tridentinum sess. 25, cap. 1. de Reformat. prohibens episcopis, ne res ecclesiasticas, *quae Dei sunt*, consanguineis denent, qui modus loquendi est frequens in sacris canonibus, ut videre licet in multis decretis, 12, q. 1, et 2, 16, q. 1, et 7, et in cap. *Cum secundum Apostolum* de praebend. ubi haec bona vocantur patrimonium Christi; quod etiam babetur in cap. *Cum ex eo* de Eiect. in 6, et in cap. *Tua nobis*, de praebend. decimae peculiari titulo et modo dicuntur esse bona Dei. Ergo administratio talium bonorum ed eos pertinet, quos Deus dispensatores suorum bonorum constituit; huiusmodi autem dispensatores sunt praecipue Romanus Pontifex, et sub illo episcopi in suis dioecesibus, iuxte mensuram potestatis sibi concessae, ut Pontifices, et varia concilia docuerunt, quae apud Gratianum videri possunt dist. 96, praesertim cap. 1, et ultimo, et dicta 12, q. 1, et 2, et 17, q. 1, et 7. Et optime Ambrosius in cap. *Convenior*, 23, q. 8, ex epist. 33. ad sororem. Et propterea sacrilegi appellentur, qui per potestetes saeculares buiusmodi bona ecclesiastica usurpant, tanquam rerum sacrarum violatores.

8. Secundo dici possunt baec bona gaudere privilegio fori, quia exempta sunt e legibus civilibus, ita ut nibil circa ille in perticulari disponere possint, ut ex dictis in capite praecedendi satis notum est, et sumitur ex cap. *Ecclesia*, et cap. *Quae in ecclesiarum*, de constitut. et cap. ult. de rebus Ecclesiae non alienandis. Et treditur apertissime in concilio romano sub Symmacbo, qued allegavit Innocentius III. in dicto cap. *Ecclesia*, et refertur in cap. *Bene quidem*, 96. dist. ubi lex quaedam auper ecclesiastica bona lata a quodam Basilio bomine laico, et urbis Romae praefecto, licet esset favorabilis Ecclesiae, nulla declaratur ex defectu potestatis, ue in exemplum remaneret praesumendi, quibuslibet laicis, quamvis religiosis, vel potentibus in quacumque civitate quolibet modo aliquid decernere de ecclesiasticis facultatibus, quarum solis sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissa docetur. Ratio ergo est, quia taies leges sunt nullae, utpote sine iurisdictione factae; nam sicut civilis megistratus aut princeps non babet potestatem administrendi ecclesiastica bona, ita nec iurisdictionem habet ad ferendas leges, per quas circa eadem bona aliquid disponat. Tum quia eadem ratio versatur, videlicet, quod baec bona eo ipso, quod speciali titulo facta sunt divina, et spiritualia per specialem habitudinem ad supernaturalem finem, constituta sunt extra obiectum, et materiam iurisdictionis temporalis. Tum etiam, quia dispositiones legum circa aliqua boua continent, ut sic dicam, principalem dispositionem et administrationem talium bonorum quasi eminenter, seu virtute; quia buiusmodi leges sunt regulae, per quas dirigi debet telium bonorum edministratio; ergo qui talia bena administrare non possunt, multo minus poterunt leges circe illa condere. Quapropter non minus iuris divini est baec exemptio a lege civili, quam ab administratione laicorum. Est tamen variis modis determinata baec exemptio per ecclesiasticos canones praescribentes medum circa alienationes, translationes, et alios modos dispensandi, vel administrandi baec bona, ut videre licet in decretis antiquis allegatis praesertim 12, quaest. 1, et toto titulo de rebus Eccles. non alien. et in cap. *Pastoralis*, de bis, quae sunt a praelatis sine consensu capituli. Unde per easdem leges canonicas aucta est baec exemptio per varia privilegia ecclesiis concessa circa bona sua, ut circa alienationes, praescriptiones, et similia, de quibus bic non est dicendi locus, sed videri possunt docteres canonistae in cap. *Nulli*, de rebus Ecclesiae non alienandis, et summistae praesertim Sylvest. verbo *Alienatio*, et verbo *Ecclesia*, 2, et 3.

9. Tertio eadem ratione gaudent baec bona exemptione ab onere iudicii saecularis. In quo breviter advertendum est, duobus modis posse haec bona eonsiderari, primo praecise quatenus res sacrae sunt, et ut sic manifestum est, non posse circa illa versari saecularia iudicie; nam si dubitatio aliqua, vel lis circa illa, ut sacra sunt, moveatur, ex ipsa rei natura et divino iure ad ecclesiasticum iudicium pertinet, quia est meteria sacra et spiritualis, ut si tractetur, an Ecclesia sit polluta, nec ne, vel an calix sit recte consecratus, et similia. Alio modo possunt baec bona considereri ratioue materiee, secundum quam temporelia bona sunt, et de illarum dominio, vel iure utendi, aut fruendi illis litigari potest; et hoc modo etiam constat, baec bona esse exempta a iudicio saeculari, ut notant Glossa, Panormit. et doctores in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de constitut. per illum textum, et per cap. *Si clericus*, cum similibus de fore comp. et cap. *Decernimus*, de iudiciis cum aliis, quae cap. XIII. adduximus. Haec enim pars fere coincidit cum bis, quae ibi diximus de exemptione clericorum in causis civilibus. Nam si clerici eximuntur quoad propria bona a saeculari iudicio, multo megis quead bona ecclesiastica. Unde boc intelligendum est cum declaratione ibi addita,

nimirum, ut precedat, quende ipsa ecclesia est rea, seu in iudicium vocetur a laico, vel (quod perinde est) quando laicus praetendit, talia bona esse sua, vel aliquod in cis ius habere. At vero si e ceeverse ecclesie, seu pastar eius pro huiusmodi benis, quee ecelesiastica esse praetendit, laieum conveniat, tunc non babet lecum exemptio a saeculari iudicio, quia reus in foro sue conveniri debet, nisi fortasse sacrilegium intercesserit, ratienc cuius potest reus immediate trahi ad iudicium ecclesiasticum, ut in praedicte capite satis explicatum est.

CAPUT XVIII.

An exemptio a tributis saecularibus conveniat ecclesiis, earumque bonis, quatenus Christi patrimonium sunt.

Summarium

1. Bona ecclesiastica quaedam sunt mobilia, quaedam immobilia: quid utraque. — 2. Quae sint tributa saecularia. — 3. Duplex tributum saeculare. — 4. Prima conclusio: Omnia bona ecclesiastica sunt a tributis exempta. — 5. Probatur ratione. — 6. Obiectio. — 7. Prima responsio. — 8. Bona ecclesiastica sunt immediate sub dominio Dei. — 9. Secunda responsio.

1. Ecclesiarum nomine, ut praecedenti capite explieavi, ipsa materialia temporalia, vel loca sacra intelligimus; per ecclesiastice eutem bona res omnes seeras, et quae ad usus ecclesiarum, Dee seu ipsis ecclesiis donatae sunt, ct sub administratiene eiusdem ecclesiae, seu ministrerum eius perseverant. Nem de bonis propriis clericorum pestee dicemus. Distingui autem possunt baec bona in immobilia et mobilia. Sub immobilibus non solum fundes, praedia, domos, et similia corporalia bona, quae fixam radicem habent, sed etiam iura fructifera, ut census, quibus annui redditus respondent, et servitutes, et similia boea perpetue, quae incorporalie dicuntur, comprehendimus, iuxta iuris consuetudinem in Clementin. *Exivi*, § *Cum annui redditus*, de verbor. signific. et quae notantur a doctoribus in cap. *Nulli*, de reb. Eccles. non elienaed. et Glessa in cap. 2. de reb. eccles. neu alieeand. verbe *Iura*. Sub mebilibus eutem ceteras res omnes ecclesiae usibus deputatas, cuiuscumque aestimationis, vel valeris sint, complectimur. Nam licet, in erdine ad perpetuam conservationem, probibendamque alienationem seleent res pretiosae Ecclesiae sub immobilibus comprehendi, quia eodem iure censentur, ut notat Panormiten. in cap. *Tua*, de bis, quae fiunt a praelatis, etc. tamen in ordine ad tributa non babent peculiarem ratieeem, et idee inter mebilia censeetur sicut re vera talia sunt, iuxta l. *Lex, quae mancipia*, cod. de administrat. tuterum. Ee vero, quae se moventia vocantur, licet immobilia proprie dici non possint, ut per se eonstat; quatenus fructifera esse solent, et per quamdam successioeem pessunt esse perpetua, ad illa nuec revocantur.

2. Per tributa vere saecularia, illa intelligimus, quea a regibus, seu temporalibus monarchis, vel aliis magistratibus iure possunt, vel solent imponi. Nam de tributis, quae a summe Pontifice possunt exigi, et ccelesiastica pessunt vocari, non est ia praeseuti censideratio; illa enim non sunt contra exemptionem ecclesiasticem, nem baec est a potestate civili noe a pontificia. Imo quia baec bona subsunt plene petestati Pontificis, eximuntur a potestate seeculari, eoque ista exemptio refertur, ut illa subiectio plene possit impleri: ideeque dubium non est, quin ecclesiastica bona possiet aliquibus tributis ecclesiasticis subiici, saltem per summum Pentificem, qui est supremus eorum dispeesetor. Qualia vero, et eb quas causas futura sint, et an eb inferioribus praelatis introduci possint, non est, ut dixi, praesentis consideretionis, sed in materia de praebendis et beneficiis ecclesiasticis trectandum est.

3. Deinde tributa saaculeria, quamvis multiplicia sint, ut in libre V. *de Legibus* dixi, ie praesenti in due capita distingui possunt, iuxta divisionem positam rerum mobilium et immobilium: quaedam ergo tributa de rebus immobilibus postulantur, et seleet vocari tributa realie, seu pensiones, eut vectigalia, quamvis baec nomina interdum communiora sint. Alia vere sunt tributa, quae de rebus mobilibus petuntur, ut gabella, quae etiam vectigal a vectando appellatur. Est enim differentia netanda inter res mebiles et immobiles, quod mobiles, quia non sunt fructiferae, de se non sunt capaces tributerum, nisi quetenus subsunt negotietioni, vel trensportatleni ab une lece ie alium, et idee talia tributa inde accipiunt eemina vectigalium, etc. Res autem immebiles quateeus fructiferae sunt, per se sunt capaces alicuius pensienis, et ideo bac voce circa illas utemur.

4. Dico ergo, bona ecclesiastica tam mebilia quam immobilia a tributerum salutione esse exempte. Ceeclusio est certa, et communis dectorum lecis infra citaedis, et sumitur ex cepite *Nen minus*, et capite *Adversus*, de immueitate ecclesiar. et cap. *Quanquam*, de ccnsib. in 6, et cap. 1. de immunit. ecclesiast. in 6, et Clementin. 1, cedem titulo, et in Extravag. *Quod olim*, eodem. Item in iure civili cenfirmata est baec immunitas praesertim in censtitutione Friderici post libros feudorum, et bsbetur etiam in l. § *Item nulla*, C. de episcop. et clericis Denique eptimum argumentum sumitur ex c. 2. de ceesib. quatenua dicit, tributum esse sigeum subie-

ctionis; cum ergo neque ecclesiae, neque earum bona sint subiecta potestati saeculari, neque etiam tributis saecularibus subiici possunt. Quae ratio generalis est de omnibus ecclesiasticis bonis, et ita etiam loquuntur alia iura.

5. Ut autem fundamentum huius immunitatis in his bonis specialiter declaremus, advertere oportet, duos respectus in eis considerari posse, ut in eis haec immunitas fundetur, unus est, quod huiusmodi res sunt sub speciali dominio Dei, ut dixit: alius est, quia tales res sunt specialiter consecratae aut benedictae. Prior respectus generalis est omnibus his bonis, quae ecclesiastica nuncupantur, et ideo de illo in hoc capite dicemus; de altero vero, qui minus universalis est, dicemus capite sequenti. Dico ergo, habitudinem illam ad Deum tanquam ad peculiarem dominum sufficere ad fundandam dictam exemptionem non solum in humano, sed etiam in divino, et naturali iure. Nam si dominus bonorum non potest esse subiectus tributis, neque etiam ipsa bona possunt tributis onerari, ut infra etiam de clericis dicemus, tum quia bona adhaerent personae, et sequuntur conditionem eius tanquam accessorium principale; tum etiam, quia solutio talis tributi per se non potest ab alio nisi a domino bonorum postulari; et ita necesse est, ut in ipsum redundet, et virtute illi tributum imponatur. At vero dominus horum bonorum ecclesiasticorum non potest esse subiectus tributis, cum sit ipsemet Christus; ergo neque ipsa ecclesiastica bona. Atque hic optime accommodantur verba Christi: *Ergo liberi sunt filii*, nam filius naturalis regis sicut in persona suo exemptus est a tributo, ita et in suis propriis bonis; ergo multo magis bona ecclesiastica, quae propria sunt Christi, et veluti proprium patrimonium eius, ut concilia loquuntur, libera sunt a vectigalibus et tributis.

6. Dices, proprium et quasi proximum dominium horum bonorum re vera non esse immediate apud Deum, vel Christum solum, sed apud aliquos homines, vel hominum congregationem habentem ius utendi, et fruendi talibus bonis, et de illis disponendi in omnem usum lege non prohibitum. Ut v. g. bona alicuius monasterii ecclesiastica sunt; et tamen dominium illorum est apud conventum totis monasterii, et bona alicuius ecclesiae matricis sunt sub dominio totius cleri talis ecclesiae, ut est quaedam particularis et spiritualis congregatio ex clericis coalescens. Ergo ille titulus divini dominii non est sufficiens ad fundandam hanc exemptionem a tributis; quia tributum magis consideratur respectu proximi domini, nam ab illo solvendum est. Alioqui etiam *Domini est terra, et plenitudo eius;* omnia enim altius et perfectius sunt sub dominio divino, quam humano; tamen quia illud dominium divinum non excludit humanum, sub hoc posteriori respectu bona humano capacia sunt tributorum; ergo idem erit cum proportione in bonis ecclesiasticis. Nam licet peculiari modo dicantur esse Dei, quia ad eius cultum peculiari modo ordinata sunt; nihilominus quatenus sunt bona temporalia, quibus homines uti debent, non possunt non esse sub aliquo humano dominio.

7. Duobus modis respondemus: primo negando assumptum; est enim valde probabilis sententia Navarri asserentis, bona ecclesiastica proxime et immediate esse sub dominio Dei, et Christi Domini, non per metaphoram, sed per omnimodam proprietatem, ita ut nullus homo, vel hominum congregatio habeat proprium dominium, sed tantum dispensationem cum maiori vel minori plenitudine potestatis. Quam sententiam dicit Navarrus, esse communem consensum omnium catholicorum doctorum. Et eam isto probat decretis Pontificum et conciliorum, ac rationibus, ut videre licet in Apologia de redditibus ecclesiasticis, q. 1, monito 18, et 24, et in noviori editione tract. *de redditib.* q. 1, monit. 16, 21, et 40, et q. 3, monit. 31, n. 7.

8. Estque haec opinio satis pia et probabilis, quae hac ratione praeter alias suaderi potest, quia si aliquis homo esset dominus horum bonorum, maxime summus Pontifex, nam apud illum est suprema potestas dispensandi omnia ecclesiastica bona, ut supra visum est, et passim in canonibus traditur dist. 96, 12, q. 2, et in titulis de reb. Eccles. non alienand. et de immunit. ecclesiar. At Pontifex ipse non habet proprium dominium rerum ecclesiasticarum, etiam illarum, quae specialiter sunt Ecclesiae romanae, ut sumitur ex concilio romano III. sub Symmacho, cap. *Non licet*, 12, q. 2. Non enim potest suo arbitrio haec bona expendere, vel alienare, sed tantum ut fidelis dispensator et prudens; ergo nec tota Ecclesia universalis habet tale dominium in talia bona, quia ipsi videantur in suo capite donata; sicut neque aliqua ecclesia particularis habet proprium dominium suorum bonorum ecclesiasticorum, quia quaelibet ecclesia pendet a Pontifice in suorum bonorum administratione, et universalis Ecclesia etiam in hoc est ille inferior; ergo omnes isti sunt tantum dispensatores horum bonorum, et non veri domini. Neque est inconveniens, quod aliqua bona humana et temporalia fiant extra dominium mortalium hominum, quia fideles altiori modo, quam humana, scilicet per fidem operante, illa Christo donare petuerunt, et voluerunt, et ipse quamvis per ministros suos illa acceptet, fieri potest, et fit proprius illorum dominus.

9. Quia vero non desunt graves auctores, qui dominium harum rerum apud homines esse dicunt,

saltem apud Ecclesiam vel universalem, vel particularem respective, iuxta intentionem eorum, qui talia bona ecclesiis donarunt, ut videre licet in Turrecremata cap. *Videntes*, 12, q. 1, in art. 2, et Caietano 2. 2, q. 43, art. 8; ideo respondendum est aliter abstrahendo ab opinionibus, inter quas fortasse, quod ad hoc punctum attinet, magis est quaestio de nomine, quam de re. Dico ergo, esto talia bona sint sub aliquo humano dominio, hoc non obstare, quominus a tributis exempta esse debeant divino iure. Tum quia non obstante illo dominio Ecclesiae, negari non potest, quin ad ius Christi Domini peculiari modo pertineant, cum ad eius cultum et honorem peculiariter donata sint, propter quod patrimonium Christi dicuntur, ut vidimus; et in canon. 39. apostolor. alias 40, vocantur haec bona *Dominica*, seu *res Dominicae;* hoc ergo satis est, ut neque ad alios usus applicari, nec tributaria fieri debeant. Tum etiam, quia illaemet personae, vel communitates, quibus talium rerum dominium attribuitur, non sunt subiectae saecularium principum iurisdictioni; ergo nec talia bona debent ab eisdem principibus subiici tributis, iuxta regulam paulo ante positam. Assumptum declaratur, quia Ecclesia, sub cuius dominio dicuntur esse haec bona, non habet hoc dominium, ut est communitas civilis, sed ut ecclesiastica, et ut est corpus Christi mysticum; sed Ecclesia, ut talis est, non subest saeculari principi, sed Pontifici; ergo nec ecclesiastica bona.

CAPUT XIX.

An exemptio a tributis saecularibus conveniat Ecclesiae, et rebus sacris, ob earum specialem sanctitatem; seu consecrationem.

Summarium

1. Templa seu ecclesiae ob earum consecrationem ab huiusmodi tributis sunt exemptae. — 2. Prima conclusio: Locis sacris debetur immunitas etiam propter consecrationem. — 3. Bona ecclesiastica ad sustentandos ministros ordinata non eximuntur ratione alicuius consecrationis. — 4. An res sacrae, si ratione materiae vendantur, tributis subiiciantur. — 5. An res sacrae ex vi solius consecrationis ab humano dominio eximantur. — 6. Res huiusmodi non eximuntur a dominio humano. — 7. Verum furtum committit, qui rem consecratam alicuius privatae personae surripit. — 8. Res consecratae licet ab humano dominio non eximantur, manent tamen a tributis exemptae. — Materia rei semel consecratae ad profanos usus iterum applicari nequit.

1. Aliud fundamentum huius exemptionis esse potest peculiaris consecratio, aut benedictio, vel deputatio talium rerum, ut sint quasi proxima instrumenta divini cultus. Quae ratio non est ita universalis sicut praecedens, in his tamen rebus, in quibus reperitur, sufficientem causam huic exemptioni a tributis praebet. Et in primis inter bona immobilia tantum ecclesiae ipsae seu templa, et similia loca divino cultui proxime dicata hunc peculiarem modum sanctitatis participant. Nam cetera bona immobilia, ut sunt praedia ecclesiarum, et similia, non habent huiusmodi respectum, sed solum illum, ratione cuius remote pertinent ad divinum cultum, quatenus ad sustentationem ministrorum ordinantur. Et ideo d. Thom. 2. 2, q. 99, art. 1, haec bona collocat in ultimo gradu tertiae speciei rerum sacrarum, cum tamen templis et locis sacris secundam speciem tribuat.

2. Inter bona ergo immobilia, ecclesiastica templa, et loca sacra merentur, ut ita dicam, huiusmodi exemptionem a tributis ob peculiarem titulum sanctitatis. Ita sumitur ex cap. *Secundum canonica*, et cap. *Sancitum est*, 23, q. 8, et cap. 1. *De censib.* in quibus iuribus area ecclesiae seu fundus, ubi aedificata est, imo et horti iuxta ecclesiam positi, et praedia in dotem ecclesiae peculiariter collata (quae solent mansus appellari) a tributis eximuntur; ergo multo magis domus ipsa seu fabricae templorum aut ecclesiarum eadem gaudent exemptione. Nam reliqua, quae adiacent ecclesiae, sunt et quasi partes eius, eximuntur propter sanctitatem ipsarum ecclesiarum; ergo multo magis ipsae ecclesiae, iuxta Dialecticorum regulam: *Propter quod unumquodque tale*, etc. Quamvis possit etiam alia ratio in ecclesiis considerari; quia non sunt res fructiferae aliquorum temporalium proventuum, neque habent usum civilem, seu saecularem pretio aestimabilem, sed tantum usum sacrum, ad quem sanctificatae sunt, vel peculiariter dicatae, et ideo intrinsece sunt incapaces temporalis tributi. Et eadem ratio exemptionis invenitur in area ecclesiae, et in atriis, et in aliis partibus, vel locis adiacentibus ecclesiae, quae alium fructum non habent praeter eiusdem ecclesiae usum seu servitium. Dos autem, seu mansus ecclesiae licet temporales proventus ferre possit, quia vero omnes illi fructus ad ecclesiae sustentationem censentur necessarii, ideo cum ipsa ecclesia dos eius eximitur.

3. In aliis autem ecclesiasticis bonis tam immobilibus, quam mobilibus, quae tantum ad sustentationem ministrorum, vel expensas ecclesiae ordinantur, ut sunt pecunia, triticum, vinum, et aliae res usu consumptibiles, non habet locum ratio specialis consecrationis, ut constat, sed solum eximuntur in praedictis iuribus, vel ex ratione generali divini dominii, vel quia integre et sine diminutione ad sustentationem ecclesiae necessariae sunt. Haec tamen posterior ratio minus universalis videri potest, quia

interdum possunt esse abundantiores alicuius ecclesiae fructus, ita ut sumptus computentur, sicut re vera fieri debet; atque ita illa ratio moraliter loquendo erit etiam adaequata, et universalis. Alia vero sunt mobilia bona ecclesiae, quae peculiari et altiori modo res sacrae dicuntur, quas d. Thomas supra in tertia specie, et in secundo gradu eius numerat. In primo enim gradu ponit sacramenta, quae ad praesens non referuat; in secundo vero ponit vasa consecrata, imagines sacras, et reliquias sanctorum, sub quibus comprehendit etiam vestimenta sacra; imo et generaliter addit omnia, quae ad ornatum ecclesiae et ministrorum pertinent; eademque ratio, vel maior est de chrismate, et oleo benedicto, quae ad sacramenta reduci possunt: itemque de Agnus Dei, granis benedictis, et similibus.

4. De hoc ergo posteriori genere rerum sacrarum dubitari potest, an secluso respectu ad peculiare dominium Dei, vel Ecclesiae, ex vi solius consecrationis, seu quasi sanctificationis, quam habent, exemptae sint a tributis, quorum res mobiles sunt capaces, ut gabellarum, si ratione materiae vendantur, aut vectigalium, si ab uno in alium locum transferantur. In quo dubio nihil invenio specialiter dictum ab auctoribus. Solum enim de bonis ecclesiasticis in generali tractant, et de illis tam mobilibus, quam immobilibus indefinite, ac proinde universaliter definiunt, a tributis esse exempta. Sub bonis autem ecclesiasticis omnes res sacras, quas enumeravimus, plane comprehendunt, et consequenter sentiunt, omnes illas eadem exemptione gaudere. Potest autem haec sententia fundari in alio principio, nimirum, quod illi duo respectus supra positi, scilicet rei existentis sub peculiari dominio Dei, et rei specialiter sacratae, et divino cultui proxime dicatae, ita distinguantur, ut prior respectus possit separari a posteriori, tamquam universalior illo; nihilominus posterior nunquam separetur a priori, quia eo ipso, quod res aliqua est aliquo modo sacra, desinit esse sub humano dominio, et ad solum divinum proxime pertinet, et inde consequenter fit, ut a tributo humano sit exempta, remote quidem ratione consecrationis, proxime vero ratione personae Christi, sub cuius dominio existit.

5. Illud autem fundamentum, nimirum rem sacram eo ipso, quod talis est, extra humanum dominium fieri, valde commune est inter iurisperitos; ita enim sentit Glossa de rebus inanimatis in cap. *Frequens*, dist. 54, verbo *Reddi*, et in cap. *Comperimus*, 14, q. 6, et in cap. *Episcopus in dioecesim*, 7, quaest. 1, verbo *Altaria*; quas glossas ibi doctores probant. Verum est, illas expresse non dicere, rem inanimem consecratam non posse esse sub humano dominio, sed non posse ad vulgares et communes usus iterum converti, et ideo si res ante consecrationem erat sub alicuius dominio, et invito domino consecrata sit, non esse illi restituendam. Quod videtur aperte docere Gregorius in dicto cap. *Comperimus*, alias lib. 7, ep. 58, indict. 1. Clarius Navarr. in dicta Apolog. de redditib. monit. 24, n. 5, universaliter ait, bona sacra nullius puri hominis vel hominum esse, sed Dei tantum et Domini nostri Iesu Christi. Quod probat ex § *Nullus*, Instit. de rerum divis. ubi res sacrae nullius esse dicuntur, ubi ratio redditur his verbis: *Quod enim divini iuris est, id nullius in bonis est.* Non dicitur autem esse nullius, quia ita careat domino, ut possit fieri primo occupantis; ergo dicitur nullius, quia non est sub dominio alicuius puri hominis, sed sub speciali dominio Dei, ut notavit Glossa in dicto § *Nullius*, et in l. 2, ff. de rerum divis. quae glossae ibi communiter approbantur, ut Navarr. refert. Et pro hac sententia allegari possunt iurisperiti dicentes, si quis furetur calicem ex privata domo, non competere actionem furti contra illum domino domus, nisi fortasse nomine Dei, quia res sacra nullius hominis est, sed solius Dei, ut videre licet apud Sylvestr. verbo *Sacrilegium*, § 2. Denique confirmari potest haec sententia, quia laicis non licet sacra vasa aut vestimenta contrectare, cap. *In sancta*, et cap. *Vestimenta*, de consecrat. dist. 1, cum similibus; ergo multo minus capaces sunt dominii talium rerum.

6. Hoc autem fundamentum ita indistincte sumptum, non videtur verum, saltem in eo rigore, in quo Navarrus loquitur. Primo, quia nullum est ius ecclesiasticum, quo omnes privatae personae, vel communitates humanae incapaces fiant dominii talium rerum eo ipso, quod consecratae sunt; neque etiam ex natura rei sunt incapaces, nam possunt habere verum titulum dominii circa rem ipsam, seu circa materiam rei consecratae, nulla enim ratio est, cur consecratio sola dominium auferat. Multi enim theologi dicunt, hominem habere dominium, etiam ipsius gratiae, quae multo magis supernaturalis est, quam vas consecratum. Deinde si persona privata sit ecclesiastica, praesertim sacerdos, non est cur non possit esse proprie dominus calicis, vel aliarum rerum sacris ministeriis deservientium, quia ex parte materiae potest illas suis sumptibus facere, et ex parte consecrationis potest illis libere et suo iure uti legitimo usu, quod satis est ad rationem dominii. Si vero sit laicus, potest etiam habere titulum dominii circa materiam. Et licet post consecrationem non possit per se ipsum licite illis rebus uti propter incapacitatem personae; potest tamen illis uti per alios convenientes ministros, et similiter aliis potest facultatem concedere utendi huiusmodi rebus, et ipso invito nemo potest tales res, vel usum earum usurpare

sine iniustitia; ergo signum est, privatum hominem, etiam laicum posse habere talium rerum dominium. Denique usus etiam, et experientia hoc persuadet, nam multae privatae personae possident tanquam proprias huiusmodi res consecratas, ut vestimenta sacra, et calices, et paramenta altarium, quae saepe habent in suis privatis oratoriis, in quibus, vel etiam in propriis cubiculis habent sacras imagines, reliquias sanctorum, et alias res benedictas, de quibus etiam disponunt tanquam proprii domini, donando, mutando, vel etiam vendendo, quantum ex parte materiae fieri potest; quae omnia non solum ecclesiasticis, sed etiam laicis licita esse, idem usus persuadet, nam ab hominibus piis et prudentibus fiunt, et a praelatis sine reprehensione vel contradictione tolerantur.

7. Quapropter non videtur verum esse, quod praedictae glossae absolute dicunt, huiusmodi res semel consecratas non esse laicis reddendas, etiam si ante consecrationem ipsorum essent, et ipsis invitis consecratae sint. Nam in primis hoc non dicit Gregor. in dicto cap. *Comperimus*, in quo loquebatur de quibusdam synagogis Iudaeorum, quae ipsis invitis in ecclesias fuerant translatae, et consecratae, de quibus ait Gregor. licet consecratae fuissent sine causa, nihilominus non esse reddendas Iudaeis, sed pretium domorum solvendum; et rationem reddit, *quia quod semel consecratum est, non valet Iudaeis restitui.* Ubi non loquitur universe de laicis fidelibus, sed de Iudaeis infidelibus, qui ad usus profanos illas domos convertere volebant, quod post consecrationem non licet. Unde ex illa sententia pro laicis fidelibus ad summum colligere licet, non esse illis res sacras reddendas; imo nec permittendas, ut eis ad profanos, seu communes actus utantur: si autem solum ad sacros usus illas possidere, et retinere velint, non est cur illis non tradantur, si alioqui ius proprium in huiusmodi res habere supponantur. Atque ob similem rationem non videtur vera alia iuristarum assertio, videlicet non committere verum furtum, qui calicem v. g. aut aliam rem consecratam a privata persona, qua eam tanquam propriam possidet, surripit. Nam licet illi furto addatur circumstantia sacrilegii, non ideo tollitur vera malitia furti, nam est iniusta acceptio rei alienae invito domino. Neque illa iniustitia est contra alium, praeter quam contra illum, qui rem illam licet sacram, tanquam propriam possidet; ergo contra illum furtum committitur, et non est, cur actio furti illi denegetur. Non videtur ergo illo modo satis expediri proposita difficultas.

8. Nihilominus tamen probabilius mihi videtur, huiusmodi res ex vi suae consecrationis exemptas esse a vectigalibus, et similibus tributis, quia iura et doctores indifferenter loquuntur de bonis ecclesiasticis, sub quibus omnes res sacras comprehendunt. Item quia est hoc valde consentaneum divino et naturali iuri, quia his tribus tanquam sacris debetur honorarius et religiosus cultus, ut in septima synodo dicitur; ergo contra rationem est, ut per exactionem tributorum profanentur. Praeterea, quia licet negare non possimus, huiusmodi res sacras interdum esse sub dominio privatorum fidelium, nihilominus etiam verum est, ad Deum speciali iure et titulo pertinere, quatenus ad illius cultum ita dicatae sunt, ut iam non possint ad profanos usus converti, praesertim quamdiu consecrationem et formam ad illam necessariam retinent; imo etiam si illam amittant, materia ipsa propter respectum ad priorem consecrationem a communibus usibus abstrahitur, iuxta cap. *Ligna*, et cap. *Altares*, de consecrat. dist. 1. Ex quo etiam fit, ut licet manere possint sub hominis dominio, nihilominus dominium illud valde restringatur, et coarctetur ad solum usum sacrum; ergo merito huiusmodi res exemptae esse debent a tributo, tum quia videretur peti propter habitudinem, quam habent ad usum sacrum, cum iam non habeant alium moralem usum; tum etiam quia videtur exorbitans et iniquum exigere temporale tributum a domino talis rei, cum iam illam non ut temporalem, sed ut sacram, et quodammodo spiritualem possideat.

CAPUT XX.

Utrum quaelibet bona cum ecclesiastica fiunt, eo ipso sint ab omni tributo et onere civili illis inhaerente exempta.

Summarium

1. Prima sententia negans. — 2. Triplex fundamentum huius sententiae. — Duplex confirmatio. — 3. Secunda sententia affirmans. — 4. Duplex modus imponendi onera rebus immobilibus. — 5. Bona Ecclesiae non eximuntur a tributis iam contractis per aliquod pactum. — 6. Ratione suadetur conclusio. — 7. Assertionis ampliatio. — 8. Obiectio. — 9. Solutio. — 10. Bona Ecclesiae eximuntur a tributis impositis ex vi regiae potestatis. — 11. Quo iure bona ecclesiastica eximantur. — Prima opinio. — Reiicitur. — 12. Secunda opinio, quae hanc exemptionem tribuit iuri divino et canonico. — Fundamenta primae partis. — 13. Unde colligi possit, iure divino eximi. — Obiectio. — Responsio. — Cur tributum exemptioni repugnet, non pensio. — 14. Fundamenta secundae partis secundae opinionis. — 15. Ex supra adductis iuribus non probatur dicta sententia. — 16. Alia iura, ex quibus colligi potest dicta exemptio. — 17. Probatur ex iure civili. — 18. Altera probatio ex eodem iure civili. — 19. Fridericus a tributis exemit bona ecclesiarum proprie dicta. — Bartoli expositio. — 20. Reiicitur haec expo-

sitio. — 21. Expositio Baldi.—Reiicitur.—22. Ostenditur ratione conclusio. — 23. Confirmatur. — 24. Responsio ad iura civilia in principio adducta. — Item ad rationem, quod res transit cum onere suo. — 25. Quaesitum. — Responsio. — 26. Ad ultimam confirmationem.

1. Haec quaestio maxime locum habet in rebus immobilibus, quibus solent imponi onera realia, quae ipsis moraliter inhaerent, et cum illis incedunt, et ratione illarum solvuntur, quatenus fructiferae sunt, vel usum habent pretio aestimabilem distinctum a dominio. Rebus autem mobilibus non solent imponi ista onera, seu tributa realia propter contrariam rationem, quod per se fructiferae non sunt, ideoque solum de illis exiguntur tributa, mediante aliqua actione, qualis est negotiatio, vectio, etc. Non repugnat tamen, super rem mobilem imponi onus per modum alicuius servitutis; et ideo generalis proponitur quaestio, an quaecumque bona desinant esse cuicumque civili aut saeculari oneri subiecta, eo ipso, quod ecclesiastica sunt.

Ratio autem dubitandi est, nam pensio aliqua seu tributum potest super haec bona imponi, vel postquam facta sunt ecclesiastica bona, vel antequam ecclesiae donata fuerunt. De prioribus tributis certissimum est, bona haec postquam ecclesiastica facta sunt, non posse fieri tributaria: quod in universum sine exceptione procedit, ut iura allata probant, et omnes scriptores catholici sine dissensione fatentur. De posterioribus autem oneribus est non parva controversia; nam communis sententia tenet, bona ecclesiastica non eximi a tributis realibus, quae ipsis inerant, prius quam ecclesiastica fierent. Ita tenet Bartol. in leg. *De iis*, cod. de episcop. et cleric. et in leg. *Placet*, cod. de sacrosanct. Eccles. Innocent. in cap. *Non minus*, de immunit. eccles. n. 4, Glossa in cap. *Secundum canonicam*, 23, quaest. 8, quam ibi sequitur Archidiaconus: item Glossa in cap. *Tributum*, verbo *De exterioribus*, et in cap. *Sancitum*, verbo *Annua*, et in cap. *Secundum*, eadem causa, et quaestione, et in cap. primo de immunitat. ecclesiarum in 6, verbo *Bonorum*, ubi idem Ioann. Monachus et Ioannes Andreas docent; et Panormitanus in dicto cap. 1. de Censib. n. 6, et 7, et in cap. ultim. de vita et honestate clericorum, n. 12, ubi declarat, opinionem hanc esse intelligendam, quando onus est perpetuum et invariabile, quia tunc intelligitur esse annexum possessionibus, non vero alias. Idem habet in cons. 26, volum. 1, et cons. 3, et 6, volum. 2. Et hanc opinionem sequitur Sylvest. verbo *Immunitas*, 1, q. 5, versicul. *Tertium*, quamvis fateatur, hoc in Italia non servari, et Angelus eodem verbo *Immunitas*, n. 36, ubi distincte explicat, hoc procedere, sive onus impositum fuerit ex dispositione publica, puta principis, sive ex dispositione privata. Et idem cum eadem declaratione latius tradit Gregor. Lopez partit. 1, titul. 6, l. 51, Gloss. 4, et tit. 15, l. 1, Gloss. 4. in fine, ubi etiam leges regni Castellae in eamdem sententiam allegat.

2. Fundatur haec sententia primo in aliquibus iuribus civilibus praecipue in l. ult. cod. de exactionibus tributorum lib. 10, et Authent. *Idem praedium*, c. de sacrosanct. Eccles. quae refertur etiam a Gratiano in § *Idem praedium*, 10, quaest. 2, quatenus ibi supponitur, praedium Ecclesiae posse habere onus fiscale, id est, tributi solvendi principi, ut notat etiam Glossa ultim. in Authentica *Sicut alienatio*, cod. eodem. Expressius hoc fundatur in leg. *Placet*, cod. de sacrosanct. Eccles. et leg. *De iis*, codice de episcop. et cleric. et a simili in l. 1, codice de indictionibus, lib. 10, ubi dicitur, similia bona transire ad fiscum cum onere, etiam si fiscus iure civili soleat in privilegiis Ecclesiae aequiparari. Secundo fundatur in iuribus canonicis, cap. *Conventor*, cum aliis proxime allegatis ex 23, q. 8, et cap *Si tributum*, et cap. *Magnae*, 11, q. 1. Tertio additur urgens ratio, quia res habens annexum onus transit cum onere suo; ergo si bona antequam essent ecclesiae, habebant hoc onus annexum, cum illo transeunt ad ecclesiam, quando illi donantur, vel ab illa emuntur, et consequenter ecclesia tenebitur ad solvendum onus, seu tributum ratione rei acceptae. Consequentia videtur clara, et antecedens in primis est vulgare in iure cap. *Ex clericis*, de pignorib. et in cap. *Si quis laicus*, 16, q. 1. cum similibus. Et ratione videtur efficaciter probari, quia nemo potest plus iuris in alterum transferre, quam ipse habeat; ergo qui non habet dominium rei, nisi cum tali onere, non potest illam nisi cum eodem onere in ecclesiam transferre; quia sicut non erat in potestate sua rem illam habere, vel possidere sine tali onere, ita nec potest facere, ut ab alio sine onere possideatur. Et confirmatur, ac declaratur haec ratio, quia alias fieret iniuria principi, vel alteri habenti ius ad illud onus, quis privaretur iure suo sine suo consensu, quod est contra naturalem iustitiam. Et confirmatur secundo, quia alias donationes immobilium bonorum ecclesiis factae cederent in magnum praeiudicium principum temporalium, quia privarentur magna parte suorum proventuum, quibus ad sustentanda onera et honorem sui muneris maxime indigent. Quod argumentum saepius inculcat in suo libello rex Angliae, ut christianos principes contra immunitatem ecclesiasticam moveat.

3. Nihilominus non desunt auctores, qui absolute dicant, bona ecclesiastica non solum non posse novis tributis onerari, verum etiam eximi a tributis

solvendis, quibus bona onerata erant, prius quam ipsi ecclesiae acquirerentur, seu (quod perinde est) bona ipsa liberari e talibus oneribus eo ipso, quod in ecclesiam transferuntur. Pro hac sententia citat Panormitan. Glossam in dicta leg. *Placet*, codice de sacrosanct. Eccles. et in dict. leg. *De iis*, codice de episcop. et cleric. quia dicit, leges illas revocatas esse per constitutionem Friderici, quod etiam asseruit Cynus in dict. leg. *Placet*, in fine. Verumtamen hinc non satis colligitur, illas glossas fuisse huius sententiae, nisi supponatur, Fridericum in sua constitutione locutum esse de oneribus etiam realibus adhaerentibus ipsis bonis, priusquam ad Ecclesiam pervenirent, quod tamen dictae glossae non declarant: in hoc autem favent, quod indefinite et sine limitatione loquuntur. Hanc vero sententiam late et satis diligenter et erudite persuadere conatur cardinalis Albanus in tract. *de immunit. ecclesiast.* cuius sententia valde pia, et ad veritatem accedere mihi videtur. Quia vero nimis indistincte et absolute loquitur, et rationes eius aliquid ultra id, quod verum est, suadere possunt, ideo distinctione adhibita videtur resolutio huius dubii clarius proponenda.

4. Duobus itaque modis potest onus reale esse impositum rei immobili. Primo ex vi proprii dominii circa talem rem, et interveniente aliquo pacto inter eum, cui pensio solvenda est, et eum, qui est dominus talis rei, vel e converso inter eum, qui prius fuit dominus talis rei, et eum, in quem illam transtulit cum tali onere, sive in eum transtulerit dominium directum, sive tantum utile. Exemplum prioris membri est, quando quis emit censum super domum, vel vineam alterius; nam tunc res illa manet tali pensione onerata, quam dominus rei censuario seu pensionario solvere tenetur, obligatione reali ex vi talis contractus, nec potest rem illam vendere, aut alienare sine tali onere. Exempla vero alterius membri sunt, quando dominus dat alteri bona sua in feudum, vel in emphyteusim, vulgo *prazo*, et quantum est ex natura rei potest etiam dari in censum, transferendo totum dominium rei in alium propter solam obligationem solvendi tale onus, vel cum illa coniungendo aliquam partem pretii, prout aequalitas iustitiae postulaverit. Alio modo potest onus esse impositum praedio, non ex vi dominii illius, sed ex vi supremae iurisdictionis regiae super tale praedium, vel in tali territorio; hoc enim modo potest princeps imponere tributa in terris sibi subiectis, sicut in personis, vel in rebus mobilibus. Et de hoc secundo genere realium onerum est propria controversia, quia haec sunt proprie tributa, et ita illa simpliciter appellavimus; alia vero vel generali nomine *pensiones* aut *privata onera* vocabimus.

5. Dico ergo primo: Bona temporalia, quae antequam fiant ecclesiae, habent annexum reale onus privatum, seu pensionem solvendam alteri ex vi dominii, et pacti praecedentis, etiam si ecclesiastica fiant, eidem subiacent oneri, quod ecclesia solvere tenetur, nec privilegium exemptionis ipsam a tali onere liberat. In hoc videtur mihi non solum vera, sed etiam certa communis sententia. Neque dissentit cardinalis Albanus, imo expresse id concedit in quarta ratione pro communi sententia, cum eius solutione. Et haberi potest haec assertio ex capite *Verum*, de conditionibus apposit. ubi dicitur, quando bona dantur ecclesiae, interposita conditione, servandam esse; si autem non servetur, non statim posse revocari donationem, nisi forte in ea sit additum: *Quod, ea cessante, debeat revocari;* ergo etiamsi conditio sit onerosa, servanda est; ergo pari modo, si olim fuit imposita et ipsi rei quasi adhaeret, servanda est. Idem aperte colligitur ex cap. *Cum dilecti*, de donat. Ratione item probatur ex illo principio, quod res transit cum onere suo; item ex illo, quod donatio pia, seu religionis ratio non invertit iustitiae ordinem, esset autem contra iustitiam, privare alterum, ipso invito, iure, quod habet in tali re ad talem pensionem, cum si verus dominus illius iuris eo modo, quo tales res incorporeae (ut a iuristis vocantur) sub dominium cadere possunt.

6. Ex quibus principiis haec potest ratio confici, quia quando ecclesia acquirit huiusmodi bona, quocumque modo, sive per legatum, sive per donationem, sive per emptionem, etc. vel liberatur res ab illo onere ex vi voluntatis eius, a quo illam recipit, vel vi alicuius legis positivae, vel ex natura rei: at nihil horum dici potest; ergo nullo modo liberatur. Supponimus enim, non concurrere voluntatem eius, cui pensio debetur; nam si ipse velit remittere, non est quaestio: illud tamen est accidentarium et extrinsecum, hic vero tractamus de hac praecisa ratione, quod bona ecclesiastica fiant. Primum autem membrum antecedentis per se est evidens; quia nullus potest in alium plus iuris transferre, quam ipse habeat; tum etiam, quia nullus potest disponere de iure alterius, ipso invito, cum unusquisque sit rei suae moderator et arbiter; l. *In re mandata*, cap. *Mandati*. Secundum patet, quia nulla talis lex positiva ostendi potest, sive divina, sive humana, nam quae de hac materia loquuntur, de propriis tributis tractent. De illis enim loquebatur Christus, cum interrogavit Petrum: *Reges gentium a quibus accipiunt tributum?* etc. Et de eisdem tantum loquuntur leges et canones, ut statim videbimus. Et moraliter loquendo, non possunt amplius extendi, quia iustitiae repugnarent. Nam etiam humanae leges non possunt ita absolute privare homines suis rebus et

dominiis, nisi ubi evidens necessitas vel magna utilitas boni communis cogeret, quod in praesenti diei non potest, ut per se constat.

Tertium denique membrum de iure naturali, seu *ex natura rei*, probatur, quia non est contra rationem vel decentiam religionis, ut ecclesia sustineat, et solvat huiusmodi onera realia. Solum enim inde sequitur, ut ecclesia minus ditetur, quod per se non est indecens, neque aliud inconveniens affert, praesertim quando talia bona vel liberaliter dantur ecclesiae, vel ipsa iusto pretio illa comparet. Nam si pertineant ad ipsum locum sacrum, vel ad dotem eius, tunc habent specialem rationem, propter quam aliquid est in iure de illis peculiariter statutum, quod servandum est, ut capite sequenti dicemus. Denique servare contractus iustos, et solvere debita, quae ex illis proxime vel remote nascuntur, non solum non repugnat ecclesiae, sed potius illam maxime decet; quia nemo a contractibus reperitur immunis, neque ab obligatione, quae ex illis nascitur, cum Deus ipse obligetur ex pacto, ut dixit Bald. in l. 1, ff. de pactis, magis ut theologus, quam ut iuris peritus, et ideo Magistrum sententiarum allegat. Unde si attente res consideretur, ecclesia non solum non est incapax huius oneris seu obligationis, quando in bonis praecessit, antequam ecclesiae fierent, verum etiam illud posset imponere in bonis suis, nisi esset sibi prohibita alienatio ecclesiasticorum bonorum: ideoque habita facultate alienandi, vel in casibus in prohibitione exceptis, etiam potest super bona sua hoc onus imponere, ut quotidie fieri videmus; ergo signum est, non repugnare hoc ecclesiasticis bonis; ergo ex natura rei non cessat tale onus, quando in bonis ipsis praecessit.

7. Ex quibus colligo, assertionem hanc veram esse, ac procedere non solum, quando onus a privata persona, sed etiam quando a principe impositum fuit, si ex simili pacto et peculiari dominio talis rei, et non ex mera potestate iurisdictionis processit. Quod ideo adverto, quia fortasse ad intelligendos auctores communis sententiae poterit deservire. Ratio autem clara est, quia sicut persona privata potest habere proprium dominium alicuius praedii, et ex vi eiusdem dominii onus aliquod praedio imponere, ita etiam rex, ut per se manifestum est; hoc autem posito, rationes pro assertione factae aequo procedunt in principe, ac in quocumque privato. Unde in his tributis seu pensionibus, quae in certa mensura seu invariabili quantitate de aliquibus praediis, aut agris solvuntur principibus, attente considerandum est, an ille praedia olim fuerint sub proprio dominio principis, at illa dederit in feudum vel emphyteusim, vel simpliciter pro tali pensione. Nam si de hoc constare potuerit, profecto in eis procedet sententia communis, ut talia bona licet ecclesiastica fiant, cum onere suo ad ecclesiam transeant, ut ex dictis satis aperte sequitur. Potest autem de huiusmodi origine constare, vel per Scripturas antiquas, vel per constantem traditionem. Et iuxta praedictos auctores magnum signum erit, si talis pensio nunquam minuatur, vel augeatur, etiam si alia propria tributa regalia multipliciter varientur, et quod bona illa nunquam fuisse legantur, aut credantur extra ius regium vel sub alterius dominio, sine onere solvendi regi talem pensionem. Quia hoc videtur esse sufficiens indicium illius originis, et quia eum contrarium constare non possit, merito in favorem regis praesumitur.

8. Obiici vero potest contra assertionem, quod de Ioseph legitur Genes. 47, quod cum totam terram Aegypti Pharaoni tributariam redderet, nihilominus terram sacerdotalem exemerit. Illud enim tributum non ex mera iurisdictione regia, sed ex pacto profiscebatur. Nam cum Aegyptii triticum a rege vellent emere, et pecuniam non haberent, possessiones loco pretii dabant, quas sub tributario onere solvendi quintam partem fructuum regi, ab eodem, tamquam a proprio illarum domino acceperunt: ergo cum terra sacerdotalis ab illo tributo exempta fuerit, satis significatum est, bona ecclesiastica libera esse debere, etiam ab his pensionibus, quae ex pacto imponuntur.

9. Respondeo in primis, ibi non esse sermonem de tributo prius imposito, sed de imponendo possessionibus, quae prius liberae sacerdotibus datae fuerent; sic enim dicitur: ***Praeter terram sacerdotum, quae a rege data fuerat eis;*** non ergo fuit terra illa exempte a tributo antea imposito, sed ab imponendo. Deinde (quod praecipuum est) terra illa sacerdotum non fuit tunc exempta ab illo tributo ex peculiari privilegio, sed quia non fuit subiecta pacto, in quo tributum illud fundatum fuit. Laici enim, quia fame et egestate premebantur, vendebent pro tritico possessiones, et postea per onus tributarium illas redimebant; de sacerdotibus autem subditur: ***Quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur, et ideo non sunt compulsi vendere possessiones suas.*** Sic ergo manserunt ab illo tributo liberae, quia nulla venditio vel redemptio illarum facta est; et ita non fuit in illis necessaria peculiaria exemptio ex privilegio, cum pactum, quod erat fundamentum tributi, in eis non intervenerit. Favor ergo sacerdotum tantummodo fuit, quod ex publicis horreis cibaria illis necessarie praebebantur; quod nunc per decimarum solutionem in ecclesia servatur, quae possunt integre donari, etiamsi de aliquibus ecclesiasticis bonis pensiones aliquae ex praecedente pacto solvantur.

10. Dico secundo : Bona ecclesiastica exempta sunt a propriis tributis, quae ex vi regiae iurisdictionis imposita sunt, etiamsi talia bona, prius quam ad ecclesiam pervenirent, illi tributo et oneri essent subiecta. Haec videtur fuisse praecipua intentio cardinalis Albani, et videtur etiam sumi ex mente Abbatis in cons. 26, volum. 1, ubi eadem fere distinctione a nobis data utitur. Et fortasse alii auctores non contradicunt, nam Innocent. aperte loquitur, quando ecclesia ex pacto obligata est, non vero dicit, ex sola iurisdictione principis posse obligari.

Denique sententiam hanc eodem modo declaratam invenio apud Gutierrez libro 1. *Practicar. quaest.* q. 3, num. 15, ubi exponit verba legis cuiusdam Hispaniae lib. 1. novae Recopilat. tit. 3, l. 11, quae sic habent : *Los clerigos, que compraren heredades tributarias, en que sea el tributo apropriado a la heredad, paguen el tal tributo,* id est clerici ementes praedia, quibus tributa imposita sunt, et quasi inhaerent, solvant huiusmodi tributa. Ait autem dictus auctor, intelligendam esse dictam legem, *quando praedia antea erant affecta onere tributorum expresse, et specialiter ex conventione partium, secus vero si tantum sint affecta, vel obnoxia tributis ex generali lege ; quia si talia bona pervenerint ad clericum, non transeunt cum onere.* Nec refert, quod non de bonis ecclesiarum, sed clericorum loquatur, a fortiori enim id sequitur, quia per se loquendo, maior et excellentior est exemptio ecclesiarum. Unde paulo inferius generaliter loquitur de bonis ecclesiae, seu ecclesiasticis, referens pro hac sententia Alphonsum Guerrero in Thesauro christianae religionis, cap. 36, et Otaloram, Didacum Perez, et Quesada modernos iurisperitos hispanos.

11. Ut autem assertionem probemus, supponimus, quando talia bona traduntur ecclesiae, non liberari ab his tributis ex efficacia voluntatis privatae personae donantis, vel aliter contrahentis cum ecclesia; nam rationes prioris sententiae, et aliae factae in priori assertione manifesto convincunt, nullum privatum dominum aliquorum bonorum posse illa eximere a tributis debitis principi sua auctoritate et voluntate. Necesse est ergo, ut haec exemptio fiat per superiorem aliquam voluntatem, vel aliquo iure declaratam, vel ab ipso principe per expressum ac personalem consensum demonstratam. Unde quia difficile est invenire ius, quo talis voluntas ostendatur, dixerunt aliqui, necessarium esse, ut quando huiusmodi bona tributis subiecta in ecclesiam transferantur, princeps, ad quem spectant tributa, actu et specialiter consentiat, vel saltem ut donationi seu translationi praebeat assensum; nam tunc virtualiter consentit remissioni, alioqui, aiunt, vel donatio non tenebit, vel bona cum suo onere transibunt. Sed haec limitatio destruit assertionem; nam illo modo non fiet exemptio illa ex vi privilegii ecclesiarum, sed per novam principis remissionem, cuius contrarium in assertione intendimus, et in eo sensu disputatur quaestio; nam quod princeps sua voluntate possit remittere tributa, nemo unquam dubitavit. Item ex illa declaratione sequitur, ecclesiam vel non posse acquirere huiusmodi bona sine consensu principis; vel si absque eius consensu illa acquirat, necessario fieri tributariam quoad talia bona: primum autem expresse repugnat iuri canonico in cap. 1. de immunit ecclesiar. in 6, secundum vero falsum esse contendimus.

12. Propter hoc ergo Albanus supra conatur ostendere, haec bona eximi ab huiusmodi tributis ex vi iuris divini, canonici, et civilis. Ut autem probet esse iuris divini solum inducit locum Genesis paulo ante tractatum, et locum Esdrae libro 1, cap. 7, ubi Artaxerxes rex sacerdotes et levitas a tributis exemit. Sed in priori loco, ut dixi, et notat Abulensis, non concessit rex Pharao specialem exemptionem terris sacerdotum, sed quia egestas non compulit sacerdotes ad vendendas terras suas, consequenter factum est, ut tributariae non manserint. In altero vero loco non est sermo de tributis realibus adhaerentibus rebus immobilibus, sed de tributis personalibus, aut mixtis, quae ratione bonorum mobilium imponi solent: neque est sermo de antiquis tributis rebus ipsis prius impositis, sed de nova impositione, quae personis sacris tam in se, quam in bonis suis fieri prohibetur. Verba enim regis haec fuere: *Vobis quoque notum facimus de universis sacerdotibus, et levitis, et cantoribus, et ianitoribus Nathinaeis, et ministris domus Dei huius, ut vectigal, et tributum, et annonas non habeatis potestatem imponendi super eos.* Nihil ergo inde colligi potest de tributis prius impositis, et quasi adhaerentibus ipsis terris, si personis illis, vel templo denuo acquirerentur. Praeterquam quod ex illis locis non colligitur ius positivum divinum, ut per se constat, sed ad summum indicatur ius naturale, an vero tale illud sit, ut per se inducat necessitatem talis exemptionis, et illam conferat, vel tantum honestatem, vel ad summum obligationem, ut princeps illam concedat, ex illis locis non satis definiri potest, sed aliis rationibus inquirendum est, ut in superioribus est generaliter disputatum, et in hoc particulari puncto statim attingetur.

13. Quo circa solum video, posse probabiliter colligi hoc ius divinum ex verbis Christi: *Ergo liberi sunt filii,* inducendo illa prout supra insinuavi, quia naturalis filius regis ita est exemptus a tributis, ut bona etiam eius immunia fiant; ergo hoc ius maxime servandum est Christo, et bonis eius, qualia sunt

ecclesiastica bona, ut ostendimus. Filius autem naturalis regis non solum gaudet naturali privilegio, ut super bona iam sua non imponantur nova tributa, sed etiam, ut si de novo acquirat ea bona, quae apud alios subditos erant tributaria, sub suo dominio fiant libera et ingenua, sicut ipse est; ergo multo magis Christus et bona eius ecclesiastica cum hac amplitudine hoc gaudent privilegio. Quod si quis obiiciat, locum illum isto modo inductum etiam contra priorem conclusionem probare posse; respondetur, negando assumptum; nam etiam filius naturalis regis non liberatur ab omni onere ex pacto antiquiori bonis inhaerente, etiam respectu inferiorum, cum nec rex ipse sit liber ab omni obligatione ex pacto. Rationem autem differentiae bene attigit Panormitanus in dicto cons. 26, et ex illo Albanus circa finem, respondendo ad quartam rationem, quia propria tributa repugnant exemptioni ipsius personae, cuius sunt bona, nam propter illam praestantur, ut significavit Paulus ad Rom. 13: aliud autem pensionis genus non est professio, vel indicium subiectionis, sed iustitiae, et obligationis eius ex pacto ortae, quae nulli personae quantumvis liberae, et excellenti, seu supremae repugnat.

14. Secundo ut praedictus auctor, hoc ius esse etiam canonicum ostendat, inducit cap. *Sancitum*, 25, q. 8, quod idem est cum cap. 1. de Censib. et dicit, esse textum expressum, quia in eo decernitur, tributa, quae antea exhibebantur de aliquibus bonis, postquam illa facta sunt ecclesiae, solvenda non esse. Idemque confirmat ex cap. *Secundum canonicam*, 23, q. 8. Quod si quis respondeat, ibi non esse sermonem de universis bonis, seu praediis ecclesiae, sed de manso, domibus, atriis, et hortis iuxta ecclesiam positis; contra hoc obiicit, alienum esse ab omni ratione et veritate discrimen inter haec et alia bona ecclesiae constituere; tum quia eadem ratio immunitatis, quae est in horto et manso, viget in aliis praediis, quae ecclesiae acquiruntur, scilicet quia omnia sunt dicata Deo, seu sunt Dei; quae ratio est fundamentum huius immunitatis: tum etiam quia una et eadem substantia ecclesiae non debet diverso iure censeri, cap. *Cognovimus*, cum Glossa, 12, q. 2. Unde concludit, textus illos irrefragabiles esse.

15. Sed nihilominus censeo, ex illis non probari assertionem; imo ex ultimis verbis posse sumi obiectionem non facilem in contrarium, ut capite sequenti videbimus. Quia mansus et reliqua loca ecclesiae, quae ibi specialiter numerantur, non solum eximuntur a propriis tributis regalibus, sed etiam a quacumque pensione et privato onere etiam praeexistente, et in quocumque pacto fundato, eximuntur, ut Glossa ibi et communiter doctores intelligunt. Et colligitur ex ipsis iuribus, quatenus solum ecclesiasticum excipiunt; quae exceptio firmat regulam in contrarium quoad cetera omnia tributa. Quod adeo verum est, ut neque ipse patronus possit aliquom pensionem de illis bonis sibi reservare; et si antea ipsi rei onus inerat, debeat necessario remitti, aut redimi, ut ecclesia in dictis bonis libera maneat. At vero hoc non ita est in ceteris praediis ecclesiae, ut expresse notant Panormit. et alii cum Glossa in dicto cap. 1. de Censib. et in dicto cap. *Secundum canonicam*, 23, q. 8; et ex ipso capite *Sancitum*, in fine aperte colligitur. Ergo necessario est constituenda differentia inter bona ibi specialiter nominata, et alia ecclesiastica bona, cum ius illud speciale non possit ad omnia extendi. Ergo inde non potest sumi argumentum efficax ad id, quod intendimus, alias aeque probaret de omni genere tributi, vel pensionis temporalis, quod aperte falsum est. Neque est inconveniens, ut aliqua pars bonorum ecclesiae maiori gaudeat exemptione ex speciali privilegio. Rationem autem privilegii et discriminis inter haec et alia bona capite sequenti trademus.

16. Secundo colligi potest hoc ius ex aliis decretis, in quibus simpliciter praecipitur, ut bona ecclesiarum non subiiciantur tributis aut exactionibus temporalibus a quibusvis laicis potestatibus, ut constat ex cap. *Non minus*, et cap. *Adversus* de immunit. ecclesiar. et in cap. *Quamquam*, de Censib. in 6. Verumtamen responderi potest, in his iuribus solum prohiberi, quod ecclesiis, aut ecclesiasticis bonis haec tributa imponantur; non vero vetari, quod tributa antiqua, quae ipsis bonis inerant, prius quam ecclesiastica fierent, in ipsis permaneant, et ab ecclesiis solvantur, non quia ipsis imponatur tributum, sed quia cum illo onere bona acceperunt. Unde cum ibidem prohibetur, exactiones tributorum ab ecclesiis propter talia bona fieri, recte intelligitur de exactionibus, quae fiunt ob tributa imposita ecclesiae super bona iam sua, tum quia exactiones referuntur ad tributa, de quibus ibi erat sermo, tum etiam quia alias non possent omnes exactiones absolute et sine distinctione prohiberi, cum aliquae possint fieri ab ecclesia iuste et sine laesione immunitatis ecclesiasticae, ut si petantur, quae iusto titulo debentur, et in iudicio ecclesiastico, si coactio necessaria sit. Sed quamvis haec interpretatio satis sit consentanea verbis et menti illorum iurium, nihilominus ex identitate rationis credimus, inde sumi efficax argumentum, ut decisio illorum iurium etiam ad tributa antiqua, et ad exactiones, quae propter illa fiunt, extendatur, quod paulo inferius afferendo rationes assertionis explicabimus, prius enim alia iura expendere necesse est.

Tertio ergo colligi potest hoc canonicum ius ex

cap. 1. de immunit. eccles. in 6, ubi prius querela, et abusus saecularium potestatum refertur, *quae nituntur, et student, ut illis collectas, et talias, et alia huiusmodi ecclesiae persolvant, praetextu bonorum, quae acquisiverunt, vel extra manum suam ponant huiusmodi acquisita*. Et postea talis abusus damnatur, declaraturque, *non licere quibuscumque iurisdictionem temporalem exercentibus exactiones quascumque ecclesiis imponere, vel exigere ab eisdem pro domibus, praediis, vel quibuscumque possessionibus ab eisdem ecclesiis legitime hactenus acquisitis vel in posterum acquirendis*. In quibus verbis in primis expendo, non solum reprobari exactiones de bonis, quae iam possidebantur ab ecclesia, quando fuit impositum tributum, sed etiam de bonis, quae postea acquiruntur, etiam si talia bona, cum antea essent saecularia, tributis essent subiecta. Nam quod de huiusmodi bonis sit sermo, manifestum est. Propterea enim laici volebant cogere ecclesiam, ut vel tributum solveret, vel bona dimitteret, ne ipsi privarentur tributo bonis annexo; ergo de his bonis tributariis loquitur ius illud, et nihilominus statuit, ut talia bona eo ipso, quod ad ecclesiam transeunt, ab exactionibus talium tributorum sint exempta. Unde etiam expendo, ibi distincte et universaliter prohiberi, *quascumque collectas, vel exactiones imponere, vel exigere*, utique circa ecclesiastica bona; ergo non solum est prohibitum, haec imponere, sed etiam exigere, quae imposita iam erant, prius quam ecclesia illa bona acquireret. Atque hic textus adiunctus praecedentibus proxime allegatis videntur mihi satis probabiliter sententiam hanc ex iure canonico comprobare.

17. Superest dicendum de iure civili, ex quo nonnulla verba Iustiniani adduci solent, quibus haec assertio videtur significari, et in primis afferuntur illa, quae Gratianus refert in cap. 2, 10, q. 2: *Ea quae ad beatissimae ecclesiae iura pertinent, vel posthac forte pervenerint, tamquam ipsam sacrosanctam et religiosam ecclesiam intacta convenit venerabiliter custodiri*. Quae verba fuerunt imperatoris Leonis, et referuntur a Iustiniano in l. *Iubemus*, C. de sacrosanct. Eccl. In eis autem generaliter dicitur, omnia bona, quae ad ecclesiam perveniunt, esse intacta servanda, sicut ipsam ecclesiam; ergo iam non licet tributa pro illis exigere, sicut nec pro ecclesia. Sed ut supra in simili dicebam, si argumentum efficax esset, nimium probaret, videlicet omnia ecclesiae bona debere ita intacta servari, ut nulla pensio, vel onus etiam ex praecedenti pacto proveniens pro illis exigi possit, quia ipsa ecclesia, seu fundus et area eius hac immunitate gaudet, quod esse falsum ostendimus. Ergo illa aequiparatio non universaliter, sed iuxta materiam subiectam accipienda est. Unde attendendum est, in ea lege specialiter prohiberi alienationes bonorum ecclesiasticorum, et in hoc sensu dici debere intacta custodiri, id est sine diminutione, venditione, aut alia simili mutatione, sicut conservantur ecclesiae. Et ita accepit illam decisionem Pontifex in cap. *Nulli*, de rebus Eccles. non alien. cum ita concludit: *Omnes sacerdotes ab huiusmodi alienatione abstineant, poenas timentes, quas Leonina constitutio comminatur*. Ergo vox illa *intacta* sine fundamento in textu extenditur ad tributa, et praesertim ad ea, quae inhaerent bonis, prius quam ecclesiastica fiant. Nam si ecclesia recipit bona sub tali onere, licet postea illud solvat, nihil propterea proprium alienat, quia talia bona non fuerunt a principio integre, ut sic dicam, translata in ecclesiam, sed cum diminutione talis oneris, et ideo illud postea solvendo, non alienat proprium, sed iustum debitum solvit.

Unde etiam Gratianus non pro exemptione a tributis, sed ab alienationibus verba illius legis adduxit, et ad eumdem finem alia multa ex decretis Pontificum adducit, tum ibi, tum etiam cap. *Praedia*. 12, q. 2, in quibus aliqua verba sunt generalia, quae non recte ab aliquibus ad tributa applicantur. Ut sunt illa in Pii epistola 2: *Ad Sedem apostolicam perlatum est, quod quidam praedia divinis usibus tradita humanis applicant usibus, et Domino Deo, cui tradita sunt, ea subtrahunt, ut suis usibus inserviant: quapropter ab omnibus illius usurpationis contumelia depellenda est, ne praedia usibus secretorum caelestium dicata, a quibusdam irruentibus vexentur*. Quibus verbis aliqui volunt, esse prohibita omnia tributa ex ecclesiasticis praediis, quia solutio tributi humanus quidam usus est, omnis autem applicatio talium bonorum ad humanum usum ibi censetur prohibita. Sed licet hoc possit per accommodationem quamdam ad propria tributa regia applicari, non tamen in universum ad omnia temporalia onera, vel pensiones, quas interdum potest ecclesia ex praediis suis etiam laicis solvere ex iusto antecedente titulo iuxta priorem assertionem. Ibi ergo tantum est sermo de usu humano iniusto, et contra ius Ecclesiae usurpato, ut declarant illa verba: *Deo, cui tradita sunt, ea subtrahunt*. At vero solutio pensionis iusto titulo debitae non est iniustus usus, nec per illum Deo subtrahitur, quod illi fuerat donatum, nam a principio fuerat donatum cum tali onere; ius ergo ad tale onus non fuerat donatum, et ita non subtrahitur Deo, quod traditum illi erat, sed quod in ipsa donatione fuerat reservatum. Ideoque dici etiam potest, illum usum non proprie esse ecclesiasticorum bonorum, ut talia sunt, sed ut aliqua ex parte saecularibus oneribus subiecta permanserunt. Quapropter nisi aliunde probetur, antiqua tributa non

permanere in bonis, postquam ecclesiastica fiunt, ex illis verbis, et similibus non probatur, solutionem talis tributi ad alienationes, vel alios usus prohibitos ecclesiasticorum bonorum pertinere.

18. Deinde potest confirmari assertio ex l. *Iubemus*, C. de sacrosanct. Eccles. ubi Valentianus et Marcianus ecclesiastica privilegia confirmant, et subiungunt: *Quia humanitatis nostrae est, egenis prospicere, ac dare operam, ut pauperibus alimenta non desint: salaria etiam, quae sacrosanctis ecclesiis in diversis speciebus de publico hactenus ministrata sunt, iubemus nunc quoque, inconcussa, et a nullo prorsus imminuta praestari, liberalitatique huic promptissimae perpetuam tribuimus firmitatem.* Ex quibus verbis, et similitudine rationis non improbabile sumi quidem potest argumentum, formaliter autem, seu dispositive non probant intentum; quia lex illa nihil disponit de exemptione a tributis, sed tantum confirmat salaria, seu subventiones, seu annues praestationes, quas imperatores de publicis bonis fieri ecclesiis iusserant. Hinc vero recte colligi potest, non fuisse imperatorum voluntatem, ut ex bonis Ecclesiae acquisitis imperialia tributa exigerentur, cum potius ipsi imperatores multa ex aliis bonis ad subventionem pauperum ecclesiis dare praeciperent. Unde etiam ratio illa de subventione egenorum non minus suadet, debuisse fructus ecclesiasticorum praediorum inconcussos et imminutos a publicis tributis servari, quam alia subsidia, quae ad eumdem finem ex publicis bonis ecclesiis praestabantur.

19. Proprie igitur censetur dispositum, et latum hec ius civile a Friderico imperatore in sue constitutione, in qua generaliter statuit, ut *nulla communitas, vel persona publica vel privata collectas vel exactiones... ecclesiis vel piis locis imponere praesumat.* Quae lex cum indefinite loquatur, omnes exactiones propriorum tributorum, quae collectae, vel alio simili nomine appellantur, eb ecclesiis et earum bonis fieri probibentur. Obstat tamen expositio Bartoli in l. *De iis*, C. de episcop. et clericis, ubi ait, constitutionem Friderici intelligendam esse solum de tributis personalibus, seu mixtis, quae imponuntur personae pro rebus; nam haec tantum vocantur proprie collectae, et idco non prohibere, quin praedia Ecclesiae sint tributarie, prout in eadem lege *De iis*, et in leg. *Placet*, Cod. de sacresanct. Eccles. statuitur. Ideoque reprehendit glossas ibi dicentes, illas leges *De iis*, et *Placet* derogatas esse per Authenticam *Item nulla*, C. de episcop. et clericis. Quae sententia placuit etiam Panormitano in dicto cap. 1. de Censibus.

20. Eam tamen merito reprobat Bald. in dicta lege *Placet*, et universaliter sumpta videtur improbabilis. Nam ex illa sequitur, praedia Ecclesiae ex vi illius Authenticae, seu constitutionis Friderici, et consequenter ex vi iuris civilis non esse exempta a tributis realibus, etiam de novo impositis, postquam ille praedia ecclesiastica facta sunt, si tributa tanquam ordinaria et perpetuo duratura imponantur: consequens est omnino falsum, et ab omnibus reprobatum, ut in principio huius capitis ex dictis in praecedenti supposui. Sequela probatur, quia praedicta tributa permittebantur per dictas leges *Placet*, et *De iis;* ergo si non sunt derogatae per Fridericum, adhuc in sua vi manent, et consequenter ex vi iuris civilis praedia ecclesiae erunt tributaria, etiam quaed tributa imposita, postquam ecclesia talia bona acquisieret. Quapropter negari non potest, quin Authentica *Item nulla* loquatur etiam de tributis realibus, nam absolute et universaliter prohibet, exactiones ulles imponi ecclesiis; nomine autem exactionum omnia tributa veniunt tam ordinaria, quam extraordinaria, et tam realia quam personalia, praesertim quia in ipso textu expresse distinguuntur *exactiones ecclesiis, et piis locis, vel personis ecclesiasticis imponendae*, et omnes prohibentur; ergo etiam ecclesia et pia loca ab impositione cuiuscumque tributi eximuntur.

21. Aliter responderi posset, ibi quidem prohiberi, ecclesiis et piis locis exactiones imponi, non tamen illas postulari, quae antea erant impositae super bone, quae cum illo onere ad ecclesiam transierunt. Et ita limitat illam constitutionem Baldus cum quodam Iacobo in dicta Authentica *Item nulla*, num. 4: addit vero, imperatorem non permittere, ut praedia italice sint tributaria, extra Italiam vero, ubi sunt praedia tributaria, transire ad ecclesiam cum onere suo. Verumtamen haec distinctio et limitatio admittenda non est. Primo, quia beneficium principis ample interpretandum est, maxime in causa religionis iuxta vulgarem legem *Sunt personae*, ff. de religiosis, et sumptib. funer. Secundo, quia privilegium universale extenditur ad praesentia et futura iuxta cap. *Quia circa*, de privileg. et notat Bartol. in dicta l. *Placet*, num. 8. Ergo ex vi illius constitutionis fuerunt a tributis exempta omnia bone, quae tunc erant ecclesiastica, quando illud privilegium concessum fuit, etiamsi antea essent onerate tributis; ergo multo magis idem servandum est in omnibus bonis postea ecclesiae acquisitis. Tertio, quia verbum *imponere* in rigore non videtur ibi significare novam tributi impositionem, quia hoc modo solus princeps supremus potest tributum imponere, et tamen ibi prohibitio fit omnibus communitatibus et personis non solum publicis, sed etiam privatis; ergo necesse est, ut verbum *imponere* ibi significet, vel comprehendat actionem, quae ab omnibus exerceri possit; ergo probi-

betur ibi omnis petitio, seu distributio, seu impositio solutionis tributi, quae ab ecclesia fiat, siva ex bonis acquisitis, sive ex acquirendis. Atque hoc modo confirmatur etiam satis probabiliter haec sententia ex iure civili.

22. Ultra haec vero iura adducit praedictus auctor varias rationes, quibus eamdem assertionem confirmat, quae in eo videri possunt: solum cavendum ast, ne aliquae sint nimium generales, et de omnibus oneribus, seu pensionibus tam publicis, quam privatis. Item adverto, plures illarum si attente considerentur, supponere, privilegium exemptionis extendi ad antiqua tributa, potius quam illud probent. Quapropter illae rationes mihi videntur efficaces, quae val ex generali ratione tributi, vel ex aequiparatione inter antiqua et nova tributa sumuntur. Talis est illa ratio, quod tributa propria iure subiectionis imponuntur, unde eodem iure exiguntur, at solvuntur, iuxta illud Pauli ad Rom. 13: ***Necessitate subditi state, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam, ideo enim et tributa praestatis;*** ergo cessante subiectione, non potest iuste exigi tributum, quia cessante ratione debiti, cessat debitum, quando ratio est adaequata, ut est in praesenti. At vero bona quaelibet eo ipso, quod ecclesiastica fiunt, desinunt esse subiecta principi laico, quia extra eius iurisdictionem fiunt; ipsa etiam ecclesia, ad quam bona pertinent, est extra iurisdictionem eiusdem principis, at multo magis ipse Princeps Christus, cuius sunt bona; ergo eo ipso, quod talia bona fiunt ecclesiastica, fiunt exempta ab omnibus tributis, quae in sola iurisdictione fundantur. Sicut si persona uni regi subiecta a iurisdictione eiusdem regis eximatur, eo ipso a tributis eius eximitur; imo non solum persona, sed etiam bona eius ab his tributis eximuntur, qua ratione personae imponuntur; ergo similiter quando bona immobilia in eum statum transferuntur, ut neque ipsa, neque illi, qui habent dominium utile eorum, ut sic dicam, neque proprius ac principalis dominus eorum sub iurisdictione principis maneant, eo ipso a tributis eximuntur.

23. Et confirmatur haec ratio ex alio principio iuris, quod ubi dispositio aliqua ad eum casum venit, a quo incipere non potuisset, prior dispositio cessat, quando nimirum eadem ratio militat in continuatione, quae in inceptione. Ita vero est in praesenti; nam impositio vel exactio tributi non potest incipere in ecclesiasticis bonis; ergo nec potest in eisdem bonis, postquam ecclesiastica facta sunt, continuari. Ideoque in talis tributi impositione a principio haec conditio intelligitur inclusa, ut tamdiu duret, quamdiu res illa non fuerit inhabilis, seu incapax talis tributi; tunc enim sicut inchoari non posset tributum, ita neque conservari, quia eadem est utriusque ratio, ut declaratum est, et magis ex responsione ad fundamenta prioris sententiae constabit.

24. Ad iura ergo civilia respondetur, leges omnes, quae permittebant, ordinaria tributa ab ecclesiis exigi, revocatas esse per constitutionem Friderici, unde ad l. 1. *de indictionib.* respondetur, non oportere, fiscum in omnibus ecclesiae aequiparari, nam ecclesiam maioribus privilegiis gaudere aequum est. Authentica vero illa, quae supponit, esse posse in ecclesiae bonis onera fiscalia, verum habere poterit in oneribus prioris generis, si fortasse bona, quae ad ecclesiam transierunt, prius erant ex contractu, vel quasi contractu fisco obligata, et in eo casu locum habere potest decisio illa, quam retulit Gratianus in cap. 2, § *Item praedium,* 10, q. 2. Ad iura canonica respondebimus ex professo duobus capitibus sequentibus. Ad rationem, quod res transit cum onere suo, respondetur, efficaciter probare priorem assertionem, non tamen urgere contra secundam. Ratio autem discriminis est, quia illud axioma procedit, quando res non transfertur in statum, in quo talis oneris incapax fiat; nam si tanta sit mutatio, consequens necessario est, ut res a tali onere eximatur. Sic enim servus, si legitime ordinetur, ab onere servitutis eximitur, et res consecrata, licet antea esset muneribus sordidis aut profanis subiecta, vi consecrationis ab eis eximitur. In praesenti ergo bona, cum ecclesiastica fiunt, in altiori quodam statu constituuntur, in quo tributorum sunt incapacia, non tamen aliorum realium onerum, quae ex contractibus privatis nascuntur; at ideo per talem mutationem propria tributa cessant, non vero aliae pensiones, nisi in casibus specialibus in iure expressis. Et tunc necesse est, ut vel is, qui ius aliquod habebat in talia bona, talem eorum mutationem fieri consentiat, vel ut ei recompensatio fiat iuxta ea, quae capite sequenti dicemus.

25. Sed interrogabit aliquis, cur non idem postuletur respectu principis, quando bona illi tributaria in ecclesiam transferuntur. Cum enim inde detrimentum et diminutionem in bonis suis patiatur, iniuste cum illo fieri videtur, si absque illius consensu vel compensatione talis mutatio fiat. Respondetur, neutrum hic esse necessarium. Et ratio diversitatis est, quia princeps antea non habebat proprium dominium, vel ius aliquod particulare dominio aequivalens, ratione cuius ei deberetur tributum, sed solum ratione iurisdictionis illud exigere poterat, quia sub eius superiori administratione erat res ipsa, vel dominus eius. Nulla autem ratio iustitiae obligat ad conservandam rem illam sub iurisdictione temporalis principis, quia dominus eius potest de ipsa libere disponere. Maxime vero potest eam Deo dicare, seu donare, per quam donationem fiunt talia bona eccle-

siastica, non est autem necessarius consensus principis, ut bona saecularia ecclesiastica fiant. Quod, ut dixi, et iure canonico cautum est, et iure divino naturali, ratione dicta satis videtur fundari.

Neque refert, quod proventus principis inde possint diminui, quia diminutio non fit in propriis bonis, sed in stipendiis communibus, estque per accidens; consequitur enim ex subtractione materiae, religiose et iuste facta, et ob hanc causam non debetur recompensatio. Praesertim quia etiam e contrario contingere potest, ut si bona ecclesiastica vendantur, et saecularia fiant, tributaria esse incipiant, et ita proventus principis augeantur. Quae omnia in privatis oneribus ex peculari iure seu dominio profectis locum non habent, ut ex dictis satis constat. Accedit, quod cessatio tributi in eo casu non fit privata voluntate, vel auctoritate donantis, sed fit auctoritate iuris, vel divini, vel humani in divino fundati. Et ideo ibi etiam non deest consensus principis ipso iure datus virtute dictae legis civilis, qui revocari amplius non potuit, postquam ecclesia beneficium illud et privilegium acceptavit; quanquam etiam sine illo id fieri posset virtute iuris divini, vel etiam canonici, sicut supra de hac exemptione ecclesiastica generaliter ostensum est.

26. Unde ad ultimam confirmationem respondetur, detrimentum illud ordinarie non esse magni momenti, neque illius considerationem haberi, propter rationes factas. Si tamen aliquando contingeret, tot bona ecclesiae acquiri, ut in grave praeiudicium, magnamque diminutionem regalium proventuum redundaret, summus Pontifex consulendus est, nam ad illum spectat, in huiusmodi casibus remedium adhibere. Non enim licet christianis principibus *ecclesiastica bona invadere*, ut in dicta Authentica *Item nulla* expresse dicitur, nec etiam possunt de illis disponere, aut statuere, ut in superioribus probatum est.

CAPUT XXI.

Aliquibus obiectionibus occurritur, et quam sit antiqua haec bonorum ecclesiasticorum exemptio obiter explicatur.

Summarium

1. Prima obiectio ex iure canonico. — 2. Secunda ex iure civili. — 3. Responsio ad has obiectiones. — 4. Prima conclusio: Quam antiquum sit privilegium non solvendi tributa ex bonis ecclesiae. — 5. Pontifex summus potest ex sua potestate bona ecclesiae a tributis eximere. — Probatur. — 6. Secunda conclusio: Privilegium exemptionis bonorum ecclesiae non semper observatum fuit. — Probatur. — 7. Exemptio bonorum ecclesiae ante Fridericum per leges civiles statuta fuit. — 8. Triplex responsio ad Ambrosium. — 9. Prima responsio ad caput *Tributum*. — Secunda responsio. — 10. Impugnatur. — Vera responsio. — 11. Ad caput *Sancimus*. — Bona spectantia ad mansum ecclesiae exempta sunt ab omni tributo. — 12. Responsio ad leges civiles in contrarium adductas.

1. Contra ea, quae in superioribus capitibus definita sunt, aliqua obiici possunt, quae vel falsam esse doctrinam, vel saltem nimis novam suadere possunt. Et primo ex iure canonico obiicitur cap. *Si tributum*, 11, q. 1, sumptum ex Ambrosio orat. seu concione 1. de basilicis non tradend. in fine, ubi inquit: *Si tributum petit imperator, non negamus; agri ecclesiae solvunt tributum*. Et similia fere habet in cap. *Convenior*, 23, q. 8, sumpto ex eadem oratione, et epist. 33. ad sororem, quae nunc est 13, libro 2. Secundo obiicitur c. *Tributum*, 23, q. 8, ubi Urbanus papa sic inquit: *Tributum in ore piscis, piscante Petro, inventum est, quia de exterioribus, quae palam cunctis apparent, ecclesia tributum reddit.* Et infra: *De exterioribus ecclesiae, quod constitutum antiquitus est, pro pace, et quiete, qua nos tueri, ac defensare debent, imperatoribus persolvendum est.* Tertio obiicitur cap. *Sancitum est*, 23, q. 8, ubi specialiter dicuntur exempta a tributis ecclesia cum hortis, atriis, et domibus ei coniunctis, et mansis eius, postea vero additur: *Et si amplius aliquid habuerint, inde senioribus suis debitum servitium impendant;* per quae verba tributum aliquod significatur, ut omnes intelligunt, et ipsa prae se ferunt. Haec ergo est generalis regula, quod bona ecclesiae solvunt tributum illis paucis exceptis, quae in principio posita fuerant, quae exceptio regulam in ceteris firmat. Et quamvis caput illud sit concilii wormatiensis provincialis cap. 50, pro universa Ecclesia receptum est in c. 1, extra de Censib. per Greg. IX, qui solum ante quadringentos fere annos praecessit.

2. Secundo principaliter ex iure civili obiicitur l. *Placet*, C. de sacros. Eccles. quae est Honorii, et Theodosii in l. 40 de episcop. et cleric. in C. theodosiano, ubi licet ecclesiae eximantur a muneribus sordidis et ab extraordinariis tributis, non tamen ab ordinariis, ut patet ex illis verbis apud Iustinianum: *Nihil praeter canonicam illationem*, id est praeter ordinariam et certa regula statutam impositionem. Imo etiam posse exigi aliquid, *si adventitiae necessitatis sarcina repentina poposcerit;* quam legem suo decreto inseruit Gratianus in c. *Generaliter*, § *Placet*, 16, q. 1, significans, ius canonicum legem illam non repudiare. Secundo obiicitur lex *De iis*, C. de episcop. et cleric. ubi praedia clericorum cogenda dicuntur *ad pensitanda fiscalia*, sub praediis autem clericorum etiam ecclesiarum intel-

ligi videntur. Tertio obiicitur l. ult. C. de exactor. tribut. lib. 10, quae sic babet: *Si divina domus, aut quaecumque alia cuiuscumque dignitatis, atque fortunae fundos quolibet titulo possederit, et non impositas reipublicae functiones agnoverit, quemadmodum prior dominus dependebat, omnibus modis possessiones eorum publico vindicentur;* ubi Glossa per publicas functiones exponit *tributa, et annonas, onera*, inquit, *rerum, et ideo cum rebus ipsis ambulatoria.* Sic enim imperetores rescripserunt, *in vectigalibus ipsa praedia conveniri*, l. *Imperatoris*, ff. de publicanis, et vectigalibus, ac subinde huiusmodi tributa onera esse reaba, et eb ecclesiis deberi, iuxte illam legem, quacumque ratione praedie ad eas devenerint.

3. Ad bas obiectiones possemus unico verbo respondere, illa iura procedere secundum antiquum morem, iam vero revocata esse, meioraque privilegia esse ecclesiis concessa. Quae responsio non gravate acceptari posset pro legibus civilibus, prout illam tradiderunt glossae in dicta l. *Placet*, et in dicta l. *De iis*. Quod tamen spectat ed ius canooicum, incredibile est, per illud fuisse aliquendo approbata buiusmodi tributa, praesertim post tempora chriationorum imperetorum; et ideo prius, quam ad singula respondeemus, explicare oportet, quem sit antiqua, quoad banc partem tributorum, ecclesiorum exemptio; nam de illa fere idem sentiendum censeo, quod de exemptione ipsa in genere in superioribus dixi, quia baec pers quaedem est ecclesiosticae immunitatis, et non minus necesserio, minusve rationi consentanea, quam olia. Distinctio igitur supra tradita bic etiam praemittende est; nam aliud est loqui de iure, abud vero de facto.

4. Primo ergo dicimus, privilegium, seu ius non solvendi tributa ex ecclesiasticis bonis, a principio inditum, et cum ipsa Ecclesia quasi concreatum fuisse. Hoc facile petet ex supra dictis in geoere de origine ecclesiasticoe immunitatis, et eodem modo declarsndum est. Nam in primis censeo, boc ius intrinsece oriri ex ipsa Ecclesiee institutione, prout a Christo facta est; nam ex vi talis institutionis Ecclesia capax est ad ecquirendum boea tam immobilia, quam mebilie, quse ad solum Dei cultum vel pietatis opera siot destinata. Non enim babet Ecclesia baoc capacitatem, seu potestatem eb imperatoribus, aut ab heminibus, sed intrinsece et ex natura rei illam babet, eo ipso quod est bominum mortalium congregatio babens specialem unitatem et vinculum ex Christi institutione; sive talis capacitas consideretur in Ecclesia, ex eo quod est congregatio hominum utentium libertate, quae est fundomentum dominii externarum rerum; sive consideretur, ut est unum corpus, cuius principale caput est Christus, qui multo magis capex est talis dominii. Uede a principio Ecclesiae coeperunt fideles bone sua ipsi Ecclesiae tradere, quae eo ipso fiebent communia ipsius corporis Ecclesiae, per quam distribuebantur singulis quoed eorum usum, ut ex Actibus apostolorum maoifestum est. Et licet tunc solum haberet Ecclesie bona mobilia, paulo post coepit immobilia acquirere, non ex privilegio extrinseco, sed ex intrioseca potestate, et prudenti voluntate, ac dispensatione pastorum Ecclesiae, ut ex Urbano papa in epistola sua cap. 1. intelligimus, et babetur in capite *Videntes*, 12, q. 1. Vixit autem Urbanus ann. 227, et tamen commemorat, iam antea ordieatum esse a summis sacerdotibus, ut praedia, quae dabantur ecclesiae, non venderentur, sed sub potestate eiusdem ecclesiee conservarentur, ut ex redditibus eorum melius posset omnibus fidelium necessitatibus subvenire. Qui mos a tempore Constantini multum quidem auctus est, non quia Constantieus ipsi Ecclesiae potestatem dederit talia bona acquirendi, sed quia sua fide facultatem dedit omnibus donandi ecclesiae quaecumque vellent, et suo exemplo illos praeivit, et excitavit, ut sumitur ex edicto de primitiva Ecclesia, et munificentia Constantini, quod habetur tomo 1. concilior. et in cap. *Futuram*, 12, q. 1.

Ex quo ulterius colligimus, ab eadem Ecclesiae institutione, prout a Cbristo facta est, intrinsece oriri, ut heec bona, quae Ecclesioe traduntur, vel acquiruntur, Christo tenquam principali domino acquirantur, quia non acquiruntur Ecclesiae, nisi ut corpori mystico, cuius principale caput est Christus. Et ideo licet in Ecclesia sit potestas dispensendi boec bono, illa tantum est ministeriolis a Christo descendens, et in pastoribus Ecclesiao preecipue residet, quia illi sunt dispensotores mysteriorum et bonorum Christi in terris. Atque binc tandem ius exemptionis talium bonorum ab humanis tributis videtur necesserio consequens ad talis Ecclesiae institutionem, quia caput buius Ecclesiae, quod est praecipuus dominus talium bonorum, habet connaturalem non tantum exemptionem, sed etiam potestatem et dominium super omnes reges terree. Unde non est dubium, quin et Cbristus potuerit immediate et per seipsum talia bona eximere a tributis eo ipso, quod sua sunt, et quod hoc sit valde consentaoeum divinitati et excellentiae personae suae.

5. Addendum preeterea est, etiem si talie bona iure ipso divino non fuissent immediate a tributis exempta, Pontificem sua potestate potuisse illa eximere, sicut supra de personis diximus; est enim fere eadem ratio, serveta proportione. Uede sicut Ecclesia semper habuit hanc potestatem, ita semper bebuit ius ad gaudendum bac immunitate quoed ecclesiastice bona. Probatur autem primo ex illo princi-

pio, quod Christus habet ius; ergo prudentem illius executionem pastoribus Ecclesiae, et praesertim Vicario suo commisit, sicut illi etiam praecipue commisit aliorum bonorum suorum dispensationem. Secundo hac ratione habet Vicarius Christi potestatem et obligationem bene administrandi patrimonium Christi; sed unus ex praecipuis actibus huius administrationis est vindicare illa bona ab oneribus et tributis, quantum pietas et religionis ratio, servate iustitia, postulaverit. Sicut ergo a principio Ecclesiae administratio et dispensatio talium bonorum in Christi Vicario et episcopis fuit, ut late probatur in decretis 96, d. et 12, q. 1, et 2, ita et ius exemptionis talium bonorum perpetuo in Ecclesia fuit. Tertio, eadem est ratio de exemptione a iurisdictione et a tributis; imo haec posterior sequitur ex priori, ut probatum est; sed Ecclesia ex vi potestatis dispensandi et administrandi talia bona, habuit semper potestatem et ius ad eximendum haec bona a iurisdictione saeculari, ut supra probatum est; ergo idem ius habuit semper etiam circa tributa. Ultimo declaratur, et optima ratio huius potestatis redditur, quia potestas ecclesiastica, ut est in capite, et Vicario Christi, est suprema in suo ordine; et quia ille ordo est divinior ceteris, ideo illa etiam est suprema simpliciter respectu omnium potestatum terrae. Illa vero potestas licet spiritualis sit, indiget usu temporalium bonorum ad convenientem gubernationem et executionem suae potestatis; ergo etiam ut versatur circa bona temporalia sibi commissa, est potestas simpliciter suprema; ergo per se sufficit ad eximendum haec bona ab impositionibus, quae per quamcumque aliam terrenam potestatem fieri possent. Unde ipse Pontifex potest talia bona tributis onerare independenter a consensu alterius, tanquam supremus gubernator, dummodo id faciat tanquam fidelis dispensator et prudens, iuxta Clementin. 1. *Ut lite non contestata*, in fine, cum similibus; non posset autem Pontifex habere tam liberam et supremam potestatem, si non posset bona illa a gravaminibus aliorum principum eximere; alioqui saepius talia bona nimium gravarentur, et bellum iustum ex utraque parte oriretur, si una potestas alteri non cederet. Quod si altera recognoscenda et praeferenda est, illa profecto spiritualis potestas esse debet, ut saepe dictum et probatum est.

6. Secundo dicendum est de facto, seu executione huius exemptionis a tributis realibus, bonis immobilibus impositis; nec semper fuisse in Ecclesia necessariam, nec semper possibilem, nec certo constare, quando inceperit; verisimile tamen esse, a principio christianorum imperatorum introductam esse, et quantum per pastores Ecclesiae fieri potuit, fuisse servatam. Prima pars manifesta est de illo primitivo tempore, in quo Ecclesia haec immobilia bona non habebat, sed agros et praedia sibi a fidelibus oblata ad sustentanda communia onera vendebat, ut in dicto cap. *Videntes* dicitur. Tunc enim non erat in Ecclesia materia seu fundamentum talium tributorum, et ideo dicimus, non fuisse illi necessariam huiusmodi exemptionem. Secunda pars procedit de secundo tempore, ex quo coepit Ecclesia talia immobilia bona possidere, et retinere (iuxta idem cap. *Videntes*) usque ad tempora christianorum principum, seu Constantini. Nam eo tempore imperatores et reges, quibus haec tributa solvebantur, non erant Ecclesiae filii ac subditi; neque fide carentes intelligere valebant, quale esset Ecclesiae ius ad liberum usum talium bonorum; ideoque non potuit eo tempore Ecclesia aut efficaciter, aut cum fructu, imo neque sine scandalo illo iure uti. Tertia pars de incertitudine in primis sumi potest ex obiectionibus factis. Ac deinde, quia non invenimus iura, ex quibus initium huius executionis seu observatae exemptionis clare et cum certitudine colligamus.

Dico autem, esse incertum hoc initium quoad negationem prioris temporis; nam quoad affirmationem alicuius temporis, in quo stabilita est exemptio semper in posterum duratura, satis certo assignari potest, saltem a tempore Friderici II, et Honorii III, ut ex hactenus dictis satis constat. Quod vero ante illud tempus saltem iure canonico fuerit stabilitus usus huius exemptionis, manifestum est ex concilio lateran. sub Alexandro III, quod fere centum annis praecessit, et ex alio lateranensi sub Innocentio III, postea celebrato, c. *Non minus*, et cap. *Adversus*, de immunit. eccles. Atque ex eisdem decretis colligitur, hoc ius non fuisse in illis inchoatum, sed antiquius esse, et in illis conciliis sub gravioribus censuris et declarationibus fuisse confirmatum. Unde licet forte non inveniatur antiquius decretum expresse, et in specie hanc exemptionem bonorum ecclesiasticorum stabiliens, ex hoc ipso probabiliter conicetemus, non tam iure pontificio scripto, quam non scripto, traditione, et praeceptis praelatorum fuisse observatam in Ecclesia hanc immunitatem, ex quo inceperunt Pontifices expeditam et liberam habere suam potestatem ecclesiastica bona administrandi, id est postquam impedimentum ethnicorum imperatorum sublatum fuit.

7. Unde etiam mihi verisimile est, Constantinum statim exemptionem hanc ecclesiasticis bonis concessisse, vel in eam potius consensisse (Vide edictum Constantini supra citatum, et Eusebium lib. 10. Hist. cap. 5, et in orat. *de laudibus Constantini*). Nam omnes historiae tradunt, eum statim omnia bona ecclesiis restitui praecepisse, et non solum maxima

liberalitate ecclesiis praedia donasse, sed etiam magnis privilegiis illas munivisse. Eumque successores pii et catholici imitati sunt. Imo notat Baronius an. 387, n. 13, post imperatores gentiles non nisi apostatas vel haereticos imperatores de bonis Ecclesiae tributum exegisse, primumque eorum Iulianum apostatam fuisse. Quamvis ergo in Codice iustinianeo, vel theodosiano non inveniatur lex civilis expresse concedens hoc privilegium ante constitutionem Friderici, nihilominus credendum est, longe antea, imo a principio christianorum imperatorum fuisse ab eis concessum vel admissum (Vide codicem theodosianum tit. de episcop. et cleric. in multis legibus praesertim in ultimis). Et licet interdum fuerit intermissum, patienter ferente Ecclesia, non consentiente, non iure, sed per tyrannidem est factum, tum quia contra ius divinum, et canonicum, tum etiam quia tale privilegium semel concessum revocari non poterat; ideoque quoties imperatores generaliter renovant privilegia a suis praedecessoribus ecclesiis concessa, sub illis hoc etiam comprebendi existimandum est.

8. Ad Ambrosium ergo in cap. *Si tributum*, 11, q. 1, Glossa ibi videtur simpliciter concedere, praedia ecclesiae subiecta esse tributis, solumque in hoc gaudere privilegio, quod licet illud non solvat ecclesia, non poterunt eius bona vindicari. Sed hoc si intelligatur de hoc tempore, omnino falsum est; si vero intelligatur de tempore Ambrosii, magis est tolerabile, sed non verum. Alia igitur Glossa in capite *Secundum canonicam*, 23, q. 8, textum illum intelligit de oneribus realibus, cum quibus bona ad ecclesiam transierunt; sentitque, ex sententia Ambrosii teneri ecclesiam ad illa solvenda. Videtur autem intelligere de propriis tributis, nam de his certe loquitur Ambrosius, ut patet ex illis verbis: *Si tributum petat imperator*, etc. In hoc autem sensu falsa esset sententia, ideoque illam non admittimus. Verus ergo intellectus verborum Ambrosii est, quem late tradit cardinalis Albanus supra, et uno verbo complexus est cardinalis Baronius supra dicens, verba illa dicta esse ab Ambrosio, permittendo potius, quam probando, et factum asserendo, non ius confitendo. Verisimile enim est, illo tempore, quod erat Valentiniani iunioris et pueri, Iustinam eius matrem, et pro illo gubernantem, et arianam, tributum aliquod ab ecclesiis exegisse; prudenterque censuisse Ambrosium, non fuisse tunc illi resistendum, vel propter vitanda scandala, vel quia maiora pericula tunc imminebant Ecclesiae, quibus magis occurrere oportebat, nec poterat simul omnibus resisti. Unde eodem tenore verborum subiungit Ambrosius: *Si agros desiderat imperator, potestatem habet vindicandorum; nemo nostrum intervenit: potest pauperibus collatio populi redundare; non faciant de agris invidiam, tollant eos, si libitum est.* Explicans autem quo sensu hoc dicat, subiungit: *Imperatori non dono, sed non nego*, quasi dicat, permitto, non approbo. Multo vero facilius poterat tributum, quam usurpatio praediorum permitti; nam haec posterior ita continet iniustitiam et sacrilegium, ut excusari per ignorantiam non possit, tributorum autem exactio non ita prae se fert intrinsecam malitiam, quin ignoratione occultari, vel aliquo apparenti titulo colorari valet. Et ideo potuit hoc facilius dissimulare Ambrosius, existimans etiam, tributum illud tunc non fuisse omnino iniustum, nam inferius in eadem oratione subiungit: *Solvimus, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo; tributum Caesaris est, non negatur; Ecclesia Dei est, Caesari utique non debet addici, quia ius Caesaris esse non potest.* Et ita etiam responsum est ad cap. *Convenior*.

9. Ad cap. *Tributum*, Albanus supra eamdem accommodat responsionem, videlicet, Urbanum de facto fuisse locutum, non de iure, dicens, persolvendum esse tributum ab Ecclesia sponte, et ad vitandum scandalum, non ex obligatione aut debito. Et ad hoc suadendum inducit verba illa: *Pro pace et quiete*, etc. Sed violenta videtur interpretatio, nam verba Pontificis sunt: *Quod constitutum antiquitus est, pro pace et quiete, qua nos tueri, et defensare debent, imperatoribus persolvendum est.* Quorum verborum sensus non est, solvendum esse tributum gratia vitandi scandalum, et servandi pacem, sed solvendum esse imperatoribus propter officium et obligationem, quam habent, nos tuendi, et in pace conservandi. Unde verba illa magis indicant ius, quam factum; nam de facto in principio dixerat: *De exterioribus suis ecclesia tributum reddit*, postea vero reddit rationem, propter quam persolvendum est. Et ita ibi Turrecrem. et alii textum illum intellexerunt non solum de facto, sed etiam de debito. Unde aliter respondent, interpretando textum illum de solis bonis, quae ad ecclesiam cum onere tributi pervenerunt.

10. Mihi vero etiam hoc non satisfacit, quia textus indifferenter loquitur de tributo. Gratis enim limitaretur ad tributum improprium, seu privatum onus in pacto aliquo fundatum; nam potius verba declarant, sermonem esse de tributo, quod imperatori solvitur ratione publici muneris, quod ecclesia non debet, sive antiquum, sive novum sit, quia eiusdem sunt rationis, ut dixi. Adverto igitur, caput illud referri a Gratiano ex Urbano papa; non designat autem, quis ille Urbanus fuerit, licet autem nulla habeamus decreta in tomis conciliorum, aut epistolarum decretalium Urbani II, vel posteriorum illo no-

mine nuncupatorium, neque inter acta Urbani I. decretum illud iu tomo I. conciliorum reperiatur; coniectamus nihilominus, potius esse Urbani I, quam aliorum, quia modus loquendi illius textus magis redolet antiquitatem Urbani I, quam noviora tempora aliorum Urbanorum. Hoc ergo dicimus, Urbanum fuisse locutum iuxta morem sui temporis, quando imperatores erant ethnici, et Ecclesia nondum sibi libertatem ab huiusmodi tributis vindicaverat, iam vero ius illud cessasse.

11. Ad cap. *Sancimus*, et cap. 1. de censibus Glossae ibi intelligunt illa ultima verba de antiquioribus oneribus realibus. Quae responsio pro textu illo mihi placet, dummodo intelligatur de oneribus privatis, de quibus praecedenti capite in conclusione prima locuti sumus. Et ad hunc sensum confirmandum ponderari potest, ibi non fieri mentionem tributi, neque principis, sed *maioribus*, vel potius ut habet originale, *senioribus suis*, inquit Concilium, *debitum servitium impendant*. Quae verba, quidquid Gratianus in § sequenti et Glossa ibi dicant, ampliora sunt, nam *debitum servitium* recte de quocumque onere dicitur, per *seniores* autem intelligunt Glossa et Ioan. Andr. in dicto cap. 1. de censib. antiquos dominos, a quibus res transierunt ad ecclesiam cum onere suo, et ideo illis persolvendum est ab ecclesia de eisdem bonis, quando non pertinent ad mansum ecclesiae, nec ad alia loca illi coniuncta, de quibus ex speciali illius iuris dispositione nihil praeter ecclesiasticum solvi permittitur. Quae exceptio *Ecclesiastici* firmat regulam in contrarium respectu aliorum onerum realium, cuiuscumque generis sint. Si autem ecclesia praeter haec bona aliquid amplius habuerit, ut in textu dicitur, obligata erit ad onera realia, quae ad antiquiores dominos virtute alicuius pacti pertinuerint. Ratio autem specialis exemptionis priorum bonorum esse potest, quia vel censentur quasi partes accessoriae ipsius ecclesiae, quae totam illam immunitatem meretur, et accessorium sequitur naturam principalis, vel ad ecclesiae sustentationem iudicantur necessaria, ut ibi notat Abbas, et ideo alia onera in eis non permittuntur. Unde si prius illa habebant, eo ipso, quod bona uniuntur ecclesiae, cessant onera, ut in praecedenti capite declaratum est.

12. Tandem ad leges civiles unico verbo respondetur cum glossis supra citatis, derogatas esse illas leges per constitutionem Friderici. Aut fortasse melius diceretur, leges illas semper fuisse nullas, ut in simili significavit Glossa in capite *Generaliter*, 16, q. 1, verbo *Collationibus*. Ratio autem est, quia tales leges erant contra privilegia prius ecclesiis concessa, quae revocari non poterant, vel certe, quia disponebant in materia ecclesiastica, et in ecclesiae praeiudicium, quod leges civiles facere non possunt, ut saepe dictum est. Quibus addimus, inter ordinationes Lusitaniae lib. 2, tit. 22, inveniri optimam legem, quae doctrinam datam confirmat.

CAPUT XXII.

Qualis sit exemptio ecclesiastica quoad personalia onera clericorum.

Summarium

1. Census sunt alia materia exemptionis clericorum. — 2. Clerici a censibus sunt exempti. — 3. Haec clericorum exemptio a tributis est de iure divino. — Probatur primo. — Tacitae obiectioni occurritur. — 4. Probatur secundo. — 5. Clerici sunt exempti a muneribus sordidis. — 6. Ex iure canonico confirmatur. — 7. Ostenditur etiam ex iure divino. — 8. Clerici privari non possunt utilitatibus communibus omnium civium. — 9. Non fiunt timidiores, quoties aliquod onus in eos ex legibus civilibus resultat. — 10. Leges in materia communi et in generali loquentes haud derogant immunitati clericorum. — 11. Quando clerici timidiores fiant per leges civiles. — 12. Per leges privantes clericos rebus communibus iure naturali vel civili, timidiores ipsis redduntur. — 13. Leges adimentes clericis res communes aliis civibus repugnant libertati ecclesiasticae. — Evasio. — Refellitur. — 14. Ratio conclusionis. — 15. Duplex confirmatio.

1. Non intendimus in hoc capite declarare, quae personae, vel quomodo hac exemptione gaudeant, hoc enim ad alteram partem materiae quasi remotam pertinet, de qua in capite XXIII. dicere incipiemus, sed generatim supponimus id, quod per se notum in hac materia est, clericos privilegio exemtionis gaudere; et quia in superioribus ostensum est, materiam illius exemptionis esse iudicia saecularia tam criminalia, quam civilia, et leges civiles tam coactivas seu poenales, quam directivas seu obligationem directe inducentes; ideo dicendum superest, an respectu earumdem personarum tributa etiam sint materia huius exemptionis. Haec autem tributa, quaedam imponi solent ipsis personis sine respectu ad bona, quae dicuntur pure personalia, et appellari solent nomine *census*, ut Matth. 17. iuxta multorum expositionem, et in iure Cod. de capitatione civium censibus eximenda lib. 11, ubi idem tributum *census*, et *capitatio* appellatur, quia per capita iuxta numerum sine respectu ad bona componebatur. Aliquando vero imponitur tributum ratione bonorum, quod vel reale, vel mixtum appellatur, ut dicemus capite sequenti, ubi de bonis tractabimus, nunc enim de puris personalibus oneribus agimus.

2. Primo ergo dicendum est personas ecclesiasticas gaudere personali immunitate quoad census seu capitationis tributum. Haec assertio certissima

est inter catholicos, nam expresse habetur multis decretis iuris canonici supra ad probandam exemptionem in generali inductis, ut cap. *Adversus*, cap. *Non minus* de immunitat. ecclesiar. et in cap. *Quanquam* de censib. in 6, et in aliis, in quibus specialis fit mentio personarum. Et ita ibi notant omnes expositores, idemque docent theologi in 2, d. 34. Estque haec exemptio antiquissima non solum iure canonico, sed etiam civili, ut colligi potest ex codice theodosiano tit. de episcop. et cleric. leg. 8, quam tribuit Constantino Gratianus in cap. *Generaliter*, 16, q. 1, et his verbis eam refert: *Iuxta sanctionem, quam dudum meruisse perhibemini, fundos et mancipia vestra*, etc. tamen in codice theodosiano tribuitur Constantino, et hoc modo legitur: *Vos et mancipia vestra nullus novis collationibus obligabit, sed vacatione gaudebitis.* Et eodem modo legitur in l. 1. Cod. de episcop. et clericis, ubi Constantino tribuitur. Idem privilegium confirmavit Gratianus in l. 26, eodem tit. ubi habet haec verba notanda: *Quis eos capite censos patiatur devinctos, quos necessario intelligat supra memorato obsequio* (scilicet Ecclesiae) *mancipatos?* Idemque privilegium magis declaratum et confirmatum est a Friderico.

3. Et quidem si aliqua clericorum exemptio est de iure divino naturali, et conformis evangelico, maxime haec, quae est a tributis mere personalibus. Probatur, quia personae non imponitur iusta ratione tributum, nisi vel ratione bonorum, vel ratione propriarum actionum, quatenus per eas aliquid lucrari potest, unde tale tributum solvit. At vero quando priori modo tributum imponitur, non est pure personale, sed mixtum, et ideo non pertinet ad praesentem quaestionem, sed ad aliam tractandam capite sequenti. Posteriori autem modo non sunt capaces clerici tributi personalis secundum rectam rationem, quia ratione sui status sunt omnino dicati cultui divino, et ex vi talis status actiones suas non ad lucra temporalia, sed ad spiritualia ministeria ordinare debent; ergo ex vi sui status iure naturali exempti sunt a tributis personalibus et temporalibus. Nec refert, quod stipendium aliquod temporale propter talia ministeria possunt recipere; nam illud non est per modum temporalis lucri, sed est per modum iustae et congruae sustentationis, quae non debet subtrahi, vel diminui per impositionem tributi. Eo vel maxime quod illud stipendium est quasi annexum et accessorium ministerio spirituali, et ideo participat eius naturam et conditionem, ac proinde libertatem et exemptionem, quam spiritualia ministeria habent ab omni saeculari potestate.

4. Unde etiam est evidens alia ratio, quia nemo potest personale tributum imponere, nisi in personam suae iurisdictioni subiectam; sed personae clericorum non sunt subiectae iurisdictioni saecularium principum; ergo nec tributis personalibus ab eis possunt onerari. Atque iuxta haec principia colligitur haec exemptio clericorum ex verbis Christi Matth. 17: *Ergo liberi sunt filii*; ibi enim de exemptione a tributis, et praesertim personalibus sermo erat. Nam tributum illud, quod Caesari solvebatur, et census appellabatur, idem esse videtur, quod per capita impositum fuit a Caesare, quando iussit, *ut describeretur universus orbis*, ut dicitur Luc. 2. Ab hoc autem tributo principaliter liberi sunt filii, consequenter vero liberi etiam esse debent familiares eorum, qui et omnino circa personas, et obsequia filiorum occupati sunt, et eorum bonis aluntur. Sic ergo per quamdam consecutionem clerici sub illis verbis continentur. Ad quem sensum trahi recte possunt verba Hieronymi, ibi: *Nos pro illius honore tributa non reddimus, et quasi filii regis a vectigalibus immunes sumus.* Oportet autem, ut sub illo pronomine *nos* non omnes christianos, sed ecclesiasticos tantum comprehenderet.

Hincque d. Thomas in 2, d. 44, q. 2, art. 2. ad 1, tractans eumdem locum, ait: *Quod Christus loquitur de se, et suis discipulis, qui nec servilis conditionis erant, nec res temporales habebant, quibus suis dominis obligarentur ad tributa solvenda.* Unde ulterius subinfert, ex vi eorumdem Christi verborum eximi omnes, *qui apostolicam vitam profitentur, nihil in hoc mundo possidentes, et a conditione servili immunes.* Videtur autem conditionem servilem appellare, vel temporalem subiectionem ad iurisdictionem saecularem, vel curam et solicitudinem, quae lucris temporalibus acquirendis incumbit. Et eamdem doctrinam habet Bonavent. art. 3, quaest. 1. ad 1, et Richard. art. 3, q. 1. ad 1, ex argumentis secundo loco positis, et Thomas de Argentine ibidem art. 4, in quadam solutione ad 3. Et eodem modo exposuit Lyra eadem verba Matt. 10, et Glossa ordinaria usurpans verba Augustini lib. 1. *Quaestionum evangelicar.* q. 23. dicit, liberos esse filios regni illius, sub quo sunt omnia regna terrena. Exponunt autem scholastici supra citati, per filios regni intelligendos esse non omnes christianos, sed illos, qui propter Christum omnia reliquerunt. De quo sensu, quod fuerit intentus ab Augustino, non asserto, probabile autem censeo, omnes has personas per quamdam consecutionem, saltem quantum ad haec tributa personalia, sub verbis Christi comprehendi.

5. Dico secundo: Clerici exempti sunt non solum a tributis pecuniariis, sed etiam ab omnibus, quae in actione aliqua sordida, aut saeculari, vel in obligatione subeundi talia munera consistere possunt.

Haec assertio frequens est in iure civili, praesertim in codice theodosiano in tit. de episcop. et clericis, nam in l. 1. praecipit Constantinus, *ne clerici nominationibus, seu susceptionibus aliquibus, quas publicus mos exposcit, contra indulta sibi privilegia praegraventur*. Et l. 2. dicit: *Ab omnibus omnino muneribus excusentur, ne a divinis obsequiis avocentur*. Et in l. 9. ait Constantius: *Curialibus muneribus, atque omni inquietudine civilium functionum exortes clericos esse oportet;* et in l. 10: *Repellatur ab his exactio munerum sordidorum*. Idem in l. 11, et l. 14. Idem Valentinianus in l. 21, 22, et 24, et Arcadius, et Honorius in l. 36. inquiunt: *Ab his, quos a publici laboris actu, et gradus clericatus, et (quod non minus est) sanctior vita defendit, praecipimus temperari*.

Praeterea in l. 1. C. de episcop. et clericis notanda sunt illa verba: *Nullus novis collationibus vos obligabit, sed vacatione gaudebitis*. Ubi Glossa addit *sordidorum munerum*. Item aliud exemplum huius exemptionis ibi additur, cum dicitur: *Neque hospites suscipietis*, quod continet speciale privilegium, ut ibi late Glossa notat, et in l. 2. eadem immunitas generaliter traditur, et distinctius in l. *Placet* 17, eodem titulo: *Placet, ut nihil commune clerici cum publicis actionibus, vel ad curiam pertinentibus, cuius corpori non sunt annexi, habeant*. Et in l. *Generaliter*, eodem tit. specialiter eximuntur a tutelis et curis pupillorum, et additur, tale beneficium illis fieri, qui non sunt divagantes, neque circa divina ministeria desides. *Cum propter hoc*, inquit, *ipsum beneficium eis indulgeamus, ut aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis ministeriis inhaereant*. Et idem privilegium habetur l. *Placet*, C. de sacrosanct. Eccles. et sumitur a simili ex l. *Sancimus*, eodem tit. ubi notanda sunt illa verba: *Cur non facimus discrimen inter res divinas et humanas, et quare non competens praerogativa coelesti favore conservetur?*

6. In iure autem canonico non solum is modus exemptionis approbatur, et recipitur, toto tit. de immunit. eccles. sed etiam observari mandatur in toto titulo, *ne clerici, vel monachi saecularibus negotiis se immisceant*. Et per locum ab speciali sumi potest ex cap. *Pervenit* de immunit. ecclesiar. ubi dicitur, in tempore necessitatis nullum clericum esse excusandum a murorum vigiliis, sed ad hoc generaliter posse compelli, *ut cunctis vigilantibus melius valeat civitatis custodia procurari*. Imo tunc etiam requiritur, ut id fiat, episcopo approbante, et ut, si necessaria sit coactio, per eumdem fiat iuxta ea, quae capite sequenti notabimus. Duo ergo sunt in hoc genere exemptionis distinguenda: unum est, ut non possint clerici cogi, aut obligari ad haec munera subeunda; aliud est, prohibere, et cum necessitate obligare, ne illa exerceant. Primum fieri potest non tantum per leges canonicas, sed etiam per civiles, quia in hoc non exercent iurisdictionem circa clericos, neque utuntur vi coactiva, aut directiva propria, sed concedunt privilegium, quod non semper spectat ad iurisdictionem, sed ad liberalitatem, ut supra dixi. Quamquam si res attente consideretur, supposito privilegio fori, praedictae leges magis loquuntur cum ministris saecularibus, quam cum clericis; magisque declarant, quid illi agere teneantur, quam aliquid de novo clericis concedant. Nam cum clerici a iurisdictione laicorum exempti sint, non possunt leges, vel magistratus saeculares clericos cogere, ut haec onera subeant; vel ut ab his, vel ab illis muneribus abstineant. At vero lex canonica utrumque facere potest, et facit; nam efficaciter eximit clericos a muneribus profanis, vel saecularibus, prohibendo, et cogendo, si opus sit, laicos, ne ad illa subeunda clericos compellant, et ipsos etiam clericos obligando, ut ab illis abstineant, utrisque enim praecipere potest in ordine ad spiritualem finem, ut saepe dictum est.

7. Ex quibus etiam facile intelligitur, exemptionem clericorum quoad hanc partem, seu materiam ex iure divino naturali sequi, in multis quidem necessaria illatione, in aliquibus autem valde propinqua, quae iure ecclesiastico determinantur. Declaratur breviter, nam clerici ex vi sui status destinati sunt divinis obsequiis, quibus duplici titulo repugnare possunt saecularia munera. Primo, quia nemo potest duobus dominis servire, ideoque non possunt clerici saecularibus negotiis implicari, quia a divinis obsequiis avocentur. Secundo, quia sancta sancte et cum honore ac reverentia tractanda sunt, clerici autem per ordinationem et deputationem ad divinum cultum peculiarem sanctificationem acquirunt; et ideo ut sancte et honorifice tractentur, necesse est, ut ab his saecularibus aut vilioribus muneribus sint exempti. Unde sicut supra de rebus sacris dicebamus, ita de personis sacris nunc dicimus, ex natura rei sequi, ut in abstractione a sordidis muneribus singularem praerogativam habeant.

Inter haec autem munera quaedam sunt, quae manifeste derogant sanctitati personarum, vel ecclesiastica munera impediunt et quoad haec necessario sequitur haec exemptio ex vi iuris naturalis. Imo saepe non solum sequitur exemptio, sed etiam prohibitio, ut quando munera sunt vel nimis profana, de quibus maxime dicit Paulus 2. ad Timot. 2: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*. Alia vero sunt munera, in quibus non statim

apparet tanta deformitas, ut est v. g. tutela, vel cura pupillorum, bonestam et moderatam vel necessariam artem exercere, et similia. Atqua in bis determinari potest exemptio per ius canonicum. Quod intardum fit probibendo talia munera; aliquando vero solum concedendo, ue clerici aliqua huiusmodi munera acceptare teneantur. Et boc posterius etiam iure civili fit, sic enim clericus exemptus est a tutela In Authentica *Presbyteros*, sub l. 41, C. de episc. et cleric. et nibilominus possunt eam acceptare, si velint, ut ibi notat Glossa, at alia Glossa in cap. *Irreligioso*, d. 87. Et similitar licet clerici nan cogantur testificari coram iudica saeculari, nihilominus in aliquibus causis id facere possunt; et ita de aliis similibus.

8. Dico tertio, ad hanc libertatem, seu exemptionem clericorum pertinere, ut iuribus, commoditatibus, aut aliis rebus omnibus civibus communibus non priventur. Hanc assertionem sumo ax doctriua Bartoli in Authentica *Cassa*, C. de sacrosanct. Eccles. ubi dixit, leges civiles, per quas clerici timidiores fiunt, contra libertatem ecclesiasticam essa, etiam si tales legas cum ipsis clericis non loquantur. Idem tradit in l. 1, § *Quae honorandae*, ff. *Quarum rerum actio non detur*, eamque doctrinam communiter sequuntur canonistae in cap. *Noverit*, da sententia excommunic. praecipue Panormit. et Falin. et in capite ult. da immunit. ecclesiar. in 6, ubi specialiter videri potest Ancbarranus, et in repetit. capitis 1. de Constitut. et Cardinalis in repetit. capituli *Perpendimus*, de sentent. excommunicat. § *Et specialiter quaero*. Quid autem sit, clericos fieri timidiores, non satis perspicue a dictis auctoribus explicatur, cum tamen possit et nimia ample, at nimis restricte intelligi.

9. Nimis ampla arit explicatio, si quis existimet, quoties laici aliquid faciunt, vel statuunt, ex quo redundat aliquod onus, vel incommoditas clericorum, toties fieri contra exemptionem seu immunitatem eorum; quod interdum insinuant canonistae in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de constitut. et in cap. 1. de novi operis nunciat. Sed illud non est indistincte verum; nam quando gravamen illud, vel praeiudicium generala ast, et in utramque partem potest evenire, interdum in gravamen, et interdum in commodum; tunc si dispositio generalis est pro tota civitate, et in re ad commune bonum eius spectante, non potest dici imponi clericis gravamen contra libertatem eorum, quia nihil tunc fit contra eorum privilegia, neque contra naturalem iustitiam. Item quia omnes fere leges bumanaa boc babent, ut licet communitati et regulariter omnibus utiles sint, interdum in alicuius praeiudicium, vel gravaman redundent, neque propterea censentur iniustae, vel nocivae; tum quia bono communi intendunt, et propter illud iuste permittunt privatum incommodum; tum etiam quia licet in una occasione, vel tempore videantur gravamen infarre, in aliis iuvant, at affarunt commodum, at ita unum ex alio compensatur.

10. Tales argo leges, si disponant in materia communi omnibus civibus, et in generali loquantur, non erunt contra clericorum libertatem, nec vere dici possunt eis gravamen imponere, imo ab illis observandae erunt eo modo, quo canones disponunt, quove supra diximus, teneri clericos ad servandas leges civiles iustas, et politicas suo statui non repugnantas. Atqua baec explicatio et sententia communis est expositorum in cap. 1. de novi oper. nunciat. ex quo taxtu boc ipsum probatur. Idem babent Felinus, at alii in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de constitut. et aamdem doctrinam supponunt plures doctores, quos refert Tiraquel. in legibus connubialibus gloss. 8, q. 17, n. 169. et sequentib. et de utroqua retractu p. 1, § 1, gloss. 13, n. 5. Idem sentiunt Caietan. verbo *Excommunicatio*, cap. 3, et Navarr. in Sum. cap. 27, n. 120, quatenus dicunt, legem civilam moderantam funeralem pompam quantum ad bonorem bumanum, prout essa potest materia talis legis, non esse contra libertatem clericorum, etiamsi fortasse aliquod gravamen inde sentiant, quia lucrum eorum aliqua ex parte impeditur, quia hoc est accidentarium, at aliunda potest compensari.

11. Nimis varo stricte intelliget doctrinam illam, qui existimaverit, tantum fieri timidiorem clericum, quando ex facto principis saecularis, vel ex illius lege ac dispositione laici assumere possunt licentiam nocendi, vel affligendi clericos; quia boc videntur in proprietate et rigora illa verba significare *timidiores fieri*. Nam licat verum sit, hunc modum gravandi clericos esse contra immunitatem eorum; tamen at magna ex parte pertinere potest ad violationem privilegii canonis potius, quam fori, si clerici timidiores fiant, no violentaa manus suis personis iniiciantur iuxta doctrinam Baldi in Auth. *Cassa*, C. de sacrosan. Eccles. q. 3, n. 4; et quatenus spectare hoc potest ad privilegium fori, non adaequat illud, quia multis aliis modis possunt gravari clerici, et timidiores fieri, etiam si eis non inferatur matus alicuius nocumenti, vel laesionis, quae sibi a laicis fieri possit, ut statim patebit.

Imo nequa satis explicatur bic effectus eo modo, quo Caietanus et Navarrus supra illum explicare videntur, dicentes, tunc legem violare immunitatem clerici, quando aliquo modo gravat illum contra speciale privilegium illi concessum, quia clericus, val quia persona ecclesiastica est, non vero si gravet illum, quatenus civis, vel homo est. Quibus vi-

detur favere Innocentius in cap. *Noverit*, de sentent. excommunic. quatenus dicit, illa esse proprie contra immunitatem ecclesiasticam, quae sunt contra privilegia Ecclesiae concessa. Quod etiam videtur sentire Baldus in dicta Authentica *Cassa*, q. 2, n. 3, et Lapus allegat. 92. sub tit. *An constitutio sit contra libertatem Ecclesiae*. Quia licet verum sit, hoc modo gravari clericum contra suam immunitatem, non est tamen verum, hoc solum significari per illa verba *timidiores fieri*, quia non tantum gravantur clerici contra suam immunitatem, quando gravantur contra privilegia, quae habent ut clerici sunt; sed etiam quando specialiter gravantur ut cives sunt, id est contra iura, quae illis competunt, quia cives sunt, id est, quae omnibus civibus sunt communia, sive iure gentium, sive civili, seu positivo clericis debeantur; ideoque si in illis graventur solum quia clerici sunt, contra libertatem ecclesiasticam committitur, ut ex sequentibus patebit.

12. Dico ergo, doctrinam illam Bartoli explicandam esse iuxta tertiam assertionem propositam. Quotiescumque enim per statutum seu legem, aut mandatum, aut vim laicorum clerici privantur illis rebus, quae iure naturali, gentium, vel civili communia sunt civibus, eo ipso, quod sunt membra talia communitatis, gravantur contra ecclesiasticam libertatem; et tunc dicuntur fieri timidiores, quia illo modo avertuntur homines a statu clericali, quando vident, ita clericos tractari a laicis, eo quod clerici sint. Vel etiam dici possunt timidiores fieri, quia non sinuntur libere uti, et frui iuribus, seu rebus communibus ceteris civibus, etiam si statui clericali non repugnent. Et haec sententia sic explicata communis est auctorum, quos pro conclusione allegavi. Idem sentiunt Ioann. Andr. et alii in cap. ult. de immunit. ecclesiar. in 6, et Panormitanus in lib. 1, cons. 26, melius in 83. Idem sentit Felin. in cap. *Noverit*, de sentent. excommunicat. in 6, n. 2. Ubi addit, non aliter sentire Innocentium, quam senserit Bartolus, quia ea, quae competunt ex iure communi, fortiora sunt, quam quae ex privilegio.

Addo etiam, Innocentium non tantum fuisse locutum de privilegio Papae, vel Imperatoris, sed etiam Dei; expresse enim numerat ibi multa privilegia a Deo Ecclesiae concessa, et postea concludit, quidquid est contra privilegium a Deo, Papa, vel imperatore datum Ecclesiae, esse contra immunitatem. Nomine autem privilegii non intelligitur tantum illud, quod est praeter legem universalem tamquam exceptio ab illa, sed etiam omne id, quod convenit vel Ecclesiae, vel clericis ex vi iuris divini, sive positivi, sive naturalis, supposita tali institutione ecclesiasticae monarchiae et hierarchiae. Multae enim praerogativae Ecclesiae, quas inter haec privilegia numerant Innocentius, Panormit. et alii, non aliter conveniunt Ecclesiae, quam ex iure divino positivo, vel naturali, licet supponant aliquam divinam institutionem. Et in superioribus ostensum est, exemptionem ecclesiasticam ex genere suo ad hoc ius divinum pertinere, et multa, quae sub hac exceptione continentur, esse immediate ab hoc iure, licet aliqua fortasse per Ecclesiam, vel imperatores addita, vel aucta sint.

13. Ad hunc ergo modum dicimus, ad immunitatem clericorum pertinere, ut per potestatem laicorum non fiant peioris conditionis, etiam in his commodis temporalibus, quae communia sunt omnibus civibus. Exemplum optimum est in cap. ultim. de immunit. ecclesiar. in 6, ubi contra ecclesiasticam libertatem committere dicuntur temporales domini. *Qui suis subditis, ne personis ecclesiasticis quidquam vendant, aut emant aliquid ab ipsis, neque ipsis bladum molant, coquant panem, aut alia obsequia exhibeant, interdicunt*. Haec enim omnia non sunt contra specialia privilegia clericorum, vel ut clerici sunt, sed contra communem societatem civilem; et nihilominus contra ecclesiasticam libertatem iudicantur, et ut talia prohibentur, et puniuntur. Respondet tamen Caietanus, ibi non dici, interdicta illa seu statuta esse contra libertatem ecclesiasticam, sed praesumi. Verumtamen de sensu illius verbi *praesumantur*, infra cap. XXXII. dicendum est; nunc breviter dico, qualiscumque illa praesumptio cogitetur, ut vera et fundata esse possit, necessarium est, ut supponat verum et proprium obiectum criminis contra libertatem ecclesiasticam, privare clericum communi iure civilis societatis, etiam si id non fiat exercendo iurisdictionem in clericum, sed per alium quemcumque modum.

14. Ratio autem est, quia licet talia iura communia civibus non debeantur clericis, quia clerici sunt, debentur tamen ipsis ut civibus, etiam si statum diversum a laicis habeant; imo quia clerici sunt, ideo illis novo et maiori titulo debentur, ne his communibus iuribus priventur, quia propter statum clericalem non amittunt iura communia civium, et alioqui ratione status maiori honore et reverentia digni sunt; ergo ad immunitatem naturali iure clericis debitam pertinet, ut his iuribus non priventur. Optimeque iuvatur haec ratio verbis Arcadii et Honorii imperatorum in l. 19. cod. de episcop. et clericis: *Omnibus, qui ecclesiis serviunt, tuitio deferatur, quia temporibus nostris addi potius reverentiae cupimus, quam ex his, quae olim praestita sunt, immutari*. Et ideo in l. 31. sacrilegum appellant, *qui sacerdotibus et ministris Ecclesiae aliquid importat iniuriae;* illudque crimen aequiparant cum iniuria loco vel cultui sacro facta.

15. Et confirmatur, quia per huiusmodi actiones, vel dispositiones laicorum vilescit multum clericalis status, et irreverenter tractatur; et consequenter clerici timidiores fiunt, et alii ab illo statu suscipiendo avertentur, cum videant, ea, quae iure gentium ceteris civibus communia sunt, ipsis denegari; ergo illa omnia sunt contra ecclesiasticam immunitatem. Confirmatur tandem, quia huiusmodi gravamina clericorum ordinarie procedunt ex odio aliquo ipsius status clericalis, non quidem propter ordines, vel ministeria eorum (haec enim non nisi haeretici, vel alii infideles abominantur), sed propter exemptiones et libertates, quibus in eo statu gaudent; et praesertim quia ab oneribus communibus eximuntur, quod in aliquod laicorum gravamen solet redundare, et ideo interdum cupiunt, a suis communibus commodis clericos excludere; ergo eo ipso laeduntur privilegia clericorum, nam et fiunt odiosa et per quamdam recompensationem fiunt infructuosa, quia occasione illorum clerici aequalibus aut maioribus bonis privantur. Atque ita talia gravamina dici possunt imponi clericis, ut clerici sunt; quia licet formaliter non consistant in privatione alicuius rei debitae clerico, ut clericus est; nihilominus fiunt in odium, vel cum iniuria, vel contemptu clericatus, quod satis est, ut propriam violationem immunitatis contineant. Et ita fundamento contrariae sententiae sufficienter responsum est.

CAPUT XXIII.

Utrum redditus ecclesiastici clericorum a tributis exempti sint.

Summarium

1. Bona clericorum duplicia. — 2. Prima conclusio. — 3. Ratio conclusionis, et confirmatio. — 4. Expenditur ratio conclusionis. — 5. An redditus ecclesiastici in clericos translati subiaceant tributis. — 6. Quid, si clerici non sint horum redditnum domini. — 7. Vera resolutio. — 8. Quid de bonis quasi patrimonialibus clericorum.

1. Licet de ecclesiasticis bonis multa in superioribus dicta sint, quia tamen certum non est, bona clericorum eodem iure censeri, quo bona ecclesiarum, ideo de illis in particulari dicere necessarium est. Duo autem genera talium bonorum distinguuntur a d. Thoma quodlib. 6, art. 12: quaedam, quae clerici lucrantur ex bonis Ecclesiae, ut ex decimis, vel praediis ecclesiasticis, seu ex beneficiis suis, quae propter officium dantur; alia sunt, quae vel a parentibus haereditarunt, aut sua industria, vel arte compararunt. Priora vocat d. Thomas ecclesiastica, utique lata modo; sed nos ad tollendam aequivocationem clericalia vocabimus, alia vero patrimonialia seu saecularia vocantur. Iis addit tertium membrum Navar. tract. *de redditib. ecclesiasticis*, q. 1, monit. 19, nimirum eorum bonorum, quae per actiones spirituales tamquam stipendia illarum a clericis comparantur, non iure, aut titulo alicuius beneficii, sed solo titulo actualis, et quasi mercenarii operis, ut sunt stipendia missarum, et similia. Merito tamen addit idem Navarrus, haec ad patrimonialia reduci, quia et de temporalibus bonis laicorum immediate illa lucrantur, et non ex bonis suorum beneficiorum, et sine ulla conditione tacita vel expressa dominium temporale talium bonorum consequuntur, postquam suum ministerium implent, ac denique quia suo labore, et industria, vel actione illa comparant; estque valde extrinsecum, et accidentarium ad qualitatem talium bonorum, quod actio illa spiritualis vel omnino materialis sit. Quamquam vero hac ita sit in ordine ad alios effectus, vel obligationes clericorum, de quibus nunc non tractamus, nihilominus in ordine ad exemptionem a tributis nonnulla maior ratio in his ultimis bonis spectari potest, ut videbimus.

2. Primo ergo certum est, bona primi generis, seu ecclesiastica clericorum exempta esse ab omnibus tributis sive realibus, sive mixtis. Conclusio est certa, et communis omnium catholicorum; habetur enim expresse in iure canonico in cap. *Non minus*, ibi: *De bonis ecclesiarum, et clericorum, et pauperum Christi usibus deputatis*. Et clarius in cap. *Adversus*, ibi: *Qui ecclesias et ecclesiasticos viros taliis, seu collectis*, etc. ubi sermo est de tributis, quae imponuntur ratione bonorum, et distincte eximuntur non tantum ecclesiae, sed etiam ecclesiasticae personae. Et in cap. *Clericis*, de immunit. ecclesiar. in 6. expresse et late talia tributa prohibentur, et licet cap. illud per Clementinam unic. de immunit. ecclesiar. revocatum sit quoad poenas, non vero quoad ipsam exemptionem, sed potius confirmatur, et latius in conc. lateranens. sub Leone X, sess. 9, in reformationibus curiae, § *Et cum a iure*, praeter alia antiquiora, quae in superioribus allegata sunt; quae omnia renovat concilium trident. sessione 25, cap. 20. de Reformat.

Deinde in iure civili habetur expresse hoc privilegium in constitution. Friderici imperatoris seu Authent. *Item nulla*, cod. de episcop. et cleric. ubi prohibet, collectas vel exactiones imponere ecclesiis vel ecclesiasticis personis. Et ex antiquioribus legibus colligi potest hoc privilegium: ex l. 10. de episcopis, et clericis in c. theodosiano, ubi Constantius et Constans de clericis dicunt: *Negotiatorum dispendiis minime obligentur*, id est, tributa, quae

negotiatoribus imponuntur, solvere non cogantur; et addunt rationem: *Cum certum sit, quaestus, quos ex tabernaculis atque ergasteriis colligunt, pauperibus profuturos;* et in l. 14. dicit Iustinianus: *Omnis a clericis indebitae conventionis iniuria, et iniquae exactionis repellatur improbitas;* et in l. 1. de lustreli collet. eodem cod. excipiuntur clerici a quodam tributo, quod lustralis collatio dicebatur.

3. Ratio autem huius partis reddi potest, vel generalis ad omnia bona clericorum, et de hac dicemus in cap. sequenti; vel specialis, quia haec bona, de quibus tractamus, inter res sacras numerantur a divo Thoma 2, q. 99, art. 3, et ideo vel natura sua exempta suet a tributis, vel saltem cum ceteris bonis ecclesiesticis intelliguntur exempta. Et confirmatur haec ratio, quia rapere, seu furari huiusmodi bona clericorum est sacrilegium; quod non solum de bis bonis, sed etiam de quibuscumque aliis nonnulli tradiderunt, ut infra referam; de his autem est multo verisimilius propter dictam rationem, quod haec bona censentur sacra; ergo eedem retione esse debent a tributis exempta.

4. Heec autem ratio non videtur solida. Nam haec bona considerari possunt, vel prius quam applicentur ipsis clericis, et fiant propria eorum; vel postquam iam ed illorum domioium transierunt. Priori modo recte quidem probat ratio dicta, illa bona esse secre et exempta a tributis; non temen aliquid probat de bonis clericorum, quia illa bona in tali statu spectata, non sunt clericorum, sed Ecclesiae, seu Dei. Aiio modo possunt illa bona considerari, quatenus a ciericis acquiruntur. Et baec ipsa consideratio subdividi potest; nam loqui possumus vel de acquisitione ipsa talium bonorum, vel de ipsis bonis iam integre, et sine diminutione tributi acquisitis. Et in priori quidem éx bis duobus modis recte etiam probatur, non esse talia bona capacia tributorum saecularium, id est non posse clerico imponi tributum solvendum ex redditibus sui beneficii, seu ex quibuscumque bonis ecclesiasticis. Tum quia si tale tributum imponatur personae, est contra exemptionem, quem talis persona babet potestate iudicis saecuiaris. Si vero imponatur rei sive fructibus eius, sic imponitur bonis ecclesiasticis, quia impositio praecedit, priusquam talia bona clerico acquirantur, et tunc edhuc ecclesiastica sunt, et ita fit contra talium bonorum immunitatem.

Si vero tale tributum intelligatur imponi super ipsammet actionem iucrandi tales redditus, vel stipendie, etiem est contre immunitetem; quia iila actio spiritualis est, et omnino extra forum potestatis saecularis, et ideo non est capax tributi. Item, quia iilud lucrum non est per modum mercaturee, aut civilis contractus, sed est per modum stipeedii aceexi ministerio spirituali, et ideo sequitur naturam et forum sui principalis, solumque ab spirituali potestate minui potest; ideoque lure canonico statutum est, ut beneficia sine diminutione conferantur. Quoad hanc ergo partem, et usque ad praedictum statum talium bonorum recte probatur ilia ratione, non posse clericis imponi tributa de talibus bonis. Et hoc modo videtur inteliigi statutum concilii wormatiensis, quod refertur in cap. *Sancitum,* 23, quaest. 8, et in cep. 1. *Extra* de censib. ubi dicitur: *Presbyteri in ecclesiis constituti non de decimis, neque de oblationibus fidelium aliquod servitium faciant praeter ecclesiasticum.*

5. At vero si talia bona considerentur, ut iam sunt facta propria clericorum, non videtur iila ratione probari, esse incapacia tributorum saecularium. Probatur, quia iam illa bona re vera uon sunt sacra, neque in ulla specie talium bonorum a d. Thoma oumerantur, si attente iegatur; nam in ultima specie ponit bona, quae suet deputata ad sustentatioeem ministrorum, *sive mobilia sint, sive immobilia.* Aliud autem est esse deputata, eliud vero esse iam ministrorum facta; nam primum habent, quamdiu sunt communia, et sub potestate Ecclesiae, ac speciali dominio Dei: postquam vero porsonis clericorum dividuntur, et applicantur, statum mutant, et sacra esse desinunt, quia respectum illum peculiarem ad Deum et annexionem ad spiritualem tituium amittunt. Cuius signum est, quia in quoslibet usus converti possunt, et quia possunt doneri laicis propria euctoritate privati clerici, cuius sunt, et propter causam vei rationom temporalem. Denique quia bona illa in se spectata temporalia sunt, et dominium, quod ciericus de illis acquirit, temporale est; quod autem acquisitio fuerit media actione, vel iure spirituali, non refert, quia respectus ille transit, et non manet. Sicut quando ex bonis Ecclesiae datur pauperi eleemosyna, eo ipso, quod pauper illa acquirit, incipit pars iila esse mere temporalis; ita ergo esse videtur in his bonis clericorum. Igitur in ordine ad tributa eadem ratio erit de illis, quae de aliis bonis patrimonialibus clericorum.

6. Adverto tamen, punctum boc pendere ex alia celebri controversia de redditibus ecclesiesticis, ae clerici postquam illos recipiunt titulo sui beneficii, illorum verum et proprium dominium consequantur; ita ut de iliis possint libere disponere, quantum spectat ad obligationem iustitiae, vel semper maneant dispeusatores eorum bonorum, ut ex illis in primis congrue alaotur, et deinde cetera in pia opera dispensent. Qui enim boc posterius censent, ut Navarrus et alii, consequenter dicere possunt, et debent, illa bona semper esse sacra, quia semper ma-

nent sub dominio Dei, ac subinde aequiparari ecclesiasticis bonis, quia re vera semper manent ecclesiastica. Unde iuxta banc sententiam per applicationem talium bonorum ad banc vel illam personam clerici, non mutetur eorum status quoad dominium proprium Dei, nec quoad generalem finem, ad quem bona ecclesiastica sunt destinata, sed solum mutatur facultas proxima dispensandi illa. Nam antequam clericus illa acquirat peculiari titulo, facultas dispensandi illa est in pastoribus Ecclesiae, vel in communitate, aut ministris eius; postquam vero beneficiatus illa acquirit, illi committitur propria facultas ea dispensandi sua auctoritate, semper tamen ut ecclesiastica, et ut fidelis dispensator et prudens. Et consequenter etiam in hac opinione satis probabile est, raptorem talium bonorum etiam de potestate clerici, esse sacrilegum, non ratione personae, a qua furetur, nec ratione loci, unde furatur, sed ratione ipsorum bonorum, quia sacra sunt. Ac tandem iuxta eamdem sententiam, satis consequenter dicitur, talia bona clericorum esse a tributis exempta non solum ratione personae, sed ratione sui, quia sacra sunt et piis usibus semper destinata, et quidquid ex illis per tributum detraheretur, non tam clerico, quam piis usibus minueretur. Atque de his maxime clericorum bonis, et cum eodem fundamento procedere potest eorum sententia, qui dicunt, bona clericorum aequiparari bonis ecclesiasticis in omni exemptione, praesertim a tributis, ut videre licet in Glossa 2, in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de constitut. et ibi Decius n. 18, et in aliis, quos refert Covarruvias lib. 1. variar. cap. 4, n. 2. et 3.

7. At vero si contrariam sententiam supponemus, nimirum, clericos beneficiatos acquirere proprium dominium illius portionis, seu partis reddituum suorum beneficiorum, quae illis in stipendium datur; consequenter profecto dicendum est, idem esse iudicium de illis bonis, quod de aliis patrimonialibus clericorum quoad exemptionem a tributis. Hoc enim sufficienter probant rationes factae, illo fundamento supposito, quia per illam particularis dominii acquisitionem transferuntur bona illa a superiori ordine ad inferiorem, sicut quando dantur laicis ministrantibus Ecclesiae in stipendium laboris sui, seu ministerii temporalis, vel quando dantur clericis propter actiones communes laicis, ut docendi, canendi etc. Nam aeque mutatur dominium, et consequenter status talium bonorum. Quod autem id fiat in stipendium spiritualis, vel corporalis actionis, accidentarium est, et non mutat conditionem bonorum, quam in inferiori statu consecuta sunt. Haec autem sententia de dominio clericorum circa haec bona hodie magis recepta est, et probabilior censetur, et sine dubio fuit opinio d. Thomae dicto quodlib. 6, art. 12. ad 3, et ideo etiam in praesenti supponimus, quoad tributa et exemptiones eamdem esse rationem de his bonis, quae de patrimonialibus clericorum.

8. Unde a fortiori constat, idem esse dicendum de bonis, quae Navarrus quasi patrimonialia vocat; illa enim partim conveniunt, partim differunt a praecedentibus. Conveniunt quidem quoad modum acquirendi, seu lucrandi illa per actionem, seu ministerium spirituale, et ideo existimo, etiam in hoc convenire, quod acquisitio talium bonorum est de se a tributis immunis, ideoque etiam illa bona, ut sunt stipendia talium ministeriorum, sunt natura sua a tributis exempta. Militat enim eadem ratio supra facta, nimirum quod illa actio est spiritualis, et ideo iure divino exempta a iurisdictione civili; ergo etiam stipendium, quod ratione illius datur, et est quasi accessorium illi, debet esse eodem modo exemptum, ut non possit per impositionem saecularis tributi diminui. Item haec lucra natura sua sunt subiecta potestati spirituali, ad quam pertinet illa taxare, moderari, vel augere; imo et Pontifex posset supra illa, si essent copiosa, pro pauperibus vel sumptibus Ecclesiae aliquod tributum imponere; ergo ratio postulat, ut ab impositionibus laicorum sint exempta, quia non debent duplici onere praegravari. Differunt autem haec bona a prioribus ecclesiasticis redditibus, quia non manant ex propriis ecclesiasticis bonis, neque ex titulo spirituali alicuius ecclesiastici beneficii, sed ex quibuscumque bonis temporalibus per modum mercenarii stipendii interveniente humana conventione, seclusa imperfectione dandi unam rem pro alia, sed considerando solum rationem debitae sustentationis. Ex hac autem differentia, quae in facto ipso notoria est, sequitur alia, nimirum de his posterioribus lucris in omni opinione probabili certum esse, clericos acquirere proprium ac temporale dominium talium bonorum, posseque de illis prout voluerint, salva iustitia, disponere, ut etiam Navarr. loco supra citato fatetur. Et ideo etiam quoad tributa est similiter certum, eamdem rationem de his bonis iam acquisitis in facto esse, ut sic dicam, quae de patrimonialibus, de quibus dicendum superest.

CAPUT XXIV.

Utrum patrimonialia, et in universum bona temporalia clericorum sub communibus legibus saecularium tributorum comprehendantur.

Summarium

1. Triplex ratio dubitandi. — 2. Omnia bona clericorum gaudent exemptione. — 3. Probatur ex iure civili. — 4. Probatur etiam ratione. — Obiectio. — 5. Responsio. — 6. Prima responsio ad Ambrosium. — 7. Altera responsio. — 8. Ad secundam et tertiam obiectionem ex iure civili.

1. Ratio dubitandi sumi potest primo ex cap. *Magnum*, 11, q. 1, quod est Ambrosii lib. 4. in Luc. circa illa verba: *Et sedens docebat de navicula turbas*, ubi attingens locum Matth. 17, quo Christus soli Petro iussit mittere hamum, et tollere staterem inventum in ore piscis, et solvere tributum, in quo ait Ambrosius significatum esse *magnum et spiritale documentum, quo christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subiecti, ne quis constitutionem terreni regis putet esse solvendam*. Et videtur clericos comprehendere, nam subiungit: *Si enim censum Dei Filius solvit, quis tu tantus es, qui non putes esse solvendum?*

Secundo faciunt dubium leges civiles, quae frequenter statuunt, haec tributa solvenda esse a clericis. Quamvis enim aliquae sint antiquae leges eximentes clericos ab aliquibus ex his tributis, ut patet in l. 2, C. de episc. et cler. et in aliis, quae supra ex codice theodosiano retulimus; nihilominus illae sunt quasi peculiares exceptiones, nam generalis regula legum civilium esse videtur, clericos non eximi a solvendis tributis suorum temporalium bonorum, quando generaliter similibus bonis imposita sunt, ut sumitur ex l. *De iis*, C. de episcop. et cleric. et ex l. *Ad instructionem*, ex l. *Neminem*, Cod. de sacrosanct. Eccles. et ex epist. Valentiniani apud Theodoret. lib. 4. hist. cap. 7. dicentis: *Episcopi vectigalia uti leges postulant, pensitare non recusant.*

Tertio videtur hoc esse rationi consentaneum, quia licet personae clericorum sacrae sint, et ideo sint etiam exemptae; bona tamen eorum temporalia sunt et mere civilia, et ideo sunt temporalibus principibus subiecta; ergo merito possunt principes ex illis tributa exigere. Neque enim obstat, quod illa bona respectum habeant ad personam sacram, et exemptam tanquam ad proprium dominum, quia illud dominium est mere temporale, et ad temporalem finem de se ordinatum. Et ita respectus ille non est ad talem personam ut sacram, vel exemptam, sed praecise ut civem. Neque etiam obstat, quod princeps non habeat iurisdictionem in personam clerici, quis possit illum ad solvendum tributum cogere, quia satis est, quod iuste possit illud petere tanquam debitum, ut clerici in conscientia reddere teneantur. Quod si renuent, et necessaria sit coactio, apud suum iudicem conveniri poterunt, ut debitum solvant. Quod si hoc non sufficiat, vel commode fieri non possit, poterit princeps, vel minister eius tributi exactor rem temporalem non tam iurisdictionis, quam defensionis titulo occupare, ne iure suo privetur. Atque haec omnia ex eo maxime confirmantur, quod in multis regnis ita fieri et consuetudine receptum esse videmus, principibus catholicis, et pastoribus Ecclesiae scientibus, et tacentibus.

2. Nihilominus dicendum est, omnia clericorum bona exempta esse ab oneribus tributorum civilium, sive realia, sive mixta censeantur, praeterquam in casibus a iure canonico exceptis. Ita sentiunt doctores canonistae in cap. *Ecclesiae*, et cap. *Quae in ecclesiarum*, de Constitut. et in c. *Si clericus*, de foro compet. quibus locis videri maxime possunt Panormitanus, Decius, et Felinus, et in cap. ult. de vita et honestate clericorum, et in cap. *Adversus*, et cap. *Non minus*, de Immunit. eccles. et in cap. 1, de immun. ecclesiar. in 6, et Bart. in l. *Placet*, C. de sacrosanct. Eccles. n. 25, et sequentibus, et Bald. in l. 2, C. de episcop. et cleric. et in illis locis alii iuris civilis interpretes Paulus de Castro in l. *Ad instructiones*, C. de sacrosan. Eccles. et Gregorius Lopez in l. *Si et*, 54, tit. 6, partit. 1, et summistae communiter verbo *Immunitas*, et Navar. in Manual. c. 17, n. 200, et in c. 27, n. 97, et Medina, C. de restit. q. 15. Probatur autem primo ex iure canonico, nam in omnibus capitibus proxime citatis eximuntur clerici ab huiusmodi tributis. Nam in c. *Non minus*, expresse dicitur, *de bonis ecclesiarum et clericorum*, in cap. autem *Quanquam* de censibus in 6. apertius dicitur: *Districtius ne ab ecclesiis et personis ecclesiasticis talia exigantur*. Et infra: *Ecclesiasticae personae, ac res ipsarum iure divino et humano a saecularium personarum exactionibus sunt immunes*. Ubi quaedam Glossa marginalis addit ad nomen illud *res* limitationem *non patrimoniales*, sed corrumpit textum; nam ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus, praesertim sine textu, vel cogente ratione. Igitur indefinita illa locutio aequivalet universali; idem enim est dicere, res clericorum esse exemptas, ac dicere, nulla bona clericorum esse tributis saecularibus subiecta, praesertim quia negatio inclusa in voce exemptionis cadit supra res exemptas, et ita vocem illam distribuit.

Atque hoc magis declaratur in Clementina unica eodem titul. quae praecipit observari, *quidquid contra exigentes ab ecclesiis et ecclesiasticis personis talias, collectas, aut exactiones quascumque* a prioribus Pontificibus, vel conciliis statutum est, ubi distributio illa *quascumque* dictam limitationem excludit. Nec refert, quod non de rebus, sed de personis loquatur, quia non potest pro re exigi tributum, quin a persona, cuius talis res est, exigatur. Praeterea hoc magis declaratur ex Clementina ultima de censibus, ubi tam a personis ecclesiasticis, quam pro earum rebus propriis tributa extorqueri prohibentur, etc. Ubi et distincte ponuntur res et personae, et dum additur *pro rebus propriis*, satis significatur, sermonem esse de omnibus bonis etiam propriis; talia enim maxime sunt patrimonialia, nam quae ex suis beneficiis clerici acquirunt, vel non sunt ita propria, vel certe non ita solent in iure canonico vocari. Et praeterea additur ibi exceptio, scilicet, ut id intelligatur de rebus, *quas non negotiandi causa deferunt, aut deferri faciunt, vel transmittunt.* Quae exceptio firmat regulam in contrarium; nam res, quae negotiationis causa feruntur, inter patrimonialia bona continentur; ergo si hae excipiuntur a regula, reliqua omnia patrimonialia bona sub illa comprehenduntur. Atque hoc modo idem confirmatur ex cap. ult. de vita et honestate clericorum, ubi Pontifex a clericis permittit exigi tributa, quae a mercatoribus solvi solent, quando ipsi clerici eisdem negotiationibus se implicant. De qua exceptione infra dicemus, nunc enim solum ex ea colligimus, extra casum negotiationis, nulla clericorum bona, per se loquendo, esse obnoxia secundum canonicum ius saecularibus tributis.

3. Praeterea huic iuri canonico consentit civile in constitutione Friderici supra citata, et habetur in Authent. *Item nulla*, Cod. de episcop. et cleric. ubi prohibetur, ne collectae vel exactiones ecclesiasticis personis imponantur. Nec refert, quod expresse non loquatur de bonis; tum quia, ut dixi, non potest talis exactio ex bonis personarum fieri, quin a personis fiat, quorum sunt bona; et e converso non possunt aliter tributa huiusmodi exigi a personis, nisi de illorum bonis ea postulando, et iuxta illorum quantitatem seu proportionem. Non enim de solo censu, seu capitationis tributo, sed in universum de exactionibus, et vectigalibus, angariis, et perangariis ibi sermo est; sub quibus verbis certum est, comprehendi etiam illa tributa, quae personis ratione bonorum imponuntur. Unde per illam constitutionem derogata est lex *De iis*, vel si quae forte alia libertati clericorum in hac parte derogantes in libris Codicis, vel in Authenticis Iustiniani reperiuntur. Vel potius renovantur antiquae leges piorum imperatorum, in quibus haec exemptio adeo clericis concessa est, ut etiam ex aliqua honesta et moderata negotiatione ad victum comparandum accommodato, ab eis illa exigi prohiberent, ut sumitur ex leg. 10, 14, et 36. de episcop. et cleric. in cod. theodosiano.

4. Ratione probari potest absolute haec assertio, quia haec immunitas, etiam quoad bona, est valde consentanea rationi naturali et dignitati sacerdotali; nam si viri nobiles solent in humana republica ab huiusmodi tributis eximi, cur non magis eximentur personae sacrae Deo dicatae? Secundo potest idem concludi ex alia exemptione clericorum a iurisdictione saeculari; nam tributa solvuntur quasi in signum subiectionis, et in stipendium laboris in administranda suprema iurisdictione impensi, ut significavit Paulus ad Roman. 13. Ergo sicut clerici omnino exempti sunt a iurisdictione saeculari, ita etiam consequenter ab omnibus tributis solvendis eximuntur. Dices, licet sint exempti a iurisdictione principum, non tamen a commodo et utilitate gubernationis et sollicitudinis eorum; nam eorum providentia in pace conservantur, defenduntur, et saltem secundum communem rationem civium gubernantur. Ac denique simpliciter vasalli sunt, et honorem debitum principi tanquam domino exhibere debent; ergo iustum etiam esset, ut per aliquam contributionem ad principis sustentationem iuvarent.

5. Respondeo ex verbis Pauli 1. ad Corinth. c. 9: *Si non vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus.* Sic ergo dicimus, sicut clericalis status a regibus in temporalibus iuvatur, ita reges a clericis in spiritualibus iuvari; nam pro illis et pro tota republica apud Deum intercedunt, et peculiariter pro regibus obsecrant, ut Paulus monet 1. ad Timoth. 2. Per haec ergo sufficienter compensant beneficium, quod a regibus accipiunt; eo vel maxime, quod fere nullus labor, vel sumptus principibus saecularibus accrescit ex eo, quod politicum regimen et regum protectio in eorum commodum redundet. Accedit praeterea ratio supra facta, quod summus Pontifex, cui directe subsunt clerici, potest ob eis exigere tributa, cum rationabilis causa occurrerit; et consequenter etiam potest prohibere, ne alteri solvant, saltem sine sua facultate, quod etiam, ut infra dicam, moraliter necessarium est, ut clerici a laicorum importunitatibus et iniuriis immunes conserventur. Denique propter hanc immunitatem clericorum, etiam quoad bona ipsorum, non desunt regibus et principibus sufficientia stipendia, et redditus, quibus onera suorum munerum possint sustinere. Quod si interdum indiguerint ecclesiastico subsidio, non sua potestate, sed ius, qui patrimonium Christi dispensat, et ecclesiastici status peculiorem curam gerit, illud po-

stulare debent, ut scandala et excessus evitentur, et omnia ordinate fiant.

6. Ad fundamenta ergo in contrarium facilis est responsio ex dictis. Et in primis ad Ambrosium aliqui respondent, illum loqui de facto, non de iure; clerici enim, in illo praesertim tempore, quando ab illis exigebatur tributum, pacifice illud solvebant, non ex iustitiae debito, sed ex caritatis effectu ad vitandum scandalum, et ne propter affectum temporalium bonorum principibus subesse nolle viderentur. Colliguntque hanc mentem Ambrosii ex facto Christi iubentis Petro solvere tributum, quod in exemplum adducit; constat autem ex verbis Christi, ipsum non ex debito, sed ad vitandum scandalum, Petro, ut tributum solveret, praecepisse. Ut ergo exemplum sit accommodatum, necessarium videtur, ut sententia Ambrosii in eodem sensu intelligenda sit. Est ergo expositio probabilis, quamvis verba illa Ambrosii: *Christiani viri docentur, potestatibus sublimioribus debere esse subiecti*, et similia, aliquid amplius significare videntur.

7. Aliter ergo responderi potest, Ambrosium non esse locutum de clericis, sed simpliciter dixisse *christiani viri*. Quod verbum indicat, magnum illud documentum, quod ibi tradit, praecipue datum esse contra antiquum errorem asserentem, christianos exemptos esse a tributis principum eo ipso, quod christiani sunt. Illum enim errorem refellebat Paulus ad Roman. 13, cum protulit sententiam, quam Ambrosius allegat: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Cum autem Ambrosius interrogat: *Quis tu tantus es, qui non putes esse solvendum?* non oportet, ut clericos comprehendat; nam statim subdit: *Tu, qui saeculi sequeris lucrum, cur saeculi obsequium non recognoscas? cur te supra saeculum quadam animi arrogantia feras, cum saeculo sis misera cupiditate subiectus?* Loquitur ergo de saecularibus, seu laicis. Denique licet demus, in priori interrogatione clericos comprehendere, sensus non incongruus esse potest, eos non debere sua auctoritate et quasi propria praesumptione negare tributum, sed vel iuxta concessiones principum, vel iuxta suorum praelatorum decreta.

8. Ad leges civiles, fatemur, aliquas leges Iustiniani non favere huic exemptioni, iam vero responsum est, illas esse revocatas; et de legibus antiquiorum imperatorum christianorum verius est, plenam immunitatem a tributis concessisse clericis. Quamvis negari non possit, inter ipsos imperatores fuisse varietatem, quam Ecclesia tunc tolerabat, quia ita tunc expediebat, ad quod fortasse etiam allusit Ambrosius, ut supra notavimus. Ad rationem recte ibi responsum est, bona adhaerere personae, ideoque non posse personam esse plene et perfecte exemptam, nisi bona etiam exempta sint. Et ideo non refert, quod bona temporalia sint, neque quod respiciant clericum, non ut clericum, sed ut temporalem dominum, vel civem; quia ille non tantum est exemptus ut clericus, sed etiam ut civis, et simpliciter eius persona, et consequenter etiam ea, quae illi quasi accessoria sunt. Ad id vero, quod de iurisdictione attingitur, iam ostensum est, exemptionem a tributis valde coniunctam vel consequentem esse cum exemptione a iurisdictione, cum ipsa tributi impositio et exactio actus iurisdictionis sit. Neque potest ullo modo dari laicis licentia occupandi per vim, seu violenter subtrahendi bona clericorum, in quos iurisdictionem non habent, quia hoc est contra omne ius naturale, solumque in casu extremae necessitatis permitti posset, ut statim dicam. Denique ad consuetudinem, quae obiicitur, respondemus, ad nos nunc non pertinere modum et qualitatem consuetudinis expendere, quae ad factum pertinet, non ad ius; ideoque solum nunc dicimus, talem consuetudinem ex genere suo iniquam esse, et in iure reprobatam tamquam ecclesiasticae libertati contrariam, nisi vel per Pontificem expresse approbata sit, vel in aliqua exceptione iuris sit fundata iuxta ea, quae in sequentibus dicemus.

CAPUT XXV.

An clerici teneantur ad onera realia solvenda, quae rebus immobilibus adhaerent.

Summarium

1. Duplex exceptio a regula solvendi tributa. — 2. An bona ecclesiarum et clericorum aequali gaudeant exemptione.—Opinio negativa, et eius fundamentum.— 3. Conclusio: Bona ecclesiarum et clericorum in exemptione a regalibus tributis sunt aequalia.—4. Confirmatur. — 5. Solutio ad contrariam sententiam. — Qui bona surripit ecclesiae, sacrilegium committit. Raptor bonorum clerici sacrilegium non committit, nisi quando illi vim inferat.

1. Duae exceptiones a regula in praecedenti capite posita excogitari possunt, quas expendere necesse est. Prima est de tributis realibus, quae rebus immobilibus inhaerent, priusquam in potestatem clericorum perveniant; nam de posterioribus tributis, quae superveniunt, posquam talia bona clericorum effecta sunt, certum est, sub generali regula comprehendi; quia omnia iura sine distinctione loquuntur, et rationes supra adductae aeque de immobilibus et de mobilibus procedunt; quia etiam onera bonorum immobilium redundant in dominum, et tandem ex fructibus solvuntur, quae mobilia sunt.

Deinde quando onera seu tributa in bonis ipsis antecedunt, si sint ex pensionibus procedentibus ex proprio ac privato dominio ejus, qui primo pensionem imposuit mediante aliquo pacto, sic certum est, rem transire cum suo onere, ac subinde esse a clerico solvendum; nam quae in hac parte diximus de ecclesiis, in clericis locum habent.

2. Dubitatio ergo est de propriis tributis regiis, quae ex vi solius iurisdictionis imposita fuerunt. Videturque huius dubii resolutio ex alia dubitatione pendere, nimirum an bona clericorum in hac exemptione bonis ecclesiasticis aequiparentur; nam si non gaudent aequali privilegio, non est, cur in hoc speciali casu de tributo reali prius bonis ipsis inhaerente fiat aequiparatio, cum sit privilegium valde speciale ecclesiarum. Quod autem non sit aequalis immunitas bonorum personarum ecclesiasticarum, et ecclesiarum, seu ecclesiasticorum bonorum, sumitur ex Gloss. 2. in Clement. 1. de in integrum restitut. et ex Glossa in cap. *Possessiones*, 16, quaest. 4, et ex Abbate, Felino et aliis, quos refert Covarruvias l. 1. variar. cap. 4, n. 3, ubi ipse concludit, non esse aequalia in exemptione bona patrimonialia clericorum, nisi in casibus, in quibus in iure id expressum est. Et videtur hoc rationi consentaneum; quia bona ecclesiastica sunt simpliciter sacra, et tantum ad sacros et pios usus destinata, quod non habent propria clericorum. Cum ergo hic casus, de quo tractamus, non sit in iure expressus, non videtur ad bona clericorum extendendus. Unde in legibus Hispaniae libro 1. novae recopilat. tit. 3, l. 11 et 12, expresse cautum est, ut clerici talia tributa praediis inhaerentia, *postquam talia praedia emerint, vel aliter acquisiverint*, solvere teneantur. Et ita simpliciter docuit Gregor. Lopez partit. 1, tit. 6, l. 51, n. 4, et Valasc. de iure emphyteut. q. 17, n. 10, qui plures referunt, et eos sequitur Molin. tract. 2. *de Iustit.* disp. 456. Verum est, eos indistincte in hoc loqui de bonis ecclesiarum et clericorum, unde omnes auctores, qui ita sentiunt de bonis ecclesiasticis, a fortiori idem dicent de bonis clericorum.

3. Nihilominus contrariam sententiam veram censeo (loquendo de propriis tributis, ut supra distinximus); quam expresse tenet cardinalis Albanus in tractatu supra citato, et Gutierrez in Practicis quaestion. lib. 1, q. 3, a num. 15, ubi tractat legem Recopilationis citatam, eamque iuxta distinctionem a nobis superius traditam exponit, dicens, intelligendam esse, *quando bona sunt affecta onere tributorum expresse et ex conventione partium, secus vero esse, si tantum sint affecta tributis ex generali lege*, qua praedia privatorum regi pro tributis sunt obligata; *nam si talia bona*, inquit, *pervenerint ad clericum, non transeunt cum onere.* Idque confirmat exemplo alterius legis Hispaeniae lib. 4. Ordinamenti, l. 12, quae statuit, cum vir nobilis (hispane *Hiiodalgo*) bona emerit ab alio tributis solvendis obnoxia, non transire cum onere. Ita ergo contingit, si clericus similia bona emat, aut haereditario iure acquirat. Ratio enim omnibus communis est, quia per mutationem personae mutatur qualitas inhaerens rei ratione personae, argumento l. *Locatio*, § *Fiscus*, ff. de publican. et vectigal. et l. *Per procuratorem* 89, ff. de acquirend. haeredit. Unde ob hanc eamdem rationem, bona ante sacerdotium possessa post sacerdotium gaudent privilegio exemptionis. Et pro hac sententia refert Gutierrez plures modernos, ex quibus videri potest Matienzo in librum 5. Novae recopilat. tit. 10, libro 11, Gloss. 4, et Alfonsus Guerrero in *Thesauro christianae religionis* cap. 36, n. 9, et 33.

Insinuant autem isti auctores, propria tributa regia, quae dicuntur realia, et quasi inhaerentia rebus immobilibus, non adhaerere illis quasi per sei et absolute spectatis, sed ratione personarum, sub quarum dominio existunt, ac proinde solum esse quasi pignora, seu hypothecas obligatas virtute leg. 1, C. *In quibus causis hypotheca contrahatur.* Quod est valde probabile. Et inde optime confirmatur (quod supra de ecclesiis, et nunc de clericis diximus), talia bona non transire ad ipsos cum tali onere solvendi tributa, utique in futurum. Nam si prior dominus aliquo tempore, quo talia bona possedit, tributa debita non solveret, transirent bona cum illo onere, quia semper habens respectum ad priorem dominum, et ratione illius, et propter subiectionem eius semper debetur; quae ratio cessat in tributis solvendis ab eo tempore, quo talia bona in personam exemptam fuerunt translata.

4. Potest etiam haec sententia confirmari ex supra dictis in simili dubio de bonis ecclesiasticis; nam esto in rebus aliis, seu in specialibus praerogativis ac privilegiis haec bona non sint aequalia, nihilominus in exemptione a tributis merito aequiparantur. Tum quia sicut ecclesiae sunt omnino exemptae a iurisdictione saeculari, ita et personae clericorum; tum etiam quia iura, in quibus haec exemptio a tributis praecipitur, aeque de ecclesiis et ecclesiasticis personis, et de utrarumque bonis loquuntur. Atque ita, aequiparationem hanc comprobat Glossa 2. in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de Constitut. ubi late Felinus n. 7. et 8; item Glossa ultim. de vita et honest. clericor. quae ad hoc ponderat textum illum. Ubi Panormitan. n. 11. eam limitare videtur, sed re vera limitatio non procedit in materia tributorum, sed in aliis privilegiis, quae non est limitatio ad Glossam, quia non generaliter, sed in tribus tantum loquitur, sicut et textus ille, quem inducit. Et idem

sentit Glossa penult. in cap. *Ex literis* de pignoribus, et optime Glossa 1. in caput *Ecclesiarum* 12, quaest. 2, et sumitur etiam ex illo textu, qui est concilii toletani III, capite 21, et ex aliis antiquis, quos eadem Glosse allegat. Et melius id confirmat cap. 1. de immunit. ecclesiar. in 6, quod (ut supra notavi) distincte loquitur de bonis acquisitis, et acquirendis, et nunc adverto, etiam loqui expresse de ecclesiis et ecclesiasticis personis, ac earum bonis. Et eodem modo loquitur Clementina ult. de censibus.

5. Ex quibus patet responsio ad rationem dubitandi in principio positam; negamus enim, privilegium hoc quoad hanc partem esse speciale ecclesiarum, aut non esse in iure satis expressum; ex Glossis enim, et iuribus allegatis contrarium constat. Doctores autem ibi allegati negantes hanc aequiparationem, intelligendi sunt, ut dixi, quoad alia privilegia, non vero quoad hoc privilegium exemptionis a tributis. Neque in hoc obstat ratio ibi inducta, quod ecclesiastica bona sunt magis sacra, quam bona clericorum; nam hoc conducet quoad elios effectus, ut verbi gratie quod maior sit culpa, distrabere bona ecclesiastica in usus profanos, quam bona propria clericorum, etiam intuitu Ecclesiae comparata. Item quod maior sit culpa furandi bona ecclesiae, quem propria clericorum; nam illud est sacrilegium iuxta doctrinam d. Thomae quaest. 99, art. 3, et 4, quam omnes sequuntur, et sumitur ex multis decretis 12, quaest. 2, et 16, quaest. 1, cap. *In canonibus*; furtum vero a clerico factum non est vere sacrilegium, nisi vis personae inferatur, iuxta cap. *Quisquis* 17, q. 4, et notavit Panormitan. in cap. *Ceterum* de iudiciis, num. 17, licet aliud senserit Sylvest. verbo *Sacrilegium*. Et sic de aliis privilegiis, quae pertinent ad maiorem tutelam, et religiosum usum ecclesiasticorum bonorum. In tributis vero facta est aequiparatio in iure, quia non in bonorum ipsorum sanctitate, sed in absoluta exemptione personae fundatur. Ad legem Hispaniae iam responsum est, intelligendam esse de specialibus tributis fundatis in conventioue partium. Et eodem modo exponendi sunt auctores ibi allegati, vel eorum sententia admittenda non est. Et iuxta doctrinam hanc intelligenda videntur, quae in libro 2. ordin. huius regni, tit. 33, disponuntur de quodam tributo, quod *Iugadas* vocant. Nam illud sine dubio ortum fuit ex dominio directo regum, et conventione cum subditis, quibus illa bona tribuebant, ut ex principio illius tituli constat, et ideo in rigore non continetur in generali privilegio clericorum, vel ecclesiarum. Nihilominus tamen servanda sunt specialia privilegia, quae ibidem etiam in hac materia illis conceduntur.

—

CAPUT XXVI.

An clerici ad communes civium expensas contribuere teneantur.

Summarium

1. Ratio dubitandi pro parte affirmativa. — 2. Resolutio affirmans, et fundamentum huius resolutionis. — 3. Secunda opinio, et eius fundamentum. — 4. Vera resolutio. — Ubi necessitas occurrit, episcopus tenetur clericorum contributioni consentire. — Probatur. — Laici nunquam possunt cogere clericos ad contribuendum. — 5. An in hac contributione servanda sit forma iure canonico praescripta. — Opinio negans. — 6. Reiicitur. — 7. Alter modus defendendi hanc opinionem. — 8. Refellitur. — 9. Responsio ad rationem adductam pro fundamento. — 10. Obiectio. — Solutio. — 11. Conclusio: In postulandis a clero contributionibus servandus est modus et forma a iure canonico praescriptus. — 12. Quas conditiones requirat forma a iure canonico praescripta: prima conditio. — 13. Secunda. — 14. Tertia. — 15. Evasio. — Limitatio admittenda in tertia conditione.

1. Altera exceptio ad bona mobilia pertinens, esse potest de quibusdam tributis, quae non tanquam stipendia regia imponuntur, sed tanquam sumptus necessarii ad communem utilitatem civium inter ipsos distribuuntur. Huiusmodi sunt tributa, quae imponuntur ad reficiendas vias, pontes, aut fontes, aut muros civitatis, et similia, ad communem usum civium etiam clericorum necessaria. Ratio autem dubitandi esse potest, quia iura civilia non permittunt, clericos ab his contributionibus eximi, ut constat ex l. *Ad instructiones*, C. de sacrosanct. Eccles. ubi etiam venerabiles ecclesiae, et divinae domus huic tributo solvendo adscribuntur, ibi vero tantum fit mentio *de pontium et itinerum instructione*. In lege autem ult. Cod. quibus muneribus etc. lib. 11, additur *murorum constructio, et frumenti aliarumque specierum comparatio, seu communis provisio*. Unde idem ius in rebus omnibus eiusdem rationis locum habebit. Atque hoc ius commune imitantur leges Hispaniae in l. 20, tit. 32, part. 3, et l. 54, tit. 6, p. 1, ac tandem in lib. 1. Novae recopilat. tit. 3, l. 11, ubi prius ponitur regula generalis de tributis pro communi bono impositis, et deinde ponuntur exempla supra dicta, et adduntur alia, idemque cum aliis exemplis statuitur in l. 12.

Non videtur autem, posse ius canonicum derogare in hac parte iuri civili, quia dispositio illa videtur iustitiae et aequitati, imo et pietati valde conformis. Nam huiusmodi impositiones re vera non sunt tributa, quae indicent subiectionem, vel in propria iurisdictione fundentur, quia non imponuntur, ut regibus tanquam dominis et principibus solvantur, sed

solum sunt distributiones, quae inter cives fiunt ad proprios usus ipsorum civium. Ratio autem et iustitia postulat, ut omnes, qui huiusmodi rebus communibus indigent, et utuntur, ad expensas, quae in illis fiunt, iusta distributione concurrant; ergo cum clerici fruentur his communibus commodis, debent etiam participare huiusmodi onus cum ceteris civibus. Nam eadem ratio obligationis et debiti in illis concurrit, et non est contra dignitatem sacerdotalis status, haec tributa solvere, magis quam pretio suo emere res, quibus ad victum et vestitum indigent. Imo quia priora bona ad commune bonum spectent, ex ea parte est talis contributio pietati consentanea, ideoque in dicta lege: *Ad instructiones*, dicitur, *venerabiles ecclesias tam laudabili titulo libenter adscribimus, quia non est inter sordida munera numeratum.* Et in dicta l. 11. Novae recopilationis Hispaniae dicitur: *En estas cosas tales, a fallecimiento de proprios de conceio, deuen contribuir, y ryudar los dichos clerigos, por quanto es pro comunal de todos y obra de piedad;* ac si diceret, quando ad huiusmodi sumptus bona communia totius populi, seu eorum redditus non sufficiunt, tunc ratio pietatis et communis utilitatis postulet, ut clerici contribuent. Estque illa limitatio valde notanda, nam multum confirmat huius contributionis aequitatem. Quia ubi communia bona non sufficiunt, necessario debet ex propriis et particularibus bonis singulorum civium suppleri; cur ergo cogentur singuli cives laici ex propriis bonis aliud pro clericis solvere, aut eis de rebus necessariis, licet communibus propriis sumptibus providere? Quae ratio videtur ostendere, neque Pontificem, neque ipsum regem posse hanc exemptionem clericis concedere, ipsis communitatibus laicorum invitis.

In contrarium autem videntur iura canonica urgere, praesertim cap. *Non minus*, et cap. *Adversus* de immunit. ecclesiar. Nam in priori statuitur sub anathemate universaliter et sine limitatione, ut haec onera ecclesiis vel clericis non imponantur: *Nisi episcopus, et clerus tantam necessitatem, vel utilitatem aspexerint, ut absque ulla exactione ad relevandas communes utilitates, vel necessitates, ubi laicorum non suppetunt facultates, subsidia per ecclesias existiment conferenda.* In altero vero capite in primis significatur, bene contributionem clericorum etiam in illo casu non esse ex debito, sed ex gratia, additur enim ibi: *Praedicti laici humiliter et devote recipiant cum gratiarum actione.* Et, quod gravius est, adiungitur sequens limitatio: *Propter imprudentiam tamen quorumdam romanus Pontifex prius consulatur, cuius interest communibus utilitatibus providere.* Addi etiam possunt cap. *Quanquam*, de censib. in 6, et cap. 1. et 3. de immunit. eccles. in 6, quatenus in eis generaliter dicitur, ecclesias et ecclesiasticas personas ab omni exactione saecularium esse exemptas.

2. In hoc puncto doctores in hoc videntur convenire, ad huiusmodi sumptus communes, quando bona communia civitatum non sufficiunt; ideoque necessarium est, ut cives contribuant, clericos etiam debere concurrere, et cum debita proportione ac moderatione contribuere. Hoc enim etiam iure canonico permissum et approbatum est, habetque naturalem aequitatem, ut declaravimus. Difficultas autem est, tum in genere obligationis, tum maxime in modo impositionis et exactionis. Nam de genere obligationis dubitari potest, an clerici solum ex quadam honestate, et quasi ex consilio debeant in huiusmodi casibus contribuere, vel ex necessitate, et obligatione conscientiae teneantur. Aliqui enim solum putant teneri priori modo, quod significat Panormitanus libro 1, consil. 3, num. 1. circa finem dicens: *Etiam, imminente communi utilitate clericorum et laicorum, non tenentur clerici aliquid conferre, nisi sponte velint.* Dum enim ait *sponte*, indicat, voluntariam esse contributionem, non necessariam. Et ad hoc inducit verba cap. *Non minus*, quae statim referemus. Et ratione potest suaderi haec opinio, quia clerici non obligantur ex vi legum civilium, neque ex vi consignationum, quae a laicis fiunt sub quocumque tenore praecepti, cum non sint illis subiecti; nec invenitur lex canonica, quae illis talem obligationem imponat, nec denique lex sola naturalis ees obligat, quia haec obligatio pendet ex multis circumstantiis, quae non sunt de iure naturali, sed ex pactis, conventionibusque inter ipsos cives resultat.

3. Nihilominus contrarium in hac parte sentit Gregor. Lopez in l. 54, tit. 6, pertit. 1, glossa 2, quem sequitur Gutierr. in Practic. quaestionib. lib. 1, cap. 3, n. 8, et idem sentit Guerrero in *Thesauro christianae relig.* cap. 36, n. 32. Fundentur in verbis cap. *Non minus*, ibi: *Nisi episcopus et clerus tantam necessitatem, vel utilitatem aspexerint, ... ut subsidia per ecclesias existiment conferenda;* nam ubi res committitur existimationi, non censetur committi liberae voluntati, sed iusto iudicio et arbitrio, ut declarat Ulpien. in l. *Fideicommissa*, § *Si fideicommissum*, vers. *Quanquam*, ff. de Legat. 3, ubi ait, per conditionem hanc *si existimaveris* non committi rem plenae voluntati, sed prudenti arbitrio, et quasi viro bono; ergo in hoc sensu dixit Pontifex, clerum, *si existimet*, prudenti arbitrio, communem utilitatem vel necessitatem urgere, debere contribuere; ergo, supposita tali existimatione, hoc debitum est moralis necessitatis, et non tantum voluntatis. Et praeterea partem hanc videntur efficaciter persuadere rationes in priori parte factae. Et ad al-

teram, quam proxime in contrarium fecimus, respondebitur facile, obligationem hanc oriri ex aequitate naturali, cuius materia in hac parte mutata non est per ius positivum, quia ius civile potius illam confirmat, cui ius canonicum in hoc non contradicit, seu iudicium practicum, et in particulari talis aequitatis pastoribus Ecclesiae committit.

4. Quo circa in hoc puncto dicendum est, clericos singulos seu singillatim sumptos non teneri ad huiusmodi contributionem, donec per episcopum cum clero prudens existimatio facta sit, et decretum in eo casu intervenire necessitatem, vel utilitatem communem, ad quam clerus contribuere debet. Hoc probat dictum cap. *Non minus*, ubi statuitur, debere praecedere praelati approbationem, ut paulo inferius magis declarabimus; ergo ante illam non tenentur singuli clerici solvere contributionem; imo neque possunt, ut infra videbimus. Deinde dicendum est, si in re ipsa vera necessitas, vel utilitas communis cum debitis circumstantiis intercedat, teneri episcopum ad contributionem approbandam, et contra rationem et iustitiam facturum esse, si contradicat. Et hoc est, quod praecipue Gregor. Lopez et alii intendunt. Et probatur, quia hoc non est eius liberae voluntati, sed prudenti arbitrio commissum; ergo ex officio et iustitia tenetur tributum admittere, si re vera existimet, casum necessitatis subsistere, vel si existimare debet, ita ut per ignorantiam invincibilem non excusetur. Ulterius vero addendum est, clericos non posse cogi a laicis ad solvendum tributum, etiamsi per episcopum iam fuerit approbatum, quia nunquam laici habent iurisdictionem ad cogendos clericos. Poterunt ergo petere, rogare, et requirere clericos, ut sponte solvant, non tamen vim inferre. Et fortasse in hoc sensu dixit Panormitanus, clericos debere sponte solvere. Et ob eamdem causam existimo, addita esse in dicto capite *Adversus* verba illa: *Praedicti laici humiliter et devoti recipiant cum gratiarum actione*, etc. Quapropter si clerici in eo casu solvere noluerint, per suum praelatum cogendi sunt, ut recte dixit Gutier. supra cum aliis, quos allegat. Quod si episcopus vel clericos in hoc peccantes cogere noluerit, vel ipse iniuste agat, nolens contributionem admittere, quando tenetur; ad superiorem praelatum recurrendum erit, et ita clericorum immunitas servabitur, et subsidium communi bono necessarium non deerit.

5. Superest tractanda alia pars dubitationis circa modum in hac contributione servandum, videlicet an in imponenda clericis, vel ab eis exigenda contributione ad huiusmodi communis utilitatis opera, servanda sit forma praescripta in dictis decretis, vel nulla illius ratione babita possint laici principes leges suas executioni mandare. Non enim defuerunt multi iurisperiti, qui dixerint, nihil esse in hac parte derogatum iuri civili per canonicum, ac subinde ad exigenda a clericis haec tributa, non esse necessarium recursum ad summum Pontificem, qui postulatur in dicto cap. *Adversus*, neque approbationem episcopi, aut cleri, prout praescribitur ibidem, et in dicto cap. *Non minus*; sed satis esse regis edictum proponentis causam ut communem et necessariam, et contributionem ut moderatam et iusta proportione distributam. Quam sententiam indicant Glossa et Hostiens. in d. cap. *Non minus*, eamque defendit iste Lucas de Penna in l. *Cum ad felicissimam*, C. *Quibus muneribus*, lib. 10, quem cum aliis multis pro hac sententia refert Gutier. ubi supra, et specialiter illam defendit Rebuffus in commentar. ad constitution. Galliae, tom. 1, tract. de sentent. provis. art. 3, gloss. 6, ubi alios refert. Et cum sibi obiiciat, imperatorem non potuisse clericos sua lege adstringere, respondet: *Verum est, tamen haec opinio de facto servatur in Francia*. In quo sentit, per consuetudinem esse in hac parte iuri canonico derogatum. Quod fundamentum falsum omnino esse infra ostendemus.

Ut ergo huius sententiae fundamentum aliquo modo tolerabile sit, in hoc constitui debet, scilicet iura canonica praescribentia formam servandam in postulandis huiusmodi tributis a clericis, non extendi ad haec tributa, quando auctoritate regia imponuntur. Hoc autem duobus modis declarari potest. Primo, quia cap. *Non minus* solum loquitur de consulibus, et rectoribus civitatum, et aliorum, qui similem potestatem habere videntur, et illis prohibet, ne clericis tributa imponant, nisi episcopo approbante, etc. Unde in sequenti capite *Adversus*, quod est concilii lateranensis sub Innocentio III, his verbis refertur decisio prioris concilii lateranensis sub Alexandro III: *Adversus consules, et rectores civitatum, vel alios*, etc. Ergo ex vi talium verborum non impediuntur reges supremi haec onera clericis imponere. Et hanc sententiam tenet aperte Lucas de Penna loco citato, et insinuat Hostiensis in Summa tit. de immunitate ecclesiar. § *A quibus*, versicul. *Verum ad extraordinaria*; quamvis enim dicat, legem *Ad constitutiones*, et similes corrigendas vel moderandas esse per ius canonicum, nihilominus addit limitationem, *nisi princeps praecipiat*. Verum est tamen, in contextu eius ambiguum esse, an dicere voluerit, illicitas esse has exactiones respectu clericorum tantum, vel simpliciter respectu omnium subditorum esse illicitas, nisi fiant auctoritate principis; et hic posterior videtur magis esse sensus eius, si totus contextus consideretur.

6. Cuiuscumque tamen sit illa limitatio cap. *Non*

minus, et similium, admittenda non est, quia in primis repugnat pontificiae declarationi in Bulla coenae Domini, ubi expresse prohibitio extenditur ad quoscumque *cuiusvis praeminentiae, et dignitatis, etiam imperialis et regalis;* et additur: *Innovantes decreta super his per sacros canones tam in novissimo lateranensi, quam aliis conciliis generalibus edita*, ubi praecipue intelligit cap. *Adversus*, et cap. *Non minus*, exponendo (ut arbitror) potius, quam addendo, illorum dispositionem ad omnes principes temporales extendi. Deinde in illis decretis licet fortasse propter occasionem facti, quod ibi refertur, nominentur consules et rectores, tamen in fine adduntur generalia verba, quae omnes potestatem habentes ad imponenda tributa comprehendunt, ut in cap. *Non minus: Nec non et alii, qui potestatem habere videntur*. Et in c. *Adversus*, ibi: *Consules et rectores civitatum, vel alios.* Ubi non dixit alios similes, sed simpliciter alios, plane comprehendens omnes, qui ecclesiasticis viris has exactiones imponere nituntur, et in cap. *Clericis*, § *Nos igitur*, de immunit. ecclesiar. in. 6. expresse nominantur *imperatores, reges*, etc. Et in hac parte confirmatur in Clement. unic. eodem titulo quamvis per verba generalia, scilicet, *contra quoscumque laicos*, etc. Et ita etiam interpretatur, et confirmat Clement. V. decisiones conciliorum lateranensium sub Alexandro et Innocentio. Denique in cap. *Quanquam*, de Censib. expresse dicitur: *Nec collegium, nec universitas, nec aliqua etiam singularis persona, cuiuscumque dignitatis existant*, etc. Est ergo certissimum, non posse limitari illa decreta ex parte personarum laicarum, quacumque potestate vel dignitate praeemineant, ac proinde sententiam illam iuristarum in hac declaratione fundatam improbabilem esse.

7. Alio igitur modo posset illa sententia defendi, dicendo, illa iura non loqui de his impositionibus, quae per modum iustae distributionis inter cives fuit ad res omnibus necessarias, vel valde utiles; sed loqui de propriis tributis, quae in subsidium principum, vel regum imponuntur. Et ratio reddi potest, quia illae priores exactiones seu contributiones, ut supra dicebam, non sunt propria tributa superiori potestate et voluntate principis imposita, sed sunt veluti quidam sumptus debiti, quia ex natura rei resultant ex tali opere communitati necessario. Quia nec clerici iuste possunt resistere, aut contradicere, ne tale opus fiat; neque possunt impedire, quin in ipsos sicut in alios cives resultet obligatio naturalis solvendi quotam partem sumptuum, quae secundum iustam proportionem singulos contingit: ideoque talis obligatio non oritur ex iurisdictione saeculari, neque ex lege civili, sed ex ratione naturali supposito tali facto iusto, et communitati moraliter necessario. Unde fit, non repugnare talem contributionem ecclesiasticae libertati, ac proinde non esse contra canonica iura, quae prohibent omnes temporales exactiones a clericis fieri, quia solum prohibent exactiones contrarias ecclesiasticae libertati, qualia sunt, quae in iurisdictione laicorum, et in positiva lege civili fundantur.

8. Sed quamvis fundamentum hoc speciem quamdam probabilitatis habeat, nihilominus solidum non est, nec decretis consentaneum. Primo, quia, ut notavit Abbas in dicto consilio, dictum cap. *Non minus* prius dicit: *Sive fossata, sive expeditiones*, et deinde adiungit: *Sive alia quaelibet. Fossata* enim ad custodiam civitatis fieri solent, et ita pertinent ad utilitates clericis et laicis communes, idemque fere esse solet de expeditionibus; ergo cum additur distributio *alia quaelibet*, omnia similia ad minimum comprehenduntur. Unde in cap. *Adversus* distincte explicatur praedicta decisio de exactionibus, quae ad relevandas utilitates vel necessitates communes ordinantur. Praeterea in aliis iuribus absolute et sine limitatione prohibentur exactiones et collectae, quibus nominibus solent etiam hae contributiones communes significari, et Clementin. unica addit distributionem, *quascumque exactiones*, et praeterea adiungit: *Nec non et circa praestandas subventiones laicis a praelatis, vel aliis personis ecclesiasticis;* nomine autem subventionum huiusmodi contributiones maxime significari solent. Et in dicta Authentica *Item nulla* declarantur *angariae et parangariae*, quae solent etiam pro communi utilitate exigi; ergo limitatio illa verbis ipsorum iurium repugnat.

9. Deinde ratio, seu coniectura adducta in illo fundamento non est sufficiens ad interpretanda iura contra eorum verba, quia non probat, esse necessariam limitationem illam, ut decisio illorum canonum iusta et rationabilis sit. Primo quidem quia bona ecclesiastica, quibus clerici aluntur, sunt ad altiores fines deputata, qui in bonum et utilitatem ipsorum laicorum redundant; nam subventio pauperum magna utilitas laicorum est, templa etiam, et omnes sumptus illorum inserviunt usibus laicorum, et ideo non est a ratione alienum, ut laici ex solis bonis suis temporalibus contribuant ad publica opera civilia, etiam si in communem utilitatem clericorum redundent. Praesertim quia bona sacris usibus deputata non debent ad profanos et communes usus converti, et ideo merito eximuntur ab his etiam temporalibus contributionibus. Quam rationem late prosequitur Panormitanus in dicto consilio.

10. Dices, has rationes ad summum procedere de bonis ecclesiae, non vero de bonis clericorum, quia

et possunt esse patrimonialia; et quamvis sint ex redditibus ecclesiae, postquam sunt facta propria illorum, iam non sunt sacra, sed patrimonialibus comparantur, ut supra dictum est. Respondetur, etiam procedere satis congruenter rationem illam in bonis clericorum; praecipue in bis, quae proveniunt ex redditibus ecclesiasticis, quia ea vi suae exemptionis et dignitatis postulant, ut sine diminutione, et sine temporali onere conferantur. Deinde merito extenditur etiam ad bona patrimonialia, tum quia haec sunt veluti accidentaria et accessoria, expeditque, ut participent exemptionem personae, et aliorum bonorum, ne detur occasio laicis illo colore onerandi clericos; tum etiam, quia ipsi clerici communi utilitati laicorum inserviunt, et ideo illis quodammodo debitum est, ut gaudere possint utilitatibus temporalibus ceteris civibus communibus, etiam si ad illas temporaliter non concurrant. Hac enim ratione solent eximi milites et magistratus; ergo iure etiam eximuntur sacerdotes, qui non minus ad ius, seu commune bonum pertinent, quam civiles magistratus, iuxta sententiam Isidori lib. 5. *Etymologiar.* cap. 8, cap. *Ius publicum,* distinct. 1; et idem habetur in l. 1, ff. de iustit. et iure. Denique quamvis demus, in aliquibus casibus iustum et rationabile esse, ut clerici ad haec opera contribuant, inde non sequitur, dicta iura canonica de his exactionibus seu contributionibus non loqui, quia non omnino illas prohibent, sed modum et formam in illis servandam statuunt. Hoc autem maxime consentaneum rationi est, quia ad praelatos Ecclesiae spectat clericorum curam specialem habere, et diiudicare, an talia onera iuste illis imponantur, non tantum generatim, sed etiam in particularibus casibus et eventibus, in quibus solent excessus et violentiae committi. Quam rationem dicta iura attigerunt.

11. Dicendum ergo sine ulla dubitatione est, in postulandis a clero huiusmodi contributionibus a laicis principibus et magistratibus ordinatis, servandum esse modum et formam in iure canonico praestitutam, praesertim in dictis capitibus *Non minus* et *Adversus.* Ita docet late Panormitanus in dicto cons. 3, et in dicto cap. *Non minus,* n. 18, ubi refert alios antiquos doctores in hac veritate consentientes, praecipue Glossam in cap. *Generaliter,* verbo *Collationibus*, quae ait, legem *ad instructiones* derogatam vel certe limitatam esse per ius canonicum. Et idem sensit Hostiens. in Summa tit. de Immunit. § *A quibus*, circa finem, et communiter canonistae super dicta decreta, Paulus Castrens. Iason, et alii in dicta l. *Ad instructiones*, et Gregor. Lopez dict. tit. 6, partit. 1, l. 51, et melius in 54, n. 1, et 2, et lex illa multum favet. Nam licet dicat, clericos debere has contributiones solvere, tamen simul declarat, hoc esse ex consensu Ecclesiae, dicens: *Tubo por bien la sancta Iglesia.* Et infra adiungit, non posse laicos cogere clericos ad hanc solutionem, sed solum simpliciter ab eis petere; et si dare noluerint, per episcopos cogendas esse: de episcopis autem dicit, teneri ad id praecipiendum; quod intelligendum est iuxta priorem declarationem; scilicet iuxta probationem Ecclesiae, et modum ab ea praescriptum. Et plura pro hac sententia, et praesertim quoad doctorum allegationes videri possunt in Gutierrez in dicta q. 3. libri 1. Practicar. quaest.

12. Forma autem seu modus in his tributis servandus, ut a clericis exigi possint, tribus conditionibus consistit, quae ex dictis capitibus *Non minus* et *Adversus* sumuntur. Prima ponitur his verbis: *Ubi laicorum non suppetunt facultates.* Circa quae verba dubitari potest, de quibus facultatibus intelligenda sint, an de solis facultatibus communibus reipublicae, an etiam de facultatibus singulorum civium. De quo nihil invenio a Glossa, vel doctoribus ibi explicatum, neque in aliis iuribus canonicis, neque etiam in legibus iuris communis civilis; imo lex *Ad instructiones* omnino illam conditionem omisit; solumque in dicta lege Hispaniae novae recopilationis explicatur illa conditio, et ad communia bona limitatur per illa verba: *A fallecimiento de proprios de conseio.* Cui legi stari posse videtur, quamdiu ex iure canonico aliud non constiterit, tum quia est satis rationi consentanea, ut ex supra dictis constat, tum etiam quia alia esset nimia restrictio; vix enim potest moralis accidere casus, in quo bona propria omnium et singulorum civium ad huiusmodi opera efficienda non sufficiant, et difficilius erit hoc examinare, vel probare. Ut ergo clerus consentire debeat, satis erit, ut moraliter constet, communia bona non sufficere, et singulos cives non posse sine magno gravamine suis solis sumptibus tale opus efficere.

13. Altera conditio est, ut contributio non fiat, nisi episcopus et clerus, re inspecta et considerata, existiment esse conferendam. Ita habetur in cap. *Non minus*, et expressius in cap. *Adversus* dicitur: *Episcopus simul cum clericis.* Unde constat, non posse episcopum solum contributionem approbare, vel iubere, etiam iuxta dispositionem capit. *Non minus*, quia concursus cleri simul postulatur. Interrogari autem potest, quid nomine cleri vel clericorum intelligatur, nam videtur in rigore significari, necessariam esse dioecesanam synodum; nam haec videtur intelligi nomine cleri; et quia quod omnes tangit, ab omnibus debet comprobari; ergo oportet, ut omnes conveniant, saltem per capita, et in synodo. In contrarium autem est, quia hoc non

videtur observari in usu, si est moraliter valde difficile, ut in omnibus occasionibus occurrentibus practice servari possit. Quapropter satis probabile est, sufficere consensum episcopi cum capitulo suae cathedralis ecclesiae; nam illud solet in iure intelligi nomine clericorum, iuxta caput t. cum aliis, de iis, quae fiunt a praelatis sine consensu capituli. Multum etiam in hoc volere potest consuetudo; nam ubi ex more praescripto episcopus habuerit proprium consilium suorum officialium, vel clericorum ad hoc munus deputatorum, et cum eis graviora dioecesis negotia expedire solet, illud videri potest sufficiens ad conditionem hanc in illis iuribus requisitam implendam.

14. Tertia conditio in dicto cap. *Non minus* est, ut contributio fiat sine ulla exactione. Haec vero magis pertinet ad modum petendi tributum iam impositum, quam ad modum servandum in imponendo tributo. Intelligitur autem de exactione coactiva, ut iam supra explicatum est, et de illa conditione videri potest Gigas de Pension. quaest. 90. in fine, ubi alios refert. Insinuatur etiam in eodem textu alia conditio, scilicet, ut contributio sit *ad relevandas communes utilitates, vel necessitates;* sed haec non est nova conditio, sed finis, et quasi fundamentum *iustitiae* talis impositionis, quod in toto hoc capite principaliter supposuimus. His ergo conditionibus omissis, propriam tertiam conditionem addidit Innoc. III. in dicto cap. *Adversus* his verbis: *Propter imprudentiam tamen quorumdam romanus Pontifex prius consulatur, cuius interest communibus utilitatibus providere.* In qua conditione propter difficultatem eius, et morom, quam necessario secum affert, fundantur maxime contrariae sententiae auctores, ut putent, non esse extendendam ad has actiones, quae frequenter necessariae sunt, et habent quasi innatam naturalem aequitatem et pietatem. Sed nihilominus evidens est, Innocentium III. de eisdem exactionibus vel tributis cum Alexandro III. esse locutum, ac proinde hanc conditionem ad omnia tributa, in quae priores conditiones cadunt, extendi. Ideoque licet difficilis videatur, servandam tamen esse, quia sic scripta ab eo, qui potestatem habuit illam imponendi, et potuit esse expediens propter vitanda incommoda, quae frequenter occurrunt. Existimo tamen, si episcopus et clerus consentiant, inconsulto summo Pontifice, licet male faciant, et puniri possint, nihilominus factum tenere, quia ibi non additur verbum irritans consensum eorum, et alioqui habebant iure ordinario potestatem ad illum consensum praestandum.

15. Posset autem aliquis dicere, conditionem hanc esse in praesumptione fundatam, ut indicant illa verba: *Propter imprudentiam quorumdam*, et ideo ubi fuerit evidens iustitia, et ratio contributionis, et consensus sit debitus secundum prudentiam, non obligare legem illam quoad hanc conditionem. Quia praesumptio cedit veritati, et consequenter cessat etiam lex in praesumptione fundata. Respondeo negando assumptum, quia illa lex re vera non supponit rem praesumptam, in qua fundetur, sed solum morale periculum et occasionem frequentis mali et nocumenti. Hoc autem satis est, ut lex universaliter feratur, et obliget etiam in particulari casu, licet in eo negative cesset finis seu ratio legis. Solum ergo limitari potest illa conditio in casu urgentis necessitatis, quando est periculum in mora, argumento capit. *Pervenit*, de immunit. ecclesiar. et quia necessitas caret lege. Et hanc limitationem addiderunt Panormitanus et Gregor. Lopez supra, et Sylvester verbo *Immunitas*, n. 20, Gutierr. supra, qui alios refert. Haec autem necessitas maxime potest contingere in exactione, quoe ad unum actum vel ad breve tempus fit; nam si longiori tempore sit duratura, licet in casu necessitatis possit inchoari inconsulto summo Pontifice, ut longiori tempore protrahatur, consulendus erit, quia potest quoad hanc partem lex impleri, necessitate non obstante, quia hoc modo illi sufficienter subvenitur.

CAPUT XXVII.

Utrum omnes clerici tam in sacris, quam in minoribus ordinibus constituti, et in statu clericali perseverantes, integre gaudeant ecclesiastica libertate.

Summarium

1. Duplex est ordo personarum ecclesiasticarum, unus clericorum, alius regularium. — 2. Quaenam differentia harum personarum ecclesiasticarum. — 3. Prima conclusio. — Probatur primo ex iure canonico, secundo ex civili. — 4. Probatur etiam ratione. — 5. Limitatur assertio, *in statu clericali perseverantes.* — Ordines sacri per se soli privilegium exemptionis inducunt, non ita minores. — 6. Triplex requiritur conditio in clericis minoribus ad fruendum hoc privilegio. — 7. Obiectio. — 8. An pensio cum minoribus ordinibus ad hoc privilegium sufficiant. — 9. Ad hoc idem privilegium non requiritur aetas quatuordecim annorum. — 10. Clericus in minoribus, deficiente quacumque ex conditionibus, ipso facto privilegium amittit. — 11. An clericus minor, si alicui ecclesiae non inserviat, nec studiis vacet, sit a tributis exemptus. — Opinio affirmans. — Vera opinio. — 12. Expenditur quaedam lex Hispaniae. — 13. An clerici semel hoc privilegio privati ex defectu conditionum, possint amplius illo gaudere. — Prima sententia. — 14. Sententia auctoris. — 15. Potest interdum clericus propter crimina hoc privilegio privari. — 16. Quibus modis imponatur cleri-

cis poena privationis huius privilegii. — 17. Privilegia canonis et fori clericorum in iure canonico distinguuntur.

1. Explicuimus causas et effectus huius exemptionis; solum superest, ut de personis, seu subiectis, quibus hoc privilegium conceditur, disseramus. Et quoniam ex hactenus dictis satis in genere constat, privilegium hoc personis ecclesiasticis concedi, duo sub hac generalitate explicanda supersunt. Unum est, quae sint istae personae ecclesiasticae hoc privilegium participantes. Aliud est, an singulis earum totum hoc privilegium integre et quoad omnes suas materias communicetur. Primum ergo distinguendus est duplex ordo ecclesiasticarum personarum iuxte partitionem a Hieronymo traditam in cap. *Duo sunt*, 12, quaest. 1. Unus est clericorum, alius est eorum, qui conversi, seu Deo devoti ibi appellantur, qui sub nomine *monachorum* significantur in cap. *Si quis suadente*, 17, q. 4, et iam communiter sub nomine religiosorum aut regularium comprehenduntur.

2. Differunt autem haec duo genera personarum ecclesiasticarum, quia clericatus proprie sumptus requirit ordinationem aliquem sacramentalem, vel saltem primam dispositionem, et quasi incheationem eius per primam tonsuram (in hoc enim amplitudine nunc sumitur iuxta cap. *Cum non ab homine*, de sentent. excom. et cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis). Monachatus vero nullum requirit ordinem, sed solum sacrum aliquem statum, per quem persona Deo specialiter dicatur, et ut talis ab Ecclesia recipiatur. Deinde in clericatu sunt diversi gradus, nam quidem sunt clerici in sacris, ut sunt omnes, qui per ordinationem ratione voti annexi inhabiles ad matrimonium facti sunt, iuxta cap. *Miramur*, de servis non ordinandis. Alii vero sunt clerici in minoribus, qui votum non emittunt, et ideo subdistinguendi sunt, nam quidam sunt clerici continentes, alii coniugati. Et ita resultant quatuor gradus personarum ecclesiasticarum, de quibus suo ordine dicemus; in hoc vero capite simul tractabimus de omnibus clericis non coniugatis, quia in generali regula conveniunt; qua constituta, exceptiones vel differentiae, quae inter eos fuerint, facile intelliguntur.

3. Dicendum ergo est, omnes clericos tam in sacris, quam in minoribus, etiam in prima tonsura constitutos, et in clericali statu perseverantes, plene et integro gaudere privilegio clericali, per se loquendo, id est nisi propter crimina illo priventur. Haec assertio extra controversiam est inter catholicos, nam ex iure canonico manifeste probatur. Praesertim cap. 2. de foro competent. ibi: *Neque presbyterum, neque diaconum, aut clericum ullum, aut minores Ecclesiae;* per quod ultimum membrum intelligi videntur iuvenes, seu iuniores (ut habet alia littera) primam tantum tonsuram habentes, quamvis alii magis vocem illam extendant, ut infra videbimus. Idem probatur in dicto cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis, ibi: *Clericos cuiuscumque ordinis.* Et iterum: *Clericus in quocumque ordine constitutus.* Alia vero iura indefinite loquuntur de clericis; sub qua voce omnes comprehenduntur, praesertim in favorabilibus, nisi limitatio addatur, et in hac materia specialiter explicetur in capite *De persona*, 11, quaest. 1, ubi multa alia iura eodem modo de clericis loquuntur; tractant vero specialiter de privilegio fori tam in materia criminali, quam in civili. Et cum eadem generalitate loquuntur iura canonica de clericis quoad exemptionem a tributis, ut videri potest in omnibus titulis de immunitate ecclesiarum. Denique ius etiam civile eodem modo de exemptione clericorum loquitur, ut patet ex Authentic. *Cassa*, cod. de sacrosanct. Eccles. et Authent. *Item nulla*, cod. de episcop. et clericis, ubi Fridericus *de personis ecclesiasticis* indefinite loquitur, quod nomen generalius est. In codice etiam theodosiano multae sunt leges saepe iam indicatae, in quibus privilegium hoc vel absolute conceditur clericis, vel interdum etiam minoribus in particulari. Unde a fortiori constat, convenire maioribus.

4. Ratio assertionis non est alia, nisi quae ex iure sumitur. Nam si hoc privilegium, ut est e iure divino, spectetur, sic nullam habet limitationem ex parte clericorum, quia omnes sunt speciali titulo de familia Christi, et ad divinum cultum consecrati et deputati; nam licet inter ipsos clericos sit differentia maioris vel minoris consecrationis, seu magis aut minus sacri ministerii, hoc non satis est, ut dicamus, quosdam fuisse magis exemptos ex vi iuris divini quam alios, ut supra cap. X. declaratum est. Si autem hoc privilegium spectetur ut per ius ecclesiasticum determinari, aut limitari potest quoad personas, sic etiam non invenitur facta discretio inter clericos in sacris vel in minoribus, dummodo in statu clericali perseverent, modo inferius explicando. Ratio autem colligi potest ex cap. *Si diligenti*, de foro compet. quia hoc privilegium sicut non est personale, id est, intuitu personae concessum, ita non est datum intuitu huius vel illius ordinis, sed intuitu status clericalis, et ideo dicitur ibi *toti collegio ecclesiastico indultum;* ad quod collegium quilibet clerici pertinent, ut ibi dicitur. Nec dubitandum est, quin etiam clerici solius primae tonsurae sub hac generalitate comprehendantur; et ideo de his solent interdum auctores loqui in particulari, vel ad tollendum omne dubium, vel ut a fortiori intelligantur omnes superiores comprehensi, ut videre licet in Ioanne Lupo tractat. *de libertate ecclesiastic.* c. 2,

et Covarr. in Practic. cap. 31, 32, et 33, et est satis expressum in dicto cap. 2. de Foro compet. et clarius in concilio trident. sess. 23, cap. 6, de Reformat. quod decretum statim exponemus.

Quod autem hoc intelligendum sit de plena et integra exemptione, ut in altera parte assertionis dixi, aeque certum est, et eodem fere modo est probandum; nam iura canonica et civilia, tam quae exemptionem fori in criminalibus et civilibus, quam quae immunitatem a tributis concedunt, de ecclesiasticis personis aequaliter, sive indefinite, sive cum distributione loquuntur. Unde omnia, quae hactenus de generalitate exemptionis tam in criminalibus et civilibus iudiciis, quam in legibus etiam civilibus et tributis diximus, ad omnes clericos cuiuscumque ordinis in statu clericali perseverantes aequaliter applicanda sunt, quia iura quoad hanc partem nihil inter eos discernunt; unde neque nos discernere debemus, nisi fortasse in aliquo casu particulari in iure expresso, de quo nunc non tractamus.

5. Dixi autem *in clericali statu perseverantes*, primo ad declarandum, conclusionem intelligi de clericis non coniugatis, nam illi soli integra exemptione gaudent, ut ex dicendis in capite sequenti constabit. Deinde posita est illa particula ad explicandum decretum concilii tridentini supra allegatum, et differentiam, quae inter clericos maiorum vel minorum ordinum in hoc invenitur. Supponit autem haec differentia discrimen aliud inter status utriusque ordinis clericorum. Nam licet omnibus clericis commune sit, ut characterem indelebilem accipiant (quod cum proportione et quadam imitatione de prima tonsura accipiendum est); nihilominus quoad perseverantiam in statu et munere clericali ordines sacri secum afferunt maiorem stabilitatem et obligationem. Nam clerici in sacris tenentur in statu clericali perseverare cap. *Decernimus*, dist. 28; neque possunt illum sine apostasia deserere, unde ad habitum, et insignia clericalia retinenda cogi possunt, cap. *Tuae* de apostatis, adiuncta Glossa communiter probata. Clerici autem in minoribus, ut eadem Glossa notat, possunt sine apostasia statum clericalem deponere, et laice vivere, et saecularibus negotiis implicari, iuxta cap. *Ioannes*, de clericis coniugatis, et cap. unic. eodem titul. in 6. Ex hac ergo differentia oritur, ut clerici in sacris absolute et sine ulla alia conditione dicantur ex vi suae ordinationis gaudere privilegio clericali, quia talis ordinatio secum trahit perseverantiam in illo statu, et consequenter etiam trahit privilegium clericale, per se loquendo, quam particulam seu limitationem infra explicabo. Inferiores autem ordines, quia per se non obligant ad perseverantiam in illo statu, per se soli non sufficiunt ad gaudendum privilegio clericali, sed aliquas alias conditiones requirunt, quae indicant, talem personam durare in statu, in quo est divino cultui et ecclesiastico ministerio dicata, quae est potissima ratio, ob quam hac privilegium conceditur.

6. Hinc ergo tridentina synodus sess. 23, cap. 6. de Reformat. in hunc modum decernit: *Nullus prima tonsura initiatus, aut in minoribus ordinibus constitutus ante decimumquartum annum beneficium possit obtinere. Is etiam fori privilegio non gaudeat, nisi beneficium ecclesiasticum habeat, aut clericalem habitum, et tonsuram deferens alicui ecclesiae ex mandato sui episcopi inserviat, vel in seminario clericorum, aut in aliqua schola vel universitate de licentia episcopi quasi in via ad maiores ordines suscipiendos, versetur.* Ex qua decisione constat, mentem concilii fuisse, ut non gaudeant privilegio clericali clerici in minoribus constituti, nisi ecclesiasticis ministeriis actu dicati sint; quod nos explicuimus per verbum *perseverandi in statu clericali.* Voluit autem concilium, ut minoribus ordinibus aliquid aliud adiungeretur, quo ista perseverantia, seu dedicatio ad divinum cultum indicaretur. Duos autem modos concilium distinxit. Unus est, si clericus minor beneficium ecclesiasticum habeat. Alius est, si tonsuram et habitum clericalem deferat, et ad serviendum alicui ecclesiae, vel alio modo in via ad ecclesiasticum obsequium per episcopum applicatus vel constitutus sit. Qui duo modi singuli per se sufficiunt; nam a concilio sub distinctione *aut* ponuntur. Clericus ergo minor habens clericale beneficium, eo ipsa gaudet privilegio fori, etiam si conditiones alias in clericis minoribus non beneficiatis requisitas non observet, quia concilium in illo membro solum beneficium cum ordinibus requirit, quia ex vi beneficii censetur esse actu dicatus ecclesiastico ministerio, et tenetur habere animum in clericali statu perseverandi, vel saltem non habendi contrarium, alias nec beneficium retinere, nec illius fructus suos facere potest.

7. Dices: Ergo licet talis clericus in habitu clericali non incedat, nec tonsuram deferat, et in reliquis ut laicus vivat, gaudebit privilegio clericali; quod videtur absurdum, cum graviter peccet, et satis videatur clericalem statum deseruisse. Respondeo concedendo, non amittere privilegium ipso facto, quia nullo iure privatur; nec concilium in tali clerico aliam conditionem ut simpliciter necessariam ad gaudendum privilegio requirit. Poterit tamen talis clericus moneri, et si incorrigibilis sit, privilegio privari, iuxta cap. *In audientia*, et cap. *Contingit* 2, de Sentent. excommunic. Idem enim in clericis in sacris contingit, ut infra dicemus, et notat Glossa in cap. *Tuae,* de apostatis, et Innocentius in cap. 1. eodem titulo.

8. Quaeri autem potest, an sufficiat cum tali ordine habere pensionem. Respondeo, si pensio talis sit, quae possit haberi a laico, clarum est, non sufficere, quia talis pensio neque est insigne clericatus, neque ad statum clericalem vel officium obligat, neque beneficio ecclesiastico ullo modo aequiparatur. Si autem pensio sit clericalis, videri potest sufficere, propter contrarias rationes; aequiparatur enim ecclesiastico beneficio, et ideo solet sub illa voce comprehendi, praesertim in favorabilibus. Habemusque ad manum exemplum in eodem decreto concilii tridentini; uam in principio statuit, ut ante decimumquartum annum nullus possit beneficium obtinere; ibi autem congregatio cardinalium censuit, sub beneficio pensionem comprehendi; ergo eadem vel maiori ratione cum inferius dicitur, clericum minorem, si habeat beneficium, gaudere privilegio, debet etiam nomen beneficii ad pensionem extendi.

Nihilominus invenio responsionem aliam eiusdem congregationis, in qua contrarium declarari videtur bis verbis: *Cui reservata fuit pensio, si non incedat in habitu et tonsura, non gaudet privilegio fori.* Et ratio redditur, quia concilium tridentinum corrigit ius commune, et tres casus excipit per dictionem *nisi.* Haec enim decisio non potest subsistere, nisi supponamus, ibi sub nomine *Beneficii* non venire pensionem. Nam licet verum sit, concilium corrigere ius commune in eo, quod non requirit trinam monitionem, quam postulabant cap. ult. de vita et bonestat. clericorum, et cap. *Contingit,* de Sentent. excommunic. nihilominus in primo membro illorum, quae excipit, solum beneficium cum aliqua ordinatione requirit; ergo si pensio venit nomine beneficii, quando alicui ut clerico reservatur, qui illam habuerit, gaudebit privilegio, etiamsi habitum et tonsuram non deferat. Vel e contrario, si ille non gaudet privilegio (ut habet responsio cardinalium), non sufficit sola pensio sine aliis requisitis, ac subinde sub beneficio non comprehenditur.

9. Unde tenendo banc sententiam, responderi poterit, hic restringi nomen beneficii, quia boc cedit in favorem Religionis, ue is, cui pensio tanquam clerico reservatur, facile babitum vel tonsuram deserat, si absque illis posset privilegio gaudere. Mibi tamen, ut verum fatear, boc non satisfacit, ideoque difficilis videtur haec posterior decisio; nec rationem eius satis intelligo, ideoque dubito, an fideliter sit descripta, ac propterea iudicium in boc puncto aliis remitto. Adverto tandem in hoc priori membro, quod licet ad beneficium aetatem quatuordecim annorum concilium requirat, ad gaudendum privilegio non est necessaria, quia in nullo membro a concilio postulatur. Solum in hoc primo videtur consequenter exigi ratione beneficii, vel potius supponi. Si tamen per dispensationem contingat, clericum minorem quatuordecim annis babere beneficium, privilegio clericali gaudebit, quia in re babet conditiones a concilio requisitas, nihilque refert, quod eas per ius commune vel per dispensationem habere potuerit, quia in hoc concilium nihil distinguit.

10. Circa aliud membrum solum oportet notare, in clerico minori non babente beneficium tres conditiones postulare concilium copulative. Ideoque quacumque illarum deficiente, ipso facto, et nulla declaratione, vel monitione praemissa, non gaudebit talis clericus privilegio, ut congregatio etiam cardinalium expresse declaravit, citans Innocentium in cap. 1. de apostatis, et Geminianum in cap. *Si iudex,* de Sentent. excommunic. in 6. Et ratio est, quia illa non est lex poenalis, sed constituta formae necessariae ad tale privilegium, et ideo deficiente forma, ipso facto perditur privilegium. Declarat praeterea dicta congregatio, babitum debere esse decentem, et usque ad talos. Eademque ratione oportebit, tonsuram esse secundum communem consuetudinem patriae. Alia de his duabus conditionibus videri possunt in Covar. in Pract. cap. 31, n. 7, et Iulio Claro lib. 5, § ultimo, q. 36, n. 17. Et inter leges Hispaniae lex 1, tit. 4, lib. 1. Novae recopilationis, ubi quaedam declaratio Pii IV. pro his regnis refertur. Quacumque ergo ex bis duabus conditionibus deficiente, iuxta consuetum morem amittetur privilegium: ut autem deficere iudicentur, non satis est, semel aut iterum in eis deficere, sed veluti babitu et permanenter sine illis incedere, ut eadem congregatio sensit argumento capit. *In audientia,* de Sentent. excommunic. In casu vero dubio ecclesiasticus iudex discernit, an clericus sufficienter babitum vel tonsuram dimiserit, iuxta cap. *Si iudex,* de Sentent. excommun. in 6. Vide Covarr. in Pract. cap. 33. in princip. Iul. Clar. § ult. q. 36, n. 21, Salzed. in Pract. cap. 62, n. 14, et 19.

Atque hae duae conditiones habitus et tonsurae iure communi videbantur sufficere etiam post trinam monitionem; concilium vero addidit tertiam, nimirum, ut talis clericus ex mandato episcopi alicui ecclesiae inserviat, seu addictus sit, quae satis per se est perspicua, et sine dubio est necessaria, non tamen absolute, sed nisi per aliam ab eodem concilio approbatam suppleatur. Ponit enim concilium sub distinctione duo membra, scilicet: *Vel in seminario clericorum, aut in aliqua schola vel universitate de licentia episcopi versetur,* de quibus dubitari potest, an singula ex illis contineant singulas conditiones per se sufficientes ad boc privilegium, vel solum sint quasi partes tertiae conditionis in secundo membro principali positae, et cum illo solo

sub disiunctione constituendae. Sed sine ulla dubitatione hic posterior est sensus concilii. Alioqui constituenda essent quatuor membra principalia illius decisionis, et clericus in minoribus existens in studio de licentia episcopi gauderet privilegio, etiam si habitum et tonsuram clericalem non deferret, et beneficio careret: consequens est contra rationem, et contra consuetudinem, quae est optima legum interpres. Non sunt ergo illa quatuor membra principalia, sed duo; quia vero in secundo membro tres ponuntur conditiones, tertia illarum disiunctive ponitur sub triplici membro minus principali. Itaque in omnibus clericis minorum ordinum in primis requiritur habitus, et tonsura, loco vero tertiae conditionis de Ecclesiae ministerio, sufficit esse in seminario, vel in studio de licentia episcopi.

11. Ulterius vero potest circa hanc partem interrogari, an clericus minor habitum, et tonsuram deferens, beneficium non habens, neque ecclesiae deserviens, neque aliter hanc tertiam conditionem observans sit immunis a tributis, esto non gaudeat privilegio fori. Aliqui enim affirmant, illas conditiones a concilio positas non esse necessarias ad gaudendum immunitate a tributis, quia concilium solum ad privilegium fori eas requisivit; sunt autem illa duo privilegia diversa, et ideo neque ab uno ad aliud argumentari, neque extensionem facere licet contra privilegium aliud, cum potius favores ampliandi sint. Sed contrariam sententiam censeo veram. Et in primis certum est, consuetudine receptum esse, ut isti clerici, qui beneficium non habent, nec ecclesiae deserviunt, vel habitum aut tonsuram non ferunt, a tributis non excusentur, ut testatur Covarr. in Practic. cap. 31. in fine; quae consuetudo si esset contra immunitatem ecclesiasticam, non ita praevalere potuisset, ut iusta esset exactio, sicut infra dicetur; quod tamen de hac consuetudine dici non potest, nullus enim est, qui hanc consuetudinem reprehendat.

Deinde in superioribus ostensum est, non posse esse aliquem tributis subditum, nisi sit iurisdictioni et foro subiectus, quia impositio tributi quidam actus iurisdictionis est; ergo e converso, qui non eximitur a iurisdictione principum, non est, cur censeatur ab eorum tributis exemptus, nisi principes ipsum eximere velint; ergo clerici minores non gaudentes privilegio fori ex defectu dictarum conditionum, consequenter non gaudent immunitate a tributis. Et ideo in superioribus dixi, privilegium fori, ut distinguitur a privilegio canonis, omnem immunitatem etiam a legibus tributorum includere; et sumitur ex cap. *Quanquam* de Censib. in 6. cum similibus. Concilium ergo absolute loquens de privilegio fori, in hoc sensu accipiendum est. Et confirmatur; nam si isti clerici non gaudent privilegio fori; ergo subduntur legibus civilibus, non solum quoad vim directivam, sed etiam quoad coactivam; ergo etiam subduntur legibus tributorum, nam est eadem ratio. Est etiam magna congruentia, quia si per solam primam tonsuram v. g. sine ulla alia professione clericatus homines fierent a tributis immunes, multi tonsurarentur solum, ut a tributis eximerentur absque ulla intentione ecclesiastici status.

12. Maior quidem mihi difficultas est in quadam lege Hispaniae libro. 1. Novae recopilat. tit. 4, l. 2, quae declarat, clericos non habentes beneficium ecclesiasticum, licet observent cetera requisita a concilio ad gaudendum privilegio clericali, solum gaudere illo quoad causas criminales, non vero quoad tributa, contributiones, et cetera omnia. Illa enim lex non potuit decretum concilii limitare; concilium autem absolute dicit, hos clericos gaudere privilegio fori, quod de se non limitatur ad causas criminales, sed omnia complectitur, quae supra explicuimus. Videtur ergo illa lex supponere, hos clericos minores carentes beneficio non gaudere ex vi iuris communis exemptione a tributis et causis civilibus. Quod si ita esset, recte diceretur, etiam ex vi concilii illa non gaudere, quia concilium tridentinum non addidit privilegium his clericis ultra ius commune, sed solum non abstulit, quod antea habebant. At vero suppositio illa revera non est in iure fundata, quia nullibi fit talis distinctio; imo dictum cap. *Quanquam* absolute et generaliter loquitur, et similiter alia iura supra citata de iudiciis et foro competenti. Sed fortasse in Hispania hoc ius commune quoad hanc partem derogatum esse supponitur, ut Covarr. supra significat. Ut hoc autem admittatur, oportet, ut constet, talem consuetudinem et derogationem esse a Pontifice approbatam, alioqui non censeo posse in conscientia legem illam cum his clericis, qui gaudent iuxta concilium privilegio fori, observari.

13. Tandem circa hos clericos dubitari potest, an qui semel carent privilegio ex defectu dictarum conditionum, illo gaudere incipiant, quotiescumque formam concilii servare coeperint; non enim defuerunt qui hoc negaverint, quia privilegium a superiore semel ablatum non recuperatur propria auctoritate, sed oportet, ut a superiore iterum concedatur; at vero concilium aufert privilegium, et non restituit; ergo non recuperatur sola voluntate clerici ad statum clericalem redeuntis. Aliqui vero addiderunt, hoc maxime habere locum, quando clericus punitus est a iudice, et privatus privilegio, quia sine habitu clericali incedebat, quia tunc proprie videtur habere locum ratio facta. Vel etiam quia tunc maxime videtur quis renunciare privilegio, simulque acceptatur

renunciatio, postquam vere aliquis sic renunciat privilegio, non potest sua voluntate ad illud redire. Et pro hac sententia citatur Innoc. in cap. 1. de apostatis.

14. Nihilominus contrarium censeo certum, quandocumque enim clericus habitum et tonsuram deferre coeperit, et ecclesiae inservire aliquo ex modis a concilio praescriptis, incipiet gaudere privilegio, etiam si ob aliquem defectum antea illo non gauderet. Ita docuit Abbas in simili puncto in cap. *Ioannes*, de clericis coniugat. num. 4. Sequitur Angelus verbo *Excommunicatio*, 5, num. 23, et in hanc sententiam refert Ioannem Monachum, Archidiac. et Ioan. de Lignano. Idem Sylvester Excommunicat. 6, num. 4, et Antonin. 3, part. tit. 24. cap. 2; et idem sumitur aperte ex quadam responsione congregationis cardinalium. Cum enim interrogatum esset, an clericus, qui beneficium ecclesiasticum obtinuit, cui animo uxorem ducendi una cum clericatu renunciavit; postea vero mutata voluntate habitum clericalem assumpsit, et aliud beneficium obtinuit, an recuperet privilegium clericale; respondit congregatio, affirmando, quia clericus non potest privilegio renunciare, iuxta cap. *Si diligenti* de foro compet. Et est responsio iuri consentanea, ut a simili sumitur ex cap. unic. de cleric. coniugat. in 6, et ex his, quae Panormit. et alii notent in cap. *Clericus*, 2, de vit. et honest. clericor. Haec autem decisio eamdem in praesenti rationem habet. Nam concilium tridentinum duas conditiones sub disiunctione posuit, ut vidimus; sed in priori, licet clericus dimittens beneficium, etiam animo renunciandi clericatui, desinat gaudere privilegio, si beneficium iterum obtineat, privilegio gaudere incipit; ergo etiam in posteriori casu licet clericus non beneficiatus, si dimittat habitum, pro tunc non gaudeat privilegio, postea ad formam clerici a concilio praescriptam rediens illo gaudebit. Probatur consequentia ex paritate rationis, et quia ex priori casu ostenditur, fundamentum contrariae sententiae nullius esse momenti.

Unde argumentor in hunc modum, quia vel talis clericus non recuperaret privilegium, quia fuit omnino et radicitus (ut sic rem explicem) illo privatus, vel quia voluntarie illi renunciavit; neutrum autem est verum, neque probabile. Primum patet, quia nec concilium, nec aliud decretum canonicum talem privationem efficit. Nam concilium solum dicit: *Is etiam privilegio fori non gaudeat, nisi* etc. Et sub his verbis ponit utrumque membrum; illa autem verba non continent privationem perpetuam, sed solum conditionem requisitam ad gaudendum privilegio. Haec autem est vis, et natura conditionalis, ut sit ad utrumque parata, si vera sit, nimirum, ut, non posita conditione, non sequatur effectus, et illa posita, sequitur, etiam si antea ob defectum conditionis positus non fuerit; nam hoc nihil refert, quia quod conditio tardius vel citius impleatur, impertinens est. Praesertim quia illa mora per se non est peccaminosa, nec pro tunc privatur clericus privilegio in poenam, sed ex defectu formae, seu status, in quo se gerit ut laicus, et ideo sicut laicus incipit gaudere, si ordinetur etc. Ita et iste clericus, si habitum et alia requisita resumat.

Aliud membrum de renunciatione iam probatum est. Nam regulariter non est necesse, ut talis clericus habeat animum renunciandi, sed ad summum non gaudendi pro illo tempore. Et deinde licet velit, non potest renunciare privilegio, nisi renunciando etiam clericatui seu beneficio etc. Perseverando autem in debito statu, vel resumendo illum, non potest non gaudere privilegio, etiam si velit, quia non potest renunciare tali privilegio in favorem clericatus inducto. Unde impertinens est, quod per sententiam fuerit talis clericus exemptione privatus, tum quia illa sententia non inducit novum effectum, sed declarat effectum iuris, tum etiam, quia licet illam privationem imponeret per modum poenae, illa non est absoluta, nec perpetua, sed habet inclusam conditionem, seu terminum, scilicet, *donec assumat habitum*, etc. vel *quamdiu non assumpserit*. Unde est quasi suspensio, quae sub illis terminis lata, cessat adveniente termino, seu cessante conditione, ut alibi diximus, et ad rem praesentem optime probatur ex Clement. 1. de vita et honest. clericor. ibi: *Quamdiu praemissis institerint*, ubi id notat Glossa, et alia iuribus confirmat.

15. Atque ex his facile declarari potest, cur in fine conclusionis addiderimus, intelligendam esse per se; quia propter crimina interdum privantur clerici etiam in sacris privilegio fori, et ob nullam aliam causam solent illo privari, neque fortasse possunt. Quia vel illud habent a iure divino, vel ab ecclesiastico ita divino ita fundato, ut ad illud proxime accedat; ergo nisi ipsi clerici indigni fiant tali privilegio, non possunt illo privari. Non fiunt autem illo indigni, nisi per crimina; ergo non possunt illo privari, nisi in criminum poenam, quamdiu scilicet statum clericalem retinent. Quod addo propter clericos in minoribus; nam illi, qui sunt in sacris, ex vi solius characteris censentur esse semper in statu clericali, quamdiu per Ecclesiam non degradantur, quod non fit, nisi in poenam aliquorum criminum. In minoribus autem clericis non sufficit character sine aliis conditionibus ad illum statum ab Ecclesia requisitis, et ideo ex defectu talium conditionum carent privilegio sine culpa vel poena; illis autem stantibus, nunquam illo privantur, nisi in poenam.

Et confirmatur hoc, quia hoc privilegium non est

in gratiam personae, sed totius status clericalis; ergo nullus clericus poteat illo privari, nisi fiat illo indignus, quia id redundaret in magnum totius status clericalis incommodum ac detrimentum. Quod autem propter crimina auferatur, redundat in commune bonum totius status, et ideo ita fieri potest, et non aliter. Et ob eamdem causam, ut in superioribus attigi, etiam si hoc privilegium datum esset clericis immediate ab ipso Christo, possent in poenam illo privari, sicut privantur homines libertate, aut vita in poenam, etiamsi dono auctoris naturae illam habuerint, quia intelligitur data quasi sub hac conditione, seu subordinatione ad commune bonum reipublicae et potestatis, quae illius curam gerit: ita cum proportione de hoc privilegio censendum est, datum nimirum esse cum subordinatione ad potestatem ecclesiasticam, quod multo magis locum habet, si fortasse per illam proxime fuit concessum.

16. Statim vero occurrebat inquirendum, quibus modis fiat haec privatio privilegii in poenam. Sed hoc magis pertinet ad tractatum de censuris ecclesiasticis, ubi id attigimus disp. 30, sect. 2. Resolutio autem brevior est, regulariter non privari clericum hoc privilegio, nisi per degradationem realem iuxta caput *Novimus* de verborum significat. et cap. 2. de poenis in 6; et docent canonistae in cap. *At si clerici*, § de adulteriis, de iudiciis, et alii, quos refert, et sequitur Covarr. in Practic. cap. 32, et Ioannes Lupus tract. *de libert. ecclesiast.* part. 2, cap. 5, num. 5. Aliquando vero fieri potest haec privatio per solam sententiam a iudice ecclesiastico latam, etiam si realis degradatio non sit subsecuta, quod tamen nunquam fit, nisi supposita incorrigibilitate in delictis enormibus, et servata formo praescripta in cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis, de qua videri possunt ibi doctores, praesertim Panormit. num. 24, Decius n. 8, Felinus n. 9, et Covarr. supra n. 2. Et ratio sufficiens est, quia in poenis inferendis sicut potestas a iure datu sufficit, ita forma concessionis servanda est, imo et restringenda, quia materia est odiosa. Tertio denique modo potest haec poena immediate per ipsam legem canonicam ferri. Ad intelligendum autem, quando et quomodo talis poena per canonem inferatur, in primis proprietas verborum stricte observanda est iuxta principia generalia de lege poenali.

17. Deinde est in hac materia specialiter advertendum, privilegia canonis et fori clericorum in iure canonico esse distincta, ut notavit Panormit. cap. 1. de apostatis; ideoque attente considerandum esse, de quo privilegio lex loquatur, ut ab uno ad aliud non extendatur. Unde licet in cap. *Perpendimus*, cap. *In audientia*, cap. *Ut famae*, cap. *Contingit*, 2, de sentent. excommunicat. clerici ter admoniti, et nihilominus in quibusdam criminibus obdurati, priventur ipso facto privilegio canonis, nihilominus illa iura non sunt extendenda ad privilegium fori, ut notavi disputat. 12. de *censur.* sect. 1; tum quia poenae sunt restringendae, tum etiam quia, ut recte dixit Angelus verbo *Excommunicatio*, 5, n. 23, et Sylvest. *Excommunicatio*, 6, n. 4, privilegium fori difficilius tollitur, quam canonis. Nam privilegium canonis pure humanum est; solum enim consistit in peculiari modo tuendi, ac defendendi incolumitatem personarum ecclesiasticarum, gravissimam censuram contra earum percussores ferendo; et ideo idem ius canonicum, quo illa censura lata est, merito non vult, illam habere locum in praedictis casibus, in quibus iudicat, clericos ut laicos viventes, et post tot admonitiones pertinaces, tali defensione fieri indignos, licet non statim omni alio maiori privilegio et a iure divino manante, priventur, vel privari mereantur.

Unde si quis recte consideret canones, qui de hoc privilegio loquuntur, pauci sunt, qui poenam hanc ipso facto sine alia sententia iudicis ecclesiastici ita imponant, ut eo ipso persona clerici subiecta maneat potestati saeculari. Nam quoad clericos in sacris vix reperitur ius certum praeter cap. 1. de homicid. in 6, de quo supra dicto loco *de censuris* dictum est, et videri possunt Sylvest. verbo *Assasyni*, q. 3, et 4, Iul. Clar. lib. 5, § ult. num. 30, et Covar. lib. 2. variar., cap. 20, num. 10. Alia vero iura, quae in certis casibus privant ipso facto clericos hoc privilegio sub quibusdam conditionibus in cap. *Ex parte* 3. de privileg. et cap. unic. de vita et honest. clericor. in 6, et Clementin. 1. eodem tit. haec (inquam) iura et similia solent de clericis minoribus exponi: quod nunc examinare, et ex professo tractare nec nostri instituti est, nec vacat, sed videri ibi possunt glossae et doctores, et in cap. 1. de apostatis, et Panormitanus in cap. *Perpendimus*, de sentent. excommunic. et Ioan. Lupus in dicto tractatu *de libert. ecclesiast.* part. 2, quaest. 5.

CAPUT XXVIII.

An clerici coniugati gaudeant privilegio ecclesiasticae exemptionis.

Summarium

6. Bigami clerici non gaudent privilegio exemptionis. — An clericus contrahens cum virgine a se iam corrupta, hac exemptione fruatur. — An clericus, qui cum duabus contraxit, et cum altera consummavit, exemptione gaudeat. — 7. Per qualem bigamiam clericus coniugatus exemptione privetur. — 8. Clericus coniugatus in studiorum Universitate litteris vacans non manet exemptus. — 9. An mercaturam exercens hoc privilegio fruatur. — 10. Quales clerici coniugati omnino priventur exemptione.

1. Haec quaestio tractari potest, vel de iure antiquo, vel de novo. Prior sensus parum utilis est, et ideo illum praetermittimus. Verisimilius autem est, prius quam Ecclesia in hoc discrimen constitueret inter clericos coniugatos, et reliquos, Privilegium indifferenter clericis concessum ad coniugatos pertinuisse non minus quam ad reliquos, quia non possumus nos excludere, quos lex non excludebat, et quia privilegium principis ample interpretandum est. Imo in legibus imperatorum nonnullae habentur, in quibus privilegium hoc saltem ex parte ad uxores, et filios clericorum extenditur, ut videre licet in titulo de episcop. et cleric. in cod. Iustiniani, et Theodosii. Relicto ergo antiquo tempore, quaestio tractatur secundum novum ius capituli unic. de cleric. coniugat. in 6, quod confirmat, et aliquo modo restringit concilium tridentinum sess. 23, cap. 6. de Reformat. Statuit autem Bonifacius in dicto capite, ut clerici coniugati praeter privilegium canonis, solum gaudere possint privilegio fori quoad causas criminales, sive criminaliter, sive civiliter tractentur. Ut autem hac immunitate gaudeant, tres requirit conditiones. Prima, ut tonsuram deferant, secunda, ut incedant in habitu clericali, tertia, ut cum unicis et virginibus contraxerint, concilium vero tridentinum addidit, quartam dicens: *Modo hi clerici alicuius ecclesiae servitio, vel ministerio ab episcopo deputati, eidem ecclesiae serviant, et ministrent.*

2. Ex quo iure tres propositiones et quasi generales regulas in hoc puncto colligimus. Prima est: Nullus clericus coniugatus gaudet toto privilegio clericali. Probatur, quia etiam si omnes dictas conditiones impleant, non sunt exempti a iudicio saeculari in causis mere civilibus, et consequenter nec ab obligatione legum civilium saltem quoad vim directivam, neque a tributis, neque ab aliis muneribus, vel oneribus publicis, nisi per leges civiles expresse et specialiter eximantur. Probatur, quia in dicto capite, concessa prius exemptione in criminalibus, additur: *In caeteris autem eos gaudere nolumus privilegio clericali;* ubi aperte omnia excludit, et singularis exceptio firmat regulam in contrarium. Et haec regula communiter recepta est per Ioannem Andr. et alios expositores in dicto cap. unic. Panormitanum, et alios in cap. *Ioannes* de clericis coniugat. et in cap. 2. de foro compet. et alios, quos referunt, et sequuntur Covar. in Pract. cap. 31, num. 7, Gutier. *de iuram. confirmatorio* p. 1, c. 17, n. 12, Sylvest. verbo *Clericus*, 1, q. 6 Non defuerunt autem, qui contrarium docuerint, ut dicti auctores referunt; sed non est res disputatione digna, ubi ius est tam clarum et evidens. Neque rationes eorum sunt alicuius momenti, ut in dictis auctoribus videri potest. Quocirca iuxta hoc decretum optime procederet lex 2, tit. 4, lib. 1. Novae recopilat. supra tacta, si de his tantum clericis coniugatis loqueretur.

3. Solum circa hoc ius adverto in illo ex intentione Pontificis solum esse sermonem de clericis in minoribus constitutis, nam clerici in sacris uxores ducere non possunt. Duobus autem modis contingere potest, clericum maiorum ordinum esse coniugatum. Primo quia cum antea coniugem haberet, postea modo legitimo ordinatus, et a coniuge separatus est Et tunc ille non reputatur ab Ecclesia tanquam coniugatus, sed tanquam continens viduus, quia civili quodam modo, et quoad usum, et societatem matrimonii uxor illi quasi mortua est; et ideo ille perinde potest gaudere privilegio clericali, ac caeteri clerici in sacris, et forte ob eam causam de huiusmodi clericis nulla specialis mentio vel distinctio in iure fit. Alio modo potest clericus in maiori ordine constitutus uxorem ducere per dispensationem Pontificis, et tunc ille omnino abstrahitur, et quasi deponitur a statu clericali, ideoque tanquam laicus reputatur, et gaudere non potest privilegio clericali, nisi fortasse quoad criminale forum concurrentibus conditionibus in aliis clericis coniugatis requisitis, quia nihil aliud de illo invenimus in iure dispositum, nisi per specialem dispensationem illi concedatur.

4. Secunda propositio seu regula est, clericum coniugatum observando clericalem statum modo a iure requisito, gaudere saltem exemptione a iudicio saeculari in criminalibus causis. Ita statuitur, et declaratur in dictis decretis, quae potuisse id hoc ita disponere, satis ex superioribus constat. Unde solum supersunt explicandae conditiones ad praedictum statum requisitae. Prima erat tonsura, circa quam nihil occurrit addendum, quia eodem modo debet ab his clericis deferri, quo a minoribus non coniugatis. Secunda erat habitus clericalis, circa quam notant doctores, non oportere in hac conditione observari omnimodam aequalitatem, seu aequiparationem inter hos clericos coniugatos cum non coniugatis, quia licet in utrisque honestior habitus in qualitate, figura, colore, et longitudine, quam in laicis postuletur; nihilominus in illismet circumstantiis,

praesertim in figura, longitudine, et materie vestium plus aliquid coniugatis permitti potest, quam non coniugatis. Sufficiet ergo, ut habitus satis honestus sit, et secundum communem consuetudinem aptus ad discernendum clericum a laico. Hinc vero intelligi potest, non satis esse, huiusmodi clericum deferre habitum clericalem illis horis, seu temporibus, quibus actu in Ecclesia ministrat, sed necessarium esse, ut in communi vivendi modo in habitu clericali incedat, quia in hoc aequiparatur clerico non coniugato.

5. Unde etiam infert Iulius Clar. dicto § ult. quaest. 36, num. 12, necessarium esse, ut huiusmodi clericus arma non portet, quam dicit esse communem opinionem cum Bertrando cons. 13, num. 5, quia arma clericis sunt prohibita. Aliquibus autem videtur, haec prohibitionem non extendi in clericos coniugatos, quorum statum arma non dedecent. Et ideo Azor. tom. 1, lib. 13, cap. ult. quaest. ult. putat, non repugnare huic privilegio arma deferre, si alias clericalis habitus retineatur. Nihilominus tamen securius est, non deferre modo praesertim a laicis consueto, ita ut exterius videri possint, quia non bene conveniunt cum clericali habitu. In his tamen circumstantiis multum valet consuetudo a praelatis non improbata, ut generaliter notavit Covarr. in Pract. cap. 31, num. 7.

6. Tertia conditio erat, ut cum unice tantum et virgine contraxerint, bigamo enim noluit Ecclesia etiam haec partem sui privilegii concedere. Sed quid, si clericus contrahat cum ea, quam ante matrimonium virginem cognoverat, et corruperat, tunc enim re vera non contrahit cum virgine; ergo nec gaudebit hac exemptione. Sed nihilominus dico, gaudere, quia, ut dixi, illud decretum solum intendit excludere bigamos: per illud autem matrimonium non contrahitur bigamia, ut in materia de irregularitate dixi. Ratio vero est, quia in favorem matrimonii fictione iuris quasi retro trahitur usus eius. Unde sicut per matrimonium subsequens proles prius concepta legitima efficitur, ita praecedens usus quasi matrimonialis reputatur, et consequenter matrimonium illud cum virgine contractum esse censetur. Deinde inquiri potest, quid dicendum sit, si clericus cum duabus virginibus contraxit, non tamen cum utraque consummavit, quia prius altera illarum, vel mortua fuit, vel religionem professa est. Respondeo, hoc non obstare, quin talis clericus gaudeat hac immunitate, quia per illud duplex matrimonium non contrahitur bigamia, ut in citato loco dixi. Unde cum in dicto decreto dicitur: *Clerici, qui cum unicis et virginibus contraxerunt*, intelligendum est de matrimonio perfecte contracto et consummato; nam antea non habet perfectam suam significationem, et lex illa in hac parte ad actum omnino perfectum restringenda est. Et ita in utroque hoc puncto sensit Glossa ibi communius approbata, licet aliqui contradixerint.

7. Denique interrogari potest circa hanc conditionem, an per solam bigamiam contractam per duplex matrimonium consummatum, vel per matrimonium cum vidua, fiat clericus incapax huius privilegii. Et ratio dubitandi est, quia in omni bigamia est eadem ratio, et ideo extendenda videtur lex propter identitatem rationis, quamvis verba non omnino conveniant, quia nimirum aliter bigamia contracta est, quam verbis illius textus explicetur. Nihilominus censeo, standum esse verbis legis, ideoque solum bigamum clericum cum altero ex illis duobus modis esse inhabilem ad hoc privilegium. Et ideo qui contraxit cum unica et virgine, quae postea adulterium commisit, et nihilominus eam deinde maritus cognovit, licet fiet bigamus quoad alios effectus et interpretative, nihilominus hoc privilegium non emittit, quia conditionem a iure requisitam servavit; nam cum unica et virgine contraxit, et ius illud nihil amplius quoad hanc conditionem postulat. Neque illa extensio per identitatem rationis admittenda est, tum quia sumus in materia odiosa et stricta, qualis est diminutio, vel limitatio immunitatis ecclesiasticae, in huiusmodi autem materia raro et vix admittenda est talis extensio, nisi tanta sit vis rationis, ut contrarium iniustum vel irrationabile appareat; quod hic dici non potest. Tum etiam quia neque identitas rationis hic invenitur, multo enim maior defectus, vel indecentia in bigamia propria, quam in metaphorica invenitur. Tum denique quia Pontifex ipse non loquens generatim de bigamia, sed explicans species, et modos eius, satis indicavit, illas tantum species voluisse excludere. Et ita sentit Iulius Clar. dicta quaest. 36, n. 9, et 10, referens Auferium dicentem, ita sentire communiter omnes, et in facti contingentia ita fuisse decisum.

8. Quarta conditio a concilio addita, supra in minoribus clericis non coniugatis fere declarata est, solum adverto duo. Unum est, concilium hic definite postulare, ut talis clericus sit ministerio ecclesiae ab episcopo deputatus, et non addere alia duo membra, quae in clericis non coniugatis posuit. Et sane merito; nam unum illorum, scilicet in seminario clericorum educari, non potest moraliter in coniugato clerico locum habere, ut per se constat. Aliud vero membrum de studio in aliqua studiorum universitate de licentia episcopi, licet aliquo modo posset a clerico coniugato observari, non tamen eo modo, quo a concilio postulatur; addit enim *quasi in via ad maiores ordines suscipiendos versetur;* quae via non potest in clerico coniugato considera-

ri, cum per matrimonium ad maiores ordines ineptus factus sit. Igitur praecise ac definite necessarium est ecclesiae ministerium. In quo adverto secundo, concilium non tantum dixisse, debere esse deputatum servitio, vel ministerio ecclesiae, sed addidisse, *ut ei ministret, vel inserviat:* quibus verbis plane significare voluit, non satis esse, quod babeat titulum vel officium, si per alium tantum inserviat, sed necessarium esse, ut per se ipsum ministret. De modo autem ministerii nihil in particulari concilium determinat; et ideo quodlibet sufficiet, sive aliquo modo spirituale sit, ut est ministrare in missa, vel in choro; sive temporale, ut est res ecclesiae custodire, mundare, et similia, quae ad officium sacellani, aut thesaurarii pertinent.

9. His conditionibus nonnulli quintam addunt, uimirum, ut clericus coniugatus negotiationem seu mercaturam non exerceat. Hanc ponit Iulius Clar. diot. q. 36, num. 12, et refert Alexandrum de Nevo cons. 60. dicentem ita sentire communiter doctores cum Innocentio in cap. ult. de vit. et bonest. cleric. In quo textu potuit baec opinio fundari, et quia negotiationes clericis prohibitae sunt. Hsec tamen sententia probanda non est. Primo quia cum in dicto cap. unic. veluti constituatur forma servanda, ut aliquis gaudere possit hoc privilegio, nihil ultra illam requiri potest, nisi oliquo alio iure additum sit, unde ante concil. trident. nihil aliud requirebatur, post illud vero requiritur quarta conditio, quia ab ipso addita est, illa vero quinta conditio nullo iure est adiunota; ergo necessaria non est. Et ita tenet expresse Covar. dict. cap. 31, n. 8. citans Francum, Alexandr. et Immolam, et idem tenent summistae Sylvest. *Clericus*, 3, quaest. 3, et ibidem Tabien quaest. 1. Angel. *Clericus*, 9, n. 3, et alii moderni.

Neque ex capite ultimo de vit. et honest. cleric. aliud colligitur. Nam praeter quam quod ibi est sermo de clericis non coniugatis, ut ex toto contextu constst, ibi solum dicitur, clericos negotiationibus vacantes non esse immunes a tributis, quibus negotiantium bona subdita esse solent. Quae decisio pro clericis coniugatis non erat necessaria, quia, ut iam diximus, nulla immunitate a tributis gaudent. Neque etiam est verum, omnem negotiationem esse probibitam his clericis coniugatis; nam contrarium supponitur in cap. *Ioannes* de clericis coniugatis. Praeterquam quod etiam alii clerici, quibus prohibita est negotiatio, licet pecceni, illam exercendo, et quoad illa bona non gaudeant immunitate a tributis, quoad crimen et quoad reliqua omnia non statim amittunt totum privilegium clericale, donec per iudicem ecclesiasticum priventur, si incorrigibiles fiant. Et simili modo crediderim, quod licet clericus coniugatus ecclesiae serviens, et insignia clerici portans, possit moderatam et honestam negotiationem ad onera matrimonii sustentanda exercere, gaudeado sua immunitate in criminalibus; nihilominus non posse talem et tantam negotiationem exercere, quae et clericalem habitum et ministrum non deceat, posseque per praelatum compelli, ut vel a tali negotiatione abstineat, vel insignia clerici deponat, argumento d. cap. *Ioannes*. Atque ita fiet, ut ille privetur privilegio, vel in poenam ab homine impositam, vel ex defectu aliarum conditionum, non vero quis nova conditio per se necessaria sit.

10. Tertia et ultima regula, quae ex dictis colligitur, est, multos esse clericos coniugatos, qui privilegio fori omnino non gaudent. Probatur, quia omnes illi, quibus deest aliqua ex dictis conditionibus, trahi possunt ad iudicia saecularia, etiam in criminalibus per praedicta iura, et iuxta sententiam omnium. Nec requiritur sententia, aut declaratio hominis, quia ex defectu conditionis et formae statim sequitur privatio, ut a fortiori constat ex dictis de clericis non coniugatis: unde reliqua ibi dicta possunt hic applicari. Solum est advertenda differentia inter conditionem unici matrimonii cum virgine, et alias, nam si illa semel desit, defectus est perpetuus; et ita reddit personam simpliciter inhabilem ad tale privilegium, in aliis vero potest esse vicissitudo: et ideo licet per defectum earum amittatur privilegium, possunt iterum assumi, et redire privilegium, si fundamentum illud unius coniugii cum virgine non desit, quia tunc procedunt dicta de ceteris clericis, ut per se manifestum est.

CAPUT XXIX.

Utrum aliae personae ecclesiasticae ordinem nullum habentes exemptione fori integre gaudeant.

Summarium

1. Dubium. — 2. Assertio: Personae ecclesiasticae absque ullo ordine gaudent privilegio exemptionis. — Probatur assertio, et solvitur dubium. — 3. Probatur eadem assertio ex iure civili. — 4. Probatur item ratione. — 5. Quae personae non ordinatae ecclesiasticae censeantur. — Professio cum voto simplici sufficit ad gaudendum hoc privilegio. — Novitii etiam Religionum fruuntur eadem exemptione. — 6. Alii status ecclesiastici qui absque voto hanc exemptionem inducunt. — 7. Gaudentes privilegio canonis fruuntur etiam privilegio fori. — 8. Religiosus professus habitum laicum deferens exemptionem retinet. — Qui deserit Religionem ante professionem amittit privilegium. — 9. An servientes ecclesiis vel clericis gaudeant hoc privilegio. — 10. Resolutio negativa. — Quid de familiaribus episcoporum.

1. Ratio dubitandi esse potest, quia iura canonica, quae de hoc privilegio fori loquuntur, solis cle-

ricis illud tribuunt; clerici autem solum dicuntur illi, qui ordinem aliquem vel saltem primam tonsuram acceperunt. Neque nomine clericorum solent monachi comprehendi, sed potius condistingui solent, ut sumitur ex Hieronymo epist. 2, et 3. Et confirmari poteat ex cap. *Si quis suadente*, 17, q. 4, ubi privilegium canonis institutum est, et quia Pontifex voluit non solis clericis, sed etiam monachis illud concedere, distincte dixit: *In clericum, vel monachum;* ergo a contrario privilegium fori solis clericis ordinatis conceditur, cum de illis tantum canones loquantur. Quod si quis respondeat, inde potius contrarium sumi argumentum, quia principium receptum est, omnes illos gaudere privilegio fori, qui gaudent privilegio canonis, ex communi doctorum sententia in c. 2. de foro comp. et ex Sylvest. verbo *Ecclesia*, *1*, n. 6; hoc non satisfacit, quia, ut supra diximus, maius est privilegium fori, quam canonis; ergo quoad concessionem non valet argumentum a minori ad maius privilegium, sicut etiam supra diceliamus, quoad ablationem non valere argumentum, si aufertur privilegium canonis, auferri etiam privilegium fori.

2. Nihilominus sine ulla dubitatione dicendum est, personas ecclesiasticas integre gaudere hoc privilegio, etiamsi multae illarum nullum ordinem habeant, ut sunt monochi, antequam ordinentur, et sunt sanctimoniales, quae ordinis sunt incapaces. Assertio est recepta ab omnibus doctoribus, probaturque primo ex iure canonico, destruendo simul rationem dubitandi, quae ex falso principio procedit. Quamvis enim aliqua iura de hac immunitate sub nomine clericorum loquantur, ut cap. *Non minus*, et cap. *Adversus*, de immun. eccles. nihilominus alia loquuntur sub nomine ecclesiasticarum personarum, quod generalius est, et monachos in rigore comprehendit. Ita constat ex cap. *Quanquam* de censib. in 6, et ex cap. *Clericis*, de immun. eccles. in 6, ubi etiam distincte additur *ecclesiasticis personis regularibus vel saecularibus*. Et in antiquioribus decretis in capite *Experientiae*, *11*, quaest. 1. declaratur, hoc privilegium fori convenire omni *personae ecclesiastici officii*, quae vox etiam proprie convenit monachis. Denique in c. *De persona* eadem *11*, quaest. 1. expresse loquitur Greg. de episcopis, clericis, et monachis, allegando Authenticam Iustinioni, quam in hoc approbat, et recipit. Accedit, quod d. Hieronymus, ut citatur in cap. *Duo sunt*, 12, q. *1*, distinguens duo genera christianorum, sub primo comprehendit omnes personas divino officio, et contemplationi, et orationi mancipatas, et in eis prius numerat clericos, et monachos, quos Deo devotos et conversos appellat; postea vero omnibus tribuit clericorum nomen, quia omnes sorte electi, et specialiter vocati sunt. Ita ergo accipiendum est nomen clericorum in hoc privilegio, etiam ubi contigerit per illud tantum nomen explicari.

3. Secundo potest assertio etiam ex legibus civilibus probari. Nam in primis in lege 36. de episcopis et cleric. in codice theodosiano, cum exemptio a tributis clericis tribueretur, additur: *Quos gradus clericatus, et, quod non minus est, sanctior vita defendit.* Praeterea Iustinianus imperator in Authentica de sanctissimis episcopis etc. collat. 9, novel. 123, cap. 2. *Si quis contra*, 21, concedens privilegium fori, expresse recenset clericos, et monachos, et feminas etiam Deo dicatas, ut notavit Gregor. lib. 11, epist. 54. Denique Fridericus in sua constitutione simpliciter loquitur de ecclesiasticis personis, ecclesiis, ac locis piis. Unde non est dubium, quin praeter clericos etiam monachos comprehendat, ideoque postquam dixerat: *Statuimus, ut nullus ecclesiasticam personam in criminali quaestione vel civili trahere ad iudicium saeculare praesumat*, subdit inferius: *Statuimus, ut si quis clericis, vel personis ecclesiasticis iustitiam denegare praesumpserit*, etc. Ubi expendo disiunctionem illam, quia ne forte dicendo tantum, *si quis clericis*, ambiguitas de restrictione verbi oriretur, addidit aliam particulam *vel ecclesiasticis personis*, declarans subinde, privilegium illud personis ecclesiasticis datum non solis clericis proprie dictis concedi, sed omnibus divino obsequio specialiter mancipatis, quae nomine ecclesiasticarum personarum significantur.

4. Et ex eisdem iuribus, et verbis constat, totum hoc privilegium integre concedi personis ecclesiasticis non ordinatis, aeque ac clericis non coniugatis, seu in istatu clericali integre permanentibus. Probatur, quia Fridericus sub eodem generali nomine, eodemque tenore verborum hanc exemptionem omnibus concedit. Atque eodem modo illam confirmat, et approbat Honorius papa in fine eiusdem constitutionis. Decreta etiam antiquiora nullam in hoc distinctionem faciunt inter illa duo genera personarum ecclesiasticorum, de illisque simpliciter asserunt, ecclesiastica immunitate gaudere. Denique utrumque est consentaneum rationi, ac subinde iuri divino, a quo privilegium hoc emanat. Nam clericis ordinatis ideo hoc privilegium conceditur, quia peculiari modo divinis obsequiis dicati sunt, ideoque ad familiam Christi specialiter pertinent, et a curis ac perturbationibus saecularibus debent esse abstracti: haec autem ratio non minus in monachis, et similibus personis militat, etiam si per propriam ordinationem sacratae non sint, quia hic modus peculiaris consecrationis non est cur ad privilegium exigatur, quando principalis ratio, et quasi proxima, et fun-

damentum privilegii alia via comparatur. Quod fundamentum, ut dixi, est peculiaris dedicatio ad divinum obsequium, ut notavit Innoc. in c. 2. de maiorit. et obedientia. Sicut etiam inter ipsos clericos, qui primam tantum tonsuram acceperunt, re vera non sunt ordinati sacramentali ordine a Christo instituto; et nihilominus quia per illam caeremoniam ab Ecclesia institutam peculiari modo dicautur, et consecrantur divino cultui, ex illa parte id sufficit ad privilegium exemptionis; ergo eadem vel maiori ratione, religiosa professio vel quilibet alius modus ab Ecclesia probatus, quo persona divino cultui peculiariter consecratur, ad exemptionem sufficit; omnes autem personae, quae simpliciter ecclesiasticae vocantur aliquo simili modo, vel ritu ecclesiastico Deo dicantur, et consecrantur; ergo et speciali modo pertinent ad familiam Christi, et eiusdem exemptionis debent esse participes. Et hinc d. Thomas in 2, d. 44, q. 2, art. 2. ad 1, et ibi d. Bonav. Rich. et alii dicunt, sub illis Christi verbis: *Ergo liberi sunt filii,* non tantum clericos ordinatos, sed etiam omnes, qui apostolicam vitam sequuntur, omnia propter Christum relinquentes, comprehendi.

5. Iam vero interrogandum occurrit, quae personae non ordinatae sub hoc genere personarum ecclesiasticarum venire, aut comprehendi censeantur. In quo puncto in primis certum est, omnes religiosos et religiosas professas sub hoc membro comprehendi, sive monachorum, sive regularium, sive religiosorum nomine significentur; et in hoc omnes doctores conveniunt, quia est in iure manifestum. Unde recte dixit Panormit. in c. 2. de foro compet. duo maxime eximere personam a postestate saeculari, ordinationem et professionem. Addeodum vero nunc est, per professionem intelligendam esse non solum illam, quae fit per vota solemnia, sed etiam illam, quae fit per vota simplicia ab Ecclesia approbata et recepta ad constituendum verum ac proprium religiosum statum; nam sicut tales personae sunt veri religiosi, ita aeque primo, ac per se gaudent eadem ecclesiastica immunitate. Deinde vero extenditur idem privilegium per quamdam participationem et extensionem ad novitios religionum, quia sicut in ordine clericorum prima tonsura initiati habitum clericalem ferentes et ecclesiae servientes inter personas Deo dicatas computari incipiunt; ita etiam novitius religionis, quatenus incipit esse in via ad statum religionis, eiusque insignia defert, eique inservit, inter religiosas personas quoad gaudendum privilegio computatur.

6. Ultra hos vero sunt alii status, vel modi vivendi ecclesiastici, qui licet per tria vota perfectionis non constituantur, sed per unum, aut aliud, vel per aliquem traditionis, oblationis, aut congregationis modum ab Ecclesia approbatum, sufficere censentur ad gaudendum hoc privilegio, vel ex speciali concessione, vel quia generalis consuetudo ita interpretata est decreta, quae personis ecclesiasticis hoc privilegium concedunt. Et sub hoc membro continentur illi, qui dicuntur *conversi laici* in aliquibus religionibus iuxta cap. *Non dubium*, de sentent. excommunic. Item aliqui eremitae, et alii, quos late enumerat Silvest. verbo *Ecclesiae,* 1, q. 5. per totam, et Panormit. in dict. cap. de foro compet. et Archid. in cap. *Duo sunt,* 12, q. 1.

7. Ut autem generalem regulam constituamus, censeo illam veram, quam in principio argumentando tetigimus, nimirum omnes personas, quae gaudent privilegio canonis, gaudere etiam privilegia fori. Quae regula intelligenda est per se et ex vi iuris communis, nam in poenam poterit quis uno privilegio privari, licet non privetur alio, et ex iure speciali poterit aliquibus personis unum privilegium sine alio communicari; per se tamen loquendo, omnes personae, quae ad unum privilegium sufficientem ecclesiasticum statum habere censentur, habent etiam ad aliud, quia si persona defenditur ab Ecclesia speciali privilegio canonis, ideo est, quia supponitur esse sacra et sufficienter Deo dicata, ac denique ecclesiastica; ergo consequenter gaudent communi iure immunitatis quoad forum. Quin potius licet privilegium fori magis magisque ex iure divino esse censeatur, nihilominus prius et intimius, ut sic dicam, convenit personis ecclesiasticis, eo ipso, quod Deo sacrae et dicatae sunt, quam privilegium canonis; nam illud est quasi per se coniunctum cum tali statu, illique valde conveniens; hoc vero solum quasi per accidens ad coercendam hominum audaciam aut malitiam, quia, ut dixi, sola consistit in speciali censura contra percussores clericorum lata. Et ideo etiam antiquius est privilegium fori, quam canonis; ac subinde magis necessarium est, ut omnes, qui gaudent privilegio canonis, gaudeant etiam privilegio fori, quam e converso. De facto tamen eisdem personis est utrumque privilegium concessum, et ideo, quae de his personis dixi tom. 5, disp. 22, sect. 1, n. 19. et seq. tractando de privilegio canonis, hic etiam sufficiunt.

8. Inter has autem personas possumus quoddam discrimen notare per analogiam et proportionem ad personas clericorum; nam quaedam sunt habentes statum ecclesiasticum omnino immutabilem, ut sunt religiosi solemniter professi; aliae vero habent statum, aut modum vitae mutabilem, quia in aliquo casu possunt ad laicorum statum transire. Priores comparamus clericis in sacris, quia absolute et ex vi professionis semper gaudent hoc privilegio absque alia conditione, vel limitatione, quamdiu illo non pri-

vaetur. Unde licet religiosus professus habitum deferat, et apostata tanquam laicus incedat, semper gaudet hoc privilegio, quia semper est persona sacra et religiosa, cui simpliciter concessum est. Quod si obiiciatur cap. 1. de apostatis; respondemus ie primis, ibi non esse sermonem de religiosis, sed de clericis, qui *relicto clericali habitu, in apostasia tanquam laici conversantur*. Deinde ibi non videntur apostetae simpliciter privilegio privari; nam solum dicitur: *Si in criminibus comprehensi teneantur, per censuram ecclesiasticam non praecipimus liberari*, ubi Glossa advertit, solum iuberi, ut iudices saeculares non cogantur per censuras iurisdictionem suam in apostatas non exercere, non tamen dari eis fecultetem illam exercendi; haec enim duo diversa sunt, et in materia poenali non est ab uno ad aliud facienda extensio. Unde Penormit. ibi, et in cap. *Perpendimus* de senteet. excomm. satis probabiliter dixit, in eo casu non privilegium fori, sed tantum canonis emitti; cui sententiae favent Paulus IV. coestitut. 29. contra apostatas, et Pius IV. constitut. 8. simili, quae in Bullario romano videri possunt. Denique licet ibi esset ipso iure facte privetio illius privilegii, illa esset quaedam poena, quee non nisi post sufficieetem mouitionem et iecorrigibilitatem incurretur, ut eedem Glossa notavit. Per se ergo, et ex vi iuris communis professi semper geudent hoc privilegio. Aliae vero personae ecclesiasticee infra hunc gradum constitutae hebent statum mutabilem aliquo modo; et ideo licet quamdiu in stetu permanent, privilegio fruantur, statim ec statum deserunt, illud amittunt eon in poenam, sed quia fundamentum privilegii iam iu eis non invenitur, ideoque huiusmodi persoeas cum clericis minoribus comparavimus. Sicque novitius statim ac habitum dimittit, privilegio non gaudet; imo et religiosus, qui simplicia tantum vota emiserat, si ebsolutus a votis dimittatur, privilegium simul amittit. Idemque a fortiori est le omnibus aliis.

9. Ultimo vero dubitari hoc loco potest, ae sub his personis ecclesiasticis, quae hoc privilegio gaudent, comprehendantur omnes in quocumque munere ecclesiee servientes, etiam si ordinati non sint. Idemque dubitari solet de familiaribus episcoporum, imo et de iis, qui ceteris clericis inserviunt. In quo puncto Glossa in cep. 2. de foro compet. verbo *Minores*, per illud verbum intelligit ecclesiae servientes, quos dicit eodem privilegio gaudere. Videturque intelligere etiem, si ordinati non sint; tum quia in textu *Minores* illi, seu *Iuniores* (ut legitur in cap. 2, 11, quaest. 1.) distinguuntur ab omnibus clericis, verba enim sunt: *Neque presbyterum, neque diaconum, aut clericum ullum aut minorem ecclesiae;* tum etiam quia Glossa illa citat cap. *Ecclesiarum*, 12, q. 2, in quo sine dubio est sermo de communibus servis, noe solum ecclesiarum, sed etiam episcoporum, et omnium clericorum.

10. Dicendum nihilominus est, nullos Ecclesiae mieistros, aut servos gaudere privilegio fori, quentum est ex vi iuris communis. Ita docent Panormit. Felin. et elii in dicto cap. 2. de foro compet. et Archidiac. in dict. cap. *Ecclesiarum*, et in cap. *Clericum*, q. 1, et Iul. Clarus dict. § ult. quaest. 35, n. 18, et 19. Et sufficienter probatur, quia nullo iure cavetur. Item post concil. trident. est evidens, quia in clericis etiam minoribus servientibus ecclesiae requirit habitum et tonsuram ad hoc privilegium; ergo multo minus poterit laicus serviens ecclesiae tali privilegio frui, cum neque tonsuram deferre possit. Unde idem est longe certius de servis seu femulis clericorum. De familia autem episcopi dicunt praedicti auctores, esse consuetudine receptum, ut a iudiciis saecularibus sint exempti, et omnes ad hoc allegant cep. ult. de offic. archidisc. quod certe mihi non probatur. Consuetudini ergo standum esse ceeseo, et ubi de usu contrarium noe constiterit, a communi sententia non est recedendum; nam telis consuetudo valde rationabilis est ie favorem episcopalis iurisdictionis et auctoritatis. Et oh eamdem ceusam eadem consuetudo, et cum maiori amplitudine circa familieres cardinalium servatur, ut ex Iulio Claro supra, et ex aliis eucto ribus, qui de cerdinalibus scripserunt, intelligi potest.

Neque io contrarium obstet dictum cap. 2. de foro compet. in verbo *Minores*, seu *Iuniores*. Nam in primis Hostiensis ibi per minores intelligit moeachos et conversos, quae expositio non potest accommodari lectioni, quee habet *Iuniores*. Sed quia illa non sine causa permissa est a Gregorio IX, intelligere possumus, vocem *Minores* ab ipso usurpatem esse, noe ut sigoificet minores aetate, sed minores gradu. Et ita sub illa voce compreheedentur omnes personae ecclesiasticae nullum ordinem habentes, quia in ordine hierarchico sunt in inferiori gradu, iuxta caput *A subdiacono*, 93. dist. cum similibus. Secundo dicere possumus, per minores intelligi scholares, ut ait Glossa, et late exponit Panormitaous, vel iuvenes destinati ministerio vel servitio ecclesiae, non tamen omnino laici, sed habentes seltem primem tonsurem. Atque ita oomine clerici in illo textu solum intelligetur ille, qui aliquo vero ordine insignitus est, ut habeat locum illa disiunctio, *aut ullum clericum, aut minorem Ecclesiae*. Neque hic usus illius vocis est novus, eam olim inter clericos solum usque ad ostiarios numerebantur, ut patet in cap. 1, 77. dist. et in dict. cap. *A subdiacono*.

Neque etiam obstat dictum cap. *Ecclesiarum servos*, quia ibi non agitur de quibuscumque famulis conductitiis, aut liberis servieetibus, sed de servis per-

petuis, ut ibi Glossa, et alii exponunt, et Panorm. ac Felin. in dicto cap. 2. de foro compet. Dicuntur autem ibi a concilio toletan. III. huiusmodi servi esse immunes ab oneribus et officiis tam publicis, quam privatis laicorum, quia invitis dominia, non pessunt cogi. Quod quidem quantum attinet ad privata obsequis laicorum, pertinet ad rationem iustitiae, nullus enim privatus iuste potest alienum servum ad sibi serviendum compellere. Altera vero pars de publicis oneribus et officiis ad exemptionem a tributia reducitur, iuxta superius declarata. Nam mancipia ecclesiarum, ime et clericorum a tributis exempta sunt in leg. 1, cod. de episcop. et clericis. Et ratio est, quia servi seu mancipia inter bona domini computantur: et ideo sicut alia bona clericorum exempta sunt a tributis, vel sicut domus, equi, aut boves clericorum a publicis oneribus exempta sunt, ita etiam servi. Unde haec exemptio neu est per se et directe concessa personis servorum, sed redundat ex privilegio clericis ceocesso, quia onus impositum servo redundaret in dominum, et ita esset contra immunitatem eius.

CAPUT XXX.

An privilegium immunitatis clericorum ab aliquo hominc revocari possit.

Summarium

1. Proprietates privilegii immunitatis. — 2. De qua proprietate hoc capite sit agendum. — 3. Triplex modus amittendi privilegium. — Nec per lapsum temporis nec per mortem concedentis potest amitti. — 4. Prima conclusin. — Probatur. — 5. An hoc privilegium revocari possit per reges. — Ratio dubitandi. — 6. Probatur cooclusio etiam quoad reges. — 7. Evasio. — Refellitur. — 8. Nullum privilegium Ecclesiae semel concessum potest per potestatem saecularem revocari. — 9. Privilegium hoc immunitatis ne limitari quidem potest per potestatem civilem. — 10. Obiectio. — Solutio. — Privilegia ecclesiasticis personis per reges concessa ante praelatorum acceptationem effectum noo habent. — 11. Solvuntur quatuor rationes dubitandi contra huiusmodi concessionem. — 12. Evasio. — Resolvitur. — 13. Nec summus Pontifex potest hoc privilegium simpliciter revocare. — 14. Ostenditur haec assertio ex parte clericorum. — Evasio reiicitur. — 15. Non potest Pontifex omnia iura concedentis immunitatem abrogare. — Obiectio. — 16. Solutio.

1. Hactenus explicuimus omnes causas et effectus huius immunitatis ecclesiasticae, de qua tractamus, nunc de proprietatibus eius consequenter dicendum videbatur. Si quia tamen diligenter consideret, quae inter explicandas causas et effectus huius privilegii dicta sunt, fere omnes proprietates, quae in illo spectari possunt, declaratas inveniet. Nam in primis ex dictis colligitur, privilegium hoc esse divinum, id est a Deo ipso concessum, quae magna dignitas est talis privilegii, a qua consequenter habet, ut et immutabile in universali seu simpliciter sit, et ut etiam ex parte non sine magna et iusta causa possit auferri, ut in cap. XXVIII. attigimus, et paulo post amplius declarabimus. Deinde habemus ex dictis, privilegium hoc non esse iuris privati, sed publici, non solum quia in publicam utilitatem universalis Ecclesiae latum est, sed etiam quia utrique iuri canonico et civili insertum est, ideoque eminentiori modo habet praerogativas omnes, quas privilegia in corpore iuris inserta habere solent, ut ex generali doctrina de Privilegiis suppono. Tertio haberi potest ex dictis, privilegium hoc maxime favorabile esse, quia in primis favet religioni, cuius ius summo favore dignum est, ut sensit etiam Iureconsultus in l. *Sunt personae*, ff. de religios. et sumptib. funer. Ac deinde non in favorem unius loci, vel provinciae, aut gentis, sed ob augmentum et decentiam divini cultus, et honorem totius ecclesiastici status institutum est. Unde etiam fit, regulas omnes, quae de amplisndis favoribus in iure latae sunt, ad hoc privilegium applicandas esse. Quarto denique concludi potest ex dictis, privilegium hoc non personale tantum esse, sed reale, quia non intuitu alicuius personae, sed dignitatis pontificiae, et totius clericatus concessum est, ut dicitur in cap. *Si diligenti*, de foro compet. et ex dictis de finali causa et ratione huius privilegii est manifestum. Unde tandem fit, hoc privilegium non extingui cum persona, sed de se perpetuum esse, nam haec proprietas privilegia realia comitari solet.

2. De his ergo proprietatibus, ultima excepta, nihil nobis dicendum superest, sed iuxta generalia principia et doctrinas de privilegiis explicandae et amplificandae sunt. Solum circa perpetuitatem declarandum superest, quanta illa sit, et an omnem modum amissionis, ablationis, seu desitionis talis privilegii excludat. Perpetuum enim dicitur, quod incorruptibile est, vel si latius loquamur, quod saltem non corrumpitur, nec finem habet. Si ergo hoc privilegium perpetuum est, amitti non poterit, nec auferri. In contrarium vero est, quia multa sunt alia privilegia, quae dicuntur perpetua, et desinere possunt. Solet enim privilegium dici perpetuum, quoties vel adhaeret rei de se perpetuae, ut fundo; vel, si adhaeret personae, non cum vita illius extinguitur, sed ei perpetue succedi potest; et nihilominus talia privilegia tolli vel amitti possunt per superiorem potestatem, aut efficacem aliquam voluntatem, actionemve contrariam. Videndum itaque superest, an maior sit huius privilegii perpetuitas, quod non potest commodius fieri, quam explicando, an modus

aliquis, quo solent privilegia desinere, in hoc privilegio immunitatis locum habeat.

3. Oportet ergo prae oculis habere modos, quibus privilegia destruuntur, quos nunc ad tres reducimus, qui sunt revocatio privilegii, renunciatio eiusdem, et usus ei contrarius; et per hos modos breviter discurremus. Nam duo alii modi corruptionis, qui in aliis privilegiis humanis accidere solent, scilicet vel per lapsum temporis, vel per mortem concedentis, per se notum est, in hoc privilegium cadere non posse. Alius vero modus, qui dici solet per abusum, quomodo circa hoc privilegium interdum contingat, in superioribus capitibus explicatum est declarando, quomodo privatio clericalis privilegii interdum sit poena. Et ad hoc etiam reducitur, quod per mutationem clericalis status, interdum etiam amittitur, vel minuitur modis superius declaratis; quamvis ille non tam proprie dicatur abusus, quam mutatio subiecti, per quem interdum solet accidens corrumpi. Et ita posset etiam illo privatio reduci ad cessationem causae intrinsecae, a qua hoc privilegium pendet; qui est alius modus, quo solent privilegia amitti, et illa tantum consideratione potest in hoc privilegio locum habere. His igitur praetermissis,

4. Dico primo: Hoc privilegium ita est perpetuum, ut etiam irrevocabile sit. Assertio est communis et certa, quae in hunc modum breviter ostenditur: quia privilegium hoc maxime a Deo, vel a rege temporali seu imperatore, vel a Pontifice summo revocari posset, in nullo enim alio talis potestas cum aliquo apparenti fundamento cogitari potest. Probatur ergo assertio de singulis. Et in primis de Deo nulla est controversia; nam si velit, potest omnia mutare: si autem velle repugnet promissioni eius, non volet, neque potest velle in sensu composito, ut aiunt, quia non potest esse infidelis, neque se ipsum negare. Ita ergo in praesenti privilegium hoc, quatenus ab ipso Deo concessum est, simpliciter irrevocabile ab ipso dici potest. Quia si datum est positivo iure divino legis gratiae, sicut ipsa lex gratiae data est simpliciter, et cum absoluta promissione perpetuitatis, utique quomdiu mundus duraverit; ita etiam hoc ius immunitatis ecclesiasticae ex absoluta voluntate Dei, atque sine ulla subintellecta conditione perpetuo stabilitum est, quamdiu sacerdotium novae legis cum mundo duraverit; ergo eodem modo est hoc privilegium perpetuum et irrevocabile. Nam in fine mundi non revocabitur, sed cessante illius fundamento, ac fine seu necessitate, consequenter cessabit. Si vero privilegium hoc est a Deo solum ratione iuris naturalis, sic magis ab intrinseco irrevocabile est, quamdiu fundamentum et materia illius iuris eadem perduraverint, ut per se clarum est, et in lib. II. *de Legibus* latius est declaratum.

5. De secundo puncto, scilicet de regibus temporalibus, maior est difficultas. Primo, quia ius hoc sub ea ratione humanum et civile est, ac subinde mutabile. Secundo, quia unaquaeque res per quas causas nascitur, per easdem dissolvitur; ergo quatenus hoc privilegium per voluntatem regis constitutum est, retractari potest, quia voluntas regis terreni mutabilis est. Haec est enim ratio, ob quam cetera privilegia humana revocari possunt. Tertio, quia saepe imperatores talia privilegia revocarunt, ut sumitur ex Gratiano in cap. *Omnes*, § *Haec si quis*, 11, q. 1, et ex l. *Si quis curialis*. C. de episcop. et clericis, et ex l. *Neminem*, et ex Authentica *Quas actiones*, C. de sacrosanct. eccles. et ex l. 19. de episcop. et cleric. in codice theodosiano. Et in legibus particularium regnorum inveniuntur leges similes, quibus exemptio clericorum saltem ex parte revocatur. Quarto, quia reges, qui nunc vivunt, dicere possunt, non concessisse tale privilegium, neque suos antecessores ipsorum iuri praeiudicare potuisse.

6. Nihilominus dicendum est, privilegium hoc non posse per voluntatem temporalium principum revocari. Quae assertio duobus modis potest intelligi. Primo non posse revocari absolute et simpliciter, etiam quatenus per Dei vel Pontificum voluntatem constitutum est: alio modo intelligi potest, etiam quoad id, in quo potuit a principibus temporalibus propria voluntate donari. In priori sensu assertio quoad Deum per se nota est, quoad Pontifices autem sequitur evidenter ex principiis supra positis, neque alia probatione indiget. Nam Pontifex potest clericos eximere a saeculari potestate; etiam temporalibus principibus invitis, ut in superioribus ostensum est; ergo non possunt reges revocare privilegium fori seu exemptionis, ut a Pontificibus concessum; quia sicut tale privilegium non pendet a voluntatibus principum in fieri, ita neque in duratione seu conservatione sua. Et confirmatur, quia non potest inferior mutare ius a superiore statutum, vel auferre ius a superiore concessum; sed Pontifices constituerunt hoc ius immunitatis, quatenus sunt superiores regibus temporalibus, saltem indirecte per spiritualem potestatem, ut in superioribus declaratum est; ergo non potest per principes temporales mutari. Neque contra hanc partem procedunt rationes dubitandi, neque in illa est controversia inter auctores catholicos, nisi forte apud illos, qui negant, posse Pontificem propria potestate et sine consensu principum exemptionem concedere. Sed illa sententia et paucorum est, et certe improbabilis, et quod ad rem maxime spectat, illimet auctores, qui illam defendunt, nihilominus docent, exemptionem semel introductam cum consensu regum non posse ab eisdem regibus revocari; in hoc vero loquuntur

iuxta posteriorem sensum assertionis a nobis propositum.

Procedit ergo assertio etiam in secundo sensu supra explicato; qui sensus per hanc conditionalem declaratur; nam licet hoc privilegium haberet suam primam originem a liberali donatione principum, non posset per illos revocari. Vel aliter exponi potest, si Pontifex intelligatur nunc habere triplicem modum iurisdictionis super clericos in criminalibus et civilibus. Unus modus est iurisdictionis temporalis directe datae a Deo in tales personas. Alius est iurisdictionis indirectae ex vi potestatis spiritualis, et hos sine dubio non habet a regibus, et ita neque auferri per eos possunt. Tertius modus est iurisdictionis directae in tali materia circa tales personas, quam habuerint Pontifices ex donatione imperatorum; quia, ut supra dicebamus, eximendo clericos a sua directa iurisdictione temporali, non reliquerunt eos exleges, seu absque directo superiore in temporalibus, sed iurisdictionem suam directam in Pontifices transtulerunt. Dicimus ergo, etiam hoc posito, non posse principes amplius auferre iurisdictionem illam a Pontificibus, et sibi iterum eam resumere, praesertim ipsis Pontificibus non consentientibus. Quae sententia sic exposita communis est. Innocentius in cap. *Novit*, de iudiciis, et ibi Panormitanus num. 23, Felinus cap. 1. de constitution. num. 19, versu *Alius casus*, et in cap. 1. de Prob. et hi duo plures alios antiquos referunt. Idem Hostiens. in dicto cap. *Novit*, num. 2, et in Sum. tit. de immun. ecclesiar. § *Sed nec illa*, et Alvarus Pelagius lib. 1. *de planct. Eccles.* cap. 44, et Driedo lib. 1. *de Libertate Christian.* cap. 9, Covarr. in Pract. cap. 31, Soto in 4, d. 25, q. 2, art. 2, conclus. 6, Molin. 1. tom. de iustit. disputation. 31. Et idem defendunt Medina et Pelagius, etiam si alias existimaverint, exemptionem hanc non aliter, quam ex donatione principum incepisse.

Fundatur autem primo haec veritas in quodam principio in materia de privilegiis recepto; quod privilegium vel superiori, vel aequali concessum non potest amplius a concedente revocari. Et ratio est, quia tale privilegium transit in pactum, ut iuristae aiunt; pacta autem servanda sunt, etiam cum subditis, nedum cum non subditis, et multo magis cum superioribus. Vel aliter magis rationem explicando, licet in idem redeat, quia talis concessio potius est donatio quaedam, quam privilegium, ut recte dixit Driedo; est enim, ut paulo antea explicavi, collatio quaedam iurisdictionis propriae, a se illam auferendo, et in alium transferendo; haec autem quaedam donatio est. Item quia inferior non potest dare privilegium superiori, quasi exercendo iurisdictionem in ipsum, cum illam non habeat; ergo solum potest id facere, paciscendo, vel donando. Talis autem donatio completa et acceptata non potest a donante revocari, invito donatario, quia post donationem iam non est dominus rei, qui eam donavit, sed cui donata est; nemo autem potest auferre rem alterius, invito domino. Et confirmatur, ac declaratur: quia si princeps posset talem donationem revocare, aut esset per dominium seu potestatem dominativam, aut per potestatem iurisdictionis, nullus enim alius titulus iustus cogitari potest. Non per dominium, nam hoc amissum est per donationem, seu talis privilegii concessionem; praecedens autem dominium, quod iam non est, nullam potestatem, seu facultatem moralem relinquit. Supponimus enim, privilegium esse simpliciter et absolute concessum absque aliqua conditione; nam si illam includeret, ob eam non impletam posset interdum prior dominus donationem revocare, quia tunc non omnino priori dominio renunciavit; hic autem non ita est, sed exemptio pure et absolute facta est; ergo propter praecedens dominium revocari non potest. Neque etiam per potestatem iurisdictionis, quia nullam habet unus princeps in suum superiorem, cum in aequalem sibi non subditum illam non habeat, ut ex terminis ipsis constat; ergo.

7. Hoc autem principium, quod sine dubio evidens est, recte in praesenti puncto applicatur: quia hoc privilegium, ut manare intelligitur a principibus saecularibus, datum est non subditis, et superiori, nimirum, clericis, ecclesiis, Pontifici. Dices, imo datum esse subditis, si supponamus, ante concessionem hanc clericos fuisse principibus laicis subditos in temporalibus. Respondeo, privilegium hoc partim intelligi concessum omnibus ecclesiasticis inferioribus Pontifice, partim ipsi summo Pontifici; illis, a sua iurisdictione eos eximendo; huic, supremam iurisdictionem temporalem directam circa tales personas in ipsum transferendo. Iuxta priorem ergo considerationem fateor, privilegium concessum esse subditis. At per eamdemmet concessionem facti sunt non subditi, et consequenter privilegium factum est irrevocabile a concedente, quia iam inest non subditis; et ideo nec per potestatem iurisdictionis potest laicus illos accepto beneficio privare, quia nec dominium habet in homines liberos, nec iurisdictionem in non subditos, nec iustum titulum illam iterum usurpandi. Iuxta posteriorem autem considerationem privilegium hoc datum est non subdito, etiam antecedenter, quia Pontifex iure divino est exemptus, ac proinde non subditus imperatori; imo etiam superiori datum est, quia Pontifex superior est imperatore, etiam in temporalibus, saltem indirecte, et illi ut supremo Pastori data est etiam directa iurisdictio temporalis in clerum, ut commodius et libe-

rius, ut ita dicam, illum in temporalibus regere, et iudicare possit. Et ita generale illud principium omnibus modis respectu Pontificis locum habet.

8. Addo denique, non solum in hoc privilegio, sed etiam in omnibus aliis concessis Ecclesiae non tantum ab Imperatoribus, vel regibus, sed etiam a quibuscumque principibus, vel dominis, habere locum principium illud sub terminis universalioribus propositum, quod nullum privilegium per quamcumque potestatem temporalem, etiam non supremam, concessum Ecclesiae, et ab ipsa acceptatum, potest per civilem potestatem, etiam supremam, revocari. Ratio est fundata in alio iure divino, quo omnia bona ecclesiastica a iurisdictione omnique potestate saecularium principum exempta sunt, ut supra ostensum est. Ex quo principio ita colligimus, privilegium ecclesiae concessum eo ipso, quod incipit esse in possessione et usu ecclesiae, inter bona ecclesiastica computatur, ut per se constat; sed princeps saecularis, quantumvis supremus, nullam habet potestatem super ecclesiastica bona; ergo nec potest quidquam circa privilegia ecclesiastica disponere; ergo multo minus illa revocare, aut auferre poterit.

Et declaratur per comparationem ad alia bona magis sensibilia et corporalia; nam si imperator fundum, castrum, aut civitatem ecclesiae donavit, non potest amplius illam auferre, sicut non potuit Constantinus donationem Urbis, et aliorum bonorum, quam Ecclesiae romanae fecit, revocare, aut circa bona illa quidquam disponere, quia iam ecclesiastica facta sunt; ergo similiter non potuit iurisdictionem, quam semel in Ecclesiam transtulit, revocare, aut iterum usurpare. Atque hoc exemplo utitur Hostiensis in hac materia, optimeque rem declarat; nam licet iurisdictio, etiam temporalis, magis incorporea sit, quam praedium v.g. nihilominus inter bona humana et temporalia computatur, sicut etiam aliae actiones, vel iura, quae a iurisperitis bona incorporalia nominantur; ergo postquam haec transeunt in dominium ecclesiae, omnia fiunt ecclesiastica bona, ac proinde eamdem immunitatem iure divino induunt. Unde idem exemplum et argumentum sumi potest ex bonis a quocumque inferiori seu privato domino ecclesiae donatis; nam postquam donatio habuit suum effectum, nec donator, nec rex temporalis potest illa contingere, nisi quantum iura canonica disponunt, vel si quid fuerit in donatione ipsa per aliquod iustum pactum exceptum; ergo idem est de quocumque privilegio in temporalibus ecclesiae dato a potestate civili; nam cuiuscumque gradus, vel ordinis sit, revocari non potest per quamcumque potestatem civilem, licet superior vel etiam suprema sit.

9. Ampliatur praeterea quoad hanc partem regula posita; quia non solum non potest hoc privilegium fori per potestatem civilem integre revocari, verum etiam neque ex parte diminui, vel limitari, aut restringi; imo nec restricte declarari eum legis auctoritate potest virtute solius civilis potestatis. Hoc totum sequitur evidenter ex rationibus et discursibus factis, quia circa bona et iura ecclesiastica nulla est laicis tributa potestas; ergo similiter circa privilegium ecclesiasticum, vel iurisdictionem semel in ecclesiam translatam nihil potest saecularis potestas; ergo nec diminuere, nec restringere, nec legem aliquam, quae in praeiudicium illius cedat, ferre poteat. Et similiter potest hic illud principium applicari, quod nullus, etiam si sit rex supremus, potest minuere, vel aliquid disponere de privilegiis, vel iuribus alterius regis, vel cuiuscumque personae non subditae, a quocumque, vel quocumque iusto titulo illa habuerit, ac possideat; ergo maiori ratione non possunt principes temporales circa privilegium fori aliquid disponere, quod in illius praeiudicium cedat. Talis autem est cuiuscumque legis editio, privilegii concessio, iurisdictionis delegatio, seu commissio, aut executionis iussio, quibus ecclesiastica libertas minuatur, aut restringatur; et ideo omnes huiusmodi ectiones, vel dispositiones non solum illicitae, sed etiam irritae sunt et inanes, quia sine legitima potestate fiunt. Et ideo ut tales declarantur in Authentica *Cassa*, C. de Sacrosanct. eccles. et cap. *Noverit*, et cap. *Gravem*, de sentent. excommunicat. et aliis multis sub titulis de immunit. ecclesiar. de foro comp. et de iudiciis.

10. Dices: Posset rex temporalis in suo regno ecclesiasticam libertatem augere, concedendo v. g. ut clerici non solum ut rei, sed etiam ut actores possint laicos ad tribunal ecclesiasticum vocare; vel etiam concedendo, ut temporales causae inter laicos possint ad tribunal ecclesiasticum deferri, si rei velint, ut Constantinum concessisse legimus in cap. *Omnes*, 11, q. 1. Ergo poterit etiam, quando sibi expediens videbitur, immunitatem restringere, ut aequitas servetur. Respondetur primo, negando consequentiam, nulla enim aequitas hoc postulat. Tum quia rex temporalis potest privilegium favorabile ecclesiis concedere, non tamen legem concedere onerosam aut nocivam ecclesiis, vel ecclesiasticis personis, quae illas obliget; tum etiam quia quilibet potest donationem a se factam augere, non vero minuere, quia prius liberalitatis est et non tollit ius alterius, sed confert; posterius autem repugnat iuri acquisito, et consequenter est contra iustitiam. Atque ita in praesenti augere immunitatem ecclesiasticam de se opus est liberalitatis, et non repugnat iustitiae, aut religioni, quia non est dispositio de iuribus iam eccle-

siasticis, sed de iure proprio, ut ecclesiasticum fiet, quod de se potius est opus religionis. At vero immunitetem restringere, aut limitare liberalitatis non est, religionique derogat, et iniustitiam involvit, quia est falcem mittere in alienam segetem. Deinde circa antecedens advertimus, licet possint principes temporales per nova privilegia clericorum exemptioeem, eut iurisdictionem episcoporum in temporalibus augere, nibilominus beec privilegia nou cogere Ecclesiae praelatos, ut illa observent, sed necessarium esse eorum liberum coesensum, ut effectum habeent, quia in tali materia eec vim coactivam, nee directivam babere possunt, ut supra est ostensum. Et preeterea, ut talia privilegia a clericis acceptari valeant, necesse est, ut legibus canonicis non sint contraria, quia contra illes nulla dispositio civilis valida esse potest.

11. Neque ratioees dubitandi in principio buius puncti positae assertioni obstant. Ad primem enim dicimus, licet boc privilegium ut ab imperatore manevit, ius civile dici possit; tamen postquem per Ecclesiam est approbatum, esse, ut iuristae loquuntur, canonizatum, id est ius canonicum effectum, materiamque eius esse ad altiorem ordinem ecclesiasticarum rerum elevatam, et ideo sine eonsensu Pontificis revocari non posse. Quod de omni lege civili canenizata docuerunt glossae, Innocent. Dominicus, et alii apud Felinum cap. 1. de Constitut. n. 19, et Paeormitanus in cap. *Novit*, de iudiciis, num. 27. Ad secundam respondetur, principium illud, rem, per quas causas nascitur, posse dissolvi, tentum habere locum ie bis, quae peudent in fieri, et conservari a causa: in praesenti autem licet exemptio, prout unec consideratur, in fieri pendeat a voluntate concedeetis, postquam vero data est, iam non pendet, quia ut dixi, ad altiorem ordinem rerum est evecta. Accedit, quod effectus ille per poteetiorem voluntatem confirmatus est, et ideo per solam saecularis principis voluntatem retractari non potest. Ideoque non est eadem ratio de boc privilegio, et aliis, quae subditis conferuntur.

Ad tertium iu primis dicimus, earreri facta, non tamen osteedi iure esse facta. Et ita Felinus in eap. *Ecclesia*, de Constitut. respondet ad dictam legem *Si quis curialis*, quod licet de fecto quoddam privilegium revoceverit, iure tamen non potuit. Idemque responderi potest ad alias leges, praesertim antiquas, quie imperatores in principio non satis perspectam babebant vim ecclesiastieae immunitetis. Deinde vero dicitur, aliqua forte fuit privilegia, quae vel eunquam fuerunt e Pontificibus acceptata, sed ad summum permissa, ut fortasse fuisse privilegium datum a Constantino, quod laici possent ad ecclesiasticos iudices appellare. Et si quae talia fuerunt, per coetrariam voluntatem vel usum revocari potuerunt, quia nec proprie pertinebant ad immunitatem, neque inter iura seu bona ecclesiastica computabantur, et ita cessant in illis ratioees factae. At vero privilegia a Pontifice acceptata et probata, sine consensu Pontificis revocari non potuerunt, et ideo leges contrariae vel effectum non habuerunt, vel, noe nisi Pontifice ennuente tacite vel expresse, illum consequi potuerunt. Quod videtur recognovisse rex Hispaniae Alphonsus in l. 54, tit. 6, part. 1, dicens, quod licet clerici ob clericatum in multis exempti sint, quaedam vero esse, in quibus Ecclesiae placuit, ut non eximantur, Hispene *Tubo por bien la sancta Igleaia*, quasi diceret, se non posse exemptionem tollere, aut minuere, sed solum declarare quid in eo genere Ecclesia admiserit.

Ad quartum respondetur, reges, qui nunc vivuet, comparari posse vel ad praecedentes, quibus baereditario iure succedunt, vel ad imperatores, quorum regna ex parte aliqua occuparunt, et iusto titulo cum suprema potestate civili possident. De prioribus dico, succedere unumquemque in regno eo modo, quo antecessores illud habuerunt; si ergo ab aliquo antecessore privilegium boc valide concessum est, eo ipso fuit illa iurisdictio ab illo throno regio separate; ideoque successor noe poteat cum ampliori iurisdictione illud haereditare, nec separationem prius factam revocare, quia nullam potestatem coesequitur respectu non subditorum. Et fere eadem ratio est de regibus supremis, qui nunc sunt in terris, quae olim erant imperii; nam etiam obtinuerunt illa regea ie eo statu, in quo sub imperatore antea erant, et ita non potuerunt iuri Ecclesiae derogare.

12. Quod si quis dicat, exemptionem hanc, ut est ab imperatoribus, a temporibus Friderici II. iecepisse, quo tempore iam multi erant supremi principes, et reges cbristiani, qui constitutionem Friderici acceptare eon teeebantur; respondetur in primis (quidquid sit de antiquitate iuris, et excellentia uniuscuiusque regni, quod eunc examinare nobis necessarium nun est), Fridericum non dedisse, sed innovasse, et ad pristinum ac debitum statum ecclesiasticam exemptionem reduxisse, prout ab antiquis imperatoribus concessa iam fuerat, ut in superioribus visum est. Deinde negeri non potest, quin omnia regue romani orbis legem illam acceptaverint, et usu ac moribus ebservaverint, imo et ie suis regnis propriis legibus confirmaverint, quod satis est, ut hoc speciali titulo fuerit Ecclesiae ius acquisitum. Cuius etiam sufficiens indicium est, quia ut in aliquibus casibus possint contra exemptioeem agere, privilegia ab apostolica Sede obtinueruet, ut respondendo Barclaio,eiusque argumentum in ipsum retorquendo, Bellarminus notavit ex Iulio Claro

lib. 5, § ult. quaest. 36, n. 26. in fine, et Aufrerio in Clementina *Ut clericorum*, de offic. iudicis ordinarii limitation. 13. Et de republica veneta similia privilegia refert Gigas in tractat. *de Crimine laesae maiestatis* sub Rubrica *Quis de illo cognoscat*, num. 20. Signum ergo est, hoc ius exemptionis in toto orbe christiano receptum esse, et in eodem orbe esse quasi ius gentium, ideoque temporales reges non posse auctoritate sua illud revocare. De regibus vero supremis, qui fortasse de novo convertuntur ad fidem, iam supra dictum est, posse ab Ecclesia cogi ad hanc exemptionem admittendam, et quasi cum illis contrahere, neque aliter illis ministros ecclesiasticos tribuere, nisi eos ab ipsorum temporali iurisdictione exemptos admittant. Quae conditio licet non expresse proponatur, in ipsa professione obedientiae ad Pontificem romanum includitur, ideoque hoc etiam titulo non possunt huiusmodi reges hoc privilegium revocare, aut infringere.

13. Tertio dicendum de summo Pontifice, an possit hoc privilegium revocare, in quo eaedem fere rationes dubitandi possent proponi. Illis tamen non obstantibus, breviter dico, etiam summum Pontificem non posse privilegium hoc simpliciter et absolute revocare. Ita dicunt communiter canonistae in cap. *Ecclesiae*, de Constitut. ubi praecipue Panormitanus, Decius, et Felinus, et in cap. 2. de maiorit. et obedientia, Cardinalis in Repetit. cap. *Perpendimus*, de sentent. excommunicat. opposit. 7, Rebuff. in Concordat. tractat. ultim. ubi alios refert, et Iacobatius lib. 1. *de Concil.* art. 6. Probatur autem haec assertio, discurrendo breviter per tria iura, a quibus haec exemptio originem ducere potuit. Et in primis cum diximus esse immediate a iure divino naturali vel positivo, clarum est, non posse per Pontificem revocari, et in hoc principio dicti auctores fundantur. Quo supposito, evidens est consecutio, quia Pontifex non potest divinum ius abrogare; ergo nec potest revocare privilegium iure divino immediate collatum, et institutum, quia per hoc ius quoddam divinum abrogaret. Et hac ratione diximus supra, non posse Pontificem se ipsum hoc privilegio privare, quia iure divino est suae dignitati annexum, neque potest ab illa sine eiusdem dignitatis diminutione divelli; ergo eadem ratione non potest universale privilegium cleri revocare, quatenus est a iure divino.

Verumtamen etiam ex hypothesi, quod hoc privilegium non esset immediate collatum a Christo ceteris clericis infra summum Pontificem, vera esset assertio de eodem privilegio, ut est ab hominibus. Et primo de iure civili, quia res est facilior. Non potest enim Pontifex renunciare huic privilegio eo modo, quo ab imperatoribus et regibus conferri potuit, et de facto collatum est, nisi abdicando a Sede sua omnem directam iurisdictionem temporalem ipsi collatam a principibus saeculi, eamque illis renunciando; hoc autem non potest facere Pontifex; ergo vel ex hoc capite non potest Pontifex hoc privilegium revocare. Maior satis in superioribus declarata est. Minor probatur, quia Pontifex non est dominus absolutus honorum et iurium suae Sedis, etiam illorum, quae ab hominibus illi donata sunt, quia principaliter sunt data Christo, ipsi autem tantum ut Vicario eius, et ideo non personae, sed Sedi data sunt; ergo solum est illorum dispensator fidelis et prudens; ergo non potest suo arbitrio illa donare, alienare vel dissipare. Et ob hanc causam non posset nunc Urbem aut reliquum patrimonium Petri imperatori reddere, aut alteri libere donare. Eadem autem vel maior ratio est de praedicta iurisdictione, postquam semel in potestatem et dominium Ecclesiae translata est; nam inter temporalia bona est res magnae aestimationis, et Ecclesiae magis necessaria ad eius decorem et bonum regimen, quam temporale regnum, vel similia bona temporalia; ergo multo minus potest iurisdictionem illam et potestatem relinquere, et Sedem suam illa privare.

14. Deinde ex parte clericorum non minus evidenter hoc ostenditur; nam per hoc privilegium etiam illis est ius acquisitum, per quod specialem libertatem a temporali iugo consecuti sunt, et illius libertatis facti sunt domini; ergo non potest Pontifex pro suo arbitrio eos privare hoc iure acquisito, seu libertate, cuius sunt domini; ergo nec potest revocare privilegium illud ut ab imperatore datum, quia per talem revocationem dicto iure et libertate clerici privarentur, iterumque potestati saeculari subiicerentur. Dices, hoc argumento recte probari, non posse Pontificem sine causa privare clericos illo iure acquisito, et causa iusta tamen posse. Respondetur, tam necessariam esse exemptionem hanc statui clericali, ut nulla causa excogitari possit, propter quam totus ecclesiasticus status iuste aut valide possit tanto beneficio privari. Itaque ut aliquis clericus in particulari interdum hac libertate privetur; poterit interdum ex parte illius sufficiens causa intervenire, ut ex supra dictis intelligi potest, quoniam clerici in poenam criminum, vel quia statum clericorum non servant, interdum hoc privilegio, vel omnino, vel ex parte privantur. Respectu vero totius Ecclesiae, et status clericalis nulla ratio, vel causa sufficere potest ad talem mutationem seu revocationem iuste faciendam, et ideo neque valide in tali materia fieri potest.

15. Atque hinc tandem idem facile probatur de eodem privilegio, ut per ius canonicum est stabili-

tum, quia non posset nunc Pontifex totum ius canonicum concedens, vel confirmans hoc privilegium abrogare. Quia non est illi data potestas in destructionem, sed in aedificationem; talis autem abrogatio nullum commodum posset Ecclesiae afferre, sed potius perturbationem et alia nocumenta. Quia eo ipso vellent christiani principes potestatem in clericos usurpare. Nam etiam stante iure canonico vix possunt in officio contineri; quid ergo futurum esset, si ius canonicum in hac parte abrogaretur? Dices, licet male faciat princeps, seu Pontifex abrogando sine causa vel ratione legem a se, vel a suis praedecessoribus constitutam, nihilominus si id faciat, factum teneret, quia valor talis legis ex legislatoris voluntate absolute pendet; ergo similiter in praesenti illa abrogatio vel revocatio valida esset, quamvis iniusta.

16. Respondeo in primis, talem revocationem non solum fore iniustam ex illa generali ratione, quod est contra iustitiam legalem, sed etiam alia speciali, scilicet, quia non obstante dicta suppositione, adhuc esset contra ius divinum saltem praecipiens, ut talis exemptio sit in Ecclesia quoad commode fieri potest; et ex hac parte esset fortasse talis revocatio non solum iniusta, sed etiam invalida, quia iuri divino contraria. Secundo dicitur, quando lex semel posita contulit ius, et mutationem in ipsis rebus fecit, non posse sine causa boni communis ita abrogari, ut subditi priventur rebus vel iuribus iam acquisitis: quia ergo statùs clericalis perpetuum ius immunitatis per hanc legem canonicam acquisivit, non potest per revocationem sine causa et temere factam valide illo iure privari. Denique dico, quidquid sit de hypothetica quaestione, an si talis revocatio fieret, valida esset, non esse timendum, quod talis revocatio aliquando fiat, quia cum non posset fieri sine magno dispendio et perturbatione universalis Ecclesiae, non permittet Spiritus sanctus, cuius speciali providentia Ecclesia regitur, ut Pontifex in suae potestatis usu tam graviter erret. Et ita considerando illam potestatem, non ut puro subsiat voluntati humanae, sed praecipue ut a Spiritu sancto regitur, dicimus, non posse Pontificem talem revocationem facere, quia esset intolerabilis error moralis contra universale bonum Ecclesiae, ut tom. 1. *de Religione*, tract. 1, lib. 1, c. 14, q. 10. in praecepto decimarum declaravi.

CAPUT XXXI.

Utrum privilegium clericorum amitti vel diminui possit per renunciationem.

Summarium

1. Hoc privilegium per voluntariam renunciationem amitti non potest. — Privilegium fori inducit praeceptum respectu privilegiatorum. — 2. An clericus possit de licentia episcopi huic privilegio renunciare. — Ratio dubitandi. — 3. Vera resolutio, et ratio huius resolutionis. — 4. Secunda et tertia ratio. — 5. Solvuntur iura in contrarium obiecta — Responsio glossae — Alia glossa. — Vera responsio. — 6. Alia ad cap. 2. de foro competenti. — Episcopus iurisdictionem in clericum committere non potest laico nullis ordinibus insignito. — 7. Clericus de licentia Pontificis potest huic privilegio renunciare. — 8. Ratio dubitandi. — 9. Concilium generale etiam cum Pontifice huic privilegio renunciare non potest.

1. Resolutio est, hanc ecclesiasticam immunitatem, per renunciationem eorum, quibus concessa est, propria voluntate et auctoritate factam amitti non posse, quia a nullo potest valide et efficaciter renunciari. Haec assertio quatenus peculiari ratione ad summum Pontificem pertinere potest, in cap. VII. huius libri tractata est. Quod ceteros vero intelligi potest vel de singulis personis, vel de toto clero, seu statu clericali. De singulis ergo personis traditur expresse ab Innocent. III. in cap. *Si diligenti*, de foro compet. redditque rationem his verbis: *Cum non sit beneficium hoc personale, cui renunciari valeat, sed potius toti collegio ecclesiastico publice sit indultum, cui privatorum pactio derogare non potest.* Unde concludit, talem renunciationem etiam iuramento firmatam validam non esse, nec tale iuramentum obligare, quia est contra bonos mores. Talis enim renunciatio est iniusta et sacrilega, quia est iniuriosa statui clericali. Atque hoc ius ante Innocentium traditum erat, ut ipse notat, in concilio carthaginensi III. cap. 9, cap. *Placuit*, 2, 11, q. 1, ubi peculiari poena puniuntur clerici huic privilegio renunciantes tam in criminali, quam in civili causa. Idemque de privilegio canonis statuitur in cap. *Contingit*, 1, de sentent. excommunic. Ex quibus iuribus colligitur notanda differentia inter hoc privilegium et alia, quae in favorem privatorum conceduntur; nam haec, quae privata iura dicuntur, non habent vim legis et praecepti respectu eorum, quibus conceduntur, sed potius sunt quasi permissiones seu dispensationes, seu favores, quibus uti possint, si velint. Hoc vero privilegium, quia continet publicum ius, habet vim praecepti, non solum respectu aliorum, sed etiam respectu privilegiatorum; quia non solum eis tribuit favorem, sed etiam

praecipit, ut illo utantur, seu probibet, ne illud renuncient; aliis autem iubet, ne illud violent, etiam si clerici consentiant.

Unde quoad utramque partem per hoc ius canonicum non solum revocatum, sed etiam emendatum est ius civile iustiniani in l. *Si quis in conscribendo*, Cod. de episc. et cleric. in que statuebatur: *Si clericus promiserit non uti suo privilegio fori, non posse adversus sua pacta venire*; et in simili l. *Si quis*, Cod. de pactis, ubi praecipitur iudicibus laicis, ut eam legem observari faciant. Et ratio in utroque loco redditur, *quia est regula iuris antiqui, omnes licentiam habere his, quae pro se introducta sunt, renunciare*. Verumtamen lex illa semper nulla fuit, at in ea condenda graviter excessit imperator (fortasse per ignorantiam); tum quia disposuit in materia non sua, et circa personas sibi non subiectas; tum etiam, quia nititur falso fundamento, quia vel non intellexit vim et naturam huius privilegii, quod non propter privata commoda personalia, sed propter commune bonum religionis principaliter institutum est; vel si hoc intellexit, male applicavit iuris antiqui generalem regulam, nam illa intelligenda est de iis, quae pro privato uniuscuiusque commodo introducta sunt, ut recte Pontifex intellexit, ad quem, et non ad imperatorem pertinet, quale sit privilegium clericale, et quomodo a clericis observandum sit, declarare.

2. Sed quaeri non immerito potest, an de licentia episcopi possit quilibet clericus huic privilegio renunciare. Et ratio dubitandi est, quia multa iura antiqua prohibentia, ne clerici in iudicio sistant saecularī, addunt hanc limitationem *sine licentia, vel sine permissu episcopi*, ut patet in ep. 2. Marcellini papae, et ex conc. agathensi, cap. 32, aurel. III, can. 31, et habetur in cap. *Clericum*, 1, 2, et 3, 11, quaest. 1, venetico sub Leone I, cap. 9, epaunensi canon. 11. Denique idem sumitur ex cap. 2. de foro competenti, ubi dicitur: *Nullus iudicum, ... sine permissu Pontificis clericum per se distringere, aut condemnare praesumat*; ergo haec omnia iura significant, de licentia episcopi posse et clericum renunciare iuri suo, et laicum illum iudicare.

3. Nihilominus dicendum est, quoad propriam fori renunciationem non posse episcopum talem licentiam concedere. Ita docet Glossa in cap. *Qualiter, et quando*, de iudiciis, verbo *Prohibemus*. Item Glossa in cap. *Significasti*, de foro compet. verbo *Clerici* in fine, et colligitur ex illo textu ibi: *Clerici in iudicem non suum (nisi forte sit persona ecclesiastica, et episcopi dioecesani voluntas accedat) consentire non possunt*. Duas ergo conditiones requirit ibi Gregor. IX. ad talem consensum vel renunciationem; ergo si desit prima conditio, et iudex sit laicus, non sufficit episcopi licentia. Et ita etiam sentiunt Panormitan. at alii expositores his locis; Glossa item, et doctores in cap. 2. de foro compet. Ratio vero est, primo, quia non solum inferior clericus, sed etiam quilibet particularis episcopus est privata persona respectu totius ecclesiastici status, et ideo non potest ipsemet episcopus respectu suae personae renunciare iuri suo, et iudicio saeculari se committere; ergo nec potest dare suis clericis licentiam, ut id faciant; nam est eadem ratio, per utrumque enim fit contra privilegium in favorem totius status concessum.

4. Secundo id amplius declaratur, quia hoc ius, ut dixi, non tantum est privilegium concedens, sed etiam est prohibens, seu praecipiens, et est ius superioris generale, et gravissimum; ergo non potest inferior, qualis est quilibet privatus episcopus, in eo dispensare. Tertio in privilegio canonis non potest episcopus licentiam concedere clerico, ut permittat, se ab alio verberari, nec potest facere, quin laicus verberens etiam de licentia sua excommunicationem incurrat, ut recte dixit Glossa in dicto cap. *Significasti*, et colligitur ex capitulo *Universitatis*, de sententia excommunic. ergo nec potest clerico dare licentiam, ut renunciet privilegio fori, nec iudici saeculari permittere, ut tali renunciatione utatur. Dixi autem, hoc intelligi quoad propriam fori renunciationem, ut adverterem, in tributorum solutione posse admitti aliquem modum exceptionis. Quanquam si attente res consideretur, proprie non est exceptio; tum quia secundum novum ius cap. *Adversus*, de immunitat. ecclesiar. etiam in tributorum solutione non sufficit licentia episcopi, sed consulendus est Papa; tum etiam quia licet in casu instantis necessitatis videatur admittenda exceptio per epiikiam, nihilominus attento modo, et ratione contributionis non est propria exceptio, quia illa contributio non fit, nec permittitur tanquam debita in ratione tributi, id est in signum subiectionis, vel ex vi legis civilis, sed quia ex caritate, vel ex legali iustitia, vel alio modo ex vi rationis ipsimet praelati Ecclesiae iudicant expedire, ut a clericis fiat, ut supra declaratum est. Unde non est renunciatio, sed veluti naturalis iuris prudens interpretatio.

5. Ad iura vero antiqua in contrarium allegata vario modo respondent Glossae. Quaedam enim in dicto capite *Significasti* dicit, in illis textibus supplendam esse particulam *maxime*, ita ut sensus sit, semper esse illicitum clerico renunciare huic privilegio, maxime vero, id est maiori culpa, sine licentia episcopi, quia peculiarem illi facit iniuriam. Sed, ut iuristae aiunt, misera est interpretatio, quae fit addendo legi verba in illa non contenta. Praesertim quia aliquando illi canones ita loquuntur, ut non nisi

violenter, et destruendo sensum particula illa addi posse videatur, ut in concilio epaunensi verba sunt: *Clerici sine ordinatione episcopi sui adire publicum iudicium non praesumant*, etc. certe ex vi horum verborum, qui ex ordinatione episcopi id faceret, legem illam non violaret, et evidentiora sunt verba concilii venetici: *Clerici nisi ex permissu episcopi*, etc. ibi enim particula *maxime* accommodari non potest. Alia igitur Glosss in dicto cap. 2. de foro compet. respondet uno verbo: *Hic vacat argumentum a contrario sensu*, id est, illi canones specialiter probibent, ne talis renunciatio fiat sine licentia episcopi, non tamen propterea concedunt, ut cum illa fieri possit: nam boc est argumentum a contrario sensu, quod argumentum non est efficax, quando aliis iuribus repugnat. Estque probabilis responsio, sed dura satis, et quasi violenta, si verba tot canonum simpliciter expendantur. Et similes suat aliae solutiones, quas multiplicat Paaorm. in dicto cap. n. 12. Mihi ergo verior et simplicior videtur responsio Glossae in d. cap. *Clericus*, 1, dicentis: *Hodie nec cum consensu episcopi potest*, quibus verbis significat, olim secundum ius antiquum id licuisse, nunc vero non licere. Et idem sensit Glossa in dicto cap. *Qualiter, et quando*, de iudiciis, dicens, boc non licere, *licet iura antiqua contrarium innuere videantur*.

6. Ad cap. autem 2. de foro comp. quod magis modernum est, non videtur illa responsio accommodari posse; et ideo considero, canonem illum non loqui ad clericos, prohibendo, ut non renuncient foro; sed loqui ad iudices saeculares, prohibendo sub censura ipso facto, *ne clericos per se distringere, aut condemnare praesumant*. Et respectu illorum recte additur particula *sine permissu episcopi*, quia interdum possunt de licentia episcopi distringere clericos, quia verbum *distringere* in rigore non significat iudicare, aut iurisdictionem exercere, sed coactionem aliquam aut poenam exequi, capiendo, incarcerando, et torquendo; haec autem et similia possunt interdum facere iudices saeculares iussu episcopi, iuxta cap. *Ut famae*, de sentent. excommun. quia, ut ibi dicitur, tunc saecularis iudex non sua auctoritate, sed episcopi illa exequitur, et quia saepe praelati indigeat potentia et auctoritate talium ministrorum. Addi etiam potest alia ratio, quia si episcopus iurisdictionis actum saeculari iudici in clericum committat, videtur ei suam iurisdictionem delegare, et iudex saecularis potest praesumere, episcopum posse talem delegationem facere. Haec vero posterior ratio tolerari posset, si iudex saecularis alias esset clericus, saltem in minoribus, et committeretur illi causa, iure canonico et ecclesiastico more clericis accommodato tractanda, alias non potest habere locum, quia episcopus non potest iurisdictionem in clericum puro laico committere, neque etiam laicorum more et per leges civiles clericum iudicari permittere, iuxta cap. 2. de iudiciis. Ideoque solum respectu summi Pontificis posset hic intellectus illius textus quoad hanc partem habere locum. Neque est contemnenda expositio, quae textum illum ad summum Pontificem restringit; non enim dicit sine permissu episcopi, sed sine permissu Pontificis, quae vox solet per antonomasiam pro summo Pontifice sumi, praesertim quando per literam maiusculam P. scribitur, ut ibi habetur in collect. 1. Antonii August. cap. 3. illius tituli.

7. Unde manifestum est, posse quemlibet clericum de licentia Pontificis summi huic privilegio renunciare, prout in illo textu tradunt Panormitan. ibi numer. 11. inducens textum illum in eodem sensu, et Glossam in dicto capite *Clericum*, secundo, 11, quaest. 3, verbo *Saecularem*. Indeque argumentum sumit, quia Papa potest delegare laico causam spiritualem iuxta cap. *Illud*. 10. quaestion. 3, et de purgatione episcopi in causa criminali: idem sumitur ex cap. *Mennam*, 2, quaest. 5. Et ratio est, quia summus Pontifex habet potestatem dispensandi in quolibet iure canonico etiam praecipiente, et determinare, vel ex parte mutare privilegium iure divino concessum, quod respectu Pontificis non includit praeceptum, ut nunquam mutetur. Item quia Pontifex potest suam iurisdictionem committere laico, praesertim in causis temporalibus, etiam si ad personas clericorum pertineant. Hoc tamen rarissime facit Pontifex, quia per se non decet statum clericalem. Unde etiam constat, necessariam esse causam, et satis gravem, ut Papa facultatem hanc recte et legitime concedat; nam ad omnem dispensationem communis iuris, ut licite fiat, necessaria est causa; ergo multo magis in hoc iure, quod gravissimum est, et statum ipsum clericalem universe respicit, et ad ius divinum pertinet, vel illi est coniunctissimum.

Advertendum autem est, duobus modis posse facultatem hanc a Pontifice concedi. Primo per se ac directe ipsi clerico intuitu suae personae, et in favorem eius, et tunc datur proprie facultas ad renunciandum privilegio, ideoque non datur potestas iudici saeculari ad cogendum clericum, sed licentia ad iudicandum causam eius, si ipse illi se submittere voluerit. Et ex hac parte minor fit derogatio privilegii, ac subinde minor etiam causa sufficiet ex hoc capite, ut facultas haec licite concedatur; ex alia vero parte difficilius honestari potest, praesertim in causis criminalibus, quia solum potest ad privatum et personale commodum ordinari, et ideo vix potest sufficientem habere causam, ideoque raro, ut opi-

nor, talis facultas conceditur. Alio modo fit haec concessio directe iudici, seu principi saeculari, dando illi potestatem et iurisdictionem, eius intuitu, et in favorem eius. Et tunc magis quidem derogatur privilegio, quia tunc non salum volentem, sed etiam invitum clericum potest iudex saecularis cogere, et iudicare, ideoque gravior requiritur causa. Ideoque frequentius fit vel in singularibus occasionibus occurrentibus, vel in aliquibus privilegiis circa aliqua graviora crimina, ut laesae maiestatis; quia tales concessiones ad commune bonum et pacem reipublicae ordinantur, vel ad defensionem, et congruentem favorem aliquorum principum; quae quidem causae frequentius occurrunt. Hic autem posterior modus concessionis non pertinet ad renunciationem privilegii, cum in illo voluntas privilegiarii non concurrat, sed pertinet ad ablationem privilegii in aliquo casu, vel causa, quae ut superiori capite dixi, fieri potest a Pontifice in poenam vel odium alicuius culpae, et secundum potentiam ordinariam aliter non fit, quia vix potest alia causa necessaria, vel sufficiens occurrere.

8. Tandem quaeri potest circa hanc assertionem, an communitas aliqua ecclesiastica, vel saltem totus ecclesiasticus status possit huic privilegio renunciare. Et ratio dubitandi esse potest, quia tunc cessat ratio textus in dicto cap. *Si diligenti*, et procedit regula generalis, quod unusquisque potest renunciare iuri sibi concesso. Haec enim regula generaliter et sine limitatione procedit in quacumque persona vera vel ficta, cui per se primo, et quasi adaequate privilegium concessum est, ut ex materia *de Legibus* suppono. Hoc autem privilegium concessum est statui clericali, ut dicitur in dicto cap. *Si diligenti;* ergo totum corpus cleri per modum unius personae poterit huic privilegio renunciare. Haec autem ratio in primis non procedit de quacumque privata communitate ecclesiastica, sive sit unius ecclesiae, sive unius dioecesis, sive unius metropolis, sive unius provinciae, aut regni; quia nulla istarum communitatum est subiectum adaequatum, ut sic dicam, istius privilegii, sed ad totum corpus cleri tanquam pars, ac proinde tanquam particularis persona in suo ordine comparatur. De quacumque igitur huiusmodi communitate certum est, non posse huic privilegio renunciare, quia in ea procedit ratio cap. *Si diligenti*, et consequenter etiam decisio.

De toto vero corpore status clericalis procedit difficultas posita, quae ad quaestionem hanc reducenda videtur, an concilium generale possit huic privilegio renunciare, quia non videtur posse morali modo cogitari alia via, qua possit universus Ecclesiae clerus ad consentiendum in huiusmodi renunciatione congregari, aut convenire. De concilio ergo generali dico breviter duo. Unum est, concilium generale sine Pontifice, id est sine illius facultate et approbatione, non posse privilegio renunciare. Hoc certum est multis de causis. Primo quia concilium generale nihil potest facere sine approbatione Pontificis, cuius auctoritate congregari debet, et continuari. Quod si contingat, Sede apostolica vacante, congregari concilium (quod fieri non debet, nisi quando ratione schismatis non possit electio veri ac certi Pontificis aliter fieri), tale concilium non potest aliquid de statu universalis Ecclesiae immutare; et ideo multo minus posset huic privilegio renunciare, ideoque talis renunciatio non solum a futuro Pontifice facile revocari posset, sed etiam a principio esset invalida tanquam sine potestate facta.

Secundo quia talis renunciatio est contraria iuri Pontificis duplici modo. Nam et est contra ius canonicum latum, vel approbatum a Pontificibus, cui nullum concilium sine Papa potest derogare. Et praeterea est contra iurisdictionem Papae, privaretur enim per talem renunciationem illa singulari et suprema directa iurisdicione, quam super totum clerum etiam in causis temporalibus habet. Tertia et optima consideratio, quae rationem dubitandi solvit, est, quia hoc privilegium est concessum statui clericali ab ipso Christo, non absolute ratione talis communitatis, sed quatenus est specialis familia Christi Filii Dei naturalis, ut supra visum est. Estque omnino verum, sive haec exemptio dicatur esse immediate de iure divino, sive mediante iure canonico; nam utrumque ius, imo etiam ius civile hoc praecipue in toto collegio ecclesiastico consideravit, ut privilegium hoc ei concederet, atque ita magis in Christi Dei honorem, quam in ipsorum hominum commodum hoc ius introductum est. Propterea enim dixit Imperator in l. *Sancimus*, Cod. de sacrosanct. Eccles. *Cur non facimus discrimen inter res divinas et humanas? et quare non competens praerogativa caelesti favori conservetur?* Et in l. *Generaliter*, Cod. de episcop. et clericis: *Propter hoc eis beneficium indulgemus, ut omnibus aliis derelictis, Dei omnipotentis ministeriis inhaereant.* Quia ergo totum collegium ecclesiasticum, seu concilium generale non potest iuribus ipsiusmet Christi derogare, neque illa, quae in Dei cultum et honorem inducta sunt, tollere, ideo non potest huic privilegio renunciare. Sicut etiam inter homines non posset familia principis, cardinalis, aut episcopi renunciare sine consensu eius privilegio in peculiarem honorem vel decentiam Domini, ipsi familiae concesso.

9. Atque hinc ulterius addimus, etiam concilium cum Pontifice, id est cum eius consensu et approbatione, non posse huic privilegio renunciare. Hoc

mihi satis probat ratio proxime facta, quia privilegium familiae Christi, qua talis est, a nemine potest sine consensu ipsiusmet Christi renunciari. Neque satisfaciet, qui dixerit, consentiente Papa, consentire Christum per Vicarium suum, quia non est verisimile, potestatem Papae extendi ad huiusmodi consensum loco Christi praestandum, quia non est data ei potestas in destructionem, sed in aedificationem; talis autem renunciatio prorsus in destructionem esset. Unde confirmatur; nam supra dicebamus, non posse Papam revocare hoc privilegium, quia non potest habere iustam causam, vel rationem, et quia esset contra praeceptum divinum saltem in generali, et ideo semper esset in destructionem; ergo neque cum concilio potest facere validam talem renunciationem, neque interpretari, Christum in eam consentire; nam eadem est ratio, et quoad effectum eodem revolvitur, et quia consensus ipsius cleri parum in hec operari potest, cum ad Christi honorem et Dei cultum praecipue intendatur. Ac denique quia quod potest in Ecclesia facere Papa cum concilio generali, potest etiam facere se solo, quia non est minoris potestatis; ergo si non potest solus e medio tollere hoc privilegium per modum abrogationis, neque etiam cum concilio potest illud tollere per modum renunciationis. Hoc autem de integra seu totali renunciatione intelligendum est; nam in aliqua particulari causa vel materia, consentiente Pontifice, fieri posset, quia potest ad hoc interdum sufficiens ratio et causa intervenire. Ideo namque etiam diximus, posse hoc privilegium restringi, aut in particulari minui per solius Pontificis potestatem, facilius ergo fieri poterit per modum renunciationis, quando pars ipsa, quae laedi videtur, iuri suo cedit; imo propter hoc verisimile est, tunc minorem causam posse sufficere.

CAPUT XXXII.

Utrum privilegium clericorum consuetudine amitti, vel minui possit.

Summarium

1. Probatur in primis assertio de non usu. — 2. Probatur secundo de propria consuetudine. — 3. Prima ratio. — 4. Secunda ratio. — An consuetudo contra ius canonicum praevalere valeat. — Ratio dubii, et confirmatio. — 5. Praemittuntur duo modi, quibus aliqua lex potest consuetudine abrogari. — 6. Enodatio huius dubii. — 7. Etiam quoad partem per consuetudinem haec immunitas abrogari nequit. — 8. Obiectio. — 9. Responsio. — 10. Ratio pro parte negativa. — 11. Sententia auctoris. — 12. Respondetur rationi oppositae sententiae. — 13. Obiectio. — Responsio. — Reiicitur. — 14. Contra immunitatem consuetudo praescribere non potest. — Duplex ratio. — 15. Tertia ratio.

1. Respondeo, exemptionem clericorum nulla consuetudine amitti, vel diminui posse. Ut difficultatem huius assertionis attingamus, distinguenda est propria consuetudo privilegio contraria a non usu privilegii; utrumque enim solet sub consuetudine late sumpta comprehendi. In praesenti autem certum est, hoc privilegium non amitti, vel diminui per purum non usum, qui contrarium usum non includat. Probatur, quia privilegium non amittitur per non usum, nisi in vi tacitae renunciationis, vel ratione praescriptionis alterius contra privilegiatum: sed neuter modus hic habet locum. De priori probatur ex dictis, quia in hoc privilegio non habet locum expressa renunciatio; ergo multo minus tacita; ergo non usus nihil operari potest contra hoc privilegium in vi tacitae renunciationis. Altera pars probatur, quia si non usus sit mere negativus, sine aliquo usu contrario iuri alterius partis, cui privilegium videtur praeiudicium afferre, non potest induci praescriptio, ut in tractat. *de Legibus* lib. VIII, cap. XXXIV. probavi, quia est contra rationem et definitionem praescriptionis; ergo neque hoc modo potest in praesenti sufficere non usus sine contrario usu. Eo vel maxime, quod statim generaliter ostendimus, nullam praescriptionem humanam contra hoc privilegium praevalere posse.

Assertio ergo etiam de propria consuetudine huic privilegio contraria intelligenda est. Et ita est communiter recepta per canonistas in cap. *Clerici*, de iudiciis, ubi Abbas n. 5, Decius n. 14, Ripa in cap. *Decernimus* de iudiciis, n. 15, Probus in cap. 2. de Probat. ubi assertionem ad immemorabilem consuetudinem extendit. Tradit etiam Rota tit. de Consuetud. in Antiquit. decis. 3, et 10, alias 123, et 840. Idem Bartolus in l. *De quibus*, ff. de Legibus, n. 5, Rochus Curtius in cap. ultim. de consuet. et Gregorius Lopez in l. 2, tit. 2, part. 1, n. 6, Navarr. in cap. *Cum contingat*, de rescript. remed. primo, et Stephanus Aufrer. in tract. de potest. civil. supra ecclesiasticam regul. 1, et 2. Addit vero ibi plures limitationes, seu exceptiones, quas omitto, quia nullam propriam exceptionem censeo esse admittendam, ut ex discursu huius capitis, et ultimi constabit.

2. Probatur autem assertio ex dicto capite *Clerici*, de iudiciis, ubi dicitur, cum canones generaliter tradant: *Ut de omni crimine clericus debeat coram ecclesiastico iudice conveniri, non debet in hac parte canonibus ex aliqua consuetudine praeiudicium generari.* Ubi licet videatur sermo esse tantum de privilegio fori in criminalibus, nihilomi-

nus ab omnibus de tota immunitate ecclesiastica intelligitur; tum quia ratio textus in quacumque materia huius exemptionis aeque procedit, ut Panormitanus et Decius notarunt; tum etiam quia alii canones absolute de libertate ecclesiastica loquuntur, ut cap. *Cum terra*, de elect. ubi damnatur quaedam consuetudo, *quia in gravamen et perniciem ecclesiasticae libertatis redundabat*. Idemque sumi potest ex cap. *Ad nostram*, et cap. *Cum inter*, de consuetud. et notat Glossa ultim. in dicto cap. *Clerici*. Denique aperte probatur assertio ex Authentica *Cassa*, Cod. de sacrosanct. Eccles. ubi omnis consuetudo contra libertatem ecclesiasticam cassa et irrita denuuciatur; quae Authentica sumpta est ex constitutione Friderici, quam tanquam *in aeternum valituram* Honorius III. confirmavit. Unde idem Honorius in cap. *Noverit*, de scntent. excommunicat. excommunicat omnes, qui consuetudines introductas contra ecclesiasticam libertatem servari fecerint.

3. Ratio autem huius assertionis in primis reddi potest ex illo fundamento, quod haec exemptio est de iure divino, contra quod non potest consuetudo humana praevalere. Quia vel illud divinum ius est naturale, et sic consuetudo illi contraria est iniqua, utpote rationi contraria, et ideo non potest ius inducere, vel auferre, iuxta cap. ultim. de consuetud. Si autem ius illud est divinum positivum, non possunt voluntates humanae, vel actiones earum, quantocumque tempore vel numero multiplicentur, contra Christi voluntatem praevalere, aut quod ipsa statuit manere. Sed licet haec ratio vera sit, non est illi soli insistendum; tum ut ex variis capitibus magis fiat certa et indubitata probatio; tum etiam quia citati canones aliam rationem indicant, quae in dicto cap. *Ad nostram*, his verbis explicatur: *Attendentes, quod consuetudo, quae canonicis obviat institutis, nullius debeat esse momenti*, etc. Eademque insinuatur in dicto cap. *Clerici*, cum in eius principio praemittitur, *in canonibus generaliter tradi*, etc.

4. Est ergo secunda ratio principalis, quia talis consuetudo est iuri canonico valde contraria, et ideo non potest contra illud praevalere, quia inferior non potest ius superioris abrogare. Statim vero insurgit difficultas, quia consuetudo potens est ad derogandum iuri humano, ut est constans in materia de Legibus; sed canones tantum constituunt ius humanum; ergo non satis est, consuetudinem hanc esse contra canones, ut non possit contra canones praevalere, et ius per illos inductum auferre. Nam si in aliis materiis iure canonico prohibitis id potest facere consuetudo, cur non in ista? Et confirmatur, quia consuetudo sufficit ad obtinendam iurisdictionem, et consequenter etiam ad amittendam, vel ad inducendam etiam subiectionem, quia haec inter se cohaerent; ergo hoc modo poterit etiam in praesenti haec consuetudo tollere, vel minuere exemptionem clericorum.

5. Ad explicandam ergo vim huius rationis, oportet ex materia de legibus supponere, duos esse modos, quibus legi humanae, vel privilegio potest per contrariam consuetudinem derogari, scilicet vel per modum abrogationis, seu retractationis legis, vel per modum praescriptionis contra legem, vel contra ius per illam concessum. Inter quos modos variae constitui solent differentiae: duae vero sunt, quae praesenti instituto deserviunt. Una est, quod derogatio per modum revocationis legis incboari potest, et paulatim fieri per actus malos, et mala fide contra legem factos; praescriptio autem requirit bonam fidem, ut est notum, praesertim secundum ius canonicum. Altera differentia est, quod derogatio legis, quando priori modo per consuetudinem fit, innititur voluntati legislatoris, quam vel tacite, vel expresse consentiendo consuetudini, mutat, et suam legem revocat; quando vero derogatio fit per modum praescriptionis, non fundatur in peculiari voluntate legislatoris, neque expressa, neque tacita, sed in aliquo alio iure positivo, quo talis praescriptio concessa est, ut late in lib. VII. *de Legibus* declaratum est.

6. Prius ergo probatur assertio de priori genere derogationis, variis modis. Primo ex hac secunda differentia, seu conditione requisita, ut consuetudo deroget legi. Nam in praesenti materia necessarius est consensus Pontificis; sed ipsemet Pontifex non potest voluntate sua huic privilegio derogare sine alia causa, ut supra ostensum est; ergo multo minus id poterit facere consuetudo, accipiendo vim et efficaciam a voluntate Pontificis, quia talis voluntas nec praesumi potest, nec si daretur, sufficeret. At haec ratio habet quidem vim quoad abrogationem totius privilegii, etiam si non fiat pro tota Ecclesia, sed in aliqua provincia, aut dioecesi, in qua talis consuetudo cogitetur; quia revera etiam similis abrogatio totius immunitatis in aliquo loco Ecclesiae esset valde iniuriosa toti statui clericali, et scandalosa Ecclesiae, et non posset esse in aedificationem, sed in destructionem; et ideo verisimillimum est, etiam hoc modo non posse a Pontifice fieri, certiusque credimus, non permissurum Deum, ut id faciat Pontifex.

Addimus vero, licet fingatur casus, in quo ad vitanda maiora mala hoc possit Pontifex in aliqua provincia permittere, nihilominus nunquam posse per solam consuetudinem id fieri, quia talis consuetudo de se valde irrationabilis est, et multum derogans iuri divino, et nunquam potest praesumi, tacitam

voluntatem Pontificis illi assistere; quia in re tam ardua, et quae vix aut ne vix quidem potest honestari, non potest praesumi consensus Pontificis, nisi praecedente causae cognitione, mageaque deliberatione; et ideo necessarius semper erit expressus consensus, et tunc ratione illius fiet abregatio pro tali loco, non ratione consuetudinis. Verumtamen non ita urget haec ratio in derogatione immunitatis partiali seu in aliqua parte materiae, ut in aliquo actu iurisdictionis, vel in aliquo tributo, etc. quia haec derogatio fieri potest interdum per Pontificis privilegium, quod est privata lex; quidquid autem fieri potest per legem humanam, introduci consuetudine potest, et ubi voluntas expressa potest esse honesta, et efficax, etiam tacita esse poterit.

7. Nihilominus tamen assertio posita etiam de propria derogatione in particulari materia procedit; uam in hoc sensu sine dubio loquuntur iura et doctores, et ideo in hoc aliae rationes reddendae sunt. Una est, quia ius canonicum propter rei gravitatem et maiorem immunitatis incolumitatem non solum prohibet quemlibet actum illi contrarium, sed etiam abrogat omnem consuetudinem libertati ecclesiasticae contrariam, ut constat ex citatis decretis, et ex multis aliis sub titulis de immunitate ecclesiarum. Quoties autem lex non solum prohibet actum, sed etiam abrogat consuetudinem, non potest per consuetudinem derogari, quia lex ipsa praevenit, ut sic dicam, et vires abstulit consuetudini ad derogandum se, alias inutilis esset illa clausula; quod dicendum non est, cum saepissime addatur in legibus tam civilibus, quam canonicis, non solum de praeterita consuetudine, sed etiam de futura. Propter quam rationem videtur esse illud principium communiter receptum in materia de Legibus.

8. Sed fieri potest communis replica, quia illamet lex abrogans futuram consuetudinem contrariam, est humana; ergo potest per posteriorem consuetudinem abrogari, sicut potest per aliam posteriorem legem scriptam tolli; nam voluntas principis mutabilis est, et ideo sicut per expressam, ita et per tacitam posteriorem voluntatem mutari potest. Neque propterea erit illa clausula supervacanea, quia saltem operabitur, ut consuetudo non possit praevalere contra talem legem, sine certa scientia, et patientia principis; nihilominus tamen valore poterit, illa interveniente, quia illa scientia et patientia principis mutationem voluntatis eius indicat. Ergo in praesenti etiam materia poterit consuetudo praevalere contra canones, non obstante illa clausula.

9. Respondemus in primis, admissa illa generali doctrina, obiectionem tantum procedere de possibili; de facto vero non recte applicari, quia certissimum est, nunquam intervenire in hac materia tacitum consensum apostolicae Sedis, cuius auctoritate talis consuetudo iure communi prohibita est. Assumptum probatur, quia semper apostolica Sedes per sententias, vel per expressa edicta bis consuetudinibus contra libertatem ecclesiasticam resistit, et specialiter in Bulla Coenae singulis annis eas revocat, vel potius irritas esse declarat; ergo nunquam potest praesumi tacitus consensus Pontificis. Nam licet fortasse interdum non ignoret, multa per consuetudinem fieri in aliquibus locis contra libertatem ecclesiasticam, quae non punit, sed quodammodo tolerat, non ideo est, quia consentiat, sed quia sine periculo maioris mali non potest efficacius resistere, et ideo non consentit, sed permittit.

Accedit praeterea alia ratio, quia ius canonicum non solum prohibet consuetudines contra exemptionem ecclesiasticam, sed etiam reprobat illas; quod maius est. Nam potest lex prohibere consuetudinem, non quia per se irrationabilis sit, sed quia propter alias rationes expedit, illam non permittere, et tunc dici potest consuetudo irrationabilis, quia prohibita, non autem prohibita, quia irrationabilis: aliquando vero lex prohibet consuetudinem, quia supponit, illam esse irrationabilem; quod censetur facere, quoties prohibendo consuetudinem declarat, esse irrationabilem, addendo esse *corruptelam*, vel *contra nervum disciplinae*, aut esse *abusum*, vel quid simile, ut constat ex toto titulo de Consuetudine. Hoc ergo posteriori modo prohibet ius canonicum consuetudines contra libertatem ecclesiasticam, ut omnes sumunt ex cap. 1. de Consuetud. ubi Gregor. ait: *Consuetudines, quae ecclesiis gravamen inducere dignoscuntur, nostra nos decet consideratione remittere*, id est non permittere, seu dissolvere, aut irritare, utique tanquam irrationabiles; hoc enim indicat verbum *decet*, quia illas tolerare esset indecens. Et c. *Ad nostram*, eodem tit. dicitur talis consuetudo *minus rationabilis*, *et canonicis obvians institutis*, et proinde nullam habere firmitatem. Item leges omnes contrariae immunitati ecclesiasticae tanquam irrationabiles reprobantur, ut constat ex pluribus decretis de immunit. eccle-siar. eadem autem ratio est de consuetudine, nam aequiparatur legi. At vero iuxta doctrinam recepta consuetudo reprobata per legem numquam potest contra legem praevalere. Quia ut consuetudo legi deroget, rationabilis esse debet, iuxta cap. ult. de Consuet. omnis autem consuetudo, quam lex praesertim canonica ut irrationabilem reprobat, vere irrationabilis habenda est, quia iuris declaratio authentica est; ergo.

10. Sed in hac ratione, quae in hac materia ex praecipuis est, occurrit difficultas, quia licet respectu consuetudinis totam exemptionem abrogantis ef-

ficacissima sit, quia talis consuetudo statim praesefert absurditatem et indecentiam, propter quam diximus, etiam per legem scriptam talem abrogationem fieri non posse; nihilominus non videtur universe procedere de omni consuetudine particulari in una materia, vel causa, haec enim non semper irrationabilis est. Quod probatur, quia per legem scriptam saepe fieri potest iuste et prudenter talis derogatio: ergo signum est, derogationem ipsam non esse irrationabilem; ergo nec consuetudo illam introducens erit irrationabilis, quia ex ipsa materia et singulis actibus habet consuetudo quod rationabilis vel irrationabilis sit. Unde tali consuetudini non poterit obesse ius positivum declarans, seu reprobans consuetudinem contrariam libertati ecclesiasticae, ut irrationalem, quia illud ius non facit consuetudinem esse irrationabilem, sed supponit talem esse, et ideo illam reprobat, ut diximus; ergo non cadit nisi in eam consuetudinem, quae re vera omni ratione destituitur. Unde fieri potest, ut aliqua consuetudo, quae in uno tempore irrationabilis est, in alio mutatis rebus ratione sufficienti honestari possit. Et similiter consuetudo aliqua, quae respectu Ecclesiae regulariter irrationabilis est, in aliqua provincia potest habere peculiarem et sufficientem rationem; ergo pro tali tempore vel pro tali loco non censebitur talis consuetudo reprobata per legem absolute et generatim loquentem; ergo idem contingere potest in hac materia exemptionis. Atque ita sentire videntur multi auctores approbantes et defendentes aliquas consuetudines contrarias immunitati, praesertim Cover. in Practicis, q. 31, et Iulius Clerus lib. 5, § ult. q. 36, n. 3, Ioannes Garsia de Nobilit. gloss. 9, n. 44. et sequentibus, et multi alii, qui in hanc partem potissime inclinant, ut particulares quasdam consuetudines diversorum regnorum tueantur.

11. Nihilominus dicendum censeo, omnem consuetudinem, sive generalem sive particularem, contrariam libertati ecclesiasticae esse irrationabilem et in iure reprobatam, ac subinde non posse privilegio immunitatis aliqua ex parte derogare. Haec est sententia communiter recepta a theologis, et iurisperitis in locis allegatis, et aperte colligitur ex decretis citatis. Non enim loquuntur de consuetudine abrogante totam immunitatem clericorum, vel in tota materia eius, vel in omnibus criminibus, vel omnibus causis civilibus, vel alia simili magna parte exemptionis; quia nunquam tales consuetudines fuerunt in regnis catholicis a multis annis introductae, vel etiam intentatae, neque hoc auctores canonum ignorabant. Loquuntur ergo de particularibus, ut attente legenti textus ipsos constabit. Et specialiter notari potest lectio integra dicti cap. *Clerici*, sic enim habet: *Clerici maxime in criminalibus causis in nullo casu possunt ab aliquo, quam ab ecclesiastico iudice condemnari, etiam si consuetudo regia habeat, ut fures a iudicibus saecularibus iudicentur.* Ubi constat, particularem consuetudinem non potuisse universali privilegio ex parte derogare; eadem autem est ratio de aliis similibus, quia etiam in illa particulari consuetudine posset ratio aliqua honestatis considerari. Et hoc maxime confirmant variae prohibitiones, quae in Bulla Coenae quotannis fiunt omnium fere actuum, per quos huiusmodi particulares consuetudines introduci possunt, et renovantur iura tales actus et consuetudines reprobantia. Rationem autem huius veritatis et dictorum iurium, respondendo ad difficultatem positam, reddemus.

12. Ad obiectionem ergo in primis responderi posset iuxta aliquorum opinionem, consuetudinem semel per legem reprobatam non posse amplius praevalere, aut rationabilem reputari propter quamcumque materiae mutationem, vel novam circumstantiam successu temporis, aut in diverso loco exortam. Sententia tamen haec generatim sumpta rigorosa est et non necessaria. Nihilominus vero in praesenti materia est valde probabilis, tum quia vix potest mutatio esse tanta, ut sit conveniens Ecclesiae fieri talem exemptionis diminutionem, vel derogationem, tum etiam quia licet fortasse in aliquo loco expediat, non inde statim sequitur, ibi esse consuetudinem rationabilem: nam cum hoc privilegium toti collegio clericorum concessum sit, fieri potest, ut illi non expediat, et ut pars secundum rectam rationem propter bonum totius aliquid incommodi sustinere teneatur. Tum praeterea quia haec materia odiosa est laicis, et ideo est morale periculum ne huiusmodi mutationes, vel novae rationes ad honestandam talem consuetudinem sine sufficienti causa excogitentur, vel exaggerentur. Imo, ut experientia docet, in omnibus consuetudinibus, quas iuristae defendere conantur, revera non inveniuntur novae rationes, praeter eas, quae vel sunt intrinsecae tali materiae, vel facile potuerunt a Pontificibus considerari, quibus non obstantibus, propter graviores rationes ad bonum religionis, ad vitanda maiora incommoda clericatus pertinentes, tales consuetudines irrationabiles iudicarunt; ergo nunquam potest aliqua talis consuetudo in particulari rationabilis censeri.

Potestque hoc amplius declarari, distinguendo inter derogationem aliquam, seu diminutionem exemptionis, et modum introducendi illam per consuetudinem. Fieri enim potest, ut aliqua diminutio exemptionis expediat, et nihilominus modus introducendi illam per solam consuetudinem non expediat,

propter moralia pericula, quae modo dicebamus. Sicut interdum expedit, clericos contribuere ad aliquos sumptus communes civium, et nibilominus propter excessus vitandos statuerunt Pontifices, ne, ipsis inconsultis id fieret; unde si aliter fiat, non rationabiliter fit, etiamsi contributio ipsa rationabilis esse videatur. Sic ergo, licet diminutio exemptionis in aliquo casu vel loco sit rationabilis, consuetudo nibilominus erit irrationabilis, quia modus ille introducendi derogationem privilegii est periculis expositus et, ut ita dicam, temerarius, meritoque ut talis reprobatus. Unde facile solvitur quaedam obiectio supra facta ex aequiparatione legis, seu privilegii, et consuetudinis; fieri enim potest, ut superior in aliqua materia possit communi iuri per privilegium, seu specialem legem derogare, et quod per consuetudinem solam fieri convenienter non possit, quia nimirum, ut derogatio convenienter fiat, maior consideratio et deliberatio necessaria est, quam in sola consuetudine esse soleat. Et propterea in Bulla Coenae postulatur in hac materia expressus et specialis consensus Pontificis, quia regulariter datur cum maiori causae cognitione, aut deliberatione, quam tacitus.

Ultima ratio pro hac parte addi potest, quia omnis consuetudo, quae contra immunitatem introduci solet, est consuetudo laicorum, utique principum, vel iudicum exercentium actus iurisdictionis in clericos. At consuetudo laicorum, licet possit iuri civili derogare, non tamen iuri canonico, neque etiam potest clericis aliquod detrimentum inferre; ergo neque potest huic privilegio derogare. Minor certa est, quia non plus potest consuetudo, quam lex ceteris paribus; sed lex civilis non potest derogare iuri canonico, nec potest clericis gravamen imponere, vel praeiudicium afferre; ergo nec consuetudo laicorum haec potest. Probatur consequentia, quia consuetudo laicorum est mere civilis, et in sola auctoritate civili et temporali nititur. Unde est communis doctrina iurisperitorum, consuetudinem laicorum non posse clericos obligare, ut videre licet in Innocentio in Rubric. de Consuetudin. num. 6, et Panormitano cap. *Quod clerici*, de foro competent. n. 2, Felin. in cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, de Constitut. n. 100, Hostiens. in Sum. tit. de consuetud. § *Et de virtute*, versu *Sed pone*, et aliis, quos refert Azor, tom. 1, lib. 5, cap. 18, quaest. 12. Qui varia iura allegant, quae magis loquuntur de lege, vel statuto civili, sed per aequiparationem inducuntur, ut cap. 1, dist. 10, et dictum cap. *Ecclesia*, de Constit.

Addunt praeterea, hoc maxime procedere, quando talis consuetudo laicorum derogat Ecclesiae libertati. Quod etiam notavit Bartolus in l. 1, Cod. de Summa Trinit. et l. 2, Cod. de legibus, et l. *De quibus*, ff. de Legibus, et per argumentum ab speciali probari potest ex cap. ultim. *de vita et honest. cleric.* ubi in speciali casu, in quo clerici abutuntur privilegio exemptionis, et negotiationibus saecularibus ad lucrandum implicantur, permittit Pontifex, *ut de suis facultatibus statutis et consuetudinibus patriae subiaceant, cum facto*, inquit, *privilegium abiiciant clericale*: ergo extra huiusmodi casum non potest consuetudo clericos gravare. Imo adverto, etiam in illo casu necessariam fuisse pontificiam declarationem et prohibitionem. Considero etiam, quoad hunc effectum, consuetudinem et legem sive statutum civile ibi aequiparari.

13. Dices, interdum fieri posse, ut consuetudo non tantum laicorum sit, sed etiam clericorum, ut si non coacte, sed voluntarie laicorum consuetudinem observent, eorum adeundo iudicia, vel tributa solvendo, vel in aliis similibus cooperando, tunc enim consuetudo erit mixta, seu communis laicis et clericis, quae etiam in ecclesiasticos vim habet. Ad hoc Covarr. in dicto cap. 31. concedit, In eo casu consuetudinem, quantum est ex hoc capite, posse derogare ecclesiasticae libertati, si aliqui rationabilis sit. Sed in primis existimo, talem consuetudinem vix posse moraliter inveniri, quia licet unus, vel alius clericus interdum voluntarie consentiat huiusmodi violentiis laicorum, rarissime contingit, et nunquam dici potest per modum consuetudinis fieri. Addo vero, etiam si talis consuetudo fingatur, sententiam Covarruviae falsum esse in hac parte. Primo, quia consensus clericorum nihil potest ibi operari; nam est quaedam privata renunciatio privilegii, quae ut diximus, nulla est et nullius efficaciae, ideoque ad introducendam consuetudinem valere non potest, ut recte notavit Felinus supra cum Paulo de Castro cons. 59. Secundo, quia tali consensui clericorum nunquam assistit voluntas expressa vel tacita Pontificis, sine qua non potest voluntas clericorum, quantocumque tempore operetur, iuri pontificio derogare; ergo neque ille consuetudo mixta potest habere hunc effectum. Antecedens quoad utramque partem in superioribus declaratum et probatum est. Consequentia vero est evidens, quia id, quod additur ex parte clericorum illi consuetudini mixtae, nullum valorem vel efficaciam eidem addere potest. Quocirca cum dicitur consuetudo mixta posse operari in rebus vel personis ecclesiasticis, intelligendum est de consuetudine, quae non praeiudicat sacris canonibus, vel si praeiudicat, in illam Pontifex consentit, saltem tacite; in praesenti autem materia necessarius esset expressus consensus, ut supra dixi. Tum quia ipsi Pontifices ita voluerunt, et declararunt, tum etiam quia in hac materia non po-

test praesumi tacitus consensus, quia et est valde odiosa pontificibus, et quia vix posset talis consensus tacitus sine maiori cognitione caussae prudenter et licite dari, quoties autem consensus non esset prudens et honestus in principe, non praesumitur.

14. Quia vero hic consensus necessarius non est in abrogatione legis, quae fit per modum praescriptionis, ideo probandum superest aliud membrum, quod supra posuimus, nimirum, etiam per viam praescriptionis non posse consuetudinem immunitati ecclesiasticae praeiudicium afferre. Probatur autem primo, quia nulla consuetudine praescribitur, nisi intercedat bona fides, ut nunc suppono; hic autem non potest bona fides intercedere; ergo neque potest praescribi. Probatur minor, quia talis consuetudo irrationabilis est, et iure canonico reprobata; quod adeo notum est, ut non possint principes vel iudices saeculares praetextu ignorantiae probabilis excusari; ergo semper actus talis consuetudinis sunt illiciti, ac proinde mala fide facti; ergo non possunt praescriptionem inducere. Secundo, quia non potest exemptio aliqua ex parte diminui, nisi acquiratur iudici laico iurisdictio aliqua in clericum, quam antea non habebat, quia sicut exemptio est liberatio a iurisdictione, et consequenter est diminutio iurisdictionis in alio; ita e converso non potest exemptio diminui ex parte clerici, quin ex parte magistratus saecularis iurisdictio augeatur. Sed laici non possunt sola praescriptione iurisdictionem supra clericos acquirere; ergo nec clerici possunt propter praescriptionem laicorum aliquid de suo privilegio amittere. Maior probatur primo ex communi sententia iuristarum dicentium, laicos non posse praescribere spiritualia, vel quae spiritualia concernunt, quatenus illis annexa sunt, ut non potest laicus praescribere ius conferendi beneficium, et similia, quae notant Panormitanus in cap. *Novit*, de iudiciis, n. 22, et ibi Decius, n. 12, et Ioan. Andr. in cap. 2. de Praebend. in 6, et alii in cap. 2. de poenitent. et remiss. in 6. Qui textus solet ad hoc induci, quatenus dicit, facultatem eligendi confessorem non posse praescriptione acquiri; nam videtur esse eadem ratio de ceteris rebus spiritualibus, et in praesenti de iurisdictione supra clericum, quae licet in se temporalis videatur, quatenus cadit in clericum, spiritualis concernit.

Ratio autem reddi potest vel eadem, quae tacta est, quia actus praecedentes ad talem praescriptionem nunquam possunt bona fide fieri, vel quia praescriptio requirit personam capacem illius rei, quam debet praescribere, laicus autem non est capax administrationis rerum, vel personarum spiritualium, et ideo non potest ius in illas praescriptione acquirere; quam rationem attingit Panormitanus supra. Intelligi autem debet de capacitate non absolute, sed secundum ordinarium ius; nam laicus non est omnino et absolute incapax alicuius ecclesiasticae administrationis, vel potestatis in clericum. Iure autem communi et potestate ordinaria laicus censetur incapax, quia ex se nullam habet proportionem, et omnia iura illum excludunt, ideoque sola praescriptio non sufficit sine expressa voluntate et concessione summi Pontificis. Et in his casibus recte dicunt iuristae, multa posse privilegio concedi, quae consuetudine praescribi non possunt, argumento cap. *Quanto*, de consuetudine.

15. Unde etiam potest addi tertia ratio, quia omnis praescriptio requirit iuris adminiculum, per quod aliquo modo princeps concedat vel dominium rei praescribendae, vel iurisdictionem, si illa est praebenda, quia mutatio illa, seu acquisitio, quae fit in praescriptione, non potest fieri sine auctoritate et voluntate alicuius superioris. In praesenti autem nullum est ius quod tali praescriptioni adminiculum praebeat; nam ius civile nihil in hoc potest, ius autem canonicum omnino resistit, et voluntas Pontificis omnibus modis ei opponitur; ergo non habet locum praescriptio in praesenti materia. Ex dictis ergo satis constat, nullam consuetudinem, etiam si immemorialis sit, ullo modo contra immunitatem ecclesiasticam praevalere posse. Ita enim auctores citati conclusionem interpretantur, et rationes et iura adducta in eodem sensu illam confirmant, et difficultates, quae contra illam occurrere possunt, probando assertionem, expeditae sunt. Solum obiici solent quaedam peculiares consuetudines aliquorum regnorum, quae licet sint contra immunitatem ecclesiasticam, sine scrupulo a magistratibus laicis observantur. Ad illas vero possemus uno verbo respondere, illas consuetudines non ad ius, sed ad facta hominum pertinere, propter quae veritatem negare non possumus, neque illorum rationem aut excusationem dare tenemur, sed ad illos hoc spectat, qui consuetudines illas observant, fortasse tamen in capite ultimo pauca de illis adiiciemus.

CAPUT XXXIII.

Quibus modis immunitas ecclesiastica possit violari.

Summarium

1. Violatio immunitatis ecclesiasticae est ex se mala, ac proinde est grave peccatum; est contra iustitiam; includit culpam sacrilegii. — 2. Duplex modus violandi immunitatem. — 3. Quando percussio clerici sit privilegio fori contraria. — 4. Modi violandi hoc privilegium communes tam legibus quam factis hominum. —

5. Quando libertas ecclesiastica indirecte violetur. — 6. Prima opinio. — 7. Contrariam sententiam eligit auctor. — 8. Satisfit fundamentis oppositae sententiae.

1. Hactenus illa omnia, quae ad explicandam, et tuendam immunitatem ecclesiasticam, clericorumque exemptionem opportuna visa sunt, pro viribus explicare conati sumus, nunc duo tantum tractanda supersunt. Unum est, quod proposuimus, quibus modis immunitas haec violari soleat; aliud quibus modis excusari hoc crimen soleat. Circa primum supponimus, huiusmodi violationem ex se malam et ex genere grave peccatum esse, quia vel est immediate contra ius divinum, vel saltem contra ius canonicum sub gravissimis censuris et poenis hanc violationem prohibens. Et illo iure posito, est etiam contra iustitiam, quia et est usurpatio iurisdictionis non habitae, et est coactio aliqua, vel exactio sub titulo potestatis legitimae, sine vera iurisdictione, ac potestate facta. Denique includit etiam culpam sacrilegii, quia iniuria illa circa personas vel materiam sacram versatur, et quia prohibitio illa intuitu religionis et divini cultus facta est. De hac ergo culpa quoad speciem et gravitatem eius nihil superest dicendum; nam suppositis, quae de iure huius immunitatis hactenus dicta sunt, gravitas et species culpae clara est, si de violatione immunitatis constet. Quia vero haec violatio variis modis fieri potest, et in aliquibus obscura esse potest transgressio, seu violationis ratio, ideo de hac varietate, quae in modis violandi libertatem esse potest, pauca dicemus. Et quia interdum actio, quae contra libertatem ecclesiasticam esse videtur, excusationem aliquam, veram, vel praetensam habere solet; ideo de his excusationibus nonnulla in sequenti capite expendemus. Videbatur autem consequens, ut poenas et censuras, quae per hanc transgressionem incurruntur, explicaremus; quia vero in libro *de Censuris* sufficienter de illis diximus, ab earum tractatione in praesenti abstinemus.

2. Primo ergo possumus duos modos distinguere, quibus immunitas clericorum violari solet, scilicet vel legibus, vel actionibus; hos enim duos modos multa iura indicant, et poenis diversis puniunt. Prior est, quando principes vel magistratus civiles leges vel statuta condunt contraria ecclesiasticae libertati. Quod duobus etiam modis contingere potest. Primo, quia lex specialiter dirigitur ad personas, vel res ecclesiasticas, vel licet lex generalior fit, ad eas peculiariter extenditur. Talis enim lex eo ipso repugnat libertati ecclesiasticae, etiamsi id, quod disponit, non sit contra Ecclesiae commoda; imo etiam si alioqui esset rationabilis dispositio talis legis, et Ecclesiae conveniens, si debita potestate lata fuisset. Ita sumitur ex cap. 2. de iudiciis, et cap. *Ecclesia sanctae Mariae*, et cap. *Quae in ecclesiarum*, de Const. et cap. *Bene quidem*, cum aliis, 96. dist. et est communis resolutio, ut supra tactum est, et latius in materia de legibus. Et ratio est, quia princeps laicus ferens talem legem, per ipsam se exhibet superiorem et legislatorem in rebus ecclesiasticis; ergo eo ipso per talem actum contra exemptionem agit. Et quia haec contrarietas non tam in obiecto legis, quam in ipso actu praecipiendi consistit, ideo vocari potest hic modus formaliter contrarius libertati ecclesiasticae. Et ob eamdem causam non habet locum hic modus laesionis, quando laicus privilegium concedit clericis, quia tale privilegium non includit praeceptum respectu privilegiati, neque per se est actus iurisdictionis, ut supra diximus.

Alio vero sunt leges, quae dici possunt contrariae libertati ecclesiasticae obiectivo, quia praecipiunt aliquid fieri, quod est contra statum ecclesiasticum, vel eius exemptionem, sive praeceptum dirigatur ad laicos respectu clericorum, ut verbi gratia, praecipiendo illis, ut a clericis exigant tributa, aut quid simile; sive dirigantur ad ipsos clericos, praecipiendo eis, ut solvant vectigal, vel coram iudice laico compareant, et tunc lex dici potest habere utramque repugnantiam, et formalem, et obiectivam. Et huiusmodi leges, quae obiective sunt contra libertatem ecclesiasticam, praecipue in iure prohibentur, et puniuntur, praesertim in cap. *Noverit*, de sentent. excommunicat. et in Authentica *Cassa et irrita*, Cod. de sacrosanct. Eccles. quamvis illa, et similia iura non immerito possint ad omnes leges quomodocumque contrarias libertati extendi, quia verba eorum generalia sunt.

3. Circa aliud vero membrum de violatione immunitatis per facta hominum solum occurrit adnotandum, sub illo nunc non comprehendi percussiones, seu violentas manus in clericum; nam licet actiones illae sint contra immunitatem generatim sumptam, non sunt contra privilegium fori, de quo nunc tractamus, sed contra privilegium canonis. Quod tamen intelligendum est de illis actionibus, quatenus in sola violentia et privata iniuria consistunt; nam si fiant sub titulo iurisdictionis et potestatis publicae, erunt contra privilegium fori, et habebunt utramque malitiam, ut si iudex saecularis, aut ministri eius per vim clericum detineant, et vinculis aut carceri tradant. Idemque iudicium est, servata proportione, de actionibus contra immunitatem ecclesiarum, quatenus sunt loca refugii, seu quatenus sunt loca sacra, quae per iniuriam, vel indecentes actiones violari non debent; nam si tales actiones fiant, non iurisdictionis titulo, sed per privatam iniu-

riam, seu malitiam, quamvis lato modo sint contra immunitatem, nihilominus sunt sacrilegis elterius rationis, ut in principio huius materiae diximus. Omnia ergo facta, quibus libertas ecclesiastica proprie laeditur, ad duo capita reducuntur, nimirum ad actiones forenses, et iudiciorum tam civilium, quam criminalium, quae circa clericos tanquam reos exercentur, et ad exactiones tributorum, vel coactiones, quae eisdem personis fiunt in aliquibus oneribus publicis eis imponendis. Et ita haec duo genera actionum specialibus poenis et censuris prohiberi solent in iure, in titulis de immunitate ecclesiarum, maxime vero in Bulla Coenae, clausula 15, 18, et 19.

4. Secundo distinguendi sunt alii duo modi violandi ecclesiasticam libertatem, qui tam in legibus, quam in factis possunt contingere, maxime vero in ferendis legibus civilibus libertati ecclesiasticae contrariis observari solent. Prior modus est, quando directe et manifeste aliquid fit, vel disponitur contra clericorum exemptionem, et de hoc modo nihil addere oportet, quia et per se facile cognosci potest, et ille maxime in iure reprobatur. Committitur enim quasi per expressam contradictionem, vel contrarietatem ad legem, quae iubet talem exemptionem servari. Ut si lex civilis directe praecipiat clericis, vel si iubeat, eos sub tributis comprehendi, vel si iudex laicus clericum ad comparendum coram se citari iubeat, et sic de ceteris. Alius modus est violationis indirectae, qui et difficilius cognoscitur, et eius malitia obscurior est. Habet tamen fundamentum in iure cap. ultim. de immunitat. ecclesiar. in 6, ubi dicitur, excommunicationem incurrere illos saeculares magistratus, qui laicis subditis suis praecipiunt, ne clericis vendant, aut ab illis ement, vel ne eorum triticum molant, aut aliqua similia obsequia eis exhibeant; et ratio redditur, *quia talia in derogationem ecclesiasticae libertatis praesumuntur.* Per quae verba declaratur, illam esse indirectam violationem libertatis ecclesiasticae, quia licet talia statuta, vel praecepta directe non ordinarentur ad clericos quoad verba, quoad intentionem vero, et effectum fraudulenter, ut ait ibi Glossa, transitum faciebant de persona ad personam, loquendo cum laico, et gravando clericum. Similis decisio est in cap. *Quanto* de privileg. ubi de quibusdam, qui cum non possent excommunicare monachos, excommunicabant eos, qui cum monachis communicerent, dicitur: *Privilegiorum non vim, et potestatem, sed verba servantes, monachos quodammodo excommunicant, quando aliis prohibent, ne cum ipsis communicent.* Et ita dicuntur ibi similia fieri in fraudem privilegiorum, ubi non tantum est sermo de proprio privilegio immunitatis ecclesiasticae, sed latius de quocumque privilegio, a fortiori tamen in praesenti definitio illa locum habet.

5. Hanc ergo fraudulentam et latentem laesionem ecclesiasticae libertatis indirectam vocemus, potestque describi, ut sit illa, quae fit per verba, vel actiones, quae licet versentur directe circa personas laicas, nihilominus ordinantur ad gravandum clericos; vel universalius dici potest, indirecte fieri violationem, quando verbis non apparet, tamen re ipsa fit. Sicut dicitur quis violare legem indirecte, qui legis verba complectens, contra legis nititur voluntatem, ut dicitur in regula ultim. de regulis iuris in 6. et in l. *Contra legem*, ff. de Legibus, et in l. *Non dubium*, Cod. de Legibus, quia vis, et potestas legis magis in voluntate iubentis, quam in verbis posita est. Haec autem fraus, seu indirectum gravamen multis modis fieri potest, qui non videntur posse sub numero certo comprehendi, quia per humanam sagacitatem et malitiam possunt facile multiplicari, ideoque prudenti iudicio, consideratis circumstantiis, discernendum est, an moraliter aequivaleant directis gravaminibus. Et quoad forum conscientiae pendere hoc multum potest ex intentione operantis seu praecipientis; nam si id faciat, ut quod sibi est directe prohibitum facere circa personam clerici, per illum circuitum, etiam invito clerico, consequatur, magnum signum est indirectae violationis.

6. Ut autem violatio haec indirecta et malitia eius magis explicetur, interrogari potest, an haec sit vera et in re ipsa subsistens violatio libertatis ecclesiasticae, malitiam eiusdem rationis et speciei participans; an vero sit tantum praesumpta, quia ex circumstantiis externis talis apparet, quamvis si animus vel intentio prava desit, talis in re ipsa non sit. Hanc enim posteriorem partem videtur docere Caietanus in Summa verbo *Excommunicatio*, cap. 31; ait enim, tunc legem civilem esse contra libertatem ecclesiasticam, quando per se et intentione sua contra illam tendit, quia voluntas et intentio distinguit maleficia, et quae sunt per accidens, sub artem non cadunt. Ad explicandum autem, quando lex civilis talis sit, adiungit, id non esse difficile scientibus, *idem esse per se, quod ex propria natura et intentione;* quod exemplis declarat dicens: *Sicut detractio contra famam, contumelia contra honorem, homicidium contra humanam vitam; ita statuere quod clericis non dentur decimae, aut eleemosynae, quod non possint iudicare in causis ecclesiasticis, quod solvant vectigalia de rebus suis absque negotiatione, et similia, est contra libertatem ecclesiasticam.* Quae omnia exempla, si quis ea recte consideret, ad directam oppositionem et violationem ecclesiasticae libertatis pertinent, atque ita indicat Caietanus, solam illam legem esse per se et natura sua

contra libertatem ecclesiasticam, quae directe contra illam disponit. Unde in eodem verbo cap. 37. ait, actiones prohibitas in dicto cap. ult. de immun. ecclesiar. in 6. non esse proprie contra libertatem ecclesiasticam, sed contra humanam societatem; quia vero in odium Ecclesiae fiunt, praesumi contra libertatem ecclesiasticam fieri.

Et hanc opinionem sequitur Navar. in Sum. cap. 27, n. 119, et 120. Fundantur primo, quia dictum c. ult. utitur verbo *praesumendi*, dicens: *Cum talia in derogationem ecclesiasticae libertatis praesumantur.* Secundo quia cum actio ipsa, seu verba legis directe non laedant libertatem, transgressio et derogatio pendet ex intentione facientis; si enim id faciat animo gravandi clericos, erit violatio libertatis; si autem id faciat propter suum commodum permittens gravamen aliorum, non erit contra libertatem, quamvis interdum esse possit contra caritatem, vel contra humanam societatem. Cum ergo de intentione non possit constare, neque etiam certo iudicari potest, sed ad summum praesumi violatio libertatis ecclesiasticae, quatenus talis intentio ex circumstantiis externis praesumi potuerit. Unde iuxta hanc sententiam, si contingat, veritatem non subesse praesumptioni, in conscientia non erit violatio libertatis.

7. Nihilominus contrariam sententiam veram censeo, quam aperte tenet Glossa in illo cap. ult. ibi communiter probata, et in dicto cap. *Quanto*, ubi bene Panormitanus. Sumitur etiam ex communi sententia Bartol. in Authentica *Cassa*, C. de sacrosanct. Eccles. et aliorum dicentium, omnem legis civilis dispositionem, per quam clerici redduntur timidiores, esse contra libertatem ecclesiasticam non praesumptive tantum, sed vere et proprie, ut in superioribus explicavimus. Probatur autem primo ex dicto cap. *Quanto*, de Privileg. ubi non dicitur, similes sententias, aut dispositiones legum praesumi, sed esse in fraudem privilegii, et per illas observari verba, non vim et potestatem privilegii; ergo si non servatur, violatur vis et potestas privilegii, haec autem est vera non praesumpta violatio. Unde argumentor secundo ex generali principio legis *Non dubium*, in quo Pontifex in illo textu fundatur. *Non dubium est, in legem committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem*, ubi non dicitur praesumi, committere in legem, sed certum esse committere, ut dicitur etiam in ultima regula iuris in 6; at committere in legem est contra legem peccare, aut agere, ut constat ex proprietate verbi latini et ex glossis, et communi expositione in citatis iuribus, praesertim ex Bart. in dicta l. *Non dubium*. Imo addit Glossa in c. *Si postquam* de elect. in 6. verbo *Mente*, eadem poena puniri, qui in legem committit per fraudem et sub verborum cortice, ac illum, qui aperte et directe contra legem agit; ergo eodem modo vere et proprie violat legem seu privilegium immunitatis, qui indirecte illam violat, quia in fraudem privilegii agit, ut in dicto cap. *Quanto* dicitur. Tertio est propria ratio, quia in moralibus voluntas indirecta ad directam revocatur, eamdemque speciem malitiae participat, ut est primum principium in materia morali; nam voluntarium directum et indirectum ad idem reducuntur, ut non impedire nocumentum, cum possis, et debeas, perinde est, ac directe nocere; et sic de aliis. Sic ergo in praesenti parum refert, quod violatio sit indirecta, si in re eumdem habeat effectum. Et confirmatur, quia alias vel inutile esset privilegium, vel saltem multum minueretur, si per unam viam quasi obliquam (ut sic dicam) liceret, quod directe et simpliciter est per privilegium prohibitum.

8. Ad fundamentum contrariae sententiae de verbo *praesumantur*, quo utitur dictum cap. ult. responderi potest primo, interdum vocari praesumptionem illam, quae sub aliqua fraude vel simulatione fit, etiam si vere fiat, et non tantum fieri praesumatur. Secundo vero, et melius dicitur, ibi verbum praesumendi non significare iudicium, vel suspicionem, quae de tali facto ex coniecturis eius desumitur, sed significare modum operandi ex certa scientia et deliberatione, vel quadam animi arrogantia ac temeritate. Nam usus huius verbi in hac significatione valde communis est in iure canonico, et ita sumitur in illo textu, imo bis in eadem significatione ibi ponitur, primo in narratione facti, ibi: *Aut alia obsequia eximere praesumant*, et iterum in reddenda ratione iuris, seu excommunicationis latae, ibi: *Cum talia in derogationem ecclesiasticae libertatis praesumantur*, utique non a iure, sed ab illis, qui talia facere, vel praecipere praesumunt, sicut prius dictum fuerat. Unde ille textus sic expositus potius confirmat, quod diximus; nam talia puniuntur ut vere, et ex praesumptione contra libertatem Ecclesiae facta. Addi etiam potest, quod licet illa de se non esset vera violatio libertatis ecclesiasticae, ex vi illius textus prohibentis illam, iam esset vera violatio libertatis. Sed licet hoc ex hypothesi vere dictum sit, simpliciter non censeo, similes actiones esse contra libertatem ecclesiasticam, quia ibi prohibentur propter periculum et praesumptionem; sed potius e contrario, ibi prohiberi sub censura speciali, quia re vera de se sunt violationes libertatis ecclesiasticae: nam haec ratio ibi redditur, et supponitur in re substitisse ante illam legem.

Ad secundum respondeo, sicut recte Caietanus citato loco de violatione directa dixit, non pendere ex intentione operantis, sed operis, ita etiam dicen-

dum esse de violatione indirecte. Nam si legislator civilis ferat legem, quae re vere sit contra libertatem ecclesiasticam, saltem indirecte, quamvis non intendat clericorum nocumentum, sed suum, vel suorum civium commodum, contra libertatem ecclesiasticam peccat, quia, ut dixi, in materia morali eadem est ratio de directo et indirecto. Si autem legislator civilis directe tale gravamen imponeret, contra libertatem ecclesiasticam ageret; ergo idem est, licet indirecte id faciat. Quapropter non potest illa dici tantum permissio, quia magistratus civilis tenetur simpliciter vitare tale gravamen clericorum. Alioqui si in casu dicti cap. ultim. laici illas actiones prohiberent, non intendentes gravamen clericorum, sed suum commodum, non agerent contra libertatem, nec illam censuram incurrerent, quod absurdum est.

Ad melius autem intelligendam hanc indirectam violationem immunitatis, oportet advertere, non differre a directa in materia; imo necessarium esse, ut in eadem materia versetur, utique probibita per immunitatem, ita ut differentia solum sit in modo, nam in una violatione actio vel lex recta tendit ad personam clerici, in altera vero, scilicet indirecta, solum per circuitum. Siquis tamen attente consideret, semper illam attingit, saltem in obliquo, ut cum lex probibet laico, ne vendat necessaria clerico, etc. Imo licet quoad obligationem legis non directe imponatur clerico, quoad effectum ita in illum redundat, ut vel talem effectum directe efficiat, si onerosa sit, vel indebite impediat, si sit favorabilis et debitus. Sicut qui impedit alium, ne mecum communicet, me directe privat communicatione illius, vel saltem inique illam impedit; et qui prohibet, vel detinet notarium, ne adsit testamento clerici, satis directe impedit clericum, ne testamentum facere possit; et multa similia in Glossis et legibus tractata videri possunt, quae sub illa generali regula comprehenduntur: *Non refert, cum quo lex loquatur, sed in quem intentio legis dirigatur*, Lex *Cum pater*, § *Donationis*, ff. de legat. 2.

CAPUT XXXIV.

Quibus modis actiones contra libertatem ecclesiasticam excusari soleant, et quid de illis iudicandum sit.

Summarium

1. Sex modi, quibus excusatur violatio immunitatis. — 2. Ignorantia prima violationis excusatio. — Duplex ignorantia: iuris, et facti. — 3. Unde proveniat ignorantia iuris. — 4. Altera violationis excusatio necessitas. — 5. Quid sit de hac excusatione sentiendum.— 6. Conclusio: Clericus non potest a laico iudicari, si coram aliquo superiore suo conveniri non potest. — 7. Tertia violationis excusatio consuetudo. — 8. Consuetudo non excusat actum factum contra immunitatem. — 9. Quomodo excusentur auferentes a clericis arma prohibita. — 10. Quo pacto excusetur consuetudo comprehendendi clericos in delicto compertos.— 11. Alius modus defendendi hanc consuetudinem. — 12. An immemorialis consuetudo sit sufficiens signum privilegii a Pontifice concessi. — 13. Consuetudo fundata in privilegio potest a Pontifice revocari. — 14. Quarta violationis excusatio concordia. — 15. Nihil immunitati derogat concordia inter ecclesiasticos et saeculares absque Pontificis auctoritate.— 16. Concordia per Pontificem confirmata est valida atque sufficiens. — 17. Obiectio — Solvitur. — 18. Concordia praelati inferioris cum laico absque iurisdictionis concessione facta est valida. — 19. Quinta violationis excusatio privilegium. — 20. An irrevocata subsistant aliqua privilegia contra immunitatem. — Ratio dubitandi. — 21. Sententia negans. — 22. Ultima violationis excusatio est defensio iusta.—23. Duplex omnino requiritur conditio ad hanc excusationem.—24. Haec defensio semper fere per usum iurisdictionis a laicis exercetur. — Refelluntur duae evasiones. — 25. Non est admittenda defensio spiritualis potestatis, quae usurpationem includat. — 26. An per ius canonicum liceat haec defensio. — Prima opinio. — 27. Haec non habet fundamentum in iure canonico. —Satisfit iuribus in oppositum adductis. — 28. Ius canonicum non approbat hunc modum defensionis. — 29. Aliorum evasio. — 30. Summa totius libri quarti.

1. Cum laici magistratus et iudices frequenter ecclesiasticam immunitatem invadere soleant, varias rationes excogitarunt, quibus actiones suas bonestare, et a sacrilegii et iniustitiae crimine excusare valeant, quas in fine huius libri proponere, et examinare necessarium duxi. Sex autem huiusmodi excusationes excogitatas invenio, quae sunt ignorantia, necessitas, consuetudo, pactum seu concordia, privilegium, et iusta defensio; de quibus singillatim dicendum est.

IGNORANTIA

2. De prima ignorantiae excusatione pauca dicere necessarium est, quia proprie loquendo non est ex bis, quas nunc inquirimus. Duobus enim modis potest cogitari excusatio in huiusmodi actionibus, quae videntur libertatem ecclesiasticam laedere. Primo ut talis sit excusatio, quae reddat actionem in re ipsa licitam et validam, sicque tanquam exceptio quaedam a generali privilegio exemptionis: alio modo potest excusatio talis esse, quae sufficiat excusare personam a culpa, licet actio ipse per se spectata prava sit, quatenus est privilegio contraria. Hic ergo praesertim inquirimus prioris generis excusationem, et sic excluditur ignorantia, quia licet interdum fortasse possit operantem a culpa liberare, nihilominus non dat iurisdictionem, et ita nec reddit actum se-

cundum se aut licitum, aut validum. Illo autem modo, quo ignorantia potest culpam impedire, excusatio illa generalis est omnibus delictis, et fere nihil speciale de illa in praesenti dicendum relinquitur. Duplex enim ignorantia hic intervenire potest, una facti, altera iuris. Prior duobus modis accidere potest, primo ex ignoratione personae, circa quam actio versatur, ut si laicus clericum capiat, aut iudicet, putans esse laicum. Et hoc genus ignorantiae interdum excusare potest a culpa, quia potest esse invincibilis: an vero in particulari talis sit, in foro conscientiae standum erit confessioni partis, seu poenitentis, et ex circumstantiis eb eo propositis ferendum erit iudicium; in foro autem externo ex legitimis indiciis et probationibus. In casu autem dubio, an talis persona pro ecclesiastica habenda sit, nec ne, an gaudeat privilegio clericali, vel ad quem iudicem laicum vel ecclesiasticum talis causae cognitio pertineat, tractant iurisperiti, ad quos illa materia pertinet. Vera tamen resolutio est, pertinere ad iudicem ecclesiasticum, quia materia illius iudicii ecclesiastica est, ut definitur in cap. *Si iudex*, de sentent. excom. in 6, ubi fere omnia, quae in simili dubitatione fieri debent, statuuntur; et videri possunt, quae late tractat Covar. in lib. Practicar. quaestion. cap. 33.

Alius modus ignorantiae esse potest circa materiam ipsam, circa quam actio, vel iudicium versatur, quia non existimetur ecclesiastica, vel spiritualis, vel non creditur ad exemptionem pertinere. Haec tamen ignorantia interdum nasci potest ex solo defectu cognitionis ipsius materiae, de qua tractatur, et tunc est propria ignorantia facti, idemque iudicium de illa ferendum est, quod de ignorantia personae, nam est eadem ratio. Aliquando vero illa ignorantia vel dubitatio occurrit ex varietate opinionum circa ius ipsum, quomodo saepe est inter doctores controversia, an haec vel illa actio sit contra libertatem ecclesiasticam, vel an cognoscere de culpa periurii commissi a clerico testimonium ferente in iudicio saeculari, sit eiusdem saecularis fori, vel ecclesiastici, et similia, quorum dubitatio ad ignorantiam iuris revocatur.

3. Circa ignorantiam ergo iuris advertendum est, aliquando oriri tantum ex defectu personae, ut quando in re ipsa satis constat aliquid contineri sub iure exemptionis; qui vero in contrarium operatur, illud ius nescit, et ideo ignoranter exemptionem violat. Aliquando vero ignorantia, vel incertitudo oritur ex re ipsa, quia videlicet ius ipsum occultum est, ita ut etiam apud peritos, et post diligentem inquisitionem ius dubium sit, vel sub opinione constitutum. Quando ergo ignorantia iuris est prioris modi, vix reputari potest invincibilis, saltem in ipsis principibus, vel iudicibus laicis; tum quia ex vi sui muneris tenentur vel ius scire, vel ab his actionibus abstinere; tum etiam quia supponitur, tale ius esse satis publicum et manifestum; ideoque vix credi potest, huiusmodi personas illud invincibiliter ignorare, sed vel ex negligentia valde supina, vel, quod frequentius fortasse contingit, ex affectata nescientia, ut exercere possint iurisdictionem, quam valde affectant. Dico autem *vix* propter conscientiae forum, nam in externo et ecclesiastico foro talis excusatio, ut opinor, nunquam reputabitur sufficiens, tamen in foro conscientiae aliquando poterit iuxta operantis intentionem, et occurrentes circumstantias admitti. Dixi etiam hoc praecipue habere locum in ipsis principibus, eorumve consiliariis, et iudicibus, qui ius scire possunt, et debent, quia inferiores ministri facilius possunt per ignorantiam excusari, iuxta vulgarem regulam cap. *Qui culpatur*, 23, q. 1. At vero quando ignorantia vel dubitatio circa ius provenit ex rei ipsius difficultate, et opinionum varietate, tunc si nihil certum, et exploratum possit ex sacris canonibus colligi, servandae sunt generales regulae de opinionum delectu; et in hac materia est valde observandum, ut in favorem Religionis, et consequenter in favorem exemptionis amplietur potius, quam restringatur ecclesiastica immunitas. Et iuxta haec iudicandum est de multis singularibus casibus, quos congerit Azor tomo 1, lib. 5, cap. 13, et 14.

NECESSITAS

4. Secunda excusatio *ob necessitatem* valde ordinaria est in hac materia, fundaturque in illo principio, quod necessitas caret lege. Contingere enim potest, ut ad commune bonum reipublicae necessarium sit, aliquid agere contra immunitatem clericorum; ergo tunc ius immunitatis non obligabit. Et confirmatur, quia hoc ius, saltem ut applicatum et determinatum ad talem materiam vel actionem, non est divinum, sed humanum; sed omne ius humanum, etiam si canonicum sit, potest in particulari casu cessare per epiikiam propter occurrentem necessitatem, propter quam contingere potest, ut servare ius humanum in tali casu sit contra ius naturale; ergo et in praesenti. Exemplum optimum est in cap. *Pervenit*, de immunit. ecclesiar. ubi dicitur, tempore magnae necessitatis non excusari clericos a vigiliis in muris civitatis. Et simile est in materia tributorum, quando ad sublevandam communem necessitatem laici non sufficiunt, nisi clerici contribuant. In materia etiam fori iudicialis solet esse commune exemplum, quando deest iudex ecclesiasticus muneri suo, et laici vel clerici magnum detrimentum patiuntur; tunc enim propter necessitatem po-

terit iudex laicus causas expedire, etiamsi in eis clerici rei sint, ut multi iuris canonici interpretes affirmarunt cum Glossa in cap. *Filiis, vel nepotibus,* 16, quaest. 7, ut latius ibi, et in cap. *Qualiter, et quando,* de iudiciis tractari solet. Et maxime urgere potest haec necessitas, si ecclesiasticus iudex omnino non inveniatur legitimus, ut in terris haereticorum et schismaticorum saepe potest accidere.

5. Nihilominus tamen existimo, non esse hanc excusationem, moraliter loquendo, necessariam, saltem intra catholicam Ecclesiam. Probatur haec assertio primo quasi inductione quadam discurrendo per casus insinuatos, ad quos omnes alii, qui excogitari possunt, reducuntur. Aut enim necessitas est in materia tributorum, vel in materia, seu causis fori iudiciarii. In priori materia supra ostensum est, nunquam propter necessitatem posse clericos cogi a laicis ad tributa solvenda. Nam si aliquando tenentur contribuere, vel opus aliquod communis oneris sustinere, non est ex vi legis imponentis tributa, sed ex aliqua obligatione caritatis, aut communis iustitiae, et iuxta canonum dispositionem. Unde in huiusmodi casibus non possunt clerici per iudices saeculares ad satisfaciendum huic obligationi compelli, sed per suos praelatos, et secundum canonicum ius. Quod si ipsi praelati suo muneri satisfacere nolint, ad Pontificem recurrendum est, ut eos compellat. Quod si sit periculum in mora, quia extrema vel gravis necessitas boni communis auxilium clericorum statim requirit, tunc non per modum iurisdictionis, sed per modum defensionis licere poterit, quod recta ratio ad subveniendum communi bono, vel ad impediendum damnum imminens, necessarium esse dictaverit. Et ita in eo casu excusatio reducitur ad alteram, quae sub nomine iustae defensionis ponitur, et infra tractabitur, declarabiturque non continere propriam excusationem, seu exceptionem a generali privilegio, sed esse aliam speciem actionis ad privilegium non pertinentem.

Eadem fere ratio est de casibus in materia iudiciali occurrentibus; nam in primis in cap. XIII. ostensum est, non posse iudicem laicum propter negligentiam iudicis ecclesiastici in causis clericorum se intromittere, quia manifeste repugnat iuri canonico. Nec ex illa negligentia sufficiens necessitas insurgit, nam si iudex ecclesiasticus fuerit negligens, superiorem habet, a quo emendari possit, et debeat. Quod si proximus superior etiam neglexerit, ad aliquem eiusdem ordinis magis remotum recurrendum erit, et ita usque ad romanum Pontificem, in quo tanquam in supremo capite sistendum est; nam si ipse neglexerit, non est per regem cogendus, sed rogandus, vel cum debita submissione monendus, ut in principio libri praecedentis dictum est. Sicut in republica mere temporali, ac ethnica, vel nunc in Anglia, si iudices regii in una provincia negligentes essent in administranda iustitia, non possent magistratus alterius provinciae ad supplendam eorum negligentiam in eorum territoriis iudicia usurpare; multoque minus possent inferiores iudices eiusdem provinciae de superioribus suis ius dicere, aut eorum tribunalia titulo necessitatis usurpare, quia esset summa confusio et iniuriarum occasio. Ergo necessarium tunc est, aliquem superiorem magistratum vel senatum adire, vel si non sufficiat, usque ad regem procedere. Quod si rex ipse negligens sit, profecto nollent reges, ut inferiores sibi subditi iudicia sua emendent, aut usurpent. Cur ergo volent, ut saeculares iudices ecclesiasticas causas sibi arrogent sub praetextu negligentiae ecclesiasticorum iudicum? aut cur potius negligentia, vel iniquitas in ecclesiasticis iudicibus, quam in saecularibus timetur? Imo vero quia contrarium potius praesumendum est, et quia in christiana et catholica republica praelati ecclesiastici sunt superiores laicis iudicibus, seu magistratibus, ideo iuxta canones possunt praelati supplere negligentiam laicorum, non autem e converso, ut in eodem cap. XIII. declaratum est.

6. Atque hinc possumus universaliter colligere, nunquam posse saecularem iudicem usurpare iurisdictionem in clericum praetextu necessitatis, quamdiu aliquis praelatus ecclesiasticus sive proximus sive remotus adiri potuerit. Ratio generalis est, quia sola necessitas non dat iurisdictionem; sine iurisdictione autem non potest usurpari iudicium; ergo nec sub praetextu necessitatis potest aliquid fieri contra privilegium fori clericorum. Patet consequentia, quia non cessat exemptio in aliquo casu ex parte clerici, nisi iurisdictio laici in eodem casu augeatur. Antecedens autem quoad posteriorem partem per se notum est, quoad priorem vero probatur, quia iurisdictio requirit potestatem et voluntatem superiorem, a qua proveniat; nam licet unus homo indigeat correptione aut poena, et desit superior, qui possit illum coercere, non ideo potest alius privatus iurisdictionem in illum usurpare, sed ad summum tunc ea licent, quae ad iustam et moderatam defensionem fuerint necessaria, alias non posset pax et iustitia in humana societate. Sola ergo necessitas, ut sic, nunquam dat iurisdictionem, ideoque neque ad excusandam violationem immunitatis sufficit. Quomodo autem ad iustam defensionem sufficiat, infra videbimus.

Solum superest casus ille ultimo loco propositus, quando clericus versatur inter paganos, vel haereticos, ubi nulli sunt praelati vel iudices veram ecclesiasticam iurisdictionem exercentes. Et tunc in primis dicendum est, si status ille sit durabilis et valde

generalis in aliqua provincia, consulendum esse summum Pontificem, si fieri possit, ut remedium adhibeat, quia ipse est supremus iudex, et ibi alius propinquior deest. Si vero aut casus est particularis et extraordinarius, aut non datur locus consulendi Pontificem, aut exequendi mandata eius, tunc casus reducitur ad terminos iuris naturalis, vel gentium, et ideo licebit uti remedio quocumque honesto secundum rectam rationem. Vel dici etiam potest, tunc posse conveniri clericum coram iudice laico iure defensionis, quia ille tunc est modus suavior se defendendi, vel ius suum conservandi, aut recuperandi, aut etiam communi bono consulendi.

CONSUETUDO

7. Tertia excusatio erat consuetudo, de qua multa in superioribus diximus, quibus non obstantibus, doctores frequenter hoc solo nomine varias actiones exemptioni repugnantes, quae in variis locis sunt in usu, excusare conantur, quales sunt punire clericum ob crimen laesae maiestatis; de qua consuetudine testatur Iulius Clarus, et illam dicit posse excusari per cap. *Perpendimus*, de sentent. excommunicat. supra allegatum. Unde videtur illam consuetudinem ad iustam defensionem revocare, quia cum crimen illud mortem principis intentet, iure defensionis videtur princeps posse traditorem per suos ministros vel iudices interficere. Alia consuetudo referri solet de clerico, qui coram iudice saeculari testimonium dicens, de periurio convincitur, ut possit ab eodem iudice laico puniri, quando cognitionem de tali crimine ipse praevenit; quam consuetudinem in Gallia servari refert Covarruvias in Practicis cap. 18, num. 8.

Alia dicitur esse in Gallia consuetudo, nimirum, ut clerici in actionibus realibus coram iudice saeculari conveniantur, quam defendit Ioannes Garsia de Nobilit. gloss. 9, num. 49, cum Fabro, et aliis, quos refert. Et similiter est ibi consuetudo, ut de quibusdam delictis gravibus iudices laici contra clericos cognoscant. Item ut clerici portantes arma prohibita, vel tempore prohibito, illis per magistratum civilem priventur, consuetudine receptum est, et defenditur, ut videre licet in Covarruvia dict. libro Practic. cap. 33. circa fin. et lib. 2. Var. cap. ultim. in fin. Iul. Clar. supra, num. 26, Salced. in Practic. cap. 55. In Hispania etiam solent clerici ministri regis, qui sunt a consiliis eius, de delictis vel defectibus in suis officiis commissis visitari, inquiri, ac puniri. Et in multis dubiis et controversiis inter iudices ecclesiasticos et laicos, vel in causis, in quibus subditi seu vasalli a praelatis, vel iudicibus ecclesiasticis gravari conqueruntur, regia tribunalia indicant. Haec autem et multa similia, quae auctores referunt, sola consuetudine defenduntur, ut videre licet in Covar. supra a cap. 31. usque ad 35, et Navarr. in cap. *Novit* de iudiciis notab. 3, n. 31, et Azor. tom. 1, lib. 5, cap. 13. et 14.

8. Nihilominus dicendum est, hanc excusationem consuetudinis nunquam esse posse sufficientem, si actus vere sit contra libertatem ecclesiasticam, et consuetudo per similes actus introducta sit. Hoc evidenter sequitur ex his, quae cap. XXXII. dicta sunt, et ita communiter traditur ab omnibus auctoribus supra allegatis. Nam consuetudo nunquam potest derogare, vel minuere privilegium immunitatis, nec potest dare iurisdictionem laico in clericum; ergo omnis actus iurisdictionis, quem laicus exercet in clericum solo titulo consuetudinis, est actus sine iurisdictione factus; ergo est violentia contra immunitatem ecclesiasticam; ergo sola consuetudo nunquam sufficit ad culpam, seu libertatis ecclesiasticae violationem excusandam. Quae ratio, supposito dicto principio, est moralis demonstratio, illud autem principium, ut opinor, satis demonstratum est. Unde omnia iura canonica, quae consuetudinem illam dicunt esse corruptelam, et tanquam damnabilem reprobant, hanc etiam assertionem aperte confirmant. Nam corruptela et damnabilis consuetudo non est aliud, nisi frequentia peccandi; peccatum autem subsequens non excusatur propter frequentiam praecedentium, sed quodammodo augetur. Quocirca consuetudines, quae allegantur, vel aliis titulis a consuetudine distinctis excusandae sunt, vel simpliciter reprobandae; nam propter facta hominum non sunt iura divina vel canonica neganda, vel falsis interpretationibus corrumpenda. Et ita Rota decision. 804, quae est. 10, de Consuetud. in antiquis damnat consuetudinem quamdam, quae etiam ante schisma in Anglia vigebat, scilicet ut rex, vel eius ministri clericos iudicarent in actionibus civilibus, etiam personalibus, et in criminalibus, quando agitur civiliter. Et idem profecto etiam dicendum erit de gallicana consuetudine, ut clerici iudicentur a laicis in actionibus realibus, nisi alia via excusetur. Idemque de similibus dicendum est, ut latius prosequitur Azor loco citato.

Duo autem sunt tituli, quibus similes consuetudines excusari solent. Unus est, qui facta, seu actiones, quibus introducuntur, et postea defenduntur, non sunt actus contra libertatem ecclesiasticam, quia non sunt actus iurisdictionis laicae in clericum, sed sunt actus iustae defensionis vel reipublicae, vel innocentum; quae defensio non est contra libertatem ecclesiasticam. Iuxta quam doctrinam actio revera non excusatur propter consuetudinem, sed potius consuetudo excusatur propter modum et ti-

tulum actionis, ipsa vero consuetudo postquam introducta est, et a viris prudentibus ac timoratis servata creditur, ad summum indicat, et est argumentum, actiones illas non fuisse usurpatae iurisdictionis, ac proinde per modum defensionis fieri consuevisse. Atque hoc modo excusatio haec reducitur ad ultimam infra tractandam; ideoque nunc, illa generali doctrina supposita, solum advertimus, necessarium esse, ut ad talem materiam, seu actionem vere et convenienter applicetur, alioqui si materia non sit capax defensionis, quia ibi non fiebat violentia, nec morale periculum eius, erit ficta excusatio, et de solo titulo, non vera, nec de re; oportet ergo, ut et causa et necessitas defensionis supponatur, et ut in ipsa defensione debita moderatio servetur, ut infra explicabitur.

9. Atque hoc titulo potest aliquo modo excusari consuetudo illa auferendi a clericis arma prohibita. Nam certe si id fiat per usum iurisdictionis, vel aliqua lis punitionis, non video, quomodo excusari possit, quidquid Covarr. et alii sentiant. Quod ex parte sensit Navarr. consil. 27, alias 44. de excommunicat. num. 5, quatenus excusat huiusmodi factum, eo quod ordinatur ad impediendum aliquod delictum, additque interdum fieri per modum pacti, et conventionis inter clericum et ministros iustitiae; solent enim clerici arma offerre, ne ad suos superiores et praelatos deferantur, vel denuncientur. Quod si ita est, cessat violatio ecclesiasticae libertatis, quidquid sit de iniustitia vel turpitudine pacti. Quando vero arma tolluntur solum per modum defensionis ad tollendam occasionem rixae, vel periculum perturbationis civitatis, tunc non auferuntur in poenam; et ideo non videtur licere ex vi talis facti omnino spoliare clericum armis, privando illum dominio eorum, quia nullus apparet iustus titulus, quo id fieri possit; ergo tantum debent pro illa occasione auferri, ut postea reddantur, nisi clerici voluntarie consentiant donationi eorum, ut dictum est.

10. Sic etiam honestari solet consuetudo, qua solent ministri saecularis iustitiae clericos in delicto inventos, vel quos probabiliter praesumunt ad delinquendum incedere, detinere, et comprehendere, ut suis praelatis eos praesentent; nullo enim modo id facere possunt titulo iurisdictionis, ut constat ex cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis, et cap. *Si vero*, de sentent. excommun. et cap. *Si clericus*, de foro comp. et cap. *Si clericus*, de sentent. excommun. in 6. Unde nulla consuetudine introduci potest, ut eo modo tale factum liceat. Solet autem iustificari per modum defensionis, quia expedit valde reipublicae, ut impediantur delicta, et hoc munus videtur maxime commissum ministris iustitiae saecularis. Et ita docent Panormitan. in cap. *Ut famae*, de sentent. excommunic. n. 6, et in cap. *Cum non ab homine*, de iudiciis, ubi etiam Decius n. 10, et Felinus ibi, et cap. *Si vero*, de sentent. excom. n. 2, et Navarr. in dicto cons. et in Sum. cap. 27, n. 83, et Iulius Clar. dicto § ult. q. 28, n. 6. Censetur etiam ibi intervenire tacito voluntas praelatorum, quam etiam potest interpretari consuetudo, et potest ibi sufficere, quia ibi non intervenit commissio iurisdictionis, sed tantum quidam usus facti, quo praelatus utitur ministro iustitiae ad comprehendendum subditum suum delinquentem, quod optime per saeculare brachium facere potest. Denique ad hunc modum sub hac specie defensionis excusantur aliae consuetudines, ut excludendi clericum a curia regis, vel etiam a regno, vel aliae similes, quas nunc examinare non est nostri instituti, sed videri possunt doctores allegati. Praesertim Azor supra, et Henriquez lib. 14. *de Irregul.* cap. 12, n. 6, litera P, et sequentibus.

11. Alius modus defendendi hanc consuetudinem est, fundando illam in privilegio pontificio. Non est enim dubium, quin possit Pontifex concedere alicui regi vel regno speciale privilegium derogans aliqua ex parte privilegio exemptionis, de quo infra dicetur. Hoc ergo privilegio supposito, actus, qui ex illo fiunt, honesti sunt, et ita etiam consuetudo illorum est honesta. Tunc autem consuetudo non derogat immunitati, sed derogatam supponit, et ideo non est consuetudo, quae excusat, sed privilegium, de quo statim dicam. Unde non probo, quod Navarrus in dicto cons. 27, de sentent. excommunic. n. 1. dicit, consuetudinem immemorialem Galliae, quod iudex saecularis possit punire clericum, habere vim privilegii, citans Aufredum in Clementin. t. de Offic. ordinar. regul. 1, fallentia 10. Insinuat enim, talem consuetudinem posse inducere privilegium, quod in hac materia non censeo esse verum, quia si consuetudo sit turpis et reprobata, etiam si immemorialis sit, non potest inducere privilegium, et ideo cum in hac materia consuetudo sit reprobata, ut diximus, etiam si immemorialis sit, non potest vi sua privilegium introducere, ut recte dixit Probus in c. 2. de Probat. et sentiunt alii auctores supra citati. Ergo oportet, quod privilegium praecedat, ut consuetudinem honestet.

12. Quaeri autem potest, an immemorialis consuetudo sit sufficiens indicium, seu testimonium, quod ex legitimo privilegio incboata fuerit; videtur enim valde probabile, ita esse praesumendum, quia immemorialis consuetudo praesumitur honesta, ut multi iurisperiti tradiderunt, quia cum non possit probari mala, praesumitur bona. Nihilominus censeo, solam et nudam consuetudinem etiam immemorialem non sufficere in hac materia ad probandum

privilegium. Tum quia illa regula non procedit in consuetudine reprobata por legem, ut Rochus Curtius, et alii tractantes de consuetudine tradiderunt; tum etiam quia valde odiosum est privilegium hoc et difficile, ec rare conceditur, et ideo nisi legitime probetur, non praesumitur; solus crgo usus quantumvis antiquus, cum in facto consistat, non probat sufficienter ius seu privilegium. Loquor autem de nuda et pura consuetudine, quia si cum illa coniungatur constans fama, et traditio aeque antiqua seu immemorialis, quod praecesserit privilegium, et talis traditio integre probetur, videtur sufficiens, ut talis consuetudo pro privilegio reputetur.

13. In tali vero casu addendum est, non obstante illa traditione, et probatione, posse talem consuetudinem per Pontificem revocari. Tum quia illa consuetudo non accipit vires a praescriptione, sed a privilegio, privilegium autem a superiori datum semper potest revocari, praesertim ex iusta causa. Tum etiam quia licet admitteretur ibi aliqua praescriptio, non posset obstare, quo minus Pontifex posset revocare iurisdictionem receptam per illud privilegium et quasi praescriptam illa consuetudine, quia semper illa iurisdictio est quasi delegata a Pontifice, et consequenter ab eius voluntate pendens. Item quia contra Papam nemo praescribere potest in his, quae ad supremam eius potestatem pertinent. Nam, ut recte dixit Innocentius in cap. 2. *de postulatione praelator.* num. 2, *quia Papa circa spiritualem potestatem omnia potest, et plenitudinem potestatis habet, nullus potest quaerere possessionem, quae ei praeiudicet, cum illam habeat a Domino tantum.* Idemque docuit Glossa in cap. *Cum nobis*, de praescript. ubi Panormit. n. 1, et 12, eam valde commendat, et in cap. *Si diligenti*, eodem tit. n. 11. Pontifex autem ex vi potestatis spiritualis, quam a Christo accepit, potest exemptionem clericorum vel conservare, vel redintegrare, si aliqua ex parte fuerit diminuta, et idem semper potest quamcumque consuetudinem illi contrariam, quemodocumque introducta sit, revocare, quia illa potestas, quae a Domino concessa est, per nullam consuetudinem diminui potest, neque ipse Pontifex illam potest a se abdicare.

CONCORDIA

14. Quarta excusatio erat concordia seu pactum. Solent enim iudices laici nonnullas actiones suas contra immunitatem defendere titulo alicuius antiquae concordiae inter reges et praelatos seu clerum transactae, per quam concessum fuerit saecularibus iudicibus, ut in talibus causis vel occasionibus possint circa materiam ecclesiasticam iurisdictionem suam exercere. Atque hunc titulum video in hoc regno saepius allegari, et in regno Galliae scimus, facta esse similia concordata tempore Leonis X. et regis Francisci, quae Rebuffus commentatur; et in regno Hispaniae, et aliis desiderari scimus, propter vitandas perturbationes, quae inter iudices saeculares et ecclesiasticos oriri solent.

15. Circa hanc autem excusationem in primis advertendum est, quotiescumque huiusmodi concordia inter episcopos etiam in concilio provinciali vel nationali congregatos, et reges, aut Senatus fit, nihil posse contra privilegium immunitatis operari, nisi auctoritate summi Pontificis facta sit, vel confirmetur. Ita notavit Rebuff. in Concordat. titul. *de approbat. conventor.* verbo *firmitatem*. Ratio autem est manifesta ex superius dictis, quia episcoporum consensus non est sufficiens ad dispensandum, vel privilegium concedendum, quo exemptio clericorum minuatur; quia non potest inferior dispensare, nec privilegium concedere in iure superioris, praesertim, quando est tam grave, et tam difficilem ac raram habet dispensationem, ut de hoc privilegio supra ostendimus; ergo solum potest consensus praelatorum operari per modum renunciationis, per quam aliqua ex parte cedant iuri suo; at vero talis renunciatio propria auctoritate facta non valet, ut supra etiam est probatum; ergo neque illa concordia potest esse valida sola auctoritate praelatorum etiam cum inferiori clero facta.

Nec refert, quod illa non videatur esse simplex renunciatio, sed quasi commutatio per modum transactionis facta, tum quia per illam transactionem nunquam suppletur in ipsa exemptione diminutio, quae in aliqua parte materiae illius fit, neque novum aliquod ius ecclesiastico statui conceditur, sed ordinarie solet ab ecclesiasticis fieri ad fugiendam vexationem, vel maius malum vitandum, ut saeculares illa parte contenti, maiorem non usurpent. Quod certe fieri non debet contra commune bonum; si autem fiat, sive cum culpa ex humano timore, sive sine culpa ob necessitatem ad vitandum maius malum, erit potius tolerantia quaedam, vel permissio, quam concordia, etiamsi fortasse hoc nomine appelletur; et ideo non reddet tutos in conscientia iudices saeculares, donec consensus Pontificis legitime informati accedat. Tum etiam quia licet fingamus, aliquid iuris vel commodi tribui clero a principibus saecularibus, ut in aliqua parte exemptionis cedant iuri suo, etiam hoc modo non potest privatus praelatus, seu particularis clerus in aliquo renunciare exemptioni, quasi alienando partem eius per modum commutationis; tum quia hoc etiam est contra commune bonum status clericalis, in cuius favorem exemptio est introducta; tum etiam quia illa est quae-

dam alienatio iurisdictionis ecclesiasticae, quae inter bona ecclesiastica merito computatur, ideoque sub prohibitione alienandi bona ecclesiastica merito comprehenditur.

16. Accedente autem summi Pontificis consensu, non est dubium, quin talis concordia valida sit, et consequenter sufficientem excusationem inducat. Est autem considerandum, hanc Papae approbationem habere vim cuiusdam privilegii, ut in simili notavit Rebuffus in Concordatis tit. *de approbatione conventor.* verbo *privilegiis;* et est per se manifestum, quia etiam si fiat per modum contractus, est peculiaris favor permanens et stabilis cum aliqua iuris communis derogatione. Quocirca excusatio haec ad sequentem de privilegio revocatur; unde sicut ibi dicemus, privilegium revocari posse per Pontificem, ita de qualibet simili concordia ab eodem confirmata dicendum est. Nam licet post confirmationem praelati non possint a concordia recedere sua auctoritate, saltem invitis principibus saecularibus, nihilominus Pontifex semper potest concordiam revocare, quia ut dixi, confirmatio illa fuit quasi privilegii cuiusdam concessio, quod revocari semper posse infra ostendam.

17. Contra hoc vero allegari potest Rebuffus in Concordatis tit. de Collationibus, qui in praefatione quaestionem proponit in § *Insuper quaero, an altera pars valeat derogare his concordatis.* Et respondet, non posse, loquiturque de concordatis inter regem et Papam. Et licet plura argumenta multiplicet, unicum tamen est fundamentum, scilicet quia concordia illa transit in contractum, contractus autem obligat partes, etiam si supremi principes sint. Sed in primis casus, in quo versamur, videtur esse diversus, quia quando concordia fit inter episcopos vel clerum alicuius regni et regem, illi tantum sunt partes contrahentes, Pontifex autem confirmando pactum, solum se gerit ut supremus dispensator, favorem et gratiam concedens utrique parti contrahenti tanquam sibi subditae, et inferiori, et ideo illam revocare potest. Quia vero instari potest, quod Papa in illo casu coniungitur clero tanquam caput eius consensum consummando, ideoque etiam considerari tanquam partem contrahentem; propterea ulterius addo, resolutionem illam Rebuffi aliqua declaratione vel limitatione indigere. Nam ex parte regis simpliciter verum est, non posse recedere a concordatis cum Papa, tum propter dictam rationem contractus, tum etiam quia si aliquid privilegii vel favoris ex parte regis ibi intercedit, concessum est a subdito suo superiori, et ideo est irrevocabile.

At vero ex parte Pontificis distinctione opus est, quia per nullum contractum potest Pontifex a se abdicare supremam potestatem spiritualem, quam habet ad disponendum ea, quae ad convenientem Ecclesiae gubernationem pertinent; et ideo licet sine causa non possit a concordatis recedere, si tamen postea mutatis rebus, vel melius perspectis, concordatam Ecclesiae nocivam aut non convenientem esse intellexerit, potest, revocando illam, ab ea recedere, compensando alteri parti damnum, si quod fortasse ratione pacti praecedentis patiatur. Sic enim rex temporalia potest privilegium subdito suo concessum, etiam si in vim pacti transierit, revocare, dummodo et ad commune bonum regni expediat, et subdito restituat, vel recompenset, quod ille in pacto praecedente ex parte sua contulerat, ut in materia de Privilegiis latius traditum est. Quae generalis doctrina speciali ratione locum habet in hac materia exemptionis, tum quia, ut dicebam, quidquid in ea remittitur ex parte Ecclesiae, ordinarie liberaliter sine compensatione conceditur; tum maxime quia in hac exemptione magis est attendendum bonum commune status clericalis, quam ulla conventio cum temporali principe facta; quia necesse est, ut semper habeat illam conditionem tacite inclusam, dummodo in praeiudicium, aut vexationem, vel vilipendium status clericalis non cedat, aut aliquando sequatur ex concordia. Intercedente ergo simili causa, poterit revocari, sine illa vero non poterit, saltem licite; si tamen fiat, existimo factum tenere propter supremam spiritualem potestatem Papae, quae in se minui non potest, ut de privilegio statim dicam.

18. Oportet autem advertere, haec omnia dicta esse, quando per concordiam conceditur laicis iurisdictio aliqua in clericos contra privilegium clericale. Nam si non concedatur iurisdictio, sed tantum executio aliqua, vel ministerium facti, non repugnat fieri per concordiam inter praelatum et iudicem saecularem, ut hic possit tanquam organum et minister episcopi actiones aliquas circa clericos exercere, quae ad impedienda peccata, vel perturbationes publicas convenientes iudicentur, et sine indecentia clericalis status fieri possint, ut sunt, eripere arma clericis noctu illa portantibus, vel comprehendere clericum in gravi delicto inventum, et similes. Hoc supponunt omnes auctores supra allegati, approbantes huiusmodi consuetudines, quae maxime ex hoc pacto saltem implicite honestantur. Sumitur etiam ex iuribus, quae declarant, esse in episcopis potestatem ad utendum hoc modo auxilio brachii saecularis, cap. *Si vero,* de sentent. excom. cum aliis supra allegatis. Non enim est necesse, ut id semper faciant per speciale mandatum. Cur enim non poterunt etiam id efficere per aliquam generalem commissionem, seu concordiam, quatenus necessitas suae dioecesis iuxta suum prudens arbitrium postulaverit? Intelligendum autem est, huiusmodi

licentiam, seu concordiam semper esse debere ab arbitrio praelatorum Ecclesiae dependentem; non enim possunt ius aliquod in hac parte tribuere saecularibus iudicibus, sed tantum illis ut instrumentis uti, instrumentum autem semper pendet a motione principalis agentis. Et ideo semper est integrum praelatis prohibere iudicibus saecularibus, ne tales actiones exequantur, non obstante quacumque licentia, vel praetensa concordia, etiam consuetudine firmata; ita enim expedit ad bonum regimen status clericalis, et oppositum exemptioni clericorum multum derogaret.

Ultimo possunt ad hoc caput reduci nonnulli actus iurisdictionis, quos principes saeculares interdum circa ecclesiasticos exercent, non ut ecclesiastici sunt, sed ut sunt feudatarii, vel ministri civiles talium principum. Sic diximus supra, causas feudales tractari debere coram domino feudi, etiam si supra ecclesiastica bona, et contra clericos moveantur. Sic etiam cardinalis Bellarminus contra Barclaium cap. 35. defendit factum imperatoris Caroli V, qui Hermannum coloniensem episcopum ad suum tribunal vocavit. Quod factum obiiciebat Barclaius; cardinalis autem respondet, verum quidem id esse, sed vocasse illum ut principem imperii. Sic etiam solent reges visitare ministros suos et consiliarios, etiam si clerici sint, eosque temporalibus poenis pecuniariis, vel depositione ab officio saeculari, et aliis similibus clericis non indecentibus punire. Quam consuetudinem defendunt Aufrerius in Clement. *Pastoralis*, de officio ordinarii regul. 1, fallent. 27, et 28, et Chasseneus in *Consuetudinibus Burgundiae*, verbo *iustitiae*. Videtur autem in hoc maxime fundari, quod tunc non considerantur, nisi sub respectu mere civili, et maxime, quia sub ea conditione et pacto ad ea ministeria et officia regia acceptantur, quod pactum nec contra exemptionem ecclesiasticam, nec contra decentiam ecclesiastici status aut bonos mores esse videtur, et ita est communi usu receptum et approbatum.

PRIVILEGIUM

19. Quinta excusatio erat privilegium, de quo in iure, ut sic dicam, nulla est difficultas, in facto autem est maxima. Duo enim, quae ad ius pertinent, certa sunt: unum est, posse hoc privilegium concedi saltem a summo Pontifice, quod supra probatum est, et ex usu satis constat. Alterum est, hoc privilegium posse a Pontifice revocari; ac proinde, ad legitimam excusationem prosit, non satis esse, quod semel concessum seu obtentum sit, sed oportere, ut perseveret non revocatum. Atque hoc etiam ex usu Pontificum constat; frequenter enim huiusmodi privilegia revocant per illa verba: *Non obstantibus quibuscumque privilegiis*, ut patet ex cap. *Clericis*. § ultim. de immunitat. ecclesiar. in 6, ubi id notat Glossa, et ex cap. *Quia saepe* de election. in 6. cum similibus, et singulis annis fit talis revocatio in Bulla Coenae Domini. Ratio vero est, quia privilegium concessum subdito revocari potest ab eodem superiore, vel eius successore, ut in lib. VIII. *de Legibus* cum communi sententia probatum est. Hoc autem privilegium est huiusmodi, etiam si imperatori aut regibus sit concessum, quia datur a Papa, qui est superior illis, et ideo semper potest illud revocare.

In quo est considerandum, quod Papa, quando hoc privilegium concedit imperatori, verbi gratia, non solum remittit aliquid de privilegio, quod fortasse ab ipso imperatore acceperat, seu committit illi aliquam partem iurisdictionis temporalis directae, quam ipse imperator Ecclesiae prius donaverat, sed etiam ex parte aufert privilegium a Christo ipso concessum, et derogat iuri canonico, et in illo dispensat per suam spiritualem potestatem. Quia ergo haec potestas semper in Pontifice manet integra (quia per nullum privilegium potest supremam iurisdictionem a se abdicare, ut cum Aretino, Baldo, et aliis recte notavit Felinus in cap. *Novit*, de iudiciis, n. 8); ideo semper potest Papa privilegium suum revocare, prohibendo saeculari principi usum temporalis potestatis circa clericum, seu reducendo ius divinum et canonicum ad suum integrum statum, ablata dispensatione. Imo etiam potest iurisdictionem temporalem directam, quam per suum privilegium principi saeculari commiserat, ab illo auferre, et ad se revocare, seu in se solo retinere. Quia verisimilius est, non illam a se abstulisse, sed quasi delegasse, et commisisse dependenter semper a voluntate sua, quia non amplius necessarium est ad finem privilegii, nec ex verbis eius plus colligi potest. Hoc autem privilegium, quod minuit immunitatem, odiosum est, et ideo restringendum, ut illo modo intelligatur concessum, quo immunitati minus praeiudicet, ideoque semper est revocabile, et per potestatem spiritualem, per quam Pontifex potest clericos eximere, et per supremam potestatem civilem, quam Pontifex nunc habet in personas, et bona clericorum, quam nunquam a se abdicat, etiam si talia privilegia concedat.

20. Difficultas autem est, an de facto integra sint aliqua huiusmodi privilegia, vel potius omnia, quaecumque fuerunt concessa, nunc sint revocata, ideoque talis excusatio, licet de possibili iusta esse possit, de facto locum non habet. Ratio dubitandi sumitur ex Bulla Coenae Domini (in aliis enim antiquis iuribus vel bullis non invenitur generalis revocatio);

nam in clausula 19, post prohibitas actiones contra immunitatem adduntur in Bulla Gregorii XIII. haec verba: *Etiam praetextu quorumcumque privilegiorum a Sede apostolica ex quibusvis causis, ac sub quibuscumque tenoribus, et formis, in genere, vel in specie concessorum quibuscumque regibus, ... quae nolumus illis in aliquo suffragari, illa omnia ex nunc in irritum vocando.* Per quae verba aperte revocentur privilegia omnia, et tot particulis additis augetur revocatio, ut omnia privilegia, et omnes modos, seu species illorum, omnemque materiam, et omnem formam, et quaecumque personas comprehendere videatur. Et quamvis in posterioribus bullis usque ad novissimam mutata sint illa verba, nihilominus eumdem sensum referre videntur; nam post prohibitionem sub censura additur haec sola limitatio: *Sine speciali, specifica, et expressa huius sanctae Sedis apostolicae licentia.* Quae exceptio extendit prohibitionem ad omnes alios casus, non obstantibus quibuscumque aliis privilegiis, nam licentia actualis et particularis in casu specifico non est proprie privilegium, sed potius dispensatio quaedam, quae a privilegio differt, ut in libro de Privilegiis dixi. Unde Navarr. in Sum. c. 27, n. 72, verba utriusque bullae referens, ingenue fatetur, ibi esse revocata omnia privilegia; dubitat autem, an possint excipi privilegia remuneratiya, vel quae sunt immemoriali consuetudine firmata, et sequitur Salzedo in Scholiis ad practicam criminalem Bernardi Diaz, c. 55, § *Apud Gallos.* De qua exceptione statim dicam.

21. Nihilominus multi auctores non solum antiqui, sed etiam moderni utuntur hac excusatione privilegii ad aliquorum regnorum consuetudines defendendas. Ut de Hispania affirmat Bannez 2. 2, q. 67, art. 1, dub. 2, concl. 6, et Menochius de retinend. possess. remed. 3, n. 354, et de Gallia Aufrerius in Clementin. 1. de Offic. ordinarii, limitat. 13, et Iul. Clar. lib. 5, § ult. quaest. 6, n. 16, et de republica veneta Gigas in tract. de crimine laesae maiest. quoad illud crimen in particulari. Difficile autem est solidum fundamentum huius sententiae afferre, aut probabili modo explicare illa verba revocatoria, ut praedictum effectum in omnibus privilegiis circa talem materiam non consequentur. Fortasse autem illi auctores existimarunt, talia privilegia esse remuneratoria, vel immemoriali consuetudine firmata, quae etiam Navarr. excepit. Sed re vere immerito excipiuntur ab iis verbis (praesertim ut habentur in bulla Gregorii XIII.) privilegia, quae sunt in antiquo usu etiam immemoriali, quia, ut supra dixi, consuetudo in hac materia non addit firmitatem privilegio, cum in vi consuetudinis nullum ius inducat, ideoque immemoriale privilegium nihil speciale et proprium habet, ratione cuius sub generali revocatione, et appellatione privilegiorum non comprehendatur. Quod etiam dicitur de privilegio remuneratorio, non satisfacit, tum quia sine probatione dicitur, omnia talia privilegia esse remuneratoria, tum etiam quia illa revocari possunt, ut supra dixi, et videntur satis comprehensa sub illis verbis: *Ex quibusvis causis, ac sub quibuscumque formis, ac tenoribus concessorum.*

Quapropter mihi valde probabile est, ex vi illorum verborum esse revocata privilegia quoad causas criminales; nam de illis tantum in illa clausula sermo est, ideoque in aliis materiis pertinentibus ad immunitatem clericorum habere poterit locum excusatio privilegii, ubi de illo satis constiterit. In criminalibus autem causis, et praesertim in capitalibus (ita enim loquitur expresse Gregor. XIII. in sua bulla) videntur, ut dixi, privilegia revocata. Quia vero Xystus V. et posteriores Pontifices non ita expresse illam revocationem posuerunt, et verisimile est, non sine causa illa verba mutasse, ideo non audeo damnare usum talium privilegiorum, sed hoc apostolicae Sedi remitto. Nam etiam cardinalis Bellarminus cap. 35. contra Barclaium, cum ille diceret, esse in Gallia quaedam delicta gravia, quae privilegiata dicuntur, ipse respondet, ideo dici privilegiata, quia privilegio Sedis apostolicae indultum est regibus Francorum, ut ea delicta cognoscere possint. Quibus verbis videtur, illam excusationem non improbare, sicut illam non improbant Iulius Clarus et Aufrerius, quos allegat.

DEFENSIO IUSTA

22. Sexta et ultima excusatio est iusta defensio regni, aut innocentum, vel propria, et haec est valde usitata in regiis tribunalibus; quia per se et generatim spectata habet magnam quamdam speciem illius naturalis aequitatis, qua *vim vi repellere licet.* Nam defensio ex suo genere omnibus licita est, si necessaria sit, et debito modo fiat; unde etiam contra Papam licitam esse regibus, vel Ecclesiae in tertio libro notatum est cum Caietano in Opusc. *de potest. Papae* cap. 27. Idemque in hac materia de exemptione notat Victoria Relect. 1. *de potest. Ecclesiae*, n. 8, seu proposit. 8, Covarruvias et multi alii moderni scriptores, hispani praesertim et galli, ex quibus videri possunt Didacus Perez in legem 5, tit. 1, lib. 2. ordinamenti, et Didacus Castillo in l. 49, Tour. num. 3, et Matthaeus de Afflict. in decisionib. neapolitan. decis. 2, 24, 85, et 363. Et ex antiquis Decius in l. *Vim*, ff. de iustit. et iur. n. 25, et Platea in l. *Prohibitum*, C. de iure fisci, lib. 10. Fundamentum autem est, quia illud principium: *Vim*

vi *repellere licet*, est de primaevo iure naturali, teste Isidoro in 5. lib. *Etymologiar.* cap. 4, et refertur in cap. *Ius naturale*, distinct. 1, et confirmat d. Thom. 2. 2, q. 96, art. 4. Et ita illo utuntur iura canonica in cap. *Significasti*, 2. de homicid. cap. *Si vero*, 1, de sent. excomm. ergo etiam licet laicis uti illa defensione contra clericos.

In hac autem materia videtur hic usus maxime necessarius; quia nisi haec defensio interdum adhibeatur, saepius innocentes gravissime opprimentur a suis proximis iudicibus, vel praelatis ecclesiasticis; quia vel omnino non possunt, vel non sine magno dispendio ad superiores praelatos recurrere, et praesertim ad romanam curiam longe distantem. Et addit Covarr. signum huius necessitatis esse, quod fere omnia catholica regna hac utuntur defensione, quod videant, sine illa non posse innocentes suos defendere, cum tamen hoc ad suam conservationem, et consequenter ad officium suum pertineat. Sicut enim unusquisque homo ius habet vim vi repellendi, non solum quando fit toti corpori, sed etiam si cuilibet membro fiat; ita respublica habet potestatem ad propulsandam vim cuicumque membro suo factam. Respublica autem transtulit suam potestatem et curem in regem; ideoque defensio haec regibus specialiter commendata est, teste Hieronymo ierem. 22, et Isidoro lib. 3. *sententiar.* cap. 53, et habentur in cap. *Regum*, et cap. *Principes*, 23, q. 5, et Augustino ep. 50, et habetur in cap. *Maximianus*, 23, q. 3. Et idem tradit concilium parisiense 1. sub Ludovico p. 2, cop. 2, et 3. Rex autem per sua tribunalia regia et alios ministros illa potestate utitur. Ergo est iusta haec excusatio, quia et actio fit legitima potestate, et non est contra exemptionem, quia non est actus iurisdictionis, seu superioris, sed defensoris; a defensione autem nullus est exemptus.

Quamvis autem haec defensio habeat, ut dixi, hanc speciem naturalis aequitatis, nihilominus illam applicare ad praxim, et ad excusanda plurima facta iudicum saecularium difficillimum profecto est. Ut autem punctum difficultatis explicemus, suppono, sermonem esse de defensione, quae fit, non titulo, vel potestate iurisdictionis circa aggressorem, sed quae fit propria auctoritate, viribus, seu potentia, supposito iusto titulo dominii, vel administrationis eius rei, quae defenditur, ne per violentiam auferatur. Quia cum saecularis iudex non habeat iurisdictionem in clericum, non potest propter defensionem uti iurisdictione in ipsum; ergo solum facto potest adversus clericum se vel alios defendere. In quo potest notari differentia inter praelatum ecclesiasticum et magistratum civilem; nam si magistratus inferat vim praelato, potest praelatus se defendere per potestatem iurisdictionis spiritualis, in qua semper est superior praecipiendo, interdicendo, et excommunicando; imo hic modus defensionis est illi magis proprius, quia per se non utitur gladio materiali, quamvis per laicos possit interdum illo iuvari, prout necessarium vel opportunum fuerit. At vero iudex laicus non potest se defendere a vi per clericum immissa, exercendo iurisdictionem in illum, quia illam non habet; oportet ergo, ut sit defensio facti, qualis a privata persona fieri potest, si impetatur, etiam usque ad occisionem aggressoris, si necessaria fuerit.

23. Deinde, ut habeat locum haec excusatio, necessariae sunt duae illae vulgares conditiones requisitae ad licitum usum illius principii: *Vim vi repellere licet*. Una est, ut actualis vis ab altera parte inferatur, nam hoc ipsum in primis supponitur in illismet verbis. Unde in praesenti oportet, ut vis sit clara et manifesta, quia contentio est inter subditum et superiorem, de quo subditus conqueri solet, quod sibi vim inferet, et ideo necesse est, ut sit clara et manifesta; nam si res sit dubia, semper pro superiori praesumendum est; ideoque tunc nulla potestas laica vim facere potest contra iudicem vel praelatum ecclesiasticum, ut suum subditum defendat, quia iniustam vim inferret praelato, privando illum iure suo, quod habet in casu dubio. Neque satis erit, quod potestas saecularis probabili iudicio aut suspicione ducatur, nisi certo sciat, nullam esse opinionem contrariam probabilem, iuxta quam possit ecclesiasticus praelatus practice iuste praecipere, vel coactionem aliquam subdito inferre; quia si ita procedat re vera, practice nullam vim facit, nam speculative tantum res est dubia. Altera conditio est, ut defensio sit moderatae tutelae, ut iura et omnes doctores declarant, ut alibi latius declaravi. Ad hanc ergo conditionem spectat, ut defensio per potestatem laicam necessaria fit; nam si is, qui conqueritur de suo praelato, vel de alia persona ecclesiastica coram potestate laica, possit sine gravi incommodo, vel periculo aequalis vel maioris nocumenti, a superiori praelato ecclesiastico defensionem postulare, profecto non inculpate se defendit a clerico per laicum, nec laicus ipse iuste se intromittit, neque inculpate utitur potestate sua defensiva, quia sine ratione aut iusto titulo ius alterius et munus usurpat. Et ita canones non permittunt postulare auxilium saecularis potestatis contra insolentias clericorum, nisi ubi per superiores praelatos remedium adhiberi non potest, vel ab eis negligitur. Ita aperte docet Gelosius papa in c. *Quo ausu*, et concilium antioch. in cap. *Si quis episcopus*, 23, q. 3, et concilium toletan. IX. in capite *Filiis*, 16, q. 7. Supposita autem necessitate, etiam pertinet ad hanc conditionem, ut actiones ipsae, quibus fit defensio, non excedant modum debitum ac prudenti arbitrio moderetur.

24. Ex his ergo principiis oritur, ut dicebam, non parva difficultas in applicatione iusta istius excusationis ad casus in hac materia occurrentes. Primo quidem, quia haec potestas, quam usurpant laici in ecclesiasticas personas, vel causas, fere semper est per usum iurisdictionis, quia exercendo illius actiones, dicunt, eum defendere, qui vim patitur. Nam frequentius fit haec defensio deferendo causas clericorum vel ecclesiasticas ad tribunalia regia, ut ibi examinetur, et iudicetur, an iudex ecclesiasticus vim inferat, nec ne. Hoc autem faciunt iudices saeculares causam ad se advocando, et acta causae cum processu in ecclesiastico tribunali formato ad se afferri praecipiendo, et postea causam iuridice examinando, ac tandem sententiam de appellatione iniuste negata, vel censura male imposita, vel alia vi simili iniuste illata, proferendo; hi autem omnes sunt actus iurisdictionis. Respondent auctores, qui hunc morem defendunt, tunc iudicem saecularem non iudicialiter, sed extraiudicialiter procedere. Sed videntur profecto verbis illudere. Quid enim est iudicialiter procedere, nisi advocata causa, illam publice examinare, et sententiam in illa cum auctoritate ferre? haec autem facit iudex saecularis in illo articulo, in quo defensionem praebere dicit. Respondent alii, non esse inconveniens, quod iurisdictione utatur in solo articulo, quem iudicandum assumit, dummodo de principali causa, quae est fundamentum controversiae, non iudicet. Sed hoc etiam nihil ad excusationem confert; satis est enim, quod ille etiam articulus ad materiam ecclesiasticam pertineat, et quod ecclesiastica persona ad iudicium saeculare tanquam rea in eodem articulo deferatur. Ergo in omnibus huiusmodi casibus non servatur prima conditio ad defensionem necessaria.

Unde etiam deficit alia, quia non praecedit certa et manifesta violentia. Et inde fit, ut sine sufficienti causa, vel occasione sub nomine defensionis usurpentur actiones, quae re vera non pertinent ad defensionem facti, ut sic dicam, sed ad defensionem iuridicam, quam potest praestare iudex legitimus sua iurisdictione utendo. Unde ulterius efficitur, ut illa non possit dici defensio moderatae tutelae, neque possit fundari in solo illo principio naturali *vim vi repellere licet;* tum quia non fit per actionem licitam, sed per usurpatam iurisdictionem, ut ostensum est; tum etiam quia fit, antequam constet certo vim inferri innocenti. Quod ex ipso facto manifestum est, quia ad hoc ipsum suam operam adhibet, et se interponit iudex saecularis, ut iuridice examinet, an fiat vis, nec ne; ergo non supponit certam et evidentem violentiam; ergo non supponitur talis status causae, seu iniuriae, in quo possit iuste per solam defensionem facti vis vi repelli. Quae ratio locum habet, quoties-cumque iuridice cognoscendum est de iustitia, vel iniustitia alicuius facti ecclesiastici iudicis, vel cuiuscumque clerici. Et declaratur a contrario; nam si laicus de suo iudice saeculari conqueratur, quod illi inferat vim, negando appellationem, vel quid simile, non patienter feret iudex saecularis, ut ecclesiasticus se intromittat, et auctoritatem suam interponat, acta causae postulando sub praecepto, vel censura ad examinandum, et iudicandum, an iudex saecularis vim faciat, nec ne. Neque saeculares iudices illam vocabunt defensionem in iudice ecclesiastico, sed suae iurisdictionis usurpationem; ergo eodem iure ipsi iudices saeculares respectu ecclesiasticorum censeri debent, vel certe maiori. Quia maiorem potestatem habet ecclesiasticus iudex supra laicum, quam e contrario, ut saepe dictum est, quia praelatus ecclesiasticus potest iudicare de peccatis omnium suarum ovium iuxta cap. *Novit,* de iudiciis, et cap. *Ex tenore,* de foro compet. et cap. *Si quis de potentibus*, 24, q. 3. Et similiter munus defendendi innocentes magis incumbit praelatis ecclesiasticis, quam saecularibus magistratibus, ut notavit Glossa in cap. *Regum*, 23, q. 5, et sumi potest ex multis decretis, 87. dist.

25. Quapropter difficile videtur hunc modum defensionis admittere, aut approbare tanquam iustum ex vi solius legis naturalis, qua vim vi repellere licet, quoties non supponitur evidens et manifesta violentia solo facto impedienda, non iure examinanda, aut vindicanda. Haec enim duo in hac materia discernenda maxime sunt, ne iurisdictio pro defensione usurpetur. Poteruntque facile illa duo hoc exemplo distingui; nam rex Galliae si videat manifestam vim et iniuriam inferri innocenti a subdito alterius regis, v. g. Angliae, qui ad innocentem subditum suum occidendum aggreditur, potest illi facto resistere, et innocentem defendere, vim vi repellendo. Si tamen vis non sit manifesta et evidens, neque per actionem exterius violentam inferatur, sed in iudicio sibi fieri subditus alterius regis conqueratur, opusque sit iudiciario examine ad cognoscendum de violentia, non poterit profecto rex Galliae sub specie defensionis, et ex vi illius principii, *vim vi repellere licet,* acta causae postulare, ut de querela cognoscere, et iudicare valeat; ut est per se manifestum, tum ex usu et communi iure gentium, tum etiam quia si contrarium permitteretur, plurimarum perturbationum et dissensionum seminarium esset. Ergo signum est, hanc posteriorem non esse defensionem, nec ex vi naturalis iuris ei licere, qui iurisdictionem non habet.

26. Hic ergo nonnulli auctores videntes fortasse, illam non esse legitimam excusationem pro omnibus similibus causis, vel actionibus, addiderunt, excu-

sari iudices saeculares similia facientes, quia hoc est illis iure canonico concessum, ideoque non sine debita iurisdictione procedere. Unde in Bulla Coenae cum damnantur iudices similes actus exercentes, additur: *Nisi in casibus iure concessis.* Ita sentit Covarr. in Pract. cap. 35, num. 4, § *Caeterum in hac regia,* ubi alios auctores refert. Idem Navarr. in cap. *Cum contingat,* de rescrip. remed. 1, § *Secundo infertur,* Rebuff. in commentariis ad Constitution. gallic. tom. 3, tit. de appellationibus tanquam ab abusu, num. 14, et in Concordat. tit. ult. de protectione concordator. Azebedo in lib. 1. Novae recopilat. legum Hispaniae tit. 6, l. 2. Quod autem ius canonicum hanc potestatem principibus saecularibus vel eorum magistratibus tribuerit, colligunt dicti auctores ex cap. *Filiis et nepotibus* 16, quaest. 7, quia in eo dicitur: *Si metropolitanus talia gerat, regis haec auribus intimare non differat.* Et simili modo allegant cap. *Principes*, et cap. *Regum*, cap. *Administratores,* 23, quaest. 5, et cap. *Christianis*, at cap. *Petimus,* 11, quaest. 1. Itam cap. *Quidam monachi,* et cap. *Probinum,* 16, quaest. 1, et cap. *Non licuit,* dist. 17, et cap. *Maximinianus,* 23, quaest. 3, et cap. *Boni principis,* 96. dist.

27. Circa hanc autem sententiam duo mihi dicenda videntur, unum est, sententiam illam nullum in iure canonico habere fundamentum. Nam illa omnia, quae afferuntur, sunt antiqui iuris, et ideo licet aliquid simile in eis esset concessum, per noviora iura decretalium et bullarum Pontificum esset revocatum. Sic enim ad cap. *Filiis et nepotibus*, respondet Panormitan. in cap. *Qualiter et quando,* de iudiciis, ubi etiam Glossa idem sentit, at idem habet Stephanus Aufrerius in Tract. *de Potest. saecularium in ecclesiastic.* et Azor tom. 1, lib. 5, cap. 14, quaest. 2. in fine. Non existimo tamen necessarium ad revocationem antiquorum canonum recurrere, quia in nullo eorum, quae allegantur, sermo est de potestate iurisdictionis in res vel personas ecclesiasticas, quae laicis tribuatur. Et praesertim in cap. *Filiis,* solum dicitur, ut patronus ecclesiae, *si viderit,* bona Ecclesiae ab inferioribus clericis defraudari, moneat episcopum; si ab ipso episcopo, moneat metropolitanum; si a metropolitano, *regiis auribus intimare non differat,* quod non oportet intelligi, ut rex iurisdictione utatur in metropolitanum, sed ut auctoritate sua illum moneat, vel si non satis sit, implorato Pontifice, illius auctoritate illum cohibeat; interim vero facto et potentia impediat, ne Ecclesia in bonis suis iniuriam aliquam vel damnum patiatur. Qui sensus et est conformis intentioni concilii toletani IX, cuius est illud caput, ut indicant illa verba: *Aut commonitionis honesta conventione compescant,* quae licet de ipsis patronis dicta sint, nihilominus regi accommodari possunt, quatenus indicant, mentem concilii fuisse, ut unaquaeque persona ibi nominata iuxta modum status et conditioni suae accommodatum, remedium adhibeat. Nam si concilium voluisset novam iurisdictionem regi in metropolitanum tribuere, profecto clarioribus verbis id facere debuisset. Item alias potuisset tunc rex metropolitanum in ius vocare, in carcerem mittere, at punire, quod est incredibile. Imo censeo, solius concilii provincialis auctoritate sine approbatione Pontificis fieri non potuisse. Denique, cum concilium aliud non declaraverit, secundum regulas iuris locutum fuisse intelligendum est; regula autem iuris etiam antiquioris illo concilio est, ut qui iudicium ab imperatore petierit, *honore proprio privetur: si autem episcopale iudicium ab imperatore postulaverit, nihil ei obsit.* Ex concilio milevitano cap. 19, cap. *Placuit,* 11, quaest. prima. Atque hic etiam sensus non displicuit Panormitano, et insinuatur etiam in marginali nota quae in C. gregoriano habetur, et ex Archidiacono sumpta est.

Et iuxta hunc sensum facillime et omnino vere intelliguntur reliqua iura allegata; in nullo enim illorum est sermo de iurisdictione, nec de actu, qui illam requirat, sed de defensione, tuitione, aut auxilio, quod et principes saeculares Ecclesiae debent, et ecclesiastici praelati ab illis possunt exigere. Sic Isidorus in dicto cap. *Principes,* dixit, ipsos rationem esse reddituros Deo propter Ecclesiam, quam a Christo *tuendam* suscipiunt; Hieronymus vero in dict. cap. *Regum* duo de regibus dicit, scilicet, officium eorum esse facere iudicium et iustitiam, et liberare de manu calumniatorum vi oppressos, et miseris, qui facilius opprimuntur a potentibus, praebere auxilium, ubi nihil in speciali dicit de clericis. Unde prior pars in suo foro et respectu subditorum intelligenda est, sub posteriori vero possunt clerici in legitimo sensu comprehendi. Ioannes autem papa in dicto cap. *Administratores,* solum monet magistratus saeculares, ut praelatis ecclesiasticis eos monentibus, ut ad ecclesiarum *tuitionem,* pupillorum, ac viduarum *protectionem,* rapacitatemque refraenationem invigilant, obediant. Gelasius autem papa in cap. *Christianis*, potius dicit, *caelestem militem,* id est clericum, *non nisi forum suum debere sectari*, occasione quorumdam clericorum, qui per regiam potestatem opprimebantur, ut in servitutem redigerentur. Et ideo statim in capite sequenti duabus ecclesiasticis personis caussam delegat, commendat tamen cuidam Comiti, *ut si ad delegatorum iudicium eorum adversarii venire contempserint, sublimitatis eius tuitione vallentur, ne quid illis aut subreptio aut inimica legis violentia necessitatis imponat.* Ubi imploratur brachium saeculare

ad resistendum alteri laico, non ed iudicandum clericum.

Et hoc ipsum confirmat concil. carthag. III. in d. cap. *Petimus*, ct cxtendit ed petendum auxilium e brachio saeculari, ad resistendum praelato intruso, ct tyranno, quod his verbis moderatur, et declarat: *Servata forma disciplinae, non aestimabitur appetitus, si a vestra caritate modeste conventus recedere detrectaverit, cum fuerit, sua contumacia faciente, etiam auctoritate iudiciaria*, id est sacculeri, *conventus*. Similiter concil. chalcedonense in dicto cap. *Quidam monachi*, dicit, monachos esse cogendos per brachium saeculare (utique imploratum ab ecclesiastico), ut e curia exeant. Idemque fecit Gelasius papa in dict. cap. *Probinum*, et in dicto cap. *Non licuit*, similiterque August. in dict. cap. *Maximianus*, solum dicit, esse laudabile in episcopo petere ab imperatore auxilium contra bostes Ecclesiac. Denique Marcellus papa in dicto cap. *Boni principis*, quod ad rem pertineat, solum dicit, *boni principis* esse, *sacerdotes Dei honorare, atque tueri;* tueri autem non est iudicare, ct multo minus est honorare, quin potius contra honorem secerdotum est, quod a laicis iudicentur. Est ergo evidens in illis iuribus, nihil iurisdictionis in ecclesiesticos leicis tribui.

28. Unde ulterius concludo, verisimilem non esse supra dictam excusationem, nimirum hacc fieri a laicis licentia seu iurisdictione eis iure communi concessa. Probatur, quia iura antiqua illam non concedunt, ut probavi, nulla cnim alia referuntur; iura eutem noviora non solum non concedunt, sed omnino prohibent, ut cap. *Qualiter et quando*, de iudiciis, cum similibus; maxime vero hoc convincuet verbe concilii leteranen. sub Leon. X, sess. 9, in reformatione curiae: *Cum a iure tam divino, quam humano laicis potestas nulla in ecclesiasticas personas attributa sit, innovamus omnes constitutiones*, etc. Unde concilium trident. sess. 25, cap. 3, *nefas* dicit esse *saeculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico iudici, ne quem excommunicet, aut mandare, ut latam excommunicationem revocet*, etc. Et rationem hanc reddit: *Cum non ad saeculares, sed ad ecclesiasticos haec cognitio pertineat.* Huiusmodi autem sunt omnes actiones, de quibus tractamus, ad quas saeculares iudices iurisdictionem non habere, concilium aperte tradit.

Denique est manifesta ratio, quia iudices saeculares etiam in materiis spiritualibus hanc vim (ut ipsi loquuntur) per easdem actiones auferre volunt, in illis autem materiis necessaria est iurisdictio spiritualis, quae nullo iure divino aut naturali competit laicis, et iure canonico semper a principio fuit denegata laicis talis iurisdictio, ut supra probatum est, et constat ex decretis dist. 96. Et quamvis Papa de absolute potestate eam possit illis delegare, ordinarie id non fecit; ergo non est verisimile, iure communi esse datam saecularibus totam iurisdictionem ecclesiasticam, quee ed honestandas omnes illas ectiones, quas ipsi usurpant, necesseria est. Imo inde etiam concluditur, nullam omnino communicari, tum quia eadem est ratio totius et singularum partium, tum etiam quia, si quis recte cosideret, semper causa, quam isti iudices ad se advocant, et de qua volunt cognoscere, ecclesiastica est, nimirum sententia a iudice ecclesiastico lata, vel aliquid simile.

29. Quapropter alii auctores sentientes cum praecedentibus, necessariam esse iurisdictionem ab ecclesiastico praelato manantem, ut tales actiones iuste fiant, ed privilegium apostolicum recurrunt, affirmantque, in regnis catholicis, in quibus hae actiones in praxi tolerantur, esse privilegium a Pontificibus concessum ob causas iustas, praesertim ad reprimendos vicarios episcoporum ab insolentiis (ut eit Bannez statim citandus), ct ut pauperes, et minus potentes, qui saepius hanc vim patiuntur, facilius vel sine magno dispendio remedium aliquod habere possint. Atqua ita de regno Galliae testatur Menochius de *Retinend. possess.* remed. 3, n. 354, et indicat saepe Rebuff. in locis allegetis, et de Hispania idem affirmat Dominicus Bannez 2. 2, q. 67, art. 1, dub. 2, conclus. 6. Et in hoc regno, scimus, fieri multa similia, et praetextu similis privilegii defendi, vel ratione cuiusdam concordiae per Pontificem epprobatae, vel concessae, donec per Sedem apostolicam aliud ordinetur, quod perinde est. Et re vere ego etiam aliam viam non invenio, qua possint similes actiones a violatione exemptionis excusari. Quia vero pendet hacc cxcusetio ex facto; id est an talia privilegia sint re vere his regnis vel eorum principibus concessa, ct an in sua vi perseverent, fuerint vere perpetua, de quibus circumstantiis mihi non constat; ideo neque approbere possum, nec reprobare huiusmodi facta, sed illud apostolicae Sedi remitto. Solumque assero, ut principes vel magistratus civiles tuta conscientia possint hoc genus iurisdictionis exercere, necessarium esse, ut de privilegio, quod est illius fundamentum, sufficientem satisque probabilem notitiam habeant, et quod a Pontificibus revocetum non sit; hac autem notitia supposita, cetera quae ad hanc materiam spectant, sufficienter ex principiis positis definiri posse existimo.

SUPERIORIS LIBRI SUMMA.

30. Quamvis in hoc opere fidei catholicae causam et defensionem potius, quam mores instruendi minus assumpserim, nihilominus in hoc IV. libro utrum-

que officium pro viribus explere necessarium duxi. Tum ut labor noster catholicis, quibus maxime debitores sumus, usui magis esse posset; tum etiam ut non solum haereticorum errores refellendo, argumentaque solvendo, sed etiam morum honestatem, et aequitatem, quae in utriusque fori ecclesiastici et civilis distinctione, ac separatione cernitur, explicando, plenius regi Angliae, eiusque protestantibus, aliisque libertatis ecclesiasticae inimicis, quantum in nobis est, satis faceremus. Cum ergo in tractatu de clericorum exemptione, seu ecclesiastica immunitate duas controversias esse conspicerem, ad fidem unam; alteram ad mores spectantem, ita utramque pertractare curavi, ut et illius, quae in nobis est, fidelis doctrinae rationem redderem, et quomodo in usu et praxi servanda sit, docerem. Quam ob causam prius exemptionem ipsam ex fidei principiis ac fundamentis, hoc est ex verbo Dei scripto et non scripto, sed antiqua patrum, et Ecclesiae traditione firmato, stabilire studui: deinde immunitatem hanc ecclesiasticam non solum iure pontificio ac caesareo introductam esse, verum etiam ipsi divino iuri, tam veteri, quam novo, imo etiam naturali valde consentaneam esse demonstravi. Quia re vera neque in divino cultu reverentia debita ac decentia, neque in ecclesiasticis moribus honestas, neque in ecclesiastica hierarchia decor, ordo, et pulcritudo sine hoc immunitatis iure ac privilegio subsistere posset. Quod ut evidentius constaret, rationem et modum, quo usu et moribus talis exemptio servanda est, luculentius declaravi.

Quae omnia, si Rex serenissimus Angliae, attente ac sincere, depositoque nimio dominandi, ac imperandi affectu, considerare voluerit, futurum spero, ut non tam gravate ferat, quam in sua Praefatione significat, tantam hominum et fundorum partem regum potestati et iurisdictioni subductam esse; quia neque maiestas regia inde obscuratur, sed illustrior fit, nec minuitur potentia, sed augetur. Nihil enim christianum et catholicum regem ita illustrat, clarumque ac celebrem reddit, sicut integra in Deum pietas, et religionis cultus; nam, ut optime dixit Cyrillus ad Theodosium scribens: *Gloriosa in Deum pietas regiis honoribus immobile fundamentum est*, unde subiungit: *Principes pietatis cultores sine labore vincere, et adversariis praevalere.* Ideoque (ut Nicephor. refert) idem Theodosius nihil aliud filiis Arcadio et Honorio moriens mandavit, quam ut veram pietatem integram servarent, per quam et pacem habituros, et victoriam a Deo consecuturos esse sperabat. Filii autem parenti fidem et obedientiam exhibentes, eodem Nicephoro teste, *Quaecumque decessores eorum pii imperatores pro ecclesiis statuerant, et ipsi confirmarunt, eaque firmiter servarunt, aliaque insuper Deo grata addiderunt.* Intelligebant quippe religiosi principes, praerogativas et immunitates rebus divinis concessas, non hominibus datas esse, sed Deo, a quo regnorum omnium felicitas et conservatio pendet, ac proinde, *tunc Christi dextera imperium defendi, quando Ecclesiae status inconcussus servatur*, ut Leo papa dixit. Ex quo intulit d. Thomas lib. 2. *de regim. princip.* sub finem, regem et principem toto conatu et sollicitudine divino cultui teneri incumbere; non solum quia homo, sed etiam quia dominus, et rex est, et Dei vices gerit, a quo maxime pendet. Unde subdit inferius, *omnes reges, qui ad divinam reverentiam fuerunt soliciti, feliciter suum cursum consummasse: qui vero e contra, infelicem consecutos exitum fuisse.* Absit igitur a christiano rege, ut ecclesiasticam libertatem propter divinum cultum introductam, et tam divina, quam humana lege sancitam, et diuturna Ecclesiae catholicae consuetudine stabilitam, et antiquorum patrum, posteriorumque fidelium scriptorum auctoritate probatam, paucorum Novantium suasu, vel studio, ac desiderio temporalem dominationem amplificandi, evertere moliatur. Id enim non gloriam, sed ignominiam ei afferet, et terrenum regnum non augebit, sed auferet sempiternum. Quod ne Iacobo regi contingat, toto corde optamus, et obnixe petimus ab illo, in cuius manu cor regis est, et in saniorem partem illud vertere potest, et veritatis radiis ita illustrare, ut amplius ab ipso non avertatur.

FINIS LIBRI QUARTI

LIBER QUINTUS

DE ANTICHRISTO

CUIUS NOMEN ET PERSONAM PER CALUMNIAM ET INIURIAM FALSO PROTESTANTES PONTIFICI ATTRIBUUNT

Quoniam doctissimi nostri temporis, catholicique scriptores (ut interim antiquiores omittam) totam de Antichristo materiam accurate disputarunt, eamdemque nos iam aiibi pro nostra tenuitate prosecuti sumus, liber hic parum necessarius alicui videri potest, praesertim quia superioribus non ita connectitur, ut propter doctrinae consecutionem postulari videatur. Verumtamen rex Angliae, cui initio huius operis respondere proposuimus, nos vel invitos laborem hunc iterum subire compellit. Ille enim in sua Praefatione post suae fidei professionem, ad disputationem de Antichristo repente digreditur, et peculiarem eorum, quae pro sua opinione protulit, responsionem postulat, dicens: *Id mihi maxime in votis est, ut si cui hanc meam de Antichristo coniecturam libebit refellere, singulis disputationis meae partibus ordine respondeat;* ideoque necessarium ducimus, et cum illo digredi, et singulis eius coniecturis peculiare tribuere responsum. Neque enim illud praetermittendum censuimus, eo quod rex solis coniecturis se niti fateatur; quia in re adeo absurda, et plane incredibili, et Ecclesiae catholicae nimis odiosa et perniciosa, nec coniecturae permittendae sunt, sed penitus extirpandae. Quam ob causam iterum de Antichristo disputationem texere, imo etiam, si necesse sit, eadem iterum repetere non sum veritus, dummodo quantum in me est, omnibus tam sapientibus, quam insipientibus satisfaciam, utrisque enim, teste Apostolo Rom. 1, debitores sumus. Ne tamen lectori molesti simus, non omnia, quae de Antichristo tractari solent, sed ea solum, quae causae, et peculiari responsioni quam rex postulat, inservire queant, attingemus. Et singula membra, quae rex distinguit, singulatim etiam expendemus, non tamen eodem ordine, sed ea semper praemittemus, quae vel evidentiora sunt, et in Scripturis clariore, vel quorum cognitio ad ea, quae minus nota sunt, vel a prioribus pendent, aliquid conferre posse censebimus.

CAPUT I.

De Antichristi nomine, eiusque varia significatione.

Summarium

1. Nominis etymologia. — 2. Falsa haereticorum etymologia de hoc nomine. — Antichristus significat adversarium Christi, et probatur ex Scriptura. — 3. Probatur item ex patribus. — 4. Duplex significatio nominis Antichristi.

1. Prius quam de re ipsa dicamus, visum est de nomine Antichristi pauca praemittere, ut omnes Protestantium tecnas, vel potius in Christi Vicarium contumelias detegamus. Nomen igitur *Antichristus* graecum esse, seu a graecis desumptum, nemo est, qui nesciat. Componitur autem ab ἀντί, et χριστός, in qua compositione certum est, Christi nomen, ut est

proprium Iesu Salvatoris nostri, usurpari. Quamvis enim hoc nomen, ut ab unctione derivatum generalius sit, et quoscumque homines per sacram aliquam unctionem in dignitate assumptos significare soleat, iuxta illud: *Nolite tangere Christos meos*, psalmo 104; nihilominus Messiam seu Christum Dominum, praesertim post eius adventum, per antonomasiam significat, sicut etiam in lege veteri fuerat praesignificatum, ut Ioannes cap. 4. indicavit: *Scio, quia Messias veniet, qui dicitur Christus*, et exposuit August. tractat. 15. et 33. in Ioan. et optime Cyrillus *cateches*. 4. *mystag*. Eusebius lib. 1. *Histor*. cap. 3, et lib. 4. *de Demonstrat*. cap. 10, et Lactantius lib. 4, cap. 7, et alii, quos late retuli in tom. 1, 3. partis, disput. 18, sect. 2.

2. Particulam vero ἀντὶ contendunt haeretici, non oppositionem, sed vicem, seu loco alterius subrogationem in illa compositione significare, et ita Antichristum eum esse, qui se Christi vicarium appellat. Sed ducuntur profecto spiritu decipiendi simplices, saltem per nominis ineptam accommodationem. Et ideo, omissa quaestione de illa duplici significatione dictionis ἀντὶ secundum se, et generali usu Graecorum spectatae, a nobis solum consideranda est, prout in illius nominis compositionem secundum Scripturae, Ecclesiae, et patrum usum assumpta est. Sic ergo certum est, contrarietatem et oppositionem significare, nomenque *Antichristi* insignem Christi hostem designare. Sumpsit enim Ecclesia vocem hanc ex Scriptura, in qua nullum alium habet significatum. Nullibi enim reperitur haec ipsa vox in Scriptura nisi in epist. 1, et 2. Ioannis, ibi autem aperte significat hostem Christi. Nam cum cap. 2. dixisset: *Audistis, quia Antichristus venit*, subdit inferius: *Quis est mendax, nisi is, qui negat, quia Iesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium*. Ex quibus verbis evidenter constat, Antichristum opponi Christo, negando Iesum esse Christum, illum utique singulariter promissum, ex duplici natura in una persona divina compositum, et ipsamet divinitate, et Spiritu sancto singulariter unctum, ac proinde per antonomasiam Christum. Unde capite 4. repetit: *Omnis spiritus, qui solvit Iesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus*. Solvere autem Iesum nihil aliud est, quam negare, Iesum esse divinitate unctum per singularem utique unionem humanitatis ad Verbum: et haec est summa ad Christum oppositio, ut idem Apostolus iterum epist. 2. explicavit dicens: *Multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur, Iesum Christum venisse in carne, hic est seductor, et Antichristus*. In Scriptura ergo non habet nomen istud alium usum. In aliis vero Scripturae locis, in quibus non nominatur, sed describitur Antichristus, summus adversarius Christi depingitur. Nam Daniel. 9, et Matth. 24. per *abominationem desolationis* Antichristum praedici creditur, et de illo dicitur, sedem et nomen Christi usurpaturum, maximamque persecutionem contra Christum in Ecclesia sua esse excitaturum. Et de eodem intelliguntur verba Christi Ioan. 5: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si alius venerit in nomine suo, illum accipietis*. De eodem etiam loquitur Paul. 2. ad Thessalon. 2, ubi his nominibus illum onerat: *Homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo sedeat, ostendens se tanquam sit Deus*. Et tandem, ut ostendat Paulus summam oppositionem Antichristi cum Christo, adiungit: *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui*. Apud Danielem item, et in Apocalypsi describitur Antichristus tanquam insignis Christi adversarius, ut infra videbimus.

3. Atque in hunc modum de Antichristo, et nomine eius senserunt sancti patres exponentes haec loca. Chrysostomus homil. 4. in Ioan. Cyrill. lib. 3. in Ioan. cap. 6, et ibi Theophyl. Euthymius et Beda, et late Irenaeus lib. 5. contr. haeres. cap. 25, Ambr. in psal. 43, et lib. 1. *de Spirit. sanct*. cap. 14, Nazianz. oration. 47, quae inscribitur *Significatio in Ezech*. et in iambico inscripto *Definitionis minus exactae*, in fine, Ruffin. in exposit. Symbol. Hilar. lib. *de unit. Pat. et Fil*. satis e principio, si eius est opus. Melius et certius lib. contr. Auxent. in principio: *Nominis Antichristi proprietas*, inquit, *est, Christo esse contrarium*. Et Hieronym. epist. 151. ad Algas. q. 11: *Ipse est enim universorum perditio, qui adversatur Christo, et ideo vocatur Antichristus*. Et hac ratione lib. 2. contr. Iovinian. in principio: *Quomodo dies et nox misceri non possunt, ita nec iustitia et iniquitas, peccatum et bona opera, Christus et Antichristus*. Augustinus tract. 3. in epist. 1. Ioan. *Latine*, ait, *Antichristus contrarius est Christo;* et postea reprehendit eos, qui interpretabantur nomen Antichristi, id est ante Christum, et inquit: *Non sic dicitur, non sic scribitur, sed Antichristus, id est contrarius Christo*. Et optime Damas. lib. 4, c. 27: *Non nobis, sed Iudaeis veniet, non pro Christo, sed adversus Christum, qua etiam de causa Antichristus dicitur*. Et in tom. 9. operum Augustini, auctor tract. de Antichristo sic inchoat: *De Antichristo scire volentes, primo notabilis, quare sic vocatus sit, ideo scilicet, quia Christo in omnibus contrarius erit, et Christo contraria faciet*. Et licet ille tractatus non censeatur esse Augustini, auctoritatem

habet, et Rabani esse creditur. Et Hugo Eterian. lib. *de Regres. animar.* cap. 23: *Erit*, inquit de Antichristo, *homo, non angelus, qui adversabitur Christo et membris eius, inde Antichristus appellandus.* Pluresque alios in sequenti capite referemus.

Cum ergo haeretici nec etymologiam hanc, nec significationem negare possint, quid eis prodest, mutata vocis etymologia, et nova significatione ex proprio cerebro illi attributa, saltem nomine Vicarium Christi Antichristum appellare? Nam si de solo nomine in hoc contendere student, contemnendi sunt, et ad scholas grammaticorum remittendi. Si vero sub illa specie et umbra vocis suadere contendunt, illum esse verum Antichristum sub hac propria vocis significatione, et tanquam illi adversarius, quia se Vicarium Christi, atque adeo Antichristum in alia ab eis cogitata significatione appellat, ita ut intelligant, non quemlibet hostem Christi, sed illum, qui sub nomine Vicarii eius illi opponitur, esse Antichristum. Respondemus in primis, eum, qui non per rapinam vel usurpationem se Christi Vicarium nominat, sed quia ab ipso Christo constitutus est, non esse Christi hostem, et ex hac parte non posse esse Antichristum. Deinde dicimus, illud signum Antichristi non inveniri in Scripturis, nec in illis, vel a patribus traditum esse, nimirum Antichristum esse oppugnaturum Christum sub specie Vicarii eius, sed aperte usurpando ipsum Christi nomen et dignitatem. Et ideo hac vaoa cogitatione et novitate omissa per signa Antichristi in Scriptura fundata discurrendum est.

4. Non possum autem omittere, quin prius advertam, ex hac nominis huius etymologia, et ex dictis testimoniis duplicem huius vocis acceptionem distinguendam esse. Unam propriam, aliam communem seu translatam appellare possumus. Nam quia nomen Antichristi hominem Christi contrarium significat, per antonomasiam accipitur ut nomen proprium singularis cuiusdam hominis maximi Christi, et Ecclesiae adversarii; generali autem modo, etiam de aliis Christi hostibus dicitur. Hac duplici eius nominis acceptione usus est Ioannes dicta ep. 1, cap. 2, cum dixit: *Audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt.* Et rationem huius posterioris significationis inferius insinuans, dicit: *Qui negat, quoniam Iesus est Christus; hic est Antichristus.* Idemque fere repetit cap. 4, et in epist. 2. Et ita ex hoc loco duplicem hanc illius nominis acceptationem adnotarunt patres ibi, et Matt. 24, et 2. Thessal. 2, ubi Hieronym. Chrys. Oecumenius et alii. Et optime Cyprian. epist. 76. in principio dicens, Ioannem *universos, qui de Ecclesia exissent, quique contra Ecclesiam facerent, Antichristos appellare.* Et infra: *Unde apparet, adversarios Domini Antichristos omnes esse;* et similia fere habet ep. 7. Et August. lib. 2. *contra Adversarium legis, et prophetarum* cap. ultimo de illo ait: *Deus verus est, in cuius templum falsus ille* (id est Antichristus) *sessurus est, ad quem pertinet etiam iste* (utique legis adversarius), *qui sub nomine Christi, quod est nomen Dei, hoc est christianum se videri volens, semper extollitur contra Christum, seque ostendit Antichristum, non unum illum maiorem ceteris, sed ex his aliquem, de quibus dicit Ioannes evangelista, nunc antichristi multi facti sunt. Eos enim dicebat haereticos, qui temporibus apostolorum esse iam coeperant.* Idem lib. 20. *de Civitate Dei*, cap. 19. Unde etiam Hieronym. Naum 2, tractans illud 1. Petr. 3: *Adversarius vester diabolus tanquam leo*, etc. subiungit: *Catulus leonis Antichristus, et omnes doctrinae perversae*, etc. Et infra: *Audistis, inquit Ioannes, quia antichristi multi sunt, tot enim antichristi sunt, quot dogmata falsa.* Et Matt. 7. in fine, omnes, *qui contra Christum sapiunt*, antichristos vocat. Quae omnia confirmant quod diximus, Antichristum ex summa ad Christum oppositione ita esse appellatum, et inde derivatum esse nomen ad alios insigniores Christi adversarios denotandos. Sicut etiam communi usu, hominem valde crudelem Neronem esse dicimus, et similem tyrannum esse Diocletianum, et magnum philosophum esse Aristotelem, et sic de aliis. De hac ergo translata significatione nulla est dubitatio, de altera vero superest cum haereticis controversia, quam sequenti capite prosequemur.

CAPUT II.

Utrum Antichristus proprie dictus sit homo aliquis singularis, vel sedes aliqua seu imperium.

Summarium

1. Opinio haereticorum. — 2. Veritas catholica tenet, Antichristum futurum singularem hominem.—Probatur ex Scripturis.—3. Expenduntur singula verba Pauli apostoli ad probationem allata.—4. Probatur ex patribus. — Antichristus daemon non erit. — 5. Alia ratio ex Theodoreto. — 6. Expenduntur verba divi Ioannis. — 7. Alia eiusdem apostoli verba ponderantur. — Probatur etiam ex articulo graeco. — 8. Confirmatur ex Daniele. — 9. Apud Danielem rex ultimus non fuit Mahometus aut alius tyrannus. — 10. Roboratur iterum veritas auctoritate patrum.

1. Haeretici contendunt, non esse singularem personam, sed seriem vel genus personarum in aliqua sede vel imperio succedentium: quem errorem ex-

cogitarunt, ut Papam Antichristum esse suaderent. Hunc errorem insinuarunt Wiclephus art. 30, et Ioan. Hus art. 19. damnati in concilio constant. sess. 8. et 15. Clarius Lutherus in cap. 49. Genes. ubi hac ratione reiicit communem sententiam asserentem, Antichristum futurum esse de tribu Dan, quam fuisse dicit diaboli inventum. Et quidam Rodolphus Gualterius in homiliis de Antichristo irridet eos, qui asserunt, Antichristum fore certum singularem hominem. Sic etiam Beza in 2. Thess. 2. dicit, licet Paulus loquatur de Antichristo, ut de quodam homine, sub illo nihilominus intelligere totum corpus ecclesiasticae tyrannidis, ita vero, ut peculiarem tyrannidem declaret, nimirum romanam. Unde concludit, manifeste hallucinatos esse, quicumque Paulum de uno quopiam homine esse locutum intellexerunt, nisi dent quempiam, qui a Pauli saeculo ad diem usque iudicii superstes maneat. Denique Calvinus etiam in eodem loco, et lib. 4. de Iustit. cap. 7, idem supponit, cum Papam dicit esse Antichristum. Et haec sententia placuit Iacobo regi, qui solis coniecturis duci fatetur; quales autem illae sint, postea videbimus.

2. Veritas catholica et in fide certa est, Antichristum proprie seu antonomastico sumptum, futurum esse singularem quemdam hominem insignem, ac peculiarem Christi adversarium. Ita docent sapientes et catholici viri, qui hac aetate contra haereticos decertarunt, et hoc punctum magna diligentia et eruditione tractarunt. Et probatur breviter ex sacra Scriptura, et patribus. Et in primis expendo locum 2. ad Thessal. 2, ubi licet Antichristus hoc nomine non exprimatur, de illo nihilominus loqui Paulum, sancti omnes et catholici docent, unc haeretici negant; imo eumdem locum in contrarium inducunt, ut postea videbimus. In illo igitur loco instruit Paulus Thessalonicenses, ut non perturbentur cogitantes, diem Domini, id est ultimi iudicii, iam esse propinquum, quia necesse est, ut Antichristi adventus et persecutio antecedat. Unde ait: *Neque vos seducat ullo modo, quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, tanquam sit Deus.* Et infra: *Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet*, etc.

3. Profecto si verba singula attente ponderentur, non possunt proprie ac sincere intelligi, nisi de singulari ac definita persona. Quis enim thronum aliquem vel sedem regni *hominem peccati* aut *filium perditionis* appellare solet? Similia enim verba non collectionem, vel successionem, sed determinatam personam in rigore significant, neque a sua propria significatione violenter, et sine causa extrahenda sunt. Praesertim quia tot circumstantiis, moribus, et conditionibus ille homo vestitur, et a Paulo ac prophetis describitur, ut necessario uni tantum personae convenire debeant. Ut cum Paulus ait in 2. Thess. 2: *Cuius est adventus secundum operationem Satanae in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus*, et similia, quia verisimile non est, in omnibus successoribus seu regibus alicuius regni omnes illas proprietates et morum qualitates esse futuras. Accedit, Paulum non absolute *hominem*, sed cum articulo graeco *illum hominem peccati* dixisse, ut etiam latine Ambrosius legit, et Vatablus vertit; articulus autem graecus vim habet indicandi singularem personam, ut infra ex patribus ostendam. Imo notatione dignum est, Paulum quater repetere illum articulum dicens: *ille homo peccati, ille filius perditionis, ille, qui adversatur*, etc. et infra: *Tunc revelabitur ille iniquus.* Positus ergo est ad designandam singularem personam, quam etiam demonstrat relativum *cuius est adventus*, etc. Et adhuc apertius pronomen *ille iniquus*, cum subsequenti relativo, *quem Dominus Iesus interficiet*, etc.

4. Atque ita hunc locum patres intellexerunt. Divus Chrysostomus orat. 3. et 4. in illum locum, qui per comparationem ad Christum, personae Antichristi singularitatem declarat. Nam sicut Christus praedictus fuerat tanquam singularis homo, et data sunt certa eius indicia, utique per signa et prodigia, quae erat facturus; ita illi opponitur Antichristus, eiusque adventus tanquam cuiusdam particularis hominis praedicitur, et per signa, et prodigia falsa, quae operaturus est, indicatur. Ergo ita est futurus Antichristus determinata persona, sicut fuit Christus. Sic etiam Theophylactus illa verba exponens interrogat: *Quis autem ille est? numquid Satanas? Nequaquam, sed homo quispiam omnem Satanae operationem recipiens.* Idemque fere habet Theodoret. qui antithesim inter Christum et Antichristum magis expendit, dicens, daemonem imitari consilium Dei. *Nam sicut Deus, humana suscepta natura, nostram procuravit salutem; ita ille, cum eliget hominem, qui possit omnem eius suscipere operationem, per eum omnes homines decipere conabitur, se ipsum Christum et Deum et hominem nominans.* Ubi solum notamus aequiparationem in hoc, quod uterque est certa et particularis persona, nam in modo est diversitas. Non enim sicut Christus est verbum in humanitate assumpta, ita erit Antichristus persona daemonis in assumpta natura hypostatice, sicut quidam falso finxerunt, quos alibi impugnavimus; solum ergo fit in hoc comparatio, quod sicut Christus fuit individuus homo,

ita etiem erit Antichristus. Unde etiem ipse Theodoretus docte mutavit loquendi modum, nam de Christo dixit: *Sicut Deus humana natura suscepta,* etc. de daemone autem ait: *Ita ille cum eliget hominem, qui possit omnem eius suscipere operationem;* sentiens futurum non solum specialem naturam, sed etiam particularem personam inter alias electam a daemone tanquam aptam ad omnem suam pravam operationem.

5. Denique in eisdem verbis Theodoreti ratio alie ponderari potest. Nam praecipua intentio Antichristi maximaque ad Christum oppositio erit, quia persuadere conebitur, se esse Christum et verum Messiam, et ostenderc *tanquam sit Deus*, ut ibidem ait Paulus. Hoc autem non potest lingi de throno eliquo, aut sedentium in illo successione. Nam sicut Christus non est praeditus, nisi ut particularis homo, ita nemo se finget Christum, nisi in sua particulari persona. Et licet multi se finxerint Christum, nullus autem nisi in sua, et pro sua propria persona: et inter eos, qui in signis, prodigiis, mendaciis, ac potentie praecellet, per antonomasiam erit Antichristus. Unde Ambrosius ibidem ait, Antichristum futurum esse *primum, et summum pravorum hominum, qui se ut Deos coli voluerunt.* Recte etiam Tertullianus lib. 5. *contra Marc.* c. 16: *Qui est,* ait, *homo delicti, filius perditionis, quem revelari prius oportet ante Domini adventum,* etc. *Secundum nos quidem Antichristus, ut docent veteres et novae prophetiae.*

6. Atque hinc Ambr. Chrys. et alii patres cum citatis verbis Pauli coniungunt elia Christi verba Ioan. 5: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* In quibus manifesto constat, Christum loqui de aliqua determinata persona, quam Iudaei ut Messiam suscipient. Et ita dicti patres, et alii praecedenti capite allegati verba illa Christi de Antichristo interpretantur. Et August. tract. 29. in Ioan. exponens verba illa capitis 7: *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit,* dicit, talem futurum esse Antichristum, *ipsum quippe annuncians Dominus gloriam suam quaesiturum, non gloriam Patris, ait ad Iudaeos; ego veni,* etc. et Ambr. in psal. 43. ait, significesse Christum illis verbis, *Iudaeos in Antichristum credituros, qui in illum credere noluerunt.* Et idem habet lib. 1. de Spirit. sanct. c. 14. Quamvis enim multi futuri essent Pseudo christi, et Pseudo prophetae, sicut ipse etiam praedixit Matth. 24, quos aliqui Iudaei pro Messia suscepturi essent, ut ex parte impletum legimus Actor. 5, et postea apud Euseb. lib. 8. *Historiar.* capite 6; nihilominus neminem Iudaei ita pro Messia suscipient, sicut Antichristum, et ideo illum singulariter Christum verbis suis designasse intelligimus. Et sic etiam dixit Cyrillus hierosolymitanus cateches. 12: *Iudaeorum liberi venientem reiecerunt, male autem venturum expectant, verum Christum negaverunt, falsum autem ipsi errantes recipient. Qua de re etiam Salvator vere dixit: Ego veni,* etc. Quod autem ille falsus Christus futurus sit singularis quidam homo, et Antichristus, declarat late idem Cyrillus catech. 15.

7. Praeterea hoc aperte confirmet modus loquendi Ioennis epist. 1: *Et sicut audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt.* Nam in his verbis distinguit quemdam Antichristum singulariter praedicatum, et praedictum a multis, per quamdam eius participationem et translationem sic nominatis. Ergo aperte supponit, illum priorem esse particularem personam. Praesertim quia illi multi antichristi, quos Ioannes dicebat iam factos, non erant multa regna, eut imperia tyrannica, sed vel multi, qui ex Iudaeis contra Christum iam insurgebant, vel plures haeretici, ut Ebion, Cerinthus, Simon magus, vel plures etiam imperatores romani christianorum persecutores, ut Nero, Domitianus, ut patres passim exponunt; ergo etiam ille singularis Antichristus est une certe ac definita persona. Accedit, quod in dictis verbis, et paulo inferius, et in cap. 4. et epist. 2, ubicumque ponitur in singulari nomen *Antichristus*, poni cum articulo ὁ, id est *ille;* qui articulus vim habet designandi certam personam et cum quedam singularitate, iuxta genaralem patrum regulam, quam tradunt Epiphanius lib. 1. *contra haeres.* secta 9, et libr. 2, haeres. 56, et Chrysost. enarrat. in cap. 7. Isai. ponderans, non dixisse Prophetam: *Ecce virgo concipiet,* sed addidisse articulum ad designandam singularem et excellentem virginem; et Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 4. circe finem, ponderans, addidisse Ioannem articulum, cum dixit: *In principio erat verbum;* et Orig. tom. 7. in Ioan. circa illa verba: *Propheta es tu?*

8. Ad hanc etiam veritatem confirmandam multa argumenta desumi possunt ex locis Daniel. et Apoc. in quibus Antichristum praedici et patres docent, et haeretici non negant. Itaque Dan. cap. 7, postquem explicuit, quartam bestiam esse regnum quartum, utique Romanorum, postea per decem reges dividendum, subiungit: *Et alius consurget post eos,* per quem omnes patres Antichristum intelligunt, ut ibi Hieronymus testatur, et sequitur August. 20. *de Civit.* cap. 23, et d. Greg. lib. 32. *Moral.* cap. 12. ubi particula *alius* satis demonstrat singularem personam, cuius actiones statim describit Propheta satis consentanee ed Paulum. Et certe negari saltem non potest, in throno et imperio illius, qui contra decem reges pugnaturus est, quique tres destruct,

et septem alios sibi subiiciet, futurum esse aliquem primum regem, qui contra alios insurget: necessarium ergo est, illum esse certam ac determinatam personam, ille autem erit Antichristus. Tum quia in illum specialiter conveniunt omnia, quae ibi subiiciuntur: *Sermones contra excelsum loquetur, sanctos Altissimi conteret*, etc. Tum maxime quia tempus regni illius tam erit breve, ut in eo non sit habiturus successorem, sed in illo et cum illo sit thronus eius extinguendus, ut ex eodem loco Danielis, et ex c. 11, et 12, et ex Apoc. c. 11. et sequentibus, et ex verbis Pauli: *Quem interficiet Dominus Iesus spiritu oris sui*, et ex aliis infra ostendemus.

9. Hoc argumentum etiam convincit, illum ultimum regem per cornu parvum significatum non fuisse Mahometum, ut aliqui voluerunt, neque alium similem tyrannum. Unde etiam potest haec veritas confirmari ex circumstantiis temporis, loci, originis, bellorum, et aliis similibus, cum quibus describitur Antichristus venturus in allegatis Scripturae locis, quae postea tractaturi sumus; non enim potest singularis persona evidentius designari, quam per circumstantias huiusmodi, vel (ut cum dialecticis loquamur) per collectionem proprietatum, quae nonnisi in unum et particulare individuum convenire possint; ita autem Antichristus describitur in Scriptura; negari ergo non potest, quin particularis persona futurus sit.

10. Denique de Antichristo singulariter praedicto a Daniele, Paulo, et Ioanne evangelista omnes antiquissimi patres, qui de illo scripserunt, ubique supponunt, esse futurum singularem hominem, cuius genus, mores, et alias proprias circumstantias describunt. Ut constat ex his, quae tradunt Irenaeus lib. 5. cont. haeres. a cap. 25. Hypolit. orat. *de Consummat. mundi*, Ephrem tract. *de Antichrist.* in tom. 1, Cyrill. hierosolymitan. cateches. 15, Ambr. lib. 10. in cap. 21. Lucae, ubi tres numerant Antichristos, Diabolum, Arium, et omnes haereticos similes, et singularem et famosum Antichristum, qui persecuturus est Ecclesiam in fine mundi. Sic etiam depingit Antichristum Lactantius lib. 7. *divin. inst.* cap. 16, 17, 18, 19, et concludit: *Hic est autem, qui vocatur Antichristus, sed se ipsum Christum mentietur, et contra verum dimicabit;* similiaque repetit in *epitom. Institution.* cap. 11. Et eodem modo loquitur Hug. Eterian. dict. lib. de *Regres. animar.* cap. 23, Prosper in *Dimidio tempor.* a cap. 6. usque ad 16, praesertim vero Hieronym. Daniel. 7. dicens: *Putamus, Antichristum unum esse de hominibus, in quo totus Satanas habitaturus sit.* Idem supponit epist. 151. ad Algas. q. 1, ubi late ita exponit locum Pauli ad Thessalonicenses. Idemque habet Theodoret. in eisdem locis Danielis et Pauli. Et similiter Chrysost. orat. 3. in 2. ad Thessalon. ait, Antichristum non esse futurum ipsum Satanam, *sed hominem quemdam suscipientem omnem eius operationem.* Ubi eadem verba habet Theophylactus dicens: *Non erit Satanas, sed homo quispiam.* Cyprianus etiam lib. 3. ad Quirin. cap. 118. de Antichristo exponit illud Isai. 14: *Hic homo, qui concitat terram*, supponens profecto futurum esse particularem hominem.

August. 20. *de Civit.* cap. 19: *Nulli*, inquit, *dubium est, eum de Antichristo ista dixisse, dieque iudicii. Hunc enim appellat diem Domini, et ait, non esse venturum, nisi ille prior venerit, quem refugam vocat, utique a Domino Deo. Quod si de omnibus impiis merito dici potest, quanto magis de isto.* Et infra tractans locum Ioannis, ait: *Sicut ante finem extiterunt multi haeretici de medio Ecclesiae, quos multos dicit Antichristos; ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Christum, sed ad illum novissimum Antichristum pertinebunt.* Et cap. 23. ita etiam exponens Danielem, ait: *Antichristi adversus Ecclesiam futurum saevissimum regnum, licet exiguo spatio temporis sustinendum, donec Dei ultimo iudicio regnum sancti accipiant sempiternum: qui non dormitans haec legit, dubitare non sinitur.* Praeterea idem docet Gregor. lib. 14. *Moral.* capit. 11, ubi Antichristum dicit futurum esse caput omnium iniquorum, et quae in cap. 9. Iob dicuntur, ita intelligi de unoquoque iniquo, *ut referri quoque debeant ad ipsum specialiter caput iniquorum.* Et libro 31, cap. 12: *Antiquus hostis*, ait, *illum perditum hominem ingredietur, qui specialiter Antichristus nuncupatur.* Ac denique Damascen. lib. 4. *de Fide* cap. 27: *Omnis*, ait, *qui Christum non confitetur, Antichristus est. Ceterum peculiari ac praecipuo modo Antichristus ille dicitur, qui sub mundi catastrophen venturus est.*

CAPUT III.

Duabus protestantium obiectionibus ex Daniele et Paulo sumptis contra doctrinam superioris capitis, satisfit.

Summarium

1. Sinistra interpretatio Bezae in Danielem. — 2. Responsio. — 3. Quid sub bestiarum nomine Daniel intellexerit. — 4. Bestiarum nomine significantur primi reges. — 5. Cornua decem repraesentant totidem reges. — 6. Alia interpretatio Bezae in divum Paulum. 7. Duplicem haeretici simulant notionem nominis Antichristi. — Antichristus in typo multiplex, in per-

sona unicus. — Haeresiarchae dicentur antichristi.— 8. Impugnatur interpretatio Bezae ex iisdem Pauli verbis. — 9. Sententia regis Angliae.

1. Quoniam si Antichristus una singularis persona futura est, evanescit haereticorum phantasia, quod in throno apostolicae Sedis Antichristus sedeat: conantur veritatem ex Scripturis demonstratam, eisdem Scripturis impugnare. Et primo obiicit Beza locum Dan. 7, ubi per quatuor bestias quatuor regna significata sunt; singula autem illorum regnorum multo tempore durarunt, et pluros reges habuerunt, qui per singulas bestias significati fuerunt; et eodem modo dicuntur ibidem decem cornua quartae bestiae esse decem reges, quos non oportet esse singulas personas, sed plurium seriem in unius regni sede; ergo eadem ratione dicendum est de regno Antichristi, quod per cornu parvum significatur, non esse unum tamen hominem, sed unum thronum, in quo multi per successionem sedebunt; quorum collectio vocatur a Paulo *homo peccati*, quia erit velut unum corpus sibi succedentium tyrannorum.

2. Respondeo in primis, dissimilem esse rationem de verborum significatione, et de repraesentatione per figuras vel imagines apparentium rerum, ut bestiorum vel animalium. Nom verba habent propriam significationem quasi permanentem et communem, a qua extrahenda non sunt, nisi ubi necessitas vel sufficiens auctoritas coegerit, et maxime cavendus est sensus improprius et metaphoricus, quando ex aliis verbis et circumstantiis in ipso contextu et sermone adiunctis proprietas sermonis constare potest. At vero res vel imagines apparentes non habent per se stabilem significationem, sed illam tantum, ad quam tunc, cum apparent, assumuntur, seu imponuntur; quae metaphorica, seu quasi analoga est, pendetque ex voluntate seu intentione Dei revelantis, et ideo est obscurissima, et intelligi non potest, nisi ab eodem Propheta per verba declaretur, vel ex aliis Scripturae locis significatio colligatur, vel certe postea tandem ex effectu cognoscatur. Paulus ergo non per visiones imaginum, sed per verba locutus est de Antichristo, et talibus verbis eum indicat, ut plane de illo tanquam de una singulari persona loquatur, et mores eius ac circumstantias ita describit, ut uni tantum, et non omnibus, qui in aliquo throno succeduot, convenire soleant.

3. At vero Daniel narrat futura sibi revelata non verbis, sed sub imaginibus bestiarum. Unde utitur quidem verbis, quae immediate significant bestias, et ut indicet, non esse veras, sed apparentes, non absolute dicit, prima erat leaena, sed *quasi leaena*, secunda *similis urso*, tertia *quasi pardus*; ipsae autem bestiae id significabant, ad quod repraesentandum per quamdam analogiam fuerant imposita et ostensa, et aliam significationem impropriam seu translatam non habebant. Ideoque potuerunt facile repraesentare regna, et non certas personas, et e converso, pro arbitrio revelantis. Hinc ergo fit, ut per bestias interdum significentur regna, interdum certae personae. Nam Daniel. 7. per leaenam alas aquilae habentem significatur regnum Chaldaeorum, per ursum regnum Persarum et Medorum, per pardum regnum Graecorum, et per quartam bestiam regnum Romanorum. At vero in cap. 8. per arietem significatur Darius rex, per hircum Alexander, ut ipsemet Daniel exposuit. Igitur ex repraesentatione per visionem bestiarum nullum fieri potest argumentum ad significationem verborum, nam illa variatur, vel imponitur pro arbitrio revelantis, haec vero de se fixa est et certa, nisi aliunde constet, ad metaphoricum sensum transferri.

4. Addo praeterea, licet per bestias significentur regna apud Danielem cap. 7, nihilominus per singulas principaliter significari primos uniuscuiusque regni conditores, et amplificatores, in quibus praecipue inveniuntur proprietates, quae per tales imagines et visiones repraesentantur. Et sic leaena alata praecipue repraesentabat Nabuchodonosor regni Chaldaeorum fundatorem, hominem ferocissimum et libidini deditum, ut notat Hieronymus, qui etiam ait, ursum, ob eius duritiem et ferocitatem repraesentasse Cyrum maiorem imperii Persarum conditorem. Pardus vero alatus significabat Alexandrum imperii Graecorum caput, qui magna fortitudine ac velocitate orbem domuit. Ita ergo per quartam bestiam significari potuit Iulius, vel Augustus Caesar, licet probabilius videatur, non fuisse significatam particularem personam, quia imperium illud in principio non monarchicum, sed aristocraticum fuit.

5. Per decem autem cornua illius bestiae expresse dicuntur significari decem reges, utique illi, qui decem regna, in quae imperium romanum divident, debellaturi sunt. Ita ergo per cornu parvulum rex quidam novi imperii inchoator repraesentatus est, qui non est alius, nisi Antichristus, ut Hieronymus, Theodoretus, et omnes patres intellexerunt. Est autem differentia, quia de ceteris imperiis, vel de decem regibus non dicitur, quantum throni eorum duraturi fuerint, vel sint; et ideo tam ipsi fundatores, quam eorum successores poterunt per illasmet imagines bestiarum aut per decem cornua repraesentari; de imperio autem Antichristi satis significatur, tum ibi, tum aliis locis infra tractandis, brevi tempore esse duraturum, et cum suomet fundatore esse extinguendum, et ideo per illud cornu parvulum ita significatur Antichristi imperium, ut etiam una tantum et singularis persona repraesentetur.

6. Secundo obiiciunt Protestantes locum Pauli 2.

ad Thessal. 2, dicuntque (ut supra ex Beza retuli) nisi unus homo detur, qui a temporibus Pauli usque ad diem iudicii superstes maneat, non posse Antichristum esse certum aliquem singularem hominem; nam Paulus citato loco cum Thessalonicenses docuisset, *diem Domini* (utique ad iudicandum) nondum instare, quia *nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati*, non veniet dies illa, subiungit: *Nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec e medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.* Duo ergo docet Paulus, scilicet, Antichristum iam tunc incepisse operari suam iniquitatem, et apostasiam a Christo in fine mundi esse ab Antichristo consummandam, ipsumque esse interficiendum, et tunc diem Domini esse venturum. Haec autem non possunt de eadem persona intelligi, quia non potest unus et idem homo operari iniquitatem tempore Pauli, et durare persequendo Ecclesiam usque ad finem saeculi, et tunc revelari, et a Christo interfici.

7. Propter hoc testimonium quidam dixerunt, Neronem fuisse Antichristum, quorum sententiam infra cap. IV. tractabimus, quia illi non negabant, Antichristum esse particularem personam. Illa ergo opinione omissa, protestantes vel ignorant, vel ignorare se simulant duplicem significationem nominis Antichristi secundo capite positam, nam ex illius ignoratione obiectio facta procedit. Sicut enim dixit Ioannes: *Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt*, quia unus est, qui singulariter praedictus est, et multi, qui eius iniquitatem participando, illum quasi praefigurant, et ideo nomen etiam eius participant: ita etiam dixit Paulus, Antichristum, suo tempore iam inchoasse operari iniquitatem, licet id in fine mundi sit consummandum. Errant ergo haeretici non distinguentes inter Antichristum communiter et proprie dictum, seu (quod idem est) inter Antichristum in typo et in persona. Antichristus enim in typo non est una persona, sed corpus, vel successio plurium tyrannorum nomen Christi persequentium. Proprius autem Antichristus in persona, et qui per antonomasiam prophetatus est, unica est et singularis persona. De utroque autem locutus est Paulus in citato loco. Nam cum ait: *Mysterium iam operatur iniquitatis*, loquitur de Antichristo typico. Quem tunc fuisse Neronem multi patres intellexerunt, praesertim Chrysostomus ibi, et Theophyl. Et idem Chrysost. serm. de eleemosin. et collat. et homil. de praemiis sanctor. Ambros. ibi, et Hieronym. ep. 151. ad Algas. q. 9. Attigit Tertullianus lib. *de resurrect. carn.* cap. 24, et August. 20 *de Civitat.* cap. 19, ubi incertam quidem dicit esse expositionem propter loci ambiguitatem, non tamen illam reprehendit. Addit vero aliam, quam Theodorus et Sedulius in Paulum sequuntur, scilicet, quemlibet haeresiarcham et Christi hostem sub illo, *qui mysterium operatur iniquitatis*, comprehendi. Quod parum ad praesens refert; omnes enim in hoc conveniunt, quod ille, qui tunc operabatur mysterium iniquitatis, non erat Antichristus, sed typus, imago, praecursor, aut insigne membrum Antichristi. Quod ut significaret Paulus, non dixit simpliciter, operatur iniquitatem, sed *mysterium operatur iniquitatis*, vel ipsum Neronem vocando mysterium iniquitatis, si nomen *mysterium* sit suppositum illius propositionis, et in casu nominandi positum sit, et vocetur mysterium, quia figura erat Antichristi; vel certe ipsammet persecutionem Neronis vocando mysterium iniquitatis in casu accusandi, quia Nero persequendo christianos operabatur mysterium iniquitatis, id est tyrannidem, quae erat imago persecutionis Antichristi futurae.

8. Unde tantum abest, ut ex illo loco probetur, Antichristum proprium non esse unam certam personam, ut oppositum potius inde convincatur. Nam Paulus evidenter distinguit mysterium iniquitatis, seu illum, qui tunc operabatur mysterium iniquitatis ab *illo iniquo, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.* Imo inde docet Thessalonicenses, nondum instare diem iudicii, quia *nondum revelatus fuerat homo peccati*, id est verus et proprius Antichristus. De quo etiam subiungit: *Quid detineat, scitis*, etc. nimirum, ne ille Antichristus veniat. Non declarat autem aperte Paulus, quidnam esset, quod adventum Antichristi detineret, sed significat, Thessalonicenses iam illud scivisse, quia cum esset cum illis, eos iam instruxerat (ut statim subiungit) Antichristum non esse venturum, donec romanum imperium e medio tolleretur, vel ad eum statum perveniret, in quo per Antichristum posset omnino destrui, ut patres exponunt. Ergo semper Paulus supponit, proprium Antichristum esse alium distinctum ab eo, qui tunc operabatur mysterium iniquitatis, et de illo semper tanquam de singulari homine loquitur, ut capite praecedenti ponderavi.

9. Unde etiam rex Angliae in Praefat. pag. 67. fatetur, ex illo loco potius probari, *tempus, quo venturus est Antichristus, et universalis discessio futura est non nisi longo post tempore, quo Paulus scripsit illam epistolam, futurum fuisse.* Nam hoc ipsum est, quod Paulus Thessalonicensibus tradere, et persuadere studebat ex illo principio, quod Antichristus non solum nondum venerat, sed neque tam cito venturus erat, alioqui non recte conclusisset, diem Domini nondum instare. Nihilominus ta-

men idem rex negat, entichristum esse particularem personam, quamvis non ex illo loco, sed ex alio id suadere nitatur, ut capite sequenti videbimus.

CAPUT IV.

Alteri obiectioni ex cap. XVII. Apocalypsis sumptae contra eamdem resolutionem capitis secundi satisfit.

Summarium

1. Obiectio regis Angliae ex Apocalypsi. — 2. Responsio. — 3. Meretricis nomine intelligitur aut Roma ethnica aut mundus. — 4. Bestia, qua meretrix vehebatur, erat non Antichristus, sed eius figura. — imperatores quoque persecutores christianorum significati in bestia coccinea. — 5. Nero fuit in figura bestia et mysterium iniquitatis. — 6. Per septem reges aliqui intelligunt persecutores bonorum in septem mundi aetatibus. — 7. Alii per bestiam intelligunt Antichristum eiusque praecursores. — Septem capita non significant numerum incertum. — Persecutiones Ecclesiae sunt novem secundum alios, plures secundum alios. — 8. Nero primus persecutor christianorum. — Alii persecutores post Neronem. — 9. Ratio dubitandi in contrarium. — Responsio. — 10. Persecutio Iuliani gravissima. — 11. Rex Angliae per septem capita septem formas regiminis Romae intelligit. — 12. Haec sine fundamento effingi ostenditur. — 13. Idem dicendum de decemviris. — 14. Regimen Pontificum non significatur a Ioanne per regem, qui dicitur septimus. — Contrarium repugnat verbis Apocalypsis. — 15. A tempore Bonifacii nihil ex antiqua fide immutatum.

1. Tertio obiicit rex Angliae in Praefat. peg. 98, ubi sic inquit: *Scorto babylonio, quod bestiae inequitat, sedem alicuius imperii, et successione continuatam, aliquorum hominum seriem illi praesidentem, non unum aliquem designari, perspicuum est ex forma, qua diversis libri locis Antichristus ipse describitur*, utique in Apocalypsi; et inducit cap. 17. eiusdem libri, in quo refert Ioannea, ostensem sibi esse *mulierem meretricem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiae, habentem capita septem et cornua decem*. De qua muliere concludit in fine capitis: *Et mulier, quam vidisti, est civitas magna, quae habet regnum super reges terrae*. Ex quo rex concludit, mulierem illam *non posse significare certam unius hominis personam, sed plures homines sibi continenter succedentes, quorum sedes est magna illa civitas.*

2. Respondeo, etsi regi demus, civitatem illam per mulierem significatem, esse Romam, ut ipse intendit, et septem reges per septem cornue significetos, esse septem formes regiminis illius civitatis, et octavum futurum esse Anticbristum, ut idem rex arbitrio suo commentatur; licet, inquam, haec omnia gratia demus, non video, unde inferre possit cum fundamento in illo textu, Anticbristum non esse unam certam personam. Nam licet mulier significet civitatem, in qua est aliquod imperium per bestiam repraesentatum, cum successione plurium regum, seu plurium formarum regiminis; nihilominus bestia, quae etiam significare dicitur Anticbristum, unum tyrannum, unumque hominem significare poterit. Neque ex textu aliquid induci potest, quod vel apparenter aliud indicet. Nam si forte fiat argumentum a simili, quia si mulier significat civitatem, et bestia imperium cum successione praesidentium in illa, etiem bestia, ut repraesentat Anticbristum, simili modo significabit seriem tyrannorum, etc. profecto consequentia nullius momenti est. Nem hae imaginariae repraesentationes, seu aenigmaticae figurae non semper ostenduntur, seu proponuntur ad significandum idem, vel eodem modo, ut per se constat.

3. Addo, in ille expositione regis, in que suem obiectionem fundat, esse quidem aliqua, in quibus cum nonnullis catholicis convenit, quae probabilia sunt, sed incerta; alia vero esse regis propria, quae vix aut nullo modo possuet subsistere. Nam in primis licet probabile sit, meretricem illam Romam repraesentasse, ut exponit Hieronym. ep. 151. ad Algas. q. 11, et Tertull. lib. 3. contre Marcion. et contra Iudaeos, qui non intelligunt Romam christianam, sed ethnicam; tamen etiam est valde probabile, non repraesentasse civitatem aliquem particularem, sed civitatem diaboli, aut mundi, sicut illam Augustinus distinxit a civitate Dei, id est totum coetum impiorum. Quomodo etiam dixit Hieron. psalm. 54. duas civitates esse in mundo, Babylonem, et Hierusalem. *Per Babyloniam*, inquit, *intelliguntur mali*. Et haec solet Scriptura mundum appellare. In illum enim conveniunt omnia, quae de illa muliere dicuntur; nam cum illa fornicati sunt omnes reges terrae, et ab ea inebriantur omnes, qui inhabitant terram, utique tanquam terreni, et animales homines. Et cetera simili modo. Hac autem posita mulieris interpretatione, non oportet, bestiam, cui insidere visa est, esse Anticbristum, sed satanam, ut multi scriptores docuerunt; diabolus enim quasi sustinet totum impiorum corpus, et ideo illi insidere dicitur: et cetera, quae ibi dicuntur, facile diabolo accommodantur. Cum ergo diabolus, vel satanas non sit collectio personarum sibi in aliquo imperio succedentium, sed una certa singularis persona, non est necessarium, bestiam illam repraesentasse, ut rex vult, continuatam personarum seriem, sed unum principem daemoniorum, qui ad Christum eiusque Ecclesiam impugnandam satellitibus suis tam malis angelis, quam pravis hominibus, multisque tyrannis per temporum successionem utitur.

4. Praeterea licet demus, *scortum illud baby-*

lonium (ut rex loquitur) esse Romam, et bestiam, cui insidet, esse Antichristum, non est necesse, illum esse solum Antichristum in persona, seu verum et proprium, sed potius dicendum est, illam bestiam prius fuisse Antichristum in figura seu mysterio, tandem vero in proprium ac verum Antichristum defecturam. Ac proinde licet demus, Antichristum per bestiam repraesentatum non unum tantum hominem, sed plurium successionem postulare; nihilominus dicimus, illam successionem in imperatoribus, qui malitia sua, et tyrannide Antichristum praesignarunt, impleri: cum autem in vero Antichristo successio consummabitur, illum tantum esse futurum unam singularem personam. Quam vero responsio haec sit consentanea Evangelistae, facile intelliget, qui attente consideraverit, quam apposite Imperatores romani tyrannidem exercentes in christianos significentur per *bestiam coccineam, et plenam nominibus blasphemiae*; haec enim epitheta non feminae, sed bestiae attribui, et omnes interpretes docent, et ex graeco textu manifestum est. Dicitur autem *coccinea*, quia *erat circumdata purpura et coccino*, ut infra dicitur; per purpuram autem imperium significari solet, quia erat quasi proprium illius dignitatis insigne, et ad id magis explicandum dicitur etiam bestia illa circumdata *inaurato auro, et lapide pretioso, et margaritis*. Potest etiam dici *coccinea* propter sanguinem martyrum, de quo infra dicitur, et vidi *mulierem ebriam de sanguine sanctorum et de sanguine martyrum*. Quamvis enim bestia sanguinem effunderet, et inde coccinea denominari possit, mulier tamen, id est civitas illum bibebat, eo quod inebriabatur, odio persequens christianos, et idola colendo, propter quod etiam *mater fornicationum et abominationum terrae* ibidem appellatur.

5. Quod autem bestia illa non solum Antichristum in persona, sed etiam in figura in sua repraesentatione complectatur, illo verbo *mysterium* a Ioanne interposito satis significatum est, et explicatur optime per verba Pauli 2. Thessal: *Mysterium iam operatur iniquitatis*, utique Nero, qui coepit in christianorum persecutione Antichristum adumbrare, ut omnes patres exponunt. Idemque optime declarant alia verba ibi subiuncta, et sic intelecta: *Bestia, quam vidisti, fuit, et non est, et ascensura est de abysso. Fuit*, utique in mysterio et figura, quia prius quam Ioannes id scriberet, iam Nero mysterium operabatur iniquitatis, quem multi imperatores postea imitati sunt. *Non est*, autem in persona, *sed ascendet de abysso, et in interitum ibit*, ut c. 11, et 13. de Antichristi persona praedictum fuerat. Denique sic etiam intelligi non incongrue possunt alia verba postea subiuncta, *et bestia, quae erat* (utique in figura) *et non est*, id est, nondum venit, *et ipsa octava est*, quia est distincta persona a septem imperatoribus, qui tyrannide sua illam insignius repraesentarunt, et iden *de septem est*, quia eorum imperium usurpabit, et crudelitatem augebit, et consummabit; ipsa tamen *in interitum vadit*, quia brevi tempore regnabit, et statim condemnabitur. Ex hac ergo interpretatione, quae valde probabilis est, potius colligitur, quod sicut imperatores septem, qui mysterium iniquitatis Antichristi operati sunt, personae fuerunt certae et singulares, ita et proprius Antichristus, qui post illos veniet, erit certa et singularis persona. Imo licet priora septem capita possint ita intelligi, ac exponi, ut in singulis non tantum personae unicae, sed aliqua successio personarum intelligatur; nihilominus octava, *quae erat, et non est*, erit singularis persona unica, quia brevissimo tempore durabit, et statim sine successione *in interitum ibit*, ut ibidem significatur.

6. Quapropter ad obiectionem dissolvendam non multum refert exponere, qui sint illi septem reges, quos per septem capita bestiae significari Angelus interpretatus est. Quomodocumque enim illi reges intelligantur, Antichristus, qui post illos futurus est, persona erit unica et singularis, quod breviter declaro iuxta duas magis receptas expositiones. Una est multorum, qui ad explicandos septem illos reges, distinguunt septem mundi aetates, primam ab Adam usque ad diluvium, secundam a diluvio ad Abraham, tertiam ab Abraham usque ad David, quartam a David usque ad babylonicam captivitatem, et finem eius, quintam a fine seu exitu populi a captivitate usque ad Christum, sextam a Christo usque ad Antichristum, et septimam tribuunt temporibus Antichristi. Unde in prioribus sex aetatibus per singulos reges intelligi dicunt omnes reges crudeles et tyrannos, qui per singulas aetates sanctos persecuti sunt. Ex quibus regibus *quinque* praecesserunt, seu *ceciderunt*, ut ait Ioannes, *unus*, id est, *sextus est, et alius*, id est septimus, *nondum venit*, utique Antichristus. De quo addit idem Ioannes: *Et cum venerit, oportet illum brevi tempore manere*, ut significet, licet priores reges non in una persona, sed in plurium successione duraverint, quia aetates illae diuturnae fuerunt, ultimam vero futuram esse brevissimam, et ideo regem in ea regnaturum, unam tantum et singularem futuram esse personam. Iuxta hanc tamen expositionem bestia, quae statim octava esse dicitur, non intelligitur esse Antichristus, sed diabolus, qui dicitur *fuisse*, in prioribus, quia solutus erat, nunc vero in sexta aetate dicitur *non esse*, quia ligatus per Christum est, et postea dicitur *ascensurus de abysso*, quia solvetur tempore Antichristi, et in ipso veniet, et cum ipso regnabit.

7. Altera expositio supponit, per bestiam non daemonem, sed Antichristum intelligi, vel potius imperium romanum non absolute, et in tota sua amplitudine, sed ut operans mysterium iniquitatis, id est persecutionis christianorum in praecursoribus Antichristi usque ad Antichristum verum, qui omnem iniquitatem effundet. Et sic bestia illa in Nerone incepisse optime et consentanee ad Paulum intelligitur. Dicitur autem habere capita septem propter imperatores successores eius; sub quibus aliqui putant, comprehendi omnes, qui in illo imperio persecuti sunt christianos, sive plures, sive pauciores fuerint, sumpto numero certo pro incerto, seu pro universali. Sed difficile hoc creditu est, cum Ioannes distincte numeret quinque, qui praecesserunt, et unum, qui est, et alium, qui futurus est; haec enim tam distincta computatio non fit in numero incerto. Et ideo alii proprie verba intelligunt de septem tantum imperatoribus, qui post Neronem usque ad Nervam fuerunt. Illo enim tempore Ioannes vixit, et prophetavit; et ideo tantum mysterium iniquitatis, quod in eo tempore, in quo scribebat, partim praecesserat, partim agebatur, partim duraturum proxime erat, commemoravit, inde vero ad Antichristum transitum fecit. Quod etiam difficile videtur. Cur enim alii ibi non numerantur, praesertim Traianus, qui eodem fere tempore, et vivente Ioanne, acerbissime Christianos vexavit? Unde addi potest, per septem reges intelligi posse aliquos insigniores Christi persecutores, qui inter ethnicos imperatores romanos fuerunt, et typi fuerunt Antichristi. Quamvis enim Ecclesiae persecutiones variis modis numerentur, nihilominus sub aliqua non contemnenda consideratione ad eum numerum reduci possunt, qui illi visioni accommodari possit. Severus enim Sulpitius l. 2. sacr. hist. novem tantum numerat Ecclesiae persecutiones, illas a Nerone incboando. Alii vero ab eodem principio numerant decem, teste Augustino lib. 18. *de Civit.* c. 52. Unde aliquam ponit Sulpitius, quae in narratione Augustini omittitur, et e converso: quare facile possemus nos illa ad septem vel octo reducere. Augustinus autem non putat esse inchoandum a Nerone, nec sistendum in Diocletiano, ut alii faciunt, et ideo in multo maiori numero esse putat, eumque esse incertum, et pro varietate temporum multiplicari.

8. Sed quidquid ait de re ipsa in se et nude spectata, in ordine ad locum Ioannis, quem tractamus, non sine causa dicitur, Neronem fuisse primum Christi persecutorem, quia Ioannes non de omnibus Christi hostibus, sed de Antichristo, et praecursoribus eius loquitur; et fortasse non absolute et simpliciter de omnibus, sed de his, super quos romanum imperium, vel romana civitas insidebat. Inter hos autem Nero fuit primus, qui post Christum publico edicto contra Christum bellum movit, propter quod de illo singulariter dixit Paulus: *Mysterium iam operatur iniquitatis;* de quo mysterio etiam Ioannes loqui videtur, ut dixi, ideoque merito ille reputatur initium et quasi fundamentum antichristianismi mystici in romano imperio. Post illum vero numerat Ioannes alios septem, in quibus eos numerare, et intelligere probabile est, qui novarum persecutionum christianorum capita fuerunt. Nam ut dixit Optatus lib. 3. adversus Parmenianum: *Tunc nova persecutio christianorum in romano imperio facta esse censetur, cum publico imperatorum edicto nova aliqua ratione christiani divexati sunt;* ideoque non omnes, qui persecutionem ab uno inceptam continuarunt, inter persecutores et antichristos mysticos distincte numerantur, sed illi soli, qui vel novis modis et edictis persecutionem innovarunt, vel qui eam, quae iam cessaverat, redintegrarunt. Sic post Neronem inter persecutores numeratur Domitianus, et post hunc Traianus, licet inter eos alii intercesserint, et sic possunt alii numerari, ut Marcus Aurelius, Decius, Diocletianus, Iulianus apostata, vel alius similis.

9. Obstant vero maxime huic expositioni verba Ioannis, ubi de illis septem regibus ait: *Quinque ceciderunt, unus est, et alius nondum venit;* significat enim Ioannes his verbis, quando illa scribebat, quinque ex septem illis praecessisse, et sextum actu imperasse: quod si ita est, non poterunt in illo numero computari imperatores, qui post Ioannem fuerunt, ut Decius, Diocletianus, et alii. Posset tamen quis dicere, Ioannem locutum esse prophetico more de re futura, partim ut praeterita, vel praesenti, partim ut futura diversis respectibus in ordine ad imperium christianum. Ita ut cecidisse dicat Ioannes illos quinque praecipuos Christi hostes, qui ante christianos imperatores, id est ante Constantinum Ecclesiam persecuti sunt, quales probabiliter existimari possunt primi quinque illi, qui proxime post Neronem imperarunt, scilicet Galba, Vespasianus, Titus, Domitianus, et Nerva; praetermissis Othone, et Vitellio, quorum propter temporis brevitatem non habetur ratio, et non computato Nerone, quia necesse non est, ut in illo numero comprehendatur. Sextus vero, qui additur tanquam praesens, non male intelligi potest Licinius, qui statim in principio imperii christiani tempore Constantini gravissime christianos persecutus est, teste Eusebio in vita Constantini lib. 1, capite 4, et lib. 2, cap. 1, et in Histor. lib. 10, cap. 9.

10. Alter vero, qui venturus postea dicitur, non immerito Iulianus apostata intelligi poteat, in quem recte convenit illud, quod Ioannes subiungit: *Opor-*

tet, illum breve tempus manere, et fuit ultimus imperotor romanus, qui Christum ipsum et christianum nomen persecutus est. Nam licet multi alii imperatores haeretici Ecclesiam catholicam impugnaverint, ut Constans, et Valens, Constantinus Copronymus, et similes; illi tamen non contra Christum apertum bellum moverunt, sed sub nomine christiano veros christianos insequebantur. Aliorum vero persecutorum Ecclesiae (licet plurimi in variis regnis et sectis fuerint) hic ratio non habetur, quia, ut dixi, solum de romano imperio Ioannes loquebatur. Verumtamen hoec omnia incerta esse fatemur, quia non certa verborum expositione, sed sola coniectura et humana accommodotione nituntur; ea tamen solum proponimus, ut ostendamus, quocumque modo probabili locus ille exponatur, ex illo non colligi octavum illum regem, per quem Antichristus designatur, esse corpus aliquod tyrannorum, aut seriem regum sibi succedentium, sed futurum esse certum et singularem hominem, sicut fuit Nero, vel Diocletianus, et alii imperatores ibi designati.

11. At vero rex Angliae his expositionibus non contentus, novam invenit, vel a suis protestantibus didicit, ad hoc solum inventam, ut od apostolicam Sedem revelationem illam Ioannis accommodent. Ait enim, septem reges non esse personas certas, nec imperatores romanos, sed varias formas regiminis, quae in civitate romana a principio eius usque ad eius destructionem erunt, quas dicit esse septem, et illas intelligi per septem capita bestiae, seu per septem reges, quos per septem capita significari Evangelista declaravit. *Nam Romae*, inquit, *reges primo fuerunt, deinde, exactis regibus, consules, dictatores, decemviri, tribuni militum. Sexta erat, quo tempore Ioannes conscripsit Apocalypsim, Caesarum Imperatorum: septima, quae nondum venerat, et exiguo tempore erat duratura, ecclesiastica est episcoporum, quae translationem imperii Roma Constantinopolim subsecuta est. Licet illorum regimen*, ait, *imperatoribus quodammodo fuit subordinatum*. Et infra addit, octavam esse Antichristum, quod multis verbis declarat, dicens, illum esse regimen eorumdem episcoporum romanorum, quod post annos 276 in eadem sede subsecutum est, utique a tempore Bonifacii III, ut Inferius expresse dicit. Quae omnia sine ulla probatione, solo dicendi auctoritate producit.

12. Prius quam de hac interpretatione iudicium proferam, Tertulliani animadversionem praemittendam censui, in lib. *de Praescription.* cap. 17. dicentis: *Tantum veritati obstrepit adulter sensus, quantum et corruptor stylus. Variae praesumptiones necessario nolunt agnoscere ea, per quae revincuntur, et his nituntur, quae ex falso composuerunt, et quae de ambiguitate coeperunt.* Hoc igitur in tota hac causa de Antichristo protestantibus accidisse vel ex hac ipsa interpretatione, quam tractamus, manifestum est. Nam in primis in tota illa auctoritatem aliquam fide dignam, vel probationem requirimus; nam si haec omnia tanquam dictata prophetico spiritu vindicantur, oportet, ut talis propheticus spiritus aliquo signo vel modo sufficiente nobis ostendatur; si autem sola humana coniectura, vel potius accommodatione inventa sunt, qua facilitate dicuntur, contemnuntur. Non solum quia humana coniectura plerumque fallitur, sed etiam quia illa nullum habet in textu fundamentum, neque in verbis. Imo rex illa detorquet od peregrinam, et inusitatam significationem. Qualis est quod per quinque reges, qui praecesserunt, seu ceciderunt, intelligantur reges, consules, dictatores, decemviri, et tribuni romanae civitatis; et ideo ante Novatores nullus illos reges ita intellexit. Deinde immerito illa quinque membra numerantur ut quinque regimina illius civitatis inter se distincta et sibi succedentia. Nam consules, ex quo inceperunt, semper durarunt, et ordinorium regimen tenuerunt usque ad imperatores. Nunquam enim ante Iulium Caesarem fuit in illa republica ordinarium regimen per dictatorem, sed solum per occasionem interdum od breve tempus creabatur. Ideoque consules et dictatores dici non possunt multiplicasse reges, vel ordinaria regimina in illa civitate. Nam consules semper durabant, etiamsi, suborta gravi occasione, dictator crearetur, qui post sex menses, vel cessante occasione, cessabat. Unde solum erat quasi extraordinarium subsidium, non regiminis mutatio.

13. Eademque vel maior ratio in decemviris militat, quia decemviri non ad mutandum reipublicae regimen, sed tantum legum ferendarum causa creati sunt, et interim potestatem regendi rempublicam acceperunt. Intra triennium autem cessarunt, et partem illius temporis non tam reipublicae auctoritate, quam vi obtinueruot. Hoc autem non satis est, ut illa censeatur peculiaris regni seu regiminis mutatio, alioqui etiam numeranda esset mutatio regni in interregnum, in quo centum gubernabant, unus tamen ceteris praeerat, cuius imperium tantum per quinque durabat dies, et ita vicissim inter se per anni circuitum sortiebantur. Nam haec ratio gubernandi non minus a regno distat, quam decemviratus a consulatu, nec minori tempore interregnum, quam decemviratus duravit. Tandem eadem fere ratio in tribunis militum urget. Quia propter tribunorum militum adiectionem, nihil de regimine, vel de consulibus immutatum est, sed illi sunt adiuncti de plebe tribuni militum, solo fere nomine a consulibus distincti. Est ergo illa distinctio et numeratio non

solum voluntaris, sed etiam in rigore falsa et contra veritatem historiae conficta. Nam omnes historiae tantum tris tempora romanae gubernationis usque ad Constantinum distinguunt, regum, consulum, et imperatorum; nam celerae dignitates tantum fuerunt quasi comitantes tempora consulum, easque in diversis occasionibus vel ministeriis adiuvantes.

14. Praeterea incredibile est et intolerabile, quod septimus rex esse dicatur regimen sanctorum Pontificum a Sylvestro usque ad Bonifacium III. Eo enim tempore non fuit Roma meretrix fornicaria per idolorum cultum, nec habebat in manu sua populum plenum abominatione, sed doctrina fidei et sanctitate. Nam licet fortasse plures idolorum cultores in ea invenirentur, civitas ipsa in Christum credebat, et verum Deum adorabat, et quatenus talis erat Pontificum humeris insidebat. Ideoque Pontificum regimen, quod eo tempore fuit, dici non potest esse unum ex illis septem capitibus. Praesertim cum Ioannes dicat, bestiam illam coccineam plenam esse nominibus blasphemiae, cui meretrix magna insidebat. Impium ergo est cogitare, bestiam illam ut fornicationum fundamentum, seu fulcimentum, esse in illo capite repraesentatam aliqua ex parte, seu quoad unum caput fuisse sanctorum Pontificum regimen, vel (quod perinde est) hoc pontificium regnum unum ex illis septem capitibus bestiae fuisse. Praeter quam quod immerito diceretur de illo septimo rege, *oportere illum brevi tempore manere*, si ducentis et septuaginta annis duravit; nam licet comparatione sequentium illud regimen sit minus diuturnum, absolute et in se non potest dici breve. Et praesertim quia comparatione praecedentium fuit diuturnius, quam primorum regum romanorum, qui septem tantum fuerunt, et iuxta receptam sententiam ad summum annis ducentis et quadraginta durarunt, et ab initio consulum usque ad initium imperii Augusti solum quadringenti septuaginta et octo anni transierunt iuxta communiorem computationem. Unde si ille numerus annorum in tria regna dividatur, ut rex vult, quodlibet eorum longe breviori tempore duravit, quam regnum illud sanctorum Pontificum, quod rex septimum facit: cur ergo de illo potius, quam de omnibus praecedentibus dictum fuisset, oportere illud brevi tempore manere? Neque omittam advertere, falsum omnino esse, quod rex obiter, et quasi aliud agens, interponit, regimen illorum Pontificum imperatoribus fuisse subordinatum, contrarium enim in superioribus ostensum est.

15. Denique quod supponit, regimen pontificium, seu romanorum episcoporum a tempore Bonifacii III. adeo fuisse diversum a regimine superiorum Pontificum, ut ex christiano factum sit antichristianum, dogma haereticum est, et impia protestantium ac mera impostura contra omnem historiam, imo contra experientiam usque ad hodiernum diem. Nam eadem fides, quae in prioribus fuit, in Bonifacio III. et successoribus eius perseveravit; et primatum, quem idem Bonifacius habere voluit, et professus est, non per rapinam usurpavit, sed a suis praedecessoribus, ut sic dicam, hereditavit; eumdem enim illi exercuerunt, et tutati sunt, ut in superioribus demonstratum est, neque in ulla re alia substantiale discrimen regiminis ecclesiastici ostendi potest. Est ergo vana illa distinctio regiminum in romana Sede, et consequenter tota expositio regis, totaque calumnia antichristianismi romanis episcopis imposita evanescit. Ac tandem evidenter convincitur, ex dicto loco Ioannis non colligi, Antichristum esse seriem plurium hominum in eodem regno, sed potius contrarium indicari, nimirum illum futurum esse aliquem singularem hominem, licet ex aliis Scripturae locis id evidentius comprobetur.

CAPUT V.

De tempore persecutionis et mortis Antichristi.

Summarium

1. De Antichristo quatuor praedicta sunt: ortus, regnum, persecutio, mors. — Variae protestantium opiniones de tempore adventus Antichristi. — Rex Angliae ponit adventum circiter annum sexcentesimum.—2. Persecutionem Antichristi non multum praecedere diem iudicii probatur ex Matthaeo. — Obiectio, eiusque responsio. — Antichristus recte dicitur abominatio, et eius persecutio tribulatio. — 3. Tribulatio Antichristi post mortem eius cessabit. — In quo illa tribulatio consistat. — 4. Persecutio Antichristi cum eius morte est terminanda. — 5. Persecutio Antichristi durabit tres annos cum dimidio. — 6. Probatur ex Daniele. — 7. Probatur item ex Daniele, et ex Apocalypsi. — 8. Difficultas; solvitur. — 9. Duplex sententia contra finem persecutionis Antichristi. — 10. Tertia sententia regis Angliae asserentis, id non posse certo sciri. — 11. Probatur assertio nostra iam posita auctoritate patrum. — 12. Opinio recentiorum. — Improbatur. — 13. Opinio aliorum. — 14. Non obstat locus Ezechielis. — 15. Verae sententiae etsi tempus certum significarent, nihil tamen efficiunt.—16. Dies a morte Antichristi ad iudicium non possunt esse multi.

1. Quamvis ex sola proprietate nominis Antichristi, et certitudine ac singularitate personae eius evidentissimum sit, ineptissime ad thronum romanae Sedis applicari ea, quae de Antichristo praedicta sunt; nihilominus, quia rex Angliae contrarium nititur saltem coniecturis ostendere, discurrendo per tria capita, ad quae revelationes de Antichristo factas reducit, scilicet ad tempus adventus eius, sedem eius, et descriptionem personae eius, operae

pretium existimamus singula ponderare, et in omnibus ostendere, non solum coniecturam probabilem ad id, quod intenditur, deinde non sumi, verum potius positum ex singulis convinci. Incipimus autem a temporis circumstantia, quia notior et evidentior est.

De Antichristo autem quatuor nobis praedicta sunt, scilicet venturum in hunc mundum, regnaturum in eo, persecuturum Ecclesiam, ac tandem interficiendum esse a Christo. Haec omnia patent; nam de adventu eius dicitur Daniel. 7: *Ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum.* De regno subditur: *Porro cornua decem ipsius regni, reges decem erunt; et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit.* De persecutione vero dicitur ibidem: *Sermones contra Excelsum loquetur, et sanctos Altissimi conteret.* Denique de illius fine subditur: *Iudicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem.* Et clarius Paulus 2. Thessal. 2: *Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui.* Iuxta haec igitur quatuor totidem puncta de tempore adventus inquiri possunt: primum quo tempore orietur in hoc mundo; secundum quando regnare incipiet, et quanto tempore regnabit, antequam aperto marte contra Ecclesiam pugnare incipiat, tertium quando incipiet persequi christianos, quantumve temporis in hac persecutione durabit; quartum quando interficietur, id est quanto tempore ante iudicii diem. Et quamvis ordine temporis ortus et regnum eius priora futura sint, nobis tamen notiora esse possunt tempora persecutionis et mortis eius, quia clarius sunt in Scriptura revelata, et ideo de illis prius in capite praesenti dicemus, de aliis vero duobus temporibus in sequentibus.

Protestantes ergo varie de persecutione et fine Antichristi loquuntur; nam de initio eius quidam dicunt, ab initio Ecclesiae fuisse, ut duobus capitibus praecedentibus visum est. Alii in quadringentesimum Christi annum illud initium referunt, alii in sexcentesimum sexagesimum sextum, vel circa; alii circa septingentesimum; alii circa millesimum ducentesimum, ut late tractat Bellarminus libro 3. *de romano Pontifice* cap. 3. Rex vero Angliae eam sententiam eligere videtur, quae initium Antichristi ponit anno circiter sexcentesimo. Dicit enim in Praefatione pagina 98, incepisse Antichristi regnum ducentis septuaginta sex annis post translationem imperii Roma Constantinopolim per Constantinum factam, quae, ut probabilius creditur, anno trecentesimo tricesimo Christi facta est; ex quibus, additis ducentis septuaginta sex, efficiuntur sexcenti sex, quo tempore Bonifacius III. sedit, a quo Antichristum incepisse rex affirmat. Neque ipse inter persecutionem et regnum distinguere videtur, quia sub eodem Bonifacio utrumque incepisse autumat. Imo sentit, non aliter incepisse regnum Antichristi, quam inchoando persecutionem, nova dogmata cudendo, et ipsius Christi potestatem in terris usurpando. De tempore autem durationis eiusdem persecutionis sentit, non esse definitum, sed esse totum tempus futurum ab eiusdem persecutionis initio usque ad finem mundi, vel prope illum. De tempore namque mortis ipsius Antichristi, seu fine persecutionis, et regni eius, nihil etiam rex definit, sed ignorari ait, quanto tempore ante diem iudicii sit futurum, ut patebit ex fundamentis eius, quae capite sequenti expendemus.

2. Nos autem in primis statuimus, id, quod fortasse neque rex, neque alii protestantes negabunt, persecutionem Antichristi prope iudicii diem finiendam esse, seu (quod perinde est) iudicium non multo post consummatam et finitam Antichristi persecutionem, sed proxime et quasi immediate post illam futurum esse. Ita videtur aperte praedicere Christus Dominus Matth. cap. 24: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de caelo, et virtutes caelorum commovebuntur; et tunc parebit signum filii hominis in caelo, et tunc plangent omnes tribus terrae, et videbunt filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa et maiestate.* Quae verba evidenter describunt secundum Christi adventum ad iudicium, nec de hoc fuit unquam nec potest esse controversia. At vero tribulatio illorum dierum, de qua in eisdem verbis fit mentio, plane est tribulatio sub Antichristo futura, de qua paulo antea dixerat Dominus: *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet.* Dices, multos patres et expositores intelligere haec verba de tribulatione Iudaeorum in destructione Hierusalem per Titum et Vespasianum. Nam hanc praedixerat Daniel cap. 9, ubi praedicit futuram abominationem desolationis in templo, cuius Christus in eodem loco meminit, dicens: *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat; tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes.* Respondeo, licet probabile sit, Christum hanc etiam tribulationem voluisse comprehendere, tamen negari non posse, quin simul, et praecipue loquatur de tribulatione sub Antichristo futura. Tum quia hoc consonat antecedentibus et subsequentibus verbis; discipuli enim simul de tempore destructionis templi et consummationis saeculi, et adventus Do-

mini ad iudicandum interrogaverunt, quia forte putabant, simul esse futura: et ita Christus respondet verbis, quae ad utramque tribulationem possunt applicari, et postea tandem de iudicio aperte sermonem instituit. Tum etiam quia in rigore sola tribulatio Antichristi erit ita magna, ut nulla similis antea fuerit, vel futura sit postea. Et ideo de illa maxime locutus est Christus, eademque merito dici potest *desolatio abominationis*, id est Antichristi. Nam ut Irenaeus recte exposuit lib. 5, cap. 25, ipsemet Antichristus *abominatio desolationis* merito vocatur. *Abominatio* quidem, quia erit homo summe abominabilis, et cognominatur *desolationis*, quia in sanctis et christianis incredibilem desolationem efficiet. Ergo ex verbis Christi satis colligitur, statim post finitam et consummatam tribulationem ab Antichristo Ecclesiae Christi faciendam, incoeptura esse signa diei iudicii, et paulo post, Christum esse ad iudicandum venturum. Quod ex sequentibus magis confirmabitur.

3. Addimus ergo secundo, tribulationem illam cum morte, et per mortem eiusdem Antichristi, et non antea esse terminandam; nam licet Christus ibi hoc non expresserit, in aliis Scripturae locis evidenter declaratur; Paulus enim 2. ad Thessalon. 2. sic inquit: *Et tunc* (id est sublato romano imperio) *revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui, cuius est adventus secundum operationem satanae in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis.* Ex quibus verbis aperte colligitur, non destitutum Antichristum a persecutione sua, donec ab ipsomet Christo, eiusque iussu et imperio interficiatur. Nam tribulatio illa maxime consistet in coactione per tormenta, in inductione per promissiones temporales, et in seductione per portenta et falsa prodigia; ab his autem non desistet ille iniquus, donec a Christo interficiatur, et potentia eius destruatur; ergo, teste Paulo, tribulatio finitur per Antichristi mortem, et non antea. Et hoc idem significavit Daniel cap. 7. dicens, per tribulationem illam *sanctos tradendos esse in manu Antichristi usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis.* Et statim subdit: *Et iudicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispareat usque in finem.* In quo loco de Antichristo ad litteram loqui manifestum est, et omnes patres et expositores catholici unanimi consensu docent. Unde idem Daniel in cap. 8. loquens de Antiocho dicit: *Contra principem principum consurget, et sine manu conteretur;* quae verba dicta etiam esse de Antichristo in persona Antiochi repraesentato, auctor est divus Gregorius lib. 30. *Moral.* cap. 12.

4. Denique Apocalyp. 19. de Antichristo, et quodam pseudopropheta eius, qui *fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiae*, dicitur: *Vivi missi sunt isti duo in stagnum ignis*, additurque de sociis eorum: *Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum*, nimirum Christi, quem prius se vidisse Ioannes narraverat. Constat igitur, finem tribulationis sub Antichristo futurae, etiam esse futurum finem imperii et vitae eius. Nam licet sit dissensio inter catholicos, an in hoc mundo interficiendus sit propter Pauli verba, vel vivus in infernum tradendus, ut Ioannes significat, vel vivus absorbendus a terra per hiatum eius, ut intra illam conclusus ibi moriatur, et sepeliatur, et anima in infernum descendat, ut ita facilius loca concilientur: haec quaestio nihil ad rem praesentem refert, quocumque enim modo ille praesentem vitam in hoc mundo inter mortales finiat, satis nobis est, non prius amissurum regnum, vel a persecutione cessaturum, quam vivere in hoc mundo desinat.

5. Tertio dicendum est, persecutionem illam brevi tempore esse duraturam, nimirum tribus annis cum dimidio, ac subinde totidem annis ante mortem Antichristi esse inchoandam. Ita docent patres omnes. Irenaeus libro 5, cap. 30, Hippolitus *de Consummat. mundi*, Lactant. libr. 7, cap. 17: *Dabitur*, ait, *Antichristo desolare orbem terrae mensibus quadraginta et duobus*. Idem Cyrillus catechea. 14, Chrysostomus homil. 49. in Matthaeum, in Imperfecto, Ephrem tract. de Antichristo, Hieronym. in Daniel. 7. et 12, dicens, *sanctos permittendos esse potestati Antichristi per tres annos et dimidium.* Item Augustinus 20. *de Civitate* cap. 18, et 23, dicens, *Antichristi adversus Ecclesiam saevissimum regnum exiguo spatio duraturum esse, qui vel dormitans haec legerit, dubitare non posse.* Et statim idem tempus declarat. Idem habet Prosper in *dimidio tempor.* cap. 17, et Raban. in tractatu de Antichristo, qui fertur sub nomine Augustini. Et eadem est communis sententia interpretum Daniel. 7, et 12, ubi praesertim Theodoret. in Apocalypsim, c. 8, et sequentibus, Victor. Primasii, Bedae, Anselmi, Ruperti, Aret. et recentiorum.

6. Fundaturque haec sententia primo in verbis Daniel. 7: *Tradentur in manu eius usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis.* In quibus verbis nomine *temporis* annus significatus est, ut notant ibi Hieronymus, Theodoretus, et omnes, et Augustinus 20. *de Civitate* cap. 23, et patet ex Daniel. 4: *Donec septem tempora mutentur super eum.* Et iterum: *Septem quoque tempora mutabuntur super te.* Idemque inferius repetitur. Est ergo ille usus Scripturae maxime in illo propheta, quem Ioan-

nes in Apocalypsi imitatus est. Item necesse est, ut ibi tempus significet definitam eliquam temporis mensuram, quia elias non posset numerari: non potest autem significare horam, diem, hebdomsdam, aut mensem, quia esset nimis parvum tempus; nec significat multitudinem aliquam annorum, quia esset nimia duratio contra elia loca Scripturae. Denique tempus in motu Solis praecipue conspicitur, cuius integra revolutio annum consumat, et ideo merito nomine temporis vel unius temporis significatur; quando enim incipit altera solis conversio, quasi novum tempus inchoatur, in nulla vero multitudine annorum potest tam certa ratio metephorae occurrere, ut nomine temporis in singulari significetur. Unde etiam intelligitur, quando dicitur *per tempus*, perinde positum esse, atque si diceretur per unum tempus, maxime cum statim additur *et tempora*. Hoc autem plurale de duobus intelligendum est, et non de pluribus, tum quia illud sufficit ad vim vocis, cuius amplitudo coarctanda est, ne in immensum crescere et sine termino ampliari possit; quod repugnat intentioni prophetae, et additioni dimidii temporis, quee statim fit, et plane indicat, tempus illud stricte sumi; tum etiam quia, ut Hierouym. et Augustinus supra notant, in hebraeo ibi est numerus dualis, qui Latinis noe est in usu, et ideo pluralis pro duali positus est. Igitur vox *tempora* ibi duos annos significat; sunt ergo tres anni cum dimidio.

7. Accedit (ut notat Augustinus supra), quod hoc tempus per dierum numerum ab eodem propheta explicatur; sic enim ait capite 12: *Et a tempore, quo oblatum fuerit iuge sacrificium, et posta fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*, qui efficiunt tres annos cum dimidio, et supersunt duodecim dies, quod non refert, quia non oportet dimidium annum esse praecisum, nam communi sermone dicitur annus dimidius, etiam si aliqui dies ultra sex menses supersint. Praeterea Apocalypsis 12. similiter dicitur: *Postquam vidit draco, quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quae peperit masculum; et datae sunt mulieri* (id est Ecclesiae) *alae duae aquilae magnae, ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus, et tempora, et dimidium temporis a facie serpentis*. Qui locus intelligitur ab omnibus de tempore persecutionis Antichristi in eadem illarum vocum significatione. Unde paulo antea in eodem capite per dies idem tempus declaratur, dum dicitur: *Mulier fugit in solitudinem, ubi habet locum paratum a Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta*. Et similiter cap. 11. per dies et menses idem tempus explicatur, cum dicitur: *Civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus*, et de praedicatione Eliae et Enoch subiungitur: *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis*. Qui non conficiunt integros annos tres cum dimidio, desunt enim dies decem et octo.

8. Unde oritur difficultas, quia supra dictum est, hoc tempus mensium vel annorum non esse praecisum quoad dies, quia nonnullis diebus pluribus abundat, hic autem deficiunt dies; fieri tamen non potest, ut in eodem mensium numero sit excessus et defectus dierum. Dicendum vero est, hoc ita esse in ordine ad eumdem effectum, seu ad eamdem rem, quae narratur, secus vero esse posse in ordine ad res diversas. Quocirca quoties fit numeratio per dies, numerus dierum sine dubio est praecisus, quia hoc requirit veritas narrationis, licet non oporteat, extremos dies esse completos, sed sit satis esse inchoatos. Similiter etiam narratio per menses requirit praecisum numerum quoad menses; ultimus tamen potest esse non impletus, et ideo in numero dierum non requiritur tanta praecisio. Quod si certo numero mensium addatur dimidium, tunc necesse est, reliquos menses esse integros, quia dimidii mensis additio hoc requirit ad numeri mensium veritatem, et nihilominus quoad numerum dierum non requiritur tanta aequalitas, nam dimidium mensis dicitur mensis non completus, sive sit praecise dimidius, sive plures, aut pauciores dies, quam quindecim fuerint.

Idem ergo est, cum numerantur tot anni, verbi gratia tres, et additur dimidium; nam priores anni requiruntur integri, in dimidio autem potest esse varietas, quia non semper requiritur aut completus, aut praecisus quoad numerum dierum, et mensium integritatem. In praesenti ergo tempus persecutionis Antichristi sine dubio erit trium annorum cum semisse. Et quia in alia numeratione per dies adduntur aliqui dies ultra praecisum tempus trium annorum cum dimidio, ideo necessario sunt intelligendi illi anni quoad praecisum numerum dierum, etiam si non oporteat, ut dixi, ultimum diem integrum esse. Non est autem necesse praedicationem Eliae et Enoch durare toto tempore et omnibus diebus persecutionis Antichristi; poterunt enim mitti aliquot diebus post inchoatam persecutionem, vel, quod verisimilius est, occidi aliquot diebus ante mortem Antichristi, et consequenter ante finitam eius persecutionem; et ideo licet praedicaturi dicantur Elias et Enoch per tres annos et dimidium, vel per quadraginta et duos menses; nihilominus possunt non esse integri quoad numerum dierum, licet in persecutione non solum integri sint, sed etiam aliquibus diebus abundent. Et simili modo dicitur Ecclesia in persecutione illa in desertum fugere, et ibi manere

per idem tempus annorum et mensium, quia sancti eo tempore fugient in montes, et se abscondent in solitudinem, et ibi manebunt. Fieri tamen potest, ut non statim a principio se recipiant in solitudinem, sed post aliquot dies ab inchoata persecutione, et ideo quoad numerum dierum illud met tempus annorum vel mensium minus recensetur.

9. Quarto dicendum est, finem persecutionis Antichristi, et mortem eius per solos quadraginta quinque dies antecessuram esse diem iudicii, seu diem iudicii esse futurum post mensem cum dimidio a morte Antichristi. Contra hanc assertionem tres possunt referri sententiae. Prima est antiqua Chiliastarum, qui dixerunt, post Antichristum debellatum regnaturum Christum cum sanctis in hoc inferiori mundo in summa pace et gloria terrena per mille annos. Hanc vero sententiam omitto, quia iam est ab Ecclesia reiecta tanquam haeresis manifesta, et quia nihil ad praesentem causam refert, et in aliis locis ex professo tractatur a theologis in 4, d. 43, et ab expositoribus Apocalypsis cap. 20, ubi videri potest Ribera et Perer. lib. 8. in Daniel. in fine. Hac ergo omissa sententia, altera est dicentium, moram illam esse futuram per tempus septem annorum. Quia Ezechiel cap. 38, et 39, describens persecutionem Antichristi sub nominibus *Gog* et *Magog* (ut est probabilior expositio) dicit, superato *Gog*, id est Antichristo, et destructo *Magog*, id est eius exercitu, tantam esse futuram stragem inimicorum, tantamque pacem in populo Dei, ut post lustratam et purgatam terram per septem menses mortuos sepeliendo, habitatores eius per septem annos non indigeant lignis de saltu ad succendendum ignem, quia spolia ex armis inimicorum ad illum usum sufficient.

10. Tertia vero sententia negat, posse certo sciri quanta temporis mora inter Antichristi mortem et diem iudicii intercessura sit. Quam tanta exaggeratione tradit rex Angliae in Praefat pag. 74, ut dicat, ***sententiam, quam Pontificii sequuntur, tempus illud trium annorum cum dimidio et tot dierum proprie, et adamussim intelligendo, toti novo testamento repugnare.*** Nimirum quia in illo dies iudicii ignoratus ab omnibus et repentinus futurus praedicatur. Et alioqui si quae sunt hac de re prophetiae, tam sunt obscurae propter verborum significationem variam et saepius metaphoricam, ut nihil certum ex eis colligi possit. Unde concludit, in loco citato sumi diem pro anno, et numerum definitum pro incerto, seu pro duratione diuturna.

11. Nihilominus assertio posita communis est patrum. Eam docet Hieronymus Daniel. 14, Theodoretus orat. 10. in Danielem, Beda Apocalyp. 8, Anselmus 2. Thessalon. 2, et frequentius moderni, Bellarminus libro 3. *de rom. Pontif.* cap. 17, Ribera, et Perer. supra. Probatur ex loco citato Daniel. 12, ubi postquam dictum fuerat, persecutionem Antichristi duraturam diebus mille ducentis nonaginta, statim additur: ***Beatus, qui expectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque.*** In quo numero quadraginta quinque dies adduntur priori numero, quod non alia ratione factum intelligitur, nisi quia tot diebus, et non pluribus differendum est iudicium post finitam persecutionem. Nam quia in illis diebus peccare potest, damnari etiam ille, qui in tentatione Antichristi firmus permanserit, non potest proclamari beatus intra illum dierum numerum; qui autem pervenerit usque ad finem illorum dierum constans in eadem viva fide, pronuntiatur beatus, quia iam erit finita via, postquam peccari non poterit. Atque ita locum illum intellexerunt auctores allegati.

12. Quidam vero alii recentiores dicunt, ex illo quidem loco colligi, quadraginta quinque dies futuros ante iudicium post necem Antichristi, non tamen statim post illos futurum esse iudicium, quia ibi hoc non dicitur. Verumtamen si attente ponderetur vis illius beatificationis: ***Beatus, qui expectat, et pervenit usque ad dies,*** ut nos illam expendimus, valde probabiliter utrumque inde colligitur. Quia nisi finitis illis diebus mille trecentis triginta quinque, statim esset futurus finis mundi, et iudicium, non esset, cur absolute beatificarentur perseverantes usque ad illum numerum dierum, quia adhuc in periculis versarentur. Et eadem ratione possent dici beati, qui perseverassent usque ad dies mille ducentos nonaginta, quia iam vicerunt Antichristi tribulationem; et e converso dici possent beatiores, qui usque ad dies quatuor mille perseverarent. Non ergo sine mysterio ille praecisus numerus dierum positus est, sed quia in illo finienda sunt bella et pericula sanctorum in terris. Habetque hoc argumentum, ut statim dicam, magnam vim, quando tam accurate futurum tempus per dies, et numeros magnos et parvos, perfectos et imperfectos computatur; nam tunc denotatur magna praecisio narrationis, et quod in illo puncto mysterium aliquod sit implendum, hic autem nullum aliud cogitari potest, nisi quod sit finis mundi futurus seu (quod idem est) iudicii dies.

13. Dicunt aliqui significari potuisse, non omnes Christi hostes, et Antichristi ministros cum illo simul esse occidendos, et ideo persecutionem non esse omni ex parte finiendam in termino illorum millium nongentorum dierum, sed per alios quadraginta quinque occidendos esse hostes sanctorum; et ideo ex tunc beatos appellari, quia in maiori tranquillitate, extinctis hostibus, Christo servire poterunt, etiam si iudicium tam cito futurum non sit. Sed haec est voluntaria coniectura et non multum probabilis. Tum

quia tempus persecutionis satis praecise numeratur Daniel. 7, et 12; tum etiam quia non est verisimile, extincto mirabiliter Antichristo, et pseudopropheta eius, futurum esse timorem hostium in sanctis Ecclesiae, aut futurum esse aliquem ministrum Antichristi, qui eos persequi audeat. Tum praeterea quia Ezechiel. 39. sub nominibus *Gog* et *Magog* ita describitur victoria contra Antichristum omnesque fautores eius, Gog et Magog, ut simul ipse et omnes eius ministri sint occidendi; sic enim dicitur: *Super montes Israel cades tu, et omnia agmina tua, et populi tui, qui sunt tecum.* Et infra: *Super faciem agri cades, et immittam ignem in Magog et in his, qui habitant in insulis confidenter.* Haec ergo narratio illas moras non admittit, neque erunt necessariae, cum non humano brachio, sed divina virtute et prodigiis occidendus sit, non tantum Antichristus, sed omnis etiam exercitus, omnesque fautores eius. Ergo ratione victoriae et quietis a persecutione Antichristi, beati dici possent omnes, qui usque ad millesimum trecentesimum nongentesimum diem perseverarunt; ergo alia altiori et veriori ratione dicuntur beati, qui usque ad millesimum trecentesimum tricesimumquintum diem constantes fuerunt, utique quoniam ad finem omnium periculorum pervenerunt, et *stabunt in sorte sua in finem dierum*, sicut statim ibidem dicitur a Daniele. Haec ergo expositio simplicior est, et verbis ipsis magis consona.

14. Neque obstant verba Ezechielis 39. de septem mensibus pro sepeliendis mortuis, et septem annis pro armis hostium ad ignem consumendis, quia non sunt posita ad praedicendum futurum, sed ad exaggerandam praesentem stragem. Itaque sensus non est assertivus futurarum actionum, sed potentialis, id est tot erunt cadavera, ut pro sepeliendis illis septem menses sint necessarii, et tot armorum spolia ad fovendum ignem, ut pro septem annis sufficere possint. Ubi etiam septem anni vel menses non certum, sed indefinitum tempus, id est longam et longiorem moram significare possunt, ut Bellarminus notavit. Eumdemque sensum vidit Ribera num. 71, et aliis testimoniis illum confirmat; nescio autem cur paulo post illi displicuerit.

15. Adverto etiam, intelligendo locum illum iuxta corticem et proprietatem litterae, ad summum inferri, futurum tempus septem annorum a morte Antichristi usque ad iudicium, ut eodem numero 23. Ribera tradit. Quod quidem intentioni nostrae nihil obstaret, quia satis breve est tempus illud ad concludendum, nondum venisse Antichristum. Verumtamen supposito illo sensu, nullum relinquitur fundamentum illius exclusivae, nimirum solum per septem illos annos differendum esse iudicium, saltem ex vi illius prophetiae. Quia Ezechiel tantum dicit, ignem per septem annos fovendum esse ex spoliis armorum, non vero dicit postea non esse futurum mundum hunc inferiorem ad humanum usum ignis et lignorum, sicut est. Neque hoc posterius ex priori colligitur, sed solum post illud septennium, consumptis iam armis, necessarium fore colligere ligna, vel scindere arbores ex saltu; ergo nihil certum inde colligitur, licet brevitas temporis in confuso aliunde habeatur, ut statim dicam.

16. Unde tandem addo, licet obscuritas prophetiarum, et varietas expositionum sufficiat, ut ante Ecclesiae definitionem non sit certa sententia haec de quadraginta quinque diebus; nihilominus hoc non obstare, quominus probabilior, vel etiam simpliciter vera censenda sit. In quo etiam animadverto, licet non sit certum de fide, tot dies tantumve temporis praecise sumptum interponendum esse inter finem Antichristi et diem iudicii, nihilominus certissimum esse, illud tempus esse satis breve, nec posse per plures annos differri. Nam Christus Dominus dixit Matth. 24: *Statim autem post tribulationem illorum dierum Sol obscurabitur;* non potest autem cum proprietate dici, statim post tale tempus fieri, quod fit per plures annos post finitum illud tempus; imo valde credibile fit ex his verbis, signa illa, quae diem iudicii praecedent, et mortem Antichristi sequentur, inceptura esse ante transactos illos quadraginta quinque dies, quia hoc indicat verbum *statim* a Christo positum; et per se est necessarium, ut dies iudicii in fine illorum et post praedicta signa, vel paulo post esse possit.

CAPUT VI.

Primae obiectioni regis Angliae contra doctrinam superioris capitis satisfit.

Summarium

1. Rex Angliae contendit, regnum Antichristi esse longius duraturum. — 2. Caret tamen fundamento. — 3. Septem bestiae et capita septem sunt reges socii Antichristi — 4. Aliae expositiones eiusdem loci. — Non bene coniunguntur visiones capitum 13, et 17. Apocalypsis. — 5. Ex catholicis scriptoribus quidam bestiae nomine intelligunt imperium romanum. — 6. Huic expositioni ex parte favet rex Iacobus. — 7 Vulnus illatum bestiae in uno ex suis septem capitibus, sumi non potest pro prima obsidione Gothorum sub Alarico. — 8. Regis Henrici expositio non stat cum aliis verbis eiusdem capitis. — 9. Roma ex Vandalorum obsidione nullum vulnus in capite accepit.— 10. Rex Odoacer occupavit, non vastavit Romam. — 11. Totila Romam graviter afflixit, sed nullum lethale vulnus inflixit. — 12. Regis Angliae assertio argu-

mento ad hominem refellitur. — 13. Male quaedam verba a rege adduntur textui Ioannis.

1. Tria potissimum argumenta ex Praefatione regia colligo, quibus probare nititur, Antichristum longiori tempore esse duraturum; ipse autem nihil distinguit inter persecutionem et regnum Antichristi, quia vel aequalis durationis illa facit, vel saltem utrumque censet longo tempore esse duraturum; et ideo etiam nos in hoc capite de illis tanquam de uno loquemur, nam postea illa accuratius distinguemus.

2. Primum ergo argumentum sumit ex cap. 13. Apocalyps. iuncto 17. In priori enim ait Ioannes, vidisse bestiam ascendentem de mari habentem capita septem. Et de eadem postea subiungit: *Et vidi unum de capitibus suis quasi occisum in mortem, et plaga mortis eius curata est*. Sentit ergo rex, bestiam illam esse Romam, et vulnus illud lethale, quod accepit, esse vastationem et quasi destructionem eius a Gothis et Vandalis factam, et hoc vulnus *curabitur*, ait, *in capite, sive in Rege Antichristo, qui deinde exurget, atque ad diuturnum tempus regno potietur*. Quod non aliter confirmare videtur, nisi ex consonantia alterius capitis 17. In quo etiam Ioannes narrat vidisse bestiam habentem capita septem, quae capita declarat esse reges, quibus postea octavum addit, qui *ex septem etiam est*, et qui *erat, et non est*. *Qui* (ut rex exponit) *est Antichristus, qui regnare incipiet Romae, postquam per operationem iniquitatis christiana Roma plane corrupta fuerit, et sinceritatem religionis amiserit*. Unde quia ipse iam hoc a se completum existimat, et *lethale vulnus Romae a Gothis inflictum, iamdudum curatum est, et adhuc idem thronus Romae durat*, infert ipse, Antichristum et regnum eius multo longiori tempore, quam per triennium cum dimidio esse duraturum.

In toto hoc argumentandi modo nullam vim rationis vel auctoritatis invenio, quia pro libito asseritur, et sine probatione sumitur, quod propriae opinioni deservit, nihilominus tamen istud proponimus, ne aliquid praetermittere videamur, et ut dum per occasionem hanc visionem Ioannis explicuerimus, veritatem catholicam magis confirmemus. De visione igitur capitis 13. breviter respondemus, probabile valde esse, bestiam illam Antichristum repraesentasse. Nam omnia, quae statim de illa bestia dicuntur, proprie sunt Antichristi opera et signa, et quia statim introducitur alia bestia, quae priorem praedicat, et nomen eius adumbret, quod omnes intelligunt de nomine Antichristi. Et ita hunc locum exposuerunt patres antiqui. Irenaeus libro 5, capite 28, et 30, Hyppolitus orat. *de Consummat. mundi*, Methodius in simili orat. Ephrem tract. *de Antichristo*, Gregorius lib. 33. *Moralium*, cap. 26, Ambrosius, Rupert. Andreas, Aret. Anselmus, et alii Apocalypsim exponentes.

3. De septem autem capitibus eius licet varia sit expositio, tamen simplicior magisque recepta est, illa septem significare reges ex illis decem, qui tempore Antichristi erunt, et per decem cornua apud Danielem et Ioannem significantur. Nam quia ex illis decem tres interficientur, et destruentur ab Antichristo, alii vero septem illi subiicientur, et sociabuntur, et cum illo simul regnabunt, fasces illi submittendo; ideo Antichristus dicitur habere capita septem. Unde quod additur, *unum ex his capitibus fuisse quasi occisum in mortem*, non oportet de propria persona Antichristi intelligi; hoc enim ibi non dicitur, sed quod in uno ex capitibus suis graviter vulnerabitur, et curabitur. Ergo non bestia, sed unum ex capitibus eius plagam accipiet, ipse autem bestia curabit plagam illam, specie quidem externa, mirabili quodam modo, ita ut *admirata fuerit universa terra post bestiam*, etc. Igitur sensus est, unum ex illis septem regibus, qui Antichristo servient, fore lethaliter vulnerandum, fortasse in aliquo bello, vel proprie et ad litteram in suo corpore vulnus lethale recipiendo, et postea subito esse ab Antichristo daemonis arte tam mirabili modo sanandum, ut omnes rapiantur in admirationem, et Antichristum adorent. Vel certe intelligitur magis metaphorice de vulnere in statu et regno, quia aliquis ex illis regibus vincetur ab hostibus, ita ut videatur omnino destructus, et suo regno privatus, et subito ab Antichristo summa potentia curabitur, id est restituetur in pristinum statum et regnum, hostibus superatis, ita ut omnes dicant: *Quis similis bestiae, et quis poterit pugnare cum ea?* Vel fortasse utrumque simul contingat, et significatur.

4. Unde iuxta hanc expositionem cum infra eodem capite Antichristus vocetur *prior bestia, cuius curata est plaga mortis*, intelligendum est non in se, sed in uno ex suis capitibus. Et eodem modo, quod infra dicitur, *quae habet plagam gladii, et vixit*, intelligendum est habere in uno ex suis sociis, qui erunt quasi membra eius. Nisi forte ipsemet Antichristus habiturus sit septem regna, et in uno eorum recepturus sit plagam illam, quam subito restauret, et curet. Quocumque autem ex his modis intelligatur, inde non colligitur diuturnitas magna in regno Antichristi, tum quia hoc totum poterit uno mense fieri, tum etiam quia accidere poterit, antequam Antichristi persecutio incipiat, in progressu regni eius, iuxta dicenda capite IX. Et iuxta hanc expositionem constat, immerito coniungi visionem capitis 17. cum hac capitis 13, tum quia fortasse bestiae in utraque

visae diversas res significant, ut ex supra dictis patet; tum etiam quia licet eumdem Antichristum significent, non tamen eosdem reges; nam in cap. 17. significantur septem reges, qui successive erant, ibi enim expresse dicitur quinque praecessisse, et alium esse, aliumque futurum esse. In capite autem 12. significari videntur septem reges, qui simul erunt cum Antichristo, et ita non recte inter se coniunguntur. Tum denique quia licet ex cap. 17. colligatur diuturnitas necessaria ad illam successionem, non tamen in propria Antichristo et regno eius, sed in successione tyrannorum, qui eum praecedent, eumque adumbrabunt, et quasi praecurrent, ut in cap. V. declaravi.

5. Addo vero, non deesse catholicos scriptores, qui in capite 13. bestiam illam interpretantur esse romanum imperium, et septem illos reges esse fortasse eosdem septem, qui cap. 17. per septem etiam capita bestiae repraesentantur. Quae certe non est improbabilis sententia, cum in dicto cap. 17. probabilissimum sit, bestiam illam esse romanum imperium, ut dixi capit. IV, et verisimile sit, in utroque loco eamdem bestiam significari; intelligendum autem hoc puto de romano imperio ethnico et tyrannico in illis septem capitibus repraesentato. Neque ideo excluditur communis expositio, quod illa bestia sit Antichristus; intelligitur enim non adaequate, ut sic dicam, sed quia erit praecipuum caput illius bestiae. Nam romanum imperium (eius deleto nomine) occupabit, et praedecessorum suorum tyrannidem augebit, et consummabit. Qua expositione posita, caput illud plagam mortis accipiens erit ipsemet Antichristus, qui se ipsum cum omnium admiratione subito curabit, sive plaga illa tantum fuerit verum lethale vulnus, proprie curatum, antequam mors consummaretur; sive plaga illa fuerit ipsamet mors, non vera, sed ficta, et curatio fuerit etiam ficta resurrectio, ut ibi volunt Primasius, Beda, Anselmus, et nonnulli alii, et sentit Gregor. lib. 11, epistol. 3, dicens, quod veniens Antichristus mori se, et resurgere simulat. Nam hoc etiam verisimile est, ut se Christum fingat, et ab illis verbis non est alienum. Ex quo etiam sensu nihil habet rex Angliae, quo diuturnam durationem antichristiani imperii ostendat, quia brevi tempore poterit factum illud contingere; neque in eo capite dicit sanctus Ioannes, regnaturam esse bestiam multo tempore postquam a plaga curata fuerit.

6. Ad hanc vero expositionem videtur magna ex parte accedere Iacobus rex, quod attinet ad bestiae significationem. Nam sicut censuit, in cap. 17. bestiam esse regimen, seu imperium romanae civitatis, ita sentire videtur, bestiam capitis 13. idem imperium seu regimen significare. Unde consequenter ait, bestiam in uno ex suis capitibus vulneratam esse Romam, *quae a Gothis lethale vulnus accepit, et postea curata est*, et deinceps *in ea multo tempore regnat Antichristus*. De qua interpretatione, seu accommodatione, quatenus bestiam esse Urbem, vel eius imperium, aut regimen exponit, non controvertimus; quamvis enim minus probabilis sit, non continet errorem contra fidem, et ideo id permittimus. Quod vero deinde addit rex, vulnus illatum bestiae in uno ex capitibus suis, esse illud, quod a Gothis et Vandalis Roma accepit, confuse dictum est, nam saepius Roma ab illis hostibus vulnerata est; et non explicatur, quando illud vulnus acceperit, et a quo per Antichristum, seu Antichristi tempore sanata fuerit. Quod, si per singula breviter discurramus, manifestum fiet, quocumque modo id rex intellexerit, non posse applicari expositionem.

7. Prima enim Gothorum romana obsessio ab Alarico facta est, anno Domini 410, et tunc quidem non negamus, per convenientem metaphoram dici posse, romanam urbem lethale vulnus accepisse. Nihilominus tamen immerito dicitur, Ioannem de illo fuisse locutum, quia vulnus illud non fuit illatum bestiae in uno ex capitibus suis, ut ait Ioannes, sed in ipso corpore bestiae, utique in ipsa civitate; caput enim, quod tunc bestia illa habebat (ut rex ipse vult), romana Sedes, seu Pontifex romanus erat. At romana Sedes nihil mali per Alaricum passa est. Nam in primis, Innocentius, qui Romae praesidebat, quando Alaricus illam pene destruxit, ad pacem inter Alaricum et imperatorem componendam discesserat, et Ravennae substiterat, *Deo ita providente, ne Urbis videret excidium*, ut ait Orosius lib. 7, c. 39, et attigit Sozom. lib. 9, c. 7, et Nicaph. lib. 13, c. 35; ubi subiungit, Alaricum suis concessisse, ut domos expilarent, et opes diriperent; iussisse autem, ut uni templo, in quo tumulus apostoli Petri est, parcerent. *Quae res*, inquit, *in causa fuit, ne Roma omnis funditus interiret. Cum enim propter timorem plurimi confluxissent, ob Apostoli reverentiam servati, urbem denuo aedificiis restaurarunt.* Igitur neque Petri Sedes, neque persona Pontificis, qui tunc sedebat, vulnus accepit, sed civitas ipsa, quae propter vitiorum multitudinem, et praesertim propter reliquias idololatriae cladem illam accepisse creditur, ut iidem auctores et multi alii tradunt. Ergo non recte accommodantur ad illud excidium verba Ioannis dicentis: *Vidi unum de capitibus suis quasi occisum in mortem.*

8. Unde multo minus potest altera pars illius prophetiae huic interpretationi adaptari, ait enim Ioannes, *plagam mortis, quam unum caput bestiae acceperat, curatam esse, et admiratam esse universam terram post bestiam*, nimirum post Anti-

christum, de quo subditur: *Et adoraverunt draconem, qui dederat potestatem bestiae, et adoraverunt bestiam dicentes: Quis similis bestiae?* Utique quia modo quodam extraordinario et mirabili plagam mortis curavit, ut omnes exponunt. A qua interpretatione non discrepet rex cum subdit: *Atque ita illud lethale vulnus, quod a Gothis, et Vandalis acceperat, curabitur in illo capite, sive rege Antichristo, qui deinde exurget.* Hoc autem subsistere non potest, si ea, quae historiae tradunt, cum his, quae rex ipse alibi supponit, conferantur. Nem vulnus Roctae illatum a Gothis, duce Alarico, statim curatum est, non extraordinario modo, aut virtute daemonis, sed speciali Dei providentia, cooperantibus hominibus communi et ordinario modo. Ait enim Augustinus in tract. seu sermone *de excidio Urbis*, Deum speciali providentia noluisse tunc Romam destruere, sed castigare; et ideo multos cives salvos servasse, a quibus postea civitas instauraretur. Quod amplius declaravit Nicephorus loco, et verbis supra citatis, dicens, *cum ad d. Petri templum plurimi confluxissen, ob Apostoli reverentiam servatos, Urbem denuo aedificiis instaurasse.* Quae instauratio per paucos annos fere ad perfectionem perduci potuit.

9. Post annos vero quadraginta quinque Gensericus rex Vandalorum Urbem obsedit, et incendere, ac demoliri incepit, et ita Romae, iam a priori plaga curatae, novam intulit. Illa autem plaga non solum caput Urbis non attigit, verum etiam interventu eiusdem capitis factum est, ut Urbs ipsa a lethali vulnere non tam curata fuerit, quam divina providentia praeservata. Unde s. Leo papa in serm. de Octav. Apostol. *Quis hanc*, inquit, *urbem reformavit saluti? quis a captivitate eruit? quis a caede defendit? ludus Circensium, an cura Sanctorum? quorum utique precibus divinae censurae flexa sententia est, ut qui merebamur iram, servaremur ad veniam.* Et infra: *Libertatem nostram non, sicut opinantur impii, stellarum effectibus, sed ineffabilis omnipotentis Dei misericordiae deputantes, qui corda furentium barbarorum mitigare dignatus est.* Hoc autem fecisse Deum intercessione eiusdem sancti Leonis, refert Paulus diaconus lib. 15. dicens: *Occursu Leonis papae mitigatus est Gensericus, ab incendio, caedibus, atque suppliciis Urbem immunem servavit.* Addit vero, omnibus opibus ablatis, plures christianos in Africam adduxisse. Illud autem nec dici potest lethale vulnus, et facile reparari potuit, ut per se notum est.

10. Ulterius vero post viginti fere annos iam Urbe instaurata, iterum illam obsedit, et occupavit Odoacer rex Edulorum anno 476, ut Evagrius libro 2. Histor. cap. 16, et Nicephorus lib. 16, cap. 11, et Cassiodorus in Chron. referunt; qui tamen non civitatem incendisse, aut destruxisse, sed tantum occupasse dicunt. Imo de illo ait Cassiodorus, *cum extinctis adversariis, Italiae libere dominaretur, modeste ac temperate tanta usum esse felicitate.* Nullum ergo lethale vulnus tunc inflictum est romanae civitati nec proprio imperio, quo tunc regebatur, id est pontificio. Nam Simplicius, qui tunc praesidebat, nec dignitate, nec civitate sua privatus est, aut imminutus, sed civitas in eodem statu, in quo antea erat, in Simplicio, et successoribus eius, Felice III, et Gelasio toto tempore, quo Odoacer vixit, perseveravit.

11. Denique anno Domini 547. et 550. Totila Gothorum rex Romam vexavit, et occupavit, et ex parte diripuit, ac diruit, non tamen lethale vulnus inflixit; et illud qualecumque fuit, statim reparatum est, seu curatum. Nam in primo ingressu interventu Pelagii tunc diaconi, et postea Papae eius nominis primi, et Bellisarii ducis, tam cum Romanis, quam cum ipsa civitate benigne se gessit; et quamvis partem murorum everterit, paulo post per eumdem Bellisarium instaurati sunt. In secundo vero ingressu licet Totila in principio Urbem demoliri, et destruere tentaverit, tandem vero et habitatores eius revocavit, et ipsam novis aedificiis munivit, et illustravit. Ergo multo minus eo tempore recepit Roma lethalem plagam, aut expectere illam oportuit Antichristum, qui eam a sua plaga curaret.

12. Accedit, post has omnes plagas, seu persecutiones bestiam illam, seu romanam Urbem per quinquaginta sex annos sanam et integram in pace sub eodem imperio pontificio, et in eadem fide perseverasse (etiam ex sententia regis et protestantium), priusquam inceperit Antichristus, quem ipsi confingunt. Rex enim ait, Ecclesiam romanam coepisse esse antichristianam anno 606, ultime vero romana irruptio anno 550. praecessit, ut dixi; ergo quando venit illud tempus, iam non habebat bestia plagam, quae sub Antichristo sanaretur. Multoque minus accommodari potest, quod Ioannes addit, *admiratam esse universam terram post bestiam*, utique propter curationem vulneris lethalis. Neque etiam ex eo tempore, vel ob illud factum potentia romanae civitatis, aut romani Pontificis maior visa est mundo, ut propterea omnes bestiam adorarent, dicentes: *Quis similis bestiae? et quis pugnare poterit cum ea?* Nec denique eo, quod excidium romanum in quacumque ex dictis obsidionibus factum postea instauratum est, nec ex modo, quo plaga illa curata est, colligi potest, quod Ioannes ait, *draconem dedisse potestatem bestiae.* Nemo enim unquam cogitavit, instaurationem illam factam esse virtute dae-

monis, sed divina virtute et providentia, quae voluit populum suum corripere, non perdere, ut recte dixit Augustin. in dicto tract. *de excidio Urbis*, et lib. 1. *de Civitat.* cap. 1, unde nullus nisi amens, vel ethnicus inde potuit ad draconem adorandum, sed potius ad Deum laudandum et glorificandum excitari: ergo nihil eorum, quae Ioannes eo loco praedicit, potest secundum illam frustra cogitatam expositionem accommodari.

13. Ex quibus tandem manifestum est, ultima verba, quae ad suam interpretationem rex adiecit, dicens: *Plaga mortis curabitur in suo capite, sive rege Antichristo, qui deinde exurget, atque ad diuturnum tempus regno potietur.* Haec, inquam, verba ultima (quae ad praesentem causam solum pertinebant) sine ullo fundamento in illa visione seu prophetia Ioannis a rege addita esse. Nam ibi nihil docet Ioannes de duratione diuturna regni Antichristi; imo de bestia illa, quae in uno de suis capitibus vulnus acceperat, et sanata fuerat, dicit: *Et data est ei potestas facere menses quadraginta duos*, facere, inquit, ea omnia, quae ibi declarantur, scilicet *loqui blasphemias contra Deum, et contra eos, qui in caelo habitant, et facere bellum cum Sanctis*, etc. quibus persecutio et impietas Antichristi describitur. Ergo illa diuturna duratio Antichristi non solum sine fundamento in illo textu, sed etiam contra eius verba excogitata est.

CAPUT VII.

Alteri obiectioni regis Angliae ex cap. 18. Apocalypsis desumptae satisfit.

Summarium

1. Secunda regis Angliae obiectio ex Apocalypsi.—2. Babylon alia vera, alia mystica.—3. Babylon dicitur universus mundus.—4. Babylon haec, quae non ex lapidibus coalescit, sed ex pravis hominibus, destruetur, cum impii perierint.—5. Solvitur obiectio.—6. Babylonis nomine etiam Roma significatur.—Sed Roma ethnica non religiosa.—7. Probabile est, Romam delendam esse ante diem iudicii.—8. Incertissimum est tempus huius eversionis.—9. Impugnatur quoad primam partem.—10. Quoad secundam partem.—11. Quoad tertiam partem.—12. Incertum est, an illa destructio ab Antichristo sit facienda, vel ab aliquo ex eius administris.—13. Probabile est, vastationem Romae ab Antichristo consummandam.—14. Ex cap. 18. Apocalypsis non colligitur, persecutionem Antichristi duraturam ultra tres annos cum semisse.

1. Secundo, ac praecipue colligit rex Angliae hanc diuturnitatem regni Antichristi ex loco alio Apocalyp. 18, ubi prius describitur ingens casus, et interitus civitatis magnae babyloniae, quam rex romanam esse supponit, et deinde praedicitur maximus planctus regum, et mercatorum terrae super illam, et timor ex admiratione desolationis eius. Unde rex Angliae sic concludit: *Ex illo gravissimo planctu planissime constat, regnum Antichristi longius triennio, et semestri spatio, aut unius hominis aetate duraturum.* Hoc autem probat, quia *reges, qui cum ea fornicati sunt, et in deliciis vixerunt, tempus habuisse diuturnius ad magnam illam necessitudinem contrahendam, oportuit. Mercatores autem terrae sic eius, dum stetit, prolixe copias et felicitatem ostentant, quasi suarum fuisset emporium divitiarum, quae tam exiguo tempore non poterant, ac ne uno quidem saeculo coacervari.* Ex his ergo duabus coniecturis concludit rex, esse necessarium, ut regnum Antichristi non trium annorum, nec tantum unius hominis vitae, imo nec unius saeculi, sed plurium futurum sit; quomodo autem ex illis coniecturis hoc sequatur, non declarat, cum tamen inter se nullam connexionem habere videantur, ut a me breviter explicabitur.

2. Prius vero necesse est exponere, quae sit illa Babylon, de qua Ioannes tam in hoc cap. 18, quam in praecedentibus loquitur. Duplex enim ab hominibus distinguitur Babylon, una materialis et propria in Chaldaea sita, quae initium imperii Chaldaeorum fuit, alia mystica. Et licet Andreas, capit. 53. de utraque censeat posse Ioannem intelligi, ceteri tamen omnes pro certo supponunt, non loqui Ioannem de propria Babylone, quod et ipse satis indicavit, cap. 17. dicens, fuisse in fronte civitatis scriptum: *Mysterium, Babylon magna*, illique multa attribuit, quae non recte verae Babyloni accommodantur. Loquitur ergo Ioannes de Babylone mystica; quae autem illa sit, inquiro. In quo solum invenio Aretam, qui cap. 53. illam Babylonem, de qua Ioannes loquitur cap. 16. in fine, Constantinopolim esse, interpretatus fuerit, sed sine fundamento in Scriptura, vel ratione.

3. Duae igitur sunt probabiles expositiones, una est, hanc Babylonem esse universum mundum quoad pravorum congregationem, quam Augustinus diaboli civitatem appellavit in libris *de Civitate* praesertim in 18. a principio. Unde enarrat. 2. in psalm. 26. sic ait: *Est quaedam civitas, quae Babylonia dicitur. Civitas ista societas est omnium impiorum ab oriente usque ad occidentem, ipsam habet regnum terrenum*, etc. Et enarrat. in psalm. 61: *Omnes*, inquit, *qui terrena sapiunt, omnes, qui felicitatem terrenam Deo praeferunt, omnes, qui sua quaerunt, non quae Iesu Christi, ad eam civitatem pertinent, quae dicitur Babylonia mystice, et habet regem diabolum.* Idemque repetit enarrat. in psalm. 28. circa id: *Memor ero Raab,*

et Babylonis scientium me. Babylon. ait, *civitas dicitur secundum saeculum, una civitas iniqua Babylon, omnes iniqui ad Babylonem pertinent,* etc. De hac ergo Babylone exponunt dictum locum Apocalypsis graves et antiqui expositores, Beda, Victor. Tycon. homil. 16. in Apocalyps. Anselmus, Primas. Nec non etiam Ambrosius et Augustinus in commentariis, quae sub nomine illorum inter illorum opera feruntur, praeter alios modernos expositores in eum locum. Et idem docuit Aretas cap. 41, 42, 53, et 55, licet aliis locis aliter interpretari videatur. Nec dissentit Andr. licet ad alias etiam Babylones verba accommodet. Expresse et optime Prosper in *Dimidio temporis* cap. 7, ubi ita exponit illud psalmi: *Filia Babylonis misera*, etc.

Possunt etiam pro hac expositione referri Petrus Damianus epist. 3. ad Blancam, capite 12, quatenus ait, omnem animam iniquam nomine Babylonis comprehendi. Et de poenis inferni verba illa exponit: *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentorum.* Et hoc etiam habet Pacianus paraenes. de poenitentia in fine. Et similiter d. Augustinus, psalm. 149, exponit illa verba c. 18. Apocalypsis: *Duplicate duplicia secundum opera eius, in poculo, quo miscuit, miscete illi duplicia:* intelligitque dicta esse de mundo, qui nomine Babylonis significatur, licet praedicta verba non ad litteram referat, sed: *Sic,* ait, *scriptum est, reddite illi duplum, ad quod fecit.* Atque ex hismet verbis, seu locis fit probabilis haec expositio; et praeterea ex illis: *Facta est habitatio daemoniorum, et custodia omnis spiritus immundi.* Haec enim proprissime de civitate impiorum dicuntur, et vix in aliquam particularem civitatem convenire possunt. Item illa: *Exi de ea, populus meus, ne particeps sis delictorum eius,* quae sic exponit Cyprianus lib. *de lapsis.* Sicut etiam illa: *Vae. vae civitas illa magna, in qua divites facti sunt omnes.* Item illa: *Quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes, et in ea sanguis prophetarum, et sanctorum inventus est, et omnium, qui intersecti sunt in terra.* Haec enim non videntur posse nisi civitati universum orbem occupanti adaptari; haec autem est civitas impiorum; bene ergo illa per Babylonem intelligitur. Idemque confirmat Aretas suo capite 41. ex illo adiectivo, quo saepe illa civitas *magna* vocatur; putat enim non poni ad distinctionem civitatis parvae (sic enim parum emphasis haberet, et nihil magnum significaret), sed ad denotandam absolutam magnitudinem, id est universalitatem illius civitatis; nam omnia loca, et omnia tempora occupavit, quod videtur etiam significare Hieronymus epist. 17. ad Marcel. non hoc caput, sed 13. Apocalypsis explicando.

Neque est difficile ad hanc significationem Babylonis cetera omnia, quae in cap. 17. de illa dicuntur, accommodare; nam Babylon in hac significatione sumpta non est aliud, quam mundus in malam partem acceptus, prout est frequens in sacra Scriptura, ut 1. Ioan. 5: *Mundus totus in maligno positus est; et haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra;* et Christus Ioan. 15: *Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.* Unde inter tres praecipuos salutis animarum inimicos mundus numeratur, et intellectus creditur a Ioanne 1. canonic. cap. 2. per *superbiam vitae,* de qua statim subiungit, *quae ex mundo est.* Hac ergo ratione recte dicetur de hac Babylone mundi, *sedere super aquas multas, super populos, gentes, et linguas;* ut infra idem Ioannes declarat. Vocatur etiam *meretrix magna,* quia re vera *de vino fornicationis eius biberunt omnes gentes, et reges cum illa fornicati sunt, et mercatores terrae de virtute deliciarum eius divites facti sunt,* et similia, quibus vanitas et mundi malitia optime describitur. Ac tandem merito de illa dicitur, esse *ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Iesu,* quia omnes impii sanctos persecuti sunt, et martyres in universis mundi provinciis, sanguinem suum pro Iesu Christo fuderunt.

4. Sicut autem haec Babylon non est de lapidibus facta, sed ex hominibus pravis coalescit, ut dixit Tyconius homilia 16, ita eius excidium non consistet in murorum et aedificiorum demolitione, aut incendio, sed in ultima impiorum omnium perditione. Et ita haec Babylon non per Antichristum, nec ante diem iudicii destruetur, sed ipso iudicii die, et per Christum, et angelos eius iustitiae ministros. Unde dicitur Apocalypsis 18: *In uno die venient plagae eius, mors, et luctus, et fames, et igne comburetur, quia fortis est Deus, qui iudicabit illam.*

5. Dices: Quomodo ergo *reges terrae et mercatores flebunt illam, et longe flent propter timorem tormentorum eius,* cum ipsi membra sint illius civitatis, et tormenta eius vitare non possint? Respondeo, Imo hac ratione merito ploraturos, *quia plangent se super illam,* ut ibidem dicitur, et quia valde horrebunt illa tormenta, dicuntur *longe stare,* utique non corpore, sed affectu, ita ut quantum in se est, fugere cupiant, sed non possint. Denique iuxta hanc expositionem verum quidem est, quod rex Angliae assumit, reges et mercatores terrae non nisi diuturno tempore amicitiam et negotiationem habuisse cum illa civitate; inde autem non sequitur, Antichristum longo tempore regnaturum, sed civitatem malorum per multa saecula durare, priusquam a Deo iudicetur, et puniatur.

6. Secunda expositio est, ut Babylonis nomine ibi

Roma significetur: ita ut ibi praedicetur, destructionem et stupendam Urbis ultionem divinam ante finem mundi futuram esse. Quod enim Babylonis nomine Roma interdum significetur, clare tradit Augustinus libro 18. *de Civitate* cap. 2. dicens, *veram Babylonem fuisse primam Romam, et veram Romam fuisse secundam Babylonem*. Et Hieronymus *de Scriptor. Eccles. in Marco*, Petrum, ait, cum c. 5, inquit: *Salutat vos Ecclesia, quae est in Babylone collecta*, figuraliter Romam significasse; idemque habet Isaiae 47. In principio, ita etiam exponens loca Apocalyp. Et in epistola 17. ad Marcellam, de Roma exponit locum hunc Apocalypsis 17 et 18. Idem Isaiae 24, Romam esse sentit spiritualem Babylonem, de qua Ioannes loquitur. Idem habet Orosius lib. 7. contra Paganos cap. 2. Et Tertullianus libro 3. contra Marcionem capite 13, ubi Pamel. advertit, hoc intelligendum esse de Roma ethnica, seu mundana, non de sancta Ecclesia ibi congregata. Satis enim aperte illas distinxit Petrus, dicens: *Salutat vos Ecclesia, quae est in Babylone collecta*. Denique quod in hac significatione in Apocalypsi sumatur Babylon, satis communis interpretatio est inter antiquos et modernos Apocalypsim exponentes, tam in hoc capite 18, quam aliis, ut sunt Victorin. Andr. Arethas, Riberus, Viegas, item Bellarminus lib. 3. *de summo Pontif.* cap. 13, Sander. libr. 8. *de visib. monarch.* cap. 8, et alii complures. Estque probabilis expositio, quia Ioannes cap. 17, si proprietas verborum teneatur, de speciali civitate loquitur, et in capit. 18. non loquitur tantum de populo, sed etiam de materiali civitate, ut ex domibus et aliis aedificiis constante, et particulari loco terrae sita, quae ab aliis terrae locis distare, vel propinqua esse potest, ut indicant illa verba: *Longe stante propter timorem tormentorum eius*, et illa: *Omnis, qui in latum navigat, et nautae, et omnes, qui in mari operantur, longe steterunt, et clamaverunt videntes locum incendii eius*. Si autem illa Babylon est civitas aliqua particularis, non potest certe esse, nisi Roma, ut ex dictis satis constat, et ex superioribus capitibus eiusdem Apocalypsis est manifestum.

7. Hac ergo admissa expositione, ex illa ad summum colligitur, romanam civitatem ante finem mundi delendam esse, et prorsus evertendam etiam quoad materialia aedificia, et igni tradendam. Quod multi catholici non solum sine rubore, sed etiam constanter docent, ac defendunt; quos refert, eorumque sententias late describit Thomas Malvenda libr. 4. *de Antichristo* cap. 4, et 5. Et quamvis ipse timeat in eorum descendere sententiam, ideoque aliis modis conetur loca Apocalypsis interpretari (quos nunc examinare, probare, aut improbare non est necesse); nihilominus negari non potest, sententiam illam probabilissimam esse, multumque et locis Apocalypsis et antiquis patribus consentaneam, praesertim Hieronymo, cuius haec sunt verba Isai. 24: *Atteretur civitas vanitatis, sive omnis civitas, vel spiritualis Babylon, quae sedet in septem montibus purpurata, cuius supplicia in Apocalypsi Ioannis legimus*. Nec ab ea sententia discrepat libro 2. contra Iovinian. licet indicet, prophetiam non esse absolutam, sed comminatoriam, dicens: *Ad te loquor, quae scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti, ... maledictionem, quam tibi Salvator in Apocalypsi comminatus est, potes effugere per poenitentiam, habens exemplum Ninivitarum*. Accedit Lactantius libr. 7, cap. 25, qui testimonio Sibyllae confirmat, casuram, et incendendam esse *Urbem caput orbis: Et tunc*, ait, *quis dubitet venisse iam finem rebus humanis, orbique terrarum?* Et certe, supposita devastatione orbis praesertim christiani futura in fine mundi ante iudicium, partim per decem reges, qui Antichristum praecedent, partim per ipsum Antichristum, qui maiori potentia, et acerbitate ac odio Christum, et eius Ecclesiam persequetur, per se probabilissimum est, aliquem, vel plures eorum irruituros in Urbem, eamque penitus eversuros, ut romanum nomen, imo et christianum, si possint, Roma deleta, prorsus extinguant.

8. Modus autem, ordo, et tempus huius eversionis, licet futuram esse supponamus, longe incertiora sunt, quam ipsa eversio; nam de ipsa eversione habemus fundamentum in Scriptura, iuxta probabilem sensum eius, de ceteris autem circumstantiis fere nihil. Unde modus ille, quo vir eruditus Thomas Malvenda ultimum excidium romanum describit iuxta eorum sententiam, qui de romana urbe prophetias Apocalypsis intelligunt, neque ab omnibus, qui illum sensum approbant, asseritur; nec mihi videtur necessarius, aut cogente fundamento fultus. Ait enim, Romam circa finem mundi ad plura et maiora scelera et flagitia rediturum, quam prius, cum esset ethnica, commiserit; nam et fidem negabit, et Pontificem a se abiiciet, et ecclesiasticos ordines trucidabit, et ad idololatriam redibit. Nam antiquam temporalem potentiam iterum recuperabit cum maiori amplitudine, et imperii maiestate, quam antea habuerit, decemque reges potentissimos sibi subiectos habebit, quorum opera sanctos persequetur acerbius, et martyriis crudelioribus afficiet, quam sub imperatoribus ethnicis passi fuerint. Postea vero intra breve tempus, ait, reges illos a Roma defecturos, et adversus illam insurrecturos, ac penitus deleturos, Deo id permittente, in vindictam scelerum eius tam praeteritorum, quam illo tempore praesen-

tium. Hoc enim videtur indicasse Ioannes evangelista, cum eodem cap. 18. dixit: *Quoniam pervenerunt peccata eius usque ad caelum, et recordatus est Dominus iniquitatem eius.* Credendum enim est, Deum non permissurum tam grave Romae supplicium, nisi ipsa prius antiquis peccatis nova superadderet, et ita iram Dei in se excitaret. Atque ad hunc modum accommodat cetera, quae in hoc capite et praecedenti Ioannes praedicit. Ac tandem post destructionem Romae a decem regibus factam, venturum esse dicit Antichristum iuxta alias prophetias supra tractatas.

9. Haec vero omnia, licet impossibilia non sint, neque cum aliqua prophetia, aut promissione Romae facta, quam ego sciam, repugnent, non videntur mihi necessaria, nec satis fundata. Nam, supposita expositione Babylonis, quam prosequimur, ex hoc loco Ioannis solum habemus esse evertendam, ac penitus destruendam, ita ut *ultra iam non inveniatur,* ut ait Ioannes, id est non amplius instaurabitur, nec habitabitur, ideoque *nec tibia canentium, nec artifex, nec vox molae, nec lux lucernae, nec vox sponsi, et sponsae amplius audientur, aut invenientur in ea,* ut ibi dicitur. Erit ergo desolatio sempiterna, ideoque certum et exploratum videtur, oraculum illud de Roma intellectum, in nullo praecedentium excidiorum romanae urbis impletum esse, ut facile coniectabit lector, si attente ea, quae de illis excidiis in capite praecedenti diximus, cum verbis adnotatis praesentis prophetiae contulerit. Imo inde valde probabile fit, tale excidium romanum, si futurum est, non nisi prope finem mundi esse futurum, quamvis hoc in dicto capite 19. non asseratur, neque alibi sit prophetatum, et ideo minus certum sit. Inde tamen aliquo modo suadetur, quia verisimile est, tam mirabilem urbis destructionem et immanem Sedis apostolicae persecutionem non nisi temporibus Antichristi, vel prope illa esse futuram, quia illa fore videbitur tribulatio maxima Ecclesiae, et in ea implebitur, quod Daniel praedixit cessaturum iuge sacrificium, et similia.

10. Quod vero ante illam destructionem reditura sit Roma ad pristinam potentiam et temporale imperium, non video, unde probari possit; quia non omnia, quae hoc capite de Roma dicuntur, necesse est in ea inveniri in illo ultimo tempore, in quo destruetur, sed in toto discursu temporis, ex quo fuit condita usque ad finem. *Quia,* ut ibi dicitur, *pervenerunt peccata eius usque ad caelum, et recordatus est Dominus iniquitatum eius,* utique omnium, quae in ea quovis tempore factae sunt. Quapropter etiam non video, unde satis probetur, redituram Romam ad idololatriam, vel ad similia scelera, quae ex veri Dei ignoratione prodeunt; tum quia, ut dicantur peccata pervenire usque ad caelum, satis est, quod prioribus flagitiis impiorum semper addantur nova, et gravissima peccata christianarum, quibus Deus magis quodammodo ad iram movetur, quam delictis hominum ceterorum ignorantium verum Deum. Et fieri poterit, ut in illo tempore peccata et flagitia in illa urbe multiplicentur cum maiori luxu et corruptione, quam in praeteritis Christianitatis temporibus. Tum etiam quia licet illud excidium futurum sit in supplicium multitudinis pravae, credibile est, futurum etiam esse in probationem bonorum, et in purgationem et meritum praedestinatorum, ut de persecutione Antichristi Christus significat, et patres ubique docent. Non erit ergo necessarium, Romam ad idololatriam redire, ut illius destructionem Deus permittat.

11. Quod denique additur, decem reges prius futuros esse subiectos temporali imperio Urbis, et postea esse contra illam insurrecturos, non video, quo fundamento asseratur. Nam quod hic ait Ioannes, *Reges terrae fornicatos* esse *cum illa, et planctures se super illam,* ad summum indicat, illas futuros esse romanae civitatis amicos, vel forte prius illius scelera imitatos fuisse, postea vero naturali affectu eius perditionem doluisse. Addo etiam, non videri necessarium, ut illi reges, qui prius fornicati erunt cum Babylonia, et postea plangent cum illa, sint iidmet decem, qui proxime ante adventum Antichristi regnabunt, sed alii reges terrae, qui non deerunt extra imperium romanum, ut in Persia, in Africa, India, et aliis regionibus, qui fortasse usque ad mundi finem permanebunt. Denique non oportet, per reges terrae intelligere solos supremos et principales reges terrae, sed etiam magnos principes, et quasi regulos, ut sunt nunc multi duces, et potentatus Italiae et Germaniae, et similes, qui ultra decem illas famosiores reges esse poterunt tempore destructionis urbis Romae, et cum illa prius fornicari, non tantum per idololatriam, sed per alia vitia sectando mundi vanitates, et postea de illius perditione dolere, ac plangere.

Quocirca ex illo loco, supponendo, per Babyloniam Romam intelligi, solum potest certo colligi, Romam tandem aliquando esse omnino et irreparabiliter evertendam; unde fit verisimilius, id futurum esse prope diem iudicii, et tempore Antichristi, vel circa. In quo vero statu erit Roma proxime antequam destruatur, tam in temporali imperio, quam in spirituali et in fide, non video esse revelatum, nec cum fundamento definiri posse. Nullum vero est inconveniens, quod perseverando in fide, religione, et regimine tam temporali, quam spirituali per apostolicam Sedem, sicut nunc est, in fine mundi destruatur per aliquem tyrannum infidelem, sive paganum

sive apostatam. Sicut enim hoc magna ex parte contigit in tempore Alarici, ita poterit acerbius et omni ex parte in fine mundi consummari. Neque hoc est contra sanctitatem illius urbis, tum quia non obstante fide, et praesentia Vicarii Christi, poterunt in illa ita multiplicari peccata, ut coniuncta praecedentibus, Dei iudicium, iuxta occulta consilia providentiae ipsius, contra ipsam excitent. Tum etiam, quia licet civitas et capita eius in fide permaneant, fieri poterit, ut multitudo populi, et praecipuorum civium exemplo, et minis, vel premissionibus tyrannorum infidelium corrumpatur, et deficiat. Tum denique, quia, ut dicebam, illud excidium non erit tantum propter vindictam, sed etiam ad probationem, et multorum martyrum perfectiorem consummationem. Ideoque non est etiam contra promissiones factas Ecclesiae, et Sedi apostolicae de perseverantia in fide, et in cathedra Petri, quod Roma illo modo destruatur, quia cathedra nunquam deficiet, nec fides eius, sive in hoc, sive in illo loco consistat; ubique enim eadem erit, semperque Ecclesia visibilis durabit, etiam si vi persecutionis cogatur ad montes fugere, vel in locis occultis magna ex parte se abscondere.

12. Deinde neque ex illo loco, neque ex alio (quod ego sciam) satis colligi potest, an haec ultima Romae destructio ab ipsemet Antichristo perficienda sit, et consummanda, vel ante illum, per aliquem, vel aliquos ex illis decem regibus, qui in romano orbe tunc regnabunt. Nam quod altero ex his modis futurum id sit, posita dicta expositione, fit valde probabile; quia ut dixi, tam generale excidium Urbis capitis mundi, tantaque Ecclesiae calamitas et persecutio non potest a temporibus Antichristi multum distare, et ideo vel ab illo erit, vel ab his, qui proxime illum antecedent. Itemque ex alio principio id fit multum credibile, quia vel ante deletum prorsus romanum imperium Antichristus non veniet, vel per illum destructio romani imperii consummabitur; tunc vero maxime delebitur romanum imperium, quando Roma prorsus extincta fuerit, et e converso dum illa in suo statu perseveraverit, adhuc reliquiae romani imperii durabunt. Ergo sicut imperium romanum, ita et urbs eodem tempore et sub eisdem tyrannis destruetur. Quod autem alterutro ex dictis modis contingere possit, et neuter illorum vel revelatus sit, vel repugnet revelatis, patet, quia nullibi revelatum est, romanam urbem esse duraturam usque ad tempora Antichristi inclusive, seu intrinsece, ut sic rem explicem; poterit ergo antea per decem reges destrui. Item non solum probabile est, sed etiam aliqui contendunt esse certum, ante adventum Antichristi imperium romanum esse omnino per decem reges delendum; ergo probabile est, ab eisdem esse Romam evertendam. Quod in capite etiam 17. Apocalypsis insinuatur.

13. E contrario vero nullibi etiam est revelatum, Antichristum non esse venturum, donec romana urbs sit destructa; ergo si per ipsum destruatur, satis implebitur prophetia huius capitis, quod tractamus, de destructione Babylonis. Item supra diximus, esse valde probabile et patribus consentaneum, romanum imperium, licet per decem reges Antichristi proximos praecursores ita sit dividendum, et extenuandum, ut prope deleatur, per ipsum nihilominus Antichristum esse consummandam destructionem eius; ergo per ipsum etiam poterit Roma destrui, atque extingui. Cum autem dico *per ipsum*, non intelligo esse necessarium, ut ipse Antichristus praesens sit in tali bello; satis est enim, quod per se, vel duces suos, vel reges sibi subiectos id faciat. Itaque utroque modo potest intelligi, quod de muliere fornicaria dicitur Apocalypsis 17, et de decem cornibus bestiae, seu de decem regibus, qued *odient fornicariam, et desolatam facient illam*, etc. si per fornicariam Romam, per bestiam autem Antichristum intelligamus, ut est probabile, sed incertum, ut supra dixi, et 2. tom. 3. part. disput. 56, sect. 2. Ubi nihil aliud de ultimo Romae excidio docui; imo de illo tanquam de re incerta locutus sum. Neque aliter loquitur Bellarminus qui potius sentit, Romam ab ipso Antichristo esse delendam. Nam lib. 3, cap. 13, sic ait: *Antichristus odio habebit Romam, et cum ea pugnabit, eamque desolabit, et incendet.* Idemque sentit lib. 4, cap. 4, in fine. Eumdemque dicendi modum sequitur Bozius lib. 24, cap. 6, et citat Tertullianum, Lactantium, Cyrillum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum et Augustinum.

14. Ultimo tandem (ut regi Iacobo respondeamus) dicimus, ex toto hoc capite 18. Apocalypsis, vel ex destructione Urbis in illo praedicta, vel ex circumstantiis, cum quibus describitur, colligi non posse, persecutionem Antichristi longiori tempore, quam per triennium et semissem esse duraturam. Nam si decem reges Urbem demoliturі sunt, licet bellum illud per plures annos duret, vel post illud Roma per plures anuos destructa iaceat, nihilominus Antichristus postea veniens, poterit brevi tempore durare. Si vero ipsemet Antichristus Romam debellaturus est, poterit id facere, antequam spiritualem (ut ita dicam) persecutionem Ecclesiae incipiat, dum temporale imperium acquirit, quod pluribus annis durare poterit, prout persecutionem antecedet, ut capite IX. dicam. Et tunc poterit persecutio durare tantum brevi tempore dicto, ut per se manifestum est. Vel certe licet demus, ipsam Urbis destructionem futuram esse partem antichristianae persecutionis, adhuc poterit triennio, imo biennio

compleri, quidquid de illa destructione Ioannes praesignificat. Quia non solum intra annum, sed etiam intra menses paucos circumdari poterit, et expugnari, et incendio tradi, et alia pati, quae ibi describuntur. Et paulo post sequi poterit gravissimus ille planctus regum, et mercatorum, quem Ioannes commemorat; nam si planctus ille futurus est in provinciis, et insulis Romae vicinis, intra paucos dies poterit notitia incendii ad eas pervenire, ad remotiores autem intra plures, vel intra annum, planctus autem ipse breviori tempore poterit consummari.

Quod autem rex obiicit, quia et reges ad contrahendam necessitudinem magnam cum illa Babylonis, et mercatores ad congerendas divitias, longiori tempore indigebunt; hoc, inquam, probat quidem, et reges, et mercatores, et Babyloniam ipsam longo et diuturno tempore esse duratura, prius quam Antichristus veniat, vel Babyloniam destruat, non vero probat destructionem ipsius urbis, vel planctum postea subsecutum futurum esse diuturnum. Tum quia haec diversa sunt; tum etiam quia frequenter illa, quae multo tempore durarunt, uno momento extingui solent. Eo vel maxime, quod in toto illo capite nullum est verbum de Antichristo; unde licet ea, quae ibi narrantur, diuturnius tempus postularent, facile responderemus, illa consummanda esse ante ortum Antichristum, ut declaravi posse evenire, ipsum vero Antichristum postea esse venturum, et brevi esse consummandum.

CAPUT VIII.

Tertiae obiectioni regis Angliae ex variis verbis novi testamenti desumptae satisfit.

Summarium

1. Contendit primo rex Angiiae, positum esse tempus certum pro incerto. — 2. Secundo, tempus a Ioanne assignatum significare dimidietatem spiritualis hebdomadae. — 3. Tertio argumentatur ab incertitudine diei iudicii. — 4. Multa testimonia ex Scriptura congerit. 5. Diluuntur regis argumenta. — 6. Saepe in Scripturis numerus perfectus ponitur pro incerto. — Per numerum imperfectum determinata duratio significatur. 7. Locus ille ex Ioannis Apocalypsi non potest admittere sensum metaphoricum. — Evertitur primum fundamentum regis. — 8. Numerus perfectus ponitur saepissime in Scripturis pro tempore determinato. — 9. Destruitur secundum fundamentum regis. — Daniel aliter locutus est de hebdomadis, aliter de tribus annis. — Numeratio mensium et dierum hebdomadae accommodari non potest. — 10. Reiicitur dubitatio Lyrani. — Dies in illo loco Ioannis pro anno sumi non potest. — 11. Dies in illa prophetia sumitur eodem sensu. — Confirmatur ex Ezechiele. — 12. Tertium fundamentum regis veram sententiam non impugnat. — Non est de fide, statim post quadraginta quinque dies futurum iudicium. — 13. Dies iudicii per coniecturas ex Scriptura sumptas cognosci potest. — 14. Paucissimi erunt, qui coniecturis illustrantur. — 15. Incertitudo diei iudicii triplici modo considerari potest. — 16. Obiectio regis diluitur. — 17. Mors Antichristi non erit nota omnibus hominibus. — Multi eorum, qui mortem Antichristi viderint, Scripturas non intelligent. — 18. Fidelibus in ultimo tempore dies iudicii erit nota, non infidelibus. — 19. Parabola de decem virginibus explicatur de iudicio particulari. — Iudicii denunciatio magis repentina erit, quam eius adventus. — 20. Eadem parabola intelligi potest de iudicio universali. — 21. Explicatur locus ex cap. 1, actnum apostolorum. — 22. Solvitur obiectio. — Verba Christi non sunt coarctanda ad solos apostolos. — Augustinus contendit, incertum esse tempus ante manifestationem Antichristi. — 23. Explicatur locus ex 1. Petri, cap. 5. — Vigilandum est nobis ob daemonis insidias et mortis incertitudinem. — 24. Exponuntur etiam alia Scripturae loca. — Cum mors venit ut fur, tunc etiam venit iudicium. — 25. Mors ipsa non omnino ut fur venit. — 26. Mors non paratis venit ut fur. — 27. Quamvis definitum sit tempus a morte Antichristi, dies iudicii recte dicitur ignorari.

1. Tertio impugnat rex Angliae fundamentum, quo nitimur ad asserendum, Antichristi persecutionem tam brevi tempore duraturam. Contra quod duo obiicit. Unum est, non esse necessarium, Ioannis de illo tempore loquentis verba in proprio sensu interpretari; quia, inspecto more loquendi prophetarum, satis commode potest metaphorice intelligi. Duplicem autem in illis verbis ipse meditatus est allegoriam. Una est, ut numerus certus pro incerto ponatur. Quiecertum est, Ioannem id facere consuevisse, ut cap. 7, cum duodecim millia salvandorum ex singulis tribubus numerat, et cap. 9, cum ait: *Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia*, etc. Idemque habet aliis in locis praesertim cap. 14, cum numerat: *Centum quadraginta quatuor mille virgines*, et cap. 20, cum saepius dicit, Christum regnaturum cum suis sanctis *mille annis*, et cap. 21, cum varios numeros mensurarum describit. Accedit, quod Ioannes in his numerationibus antiquos prophetas imitatur, praesertim Danielem, Ezechielem, et Zachariam, apud quos saepe sumitur numerus certus pro incerto, ut Daniel 7: *Decies millies centena millia ministrabant ei*, et alibi saepe.

2. Altera regis allegoria est, ut illa tria tempora et dimidium temporis neque annos, neque certum tempus significent, sed dimidiam spiritualem hebdomadam. *Nam qui recordantur*, ait, *Ioannem in visionibus morem prophetarum imitari, admodum verisimile esse comperiet, in illis tribus diebus et dimidio eum imitari Danielis hebdomadas, hebdomadam unam accipiendo totum illud tempus, quod inter adventum Christi primum et secundum intercesserit, cuius temporis, sive spiritualis hebdomadae dimidio triumphante, indu-*

cit *Antichristum.* Potestque interpretatio haec iuvari sententia Lyrani, qui Daniel. 12. incertum putat esse, an dies ibi proprie sumatur pro naturali die vel metaphorice pro anno, sicut hebdomada apud eumdem Danielem sumitur. Idem ergo dici poterit de locis Ioannis in Apocalypsi, et ita erit probabilis haec expositio.

3. Altera obiectio principalis est, non posse verba Ioannis in sensu proprio intelligi, quia talis sensus aliis Scripturae locis et cuidam fidei dogmati repugnat. Argumentatur ergo, quia si Antichristus certo numero dierum regnaturus est, et post mortem eius intra quadraginta quinque dies iudicium futurum est, statim ac Antichristus regnare, ac persequi Ecclesiam coeperit, certo scient fideles homines, quo die futurum sit iudicium. Hoc autem est contra Christi verba multis in locis. Nam in primis Matth. 24. dixit: *De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli coelorum, nisi solus Pater.* Deinde similitudine diluvii declarat, quam repente venturus sit dies ille, dicens: *Sicut autem in diebus Noe, ita erit adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes, et bibentes, nubentes, et nuptui tradentes usque ad eum diem, quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt, donec venit diluvium, et tulit omnes, ita erit adventus Filii hominis. Tunc duo erunt in agro, unus assumetur, et unus relinquetur: duae molentes in mola, una assumetur, et una relinquetur. Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit. Quibus omnibus* (ait rex) *significatur illorum temporum summa securitas, futuros esse homines variis negotiis, et curis humanis implicatos, cum hora novissima eos repente, nec opinatos occupet.* Sicut Christus in dicto loco concludit: *Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam: ita et vos estote parati, quia qua nescitis hora, Filius hominis venturus est.*

4. Secundo Matth. 25. ad declarandam illius diei incertitudinem adducit Christus parabolam decem virginum, et concludit: *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.* Tertio addere possumus verba Christi Actor. 2: *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate.* Quarto addit rex verba Petri 1. canonic. cap. 5: *Sobrii estote, et vigilate. Petrus*, ait, *iubet nos vigilare, et sobrios esse, ad excipiendum illum diem semper intentos.* Quinto ait: *Ioannes in Apocalypsi bis nos admonet, ut furem nocturnum, sic Christum esse venturum. Veniam,* dicit Spiritus sanctus in Apocalypsi 3, *ad te tanquam fur, et nescies, qua hora veniam ad te;* et cap. 16: *Ecce venio sicut fur.* Sexto addere possumus, hoc dixisse Paulum ep. 1. ad Thessal. 5: *De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis, ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint pax, et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.* Denique id etiam dixit Petrus epist. 2, cap. 5.

5. Ad priorem partem respondeo, litteralem expositionem verborum Ioannis, quam pontificii, id est catholici sequuntur, fundatam esse in primis in proprietate verborum Scripturae, quae praeferenda est. Cavendum enim omnino est periculum deserendi verum Spiritus sancti sensum. *Quem*, ut lib. de Pudicit. capit. nono Tertullianus dixit, *omnino observare debemus, aeque ac praeceptum;* quia *non levior est transgressio in interpretatione, quam in conversatione.* Magnum autem est periculum aberrandi a vero sensu, quando proprietas verborum sine auctoritate, vel necessitate relinquitur: neutra autem ratio hic invenitur ad proprium verborum sensum relinquendum, ut infra ostendemus. Imo e contrario dictus sensus proprius fundamentum habet in consonantia et concordia diversorum locorum Scripturae, et in variis modis explicandi eamdem rem per tempora, menses, et dies, et in veteri et in novo testamento, ut credibile non sit, omnia esse per metaphoram et improprietatem dicta. Fundatur praeterea in communi consensu patrum, per quos Deus Ecclesiam verum sensum Scripturarum docet: quos autem patres ita sentiant, satis constat ex his, quos capite VI. attulimus. Denique fundari potest, quia nulla metaphora ibi quadrare potest, neque habet probabile fundamentum, ut facile constabit per ea discurrendo, quae rex adducit.

6. Ad priorem ergo metaphorici sensus partem, in qua dicitur accipi numerum certum pro incerto, et ad indicandum longum aut breve tempus, magnumque aut parvum numerum indefinitum, respondemus, regulam in generali sumptam veram esse, et hoc modo ex testimoniis ibi relatis, et aliis multis, quae afferri possunt, recte probari, male tamen ad presentem expositionem applicari. Nam inprimis, ut docte notavit Bellarminus libro 3. de *romanis Pontif.* cap. 8, tunc in Scriptura numerus definitus pro indefinito tempore sumitur, quando est perfectus et in aliquo ordine consummatus, ut sunt decem, centum, mille. Quando vero numerus comprehendit non tantum magnum, sed etiam parvum numerum, tunc esse signum propriae et praecisse numerationis. Et ratio est in promptu, quia simplex et absoluta expressio unius numeri consummati facile potest esse capax talis metaphorae, vel propter aliquam numeri perfectionem, vel per aliquod mysterium, ut solet

considerari in septenario numero propter mundi creationem, vel in millenario propter eius perfectionem aptam ad sigoificandam quemdem temporis plenitudinem, ut dixit Augustinus 20. *de Civit.* cap. 7, ubi etiam ito exponit illud *centuplum*, de quo Dominus loquitur Matt. 19, ut copiosum praemium significet. Et alia exempla profert in lib. 2. *de doctrina christ.* cap. 16. At vero quando moute et distincte additur numerus minor maiori, et dimidius integro, signum est definitae ac propriae oumerotionis, quia alias nunquam haberemus certum aliquem in Scriptura numcrum. Item quia nec in illa imperfectione numerorum perfectio aliqua, vel diuturnitas durationis cogitari potest, nec ratio probabilis reddi, cur talis additio et multiplicatio numerorum fiat. Estque optimum exemplum ad hoc confirmendum Dan. 8, ubi de hierosolymitana vastatione per Antiochum facta dicitur, duraturam esse per *dies duo millia trecentos*. Quem numcrum omnes intelligunt, praecise et cum proprietate esse intelligendum, propter specialem modum, quo praescribitur. Et ita d. Hieronymus ibi ex liberis Machab. et Iosepho illum comprobare, et declarore studet. Idem tradit Theodoret. orat. 8, et Glossa, Lyran. et accurate Benedict. Pereira.

7. Quocirca partem hanc ita censeo veram, ut in es oullam declarotionem, out limitatiouem credom esse necessariam, tum quio per se fundata est in verissima exponeodi Scripturam regula, scilicet retineadum esse preprium sensum, quando nihil est, quod metapboram indicet, vel ed illam excogitandam cogat; tum etiam quio nullo particularis exceptio illius partis occurrit. Nom si quis ohiiciat exemplum de centum quadragintaquatuor millibus signatis od salutem Apocal. 7, et aliud de centum quadragintaquatuor millibus virginibus stantibus cum Agno Apocal. 14; respondet ibi Ribera, per illos numeros ibi definitam ac preecisam multitudioem significari. Sed quia hoc difficile creditu est, respondeo, numerum illum sic multiplicatum mysterium continere, et ideo pro indefinita multitudine poni; nom duodenarius numerus est numerus universalis, et per se ipsum multiplicatus iuxto numerum duodecim tribuum illum numerum efficit; ut Beda, Rupertus et alii ioterpretati sunt.

8. At vero in alie parte de sensu metaphorice, quie non gratis, et ubique confingendus est, necessario addenda est limitotio. Quia saepissime numerus perfectus significat in Scriptura definitum tempus, certamque durationem, ut quando dicitur creatus mundus sex diebus, vel quando dicitur Dan. 4: *Septem tempora mutabuntur super te*, ubi licet in verbo *tempora* sit oliqua metaphora, quam supra explicui, in numero septenario nulla esse intelligitur. Item in prophetia Danielis de septuaginta hebdomadibus Daniel. 9. et saepe olias. Ideoque illo pars permissive tantum, seu potentialiter intelligenda est, id est, posse in illo sensu tales numeros occipi, et metophoram illam esse usitatam in Scriptura. Nihilominus tamen in usu et applicatione eius ad hunc vel illum locum, necessarium est, circumstantias considerare, ita ut illis quadret metapbora, nulloque modo illis adversetur. Item etiom observandae sunt communes Ecclesiae et potrum interpretationes. Quae duo, ut dixi, persuadent, etiam in dictis locis Apocal. non hebere locum metaphorem, quia neque verbis, neque circumstantiis locorum accommodata est, naque petres ibi illam invenerunt, sed certum ac definitum tempus ibi praedici intellexerunt.

9. Altera vero pars metaphorae, quam excogitavit rex, plane improbabilis est. Primo quia nec Ioannes in Apocalypsi, nequo Daniel c. 12. nominarunt hebdomedam, sed tempora, menses, et dies; et multo minus locuti sunt de dimidia hebdomada, sed per alios numeros mensium et dierum proprietatem sui sermonis declararunt. Et confirmari hoc potest, quia ubi Daniel voluit trea annos et dimidium per dimidiam hebdomadem significare, id fecit aperte cap. 9, dicens: *Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium*, id est transactis tribus annis cum dimidio hebdomadae septuegesimae. Secundo, nunquam per hebdomadom significatur in Scriptura omnino indefinitum tempus, sed quoties vox illa per metapheram sumitur, saltem servatur proportio ad septeoarium uumerum, metophore vero in eo ponitur, quod ad numerum; annerum extenditur, ut in dicto loco Danielis, et Genes. 29: *Imple hebdomadam dierum*, id est septem annos. At vero in tempore toto, quod inter primum et secundum Christi adventum decurrit, nulla ratio septenarii numeri cogitari potest, nec probabilis causa talis metaphorae afferri, nec auctoritas, nec exemplum: quae est ergo haec licentia ad libitum interpretandi, vel potius corrumpendi Scripturam? Tertio licet metaphora dimidiee hebdomadae posset accommodari verbis illis, *per tempora, tempus, et dimidium temporis;* nullo tamen modo potest occommodari numerationi quadraginta duorum mensium, vel mille ducentorum nonaginta dierum; quee enim ratio, vel proportio seu analogia ad fingendom talem metaphoram excogitari potest? Quin potius, ut saepe dixi, ille modus explicandi tempora per menses, et numerum mensium per numerum dierum, excludit omnem huiusmodi metapboram, et proprium esse sensum osteadit.

Quarto si trea illi anni cum dimidio, qui de adventu et duratione Antichristi preedicti sunt, dimidiam spiritualem hebdomadam illo modo intellectam significarent, saltem non excederent dimidium tem-

poris illius, quod inter primum et secundum Christi adventum intercedit; et iuxta regis sententiam antichristianismus incepit anno Christi 606, et ita iam duravit mille septem annis, et adhuc durat, et durabit quantum scit Deus; ergo incredibile est, totum illud tempus per trium annorum cum dimidio spatium propter allegoriam dimidiae hebdomadae significari. Denique iuxta hanc interpretetionem inutilis est omnis illa numeratio temporum, dierum, et mensium, quae tam accurate a Ioanne fit; quia ex illa nihil certum, vel probebile de initio vel duratione temporis Antichristi coniectari potest, sed unusquisque fingere potest, quod voluerit initium, et temporis spatium, et asserere, illud esse dimidiam spiritualem hebdomadam. At vero Scripturae verba, licet interdum sint metaphorica, non tamen inutilia, nec frustra prolata; ergo quando metaphora talia est, ut pervertat prophetiae usum, intentionem, et fructum, eiicienda prorsus est, et vitanda.

10. Quapropter deponenda est etiam, seu reiicienda dubitatio Lyrani, an in illis locis dies metaphorico pro euno sumatur. Et pro certo statuendum est, ibi proprie sumi, et naturalem diem significare. Est autem advertendum, hoc intelligi posse vel de illis locis, in quibus est sermo de mille ducentis nonaginta diebus persecutionis Antichristi, vel ubi est sermo de quadragintaquinque diebus post mortem eius. Lyranus enim non de prioribus, sed de his posterioribus loquitur. De prioribus autem non neget, futuros esse neturales dies, quod intentioni nostrae maxime deservit, etc. Ideoque breviter ostenditur esse certum. Nam si dies ibi annum significaret; ergo cum dicitur persecutio Antichristi duratura per mille ducentos nonaginta dies, intelligetur de totidem annis. Quomodo ergo verum erit verbum Christi: *Nisi breviati essent dies illi, non fuisset salva omnis caro, sed propter electos breviabuntur dies illi.* Quomodo enim breviabuntur, si tot fere futuri sint, quot hactenus tempus legis gratiae duravit? Similique ratione consistere non potorit, quod Ioannes ait Apocalyp. 12: *Vae terrae et mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens, quia modicum tempus habet.* Et cap. 20. dicit, Satanam ligatum fore per annos mille, et postea solvendum modieo tempore; at vero tempus mille ducentorum ac plurium annorum non potest dici absolute modicum, neque comparate ad tempus, quo Satanes est ligatus. Ergo impossibile est, ibi accipi diem pro anno, sed pro vero die.

Confirmatur primo, quia numerus ille dierum postea per numerum mensium explicatur, quis autem dicat, mensem ibi significare triginta annos? Nunquam enim in Scriptura talis metaphora mensium, sicut hebdomadarum invenitur. Confirmatur secundo, quia si detur licentia, diem pro anno explicandi, eamdem alius sumet ad intelligendum mille annos, quia scriptum est: *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna, quae praeteriit.* Et consequenter sequitur, duraturum Antichristum plusquam per mille annorum millia, quod ridiculum est. Denique confirmatur ex Iustino contra Tryphonem, qui hac ratione irridet eius interpretationem. Putabat enim ille, per tempus ibi intelligendos esse centum annos. *Quod si ita est, scelestum illum hominem ut minimum tercentum quinquaginta annos regnare oportet.* Quod tanquam absurdum et ridiculum omittit: praeterquam quod nulla probabilis ratio, vel fundamentum in Scriptura talis significationis aut metaphorae potest afferri.

11. Ex quo ulterius eadem certitudine concluditur, etiam in ultimis quadragintaquinque diebus, de neturalibus diebus sermonem esse. Primo quidem, quia fingi non potest, in eadem supputatione, respectu temporis persecutionis Antichristi, diem accipi proprie; respectu vero temporis postea futuri, sumi metaphorice pro anno, quia uno et eodem verbo dicitur de utroque tempore, seu de toto illo duraturum esse *duobus millibus triginta quinque diebus;* ridiculum eutem esset dicere, idem nomen, in eadem oratione semel positum, partem temporis significare proprie et partem metaphorice. Secundo quia rationes factae de illis etiam diebus procedunt, et praesertim quia etiam dixit Christus Matt. 24: *Statim post tribulationem illorum dierum sol obscurabitur;* ergo inter finem Antichristi, et initium signorum iudicii non intercedent quadragintaquinque mille anni, imo nec quadragintaquinque, quia quod post quadragintaquinquo annos fit, non statim fit. Denique metaphora Lyrani non habet fundamentum in Scripture, ut ipse putat. Non enim potest ex Scripturis ostendi, diem interdum significare metaphorice annum. Nam in loco, quem Lyra adducit, Ezechiel. 4, ubi dicitur: *Diem pro anno dedi tibi,* dies non significat metaphorice annum, sed utraque vox in sua proprietate sumitur; diciturque annus pro die computari, quia quot diebus Ezechiel vinctus atque constrictus sub sinistro vel dextro latere dormiturus erat, tot annis Israel et Iuda captivi erant futuri. Sicut Hier. et omnes exponunt, veluti cum dicitur in psal. 89: *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies,* dies proprie sumitur pro die naturali, comparantur antem mille anni cum neturali die, imo cum momento respectu divinae aeternitatis.

12. Ad posteriorem partem obiectionis, in primis generatim dico, totam illam obiectionem non procedere contra praecipuum dogma, quod docemus, nimirum, persecutionem Antichristi brevi tempore esse duraturam, et testimonia Danielis et Ioannis, quae

de illo tempore loquuntur, proprie et od litteram esse intelligenda. Nam ad summum procedit ebiectio contra illam ultimam partem de quadragintaquinque diebus a morte Anticbristi usque ad diem iudicii interponendis. Etenim si dixerimus, illos quadragintaquinque dies non esse praecise definites, ut illis consummatis certo futurus sit iudicii dies, omnino cessabit obiectio, etiam si cetera de tribus annis cum dimidio, quibus persecutio Antichristi tantum durabit, certissima sint, et constanter teneantur. Quia si post mortem Antichristi non est certum, futurum esse iudicium finitis quadragintaquinque diebus, ex morte Antichristi nunquam praescietur, quondo futura sit dies, vel hora iudicii; ergo cessat obiectio. Pars autem illa de quadragintaquinque diebus. post quos sit futurum iudicium, non est dogma fidei, nec de illo pertinaciter contendendum est, et ideo tota obiectio non multum ad causam refert. Dummodo non negetur, illos etiam quadragintaquinque dies proprie esse intelligendos, tam quoad numerum, quam quoad naturales dies; hoc enim necessario coniunctum est cum alia certa sententia de brevi tempore Antichristi, ut declaratum est. Quia, hoc non obstante, multi catholici censent, ex Scriptura quidem colligi, post mortem Antichristi non esse venturum diem iudicii intra quadragintaquinque dies, non tamen inde colligi, finitis illis diebus, statim esse futurum; et hoc satis esse, ut sit incertus, et consequenter ut cesset obiectio.

13. Nos vero eddere possumus, verum quidem esse, Scripturam non dicere aperte, immediate post illos quadragintaquinque dies futurum esse iudicium, insinuare tamen illud, satisque probabiliter ex illa colligi, ut supra ostendi. Hoc autem non satis esse, ut certo praesciatur dies iudicii, sed solum ut coniectori possit cum magna probabilitate, quod nullum est inconveniens, quia non repugnat testimoniis adductis, cum in illis de certa praecognitione et praescientia sermo sit. Denique addimus, etiam si coniectura illa de quadragintaquinque diebus incerta sit, nihilominus visa morte Antichristi post sufficientem cognitionem personae eius, certum esse posse scientibus Scripturas, prope esse diem iudicii; neque longo distare, etiam si dies et hora certo non cognoscatur. Illud autem non solum verbis Christi non repugnat, sed potius in eis continetur, cum ipse Matth. 24, dixerit: ***Statim autem post tribulationem illorum dierum sol obscurabitur***, etc. Illud autem ***statim*** erit proxime post mortem Antichristi, ut ex Scripturis ostensum est; ergo qui noverint Scripturas, evidenter intelligent, propinquissimum esse diem iudicii, nam illud ***statim*** hanc propinquitatem aperte indicat. Unde subiungit idem Dominus: ***Ab arbore autem fici discite parabolam: cum iam ramus eius tener fuerit, et folia nata, scitis, quia prope est aestas; ita et vos, cum videritis haec omnia, scitote, quia prope est in ianuis.*** Ergo talis praecognitio diei iudicii, vel certa quoad propinquitatem eius, et non quoad definitum diem, vel probabilis et coniecturalis quoad ipsum diem, non repugnat, sed potius est maxime consentanea Scripturis. Neque contra hoc aliquid probant testimonia adducta, ut discurrendo per singula facile constabit.

Ad locum Matt. 24. respondeo, priora verba Christi, ***de die illa nemo scit***, intelligi de certa et infallibili praescientia, non de probabili coniectura. Dico praeterea, coniecturam etiam haberi non posse, nisi ex revelatis, quia determinatio illius diei pendet ex Dei voluntate, quae non potest nisi ex effectibus vel signis revelatis cognosci. Posita autem revelatione signorum praecedentium diem iudicii, ex illis coniectari potest tempus illius diei, maiori quidem vel minori probabilitate, iuxta modum revelationis et signorum. Et his coniecturis saepe sancti patres usi sunt od iudicium aliquod faciendum de appropinquante die iudicii; imo ad hunc finem revelata esse a Deo illa signa, ex allegatis verbis Christi aperte colligitur. Ad cetera autem verba, quibus docet Dominus, horam novissimam diei iudicii repente occupaturam esse homines, respondeo, eamdem obiectionem fieri posse contra verba Christi: ***Scitote, quia prope est in ianuis:*** nam haec praecognitio satis esse potest, ut dies iudicii non repente praeoccupet eos, qui verba Christi crediderint, et eventum illorum observaverint, et considerare voluerint.

14. Dico ergo in primis, hos futuros esse rarissimos, quia pauci erunt, qui praedictas prophetias perspectas habeant, easque intelligant, ac recogitent. Ideoque licet pauci aliqui intelligentes, et in fide sapientes possint ex illa expectatione parati esse ad Domini adventum, hoc non obstat, quo minus totus fere mundus nihil minus, quam de illius fine cogitet, atque ita totum fere orbem repente occupet Christi adventus. Quod recte declaratur exemplo diluvii, quo Christus utitur: aliqui enim fuerunt tunc homines, quos non repente pluviae praeoccuparunt, utique Noe et familia eius; et nihilominus absolute ait Christus, diluvium venisse, et imparatos homines invenisse, omnesque oppressisse; ita ergo erit in adventu ad iudicium. Aliud simile esse potest de tempore primi adventus Christi, nam simpliciter repente venit, respectu orbis, licet pauci sapientes potuerint intelligere, iam prope instosse adventum eius.

15. Deinde adverto, illam incertitudinem diei iudicii posse considerori vel respectu nostri, et omnium, qui futuri sunt ante revelatum Antichristum, et inchoatam persecutionem eius; vel respectu eorum, qui eo tempore futuri sunt, quo persecutio An-

tichristi iam grassabitur, nondum vero finem eius viderunt; vel respectu eorum, qui vivent post Antichristi mortem, et antequam inchoentur proxima signa iudicii, scilicet *sol obscurabitur*, et similia; vel respectu eorum, qui talia signa iam prospexerint. In primis igitur temporibus dies iudicii est omnino incertus, imo vix potest per coniecturam aliquid de illius mora vel propinquitate iudicari, ut Augustinus epist. 80. late ostendit, et experimento satis cognitum est in patribus, qui ante mille annos diem iudicii propinquare existimarunt. Neque in hoc est controversia. De secundo tempore dicimus, sapientes quidem magna fide, intelligentia, et attentione tunc res considerantes coniectare posse, diem iudicii non longe abesse, quia certo credent, tribulationem illam brevem esse futuram, et illa finita, statim inceptura esse signa iudicii, utrumque enim Christus praedixit. Unde Gregorius 34. *Moral.* c. 10. in fine, alias 15: *Appropinquante*, ait, *die iudicii, vel praecursoris vocibus, vel quibusdam erumpentibus signis, ipsa eis iam aliquo modo advenientis Domini virtus interlucet.* Erit tamen illa coniectura et confusa respectu definiti temporis, et rara respectu totius mundi, et incerta respectu plurium, quia cum multae futurae sint tribulationes, et multi pseudochristi, teste ipso Christo, difficillimum erit intelligere, an illa sit ultima et maxima, et an ille sit proprius Antichristus.

16. Sed ait rex: *At pontificii dicunt: mundus non ignorabit, illum esse Antichristum, duorum testium doctrina.* Respondeo, duos illos testes praedicaturos brevi tempore, et fortasse in paucis orbis locis et provinciis; et ita non sufficiet, ut totus orbis sciat, illum esse Antichristum. Imo etiam ubi praedicabunt, multi erunt increduli, sicut fuerunt in diebus Noe, vel sicut fuerunt Iudaei, quando Ioannes testimonium praebuit Christo; ideoque licet aliqui credant, et possint eamdem coniecturam appropinquantis iudicii facere, nullum est inconveniens, quia ceteri omnes, et mundus, simpliciter loquendo, nihil tale cogitabit. Unde Ambros. 1. Thessalon. 5. in principio de illo tempore intellexisse videtur multa ex dictis testimoniis: *Dies Domini ut fur veniet:* et *Vigilate, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit.* Et illud: *Si quis vobis dixerit: Ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere. Subito enim*, ait, *et ex insperato apparebit, sicut coruscatio apparet ab Occidente in Orientem, habens secum militiam exercitus Dei Patris ad perditionem Antichristi et satellitum eius. Cum enim securi fuerint perfidi de regno diaboli, interfectis sanctis, id est Enoch et Elia, et laeti de victoria, invicem sibi mittentes munera, sicut dixit Apocalypsis, tunc illis subito veniet repentinus interitus.* In quibus verbis repentinum Christi adventum dicit inchoari ante mortem Antichristi, et ad illum interficiendum, et tunc maxime futurum repentinum incredulis; nam pauci credentes iam poterunt illum expectare, quamvis illi etiam de die et hora etiam sint incerti futuri.

17. At vero in tertio tempore post mortem Antichristi, et ante signa iudicii maior quidem esse poterit coniectura iudicii appropinquantis, tamen illa etiam in paucis erit. Nam in primis brevissimum erit tempus illud inter Antichristi mortem et signa iudicii, ut saepe probatum est ex verbis Christi Domini dicentis Matt. 24: *Statim autem post tribulationem illorum dierum sol obscurabitur.* Deinde in tam brevi tempore mors Antichristi non poterit nota fieri universo mundo, neque magnae illius parti, quia Christus descendens ad Antichristum interficiendum, non revelabitur universo mundo, sed in illo tantum loco apparebit, ubi Antichristus adfuerit, et inde mors eius divulganda erit per famam vel litteras per temporis decursum, prout humano modo fieri potest. Ergo interim nihil magis solicitus erit mundus de die iudicii, quam si Antichristus non esset mortuus. Denique apud illos etiam, qui noverint Antichristum, et mortem eius viderint, aut crediderint, paucissimi erunt, qui legerint, et intellexerint prophetias de tempore adventus Christi ad iudicandum post occisum Antichristum. Imo illi etiam, qui illas intellexerint, nunquam erunt satis certi de sensu illarum, donec impletas illas videant: ideoque licet probabiliter credere possint, post tot dies futurum iudicium, non tamen certo scient diem illum. Et ita nihil sequitur contra testimonia Scripturae de incertitudine diei iudicii, etiam si in rigore de toto tempore et de omnibus personis intelligantur. Eo vel maxime, quod etiam non constat, an illi quadragintaquinque dies terminum habituri sint in ipso die iudicii, vel in die, in quo omnium hominum mors consummabitur; post quem diem non est revelatum, an statim vel post aliquos dies futura sit resurrectio universalis et iudicium. Et ita semper manent incerta dies et hora iudicii.

18. At vero de ultimo tempore postquam inchoata fuerint signa iudicii, de quibus Christus ait: *Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur*, ex eodem evangelio constat, notum esse futurum universis fidelibus, mundi consummationem, et iudicii diem esse propinquissimas, cum Christus dicat: *Cum videritis haec omnia, scitote, quia prope est in ianuis.* Infideles autem cum talia signa, et finem, seu significationem eorum, vel prorsus ignoraverint, vel non crediderint, terrebuntur quidem, et contremiscent, nihil vero de futuro eventu intelligent, aut cogitabunt. Nihilominus tamen re-

spectu omnium verum semper erit, quod Christus proxime subiungit: *De die autem illa et hora nemo scit*, quia infideles penitus illam ignorabunt, fideles autem etiam sapientes, licet cognoscant esse propinquam, definite tamen nescient, tali die et hora esse futuram; quia ignorabunt destinatum diem ad universalem mortem omnium hominum, et alium praefinitum ad resurrectionem, aliumque praeordinatum ad iudicium; imo etiam ignorabunt, an sint futuri distincti dies, et quantum inter se distabunt. Et praeterea nescient, quanto tempore duraturo sint illa signa antecedentia iudicium post mortem Antichristi, qui licet sapientiores fideles coniectare possint, non duratura ultra quadragintaquinque dies, nescient nihilominus, an totos illos dies occupatura sint nec ne: et consequenter nescient, quo die conflagrabit mundus, et ita de ceteris, quae usque ad diem iudicii sunt futura. Atque ita omnia Christi verba od litteram, et in omni rigore ac proprietate vera sunt, etiam si verba Ioannis in proprio etiam et rigoroso sensu intelligantur, quod in sequentibus testimoniis amplius declarabitur.

19. Ad secundum testimonium sumptum ex parabola de virginibus Matth. 25, respondetur, posse quidem omnia, quae in illa dicuntur od privatum uniuscuiusque iudicium accommodari; nam eius etiam dies et hora incerta est hominibus, et in illud iudicium optime quadrat totius parabolae conclusio: *Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam*. Haec autem ignorantia diei et horae mortis non tollit, quin ante illius eventum, et consequenter ante iudicii particularis momentum praesentiri possit mors, et iudicium illud prope esse coniectari, quamvis de die et hora certa et definita cognitio non comparetur, vel praeconcipiatur. Et ita duo in eadem parabola inopinate aventura ante hoc iudicium distinguere necesse est. Unum est, prius praenunciari adventum sponsi; aliud est, ipsum sponsum postea venire. Primum in illis verbis continetur: *Media nocte clamor factus est: ecce sponsus venit, exite obviam ei;* aliud ibi subiungitur: *Dum autem irent emere, venit sponsus, et quae paratae erant, intraverunt cum eo*, etc. Ex quo intelligimus, magis repentinam esse denunciationem adventus iudicii, quam sit futurus eius adventus; nam prior dormitantes, vel dormientes invenit omnes virgines, id est, nihil de appropinquante iudicio cogitantes: adventus autem sponsi prudentes invenit paratas, et accensis lampadibus ipsum expectantes, et ita licet diem, et horam utriusque, scilicet praenunciationis, et adventus ignoraverint, non tamen tam inopinatus illis fuit sponsi adventus, sicut illius propria denunciatio. Unde in particulari iudicio illa duo ita distingui possunt, ut momentum mortis sit idem, quod erit adventus iudicii; dispositiones autem praeviae proximae od mortem, praenuncient iudicii adventum; ut aegritudines, et alia frequentia pericula mortis. Et ita dixit Gregorius homil. 13. in evangelia: *Venit Dominus, cum ad iudicium properat; pulsat vero, cum iam per aegritudinis molestias mortem vicinam esse designat*. Et hanc interpretationem prosequitur Origenes homilia 22. in Matt. et eam censet maxime litteralem divus Thomas ibi, nec displicet Augustino ep. 80. Unde si illam sequamur, nihil ex illa parabola ad materiam praesentem conducere potest, quia regnum Antichristi non ante privatum iudicium, sed ante universale futurum est. Quod si loqui velimus de iudicio particulari illorum hominum, qui post Antichristi mortem futuri sunt, illi etiam ignorabunt diem et horam suae mortis, et consequenter etiam sui particularis iudicii; praesentire autem potuerunt, non longe distare per signa et praeconia appropinquantis finis mundi.

20. Unde ulterius dicimus, licet hic sensus probabilis sit, non ita esse accipiendum, ut negemus, posse etiam illam parabolam de universali iudicio intelligi, sine praeiudicio eorum, quae de tempore Antichristi diximus. Nam duobus modis possunt exponi verba illa: *Media autem nocte clamor factus est*. Primo ut per clamorem illum intelligamus tubam et vocem magnam, qua angeli clamabunt ad electos congregandos, sicut Christus dixit Matth. 24, ut exponunt Hieron. Chrysostom. et alii in Matth. 23, et Augustin. epist. 120, cap. 34. Sed difficilis est expositio et aequiparatio; nam tuba illa et vox angelorum praecedet iudicem iam venientem post universorum hominum mortem, easque vocabit, ut ad vitam resurgant, et in iudicium veniant, iuxta illud Pauli 1. ad Cor. 15: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti*. At vero clamor hic, qui in parabola virginum antecessurus dicitur, fiat ante mortem hominum, quando adhuc possint praeparari, et disponi ad sponsum recipiendum, sicut prudentes virgines fecerunt; ergo per hunc clamorem non potest vox illa angelorum significari.

Respondet autem Augustinus, etiam clamorem illum, de quo in parabolo de virginibus est sermo, futurum esse post mortem omnium hominum, quae per somnum ibi significatur illis verbis: *Dormitaverunt omnes, et dormierunt*, et consequenter ait, illum clamorem non esse, ut homines praeparentur od lumen iustitiae recipiendum de novo, sed ut resurgant. Tunc autem virgines prudentes ornare lampodes suas, se praeparando per recogitationem bonorum operum suorum ad rationem reddendam. Atque iuxta expositionem hanc, nihil etiam ex illa parabola ad praesentem controversiam sumi potest; nam post universalem mortem omnium hominum,

certum erit, diem et horam resurrectionis et adventus iudicii prope adesse, semper tamen quae futura sit ignorabitur, donec audiatur vox tubae, nisi forte animae beatae illam iam in Verbo videant, quod non repugnat verbis Christi, licet sit incertum.

Alia vero expositio esse potest, ut clamor ille non sit vox tubae, sed sit praedicatio Enoch et Eliae, et aliorum servorum Dei, qui eo tempore vivent; vel etiam sint signa iudicii, quae praecedent, ut *Sol obscurabitur*, etc. illa enim suo modo clamabunt, diem Domini appropinquare. Et sic etiam in illo adventu duo supra dicta distinguenda erunt: unum est praevia denunciatio adventus iudicii, quae erit non tantum antea ignorata, sed etiam inexpectata, et repentina, quia eam illam non praecedet alia publica excitatio, seu praemonitio praeter generales, quae iam satis in Scriptura factae sunt. Aliud est adventus iudicis, et hic non erit ita repentinus, quin praeparatio et expectatio ad illum praecedere possit, semper tamen dies et hora eius definite ignorabitur, donec veniat. Et hoc modo explicavit hanc incertitudinem Oecumenius 1. Thess. 5, cap. 6. dicens, signa propinquantis adventus posse certo cognosci, adventum autem ipsum non ita.

21. Ad tertium testimonium ex Actor. 1. respondeo primo, per verba illa: *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta*, ad summum excludi certam praecognitionem definiti diei et horae secundi adventus Domini, ut notavit Cyprian. lib. 3. ad Quirin. cap. 89. Deinde dico, voluisse Christum reprehendere curiosam investigationem, et inutile desiderium sciendi futura, maxime quae a divina potestate et praefinitione pendent, ut notavit Iustinus quaest. 112. ad Gentes. Augustinus autem in epist. 78. addit, per illa verba etiam excludi numerum quemlibet annorum, intra quem, vel post quem immediate futurus sit secundus Domini adventus, quia hoc etiam proprie significat vox illa *tempora*, et ideo in nullius hominis cognitionem cadere potest, post quot annos futurum sit iudicium. Quod adeo confirmat, ut dicat, licet ex verbis Christi Matth. 24. colligatur, non esse futurum iudicium, nisi prius evangelium in universo orbe praedicetur, dicente Domino: *Praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio*. Nihilominus etiam impleto illo signo, nunquam posse cognosci tempora (id est annorum numerum), quae usque ad iudicii diem supersunt. In quo significat duo: unum est, verba Christi: *Non est vestrum nosse* etc. non solum excludere cognitionem per astra, aut alia humana signa, sed etiam per signa revelata, et per prophetias. Aliud est, non solum dicta esse a Christo pro solis illis discipulis, qui tunc aderant, et ipsum interrogabant, sed etiam pro omnibus hominibus quocumque tempore futurus. Quod latius tradit epist. 80.

22. Hinc vero sumi potest obiectio contra dicta. Nam hinc fieri videtur, nunquam posse certum esse, quot anni residui erunt usque ad iudicii diem: hoc autem repugnare videtur his, quae diximus de tribus annis cum dimidio persecutionis Antichristi. Respondeo in primis, verum quidem esse, verba Christi non solum ad apostolos et discipulos, qui Christum audiebant, sed ad omnes nos etiam pertinere; omnium enim inordinatum desiderium praesciendi futura, quae a Dei dispositione pendent, repressit Christus, docuitque non pertinere ad homines ea investigare, nec velle cognoscere, nisi quatenus ea Deus voluerit revelare. Ex quo recte etiam infertur, incerta nobis esse tempora adventus Domini, quia nihil de numero annorum durationis mundi nobis revelatum est. Et hoc est, quod praecipue Augustinus in illis locis agit, et intendit. Sub adventu autem Domini comprehendit etiam signa proxima adventus eius, et inter ea ponit interdum Antichristi persecutionem, ut in lib. 18. *de Civit.* cap. 53, postquam dixit: *Illam sane novissimam persecutionem, quae ab Antichristo futura est, praesentia sua ipse extinguet Iesus* etc. subiungit: *Hic quaeri solet, quando istud erit? importune omnino.* Et statim inducit verba Christi: *Non est vestrum nosse tempora*, etc. Et in dicta epist. 80. dicit, Paulum tradidisse nobis, *Antichristum manifestum futurum, et interficiendum ore Domini Iesu Christi. Sed post quantum temporis*, inquit, *hoc sit futurum, nec saltem obscure locutus est.* Itaque tempora usque ad Antichristum incognita esse contendit Augustinus, post manifestatum autem Antichristum, non negat August. ab his, qui illum cognoverint, et Scripturas intellexerint, et consideraverint, posse cognosci, quam brevi tempore sit iam tunc mundus duraturus.

Unde quod in eadem epist. 80, paulo post subiungit: *Quod autem de signis evangelicis, et propheticis, quae quotidie fieri cernimus, propinquum Domini adventum sperare debeamus, quis negat? Quotidie quippe magis magisque fit proximus. Sed quanto intervallo propinquet, hoc dictum est, non est vestrum scire*, hoc, inquam, de signis remotis secundi Domini adventus intelligendum puto, non de proximis, de quibus inferius ait: *Puto, quod non erunt sic, quando erunt, quae in evangelio praedicta sunt signa in sole, et luna, et stellis, et in terris praessurae gentium*, quae ipse allegorice de persecutione Ecclesiae tempore Antichristi interpretatur. Tunc ergo poterunt sapientes fidelium brevitatem residui temporis usque ad iudicium praecognoscere. Neque agent contra verbum

Christi: *Non est vestrum nosse tempora*, quia non per humanas conjecturas, aut naturalia signa, nec per singularem revelationem, aut inordinatam curiositatem illam cognitionem inquirent; sed per revelationem in Scriptura factam videbunt impleri, quod praedictum est. Sicut enim in primo suo adventu quaedam signa Deus dedit, quibus a sapientibus cognosci poterat, vel iam factum esse, vel brevi tempore distare, antequam fieret, et post certum annorum numerum, saltem per hebdomadas Danielis, licet semper dies et hora fuerint ignorata; ita cum proportione intelligendum est in secundo.

23. Ad quartum ex verbis Petri: *Sobrii estote*, respondeo in primis, Petrum ibi non agere de incertitudine mortis, vel iudicii, sed de certa et quotidiana daemonis persecutione, qua homines ad peccatum trahere conatur, *circuit quaerens, quem devoret;* hanc enim causam adduxit Petrus, ob quam sobrios nos esse, et vigilare monebat. Et ad hoc passim allegantur a patribus illa verba, et res est adeo perspicua, ut superflua sit probatio. Unde licet alicui esset revelata hora mortis vel iudicii, nihilominus necessarium esset illi consilium Petri, imo, si saperet, quo certius appropinquare diem iudicii agnosceret, eo magis vigilaret, et sobrius esset, ne a daemone vinceretur. Addo vero ulterius, licet illud consilium datum esset a Petro propter incertitudinem mortis vel iudicii, nihil nobis obstare; nam Christus Dominus licet aliquando nos moneat *vigilare, ne intremus in tentationem*, Matth. 26, alibi saepe similem vigilantiam admonet propter mortis incertitudinem, ut in parabola de virginibus et alibi frequenter. Unde sicut diximus circa dictam parabolam, illam incertitudinem non solum a nobis non excludi, verum etiam nec ab hominibus futuris tempore antichristianae persecutionis; ita dicendum esset de his verbis Petri, etiam si in illo sensu dicta fuissent, quia semper homines de die suae mortis et iudicii incerti erunt.

24. Ad cetera testimonia, quae continent sententiam, et comparationem illam, quod *dies domini veniet ut fur*, dico in primis, illam non solum ad iudicium universale, sed etiam ad diem mortis, et privati uniuscuiusque iudicii referendam esse, ut sapienter docuit Augustinus dicta epist. 80. Ubi etiam ita exponit verba Marci 13, ubi post longum sermonem de die universalis iudicii, concludit Christus: *Vigilate ergo, nescitis enim quando dominus domus veniat, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane, ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes.* Probatque optime, quia verba illa omnibus nobis dicta sunt, sicut Christus subiunxit: *Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate.* Dies autem universalis iudicii non inveniet nos, et omnes homines in hac vita, ut propter illius incertitudinem oporteat nos omnes vigilare; ergo unicuique hoc dicitur propter suum privatum, ne illi ut fur veniat. *Quod unusquisque*, ait Augustinus, *debet etiam de die huius vitae suae novissimo formidare.* Cur autem hoc monuerit Christus, cum de universali iudicio sermonem fecisset, hac ratione et verbis exposuit Augustinus: *In quo enim quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies, quoniam qualis unusquisque in hoc die moritur, talis in illo die iudicabitur.* Et infra: *Tunc ergo unicuique veniet dies ille*, scilicet universalis iudicii, *cum venerit ei dies, in quo talis hinc exeat, qualis iudicandus est illo die.* Unde recte colligitur, unicuique in tantum venire diem iudicii ut furem, in quantum dies mortis venit ut fur; nam ut etiam ait Augustinus: *Illum imparatum inveniet dies ille, quem imparatum inveniet vitae suae ultimus dies.* Eodemque modo de privato iudicio explicuit comparationem illam Oecumenius 1. Thess. 5.

25. Non dicitur autem mors venire ut fur, quia omnibus sit repentina; nam licet dies et hora eius incertae sint, ordinarie instare praecognoscitur; et praecedunt signa, non solum generalia, sed etiam specialia, quae nos possunt ad vigilandum excitare, ne mors noctu, id est dormientibus et imparatis nobis, tanquam fur veniat: tamen quia etiam ipsa specialia signa mortis repente solent evenire, et tunc vix potest homo se ad mortem praeparare, ideo mors, ut praeviis suis praecursoribus coniuncta, dicitur venire ut fur. Hinc ergo etiam dies universalis iudicii dicitur ventura ut fur, nobis quidem mediante nostro particulari iudicio, ut exposuit Augustinus: illis vero, qui in illis ultimis temporibus vivent, quia dies illa cum suis proximis signis repente incipiet, ut cum Ambrosio supra dixi. Nihilominus tamen non erit tam repentinus ille dies, quin per signa antecedentia sint homines, qui tunc vixerint, excitandi, ut vigilent, et se praeparent, ne illos imparatos inveniat. Unde Paulus in eodem loco 1. Thess. 5, ut ibidem Oecumen. notat, alio exemplo mulieris praegnantis hoc declaravit, dicens: *Tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient.* Partus enim in se spectatus non est omnino repentinus, nam praecedunt dolores, quae sunt illius appropinquantis signa, tamen dolores ipsi repente veniunt, et ideo antea oportet praeparari, alias magnum imminet periculum; et sic partus suis doloribus coniunctus diei potest venire ut fur, quia dies et hora eius semper sunt incertae, et dolores eius repente incipiunt; ita ergo de die iudicii intelligendum est.

26. Addit denique Augustinus epist. 80, diem Do-

mini *non omnibus*, sed *imparatis, ac dormientibus*, ut furem esse venturum. Quod egregie colligit ex illis Pauli verbis: *Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat. Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei, non sumus filii noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus sicut et ceteri, sed vigilemus, et sobrii simus.* Igitur dormientibus, et rebus huius mundi intemperate utentibus dies ille veniet ut fur, non autem vigilantibus, et se praeparantibus. Quia licet ignorent illius iudicii tempus, diem, et horam, non ignorant tamen proxime instare, vel in se, vel in particulari iudicio uniuscuiusque, et ideo vigilant, ne illos illa dies tanquam fur comprehendat. Unde quod ibidem ait Paulus: *Cum dixerint pax, et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*, etiam de illo tempore, in quo Antichristi persecutio grassabitur, et proxima iudicii universalis signa videri incipient, Augustinus intelligit, dicitque illos, qui sanctos tribulabunt, dicturos esse, *pax et securitas*, eisque tanquam furem venturum repentinum interitum: eos autem, qui persecutionem patientur, id est filios Ecclesiae, partim esse timore magno afficiendos (iuxta illud: *Arescentibus hominibus prae timore, et expectatione eorum, quae supervenient universo orbi;* quod maxime continget fidelibus peccatoribus, qui minus paratos eo tempore se se invenient), partim esse spe sublevandos, iuxta illud: *Surgite, et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra*, quod his eveniet, qui sancte vixerint, et sobrii ac vigilantes inventi fuerint.

27. Haec autem omnia sic intellecta, impleri optime possunt, etiam si tempus, quo Antichristus persecuturus est Ecclesiam, et quod inter mortem eius et adventum Domini intercedet, certum ac definitum, et in Scripturis revelatum sit. Nam hoc non obstante homines mali et persecutores Ecclesiae dicent, pax, et securitas, saltem toto tempore ante mortem Antichristi; quo tempore eis repentinus veniet interitus, et dies Domini, ut fur, et adhuc post diem interfectionis Antichristi, multitudo infidelium in sua ignorantia et incogitantia permanebit, et plures etiam ex credentibus mysterium ignorabunt, et male antea viventes in eadem consuetudine perseverabunt, donec signa iudicii incipient, quando vehementer timebunt; et licet diem certum suae mortis vel iudicii venturi non agnoscant, nihilominus vel inviti intelligent, diem Domini instare, quando vix poterunt se se ad illum praeparare, et ideo illis etiam dies Domini veniet ut fur. Electis autem et iustis non ita veniet, quia Christi et prophetarum verba intelligentes, et prae oculis habentes, divinaque gratia excitati, et adiuti, spe gaudentes iudicem expectabunt.

CAPUT IX.

Alteri difficultati occurrendo tempus et initium regni Antichristi amplius declaratur.

Summarium

1. Antichristus nondum venit. — 2. Difficultas de initio regni Antichristi. — 3. Prima responsio: Regnum Antichristi durabit solum tribus annis cum dimidio. — 4. Improbatur haec responsio — 5. Tempus regni Antichristi determinate ignotum est. — Tempus regni longius erit, quam persecutionis. — 6. Probatur ex Daniele, et ex Apocalypsi. — 7. Iterum ex Daniele. — 8. Tempus persecutionis est certum, monarchiae incertum. — 9. Tempus regni Antichristi non excedet vitam hominis. — 10. Instantia haereticorum. — 11. Responsio. — Scriptura de Antichristo, ut uno tantum homine loquitur. — Falso fingunt haeretici, thronum Antichristi iam inchoatum. — 12. Regnum Antichristi futurum brevius vita eius. — Antichristus fraude obtinebit regnum non haereditate. — 13. Antichristus ut primus in suo throno, sic erit postremus. — 14. Signa adventus Antichristi nondum sunt impleta. — Tunc imperium romanum evertendum. Modus evertendi incertus. — 15. Confirmatur ex patribus.

1. Ex his, quae praecedentibus capitibus disputavimus, solum concluditur, neque praecessisse, neque inchoatam esse Antichristi persecutionem; si enim praecessisset, iam mundus iudicatus fuisset; et si esset inchoata, intra breve tempus consummandus esset; quod est incredibile, quia neque aliqua persecutio nunc est acerbior, quam praeteritis temporibus fuit, nec iuge sacrificium publice in Ecclesia celebrari cessavit; et alia signa diem iudicii antecessura, quae praedicta sunt, partim non sunt completa, partim nondum apparere inceperunt, et longius tempus requirunt, ut compleantur, ut praedicationis evangelii per totum orbem consummatio, divisio imperii romani in decem regna, eiusque integra destructio, aliaque similia, quae intra quatuor annorum tempus expectari non possunt. Unde omnia bella, haereses, et alia orbis mala, quae hactenus patimur, nostrique maiores experti sunt, ad illa pertinent, de quibus Christus dixit Matth. 24: *Audituri estis praelia, et opiniones praeliorum, multi venient in nomine meo, et multos seducent, multi pseudoprophetae surgent, scandalizabuntur multi, tradent vos in tribulationem, et occident vos*, etc. Et nihilominus adiungit: *Videte ne turbemini; oportet enim haec fieri, sed nondum est finis.* Haec enim omnia videmus, et esse nunc, et fuisse olim in Ecclesia, et cum eadem rerum vicissitudine diuturno tempore. Ipse ergo rerum humanarum et Ecclesiae status cum prophetiis coniunctus evidenter ostendit, non esse finem mundi ita propinquum, ut intra tempus praefinitum et abbreviatum illius ulti-

mae tribulationis consummandus sit; ergo manifestum est, tempus persecutionis Antichristi nondum inchoatum esse.

2. Superest vero difficultas, quia ex hoc principio non est demonstratum nondum venisse, et regnare coepisse Antichristum; quia regnum eius diuturnius futurum est, et non constat, quantum durabit, nec quanto tempore ante diem iudicii incipiet. Eo vel maxime, quod non est etiam revelatum, an regnum illud antichristianum unius tantum hominis et regis futurum sit, an plurium in eodem throno sibi succedentium. Nam licet ostensum sit, proprium Antichristum futurum esse unicum tantum singularem hominem, non tamen inde concluditur necessario, futurum esse unicum regem in suo regno, seu throno; poterit enim esse unus ex multis in eodem throno sibi succedentibus, atque regnantibus, et ab illo denominabitur illud Antichristi regnum; et sic fieri poterit, ut thronus Antichristi seu regnum Antichristi sit inchoatum, et in mundo praevaleat, licet in illo non dum sederit unicus ille et proprius Antichristus. At vero si hoc totum concedatur, enervabitur argumentum contra haereticos, saltem quoad eam partem, qua contendunt, regnum et thronum Antichristi iam incepisse.

3. Huic difficultati duobus modis occurri potest: unus est, asserendo, non solum persecutionem, sed etiam absolute et simpliciter regnum et imperium Antichristi duraturum esse solum per dictum tempus trium annorum cum dimidio. Fundarique potest responsio, quia plures ex patribus allegatis ita loqui, et sentire videntur. Irenaeus enim et Hyppolitus absolute dicunt, regnaturum Antichristum tribus annis cum dimidio. Augustinus etiam ait, Antichristi saevissimum regnum exiguo tempore duraturum. Eodemque fere modo Victorinus loquitur, et multi alii praesertim ex modernis, ut Bellarmin. lib. 3. *de romano Pontifice* cap. 3, et Ribera in capit. 8. Apocalypsi. Potestque ex Scriptura deduci, quia illa indifferenter loquitur de Antichristo, illique solum triennium et menses aliquot ad regnandum tribuit, neque inter eius regnum et persecutionem distinguit; ergo nec nos distinguere possumus, nec habemus fundamentum, quo plus temporis ad regnandum, quam ad praeliondum contra Christum illi tribuamus. Praesertim quia Scriptura dicit, daemonem totam suam virtutem et potestatem illi communicaturum; daemon autem non indiget multis temporum moris ad regna hominum debellanda, si a Deo permittatur, permittetur autem illo tempore, ut libere agat, propter quod dicitur *solvi modico tempore* Apocalyps. 20, et cap. 12. dicitur: *Vae terrae et mari, quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens, quod modicum tempus habet.* Ergo non est, cur regnum Antichristi, quod veluti regnum diaboli futurum est, diuturnius cogitetur.

4. Nihilominus responsio haec non potest satisfacere, nam ut attigi in 2. tom. p. 3, disp. 54, sect. 5, licet de monarchia Antichristi recte declarata vere dici possit, tantum esse duraturam illo tempore quadraginta duorum mensium, utique ab eo tempore, quo extinctis tribus regibus, et superatis aliis septem, seu ceteris totius orbis romani, vel etiam christianis regibus, solus incipiat dominari; nihilominus necessarium est, ut tempus vitae et regni eius futurum sit diuturnius. Et de tempore quidem vitae, id est per se manifestum, quia nascetur infans more aliorum hominum, et paulatim crescet, et per multos annos ad aetatem adultam perveniet, antequam regnaturus sit. Maxime quia, ut infra dicam, non habebit regnum haereditario iure, sed per tyrannidem et fraudem illud usurpabit, quod nisi in adulta aetate facere non poterit.

5. De tempore autem regni expressius, quam alii hoc attigit Benedictus Pereira lib. 15. in Daniel. non longe a medio, § *Ceterum*, etc. et ait, licet de tempore, quo est Antichristi persecutio duratura, ex Scriptura constet, nihilominus *quamdiu*, ait, *simpliciter Antichristus regnaturus sit, a nullo, quod ego sciam, traditur, et nulli opinor mortalium fuisse compertum.* Et statim tacite explicat patres proxime allegatos, ut loquantur de Antichristi duratione ab eo tempore, ex quo *incipiet atrociter et crudeliter insectari sanctos, ipsisque praevalebit.* Et videtur sententia haec fuisse Lyrani in Daniel. 12; nam circa illa verba: *Et a tempore, ex quo ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem*, etc. inquit: *Hic Angelus instruit Danielem de termino, a quo sunt computandi tres anni cum dimidio.* Et infra: *Ab illo sunt computandi dies mille ducenti nonaginta.* Unde inferius colligit, *tres annos persecutionis Antichristi non esse computandos ab illo tempore, quo se incipiet ostendere, et aliquos ad se attrahere, sed ab illo tempore, quo iam erit tantae potestatis, quod se exhibebit adorandum hominibus, et quo fideles non audebunt publice celebrare sacrificium.* Et certe, si verba aliquorum patrum attente expendantur, non plus significant. Ait enim Lactantius: *Dabitur ei desolare orbem mensibus quadraginta duobus.* Ephrem vero ait: *Postquam tria tempora cum semisse impleta fuerint potestatis et operationis scelesti Antichristi*, etc. Et similiter Hieronymus Daniel. 7: *Tribus annis et sex mensibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt.* Aug. item lib. 2. de *Civit.* c. 8. solum dixit: *Tempus, pro quo solvendus est Satanas, futurum*

trium annorum cum dimidio, et cap. 23. non absolute regnum, sed *saevissimum regnum* Antichristi dixit, *exiguo tempore* duraturum.

6. Denique ex ipsa Scriptura videtur haec sententia satis probari, primo quia Daniel cap. 12 espresse designat initium illius temporis dierum mille ducentorum nonaginta, scilicet *a tempore, in quo ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem*. At non est verisimile, illud ipsum futurum esse initium regni et praeliorum Antichristi; qui tam magna acerbitas persecutionis, quae a publico sacrificio christianos abstinere cogat, et ingens audacia sedendi in templo, tanquam sit Deus, quae est abominatio desolationis supponunt magnam potentiam et regnum satis superbum et amplum; ergo duratio regni Antichristi non potest claudi illa brevi duratione. Consonatque ordo narrationis Ioannis Apocal. 13, ubi prius ait: *Vidi de mari bestiam ascendentem*, quam esse Antichristum fere omnes intelligunt, et subiungit: *Et dedit illi draco virtutem suam et potestatem magnam*. Et postea: *Admirata est universa terra post bestiam*, utique propter victorias, et signa miranda: quae omnia persecutionem praecedent. Nam postea subditur: *Et data est ei potestas facere menses quadraginta duos*, etc.

7. Denique idem confirmat narratio Danielis cap. 7, ubi post visionem quartae bestiae habentis decem cornua initium regni Antichristi sic describit: *Ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie eius: et ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia*. Et infra addit: *Et maius erat ceteris*. Et deinde subiungit: *Aspiciebam, et ecce cornu illud faciebat bellum adversus Sanctos*, etc. Ex quo discursu apparet, cornu illud, priusquam contra sanctos bellum inchoet, habiturum parvum initium, et postea bellaturum tria regna, et subiugaturum alia, et ita esse augendum, ut fiat maius aliis, haec autem non possunt parvo tempore fieri; et tamen post illa sequetur initium persecutionis; ergo necesse est, ut initium regni Antichristi per multum tempus antecedat initium persecutionis eius. Ac proinde fit, ut tempus totius regni Antichristi longius sit quam trium annorum cum dimidia; quibus (ut ibidem ait Daniel) *sancti tradentur in manu eius*, utique *Antichristi*. Aperte significans, illud breve tempus futurum esse solius persecutionis, tempus autem regnandi maius esse futurum.

8. Quantum autem futurum sit tempus regni simpliciter Antichristi, nullibi revelatum invenimus; et ideo nihil cum certitudine affirmari potest, nisi futurum esse maius, quam quadraginta duorum mensium. Neque enim satis erit auxilium daemonis, ut sine mora temporis et aliquorum annorum tot praelia efficiat, totque regna debellet, quia modo humano haec facturus est, quamquam credibile sit, per daemonis auxilium brevius et facilius id esse consecuturum. Unde etiam fit, ut regnum Antichristi aliquot annis antecessurum sit eius monarchiam consummatam et perfectam, quia non in momento, sed discursu temporis illam consequetur, ideoque prius erit id fieri, quam sit perfecta. Regnum autem incipiet, simul ac per tyrannidem ditionem aliquam occupaverit, supremamque vim et iurisdictionem in aliqua provincia obtinere inceperit. Et ita probabile est, consummatam monarchiam tantum illo brevi tempore quadraginta duorum mensium esse duraturam, quia simul atque fuerit potitus regnis omnibus, persecutionem incipiet. Hoc autem non est ita certum, quia etiam post monarchiam perfecte obtentam fieri potest, ut non statim persecutionem incipiat, et ideo de sola persecutione certum est, duraturam per solos illos menses. De monarchia vero est probabile, sed incertum, de regno vero simpliciter certum est, futurum esse diuturnius.

9. Ut autem difficultati tactae in principio occurramus, addendum censemus: licet definire non possimus certam quantitatem durationis illius regni, nihilominus credendum esse, tempus illud non esse diuturnius, nec longius futurum, quam esse possit, et regulariter soleat esse unius hominis vita, nimirum septuaginta aut octoginta annorum. Et in Antichristo credibile est multo brevius futurum esse tempus durationis eius, quia non permittetur vivere toto tempore, quo naturaliter posset, sed divinitus occidetur, aut vivus in infernum mittetur, fortasse in dimidio dierum suorum, quia *propter electos breviabuntur dies illi*. Ergo merito coniectare possumus, initium totius vitae Antichristi vix antecessurum initium persecutionis per quinquaginta annos, et initium regni vix per triginta, et fortasse erit brevius. Nam Alexander Magnus breviori tempore mundum subiugavit, ut ex lib. 1. Machab. c. 1. sumitur; verisimile autem est, Antichristum velocius occupaturum omnia propter daemonis auxilium, et licentiam seu permissionem Dei amplam, ut iam dixi. Quod autem totum tempus durationis Antichristi non sit futurum maius, quam possit esse tempus unius vitae humanae, ex alio principio c. II. posito convincitur, nimirum Antichristum futurum esse unum singularem hominem tantum, ut statim amplius explicabimus.

10. Adhuc enim superest instantia supra facta, scilicet, hoc recte dici, et concludi de proprio Antichristo, ut futurus est una singularis persona, et consequenter etiam de regno eius ut futuro sub eius

personali imperio, ut sic dicam, non probari tamen sufficienter ex dictis, imperium Antichristi ab ipsomet Antichristo esse inchoandum. Cur enim non poterit ab eius progenitoribus inchoari, et tandem ad illum pervenire? Quod si hoc ita contingere potest, unde constabit nondum venisse, seu inchoatum esse thronum illum, et regnum, in quo Antichristus sessurus est, et inde proditurus ad alia temporalia regna occupanda, ac tandem Ecclesiam Christi persequendam? Fieri ergo potest, ut regnum illud iam ceperit, et quod per multa annorum saecula duraturum sit; quia illius regni non est praefinitum aliquod tempus in Scriptura, nec data sunt signa ad cognoscendum initium eius, sed tantum finem. Quod si hoc concedatur, consurgit difficultas in principio tacta, quia nihil erit contra haereticos effectum; illi enim solum contendunt, thronum et regnum Antichristi iam venisse, non personam aliquam singularem, quae sit Antichristus.

11. Respondeo in primis, fugam hanc nihil haereticis huius temporis prodesse: illi enim contendunt, proprium Antichristum iam venisse, et singularem persecutionem sub ipso praedictam iam esse inchoatam, et durasse per multos annos usque ad mille, vel plures, et fortasse per multos adhuc duraturam. Hoc autem esse falsum ex allegatis prophetiis aperte convincitur, et aliis circumstantiis planius fiet. Et praeterea errant isti haeretici, quia in illo diuturno throno antichristiano, quem fingunt, non censent, solam aliquam personam in illo sedentem esse proprium Antichristum; sed omnes, qui in illo throno sedent, per totum hoc tempus, ex quo Antichristianismus secundum eorum imaginationem coepit, dicunt esse vere ac proprie Antichristum. Quo posito, explicare non possunt, quis illorum sit, qui tribus tantum annis cum dimidio persequetur Ecclesiam, *tribulatione illa magna, qualis nunquam fuit;* quisve sit ille, quem *Christus occidet spiritu oris sui*, non enim occidet omnes sedentes in illo throno, nec plures, de uno enim tantum id est praedictum quis denique sit ille, cui daemon a Deo specialiter solutus et permissus, suam totam virtutem communicabit, et potestatem conferet, ut signa mendacia faciat, et prodigia, nam haec et similia hactenus non fiunt, et de uno tantum homine praedicuntur. Quod si dicant, hunc esse futurum illum, qui postremo sederit in tali throno, qui in illo destruendus est, et prorsus extinguendus. Certe solum illum vocat Scriptura per antonomasiam Antichristum, et solum illum nobis tribuit inter signa certa futuri iudicii; frustra ergo haeretici plures alios, qui aequaliter hoc nomen mereantur, fingunt, cum in aliis non possint illam proprietatem Antichristi ostendere. Et praeterea voluntarie, et ex sola malitia confingunt dari iam aliquem thronum regium, in quo ultimus rex futurus sit ille propriissimus Antichristus. Quae enim sunt signa talis throni? aut ubi in Scriptura indicatus est? aut cur non poterit quis voluntarie dicere, illum esse thronum regni Angliae? sicut ipsi malitiose dicunt, esse thronum apostolicae Sedis, et alius finget esse thronum Turcae, vel alium similem. Est ergo vana illa cogitatio.

12. Quin potius addo, licet non sit tam evidens ex Scripturis, totum tempus regni et throni, quod possidebit Antichristus, non esse futurum diuturnius, quam fuerit duratio vitae Antichristi; nihilominus magna probabilitate posse ex Scriptura colligi, minori tempore duraturum regnum, quam personam regis in statu regio. Quod ita declaro, quia in primis persona Antichristi nec nascetur ex regibus, nec erit legitimus haeres alicuius regni. Utrumque colligo ex Daniel. 11, ubi sic dicitur: *Et stabit in loco eius despectus, et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia.* Quae verba non possunt ad aliquam seriem hominum in throno aliquo sibi succedentium accommodari, sed de una aliqua singulari persona praedicuntur; nam in longa successione regum in eodem throno, licet fortasse primus fuerit despectus, et clam introierit, per fraudulentiam, non possunt haec de omnibus successoribus affirmari. Dicuntur ergo illa omnia simul de uno aliquo tyranno fundatore (ut sic dicam) vel inchoatore alicuius regni. Praeterea illam met personam futuram esse Antichristum, testatur Hieronymus ibi contra Porphyrium, qui de Antiocho locum illum interpretabatur, dicens: *Nostri autem et melius interpretantur, et rectius, quod in fine mundi haec sit facturus Antichristus, qui consurgere habet de modica gente, id est de populo Iudaeorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non detur honor regius, et per insidias et fraudulentiam obtineat principatum.* Dum vero ait *nostri autem*, aperte significat, hanc fuisse tunc ecclesiasticorum concordem sententiam, quam etiam sequitur Theodoret. ibi. Confirmarique potest ex Daniel. 7, ubi dicitur: *Et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum,* quod de Antichristo omnes scriptores ecclesiastici intellexerunt, ut ibi ait Hieronymus. Dicitur autem parvulum, quia erit abiectus, et infimae originis, ac subinde non haeres regni alicuius, imo nec regiae stirpis, et ideo dicitur nasci *de medio eorum*, utique regum, non ex illis. Igitur Antichristus non succedet in aliquo regno, vel throno, sed erit primus rex in suo throno, quem ipse inchoabit, eriget, seu usurpabit.

13. His addo, Antichristum non habiturum in suo

regno successorem, quia ipsemet, qui regnum per fraudulentiam obtinebit, illud per diaboli potentiam in immensum augebit, et sanctos postea persequetur, ac tandem a Christo occidetur, et regnum eius destruetur. Ergo non habebit in regno successorem, et consequenter non plus, imo minus durabit regnum, quam rex, quia simul finientur, et tardius incipiet Antichristus regnare, quam esse. Quae omnia ex eisdem locis Scripturae colliguntur. Nam Ioan. dicto cap. 13. sub nomine bestiae de uno et eodem homine loquitur, qui consurget de terra, cui diabolus dabit suam virtutem et potestatem, per quam universam terram subiugabit, et postea bellum faciet sanctis per menses quadraginta duos. Idem sumitur ex Dan. 7, ubi sub specie cornu parvuli describitur idem Antichristus cum eodem progressu in erectione throni, et augmento temporalis potentiae, et transitu ad persecutionem sanctorum, et blasphemias contra Deum et Christum *usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis*, quo tempore et ipse et regnum eius destruentur; et consonant huic veritati saltem in sensu mystico verba Iob. 18: *Non erit semen eius neque progenies in populo suo, nec ulla reliquia in regionibus eius.* Quae verba interpretans Greg. l. 14. *Mor.* c. 11. per illa 2. Thess. 2. eddit: *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Dum ergo eius iniquitas cum mundi statu terminatur, progenies eius in populo suo non relinquetur*, etc. *At nulla eius progenies in mundo remanet, quia districtus iudex iniquitates illius cum isto mundi fine concludet*, etc. *Quod vero haec de Antichristo intelligi debeant, demonstratur, cum subditur: In diebus eius stupebunt novissimi, et primos invadet horror*, etc. Concludimus ergo, durationem regni Antichristi non esse futuram diuturniorem, quam vita unius hominis esse possit. Unde fit evidens, Antichristum usque ad nostra tempora non venisse, neque regnum eius inchoatum esse, non solum in persona eius, quod est evidentius, verum neque in aliquo, vel aliquibus, quibus ipse legitime succedere possit.

14. Atque ad hanc veritatem confirmandam addi possunt duo alia signa temporis adventus Antichristi. Unum est praedicatio evangelii per universum orbem, quae debet praecedere adventum Antichristi, et nondum est facta; aliud est destructio omnimoda romani imperii, quae vel praecedere etiam debet Antichristi adventum, vel per eius potentiam et victorias est consummanda. De his vero signis aliquid 2. tom. 3. p. disp. 34, sect. 2, breviter attigi, et in disp. 56. sect. 1, et 2, eadem late ac diligenter tractavi, ideoque in praesenti nihil de illis addendum existimavi. Solum circa posteriorem de romani imperii destructione adverto, eruditum quemdam virum me reprehendisse, quod ibi dixerim signum hoc de eversione romani imperii incertum esse, nec satis constanter ex Pauli, aliisque Scripturae vaticiniis colligi posse. Si tamen attente legantur, quae diximus, non signum ipsum in dubium revocevimus, quod certum et communi patrum traditione, quae nobis etiam apostolica visa est, constare diximus. De modo autem, quo exponendum, et intelligendum sit, tantam certitudinem esse negavimus, quia neque patrum traditio et consensio aeque in modum ipsum cadit, nec ex prophetiis satis definiri potest. Quod nunc etiam verum esse censemus, et brevem expositionem adiungimus.

Variis enim modis intelligi potest, extinguendum esse romanum imperium ante Antichristi adventum, primo quia dividendum est in decem, vel plura regna romani imperii sub regibus, qui illud inter se divisum occupabunt, et retinebunt, donec Antichristus veniat, et illa omnia usurpet. Et hoc, si aliud non addatur, est certissimum, et plene colligitur ex prophetiis praesertim Danielis, et est concors sententia patrum, ut ibi diximus. Secundus modus addit praecedenti, futurum esse ante adventum Antichristi, ut per illa decem regna omnino extinguatur nomen et dignites imperii, aut imperatoria, aut regia Romanorum; et hunc modum diximus non esse certum, neque satis colligi ex prophetiis, neque affirmari ab omnibus patribus. Quia licet in aliquo, vel pluribus illorum regum nomen et dignitas romani regis perseveret, fieri poterit, ut per Antichristum ipsum vincantur, et spolientur. Et sic totalis destructio romani imperii non omnino antecedet Antichristum, sed per illum consummabitur.

15. A qua sententia et explicatione certe non multum distat Hieronymus Daniel. 7, cum ait: *Dicamus, quod omnes scriptores scholastici tradiderunt, in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem romanum inter se dividant, et undecimum surrecturum esse regem parvulum, qui tres reges de decem superaturus sit.* Et infra: *Quibus interfectis, etiam alii septem victori colla submittent.* Quae verba ad praedictum sensum trahi possunt, licet in eis non declaret, an in illis decem regibus, vel in aliquo illorum nomen romanum permansurum sit, donec per Antichristum extinguatur. Cyrillus autem catechesi 15, licet prius dicat, veniet Antichristus, *cum impleta fuerint tempora imperii romani*, non explicat, an debeant esse impleta, ita ut iam omnino extinctum sit, vel ita ut iam sit impletum tempus, in quo sit extinguendum. Unde infra subiungit: *Decem simul reges Romanorum excitabuntur, post quos Antichristus Romanorum*

potestatem rapiet. Tertullian. autem in Apolog. cap. 32: *Vim maximam orbi imminentem, romani imperii commeatu*, dicit, *retardari*. Ubi scholiastes ait: *Sicut Medorum dominatum Babylonii pessumdedere, Babyloniorum vero Persae, Persarum rursus Macedones, Macedonum porro Romani, ita Romanorum imperium Antichristus, et Antichristi postremo Dominus noster*. Idemque Tertullian. lib. *ad Scapul*. cap. 2. dicit de romano imperio: *Tamdiu durabit, quamdiu saeculum stabit*, quia usque ad Antichristi persecutionem stabit. Imo And. Caesar. in Apoc. cap. 36, ait Antichristum assumpturum nomen et titulum regis Romanorum, et totum illum principatum in decem regna iam divisum, funditus eversurum. Praeterea Lactan. lib. 7, cap. 15, dicit, romanum imperium esse delendum, non declarat autem, an omnino ante Antichristum, vel per illum, cap. autem 25. addit, *quamdiu Roma incolumis fuerit, non futurum iudicium*. Et Chrysost. homil. 4. in 2. ad Thessalonicenses, *romanum imperium ab Antichristo extinguendum esse* dicit, et alia multa ex Augustino, Theodoreto et aliis in dicto loco adduximus, quibus hanc partem probabilem esse ostendimus, neque aliquid denuo allegatum video, quo posterior hic modus improbabilis, prior vero certus omnino esse ostendatur.

Quia potius addo, verisimile videri saltem temporale regnum Pontificis romani duraturum esse usque ad Antichristi tempora inclusive, donec per illum destruatur, et usurpetur, ut infra videbimus; atque hoc satis iudicari posse, ut romanum imperium non censeatur omnino extinguendum ante adventum Antichristi, sed per eum esse tyrannidem consummandam. Denique ad maiorem explicationem distingui possunt duo tempora Antichristi: unum temporalium praeliorum, quibus decem reges vincet, et omnia usurpabit, aliud persecutionis sanctorum, et apostasiae a Christo. Quod ergo ante hoc posterius tempus romanum imperium omnino auferendum sit, certum est ex omnibus dictis, et ex aliis, quae dicto loco adduxi, et copiosius dictus auctor prosequitur. De priori autem tempore censeo valde probabile, in illo met tempore et per Antichristi praelia destructionem romani imperii consummandam esse, ut suadent cetera, quae insinuavi; et ita optime intelliguntur verba Pauli 2. ad Thessal. 2: *Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus*. Utique extollendo se *supra omne, quod dicitur Deus*, etc. Et facile etiam omnia patrum dicta conciliantur. In hoc ergo sensu diximus, non esse certum, an imperium romanum omnino sit ante inchoatum regnum et praelia Antichristi; vel per illa omnino extinguendum, quod nunc etiam verum existimamus.

CAPUT X.

Aliis duobus argumentis satisfit, et obiter nonnullae Catholicorum opiniones de tempore Antichristi refelluntur.

Summarium

1. Alia duo argumenta opponunt protestantes circa tempus Antichristi. — 2. Aliqui dixerunt, Antichristum iam fuisse tempore apostolorum, et iterum venturum. — 3. Fuit quorumdam opinio, Neronem iterum venturum. — 4. Haec opinio nullum habet in Paulo fundamentum. — 5. Neronem adhuc mortaliter vivere fabula est. — 6. Paulus loquitur de Antichristo et Nerone ut distinctis. — 7. Quidam opinantur, aliquos haeresiarchas fuisse Antichristum. — Idem alii affirmant de Mahometo. — 8. Mahometus non fuit verus Antichristus. — 9. Nec in eius throno est successive Antichristus. — 10. Respondetur locis iam initio adductis. — 11. Explicatur locus cap. 4. Ioannis. — 12. Haeretici obiiciunt, facta Antichristi non posse brevi tempore concludi. — Quid a Paulo significetur nomine discessionis. — 13. Primo significari potest huiusmodi discessio eversio romani imperii. — 14. Secundo ipse Antichristus vocatur discessio. — 15. Discessio non significat necessario generalem apostasiam. — Apostatae Ecclesiam non maculant, quia sunt extra illam. — 16. Tertio, nomine discessionis intelligitur apostasia. — 17. Haec apostasia non erit generalis. — Multi tunc sunt fidem recepturi. — 18. Haec apostasia brevi tempore consummabitur. — 19. Instantia: solvitur. — Incertum est, an haec apostasia sit totum orbem occupatura. — 20. Huius apostasiae daemon potissimus minister erit.

1. Praeter ea, quae rex Angliae obiicit, duo alia soleat ex Scriptura sacra contra ea, quae de temporibus Antichristi diximus, a protestantibus opponi, quibus ad huius puncti complementum satisfacere necessarium visum est. Primum est, quia licet finis Antichristi in fine mundi futurus sit, non opus est, ut eius initium tanto tempore differatur; et consequenter fieri non potest, ut eius duratio tam brevis sit, quantum a nobis est descripta. Ad hac autem suadendum tria loca inducunt. Primus est illud Pauli 2. Thess. 2. supra tractatum: *Mysterium iam operatur iniquitatis*, etc. Secundus est 1. Ioan. 2: *Antichristus venit*, ubi de proprio Antichristo loquitur, ut indicat articulus in graeco additus iuxta superius dicta, et tamen de praesenti dicit *venit*. Tertius locus est 1. Ioan. 4, ubi eodem modo de Antichristo loquens ait: *De quo audistis, quoniam venit, et nunc iam in mundo est*.

2. Haec vero ex supra dictis facilem habent solutionem, quia vero non solum haeretici, sed etiam aliqui catholici nobis in hoc puncto negotium faciunt, illa iterum proponimus, ut opiniones quasdam catholicorum attingamus, omnibusque satisfa-

ciamus. Igitur propter haec testimonia praesertim Pauli, aliqui ex antiquis scriptoribus dixerunt, Antichristi personam tempore apostolorum venisse; non tamen tunc totam suam iniquitatem exercuisse, et consummasse, sed in fine mundi iterum venturum, ut suum cursum expleat, et omnia, quae de illo scripta sunt, impleantur. Hanc opinionem veterum scriptorum fuisse, Hieronymus et Augustinus referunt, ille Daniel. 11, hic lib. 20. *de Civit.* cap. 29: eamque secutus est Victorin. in suo commentario super Apocalyp. circa medium, ubi exponens 13. caput, sic de Antichristo scribit: *Fuisse autem eum iam in regno Romanorum, et fuisse inter Caesares, Paulus contestatur; dicens: Qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat.* Unde sentit, eum, qui tunc tenebat imperium, utique Neronem, fuisse Antichristum. Eumdem vero putat esse iniquum illum, qui postea revelandus est. Nec tamen existimavit eum vivere, aut usque ad finem mundi victurum, sed mortuum esse, et resurrecturum: *non sua* (inquit) *virtute, nec patris* (utique carnalis, seu per humanam generationem), *sed Dei iussu suscitatus* ob hominum peccata, ut postea prosequitur.

3. Sulpitius etiam Severus lib. 2. sacr. histor. circa medium refert, suo tempore *multorum opinione receptum esse, Neronem Antichristum venturum fuisse*, quam ipse ibi nec affirmat, neque negat, sed solum ait: *Dignus extitit, qui persecutionem in christianos primus inciperet, nescio, an et postremus explebit.* Inferius vero ait: *Unde creditur, etiam si se gladio ipse transfixerit, curato vulnere eius, servatus sub finem saeculi mittendus.* Cui sententiae adhaerere videtur, et secundum illam de Nerone intelligit illud Apocalyp. 13. de bestia, quae plagam mortis accepit, quae postea curata est. Unde sentit, Neronem nunc non esse mortuum, sed reservatum, ut in fine mundi veniat mysterium iniquitatis completurus. Idem vero in Dialag. 2. de vita s. Martini in fine, licet affirmet, rediturum Neronem in fine mundi, et debellaturum decem reges, et iterum imperaturum in Occidente, et acerbam persecutionem in christianos renovaturum, ut eos ad idola colenda inducat: non tamen dicit, illum futurum Antichristum, sed potius eodem tempore excitandum in Oriente Antichristum, qui se Christum venditet, et christianos a Christo avertere conetur; non tamen ad idola, sed ad se adorandum, iudaismumque servandum trahat; eumque dicit pugnaturum esse contra Neronem, et illum superaturum, ac orbem subiugaturum, donec a Christo occidatur.

4. Haec vero sententia, licet anilem fabulam contineat, non tamen ex haeresi processit, nec illam in rigore continet, neque negat receptam traditionem, propriumve Scripturae sensum, quo habemus, Antichristum esse unam certam personam, et venturum esse in fine mundi, et parvo tempore duraturum. Sed adiungit alia, non quidem Scripturae contraria, sed male in ea fundata, et per se vana et incredibilis. Paulus enim licet (iuxta probabiliorem magisque receptam expositionem) dixerit, Neronem suo tempore operatum esse iniquitatem antichristianam (ut sic dicam), non tamen eamdem, quam postea Antichristus operabitur, sed ad imitationem eius, vel quasi imaginem eius. Unde licet dixerit, Neronem esse Antichristum, addit, *in mysterio*, seu esse *ministerium iniquitatis*, id est typum Antichristi, ut supra explicuimus. Sine fundamento ergo fingitur, Neronis personam eamdem futuram esse cum persona Antichristi; vaneque et praeter divinam consuetudinem, imo et contra bonitatem cogitatur, suscitandum esse a Deo Neronem iam mortuum, ut iniquitatem, quam inchoaverat in priori vita, postea consummet. Resurrectionis enim opus, quod proprium Dei est, non fit propter iniquitatem operandam, sed propter altiores et honestiores fines Deo dignos, et suae divinae sapientiae ac providentiae consentaneos. Praeter quam quod Scriptura nunquam significat, Antichristum supernaturali modo esse a Deo procreandum, vel revocandum in mundum, sed more aliorum hominum generandum.

5. Unde non minus vana fuit cogitatio dicentium, Neronem conservari nunc in vita mortali, donec iterum appareat. Nam hoc etiam sine miraculo fieri non potest; ineptum autem est talia miracula Deo tribuere propter tales fines, seu causas. Neque minus frivolum est, locum Apocalypsis de plaga bestiae curata sic exponere, tum quia longe aliter a patribus exponitur, ut supra visum est; tum etiam, quia ex verbis cap. 13. clare colligitur, tam plagam, quam curationem eius tempore Antichristi esse futuram, quando admirata terra post bestiam, draconem adorabit, tum etiam quia ex historiis constat, Neronem se ipsum iugulasse, ac vere interfecisse. Ut enim ait Gregor. Turonen. lib. 1. Histor. Francor. cap. 25, *excitatam super se seditionem fugere tentans, quarto ab urbe lapide propria se manu interfecit.* Idemque habet Paulus Orosius lib. 7. histor. anno ab urbe condita 88. additque in eo omnem Caesarum familiam consumptam esse. Idemque refert Euseb. in Chron. anno Domini 70; eodemque modo de Neronis morte loquitur Nicephor. lib. 2, cap. 27, et lib. 4, cap. 1, et in historiis profanis est res notissima. Denique si (ut posteriori loco dicebat Sulpitius) Nero non est futurus Antichristus, cur, vel quo fundamento fingitur iterum in fine mundi venturus? Haec ergo licet haeretica non sint, ut fabulosa sunt contemnenda.

6. Locus autem Pauli satis ex dictis declaratus est, quia, ut supra dixi, Neronem, vel totum imperium romanum etheicum, Antichristi mysterium seu typum appellavit Paulus, illum autem evidenter a vero Antichristo distinxit, dicens: *Quid detineat, scitis,... donec de medio fiat; et tunc revelabitur ille iniquus*. Ad priora autem Ioannis verba respondemus primo, Augustinum lib. 20. *de Civitat.* cap. 29. de futuro allegare verba ille: *De quo audistis, quoniam venturus est*, sive quia ita legit ex graeco, sive quia tacite ita interpretatus est. Non est enim novum in Scriptura praesens pro futuro accipi, ut Ioan. 4. dixit Samaritena: *Scio, quia Messias venit*, de praesenti loquens, et tamen statim per futurum declaret: *Cum ergo venerit, ille nobis annunciabit omnia.*

7. Verumtamen hic nobis occurrunt alii catholici, esto verum sit Antichristum non venisse Apostolorum tempore, non tamen esse expectandum circa finem mundi; nam illemet loquendi modus propinquitatem maiorem indicat; ideoque non esse incredibilem, Antichristum iam venisse in Luthero, vel alio haeresiarcha simili. Praecipue vero notari obiter potest opinio Ioannis Annii, qui super Apocalypsim, Mahometum esse Antichristum sibi persuasit, quem nonnulli secuti sunt, quos refert, et sequitur Fevard. lib. 5. in Iren. cap. 30. Illi vero non verbis Ioanneis aut Pauli, nec aliquo Scripturae testimonio, sed solis coniecturis, quibus ee, quae de Antichristo praedicta sunt, Mahometo accommodant, nituntur.

8. Non censeo autem necessarium illas vel referre, vel refellere, tum quia id diligenter praestitit Benedict. Pereir. in proprio opusc. contra Annium, quod suis disputationibus in Apocalypsim adiunxit. Tum etiam quia licet unum vel alterum signum Antichristi in Mahometo reperire valeant, id mirum non est, quia nullus est hostis Christi, qui aliquam de proprietatibus Antichristi non participet; ideo enim omnes illi generali quadam appellatione Antichristi vocantur, ut supra vidimus. Necessarium ergo est, omnium signorum Antichristi collectionem in aliquo ostendere, ut eum esse proprium ac verum Antichristum concludatur. Hoc autem in Mahometo ostendere impossibile est, nisi negendo praedictiones multas de Antichristo, praesertim eas, quae sunt de tempore persecutionis et mortis eius, in illo sensu proprio, quo a patribus intellectae sunt, easque ad sensus metaphoricos, alienos a proprietate verborum et a multis circumstantiis, quas in ipsis prophetiis ponderavimus, detorquendo: atque etiam illas, quae sunt de brevi tempore, quo tempore est persecutio Antichristi duratura, et de morte illius prodigiosa, per quam persecutio finietur, et paulo post sequetur iudicium. Accedunt etiam, quae de imperii romani defectione tradunt patres ita interpretantes verba Pauli 2. Thes. 2: *Quid detineat, scitis,... tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat; et tunc revelabitur ille iniquus.* Anno enim 630, quando Mahometus apparuit, adhuc vigebat romanum imperium sub Heraclio, et postea etiam floruit, et usque ad nostra tempora durat, licet semper in diminutionem iverit.

9. Praeterea omnia, quae in sequentibus de testibus contra Antichristum mittendis, et de sede et erroribus Antichristi variisque descriptionibus dicemus, opinionem illam aperte confundunt. Ideoque coguntur auctores eius quaedam ad personam Mahometi referre, alia ad thronum eius, seu imperium duraturum usque ad mundi finem, et tunc acerbius in christianos saeviturum, ideoque qui sic opinantur, in multis cum protestantibus conveniunt, vel ad metaphoras voluntaries confugiendo, vel etiam non de una et eadem persona, quae de Antichristo praedicta sunt, interpretando, contra Scripturae contextum ac certitudinem. Et ideo licet opinio haec non contineat impietatem protestantium, cavenda est, ne illis maior errandi occasio detur, et ne pravis interpretationibus res per se difficilis et obscura magis involvatur. Unde merito Damascenus lib. *de haeresib.* in fine Mahometum typum et praecursorem Antichristi vocat, non ipsum verum Antichristum. Idemque de Luthero et de aliis haeresiarchis, qui hactenus fuerunt, intelligendum est; nam ex eisdem principiis de illis ferendum est iudicium, ne circa singulos immoreri necesse sit.

10. Ad obiectionem ergo factam circa verba Ioannis nego, verbum *venit* de praesenti accipi pro futuro propter propinquitatem effectus, sed saepe propter certitudinem prophetiae. Quod optime comprobatur Ezechiel. 3, ubi praesenti additur praeteritum, cum dicitur: *Ecce venit, et factum est;* et tamen sermo est de die iudicii, ut exponit Hieronymus, qui et propter certitudinem prophetiae, et propter exaggerationem, ut semper cogitetur quasi praesens, et iam factum, per verba de praesenti et de praeterito significatur. Ita ergo locutus est Ioannes. Quod satis declaravit, adiungendo: *Et nunc Antichristi multi facti sunt;* perinde enim fuit, ac si diceret, licet unus Antichristus singularis, ac caeterorum caput et exemplar certissime veniat, id est venturus sit: iam vero nunc in praesenti tempore multi Antichristi facti sunt, id est multi eius ministri, et praecursores, qui sicut facta, ita et nomen eius participant. Dum ergo Ioannes ait, hos iam venisse, satis declarat, alterum nondum venisse, sed dici venire, quia certissime veniet, quia dum alii quasi vias eius praeparant, quodammodo iam venire dicitur.

11. Et sic facile etiam intelliguntur alia verba capitis 4. Nam in primis cum *omnis spiritus, qui solvit Iesum*, dicitur esse *Antichristus*, vel intelligi debet de Antichristo generaliter sumpto, quia multi fuerunt haeretici solventes Iesum, et omnes Iudaei solvunt illum, negantque esse verum Messiam et verum Deum; vel intelligendum est esse Antichristum, non persona, sed spiritu, sicut Ioannes dicitur esse Elias, Matt. 12, et Luc. 1. Unde graece legitur, *Et hic est Antichristi*, utique spiritus Antichristi, sicut legit Cyprianus lib. 2. ad Quirinum cap. 8, seu *est de Antichristi spiritu*. Et sic recte ponitur ibi Antichristus cum articulo, quia omnes, qui solvunt Iesum, imo omnes haeretici habent illius spiritum, licet non sint ipse in persona. Et ita etiam convenienter exponuntur sequentia verba, *de quo audistis, quoniam venit*, id est, venturus sit, at iam venire incipiat per suos praecursores, per quos iam in mundo est secundum spiritum suum, et muneris ac nominis participationem, quos propterea praecursores spiritus Antichristi recte vocat Tertullian. lib. 5. contra Marcion. cap. 16.

12. Altera principalis obiectio haereticorum est, quia ea, quae facturus est Antichristus, et de illo praedicta sunt, non poterunt brevi tempore a nobis praescripto consummari. Et praecipue exaggerant verba illa Pauli: *Nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati*, etc. Quae discessio (ut Calvinus dixit) tam universalem apostasiam totius orbis a Christo significat, ut multorum annorum, imo et multorum tyrannorum, haereticorum, aut hostium Christi successione opus habeat, quia unius hominis vel vita, vel diligentia ad illam consummandam non sufficit. Talem autem futuram esse illam apostasiam, eamque per *discessionem* a Paulo significari. Pontificiorum omnium sententiam esse rex Angliae in sua Praefatione tanquam rem certam supponit, et quadam notanda ratione suadet, dicens: *Alioqui eorum Ecclesia quotidie esset erroribus obnoxia; quod omnino ipsorum doctrinae repugnat*. Denique initium et auctorem eiusdem apostasiae futurum esse Antichristum, et per eumdem esse consummandam, satis indicavit Christus, cum dixit, *tunc futuram esse tribulationem, qualis nunquam fuit, et propter electos esse cito consummandam*, utique interfecto ipso Antichristo, ut Paulus declaravit.

13. Respondemus in primis, non esse necessarium, in loco Pauli per *discessionem* intelligere universalem apostasiam a fide, sed integram destructionem romani imperii, seu divisionem eius in decem regna, ut interpretatur Tertullianus lib. *de resurrectione carnis*, cap. 24, et Hieronym. dicta quaest. 11. ad Algas. Ambros. et Primas ibi. Destructionem autem romani imperii fatemur, non brevi tempore esse peragendam, sed paulatim per plures annos et reges. Prius enim dividetur romanum imperium in decem, sive plures reges, postea vero veniet Antichristus, qui cum illis per aliquos annos certabit, et eos tandem superabit, ut diximus. Ad totam ergo discessionem, seu defectionem romani imperii non sufficiet unius hominis vita; ad ultimam vero consummationem per Antichristum faciendam unius hominis vita sufficiet, ut satis explicatum est.

14. Secundo dicimus, nomine *discessionis* significari ibi ipsum Antichristum, sic enim Augustinus 20. *de Civitat*. cap. 19. *refugam* legit, et ait: *Illum refugam vocat, utique a Domino Deo: quod si de omnibus impiis merito dici potest, multo magis de isto*. Graeca vero ibi ponitur nomen *apostasia*, quo nomine ipsum Antichristum significari intellexerunt ibi Graeci, indicat Chrysost. homilia 3, ut illum intellexit, et sequitur Theophylact. Idemque tradunt Theodoret. et Oecumen. et Hugo Eterian. lib. *de regress. animar*. cap. 23. Potest autem Antichristus ita vocari, vel ad declarandum, futurum esse summum apostatam, sic enim solent abstracta pro concretis poni ad significandam excellentiam, seu excessum in tali proprietate; vel certe per metonymiam nomen effectus auctori, seu causae tribuitur; nam quia Antichristus erit causa maximae apostasiae in Ecclesia futurae, nomen apostasiae illi tribuitur.

15. Ex quibus constat, non subsistere, nec verum esse, quod rex Angliae pag. 64. Praefationis dicit, pontificios omnes constanter affirmare, *discessionis* nomine generalem apostasiam ibi significari. Nam licet aliqui, in meliori et saniori sensu quam protestantes, ita vocem illam interpretentur, non tamen omnes constanter hoc affirmant, ut visum est. Nec satis intelligo rationem, qua rex suadere conatur, pontificios omnes necessario debere ita sentire, *quia*, inquit, *alias eorum Ecclesia esset quotidie erroribus obnoxia*. Nam quae est haec illatio? Numquid si per discessionem romani imperii destructio vel Antichristus ipse significetur, ideo Ecclesia romana erit quotidie erroribus obnoxia? Nulla profecto est connexio, nulla illationis verisimilitudo. Fortasse autem argumento illo solum probare voluit, apostasiam illam, quam significari vult nomine *discessionis*, generalem esse futuram, et non particularem. Verumtamen neque hoc etiam inde probatur, nec illatio etiam in hoc sensu habet ullam verisimilitudinem. Quia licet quotidie vel frequenter fiant apostasiae particulares ab Ecclesia romana et catholica, non ideo illa quotidie fit erroribus obnoxia; quia et semper damnat errores eorum, qui ab ipsa discedunt, et ipsi apostatae statim extra illam exeunt, et

ita ipsa, licet personis interdum minuatur, semper immaculata manet, iuxta illud 1. Ioan. 2: *Et nunc Antichristi multi facti sunt.* Et infra: *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis; si enim essent ex nobis, permansissent utique nobiscum.* Et infra: *Vos unctionem habetis a Spiritu sancto, et nostis omnia.* Semper ergo Ecclesia retinet Spiritum sanctum et veritatem (ut addit cap. 4.), licet quotidie multi ab ea discedant. Unde etiam in ultima apostasia, quae sub Antichristo futura est, licet sano modo generalis dici possit, semper Ecclesia catholica et romana erit ab erroribus immunis, ut statim dicetur.

16. Tertio ergo addimus, et concedimus, *discessionem* ibi significare apostasiam ab Ecclesia romana et fide Christi futuram in mundo, in fine eius, retenta nimirum voce graeca in sua sincera proprietate. Quam expositionem videtur mihi magis indicare Chrysostomus. Item Anselmus, licet expositionem de defectione a romano imperio primo loco ponat, statim addit: *Sive ut multitudo ecclesiarum discedat a Pontifice romano, aut multitudo hominum discedat a fide.* Divus autem Thomas intelligens, illam discessionem esse futuram defectionem a romano imperio, addit, intelligendam esse non solum de imperio romano temporali, sed etiam de spirituali, *in quod, teste Leone papa, temporale commutatum est.* Discessionem autem a spirituali imperio romano dicit esse discessionem a fide catholica romanae Ecclesiae. Fuitque haec antiquo expositio, ut Augustinus supra refert, quam ipse non improbat.

17. Haec autem apostasia a fide non erit, sicut haeretici fingunt, ita generalis, ut fides vera a tota Christi Ecclesia peritura sit, hoc enim et fundamentum nullum habet, et repugnat promissioni Christi: *Et portae inferi non praevalebunt adversus eam,* Matth. 16, et aliis verbis eius Matt. 24: *Propter electos breviabuntur dies illi,* utique ne illi a caritate excidant, nedum a fide. Et Daniel. c. 12. dixit: *In tempore illo salvabitur omnis, qui inventus fuerit in libro vitae;* et in fine concludit: *Beatus, qui expectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque*, quod aliis verbis dixit Christus Matt. 24: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Non deerunt ergo qui perseverent. Quin potius tantum abest, ut omnes antea credentes, tunc sint fidem amissuri, ut multi potius, et maxime ex Iudaeis tunc sint convertendi ad fidem, ut testatur ibi Theodoret. et Gregor. homil. 12. in Ezechiel. Et August. 20. *de Civit.* cap. 29. ait, *per Eliam Thesbitem, ultimo tempore ante iudicium, Iudaeos in Christum verum, hoc est in Christum nostrum, esse credituros, celeberrimum esse in sermonibus cordibusque fidelium.*

Unde idem Augustinus eodem libro, cap. 8. ait, Ecclesiam a Deo electam et praedestinatam nunquam esse seducendam, neque etiam in persecutione Antichristi, sed *erit*, inquit, *hic Ecclesia illo tempore, etiam quo solvendus est diabolus, sicut ex quo hic est instituta, hic fuit, et erit omni tempore.* Et infra dicit, tunc esse solvendum satanam, *ut fidelissima patientia electorum probetur*, non ut vincatur, *tales enim erunt*, inquit, *cum quibus ei belligerandum est, ut vinci tanto eius impetu insidiisque non possint.* Inferius vero in eodem capite ulterius dubitat, an in illo apostasiae tempore non solum aliqui ex credentibus permansuri sint, sed etiam aliqui, qui in fide non fuerant, ad illam accessuri sint: et respondet in primis, parvulos multos esse illis tribus annis cum dimidio baptizandos a parentibus fidelibus, et ita illos saltem denuo ad fidem accessuros. Deinde generaliter ait: *Neque qui cadant ab Ecclesia, nec qui accedant ad Ecclesiam, illo tempore defuturos,* quod late confirmat. Dicitur ergo tempus illud discessionis seu apostasiae, non quia tota Ecclesia et omnes fideles Christum negaturi sint, sed quia magna erit clades, pluresque superabit tentatio, quam victores permanebunt, vel quam unquam in persecutione aliqua victi fuerint. Quanta vero futura sit apostatantium multitudo, incertum est; licet enim aliqui dicant, duas partes fidelium esse casuras, et tertiam permansuram, nullibi esse revelatum, aut satis fundatum invenio.

18. Non erit igitur haec apostasia adeo universalis, ut non possit intra illud breve tempus, utique trium annorum cum dimidio fieri, tum quia in illis postremis temporibus, prius etiam, quam Antichristus veniat, Ecclesia erit multis persecutionibus, et contradictionibus agitata. Nam ut praedixit Christus Matth. 24: *Scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem, et multi pseudoprophetae surgent, et seducent multos, et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Et ita cum Antichristus venerit, inveniet homines valde dispositos, ut brevi tempore magnam illorum iacturam facere possit. Unde August. 20. *de Civit.* cap. 19. refert, multos ex antiquis expositoribus intellexisse verba illa Pauli 2. Thess. 2: *Et nunc quid detineat, scitis, et mysterium operatur iniquitatis*, non de romano imperio, *sed de malis, et fictis, qui sunt in Ecclesia, donec perveniant ad tantum numerum, qui Antichristo magnum populum faciat, et hoc esse mysterium iniquitatis, quia videtur occultum.* Et inferius ait, tunc omnes hos malos vel occultos haereticos prodituros, et coniungendos Antichristo, ut illi adhaereant, eumque ad ceteros evertendos adiuvent. Accedit, ut infra ex Paulo et Apocalypsi dicit, quod

praesentia eius futura est secundum operationem Satanae in omni virtute, et signis, ac prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis, tunc enim solvetur Satanas, et per illum Antichristus mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur. Hioc ergo facile intelligitur, non esse necessariam successionem multorum saeculorum (ut Calvinus dixit) ad illam generalem apostasiam, quae tempore Antichristi fiet; vel oerte si per multa saecula ad illam generalem discessionem mundus disponetur, illa dispositio non sub Antichristo, nec per Antichristum fiet, sed per plures haereticos, et praecursores Aotichristi. Utrumque enim Christus significavit Matt. 24, et Ioannes 2. epist. c. 2, et 4, et Paulus 2. ad Thessalon. 7.

19. Quod si quis urgeat, hoc recte procedere, si apostasia antichristiana aliquam provinciam tantum, vel ad summum unam partem mundi occupatura esset; non fore autem ita, sed mundum occupaturam universum, neque videri posse in tam brevi temporis mora tam late extendi. Respondemus in primis, non constare, in quot regionibus orbis persecutio Antichristi propria grassabitur; et verisimile esse, non ita esse disseminandum errorem Antiohristi per totum mundum, sicut evangelium est ante diem iudicii in toto orbe praedicandum, quia illud prius non ita praedictum est in Scriptura, sicut hoc posterius. Neque etiam dicunt vaticinia, Antichristum regnaturum in toto orbe proprie et in tota sua universitate sumpto, sed dicunt, Antichristum occupaturum orbem romanum in decem regna prius divisum, et postea bellum contra sanctos esse moturum, unde verisimile sit, in eodem orbe romano futuram esse illam spiritualem stragem et multorum fidelium apostasiam. Ad illam autem non erit necessaria multorum regum aut temporum successio. Nam unus Antichristus quamplurimos habere poterit suae iniquitatis ministros, qui simul per varias eiusdem orbis partes errores eius disseminabunt; simulque (permittente Deo) daemon totas suas vires exeret, et partim signis et portentis mendacibus, partim promissionibus temporalibus, partim coactione et exquisitis tormentis brevi efficiet, ut maior fidelium pars Christo renunciet, et characterem bestiae suscipiat. Et ita non solum multorum saeculorum, verum etiam nec vitae unius hominis tempus ad praedictam apostasiam efficiendam necessarium erit.

20. Addo denique, non esse necessarium, ut totum orbem romanum talis persecutio et discessio invadat; quia hoc revelatum non est, sed solum quod futura sit maior, quam unquam fuerit, quod esse poterit, et intensive, ut sic dicam, ubi fieri contigerit, et extensive respectu aliarum persecutionum, quod habere poterit, etiamsi non omnes provincias et loca totius Monarchiae, nedum omnes mundi partes attingat. Praesertim quia sicut Christus dixit, propter electos breviandos esse dies illos, ita propter eumdem finem fieri poterit, ut intra certos orbis terminos concludatur, non permittente Deo amplius extendi, propter eumdem finem, aliaque secreta suae providentiae consilia. Vel certe si fortasse tribulatio illa quoad loca, seu regiones, et provincias orbis generalior futura est, et in omnibus illis magnam illam apostasiam est effectura, etiam ad illum effectum non erit necessaria diuturnior temporis duratio, quia non oportet, ut successu temporum in diversis locis fiat; simul enim per varios ministros in diversis locis fieri poterit. Nam solvendus est satanas, qui ubique habet invisibiles ministros paratissimos et visibiles, non deerunt Antichristo, ac brevi tempore poterit illos ubique transmittere cum magna vi et potestate humana, daemonis industria et potestate adiutos, illosque ad summam diligentiam et celeritatem instabit: *Sciens, quia modicum tempus habet.* Ergo quacumque ratione apostasia illa intra tempus a Deo breviatum consummari poterit.

CAPUT XI.

Antichristi tempore duos veros homines ad testimonium contra illum ferendum mittendos esse ex cap. 11. Apocalypsis contra duas falsas protestantium expositiones ostenditur.

Summarium

1. Duos testes ex cap. 11. Apocalypsis rex Angliae ait esse duo testamenta. — 2. Aliqui huic expositioni favent. — 3. Duo illi testes sunt veri homines futuri. — 4. Probatur ex Scripturis. — 5. Alia verba Ioannis dure et false accommodantur duobus testamentis. — 6. Lingua istius ignota non est, ut fingit rex. — 7. Ostenditur, ex tempore determinato a Ioanne non esse duo testamenta. — 8. Metaphorae, quae ab haereticis confinguntur, contra ipsos retorquentur. — 9. Interpretatur alia protestantium metaphora. — 10. Haeresiarchae a ficto illo Antichristo non sunt occisi. — Haeretici dicendi sunt magis ex seipsis surgere, quam resurgere. — 11. Ostenditur falsitas illius metaphorae a tempore et loco. — Haereticorum prophetae pervertunt, non convertunt regna. — 12. Stabilitur veritas catholica. — 13. Civitas illa magna, in cuius plateis iacebunt post mortem corpora duorum prophetarum Antichristi, mundum significat, sed magis proprie ac vere significat Hierusalem. — Spiritus vitae non potest de animarum gloria, sed de resurrectione duorum testium intelligi. — 14. Quamvis illi duo testes non essent Enoch et Elias, tamen essent veri homines. — 15. Locus idem Apocalypsis ostendit, Antichristum nondum venisse. — Nec duo illi prophetae nec alii similes illis adhuc fuerunt.

1. Quoniam de Antichristi tempore dicere incepimus, priusquam ad cetera capita a rege proposita

transeamus, necessarium est cum illo digredi, et de testibus contra Antichristum mittendis disputare, praesertim quia disputatio haec cum ea, quam de tempore Antichristi prosecuti sumus, valde coniuncta est. Nam unum ex praecipuis signis, quibus ostendere possumus, Antichristum nondum venisse, inde sumitur, quod testes contre illum mittendi nondum venerunt. Hoc autem fundamentum do duorum testium missione ex cap. 11. Apocalypsis sumptum est. Ideoque verus illius prophetiae sensus inquirendus, et explicandus est. Cum itaque Ioannes praedixisset Antichristi persecutionem verbis illis: *Civitatem sanctam conculcabunt mensibus quadraginta duobus*, subiungit: *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis*. Qui dies fere totidem menses, utique quadraginta duos officiunt.

Circa banc igitur prophetiam primo inquiremus, an illi duo testes, quos Deus promittit, se daturum tempore persecutionis Antichristi, futuri sint veri homines, vel quid sint. Nam rex Angliae totum bunc locum metaphorice interpretatur, duasque babet expositiones, quas in boc capite et sequent. expendemus. Iuxte priorem expositionem negat, illos duos testes futuros esse homines, sed eit esse duo testamenta, vetus et novum, quae contre Antichristum *et monarchiam babylonicam*, ut ipse loquitur, *constans et manifestum testimonium praebent; ideoque illa maxime Antichristus odio prosequetur, nihilque intactum relinquet, quo* illa *dedecoret, corrumpat et supprimat*. Haec fere rex, qui invebitur hec occasione in summos Pontifices romanamque Ecclesiam, fingens ab eis esse contra divinam Scripturam multa dicta et facta *probri, et ignominiae plena. Qualia sunt*, sit, *illam nasum cereum, litteram mortuam, et regulam lesbiam appellare, eum illa libros apocryphos miscuisse, eosque illi aequiparare tentasse: imo traditiones hominum illi praeferre, eademque supprimere sub linguis peregrinis, et ne in vulgari sermone legatur prohibendo*, *occultare*, ec denique *illam destruxisse, et interfecisse*, quando alias translationes latinas praeter vulgatam Pontificum auctoritate correctam, et emondatam iidem Pontifices sub censuris prohibuerunt. Hos autem testes eb Antichristo interfectos, Deus tandem per regem Angliae, eiusque ministros excitavit, seu in pristinam lucem et integritatem reduxit, ut ipse vult. Sicque concludit impletam esse prophetiam illam.

2. Huic interpretationi metaphoricae quoad eam partem, ut duo illi testes sint duo testamenta, occasionem aliquam dederunt nonnulli antiqui scriptores. Nam in libro super Apocalypsim, qui inter opera Augustini sub nomine illius ponitur, in homilia 8. sic habetur: *Dabo duobus testibus meis, id est duobus testamentis*. Illud autem opus sine dubio non est Augustini, meritoque a Lovaniensibus in appendicem reiectum est. Creditur autem esse Ticonii, cuius opus in Apocalypsim idem Augustinus allegat libr. 13. *de Trinitate*, cap. 3, ubi etiam dicit, Ticonium illum haereticum donatistam fuisse. Ideoque non multum curandum est de illius interpretatione. Quanquam illo non omnino negat, illos testes esse homines, infra enim ait, illos esse Ecclesiam, quae propter duo testamenta binario numero ponitur. Quam expositionem imitatus est Beda lib. 2. in Apocalyps. capit. 11, ubi per testes etiam intelligit, *Ecclesiam ex duobus populis unitam et duorum testamentorum lumine radiatam*. Verumtamen Beda et mystice locutus videtur, et in ea expositione non insistit, nam statim refert aliam de Elie et Enoch, et non reiicit, sed tacite approbat. Et siquis postea scriptor catholicus illam mysticam expositionem vel probare vel insinuare visus est, ab alio litterali sensu recedere non est ausus. Itaque metaphora illa prout e rege traditur, propria est protestantium, et a quodam Roberto Abbato calvinista inventa dicitur, et quatenus alium sensum proprium et litteralem excludit, improbabilis omnino est, quatenus vero contra Ecclesiam romanam applicatur, erroribus scatet et haeresibus.

3. Dico ergo, testes illos, do quibus Ioannes loquitur, futuros esse veros homines, ad testimonium pro Christo contra Antichristum reddendum specialiter mittendos. Assertionem hanc ita certam esse censeo, ut sine temeritate negari non possit. Probatur primo ex verborum proprietate, quam relinquere sine fundamento magna temeritas, et corruptio Scripturarum est. Hic autem nullum est fundamentum, vel in ipsa Scriptura, ut ex verbis constat, In quibus illa metaphora nullum fundamentum habet, neque in patribus, quia omnes contradicunt, ut infra videbimus, neque in aliqua ratione, vel coniectura; nullas enim rex adducit, sed solam voluntariam accommodationem, propriis opinionibus, et erroribus accommodatam, contumeliisque contra Ecclesiam catholicam redundantem. Illa ergo non est Scripturae interpretatio, sed corruptio.

4. Praeterea si paulatim singula expendamus, quam sit inepta accommodatio, facile intelligemus. Nam in primis ex verbis illis colligimus, promisisse Deum dare duos testes tempore adventus et persecutionis Antichristi, ut ex contextu Ioannis constat, ideo enim coniungit illa duo: *Civitatem sanctam conculcabunt*, etc. et statim: *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt*, id est, dabo illis spiritum prophetandi, seu ad prophetandum in tempore illius calamitatis mittam illos. Non possunt ergo duo

illi testes promissi ad litteram esse duo testamenta, nam haec data sunt Ecclesiae a principio; neque tempore Antichristi aliquid eis addetur, aut novo modo dabuntur, nisi quatenus mittentur illi prophetae, qui sacram doctrinam maiori spiritu proponant, et interpretentur. Quin potius, si iuxta regis sententiam Antichristus venit a sexcentesimo sexto Christi anno, ab eodemque (ut protestantes etiam fingunt) coeperunt Scripturae per traditionem hominum corrumpi, nullo modo tunc dati sunt duo testes ad prophetandum, sed qui multo iam antea dati erant, tunc interfici, seu corrumpi coeperunt.

Deinde in eodem loco Apocalypsis dicitur, duos illos testes prophetaturos dies mille ducentos sexaginta, id est toto fere tempore, quo Antichristus civitatem sanctam, id est Ecclesiam calcabit; quod tempus, iuxta expositionem regis, comprehendit omnia haec tempora romani pontificatus a sexcentesimo sexto Christi anno usque ad Lutherum verbi gratia. Ergo toto hoc tempore utrumque testamentum in sua virtute et integritate conservatur in Ecclesia, eorumque doctrina Ecclesiae maxime innotescit, et contra Antichristum pugnat, nec aliquis audebit illam corrumpere, quia ibi dicitur de illis testibus pro illo tempore: *Si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de eorum, et siquis voluerit eos laedere, sic oportet eum occidi.* Et statim illorum magna virtus, et potentia describitur, et tandem additur: *Et cum finierint testimonium suum, bestia, quae ascendit de abysso, faciet contra eos bellum.* Ergo Antichristus non corrumpet Scripturas usque ad finem temporis et persecutionis suae. At vero iuxta sententiam regis, Scripturae patiuntur bellum a Papa, ex quo coepit in Papatu antichristianismus, et toto hoc tempore non prophetant Scripturae in Ecclesia, sed traditiones humanae, quibus Scripturae obscurantur, et corrumpuntur: quae est ergo accommodatio talis metaphorae, aut concordia prophetiae Ioannis cum ficta ista interpretatione?

5. Praeterea Ioannes ait, quod postquam illi duo testes a bestia seu Antichristo occisi fuerint, *corpora eorum iacebunt in plateis civitatis magnae, ubi Dominus eorum crucifixus est, per tres dies, et dimidium,* quod rex dictum declarat, *quia ad dimidium spiritualis hebdomadae, quod inter primum et secundum Christi adventum intercedit, Scripturae tanquam cadavera iacebunt omnium contemptui expositae, dedecoratae, corruptae, suppressae,* etc. In quibus verbis duo notanda sunt. Primum est, ut iuxta suum metaphoricum sensum haec duo cadavera prophetarum ad duo testamenta accommodet, multa fingere, et exaggerare, quae nec probare potest, neque ullam verisimilitudinem habent, ideoque per errorem a suis protestantibus accepisse convincitur; ac subinde nihil ad metaphoram explicandam deservire. Ait enim, libros Scripturae multis retro temporibus *ad silentium esse damnatos, quia laicis eorum lectio interdicta est, ita ut pro haeretico combureretur, qui in manus sumere auderet, aut inspicere.* Utrumque autem horum evidenter falsum est, tum quia neque lex, neque exemplum de his ostendi potest, tum etiam quia contrarium manifeste constat ex usu et praxi Ecclesiae catholicae.

6. Addit vero rex, Scripturae libros in ignota lingua absconditos iacuisse. At latina lingua non est ignota in Ecclesia latina, nisi rudibus et idiotis, quibus utile non est per se ipsos velle Scripturas intelligere, aut interpretari, sed magis expedit, ut quae illos scire, et intelligere de Scripturis convenit, a suis pastoribus, et evangelii praedicatoribus addiscant. Neque aliter Scriptura sacra in catholica Ecclesia conservata et tractata est. Denique ut interfectionem illam metaphoricam utriusque testamenti rex confingat, dicit, depravatam esse Scripturam, cum tamen in sue integritate, tam librorum omnium canonicorum, quam omnium eorum partium per Ecclesiam sit conservata, et legitima auctoritate proposita. Item eit corruptam esse: quod falsum plane est, quia per Ecclesiam, ubi oportuit, lectio, quae corrupta erat, emendata est; ubi vero mutatio facta non erat, in sua antiquitate conservata est. Tandem vero dicit fuisse interfectam anno millesimo quingentesimo sexagesimo secundo, quia praeter emendatam editionem vulgatam ab Ecclesia propositam, aliae ab haereticis factae et corruptae non permittuntur. Quae omnia et per se frivola sunt, et ad explicandum dictum Scripturae locum valde aliena.

7. Aliud in dictis verbis regis notandum est, in his suam iterum inculcare expositionem, scilicet Ioannem per hos dies et menses non certum tempus, sed dimidium totius temporis cursum a primo usque ad secundum Christi adventum intellexisse; quam expositionem satis in superioribus refutavimus. Nunc vero interrogo, cum dicit *ad dimidium illius temporis* Scripturae testamenta *tanquam cadavera iacitura, contemptui exposita, neglecta pene ab omnibus, nec a pluribus intellecta,* interrogo, inquam, quid intendit, cum ait, *ad dimidium temporis?* Aut enim vult toto dimidio tempore, quod inter primum et secundum Christi adventum intercedit, Scripturarum corpora tanquam cadavera in illo statu iacitura, vel solum in dimidio tempore esse interficienda sine designatione temporis, pro quo mortua iacebunt. Hoc posterius repugnat vaticinio Ioannis dicentis: *Corpora eorum iacebunt in plateis civitatis.* Et infra: *Et videbunt de tribubus et gentibus corpora eorum per tres dies et dimidium.*

Iacebunt ergo cadavera illa per totam dimidiam hebdomadam, quae si spiritualis est, ut vult rex, includit totam dimidiam partem temporis decurrentis inter primum et secundum Christi adventum.

Si autem hoc concedatur, et priorem sensum suorum verborum rex eligat; nobis, quaeso, declaret, qui fieri possit, ut per illam eamdam spiritualem hebdomadam duo illi testes testimonium suum daturi sint, quomodove prophetabunt diebus mille ducentia sexaginta, prout Ioannes ait; per quos dies etiam dimidiam spiritualem hebdomadam significari rex docet. Maxime quia Ioannes dicit, testes illos esse occidendos, postquam finierint suum testimonium dare; quod non potest intelligi de priori dimidia parte illius hebdomadae spiritualis, id est de sexcentis annis a primo adventu Christi, in quo (ut rex vult) Scriptura vixit; nam Ioannes aperte loquitur de eodem tempore, in quo Antichristus Ecclesiam persequetur; ergo in fine illius temporis occidentur testes. Quomodo ergo postea per integram dimidiam hebdomadam eadam cadavera in platea iacebunt? Accedit, quod postquam occisi fuerint illi testes, non amplius ferent testimonium contra Antichristum, quia iam finierunt suum testimonium, et quia statim ac revixerint, vocabuntur ad caelum, et quia statim occidetur Antichristus. At vero ex sententia regis duo testamenta postquam per spiritum Lutheri vel similem revixerunt, adhuc perseverant testimonium ferendo contra Antichristum, et inter homines versantur, et quem ipse vocat Antichristum, ipse adhuc vivit, et usque ad finem saeculi vivet. Nullo ergo modo subsistere potest accommodatio illa vel potius fictio.

8. Praeterea si vanis huiusmodi interpretationibus, aut accommodationibus uti liceret, quid esset facilius, quam ostendere, metaphoras illas de duobus testamentis tanquam duobus testibus ab hostibus Christi interfectis, etc. multo verius accommodari huius temporis haereticis, vel ipsimet regi, quam Ecclesiae catholicae. Tunc enim homo interficitur, quando spiritu, quo vivit, et loquitur, privatur; ergo tunc maxime dici posset Scriptura interfici, quando spiritu illo, quo facta est, et interpretari debet, privatur. Scripturae enim veluti corpus est scripta littera, spiritus autem et vita eius est illius sensus; tunc ergo vere interficitur, quando proprio uniuscuiusque spiritu humano, vel forte diabolico declaratur, et ad testificandum inducitur. Constat autem a rege et protestantibus non aliter Scripturam tractari, et exponi, ut in hac ipsa praesentis loci expositione rex ostendit, et superius in statuenda regula suae fidei testatus est. Ergo necesse est, ut apud huiusmodi homines Scriptura tanquam mortua iaceat, eiusque corpus tanquam cadaver in manibus eorum feratur. Quibus optime etiam illud convenit: Quod *inhabitantes terram, gaudent super illos, et iucundantur, quia* (ut rex addit) *carnales suae libidines non amplius comprimuntur, nec in ordinem rediguntur gladio verbi Dei,* quia apud illos non est *vivum et efficax, sed mortuum ac sine divino spiritu.* Nam quocumque modo vivant, per solam fidem, quod illis peccata non imputantur, iustitiam, et gloriam sibi promittunt, et neque mandatorum observationem, neque poenitentiam de peccatis secundum Scripturas necessariam esse praedicant. Denique dum isti iactitant, se solos intelligere novum et vetus testamentum, certissimum est sine vita et spiritu illa possidere, atque adeo tanquam mortua corpora apud eos iacere.

Ad huiuc denique modum potest illa interpretatio metaphorica ex discursu fere totius dicti cap. 11. refutari, et confundi. Nam si illi duo testes non sunt veri homines, sed sunt tantum verbum Dei in duobus testamentis scriptum; vel impossibile est, seriem totius capitis tenere, et commode interpretari, vel infinitae metaphorae voluntarie et sine fundamento fingendae sunt; quod sinceritati Scripturae et convenienti rationi eam explicandi repugnat. Nam si illi testes non sunt futuri veri homines, et prophetae, quid est, quod de illis dicitur: *Hi habent potestatem claudendi caelum, ne pluat diebus prophetiae ipsorum?* Quomodo enim Scripturae hanc habent potestatem toto tempore prophetiae ipsarum; quodve est tempus duorum testamentorum, nisi vel totum tempus, quo durat Ecclesia, vel illud certe maxime, in quo ipsam Scripturam magis integram incorruptam et vivam conservatam esse, protestantes volunt? Item illud: *Potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, et percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint,* quo probabili modo potest ad duo testamenta, vel ad aliquid aliud praeter duos homines accommodari? Idemque argumentum de reliqua parte capitis fieri potest, ut iam satis declaratum est; necesse est ergo, ut verba illa in sensu proprio de hominibus intelligantur. Quam sententiam quoad hanc partem, quod illi duo testes futuri sint veri homines, catholicem esse censemus; tum quia in Scriptura est satis expressa, nec potest ad metaphoricum sensum nisi cum magna violentia detorqueri; tum etiam, quia patres et expositores communiter ita verba illa intellexerunt, ut in capite sequenti videbimus.

9. Iam vero sequitur examinanda alia interpretatio, quam rex frequentius receptam esse dicit, utique inter suos protestantes. Qui ut prophetiam illam suis novi evangelii praedicatoribus accommodent, metaphoram in binario illo numero ponunt, quos ait rex duos testes appellari, quia pauci fuerunt, et

in ciliciis seu saccis apparuisse, *quia poenitentiam praedicarunt;* occisos vero fuisse, quia multi crudeliter interfecti et igne combusti sunt, resurrexisse autem in successoribus suis, quia non defuerunt, qui verbi Dei praedicatione illorum virtutem et locum tenerent: miracula vero illorum fuisse, quia brevi tempore virtute spiritus magnas nationes, et multas in verem, scilicet, fidei viam reduxerunt. Haec fere rex ex suo spiritu proprio, non tamen ex certa scientia, sed, ut ipse ait, ex sua coniectura, quam neque in sanctis patribus fundare potest, illos enim in Apocalypsis explicatione errasse confitetur, neque in ipsis Scripturae verbis, cum pro libito ad metaphoras sibi deservientes ea detorqueat, quae satis quidem ad illam expositionem contemnendam esse possent. Ad maiorem tamen erroris eius ostensionem animadverto, quaedam in accommodatione illa inveniri falsa, alia prave accommodata, et alia omissa, fortasse quia nullum locum vel sensum commodum in illa metaphora recipere possunt.

Primum enim falsum est, hos pseudoprophetas tam paucos fuisse, ut duorum nomine merito significari credantur. Nam sectae haereticorum huius temporis tot sunt, ut vix possint numerari; et tot sunt capita, quot sententiae; imo in unaquaque plura capita pluresque magistri inveniuntur. Eo vel maxime, quod in illo duorum numero non tantum vult rex primos uniuscuiusque haeresis inventores, sed etiam eorum successores, qui usque ad hodiernum diem novam fidem praedicant, comprehendi; isti autem plures profecto sunt, quam ut duorum nomine apte significentur Deinde evidentius falsum est, hos novos praedicatores praedicando poenitentiam apparuisse, cum constet, unum ex praecipuis falsis articulis eorum esse, poenitentiam non esse necessariam, sed novam vitam, quam iu sola nova et inaudita fide propriae iustitiae constituunt. Praeter quam quod prophetae non dicuntur apparere vestiti saccis, quia poenitentiam praedicant, sed quia vitam asperam et poenitentem profitentur, seu quia poenitentiam agunt: isti autem novi evangelii praedicatores quam, quaeso, vitae asperitatem profitentur, quamve poenitentiam egerunt? Certe neque ipse rex id dicere est ausus, ne manifestum mendacium affirmaret. Non sunt ergo isti testes saccis amicti, quos Deus contra Antichristum missurus est.

10. Praeterea, si per duos testes omnes isti praedicatores intelliguntur, cum ioannes dicit, duos illos fuisse ab Antichristo interfectos, consequenter intelligendus est, affirmare, omnes illos praedicatores ab eadem bestia fuisse interfectos; nam eodem modo dicit, duos fuisse interfectos, sicut duos praedicasse. At hoc falsum est, pauci enim sunt ex his haeresiarchis, qui ab hominibus interfecti fuerint, vel per Ecclesiam digna mortis poena puniti, sed plures eorum non sine prodigiis, et signis divinae iustitiae mortui sunt; ergo vel interpretatio illa falsum supponit, vel metaphora non subsistit. Multo vero magis incongruum est, quod in suis successoribus resurrexisse dicantur, haec enim non est resurrectio, sed nova prolis generatio; ioannes autem loquitur de eorumdem, qui ceciderant, excitatione et resurrectione. Ait enim: *Et post dies tres et dimidium spiritus vitae a Deo intravit in eos,* utique in illos eosdem, qui interfecti iacebant. *Et steterunt super pedes suos.* Praeterea quod pravi praedicatores imitatores et successores habeant, novum non est, ideoque neque admirationem, neque stuporem afficit; at ex illorum testium occisorum resurrectione *timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos.* Illa ergo resurrectio non est alterius personae similis successio, sed eiusdem miraculosa seu prodigiosa excitatio. Denique additur, inimicos illorum praedicatorum vidisse illos ascendentes in caelum, ad quod statim post resurrectionem suam vocati fuerant; quando autem in successoribus Lutheri, Calvini, aut Henrici VIII. aliquid simile vidit, vel eudivit Ecclesia? Est ergo frivola accommodatio.

11. Atque hinc denique convincitur esse etiam insufficientem. Nam in primis explicare non possunt, cur isti sui prophetae prophetare dicantur mille ducentis sexaginta diebus, cum in Scriptura non soleat tempus tot numeris et partibus definitum pro indefinito poni, nec ratio talis metaphorae, aut exemplum simile afferri possit. Multoque minus explicare possunt, cur dicatur, quod corpora istorum suorum prophetarum iacebunt *in plateis civitatis magnae, ubi Dominus eorum crucifixus est.* Nam cum isti in hac parte fateantur, sermonem esse proprium de vera morte suorum prophetarum, etiam haec verba proprie intelligenda erunt de corporibus eorum mortuis; quomodo ergo illa iacebunt in plateis civitatis per tres dies et dimidium, cum fere omnia, quae poena mortis interiere, statim combusta fuerint? Deinde neque locum accommodare possunt, nam per civitatem magnam, in qua Dominus eorum crucifixus est, Romam intelligunt, ut infra videbimus; at neque Lutherus, neque Calvinus, vel eorum successores Romae interfecti sunt. Idemque argumentum procedit, etiam si civitas illa, ut veritas habet, Hierusalem intelligatur, de nullo enim protestantium legimus, ibi esse propter suum novum evangelium interfectum. Neque etiam possunt exponere, qui sint illi tres cum dimidio, nisi recurrendo ad spiritualem hebdomadam, quae iuxta illorum sensum plus quam mille annos comprehendere potest. Praeterea ubi est inventa in his pseudoprophetis *potestas claudendi caelum, ne pluat in diebus prophetiae ipsorum,*

aut *convertendi aquam in sanguinem, vel percutiendi terram omni plaga, quotiescumque voluerint*, aut faciendi aliqua sic mirabilia opera, quae per illa verba metaphorica significata fuerint? Certe nullum miraculosum opus hos falsos prophetas fecisse legimus. Et perversio potius, quam conversio provinciarum et regnorum, quae per illorum falsam doctrinam facta est, nullum signum est virtutis verbi aut spiritus ipsorum, cum homines non ad poenitentiam, et praeceptorum observantiam, aut vitae perfectionem attraxerint, sed licentiam vivendi sine ecclesiastica obedientia, imo sine iugo legis divinae, per solam fidem salutem promittendo, homines ad sensibilia proclives facile deceperint.

12. Vera ergo et catholica sententia est, illos prophetas a Ioanne praedictos futuros esse duos tantum homines, mortales, divina virtute ac providentia mittendos in mundum tempore adventus Antichristi, cum gratia et virtute Spiritus sancti ad praedicandum verum Christum Dominum nostrum contra Antichristum, eiusque fidem variis ac novis miraculis confirmandum, per veros ac praecisos mille ducentos sexaginta dies, id est fere toto tempore persecutionis Antichristi, prout verbis Ioannis in proprietate intellectis asseritur, et supra capite III. explicatum est. Et habet convenientissimam rationem divinae providentiae, ne in tempore tam acerbae persecutionis videatur Deus Ecclesiam suam sine externo auxilio sufficiente et proportionato relinquere. Congruum est enim, ut Deus hominibus per homines subveniat, quod in omnibus temporibus et occasionibus observatum ab ipso videmus; ergo in illis etiam diebus simile auxilium per illos testes hominibus praestabit.

13. In fine vero illorum dierum occidentur vere et proprie illi duo prophetae ab Antichristo, utique vel per se, vel per ministros eius; hoc enim Scriptura non declarat, at utroque modo veritas verborum salvatur. Item post mortem vere iacebunt eorum corpora in plateis civitatis magnae per tres dies integros, et partem alterius; per quam civitatem mundum aliqui intelligunt, quatenus pravis hominibus abundat, nam ibi dicitur civitas illa spiritualiter vocari *Sodoma, et Ægyptus*, quibus nominibus solet hic mundus in Scriptura vocari; sed melius intelligitur Hierusalem, nam additur ibi: *Ubi et Dominus eorum crucifixus est.* De quibus verbis plura inferius dicemus. Illis autem diebus mali et Antichristi sectatores vere ac proprie gaudebunt de morte illorum prophetarum, et in eorum ignominiam non sinent eorum cadavera sepeliri. Quod etiam consulto permittet Deus, ut mirabilior sit eorum resurrectio, quae post tres dies et dimidium vere ac proprie continget, iuxta verba illa: *Et post tres dies et dimidium spiritus vitae intravit in eos;* quae non possunt intelligi de glorificatione animarum illorum prophetarum, ut aliqui haeretici finxerunt, tum quia glorificatio animarum illorum martyrum non differetur per tres dies, neque per momentum, tum quia statim additur: *Et steterunt super pedes suos*, ubi evidenter est sermo de resurrectione corporum. Quae pro illis duobus prophetis non reservabitur in tempus generalis resurrectionis, sed statim fiet, videntibus et mirantibus aliis hominibus adhuc in vita mortali viventibus, audientque vocem illam de caelo illos vocantem: *Ascendite huc;* cui voci ipsi obedient, ascendendo in caelos mirantibus eorum hostibus. Quorum magna pars statim, terrae motu magno corruente civitate, oppressa et interfecta est; alii vero, qui permanserunt, terrore perterriti gloriam Deo dederunt, ut Ioannes concludit.

14. Neque oportet aliter haec omnia confirmare, quam ipso contextu, et verbis Scripturae, nam in proprietate sua hoc significant, et nulla subest ratio vel necessitas, imo nec commoditas ad metaphoricos sensus illa trahendi, proprio arbitrio et solo affectu ad proprias opiniones illa accommodandi, ut revera rex Angliae et alii protestantes faciunt. Accedit, quod omnes patres et interpretes verba illius prophetiae propria intelligunt; quamvis enim vel in personis illorum testium designandis, vel in aliquibus minutioribus circumstantiis differant, ut mox videbimus: in hoc vero dogmate, quod vaticinium illud propria et ad litteram intelligendum sit, omnes conveniunt, ut in sequenti capite referemus. Solum hic refero Lactantium libro 7, capite 17, ubi tacito nomine, dicit, Prophetam magnum venturum tempore Antichristi, de quo locum Apocalypsis ad litteram interpretatur. Non video tamen, cur in singulari de Propheta magno loquatur, et non de duobus prophetis, sicut expresse Ioannes loquitur. Ita ergo intelligenda res est. Neque contra hunc proprium sensum illius contextus aliquid rex affert, praeter illa, quae de Enoch et Elia disputat, de quibus capite sequenti videbimus. Nunc enim plane dicimus, licet illi duo testes non essent futuri Enoch et Elias, non inde fieri, non esse futuros homines, verosque prophetas ac praedicatores, proprie interficiendos ab Antichristo, et a Christo resuscitandos. Posset enim Deus ex sanctis hominibus tunc viventibus duos ad illud ministerium sua gratia vocare, eisque spiritum prophetiae et miraculorum impertiri, et in eis possent omnia, quae ibi praedicuntur, proprie ac verissime impleri. Hic ergo sensus, et veritas in hoc capite demonstrata per se potest subsistere, quidquid in quaestione alia de Enoch et Elia sentiatur.

15. Unde tandem concludo, locum hunc in hac proprietate et generalitate explicatum sufficere ad

demonstrandum, Antichristum nondum venisse, abstrahendo etiam ab speciali disputatione de Enoch et Elia. Quis non solum est evidens, non venisse Eliam et Enoch, verum etiam nec aliquos duos prophetas contra aliquem Christi hostem ita praedicantes, ut in eis impleta fuerint omnia, quae ibi Ioannes de illis duobus testibus ac prophetis praedicit, hactenus apparuisse, ut est evidens, considerando cum proprietate et veritate circumstantias omnes, quas notavimus. Nulli enim praedicatores hactenus fuerunt, qui per mille ducentos sexaginta dies praedicaverint, cum potestate faciendi mirabilia in caelo, aquis, et terra, quique post illos dies fuerint publice interfecti, eorumque corpora per tres dies cum dimidio iacuerint in plateis alicuius civitatis, et postea publice resurrexerint. Ergo stante illo proprio et vero sensu, evidens est, illos duos testes nondum esse missos, ac proinde neque Antichristum venisse. Multo ergo evidentius est, non posse vaticinium hoc ad Papam accommodari.

CAPUT XII.

Eliam et Enoch esse testes illos, qui contra Antichristum mittendi sunt, ostenditur.

Summarium

1. Rex Iacobus contendit testes illos contra Antichristum mittendos, non futuros esse Enoch et Eliam. — 2. Enoch et Elias adhuc sunt in vita mortali. — 3. Probatur ex Scripturis. — Nullus homo mortalis vitam assequitur immortalem, nisi prius moriatur. — 4. Elias et Enoch nondum gloriam sunt assecuti. — 5. Evasio. — Responsio. — 6. Nemo ante Christi adventum consecutus est gloriam. — 7. Evasio. — Responsio. — Enoch et Eliam docet Apostolus immortali gloria non gaudere. — 8. Patres eamdem tuentur sententiam. — Rex Iacobus immerito Bellarminum accusat. — 9. Expenditur sententia divi Irenaei. — 10. Tertulliani. — 11. Divi Hieronymi. — 12. Divi Augustini. — 13. Divi Ambrosii.

1. Quanquam, ut dixi, ad ostendendum quod intendimus, necessarium non sit scire, aut definire, quinam futuri sint illi duo singulares homines, quos Deus testes ac praedicatores contra Antichristum daturus est; quia, dummodo constet, illos futuros esse veros homines, quicumque illi futuri sint, procedit demonstratio, ut ostendi. Nihilominus quoniam in hoc puncto vehementer invehuntur protestantes contra patres, contra catholicos, et contra perpetuam Ecclesiae traditionem, et communem sensum, suoque arbitrio et spiritu Scripturas eludunt, ideo quaestionem hanc praetermittere non potuimus. In qua ea solum addemus, quae ad respondendum regi, eiusque novam sententiam confutandam necessaria videbuntur, nam cetera, quae hic dici poterant, alio in loco a nobis tractata sunt. Contendit igitur Iacobus rex, sententiam asserentem, Eliam et Enoch venturos in fine mundi in sua carne mortali ad praedicandum contra Antichristum, falsam esse, eamque pro consueta protestantium licentia ac libertate *futilem et anilem fabulam*, imo *vanitatem fabulae iudaicae, otiosumque somnium* appellat. Sic enim protestantes, quod rationibus aut testimoniis confirmare non possunt, solent conviciis et exaggerationibus suadere rudibus et indoctis. Rex igitur nulla testimonia, nullasve rationes adducit, quibus suam sententiam persuadeat, sed illa tantum testimonia, quae Bellarminus ad confirmandum vetus dogma adduxit, efficacia non esse convincere conatur: idque ad suae sententiae confirmationem sufficere putavit, quia supponit nostrum humanum captum superare, ut statim referam. Nos vero primum omnium errores, in quibus ipse versatur, detegemus, et confutabimus, deinde ecclesiasticam et veram sententiam confirmabimus, postremo vero illius obiectionibus, vel potius evasionibus satisfaciemus.

2. Principio ergo statuimus, Eliam et Enoch usque nunc vivere non vita caelesti et gloriosa, sed mortali, id est in qua nec Deum facie ad faciem vident, nec immortalitatem, vel claritatem gloriae in corporibus assecuti sunt. Priorem partem, quod Elias et Enoch vivant, ut certam rex admittit, in ceteris vero contrarium dogma supponit, et fundamentum suae sententiae ponit, cum dicit: *Qui possit hoc cum theologia vel ratione consistere, ut haec duo glorificata corpora de paradiso, caelove descendant, praedicent, pugnent contra Antichristum, et interficiantur ab eo?* Hoc autem fundamentum colligere in primis videtur ex Genes. 5, ubi de Enoch dicitur: *Ambulavit cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Deus. Vel ad se*, ait, *recepit*. Et ex 4. Regum 2, ubi Elias dicitur visus in caelum ferri. Deinde hoc utitur dilemmate: *Nunc oportet illos, aut in caelo esse, aut in paradiso; si in caelo (quod haud dubie verum est), glorificata sint corpora eorum oportet, cum nihil corruptibile eo possit penetrare*. Apoc. 20: *Quod si sunt in terrestri paradiso, primum scire avemus, ubi sit ille paradisus*, etc. Et infra subiungit, *blasphemum esse credere, ex quo Adam ab illo paradiso eiectus est, aliquem ex Adami posteris illuc pervenisse*. Posteaque addit, terrestrem illum paradisum diluvio, si non ante, deletum esse.

3. Verumtamen fundamentum illud non solum novum et inauditum est, sed etiam repugnat universalibus locutionibus Scripturae, a quibus nihil excipere sine auctoritate vel eiusdem Scripturae, vel verbi Dei non scripti per traditionem Ecclesiae et patrum ma-

nifestati, quod hic ostendi non potest, sed potius contrarium. Assumptum duobus modis ostenditur. Prior sumitur ex universali regula Scripturarum, nullum hominem mortalem transferri ad immortalem et beatam vitam, nisi intercedente morte corporali, et consequenter neminem consequi corporis gloriam, nisi media resurrectione, quae est ad vitam. Utrumque docuit satis aperte Paulus I. Corint. 15. dicens: *Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. Et infra: *Insipiens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur*. Et infra: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria*, etc. Et cetera, quibus apertissime docet, hanc esse generalem regulam, a qua neque Christus excipi voluit; nam ipsum etiam mori oportuit, et ita intrare in gloriam suam, et ideo *primogenitus mortuorum, et primitiae resurgentium* appellatur. Nemo ergo illum ad gloriam comitatur, nisi prius mortem gustaverit. Unde ad Hebraeos 9. ait idem Paulus: *Quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium; sic et Christus semel oblatus est*, etc. Et ad Romanos, cap. 5: *Sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit*.

4. At vero Elias et Enoch hactenus mortui non sunt, ut de Enoch docet Paulus ad Hebr. 11, dicens: *Fide Enoch translatus, ne videret mortem*; et de Elia colligitur ex 4. Regum 2, ubi narratur, vivum fuisse *in caelum translatum, cum sermocinaretur cum Eliseo*. Et ita de utroque id fatetur rex cum tanta exaggeratione, ut dicat, omnes patres super hoc coosentire, *utrumque Enoch atque Eliam adhuc vivere, quod*, ait, *nemo christianus unquam opinor, negaverit*. Et infra explicando, quomodo vivant, inquit: *Deus enim viventium est, non mortuorum Deus; quanto magis in vivis sunt Enoch et Elias, qui nunquam mortem more aliorum gustaverunt*. Ergo cum nondum gustaverint mortem, nondum in caelo domicilium et perfectam beatitudinem animae et corporis possident, iuxta praedictam Scripturae regulam.

5. Responderi vero potest, nullam esse tam generalem regulam, quae exceptionem non patiatur, vel privilegium admittat; itaque licet dicta regula generalis sit, ex privilegio potuerunt facile Enoch et Elias excipi. Neque hoc mirum videri debet, cum multorum patrum sententia fuerit, illos homines, qui prope iudicium vivi invenientur, non esse morituros, sed immutandos, et rapiendos in gloriosum statum, si iusti fuerint; cur ergo non poterunt cum illis excipi Enoch et Elias? Praesertim quia generalis lex est, ut homines praesentem vitae cursum intra paucos annos absolvant; et certum sit, ab hac lege exemptos esse Enoch et Eliam, qui per tot annorum millia mortui non sunt. Verumtamen licet fateamur, non esse tam certum, in hac posteriori regula non esse admittendam exceptionem sicut in priori; nihilominus vera sententia, et a theologis recepta, et magis a patribus probata, et Scripturis omnino consentanea est, etiam hanc regulam, nullam admittere exceptionem. Nam omnes omnino homines, etiam illi, qui in fine mundi erunt, prius morientur, quam Dominus ad iudicandum veniat, iuxta ordinem a d. Paulo positum in verbis proxime allegatis: *Statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium*. De qua re alibi latius disputavi. Addimus vero, licet illa exceptio de hominibus in fine mundi futuris ab errore vel temeritate excusetur, quia ex Scriptura occasio illius sumpta est, et in patribus habet aliquod fundamentum, nihilominus exceptionem hanc de Elia et Enoch excusari non posse a temeritate ex vi huius secundae regulae, propter novitatem suam, et sine fundamento in patribus; cum praeter citata loca David psalm. 88. cum magna ponderatione dicat: *Quis est homo, qui non videbit mortem?* Tanquam certum supponens, nullum esse, de quo id possit affirmari. Cum ergo Enoch et Elias nendum viderint mortem, profecto nondum sunt immortales effecti, iuxta hanc Scripturae regulam.

6. Ut autem certius constet, sententiam illam non posse sine errore defendi, addamus alteram generalem Scripturae regulam, videlicet, nullum hominem descendentem ex Adamo fuisse caelestem gloriam vel in sola anima, vel, quod gravius est, in corpore et animo consecutum ante Christi Domini adventum et mortem. Hanc regulam nobis tradidit Paulus ad Hebr. 9. dicens, in secundum tabernaculum, seu in Sancta sanctorum solum Pontificem solitum fuisse cum sanguine ingredi, *hoc significante Spiritu sancto, non esse propalatam sanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente statum*. Quem utique habuit usque ad punctum mortis Christi, quando velum templi scissum est, et ianua caelestis regni fuit aperta. Unde in hymno *Te Deum laudamus* canit Ecclesia: *Tu, devicto mortis aculeo, aperuisti credentibus regna caelorum*. Et Innocentius III. in cap. *Maiores*, de Baptism. dixit, *regnum caelorum usque ad mortem Christi fuisse omnibus obseratum*.

7. Dicetur forte, non fuisse quidem eo tempore ita propalatam viam, ut omnibus iustis esset pervia, neque ita ianuam apertam, ut omnibus esset obvia; nihilominus uni vel alteri, cui Deus voluit hoc beneficium conferre, extraordinarie patuisse. Sed contra,

nam haec est exceptio a regula data ab Spiritu sancto, quam non licet ex proprio cerebro fingere. Deinde contra illam obstant verba Christi Ioan. 3: *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis, qui est in caelo.* Certe qui dicit *nemo*, omnes praeter se excludit, et exceptio illa firmat regulam in contrarium. Item Paulus Hebr. 11, cum inter patres antiquos Enochum numerasset, subiungit: *Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis aliquid melius providente, ut non sine nobis consummarentur.* Ergo neque Enoch, neque Elias repromissionem acceperunt, neque consummati sunt, id est nondum corporis et animi beatitudinem acceperunt. Nam Enoch in proprio nomine et persona induxerat Paulus, Eliam vero sub prophetis sine dubio comprehenderat, et illum maxime designat, cum infra ait: *Circuierunt in melotis, et in pellibus caprinis;* nam de Elia legimus, quod *incedebat zona pellicea accinctus renibus*, 4. Reg. 1. *Et circumibat* fugiens persecutionem Iezabelis, *egens, angustiatus, et afflictus, errans in montibus, et in spelunca latens*, 3. Reg. 19. Ergo sicut Enoch et Elias comprehenduntur sub omnibus, qui fuerunt testimonio fidei probati, ita etiam sub his, qui non acceperunt repromissionem, nec consummati fuerunt.

Praeterea idem Paulus sic ait, in cap. 10. eiusdem epistolae: *Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam bonam. Quam initiavit*, id est, cui ipse initium dedit, seu per quam ipse primus omnium ingressus est, vel, ut Theophylactus ait, *novam viam fecit, per quam primus ivit.* Idem latius Theodoret. et eodem modo intellexerunt Chrysost. et Oecumen. Unde si vel unus homo ante ipsum Christum viam illam perambulavit, et beatitudinis ianuam ingressus est, non initiavit Christus viam illam bonam. Et similia sunt verba capitis 6: *Confugimus ad tenendam propositam spem, incedentem usque ad interiora velaminis, ubi praecursor pro nobis intravit Iesus.* Certe si prius ingressi sunt Enoch et Elias, illi potius intrarunt praecursores, quam Christus. Unde quia nemo illuc ingredi poterat ante ipsum, sic locutus est Dominus ad Apostolos Ioan. 14: *Vado parare vobis locum, et si abiero, et praeparavero vobis locum, iterum veniam, et recipiam vos ad me ipsum.* Quae testimonia alio in loco latius expendi, et patrum expositionibus confirmavi, et veritatem hanc fuse probavi, ac defendi, et idcirco nunc a longiori confirmatione abstineo.

8. His Scripturae documentis accedunt testimonia patrum, qui unanimi consensu docent, Enoch et Eliam mortem non gustasse, sed adhuc vivere in corpore et animo; nullus autem eorum dicit, eos vivere in corpore immortali et glorioso, et multi vel indicant, vel aperte docent, in corporibus mortalibus adhuc vivere, quamvis divina virtute conserventur, et ab omni alteratione corruptiva usque ad praefinitum tempus praeserventur. At inquit rex Angliae, Bellarminum ad suam sententiam confirmandam quinque patrum adduxisse testimonia, Irenaeum, Tertullianum, Epiphanium, Hieronymum, et Augustinum, illos vero solum dicere, Enoch et Eliam vivere, eorum autem corpora esse mortalia non affirmare. Imo addit, contrarium tradere Irenaeum et Tertullianum. Ille enim dixit, *Enoch et Eliam in Paradiso remansuros usque ad consummationem conspicantes aeternitatem.* Hic autem ait, *Enoch non gustasse mortem, ut aeternitatis candidatum.* Sed oportet diligentius expendere singulorum testimonia.

9. Irenaeus quidem lib. 5. dicit, *Enoch et Eliam ibi manere conspicantes incorruptelam.* Sed ubi, quaeso, manere dicit? Certe, *in paradiso*, ait, *ubi primus est positus homo*, id est in paradiso terrestri; at ille non est locus corporum beatorum; ergo contradicit Irenaeus regi dicenti, *Enoch per multa retro tempora esse in caelo in corpore glorioso.* Quin potius subdit Irenaeus, *ibi*, in eodem scilicet paradiso terrestri, *manere usque ad consummationem*, id est usque ad finem mundi. Quomodo vero hoc intelligendum sit, ex eodem Irenaeo accipimus lib. 4, cap. 30, ubi de Enoch ait: *Translatus est, et conservatur usque nunc.* Haec enim verba non significant, certe translatum esse ad immortalitatem, sed modo extraordinario a Deo conservari *usque nunc*, et usque ad finem mundi, quem nomine *consummationis* in alio loco significavit. Unde quod ait: *Conspicantes incorruptelam*, non significat, iam induisse immortalitatem, seu incorruptibilitatem, sed actualem incorruptionem, quam illi in se experiuntur, et vident; idem enim est *conspicantes*, quod *conspicientes* et intuentes suam incorruptionem. Per quam etiam dici possunt, quasi in signo et participatione quadam conspicari immortalitatem, et spem illius dare, eo quod si Deus homines mortales ita conservat, facile credi potest, etiam posse mortuos ad vitam immortalem resuscitare, hoc enim ibi persuadere Irenaeus intendebat.

10. Praeterea Tertullianus libro contra Iudaeos, cap. 2, sic de Enoch scribit: *Enoch iustissimum non circumcisum de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustavit ut aeternitatis candidatus.* Ubi esse candidatum non significat iam esse in aeternitate, sed esse illi propinquum, et ad illam aspirare, tanquam certum signum illius habens, hoc enim vox candidati in proprietate significat. Unde

idem Tertullian. lib. *de anim.* cap. 50: *Translatus est*, inquit, *Enoch et Elias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Ceterum morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant*. Impetrando nimirum a Deo suo martyrio, ut Antichristum interficiat spiritu oris sui. Quid est ergo, quod rex Angliae dicit, Tertullianum plane negare, Enoch esse moriturum, cum tam expressis verbis hoc loco illud fateatur? Nec Tertullianus sibi est contrarius, quia vocavit Enoch *aeternitatis candidatum*, quia, ut dixi, esse candidatum aeternitatis non est esse translatum in aeternitatem, sed esse aspirantem ad aeternitatem. Unde frivolum est regis argumentum, cum inquit: *Iam male sibi firmatum habet ius aeternitatis, si iterum moriturus est.* Nam potest habere firmum ius aeternitatis suo tempore obtinendae, licet sit moriturus, sicut habuit Christus, dum in vita mortali vixit; et iusti in gratia confirmati dici possunt habere firmatum ius aeternitatis, id est ad aeternitatem, licet prius morituri sint. Sic ergo Enoch habere potest firmatum ius aeternitatis, licet moriturus sit, quia sine dubio in gratia est confirmatus, et praeordinatus, ut per martyrium transeat ad aeternitatem, ut in hoc posteriori loco Tertullianus dixit. Et ita utrumque coniunxit in libro *de resurrection. carn.* cap. 58, ubi de Enoch et Elia dicit: *Nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, quia tamen de orbe translati, et hoc ipso iam aeternitatis candidati, ab omni vitio, et ab omni iniuria, et contumelia immunitatem carnis ediscunt.* Cuius sententiae clarus sensus est, nendum esse resurrectione dispunctos, quia nondum ad eam perfectionem gloriae corporum pervenerunt, quam post mortem et resurrectionem obtinebunt; sed per translationem aliud genus immunitatis ab effectibus et iniuriis mortalitatis consecuti sunt, ratione cuius dicuntur candidati aeternitatis. Unde subiungit: *Cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet haec futurae integritatis documenta?*

11. Circa Epiphanium non immoror, sed ingenue fateor, ubicumque Enoch aut Eliae sermonem attigit, solum dicere, eos non esse mortuos, et adhuc vivere testimonium dantes aeternitati et corporum perpetuae durationi futurae: an vero postea venturi sint, vel morituri, non tractat, neque alterutrum definit, ut videri potest contra haeres. 9, et contra haeres. 64, proxime post fragmentum ex Methodio, et in Anchorato versus finem. Venio ad Hieronymum, cuius clarior est in hac re sententia, nam epistola 148. ad Marcellam tractans locum Pauli ep. 1. ad Thessal. 4, de his, *qui rapientur obviam Christo in aera*, ait: *Vis nosse, utrum sic occurrant in corporibus, ut non ante moriantur, cum et Dominus noster mortuus sit, et Enoch atque Elias secundum Apocalypsim Ioannis morituri esse dicantur, ne scilicet ullus fit, qui non gustaverit mortem.* Et epistol. 61. ad Pammach. contra errores Ioan. Hieron. versus finem dicit, *Eliam et Enoch necdum mortuos, paradisique colonos habere membra, cum quibus rapti sunt, atque translati*, etc. Et licet non declaret, quid de illis postea futurum sit, satis indicat, non esse translatos ad caelestem gloriam, sed in paradisum eisdem corporibus et eiusdem qualitatis divinitus conservari. Quod inferius magis declarat, dicens: *Tanto tempore in eadem permanent aetate, qua rapti sunt, et habet dentes et ventrem, et tamen cibis non indigent.*

12. Denique etiam Augustinus diserte suam in hoc puncto sententiam aperuit, et versm fidei doctrinam tradidit lib. 1. *de peccat. merit. et remiss.* cap. 3, ubi cum dixisset, Adam in paradiso fuisse mortalem, licet non esset moriturus, si non peccasset, adiungit: *Talem puto habitudinem adhuc in corpore animali, atque mortali, etiam illis, qui sine morte hinc translati sunt, fuisse concessam. Neque enim Enoch et Elias per tam longam aetatem senectute marcuerunt, nec tamen credo, eos iam in illam spiritualem qualitatem corporis commutatos, qualis in resurrectione promittitur, quae in Domino prima praecessit.* Latius id tradit idem Augustinus lib. 9. Genes. ad litteram, cap. 6. dicens: *Neque arbitrandum est, Eliam vel sic esse iam, sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium accepturi sunt, vel sic quemadmodum sunt homines, qui nondum ex hac vita migrarunt, de qua tamen ille non morte, sed translatione migravit.* Et infra dicit, idem sentiendum esse de Enoch; et de utroque concludit: *Enoch et Elias in Adam mortui, mortisque propaginem in carne gestantes, quod debitum ut solvant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, et quod tamdiu dilatum est, morituri.* Et alio loca infra referemus, quae profecto si rex vidisset, non asseruisset, Hieronymum et Augustinum negasse tantum, Enoch et Eliam esse mortuos, non tamen affirmasse esse morituros, utrumque enim disertissime affirmant, et ex generalibus regulis fidei confirmant.

13. His patribus addi potest Ambrosius, qui lib. *de Paradis.* cap. 3. in primis dicit, Enoch mortem non vidisse, idemque de Elia dicit in lib. 1. *de Abele* cap. 2. Tamen super 1. ad Corinth. cap. 4, exponens verbo illa: *Puto, quod Deus nos apostolos novissimos ostendit*, ait: *Hoc ideo personae suae deputat, quia semper in necessitate fuit, persecutiones, et pressuras ultra ceteros passus, sic-*

ut passuri sunt Enoch et Elias, qui ultimo tempore futuri sunt apostoli. Mitti enim habent ante Christum ad praeparandum populum Dei, et muniendas omnes ecclesias ad resistendum Antichristo, quos persecutionem pati, et occidi lectio Apocalypsis testatur. Idemque fere dixerat 1. Thessal. 5. Quod siquis fortasse his testimoniis non acquiescat, quia non est certum, opus esse Ambrosii, in primis dicimus, negari non posse, quin sit alicuius gravis et satis antiqui expositoris. Deinde addimus opus indubitatum Ambrosii tractat. *de Symbol.* ubi cap. 23, dicit: *Resurrectionis testes sunt Elias et Enoch, qui per tot annorum curricula, et usque ad secundum Domini adventum Christi in carne perpetuo manebunt.* Ac denique in lib. 4. *de Fide* cap. 1. expresse dicit: *Translatus erat Enoch, raptus Elias, sed non est servus supra Dominum; nullus enim ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo. Nam et Moysem, licet corpus eius non apparuerit in terris, nusquam tamen in gloria caelesti legimus, nisi postea quam Dominus resurrectionis suae pignore vincula solvit inferni, et piorum animas elevavit. Translatus ergo Enoch, raptus Elias, ambo famuli, ambo cum corpore, sed non cum resurrectione, non cum manubriis mortis.* etc. id est, non cum gloria resurgentium, neque cum dotibus gloriae, quae sunt quasi spolia mortis et crucis Christi.

Magnus item Gregorius libro 9. *Moral.* cap. 3, alias 4, sic de Enoch et Elia loquitur: *Hinc est, quod duo illi praedicatores eximii dilata morte subtracti sunt, ut ad praedicationis usum in fine revocentur. Hi sunt duae olivae, et duo candelabra. Quorum unum in evangelio per semetipsum veritas pollicetur, Elias venturus est, et restituet omnia,* Matth. 17; et lib. 14, c. 11. in fine, alias 12. in principio: *Illi,* ait, *qui in prioribus mundi partibus praecesserunt, Enoch et Elias, ad medium revocabuntur, et crudelitatis eius* (id est Antichristi) *saevitiam in sua adhuc mortali carne passuri sunt;* ubi noto particulam *adhuc mortali carne,* quia per illam in ea nunc mortali carne vivere significat; et lib. 20, cap. 25: *Et si ad caelum raptus est Elias, mortem distulit, non evasit.* Et homilia 29. in evangel. *Eliam,* ait, *raptum esse in caelum aereum, ut in secretam quamdam regionem terrae duceretur, ubi in magna carnis et spiritus quiete viveret, quousque ad finem mundi redeat, et carnis debitum solvat. Ille enim mortem distulit, non evasit.* Denique Cyprianus in libro *de Montibus Syna, et Sion contra Iudaeos,* non longe ab initio dicit, Enoch translatum esse vivum in locum, ubi Deus scit, et in fine mundi ex eo loco venturum esse ad confundendum Antichristum, unde evidenter supponit, non esse in gloria, sed vivere potius in carne mortali.

CAPUT XIII.

Ioannem per duos testes Enoch et Eliam intellexisse, coniectura et patrum auctoritate ostenditur.

Summarium

1. Enoch et Elias ex eo, quod mortui non sunt, venturi obviam Antichristo significantur. — 2. Probatur haec coniectura ex patrum traditione. — 3. Responsio regis. — 4. Expenduntur singillatim dicta regis. — 5. Rex sine fundamento supponit, impletam esse hanc Ioannis prophetiam.—6. Fundamento regis satisfit.— 7. Est res magis curiosa quam utilis velle scire, ubi sint Enoch et Elias. — 8. Probabilius est, illos in terrestri paradiso vitam agere. — 9. Probabilius item est, paradisum terrestrem eversum non fuisse.

1. Ex impugnatione igitur huius erroris ratio valde urgens colligitur ad persuadendum, illos duos testes futuros esse Enoch et Eliam, etiamsi ad id confirmandum nullum aliud nobis suppeteret Scripturae testimonium. Nam si Elias et Enoch non vivunt in gloria, neque habent immortalia corpora, sed divinitus conservantur tot annis a morte et a corruptione praeservati; cur, quaeso, tam insigne miraculum et extraordinarium providentiae genus factum est, nisi quia illorum virorum via nondum consummata est, et in hac vita aliquod insigne opus illis agendum superest, propter quod a Deo reservantur, et ut pro ipsius honore aliquid in corporibus mortalibus patiantur? Ergo quando alia testimonia deessent, magnum argumentum hinc sumitur, eos reservari ad resistendum maximo Christi hosti Antichristo, et ad subveniendum Iudaeis et gentibus in summo periculo, et maximae necessitatis tempore, et ad sustinendam pro Christo insignem mortem. Ergo quamvis Ioannes evangelista eos non nominet, satis eos indicat, dum dicit: *Dabo duobus testibus meis,* supple, spiritum seu virtutem, et *prophetabunt.* In quo modo dicendi innuit, illos testes non esse denuo creandos, seu producendos, sed iam existere, et tunc mittendos esse cum spiritu prophetiae, etc. Merito ergo intelligimus, illos testes futuros esse Enoch et Eliam.

2. Cui coniecturae accedit communis patrum traditio. Nam Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, et Gregorius in locis allegatis expresse id tradunt. Itemque Gregorius homil. 12. in Ezechiel, et Ambrosius Apocalypsim exponens, Augustinus tractat. 4. in Ioan. specialiter de Elia, et 20. *de Civitate* cap. 29, de eodem tractans,

habet verba notanda dicens, Eliam venturum ante iudicium, et per illum Iudaeos in verum Christum credituros, *celeberrimum esse in cordibus oribusque fidelium*. Idem de Elia tradit Iustinus Martyr *Dialogo contra Tryphon.* dicens, Eliam in persona futurum praecursorem secundi Christi adventus, sicut spiritualis Elias fuit praecursor primi adventus. Idem Dorotheus in *Synopsi* de Elia inquit: *Contra Antichristum dux belli servatur, qui se se illi opponet, et seductionem illius ac superbiam redarguet, qui id a Deo accepit, ut secundi et illustris Domini adventus praecursor futurus sit.* Idem lata de Elia docet Iulian. Pomerian. lib. I. de Iudaeis ante medium, et Chrysostomus homilia 4. in 2. Thessalon. *Veniet*, inquit, *Elias fideles confirmans*, et alia prosequitur, quae capita sequenti expendemus. D. Prosper. in *Dimid. temporis* cap. 13. de Enoch et Elia exponit locum Apocalypsis. Optime Damascenus lib. 4. fidei cap. 27: *Mittentur*, ait, *Enoch et Elias Thesbites, et patrum corda in filios, hoc est, synagogam ad Dominum nostrum Iesum Christum et praedicationem apostolorum convertent; ab eoque trucidabuntur.* Idem tradit Theodoretus Daniel. 12, et Malach. 4. Denique idem tradunt communiter expositores Apocalyps. 11, praesertim Andreas Caesariensis sup. cap. 30, qui dicit, plerosque doctorum per illos testes Eliam et Enoch accepisse, quos ipse sequitur: et ait esse ex traditione praeconum Christi in Ecclesia invariabiliter recepta. Consentiunt denique Beda, et Anselmus, et Thomas Anglus, qui nomine divi Thomae solet circumferri. Pluresque alios patres capite sequenti addemus.

3. Ad illos vero omnes unico verbo satis a mente catholica alieno rex Angliae respondet, dicens: *Quoniam in hunc de patribus antiquis sermonem incidimus, sinite, quaeso, hac occasione obiter vos moneam, mirum non esse, si saepius patres hic errent, et minus recte multa Apocalypsis mysteria intelligant, propterea quod liber ille eorum temporibus adhuc obsignatus fuit; et licet mysterium iniquitatis iam tunc ageretur, ille tamen homo peccati nondum erat revelatus. In omnibus enim obscuris prophetiis certissima est regula, nunquam eas satis intelligi posse usque dum compleantur.* Et inferius verba subiungit acerbissima: *Tantum abest, ut huic futili et anili fabulae credam, ut contra, isto tam erudito saeculo, hoc qui credat (Deum testor), non modo pro magni nominis theologo, sed ne christiano quidem habeam, quin potius scribis et pharisaeis accenseam, qui sic insaniebant, ut quamvis Christus contrarium docuisset, semper tamen venturum esse Eliam somniarent. Veteribus autem theologis, si qui in hac parte erraverint, aequior sum, propter rationem, quam supra memoravi.* Haec sunt verba regis, a quo iuste expostulare possumus; ut talium verborum pondus, rationem, constantiam, et veritatem expendamus.

4. In primis enim quod tot et tam insignes patres reprehendere audet, sponsioni prius ab ipso factae parum est consentaneum. Deinde quamvis prophetia nondum impleta obscura esse solent, quoad varias circumstantias, et quoad ea, quae solum per aenigmata et metaphoras praedicuntur; nihilominus in his, quae ad substantiam prophetiae spectant, et quae per verba propria revelantur, non solet ita esse obscura, quin saltem toti Ecclesiae, et sapientibus doctoribus eius nota sit. Quis enim diceret, prophetias de Christo venturo, antequam implerentur, non fuisse a sapientibus populi Dei intellectas saltem quoad substantiam articuli de Messia venturo, et insigni Propheta futuro? Et quoad alias circumstantias expresse, et verbis propriis praedictas, ut quod nasciturus esset in Bethleem ex Virgine, et similes? Sic ergo in praesenti dicimus, esto liber Apocalypsis sit obsignatus et obscurus quoad multa in eo revelata, dum non implentur; nihilominus aliqua esse satis clare praedicta in propriis verbis, in quibus exponendis communis patrum consensus non erat. Alia vero, licet sint obscura, ex consonantia et collatione cum aliis prophetiis clarioribus illustrantur, et in his etiam exponendis non errant patres, quando communi consensu eumdem sensum, ut certum dogma ecclesiasticum tradunt. Quando enim prophetia adeo est obscura et unica, ut dicit possit consignata, etiam ipsi patres non tradunt suas expositiones ut certas, sed coniecturis utuntur, et ideo in eis regulariter non concordant. In praesenti autem satis clara est prophetia Apocalypsis de duobus testibus saltem in genere, quod sint futuri homines et prophetae, ut capite praecedenti ostensum est; ex aliis vero Scripturis, et omnium concordia concludunt patres fere unanimi consensu et magna asseveratione, et certitudine, illos testes futuros esse Enoch et Eliam; ergo sine ingenti audacia (ne quid gravius dicam) dici non potest eos in hac parte errasse.

5. Praeterea ratio seu excusatio regis errorem deteriorem supponit, dicit enim latuisse patres intelligentiam illius prophetiae, quia nondum erat impleta, supponitur autem impleta, quia Papa est Antichristus, et quia vel duo testamenta ab Ecclesia romana corrupta, vel quia Lutherus, Calvinus, aut similes apostatae sunt illi duo testes promissi. Quam suppositionem neque rex probat, nec probare potest, quia neque vestigium, neque umbram veritatis habet, sed protestantium calumniam et imposturam,

ut ex hactenus dictis evidenter constat, et in sequentibus megis illustrabitur, et confirmabitur.

Adhaec, si regi iam est liber ille raseratus, quomodo in coniecturis semper versatur, dum illum conatur exponere, totamque de Antichristo disputationem ita obscuram et involutam essa tradit, ut neminem ad cradendum coget, imo et opinionem suam solum coniecturam appellat? Profecto postquam da sensu prophetiaa ex eventu, et quia impleta iam est, constat, non est amplius ambiguum vel coniecturale, quod per eem fuerat preadictum, nec sola opinione, sed certa fide credendum est. Quod si forte dicat, sa non certa fide credere, propbetiam illem Ioannis de Antichristo esse impletam, sed hoc ipsum solum coniectura quedam opinari, ac subinde totam expositionem suam esse tantum coniecturalam. Profecto si ita respondeat, convincitur in primis, immerito affirmare, librum illum his temporibus iam esse reseratum, vel esse revelatum hominem peccati, ac prophetiam de illo ita impletam, ut satis iam intelligi possit. Nam quod humana coniectura affirmetur, nec ravalatum est, nec satis intellectum. Unde meiori certe ratione coniectare, imo et conspicere, aa dicere possumus, errara regem, dum putat, se intelligere huius libri mysteria, quaa petres assequi non potuerunt, ut ipse ait.

Deniqua interrogo, cur pro christiano nen habeat, eum, qui praedictam de Enoch et Elia sententiam credit? Nam si ipse in tota sua disputatione solis coniecturis ducitur, numquid christianus non est, qui conieaturis et somniis protestaetium seducentium regem Angliae, non credit? Dicat, ideo non esse illum christianum habendum, quia non credit Christo dicenti, Eliam iam venisse, et ideo cum Iudaeis adhuc speret venturum; hoc enim in verbis suis rex significat. At profecto iam Christus suum da Elia testimonium dederat ab initio Ecclesiae, at nihilominus patres constantar sententiam illam de Enoch et Elia docuerunt; ergo si consequenter loquetur, necasse est, ut omnes illos patres pro christianis non habeat, quia quamvis (ut vult) Apocalypsim non intelligerent, saltam verbis Christi fidem adhibere debuerunt. Quod si illis licuit sine amissione christianitatis, Christi verba aliter, quam rex ille intarpretetur, intelligare; cur etiam nobis non licebit, cum patribus potius, quem cum rege de sensu verborum Christi sentire, aisqua fidem adhibere? Concludimus ergo, non solum salva christianitete, verum etiam secundum saeam fidem hominis christieni, et secundum veram et grevem theologiam credendum, sperandumqua esse, Eliam esse venturum: quod ut planius fiet, verhe Christi et prophetarum in capite sequenti diligentius expendemus.

6. Prius vero necessa est regis fundamento satisfacere, quod supponit Enoch et Eliam habere iam glorificata corpora, at ideo ingenue fatetur, *captum suum superare, qui possit cum theologia, vel ratione consistere, ut e caelo descendant, praedicent, et pugnent contra Antichristum: interficiantur ab eo, postea quam per multa annorum millia exempti fuerunt a maledictione mortis.* Confirmat hoc dilemmate supra facto, quia vel suet in caele, vel in paradiso, et utrumque impugeat. Denique eddit: *Cum eorum corpora tamdiu fuerint a peccato libera, non indigere maceratione, ac subinde non esse cur oporteat saccis apparere induta.* Sed in primis nestra parum refert, quod sententiam catholicam captum suum superare affirmet; id enim certe non tam ex mysterii altitudiee vel rei difficultate, quam vel ex praeconcepto errore, vel ex theologiaa defectu nascitur. Apprehendit enim corpora Eliaa at Enoch assc iem glorificata, et ideo eos capit, quod sint iterum ad praedicandum, pugnandum, et moriendum ventura. Deponat igitur errorem illum, at facile cetera capiet. Addo varo, etiam glorificata corpora posse Deum ad statum mortalitatis ravocare, et omnia praedicta eis agenda val patienda committere: sicut potuit Paulum usque ad tertium caelum rapere, vel, ut graves doctores affirmant, usquo ad visionem divinae essentiae elevare, et postea ad communem statum viatorum reducere. Verumtamen non est nunc nobis illud miraculum necessarium, quia certum nobis est, illa corpora non essa glorificata. Cur enim hoc rex non credit? ax ao forta, *quod per multa annorum millia exempti fuerunt Enoch et Elias a maledictione mortis, cui per naturam omnes subiacent.* Sed hoc nullius momenti est; facile enim est Deo corpus mortale a morte praeservare, quanto voluerit tempore sine dotibus gloriae, sicut, Adamo non peccante, omeibus in statu innocentiae detum esset. Quibus Augustinus locis supra citatis Enoch et Eliam comparat, recte distinguens inter corpus immortale, quod eos potest mori, et corpus mortale, quod licet meri possit, per specialem Dei providentiam aut operetieeem diu non meritur. De Enoch eutem et Elie nunquam Scriptura dixit, non posse mori, sed hectanus non essa mortuos; cur ergo rex non capit fieri posse, et futurum esse, ut aliquando inter homines redeant, et moriantur?

7. Cum autem interrogat, ubinem sint, respondamus primo cum patribus, quaestionem esse curiosam megis, quam necessariam ad cetera fidei, vel theologiae dogmeta capienda, et defendenda. Ubi enim Deus voluit, illa potuit conservare, et ubicumque sint, inde poterit illa huic inferiori mundo restituere. Sic Augustin. lib. 2. *de Peccat. origin.* cap. 23, inter quaestienes, quae salva fide tractantur, et

in quibus vel coniectura utimur, vel iudicium propter ignorationem suspendimus, ponit hanc: *Ubi sint nunc Elias et Enoch, quos tamen non dubitamus, in quibus nati sunt, corporibus vivere.* Chrysost. etiam homil. 21. in Genes. de Enoch, ait: *Si quis curiose interroget, et dicat: quo ipsum transtulit? discat, non convenire humanis mentibus, curiosius ea, quae a Deo fiunt, explorare*, etc. Et similia habet homilia 22. ad Hebraeos in fine litterae. Deinde dicimus, fortasse translatos esse in aliquem caelestem locum, ubi ab elementorum immutationibus et impressionibus immunes sint, etiamsi usque ad empyreum caelum, quod glorificatorum corporum propria sedes censetur, non sint perducti. Verba enim Scripturae ab hoc dicendi modo non dissonant, neque res ipsa magnam difficultatem vel admirationem habet. Quod enim rex quasi irridendo, et tanquam absurdum infert, quod futuri sint *viridariorum more ultro citroque caelum inter et terram cursitantes*, frivolum est et risu dignum. Nam si angeli quotidie ascendunt, et descendunt in caelum propter salutem hominum, si Christus ipse postquam semel ascendit, iterum descensurus est ad iudicandum, et rursus ascensurus ad regnandum; quid mirum, quod duo homines electi a Deo ad extraordinarium opus et ministerium, translati semel fuerint, et iterum revertantur ad suum cursum ac ministerium implendum, ac tandem in caelum redeant consummati?

8. Denique probabilius censemus, esse in paradiso terrestri, in quo Adam fuit conditus, ut dixit Athanasius in epistola pro synodo nycaena circa principium, et de Enoch significatur in libro Sapientiae, ut in cap. seq. videbimus, ubi hoc etiam magis confirmabimus. Nec repugnat, quod de Elia scriptum est, visum esse in caelum ferri, nam ut recte dixit Gregor. homil. 29. in evangel. de caelo aereo, non de aethereo id intelligendum est. Quod autem rex dicit, *blasphemum esse credere, ex quo Adam ab illo paradiso eiectus est, aliquem ex Adami posteris illuc pervenisse*, si intelligeretur de eo, qui diceret, aliquem propria virtute, industria, aut labore posse illuc pertingere, aut ingredi, recte dictum esset. Si autem intelligatur de illo, qui divinae virtuti, ac dono seu dispensationi hoc tribuit; non solum sine fundamento dictum est, verum etiam cum illa censura, non dissimili censura dignum est, quia est contra sanctorum patrum sententiam, cui sacra Scriptura multum favet, ut statim dicam. Quod autem ad hoc impugnandum ulterius rex interrogat, ubi sit ille paradisus? ad quaestiones adiaphoras pertinet, ut supra etiam dixit Augustinus, et quidquid in ea sentiatur, parum ad causam praesentem refert.

9. Denique quod adiungit, *paradisum terrestrem haud dubie deletum esse*, si exaggerationem illam *haud dubie* abstulisset, tolerabile esset, quia non desunt graves auctores, qui ita sentiunt, et quia non est illa sententia damnabilis, cum non sit aperte contra Scripturas, vel communem traditionem, aut Ecclesiae sensum. Quod autem *haud dubie* ita sit, sine fundamento dicitur, quia nullum potest rex ostendere Scripturae locum, quo dubitationem omnem illius assertionis auferat. Quin potius longe probabilius est, paradisum non esse deletum per aquam diluvii, sed usque nunc in sua amoenitate et pulcritudine conservari, ibique Eliam et Enoch in quadam vitae felicitate vivere, ut eam recte describit Bernardus serm. 3. et 6. *de Ascens. Domini*. Et August. dicto cap. 23. *de Peccat. origin.* dixit, curiose quidem inquiri, *qualis, vel ubi sit paradisus, ubi Deus constituit hominem, quem formavit ex pulvere, cum tamen esse illum paradisum fides christiana non dubitet.* Ubi non tantum dicit fuisse, sed *esse*. Verumtamen de hac quaestione alibi pro captu meo disputavi, et ideo illam omitto, et quia praesens controversia ab illa non pendet. Nam licet paradisus ille fuisset per diluvium deletus, potuisset Deus vel alibi locum statui illorum duorum prophetarum convenientem praeparare, vel illummet locum aut partem eius ad pristinum statum, vel saltem ad amoenitatem illis hominibus convenientem restituere. Ac denique quamvis ibi nunc illi testes feliciter et sine peccato vivant, venient nihilominus saccis vestiti, non ut pro praeteritis peccatis satisfaciant, neque fortasse quia illa maceratione carnis ad alia vitanda indigebunt, sed propter exemplum hominum tunc viventium, ut luctum, et moestitiam (ut Athanasius inquit) ostendant.

CAPUT XIV.

Utrum ex aliis Scripturae locis ostendi possit, Eliam et Enoch futuros esse secundi Christi adventus praecursores et testes contra Antichristum.

Summarium

1. Multis aliis Scripturae testimoniis comprobatur, duos illos testes fore Enoch et Eliam. — 2. Ostenditur in primis de Elia. — 3. Rex Iacobus Malachiam interpretatur de primo adventu Christi et Ioanne Baptista. — 4. Malachias loquitur in sensu proprio de secundo Christi adventu. — 5. In sensu litterali vero loquitur de Elia praecursore secundi adventus Christi. — 6. Clarius idem comprobatur ex Ecclesiastici c. 48. — Hunc locum protestantes conviciis dissolvunt, quia ratione non possunt. — Alia verba ex eodem capite 48 ab Ecclesiastici scriptore de eodem Elia sunt praedicta. — 7. Confutatur expositio regis. — 8. De du-

plici Elia Christus loquitur, altero vero, altero mystico. — 9. Vulgarem opinionem de Elia venturo non improbavit Christus. — 10. Baptista non restituit omnia, cum converterit paucos. — Elias primo adventu convertet paucos, secundo plurimos. — 11. Ioannes metaphorice dicitur Elias a similitudine veri Eliae. — 12. Auctoritate patrum constabilitur sententia catholica. — 13. Patrum graecorum dicta proponuntur. — 14. Defenditur Bellarminus. — 15. Regis sententia de Enoch. — 16. Congruae aliquot rationes afferuntur, cur alius sit adiungendus Eliae socius. — 17. Quis sit adiungendus Eliae socius. — 18. Probabilissimum est, Eliae socium Enoch futurum. — 19. Favent maxime verba Ecclesiastici. — Elias ad Iudaeos, Enoch ad gentiles convertendos praecipue destinabuntur.

1. Rex Iacobus in sua Praefatione fidenter affirmat, *verbum nullum in Scripturis reperiri, quod iuvat, vel Enochum et Eliam redituros esse, et cum Antichristo dimicaturos, in eoque conflictu occidendos, aut quidquam simile passuros.* Ut autem hoc ostendat, discurrit per ea Scripturae loca, quibus non solum Bellarminus, quem ipse tantum occusat, sed etiam antiquissimi patres et catholici omnes solent dogma illud confirmare; et omnibus respondere aggreditur, imo et *mala fide agere*, qui dicta loca illo modo interpretantur, conatur evincere. Nos vero catholicorum sententiam sequentes asserimus, multa esse in Scriptura testimonia, quibus verum illud dogma ita confirmatur, ut licet per se certam fidem divinam non faciant, nihilominus ita praedictam veritatem comprobant, ut sine formidine prudenter credi possit, praesertim accedente consensu antiquorum patrum, et omnium fere expositorum interpretatione. Et quoniam de loco Apocalypsis satis iam diximus, nunc per cetera discurremus. Et quia illa, quae de Elia loquuntur, clariora sunt, prius de Elia, postea de Enocho dicemus.

2. Dicimus ergo primo, Eliam venturum esse, ut sit praecursor secundi Christi adventus, et ut reliquias Israel ad Christum convertat, et ab Antichristo avertat, et sic contra Antichristum pugnet. Haec assertio in primis probatur ex verbis Malachiae cap. 4: *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis; et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.* Quae verba de vero Elia in persona, et de missione illius ante diem iudicii finalis, et prope illum fere communi consensu antiqui patres intellexerunt. Chrysostomus homil. 58. in Matth. et 4. in 2. ad Thessal. Theodoret. orat. 90. in Dan. in fine circa caput 12, Ambros. 1. Corinthior. 4. in id: *Puto enim quod Deus*, etc. Augustin. 20. *de Civitat.* cap. 29, Gregorius 9. *Moral.* cap. 4, Prosper *in Dimid. temporis* cap. 13, Damascenus lib. 4. *de Fide* cap. 28, Isidorus lib. *de Vita, et morib. sanctor.* cap. 35, et Iulian. Pomer. lib. 1. contra Iudaeos ante medium. Item expositores in eumdem locum, praesertim Cyrillus, Theodoretus, et in loca Matth. 11. et 17, praesertim Hieronymus, Euthymius, Theophylactus, Anselmus, et d. Thom. et in Apocalyps. 11. praesertim Aretas dicens: *Et certe, quod Elias venturus sit, manifestum est, quoniam Scriptura hoc praedixit, quod per Malachiam vaticinatur: Ecce ego mittam vobis Eliam.*

3. His vero non obstantibus, rex Angliae interpretationem hanc non solum iudicat esse falsam, sed etiam iudaicam fabulam, ac subinde haeresim; quam qui credit, christianum esse non putat, quia verbis Christi contradicit. Ait ergo, Malachiam non loqui de Elia in persona, sed in spiritu; nec de secundo Christi adventu, sed de primo, cuius diem *magnum et horribilem* vocat propter diem passionis et mortis Domini, ac proinde prophetiam illam in Ioanne Baptista fuisse completam. Quod totum probat testimonio Christi Matth. 11, ubi cum multa de Ioanne dixisset, adiungit: *Omnes prophetae et lex usque ad Ioannem prophetaverunt, et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est.* Quid clarius? Et addit capit. 17, cum discipuli ipsum interrogassent: *Quid ergo scribae dicunt, quod Eliam oportet primum venire?* Respondens ait: *Elias quidem venturus est, et restituet omnia: dico autem vobis, quia Elias iam venit, et non cognoverunt eum.* Et subdit Evangelista: *Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.* Et similia fere habet Marc. cap. ultim. quae postea ponderabimus. Et pro hac sua sententia solum quemdam Biblisandrum haereticum allegat. Posset vero Hieronymum etiam adducere, qui non solum Ioannem Baptistam, sed omnem chorum prophetarum Christo testimonium perhibentium nomine Eliae ibi significari intelligit, et addit, Christum in evangelio in Elia Ioannem intellexisse; et Rupertus ibi dubius esse videtur de sensu Malachiae, quamvis simul dicat, plures doctores, *quibus omnes*, ait, *fere consentimus*, credere, Eliam ad litteram esse venturum, et omnia restituturum.

4. Sed adverto, aliud esse loqui de primario sensu litterali, et maxime proprio Malachiae, aliud de sensu, vel secundario, vel mystico et spirituali. Dico ergo, negari non posse, quin Propheta ad litteram et in sensu maxime proprio, et nomini consentaneo loquatur de secundo Christi adventu, et de propria persona Eliae. Probatur primo, quia a principio capitis aperte loquitur Malachias de die iudicii, de illa enim ait: *Ecce dies veniet succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem stipulae, et inflammabit eos dies veniens*, etc. Quae verba manifeste indicant, sermo-

nem esse de die irae et viodictae diviuae, antequam praecedet ignis omnia combureus; quae propriissime conveniunt in diem iudicii, in diem autem, vel tempus primi adventus Christi nullo modo. Et in toto contextu sequenti idem sensus comprobatur. Et ita in hoc nec Hebraei, nec catholici expositores vel patres discordant. Ergo cum postea dicit: *Antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis*, de eodem die iudicii loquitur, qui erit *magnus iustis, et horribilis peccatoribus*, ut ait Hieronymus; nam et contextus et litterae consecutio hoc postulat, et proprietas verborum id satis indicat: et consonant verba Ioelis 2. Nam sicut dixit Malachias: *Mittam Eliam, antequam veniet dies magnus et horribilis;* ita Ioel postquam late depinxisset praecedentia ad diem iudicii, dicens: *Ante faciem eius ignis volans, sol, et luna obtenebrati sunt, Dominus dedit vocem suam*, et similia, concludit: *Magnus enim dies Domini, et terribilis valde;* ergo dies illa magna et horribilis in utroque loco est dies iudicii. Quam etiam *magnam* appellat Saphonias cap. *1*, et horribilitatem eius egregie describit, dicens: *Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis, dies irae, dies illa, dies tribulationis et angustiae*, etc. Similiter eumdem diem vocat *magnum et irae* Ioannes Apocalyps. 6. Non ergo accommodantur recte verba Malachiae diei passionis Christi, nec invenietur antiquus expositor, vel sanctus, qui ita intellexerit. Et specialiter notavit Chrysostomus homilia 58. in Matth. ponderans ultima verba Malachiae: *Ne forte veniens percutiam terram anathemate;* quae non primo adventui Christi, sed secundo recte accommodantur.

5. Secundo hinc fit, ibi etiam Malachiam proprie et ad litteram loqui de Elia, et praedicere, illum esse futurum secundi adventus Christi praecursorem. Quod magis confirmant Septuaginta interpretes: *Ecce ego mittam Eliam Thesbitem*, ut habetur in versione Hieronymi, et in Latina nuper correcta, et legunt Cyrill. et Theod. in Michaeam, et Tertul. lib. *de Anima* cap. 35, Aug. Euth. Aretas supra; et Chrysost. homil. 38. et 58. in Matth. Qui notat, additam nomini Eliae fuisse circumstantiam patriae, ut tolleretur ambiguitas, et notaretur, sermonem esse de propria persona Eliae.

6. Tertio idem comprobatur ex verbis Ecclesiastici 48, ubi a principio capitis de Elia propheta loquitur Sapiens, eiusque insignem sanctitatem, magna prodigia, et signa mirabilia, singularemque translationem describit, et postea subiungit: *Qui scriptus es in iudiciis temporum, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Iacob.* Ubi, quaeso, scriptus est in hunc modum Elias, nisi apud Malachiam? ergo de eodem Elia Malachias loquitur, de quo Sapiens, ac subinde de propria persona Eliae. Ad quae verba respondet rex Angliae, cum constet Ecclesiasticum alludere ad verba Malachiae, Christum interpretando Malachiam, etiam Iesum Sirach exposuisse. *Neque dedecori est*, ait, *huic mortali Iesu explicari ab immortali veroque Iesu, licet ad pudorem et confusionem haereseos Iesuitarum.* Similiaque convicia libere proferunt protestantes, quando nec probabilia, nec verisimilia facere possunt, quae dicunt. Quis enim legens caput illud Ecclesiastici sibi persuadeat, non loqui a principio de vero Elia? Sumpserat enim ille Iesus onus laudandi viros gloriosos parentes suos, ut dixerat cap. 44, et incipiens ab Enoch, per Noe, Abraham, Isaac, Iacob, et ceteros prophetas, pervenit ad Salomonem in fine capit. 37, et postea incipit in 48: *Et surrexit Elias propheta quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat, qui induxit in illos famem, ... et deiecit de caelo ignem ter*, et alia, quae historice aperte refert usque ad illud: *Elias quidem in turbine tectus est, et in Eliseo completus est spiritus eius.* Et postea de Eliseo sermonem prosequitur. In medio autem illius enarrationis de Elia interponit illa verba: *Qui scriptus es in iudiciis*, etc. Qui ergo verisimile est, relativum *qui* non referre personam propriam illius Eliae, de quo in antecedentibus et sequentibus sermo texebatur? aut quis talem interpretationem Christo imponat? Praesertim cum eodem locutionis genere illi dicatur: *Qui sustulisti mortuum ab inferis; Qui deiecisti reges; Qui audis in Sina iudicium; Qui ungis reges; Qui receptus es in turbine ignis*, et statim *Qui scriptus es.*

7. Suspicor sane, sub verbo *explicandi* intellexisse regem verbum *emendandi*, vel *corrigendi*, et ideo dixisse, non fuisse dedecori Iesu mortali *exponi*, id est *corrigi*, et *emendari* a Iesu immortali, sentiens Iesum mortalem non recte intellexisse verba Malachiae, et ideo aliter, quam ipse senserit, explicatum esse a Iesu immortali. Cum enim rex sentiat, illum librum non esse canonicum, facile in illo admittet aliquid, quod emendari potuerit. Sed licet hoc non esset dedecori homini mortali se loquenti, fuisset tamen dedecori Spiritui sancto, qui per illum loquebatur: ut vera fides docet, illum librum ut canonicum nobis proponens. Talis ergo interpretatio regia non potest Iesuitis esse pudori; rex videat, an ipsi sit honori. Neque per illam aliqua haeresis confutatur, quae per Dei gratiam hactenus in Iesuitis cum veritate notari potuerit, sed potius interpretatio illa haeresim involvere convincitur, quia vel male sentit de libro Ecclesiastici, vel certe non interpretationem, sed corruptionem verborum eius Christo attribuit.

8. Quarto Malachiam de persona Eliae fuisse locutum probamus ex ipsis Christi verbis Matth. 17, ubi interrogantibus discipulis, quid esset, quod Scribae dicebant, oportere Eliam venire primum, id est ante adventum Messiae, respondit Christus dicendo primum: *Elias quidem venturus est, et restituet omnia.* Deinde vero addit secundum, scilicet: *Dico autem vobis, quia Elias iam venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eum quaecumque voluerunt, sic et filius hominis passurus est ab eis.* Ex quo contextu in primis colligo, Christum de duplici Elia esse locutum, nam de uno ait, *esse venturum*, de alio vero dicit *iam venisse*; de primo item dicit, quod *restituet omnia*, de altero vero non hoc dicit, sed potius esse male tractatum, et quasi contemptum a Iudaeis, quia illi non crediderunt, sed *fecerunt in eum quaecumque voluerunt.* Denique tacite indicat duplicem suum adventum: unum in quo passurus fuit a Iudaeis, ante quem venit spiritualis Elias, de quo proximo loco sermonem fecerat; alium, in quo non ad patiendum, sed ad complendum omnia veniet, ante quem venturus est proprius Elias, de quo propterea praedixit, quod *restituet omnia.* Iuxta quem sensum summa seu paraphrasis responsionis Christi est: Verum quidem est, Eliam verum, et proprium esse venturum, non tamen modo, sed eo tempore, quo restituenda sunt, et complenda omnia. Dico autem vobis, esse alium spiritualem Eliam, qui iam venit tanquam praecursor istius mei adventus, in quo veni ad patiendum pro hominibus, a quibus ipse etiam male et infideliter tractatus est.

9. Hunc autem esse verum et litteralem sensum verborum Christi, ostendo primo, quia est simplicissimus et valde consentaneus verborum contextui et proprietati, quae servanda est, nisi ubi clara fuerit metaphora, et ita hic sit. Nam in priori sententia, et nomen Eliae, et futurum verbum *veniet* proprie intelligitur, idemque de verbo *restituendi omnia* statim explicabimus. In altera vero parte nomen Eliae spiritualiter exponitur, quia Christus ipse tam aperte illud declaravit, ut discipuli sensum intellexerint, alia vero verba omnia in sua proprietate retinentur. Accedit, quod in prioribus verbis aperte Christus annuit sententiae scribarum, quae in illo populo erat vulgaris et receptissima, et tanquam veram illam approbat, nimirum Eliam prophetam esse venturum. Neque unquam significavit, deceptos fuisse, qui de vero propheta Elia prophetiam illam intelligebant. Postea vero quasi addens mysterium novum non destruens prophetiae litteram et veritatem, sed illam elevans ad spiritualem sensum, addit: *Dico autem vobis, iam venit, et non cognoverunt eum.* Cum ergo hic sit planus sensus, sine causa laborat rex Angliae, ut illum evertat, dicendo, Christum in priori parte usum esse verbo futuro *veniet*, non affirmando, sed referendo quod propheta dixerat, et postea addidisse praeteritum *venit*, ut explicaret prophetiam, et doceret, iam esse impletam. Sed profecto magnam vim facit illis verbis: *At ille respondens ait: Elias quidem venturus est;* nam haec non sunt verba referentis, sed affirmantis et consentientis. Nec discipuli dubitabant, an propheta id dixisset, sed an futurum esset, ipse autem respondit, ita quidem futurum esse; et nihilominus addit, alio spirituali modo Eliam iam venisse. Sicut enim Paulus 2. ad Thessalon. 2. de Antichristo dixit: *Mysterium iam operatur iniquitatis*, et de eodem subdit: *et tunc revelabitur;* ita intelligere possumus, dixisse Christum, Eliam in mysterio iam venisse, in persona vero adhuc esse venturum. Et hoc magis declaravit Marcus cap. 9, ubi prius refert, dixisse Christum: *Elias cum venerit, primo restituet omnia.* Et infra subiungit: *Sed dico vobis, quod et Elias venit;* ubi priora verba clarissime affirmando dicta sunt, et non referendo, et in posterioribus particula *et* unius Eliae ab alio, et duplicis etiam adventus distinctionem denotat.

10. Secundo confirmatur dicta expositio, quia optime concordat cum aliis Scripturae locis, in quibus de proprio Elia venturo, et de spirituali Elia, qui iam venit, sermo est. Nam ubi est sermo de Elia proprio venturo, de illo dicitur, vel quod *convertet homines ad Deum*, vel quod *placabit iram Dei*, et sic etiam illi tribuit Christus, quod *restituet omnia*, quo verbo omnia, quae aliis verbis Malachias et Ecclesiasticus dixerunt, complexus est. Nec possunt illa verba Ioanni Baptistae recte accommodari, cum sua praedicatione parum Iudaeis profecerit. Quod enim Calvinistae respondent, restituisse omnia, quia praedicavit Christum, qui omnia restituit, frivolum et valde extortum est. Tum quia verbum *restituet omnia* significat efficaciam et effectum praedicationis ipsiusmet Eliae futurum eodem tempore et per ipsum, ut aperte constat ex proprietate verborum. Tum etiam quia alias quilibet Christi praedicator diceretur restituere omnia, etiam si praedicatione sua nihil proficiat; quod ridiculum est. Tum denique quia cum Malachias dicit de Elia: *Et convertet corda patrum ad filios*, non potest exponi, id est praedicabit eum, qui convertet: imo nec recte exponemus dicendo, ita praedicabit, ut ad convertendum sufficiat; sed sensus planus est, convertet efficaciter, seu ita praedicabit, ut convertat: haec enim est via verbi, et hoc declarant verba Dei per eumdem prophetam subiuncta: *Ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.* Ita ergo dixit Christus *restituet omnia*, qui cum Iudaei priori Eliae

non crediderint, et a vero Christo discesserint ie eius primo adveotu, per alterum Elism Christo restituentur, iuxta illud Isaiae 10, et Pauli ad Rom. 9: *Si fuerit numerus Israel tanquam arena maris, reliquiae salvae fient.* Altera vero pars de spirituali Elia consonat verbis eiusdem Christi Matth. 11: *Si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est*, id est Ioannes Bsptista, et ut iotelligeretur loqui de Elia In spirituali sensu, praemisit: *Si vultis recipere, ipse est Elias*, id est ipse vobiscum exercebit Eliae ministerium, quod erit convertere homines, praesertim Iudaeos ad Christum. Quia vero siee consensu illorum perfici nen poterat, ideo dixit *si vultis*, ut Chrysostomus et Theophylactus notaruet. Et Hieronymus: *Hoc*, inquit, *quod dictum est, si vultis recipere, ipse est Elias, mysticum esse, et indigere intelligentia, sequens sermo Domini demonstrat, dicens: Qui habet aures audiendi, audiat*, id est qui valet intelligere, attendat, et altiorem sensum verborum percipiat. Nam sicut angelus de ioaene praedixerat, Lucae cap. 1, venturum esse *in spiritu et virtute Eliae*, ita in praesenti dicitur esse Elias.

11. Tertie ipse metaphora, qua nomen Eliae Ioanni attributum est, indicat, de propria persona illius prophetae, cui nomen illud prius impositum est, praedictum fuisse, mittendum fore praecursorem alicuius edventus Christi, et praedicaturum Iudaeis, ut convertentur ad Christum; nam quia in hoc munere Ioannes assimilatus est vero Eliae, ideo ipse Eliss nominatus est, tanquam venturus in spiritu et virtute Eliae. Sicut declaravit idem Lucas cap. 1. addendo, *ut convertat corda patrum in filios*, alludens ad locum Malachiee, ut ex verbis ipsis constat, et notavit praeter expositores ibi, August. treet. 4. in Ioannem, dicens, Ioannem dictum esse in spiritu Eliam, quia hoc fuit in prime adventu, quod Elias erit in secuedo. Idem Gregorius homil. 7. in evang. Ipsa ergo metaphora Eliae Ioanei attributa indicat, priorem prophetiam ad litteram esse praedictam de proprio Elia. Quod ita etiam confirmatur, nam cum angelus ait: *Veniet in spiritu et virtute Eliae*, aperte distinguit Eliam a Ioenee; ergo supponit, proprium Eliem *venturum in spiritu et virtute, ut convertat corda patrum in filios*, eto. ac subinde supponit, de illo Elia distincto a Ioanne prius fuisse similia verba praedicta. Quocirca licet daremus, verba Malachiae interdum afferri de Ioanne Baptista, quasi in eis fuerit praedictus, iotelligendum id esset In sensu spirituali, fortasse etiam a Spiritu sancto iotente; non tamen est excludendus proprius litteralis sensus, qui multis aliis modis evidenter comprobatur. Sicut quande Ioannes de Christo adducit verba illa: *Os non comminuetis ex eo*, non excluditur proprius litteralis sensus, quo significatur, in typo id ad litteram servatum esse, ut observavit August. tractat. 120. in Ioannem, et Chrysostom. homil. 84. Ita ergo licet verba Malachiae Ioaeni in spirituali sensu accommodentur, ad litteram servanda est proprietas. Nam de Ioanne ad litteram praedictum fuerat per eumdem Malachiam cap. 3: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te.* Quae verba prius retulit Christus Matth. 3. tanquam proprie de illo dicta, unde praemittit: *Hic est enim, de quo scriptum est*, etc. postea vero longe aliter inducit locum Malachiae, vel potius ad illum alludit per attributionem, vel in spirituali sensu ad Ioannem verba accommodat.

12. Ultimo, auctoritate petrum haec expositio verborum Domini comprobatur. Hieronymus enim Matt. 11. dicit, Ioannem mystice vocatum esse Eliam propter similitudinem, et addit, quod sicut Elias futurus est praecurser secundi adventus Christi iuxta Malachiam, ita Ioannes fuit praecursor primi. Quamvis enim ibi solum hanc referat, ut aliorum sententiam, ultimo tamen loco eam ponit, et tacite approbat: Matthaei vero 17. supponit ut veram traditionem Hebraeorum de vero Elia venturo praecursore secundi adventus, et postea sic exponit verba Christi: *Ipse, qui venturus est in secundo Salvatoris adventu iuxta corporis fidem, nunc per Ioannem venit in veritate et spiritu.* Et Aug. l. 83. qq. q. 58: *In secundo*, ait, *adventu in claritate Dominus venturus est, cuius adventus praecursor speratur Elias, sicut primi Ioannes fuit, et ideo dicitur a Domino: Elias iam venit, et multa ei homines fecerunt, et si vultis scire, ipse est Ioannes Baptista, qui venturus est. Quia in eodem spiritu, et in eadem virtute, et tanquam praecedentis praeconis officio, et hic iam venit, et ille venturus est.* Ubi clarissime exponit, Christum locutum esse de duplici Elia, vero et mystico. Et libro 1. quaest. evangelicor. q. 21, de vero Elia intelligit illa Domini verba: *Elias quidem venturus est;* et quod additur: *Et restituet omnia*, exponit: *Vel eos, quos Antichristi persecutio conturbaverit, vel ipse restituet moriendo, quae debet.* Idem tract. 4. in Ioaee. ut supra retuli. Et similiter Ambrosius l. 1. in Luc. circa illa verba: *Et praeibit ante illum in spiritu et virtute Eliae.* Inter alias rationes et similitudines ponit: *Quia hic prioris, ille sequentis dominici praecursor adventus.* Et lib. 2. de Virginibus in principio dicit, *Eliam, qui virgo fuit, ideo raptum esse in caelum, et dominici*, ait, *venturus est praecursor adventus.* Gregor. etiam lib. 35. *Moralium*, cap. 9, alias 6, de vero Elia intelligit: quomodo autem restituet omnia, declarat, di-

cens: *Nunc enim amisit Israelitas Ecclesia, quos convertere praedicando non valuit, sed tunc Elia praedicante, dum quotquot invenerit, colligit, velut plenius recipit, quod amisit.* Et eodem modo intellexit verba Christi idem Gregor. lib. 20. *Moral.* cap. 25, et homil. 12. in Ezechielem.

13. Praeterea Origen. tract. 3. in Matth. post interrogationem apostolorum: *Quid ergo dicunt Scribae, quod Elias oportet venire primum?* addit: *Ad hoc respondit Iesus, non reprobans quidem, quae a Scribis tradita fuerant de Elia, sed alium Eliae adventum ante se denotat factum, quem ignoraverant Scribae.* Et ita statim exponit sequentia verba Christi de duplici Elia in persona et in spiritu, quorum alter venturus est, alter iam venit. Unde optime Chrysost. homil. 38. in Matt. 11: *Significavit*, inquit, *Christus Ioannem, utrique enim unam administrationem susceperunt, et praecursores ambo constituti sunt. Quapropter non dixit, hic est profecto Elias, sed, si vultis suscipere, hic est.* Et cetera, quae eleganter prosequitur tum ibi, tum latius, et melius hom. 58, ubi exponit verba Christi, *Elias venturus est*, de Elia Thesbite, de quo etiam locutus fuerat Malachias. Et hom. 4. in 2. ad Thessalon. similiter declarat, Ioannem dictum esse Eliam propter ministerium praecursoris, in quo vero Eliae similis fuit. Et Theophyl. Matt. 17, exponens verba Christi, ait: *Dicendo, quod Elias quidem veniet, ostendit, quod nondum venit, et in secundo adventu veniens restituturus sit ad fidem Christi omnes Hebraeos, quos persuasibiles inveniet*, etc. Denique Tertull. lib. *de Anima*, cap. 35. eidem favet expositioni, ut posteriores omittam, Bedam, Anselmum, et alios, qui verba Christi ita intellexerunt.

14. Quid est ergo, quod rex Angliae ait, nihil esse in Scripturis, quod innuat, Eliam esse venturum ante iudicium? Numquid verisimile est, tot patres tanta concordia in assertione hac ex sacra Scriptura colligenda convenisse, sine magno et evidenti in eadem Scriptura fundamento? Quapropter multum excedit, dum praedictam interpretationem verborum Christi in Bellarmino reprehendens, eam impudentem vocat, et paraphrasim non ferendam, vel callide et pessime fide inductam fuisse dicit. Aut enim sanctos patres non legit, aut omnes in uno Bellarmino tecte et callide, et contra id quod alibi profitetur, reprehendit; utrumque autem intollerabile est et rege indignum. Eo vel maxime, quod nec rationem ullam, nec ponderationem verborum Christi alicuius momenti affert, quo receptum sensum verborum Christi impugnet; neque bis satisfacit, quae nos ad illum persuadendum induximus. Cum ergo, et aliae testimonia Scripturae aliter recte intelligi non possint, et verba Christi in optimo et plano sensu eum illis concordent, et communis patrum interpretatio consentiat, dubitandum non est, quin Elias futurus sit secundi adventus Christi praecursor, ac subinde unus ex duobus testibus a Ioanne in Apocalypsi praedictis.

15. De Enoch vero quasi irridendo sic ait rex: *Sed Enochum oportet in hoc negotio cum Elia coniungi, nullam aliam ad rem, ni fallor, nisi ad iugum ex altera parte tollendum.* Verumtamen dicteria haec, et irrisionis verba non Bellarminum tantum (ut rex dissimulat), sed patres omnes, imo ipsum Ioannem evangelistam pungunt. Nam si praedicta verba audienda sunt, non solum adversus Enochum, sed in universum omnem socium Eliae in praedicatione et adventu suo irrident, et excluduat. Ita enim dicere aliquis poterit, quid oportat, alium quemcumque Eliae coniungi, nisi forte ad iugum ex altera parte tollendum? Cur ergo Ioannes duos testes duosque prophetas venturus esse praedixit? Quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis rationem ab illo exiget, cur duos testes missurus sit, et non unum tantum, vel non plures? Vel cur in primo suo adventu unum tantum praecursorem miserit, in secundo vero duos? Vel cur ad praedicandum evangelium miserit duodecim apostolos, et non plures, neque pauciores, et in fine mundi contra Antichristum duobus testibus contentus futurus sit? Sunt ergo futiles huiusmodi obiectiunculae; nam Deus *omnia operatur secundum consilium voluntatis suae.*

16. Quanquam recte consideranti statim multae rationes huius divinae providentiae occurrere possunt. In primo enim adventu unus tantum praecursor missus est, quia solum ad unum Iudaeorum populum, et ad unum terrae locum mittebatur, et eo tempore, quo adhuc ille populus in fide perseverabet, et prophetarum doctrinis erat instructus, ideoque unus testis eximius, qui esset *lucerna ardens, et lucens*, visus est sufficiens. Elias autem mittendus est ad Ecclesiam per totum orbem iam diffusam, et ex gentibus ac iudaeis constantem, et eo tempore, qua vix invenient fidem super terram propter ingentem Antichristi persecutionem, et ideo socium aliquem habebit, qui eum ad ferendum iugum evangelicae praedicationis, et Christi defensionis iuvet. Ut sint duo candelabra in conspectu Domini stantis, et utrumque populum illuminantia; et duae olivae, ex quibus maior abundantia gratiae in tempore tantae necessitatis Ecclesiae communicetur. Itaque gravissime rex errat, de numero duorum testium dubitando, vel illum tanquam ratione carentem irridendo.

17. Quis autem futurus sit ille socius, non est tam exploratum et certum, sicut quod alter futurus sit

Elias. Unde in eo, quod addit rex, nullum Scripturae locum de reditu Enoch loqui, minus errat. Nam etiam Aretas Apocal. 11. suo cap. 30. dixit: *Quod Elias venturus sit, manifestum est; de Enoch vero testimonium quidem, quod ad adventum spectet, ex Scriptura non habemus*. Unde factum est, ut de hoc sacio Eliae varie senserint doctores catholici; Victorinus enim Apocalyp. 11. opinatus est, Ieremiam cum Elia esse venturum; Hilar. autem canon. 20. in Matth. reprobata illa sententia Moysem sociavit Eliae, cuius sententiam aliqui moderni expositores Matth. 17. secuti sunt. Alii vero hoc munus prophetandi eum Elia tempore Antichristi Ioanni evangelistae tribuunt cum Hypolito lib. *de Consumm. mundi*. Qui tamen non excludit Enoch, sed tertium Ioannem adiungit. Hoc vero fundamentum non habet, et ipsi Ioanni repugnat, qui duorum tantum testium mentionem facit. Neque absolute eredibile est, Moysem, Ieremiam, aut Ioannem venturum essa cum Elia, quia nullum vestigium vel indicium eius rei in Scriptura babetur, et longe verius est, illos omnes mortuos esse, et cum Christo iam regnare; et ideo verisimile non est, illos esse iterum morituros, et de caelo ab statu beatifico abstrahendos, ut ad pugnandum cum Antichristo descendant, ut latius alibi tractavimus.

18. Superest, ut omnino asseramus, Enoch esse venturum simul eum Elia, ut sit alter testis, et praedicator contra Antichristum. In hac enim affirmanda sententia gravissimi patres, et fere omnes conveniunt. Tertullian. lib. *de Anima* cap. 50, Augustin. lib. 9. *Genes. ad liter.* cap. 6, et lib. 1. *de Mirabilib. sacrae Script.* cap. 3, Ambrosius 1. Corint. 4, Damascen. lib. 4, cap. 27, Beda, Anselmus et d. Thomas in Apocalyp. ubi etiam Andr. Caesar dicit, plerosque doctorum hanc sequi sententiam, et Aretas dicit, haberi ex traditione praeconum Christi. Et argumentum magnum est, quia Enoch mortuus non est, sed translatus, ut Scriptura docet Genes. 5, unde fit, aliquando esse moriturum, *quia statutum est hominibus semel mori*, a qua regula non potest cum fundamento exeipi. Ergo verisimillimum est, ad hunc finem reservari, ut cum Elia veniat, et pro Christo moriatur.

19. Accedunt verba Ecclesiast. 44: *Enoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus poenitentiam*. Quae verba de paradiso terrestri intelliguntur a patribus, ut supra retuli. Rex autem Angliae eantendit, sufficienter sic exponi, qui positus fuit in exemplum futuris hominibus, quo ad poenitentiam agendam, et seetandum Deum incitarentur. Quam expositionem Theodoret. quaest. 45. in Genes. tradidisse videtur. Et posset tolerari, si alia non excluderetur, vel si multae aliae circumstantiae, aliquid amplius in verbia illis significatum esse, intarpratari non eogereut. Nam si solum in exemplum tranalatus esset, nan eerte in paradisum terrestrem, sed in caelestem transferendus fuisset, nee in mortali eorpore in terra servandus, sed gloria et honore statim coronandus. Deinde pauci profecto futuri erant, qui illo exemplo tam distanti tamque abscondito permovendi essent ad poenitentiam; alius ergo modus eommovendi homines ad poenitentiam ibi praedicitur. Denique in illa nola causali *translatus est, ut det gentibus* (seu generationibus, ut habent graeca), satis indicatur, ex speciali providentia reservatum esse ad excitandos homines aliquando ad virtutem et poenitentiam. Unde probabila est, non sine mysterio positum esse *gentibus*, quia Elias magis ad Iudaeorum eonversionem, Enoch vero ad revoeandos lapsos ex gentibus mittetur. Hoc ergo habet haee assertio satis probabila in Scriptura fundamentum, quod patrum auctoritate et coniectura eonfirmatum, nisi quis velit voluntarie tergiversari, at pius sapere, quam oportet, rem satis eredibilem et moraliter certam effieit.

CAPUT XV.

Antichristi sedem et loco et gradu longissime distare a sede Pontificis.

Summarium

1. Romam esse sedem Antichristi suadere conatur rex Iacobus. — 2. Loquitur de ipsa Roma non de throno pontificio. — 3. Licet Roma futura esset sedes Antichristi, non inde tamen recte concludebatur in sede Petri sessurum. — 4. Probationes regis Angliae. — 5. An Paulus templi nomine Ecclesiam intellexerit. — 6. Per templum intelligi potest congregatio fidelium. Intelligi etiam possunt ecclesiae excludendo templum hierosolymitanum; tandem quilibet locus divino cultui dicatus. — 7. Augustinus ipsum Antichristum putat dictum templum Dei. — 8. Datur regi Angliae optio eligendi quamlibet ex dictis expositionibus. — 9. Ex ipsius regis non magis concluditur, Antichristum in templo romano sessurum, quam in aliis. — Respondetur instantiae. — 10. Sinus Ecclesiae est amplissimus, nec solum includit Romam. — Pontifex non se venditat Deum, sed Christi Vicarium exhibet. — 11. Altera regis probatio ex Apocalypsi. — 12. Mulier confundi non debet cum bestia. — 13. Si mulier illa est Roma, ethnica quidem est, non christiana. — Bestia, cui inequitat, significat non Antichristum, sed seriem tyrannorum gentilium. — 14. Confirmatur expendendo verba Apocalypsis, cap. 17. — 15. Ex hoc loco colligi nequit, Antichristum fixurum Romae suam sedem; colligitur imo, Romam ab ipso evertendam. — 16. Idem probatur dilemmate. — 17. Conclusio.

1. De tempora adventus Antichristi, et eonsequenter de testibus ad praedicandum eontra ipsum venturis, satis, ut opinor, disputatum est; sequitur di-

cendum de Antichristi sede, quod est secundum membrum disputationis regis Angliae, seu alter locus, unde ostendere nititur, Antichristum iam in sede ac throno suo sedere. Videturque in hunc modum argumentari. Roma futura est sedes Antichristi; ergo magnum signum est, eum, qui nunc Romae sedet, esse Antichristum. Verumtamen nec rex ite expresse colligit, neque illatio ullius momenti esset. Duobus enim modis potest antecedens illius argumentationis intelligi: uno modo de sede ipsa romani Pontificis, quatenus est pontificius thronus, in quo dicatur sessurus Antichristus; alio modo solum de loco romanae urbis, ita ut in illa collocaturus sit Antichristus thronum et regalem curiam imperii sui. Non potest autem antecedens illud in priori sensu intelligi, quia esset inutilis argumentatio et petitio principii; nam ille est conclusio, quam rex suadere conatur, nimirum Antichristum sessurum esse, imo et iam sedere in pontificia seu romana sede: si ergo in illo sensu antecedens illud intelligeretur, pro fundamento et principio argumentationis, probanda conclusio assumeretur, essetque ridicula argumentatio.

2. Oportet ergo, ut rex loquatur de loco ipso romanae civitatis, et pro fundamento suae rationis sumat, Antichristum collocaturum sedem imperii sui in illa civitate, ut inde colligat, romanum Pontificem esse Antichristum, quia in eadem civitate sedem pontificatus sui habet. Et sic collectio quidem per se spectata frivola est, quia in eadem civitate possunt varii principes, imperio moribus et titulo ac modo regnandi valde dissimiles, sedes imperii sui saltem diversis temporibus collocare. Neque propterea inde inferri potest, unum imperium esse aliud. Alias eodem modo inferri posset, Constantinum fuisse Turcam, quia in eadem civitate constantinopolitana sui imperii sedem collocavit, in qua postea Turca sedet. Imo et inferri posset, Petrum, et successores eius etiam ante Bonifacium fuisse Antichristum, quia sedem suam in eadem romana civitate habuerunt.

3. Quamvis autem haec conditio habendi sedem imperii in eadem civitate non fit satis ad ostendendum esse eumdem, qui sedet, neque habere proprie eamdem sedem, id est eodem regnandi titulo, eademve potestate ac dominatione; nihilominus est conditio necessaria; et ideo rex cum suis protestantibus maxime conatur ostendere, conditionem hanc figendi sedem Romae, vero Antichristo convenire, ut ex illa, adiunctis aliis, inferant, eum, qui nunc sedet in illa civitate, esse Antichristum. Cum autem ex hactenus dictis constet, conditiones alias de tempore Antichristi praedictas, in eum, qui nunc sedet, non convenire, et in sequentibus ostendendum sit, alias etiam qualitates et proprietates de persona Antichristi revelatas in Pontifice non reperiri, etiamsi daremus, Romam futuram esse locum sedis Antichristi; nihil referret ad concludendum, Antichristum aut venisse, aut esse Pontificem. Nihilominus tamen, quia etiam illud principium, scilicet, Antichristum Romae sessurum, falsum est, ut evidentius constet, quam sit vana fictio et impostura de antichristiana sede Romae collocata, vel collocanda, expendemus in hoc capite regis probationes, ostendemusque, assertionem eius falsam esse, suisque principiis et expositionibus Apocalypsis repugnantem; postea vero de futura sede Antichristi pauca subiiciemus.

4. Romanam ergo civitatem futuram esse locum sedis antichristianae, probat rex primo ex Paulo 2. ad Thess. 2. dicente de Antichristo: *Ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Id est*, ait rex, *in sinu atque adeo in penetralibus Ecclesiae.* Et addit: *Iam ubi sit apostolica illa sedes, cuilibet relinquo divinandum; sed et quis in ea sedens pro Deo sese gerat, peccata condonans, fidei articulos definiens, omnium hominum censor et iudex, ipse a nemine iudicandus.* In quibus verbis hoc argumentum virtute continetur. Antichristus sedebit in Ecclesia, quae est templum Dei; ergo sedes eius erit in sinu et penetralibus Ecclesiae, id est in praecipuo et, ut sic dicam, in intimiori loco eius; ergo erit Romae; ergo apostolica Sedes, quae ibi est, est sedes Antichristi. Probat virtute hanc ultimam illationem, *quoniam qui illic sedet, ostendit se tanquam sit Deus.* Hactenus rex.

5. In hoc ergo argumento in primis non haeremus in antecedente prout a nobis propositum est, et virtute continet expositionem, quod Paulus per templum Dei Ecclesiam intellexerit. Nam hic sensus errorem non continet, sed potius probabilis est; Hieronymus enim epist. 151. ad Algas. q. 11, sensum illum ceteris praefert, illumque sequitur Hugo Eter. lib. *de Regres. anim.* cap. 23; et Oecumen. ibi, ita hunc sensum probat, ut alios excludat, dicens: *Non dicit templum, quod erat Hierosolymis, sed Ecclesiam Dei.* Alii vero Graeci interdum insinuant, Paulum non loqui solum de templo hierosolymitano, sed etiam de ecclesiis Christi, indicantes, prius non excludere. In quam sententiam citatur Chrysost. 2. Thessal. 2. dicens: *Iubebit, se in templo Dei collocari, non hierosolymitano solum, sed etiam in ecclesiis.* ita enim vertit Musculus in veneta impressione anni 1549, in novis autem editionibus parisiensibus anni 1581, et 1588, interprete Germano Herveto, non legitur particula *solum*, nec *ecclesiis* in plurali, sed in singulari, hoc modo: *Iubebit ipsum pro Deo adorare, et sedebit in templo Dei, non quod est Hierosolymis, sed in templo Ecclesiae.* Theophylactus autem aliter videtur legisse, vel ex-

posuisse Chrysostomum dicens: *Non in templo specialiter, quod est Hierosolymis, sed in ecclesiis simpliciter, et omni divino templo.* Apud Theodoretum etiam non invenio axclusivam secundum varsionem eiusdem Germani Herveti, in coloniensi editione anni 1573, sed verba eius sunt: *Templum Dei appellavit ecclesias, in quibus primam sedem arripiet.* In quibus verbis potius videtur tacite excludere templum hierosolymitanum, licet absoluta dicendo *ecclesias*, omnes includat, et consequenter etiam illas, quae Hierosolymis fuerint.

6. Quocirca atiam Ecclesiam per templum Dei intelligendo, duae, vel tres sunt illius vocis expositiones. Una, ut per Ecclesiam non materialis locus adorationis Dei, sed formalis, ut ita dicam, Ecclesia, id est ipsa congregatio fidelium intelligatur. Et banc indicat Hieronymus supra dicens: *Vel in Ecclesia, ut verius arbitramur, sedebit, ostendens se, tanquam ipse sit Christus, et Filius Dei.* Et idem significat Matth. 24. exponens illud: *In loco sancto, id est in Ecclesia.* Et certe verba Chrysostomi, quae retuli iuxta Hervetum, ab hoc sensu aliena non sunt. Et eumdem sensum ut probabilem ponit Andr. in Apocal. c. suo 62. Alia expositio est, ut templum Dei sumatur pro materiali loco sacrificii at adorationis, quod *Ecclesiam* vocamus. Et haec expositio potest subdistingui. Unde secunda expositio erit, ut templum Dei generaliter sumatur pro ecclesiis Christi, et specialiter pro illis solis, ita ut templum hierosolymitanum excludatur. Et hanc posuit expresse Oecumenius, et ab illa non discrepat Theodoretus, licat exclusivam expresse non posuerit. Tertia erit, par templum Dei intelligi omne divinum templum, sive sit in Ecclesia Christi, sive in Synagoga. Et hanc tradit Theophylactus, et sequitur Caietanus dicens, *non determinatum templum, sed quodlibet Deo dicatum significari.* Ita ut templum Dei positum sit ad excludendum tantum idolorum templa, ut voluit etiam Augustinus in lib. 20. *de Civit.* cap. 19.

7. Addit vero ibi Augustinus quartam expositionem magis metaphoricam. Nam per templum Dei intelligit ipsummet Antichristum, et ponderat, Graecen non habere, *ut sedeat in templo Dei*, sed *in templum Dei*, id est, ut se gerat tanquam Dei templum. Quod potest intelligi vel de ipsa persona Antichristi, et sic intelligendum erit, non illo communi modo, quo iusti dicuntur templum Dei, sed alio singulari modo; quo ipse haberi volet ut verus Deus. Sicut dicitur in Christo habitare plenitudo divinitatis corporaliter; et ita humanitas Christi, seu Christus ut homo potest dici singulari modo templum Dei. Unda cum Paulus ait 2. Thess. 2: *Ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus*, iuxta hanc expositionem non ponit illa duo tanquam diversa, sed posterior pars est prioris explicatio; exhibebit anim se Antiebristus in templum Dei, se ipsum verum Deum praedicando, et ut sie adorandum ostentans. Vel per Antichristum intelligi potest non sola persona Antichristi, sed simul eum corpore mystico ex pravis hominibus, qui illum sequentur, congregato; et sic dicitur Antichristus sedere in templo Dai, quia suam congregationem ostentabit tanquam veram Dei Ecclesiam, in qua ipse sedebit tanquam Deus. Et hunc posteriorem sensum magis sequitur Augustinus.

8. Si ergo regi Angliae placet, ut templum Dei in illo loco Pauli Ecclesiam significet, non contendimus; eligat autem ipse ex dictis expositionibus quam magis probet; nunc animi nihil nostra refert, inter eas diiudicare, sed ad rem soluni spectat, breviter ostendere, nullam earum protestantium assertioni, seu vanae potius cogitationi posse deservire. Nam si Ecclesia per templum Dei significata est fidelium congregatio, licet Antichristus in hac Ecclesia sessurus sit, ostendens se tanquam sit Deus, non sequitur in romana civitate collocaturum sedem suam. Nam fidelium congregatio ast per totum orbem diffusa, et de se abstrahit a materiali loco; unde sedere hoc modo in Ecclesia tanquam Deum, nihil aliud ast, quam in ipsa Christi Ecclasia, et ab his, qui fuerint membra aius, pro Deo haberi, ac reputari. Quod verum asse poterit, sive Romae, sive Constantinopoli, siva Hierosolymis contingat, imo sive in Europa, siva in Asia eveniat. Oportet autem advertara, congregationem illam, in qua Antichristus adorabitur ut Deus, vocari templum, vel Ecclesiam Dei, quia antequam per Antichristum perverteretur, erat templum et Ecclesia Dai: ipsum autem pro Deo suscipiendo, quoad eam partam facta erit Synagoga Satanae seu antichristiana. Iuxta hunc ergo sensum nihil colligitur de romana civitate, quod sit futura sedes Antichristi. Imo aliunde evertitur blasphemia dicentium, Pontificem ibi sedentem esse Antichristum; nam, ut ait Hieronymus, *Antichristus sedebit in Ecclesia, ostendens se esse Christum, et Filium Dei;* Pontifex autem non ita sedet, sed ut minister Dei, et Christi Vicarius, et servus servorum Dei. Et haec ratio fere eodem modo da quarta expositione procedit, ut facile consideranti patebit, nam expositio Augustini ad hoc etiam revolvitur, ut per Ecclesiam hominum congregatio, non materialis locus designetur, eademque nomine *templi Dei* significetur.

9. Si vero placeat, per Ecclesiam intelligere solas christianorum ecclesias, cum Paulus indefinite de templo, seu Ecclesia Dei loquatur, non magis potest inferri, sessurum Antichristum in aliquo tem-

plo romono, quam iu constantinopolitano, vel hierosolymitano, out alio simili. Nec refert quod rex addit, sessurum Antichristum *in sinu et penetralibus Ecclesiae*, tum quia haec verbo non sunt Pauli, sod ipso illa odiunxit do suo eapite, ideoque pari facilitato contemnuntur; tum etiam, quio satis erot Anglio in sinu et penetralibus Ecclesiae, et tamen Deo permittente, facta est sedes Antichristi: et Lutherus ac Calvinus in medio quidem Ecclesioe, ac subindo in sinu et penctrolibus eius virus suum effuderunt, licet Romam evertere non potuerint. Dicet forte rex, licet templum Dei indefinite positum fuerit, per ontooomosiom sumptum esse pro Roma, vel romsno templo tanquom omnium proecipuo. Possetque iuvari verbis Theodoreti io 2. Thess. 2. dicentis: *Templum Dei appellavit ecclesias, in quibus primam sedem arripiet:* nos enim dicimus, primam sedem esse romanom; illam ergo orripiet Antichristus. Sed illud etiam voluntario dicitur et sino probatione. Et proeterea facilo rospondebimus, oessurum Artichristum non in templo, quod re vora praecipuum est, sed quod ipso volet, ot proedicabit esse proecipuum; credibilius outem est, illud esse futurum in Iudaeo potius, quam in Italia. Nam eum Antichristus se pro voro Christo et Messio venditaturus sit, caput Ecclesioe suae dicet esse Hierusalem, non Romam, ut mox videbimus. Thoodoretus nutem per *primam sedem* re vero non intollexit romanom, neque aliquam ex primoriis ecclesiis, sed in unaquaque Ecclesia, vel templo primarium locum oc sedem soli Deo debitam: vel locutus est de prima sede, non quae nunc sit, vel suo tempore erit, sed quom ipse Antichristus eriget. Atque hic discursus oeque procedit iuxta tertiam expositionem, quae sub nomine templi tom iudaicum templum, quam ecclesias christianorum complectitur; nam sic mogis ompla est, et indefinito Paulioo propositio, ideoque minus potest ex co inferri determinootus locus romonae civitatis.

10. Ex quibus etiam concluditur. frustra regem diviuondum proponere, ubi sit opostolica Sedes; nam licet omnibus pateat, illam esse Romoe, non sequitur, Antichristum ibidem collocoturum sedem suom, etiam si sessurus sit in sinu Ecclesiae. Quia sinus Ecclesiae omplissimus est, et boni oe moli in illo existunt, et unus quidem legitime sedet, olius per ambitionem et tyrannidem coput Ecclosiae fingitur. Praeterquam quod (ut supra dieere coeperom) licet Antichristus Romo expelleret Pontificem, ct suam ipse sedem ibi collocaret, non sederet in eadom sede; neque inde posset concludi, eum, qui nunc legitime sedet, ita sedere, sicut Antichristus sedebit. Nam qui nunc sedet, non se Christum aut Messiam esse praedicat, sicut praedicabit Antichristus. Quapropter vonum est, quod rex subiungit, Pontificem pro Deo so gerere, *peccata condonando*, etc. Nam aliud est, vicem Doi gerere, et ut ministrum eius, modoque ab ipso instituto supernoturales effectus operori, ot divinam iurisdictionem exercero; aliud vero est, se pro Deo gerere, se ipsum tanquam Deum credendum, adorandumquo proponere. Illud enim legitime focit Pontifex, hoc outem posterius erit proprium Antichristi, ut Scripturae docent, et potres interpretantur, et in capitibus sequentibus fusius declarobimus.

11. Altoram probotiouem, quod Romo futura sit sedes Antichristi, rex ossumit ex Apocalypsi, supponitque ex eapite 13, bestiam, quam Ioannes vidit ascendentem, habentemquo eapito septem, at cornuo decem, esse Antichristum. Deindo vero argumentum sumit ex cop. 17, ubi Ioannes narrat, se vidisse muliorem merotricom sedentem super eamdem bestiam (ut rex interpretatur); de qua muliere sic Ioannes in fino capitis concludit: *Et mulier, quam vidisti, est civitas magna, quae habet regnum super reges terrae.* Et do oadem prius dixerat, *eius nomen esse Babylon magna*, et eodem modo illam appellat cap. 18. Ergo *locus hic*, oit rex, *perspicue, et sine ulla contradictione declarat, Romam esse, aut fore sedem Antichristi.* Probot illatiooem: *Primum quia nullus iam papista inficiatur, Babylonis nomine ibi planissime Romam intelligi. Deinde hanc mulierem*, ait, *esse illum Antichristum, liquet ex tempore, quo vim suam et operationem exercet, quod erit quadraginta duorum mensium prout* 13. *cap. habetur.*

12. Prius vero, quam buic orgumento respondeam, in bis et aliis regis verbis advorto, illum confundere mulierem cum bestia, et e convorso; nam mulierem dicit esse Romam, et Babylonem, eamdemquo rursus dicit esse Antichristum, et paulo inferius constare dicit, bestiom septem capitum esse Antichristum. Et tamen pag. 108. dicit bestiam illam esse civitatem regiam. Et similiter pag. 99. mulierem cum bestia confundit, ot nunc civitotem, nunc imperium eius, nune Antichristum significare dicit. Quoo confusio et communi expositioni repugnot, et intelligentioe lumeo obfuscat; nam si mulier et Babylon est Roma, quomodo est Antichristus? aut quomodo insidot bestiao, quae dicitur esse Antichristus? Deinde in cop. 13. non dicitur potestas data mulieri per menses 42, sed bestiae; ergo inde non probatur, mulierem esse Antichristum, sed bestiam. Non debent ergo confundi; aliud enim mulier, aliud bestia repraesentat, neque potest bestio se ipsam portare. Neque vero boc dicimus, ut obiectionem vitemus, sed ut verum sensum declaremus, viamque paremus ad cavendas calumnias, quae in illa confusione et

aequivocatione delitescunt, ut infra cap. XX. videbimus. Obiectio autem in hunc modum formari potest. Mulier fornicaria, quae magna Babylonia nuncupatur, est Roma, et illa dicitur insidere bestiae, id est Antichristo tanquam principi, et fundamento suo; ergo Roma futura est Antichristi sedes. Probatur consequentia, quia licet potius Princeps videatur sedere in civitate, ubi babet solium, quam civitas in ipso, tamen etiam civitas ipsa dicitur sedere super principis humeros, quatenus eius potentia et virtute regitur, et conservatur. Sic ergo Roma visa est sedere super bestiam Antichristum; erit ergo sedes eius.

13. De hac obiectione multa dici possent, nisi essent in superioribus dicta. Possemus ergo facile obiectionem vitare dicendo, fornicariam illam in cap. 17. Apocalypsis a Ioanne visam, non Romam, sed mundum significare, et bestiam, cui insidere visa est, non Antichristum, sed diabolum esse. Verumtamen ad respondendum regi necessarium non est, probabiles, nedum magis receptas interpretationes negare. Concedimus ergo mulierem illam Romam significare, non tamen christianam, sed ethnicam, ut cap. VI. declaravi. Cum vero subsumitur, bestiam, cui mulier insidebat, esse Antichristum, respondemus, vel negandum id esse, vel certe distinguendum, et sano modo intelligendum. Nam illa bestia dicitur habere septem capita, quae ibi exponuntur esse septem reges, quorum nullus est Antichristus, sed alius, qui octavus esse dicitur, licet de septem sit, et vocatur specialiter *bestia, quae erat, et non est*, ut supra tractatum est. Igitur bestia habens septem capita et cornua decem, non est adaequate (ut sic dicam) Antichristus, sed est successio tyrannorum persequentium christianos in romano imperio, post quos ortus est Antichristus tanquam *cornu parvum de medio eorum*, ut dicitur Dan. 7. Hinc ergo non recte infertur, Romam aliquando insidere super illum Antichristum verum et proprium, sed super imperatores romanos ethnicos, Ecclesiae persecutores, et Antichristos typice, et per figuram, seu participationem. Horum ergo imperatorum, seu Antichristorum fuit quidem Roma sedes, quando tenebat imperium super omnes reges terrae, et erat ebria de sanguine martyrum, id est quando erat Roma ethnica, non christiana.

14. Unde si attente consideretur cap. 17. Apocalypsis, nunquam in illo significatur, mulierem illam fornicariam visam esse sedentem super illam bestiam, quatenus proprium Antichristum, sed solum quatenus tyrannos praecursores eius et romanos imperatores ethnicos repraesentabat. Et ideo fortasse quando Ioannes dicit, vidisse mulierem sedentem super bestiam, solum addit *habentem capita septem et cornua decem*; quia Antichristus nec est unum ex illis septem capitibus, nec de decem cornibus. Nam ipse Ioannes postquam dixerat, de septem regibus quinque praecessisse, et unum esse, et alterum nondum venisse, sed fuisse venturum, et brevi tempore duraturum, subiungit: *Et bestia, quae erat, et non est; et ipsa octava est; et de septem est, et in interitum vadit*. Et postea declarat, *decem cornua esse decem reges, qui potestatem accipient post bestiam*, cui *suam virtutem et potestatem dabunt*. Deinceps vero de his subiungit, quod *odient fornicariam, et desolatam facient illam et nudam, et carnes eius manducabunt, et igne concremabunt*, utique in hoc bestiae servientes, eum qua *habent unum consilium*, eique *suam virtutem tradent*, ut prius dixerat.

15. Unde ulterius colligo, tantum abesse, ut dicat Ioannes, fornicariam sedisse super illam bestiam, quatenus verum et proprium Antichristum adumbrabat, ut potius significet, per ipsum vel per reges ministros eius esse destruendam. Ergo ex illa visione non solum non liquet, nec colligi potest, Antichristum fixurum sui imperii sedem Romae, sed potius contrarium non obscure probatur, cum per ipsum Antichristum destruenda sit. Quod in cap. 18. multum confirmatur, maxime contra regem Angliae, qui verba illius capitis: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna*, de romana civitate intelligit, et ita ex illius sententia ibi describitur desolatio et abolitio perpetua romanae urbis, unde necessaria fere consecutione infertur, illam Romae destructionem per Antichristum et reges illi subiectos faciendam esse, primo ex verbis antecedentis capitis, quae proxime retulimus. Secundo ex sequenti cap. 19, quia illud excidium Babyloniae, quod cap. 18. describitur, non est totius orbis consummatio et combustio, sed euiusdam particularis civitatis, iuxta illam interpretationem; erit ergo ante mundi finem. Et tamen ex cap. 19. colligitur, illud babylonicum excidium prope finem mundi esse futurum; nam statim post illud ostenditur Christus descendens super equum album, et cum gladio ex utraque parte acuto procedente ex ore eius, caelestibus exercitibus comitantibus, ad perdendam bestiam cum regibus et exercitibus suis, qui occisi sunt in gladio *sedentis super equum*; ergo illam babylonicam destructionem per Antichristum et exercitum eius futuram esse satis consequenter intelligitur. Ergo inde evidenter concluditur, non esse futuram Romam sedem Antichristi.

16. Tertio idem ita concluditur, nam si Roma est illo modo in fine mundi destruenda, vel id fiet per Antichristum, vel per alium; si per Antichristum, certe sedes eius non erit, quia haec duo inter se repugnant. Neque fugi potest, quod prius in illa fixu-

rus sit sedem, si postea illam sit destructurus; tum quia neque hoc habet fundamentum, neque verisimilitudinem, tum quia monarchia Antichristi non tanto tempore durabit, ut ad illa vicissitudinem rerum possit sufficere, tum praeterea, quia (ut ex cap. 17. colligitur) ex odio fornicariae destruet illam per se, vel per reges amicos suos; ergo a principio gerent hostile bellum contra illam: ergo cogitari non potest, quod prius sit Roma futura sedes Antichristi, et postea per illum destruenda. Neque etiam dici potest destruenda per alium, postquam Antichristus in illa sedem suam fixerit, tum quia repugnat cum verbis citatis ex cap. 17, ubi dicitur destruenda per reges amicos bestiae, id est, Antichristi, et executorum consiliorum eius; tum etiam quia ex aliis locis Apocalypseos, et ex Daniele et Paulo constat, Antichristum a nullo puro homine esse superandum, sed ab ipso Christo esse interficiendum. Ergo si Antichristus semel sedem suam Romae collocaret, non esset Roma ab ullo hoste Antichristi destruenda, neque ab ipso Christo ante generalem mundi conflagrationem, quia Christus cum venerit ad Antichristum interficiendum, nullam destruet civitatem, neque hoc de illo legitur, sed solum quod Antichristum et pseudoprophetam eius vivos in infernum mittet, et ceteros illorum socios in gladio suo occidet, Apocalyp. 17.

17. Assertio ergo, quod Roma futura sit Antichristi sedes, et a rege non probatur, et dictis ac expositionibus eius contraria est, et plane falsa. Denique est optima coniectura, quia Antichristus destructurus est romanum imperium, et magno odio illud prosecuturus, ut etiam ex 17. cap. Apocalypsis colligitur, et ex 2. Thess. 2, et ex omnibus patribus: ergo non est verisimile, collocaturum esse Romae sedem suam, quia etiam romanum nomen cum imperio suo cupiet extinguere.

CAPUT XVI.

Ubi futura sit Antichristi sedes.

Summarium

1. Certius est, sedem Antichristi non futuram esse Romae, quam alibi. — 2. Communiter creditur, sedem Antichristi Hierosolymis futuram. — 3. Favet huic opinioni testimonium divi Pauli 2. Thess. 2. Probabilius tamen est, Apostolum loqui de templo hierosolymitano quam de Ecclesia. — 4. Confirmatur ex Matthaeo. — 5. Ad sententiam communem confirmandam accedit aliud testimonium ex Apocalypsi. — Enoch et Elias Hierosolymis sunt occidendi. — 6. Rex Iacobus contendit, nomine civitatis magnae Romam significari. — Triplici ratione confirmat. — 7. Contendit quoque, dici posse Christum Romae occisum. — 8. Responsio ad primam regis probationem. — Quomodo sit intelligenda in testimonio Ioannis vox *spiritualiter*. — Sodomae et Aegypto applicatur. — 9. Secundae regis probationi occurritur. — 10. Item tertiae probationi. — 11. Sanguis eorum martyrum, qui ex romana auctoritate vel approbatione occisi sunt, Romae dicitur inveniri. — 12. Christus, licet sit romana auctoritate occisus, tamen violenter ex Ioannis verbis dicitur Romae occisus. — Sanguis martyrum, qui Romae occisi non sunt, Romae est. — 13. Exponitur Hieronymus. — In Apocalypsi civitas sancta diversa est a civitate magna. — Suam mentem Hieronymus alibi clarius expressit.

1. Longe quidem certius est, Romam non esse futuram sedem Antichristi, quam sit certum, quis locus vel civitas futura sit, in qua thronum suum sit collocaturus. Neque id mirum esse debet, quia in omnibus rebus obscuris, quae a cognitione humana longe distant, facilius quid non sit, quam quid sit agnoscitur. At nobis etiam non est tam necessarium cognoscere, ubi sit Antichristus sessurus, quam scire, non esse Romae imperaturum, quia hoc posterius ad haereticos confundendos multum conducit; illud vero prius, licet sit ignotum vel incertum, non multum refert. Nihilominus tamen ut ex hac affirmatione negationem demonstratam in superiori capita in hoc ampliori auctoritate confirmemus, quid in hoc puncto verisimilius videatur, paucis proponemus.

2. Catholici ergo doctores verisimillimum censent, Hierusalem futuram esse regalem sedem Antichristi, templumque hierosolymitanum utcumque per Antichristum instauratum futurum esse quasi fundamentum et caput falsae religionis, quam Antichristus in mundum inducere conabitur. Quae opinio sine ulla dubitatione ex antiqua traditione descendit. Nam Irenaeus lib. 5, cap. 25, aperte dicit, Antichristum regnaturum in Hierusalem; Lactant. lib. 7, cap. 15, et 17, dicit, regnaturum esse in Oriente, in eaque Asiae parte, quae Syria vocatur, id est in Iudaea; Hyppol. in orat. *de consummat. mundi* dicit Hierosolymis sessurum. Idem docet Augustinus, vel potius Rabanus tract. de Antichristo; idem Gregor. Turonen. lib. 1. *Histor. Francor.* in principio: *Antichristus*, ait, *primum circumcisionem inducet, se asserens Christum, deinde in templo hierosolymitano statuam suam collocabit*, etc. Idem Cyrill. catech. 15, Damas. lib. 4, cap. 27, Sulpit. Sever. dialog. 2. de s. Martino, et omnes exponentes Scripturas statim tractandas. Tantus autem patrum consensus non potuit certe in sola humana suspicione aut opinione fundari, cum sit de re futura contingente, et ex divina providentia ac permissione maxime pendente; ergo credendum est, manasse ex communi intelligentia Scripturarum; sunt enim in Scriptura multa testimonia, quae hoc signi-

ficani; tamen quia prophetica et obscura sunt, ex traditione aliqua verum illorum sensum patres collegisse videntur.

3. Duo autem videntur esse praecipue testimonia, quibus haec veritas confirmatur, quae nunc expendemus, et obiter alia testimonia, et rationes seu congruentias attingemus. Primum testimonium est illud Pauli, quo rex utebatur: *Ita ut in templo Dei sedeat.* Nam Paulum ibi loqui de templo hierosolymitano longe verisimilius est. Primum enim ita exponunt frequentius antiqui patres. Irenaeus lib. 5, cap. 25: *Transferet*, inquit, *regnum suum in Hierusalem, et in templo Dei sedebit, seducens eos, qui adorabunt eum, quasi ipse sit Christus.* Et cap. 30: *Sedebit*, ait, *in templo Hierosolymis.* Idem Hyppolit. in orat. *de consummat. mundi*, Ephrem orat. de Antichrist. p. 3: *Honorabit*, inquit, *Iudaeos supra modum, et Iudaeorum populi ipsum maxime honore afficient. Unde et ipse tanquam eos honore praeferens, designabit ipsis omnibus locum suum ac templum, suamque illud instaurandi providentiam.* Idem Cyrillus hierosolymitan. cateches. 15, et Damasc. l. 4, c. 27. exponens Paulum, ait: *Porro Dei templum non nostrum intelligit, sed iudaicum, non enim nobis, sed Iudaeis veniet.* Ita etiam interpretantur locum Pauli Sedulius, Hayme, d. Thomas, et alii communiter. Et potest ita suaderi. Nam verisimilius est, loqui Paulum de templo materiali, quod est locus adorationis et sacrificii, quam de templo metaphorico Ecclesiae, vel animi humani; tum quia illa significatio vocis templi est magis propria, magisque usitata, faciliusque poterat a fidelibus intelligi, quos tunc Paulus instruere volebat; tum etiam quia sine dubio alludit ad verba Christi Matt. 24. Cum videritis *abominationem stantem in loco sancto.* Ubi non est dubium, quin Christus de materiali templo loquatur. Tunc autem quando Paulus scribebat, solum templum hierosolymitanum *templum Dei* quasi per antonomasiam a fidelibus vocabatur, quia tunc vel nondum inceperent christiana templa, vel non hac voce appellabantur, ut ex antiquis patribus constat. Neque in alia significatione invenitur in Scriptura, et praesertim in novo testamento vox illa *templi Dei* in proprietate sua, et prout locum sacrificii significat; ergo verisimilius est, in eadem significatione Paulum illa voce usum fuisse.

4. Confirmatur hoc testimonium ex alio Matt. 24, ubi Christus ait: *Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto;* ibi enim per locum sanctum templum hierosolymitanum intellexisse testes sunt omnes, qui de statua seu imagine Caesaris locum interpretantur, ut Chrys. hom. 76, Theophyl. ibi, item Hilar. can. 25, in Matt. dicens: *De Antichristi temporibus haec locutus est.* Et infra: *Atque a Iudaeis susceptus in loco sanctificationis insistet, ut ubi sanctorum precibus Deus invocabatur, illic ab infidelibus receptus Dei honore venerabilis sit.* Ambros. etiam lib. 10. in cap. 21. Lucae de *templo interiori Iudaeorum* exponit. Et eundem sensum indicavit ibi Hieronymus, cum dixit, verba Christi posse intelligi aut simpliciter de Antichristo, aut de imagine Caesaris, quam in templo posuit Pilatus, aut de statua Adriani, quae in sancto sanctorum loco posita fuit. Intellexit ergo Hieronymus, illum locum sanctum esse templum et Sancta sanctorum, et tamen ibidem ait, de eodem loco Paulum loqui, 2. Thessal. 2. Utrumque autem optime confirmatur ex loco Daniel. 9: *Et erit in templo abominatio desolationis;* quidquid enim ibi per abominationem desolationis significetur, dubitari non potest, quin templum hierosolymitanum Daniel intellexerit; nullum enim aliud templum Dei veri tunc erat, nec de alio est sermo in testamento veteri; at Christus Dominus locum Danielis allegat; ergo idem templum per locum sanctum intellexit: Paulus autem ad utrumque alludit: ergo de eodem templo loquitur, de quo Daniel, ut recte notavit Origen. lib. 6. contra Celsum circa medium.

5. Secundum principale testimonium est Apocalypsis 11, ubi dicitur, testes praedicaturos contra Antichristum interficiendos esse *in civitate magna, ubi Dominus eorum crucifixus est*, id est Hierosolymis; interficientur autem ab Antichristo, ut ibidem dicitur, et ibidem Antichristus ipse interficiendus est; ergo longe verisimilius est, ibi praecipue regnaturum esse Antichristum. Sic Andr. in illum locum sue cap. 30: *In hac namque civitate*, ait, *ad imitationem Davidis regni sedem (ut probabile fit) constituet.* Idem cap. 62. cum maiori dubitatione. Clarius Aretas cap. 30: *Corpora*, inquit, *illorum insepulta proiiciet in plateis Hierusalem, in ea enim regnabit tanquam rex Iudaeorum, quos seducet.* Et eodem modo locum illum de civitate Hierusalem intellexerunt reliqui expositores antiqui et moderni in illum locum, multique alii patres docuerunt, Eliam et Enoch in Hierusalem esse ab Antichristo occidendos, quod nonnisi ex hoc loco sumpserunt. Unde satis probabiliter colligitur, civitatem illam futuram esse regiam Antichristi; ideo enim in illa potius, quam in aliis testes Christi constanter praedicabunt, quia caput superstitionis erit, sicut olim Petrus et Paulus in romana urbe, quae caput erat ethnici imperii, praecipue docere studuerunt: unde sicut ipsi martyrio ibi coronati sunt, ita etiam Enoch et Elias interficientur ab Antichristo in civitate sua regia Hierusalem. Cum enim Iudaeus futurus sit, et pro Messia a Iudaeis suscipiendus,

et adorandus, ut paulo post dicemus, per se verisimile est, postquam in Oriente monarchiam usurpaverit, in civitate regio Iudaeorum, quam ipse instaurabit, solium suum collocaturum. Illa ergo civitas ab Antichristo instaurata et aucta, ibi a Ioanne *civitas magna* vocatur, vel certe *magna*, quia in ea magna et mirabilia contigerunt; quia vero fide et moribus corruptissime erit illo tempore, ideo *spiritualiter Sodoma et Aegyptus* in eodem loco a Ioanne appellatur.

6. At vero rex Angliae, non obstante dictorum verborum evidentia, Romam a Ioanne illis verbis significatam esse contendit. Et primo advertit, cum Ioannes dixit: *Corpora eorum iacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus;* illud verbum *spiritualiter* tam Hierosolymis, quam Sodomae et Aegypto tribui, ut credatur, non esse sermonem de Hierusalem materiali, sed mystica, per quam Romam intelligit. Deinde expendit, post praedicta verba Ioannem non addidisse simpliciter, *ubi Dominus eorum crucifixus est,* sed interposita illa particula *et, ubi et Dominus eorum,* etc., et ita exponit: *Sedes Antichristi iam plena futura est spiritualibus fornicationibus, et idololatriis, atque olim fuerunt Sodoma et Aegyptus, imo persecutione sanctorum tam cruenta, ut in ea iterum Christus sit crucifigendus in membris suis,* iuxta regulam vulgarem, ut quae in corpore et membris fiunt, capiti tribuantur. Tertio expositionem hanc confirmat ex verbis Ioannis cap. 18. in fine, ubi de mystica Babylone dicit: *Et in ea sanguis prophetarum et sanctorum inventus est, et omnium, qui interfecti sunt in terra.* Nam sub illa distributione *omnium* Christum etiam comprehendi vult, quia ille interfectus est in terra. Unde videtur colligere, etiam Christum dici Romae interfectum.

7. Tandemque addit, posse dici Romae occisum Christum, quia auctoritate romani imperii occisus fuit, et tanquam reus in imperatorem romanum, *ita ut qui illum excusare niteretur, Caesaris amicus non haberetur.* Petestque haec interpretatio iuvari, quia nonnulli catholici non intelligunt in proprio sensu verba illa. Nam Hieronymus ep. 7. multis argumentis persuadere conatur, ibi non esse sermonem de civitate proprie Hierusalem. Primum quia in initio eiusdem cap. 11. vocat Ioannes Hierusalem *civitatem sanctam*, dicens: *Et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.* Deinde quia in Scriptura sacra non civitas specialis, sed mundus solet spiritualiter Sodoma et Ægyptus appelleri, ita concludit civitatem illam esse mundum. Lyranus vero in illum locum per civitatem illam magnam intelligit congregationem infidelium; ergo si licet a proprio verborum sensu recedere, non erit, cur interpretatio regis probabilis non videatur.

8. Respondemus in primis ea, quae rex advertit, levia esse, vel ad suam expositionem suadendam, vel ad veritatem evertendam. Nam quod primo notat, adverbium illud *spiritualiter* non solum Sodomae et Aegypto, sed etiam Hierosolymis tribui, manifeste falsum est et contra litteram. Quia in primis non ponitur ibi nomen Hierusalem, ut spiritualiter accipi notetur, sed per periphrasim describitur: per alia nomina metaphorica, quibus eius viles et foedae proprietates notentur, et per mortem Domini, quae in ea contigit, et ita non apparet, quomodo illud adverbium *spiritualiter* ibi potuerit Hierusalem tribui. Deinde id fit manifestius, ordinem verborum notendo, quae sic habet: *Corpora eorum iacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est.* Ubi clare constat, vocem *spiritualiter* non coniungi cum *civitate magna*, nec poni ad indicandum, non proprie, sed metaphorice vocari civitatem, aut magnam, sed coniungi cum verbo *vocatur*, et poni ad explicandum, quomodo illa civitas vocetur *Sodoma et Aegyptus*, utique mystice et non proprie; extrahit ergo a proprie significatione voces, ut sic dicam, in praedicato propositionis positas, non subiectum ipsum, cui illa metaphorica praedicata tribuuntur. Neque etiam potest coniungi vox illa *spiritualiter*, cum posterioribus verbis *ubi et Dominus eorum crucifixus est*, quia illa iam est quasi nova propositio, indicans, illam civitatem magnam per aliam conditionem, seu proprietatem eius valde diversam, cui verbum *spiritualiter* ibi non tribuitur, nisi quis velit suum arbitrium verba pervertere. Ergo verbum *spiritualiter* nullo modo tribuitur Hierosolymis, quia neque sub hac ipsa voce, neque sub periphrasi, seu descriptione de illa dicitur. Atque ita concluditur, ex vi illius contextus propter vocem illam *spiritualiter* non posse ibi metaphorice intelligi, nisi nomina Sodomae et Aegypti, et in hoc conveniunt Hieronymus et Lyranus supra allegati cum expositoribus omnibus.

9. In his autem, quae secundo loco rex notat, particula *et*, quam rex ponderat, nihil veritati obstat; sensus enim litteralis et clarus est, civitatem illam non solum esse spiritualiter Sodomam et Aegyptum, sed etiam in illa commissum esse illud horrendum facinus occidendi Christum. Unde libenter accipimus, quod rex ibi fatetur, sermonem ibi esse de civitate illa, in qua erit sedes regia Antichristi. Item admittimus, quod addit, futuram esse plenam tenebris et fornicationibus, vel spiritualibus vel carnalibus, ob quas Sodoma et Aegyptus appellatur. Quam vero subiungit interpretationem, ut Christus

non in se, sed in suis membris crucifixus ibi dicatur, omnino relicimus, et improbamus. Nam licet illa regula interpretandi Scripturas de Domino, et eius corpare trita sit, tamen, ut ait Augustinus illam explicans: *Quid corpori, quid capiti conveniat, utique intelligendum est.* Quia licet regula in se ac generatim sumpta vera sit, in mala eius applicatione, sine delectu et intellectu facta, gravissime errari potest. Quod sine dubio regi non solum in boc puncto, sed etiam in toto hoc discursu de Antichristo, imo etiam in aliis fidei dogmatibus, et in abusu aliarum regularum interpretandi Scripturas saepe contingit, ut aliquoties iam in superioribus notavimus. Et in praesenti est manifestum, primo quia ibi nulla est necessitas talis regulae, vel metaphorae, et illa non est applicanda, neque affingenda sine fundamento. Secundo quia verba non iuvant, sed potius repugnant, cum enim dicitur *Dominus eorum*, expresse distinguitur caput a membris, et ab illis membris, qui pro ipso interfecti fuerunt. Tertio quia verba illa *ubi et Dominus*, ponuntur ad designandam civitatem magnam, de qua erat sermo, et distinguendam illam a ceteris; si autem sit sermo de capite in membris, inutile est signum, quia nec tantum Hierosolymis, nec tantum Romae, sed per universum mundum, et fere in omnibus urbibus eius Christus est in suis membris crucifixus. Denique nullus expositorum ita locum illum intellexit, neque aliquis ex patribus.

10. Confirmatione, quam tertio loco rex addidit ex c. 18. Apocalypsis, maxime moti sunt Beda, et alii, qui dixerunt, Babylonem in illo capite non civitatem aliquam specialem, sed universum mundum significare: quam expositionem valde probabilem esse supra ostensum est; illa autem posita, cessat obiectio. Supponendo autem, illam Babylonem esse Romam, argumentum regis parvi momenti est; nam si ex illis verbis *sanguis omnium*, etc. colligi putat, etiam Christum interfectum esse Romae, et ideo exponit esse occisum in membris suis; ergo Abel, et Machabaei martyres, item Stephanus, Andreas, et omnes apostoli Romae interfecti sunt, nam illi etiam interfecti sunt in terra. At non sunt interfecti Romae in propriis personis, nec in membris suis, quia Abel, aut alius similis non fuit caput martyrum, nec in eis locum habet regula de capite et corpore; quomodo ergo omnes illi Romae interfecti sunt? Quod ergo rex de aliis responderit, nos de Christo respondebimus. Multoque facilius et probabilius, quia non est necesse, illam distributionem intelligere de omnibus sanctis a principio mundi interfectis, sed de illis, qui per tyrannos persequentes Christi Ecclesiam interfecti sunt; et ita non est necesse sub illis comprehendere Christum.

11. Dices, saltem necessarium videri omnes martyres novi testamenti compreheadi. Propter boc respondent docti expositores moderni, sensum non esse, omnes sanctos interfectos esse Romae, sed dici in ea inveniri sanguinem omnium martyrum, quia romana potentia et auctoritate interfecti sunt, quatquot ubique pro Christo interfecti fuerunt, maxime usque ad tempora Ioannis. Potestque expositio baec satis in littera fundari, sic enim babet: *In ea sanguis prophetarum et sanctorum inventus est, et omnium, qui interfecti sunt in terra.* Ubi pondero particulam illam *in terra,* in hoc enim posteriori loco non dixit *in ea*, id est in Babylone, sed *in terra,* id est ubique in mundo; ergo non dicit, omnes esse Romae interfectos, sed omnium ubique interfectorum sanguinem Romae attribui. Sed instabit aliquis, quia etiam hoc modo non omnes martyres romanorum imperatorum aut magistratuum ipsorum opera interfecti sunt. Nam Stephanus interfectus est a Iudaeis populari impetu, aut propria auctoritate; multi etiam in Perside, et aliis locis extra romanum imperium interfecti sunt. Respondetur in primis, hos paucos esse, eorumque non baberi rationem, neque esse necessarium, ut universales sermones Scripturae sine ulla exceptione semper intelligantur. Vel dici etiam potest, omnium pro Christo interfectorum sanguinem Romae inveniri, quia omnium martyria Roma suo exemplo approbavit, et omnibus tyrannis exemplum et animos praebuit ad persequendum christianos; ac denique quia vel omnium mortibus cooperata est, vel affectu suo consensit, et ita particeps facta est interfectionis omnium.

12. Atque baec omnia optime in Christi mortem conveniunt, sicque melius accommodantur, quae rex ultimo loco in sua interpretatione dicit, Christum dici interfectum Romae, quia romani imperatoris auctoritate interfectus est. Hac enim violentissime accommodatur ad verba Ioannis cap. 11. Nam ibi non agit de auctoritate, sed de loco, *ubi Dominus eorum crucifixus est,* ut verba ipsa ostendunt, et occasio, propter quam adiuncta fuere, utique ad signum exhibendum, quo intelligeretur, de qua civitate sermo esset, ad quem finem parum deservit, aut auctoritatem, aut potentiam, qua Christus occisus est, nosse; potuit enim in toto orbe romano, et in quacumque eius civitate interfici, etiam si auctoritate imperatoris necaretur. At vero in cap. 18. omnes illi interfecti, sub quibus rex vult Christum comprehendi, non dicuntur interfecti Babylone, sed *in terra,* sanguis autem omnium dicitur esse Babylone, seu Romae, utique per participationem, auctoritatem, cooperationem seu consensum, ut dictum est. Hoc autem modo etiam sanguis Christi non in membris tantum, sed etiam in sua persona Romae

inventus est, vel propter rationem regis, quia per romonos milites et mogistratum, et quasi in defensionem ouctoritatis Coesoris interfectus est; vel certe, quio romani imperetores persequendo, et occidendo christianos, maximum in Christum odium profitebantur, et ito interfectionis eius porticipes fiebont. Rex ergo sua illa interpretatione solvit quidem propriam obiectionem, quam in proecedenti confirmatione posuerat; non vero oxponit, sed corrumpit verba capitis 11, quae tractamus.

13. Ad Hieronymum respondemus in primis, non fovere rogi, quia non de Romo, sed de toto mundo locum interpretotur. Et nihilominus dicimus, etiam illom interpretationem non probari o nobis, quia est a verbis et a mente scribentis aliena, ut explicatum est; censentque viri docti, Hieronymum ibi non tam in proprio persona, quam nomine Paulae et Eustochii loqui, eaque proponere, quae ad Hierusalem commendondom, et ab ignominio vindicandam illae conferre putabant, non expendendo, nec exominondo rigorose veritalom eorum, quae dicebantur. Nec rationes Hieronymi cogunt, tum quie eadem civitas diversis respectibus, vol temporibus sancta et iniqua nuncupatur, ut est frequens in Scripturo; tum etiam quia probabile est, *civitatem sanctam*, de qua Ioannes loquitur in initio illius capitis, non esse eamdem cum *civitate magna*, de qua in fine loquitur, nam prior est Ecclesia Christi, posterior vero est Hierusalem. Nec est inusitatum in Scripture, Hierusalem comporari Sodomae, ut ibi late expositores ostendunt; et licet alibi factum non osset, hoc non obstarot, quo minus Ioannes praevidens futurum hierosolymitanum slotum sub tempore Antichristi, eam comparationem faceret, illaque metaphora uteretur. Nam etiem Roma in antiqua Scripturo non invenitur Babylon appellata, et tamen Petrus et Ioannes nomen illud per metaphoram imposuerunt. Denique idem Hieronymus Daniel. 11 in fine ex professo docot, Antichristum Hierosolymis collocaturum esse solium regni sui, et ibi in monte Sion esso a Christo interficiendum. Et in hunc sensum exponit lato locum illum Danielis; quem sensum, ut ipse ait, *prolixe prosecutus est, ut ostenderet Porphyrii calumniam, et Scripturae difficultatem, cuius intelligentia absque Dei gratia et doctrina maiorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant*. Quae verba ideo refero, ut meam etiam in hoc libro prolixitatem eisdem excusem.

—

CAPUT XVII.

Ex descriptione personae Antichristi, quam Paulus tradit 2. ad Thessal. 2, illum Pontificis adversarium maximum potius, quam Papam esse futurum, evidenter ostenditur.

Summarium

1. Summum Pontificem esse Antichristum Iacobus rex contendit. — Ex loco Pauli supracitato aperte convincitur comentum regis. — 2. Antichristus erit homo peccati, seu peccatis omnibus coopertus. — Scriptura casus genitivos adhibet loco adiectivorum ad exaggerationem et antonomasiam. — 3. Notae Antichristi haudquaquam conveniunt summis Pontificibus. — Bonifacius III. a calumniis vindicatur. — 4. Phocas primatum non detulit romanae Sedi, sed ad summum declaravit. — 5. Henricus vere debuit appellari *homo peccati*. — 6. Aliqua Pauli verba in textu super allato rex supprimit. — Aliqui asserunt, Dei nomine a Paulo idola intelligi. — 7. Et intelligi etiam ab ipso Paulo tam verum, quam falsum Deum. — 8. Summa Antichristi superbia est velle praecedere Deo non hominibus. — Rex temporalis, qui primatum spiritualem usurpat, verius vocatur Antichristus. — 9. Antichristus se supra Deum efferet. — 10. Argumentum ad hominem. — Pontifex non Deum se fecit, sed colit. — 11. Qui ius suum iuste tuetur, proprie non se extollit. — Si Bonifacius III. dicendus est Antichristus, ut rex contendit, dicantur etiam praedecessores eius. — 12. Protestantes calumniantur, Pontifices signis mendacibus illudere catholicis. — Nullus Pontifex romanus praestigiis usus est ad imperium Antichristi exigendum. — 13. Non Bonifacius III, non Deusdedit, nec alii Pontifices. — 14. Protestantes de verbo Dei gloriantur. — Sed inaniter.

1. Hoc ost tertium coput disputationis, quam rex de Antichristo proposuit. Qui statim in eiusdem disputationis initio inducit descriptionem personae Antichristi traditom a Paulo, 2. ad Thessal. 2: *Homo peccati, filius perditionis, qui extollitur supra omne, quod dicitur Deus*. In qua omissis duabus prioribus porticulis, solum tertiam expendit, et illam Pontifici eccommodat, ut illum antichristianismi arguet. Et in hunc fere modum colligit: Papa se extollit supra omne, quod dicitur Deus; ergo est Antichristus. Antecedens petet, nam de regibus, vel de sacerdotibus, vel utrisque ait Deus: *Ego dixi: Dii estis*, Psal. 82. At Popa se extollit supro omnes reges et episcopos, nam *super utriusque gladii potestatem se effert*. Ergo extollit se supra omne, quod dicitur Deus, ac proinde est Antichristus. Neque in eo loco in verbis Pauli proprietatem aliem, unde Antichristi persona describi, seu cognosci possit, considerore voluit; sed post longam digressionem de sede et tempore Antichristi, in pag. 102 ad descriptionem personae illius revertitur, eamque non ex locis clarioribus Scripturae, sed ex obscurissimis Apocalyps

visionibus eruere conatur. Sed prius quam ad illa obscuriora, minusque utilia necessitate coacti cum illo divertamur, circa hunc locum Pauli insistendum est. Quoniam ex eo evidenter constare potest, talem describi Antichristi personam, ut non solum a Pontifice romano distinctus, sed etiam fide et moribus omnino diversus, et oppositus, ac denique summus apostolicae Sedis hostis et adversarius cogitandus sit.

2. Et in primis expendo verba priora, quae rex omisit. *Homo peccati, filius perditionis*. Nam per haec verba describitur ille homo ut iniquissimus, et quod perditissimus sit futurus. Quod paulo post apertius idem Apostolus explicuit, dicens: *Ille iniquus, cuius est adventus secundum operationem Satanae, et in omni seductione iniquitatis*. Unde Chrysostom. ibi homil. 3: *Vocat eum hominem peccati, quia faciet innumerabilia*. Et Theodor. *Ipsum*, inquit, *hominem peccati appellavit, quandoquidem natura homo est, qui omnem operationem diaboli in se suscipit. Filius autem perditionis, ut et ipse pereat, et aliis perditionem procuret*. Unde in hac dicit Christum aemulaturum, ut sicut Christus omnium fuit causa salutis, ita ipse sit auctor perditionis omnium. Theaphyl. *hominem peccati illum ipsum* vocat, *ut qui omne peccatorum genus peracturus sit, et alios ad peccatum supplantaturus*. Similia habet ibi Oecumenius: eisdemque coloribus Antichristum depingunt Cyrillus catech. 15: *Iudaeos*, inquiens, *decipiet, eosque omni genere inhumanitatis et malis circumscribet, ita ut omnes, qui ante illum improbi et impii fuerint, excellat malitia*. Et s. Ephrem serm. de Antichristo: *Evomet draco in eum universam suam amaritudinem cum omni sua malitia, propinabitque fraudulenter latens in se lethiferum virus*. Et similia habet Damasc. lib. 4, c. 27, et alii, qui de Antichristo scribunt, vel expresse, vel tacite ita verba Pauli interpretando. Verba enim illa Pauli: *Homo peccati, filius perditionis* per exaggerationem et antonomasiam dicta sunt. Habent namque illa genitiva locum adiectivorum, et absolute posita illam magnam vim habere solent, sicut idem Paulus ad Colossens. 1. Christum vocavit *filium dilectionis suae*, id est dilectissimum, in quem Pater omnes thesauros dilectionis suae effudit, ut sensit Augustinus 15. *de Trinit.* cap. 19. in fine. Ad hunc ergo modum vocat idem Paulus hoc loco Antichristum hominem peccati, id est summe malum ac perditissimum, vel ut Hugo cardin. exposuit, *servum peccati*, vel, ut ait Caietan. *homo habens plenitudinem omnium peccatorum*. Et hinc etiam theologi cum Gregorio l. 15. *Moral.* c. 28, Antichristum dicunt esse caput malorum omnium sub Satana, quia in illo futura est omnis malitiae plenitudo. Et quia sicut Christus est sanctior omnibus bonis, ita Antichristus futurus est peior omnibus malis, ut dixit cum gloss. d. Thomas 2. Thes. 2.

3. Quis ergo ita sit audax et impudens, ut descriptionem hanc Bonifacio III, aut Pontificibus, qui post illum fuerunt, attribuere non vereatur? Quid enim mali fecit Bonifacius III. propter quod *homo peccati*, et *filius perditionis* vocari meruerit? Nihil profecto tale memoriae proditum in historiis legimus. Nam sancte vixit, et sancta decreta edidit, et sancte mortuus est, ut constat ex Platina, et aliis. Solumque illi ei obiiciunt protestantes, quod ambitionem constantinopolitani patriarchae, primatum Ecclesiae appetentis, represserit, et sedem romanam matrem esse et caput ecclesiarum constanter fideliterque defenderit. At hoc summa laude dignum est, non enim fuit ab eo usurpatum aut noviter inventum, sed a Deo concessum, et a patribus ac praedecessoribus suis acceptum. Id enim omnes superiores Pontifices usque ad sanctum Gregorium Magnum fecisse, in superioribus ostensum est.

4. Sed instant, nomen universalis Episcopi ab imperatore Phoca sibi concessum usurpasse, ut Anastasius refert. Respondemus in primis, aut eos tractare de nomine universalis Episcopi, aut de re per illud significata, scilicet primatu Ecclesiae. Primatum quidem Ecclesiae romanae supra constantinopolitanam et alias conferre non potuit Phocas; nam ante illum semper in Ecclesia romana fuit, et ipsi patriarchae constantinopolitani longe antea ac semper illum recognoverunt, ut in superioribus ostensum est. Ad summum ergo potuit Phocas romanae Ecclesiae primatum contra insolentiam Cyriaci moderni archiepiscopi constantinopolitani defendere, ac declarare. Atque hoc tantum fecisse, Anastasius et Paulus diaconus retulerunt, quorum verba recitat Baronius an. 606, n. 2. Si vero de nomine oecumenici, seu universalis Episcopi tractant, et in eo ponunt hoc grande peccatum, inprimis in verbis Anastasii, aut Pauli diaconi hanc vocem non invenio, sed voces primatus, primae sedis, et capitis ecclesiarum, quae antiquissimae sunt. Deinde etiamsi verum sit, Ioannem archiepiscopum constantinopolitanum nomen universalis Episcopi usurpare voluisse, et Cyriacum eadem ambitione laborasse, et propterea Bonifacium obtinuisse a Phoca, ut illum compesceret, ipsumque Phocam id fecisse, et imperiali edicto declarasse, nomen illud solum romano Pontifici posse convenire: nihilominus nec Anastasius refert, neque ostendi potest, Bonifacium aut successores eius titulum illum accepisse, illa voce explicatum et significatum. Denique concedamus, si placet, Bonifacium illo titulo et nomine usum fuisse; numquid hoc grande peccatum est, ut propterea mereatur Bonifacius

homo peccati appellari? Certe si res ipsa et dignitas vera est, ut re vera est, non multum refert, hac vel illa voce illam explicare, et fortasse in ea occasione ad reprimendum, et confundendum Cyriacum illo nomine uti volentem, videri potuit expediens. Alioqui si Bonifacius titulum illum acceptans peccavit, gravius certe chalcedonensis Synodus deliquit, quae nomen illud Leoni Magno, eiusque successoribus obtulit, teste Gregor. lib. 7, indict. 1, epist. 30.

5. Quod si Gregorius, et praedecessores eius, ut idem ait, illud acceptare noluerint, vel propter humilitatem, vel quia suis temporibus non iudicarunt necessarium, vel quia vocis ambiguitatem timuerunt, existimari posse arbitrantes, illo nomine universalis Episcopi omnem alium episcopatum de medio tolli; potuit nihilominus Bonifacius suo tempore iam satis explicata voce, et intentione Cyriaci constantinopolitani episcopi, ad resistendum illi sine humilitatis praeiudicio, ad dignitatem ipsam tuendam nomen acceptare. Admiratione profecto dignum est, quod Henricus rex Angliae ad suae libidinis excusationem nomen capitis Ecclesiae usque ad illa tempora inauditum ausus fuerit usurpare, et a Iacobo rege non homo peccati, sed potius verum Ecclesiae caput, cui ipse succedere, quemque imitari debeat, censeatur: et Bonifacium III. propter acceptum a maioribus nomen, defensamque dignitatem, Antichristum, hoc est hominem peccati et filium perditionis appellare ausus sit. Omitto ceteros Pontifices, qui post Bonifacium sederunt, neque illo titulo ordinarie usos esse, neque indignum illud nomen hominis peccati meruisse. Nam licet non negemus, aliquos improbis moribus fuisse, illi tamen pauci fuerunt, et inter eos nullus tam iniquus habitus est, ut homo peccati et filius perditionis per antonomasiam dici meruerit, et e converso multi fuerunt sanctissimi; ex quibus aliqui martyres fuerunt, multi vita et sanctitate illustres, ac reliqui omnes sine ulla improbitate, vel scandalo Ecclesiam in fide et iustitia conservarunt. Descriptionem ergo Antichristi illis verbis a Paulo insinuatam, nemo, qui vel indicium rationis habeat, Pontifici romano accommodabit.

6. Venio ad alia verba, quae rex expendit, licet non integre illa referat, sic enim habent: *Qui adversatur, et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Omisit enim rex verbum *adversatur*, quia suae interpretationi non congruebat; Pontifex enim non adversatur christianis regibus, aut episcopis, quos rex ibi Deorum nomine significari vult, sed eorum se spiritualem patrem, et protectorem aequissimumque moderatorem esse profitetur. Praetermisit etiam illa posteriora verba *aut quod colitur,* quia sensum ab illo excogitatum prorsus evertunt. Sed videamus prius, quomodo sancti patres verba illa intellexerint. Certe illi non reges, iudices, aut principes mundi, vel Ecclesiae sacerdotes, aut praelatos Paulum intellexisse existimarunt, sed ut sonant verba: *Omne quod dicitur Deus.* Et specialiter solent patres de idolis et diis gentium id exponere, quia omnes abiiciet Antichristus, et supra omnes elevabitur, id est, supra omnes, qui Dei, licet falso, dicuntur. Sic Chrysost. inquit: *Destruet Deos gentium, iubebitque, se pro Deo adorari.* Similiter Theodoretus: *Se ipsum Christum, et verum Deum dicet, et ita contra omne, quod dicitur Deus, insurget.* Idem fere Theoph. Oecumen. et Ambros. aliique expositores. Irenaeus vero clarius lib. 3, cap. 6, de diis gentium locum Pauli interpretatur, *qui dicuntur dii, sed non sunt*, et supra illos ait, extollendum esse Antichristum, *non supra verum Deum.* Quod quomodo intelligendum sit, dubitare quis potest. Nam idem Irenaeus lib. 5, cap. 25, licet eodem modo verba illa exponat, simul de eodem Antichristo dicit: *Existens apostata et latro, quasi Deus vult adorari.* Unde adiungit: *Idola quidem seponens ad suadendum, quod ipse sit Deus, se autem extollens unum idolum.* Itaque Antichristus re vera supra verum Deum, et supra falsos, seu idola se extollet. Sentit autem Irenaeus, Paulum per illa verba *supra omne, quod dicitur Deus*, tantum falsos deos intellexisse, exaltationem vero eius supra verum Deum in aliis verbis: *Ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* significasse. Unde c. 28. ait: *In templo Dei sedente, ut sicut Christum adorent illum, qui seducuntur ab illo.*

7. Non est autem alienum ab universalitate dictorum verborum, ut intelligantur, tam verum, quam falsos Deos comprehendere, scilicet *supra omne, quod dicitur Deus*, sive vere, sive false dicatur, et sive religiose, sive superstitiose colatur. Et ita Lyranus ibi, et Rab. in tract. de Antichristo: *Supra omnes*, inquiunt, *deos gentium, et non solum supra illos, sed etiam supra omne, quod colitur,* id est, supra sanctam Trinitatem, quae solum colenda et adoranda est. Idemque clare sentit Oecumenius ibi dicens: *Adversabitur, et extolletur sua superbia non solum adversus Deum universorum, sed etiam adversus idola. Neque enim ad idololatriam ducet homines, sed ut ipsum tanquam Deum adorent, propterea dicitur, quod efferetur super omne, quod dicitur Deus, aut Numen.* Et in 1. Ioan. 4. eadem verba tractans, adiungit: *Per hoc, quod addit, et omne numen, etiam christianismum significat,* in quo nimirum est cultus veri Dei. Praeterea Chrysost. ibi, cum Paulus simul dicat: *Adversatur, et extollitur,* ita exponit: *Non enim inducet ad cultum idolorum, sed erit quidam Dei adversarius,* utique veri Dei; ergo etiam supra il-

lum extolletur, nam faciet se *pro Deo adorari*, ut idem Chrysost. subiungit homil. 40. in Ioan. exponens verba illa: *Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis: Antichristus*, ait, *neque se missum a Patre, neque eius voluntate venire dicet, sed omnem potestatem tyrannice vindicabit, se omnium Deum profitebitur, ut Paulus inquit, supra omne, quod dicitur Deus, aut colitur.* Alii vero patres nunc de idolis et falsis diis, nunc simpliciter de omni cultu Dei loquuntur. Sic enim Tertullianus lib. *de Resurrect. carn.* cap. 24: *Adversatur*, ait, *et superextollitur supra omne, quod dicitur Deus, vel religio, ita ut in templo Dei sedeat, adfirmans Deum se.* Idemque habet lib. *de Anima*, cap. 57, et libro 5. *contra Marcion.* cap. 16: *Supra omne*, ait, *quod Deus dicitur, et omnem religionem.* Similia videri possunt in Hypolit. Ephrem, et aliis in tractat. de Antichristo, Cyrill. cateches. 15, Lactant. lib. 7, c. 17, Hieronym. dicta q. 11. ad Algas. et idem sentit August. tract. 29. in Ioan. Parumque refert, quod per priora vel posteriora verba Paulus id dixerit, dummodo constet, in integra descriptione Antichristi, quam ibi posuit, non tantum de diis metaphoricis, ut sic dicam, seu participationem quamdam habentibus, ut sunt reges, et praelati, nec tantum de diis gentium falsis, seu idolis, sed etiam de vero Deo locutum fuisse.

Valde ergo frigida est et inanis protestantium expositio, aut potius accommodatio. Primo, quia est contra communem sensum patrum. Secundo, quia *omne, quod dicitur Deus*, plus comprehendit. Vel si verbum illud *quod dicitur* habet emphasim illam, *quod dicitur, cum non sit*, ut Irenaeus significavit, sic non ad reges, vel praelatos, sed ad idola pertinet; quia reges et praelati eo modo, quo dicuntur dii, non falso dicuntur, cum ore ipsius Dei dicantur secundum quamdam analogiam, vel participationem; vel si absolute sumitur *omne, quod dicitur*, sive sit, sive non sit, omnem appellatum Deum includit. Et praeterea illud nomen *Deus* debuit maxime comprehendere id, quod frequentius et ab omnibus et a toto vulgo dicitur Deus; episcopi autem, aut reges, licet semel aut iterum in Scriptura dii dicantur, vulgo tamen et communiter non ita appellantur; idola autem gentium tunc maxime deorum nomine significabantur, et praeter illos Deus verus, praesertim a christianis, tunc maxime Deus dicebatur; ergo de his potius, quam de regibus loquitur Paulus.

8. Accedit etiam non contemnenda coniectura, quod Paulus ibi non quamcumque animi elationem, sed summe pravam et inordinatam in illo homine peccati voluit ostendere, ac describere, ut verba ipsa, et magis, quae inferius adiungit, prae se ferunt. Ergo non loquitur tantum de exaltatione super alios homines in potestatibus temporalibus vel humanis. Hoc enim modo multi fuerunt superbissimi imperatores supra omnem humanam potestatem se extollentes; et ipse rex Angliae in suo regno ita vult extolli, ut solus recognoscatur caput in temporalibus et spiritualibus; et ita se effert supra utrumque gladium, ut infra Deum nolit recognoscere superiorem, etiam in ordine ad salutem animae, sed omnium volens esse iudex, a nemine putat se posse iudicari. Multo ergo maiori ratione potest huiusmodi rex Antichristus saltem in imagine seu imitatione appellari. Nam Athanasius epist. ad solitar. vit. agent. circa finem, ita de Constantio loquitur: *Gravia sunt ista, et plusquam gravia, tamen istiusmodi, quae congruant in eum, qui Antichristi imaginem gerit. Quis enim videns, eum in decernendo se facere principem episcoporum, et praesidere iudiciis ecclesiasticis, non merito dicat, illum eam ipsam abominationem desolationis esse, quae a Daniele praedicta est?* Haec de Constantio dixit Athanasius, quia iudicia episcoporum in rebus ecclesiasticis, et praesertim in causa fidei usurpare volebat; quid ergo de saeculari principe, qui spiritualem primatum sibi arrogat, dicturus fuisset?

9. Verumtamen licet hoc genus superbiae imaginem Antichristi referat, nondum tamen veritatem; maiorem enim voluit Paulus de Antichristo indicare, et ideo non ibi descriptionem conclusit, sed addidit: *Ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* Quae verba sine causa rex in illa descriptione omisit, cum illo maxime declarent personam Antichristi, et superbiam eius; exponantque quomodo intelligendum sit prius verbum *extollit se super omne, quod dicitur Deus:* non quidem super utriusque gladii potestatem se efferendo, intra ordinem ministrorum Dei, sed supra ipsum Deum se exaltando, et iubendo, se in templo adorari ut Deum. Et hoc magis declarant, quae postea adiungit: *Cuius est adventus secundum operationem Satanae in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus.* Nam haec omnia eo tendent, *ut se Deum faciat in omni seductione iniquitatis.*

10. Ex quibus etiam constat, argumentum regis contra ipsum evidenter retorqueri. Primo ad hominem, quia ipse dicit, romanum Pontificem esse idololatram, adorando sanctos, numina, et deos, ac subinde illis se subiiciendo, et serviendo; at vero Antichristus nulli numini se subiiciet, sed supra omne illud extolletur, nec idola, aut simulacra venerabitur, sed eis adversabitur, ut patres ex verbis Pauli colligunt; ergo non loquitur consequenter rex dicens, Papam esse Antichristum. Deinde evidentissimum est, Papam non se facere Deum, nec iubere,

se adorari ut Deum, nec esse Dei aut Christi adversarium; nam eius gloriam, verumque cultum tanquam eius minister procurat: non est igitur Antichristus, neque se extollit sicut Antichristus. Item Antichristus, ut ex Chrysostomo referebam, non se dicet a Patre vel Deo missum, se in nomine suo veniet, ut Christus etiam significavit, Ioan. 5. Pontifex autem non solum a Patre missum, sed etiam a Christo sibi esse potestatem commissam confitetur, et servum eius, imo et servorum Dei se profitetur; quae igitur est conventio lucis ad tenebras, Christi ad Belial, Vicarii Christi ad adversarium Christi?

11. Unde addo, iniustissime attribui Pontifici verbum *extollendi se*, eo quod dignitatem suam supra utriusque gladii potestatem tueatur. Nam qui ius suum, et a Deo sibi propter bonum Ecclesiae datum defendit, non *se extollit* (quod verbum excessum et arrogantiam significat, et in hoc sensu sine dubio acceptum est a Paulo), sed divinam institutionem defendit, et universale bonum Ecclesiae procurat: Pontifex autem re vera est a Christo constitutus supra utriusque gladii potestatem, ut in superioribus ostensum est; ergo non se extollit, cum illum gradum honoris sedi suae vindicat. Et quidem si hoc titulo Antichristi nomen meretur, non a Bonifacio III, sed a principio Ecclesiae antichristianismus incepit; semper enim Pontifices illum excellentiae gradum in sua sede recognoverunt, et defenderunt, ut supra ostendimus. Denique non minus efficax argumentum sumitur ex ultimis verbis, quibus describitur Antichristus ut operans signa et prodigia mendacia, nam romana Sedes non est usa his artibus aut prodigiis ad suam dignitatem tuendam. Imo ipse rex Angliae dixit, se nescire, quibus artibus ad illud fastigium potestatis ascenderit; neque mirum, si illas nesciat, quia nullae sunt praeter sinceritatem verbi Dei, et efficacitatem promissionis Christi stabilientis Ecclesiam suam supra petram, verisque miraculis illam confirmantis, ut cap. XIX. attingemus.

12. Sed dicit rex, haec prodigiosa signa et mendacia esse miracula, quae catholici in Ecclesia facta esse, et fieri gloriantur, quae ipse irridet, adhibens etiam exemplum de miraculo circa Eucharistiam facto, quo illius veritatem alibi Bellarminus confirmavit. Quod exemplum tam docte et pie idem Bellarminus defendit in sua responsione cap. 9, ut nihil illi addi posse videatur. Solum advertere oportet, haec falsa prodigia interdum tribui Antichristo, ut in hoc loco Pauli, interdum vero praedici de quodam pseudopropheta eius, ut Apocal. 13, ver. 12, et 13. Et utrumque locum exponit rex de falsis miraculis Ecclesiae, confundit tamen Antichristum eum propheta eius, et romanum Pontificem cum Ecclesia. Ut autem errorem eius et protestantium calumniam detegamus, illa duo loca et puncta distincte tractare necesse est. Hic ergo de miraculis ipsiusmet Antichristi Apostolus loquitur. Ut ergo Pontificatum romanum in antichristianismum transisse rex nobis probet, oportet, ut demonstret, aliquem romanum Pontificem, qui praestigiis et prodigiis mendacibus ad Antichristi imperium erigendum usus fuerit. At hoc ostendere non potest; fatetur ergo necesse est, descriptionem Antichristi a Paulo datam Pontifici non convenire.

13. Minorem ex historiis probare possumus a Bonifacio III. incipiendo, et per alios discurrendo, quod esset prolixum: satis ergo sit in summa dicere, Bonifacium nulla signa fecisse, quibus dignitatem aliquam vel potestatem, aut imperium consecutus sit, ut ex historiis et ex superius dictis satis est evidens. De successoribus autem eius etiam sanctissimis pauca vera miracula in ecclesiasticis historiis leguntur, tantum abest, ut falsa confingantur. Nam Leonem II, qui multis annis post Bonifacium III. sedit, sanctum virum fuisse, Anastasius, Platina, et alii tradunt; et romana Ecclesia anniversario cultu inter sanctos eum veneratur. Et tamen nulla de illo miracula, vel signa leguntur, quibus vel potentiam aliquam usurpaverit, vel sanctitatis nomen obtinuerit. Martinus autem I, qui post Bonifacium III. ante Leonem II. sedit, non solum signis aut portentis non est usus ad Ecclesiam decipiendam, verum potius sola pontificia fide, et spirituali potestate, ac animi constantia Constanti imperatori, et Paulo constantinopolitano episcopo restitit, dicens: *Etiam si totus orbis dogmata peregrina, et a fide aliena complecti velit, se nec minis cuiusquam, nec blandimentis, nec morte ipsa a doctrina apostolica et evangelica ullo pacto posse avelli.* Hac ergo fide non falsis miraculis apostolicam Sedem commendavit, et ideo eamdem fidem in suis epistolis maxime laudat. Et ob eamdem fidem Deus vero miraculo illum a manu Spatharii volentis iussu imperatoris, et exarchi Olympii tentantis illum occidere, liberatus est, eumque postea vivum et mortuum veris miraculis honoravit. Sic etiam pontifex Deusdedit Martino antiquior, et iunior Bonifacio, in historiis sanctus praedicatur, et anniversaria traditione colitur, suamque dignitatem sine prodigiis mendacibus conservavit, vera sanctitate vitae, quam et historiae referunt, et Ecclesia veneratur, et Deus aliquando amplici et vero miraculo, solo osculo segrum a lepra mundando, manifestavit. Et similia de Gregor. II, III, ac VII, Agathone, Leone VIII. et aliis in gravibus ac fide dignis historiis referuntur, eisque cum sanctitate vitae nonnulla miracula sine ulla fictione vel mendacii suspicione tribuuntur.

Miracula ergo, quae a Pontificibus romanis post

Bonifacium interdum facta sunt, longe distant a signis Antichristi; nam haec erunt *in omni seductione iniquitatis*, ut Paulus ait, illa vero in fidei defensionem, et Christi honorem semper facta leguntur. Denique rex ipse alio loco fatetur, se ignorare artes, per quas thronus ille romanae Sedis ad tam excellentem potestatem evectus est; cur ergo nunc fingit, per falsa signa et portenta mendecia esse comparatum?

Tandem addit Paulus aliud signum, et quasi particulam aliam descriptionis Antichristi, dicens: *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui.* Quae verba protestantes et rex illos sequens etiam ad metaphoram traducunt, dicentes, spiritum oris Christi esse verbum Dei praedicatum per Lutherum, et ministros eius, quo Deus papatum debilitavit, et paulatim destruit. Verumtamen neque iste est sensus Pauli, neque etiam in eo sensu verum est, quod dicitur. Paulus enim per spiritum oris Christi, eius imperium efficax, et per illustrationem adventus eius, verum descensum et gloriosam apparitionem ad interficiendum Antichristum intelligit. Hoc enim verba in proprietate significant, et nen est, cur ad metaphoricos sensus torqueantur. Et ita illa patres intell exerunt. Chrysostomus ibi oratione 4: *Iussu*, inquit, *solo, et praesentia, satis est enim eum adesse, et haec omnia perierunt.* Theodoretus: *Cum e coelo apparuerit, loquetur tantum, et scelerato isti omnino afferet interitum.* Et adiungit locum Isai. 11: *Spiritu oris sui interficiet impium.* Oecumenius: *Spiritum oris vocat iussum et praeceptum.* Ambros. 1. Thessalon. c. 5: *Subito et ex insperato apparebit Christus, sicut coruscatio apparet, habens secum militiam exercitus Dei Patris ad perditionem Antichristi et satellitum eius.* Et id confirmat ex Apocalyp. 11. Hieronym. dicta quaest. 11. ad Algas. exponit: *Spiritu oris sui*, id est *divina potestate, et suae maiestatis imperio, cuius iussisse fecisse est.* Et infra: *Quomodo tenebrae Solis fugantur adventu, sic illustratione adventus sui eum Dominus destruet, atque delebit.* Et Augustinus 18. *de Civit.* cap. 53: *Illam*, inquit, *novissimam persecutionem, quae ab Antichristo futura est, praesentia sua ipse extinguet Iesus, sicut scriptum est*, etc. et inducit verba Pauli. Iuxta hanc ergo verborum proprietatem, verumque sensum, satis constat, descriptionem Antichristi quoad hanc partem non esse in remanis Pontificibus impletam.

14. Sed neque id, quod in sua metaphora iactant protestantes, ostendere unquam potuerunt. Gloriantur enim de verbe Dei, cum tamen nihil minus credant, aut in veritate habeant. Retinent enim corpus inanime verbi Dei (ut supra dicebam) et spiritu proprio illud inducent. Huicque Spiritui proprio fidem adhibent, illoque selo bellum contra Dei Ecclesiam et romanum Pontificem movent, ut evidenter in lib. I. demonstravimus. Absit ergo, ut tali verbo et spiritu oris sui praevalere possint centra petram, super quam Deus fundavit Ecclesiam, centra quam portae inferi non praevalebunt. Neque prepterea quod multos a fide et obedientia romanae Ecclesiae perverterunt, ideo per eos impleta est Pauli praedictio; nulli enim fuerunt haeretici, qui nen multos deciperent, et plures pervertit Arius, quam Lutherus, et non ideo delere potuit Christi Vicarium, vel Ecclesiam; est ergo inanis glorietio illa, vanaque praesumptio. Qui erge integre consideraverit signa omnia et colores, quibus Paulus describit venturum Antichristum, evidenter intelliget, non solum dissimilem Pontifici futurum, sed etiam ex diametro contra illum pugnaturum; nam cum sit futurus Christi hostis, non potest non esse maximus Vicarii Christi adversarius.

CAPUT XVIII.

Quae ex visionibus cap. 6. et 9. Apocalypsis rex inducit, refelluntur.

Summarium

1. Sessorem equi pallidi in Apoc. cap. 6. rex interpretatur Antichristum. — 2. Ad regis coniecturas responsio. — 3. Locus Apoc. potest Antichristo quoque accommodari. — Nihil tamen obest romano Pontifici. — 4. Alio Apocalypsis loco cap. 9. rex ostendere contendit, Pontificem esse stellam de coelo cadentem. — 5. Multae calumniae falso Pontificibus obiectae.—Idololatria, cultus daemonum, homicidia, veneficia, fornicationes, furta.—6. Alia testimonia a rege contra romanum Pontificem accumulata.—7. Non veritate, sed calumniis nituntur somnia protestantium. — 8. Per stellam e coelo cadentem in Apoc. cap. 9. aliqui intelligunt angelum bonum.—Casus ille localis est non moralis. — Confirmatur ex alio simili Apoc. cap. 20. — 9. Alii dicunt stellam illam esse Luciferum. De eodem interpretantur cetera illius visionis. — 10. Nonnulli malis hominibus accommodant stellam cadentem. — 11. Alii transferunt visionem ad insignem aliquem Ecclesiae hostem.—12. Nemo ex antiquis per hanc stellam Antichristum intellexit. — 13. De Antichristo dici nequit stella de coelo cadens. — 14. Esto, Antichristus sit stella cadens, nulli Pontificum id quadraret.—Regis obiectio: refellitur. — 15. Fumus ab ore putei ascendens non potest ad Bonifacium accommodari.—16. Post Bonifacium non locustae subdolae, sed multi sanctissimi viri floruerunt in Ecclesia. — 17. Inepte protestantes buccinantur contra catholicos. — 18. Discipuli Antichristi, ut vult rex Angliae, idololatrae non erunt. — 19. De peccatoribus loquitur divus Ioannes, non de discipulis Antichristi. — 20. Ad primam ex calumniis protestantium responsio. — Defensio Gabrielis Vasquez a crimine illi imposito. — Responsio

ad secundam et tertiam calumniam. — 21. Ad quartam. — 22. Ad quintam. — 23. Ad sextam. — In largitione indulgentiarum non habetur questus indecens. — 24. Responsio ad ea, quae rex ultimo asserit contra romanum Pontificem. — 25. Caput 9. Apocalypsis magis ad impios, quam ad Ecclesiae statum spectat. — Quamvis apud Ioannem sermo ait de Antichristo, inde non sequitur, nondum venisse.

1. Pergit rex in sua Praefatione, pag. 102, et ad suam de Pontificum antichristianismo persuadendam coniecturam, quatuor visiones Apocalypsis inducit, in quibus ait Antichristum depingi. Prima est in c. 6, ubi Ioannes narrat apertiones sex sigillorum libri, quem c. 5. clausum viderat, et post primam visionem equi albi, cui Christus insidebat, et secundam equi rufi persecutionem, quam christiani vel a tyrannis, vel a suis cognatis et amicis passuri erant, et tertiam equi nigri, qui famem, et alias plagas, vel potius haereticorum tenebras, et persecutiones significabat, adiungit quartam visionem equi pallidi, quae his verbis describitur: *Ecce equus pallidus, et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequebatur eum, et data est illi potestas super quatuor partes terrae* (vel ut rex ex graeco legit, super quartam partem terrae), *interficere gladio, fame, et morte, et bestiis terrae.* Hunc ergo equum pallidum, vel sessorem eius vult rex esse Antichristum; quod inde confirmat, quod statim illi connectitur quinti sigilli reseratio, in qua sancti martyres clamant, et accelerari iudicium, et vindictam exposcunt, quod statim in apertione sexti sigilli concessum est eis. Quid autem tota haec explicatio ad causam referat, rex non declarat.

2. Breviter ergo respondemus, vel falsum, vel valde incertum esse per illum equum pallidum significari Antichristum; si enim accurate Apocalypsis expositores percurrantur, tot fere invenientur expositiones, quot capita. Nam quidam applicantes ea sigilla variis imperatoribus romanis ethnicis, et insignibus Ecclesiae persecutoribus, equum illum pallidum Domitiano accommodant, ut Petrus Aureol. quem Viegas sequitur. Alii diversorum ordinum persecutiones ibi significari intelligentes, equum pallidum Traiano tribuunt, quia illi facile applicantur insignia pallidi coloris, mortis, et inferni; Ecclesiamque persecutus est fere illo tempore, quo Ioannes visionem illam videns, a quarto animali mysterium illud didicit, ut Ribera ibi prosequitur. Andreas autem Diocletianum, seu Maximianum intelligit, quorum tempore persecutio simul cum peste et fame Ecclesiam vexavit. Quod etiam Aretas refert, et sequi videtur. Alii aliter cetera interpretantes, per equum pallidum Mahometum, eiusque per se et per successores suos christianorum persecutionem significari existimarunt, ut Ioachimus et Pannonius. Alii falsos fratres significari dicunt, hypocritas et pseudoprophetas Ecclesiam persequentes, ut Anselmus, Richardus, Victor. Hugo cardinalis. At vero Victor. per equum rufum nigrum et pallidum bella famem et pestem a Christo in evangelio praenunciata significari dicit. Idemque placuit Tyconio homil. 5, qui etiam addit, per equum pallidum *homines malos* intelligi, *qui persecutiones excitare non desinunt.* Ambrosius item, vel qui eius nomine fertur, longe aliter et valde mystice locum interpretatur, et in aliis infinita est varietas. Neminem tamen reperio, qui de Antichristo sigillum illud quartum specialiter intellexerit; quamvis si generaliter de pseudoprophetis et hypocritis illud intelligamus, recte sequitur, Antichristum per antonomasiam sub illo comprehendi.

3. Et hoc quidem probabile est; et ad summum ad id suadendum valet coniectura illa, quod in quinti sigilli resignatione proponuntur petitiones sanctorum martyrum postulantium vindictam et iudicium, et statim in sexto fit ad iudicium transitus. Quamquam neque illud in rigore suadet. Nam ibidem in apertione quinti sigilli legimus, sanctis esse responsum, *ut expectarent modicum tempus, donec implerentur fratres eorum, et conservi illorum, qui interficiendi sunt, sicut et illi.* Ex quo responso intelligimus, illas sanctorum interpellationes proponi, ut factas ante finem persecutionum, et maxime ante persecutionem Antichristi, ad quam referri potest illud *modicum tempus,* quod sancti expectare iubentur. Nihil ergo est, quod nos cogat per equum pallidum Antichristum intelligere. Sed id gratis regi concedamus. Quod quaeso inde argumentum ad suam de romano Pontifice cogitationem fundandam, vel persuadendam sumere potest? Nullum profecto, nam licet ibi describatur Antichristus venturus, nullum illius descriptionis vestigium in Pontifice invenitur. Color enim pallidus, ex omnium sententia, indicat timorem nimium, quem tyranni, et praesertim Antichristus hominibus, et fidelibus maxime incutiet; Pontifex autem ex terroribus, et comminatione mortis homines sibi subiectos habet, sed in virtute spiritua, et verbi Dei, amore potius, quam timore illos gubernat. Unde quod sequitur, *mors et infernus,* nullo modo in Pontificem conveniunt; quia non profitetur, se recepisse potestatem *ad interficiendum gladio, fame, et bestiis terrae,* haec enim fecerunt Imperatores tyranni et reges apostatae et rebelles; sed accepit Pontifex potestatem gladii, quo dissipet errorum tenebras, et disperdat vitia, et virtutem plantet. Igitur illius sigilli reseratio, quocumque modo intelligatur, nihil ad punctum, quod tractamus, pertinebat.

4. Secundam visionem affert ex capite 9. Apoca-

lypsis, in quo quintus angelus tuba cecinit. In capite enim 8. dixerat Ioannes, cum agnus aperuisset sigillum septimum, vidisse se septem angelos stantes in conspectu Dei, et datas illis esse septem tubas, et in eo capite quatuor primarum tubarum clangorem descripserat, in 9, vero capite incipit dicens: *Et quintus angelus tuba cecinit: et vidi stellam de coelo cecidisse in terram, et data est ei clavis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, et ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnae; et obscuratus est sol, et aer de fumo putei. Et de fumo putei ascenderunt locustae in terram, et data est illis potestas.* In quibus verbis, et in toto sonitu huius tubae duo tantum rex expendit. Primum est, *stellam illam, quae de coelo cecidit, significare aliquem eximiae dignitatis, qui de coelo cecidit; quia cum deberet esse lux mundi, sicut Christus praecepit, ille contra munus suum deserens, instar Luciferi deficit, regnum sibi erigit.* Secundum est, locustas iudicare pestiferum *examen subdolorum, et immanis saevitiae animalculorum, quod stella illa in mundum emisit. Et ad hunc modum,* ait rex, *sedes Antichristi coepta est erigi,* sentiens, stellam illam esse Antichristum, et illum virum eximiae dignitatis, qui instar Luciferi defecit, esse Bonifacium III, quem Antichristi initium facit. Quae autem sint animalcula illa saevissima, non declarat; videtur autem intelligere, vel omnes pontificios, vel doctores omnes, et pastores, aut forte Iesuitas, qui Pontificis imperium dilatare student.

5. Postea vero rex transitum facit ad clamorem sextae tubae, in quo solum considerat, quod in fine capitis dicitur: *Et ceteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque poenitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent daemonia, et simulacra aurea, et argentea, et aerea, et lapidea, et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque ambulare; et non egerunt poenitentiam ab homicidiis suis, neque a veneficiis suis, neque a fornicatione sua, neque a furtis suis.* Quae omnia protestantium more de catholicis, vel (ut ipse vult) de papistis interpretatur. Et primo illis attribuit, quod adorant daemonia, ex Vasquez lib. 3. *de Cult. et adorat.* disp. 6, cap. 3. Secundo per simulacra, etc. imagines intelligit, *quia negari non potest, quin caput doctrinae de cultu earum sit romanensis Ecclesia.* Tertio per omicidia exponit caedes et trucidationes, quas romana Ecclesia efficit, haereses persequendo. Quarto, veneficia dicit esse *Agnos Dei, benedicta indusia, reliquias, orationis, quibus putantur homines a variis periculis praeservari.* Quinto, fornicationem dicit, partim spiritualem esse per idololatriam, partim propriam, quia in Ecclesia frequentior est propter caelibatum sacerdotum, et clericorum in sacris, et propter *tot otiosos monachorum et sanctimonialium greges. Nam otium est magnum libidinis incentivum.* Sexto, furta denique et metaphorice et proprie nobis attribuit, dicens: *Furti autem in eo maxime se alligant, quod Deo surripiunt titulos honorum, et amplitudinem potestatis illi soli debitam, quam in Antichristum caput suum conferunt. Nec minus in accumulandis opibus furti tenentur iubilaeis, indulgentiis, reliquiis, et id genus aliis,* etc.

6. Tertio ut suadeat rex, in his omnibus describi tempora Antichristi, transit ad caput 10. Apocalypsis, ubi Ioannes vidit Angelum stantem super mare, et super terram voce magna clamantem: *Quia tempus non erit amplius, sed in diebus vocis septimi angeli, cum coeperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos prophetas.* Consequenter vero progreditur ad cap. 11. dicens, ibi describi exitium Antichristi, et ex professo ostendit, illum significari per bestiam ascendentem de abysso, illamque bestiam esse eamdem, quae cap. 13. et 17. commemoratur; *quia semper ex abysso ascendere dicitur.* De quo non multum contendimus, ut ex supradictis constat, et infra iterum dicam. Hic autem hoc ideo rex inculcare videtur, ut suadeat, Ioannem in cap. 9. de Antichristo tractare, post cuius destructionem sequetur iudicium, et tempora cessabunt.

7. Haec fere rex: in quibus si attente rem expendamus, ea, quae pertinent ad interpretationem illam, ut per stellam aut bestiam Antichristum intelligamus, indifferentia sunt, nihilque ad fidei ostensionem vel defensionem spectant: illa vero, quae calumnias, falsa testimonia, et (ut quod re vera sunt, dicam) blasphemias contra romanam Ecclesiam continent, nullam habent probationem, sed solam maledicendi libertatem, et protestantium consuetudinem, a quibus rex misere deceptus, eorum sermones imitatur, et ideo responsionem omittere, et omnia contemnare possemus. Quia vero sapientibus et insipientibus debitores sumus, dicemus prius de litterali expositione capitis 9. Apocalypsis, postea vero vanas regis accommodationes falsasque calumnias refutabimus.

8. Primo ergo stella illa, quam Ioannes vidit cecidisse de coelo, et datam esse illi clavem abyssi, duas habet apud catholicos praecipuas expositiones, unam in bonam partem, alteram in malam, stellam illam interpretantes. Primo ergo dicunt aliqui, stellam illam non esse malum angelum, nec personam aliquam pravam, sed esse aliquem sanctum angelum a Deo mittendum circa finem mundi, ut aperiat puteum abyssi, permittendo nimirum, principibus tenebrarum, ut inde ascendant ad infestandos homi-

nes, partim tenebris baeresum et infidelitatum excaecando mentes eorum, partim gravissimis malis et persecutionibus iustos affligendo. Quae expositio non potest facile refutari. Nam cum dicitur stella illa cecidisse de coelo, non significat casum moralem a iustitia od iniquitatem, sicut dicitur cecidisse do coelo Lucifor Isai. 14; sed significat descensum localem velocissimum, ot ideo vorbo illo declarstur. Et cum postea dicitur *obscuratus Sol, et cetera*, non dicitur stellam misisse tenebras, vel mala subsequentia operatam fuisse, sed solum aperuisse, id est licentiam dedisse, seu impedimenta abstulisse, et tunc secutum esse, quod subiungitur: *Et ascendit fumus putei*, et cetera, quae sequuntur. Explicaturque interpretatio haec ex alia simili Apocalyps. 20, ubi Ioannes vidit *angelum descendentem de coelo, habentem clavem abyssi, et catenam magnam in manu sua. Qui apprehendit diabolum et satanam, et ligavit, et misit eum in abyssum, et clausit*, etc. Illum enim angelum bonum esse dubium non est; quid orgo mirum, quod idem ongelus missus etiam fuerit ad *solvendum diabolum modico tempore*, ut ibidem subiungitur? Est sano sententia haec valde probabilis.

9. Altora vero expositio, quao in malam partem stellam illam interpratatur, non minus probabilis est; in plures autem dividitur. Antiqui onim expositores stellam illam diabolum esse interpretantur, nempe Luciferum, do quo in persoea regis Babylonis dictum creditur Isoi. 14: *Quomodo cecidisti de coelo, Lucifer, qui mane oriebaris, corruisti in terram*, etc. usque ad illud: *Ad infernum detraheris in profundum laci*. Undo ponderant, non dixisse Ioennem, vidi stellom descendere, sed descendisse de coelo, quia non tunc descendit, sed antequam bomines conderentur, vel peccarent, descenderat. Vel si fortasse Ioannos vidit tunc quasi stellam descendentem, significabat ongelum malum, qui iam longe ante descenderat. Huic autem stellae sic expositae dicitur data clavis abyssi, quia potestas inferni ei commissa est tanquam regni. Nam locustae illae foroces, ques Ioannes descripsorat, *habebant super se regem angelum abyssi*; bic autem angelus abyssi idem esse videtur, qui dicitur stella cadens, cui clavis abyssi data est, quio potestas ei data est in ceteros illius regni incolas. Uode etiam Christus Dominus Matth. 12. regnum attribuit Satanae dicens: *Si satanas satanam eiicit, quomodo stabit regnum eius?* Et ibidem: *Beelzebub dicitur princeps daemoniorum*. Neque obstabit, quod clavis ille ad aperiendum deservierit, ut ibidem dicitur; nam potestas regni, civitatis, vel domus etiam ad bunc actum extenditur. Et iuxta banc expositionem possunt cetera intelligi; nam fumus fornacis recte intelliguntur esse doemonis tentationes, et locustae ministri eius, sive mali angeli, sive perditi homines, etc.

10. Alii vero per stellam illam non angelum malum, sed vel genus aliquod malorum bominum vel aliquem pravum bominem intelligunt. Ambr. enim ibi: *Per stellam*, ait, *haeresiarchae designantur, quia sicut stellae in coelo refulgent, ita etiam ipsi, antequam caderent, doctrina atque sapientia refulgebant in Ecclesia*. Et sic consequenter intelligit, locustos esse ministros haeresiarcharum, atque ed bunc modum cetero prosequitur. Anselmus vero licet per stellam doemonem intelligat, per locustas haeresiarchas ipsos doemonis ministros interpretatur; quia sicut locustae saliunt, et non volaot, sed statim in terram recidunt, et mordent, ac corrodunt; ita baeretici superbia saliunt, sed cum per cognitionem in altum volare non possint, in terrom recidunt, et sunt benorum corrosores. Unde consentanee ad banc expositionem possumus recte per stellam illam intelligere insignem baeresiarcbam Lutherum; qui cum antea suo modo stella esse videretur, aut esse deberet, occulto Dei iudicio permissus est io abyssum errorum cadere, et tenebras effundere, ex quibus ingens locustarum, ministrorum, vel potiusetiam baeresiarcbarum multitudo pullulavit.

11. Alii denique per stellam intolligunt non quemcumque baeresiarcbam, sed aliquem insignem, qui non solum tenebras effundendo, sed etiam per tyrannidem et potentiam persequendo, christianos iesectatus fuerit. Et sic Lyranus per stellam illam intelligit Valentem imperatorem, qui persuasione uxoris ause de altitudine fidei catbolicae cecidit in haeresim arianam, et misit praedicatores, qui Vandalos et Gotbos eadem baerosi inficerent. Quos Vandalos significatos dicit per locustas, qui Italiam ot alias provincias catholicas devastarunt. Quam expositionem secuti sunt Petrus Aureol. in eumdem locum, ot Antonius 1. part. Histor. titul. 6, capit. 1, § 2, quoad banc posteriorem partem; nam por stellam cadentem potius Gensericum, vel alium similem Vondalorum regem, quam Valentem interpretantur. Quid ergo mirum, si quispiam simili allegoria dicat, Heoricum VIII. regem Angliae fuisse stellom illam de coelo cadentem, qui non solum do altitudine fidei in turpissimum schisma et baoresim lapsus est; sed etiam ex illustri romanae Ecclesiae, non solum armis, sed etiam doctrina et scriptis defensore, in acerrimum hostem commutatus est? Unde statim densissimus fumus pravae doctrinae per totam ditionem eius sparsus est, ot fidei lumen oc intelligentiam obtenebravit, indeque pravi ministri et acerrimi catbolicorum persecutores tonquam locustae et scorpiones brevi tempore multiplicoti sunt.

12. Haec quidem et similia facile a quolibet exco-

gitari possunt. Non tamen ideo illa propono, quia omnia interpretationi Scripturae apta, aut probabilia essent, iudicem; sed ut intelligat lector, non magis esse verisimilia, quae regi Angliae protestantes persuaserunt: nam solum per voluntariam accommodationem sine fundamento in textu ioannis, et sine consecutione, et observatione eorum, quae in illo clangore buccinae proponuntur, excogitata fuerunt. Unde cum tanta fuerit varietas inter antiquos auctores in exponenda illa stella, cumque multi eorum dicant, ibi praecursores Antichristi calamitates in Ecclesia futuras prope tempora Antichristi designari; nullum tamen ante regem Angliae et magistros eius reperio, qui dixerit, stellam illam esse Antichristum, vel locustas esse proprios ministros eius, sed ad summum praecursores, ut eos vocant Anselmus et alii ex auctoribus allegatis.

13. Et merito quidem per stellam cadentem nullus Antichristum intellexit, quia longe diversa futura sunt Antichristi initia ab his, quae per stellam cadentem significantur. Nam in Apocalypsi semper inducitur Antichristus ut bestia de abysso ascendens, ut paulo antea rex ipse notavit, stella autem visa est, ut de caelo cadens, qui modus oriendi longe diversus est. Nec refert, si quis dicat, etiam daemonem repraesentari per bestiam ascendentem de abysso, et nihilominus etiam per stellam cadentem significari posse; nam daemon prius fuit stella, et cadendo in terram, in draconem et bestiam abyssi commutatus est. At vero Antichristus non erit prius stella, nec erit tanquam angelus in coelo, vel tanquam insignis persona habens in hoc mundo vel in Ecclesia aliquem excelsum vel regni vel sacerdotii locum, a quo ceciderit, sed erit (ut illum depingit Daniel cap. 7, v. 11.) *parvus et despectus, vilissimus et indignus decore regio;* talia enim erunt Antichristi exordia, ut supra tactum est, et in sequentibus iterum dicam. Igitur non quadrat in illum accommodatio, seu repraesentatio stellae in terram cadentis. Ut omittam alia, quae vix possunt cohaerenter ita exponi; nam in omni interpretatione summam habent obscuritatem.

14. Tandem, esto, stella illa sit Antichristus, et per eam significetur aliquis eximie dignitatis vir; profecto, hac permissa interpretatione, ex illa convinci potest, neque ullum ex Pontificibus, neque signatim Bonifacium III. Antichristum fuisse. Nullus enim hactenus suam dignitatem ita deseruit, ut Sedem apostolicam sua maiestate et excellentia privaverit, sed omnes constantissime illam tutati sunt, ac defenderunt. Quod si aliqui per tyrannidem, vel per violentam mortem illa privati sunt, ille non est casus, sed consummatio dignitatis; imo licet aliquis per culpas vel haereses ab illa dignitate cecidisset, nullum esset iudicium antichristianismi, quia ille fuisset casus personalis, non qui adhaereret sedi, nec in illam, nec in successores redundaret. Verumtamen etiam hic casus per Dei gratiam in Pontifice romano inventus non est, praesertim ut Pontifex est, et Ecclesiam illuminat; nunquam enim Pontifices haereses docuerunt, aut seminarunt, ut supra late ostensum est. Maxime vero de Bonifacio III. in nulla historia legitur, doctrinam pravam in Ecclesiam introduxisse, aut aliquid contra illa verba Christi fecisse: *Vos estis lux mundi.* Qua ergo fronte, quave specie veritatis dicitur fuisse *stella cadens de coelo, quia in eximia dignitate constitutus ad mundum illuminandum munus suum deseruit?* Respondet tacite rex deseruisse munus suum, quia regnum sibi erexit. Sed hoc iam satis refutatum est. Et iterum hoc modo improbatur; nam vel erexit sibi spirituale regnum, vel temporale. Non primum, quia non usurpavit Pontificatum, sed ad illum legitime electus est; et in illo constitutus, nihil sibi spiritualis potestatis arrogavit, quod e praedecessoribus suis traditum et observatum non fuerit, ut saepe in superioribus dictum, et demonstratum est, ubi de nomine universalis episcopi etiam est sufficienter dictum. Nec etiam erexit sibi Bonifacius regnum aliquod temporale, quia nullum bellum temporale gessit, nec de tyrannide temporali ab aliquo historiographo accusatus est. Quod est sufficiens argumentum, longissime distare ab Antichristo, qui prius temporale bellum geret, et imperium usurpabit, postea sanctos persequetur.

15. Atque hinc facile convinci potest, cetera, quae in illo clangore buccinae audita sunt, *de fumo ascendente de ore putei*, etc. non posse ad tempora Bonifacii accommodari, quia per fumum illum densissimum, solem et aerem obscurantem, omnes expositores haereses intelligunt, pravasque doctrinas; nihil enim magis apposite per illas tenebras et fumum significari potest, cum certum sit, illa omnia non proprie, sed metaphorice ibi sumi. Nam licet in visione imaginaria sub specie visibili viderentur, non tamen repraesentabant corporalem fumum aliquando ascensurum ad solem obscurandum, sed aliquam spiritualem tribulationem in Ecclesia futuram, fidei veritatem et lumen obscurantem. At tempore Bonifacii III. nulla talis doctrina ex officina romana prodiit, nec aliquid circa veritatem fidei innovatum est, nec cum aliquo fundamento aliquid tale designari potest, ut in libro I. et II. late ostendimus; ergo non coepit tunc in romana Sede haec prophetia impleri. Quod argumentum de toto reliquo tempore usque ad nostram aetatem fieri potest: quia nunquam ab illa sede fumus infidelitatis ascendit, ut in eodem loco probatum est.

16. Denique quod in hoc puncto rex subiungit de examine locustarum, id est *immanis saevitiae ani-*

malculorum, et subdolorum; quomodo post Bonifacium subsecutum sit, ostendere non potest. Nam post Bonifacium fuerunt in Ecclesia sanctissimi et sapientissimi pastores, et doctores, quales fuerunt ex graecis Damascenus, Maximus, Germanus constantinopolitan. Theophylactus, Photius, Euthymius, et alii. Ex latinis vero Remigius, Bernardus, d. Thomas, d. Bonaventura, Petrus Damianus, Laurentius Iustinianus, Hugo, et Richardus de sancto Victore, et singulariter ex Anglia Beda, Anselmus, Lanfrancus, et infiniti alii ex omnibus christiani orbis provinciis, romanae Sedi adhaerentes, eiusque fidem et doctrinam ab antiquis acceptam illustrantes et posteris tradentes. Neque etiam in ministris illius Sedis saevitia ulla vel persecutio per vim aut cruciatus scorpiacos in Ecclesia facta est. Ergo locustae illae vel saeva animalcula ineptissime accommodantur doctoribus, vel ministris Ecclesiae romanae, cum potius haereticos, vel alios Antichristi praecursores, vel ministros animalia illa repraesentaverint, ut omnes antiqui et sapientes intellexerunt. Et licet demus significare proprios ministros veri et singularis Antichristi, inde potius convincitur, illum a Bonifacio et successoribus suis quam longissime distare.

17. Exclusa vero verborum accommodatione, quae per tubam quintam insonuerant, facile refutantur cetera, quae ex clamore sextae tubae per solam calumniam ad detrahendum de catholicis a protestantibus arripiuntur. Oportet autem advertere, in illa visione describi ingentem cladem, et interfectionem futuram in mundo in novissimis temporibus, sive sub Antichristo, sive (quod probabilius est, magisque receptum) prope tempora illius, sub illis regibus, qui romanum imperium disperdent, antequam Antichristus veniat. Tria vero in visione illa distinguere necesse est, scilicet multitudinem ingentem ferocium equorum cum sessoribus suis, multitudinem hominum occidentium, et homines ipsos occisos, qui dicuntur esse *tertia pars hominum,* et alios, qui remanserunt, de quibus in fine dicitur, *non egisse poenitentiam,* et cetera. Igitur feroces equi sine dubio repraesentant vel haereticos, et eorum ministros, et multi volunt, vel exercitus tyrannorum, ut verisimilius alii opinantur: et ab his occidenda dicitur tertia pars hominum, utique eorum, *qui signum Dei non habebant,* ut in principio capitis dicitur, et communiter de iniquis et impiis exponitur. Praeter hos reliqui fuerunt homines, qui non sunt occisi in his plagis, de quibus in fine capitis dicitur non egisse *poenitentiam ab operibus manuum suarum*, et hos homines residuos vult rex Angliae esse discipulos Antichristi; nam doctrinam Antichristi dicit in illis verbis declarari, et postea omnia accommodat doctrinae romanae Ecclesiae.

18. Sed in primis repugnat aliis Scripturis, in quibus dicitur Antichristus destructurus idola. Daniel. 11: *Nec quemquam Deorum curabit, quia adversum universa consurget.* Et Paulus 2. Thessal. 2: *Extollens se supra omne, quod dicitur Deus,* ut supra late explicuimus, per verba illa: *Nec egerunt poenitentiam ab operibus manuum suarum, ut non adorarent doemonia, et simulacra aurea, et argentea, et aerea, et lapidea, et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque ambulare,* non posse significari discipulos Antichristi, nec doctrinam eius, quia ipse potius docebit, non esse adoranda idola, et cultores illorum persequantur. Atque hinc aliqui colligunt, illas plagas et caedes non esse futuras sub Antichristo, sed illum praecedere, et quia per illas non consummentur omnino idololatrae, per Antichristum esse perimendos. Alii vero censent, nihil referre, quod illi feroces equi sint exercitus ipsiusmet Antichristi; nam licet ille idololatras persequatur, non poterit omnes, qui in mundo sunt, occidere. Sicut Mahometus etiam insectatus idololatras, eos tamen abolere non potuit. Poterunt ergo aliqui etiam post persecutionem Antichristi vivere, et de iis, qui remanserint post tot hominum caedes, et a suis idololatriis poenitentiam non egerunt, recte dicitur, cum ipso Antichristo vel cum malis christianis damnandos esse. Nam simili modo licet Antichristus christianos persequatur, non poterit tamen omnes interficere, nec pervertere, et tamen si qui ex illis residuis pravi fuerint, et non egerint poenitentiam a suis fornicationibus, et homicidiis, etc. etiam illi damnabuntur.

19. Et ita possunt posteriora verba Ioannis intelligi: *Et non egerunt poenitentiam ab homicidiis suis, neque a fornicatione, neque a furtis suis.* Haec enim vitia non indicant doctrinam Antichristi, sed pravos mores hominum. Quod notavit ibi Richar. Victor. dicens: *Notandum, ubi ait: Neque egerunt poenitentiam de operibus manuum suarum, ibi redarguere eorum infidelitatem. Ubi vero dicit, et non egerunt poenitentiam ab homicidiis,* etc. *ibi redarguit eorum pravas actiones.* Haec autem vitia inveniri quidem solent in multis catholicis, multo vero magis in haereticis; inter quos praesertim exerceri veneficia, vulgatissimum est: homicidia vero eorum et iniustissimas caedes et in antiquis haereticis, donatistis, arianis, in historiis, et in sanctis patribus legimus, et in modernis oculis conspicimus, qui eo ferocitatis pervenerunt, ut seipsos saepe occidant, ut hostes simul perimant, illorum ne in manus perveniant. Possunt denique sub illis verbis comprehendi etiam alii infideles, qui idola non colunt, ut Pagani, qui maxime vitiis carnis, per fornicationes significatis, dediti esse solent; et Iudaei, qui usuris

et aliis iniustis negotiationibus frequentius involvuntur. Ac denique sub illis quatuor membris omnia genera peccatorum mortalium comprehenduntur, a quibus qui poenitentiam non egerint, licet aliquam Dei veri cognitionem habeant, imo licet veram fidem habeant, damnabuntur. In quo etiam perstringunt haec verba haereticos protestantes, qui sine poenitentia peccatoribus salutem premittunt.

20. Superest, ut ad singulas protestantium calumnias, quas rex imbibit, breviter respondeamus. Et in primis quoad adorationem doemonis, notissimum est, in romana Ecclesia non solum reprobari, sed etiam eius criminis reos gravissime puniri. Neque ullus doctor catholicus in dubium id revocavit. Gabriel autem Vasquez vir insignis doctrinae et pietatis in hoc a catholicis doctoribus non dissentit, sed tractat quaestionem de facto, et non de iure, an qui illuditur a doemone sibi apparente sub aliqua specie vel figura Christi, et adorationem exhibet signo ac vel lumini apparenti, possit per ignorationem vel bonam intentionem ab idololatria vel superstitione excusari. Aitque, utroque modo excusari posse, quia si ignoratio sit invincibilis, ut esse potest, culpam excusat. Si vero intentio adorantis non feratur in signum apparens, sed solum in Christum repraesentatum, vel in memoriam revocatum, etiam excusatur a culpa, quia utroque modo re vera non adoratur doemon, sed Christus. Quae doctrina evidenter supponit, adorationem doemonis per se esse damnabilem. Ad secundum concedimus, catholicae doctrinae de cultu et adoratione imaginum Ecclesiam romanam caput esse; quantum vero dissidium sit inter imagines et idola, quantumque adoratio imaginum ab idololatria distet, satis in libro II. tractatum est. Ad tertium de homicidiis dicimus, illa quidem interdum committi a malis christianis et propter illa fore damnandes, nisi poenitentiam agant; poenes vero, quae auctoritate publica in Ecclesia catholica interdum haereticis infliguntur, non esse homicidia, sed iusta supplicia.

21. In quarta calumnia duo includuntur errores: unus est, damnare sacramentalia Ecclesiae tanquam superstitiosa et venefica, quod evidenter falsum est et blasphemum, cum veneficia doemonis virtute, et sacramentalia Dei auxilio, oratione, et sanctorum etiam intercessione, Ecclesiaeque precatione nitantur, ut in libro II. tetigimus, et alibi latius tractavimus. Alius error est, venerationem reliquiarum tacite negare, et miracula divina, quae illis mediantibus fiunt, damnare contra Scripturam Actor. 19. de sudariis, et semicinctiis s. Pauli, et c. 5. de umbra Petri, et 4. Reg. 13. de reliquiis Elisei, et contra omnem traditionem, et historiam ecclesiasticam adeo constantem, ut vel illam negare, vel illi fidem non adhibere insolentissimum sit. Quod vero ibi additur de orationibus superstitiosis, Pontificibus, et pontificiis, nihil obest, quia ipsi damnent superstitionem illam, et illis signis, vel scriptis, aut verbis utentes puniunt, ut tractando de superstitione dixi.

22. Quinta accusatio antiques haereses excitat; damnare enim videtur caelibatum, virginitatem, et monachatum; quae certe haereses si ad christianam doctrinam pertinent, Ecclesiae fides e principio Antichristi fuit, non Christi. Ipse enim Christus virginitatem et paupertatem docuit, Pauiusque consuluit; et a principio fuerunt in Ecclesia monachorum greges, et sanctarum virginum monasteria; sed haec aliis locis a nobis late tractata sunt. Nunc lectorem breviter advertimus, ut inter otium vitiosum et sanctum discernat; nam illud libidinis vel maiorum vitiorum est incentivum, hoc vero caritatem nutrit, et ab ea desideratur, dicente Augustino lib. 19. *de Civit.* c. 19: *Otium sanctum quaerit caritas veritatis.* Hoc enim otium, licet ab operibus externis saepe vacet, non tamen a divinis studiis, meditationibus, aut orationibus; quarum adiutorio fit, ut libido non dominetur, nec vincat, licet interdum pulset. Et ideo dixit Paulus 1. Cor. c. 7: *Mulier innupta et virgo cogitat quae Domini sunt, ut sit sancta et corpore et spiritu.* Et subdit inferius: *Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis iniiciam, sed ad id, quod honestum est, et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi.* Status ergo continentium non solum perfectior, sed ad ipsam continentiam servandam utilior est, si homo recte illo utatur: nec damnandus est propter particularia personarum vitia, quae in aliis statibus non desunt, et interdum propter malus commune bonum toleranda, et quantum fieri potest, corrigenda sunt; quod sancte et prudenter romana Ecclesia observat.

23. Quae vero in sexto membro de furtis dicuntur, falsae calumniae protestantium sunt, neque aliud responsum merentur; vixque illius sunt capaces, qui odium et indignationem contra indulgentias conceperunt, et illo ita excaecati sunt, ut pias et voluntarias eleemosynas a furtis discernere non valeant. Nam in concessione indulgentiarum nullus est quaestus non solum iniustus, verum etiam nec indecens, nec resultans in utilitatem temporalem concedentis indulgentiam, sed est paterna providentia succurrendi communibus necessitatibus quorumdam fidelium per pia opera aliorum, eos inducendo ad opera satisfactoria pro peccatis, inter quae sunt eleemosynae, quibus alii indigentes iuvari possunt. Sed de hac materia latius a nobis in proprio loco disputatum est.

24. Ad ea tandem, quae rex tertio loco inducit ex

capite 10. et 11, ut suadeat, in capite 6. sermonem esse de Antichristo, respondetur primo, ex verbis illis capitis 10, ubi *angelus iuravit per viventem in saecula saeculorum, quia tempus non erit amplius*, ad summum probari illas tribulationes, et supplicia divina, quae in capite 9. praedicuntur, pertinere ad ultima tempora mundi: inde vero non necessario sequitur, inter plagas dicto cap. 9. praenunciatas contineri ultimam Antichristi persecutionem, satis est enim, quod post illas proxime immineat. Nam quia homines per priores plagas nec poenitentiam agere, nec emendari voluerunt, tandem permittet Deus ultimam, postquam mundus consummetur. Unde comminatio illa, *quia tempus non erit amplius*, non oportet, ut intelligatur implenda statim post praecedentes plagas, sed post ultimam, quae iam instabit. Quod ex consequentibus verbis potest facile intelligi, additur enim: *Tempus non erit amplius, sed in diebus vocis septimi angeli, cum coeperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei*. At septimus angelus non statim coepit tuba canere, sed in cap. 11. prius praemittitur persecutio Antichristi, et praedicatio testium contra illum, et in fine additur: *Vae secundum abiit*, id est completum est, *et ecce vae tertium veniet cito*. At vae secundum inchoatum fuerat in tuba sexti angeli, nam primum vae in quinta tuba fuerat consummatum, ut in c. 9. dictum fuerat. Ergo vae secundum quatenus in illo includitur Antichristi persecutio, non fuit completum, nec comprehensum totum in vocibus et praedictionibus sextae tubae, sed duraturum est post omnia, quae dicuntur capite 10. Et in priori parte capitis 11. usque ad dicta verba: *Vae secundum abiit, et ecce vae tertium veniet cito*, utique vae ultimi iudicii diei. Unde statim subiungitur: *Et septimus angelus tuba cecinit*, etc.

25. Unde si quis verba et contextum Ioannis attente consideret, facile intelliget, priores plagas c. 9. ad universum mundum, et magis ad impios, et infideles et iniquos, quam ad Ecclesiam et sanctos pertinere, ut indicant verba illa capitis 9: *Praeceptum est illis, ne laederent*. Et infra: *Nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis*: ultimam vero persecutionem Antichristi, quae c. 11. et sequentibus praenunciatur, futuram esse contra Ecclesiam, et contra sanctos, ut patet ex initio cap. 11. Unde ulterius possumus distinguere duo tempora Antichristi, unum, in quo monarchiam expugnabit, et hoc tempus comprehendi potest in visionibus capitis 9. Nam sine dubio calamitates et plagas orbi inferet per bella et exercitus suos, quibus totum orbem perturbabit; et pro eo tempore non ita se ostendet Christo contrarium, sicut post obtentam monarchiam, imo ficte et simulate procedet, ut sancti etiam antiquissimi docuerunt. Aliud vero est tempus persecutionis Ecclesiae, et de hac sine dubio incipit loqui Ioannes in capite 11. Denique licet daremus regi, omnes praedictiones quintae et sextae tubae pertinere ad personam Antichristi, et futuras esse in fine mundi, inde evidentius concluderemus, illas plagas nondum incepisse, neque illum Antichristum apparuisse, aut bella sua excitare coepisse, vel saltem non potuisse incipere ante mille annos a temporibus Bonifacii III, iam enim mundus finitus fuisset, ut in superioribus demonstratum est.

CAPUT XIX.

Idem ex cap. 13. ostenditur, et omnia, quae rex illo decerpit, refelluntur.

Summarium

1. Periocha capitis 13. Apocalypsis quoad priorem illius partem. — Quatuor proprietates illius bestiae, quam vidisse narrat Ioannes, rex Angliae romano Pontifici affingit. — 3. Respondetur ad primum punctum. Antichristus non solum erit corruptelis plenus, sed imo etiam undique plenissimus et corruptissimus; eiusque imperium primum ac praecipuum erit temporale, deinde divinitatem sibi arrogabit. — Pardo comparatur ob velocitatem. — 4. Respondetur ad secundum et tertium punctum. Proprietates leopardi et pedes ursini Antichristo conveniunt non romanis Pontificibus. — Cultus Pontifici exhibitus est veneratio, non divina adoratio. — 5. Male comparat rex imperia cum Roma ethnica et christiana. — 6. Periocha secundae partis capitis 13. Apocalypsis. — 7. Posterior bestia, quam Ioannes vidisse narrat, Antichristum significat eiusque emissarios. — 8. Loquitur etiam Ioannes de primario aliquo Antichristi adiutore. — Per secundam illam bestiam singularis Antichristi pseudopropheta significatur, cui duplex assignatur nota, hypocrisis et ementita potestas. — 9. Hic pseudopropheta curabit, ut Antichristus adoretur ut Deus. — Falsa prodigia operabitur. — Ignem de coelo ad speciem deducet. — Antichristi statuae vocem dabit, eamque adorari faciet. — 10. Character bestiae erit signum, quo palam agnoscentur Antichristi fautores. — Nomen Antichristi numerum 666 referet iuxta graeca elementa. — Adhuc ignotum est illud nomen. — 11. Praedicta expositio patrum consensu firmatur. — Antichristi charactere esculenta venalia polluentur. — 12. Ne Cruci sit locus, characterem Antichristi in frontibus imprimet ille pseudopropheta. — 13. Metaphoricae regis expositiones litteraliter convincuntur. — Antiquitatem et firmitatem romanae Ecclesiae non vult attribui. — 14. Bestia singularem hominem proprie significat. — Mystice vero apostaticam haereticorum congregationem refert. — 15. Romana Ecclesia non habet Agni cornua, idest hypocrisim. — Nec errores ut draco docet, aut unquam docuit. — 16. Retorquentur haereticorum iacula in ipsos. — Henricus octavus et similes sunt verae imagines illius bestiae. — Anglicana ecclesia est eiusdem formae. — 17. Signa rex Iacobus ait fieri ad firmandam Pontificum auctoritatem. — Signa semper fuerunt et erunt in catholica Ecclesia. — 18. Miracula olim a pluribus sanctis facta sunt. — 19. Miracula non fiunt

primario ad Pontificis auctoritatem, sed ad Christi gloriam vel fidei confirmationem. — indirecte pontificiam dignitatem stabiliunt. — 20. Excommunicationes a Pontificibus excussas rex Iacobus ignem esse de coelo commentatur. — 21. ignis ille apud divum Ioannem non significat excommunicationem. — Excommunicatio fulmen novum non est, sed ante Bonifacii tempora iam vibratum. — 22. Instantia: solvitur. — 23. Dum colitur Pontifex, imago bestiae non adoratur. — Apud Ioannem aliud est imaginem facere, aliud adorare illam. — 24. Expenduntur verba Apocalypsis. — Excommunicatio habet vim cogendi non seducendi. — 25. Characterem bestiae esse obedientiam Pontifici rex confingit. — Melius hoc de iuramento fidelitatis anglicano dici potest. — Ioannes loquitur de signo permanente, non de pura professione. — 26. Nemo sine illo charactere Antichristi ad contractus humanos admittetur. — 27. Iacobi regis opinio circa numerum nominis Antichristi. — 28. Negari nequit, numerum illum esse nominis Antichristi. — 29. Numerus ille non est temporis adventus Antichristi. — Annus, quo Bonifacius sedit, illum numerum non admittit. — Evasio. — Insolitum est, annos a Pompeio supputare. — Altera evasio: eluditur. — 30. Bonifacius nomen iam Leoni pontifici datum ab usurpante vindicavit. — 31. Contendit rex, nomen *Latinus* continere numerum Antichristi. — Ex hac interpretatione haeretici sunt Antichristi, cum sint ipsi etiam latini.

1. Tertiam veluti descriptionem Antichristi colligit rex ex cap. 13. Apocalypsis, multumque laborat, lateque discurrit, ut eam Pontifici romano accommodet; sed re vere in venum laborat, et quo licentius loquitur, et pro suo arbitrio et affectu verba Scripturae accommodat, eo magis errorem, in quo versatur, ostendit, et nolens impugnat. Prius vero, quam illius discursus expendamus, summam illius capitis iuxta proprium et litteralem sensum magis receptum ante oculos proponamus. Duas etenim habet partes. In priori narrat Ioannes, se vidisse bestiam ascendentem de mari, habentem capita septem et cornua decem, et super cornua eius decem diademata, et super capita eius nomina blasphemiae. De qua bestia dicit esse similem pardo, et habere pedes sicut ursi, et os sicut os leonis: et draconem dedisse illi totam virtutem suam, et unum ex capitibus eius fuisse abscissum in mortem, et plagam mortis eius curatam: et admiratam totam terram adorasse bestiam. Et postea describit Ioannes potestatem datam huic bestiae ad loquendum magna et blasphemias, et ad persequendum sanctos mensibus quadraginta duobus. Atque haec fere sunt, quae in priori visione et parte illius capitis continentur.

De hac autem priori bestia quid sit, seu repraesentet, et quo sensu accipienda sint, quae de plaga mortis illi data, et curata, et de tempore persecutionis eius dicuntur, in capite VI. diximus, ubi regis metaphoras impugnavimus; et inde visionem illam ad Pontificem accommodari non posse, imo inde bestiam illam nondum apparuisse, convicimus. Nihilominus tamen necessarium est hoc loco refellere aliqua, quae contumeliose per solam maledicentiam Pontifici accommodantur, quaeque non nisi protestantes et Scripturam adulterantes in ore regis posuerunt.

2. Pungens igitur romanum Pontificem, ait, bestiam illam apparuisse pardo similem. *Tum propter colorem, quia respersa erat maculis, id est corruptelis contaminata, tum quod adulterinam quamdam imperandi rationem habet, specie spiritualem, revera saecularem, quia super reges terrae extollitur.* Secundo ait, hanc bestiam apparuisse etiam leopardo similem, *quae spuria est bellua, e leone pardoque mixta.* Tertio ait, visam esse *ursinis pedibus ad vires eius significandas, ore autem leonis ad rapacitatem declarandam saevamque naturam.* Quarto exponit, aperuisse os suum ad blasphemias in Deum, et bellum sanctis intulisse, quia *eam,* ait, *terram universam adorare oportet, quod nunquam vetus illa ethnica Roma a quoquam postulavit, quae dedignata non est, foedere coniunctos reges socios atque amicos comiter appellare.* Probat autem, hanc adorationem dari summo Pontifici ex more inaugurandi Pontificem, testemque ipsum cardinalem Bellarminum appellat.

3. Verumtamen in primo puncto interpretatio ipsa seu analogia ad veritatem et ad litteram comparata apta non est nec sufficiens, quia Antichristus non erit tantum *corruptelis contaminatus*, sed erit undique corruptissimus, nec usurpabit temporale regimen sub specie, vel umbra spiritualis potestatis, sed primo, ac praecipue temporale imperium occupabit, et violenter usurpabit, et deinceps etiam divinitatem sibi arrogabit, ut partim ex Daniele et Paulo aperte intelligitur, et in praecedenti capite tactum est, et in sequenti iterum dicetur. Unde longe aliter Richard. Victor. l. 4. in Apocalyp. c. 4. per bestiam illam intelligens imperium ethnicum gentilium Ecclesiam persequentium, ait, *comparari pardo maculoso propter variam philosophorum assertionem,* id est propter variam superstitionem. Ambrosius vero ibi *hypocrisim Antichristi* in veritate colorum dicit designari: *Nam cum sit futurus homo nequissimus; variis virtutibus se decorabit, ut facilius stultos quosque decipiat.* Beda vero, et Primasius cum Tyconio homil. 11. in maculis pardi aiunt, repraesentari *gentium varietatem Antichristum sequentium,* sive quia erit multitudo collecta ex diversis populis, sive quia diversis haeresibus erit maculata, ut ait d. Anselmus. Unde si maculae pardi vitia repraesentant, non quoscumque defectus, sed universe vitia in Antichristo futura designant. Accedit quod Antichristus propter velocitatem pardo comparatur, quia brevissimo tempore imperium conse-

quetur, et omnia conculcabit. Sicut Danielis 7. Alexander Magnus propter hanc causam per pardum repraesentatur, ut d. Hieronymus et alii exponunt. Item propter crudelitatem in humano sanguine effundendo. Nullus autem, nisi impudentissimus sit, similes proprietates in romano Pontifice audebit confingere. Imo neque rex Angliae, neque tota haereticorum versutia eas corruptelas, quas in Sede apostolica effingunt, ostendere potuerunt; nam quae ad doctrinam pertinent, corruptelae non sunt, licet ab hominibus, contrariis erroribus et haeresibus corruptis, tales iudicentur: quae vero ad mores spectant, maxima ex parte ab eisdem Ecclesiae hostibus ultra veritatem effictae et exaggeratae sunt; et si aliquae huiusmodi in praelatis Ecclesiae inventae aliquando sunt, ad personales et humanos defectus pertinent, qui sedem ipsam non maculant.

4. Unde quae in secundo et tertio puncto de similitudine leopardi et de pedibus ursinis dicuntur, non gravate accipimus; apte enim in verum Antichristum conveniunt. Ex eisdem autem proprietatibus, earumque significatione convincitur, descriptionem illam non posse Pontifici accommodari; cur enim Bonifacius III. vel alius similis Pontifex eius successor poterit spurius appellari, cum neque origine talis fuerit, nec electione, sed legitime creatus? Vel quae rapacitas, aut saeva natura in eis inventa est, ut ursinos pedes habere dicantur? Antichristus enim dicitur pedes ursinos habiturus, quia *pedibus suis omnia conculcabit*, ut dicitur Danielis 7. Quod autem quarto loco addit de adoratione Pontificis ridiculum est; non enim adoratur ut Deus, sed ut supremus Ecclesiae Praelatus, ac Vicarius Dei. Quid enim est adorationis exhibitio? Ait enim Paulus: *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni sunt*, 1. Timoth. 5. Quid ergo mirum, quod is, qui toti Ecclesiae praeest, magna veneratione dignus habeatur, praesertim cum in Christi honorem tota illa veneratio redundet?

5. Immerito autem comparat rex Romam ethnicam cum christiana; tantum enim distat imperium illius ab istius potestate, quantum terrestria a caelestibus, corporalia ab spiritualibus, et temporalia ab aeternis discrepant, ut in III. libro abunde monstratum est. Romani ergo imperatores tantum temporales domini erant, limitatamque ditionem possidebant, ideoque aliarum ditionum reges non ut subditos, sed ut socios comiter tractabant; romani autem Pontifices spirituales Praelati ac Reges sunt, totumque mundum pro territorio, omnesque oves Christi pro grege habent, et ideo reges omnes christianos subditos appellare possunt; et nihilominus eos (nisi haeretici, vel schismatici sint) non solum comiter, sed etiam humanissime filios, et interdum etiam dominos appellare non dedignantur. Imo interdum tanta submissione animi id fecerunt, ut eorum verbis abutatur rex et protestantes ad eos imperatoribus subiiciendos, sicut de Gregorio papa in III. libro notavimus. Atque haec sunt satis de prima bestia.

6. In secunda parte eiusdem capitis 13. narrat Ioannes, *vidisse aliam bestiam ascendentem de terra, quae habet cornua duo similia agni, et loquebatur sicut draco*, de qua multa dicit. Primum, fecisse, ut omnes habitantes in terra adorarent bestiam primam. Secundo, datum esse illi, ut faceret *signa magna*, et in particulari ita, *ut ignem faceret de coelo descendere in terram in conspectu hominum*. Tertio, per haec signa *seduxisse habitantes in terra, ut faciant imaginem* prioris bestiae. Quarto, *datum esse illi, ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur imago bestiae, et faciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestiae, occidantur*. Quinto, quod *faciet omnes pusillos, et magnos, et divites, et pauperes, et liberos, et servos habere characterem* bestiae *in dextera manu sua aut in frontibus suis, et ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis eius*. Sexto additur mysterium numeri nominis eius his verbis: *Numerus enim hominis est, et numerus eius sexcenti sexaginta sex*. Quae omnia adeo sunt obscura, ut vix humano ingenio coniectari possint, nedum comprehendi. Et ut recte adnotavit cardinalis Bellarminus, signum evidens est, non esse impleta, quia hodie tam sunt obscura et aenigmatica, sicut quando primum scripta fuerunt; prophetiae autem, quae per aenigmata fiunt, licet antea sint obscurae, saltem quando implentur, intelliguntur, et clarae fiunt, alias inutiles essent; cum ergo haec perinde obscura sint, ac antea erant, signum est, non esse impleta. Et nihilominus rex Angliae suo more ita multa accommodat, sicut vel opinioni suae, vel ad detrahendum romanae Sedi putat esse accommodata. Prius vero, quam illi respondeamus, proprium et litteralem sensum huius visionis proponemus, ut comparatione illius error fictae interpretationis evidentius appareat.

7. Haec ergo posterior bestia, vel generatim repraesentat Antichristi pseudoprophetas, et praedicatores, quos ipse ad suam divinitatem suadendam, et sanctos persequendos mittet, ut exponunt ibi Primas. Beda, Ansel. et alii, et sentit Greg. 13. *Moral.* c. 26, alias 36; vel certe significat aliquem ex illis insignem, et excellentem magicum, et potentem etiam viribus et exercitu, qui per signa seducendo, et per potentiam cogendo, ad Antichristum adorandum homines convertat. Sic Irenaeus lib. 5, cap. 28, postquam priorem huius capitis visionem retulerat, de hac posteriori subiungit: *Post deinde, et de ar-*

migero eius, quem et pseudoprophetam vocat, loquebatur, inquit, *quasi draco, et potestatem primae bestiae omnem faciebat ei, in conspectu eius.* Eamdem sententiam comprobat Andr. Caesar. allegans etiam Irenaeum suo cap. 37. Aretas vero suo etiam cap. 37, licet in principio videatur, per hanc etiam posteriorem bestiam Antichristum interpretari, postea magis rem declarans, vocat hunc *praecursorem Antichristi*, et illos distinguit, comparans cum Ioanne Baptista et Christo. Victorinus etiam in singulari intelligit falsum prophetam, qui facturus est portenta et signa mendacia ante Antichristum. Et hanc nunc frequentius sequuntur eruditi scriptores, quos refert, et sequitur Malvenda lib. 8. de Antichristo, cap. 19. Ambrosius vero in Apocalypsim sub disiunctione ait, hanc bestiam esse aut multos praedicatores Antichristi, vel aliquem deteriorem ceteris.

8. Sed licet verum sit, sub illo propheta falso per antonomasiam nominato alios adumbrari, nihilominus negari non potest, quin de singulari aliquo homine insigni fautore Antichristi, et hominum deceptore Ioannes loquatur, tum quia contextus ipse sincere spectatus id satis indicat, tum etiam quia in cap. 19. evidenter id ostendit idem Ioannes dicens: *Apprehensa est bestia et cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiae, et qui adoraverunt imaginem eius. Vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.* Ubi evidenter describit eumdem pseudoprophetam, quem sub nomine bestiae de terra ascendere viderat, et de illo ut de singulari homine aeque ac de Antichristo loquitur; et tanquam duos homines speciali modo damnatos numeret, eosque a ceteris sectatoribus Antichristi distinguit, subiungens: *Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui* etc. Non est ergo dubium, quin per illam bestiam secundam particularis homo, singularisque Antichristi praedicator significetur, cuius duae praecipuae proprietates per duas bestiae conditiones designantur. Dicitur enim habere cornua tanquam agni propter hypocrisim; ostendet enim se mansuetum, et erit crudelissimus persecutor, vel ostendet se tanquam verum Christum praedicans; loquetur autem ut draco, quia Antichristum praedicabit, motus et actus a dracone, qui priori *bestiae dedit totam virtutem suam et potestatem*. Atque ita duas illas metaphoricas proprietates exposuerunt Irenaeus, Andr. Aret. et alii supra allegati. Et Ticon. alias August. homil. 11. in Apocalyp. licet illas omnibus haereticis accommodet. Idemque sensit Gregor. loco supra citato, easdem tribuendo quasi per participationem omnibus falsis praedicatoribus Antichristi.

9. Cetera vero, quae de hoc falso propheta Ioannes praedicit, licet patres et expositores catholici obscura et difficilia intellectu esse fateantur, omnes tamen, qui eorum litteralem sensum investigant, in eis proprietatem verborum, quoad fieri potest, servare student. Itaque cum dicit, facturam esse bestiam illam, ut *omnes habitatores terrae primam adorent*, id de divina adoratione et vera latria intelligunt, hac enim ipse Antichristus cupiet adorari, ut in cap. XVII. ex Scriptura et patribus ostensum est. Item cum dicit *facturum signa* de sensibilibus miraculis fictis, et mendacibus prodigiis verba exponunt, iuxta verba Christi Matth. cap. 24: *Surgent pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia.* Nam sicut quoad pseudochristos per antonomasiam implebuntur haec verba in Antichristo, ita quoad pseudoprophetas in hoc Antichristi praecursore implenda esse Ioannes sentit; Christum autem loqui de signis externis apparentibus, et sensus illudentibus, nemo unquam dubitavit. Unde cum ulterius Ioannes ait, facturam illam secundam bestiam, *ut ignis de caelo descendat*, de vero locali descensu, et de vero igne, vel saltem de corpore sensibili habente speciem tanquam ignis, omnes etiam interpretantur. Quia hoc et est consequens ad priorem interpretationem signorum in generali, et est consentaneum proprietati verborum, et nulla est necessitas alias metaphoras confingendi, praesertim cum Ioannes dicat, descensurum ignem *in conspectu hominum*. Similiter quod tertio loco addit Ioannes de imagine prioris bestiae, de propria sensibili imagine, vel statua Antichristi intelligitur, quam facient credentes in eum, et in templis, et fortasse in hierosolymitano, eam collocabunt, ut ipsa adoretur, et Antichristus in ea tanquam verus Deus. Et cum eadem proprietate intelligitur, hunc pseudoprophetam daturum spiritum illi imagini, ut loquatur; nam per pactum cum daemone hoc facillime fieri potest, sicut in sculptilibus et idolis gentium immundos spiritus loqui solitos fuisse, in historiis notissimum est.

10. De charactere autem Antichristi, eiusque in manibus vel fronte impressione, omnes etiam in hoc conveniunt, quod sit futurum signum sensibile hominibus accommodatum ad externam suae religionis professionem, et fortasse tanquam insigne quoddam apostasiae, vel discessionis a christiana religione, et ad sectae antichristianae aggregationem; quamvis in particulari nemo divinare possit, qualis character ille futurus sit. Nam illud prius veritas et proprietas verborum Ioannis requirit; hoc autem posterius per illa non explicatur, nec in aliis locis Scripturae revelatum est, nec ratione investigari potest. Denique de nomine bestiae omnes etiam docent, tale futurum

esse, ut ex litteris constet, quae, ad rationem numerorum iuxta morem graecae linguae redactis, numerum 666. contineant. Quia vero innumeris modis possunt graecae litterae ita componi, ut illum numerum reddant, adducti dicti expositores, sciri non posse, quale futurum sit Antichristi nomen, donec appareat, et tunc ex effectu cognoscatur prophetiae sensus et veritas. Nam licet nunc contingat, nomen alicuius constare ex litteris, quae secundum graecum idioma illum numerum reddant, ut de Mahometo vel Luthero aliqui ostendere conati sunt; illud non est sufficiens Antichristi signum, si alia desint, quia est valde ambiguum et aequivocum, et ideo necesse est, ut cum aliis coniungatur.

11. Hanc autem brevem paraphrasim, seu expositionem litteralem verborum Ioannis sumo ex auctoribus proxime allegatis. Irenaeus enim dicto cap. 28. de hoc pseudopropheta dicit, quod faciet signa *magica operatione*. Et ibidem adiungit cetera verba Ioannis, simpliciterque sine alia interpretatione illa proprie intelligit. In capite vero 30. late docet, quod de numero nominis diximus. Victorinus etiam in Apocalyps. circa signum ignis ait: *Haec magi per angelos refugas et hodie faciunt*. Et addit: *Faciet etiam, ut imago aurea Antichristo in templo Hierosolymis ponatur, et intret angelus refuga, et inde voces et sortes reddat*. Et de nomine et nota characteris eodem modo sentit. Idem fere habet Aretas suo cap. 27, ubi de igne aperte dicit descensurum ita, ut videatur *intuentium oculos fascinando*, et de charactere ait, futurum esse *perniciosi nominis insculpturam*, et dandum esse *in signum, quo possint, vel non possint homines negotiari*, supponent, illud futurum esse sensibile. Et Andr. cap. 27: *Quidquid*, inquit, *pseudochristi praecursor ad hominum deceptionem facturus est, hoc totum per praestigias, et incantationes facturus est, ut Antichristus testimonium habeat a viro, qui tanta miracula patrarit*. Et infra: *Non est mirum, aut novum, si in oculis hominum ignem e caelo descendere faciat impostor*. Et adducit exemplum de igne virtute diaboli incenso, vel superne dilapso ad Iobi armentum subito absumendum. Postea vero de imagine propria et loquela eius alia verba interpretatur, exemplisque similium praestigiarum daemonum confirmat. De charactere item loquitur tanquam de nota sensibili, intelligitque proprie hominibus imprimendum fore, ut signum necessarium ad emendum, et vendendum etiam res necessarias, *ut saltem*, inquit, *ob rerum ad vitam necessariarum penuriam ad violentam mortem adigat*, utique illos, qui characterem illum recusaverint.

12. Ac tandem cap. 38, quae de nomine Antichristi diximus, tradit, et auctoritate Hyppoliti confirmat. *Dabit characterem in dextra manu et in fronte, ne quis dextra sua manu pretiosam illam Crucem pingat in fronte*. Inferius autem sentit, characterem illum futurum esse nomen ipsius Antichristi sigillo sensibiliter impressum in fronte vel manu. De illo autem nomine negat sciri posse, quale futurum sit. Similiter de charactere Antichristi loquitur Ephrem tract. de Antichristo metro, seu § 2: *In dexteram manum, seu frontem insculpturus est homini characterem hunc suum impium, ne facultas sit homini se signandi signo Christi*. Et in sequenti metro signa et falsa prodigia similiter de externis sensibilibus praestigiis exponit. Ac tandem in metro ultimo idem repetit de charactere, sentiens futurum esse sensibile signum, *quod Christi adversarii pro cruce Salvatoris assument*. Indistincte autem de his loquitur, prout ab Antichristo, vel ab eius pseudopropheta facienda sunt, omniaque Antichristo tribuere videtur. Denique Primasius, Beda, Rupertus, et alii in Apocalypsim, imo et moderni omnes in his, quae diximus, consentiunt, licet in explicando charactere et nomine Antichristi varias et inter se dissentientes sententias tradant; quae varietas nihil nostrae intentioni obest, ideoque necesse non est illam referre, aut expendere, unusque pro omnibus videri potest Malvenda lib. 8. de Antichristo, c. 18, et 19.

13. Superest, ut cum hoc simplici Scripturae sensu mysticas et metaphoricas regis expositiones, seu ad male dicendum accommodationes, conferamus. Ille enim per hanc bestiam secundam, apostolicam Ecclesiam Pontifici romano parentem, quam ipse more impiorum protestantium *apostaticam* appellat, interpretatur. Et nihilominus de illa subiungit: *Cuius firmior origo est, et stabilior, ut quae visibiliter verae Ecclesiae succedat*. In quibus verbis, rei veritate coactus, vel non advertens quid diceret, romanam Ecclesiam veram et catholicam esse professus est. Nam illa est vera Ecclesia, quae verae Ecclesiae antiquiori visibiliter succedit, ut in I. libro ostensum est. Unde illa comparatio qua, haec Ecclesia dicitur *firmior et stabilior*, si ad synagogas Satanae, et congregationes protestantium seu apostatarum fiat, recte et verissime facta est: si vero fiat ad apostolicam Sedem, non recte fit per excessum, sed per aequalitatem fieri deberat. Nam vera Ecclesia non potest a petra separari, neque e converso; ideoque tam firma et stabilis est Petri successio, quam est certa verae ac visibilis Ecclesiae duratio; utraque vero est tam firma, quam est certum verbum Christi: *Portae inferi non praevalebunt adversus eam*.

14. Quod vero ad interpretationem bestiae spectat, satis a nobis ostensum est, in proprio sensu significare unum quemdam singularem hominem. Concedimus autem, mystice posse significare congregationem

quamcumque impiorum, haereticorum, et apostatarum sequentium et praedicantium Antichristum; sive generaliter et typice dictum, sicut ex Tyconio retulimus, per banc bestiam significari omnes haereticorum sectas et ministros; sive singularem et proprium Antichristum praedicantium, ut multi catholici exposuerunt. Sic ergo verum est, bestiam illam esse apostaticam congregationem. Haec autem apostatica congregatio nunc multiplex est; omnis enim synagoga Satanae sub nomine christiano collecta apostatice congregatio est: talisque est omnis lutheranorum, calvinistarum, puritanorum et protestantium congregatio; similemque esse anglicanem pseudoecclesiam, in I. libro ex eius statu et lapsu evidenter ostensum est.

15. Ut autem romanam Ecclesiam per illam bestiam repraesentari rex ostendat, dicit in primis habere *cornua similia agni, quia Christi sponsum refert, et sibi propugnatorem ostendit*. At non per hypocrisim, sed per veram fidem et adorationem Christi, eiusque imitationem haec refert, in quo multum ab illa bestia differt. Adiungit: *Re vera tamen loquitur sicut draco, quia damnabiles diabolicasque doctrinas docet*. At hoc numquam ab ipso ostensum est: a nobis autem probatum sufficienter est in libro I, testimonium hoc non solum falsum, sed etiam haereticum esse, quia vera et visibilis Ecclesia Christi non potest a fide cadere, cum sit columna et firmamentum veritatis, propter promissionem Christi dicentis: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi, et portae inferi non praevalebunt adversus eam*. Et in lib. II. a cap. III. non solum Ecclesiam hanc ab omnibus erroribus, quos in illa rex fingit, vindicavimus, sed etiam propter contrarias haereses Angliam, quatenus sub rege suo nunc militat, apostaticam et schismaticam esse convicimus.

16. Quocirca prius, quam ad alia progrediar, lectorem admonere libet, ut consideret, quanto maiori et veriori fundamento regia illa metaphora in ipsum suumque miserandum regnum possit retorqueri. Cur enim non dicemus, bestiam illam priorem esse Henricum VIII. et successores eius illum imitantes, et super capita sua nomen habentes blasphemiae, utique *capitis Ecclesiae*, non solum in temporalibus, sed etiam in spiritualibus supremi? Cur item non dicetur Henricus fuisse maculosus ut pardus, cum fidei professionem et doctrinam, qua pollebat, turpissimis libidinis, schismatis, ac tandem haeresis maculis foedaverit? Quin etiam velocitate et ferocitate pardum imitari visus est; nam brevissimo tempore totum fere regnum apostatare fecit, et egregios viros in fide constantes atrociter necavit. Denique multo verius dicitur rex Angliae adulterine imperandi ratione sub specie temporalis potestatis spiritualem usurpare, et indebitum cultum adorationemque ambire, dum tanquam suae ecclesiae caput vult recognosci, obediri, et honorari. Et ad hunc modum possunt cetera facile accommodari. Similique modo dicemus, alteram bestiam esse anglicanam ecclesiam a vera fide lapsam, regem ut spirituale caput suum venerantem, et infinita verba blasphemiae in veram Dei Ecclesiam catholicam, Christique Vicarium proferentem: vel certe bestiam illam secundam dicemus esse ministrorum, falsorumque presbyterum regi applaudentium gregem, seducentem ibi habitantes, ut priorem bestiam adorent, eam ut caput Ecclesiae recognoscendo. Haec ergo et similia et facile cogitari possunt, et maiori cum fundamento dici; tum quia vera sunt, et notissima in universo orbe, tum quia licet rex Angliae non sit Antichristus, inter eius typos et praecursores iuste numerari potest, cum Christum in sua Ecclesia et Vicario suo persequatur, quod cum factis exequi non possit, verbis et probris efficere conatur.

17. Unde ulterius rex progreditur, et quod Ioannes dicit de signis et prodigiis ab hac secunda bestia faciendis, ut gentes seducat, et ad priorem adorandam trahat, ad Ecclesiae catholicae miracula accommodat, quae *falsa, et portenta mendacia* esse, et ad conciliandam Pontifici auctoritatem et potestatem fieri affirmat. Quae cum sine probatione contra omnem divinam et humanam auctoritatem ac fidem dicantur, contemnenda potius, quam refellenda videbantur. Breviter tamen interrogare libet, an credant, in Ecclesia Christi veras potuisse fieri virtutes, ac vera miracula post sexcentesimum sextum annum, nec ne? Si negant fieri potuisse, Christi promissiones eludunt, eisque pro suo arbitrio terminum praefiniunt. Christus enim indefinite dixit: *Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: in nomine meo daemonia eiicient*, etc. Et alibi: *Si habueritis fidem sicut granum synapis*, etc. *Nihil impossibile erit vobis*. Et alibi: *Qui credit in me, opera, quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet*. Hae ergo promissiones non possunt ad certum tempus limitari, alioqui posset quispiam dicere, solos Apostolos vere miracula facere potuisse, vel quidpiam simile: quod absurdissimum est. Ergo non pro solis prioribus Ecclesiae saeculis, sed pro omni aevo concessit Christus Ecclesiae suae, ut temporibus opportunis talia vera signa in ea fierent.

Dicent, promissiones has factas esse fidei, et ideo potestatem illam durasse in Ecclesia, quamdiu in illa duravit vera fides: postquam vero illa corrupta est, cessasse, et false miracula incepisse. Hoc autem est in aliud errorum barathrum incidere; nam si Ecclesia vera fide carere incepit, periit Ecclesia

contra verbum Christi: *Portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Dicent, periisse veram Ecclesiam visibilem, sed iam satis ostensum est, Christi veram Ecclesiam visibilem esse, eique Christum perpetuitatem usque ad finem promisisse. Praeterquam quod signa et miracula sensibilia esse oportet, atque ideo non nisi ab Ecclesia visibili vera miracula fiunt; illi ergo factae sunt Christi promissiones, et in ea semper durabit potestas a Christo promissa.

18. Si ergo potestatem negare non possunt, cur negant esse vera miracula, quae his temporibus in Ecclesia facta sunt? Non enim pauciora signa veritatis in eis, quam in illis, quae in antiqua Ecclesia fiebant, conspiciuntur. Nam in primis facta sunt per viros sanctissimos, Benedictum, Bernardum, Franciscum, Antonium, et alios similes. Deinde frequenter facta sunt ad fidem persuadendam, et in novis provinciis introducendam, ut de Anglia refert Gregorius fere proximus Bonifacii III. antecessor; et similia fuisse postea in eadem provincia facta in eiusdem fidei confirmationem, auctor est Beda lib. 5. histor. c. 13; et annales ecclesiastici referunt, cooperatione similium miraculorum in Flandria, Hollandia, aliisque provinciis post tempora Bonifacii fuisse fidem introductam. Praeterea eadem veritatis indicia in posterioribus miraculis, quae in prioribus reperiuntur, nimirum in miraculo suscitandi mortuum, evidentia praeiacentis cadaveris mortui, et vera vivificatio temporis duratione, et pluribus actionibus vitae, et publica conversatione confirmata. Denique non minori fide digna historia haec, quam illa miracula esse probantur; ergo temere et impie omnia falsa iudicantur.

19. Quod autem rex dicit, haec miracula Ecclesiae facta esse ad conferendam et extollendam Pontificis potestatem, non ita est; nam ordinarie fiunt vel in verae fidei confirmationem et propagationem, vel in Christi gloriam et honorem, saepe etiam sunt effectus verae et firmae fidei, cui Christus promisit: *Si habueritis fidem sicut granum synapis*, etc. Aliquando fiunt ex Dei misericordia volentis talia beneficia indigentibus et petentibus miraculose concedere: aliquando ad ostensionem sanctitatis alicuius personae, quam Deus ad aliorum exemplum et consolationem manifestare vult. Dico autem *ordinarie* hoc ita esse, quia cum articulus de primatu Pontificia ad fidei dogmata pertineat, et ad verae fidei et Ecclesiae confirmationem notitio eius maxime necessaria fit, etiam in illius veritatis confirmationem potuerunt vera miracula fieri, quoties opportuna vel necessaria iuxta divinae providentiae dispositionem fuerint. Ac denique quamvis vera miracula non semper propter illum finem fiant; nihilominus quatenus fiunt a ministris Ecclesiae Pontifici obedientibus, et eius auctoritate praedicantibus, satis eamdem veritatem de primatu eius confirmant. Quis ergo non videat, quam sit execranda calumnia, miracula catholicae Ecclesiae cum signis antichristianae bestiae comparare?

20. Quia vero Ioannes inter signa illius bestiae unum peculiare designavit, dicens: *Ut etiam ignem faceret de caelo descendere in terram in conspectu hominum*, egregiam profecto his verbis rex affinxit interpretationem, dicens: *Nempe fulmen excommunicationis, cuius tanta vis est, ut thronis exturbare principes valeat, adeo ut omnes pro haereticis occidendi sint, et exurendi, qui bestiae nolunt imaginem adorare, hoc est summam eius potestatem nullis limitibus circumscriptam.* In quibus duplex metaphora indicatur, quae si in allegorico sensu affertur, parvi momenti est ad persuadendum; eadem enim facilitate, qua fingitur, contemnitur, quia solum ad maledicendum a protestantibus excogitata est: si vero sensus ille ut litteralis proponatur, valde ridiculus est, et intentioni Spiritus sancti, ipsorumque protestantium dictis repugnans. Utrumque breviter ostendo.

21. Prima enim metaphora est, qua *descendere ignem de caelo* per metaphoram dicitur esse excommunicationem fulminare. At haec metaphora in primis nova est, sine fundamento in Scriptura, vel patribus, aut expositoribus, aut communi modo loquendi. Quis autem credat, Ioannem usurpasse verba in sala illa metaphorica significatione, quam sibi nuper protestantes pro sua libidine, et solum ad irridendum confinxerunt? Deinde Ioannes illud ponit ut signum novum, singulare, et admiratione dignum; at fulminare excommunicationem non est novum, nec singulare, cum etiam ab ipsis haereticis fiat, unde nullam habet admirationem, cum quotidianum sit. Imo si illud est Antichristi signum, profecto ante Bonifacium III. coepit antichristianismus. Nam prius Innocentius I. contra imperatorem excommunicationem fulminavit. Denique bestia illa faciet ignem de coelo descendere daemonis arte et potestate; fulminatio autem excommunicationis fit potestate a Christo concessa, et in virtute verborum eius: *Si Ecclesiam non audierit*, etc. Ergo Ioannes non de hoc signo loquitur, nec metaphora est verisimilis.

22. Dicet forte rex haec vera esse de iusta et ordinaria excommunicatione, se autem loqui de fulmine illius excommunicationis, *cuius tanta est vis, ut thronis exturbare principes valeat.* Sed contra primo, quia etiam talis excommunicatio potest esse iusta et legitima potestate facta, ut supra ostensum est. Quamquam re vera improprie dicitur excommunicatio ipsa exturbare a throno; nam licet illi duo effectus tanquam duae poenae ab eadem potestate

procedant, et simul imponantur, distincti sunt. Nunc autem, ut regi morem geramus, tanquam de uno loquimur. Itaque illud etiam fulmen vera et caelesti potestate fit, et non est signum mendax, sed verum, ut probavimus; est ergo repugnans cum metaphora. Secundo hoc signum, id est haec excommunicatio non fulminatur, seu exhibetur in Ecclesia a praedicatoribus, vel fidelibus obedientibus Pontifici, sed a solo Pontifice; et ita secundum regiam accommodationem non exhibetur a posteriori bestia, sed a priori; at signum illud faciendi descendere ignem de caelo non tribuitur a Ioanne priori bestiae, sed specialiter secundae; ergo talis interpretatio bestias confundit.

23. Altera metaphora regis versatur circa *imaginem bestiae,* per quam rex summam Papae potestatem significari vult. Haec autem metaphora eisdem fere argumentis facile refellitur, tum quia nullum fundamentum auctoritatis, rationis aut probationis habet, tum quia recognoscere, ac venerari hanc summam Pontificis potestatem non est novum in Ecclesia Christi, sed ante Bonifacium omnes praecedentes Pontifices eam imaginem induerunt, illaque potestate usi sunt, omnesque vere fideles illi paruerunt, ut in lib. III. fuse probatum est. Ultra haec vero pugnant cum metaphora verba illa: *Dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiae.* Quis enim papistarum, ut isti loquuntur, aut verius catholicorum docuit unquam fideles, ut facerent, vel conferrent potestatem Pontifici, cum potius constanter doceamus, solum Christum illam conferre? Non est ergo illa imago pontificia potestas, sed aliquid, quod arte et manibus hominum fieri potest. Nec dicere potest rex, nihil aliud esse facere imaginem, quam potestatem recognoscere, et confiteri; nam expresse Ioannes duo distinguit, facere imaginem, et adorare illam; at vero respectu potestatis recognoscere potestatem est venerari illam; ergo aliud est facere imaginem: unde fere evidens est, in illis verbis *faciendi imaginem* nullam esse metaphoram, ut supra dixi. Quod etiam valde persuadent sequentia verba: *Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur imago bestiae.* Haec enim aperte ostendunt, sermonem esse de imagine materiali et sensibili. Quomodo enim fingi potest, Ecclesiam dare spiritum potestati Pontificis, ut loqui possit, vel quidpiam simile facere?

24. Tandem in illis verbis considero duplex signum, unum faciendi descendere ignem de caelo, et hoc signum dicitur secunda bestia facere non per coactionem, sed per seductionem, ut inducat habitantes in terra ad bestiam primam, eiusque imaginem adorandam, ut patet ex verbis illis: *Et seduxit habitantes in terra propter signa, quae data sunt illi facere in conspectu bestiae.* At vero fulmen excommunicationis non pronunciatur ad inducendos homines per seductionem, sed per vim et coactionem; quae maior fit, si cum excommunicatione deturbatio a regno coniungatur. Ergo non quadrat metaphora excommunicationis cum tali signo. Aliud denique signum, scilicet dare spiritum imagini bestiae, et facere, ut loquatur, licet etiam sit ad seducendum, tamen ad coactionem progreditur, additur enim: *Et faciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestiae, occidantur.* Et hic etiam non potest accommodari metaphora; nam Ecclesia non dat spiritum, nec loquelam Pontifici, ut potestas eius ad occidendos rebelles extendatur, sed potius ipse hanc potestatem suis ministris committit: est ergo ille Scripturae abusus, non interpretatio.

25. Deinde ultra procedit rex ad characterem Antichristi Pontifici accommodandum, dicitque, characterem bestiae esse professionem obedientiae, quae summo Pontifici fit. At Paulus cum monuit fideles: *Obedite praepositis vestris*, non censuit, professionem ecclesiasticae et christianae obedientiae esse Antichristi characterem, sed Christi. Veriorique ratione dicere possemus, iuramentum fidelitatis, quo rex premit sui regni catholicos, esse characterem Antichristi, quandoquidem sub specie professionis civilis obedientiae sibi debitae, Vicarii Christi obedientiam negare compellit. Praeterea ultra errorem, in quo accommodatio fundatur, repugnat Ioannis verbis. Primo, quia vel per obedientiae professionem intelligitur solum modus ipse vivendi sub obedientia Pontificis, vel intelligitur aliqua specialis formula hanc obedientiam profitendi. Prior sensus non est iuxta mentem Ioannis, quia expresse loquitur de aliquo signo gestando a sectatoribus Antichristi, quo protestentur sectam et obedientiam eius, ut supra visum est, et ex littera ipsa evidenter constat. Si autem per professionem intelligatur peculiaris forma promittendi obedientiam Pontifici, non quadrat cum verbis Ioannis. Primo, quia Ioannes ait, *omnes pusillos et magnos, divites et pauperes, liberos et servos* gestaturos esse characterem bestiae; at vero specialis professio obedientiae ad Pontificem, non exigitur ab omnibus fidelibus pusillis et magnis, sed a pastoribus vel doctoribus ecclesiasticis, aliisve in simili gradu constitutis.

26. Secundo character Antichristi ita esse debet communis et familiaris omnibus, ut sine illo nullus permittatur emere, aut vendere, etiam ad vitam necessaria. Unde notant patres, in eum finem esse imprimendum, ut vel propter vitae sustentationem omnes homines illum suscipere cogantur, sicut nunc in Anglia coguntur catholici ecclesias haereticorum adire, vel iuramentum fidelitatis profiteri, ne bonis ad vi-

tam necessariis, vel vita ipsa priventur: at in romana Ecclesia professio obedientiae ad Pontificem non exigitur, ut homines possint emere, et vendere, nec sub coactione amittendi necessaria ad vitam, sed in specialibus occasionibus, ubi ad securitatem doctrinae, gradus, vel muneris suscipiendi iudicatur conveniens, postulatur: nulla est ergo huius characteris ad illam professionem comparatio. Tertio character Antichristi futurum est signum aliquod permanens manibus gestatum, vel fronti impressum, quod videri possit, ut homines ad dictos contractus admittantur, professio autem obedientiae est signum (ut ita dicam) transiens, quod in susceptione alicuius muneris semel exhibetur, postea vero nec in manibus, nec in fronte gestatur. Est ergo frivola characteris accommodatio.

27. Pervenit tandem ad numerum nominis Antichristi, et duas expositiones adhibet. Una est, ut ille numerus non sit nominis, sed personae Antichristi, id est, ut necessarium non sit in litteris nominis eius illum numerum contineri, sed in ipsa persona, quia intra annos illius numeri, scilicet 666, venturus fuit Antichristus. Quam expositionem colligit ex eo, quod idem numerus, qui prius dictus fuerat *numerus nominis eius*, postea dicitur *numerus bestiae*, ibi: *Qui habet intellectum, computet numerum bestiae*, et statim addltur: *Numerus enim hominis est*. Et in his posterioribus verbis videtur rex per hominem Christum Dominum interpretari; ait enim iuxta hanc expositionem dici numerum hominis, quia est *numerus annorum Domini*. Sic autem ait, impletam esse prophetiam in Bonifacio III, *qui primus*, ait, *se nominavit universalem archiepiscopum, quo titulo s. Gregorius Antichristum fore cognoscendum praedixerat*. Atque illa quidem expositio nova non est; nam Ioannes Annius, et quidam alii illa usi sunt, ut ostenderent, Mehometum fuisse Antichristum. Et licet illam regi permitteremus, nihil referret, ut statim dicam.

28. Negari autem non potest, Ioannem praedixisse numerum illum 666. futurum esse in nomine Antichristi, expresse enim dixit, *aut numerum nominis eius*, id est contentum in litteris nominis eius, et ita intellexerunt illa verba omnes interpretes. Hoc ergo negari non potest, licet non repugnet, per illum eumdem numerum nominis mystice indicari aliquam proprietatem ad personam pertinentem. Unde si cum veritate aliarum prophetiarum vel historiae posset consistere, ut per illum numerum significaretur tempus ortus Antichristi secundum numerum annorum Domini, vel tempus durationis throni eius, ut alii de Mahometo dixerunt; hoc quidem cum verbis Ioannis non repugnaret. Tamen illud non ita esse in Mahometo, re ipsa monstratum est, ut ostendit *Pereira*. De proprio autem Antichristo constat ex aliis prophetiis, iuxta quas nec tam cito venire potuit, nec thronus eius tanto tempore durabit, ut supra ostensum est.

29. Iuxta protestantium autem accommodationem clarum est, non posse referri numerum illum ad tempus durationis Antichristi, quia opinione illorum iam duravit plus quam mille annis. Propterea ergo rex studuit numerum accommodare ad tempus ortus eius. Verumtamen etiam hic sensus nullum fundamentum habet in textu, nam eumdem numerum, quem prius vocavit *numerum nominis bestiae*, statim brevitatis causa vocat *numerum bestiae*: cum vero subdit, eumdem esse *numerum hominis*, per hominem non intelligit Christum; quis enim hoc umquam cogitavit? aut quo fundamento affirmari potest? Accedit, quod neque in illo sensu veritas illi numero respondet, quia Benedictus III. anno 666. non sedit. Respondet primo, numerum illum non ab anno nativitatis Christi, sed ab eo, in quo Pompeius templum diruit, computandum est. Sed hoc neque ratione subsistit; cur enim ab illo potius, quam ab alio quovis tempore computandus est ille numerus? Neque constanter est dictum, quia iam ille non erit numerus annorum Domini, sicut paulo antea dixerat. Ac propterea respondet aliter, sexaginta annis post Bonifacium fuisse confirmatum regnum Antichristi, et ita fuisse numerum illum expletum. Sed hoc non minus frivolum et voluntarium est, quia neque Pontifices illis sexaginta annis post Bonifacium magis usurparunt nomen universalis Episcopi, quam per centum, vel plures sequentes, neque potestate, aut dignitate magis creverunt.

30. Praeter quem quod etiam falsum est, Bonifacium usurpasse nomen universalis Episcopi, quia solum ab alio usurpante vindicavit, et suae tantum Sedi posse congruere ostendit, licet non constet illo titulo usum fuisse. Quod si haec usurpatio appelletur, non ille primo, sed Leo papa ante plures annos illud nomen usurpasse dicendus erit; quia et synodus chalcedonensis titulum illum ei tribuit, ut supra ex Gregorio retuli, et ipse in suis epistolis universalis Ecclesiae Episcopum se nominat, quod perinde est. Falsum denique est, Gregorium dicere, Antichristum titulo universalis Episcopi fore cognoscendum, sed verba Gregorii sunt: *Quisquis se universalem Sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum praecurrit, quia superbiendo se ceteris praeponit*. Quo autem sensu Gregorius nomen illud reprehenderit, iam supra declaratum est. Quidquid vero de vocabulo et usu eius fuerit, ex illo loco Gregorii evidenter colligitur, Bonifacium non esse Antichristum, sed ad summum posse inferri, fuisse elatum, vel imitatione quadam

praecurisse Antichristum, ex quo aperte sequitur, non fuisse Antiehristum. Melius certe posset eonsiderare rex, Gregorium ibi ponere ut notam Antichristi, quod *se Deum dicet*, et quod *Deus videri velit super omnes homines*. Quod nec Bonifacius, neque ullus Pontificum hactenus fecit. Veriusque nos possumus illi obiicere sententiam Athanasii epist. ad solitar. vit. agent. in superioribus commemorata, ubi inter imagines Antichristi ponit, *saecularem principem primatum ecclesiasticum supra episcopos usurpantem*.

31. Aliam denique expositionem illius numeri nominis Antichristi admittit rex, eamque aecommodat Pontifici, quia in hoc nomine *Latinus* graecis terminis scriptus ille numerus continetur. *Quod recte*, ait, *cum romana Ecclesia, cum romana fide, et cum latina liturgia congruit*. Sed quam sint haec omnia violenta et frivola, perspicuum est. Et in primis bene notavit Bellarminus, λατῖνος graece non per ει, sed per ι scribi, et hoc modo non reddere numerum illum. Nihilominus tamen Aretas suo capite 38. in Apocalyp. inter alia nomina, quae de Antichristo excogitari possunt, nomen λατῖνος posuit, statim vero addidit, oportere scribi per diphtongum (utique praeter morem et proprietatem Scripturae), ut posait illum numerum reddere. Deinde Ioannes de nomine proprio Antiehristi locutus est, nullus fuit autem Pontifex, qui proprio nomine *Latinus* sit appellatus, communi autem nomine etiam nomine rex Angliae est Latinus, et Lutherus et Calvinus fuit Latinus; cur ergo magis Pontifex, quam quilibet illorum Antichristus eensendus est propter nomen Latinum? Haec igitur omnia, quae de Antichristo, eiusque antesignano in illo capite 13. dicuntur, siucere intellecta, evidenter ostendunt, Antichristum, prout ibi describitur, nondum apparuisse, et toto caelo a Pontifice romano distare: extortae autem et violentae interpretationes metaphoricae protestantium non minori olaritate produnt errorem, in quo isti homines caeci versantur.

CAPUT XX.

Quae circa caput 14, 15, et 16. Apocalypsis rex notat, discutiuntur.

Summarium

1. Antichristum Romae occidendum probare nititur Angliae rex. — Illius figmento antiquitas opponitur. — Verius diceret rex, Romam ab Antichristo delendam. — 2. In Apocalypsi, sicut et in aliis prophetiis, rerum ordo aliquando non servatur. — Verae erunt, non allegoricae plagae Apocalypsis. — Maledicta et opprobria in hoc loco Apocalypsis rex Iacobus in Pontificem effundit. — 3. Tenebrae in plaga quintae phialae erant sensibiles, non intelligibiles. — 4. Protestantes phialam in Euphratem effusam imperite misceut. — 5. Reges, de quibus sermo est in cap. XVI, non contra Antichristum, sed pro eo pugnabunt. — Probatur ex verbis Ioannis. — 6. Iilis regibus haeretiei sunt similes, ac sola conspiratione adversus Deum et Christum eius. — 7. Societatis Iesu alumnos comparat Iacobus rex ranunculis. — Gloriosum Societati tale munus. — 8. Non cohaeret interpretatio. — Immundi spiritus nunc a rege ponuntur ut hostes Antichristi, nunc ut eius amici. — 9. Societatis Iesu operarii pacem serunt non discordias.

1. Finita tertia visione, prius quam rex ad quartam transeat, ex eap. 17. sumendam, quaedam ex cap. 14, 15, et 16. arripit; quae licet leviora sint, operae pretium duximus, illa notare, ut nihil quod ad caussam pertineat intactum relinquamus. In principio igitur cap. 14. prius narrat Ioannes peculiarem gloriam sanctorum virginum sibi manifestatam; deinde narrat visionem angeli volantis per medium caelum, et habentis evangelium aeternum, et diem iudicii annunciantis. Et in his duobus nihil oecurrit adnotatione dignum. Tertio ait Ioannes, et alius angelus secutus est, dicens: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quae a vino irae suae potavit omnes gentes;* ubi rex notat, ruinam hanc Babylonis, quam hic angelus praenunciavit, esse interitum Antichristi. Per Babylonem autem vult, intelligi Romam, ut in superioribus saepius dixerat. Unde significat, Antiehristum Romae, et in eius incendio ac destructione esse interimendum. Verumtamen Antichristum esse interficiendum Romae, nova fictio est sine fundamento excogitata ad suspicionem aliquam pravam de romana Sede generandam. Antiqui enim in Oriente occidendum esse tradiderunt, ut ex Lactantio, lib. 7, capite 17. et sequentibus, et Hyppolito, Ireneo, et aliis antiquis colligitur. Hieronymus autem Isaiae cap, 25. in monte Oliveti dixit esse occidendum. Potestque colligi ex cap. 11. Daniel. In fine, et ex eap. 11. Apocal. ut supra notavi. Et eap. 19. dixit evangelista Ioannes, Antichristum vivum esse detrudendum in infernum, utique imperio Christi, ut Paulus 2. ad Thessalonicenses e. 2. significavit, et Daniel cap. 8. dicens: *Sine manu conteretur*. Si ergo per Babylonem Romam intelligamus, tantum abest, ut Romae ruina sit interitus Antichristi, ut potius per illum, vel duces, aut socios eius abolenda, et igni tradenda sit, ut ex capite 18. Apocalypsis colligi potest. Nam ut supra notavi, si Roma delenda est ante iudicii tempus, non erit, nisi tempore Antichristi, et eius conatu, ut extincto nomine romano, ipse novam excellentioremque monarchiam erigere videatur. Si vero per Babylonem mundum hunc intelligamus, incendium illud Babyloniae supponet, iam finitam Antichristi persecutionem, et de-

structionem ec perditienem cius; ergo neque isto modo ruina Babyloniee erit interitus Antichristi.

2. Post has vero duorum angelorum voces et monita tertius sequitur angelus, tam supplicia in Anticbristi sectatores superventura, quam beatitudinem eorum, qui patienter tribulationem tolerantes, et mandata Dei custodientes in Domino mortui sunt, denuncians. Et quoniam hacc discretio in iudicio facienda est, ideo statim visio et repraesentatio iudicii subiungitur. Haec vero, ut omnes expositores advertunt, magna ex parte per anticipationem dicta fuere; nam priusquam fiat iudicium, praecedent septem plagae, quae capite 15. in generali denunciantur, et in capite 16. singillatim recensentur. Quas nunc explicare nostri muneris non est. Quia vero rex sensu earum allegorico ludit, adverto breviter, plagas illas ad litteram et proprie intelligi de tribulationibus et calamitatibus corporalibus et externis, ut fuerunt plagae Aegypti, quibus illas comparant Irenaeus lib. 4, cap. 50, Andr. cap. 46. in Apocal. ubi singulas ita exponit, quem fere imitatur Aretas. Et merito; nam omnis, quae ibi dicuntur, vere ac proprie possunt intelligi, et ideo ita sunt intelligenda. Nihilominus tamen illas plagas more suo rex in maledicta et opprobria sanctae Ecclesiae et Pontificis per suas allegorias convertit; non tamen omnes accommodat, sed quas pervertere, et accommodare potuit, semperque eosdem errores supponit, per bestiam Pontificem interpretando, per pseudoprophetam vero apostolicam Ecclesiam; et ita tenebras in quinta phiale super sedem Antichristi effusas, dicit esse tenebras ignorantiae et erroris Ecclesiae romanae. Ita enim solent haeretici ad excusationem sui erroris et pertinaciae, Ecclesiam ignorantiae et caecitatis arguere; cum enim ipsi caeci sint, Ecclesiae lumen videre non possunt, ut Augustinus saepe contra Donatistas notat.

3. Praeterquam quod nec metaphora est necessaria, ut dixi, nec potest accommodari; nam illae plagae superventurae sunt super bestiam et regnum eius, id est super Antichristum et homines ab eo deceptos, ut ibi dicitur. Unde iam supponent densissimas tenebras spirituales; non est ergo de illis sermo. Sed tenebrae postea per phialam quintam effundendae, erunt vere corporales, aut saltem temporales, quia vel super Hierusalem, ubi erit sedes Antichristi, et super totam illam regionem sensibiles tenebrae et frequentissimae effundentur; vel splendor humanus, et fama antichristiani regni obscurabitur magnitudine calamitatum, a quibus non poterit Antichristus suis artibus subditos liberare. Unde fiet, ut ingenti dolore omnes affligantur, ita ut *linguas suas prae dolore commanducent, et Deum blasphement prae doloribus et vulneribus suis, et non agant poenitentiam ex operibus suis.* Quae verba nunquam potuit, nec poterit rex sine rubore ad Ecclesiam accommodare; facile autem intelligi potest, quam meliori analogia, magisque in veritate fundata, possent ad tenebras, et linguas, et blasphemias, et impoenitentiam protestantium transferri.

4. Progreditur rex ad sextum angelum, qui siccando Euphratem *praeparavit viam regibus ab ortu solis,* quod dicit, esse impletum, *cum iam homo peccati coeptus est revelari, sublatis omnibus impedimentis, quae possunt iter eorum remorari,* id est orientalium regum, *ad invadendum illum monarcham remorari.* Ubi per *reges ab ortu solis* se et similes reges rebelles Ecclesiae romanae, eamque persequentes intelligit, ut inferius in quarta visione pagina 141. clarius exponit. Et his regibus ait, parandam esse viam per effusionem illius sextae phialae, ut sublatis impedimentis monarchiam Ecclesiae (quam ipse Antichristi esse fingit) libere et inopinato invadant. Sicut Cyrus, ait, inopinato transitu Euphratis Babylonem cepit, et Balthasarem regem eius, vasis ad Dei ministerium comparatis abutentem, atque ita tamquam in Dei templo sedentem occidit.

5. In qua tota metaphora, omissa eius impietate et audacia, summam ignorantiam protestantium sic exponentium adverto; quia non solum extra litteralem sensum suo arbitrio loquuntur, sed etiam contra illum verba accommodant. Nam reges illi, quibus per effusionem sextae phialae, et exsiccatione Euphratis via parabitur, non contra Antichristum incessuri praedicuntur, sed potius ad iuvandum Antichristum in exterminatione populi Dei, sicut circa Danielis prophetiam infra cap. XXII. notabimus, et sumi etiam potest ex verbis, quae Ioannes paulo inferius subiungit: *Spiritus daemoniorum procedunt ad reges totius terrae, congregare illos in praelium ad diem magnum omnipotentis Dei.* Et ita locum illum de convocatione omnium regum terrae, et praesertim orientalium, per Antichristum facienda ad debellandos omnes christianos, omnes interpretantur. De qua convocatione et ingenti ad praelium congregatione sub nominibus *Gog* et *Magog* mentionem fecit idem Ioannes 20, post Ezech. c. 28. Quomodo ergo quadrare potest metaphora, ut per reges ab Oriente venturos intelligantur haeretici contra Papam insurgentes? quid magis frivolum, magisque ridiculum dici aut cogitari potuit?

6. Accedit, quod illi reges non congregabuntur, quando Antichristus incipiet revelari, sed postquam Antichristus ab universo mundo agnitus, et per suum pseudoprophetam satis publice praedicatus fuerit; imo postquam iam coeperit per alias tribulationes regnum eius affligi, ut ex praecedentibus phialis et sequentibus verbis manifestum est: at isti haeretici

orti et congregati sunt antequam Antichristus notus esset, vel revelari inciperet; ipsi enim primi fabulam illam confluxerunt, et thronus, cui ipsi nomen illud imposuerunt, semper fuit notissimus Ecclesiae, et nihil eorum, quae per phialas illas praedicuntur, passus est. Denique illorum regum congregatio futura est in *praelium ad diem magnum omnipotentis Dei*, quando nimirum Christus de illis triumphabit, simulque Gog et Magog destruet. At haeresiarchae isti nec in unum diem congregati sunt, et longe ante tempora diei magni Dei prodierunt. In hoc ergo solum conveniunt cum illis regibus, quod re vera contra Christum surrexerunt, et Antichristo viam parant, et contra Christi Vicarium (sub titulo ficti Antichristi) bellum movent.

7. Concludit tamen rex hanc suam prolixam allegoriam, inducendo illa verba eiusdem sextae phialae a Ioanne scripta: *Et vidi de ore draconis, et de ore bestiae, et de ore pseudoprophetae spiritus tres immundos in modum ranarum.* Per quos intelligit novam sectam exurgentem ad thronum Antichristi tenebris obscuratum et labantem illustrandum, et fulciendum, quam dicit ternario numero significari, quia tribus magistris diriguntur, *Draconis*, id est Satanae, *Antichristi*, id est Pontificis, et *Pseudoprophetae*, id est Ecclesiae romanae. Per quam sectam Societatem IESU sine dubio intelligit, et doctores ac praedicatores eius ranunculis comparat, de quibus haereticorum more ad libitum detrahit. Pro illis autem respondere nec mihi decens est, nec necessarium. Opera enim illorum de ipsis testimonium perhibent, estque, qui videat, et iudicet. Neque parum habent Societatis alumni et operarii, unde possint gloriari; quandoquidem ipsi a Christi Vicario, eiusque Ecclesia digni habiti sunt pro Christi fide eiusque Vicarii obedientia ignominiam et contumeliam pati.

8. Solum quoad verborum Scripturae abusum et corruptionem adnotabo, praeter alios errores de falsa interpretatione bestiae et pseudoprophetae eius, et abusum aliorum verborum illius Scripturae, in ipsamet allegoria ad textum applicata, non esse constantiam, aut consecutionem. Nam hoc loco dicit, tres spiritus malos mitti ad favendum Antichristo, eiusque thronum sustentandum; unde cum Ioannes de illis dicat: *Procedunt ad reges totius terrae, congregare illos in praelium*, consequitur aperte, reges ab his spiritibus congregandos esse futuros Antichristi amicos et fautores: paulo autem superius dixerat, reges illos, quibus sextus hic angelus viam parat, esse hostes Antichristi, et illis expediri viam, ut sine impedimento possint monarchiam Antichristi invadere: haec autem duo non possunt simul subsistere. Nam reges venturi sine impedimento, et per illos tres spiritus congregandi iidem sunt; quomodo ergo et ad invadendum, et ad sustinendum labantem thronum Antichristi vocantur?

9. Praeterea isti tres spiritus congregaturi dicuntur reges in praelium, utique contra visibilem Christi Ecclesiam, quae tempore Antichristi erit; operarii autem Societatis non congregant reges in praelium aliquod, sed ad pacem et unionem cum Christi Vicario, nec ad debellandam Ecclesiam visibilem, sed ad pacem et unionem cum illa. Item illi reges congregandi sunt specialiter ad praelium unius diei, qui per antonomasiam dicitur *dies magnus omnipotentis Dei*, quia in illo *veniet sicut fur*, ut statim dicitur, utique ad destruendum Antichristum, et omnes reges congregatos cum illo ad praelium, ut cap. 20. aperte declaratur sub nominibus Gog et Magog. At hoc non potest ad praedicatores fidei, qui nunc sunt in Ecclesia catholica, ullo modo accommodari. Ut alia infinita omittam, quae evidenter ostendunt, Ioannem loqui de corporali seu materiali praelio, designando etiam locum, in quo reges congregandi sunt; et declarando aperte, ranas illas esse tres spiritus immundos daemoniorum, facientes signa, quibus reges ad praelium illud congregent. Ergo vana est et impudens allegoria ab otiosis et obduratis protestantibus adinventa.

CAPUT XXI.

Ex visione cap. 17. et sequentibus Apocalypsis novum de Antichristo errorem confutari potius, quam confirmari.

Summarium

1. Rex Iacobus mulierem fornicariam docet esse Antichristum ac proinde Pontificem. — Hoc probat contumeliis. — 2. Mulier illa civitatem non hominem significat. — Alii de civitate impiorum intelligunt, alii de romana. — 3. Aliae calumniae falsae ostenduntur. — 4. Roma christiana nullo modo ebria sanguine martyrum. — 5. Notas mulieris et bestiae rex confundit. — 6. Prodit etiam, Romam christianam cum regibus fornicatam. — Ex suis verbis convincitur. — 7. Si Roma restituenda est in priorem statum ad mundi finem, in eam quadrant verba Apocalypsis. — 8. Ecclesia romana nunquam potest esse antichristiana. — 9. Pontifices veniam dare libidinibus mera calumnia est. — 10. Ecclesia nunquam approbat invalida matrimonia. — Legitima dispensatio non facit illicita matrimonia, sed honesta. — 11. Ornatum B. Virginis ac templorum rex carpit. — Templorum ornatus in Ecclesia novus non est. — 12. In Ecclesia decenter amiciuntur imagines. — In B. Virginis ornatu maior est religio, praesertim Romae. — 13. Catholicorum liberalitatem in religiosos convicia discerpit rex. — 14. Concessio facultatis ad reges impune trucidandos falso attribuitur Pontifici. — Militantibus contra paganos Pontifices largiuntur indulgentias. — 15. Referuntur variae concessio-

nes ex historia anglicana. — 16. Falsitas dictorum ex forma concessionum convincitur. — 17. Quaestio, an liceat tyrannum impune occidere, non habet hic locum. — 18. Post alia convicia carpit rex superbiam romanae Ecclesiae — Vetus Roma ob imperium reginam se credebat. — Non superbia, sed fidelis caritas extollit Ecclesiam. — 19. Verae Ecclesiae notae. — 20. Prosperitas in utramque partem est flexibilis. — Frequentiores sunt in Ecclesia tribulationes. — 21. Prosperitatem Ecclesiae suae Deus moderate providet, etiam per miracula. — 22. Iacobus rex eadem librat statera Pontificem et Turcam. — Nulla tamen est conventio lucis ad tenebras. — 23. Pontificis magnitudo iam a Christi tempore adolevit. — Constantini tempore orbi innotuit. — Turcae multa post tempore rerum sunt adepti. — Nihil magnitudinis pontificatui additum, cum Mahometes grassabatur.

1. Refert evangelista Ioannes capite 17. Apocalypsis, se raptum fuisse in desertum, et vidisse mulierem fornicariam sedentem super bestiam coccineam plenam nominibus blasphemiae, etc. Ex hac visione, quam rex Angliae quarto loco posuit, colligere nititur, romanum Pontificem esse Antichristum; colligitque in hunc modum. Mulier illa fornicaria Antichristum repraesentat, et omnes proprietates, quae illi mulieri in eo capite tribuuntur, romano Pontifici conveniunt; ergo ipse est Antichristus. Maiorem rex non probat, sed tanquam notum fundamentum suae disputationis supponit. Minorem autem late prosequitur ad libitum multiplicando probra contra romanam Sedem sine probatione aut veritatis fundamento; sed solum quia cum ab infantia sub haereticorum disciplina falsam illam opinionem ac depravatam fidem imbiberit, et in ea fuerit consuetudine obfirmatus; nunc et mentis ignoratione et indignatione permotus audet in caelum ponere os suum, et sacra profanis commaculare.

2. Sed in primis fundamentum, in quo nititur, falsum est, nam mulier illa non repraesentat Antichristum. Quia Ioannes ipse dixit, mulierem illam habere scriptum in fronte *Babylon magna;* nemo autem unquam dixit, Babylonem vel proprie vel figurate significare Antichristum; nam Antichristus homo quidam futurus est, ut supra est demonstratum, Babylon autem semper significat civitatem aliquam, vel hominum congregationem, ut idem Ioannes in fine illius capitis 17. conclusit: *Mulier, quam vidisti, est civitas magna, quae habet regnum super reges terrae.* Et ita patres omnes, et illius loci expositores in hoc conveniunt, quod mulier illa seu Babylon magnam aliquam civitatem repraesentet, quia hoc iam non tantum in aenigmate, sed expresse revelatum, et ab eodem propheta declaratum est. Quae autem sit illa civitas, varie exponitur. Duas tamen esse opiniones probabiles, unam explicantem hunc locum de civitate impiorum, aliam de romana civitate exponentem, supra cap. VII. retulimus, ubi utramque opinionem declaravimus, et probabilem esse ostendimus; et in utramque convenire omnia pravitatis insignia, quibus Ioannes illam onerat, minutatim declaravimus. Advertimus autem ibi, iuxta catholicam et veram declarationem, si Babylon Roma est, intelligendum id esse de Roma non christiana, sed ethnica, ut erat tempore, quo Ioannes scribebat, et quamdiu in illo statu duravit; et si forte ad illum, vel omnino, vel magna ex parte ante mundi consummationem reditura est (ut multi opinantur), etiam pro illo statu merito eodem nomine significatur: nam Roma christiana sub vera fide Christi perseverans, Babylonia dici non potest, cum confessionem falsorum dogmatum, aut plurium sectarum, vel deorum non admittat. Ideoque merito Hieronymus lib. 2. *contra Iovin.* ad finem, ad Romam dixit: *Scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti,* etc. Et hac ratione Petrus accurate distinxit Ecclesiam, quae erat in Babylone, ab ipsa Babylone, dicens: *Salutat vos Ecclesia, quae est in Babylone collecta.* Et eodem modo loquitur Hieronymus epist. 18. ad Marcel. dicens: *Est quidem ibi sancta Ecclesia,* etc.

3. Destructo igitur regis fundamento, eius argumentum ruit. Quapropter omnes accommodationes, quas sub illo fundamento sumit, calumniae protestantium sunt, non Scripturae interpretationes. Neque rex ipse responsionem hanc effugere potest, cum saepius in sua praefatione fornicariam illam Romam esse contendat, et nostrorum confessione id confirmet. Hic vero cavenda est calliditas protestantium, quam notavit Sanderus libro 8. *de Visib. Monarch.* et rex in presenti imitari videtur, nam eamdem mulierem dicit esse Romam, et esse Antichristum, et bestiam item esse Antichristum, ut supra c. XV. animadverti, ut ita confundendo Romam cum romano throno et cum Antichristo, postea ad omne regimen illius civitatis, ac tandem ad romanam Ecclesiam et Sedem sermonem transferat, illique omnia, quae tam de Antichristo, quam de romana urbe infideli, eiusque imperio ethnico dicuntur, accommodet. Talia itaque sunt omnia, quae in toto discursu circa illud caput comminiscitur. Cum enim Roma dicatur fuisse *mater fornicationis*, quando *omnium gentium idolis et superstitionibus serviebat*, ut Leo papa inquit serm. 1. de Nativit. et serm. 1. de sanctis Petro et Paulo; ideo crimen illud in apostolicam Sedem transfert. Et sicut nos propter illam Sedem dicimus, Romam esse matrem et magistram omnium ecclesiarum, ita rex matrem omnium spiritualium fornicationum illam appellat. Quae autem sint istae spirituales fornicationes, quas romana Ecclesia vel exercuit, vel docuit, nunquam hactenus ostendere

potuit; cum ab antiqua et primitiva fide nec minimum discrepaverit, ut lib. I. et II. probatum est.

4. Et simili modo cum Roma ethnica dicatur *ebria sanguine martyrum*, propter imperatorum persecutiones, idem audet romanae Ecclesiae et Sedi tribuere: quod profecto non video, qua specie vel umbra veritatis dici potuerit. Quas enim *immanes christianorum persecutiones* excitavit Ecclesia romana, aut quando sanguinem martyrum fudit, ut propterea sanguine martyrum ebria dicatur? Sed fortasse iustas quorumdam haereticorum et apostatarum poenas martyria rex vocat, cum tamen illa supplicia tam rara sint, ut nec propter illa dici potuerit sanguine haereticorum ebria: nam, ut patres et expositores notant, per haec verba innumera martyrum multitudo denotetur. Denique, ut cetera omittam, non maiori fundamento haec, quae de Roma in Apocalypsi dicuntur, tribui possunt romanae Sedi a tempore Bonifacii III, quam tempore Sylvestri, verbi gratia, ut saepe dictum et probatum est. Desinat ergo rex tergiversari, et vel Romam ratione illius Sedis semper fornicariam fuisse fateatur, vel ethnicae Romae crimina in Bonifacium aliosve sanctos posteriores Pontifices, eorumque legitimos successores traducere desistat.

5. Deinde quia rex mulierem cum bestia, quae illam portat, confundit, non solum proprietates mulieris, sed etiam bestiae insignia de Papa interpretari conatur. Et primo refert interpretationem septem capitum ad septem regimina civitatis, quam supra impugnavimus; deinde mirabilem habet de decem cornibus expositionem, quam in sequenti capite melius tractabimus. Ac tandem ad destructionem Babylonis in cap. 18. praedictam explicandam digreditur. Quia vero supra in cap. VII. destructionem Babylonis illo capite 18. descriptam fuisse tractavimus, non erit necesse circa omnes allegorias et accommodationes, quas hoc posteriori loco rex commentatur, discurrere, praesertim quia nihil novi continent, sed eadem maledicta et convicia contra romanam Sedem in eisdem erroribus fundata, et novis exaggerationibus sine ulla probatione amplificata. Illis ergo fere praetermissis, solum quaedam puncta, quae vel umbram aliquam obiectionis habent, vel calumniam magis perniciosam et scandalosam continent, praetermittenda non duxi.

6. Primo ergo in pag. 122. ut simul obiiciendo mordeat, verba illa capitis 28. expendit, ubi post descriptam ruinam romanam dicitur: *Et flebunt, et plangent se super illam reges terrae, qui cum illa fornicati sunt, et in deliciis vixerunt.* Ex quibus concludere intendit, Babylonem illam non esse Romam ethnicam, sed christianam, quia quod ibi refertur, *cum Roma ethnica, a nullis unquam regibus factum est, nec fieri potuit, quos vi et armis subegit.* Ergo illa Babylon est Roma christiana; et reges, qui eius interitum deflebant, sunt illi, *quos honorificis*, ait, *nominibus, titulisque ornavit; veniamque eorum libidinibus, atque illicitis matrimoniis indulsit.* Ad obiectionem vero respondemus in primis, eamdem posse contra regem retorqueri; nam etiam cum Roma christiana illud factum non est, neque fieri potuit, quia reges illos, quos ipsa honorificis titulis ornavit, licet non vi et armis, fide tamen et pace christiana subiecit, ut Leo papa dixit sermone 1. de sanctis Petro et Paulo. Deinde dico, de utraque Roma, seu de utroque eiusdem Romae statu, impertinentem esse obiectionem, quia prophetia illa nondum impleta est, nondum enim Roma fuit penitus extincta. Nam licet aliquas graves calamitates et clades non modicas non sub Gothis et Vandalis passa sit, per illas tamen non est impleta illa Ioannis prophetia in dicto cap. 18, quia per illa excidia factum non est, *ut amplius non inveniatur*, ut in dicto cap. VII. animadverti. Quanquam de illis etiam excidiis verissime dici possit Romae ethnicae potius, quam christianae supervenisse. Erat enim tum quasi mixta, nam licet in ea esset apostolica Sedes, et christiana religio, tamen adhuc in ea multae reliquiae gentilitatis, magnaque pars civium ethnicorum perdurabat, et ad eam ab illa faece purgandam Deus illas calamitates permisit, ut docte et erudite Malvenda ostendit lib. 4. de Antichristo, cap. 6; ideoque licet, capta et diruta Roma, non potuerit non magna incommoda et damna pati Ecclesia fidelis, quae in ea tunc erat, quia tamen idololatriae et gentilitatis scelera erant causae ruinarum, ideo potius in Romam ethnicam, quam christianam pervenisse merito dici potest.

7. Unde ulterius addo, quod in dicto capite 7. ex opinione multorum sapientum retuli, non esse incredibile, Romam prope Antichristi tempora, vel in illis a gentibus iterum superandam esse, et ad priorem ethnicum statum revocandam, eiecta inde Ecclesia, vel ita afflicta, ut quasi in angulo, vel in cavernis terrae delitescat, et tunc impleri optime poterit prophetia Ioannis in Roma ethnica, et poterunt illam deplorare reges ethnici et idololatrae, qui participes fuerant fornicationum et deliciarum eius. Atque ita merito etiam tunc Babylon appellari poterit, sicut antea vocata fuit, etiamsi illa esset Ecclesia, cui Babylonicae nomen convenire non potest. Unde sapienter dixit Sander. lib. 8. Monarch. c. 8, Antichristum non Romae, sed inter reliquias et fragmenta imperii romani expectandum esse. Praesertim quia licet fortasse antea rex aliquis infidelis insurgeret, qui Romam vinceret, ibique suam tyrannidem exerceret, ea res non magis imputanda esset Sedi apo-

stolicae, aut Ecclesiae romanae, quam Neronis aut Diocletiani persecutio eidem Ecclesiae olim adscribebatur.

Tandem dico, fieri etiam posse, ut Roma illud ultimum et perpetuum excidium patiatur, atiamsi nunquam ad ethnicismum redeat, sed sub imperio Pontificis permaneat, et quod id patiatur propter sua scelera non tantum praeterita, sed etiam in illis diebus ultimis futura. Nam, ut supra dicebam, licet in illa Ecclesia fidelis perseveret, poterit vel essa nimium depravata moribus, vel poterunt in ea multiplicari sectaa vai haereticorum, vel ethnicorum cum tanta potentia, et libertate, ut Pontifices illos reprimere non voleant. Et in tali statu poterit etiam Babylonia vocari propter confusionem, quae in illo statu non poterit non esse moxima. Et similiter poterunt illam deflara reges, qui erant participes delitiarum eius, sive illi futuri sint ethnici, sive fideles pravis moribus dediti, sive haeretici foventes sectas et sceiera, quae tunc esse poterunt per universam Italiam, vel Europam, et ita praevalere, ut auctoritate et potentia externorum regum Romam etiam invadont.

8. Quocumque ergo modo illa prophetia intelligatur, ex ea non solum non potest colligi, iam nunc esse Romam antichristianam; verum etiam neque ulla verisimilitudina iaferri potest, Ecclesiam, quae Romoe nunc est, vel iam esse, vel futuram esse aliquando antichristianam, vel infidelem, quia licet multi cives, et membra eius a fide deficiaut, eo ipso fiunt extra Ecclesiam, quae semper fidelis perseverat. Multoqua minus sequitur, caput verae Ecclesiae essa, vel futurum esse unquam Antichristum, quia licet civitas illa funditus destruatur propter apostasiam, vel propter quamcumque aliam causam, poterit caput et petra Ecclesiae firma consistere, at alibi residere, vel latere. Imo licet Deus permitterat, persanam aliculus Pontificis in illis temporibus cadere, et tyrannis cedare, errores protitando, non ideo Pontifex, ut Poutifex est, caderet, nec Ecclesiam falleret, sed illo deposito posset Ecclesia sibi Pontificem creare. Quod per exaggerationem, et ad rem magis explicandam dictum est; nam credibilius est, id non esse permissurum Daum, praesertim in tanta Ecclesiaa tribulatione et oppressioua.

9. Ad calumniam autem, quam rex obiter in obiectione miscet, dicens, solitos esse Pontifices veniam dare libidinibus regum, aut illicita matrimonia permittere, respondemus, falsum esse, et a rege non posse probari, a nobis autem, vel ex ipso miserando lapsu anglicano evidenter convinci. Nam dare veniam libidinibus, duobus modis fieri potest. Primo dando libidinosis veniam post libidinum poenitentiam et satisfactionem: et hoc fecerunt saepissime Pontifices. Ex quo non Antichristi, sed Vicarii esse intelliguntur Christi, qui claves caeli illis commisit, et Patro interroganti: *Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei, usque septies?* respondit: *Non dico usque septies, sed usque septuagies septies;* utique si Ecclesiam audierit, et poenitentiam egerit, alioqui potius separandus est ut ethnicus et publicanus. Alio modo attribui potest Pontificibus, quod libidinibus veniam praebeant, perseverantibus in illis, aut approbantibus similia focta, aut publica et cum scandalo Ecclesiae ea dissimulando. Et in hoc sensu tale crimen falso apostolicae Sedi attribui, testis est Ipsa Anglia; non enim etiam ob causam Henricus VIII, et cum illo regnum eius schisma contra romanum Episcopum incboaruat, nisi quia intolerandae eius libidini veniam dare noluit. Possentque similia exempla ex historiis Lusitaniae, et ex aliis ad eamdem falsitatem coarguendam peti. Sed in re clara necessaria non sunt, nec nos decet regum iam oblita et daleta delicta in memoriam revocare.

10. In altero autem verbo, quod rex adiungit, *illicita matrimonia permittere*, alludere plane videtur ad matrimonium Henrici cum Serenissima Catharina, quod Papa permisit, imo non solum permisit, sed coastanter etiam defendit, quia non illicitum, sed verum et sanctum fuarat. Probabit autem rex Angliae matrimonium Henrici cum Anna Bolena, quod non matrimonium illicitum, sed turpissimum adulterium et incestus execrandus fuit. Igitur permissio illiciti matrimonii variis etiam modis fieri potest. Primo approbando matrimonia illicita facta, etiamsi invalida sint: et hoc falso tribuitur Ecclesiae catholicae, vel apostolicae Sedi, nec a rege produci potest exemplum, quo id faciat quoquomodo credibile. Imo licet matrimonium fuerit validum, si fuit illicite factum (quod saepe contingit), licet Ecclesia probet matrimonium, non probat delictum; imo aec permittit illud, sed vetat, et punit, si potest; interdum anim, quia sina maiori scandalo punire non potest, dissimulat: haec autem frequenter esse solet culpa principum potentium, non apostolicae Sedis. Alio modo permittitur matrimonium, ut cum dispensatione fiat, quod sine illo factum esset illicitum, et hoc saepe facit Ecclesia, et iustissime facit, quia quando id contingit propter impedimenta iure humano introducta, per potestatem etiam Ecclesiae auferri possunt; et soepe expedit propter commune bonum, vel aliam causam iustam. Et ita factum est in matrimonio Henrici cum Catharina, ut est res notissima, at a multis doctissimis viris demonstrata. Propter has autem dispensationes non sine dolo, vel captione, *dicitur Pontifex permittere matrimonia illicita*, nam haec verba faciunt sensum compositum, ut sic dicam; significant enim permittere illa

permanentia illicita, quod falsum est; sed permittit dispensondo, ut licite fiant, quae sine dispensatione essent illicita.

11. Pergit ulterius rex, et occasione illorum verborum Ioannis in dicto c. 18, vers. 12: *Quoniam merces eorum nemo emet amplius*, exaggerot romanoe civitatis divitias, reprehenditque (ut alia omittam) *ornatum templorum, et cultum sanctarum imaginum*. Additque borrendum protestantium mendacium, quod illi imposuerunt, videlicet, *Beatam Virginem quotidie novitiis, et exquisitissimis vestimentorum generibus, quamvis habitum referant meretricium, Romae indui, et exornari*. Verumtamen in bac obiectione satis protestantes ostendunt, se non Romam, quam fingunt novitiam et antichristionam, sed veterem et catholicam Ecclesiam romanam calumniari, et odio prosequi. Nam ornatus templorum non est novus in Ecclesia, sed ab eo tempore, quo templa publice aedificari coeperunt, ornari etiam sumptuose inceperunt, et moxime Romae. Cuius rei preeter gravissimes bistorias Eusebii, et posteriorum, testes evidentissimi sunt, antiquissima monumenta, et ornamenta templorum, ac reliquiarum, quac hodic Romae inspiciuntur, et in actis ipsorum Pontificum Sylvestri, Damasi, et aliorum usque ad Gregorium copiosissime inveniuntur. Et praeter exempla Id etiom docuerunt sancti et antiqui Pontifices, Felix IV. et Leo I, ut olibi latius tractavi. Idem monifestum est de cultu imaginum, de quo sotis in II. libro dictum est.

12. Calumnia vero de indecenti vestitu, seu cultu imeginis Beatissimae Virginis sufficienter refellitur decreto oecumenicee synodi tridentinoe per romanos Pontifices confirmotae, usuque receptae. Nam sess. 25. in decreto de sonctorum et imoginum cultu, postquam cotholicam doctrinam declaravit, de morali in praxi servando subiungit: *Omnis porro superstitio in sanctorum invocatione, reliquiarum veneratione, et imaginum sacro usu tollatur, omnis turpis quaestus eliminetur, omnis denique lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur, nec ornentur*. Rursusque commendat episcopis: *Curam adhibeant, ut nihil inordinatum, aut praepostere, aut tumultuarie accommodatum, nihil profanum, nihilque inhonestum appareat, cum domum Dei deceat sanctitudo*. Atque banc curam et religiosom solicitudinem In romonis templis magna diligentia et pietate observari scimus, et per plures annos oculis conspeximus, et in sanctisimae Virginis imaginibus maiori consideratione animedvertimus; ideoque fidenter in verbis illis non nisi meram calumniom et haereticorum impudens mendacium contineri effirmemus.

13. Neque dissimile crimen est, quod tertio loco rex Pontificibus obiectat occasione illorum verborum Ioannis: *Merces auri*, etc. *Et animarum hominum*. Dicit enim: *Omnium autem sumptuosarum mercium, quae maximi pretii sunt, animae scilicet hominum postremo nominantur*, et statim interponit verbo, quibus religiosos et pios sumptus, quos in coenobiis religiosorum aedificandis catholici insumunt, et specialiter in Societatem Iesu invebitur, quam iniuriis et contumeliis onerat. Quae lubens omitto, tum ne piae aures legentium boc opus offendantur; tum quie in boc opere non pro Societate, sed pro catbolica fide, et apostolicoe Sedis singulori praerogative respondere decrevi. Et licet in illis verbis eliqui errores contra fidem involvantur, ut contra purgotorium, contra auffregie pro defunctis, et contra stotum religiosum, tantum obiter tonguntur, et non possunt omnia hoc brevi opere refutari. Ac de prioribus, pro buius operis opportunitote, setis in II. libro diximus, de ultimo autem speramus divina ope, aliquando in lucem prodituram opus de statu religioso, germonum socium alterius operis de religionis virtute, in quo errorem illum ex professo confutamus. Post illa ergo verba, quoe omisso facimus, subiungit rex: *Et certe credo, non est minima illa animarum negotiatio, cum homines spe et promissione aeternae salutis fascinantur, ut facile persuadeatur fraterculo, regem suum confodere*, etc. Ac tandem concludit: *Atque ita tam animi, quam animae iacturam facere*.

14. In quibus verbis rex significat, vel romanos Pontificos indulgentias, seu remissiones peccatorum solere promittere hominibus, si reges suos et principes temporales occidant, vel catholicos docere, esse pietotis opus, principi et regi bosti fidei et religionis, mortem machinari, et inferre, esseque moxime meritorium, et genus quoddam martyrii, mortem pro tali facinore perpetrando subire; atque ite promissione salutis oeternee deceptum fuisse fratrem, qui regem Galliae interfecit, et alios similes. Et quidem prior sensus videtur fuisse a rege intentus, est enim satis consequens ed ea, quae preecesserunt. Ad illum vero breviter et docte respondet Bellarminus, solere quidem Pontifices indulgentias cbristianis militibus in bellis iustis contra infideles dimicontibus, vel decedentibus concedere. Nam Gelasius II. onte quingentoa fere annos militibus contra Seracenos Hispaniam occupantibus indulgentiam concessit bis verbis: *Si quis vestrum, accepta de peccatis suis poenitentia, in expeditione hac mortuus fuerit, nos eum sanctorum meritis, et totius Ecclesiae precibus a suorum vinculis peccatorum absolvimus*. Et postea pro oliis vivis cooperantibua aliam indulgentiam concedit, ut est apud Baronium

an. 1118, num. 18. Aliam concessit Ioannes VI. tempore Ludovici III. imperatoris, omnibus decedentibus in bello pro defendenda Ecclesia contra paganos, ut refert Baron. ann. 878, num. 34, ex epist. 144. eiusdem. Item est celebris indulgentia, quam sumentibus crucem pro expeditiane Terrae sanctae concessit Urbanus papa in concilio claramont. anno 1095, ut ibidem Baron. refert num. 25, et num. 50. Eamdem confirmavit Eugenius III. anno 1145, ut refert Otbo Frisingen. *de gestis Francorum* lib. 1, cap. 34, et late Baronius eodem anno, num. 30. et sequentibus.

15. Denique similem concessit Gregorius VIII. in quadam epist. ad universos Christi fideles, quam refert Roger. Anglican. in Annal. et Guilielm. Neubrigensis lib. 3. Histor. anglican. c. 20. Verba concessionis sunt: *Eis, qui de corde contrito, et umiliato spiritu laborem itineris huius assumpserint, et in poenitentia peccatorum, et fide recta decesserint, plenam suorum criminum indulgentiam et vitam pollicemur aeternam. Sive autem supervixerint, sive mortui fuerint, de omnibus peccatis suis, de quibus rectam confessionem fecerint, impositae satisfactionis relaxationem, de omnipotentis Dei misericordia, et de beatorum apostolorum Petri et Pauli auctoritate, et nostra, se noverint habituros.* Eamdemque indulgentiam confirmavit eius successar Clemens III, ut Rogerius et Baronius in Annalibus referunt. Additque Neubrigen. cap. 22, Richardum comitem pictaviensem regis Anglorum filium primum omnium principum crucem Domini accepisse, et postea regem patrem eius simul cum rege Galliae in idem propositum convenisse, et per sua regna propriis litteris indulgentiam a Papa concessam promulgasse, et postea in concilio anglicano plurium episcoporum probatam et receptam esse.

16. Si ergo nunc rex Iacobus omnes huiusmodi indulgentias reprehendere audet, satis tot Pontificum, conciliorum, regum, et totius Ecclesiae consensu, antiquaque traditione confunditur, praeter alia, quae de hoc puncto in proprio tractatu tom. 4, disp. *de indulg.* a nobis disputata sunt. Si autem accusat Pontifices, quod eis, qui privata auctoritate suos reges audent occidere, similes remissiones indulgent, eosve ad similia crimina perpetranda indulgentiarum promissione excitant: novum crimen hoc est, et in romana Ecclesia inauditum, sed a protestantibus ad conciliandam Pontifici invidiam exeogitatum. Nam potius in forma concedendi indulgentiam particulam illam *vere poenitentibus et confessis*, romani Pontifices addere, aut aliam aequivalentem apponere consueverunt, tantum abest, ut pro criminibus perpetrandis illam promittant.

17. In altero vero sensu inculcat rex in illa sua reprehensione quaestionem celebrem, an liceat cuicumque privato homini legitimum regem suum tyrannice regnantem, et praesertim religionem et catholicam fidem pervertentem interficere. Quam nunc disputare prolixum, et a nostro instituto alienum esset. Solum ergo cum eodem cardinali Bellarmino respondemus in primis, ex factis quorumdam privatorum, etiamsi catholici fuerint, non recte colligi, talia facta per Ecclesiam approbari; nam ex factis, praesertim paucorum, doctrinam colligere, aut ingens caligo ignorantiae est, aut manifesta calumnia: cum Christus ipse etiam de scribis et pharisaeis dixerit: *Quaecumque dixerint vobis, facite; secundum opera vero eorum nolite facere.* Deinde dicimus, non catholicos, sed haereticos parentes lutheranorum et protestantium docuisse, regem non solum propter haeresim, vel tyrannidem, sed etiam propter quodlibet mortale peccatum regnum amittere, posseque a popularibus pro suo arbitrio corripi. Quam doctrinam secutus est Ioannes Hus: eam vero Ecclesia catholica ut haereticam damnat, ut ex concilio constantiensi constat, sess. 8, et 15. constat, et alibi a nobis ostensum est. Imo in eodem concilio sess. 15. refertur assertio quaedam ad ipsum delata: *Quilibet tyrannus potest, et debet licite et meritorie occidi per quemcumque vasallum suum, vel subditum, etiam per clanculares insidias, non obstante quocumque praestito iuramento, neque expectata sententia, vel mandato*, etc. Illa autem assertio haeretica declaratur, eamque pertinaciter defendens, haereticus a concilio denunciatur. Immerito ergo rex Iacobus romanam Ecclesiam, vel eius catholicos doctores criminatur, quod per doctrinam illam fraterculum, vel quempiam alium ad suum occidendum regem spe salutis aeternae fascinaverint, aut persuaserint. Et de hoc puncto haec in praesenti sufficiunt, nam in lib. VI. iterum occurret.

18. Quarto loco post alia convicia contra Ecclesiam catholicam, addit rex, romanam Ecclesiam acerbissime puniendam esse propter superbiam suam; quam superbiam dicit explicari illis verbis: *In corde suo dicit: Sedeo regina, et vidua sum, et luctum non videbo.* Et postea hanc superbiam rex exaggerat, dicens: *Nulla enim certior est apud illos verae Ecclesiae nota, quam secundae res, et externa prosperitas.* Sed in primis quod spectat ad verba Scripturae, certum est, illa dicta esse de urbe impiorum, vel de Roma ethnica, et superba, quae gloriabatur, quod sederet ut regina, id est, quia multis regnis et provinciis imperabat, et vidua non esset, quia Imperatori, et supremo Domino gentium nupta erat; sicut e contrario deplorabat Hierusalem

Ieremias, quod *sederet quasi vidua domina gentium*. Cum vero additur: *Et luctum non videbo*, indicatur error gentilium, qui putaruat, Romem et imperium eius fore perpetue, teste Hieronymo dicte queest. 11. ad Algas. ubi inter alia ait, namcn blaspbemiae scriptum in fronte meretricis in Apocalypsi esse *Romae aeternae*. Et ad hunc fera modum cammunitar exponitur a petribus et dactoribus, ideoqua ridicula est et impia pratestantium illusio. Maxime cum in vera Christi Ecclesia non superbia, sed fidelis carites sit, se sponsam Christi profiteri, cum Paulus ad Ephes. 5. dicat: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam*. Et postea explicans similitudinem per verba illa: *Propter hanc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae*, subiungit: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, et in Ecclesia*. Unda cum Christus sit Rex regum, quid mirum est, quod sponsa sedeat *regina in vestitu deaurato, circumdata varietate?* Non enim in se, sed in Domino, ratiane sponsi de tanta dignitate glariatur. Eamdemque ob causam non ex superbia, nut vana praesŭmptiane viduitatem, seu luctum vidare nan timet, quia a suo sponso audivit: *Et portae inferi non praevalebunt adversus eam*, et, *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi*. Quapropter si verbis Scripturaa per accommodatıonem uti liceret, multo iustius posset Anglie timere comminetionem, et poenas illas, quia re vera dicit: *Sedeo regina*, quia nullum alium sponsum praeter temporalem regem, nec alium superiorem in spiritualibus vel temporalibus recagnosco; *vidua non sum*, quia supremum caput, et Christi Vicarium proprium et tanquam sponsum habeo; *et luctum non videbo*, quia spiritus dictat, hanc esse veram Christi Ecclesiam perpetuo cum Cbristo mansuram, et pauletim romanam Ecclesiam superaturam.

19. Denique quod rex de suo adiungit, nullam certiorem natam verae Ecclesiae apud nos esse, quam *res secúndas, et externam prosperitatem*, duo continet falsa. Primum, et clarissimum cernitur in illa comperatiane, nam omnes cathalici uao consensu tradunt ut principaliores et certissimas Ecclesiae notas; esse *unam sanctam catholicam et apastolicam*, cum aliis, quae in his recte explicatis intima continentur, ut sunt habere legitimam successionem ab Ecclesia primitiva, per certam et indubitatam connaxionem cum illa in doctrina, in regimina, et pastorali munere, et praesertim in cathedra Pedri. Item esse fundatam in illa petra per unianam perpetuam, et obedientiam cum illa. Aliaa vero natae, quae ab aliquibus doctoribus catholicis multiplicantur, vel ad has reducuntur, vel non sunt tam propriae et certae notae, quem verae Ecclesiao verisimillima signa.

20. Aliud assertum falsum est, *externam prosperitatem* et *res secundas* absolute et sine alique declerationa, vel restrictiane inter Ecclesiae natas numerari. Non enim ignorant pii et sapientes viri, temparalam felicitatem rem indifferentem esse; ideoque prosparos in his rebus successus melis et banis, fidelibua et infidelibus, haereticis at catholicis esse communes. Neque etiam ignarant, nihil esse magis praprium Ecclesiae Christi, aut saepius ab ipso praenunciatum, quam temparalcs afflictiones et tribulationes, nc persecutiones: e coatrario vero pacem externam, et temporalium rerum abundentiam copiosius solere malis, quam bonis cancedi; vel quia si quid bani operantur, illa temporalia boaa loco praemii recipiunt, vel quie propter peccata sua merentur, ut eis concedantur bona, quibus Deus praevidat, peiores in dies esse futuros; val certa ut boni maliores efficiantur, tum carendo illis honis temporalibus, quae solent occasionem ruinae spiritualis affarre, tum sustinendo impiorum molestias, qui prosperitatibus elati ipsas affligunt.

21. Prosperitas argo temparalis per se spectata non ponitur a nabis ut nata verae Ecclesiae, quia non ast nota veraa fidei, nec verae sanctitatis. Quia vero Ecclesia Christi, dum in terris degit, atiam his bonis temparalibus indiget (ut recte dixit d. Augustinus), ideo Christus Dominus sua singulari providentia in harum bonorum largitiona, conservatione, ac defensiona peculiari cura illi providet. Saepeque extraordinario auxilio ac plana caelesti in prosperis successibus obtinendis, at contrariis vitandis illi assistit. Atqua ita prosperitetes temporales hoc modo pravanientes Ecclesiae, aut principibus inter sigaa verae fidei, ac subiada catholicae Ecclesiae a catholicis recensentur. Sicque card. Bellarminus libra 4. *de Eccles*. cap. ult. felicitatem quidem temporalem loco 15. et postremo tanquam cateris inferiorem posuit, nan taman sine prudanti et sufficienti declaratione, addit enim: *Temporalis felicitas divinitus iis collatá, qui Ecclesiam defenderunt*. Et talla sunt exempla, quae inducit, at eodem moda loquuntur plures alii auctoras, quas ipse refart, et copiase Bozius 2. tom. de signis Eccles. praesertim cap. 20. et sequentibus.

22. In reliqua parte illius discursus, quam ad caput 19, 20, et 21. rax adiungit, nihil natatione dignum, vel ad causam fidei pertinens invenio, praetar illud, quod obiter in transcursu dicit, an id, quod de Gog et Magog Apocalyp. 20. dicitur, *de Papa et turca accipiendum sit, nec ne, aliis iudicium relinquo;* et rationem reddit: *Quia fere eodem tempore ad suam magnitudinem excreverunt*. In qui-

bus verbis multis modis errat, et peccat. Primo contra pietatem, et humanam etiam urbanitatem, dum Papam inter Christi hostes et Ecclesiae persecutores numerat, et turcae exaequat; in quo non solum ostendit, quantum ab omnibus principibus piis et catholicis degeneret, qui summa reverentia et honore Papam prosecuti sunt, ut satis est in superioribus ostensum: verum etiam evidenter se prodit, non rationis pondere, sed tantum affectu et odio verba similia effutire. Nulla est enim conventio, vel comparatio Christi Vicarii, fidelium parentis, ac fidei eius magistri et defensoris cum infideli tyranno acerrimo christianorum persecutore. Sed qui sapientes sunt in oculis suis, et proprio spiritu ducuntur, facile dicunt, tenebras lucem, et lucem tenebras.

23. Deinde contra veritatem historiae errat, dum ait, Papam et Turcam eodem tempore ad suam magnitudinem excrevisse. Nam si de magnitudine Papae quoad spiritualem dignitatem et potestatem loquemur, in ea nunquam crevit; a principio enim integra, et (ut ita dicam) in summo gradu in Petro fuit, eademque sine augmento, aut diminutione est ad successores Petri deriveta, ipsam utique potestatem in se spectando; nam usus eius crescere potuit, sicut crevit Ecclesia, et impedimenta ablata fuerunt, et maiores etiam occasiones occurrerunt. Et in hoc etiam sensu dici potest Papa, a temporibus Constantini ad suam magnitudinem pervenisse, tunc enim coepit eius dignitas universo orbi innotescere, et imperator ipse, aliique temporales principes illi colla subdere inceperunt. Imo etiam quoad temporalem dominationem tunc fere ad suam magnitudinem pervenit. At Turcae imperium multum post tempus incepit, nam licet Turcarum gens, qui olim Gazari dicebantur, antique sit, tamen secta et imperium eorum longe recentiore sunt; nam et impius Mahometes post sexcentesimum Christi annum incepit, et Turcae non coeperunt orientale imperium Romanorum invadere usque ad Constantini Copronymi, et Iconomachi tempora, et usque ad annum millesimum, ac fere centesimum illud non obtinuerunt. Unde si tunc dicetur Turca ad suam magnitudinem excrevisse, ut re vere dicendum est, omnino falsum est, Papam et Turcam ad suam magnitudinem simul pervenisse. Videtur autem rex Iacobus ad initium Mahometis respexisse, quia paulo post Bonifacium III. in mundo apparuit; verumtamen sic etiam falsum est, aut eo tempore magnitudinem aliquam pontificalui esse additam, aut Turcarum gentem, vel imperium tunc incepisse. Denique accommodatio ille de Gog et Magog non solum in Pontifice, quod evidentissimum est, verum etiam neque in Turca habet ullam verisimilitudinem; ideoque ueque in dubium revocari, nec aliorum iudicio remitti debuit, ut in superioribus tactum est, et in sequenti capite iterum videbimus.

CAPUT XXII.

Ex descriptione Antichristi a Daniele propheta tradita fabula de antichristianismo romano evidenter refellitur.

Summarium

1. Danielis prophetias in medium minime adducit rex Iacobus. — 2. Apud Danielem per bestias adumbrantur imperia. — Descriptio Antichristi. — 3. Per decem cornua quartae bestiae repraesentantur totidem reges in imperio romano. — 4. An hic numerus sit certus, vel positus pro incerto. — 5. Patres determinatum sentiunt. — 6. Rex Angliae numerum explicat. — In hac re cuilibet liceat opinari. — Denarius et septenarius saepe indicat numerum incertum. — 7. Certius est, denarium pro numero certo poni. — 8. Subvertuntur fundamenta regis Angliae. — 9. Distinctius hic agitur de septenario numero. — Antichristus est organum daemonis. — 10. Duo Apocalypsis loca de septenario exponuntur. — 11. Decem cornua bestiae omnes reges christianos a Bonifacio III. rex Angliae interpretatur. — 12. De parvo cornu omnino tacet rex Iacobus. — Quid de eo alii senserint. — 13. Regis Angliae placita ex ipsis prophetiae verbis evertuntur. — 14. Cornu parvum exurget post romanum imperium divisum. — 15. Bonifacius III. novum regnum non erexit, ut vaticinatus est Daniel. — 16. Non solum externis regibus, sed et anglicanis insignem iniuriam irrogat rex Iacobus. — 17. Falsa interpretatio a rege data verbis Apocalypsis. — In textu Ioannis vinci non est converti, sed everti. — 18. Decem reges numquam adversus Antichristum sunt praeliaturi. — Dare in corda, idest permittere. — Roma non erit Antichristi sedes. — 19. Antichristi descriptio. — Ignobilibus et egenis parentibus orietur. — 20. Regnum consequetur calliditate non haereditate. — Tyrannice potentiam nanciscetur. — 21. Ingenii acumine abutetur ad superbiam et maledicentiam. — 22. Religionem conculcabit, et sacra convertere conabitur. — Prope iudicii diem, non ante, venturus est. — 23. Easdem Antichristi notae aliis in locis a Daniele inculcantur. — Quae dixit Daniel de Antiocho, recte in Antichristum cadunt. — 24. Antichristus in templo se collocabit ut Deum. — 25. Illi quoque conveniunt, quae de Seleuco et Epiphane praedixit Daniel. — 26. Expenduntur singula Danielis verba de illis et Antichristo. — Aliqua soli Antichristo competere videntur. — Antiochi persecutio in Iudaeos praemonstrat Antichristi persecutionem in fideles. — 27. Contemptus Dei in Antichristo. — Antichristus deos gentium non colet, sed daemonem fortasse adorabit in occulto. — 28. Alia vaticinia Danielis de Antichristo in cap. 11. et 12. — 29. Ex dictis patet, pontificium antichristianismum esse meram imposturam. — Ex collatione magis aperitur falsitas. — Protestantium expositiones non solum voluntariae sunt, sed etiam violentae. — 30. Summa totius libri fere per singula capita. — 31. Haeretici typus Antichristi. — 32. Apostrophe ad regem Angliae.

1. Cum attente discursum regis Angliae de Antichristo legissem, et nullam in eo Danielis prophetae

mentionem fieri vidissem, nisi cursim et obiter asserendo, Ioannem in Apocalypsi imitari modos loquendi Danielis, Ezechielis, et prophetarum, miratus sum valde, et dubitare coepi, an rex crederat, Danielem de Antichristo prophetasse. Auxitque suspicionem, quod in principio suae disputationis ait, Paulum clarius explicuisse, quod Ioannes suis visionibus obscurius tradit, praetermisso Daniele, quasi nihil ad causam pertinaret, vel ac si neque obscure, nec clare Antichristum praedixisset. Quod si fortasse ita verum est, et rex non credit, Danielem de Antichristo prophetasse, interrogandus est, cur id credit de Ioanne, et de Daniele negat? Quia uterque per aenigmata locutus est, et neuter nomen Antichristi expresse posuit, et visiones Danielis, iudicio omnium patrum et expositorum, minus obscure indicant Antichristum, quam Ioannis. Imo Christus Dominus Matth. 4. satis indicat, Danielem de Antichristo fuisse locutum, eademque est perpetua Ecclesiae traditio. Quod si hoc rex negare non audeat, miramur, cur in tam prolixa disputatione, at tam immani contra Papam accusatione, tanti prophetae gravissimum testimonium omiserit! Suspicor ergo, Danielem silentio praeteriisse, quia descriptiones eius de Antichristo non solum ad errorem suum confirmandum nullo colore detorqueri poterant, sed illum potius redarguunt, et veritatem non obscure ostendunt. Ob hanc ergo causam, licet in superioribus ad ostendendum, Antichristum futurum esse singularem personam, et quanto tempore regnaturum, huius prophetae testimoniis usi fuerimus, operae pretium duximus, descriptionem Antichristi ex ipso colligere, copiosius enim, quam alii eam tradit, evidentiusque per illam non solum a Papa, sed etiam ab omnibus aliis, qui falso Antichristi putati sunt, discernitur.

2. Primum igitur in capite 7. ait Daniel, se vidisse quatuor bestias, quae quatuor mundi regna significabant, ut ipsemet declarat, illa vero quatuor regna ex communi sententia et expositione catholicorum fuerunt Chaldaeorum, Persarum, Graecorum, et Romanorum imperia, ut supra cap. III. breviter declaratum est. Tribus autem bestiis, seu regnis prioribus, quae cito transiarunt, praetermissis, de quarta dicit inter alia Daniel, quod habebat cornua decem, et subiungit: *Considerabam cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie eius, et ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia.* In his ergo et sequentibus verbis, quae postea addemus, intelligimus, Danielem personam Antichristi descripsisse. Quod licet in superioribus obiter et per occasionem saepius indicatum sit, hic ex professo et integre exponendum est, quoniam si colligantur simul omnes proprietates, quas propheta illi parvulo cornu attribuit, falsitatis evidenter convincitur mendacium et impostura protestantium de romano antichristianismo. Oportet tamen, ut supponamus, cornu illud parvulum repraesentare Antichristum. Prius autem decem cornua interpretari necesse est, de ipsa vero bestia quarta nihil addere oportet his, quae Daniel ipse dixit, videlicet, quartam bestiam esse *quartum regnum in terra, quod maius erit omnibus regnis, et devorabit universam terram, et conculcabit, et comminuet eam.* Per quod omnes catholici imperium romanum intelligunt, omissis interpretationibus Porphyrii, et Hebraeorum, de quibus videri possunt divus Hieronymus et alii expositores; nam in hoc nulla est in praesenti controversia.

3. De decem item cornibus Daniel declarat, repraesentare decem reges futuros, satisque indicat esse futuros non omnino distinctos ab illo regno maximo per quartam bestiam significato, neque in terris et provinciis extra ditionem totam romani imperii, sed esse futuros decem reges eiusdemmet regni quarti; sic enim ait: *Porro cornua decem ipsius regni decem reges erunt.* Unde omnes colligunt, ipsummet regnum romanum, quod prius unum imperium fuit, dividendum esse in decem regna. Quod etiam significatum fuit in cap. 2. eiusdem prophetae per decem digitos, in quos statua desinebat.

4. De hoc autem numero decem cornuum dubitatio est, an sicut Daniel praecise vidit decem cornua, et non plura, neque pauciora, ita per illa significentur decem reges in eodem numero certo ac praeciso, an indefinite multitudo regum, in quos dividendum fuit romanum imperium. Quam quaestionem attingit Augustinus 20. *de Civit.* cap. 23, et incertum esse putat, an denarius ille numerus significet universam multitudinem regum futurorum in romano imperio, priusquam Antichristus veniat, an vero praecise decem reges demonstret. Prosper etiam in *Dimidio temporis* cap. 8, licet de numero non moveat quaestionem, dubitat nihilominus, an per illos decem reges intelligantur *truculentiores reges, qui fuerunt in religione christiana.* Aretas etiam cap. 36. in Apocalypsim generatim dicit, decem cornua significare *consummationem eorum, quae iuvant ad malitiam, contingere antichristianam,* ubi numerum indefinitum indicet, quamvis aliam opinionem referat, dicens: *Sed et de his quidam dixerunt, in decem regna divisum tunc iri mundum.* Et in hanc sententiam videtur inclinasse Pereira libro 2. in Daniel. dum per decem digitos statuae significari ait *romanum imperium novissime divisum iri in multa regna, multosque reges, quorum alii potentiores, alii imbecilliores futuri sunt, et ideo digiti partim ferrei erant, partim te-*

stilea. Et ibidem ait, per decem cornua in cap. 7. significari *multos reges*. Idemque libro 8. tractans sententiam Augustini, sub disiunctione loquitur dicens, negari non posse, quin quo tempore venturus est Antichristus, futuri sint in orbe romano *decem reges, vel multi reges*.

5. Patres autem communiter, nullam dubitationem vel quaestionem moventes, simpliciter dicunt, illa decem cornua significare decem reges, prout Daniel illos interpretatur, eosque futuros esse in orbe romano tempore adventus Antichristi. Ita loquitur Irenaeus lib. 5, c. 25, et in c. 26. fusius in eodem sensu exponit decem digitos statuae Dan. 2. et decem *cornua* bestiae Apocal. 13. et 17; et licet expresse id non declaret, semper tamen tanquam de certo ac praeciso numero loquitur. Hypolitus etiam orat. *de Consummat. mundi* solum dicit, cornua decem a Daniele visa esse decem reges, et eosdem in decem digitis statuae significari: et eodem modo loquuntur Cyrill. hierosol. catech. 15, Lact. lib. 7, c. 16, Tertull. *de Resurrect. car.* c. 24, et 25, et in eadem opinione sunt Hieronym. et Theodoret. Daniel. 7. et 1. intelligentes, per haec decem cornua bestiae, ubicumque in Daniele et Apocalypsi eorum fit mentio, decem regna significari, in quae erit romanum imperium divisum. Consentiunt etiam Andreas cap. 36, et 53, in Apocal. qui inter alia dicit, *per decem cornua terreni regni, in decem partes sectionem significari*. Quod etiam Aretas c. 54. attingit, referendo tantum aliorum nomine, qui ita inquit, *aiunt*. Et hanc sententiam sequuntur communiter moderni expositores, et doctores; et quidam satis eruditus tanta exaggeratione illam affirmat, ut dicat, tam manifestum esse, illos decem reges nec plures, nec pauciores esse intelligendos, ut vehementer miretur potuisse de hoc sanctum Augustinum ambigere. Imo ait, *considerato tanto patrum consensu, nimium perfrictae frontis extiturum, qui contra obniti, vel hiscere audeat*.

6. At nihilominus rex Angliae in Praefat. pagina 120, tractans locum Apocal. 17, denarium numerum ait ibi sumi pro numero incerto; utiturque hoc argumento, quod ibi Ioannes alludit ad hunc locum Danielis, quasi supponens ut certius, Danielem denarium pro numero incerto sumpsisse. Additque aliud argumentum, qui septem capitum, et decem cornuum draconis, seu diaboli numerus non potest aliter intelligi, nisi ut numerum declaret incertum. Ego vero in primis non censeo, controversiam hanc pertinere ad dogmata fidei, sed esse rem in opinione positam. Nam patres pro secunda sententia allegati non tradunt illam ut certam; imo nec faciunt vim magnam in praeciso ac proprio numero denario, sed in divisione imperii in plura regna, et utuntur illo numero, quia Scriptura ita loquitur. Constat autem, numerum denarium esse unum ex his, qui in sacra Scriptura pro multitudine magna vel universali sumitur. Unde accedente Augustini auctoritate et dubitatione aliorum, non videtur posse damnari, aut temerarius vel audax censeri, qui de significatione illius numeri denarii in illo loco dubitaverit. Praesertim quia de septenario numero capitum tam in hoc loco Danielis, quam in Apocalypsi 13, et multo magis in 17, multi dubitant, an significet numerum certum, vel communitatem aliquam, seu collectionem regum impiorum, ut supra vidimus cap. IV. Unde cum in hoc loco dicit Daniel, tria cornua esse a facie parvi cornu evellenda, licet praecise intelligatur de tribus regibus, quia numerus ternarius non solet in alia incerta significatione sumi, neque ibi est necessaria; nihilominus per septem alios reges subiiciendos, vel confoederandos Antichristo intelligi possent omnes alii, qui eo tempore sunt futuri, sive pauciores, sive plures sint, quia septenarius numerus ex mysticis est, qui solent universalitatem significare; et ibi non sine auctoritate, nec sine aliqua apparenti occasione praesumitur talis significatio, ut facilius prophetia et intelligatur, et impleatur.

7. Propter haec ergo non censeo, nimium esse exaggerandam certitudinem posterioris sententiae, quamvis illam praeferendam, et simpliciter veram existimem. Primo propter Scripturae testimonia, quia non uno, vel alio loco, sed in multis tam in Apocalypsi, quam in Daniele, ubi sub hac figura illa divisio imperii romani in plura regna praedicitur, fit sub illo numero denario. Secundo, quia nulla est necessitas metaphorae, vel improprietatis vocis, cum nihil obstet, quominus illa regna futura sint decem et non plura: eademque facilitate possit multiplicatio in illo numero, quam in quocumque alio contingere. Maxime quia etiamsi fortasse plura regna parva, vel principatus minores eo tempore in orbe romano esse possint, nihilominus omnia poterunt ad decem principalia regna, et quasi capita revocari. Ita ergo facile potest ille numerus denarius proprie et praecise accipi, neque oportet ad incertos numeros recurrere. Tertio propter communiorem patrum consensum.

8. Neque prima coniectura regis Angliae est alicuius momenti, sed in contrarium verti debet; nam quia Ioannes ad hunc locum Danielis alludit, et in hoc loco probabilius est, denarium proprie sumi, ideo in locis Apocalypsis idem iudicandum est. Ad aliud vero argumentum, quod sumit ex comparatione ad numerum septem capitum, et decem cornuum draconi, seu daemoni attributum, dicens, non posse aliter quam de certo numero pro incerto intelligi, respondemus negando assumptum. Et quoniam ipse non designat locum, de quo loquatur, oportet per

tria discurrere, in quibus Ioannes illius numeri mentionem facit, utique cap. 12, 13, et 17.

9. Et quidem cap. 12. fatemur, illum numerum tribui daemoni; nam aperte dicit Ioannes: *Visum est aliud signum in caelo, et ecce draco magnus rufus, habens capita septem, et cornua decem.* Et nihilominus etiam in hoc loco dicimus, eadem esse capita, et cornua decem, quae in cap. 13, et quae sunt apud Danielem cap. 7. Nam licet ibi sit sermo de daemone, et in aliis locis de Antichristo, utriusque organa, et membra, seu instrumenta sunt illa capita et cornua, id est illi reges decem, quorum tres destruet Antichristus, et septem illi servient, nam daemon et Antichristus coniunctissimi futuri sunt, non quidem unione hypostatica, ut quidam finxerunt, sed morali influxu et motione. Nam Antichristus dum vixerit, totus a daemone quodammodo possidebitur, movebitur, et gubernabitur; et ita erit membrum eius praecipuum et quasi coniunctum organum, quo daemon cetera ad eumdem finem, eosdemque effectus movebit. Et ideo illa decem cornua et septem capita tam daemoni, quam Antichristo tribuuntur; daemoni ut principali agenti in illo ordine, magis vero remoto; Antichristo ut propinquiori, minus vero principali, si ad demonem compararetur. Quamvis respectu aliorum hominum Antichristus etiam dici possit principalis causa, unde a sanctis et theologis caput malorum dicitur, omnium quidem excessu et abundantia malitiae, eorum vero, quos suo tempore subiugabit, quibusque tanquam instrumentis utetur, etiam influxu et motione.

10. Alter vero locus est Apocalyp. 13, et ibi non est sermo de dracone, sed de bestia, *cui draco dedit virtutem suam*, id est de Antichristo, et ita ibi etiam non oportet explicare numerum certum pro incerto. Tertius locus est Apocalyp. 17, ubi bestia potest quidem daemonem repraesentare, et tunc idem dicendum est, quod de c. 12. diximus. Vel significare potest romanum imperium, ut supra etiam visum est, et tunc iidem decem reges, in quos desinet romanum imperium, repraesentantur, ut idem Ioannes exposuit, et sic etiam ibi idem numerus definitus est. Et de numero septem capitum supra capite V. ostendimus, non incertum, sed certum numerum significare. Quod etiam rex Angliae admittit, cum illa septem capita dicat esse septem regimina romanae civitatis, et non plura, neque pauciora; ex quo potest argumentum ad hominem retorqueri, idem esse de numero denario dicendum.

11. Prius vero quam ad undecimum cornu parvulum transeamus, oportet hic breviter expendere novam et mirabilem interpretationem illorum decem regum, quam rex Angliae nobis exhibuit. Illos enim reges ait esse omnes reges christianos, qui a tempore declinationis romani imperii sub obedientia romani Pontificis militarunt, et de illis exponit illa verba Apocalyp. 17: *Decem cornua, quae vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipient, post bestiam, quia illustriora*, inquit, *orbis christiani regna, non nisi ruente ethnico imperio romano libertatem suam vindicarunt.* Unde infert, eodem tempore incepisse hos reges, quo Antichristus suum regnum auspicatus est, id est tempore Bonifacii III, ut ipse antea exposuit. Et de his regibus ait, perseverasse multo tempore in uno consilio, *adorando bestiam, eiusque pedes exosculando, omnem potestatem, auctoritatemque suam ei concedendo, calicem idololatriae simul cum illa hauriendo, bellum cum agno in persecutione sanctorum eius, iubente ea, gerendo, quae tot nationibus ac populis imperitabat.* Quod autem Ioannes post illa verba: *Cum agno pugnabunt*, subdit: *Et agnus vincet illos*, exponit, dicens: *per nostram conversionem postquam tandem aliquando*, ait, *odio meretricem habebimus*, hoc est Romam, *et desertam relinquemus, ac nudam*, etc. *Deinde*, inquit, *rationem subiungit* (utique angelus seu Ioannes) *huius tam subitae mutationis in nobis*, dicens, *Deus enim dedit in corde eorum, ut faciant, quod placitum est illi, ut dent regnum suum bestiae, donec consummentur verba Dei.* Haec est regis interpretatio de decem regibus in Apocalypsi: cumque ipse dicat Ioannem alludere ad Danielis verba, idem de decem cornibus apud Danielem sentire indicet.

12. Prius vero, quam interpretationem hanc reiiciamus, explicare oportet, quid per cornu parvum intelligendum sit. De quo affirmare non possum, quid rex Angliae sentiat, quia nullam eius mentionem in disputatione sua facit; quod, ut in principio capitis dixi, admiratione dignum est, et suspicionem ingerit, non credere cornu illud Antichristum repraesentare. Quod si forte hoc ita est, interrogo, quisnam sit? vel cur separatim et singulariter numeretur? Praesertim cum rex dicat, illum numerum denarium non significare numerum certum, sed pro incerto poni, in quo etiam undecimus ille rex per cornu parvum repraesentatus includebatur. Profecto vix occurrit, quid rex possit, quod verisimile sit, et prudentibus satisfaciat, respondere. Scio equidem, Porphyrium dixisse, illud cornu repraesentasse Antiochum, neque defuisse alios, qui vel Mahometem, vel Turcam significare senserint. Verumtamen Porphyrium confundit Hieronymus, quia Antiochus praecessit imperium romanum, et ex Alexandro Magno ac imperio Macedonum illustrem duxit originem, et rex, seu princeps natus est; cornu autem illud

post imperium romanum, et divisionem eius futurum esse praedicitur, et parvum propter humile principium et ortum dicitur. Aliae vero opiniones facile etiam refutari possunt, quia in illis regnis non inveniuntur proprietates, quae ibi illi cornu tribuuntur, ut supra cap. II. tetigi, et facile ex dicendis lector poterit intelligere; in his enim nunc immorari necesse non est.

Sit ergo certum et constans, cornu illud parvum Antichristum repraesentare; consideratis enim aliis locis Scripturae, et praedictione ipsius Christi de tribulatione magna Ecclesiae futura proxime ante iudicium, in nullo alio inveniri possunt proprietates omnes ibi a Daniele praedictae, et illi cornu attributae, nisi in Antichristo. Et ita in hac affirmanda sententia conveniunt patres et expositores, Hieronymus Augustinus et Gregorius, quos supra cap. II. retuli, Athanas. epist. ad solitar. vitam agentes circa finem, Iustin. contra Tryphon. parum ab initio, Origen. lib. 6. contra Celsum circa medium, Cyrill. hierosolymit. cateches. 15, Irenaeus lib. 5. contra haeres. c. 25, et 26, Theodoret. orat. 7. in Daniel. Prosper in Dimid. tempor. cap. 8, Ruffin. in exposit. Symbol. circa articulum de adventu ad iudicium, et reliqui exponentes tam Danielem, quam Apocalypsim, et Paulum 2. ad Thes. 2, ubi Chrysostomus optime.

13. Hinc ergo in primis colligimus, falsam esse interpretationem de decem cornubus, quam rex tradidit, nimirum, illa esse omnia christiani orbis regna, quae a tempore Phocae imperatoris usque ad Lutherum, vel usque ad Henricum VIII. regem Angliae romano Pontifici obedientiam dederunt. Nam decem illi reges, quos Daniel commemorat, nunquam dederunt obedientiam Antichristo, seu illi cornu parvulo, sed potius statim ac cornu illud ortum est, tria ex decem cornubus *avulsa sunt a facie eius, quia*, ut infra dicitur, *cornu illud rex erit potentior prioribus, et tres reges humiliabit*. Ubi evidenter loquitur propheta de potentia temporali et de usurpatione trium regnorum per bella vel aliam similem coactionem. Unde addunt omnes patres et expositores, debellatis illis tribus regibus, reliquos septem manus daturos Antichristo, et illi tanquam inferiores et subditos potius vi et metu, quam sua sponte esse sociandos. At nullus Pontifex, sive Bonifacius III, sive quilibet alius, tres reges bello superavit, neque alii inviti, et bello aut potentia, et victoriis Papae conterriti, sed fide et divina vocatione adducti ei se subiecerunt; ergo quae de illis decem cornibus, et de undecimo parvo dicuntur, non possunt regibus christianis et romano Pontifici accommodari. Eo vel maxime, quod tres illi reges, quos cornu parvulum debellaturum est, sunt reges Aethyopiae, Aegypti, et Lybiae seu Africae, ut est communis traditio patrum, quos saepe retuli, sumpta ex Daniel. 11, ut ibi Hieronym. Theodoret. et alii exponunt. At summi Pontifices nunquam in Aegypto, vel Aethiopia bella gesserunt, neque regnis illis dominari cupierunt.

14. Praeterea ex visione Danielis constat, ante ortum illud parvum cornu, quartam bestiam, id est romanum imperium in decem regna esse distrahendum; nam expresse dixit Angelus Danieli: *Porro cornua decem ipsius regni decem reges erunt, et alius consurget post eos*. Illi ergo decem reges futuri sunt eiusdem regni romani; erit ergo inter eos divisum prius, quam cornu parvum oriatur. At romanus pontificatus, etiam quoad statum, quem habuit sub Bonifacio III, incepit ante tantam declinationem, seu divisionem romani imperii; nam tunc adhuc durabat romanum imperium sub uno imperatore Phoca, et multo tempore postea duravit, saltem usque ad divisionem imperii in occidentale et orientale. Et licet multi essent tunc reges in terris impii, nondum imperii iugum omnino abiecerant, aut supremam potestatem obtinuerant. Ergo nec illi fuerunt decem reges, de quibus Ioannes loquitur, nec parvum cornu potuit esse Bonifacius III, vel alius similis successor eius.

15. Praeter quam quod non solum rerum eventus cum verbis et visione prophetiae non consentiunt, verum etiam veritas ipsius rei resistit. Quia Bonifacius nullum regnum erexit, sicut de parvulo cornu praedicit Daniel, nec novam aliquam potestatem, aut iurisdictionem accepit, vel usurpavit; imo nec novum nomen, aut titulum, ut saepe dictum est. Ergo licet persona eius orta, vel ad dignitatem electa fuisset post reges, tamen Papa, vel pontificius thronus, de quo potissime haeretici loquuntur, non potest dici surrexisse post divisionem imperii in decem regna, imo neque post aliquam inclinationem eius. Nam in re ipsa incepit cum ipso imperio, et externum etiam splendorem et maiestatem, imperio adhuc florente sub Constantino, habere coepit, et in se nullum augmentum postea accepit; in externo autem, seu temporali dominio parum crevit, variasque temporum vicissitudines habuit. Ergo de illo nullo modo dici potest, venisse post reges decem, vel post omnes reges, in quos romanum imperium divisum, vel dividendum est. Ac subinde nec decem illi reges esse possunt illi catholici et christianissimi reges, qui hactenus sub obedientia Vicarii Christi militarunt.

16. Cetera vero omnia, quae rex Angliae post suam de decem regibus interpretationem iu aliorum verborum Ioannis expositionem adiungit, tantam praeseferunt absurditatem, ut refutatione non indigeant. In primis enim non solum ceteris illustribus christianis regnis, eorumque regibus, sed etiam regno

suo, suisque progenitoribus magnam irrogat iniuriam, dum omnes usque ad Henricum VIII. Christi hostes, eum *Agno bellum gerentes*, et *fidei persecutores*, et *sanctos persequentes*, et *idolorum cultores, calicem idololatriae cum bestia haurientes*, appellat. Quod enim bellum tot sancti reges et catholici principes contra Christum excitarunt? aut quos sanctos sunt persecuti, quaeva idola adorarunt? Certe si venerari Pontificem Christi Vicarium fuit Christum persequi, fecit hoc Constantinus, et alii pii et catholici imperatores ac reges. Si haereticorum temeritatem ac pertinaciam reprimere est sanctos persequi, fecerunt hoc antiqui Ecclesiae pastores, imperatorum christianorum potentia adiuti, a temporibus Augustini aliorumque sanctorum patrum. Denique si venerari imagines, eisque reverenter uti cultus idolorum est, fecerunt hoc christiani omnes ab initio Ecclesiae. Igitur vel principes omnes catholicos, qui post Constantinum in Ecclesia fuerunt, imo et omnes sanctos Pontifices antichristianos faciat, vel posteriores, qui a tempore Bonifacii fuerunt, calumniari desinat.

17. Praeterea interpretatio illorum verborum *et Agnus vincet illos*, ut vincere sit eos convertere, ut contra Papam et romanam urbem insurgant, evidenter repugnat proprietati verborum et contextui Ioannis dicentis de illis decem regibus: *Hi unum consilium habent, et virtutem suam bestiae tradent.* Nam tres illorum victi ac superati ab Antichristo, non voluntarie, sed necessitate coacti, totam suam potentiam in illum transferent, alii vero timentes potentiam eius illum iuvabunt, eiusque consiliis inservient. Et ita omnes contra Christum insurgent, sicut subiungit: *Hi cum Agno pugnabunt, et Agnus vincet illos*, non solum decem reges, sed etiam ipsum Antichristum principalem hostem et ducem pugnae. Non ergo vincet convertendo, sed praeliando, et interficiendo, proprie et vere illos vincendo, *quia Dominus dominorum est, et Rex regum:* et hoc magis declarant verba sequentia: *Et qui cum illo sunt vocati, et electi, et fideles*, utique qui tunc erunt, vincent etiam illos, seu erunt participes victoriae. Ergo illi reges, qui vincentur, non erunt vocati, nec electi, neo fideles; ergo *vinci* non est *converti*, sed destrui. Et hoc etiam confirmat idem Ioannes in c. 16, ubi ait, tres spiritus malos *congregaturos reges terrae in praelium ad diem magnum omnipotentis Dei*, id est in quo Deus ostensurus est potestatem suam contra illos, eos mirabili modo superando et vincendo, ut cap. 21. idem Ioannes describit. Nam sine dubio hoc praelium diei magni omnipotentis Dei non est, nisi praelium Gog et Magog, de quo in dicto cap. 21. tractat, ut meliores interpretes intellexerunt. Deinque ex locis Danielis paulo post hunc esse verum sensum illius prophetiae, et victoriae per Christum comparandae, confirmabimus.

18. Unde etiam constat, falsum omnino esse, decem illos reges convertendos a Deo esse contra Antichristum, aut pugnaturos esse cum illo et victuros illum, sedemque illius, et civitatem regiam eius tanto odio esse prosecuturos, ut illam igni tradant, prorsusque evertant. Nam hoc repugnat expressis verbis Ioannis paulo antea citatis: *Hi unum consilium habent, et virtutem, seu potentiam suam bestiae tradent.* Nam ex sequentibus etiam verbis, quae exposuimus, colligitur clare, in eo statu esse perseveraturos, donec cum Christo pugnent, et ab eo vincantur; nunquam ergo cum Antichristo pugnabunt, neque vincent illum.

Imo in illis eisdem verbis, quae rex detorquet, hoc evidenter continetur. Ait enim: *Deus enim dedit in corda eorum*, utique regum, *ut dent suum regnum bestiae.* id est Antichristo, *donec consummentur verba Dei*, id est impleantur, quae de babylonica destructione, et de ipsius Antichristi interitu praedicta sunt. Dicitur autem Deus hoc dedisse in corda illorum regum non inspirando, aut suggerendo, sed (iuxta morem loquendi Scripturae) permittendo, et illorum malitia ad executionem providentiae suae utendo. Hoc ergo modo permittet Deus, reges illos fortasse prius catholicos, pravos autem et iniquos, Antichristo copulari, eique favorem suum ac potentiam impendere, et ita regna sua illi tradere, et sorte tributaria efficere, donec consummentur prophetiae de Antichristo. Durabit ergo illa confoederatio usque ad finem; nunquam ergo illi reges contra Antichristum, vel regiam eius insurgent. Quo circa si *Babylon* illa, et *meretrix*, seu *civitas magna*, quam isti reges odient, et *desolatam facient ac nudam*, est Roma; profecto inde potius convincitur, Romam nunquam esse futuram regiam sedem Antichristi, et impugnatores Romae non hostes, sed amicos fore Antichristi. Cum ergo rex Angliae se inter eos reges numerat, dicens, *meretricem odio habebimus*, se inter socios et fautores Antichristi numerat; videat ergo, et consideret, quem fructum ex istis suis interpretationibus consequatur.

19. Sic ergo explosa interpretatione illa decem cornuum, et supposito pro constanti, illa repraesentare decem reges futuros tempore Antichristi, et potentiam suam illi tradituros modo explicato, evidentius etiam est, cornu parvum esse Antichristum, ut Ecclesia semper intellexit. Superest ergo, ut breviter videamus, quomodo cornu illud parvum propheta describat. Primo enim ponderanda est proprietas indicata in particula *parvulum*, posita enim est ad significandum, Antichristum ex vilissimis principiis et

abiectissimis parentibus, infamique gente esse oriundum, non enim sine mysterio verbum illud additum est, ut omnes intellexerunt. Et aliis verbis statim subiunctis magis declaratur, cum de eodem cornu parvo dicitur: *Ortum est de medio eorum;* significatur enim ibi, ut in superioribus notavi, illum non esse oriturum ex aliquo illorum regum, sed in terris eorum appariturum.

20. Unde altera proprietas notari potest, scilicet, non habiturum regnum haereditario iure, sed ex parvis initiis, variis artibus, et imposturis, ac daemonis fallaciis brevi tempore ita esse augendum viribus, ut *tria cornua evellantur a facie eius*, id est ut tres reges brevi tempore *humiliet*, et *maior ac potentior fiat ceteris*, ut ibidem additur; et ut recte Theodoret. exposuit, dicens: *Quia nascens cornu vidit, parvum appellavit tanquam ex parva natione Iudaeorum profectum, et interim obscurum regnum obtinens, postquam vero tria evulsit cornua, merito reliquis maius vocat.* Tertiam item proprietatem ex eisdem verbis colligo, nimirum illum primo ac praecipue futurum esse tyrannum, qui temporale regnum prius industria et pravis artibus inchoet, postea per potentiam et bella illud augeat tres reges superando, et suis regnis privando, et alios sibi subiiciendo, vel tanquam inferiores, ac debiliores sibi coniungendo, ut magis Ioannes in Apocalypsi declaravit.

21. Quarta proprietas sumi potest ex illis verbis: *Ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu ipso, et os loquens ingentia.* Ubi per oculos hominis Theodoretus significari intelligit, internam mentem, et iudicium, atque Antichristo tribui oculos hominis, quia erit sagacissimus et prudentia humana gubernabitur. Alii simplicius hoc modo exponunt. Cum habiturus sit faciem hominis, quia verus homo futurus est, loquetur non ut homo, sed ut superbissimus daemon; quod Ioannes alibi dixit: *Loquebatur ut draco.* Dicitur enim loqui *ingentia*, seu grandia, tum quia ingenti superbia se efferet, tum etiam quia blasphemias in Deum proferet; nam ut statim subiungitur, *sermones contra Excelsum loquetur*, utrumque enim illis verbis proprie significatur, et unum est ad aliud consequens. Incredibili enim arrogantia Deum se proclamabit (ut ex Paulo notavimus), et ita Deo excelso adversabitur, et contra eum loquetur.

22. Quinta sumitur ex verbis illis: *Sanctos Altissimi conteret; reputabit, quod possit mutare tempora et leges, et tradentur in manu eius usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis.* Quae verba sunt de persecutione Antichristi, et de tempore durationis eius, quae per occasionem necessariam in superioribus exposita sunt. Nunc solum notanda sunt verba illa: *Putabit, quod possit mutare tempora et leges.* Quibus declaratur, persecutionem non tantum esse futuram temporalem et politicam propter dominationem temporalem, sed simul, et maxime futuram esse spiritualem, nam conabitur *mutare tempora*, id est (ut ait Hieronymus) caeremonias, festivitates, vel certo totam Religionem per multa tempora in orbe fundatam, et in cordibus hominum radicatam, *et leges*, utique tam divinas, quam humanas. Nec ipse aliquam ex antiquis religionibus, seu legibus profitebitur, sed novam introducet, credens, se posse leges et tempora mutare. Et easdem Antichristi notas colligit Athanasius dicta epist. ad solitar. vitam agent. dicens: *Non ne visio Danielis istiusmodi notis Antichristum significat? Nimirum, quod bella cum sanctis gesturus sit, et quod invalescet contra eos, quod malitia superabit omnes, qui ante ipsum fuere, et quod humiliabit tres reges, loqueturque sermones contra Altissimum, et quod meditabitur alienare et legum et temporum articulos.* Sexta proprietas colligi potest ex sequentibus verbis: *Et iudicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem; regnum autem, et potentia, et magnitudo regni, quae est super omne caelum, detur populo sanctorum Altissimi*, etc. Nam in his ponitur ut nota Antichristi, quod prope tempora iudicii veniet, et quod regnum eius non nisi per adventum supremi regis Christi conteretur, et ipse interficietur. Quam proprietatem utpote ad tempora Antichristi pertinentem supra explicuimus, illamque ibi Hieronymus, Theodoretus et alii interpretes indicant.

23. Has autem Antichristi proprietates idem propheta in sequentibus capitulis partim magis confirmat, et declarat, partim etiam auget. Nam in capite 8, postquam retulit visionem arietis, et hirci, et de Dario rege Persarum, et de Alexandro Magno rege Graecorum illam declaravit, tandem in fine quaedam profert, quae licet ad litteram de Antiocho, qui ex graecis regibus, qui Alexandro successerunt, descendit, et Iudaeos multum vexavit, intelligantur, in persona eius de Antichristo dicta fuisse multi patres intellexerunt. Praesertim Irenaeus lib. 5. *contra haeres.* cap. 25, et Origen. libr. 6. *contra Celsum* circa medium, et Gregorius lib. 32, *Moral.* cap. 12, alias 14. Et re vera verba prophetae tam proprie Antichristo quadrant, et ita consonant his, quae in aliis locis de Antichristo dicuntur, ut propter illum praecipue de illo dicta esse videantur. Nam initium eius his verbis praedicitur: *De uno ex eis egressum est cornu unum modicum*, et iterum: *Consurget rex impudens facie*, ubi etiam mores eius notantur. De progressu vero eius additur: *Factum est grande contra meridiem et contra orientem*, etc. De il-

lius statu: *Magnificatum est usque ad fortitudinem caeli.* Astutia vero, et artes, per quas ascendet, in illis verbis significantur: *Intelligens propositiones*, item in illis: *Roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus*, suis utique, sed daemonis, permittente Deo. De bellis autem, et crudelitate eius dicitur: *Supra quam credi potest, universa vastabit, et prosperabitur, et faciet.* Deinde sic describitur eius superbia et pugna contra Deum: *Usque ad principem fortitudinis magnificatum est, et ab eo tulit iuge sacrificium, deiecit locum sanctificationis eius.* Et iterum: *Cor suum magnificabit, et contra Principem principum consurget.* Ac denique de sanctorum persecutione dicitur: *Deiecit de fortitudine et de stellis, et conculcavit eas.* Et iterum: *Interficiet robustos, et populum sanctorum secundum voluntatem suam, et dolus in manu eius dirigetur.* Ac denique de fine eius dicitur: *Sine manu conteretur*, quod satis consonat verbis Pauli: *Quem interficiet Dominus Iesus spiritu oris sui.*

24. Quamvis ergo haec vere et ad litteram in Antiocho suo modo impleta fuerint, tamen per antonomasiam de Antichristo dicta esse creduntur; nam in illo cum maiori plenitudine et excessu omnia inveniuntur tanquam in capite ipsius Antiochi, et malorum hominum. Ex his autem omnibus sex proprietates supra notatae praecipue declarantur. Solumque additur altera de modo interfectionis eius, quae potest esse septima. Octava vero sumi potest ex cap. 9. eiusdem prophetae in illis verbis fere postremis: *Et erit in templo abominatio desolationis;* nam licet aliis modis exponatur tam ibi, quam Matth. 24, nihilominus valde probabile est de Antichristo etiam intelligi, ut voluit Irenaeus lib. 5, cap. 25, saltem in secundario, vel mystico sensu. Nam ad litteram non erat ibi sermo de Antichristo, sed de destructione Hierusalem facta per Titum, ut constat; tamen verba ipsa multo magis in Antichristum conveniunt, iuxta ea, quae exponendo verba Pauli, et Apocalypsis, late diximus. Est ergo octava proprietas, *quod se faciet Deum, et in templo sedebit, ut adoretur, et suam imaginem collocabit, ut per eam etiam tanquam Deus colatur.* ut in Apocalypsi dicitur. Et hoc magis ex sequenti testimonio confirmabitur.

25. Est enim alius locus similis in eodem propheta cap. 11. ab illis verbis: *Et stabit in loco eius despectus, et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia.* In tota enim superiori parte capitis prophetaverat Daniel de regibus Persarum et Graecorum, et latius de successoribus Alexandri, praesertimque de regibus Syriae et Aegypti, quos reges aquilonis, et austri vocat, et pervenit tandem (ut Hieronymus deducit) ad Seleucum Philopatrum, Antiochi Magni filium, quem vocat *vilissimum et indignum decore regio*, et de illo subiungit: *Et in paucis diebus conteretur.* Et statim adiungit praedicta verba: *Et stabit in loco eius despectus*, etc. Quae iuxta litterae contextum, et prophetiae seu historiae consecutionem sine dubio intelliguntur de Antiocho Epiphane, fratre Seleuci impiissimo rege, qui Dei populum vehementer exagitavit, ut ex libris Machabaeorum constat: et fere omnia sequentia in eo capite de illo ad litteram dicuntur, ut fatentur ibi Hieronymus, Theodoretus, et alii, et sumitur ex Chrysostomo orat. 2. contra Iudaeos. Nihilominus tamen idem Hieronymus, Theodoretus et alii expositores ibi, et Gregor. libro 32. *Moral.* cap. 11, Prosper. in *Dimidio temporis* cap. 9, multa etiam ex illis verbis de Antichristo dicta esse intelligunt, quia in illum maxime conveniunt, et quia Antiochus in multis typus fuit Antichristi.

26. Per illa ergo verba, quae retulimus, recte confirmantur, et explanantur, quae de initiis Antichristi in aliis locis dicuntur. Dicitur enim *despectus* sicut dicitur *parvum cornu*, quia vilem et despectam habebit originem, et ideo in principio *non tribuetur ei honor regius*, quia non orietur ex regibus, nec regnum iure haereditario obtinebit, sed *veniet clam, et obtinebit id in fraudulentia;* quia vafer erit, et *propositiones intelliget.* In sequentibus autem verbis describit quidem Daniel bella et victorias Antiochi, dicens: *Abundantes, et uberes urbes ingredietur*, etc. Sub illarum vero figura Antichristi praelia et facinora praedixit, et ideo quaedam interdum ita exaggerat, ut in solum Antichristum convenire posse videantur. Quale est illud: *Faciet, quae non fecerunt patres eius, et patres patrum eius:* quod Hieronymus notat, ad Antiochum proprie non accommodari, quia in regno et divitiis non omnes antecessores suos excessit. Posita ergo sunt propter Antichristum, qui obtinebit multo ampliorem potentiam, et monarchiam, quam ille Antiochus fuerit consecutus. Postea vero describit propheta persecutionem Antiochi contra Iudaeos, in figura etiam depingens persecutionem Ecclesiae sub Antichristo, cui maxime illa verba conveniunt: *Contra firmissimas cogitationes inibit*, utique consilia sua, et potentiam armabit contra firmas cogitationes sanctorum fidelium, ut patres exponunt, unde infra dicitur: *Cor eius adversus testamentum sanctum, et faciet.* Et infra: *Et auferent iuge sacrificium, et dabunt abominationem in desolationem.* Quae omnia fecit suo modo Antiochus; sed sicut omnia in figura contingebant Iudaeis, ita illa fuerunt umbra respectu veritatis per Antichristum futurae.

27. Postea vero de superbia et blasphemiis Antichristi propriissima sunt illa verba: *Et faciet iuxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem deum, et adversus Deum deorum loquetur magnifica*, etc. Et infra: *Deum patrum suorum non reputabit, nec quemquam deorum curabit, quia adversus universa consurget.* Per quae verba optime explicantur, quae supra tractavimus, ubi de cornu parvulo dicitur habere os loquens ingentia. Item quod circa verba Pauli diximus, quod ostendet se tanquam sit Deus, Dei veri locum, et adorationem usurpans. Unde ex hoc loco colligunt patres, Antichristum idola gentium demoliturum, et deos gentium non esse adoraturum. Ex quo etiam notat Hieronymus, haec verba ita convenire Antichristo, ut non possint de Antiocho intelligi, qui idololatra fuit, et Hebraeos ad deos gentium adorandos compellebat, ut in libris Machabaeorum narratur. Haec ergo esse potest nona proprietas Antichristi, scilicet non esse futurum idolorum cultorem, quod saltem in publico, vel de antiquis diis gentium intelligendum est. Nam statim addit Daniel, illum esse adoraturum Deum *Maozim;* de quo quis sit futurus, magna est controversia, variaeque expositiones, sed ad praesens non referunt. Et probabilius videtur, habiturum Antichristum locum aliquem occultum, in quo daemonem adiutorem suum sub aliqua imagine, vel idolo occulte colat, ut tractavi in 2. tom. 3. part. disp. 54, art. 4; ubi non dixi, ut quidam mihi imposuit, forsan illa verba interpretanda esse de solo Antiocho, sed retuli primo loco hanc sententiam, et postea sententiam Hieronymi, ac Theodoreti, et communem praetuli, et ratione Hieronymi, quam in praesenti etiam tetigi, et validissima est, confirmavi.

28. Denique in reliqua parte capitis iterum praedicit propheta praelia et victorias Antichristi, et specialiter quomodo tres reges Aegypti, Africae, seu Libyae, et Aethiopiae vincet, et regna eorum occupabit. Postea vero Hierosolymam, debellaturus eam, cum magna potentia *veniet in multitudine magna, ut conterat, et interficiat plurimos: et figet tabernaculum suum Apadno inter maria super montem inclytum et sanctum*, quod de monte Sion, vel Oliveti, Hieronymus et alii exponunt. Ac tantem de morte eius subiungitur: *Veniet usque ad summitatem eius, et nemo auxiliabitur ei*, quia nimirum *interficiet illum Dominus spiritu oris sui*, seu imperio suo, et *sine manibus;* praecipict enim aperiri terram, ut devoret eum, et vivus in infernum demergatur, ut in Apocalypsi dicitur. Postmodum vero Daniel c. 12. declarat, quanto tempore duratura sit illa persecutio Antichristi, et quomodo paulo post mortem eius futurum sit iudicium, et universalis resurrectio, ut exposuit Augustinus 20. *de Civit.* c. 23, et copiose in superioribus explicatum est. Atque haec fere sunt notae et signa, quibus nobis Antichristum Daniel descripsit, quae latius Hieronymus et Theodoretus prosequuntur, et ex modernis Pereira lib. 8. et 14. in Daniel. et Malvenda sparsim in suis eruditis libris de Antichristo.

29. Conferant ergo omnes, qui fidem adhibent Scripturis, has proprietates et notas Antichristi cum his, quae de romano Pontifice sunt toti orbi manifesta, et luce clarius videre poterunt, quanta fuerit haereticorum impudentia, et horrenda temeritas, vel potius insania, qui venerandam apostolicam Sedem tam incredibili infamia dehonestare ausi sunt, et quanta sit illorum caecitas, qui ipsorum nugis et inanibus cogitationibus se illudi sinunt. Antichristi enim initia abiecta erunt, et obscura, non tantum generis et originis (illud enim non multum curandum esset), sed regni et potestatis. Origo autem romanae Sedis quoad dignitatem ipsam altior cogitari non potest, ab ipso enim Christo fundata est, et inde ad singulas personas, etiam Bonifacii, et posteriorum per legitimam successionem manavit. Deinde Antichristi regnum ab ipso per falsas artes at tyrannidem incboabitur: Pontificis autem regnum praecipuum nullum post Christum habuit initium, sed successionem, non per fraudes, vel tyrannidem, sed per legitimam electionem. Ad haec, Antichristi regnum temporale erit, per fraudes incipiet, et per bella, et caedes hostium dilatabitur; primatus autem Pontificis spiritualis est, semperque idem quoad dignitatem in se spectatam, et licet quoad populorum subiectionem creverit, non tamen per corporalia bella, sed per verbum Dei, et fidem credentium. Per quam sicut in uno tempore dilatatum est, ita per infidelitatem aliquorum in aliquibus locis fuit imminutum, licet per Dei gratiam alibi semper augeatur. Omitto cetera, quae ad mores, tempora, sedes, et fines pertinent, nam in superioribus satis ea inter se contulimus, et non solum diversa, sed etiam omnino opposita esse ostendimus. Nuncque solum adnotare voluimus, et advertere, quanta in his omnibus sit Scripturarum consonantia, et concordia, ut inde etiam appareat, quam sint violentae protestantium accommodationes ad visiones Apocalypsis: cum non solum sint voluntariae, et sine duce, et praeter verborum proprietatem, et contra rerum veritatem, sed etiam sint contra alia clariora Scripturarum loca, per quae debent obscuriora intelligi iuxta prudentem rationem Scripturam interpretandi.

Eorum, quae in hoc libro tractantur, summa cum apostrophe ad regem Angliae.

30. Quamvis huius libri materia et argumentum nihil aliud praeter calumniam, vel certe potius horrendam blasphemiam continere videatur, ideoque multis prudentibus melius fortasse videri posset haec omittere, quam cum piarum aurium offensione rem per se incredibilem in quaestionem adducere; nihilominus laborem hunc nostrum neque inanem, neque piis auribus offendiculo futurum esse iudicavimus. Cum enim serenissimus Angliae rex in suo de Antichristo discursu ita suis coniecturis confidere videatur, ut earum responsionem per singula disputationis membra, tanquam rem nobis arduam, vel certe impossibilem, audacter postulet; non solum utile, verum etiam necessarium visum est, tum ad singula respondere, tum etiam ostendere, omnia, quae obiiciuntur, sine fundamento solido esse cogitata, neque coniecturae nomen mereri. Ita ut mirandum profecto sit, in re tanti momenti, ut in ea salutis aeternae cardo versetur, tam levibus allusionibus, seu allegoriis prudentes viros duci potuisse.

Hanc igitur ob causam prius de Antichristi persona fundamentum posuimus, illumque futurum esse singularem quemdam hominem, ex Scripturarum verbis, serie, ac concordia, nec non ex communi patrum consensu demonstravimus. Deinde per singulas partes a rege propositas discurrendo, in primis tempus eius nondum venisse, persecutionemque illam, qualis ab initio non fuit, ab eo movendam, nondum inchoatam esse, nec testes contra illum mittendos adhuc apparuisse, ex eisdem principiis ostendemus. Postea vero sedem eius nec Romae esse, nec unquam futuram comprobavimus. Ac denique Antichristi personam ex proprietatibus a prophetis et apostolis de illo praedictis late consideravimus; et quomodo per incredibilem tyrannidem, et fallaces artes, atque signa mendacia, et ingentia praelia ab infimis principiis ad orbis monarchiam ascendet, et in tantam denique arrogantiam et superbiam perveniet, ut supra omne, quod dicitur Deus, extollatur; ita illum descripsimus, ut evidentissimum sit, nullum mortalem hominem, nedum romanum Pontificem tam iniquum et abominabilem hactenus fuisse.

31. Quod si aliqua illius imago in aliquo terrae loco cogitanda est, non certe in sancta romana Sede, sed in cathedris haeresiarcharum, vel in thronis regiis paganorum aut schismaticorum romanam Ecclesiam persequentium cogitandam esse ostendimus. Sicut Hieronymus Antiochum, et Neronem; Damascenus Mahometem; Irenaeus Marcionitas, et similes haereticos; Cyprianus omnes Christi adversarios Antichristum appellarunt. Nemo enim nisi aliquis ex istis Antichristi et Christi hostibus in romanum Pontificem tale nomen, talemve calumniam traduxit. Neque in eius cogitationem ascendere poterit, qui antiquam illius Sedis originem plane divinam, eiusque felicissimum progressum, et admirandam stabilitatem cum Augustino et aliis patribus attenta mente consideraverit.

32. Reliquum est, rex serenissime, ut omni animi perturbatione deposita, vim rationum et pondus auctoritatis attenta mente recogites, quantaque absurda ex libera Scripturae commentatione proveniant, mediteris; gravissima d. Hieronymi verba simul considerans, qui cum Porphyrio disputans, Danielis 11, ita concludit: *Hoc ideo prolixius posui, ut Scripturae sanctae difficultatem ostendam, cuius intelligentiam absque Dei gratia, et maiorum doctrina non nisi imperitissimi, vel maxime si vindicant.*

FINIS LIBRI QUINTI.

LIBER SEXTUS

DE IURAMENTO FIDELITATIS REGIS ANGLIAE

PROOEMIUM

IN QUO CONTROVERSIAE FUNDAMENTUM ET ORIGO DECLARATUR.

Quemvis liber hic postremum huius operis locum sortiatur, quoniam et rerum ipsarum connexio, et doctrinae perspicuitas, et ordo, quem in libro suo rex Angliae tenuit, ita postulabant; nihilominus eius materia et argumentum fundamentum et occasionem toti huic controversiae praebuit, ut in suae Praefationis initio rex ipse late declarat. Quamobrem ut disputationis scopus prae oculis habeatur, initium, originemque huiusmodi iuramenti, et eius usque ad praesentem statum progressum prae oculis ponere necessarium duxi. In primis vero suppono id, quod nec catholici, nec schismatici in dubium revocant, iuramentum fidelitatis temporali regi debitum, et convenienti forma praestitum, ex se honestum ec consentaneum rationi esse, ita ut regi liceat, illud a vasallis exigere, et hi sancte possint, imo et debeant illud praestare, quando convenienti modo et ratione petitur, illudque postea observare, ac implere teneantur. Cum enim uniuscuiusque regis subditi, teste Paulo, et parere, et fidelitatem servare, et in omnibus, quae ad potestatem regiam spectent, illi obedire teneantur, ut in lib. III. ostensum est; per se est manifestum, iuramentum de hac obedientia, et fidelitate servanda (quod iuramentum fidelitatis appellamus) per se, et ex obiecto suo honestum esse: hac subinde et posse a rege ad suam maiorem securitatem ac stabilitatem postulari, et tunc a subditis et exhiberi, et servari debere. Unde etiam obiter declaratum relinquitur, iuramenti huius formam, ut honesta sit, talem esse debere, ut potestatis regiae terminos non excedat, quia nec rex potest iuste obedientiae sibi non debitae promissionem exigere, neque subditi illam facere, aut iurare tenentur. Imo si talis promissio aliorum iuribus praeiudicet, illam in conscientia facere non possunt, ut in sequentibus latius dicemus.

Hoc autem fidelitatis iuramentum, licet per se honestum sit, non adeo necessarium reputatum est, ut a singulis vasallis et omnium ordinum personis in omnibus regnis exigatur. Quin potius in rebus publicis bene institutis, et quiete, ac in pace viventibus, et praesertim in catholicis regnis consuetudine receptum est, ut in publicis comitiis civitatum procuratores, aliique principes, ut magistratus, totius regni nomine, principi, vel cum primum regni potestatem accipit, vel etiam postea praescriptis temporibus, iuxta uniuscuiusque regni morem, hoc iuramentum obedientiae ac fidelitatis exhibeant. A singulis autem de plebe postulari non solet, non quia fieri non possit, sed quia ipsimet principes in pace et tranquillitate regnantes, et de subditorum fidelitate confisi, id neque necessarium, neque opportunum, aut conveniens iudicant. In regno autem Angliae ex quo tempore schismata et haereses in illo seminari coeperunt, etiam mos exigendi a subditis peculiare iuramentum introduci coepit. Unde sicut Henricus VIII. schismatis auctor fuit, ita ipse primus novam iurandi formam subditis suis proponere incepit, quae non solum civilem obedientiam, sed illam etiam, quae soli romano Pontifici debetur, sibi promitti postulavit.

Primum iuramentum Anglis indictum.

Refert Sanderus libro 1. *de schismate Anglicano* circa medium, regem Henricum fere in schismatis initio ab omnibus sui regni ordinibus in publicis comitiis petiisse, ut ab ecclesiasticis omnibus iuramentum exigeretur, quo eamdem ipsi, quam antea romano Pontifici consueverant, obedientiam promitterent; quod licet in principio non simpliciter, sed cum quadam limitatione admissum fuerit, ut infra dicam, hac tamen ratione tandem rex obtinuit, quod expetebat. Non refert autem Sanderus, specialem formam huius iuramenti praestandi, ab Henrico editam esse, sed simpliciter formam usitatam iurandi obedientiam Papae sibi applicasse, utique eodem verborum tenore promittendam, et iuramento confirmandam. Neque etiam refert, omnes de populo coactos esse iuramentum illud praestare, sed solum ecclesiasticas personas, neque illas omnes, sed quae in comitiis suffragium habere poterant, quantum ex historia illa colligi potest. Nec etiam invenio, tempore Eduardi aliquod simile iuramentum populo, vel ecclesiasticis iterum fuisse propositum, vel postulatum. Elisabetha vero in initio statim regni sui, seu in primis comitiis, quae *Parlamentum* vocant, novam iurandi formam tradidit, omnesque, exceptis primatibus laicis, illam solemniter profiteri iussit; forma autem iuramenti sequens est, ut eam refert Sanderus lib. 3. in initio regni Elisabethae:

Forma iuramenti ab Elisabetha prius subditis proposita, et postea sub Iacobo aucta.

Ego A. B. prorsus testificor, et declaro in conscientia mea, Reginam esse solam supremam gubernatricem, et istius regni Angliae, et aliorum omnium suae Maiestatis dominiorum, et regionum, non minus in omnibus spiritualibus, atque ecclesiasticis rebus, vel causis, quam temporalibus, et quod nemo externus princeps, persona, praelatus, Status, vel potentatus, aut facto, aut iure, habet aliquam iurisdictionem, potestatem, superioritatem, praeminentiam, vel auctoritatem ecclesiasticam, aut spiritualem in hoc regno. Ideoque plane renuncio, et repudio omnes externas iurisdictiones, potestates, superioritates, atque auctoritates.

Recte autem advertit Sanderus, vel timuisse, vel puduisse feminam nomen capitis Ecclesiae, quod sibi Henricus arrogaverat, usurpare, et ideo illud nomen in supremae gubernatricis commutasse. In re tamen nullam fuisse differentiam, sed in nomine tantum, nam quod rex metaphorico nomine dixerat, Elisabetha magis proprio declaravit. Immo postea multi suspicati fuerunt, plus aliquid reginam per illam iuramenti formulam intendisse, nimirum, omnem spiritualem potestatem etiam in administrandis sacramentis sibi erogare: ipsam vero declarasse, nihil aliud per illa verba sibi attribuere voluisse, quam quod patri et fratri sub nomine capitis Ecclesiae ab Ordinibus fuerat concessum.

Haec igitur iuramenti forma tempore Elisabethae servata est, postea vero Iacobus illam auxit, addendo specialem promissionem servandi fidem et obedientiam regi, propter quam potuit iam hoc vocari iuramentum fidelitatis, nam antea solum videbatur esse quaedam iurata confessio, vel professio primatus, quasi cuiusdam articuli anglicanae fidei. Forma igitur prioris iuramenti a Iacobo rege praestiti, quam ipse in Apologia refert, praeter superiorem formulam, sequentem tantum addit promissionem:

Ego A. B. etc. *et promitto, me deinceps fidem et veram obedientiam regiae Maiestati, eiusque haeredibus ac legitimis successoribus praestiturum, et pro viriti mea adiuturum, ac propugnaturum omnes iurisdictiones, privilegia, praeminentias, et auctoritates regiae Maiestati, haeredibus suis, ac successoribus concessas, vel debitas, sive imperiali huius regni coronae unitas, et annexas. Ita me Deus adiuvet,* etc.

Postea vero, ut in Praefationis initio, et in principio Apologiae, et saepe in suo libello rex inculcat, occasione proditionis, seu coniurationis, quae contra eumdem, suique publicos regni ordines in unum coeuntes per tormentarii pulveris impetum destinabatur, novam ipse iuramenti formam invenit, quam lege et decreto publico sancivit, ab omnibus suis exigendam, et praestandam fore, tum ut si qui adhuc tanti criminis socii ibi restarent, deprehendi possent, tum ut se et suos a similibus periculis et machinationibus securiores redderet. Forma autem iuramenti est, quae subsequitur:

Tertia iurandi formula, quae a rege Iacobo fuit excogitata et defensa.

Ego A. B. vere et sincere agnosco, profiteor, testificor, et declaro in conscientia mea, coram Deo et mundo, quod supremus Dominus noster rex Iacobus est supremus et verus rex huius regni, et omnium aliorum Maiestatis suae dominiorum, et terrarum, et quod Papa nec per se ipsum, nec per ullam aliam auctoritatem Ecclesiae, vel Sedis romanae, vel per ulla media cum quibuscumque aliis, aliquam potestatem, nec auctoritatem habeat Regem deponendi, vel aliquorum Maiestatis suae dominiorum, vel regnorum disponendi, vel alicui principi extraneo ipsum damnifi-

care, aut terras suas invadere, auctoritatem concedendi, vel ullos subditorum suorum ab eorum suae Maiestatis obedientia et subiectione exonerandi, aut vilis eorum licentiam dare arma contra ipsum gerendi, tumultus seminandi, aut aliquam violentiam, aut damnum Maiestatis suae personae, Statui, vel regimini, vel aliquibus suis subditis infra sua dominia offerendi. Item iuro ex corde, quod non obstante aliqua declaratione, vel sententia excommunicationis, aut deprivationis facta, vel concessa, aut facienda, vel concedenda per Papam, vel successores suos, vel per quamcumque auctoritatem derivatam, aut derivari praetensam ab illo, seu a Sede sua contra dictum regem, haeredes suos, vel quacumque absolutione dictorum subditorum ab eorum obedientia, fidelitatem tamen et veram obedientiam suae Maiestati, haeredibus, et successoribus suis praestabo, ipsumque et ipsos totis meis viribus contra omnes conspirationes et attentata quaecumque, quae contra personam illius, vel illorum, eorumque coronam, et dignitatem ratione, vel colore alicuius sententiae, vel declarationis, aut alias facta fuerit, defendam, omnemque operam impendam revelare, et Maiestati suae, haeredibus, et successoribus suis manifestas facere omnes proditiones, et proditorias conspirationes, quae contra illum, aut aliquos illorum ad notitiam, vel auditum meum pervenerint.

Praeterea iuro, quod ex corde abhorreo, detestor, et abiuro, tanquam impiam et haereticam, hanc doctrinam, et propositionem, quod principes per Papam excommunicati, vel deprivati possint per suos subditos, vel alios quoscumque deponi, et occidi.

Et ulterius credo, et in conscientia mea resolvor, quod nec Papa, nec alius quicumque potestatem habet, me ab hoc iuramento, aut aliqua eius parte absolvendi. Quod iuramentum agnosco, recta ac plena auctoritate esse mihi legitime ministratum, omnibusque indulgentiis, ac dispensationibus in contrarium renuncio. Haecque omnia plane ac sincere agnosco, et iuro iuxta expressa verba per me hic prolata, et iuxta planum ac communem sensum, et intellectum eorumdem verborum, absque ulla aequivocatione, aut mentali evasione, vel secreta reservatione quacumque. Hancque recognitionem, et agnitionem facio cordialiter, voluntarie, et vere in vera fide christiani viri. Sic me Deus adiuvet.

Huius autem iuramenti occasione non solum dubitationes, sed etiam opiniones variae, et dissensiones inter ipsos catholicos Angliae ortae sunt. Plures enim a tali iuramento praestando abhorrebant, eo quod in illa iurandi formula, etsi non expresse, recte et implicite obedientia Pontifici debita abnegetur, regique promittatur, ac subinde articulus de primatu regis ibi virtute contineatur, et recognoscatur. Alii vero sine scrupulo conscientiae iuramentum illud praestari posse dicebant, dummodo animo et intentione fieret promittendi tantum regi civilem obedientiam, nam reliqua, cum in iuramento non contineantur, si intentio iurantis recta sit, non possunt iuranti attribui: quia licet alii fortasse aliud suspicentur, illud est solum ex ignorantia, quae per admonitionem et protestationem prius coram catholicis factam potest sufficienter auferri, et ita omne scandalum evitari. Hoc autem e medio sublato, nulla interna malitia in illo iuramento eis inesse videbatur. Quoniam vero his coloribus decepti, et fortasse nonnullo humano timore inducti aliqui etiam ex primoribus catholicis et ecclesiasticis non solum in hanc sententiam descendebant, verum etiam in iuramento praestando anteibant, necessarium fuit, in re tam gravi, et periculis exposita, summum Pontificem pro sua pastorali cura opportunum remedium adhibere. Quamobrem Sanctissimus D. N. Paulus V. ad catholicos Angliae, quid in re tam ardua sentiendum, et servandum esset, datis ad eos litteris in forma Brevis admonuit, quarum litterarum forma talis est:

Primum Breve pontificium

Dilecti filii, salutem et apostolicam benedictionem. Magno animi moerore nos semper affecerunt tribulationes et calamitates, quas pro retinenda catholica fide iugiter sustinuistis. Sed cum intelligamus, omnia hoc tempore magis exacerbari, afflictio nostra mirum in modum aucta est. Accepimus namque compelli vos, gravissimis poenis propositis, templa haereticorum adire, coetus eorum frequentare, concionibus illorum interesse. Profecto credimus proculdubio, eos, qui tanta constantia atrocissimas persecutiones, finitas propemodum miserias hactenus perpessi sunt, ut immaculate ambularent in lege Domini, nunquam commissuros esse, ut coinquinentur communione desertorum divinae legis. Nihilominus zelo pastoralis officii nostri impulsi, et pro paterna solicitudine, qua de salute animarum vestrarum assidue laboramus, cogimur monere vos, atque obtestari, ut nullo pacto ad haereticorum templa accedatis, aut eorum conciones audiatis, vel cum ipsis in ritibus communicetis, ne Dei iram incurratis. Non enim licet vobis haec facere sine detrimento divini cultus ac vestrae salutis. Quemadmodum etiam non potestis absque evidentissima, gravissimaque divini honoris iniuria obligare vos iuramento, quod similiter maximo cum cordis nostri dolore audivimus,

propositum vobis fuisse praestandum infrascripti tenoris, videlicet: Ego A. B. vere et sincere etc. *ut supra*.

Quae cum ita sint, vobis ex verbis ipsis perspicuum esse debet, quod huiusmodi iuramentum, salva fide catholica et salute animarum vestrarum, praestari non potest, cum multa contineat, quae fidei et saluti aperte adversantur. Propterea admonemus vos, ut ab hoc atque similibus iuramentis praestandis omnino caveatis: quod quidem eo acrius exigimus a vobis, quia experti vestrae fidei constantiam, quae tanquam aurum in fornace, perpetuae tribulationis igne probata est, pro comperto habemus, vos alacri animo subituros esse quaecumque atrociora tormenta, ac mortem denique ipsam constanter oppetituros, potius quam Dei Maiestatem ulla in re laedatis. Et fiducia nostra confirmatur ex his, quae quotidie nobis afferuntur de egregia virtute atque fortitudine, quae non secus ac in Ecclesiae primordiis resplendet novissimis hisce temporibus in martyribus vestris.

State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam iustitiae sumentes scutum fidei: confortamini in Domino, et in potentia virtutis eius, nec quicquam vos detineat. Ipse autem, qui coronaturus vos, certamina vestra in coelo intuetur, bonum opus, quod in vobis coepit, perficiet. Nostis, quia discipulis suis pollicitus est, se nunquam relicturum esse eos orphanos. Fidelis enim est, qui promisit. Retinete igitur disciplinam eius, hoc est, radicati, et fundati in caritate; quidquid agitis, quidquid conamini, in simplicitate cordis et unitate spiritus sine murmuratione aut haesitatione unanimes facite. Siquidem in hoc cognoscent omnes, quia discipuli Christi sumus, si dilectionem ad invicem habuerimus. Quae quidem caritas, cum sit omnibus Christi fidelibus maxime appetenda; vobis certe, dilectissimi filii, prorsus necessaria est. Hac enim vestra caritate diaboli potentia infringitur, qui nunc adversus vos tantopere insurgit, cum ipsa contentionibus atque dissidiis nostrorum filiorum praecipue nitatur.

Hortamur itaque vos per viscera Domini Iesu Christi, cuius caritate e faucibus aeternae mortis erepti sumus, ut ante omnia mutuam inter vos caritatem habeatis. Praescripsit sane vobis praecepta maxime utilia, de fraterna caritate vicissim exercenda, felicis recordationis Clemens Papa VIII. suis litteris in forma Brevis ad dilectum filium Magistrum Georgium, archipresbiterum regni Angliae, datis die quinta mensis Octobris 1603. Ea igitur diligenter exequimini, et ne ulla difficultate aut ambiguitate remoremini, praecipimus vobis, ut illarum litterarum verba adamussim servetis, et simpliciter prout sonant, et iacent, accipiatis, et intelligatis, sublata omni facultate aliter illa interpretandi. Interim nos nunquam cessabimus Deum Patrem misericordiarum precari, ut afflictiones et labores vestros clementer respiciat, ac vos continua protectione custodiat, atque defendat, quos apostolica benedictione nostra clementer impertimur. Datum Romae apud sanctum Marcum, sub annulo piscatoris, decimo calendas Octobr. MDC.VI, Pontificatus nostri anno secundo.

Quia vero nonnulli eo tempore fortasse ad catholicos decipiendos, ne illa occasione iuramentum recusarent, rumorem in Anglia sparserunt, quibus fidem illarum litterarum suspectam redderent, dicentes, breve illud non verum, nec a Pontifice scriptum, sed ab aliquo fuisse confictum, ideo summus Pontifex secundum Breve, quo prioris veritas certior fieret, conscripsit, cuius tenor est qui sequitur:

Secundum Breve

Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem. Renunciatum est nobis, reperiri nonnullos apud vos, qui, cum satis declaraverimus per litteras nostras anno superiore, X. Kalend. Octobr. in forma Brevis datas, vos tuta conscientia praestare non posse iuramentum, quod a vobis tunc exigebatur; et praeterea stricte praecepimus, ne ullo modo illud praestaretis; nunc dicere audent, huiusmodi litteras de prohibitione iuramenti, non ex animi nostri sententia, nostraque propria voluntate scriptas fuisse, sed potius aliorum intuitu atque industria. Eaque de causa iidem persuadere nituntur, mandata nostra dictis litteris non esse attendenda. Perturbavit sane nos hic nuntius, eoque magis, quia experti obedientiam vestram (filii nostri unice dilecti), qui ut huic sanctae Sedi obediretis, opes, facultates, dignitatem, libertatem, vitam denique ipsam pie ac generose nihili fecistis; nunquam suspicati essemus, potuisse vocari apud vos in dubium fidem litterarum nostrarum apostolicarum, ut hoc praetextu vos ex mandatis nostris eximeretis. Verum agnoscimus versutiem, atque fraudem adversarii humanae salutis, eique potius, quam vestrae voluntati tribuimus hanc renitentiam. Ea propter iterum ad vos scribere decrevimus, ac denuo vobis significare, litteras nostras apostolicas anno praeterito, X. Kalend. Octob. datas de prohibitione iuramenti, non solum motu proprio, et ex certa nostra scientia, verum etiam post longam et gravem deliberationem de omnibus, quae in illis continentur, adhibitam, fuisse scriptas; et ob id teneri vos illas omnino observare, omni interpretatione secus suadente reiecta. Haec autem est mera, pura, integraque voluntas nostra, qui de vestra salute solliciti semper cogitamus ea, quae magis vobis expediunt. Et ut cogitationes, et consilia nostra illumi-

nct is, a quo christiano gregi custodieodo nostra fuit praeposita humilitas, indesiocnter oramus: quem etiam iugiter precamur, ut in vobis filiis nostris summopere dilectis, fidem, constantiam, mutuamque iocter vos caritatem et pacem augeat. Quibus omnibus cum omoi caritatis affectu peramanter benedicimus. Datum Romae apud S. Marcum sub annulo piscatoris X. Kalend. Octobr. M. DC. VII, Pontificatus nostri anno tertio.

His pontificiis litteris, ct cpistola ab illustrissimo cardinali Bellarmino ad arcbipresbyterum Angliae conscriptis exagitatus rex Angliae contra utrumque Breve, et cpistolam, et in defensionem huius ultimi iuramenti, libellum, suo nomine occultato, scripsit, aut scribi fecit. In quo praecipue ostcodere conatur, per iuramentum illud nihil aliud, quam civilem obedientiam, ac fidelitatem a subditis exigi; ct ideo vehementer cooqueritur, quod subditi sui ab obedientia civili ei praestanda deterreantur. Sic eoim ipse rex in principio Praefationis pag. 13. affirmat, et in alio loco Apologiae sic inquit: *Ad proximum caput Brevis quod attinet, quo pontificiis omnibus interdicit, ne ecclesias nostras adeant, neve ritus, et caeremonias nostras frequentent, non est mihi tam animus haec attingere: siquidem id solum negotii nunc incumbit, ut orbi proloquar iniurias, et iniustitias Pontificis interdicentis subditis meis ne obedientiam suam erga me profitcantur.* Et alio in loco magno verborum pondere, et exaggeratione sic affirmat: *Ego enim, quantum mea mens assequi potest, non caelum a terra longius distare credo, quam professio obedientiae civilis erga civilem regem differt ab iis omnibus, quae catholicae fidei aut primatui sancti Petri quoquomodo sunt affinia.*

Haec autem, et similia multa, quae in illa Apologia contineotur, non sine sufficienti responsione, ct impugnatione a card. Bellarmino relicta sunt. Statim eoim ac io manus eius Apologia pervenit, antidotum contra illam, quamvis tecto oomine suo, scripsit; quo illud oon fidelitatis, sed infidelitatis iuramentum esse, occ solius obedientiae civilis ad regem, sed etiam abnegationis pontificiae potestatis professionem esse convicit. Quo responsione veluti cootempta, rex in hac posteriori Apologiae editione nihil illi addendum existimavit. Sed initio fere Praefationis, postquam in auctorem illius responsionis acriter invectus, ct de iniuriis, coovicils, aliisque in modo scribendi defectibus gravissime conquestus est, tandem concludit, *nunquam eum ad id, in quo causae cardo vertitur, directo respondisse.* Hac vero occasione iterum ibi declarat, duo tantum esse capita, de quibus in Apologia disseruit: *Prius ut probarem, in fidelitatis sacramento nihil aliud, quam obedientiam mere civilem et saecularem summis principibus a subditis debitam contineri. Alterum ut ostenderem, hanc in reges potestatem a Pontificibus inique usurpatam cum Scripturis, conciliis, et patribus pugnare.* Ex his autem duobus capitibus hoc posterius in lib. III, et IV. fuse a nobis tractatum est, ubi satis directe omnibus, quae io illa parte Apologiae, vel in Praefatione rex induxit, respondimus, ideoque illud amplius non attingemus: alterum vero, quod brevius clariusque indicamus, compendiosius etiam in hoc libro prosequemur. Ne vero nobis etiam obiiciat, quod ab scopo aberraverimus, illum paulo fusius atque distinctius iterum proponemus.

CAPUT I.

Quis sit praesentis controversiae scopus, et causae status, et quae ratio disputandi in ea servanda sit.

1. Genera varia iuramenti fidelitatis. — 2. Catholicum dogma est, licitum esse iuramentum fidelitatis circa obedientiam civilem. — 3. Plura concilia idem dogma docuerunt. — 4. Ex concilio Quisgranensi probatur diversitas primatus ecclesiastici a laico — Sententia Constantini de iurisdictione episcoporum. — 5. Nunquam olim auditum, principem laicum habere iurisdictionem spiritualem. — Roffensis retractatio circa praestitum iuramentum. — 6. Status ac divisio controversiae.

1. Ut proprium huius disputatioois scopum, statumque controversiae prae oculis proponamus, varia iuramenti genera, quae a rege temporali exigi possunt, et ex dictis colliguntur, distinguere oportet. Unum dici potest civile iuramentum, quia est solius obedientiae civilis in rebus mere temporalibus, et ad regis potestatem vere pertinentibus. Aliud est iuramentum sacrum, seu ecclesiasticum, scilicet solius obedientiae ecclesiasticae seu spiritualis regi temporali exhibendae, tanquam supremam potestatem ecclesiasticam seu spiritualem habenti. Per quod iuramentum consequenter Pontificis potestas, eique debita obedientia abiurantur. Tertium dici potest iuramentum mixtum clare et aperte, quia per illud expresse fit professio, utriusque potestatis in temporali rege, et utraque obedientia illi promittitur, et consequenter utraque etiam Pontifici abiuratur. Quartum dici potest mixtum palliatum, quia per illud obedientia civilis expresse iuratur, tecte autem, et sub verbis minus claris obedientia Pontifici debita negatur, et regi tribuitur.

2. De primo genere iuramenti, ut dixi, nulla est inter Pontificem et regem Angliae controversia. Quan-

tumvis enim rex iniuriam et iniustitiam sibi fieri a Pontifice conqueratur, prohibendo subditis suis, ne obedientiam civilem illi promittant, et servent; re vera non ita est, ut merito notevit Bellarminus in responsione ad Praefationem regiam c. 2, et in Apologia respondendo ad obiecta contra primum Breve Pontificis, § *Pergit deinde auctor*, etc. Quia in neutro Brevi pontificio reprehensio talis iuramenti invenitur, nec aliquem auctorem catholicum allegare potest rex, qui hoc genus iuramenti cum catholica fide non consentire iudicaverit. Quapropter sine causa laborat rex in sua Apologia pag. 25, et sequentibus, ex Scripturis, conciliis, et patribus probando, vel deberi regibus in conscientia civilem obedientiam, vel licitum esse iuramentum, quo illa promittitur; nam hoc non solum verum, sed etiam catholicum dogma esse omnes confitemur. Hoc autem et non aliud probant testimonia a rege allegata, ut in libro III. ex professo per singula discurrendo ostendimus. Et ipsa testimonia patrum, quae ipsemet adducit, discrte ita loquuntur; nam vel utramque obedientiam distinguunt, vel cum moderatione et limitatione loquuntur. Augustinus enim cum dixisset, milites christianos obedivisse Iuliano, licet apostata et infidelis esset, statim adiungit: *Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant, nisi eum, qui in caelo erat.* Tertullianus vero dicens: *Colimus imperatorem*, statim addit: *Sic quomodo et nobis licet, et ipsi expedit.* Et similia sunt alia apud Gratianum in Decret. 11, q. 1. sub finem.

3. Neque minus supervacanea sunt, quae in Apologia in initio responsionis ad epistolam Bellarmini rex congerit ex conciliis toletanis IV, V, VI, et X, ut probet iuramentum fidelitatis regi factum ab universis subditis esse servandum. Tractant enim illa concilia de puro, licito, ac honesto fidelitatis iuramento, quod et tunc fiebat in Hispania suis regibus, et nunc etiam fit, ac fidelissime servatur. Non enim venit in mentem patrum illorum conciliorum, esse posse in Ecclesia catholica aliud iuramenti genus, quo principi temporali ecclesiastica obedientia promittatur, aut aliqua spiritualis potestas in eo recognoscatur, vel in Pontifice abiuretur. Unde in concilio toletano X, cap. 2. expresse dicitur: *Si quis religiosorum ab episcopo usque ad extremi ordinis clericum, sive monachum generalia iuramenta in salutem regiam, gentisque, aut patriae data reperiatur violasse voluntate profana, mox propria dignitate privatus, et loco et honore habeatur exclusus.* Quae verba satis declarant, sermonem esse de generalibus iuramentis, quae in quacumque republica humana ad eius conservationem, et ad civilem obedientiam, et vitae ac rerum suarum securitatem regni praestandam fieri solent. Et similiter alia concilia de iuramento, quod non solum inter fideles, sed etiam inter quoscumque gentiles fieri consuevit, aperte loquuntur. Unde concilium toletan. IV, cap. 25. sic inquit: *Sacrilegium quippe est, si violetur a gentibus regum suorum promissa fides, quia non solum in eos fit pacti transgressio, sed et in Deum, in cuius nomine pollicetur ipsa promissio.* Et eodem modo loquuntur cetera. Tractant ergo de communi pacto inter regem et regnum iuramento fidelitatis firmato, quod est iuramentum pure civile et politicum, de quo non est controversia. Unde illa concilia magis ad speciem et apparatum, quam ad causae probationem adducta videntur. Neque plus ad scopum disputationis pertinet canon 12. concilii aquisgran. sub Ludovico, et Gregor. IV in 2. articulo, seu membro illius, ubi generatim damnantur, qui contra regem insurgunt, et iuramentum fidelitatis illi non servant. Nam loquitur etiam illud concilium de puro iuramento civili, tum quia nullum aliud erat tunc auditum in Ecclesia regibus fieri, tum etiam quia pro fundamento praemittit concilium: *Constat, quia quicumque potestati a Domino datae resistit, iuxta Apostolicum documentum Dei ordinationi resistit;* potestas autem regis civilis tantum est; de simili ergo iuramento loquitur concilium.

4. Quod si rex Angliae illi gravissimo concilio fidem adhibet, ut par est, quaeso primum ab eo, iaetiam fundamentum attente consideret, statim enim in principio sic patres loquuntur: *Primo visum est, normam universae religionis, atque ecclesiasticae disciplinae in duabus consistere personis, pontificali videlicet atque imperiali.* Quod fundamentum primum cum auctoritate Gelasii praeferentis auctoritetem Papae potestati regum confirmat, deinde testimonio Fulgentii dicentis: *Quantum pertinet ad huius temporis vitam, in Ecclesia nemo Pontifice potior, et in saeculo christiano imperatore nemo potior invenitur.* Et in parte 3. eiusdem concilii multa de regali munere ac potestate traduntur, et in cap. 5. illius partis refertur dictum Constantini ad episcopos: *Potestatem vobis dedit Deus de nobis quoque iudicandi, et ideo nos a vobis recte iudicamur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari.* Quando ergo concilia iuramenta fidelitatis regibus facta servanda esse decernunt, non confundunt civilem obedientiam cum ecclesiastica, sed unicuique, quod suum est, reddendum statuunt, Caesari, quae Caesaris sunt, et quae sunt Dei, Deo. Et ita de primo iuramento fidelitatis et obedientiae tantum civilis nulla est controversia.

5. De secundo autem genere iuramenti, quo vasallus fidelis regis christiani illum recognoscit ut supremum caput, vel gubernatorem Ecclesiae in eccle-

slasticis et spiritualibus rebus, eique obedientiam in eisdem spiritualibus promittit, nulla quidem fuit olim in catholica Ecclesia controversia, quia nunquam in illa tale iuramentum euditum est, quia materia eius sacrilega, et doctrinae fidei contraria semper iudicata est. A temporibus autem Henrici VIII. coepit in regno Angliae illud iuramentum introduci: et in principio ipsemet rex in comitiis regni sui illud proponere non est ausus, quia res nova esset, et inaudita, sciretque, viris catholicis, et praesertim ecclesiasticis futuram esse acerbissimam. Ideoque Roffensem, virum magnae auctoritatis, ut illud proponeret, suaque auctoritate aliis persuaderet, coegit: ille autem licet iniquitatem iuramenti non ignoraret, tunc vel timore, vel rationibus humanis inductus regi paruit, iuramentumque non simpliciter, sed quadam limitatione addita, ceteris episcopis proposuit, scilicet, *quantum eis per Dei verbum permissum esset ac licitum.* Huius autem lapsus ex humana fragilitate profecti eum postea gravissime poenituit, publiceque contestatus est, non debuisse cum exceptione illa iuramentum admittere, ac si res esset dubia, sed per verbum Dei veritatem aperire, ne alii in fraudem inducerentur. Itaque ex tunc schismatici, et timidi iuramentum probare, et reddere, catholici autem detestari, et vitare coeperunt. Idemque dissidium inter catholicos et haereticos usque nunc durat, et perpetuo perseverabit, quamdiu illi schismatici in suo errore permanserint, quoniam nobis certum est, fidem catholicam tale iuramentum damnare.

Nihilominus tamen quaestio, quae nunc versatur, non est de hoc iuramento, bene enim novit rex Angliae, romanam fidem illud iuramentum damnare, et a veris ac constantibus catholicis subditis suis non esse praestandum; imo (ut infra videbimus) ob hanc causam dicit, formulam iuramenti mutasse, ne subditos suos in eas angustias cum ingenti discrimine induceret. Quamvis enim ipse et alii anglicani protestantes privato suo errore opinentur, iuramentum illud esse licitum, quia putant promissionem esse de re licita et debita; nihilominus non negant, nec negare possunt, si vel ratione naturali uti velint, iniquum esse tale iuramentum contra conscientiam praestare, sive animo non implendi illud, sive credendo, talem obedientiam soli Pontifici summo esse reddendam. Quapropter non manet inter nos in hoc puncto controversia de iuramento, sed de materia eius, quae coincidit cum controversia de primatu, quae lib. III. tractata est.

Atque eadem ratione non est quaestio de tertio iuramento, utramque obedientiam civilem, et ecclesiasticam aperte comprehendente. Cum enim bonum ex integra causa, et malum ex quocumque defectu, et una pars materiae talis iuramenti prava sit, manifestum est, totum iuramentum esse iniquum. Sicut enim propositio copulativa, cuius una pars est falsa, simpliciter falsa est; ita iuramentum illud, cum per illud copulative, ut sic dicam, et civilis, et ecclesiastica obedientia regi ut supremo capiti promittatur, simpliciter iniquum et detestabile est. Denique qui credit, regem temporalem esse supremum in temporalibus et spiritualibus, quamvis in priori parte non erret, sed tantum in posteriori, simpliciter haereticus est, quia una haeresis sufficit ad haereticum constituendum; ergo similiter iuramentum illud est professio cuiusdam haeresis, ac proinde abominabile. Idemque non minus evidens et certum esse debet de quarta iurandi forma, in qua promissio obedientiae civilis regi facienda, et abiuratio pontificiae non clare, sed tecte et simulate proponitur, quia in moralibus illa duo aequiparantur, parumque refert ad fidei constantiam, quod aperte, vel sub aliquo velamine, et simulatione veritas catholica negetur. Unde etiam de hoc puncto non est principalis controversia: quia vero ab ignorantibus potest in dubium revocari, inferius opportuno loco dictam veritatem confirmabimus.

6. Punctum ergo principale, in quo rex controversiam constituit, non est de iure, ut sic dicam, sed de facto, id est, an in illa ultima forma iurandi a rege Angliae inventa, sola obedientia civilis a subditis exigatur, ecclesiastica vero nullo modo, neque expresse, neque tacite, vel tecte, seu palliate. Et similiter an per illud iuramentum abiuretur primatus Papae, eiusque suprema spiritualis potestas negetur, vel solum fiat professio supremae potestatis regiae in suo ordine et gradu sine professione spiritualis potestatis, quam usurpat. Nam rex Angliae contendit, in eo iuramento solam promissionem obedientiae pure civilis, et professionem supremae regiae potestatis temporalis contineri. Sic enim ait in Praefat. pag. 12: *Tanto studio, tantaque solicitudine cavebam, ne quicquam hoc iuramento contineretur, praeter fidelitatis illius, et temporalis obedientiae promissionem, quam ipsa natura omnibus sub regno nascentibus praescribit.* Et infra dicit, scripsisse Apologiam, in qua suscipiebat probandum, *nihil in eo iuramento contineri, nisi quod ad obedientiam mere civilem, ac temporalem spectat, qualis summis principibus a subditis debetur.* Idemque in aliis locis tam Praefationis, quam Apologiae repetit, ex quibus aliqua in praecedenti praefatione retuli. Hoc ergo in primis est a nobis examinandum. Et primo quidem de re ipsa secundum se spectata disseremus, et per singulas illius formulae iurandi partes, prout rex postulare videtur, discurrendo, quam sit iniustum et fidei contrarium iuramentum illud ostendemus. Postea vero

ad ea, quae contra Brevia pontificia obiiciuntur, facile respondebimus.

CAPUT II.

Utrum in prima parte formulae iuramenti aliquid praeter obedientiam civilem, et contra ecclesiasticam iurandum proponatur.

Summarium

1. Divisio formulae iuramenti in quatuor partes. — 2. In prima parte iuramenti regis Iacobi virus latet. — Excluditur evasio. — 3. Verbis huius iuramenti potestas Pontificis abiuratur. — 4. Praecipua ratio. — 5. Alii errores, qui in illis verbis continentur. — 6. Alius error. — 7. Postremum iuramentum priora virtute in se continet.

1. In quatuor partes, seu paragraphos dicta iuramenti formula divisa est, prima est in eius initio, secunda in paragrapho *Item iuro*, tertia in paragrapho *Praeterea iuro*, quarta in paragrapho *Et ulterius credo*; quae discutiendae sunt, et attente considerandum, an in omnibus, vel in aliqua earum verum inveniatur illud regis pronunciatum, nihil in illo iuramento contineri, nisi quod ad obedientiam mere civilem ac temporalem spectat. Prius autem, quam ad singulas partes descendam, praemoneo, ab aliquibus notatum esse, verbum *Iuro* in prima et ultima clausula non apponi, et ideo in eis non iurari, ac subinde non tantam requiri certitudinem de veritate earum rerum, quae in eis proponuntur, quin sine culpa saltem gravi quis possit illa confiteri, licet ea non credat, sicut in aliis duabus partibus, quae sub iuramento proferuntur, necessaria est. Haec vero consideratio falsa est et perniciosa. Primo enim citra dubium verum est, etiam illa, quae in prima et ultima parte continentur, sub iuramento proferri. Nam in prima dicitur: *In conscientia mea coram Deo*: quae duae particulae in rigore sumptae solent esse formae iurandi; et licet sigillatim sumptae interdum sint ambiguae, tamen simul coniunctae adinvicem se iuvant, et determinant significationem ad indubitatam iurandi formam. Et augetur certitudo ex solemnitate iuramenti, et ex materia eius, et quia statim in secunda clausula dicitur: *Item iuro*, et ex aliis, quae iam dicam. Nam in ultima etiam clausula ponitur particula *In conscientia mea*, et deinde supponitur, simpliciter iuramentum hoc, quoad omnes suas partes, esse tam validum iuramentum, ut a nulla earum possit Pontifex quemquam absolvere. Et quod tollit omne dubium, infra dicitur: *Haec omnia plane ac sincere agnosco et iuro*. Et in fine concluditur: *In vera fide christiani viri*, et *sic me Deus adiuvet*. Quod ultimum verbum sufficit ad iurandum omnia praemissa, ut in iure etiam canonico habetur, cap. *Ego N.* de iureiurando. Ultimo vero addo, cum in prima parte dicatur, *Agnosco, et profiteor*, et in ultima dicatur, *Credo*, et materia pertineat ad dogmata fidei, etiam si iuramentum non interveniret, fore gravissimum peccatum, in illa materia aliquid falsum confiteri, vel profiteri, quia esset contra fidei confessionem, quae necessaria est ad salutem, teste Paulo ad Roman. 10.

2. Hoc ergo supposito, in primis in ipso iuramenti initio: *Ego A. B. vere et sincere agnosco, et profiteor, testificor, et declaro in conscientia mea coram Deo, et mundo, quod supremus dominus noster rex Iacobus est legitimus et verus rex*, etc. adverto, licet haec verba sincere proposita et intellecta expresse nihil aliud quam dominii ac regni temporalis professionem continere videantur, nihilominus in verbis illis *supremus dominus noster rex* virus latere. Nam iuxta intentionem loquentis, ex alia formula iurandi nunquam retractata, et ex publica eius professione, et scriptis satis cognita, et iuxta vulgarem, et receptum in illo regno sensum, particula *supremus dominus* significat esse supremum simpliciter tam in spiritualibus, quam in temporalibus: supremum, inquam, positive in suo regno, quia est supra omnes tam laicos, quam ecclesiasticos, tam in temporalibus, quam in spiritualibus: et negative respectu totius orbis, seu Ecclesiae, quia nullum in ea recognoscit superiorem. Cum ergo in ipsa forma iuramenti cogatur omnis, qui iurat, illo modo recognoscere regem ut supremum dominum, tacite cogitur confiteri primatum eius supremum in magna Britannia, et Hybernia, et exemptionem eius ab omni superiori potestate, et consequenter tacite abiurare cogitur supremam spiritualem Pontificis potestatem. Sic ergo in illa sola particula *supremus dominus noster* aliquid ultra obedientiam civilem ac temporalem continetur.

Dicet aliquis, esto haec fuerit intentio regis, quam certe negare non potest, consulto non expressisse illam in ipsa formula, ne pontificiis (ut ipse loquitur) scrupulus conscientiae iniiceretur, quem ounc poterunt facile deponere, non iurando iuxta intentionem loquentis, sed iuxta simplicitatem verborum sonum, et in sensu accommodato, quem possunt illa verba facere, tantum de supremo dominio in temporalibus ea intelligendo. Verumtamen haec fuga, licet speculative, ut aiunt, et abstracte ac remoto scandalo posset sustineri, tamen in usu, et praxi in tali loco, et inter tales personas, et cum aliis circumstantiis, ac periculo scandali, quae simul ibi concurrit, vix potest ab illis verbis separari talis significatio; et consequenter illa erit quaedam externa

confessio, ot professio potestatis regis absolute supremae in omni materia, et sine ulla limitatione, practer illam, quae in ipsis verbis additur, de terris eius dominio subiectis. Quao limitatio auget cetera verba, ut sine ulla limitationo dicta intelligantur. Multoque magis id declarant verba sequentia, ubi iam non tecte, sed expresse ultra civilem et temporalem obedientiam iuramentum extenditur. Additur enim

3. *Et quod Papa nec per se ipsum, nec per ullam aliam auctoritatem Ecclesiae, vel Sedis romanae, nec per ulla media cum quibuscumque aliis aliquam potestatem, nec auctoritatem habeat regem deponendi.* Quis, quaeso, dicat, per haec verba tantum postulari a subditis obedientiam civilem, *qualis summis principibus a subditis debetur?* Certe alii reges Ecclesiae non minus supremi principes in temporalibus sunt, quam rex Angliae; et tamen neque ipsi talem obedientiam exigunt, nec sibi a subditis deberi credunt, noc subditi illam recognoscunt; ergo aperto declarot rex Angliae de se loqui, et sentire tanquam de supremo principe, nullum in terris habente superiorem, et hanc professionem per illud iuramentum a subditis postulare. Deinde per illa verba non tam iuratur obedientia regi, quam abiuratur potestas Papae; tractare autem de potestate Papae, ot illom iurandam, vel abiurandam proponere, non pertinet ad potostatem civilem, aut temporalem regis, nec ad obedientiam civilem illi debitam; ergo illa verba evidenter excedunt terminos obedientiae civilis, tum quia verba ipsa aliquid aliud significant praeter obedientiam civilem regi debitam, ut ex ipsis manifestum est; tum etiam quia ipsemet actus exigendi tale iuramentum, et imponendi obligationem profitendi hoc vel illud de potestate Pontificia est actus iurisdictionis plusquam civilis, imo superioris, vel non subditae potestati Pontificis: quia ad civilem potestatom non pertinet spirituali potestati, praesertim supremae, terminos praescribere. Duobus ergo modis, ut theologicis terminis rem declarem, rex in illis verbis postulat obedientiam plusquam civilom, primo in actu signato proponendo materiam non civilem, secundo in actu exercito, utendo potestate plusquam civili, et cogendo subditos, ut illi se subdant, et sua professione illam recognoscant.

4. Accedit, quod per illa verba proponitur professio cuiusdam erroris contra doctrinam ab universa Ecclesia probatam. Quamvis enim revera materia illa ecclesiastica sit, si doctrina proposita vera esset, utcumque tolerabilis, esset iurisdictionis usurpatio; cum tamen ipsa forma iuramenti errorem contineat, et ad illum profitendum subditos compellat, non solum exigit aliquid ultra obedientiam civilem, sed etiam cogit od abnegandam pontificiom potestatem. et ad confitendum aliquid sanae doctrinae contrarium. Assumptum ostenditur, quia ille articulus illius iuramenti includit hanc propositionem, et fidem eius: *In Pontifice vel in universa Ecclesia non est potestas ad deponendum regem baptizatum in ullo casu, vel propter quamcunque causam, vel culpam.* Quamvis enim in ipsa iuramenti forma non addantur expresso omnes istae particulae, *in ullo casu, vel propter quamcumque causam, aut culpam*, in aliis aequivalentibus continentur, nimirum, cum dicitur, quod *Papa nec per se, nec per alios, nec cum quibuscumque aliis aliquam potestatem, nec auctoritatem habet regem deponendi.* Si enim nullam potestatem habet; ergo nec facultatom puniendi, nec quovis olio titulo potestotem habet effectricem talis effectus, seu depositionis. Et hoc idem per alias clausulas amplificatur, videlicet, quod Papa non habeat potestatem disponendi de regnis sub dominio regis constitutis, aut alteri regi concedendi auctoritatem illa invadendi. Nam haec omnia pendent ex illo principio, quod Papa non possit illum cogere per talem poenam depositionis, etiamsi haereticus vel schismaticus vel catholicorum persecutor sit, neque aliquibus mediis coactionis temporalis seu corporalis uti ad illum puniendum, vel Ecclesiam defendendam, et catholicos a tanto periculo eruendos. Quam vero falsum sit hoc dogma, quamque alienum a principiis fidei, ab usu Ecclesiae, ot ab omni etiam recta ratione, supposito munere pastorali, quod Christus Vicario suo commendavit, satis in libro III. ostensum est; ideoque in hoc puncto in praesenti non amplius immorabor.

Tandem eiusdem rationis est alia clausula, qua haec pars huius iuramenti concluditur, in qua rex suos subditos iurare cogit, in Pontifice non esse potestatem, *ullos subditorum suorum ab eorum suae Maiestatis obedientia et subiectione exonerandi, aut ullis eorum licentiam dare arma contra ipsum gerendi, tumultus seminandi, aut aliquam violentiam, aut damnum Maiestatis suae personae, statui, vel regimini, vel aliquibus suis subditis intra sua dominia offerendi.* Quao clausula eiusdem fere rationis est cum proecedenti, et ex eodem errore procedit, nimirum, quod in Pontifice nulla sit potestas coactiva regis per corporalem violentiam, vel alias temporales poenas: quam doctrinam erroneam esse in eodem lib. III. ostensum est. Quamobrem, etiam in hac clausula aliquid ultra obedientiam civilem iurandum proponitur, et spiritualis potestas usurpatur, eamque in ipso iuramento profiteri, et in rege agnoscere subditi coguntur. Ac denique etiam potestas pontificia abiuratur, et error contra fidei doctrinam iuratur.

5. Imo hic involvuntur novi errores. Unus est, quod Papa non habeat potestatem relaxandi iuramenta, etiamsi iusta et rationabilis causa intercedat; quod est contra ecclesiasticum morem, conciliorumque generalium usum et approbationem cap. 2. *De re iudic.* 6, et contra catholicorum doctorum consensum, et contra potestatem ligandi et solvendi Petro datam, et ita usu et moribus totius populi christiani declaratam. Et praeterea est etiam contra rationem, nam in similibus iuramentis semper includitur vel conditio tacita, si promissio impleri possit sine notabili damno et periculo iurantis, maxime vero quando illud periculum et damnum provenit ex iniuria et violentia eius, cui fit promissio. Vel intelligitur reservatum ius superioris, qui, non obstante promissione a subdito facta, potest illi prohibere, ne illam impleat, seu ne actionem promissam exequatur, si iusta et rationabilis causa intercedat, et consequenter potest relaxare iuramentum, materiam eius prohibendo. Denique hic error supponit priorem; nam si Papa potest deponere regem, consequenter necesse est, ut auferre possit vinculum obedientiae et iuramenti, quia non promittitur obedientia Iacobo, ut Iacobus est, sed ut rex; unde si desinat esse rex, eo ipso non debetur ei obedientia, ac subinde nec iuramentum obligat; nam sublata materia iuramenti, consequenter iuramenti obligationem auferri necesse est.

6. Alius novus error est, quia non solum negatur Pontifici potestas deponendi regem ipsum haereticum, sed etiam subditos eius cogendi per huiusmodi poenas, ut patet ex illa particula *vel aliquibus suis subditis.* Est enim circa sensum illorum verborum advertendum, neminem esse, qui doceat, posse Pontificem suo arbitrio et absque cogente iustitiae ratione dare alicui principi licentiam, ut contra alium regem, vel subditos eius arma sumat, aut vim aliquam vel nocumentum ei inferat: sicut etiam non potest pro libito dare licentiam subditis excitandi turbas contra regem suum, prout videtur rex Angliae in discursu huius operis Papae attribuere, ut in fine libri III. animadvertimus, ac refutavimus. Quis enim Pontifex hanc sibi unquam potestatem arrogavit? aut quis catholicus, aut rationis usum habens hoc unquam docuit, aut praedicavit? Non oportet ergo tegere, aut palliare verba illa, fingendo, sensum eorum esse, Papam non posse illam licentiam dare ad libitum et sine causa, hoc enim neque rex timet, neque in mentem hominum venit.

7. Sensus ergo est, non posse Pontificem violentiam aliquam vel damnum inferre non solum regi, verum etiam nec subditis suis, neque alicui dare licentiam quippiam simile contra subditos regis Angliae faciendi, etiamsi illi apostatae sint et Ecclesiae romanae rebelles, ac schismatum et haeresum seminatores, vel fautores. Hoc ergo modo dicimus, in verbis illis magnum et novum errorem contineri, vel certe eumdem de primatu magis explicatum. Quid enim hoc aliud est, quam profiteri, subditos regis Angliae non habere in terris alium superiorem, praeter ipsum regem, nec ab alio posse cogi, vel puniri propter sua scelera, etiam si aliis catholicis et Ecclesiae Christi perniciosa sint? Ergo per omnes has clausulas, vel satis expresse, vel saltem implicite negatur, et abiuratur suprema Pontificis potestas, et regi tribuitur. Unde concluditur, et falsum esse, nihil in hoc iuramento exigi praeter professionem civilis ac temporalis obedientiae, et e contrario verissimum esse, iuramentum hoc esse mixtum, et virtute continere, quidquid in prioribus iurandum offerebatur. Neque video, quid possit his rationibus cum aliqua probabilitatis specie responderi: quamdam autem fugam, quam rex insinuat, in sequenti capite attingemus.

CAPUT III.

In secunda iuramenti parte aliquid etiam ultra civilem obedientiam et contra ecclesiasticam iurandum offerri.

Summarium

1. Haec altera pars iuramenti nihil fere differt a prima, ac insuper Pontificem privat potestate iurisdictionis.— 2. Duplex sensus huius secundae partis. — Prior sensus excluditur, et alienus ostenditur a mente regis.— 3. Posterior sensus a rege intentus errorem continet. — 4. In ea iuramenti parte includitur professio erroris contra fidem. —Quot in eo peccata lateant.— 5. Evasio excluditur. — 6. Sequentia verba iuramenti errorem continent et similem praecedenti. — Alius error in hac secunda parte. — 7. Subditi licite possunt ac debent revelare proditionem in principem. — 8. Non est revelanda proditio, si sumatur in sensu improprio. — 9. Haec revelatio licite promitti iuramento nequit. — 10. Crimen Garneto impositum. — 11. Res in confessione audita ob rationabilem causam, celata persona, manifestari potest.— Prima limitatio huius doctrinae. — 12. Secunda limitatio.

1. Incipit haec pars ab illis verbis: *Item iuro,* et nihil fere continet diversum a praecedenti; sed in ea magis declarantur omnia, quae in priori parte contra potestatem Papae abiurantur, ut nimirum intelligantur non solum de potestate extraiudiciaria, ut sic dicam, seu de potentia faciendi per vires humanas, sed etiam procedere de potestate iurisdictionis et iudiciaria, quae in hac secunda parte expressius negatur, et abiuratur Pontifici sequentibus verbis: *Item iuro ex corde, quod non obstante aliqua de-*

claratione, vel sententia excommunicationis, aut deprivationis facta, vel concessa, aut facienda, vel concedenda per Papam, vel successores suos, vel per quamcumque auctoritatem derivatam, aut derivari praetensam, ab illo, seu a sua Sede contra dictum regem, haeredes, aut successores suos, vel quacumque absolutione dictorum subditorum ab eorum obedientia; fidelitatem tamen, et veram obedientiam suae Maiestati, haeredibus, et successoribus suis praestabo, ipsumque et ipsos totis meis viribus contra omnes conspirationes, et attentata quaecumque, quae contra personam illius, vel illorum, eorumque coronam et dignitatem, ratione vel colore alicuius sententiae vel declarationis, aut alias facta fuerit, defendam.

2. Ut ergo nullus detur subterfugiendi locus, interrogo, an rex intelligat, sententiam Papae deponentis regem baptizatum, et qui se christianum esse profitetur, propter crimina, posse esse iustam, an vero credat, semper esse iniustam. Primum, ut credo, non asseret, alias subditos suos ad rem turpissimam iurandam induceret, nimirum ad non parendum sententiae iustae, quae secum affert iustum praeceptum. Nam si sententia iusta est, etiam erit iustum praeceptum, quo illa a subditis servari mandatur, cum aliter non possit executioni mandari. Item si sententia depositionis lata a Papa contra regem esse potest iusta, etiam erit efficax; habet ergo effectum poenae, quam imponit. Unde cum poena imposita per sententiam depositionis a regno, sit ipso facto privare regem dominio et proprietate regni, sententia iusta efficacitate privat regno; ergo contra iustitiam et obedientiam debitam Papae est resistere tali sententiae, et defendere personam regis contra executionem talis sententiae; ergo qui primum credit, et nihilominus hoc secundum iurat, rem plane iniustam et iniquam iurat. Et aliunde contradictionem involvit, velle servare obedientiam et fidelitatem alicui tanquam vero regi, quem scias per iustam declarationem, vel sententiam esse cum effectu a regno depositum. Ut si Papa ipse exigeret a fidelibus iuramentum, quod non obstante quacumque sententia, vel declaratione depositionis eius, etiam propter crimen haeresis a quocumque generali concilio facta, eum defendent in sua sede, eique eamdem obedientiam et fidelitatem praestabunt, iuramentum esset iniquum, quia esset de re iniqua, et Ecclesiae ac fidei contraria. Tale ergo est hoc iuramentum regis, si dicta sententia iusta supponatur. Hoc ergo sine dubio non admittet rex, neque etiam opinor, adeo esse suarum rerum iniquum aestimatorem, ut si concedat, sententiam a Papa latam contra aliquem regem esse posse iustam, nihilominus neget, contra se posse eamdem tenere aequitatem. Quam enim maiorem immunitatem vel innocentiam in se, quam in aliis regibus, qui romanae Ecclesiae rebelles, aut fidei desertores et impugnatores fuerunt, allegare potest? Aut licet in se causam depositione dignam non agnoscat, unde scit, in successoribus suis esse non posse, cum tamen de omnibus aeque iuramentum exigat? Non est ergo dubium, quin fundamentum huius iuramenti sit, talem sententiam non posse esse iustam.

3. Hinc ergo evidenter concludimus, postulari a subditis regis Angliae per illa verba, ut iurent, sententiam depositionis contra regem neque validam, neque iustam esse posse; nam re vera hoc profitentur, cum iurant, tali sententiae non parere, nec illam servare. Unde ulterius concludimus, ab eisdem peti, ut iurent, non esse in Pontifice potestatem ad talem sententiam ferendam. Probatur, quia non alia ratione credit rex, et a suis subditis vult credi, sententiam illam fore iniustam, nisi quia absque potestate et iurisdictione Papae supra regem lata sit; hoc enim iugum confringere, et a se tollere his omnibus mediis conatur rex, et ideo in suo libro saepe repetit, se nihil minus esse a Pontifice, et Pontifici nihil negotii esse cum illo, et similia. Nec potest aliam rationem iniustitiae in tali sententia rex allegare, aut praetendere, quae perpetua sit, et huic parti iuramenti fundamentum dare potuerit. Nam licet in principio Apologiae duas alias causas ipse indicet, videlicet, quod dispar religionis cultus non sit sufficiens causa, ut subditi possint contra regem coniurare, et quod inaudita causa damnatus sit, quas querelas infra tractabo; nihilominus neutra earum est universalis et perpetua (ut de illarum qualitate modo nihil dicam). Et ita non potuit iuramenti forma in illis causis fundari, tum quia Pontifex nondum Breve suum scripserat, de quo rex conqueritur, tum etiam quia iuramentum non loquitur de sententia facta, vel facienda contra regem, vel successores suos; comprehendit ergo omnem sententiam, sive feratur audita parte, sive non audita, sive propter disparem religionem, sive propter quaecumque alia crimina, vel aliam causam. Ergo iniustitia, quam in illa sententia rex supponit, et in qua fundavit illam iuramenti formulam, non est, nisi quia credit, non posse a legitima potestate et iurisdictione manare.

4. Concludo igitur, in illis verbis huius iuramenti non tantum postulari a subditis civilem obedientiam sed etiam professionem huius erroris, quod Papa non habeat potestatem et iurisdictionem ad ferendam contra regem depositionis sententiam quacumque ex causa, ac subinde non esse veram illam regis propositionem: *Nihil in eo iuramento contineri, nisi quod ad obedientiam mere civilem ac tempora-*

lem spectat. Et inde ulterius inferius, peccare gravissime subditos illud iuramentum praestando. Nam profitentur exterius, Papam non habere iurisdictionem supra regem, qua possit in eum iustam sententiam depositionis dicere, quacumque ex causa, et quocumque modo illam ferat, servato ordine, quem naturalis iustitia postularet, si potestas non deesset. Aut enim qui hoc iuramentum exhibet, hoc, quod profitetur, credit, vel non credit; si credit, corde et opere schismaticus est, et in doctrina fidei errat; si vero non credit, quod in iuramenti forma continetur, et nihilominus iurat, peccat tum contra fidei confessionem, tum contra religionem iuramenti, sive iuret absque intentione implendi, quod iurat, sive cum intentione servandi illud; quia priori modo periurus est, posteriori modo facit iuramentum vinculum iniquitatis, et proponit obedire potius hominibus, quam Deo, promittendo obedire regi contra iustam sententiam et praeceptum Pontificis.

5. Quod si dicat, eos, qui simpliciter iurant, non intelligere omnia, quae in illo iuramento continentur; respondemus, excusationem esse frivolam, tum quia non de personarum ignorantia, sed de iuramenti qualitate et iustitia vel iniustitia tractamus; tum etiam quia ignorantia illa in catholicis vix potest esse invincibilis, nisi valde rustici, et parum instructi in religione sint; quia litterati et periti facile intelligent errores in iuramento latentes, et qui minus docti sunt, saltem dubitabunt, et tenentur veritatem indagare: ut nullus est tam ignorans, qui possit tuta conscientia temere iurare, non inquirendo prius, quale sit iuramentum. Quod maxime in Anglia locum habet, quia cum sciant omnes catholici, etiam rustici, regem et consiliarios suos Pontificem maximo odio prosequi, et fidem romanam aversari, et in ipsa iuramenti forma videant, multa contra Pontificem abiurari, necesse est, ut dubitent, qualis illa abiuratio sit; ergo si temere iurant, non excusantur a gravissimis culpis, quas in iuramento subesse declaravimus. Ac denique cum tale iuramentum cedat in contemptum apostolicae Sedis et in Religionis christianae detrimentum, non potest admitti sine magno scandalo; ideoque pastores et doctores catholici illius ecclesiae, quae in Anglia est, non debent tacere veritatem, et ignorantiam simplicium permittere, nam in huiusmodi eventu minus malum est, afflictionem temporalem tolerare, vel aliquorum inconstantiam lapsus permittere, quam veritatem occultare, aut dissimulare.

6. Atque hic discursus factus circa iniquam abiurationem iustae sententiae, quae a Pontifice contra regem ferri potest, applicari etiam potest ad similem abiurationem, quae de omni absolutione a iuramento fidelitatis, quam Papa subditis regis concesserit, fit per illa verba: *Vel quacumque absolutione dictorum subditorum.* Nam haec verba etiam excedunt obedientiam politicam, quia Papam posse, vel non posse absolvere a iuramento, non est materia obedientiae civilis, sed est materia ecclesiastica, spectans ad interpretationem potestatis ligandi, et solvendi Petro datae a Christo Domino. Et praeterea haec verba sunt connexa cum praecedentibus, et eumdem errorem continent; quia obligatio obedientiae in quocumque ordine vel statu tantum durat in subdito, quantum in superiori durat dignitas, seu potestas, et iurisdictio, quia haec sunt correlativa, et unum ab alio pendet. Unde tam in praelationibus Ecclesiae, quam in magistratibus civilibus eo ipso, quod persona superior a praelatione vel magistratu deponitur, cessat in subditis obligatio obediendi tali personae, quia iam non sunt illi subditi. Quod etiam in summo Pontifice locum habet, si pontificatui renunciet, vel propter haeresim deponatur: ita ergo si Pontifex potest regem deponere, potest etiam subditos ab eius obedientia absolvere; ergo ut minimum est aequalis error in abiuratione omnis absolutionis fidelitatis per Pontificem factae, ac in abiuratione omnis sententiae depositionis. Addo vero, novum errorem in hac posteriori parte involvi, quia etiam sine depositione a regno, potest Pontifex praecipere subditis, ut regi pertinaci in aliquo errore, vel publico ac scandaloso crimine, non obediant, et absolvere illos pro tunc a iuramento obedientiae per modum suspensionis obligationis, potius quam absolutae privationis, ut infra tractando de censura excommunicationis tractabimus.

7. Supersunt expendenda ultima verba huius paragraphi, in quibus petitur iuramentum specialis promissionis revelandi omnem proditionem his verbis: *Omnemque operam impendam revelare, et Maiestati suae, haeredibus, et successoribus suis manifestas facere omnes proditiones et proditorias conspirationes, quae contra illum, aut aliquos illorum ad notitiam vel auditum meum pervenerint.* Circa hanc ergo promissionem adverto, si verba eius in simplici ac proprio sensu sumantur, honestam esse, nihilque continere, quod vel fidelitatem civilem excedat, vel sanae doctrinae repugnet. *Proditio* enim gravissimum crimen contra principem, vel rempublicam, laesae maiestatis significat, quod vulgari sermone *tradimento* vocatur; huiusmodi ergo proditiones et proditoriae conspirationes, etiam seclusa speciali promissione, tenentur subditi revelare regibus suis legitimis, tum ex lege caritatis, et pietatis, ac observantiae erga illos et rempublicam; tum etiam ex titulo subiectionis, et fidelitatis, quam ex ipsa lege naturae ratione illius subiectionis suo principi debent; ideoque hanc obligatio-

nem promissione et iuramento firmare, et augere, honestum et sanctum est. Oportet autem, ut verba illa *quae ad notitiam, vel auditum meum pervenerint*, sano modo intelligantur de notitia mere humana, et quae per sacramentalem confessionem comparata non sint; nam confessionis sigillum in nullo casu revelare licet, ut mox dicam. Et quidem si verba huius promissionis simpliciter, ut dixi, acciperentur, de se illam declarationem et limitationem includunt, quia (inter christianos et catholicos praesertim) illa verba iuxta communem eorum sensum generaliter, seu indefinite prolata non alium sensum referunt, nec maiorem obligationem inducunt.

8. Quamvis autem hoc verum sit, ex vi verborum loquendo, et non consideratis peculiaribus circumstantiis; nihilominus his omnibus pensatis, duplex fraus vel deceptio in illis verbis cavenda est. Una est, quia nomine *proditionis* rex non intelligit tantum illam, quae vere, et in re ipsa proditio est, sed etiam omnem illam, quae suo iudicio, et iuxta praecedentium clausularum errores proditio existimatur. Itaque etiamsi rex sit per Pontificem legitime depositus, et subditi sint a vinculo iuramenti et obedientiae regi debitae per eumdem Pontificem legitime liberati et absoluti, omnem regni vel reipublicae aut subditorum conspirationem ad depellendum regem, seque ab eius tyrannide (si forte eam exercet) liberandum, vocabit rex proditionem, et proditoriam conspirationem; cum tamen re vera talis non sit, sed iusta defensio, vel iustum bellum, aut supplicium, ut in capite sequenti ostendam. Intelligendo ergo proditionem in hoc sensu, iniusta est talis promissionis exactio; et turpe esset ac sacrilegum illam iurare, tum quia illa, ut dixi, non est proditio; nam in eo casu potius est servanda fides reipublicae, seu communitati subditorum vi oppressorum quam tyranno, qui illos iniuste premit, cum vere iam non sit rex: tum etiam quia tunc obligat naturale secretum, sub quo notitia talis conspirationis habetur, quia est de re iusta, et necessaria ad commune bonum communitatis, quae iuste se defendit; ideoque promissio illi secreto contraria neque obligat, neque potest esse honesta, ac proinde neque sancte iurari potest. Quocirca illa verba per se spectata, et solitarie, ut sic dicam, sumpta possent suspicione carere; nihilominus, ut coniuncta praecedentibus, cavenda sunt, quia hic posterior sensus videtur maxime a rege intentus.

9. Alia fraus esse potest, quia promissio videtur fieri, etiamsi per confessionem sacramentalem comparata sit; hanc enim fuisse mentem regis, et eorum, qui formam illam iuramenti ediderunt, inde colligi potest, quod apud illos nulla est sacramentalis confessio, et sigillum confessionis pro nihilo ducunt, nullumque discrimen inter illam notitiam et quamcumque aliam constituunt. Neque de hac regis mente multum dubitabit, qui ea, quae de sigillo confessionis in sua praefatione pag. 147 scripsit, attente consideraverit. Ibi enim licet fateatur, scholasticos doctores, ex quo in Ecclesia esse coeperunt, omnes asseruisse, quidquid confessario sub confessionis velo retegitur, quantumcumque noxia et periculosa res sit, teneri eum confitentis nomen celare: nihilominus doctrinam ita proponit, ut illam potius irridere videatur. Ait enim: *Ex quo isti scholastici doctores in Ecclesia esse coeperunt, coepisse etiam antiqua theologiae fundamenta novis e philosophia petitis labefactari;* significans, sententiam illam de sigillo confessionis ad hunc theologiae lapsum seu defectum pertinuisse. Sed non ignorat orbis christianus, huius temporis novatores theologiam scholasticam odio habere, vel quia illam ignorant, vel quia eorum errores accuratius detegit, et impugnat. Verumtamen fundamenta illius doctrinae et sententiae de sigillo confessionis antiquiora esse doctoribus scholasticis, semperque eadem in Ecclesia fuisse, et nunc esse, alibi a nobis ex professo probatum est, neque nunc potest obiter pro dignitate tractari, neque est necessarium, cum rex in citato loco de doctrina illa quoad hanc partem contendere noluerit.

10. Addit vero, neminem antiquorum scholasticorum inficiari, si quid confessario patefactum fuerit, cuius occultatio magnum nocumentum possit reipublicae creare, quoties id acciderit, confessarium posse, et debere, quamvis hominem celet, rem indicare, ut periculo occurrat. Quam doctrinam tam certam esse opinatur, ut dicat, contrariam, quam iesuitis tribuit, novum et periculosum dogma continere; ita ut neque rex, neque respublica possit esse secura, ubi doctrina illa assertores invenerit. Hanc vero doctrinam eam ob causam ibi proponit, et exaggerat, ut Henricum Garnetum tanquam conscium proditionis non revelatae accuset, illiusque participem, non admissa excusatione secreti confessionis, efficiat. Quamvis hac criminatione non contentus addat postea, et ostendere conetur, Garnetum non in confessione, sed extra Sacramentum conspirationis illius notitiam habuisse. Sed quod ad factum Garneti spectat, nihil ex certa scientia dicere possum, quia nec praesens adfui, nec certam illius rei historiam legere potui. Scio tamen, Garnetum, quem per sanos plures familiariter cognovi, magnis animi dotibus a Deo ornatum fuisse; nam praeter ingenii praestantiam et egregiam eruditionem magnum animi candorem et morum integritatem ac probitatem in illo semper observavi, quam usque ad mortem custodisse, certis indiciis ac testimoniis semper intellexi. Quamobrem, in servando proditionis secreto,

sive antequam comprehenderetur, sive in confessione iudiciali praestanda, magnam prudentiam fidelitatem ac veritatem servasse, non dubito. Ideoque cum cardinalis Bellarmin. affirmet, testes multos, et unum in primis gravem, et omni exceptione maiorem, sancte affirmasse, in ipso mortis articulo ex ore Garneti audivisse, se illius proditionis conscium non fuisse, nisi in confessione sacramentali, utrisque fidem adhibendam censeo, scilicet, et Garneto neganti se aliam notitiam habuisse, et testibus affirmantibus Gareetum id negasse. Neque indigne feret rex, si fidelium et catbolicorum testimonium, haereticorum, qui ipsi regi imposuerunt, testimoniis praeferamus.

11. Quod vero ad ius pertinet, seu ad doctrinam asserentem, rem in confessione auditam posse ad ingens detrimentum vitandum, non revelata persona, indicari, dicimus, illam quidem absolute veram esse, et a Iesuitis nunquam negatam fuisse; nam Bellarminus in sua Apologia illam ingenue admittit c. 13, et ego in tom. 4. *de Poenit.* disp. 33. secretum confessionis, et praeceptum eius ex professo declarans in sect. 3, num. 3. exposui, secretum illud intelligendum esse cum relatione ad personam peccatoris, et ideo propter utilitatem posse confessorem loqui de re ipsa tacendo personam, quod in sect. 7. iterum confirmavi, et declaravi. Neque rex poterit auctorem Societatis ostendere, qui contrariam doctrinam docuerit. Adhibent tamen declarationes necessaries, ne quis doctrina ille abutatur. Unam in defensionem Gerneti, et regi respondendo, acute sane ac prudenter adhibuit Bellarminus noster, dicens, licere quidem de proditione in confessione cognita generalibus verbis principem admonere, ut periculum caveat; sed tamen intelligendum id esse de principe in primis catholico, qui religionem confessionis sacramentalis credat, et in debita reverentia habeat, ac deinde de principe pio ac christiano, de quo praesumi non possit, aliquid ultra fas interrogaturum. Alioqui neque sacerdos tenetur in tanto periculo, et discrimine se constituere, nec debet, aut licite potest secretum confessionis illi revelare, quem scit, et confessionem pro nihilo habere, et omnibus viribus conaturum de persona proditoris interrogere, et inquirere.

12. Atque huc spectet alia declaratio generalis, doctrinam illam intelligendam esse, tunc licere de re ipsa in confessione cogeita loqui, quando nec directe, neque indirecte revelatur persona. Unde quia in moralibus periculum eventui aequiparetur (nam *qui amat periculum, peribit in illo*), ideo qui de re ipsa ita loquitur, ut morali periculo exponat personam confitentis, utiquo occasionem moralem praebendo, seu parando viam, ut in notitiam eius perveniatur, contra sigillum agit; nam indirecte saltem revelet personam, et ideo id nulla ratione licet. Neque doctrina haec sic intellecta est contra regum aut regnorum securitatem. Nam potius haec tanta illius secreti religio et observantia necessaria est, ut per confessionis viam, et per consilia, et monita confessarii remedium aliquod huiusmodi proditionibus, et iniquitatibus adhiberi posset; quod alias plane cessaret: nam si poenitentes de incolumitate sua per illud secretum securi non fierent, nullus esset, qui similia facta in confessione revelare auderet. Atque ita potius illi, qui vel confessionem irrident, vel eius secretum labefactaet, regum et regnorum securitati parum consulunt.

Tandem, ut ad punctum nostrum, a quo digressi sumus, revertamur, cum in formula iuramenti rex Angliae promissionem a suis subditis exigit revelandi omnes proditiones, quae ad eorum notitiam pervenerint, merito timere possunt, imo et credere catholici, sine ulla distinctione id postulari, sive notitia illa sit per confessionem, et sive revelatio proditionis fiat simul cum revelatione proditoris, sive cum morali eius periculo, sive quocumque alio modo. In quo sensu etiam illa forma excedit obedientiam civilem, et aliquid contra catholicam religionem involvit. Ideoque etiam ex hac parte iuramentum illud est valde suspectum; ac propterea merito possunt catholici et prudentes viri maiorem illius declarationem exigere, quamvis propter alias causas simpliciter illud recusare teneantur.

CAPUT IV.

Utrum in tertia parte iuramenti aliquid ultra civilem obedientiam, et contra doctrinam catholicam contineatur.

Summarium

1. Tertium regis Angliae iuramentum. — Duplex a theologis distinguitur tyrannorum genus. — 2. Princeps licet tyrannice gubernet, non potest licite interfici privata auctoritate. — 3. Contraria doctrina damnatur ut haeretica. — Error Wiclephi et Ioannis Hus. — 4. Fundamentum verae doctrinae. — 5. An liceat principem occidere in defensionem propriae vitae. — 6. Quid in defensionem reipublicae. — 7. Tyrannus in titulo licite occiditur. — 8. Quaenam requirantur, ut tyrannus in titulo licite a privato possit occidi. — 9. Alia limitatio. — Ultima conditio. — 10. Sententia aliorum. — 11. Reprobatur. — Responsio ad Augustinum. — 12. Nova difficultas. — 13. Explicatur difficultas. — 14. Altera difficultas. — Qua ratione rex haereticus privetur dominio regni. — 15. Declaratur difficultas. — Quando respublica possit regem tyrannice gubernantem regno privare. — 16. Regnum christianum in deponendo rege tyranno a Pontifice pendet. — 17. Quomodo rex puniri possit post iustam sententiam declaratoriam. — 18. Privatus non potest sua auctoritate ad mortem iuste damnatum occidere. —

19. Ex hac doctrina convincitur error tertiae partis iuramenti.—20. Convincitur etiam ex ipsis verbis iuramenti.—Altera ratio. — 21. Duplex error inclusus in tertia parte iuramenti.

1. Post praecedentia iuramenta additur tertium in haec verba: *Praeterea iuro, quod ex corde abhorreo, et abiuro tanquam impiam et haereticam hanc doctrinam, et propositionem: Quod principes per Papam excommunicati vel deprivati possint per suos subditos, vel alios quoscumque deponi, et occidi.* In his verbis tria expendere necessarium est: primum doctrinam ipsam, secundum quo iure hoc iuramentum a subditis exigatur, tertium quantum haec verba illis repugnent, quibus rex promittit ostendere, nihil in hoc iuramento praeter obedientiam civilem contineri. Circa primum, quoniam rex de sua securitate sollicitus saepe inculcat vulgarem illam quaestionem, an liceat privatae personae vel subditis regem tyrannum interficere et ab illius vera resolutione multum pendet huius et aliarum partium intelligentia, pauca de illa praemittere necessarium duxi. Duplex ergo a theologis tyrannus distinguitur: unus est, qui non iusto titulo, sed vi et iniuste regnum occupavit, qui re vera non est rex, nec dominus, sed locum illius occupat, et umbram eius gerit; alter est, qui licet verus dominus sit, et iusto titulo regnum possideat, tyrannice regnat quoad usum et gubernationem; quia videlicet, aut omnia in proprium commodum, communi contempto, convertit, vel subditos iniuste affligit, spoliando, occidendo, pervertendo, vel alia similia publice et frequenter iniuste perpetrando. Talis fuit v. g. Nero, quem inter tyrannos, quos Deus interdum dominari permittit, numerat Augustinus lib. 5. *de Civit.* cap. 19, sic legens illud Proverbiorum, 8: *Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram.* Et inter christianos maxime est in hoc ordine numerandus princeps, qui subditos suos in haeresim, vel aliud apostasiae genus, vel publicum schisma inducit.

2. Quaestio ergo praesens praecipue tractatur de legitimo principe tyrannice gubernante, quia rex Angliae de his principibus loquitur, et quia in hoc ordine legitimorum regum nos illum habemus. Dicimus ergo, principem propter tyrannicum regimen, vel propter quaevis crimina non posse ab aliquo privata auctoritate iuste interfici. Assertio est communis et certa. Eam docuit d. Thomas in lib. 1, cap. 6. *de Regimine Princip.* ubi optimis moralibus rationibus id confirmat. Idem tradit Caietan. 2. 2, q. 64, art. 3, ubi alii moderni, et Soto lib. 5. *de Iustitia,* q. 1, art. 3, Molin. tom. 4, *de Iustitia,* tract. 3, disp. 6, Azor. tom. 1, lib. 8, cap. 12, q. 17, et cap. 26, q. 7, et tom. 3, lib. 2, cap. 2, q. 1, et cap. 7, q. 30, cardinalis Toletus in Summa, lib. 5, c. 6, et summistae communiter verbo *tyrannus.* Consentiunt in hac veritate asserenda iurisperiti, Bartol. Alex. Socin. Card. Praeposit. et alii, quos refert, et sequitur Gigas tract. *de Crim. laesae maiest.* q. 65. per totam. Idem tradit Lucas de Penna in l. 1, C. *Ne armorum usus,* lib. 11, et Conrad. Brun. tract. *de seditiosis,* lib. 5, c. 2, num. 9, et 10, et Thomas Actius opusc. *de Ludo scachor.* q. 2, n. 50, late et bene, pluresque referens Restaurus Castaldus tract. de imperat. q. 82. per totam, et Paridius de Puteo tract. de Sindicat. § *An liceat occidere regem,* qui hoc intendit, licet confuse loquatur, ut infra dicam. Covarr. in epitom. 4. Decretal. p. 2, cap. 3, § 4, n, 6. Estque haec veritas conformis praeceptis Petri, c. 1, epist. 2: *Subditi estote omni creaturae propter Deum, sive regi,* etc. Et infra: *Servi, subditi estote dominis non tantum bonis, sed etiam dyscolis.*

3. Magis vero in specie definita est; et contraria, ut haeretica, damnata in concil. constant iens. sess. 15, ubi (ut lib. V. retuli) damnatur articulus hic: *Tyrannus potest, et debet licite et meritorie occidi per quemcumque vasallum suum, et subditum etiam per clanculares insidias, et subtiles blanditias vel adulationes, non obstante quocumque praestito iuramento seu confoederatione facta cum eo, non spectata sententia, vel mandato iudicis cuiuscumque.* Declaratque concilium, esse haereticos, et ut tales puniendos, qui hunc articulum pertinaciter defenderint. Haec enim definitio, ut omnes auctores moderni intelligunt, procedit de tyranno in regimine, non in titulo et usurpatione regni, quod ex verbis ipsis licet colligere. Nam vasallus et subditus proprie dicuntur respectu veri principis et superioris. Item verba illa *non obstante quocumque praestito iuramento* includunt etiam iuramenta legitime facta veris regibus; nam verba universalia sunt. Unde non est dubium, quin auctor illius articuli saltem fuerit universaliter locutus de omni tyranno, sive in titulo, sive in regimine, ut ex eius verbis et exaggerationibus constat. Item quis ille articulus ex doctrina Wiclephi et Ioannis Hus ortus est, qui dicebant, dominos temporales per quodlibet peccatum mortale amittere principatum ipso facto, et ideo posse per suos subditos ad suum arbitrium corripi, ut in eodem concilio, sess. 6, habetur. Concilium autem damnat articulum propter suam universalitatem et praecipitationem, quam statim prae se fert in omnibus particulis et ampliationibus suis, praecipueque damnat illum, quatenus veros reges et principes tyrannice gubernantes comprehendit. Potest autem etiam extendi ad tyrannum propriissimum per iniustam regni usurpationem et

retentionem, si cum omnibus illis exaggerationibus temere asseratur, scilicet, *non obstante quocumque praestito iuramento, vel confoederatione facta cum* eo; nam hoc est falsum, et contra rationem naturalem, quae dictat pacta, praesertim iurata, servanda esse.

4. Ratio autem assertionis est, quia rex tyrannice gubernans, vel posset occidi a quolibet subdito privato titulo iustae vindictae et punitionis, vel titulo iustae defensionis suae vel reipublicae. Primum est omnino falsum et haereticum, quia potestas vindicandi, vel puniendi delicta non est in privatis personis, sed in superiori, vel in tota communitate perfecta; ergo privata persona occidens principem suum illo titulo, usurpat iurisdictionem et potestatem, quam non habet; ergo peccat contra iustitiam. Maior de fide certa est, eamque tradit Augustinus lib. 1. *de Civit.* cap. 17, et 18, dicens, *non licere alicui privata potestate hominem occidere nocentem, cuius occidendi licentiam lex nulla concedit*, et cap. 21, et 26, dicens, *qui alium occidit sine publica potestate, eiusve imperio iusto, homicidam esse.* Ratio vero est, tum quia vindicta et poena delictorum ordinatur ad commune bonum reipublicae, et ideo non est commissa, nisi ei, cui publica potestas gubernandi rempublicam commissa est; tum etiam quia punire est actus superioris et iurisdictionis; ergo si a privato fiat, est actus usurpatae iurisdictionis; tum denique quia alias sequeretur infinita confusio et perturbatio reipublicae, et daretur occasio seditionibus et homicidiis. Quod si hac ratione homicidium est propria auctoritate occidere privatum hominem, etiam homicidam, latronem, et assasinum, multo maius crimen est manus in principem licet iniquum et tyrannum propria auctoritate extendere. Denique alias nulla posset esse in regibus et principibus securitas, nam facile vasalli conquerun-tur, quod ab eis iniuste tractentur.

5. Alter vero titulus defensionis, licet fortasse in aliquo casu possit habere locum, non tamen in eo, de quo tractamus, scilicet an possit rex occidi a privato propter solam tyrannicam gubernationem. Itaque distinguere oportet, an quis defendat se ipsum, vel rempublicam. Item si se ipsum, an defendat vitam, aut membra, seu gravem corporis mutilationem, vel tantum defendat bona externa, et fortunae. Nam propter solam defensionem externorum bonorum non licebit regem invadentem occidere; tum quia praeferenda est vita principis his bonis externis, propter dignitatem eius, et quia Deum singulari quodam modo repraesentat, eiusque locum tenet; tum etiam quia princeps habet quamdam superiorem administrationem bonorum omnium subditorum; et licet illa fortasse excedat, non propterea usque ad interfectionem illi resistendum est. Satis est enim, quod ipse obligatus maneat postea ex iustitia ad res oblatas restituendas, vel compensandas, et quod subditus possit illas exigere, prout sine violentia potuerit. At vero si defensio sit propriae vitae, quam rex violenter auferre aggreditur, tunc quidem ordinarie licebit subdito se ipsum defendere, etiam si inde mors principis sequatur, quia ius tuendae vitae est maximum; et tunc princeps non est in necessitate, quae obliget subditum ad vitam pro illo perdendam, sed ipse voluntarie et inique in illo discrimine se constituit. Dico autem *ordinarie*, nam si ex morte regis respublica perturbanda esset, aliave magna incommoda contra commune bonum esset passura, tunc caritas patriae et boni communis obligaret ad non interficiendum regem, etiam cum mortis propriae discrimine; sed haec obligatio ad ordinem caritatis spectat, de quo nunc non tractamus.

6. At vero si sermo sit de ipsius reipublicae defensione, haec non habet locum, nisi supponatur rex actu aggrediens civitatem, ut illam iniuste perdat, et cives interficiat, vel quid simile. Et tunc certe licebit resistere principi, etiam occidendo illum, si aliter fieri non possit defensio. Tum quia si pro vita proprio hoc licet, multo magis pro communi bono, tum etiam quia civitas ipsa seu respublica tunc habet iustum bellum defensivum contra iniustum invasorem, etiam si proprius rex sit; ergo quilibet civis ut membrum reipublicae, et ab ea vel expresse vel tacite motus potest rempublicam defendere in eo conflictu, eo modo, quo potuerit. At vero in praesenti non tractamus de illo casu, in quo rex actu infert bellum aggressivum ipsi reipublicae ad destruendam illam, et multitudinem civium occidendam; sed quando in pace regnans, aliis modis rempublicam vexat, eique noxius est, et tunc non habet locum defensio per vim, vel insidias contra vitam regis, quia tunc non infertur actualis vis reipublicae, quam vi repellere liceat. Unde tunc aggredi principem esset bellum contra illum movere privata auctoritate, quod nullo modo licet, *quia ordo naturalis, mortalium paci accommodatus, hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritatem penes rempublicam seu principem sit*, ut dixit Augustinus libro 22. contra Faustum cap. 74. Item quia sicut non licet mala commissa ab aliquo per mortem eius propria auctoritate vindicare, ita nec licet mala futura, quae ab eodem timentur, per eiusdem interfectionem propria auctoritate impedire. Est enim eadem ratio, et in privatis malefactoribus est evidens; idem ergo maiori ratione in principe locum habet.

7. Ut autem doctrinam hanc amplius illustrare, et ad praepositam iurandi clausulam dictam melius applicare possimus, necessarium prius est de altero

membro, id est de tyranno in ipso titulo dicere en praecedens doctrine in illo locum babeat, nec ne. Communiter enim inter haec duo genera tyrannorum constituitur discrimen; nam asseritur, hunc tyrennum quoad tituium interfici posse a quacumque privata persona, quae sit membrum reipublicae, quae tyrannidem patitur, si aliter non potest rempublicam ab illa tyrannide liberare. Ita sentit d. Thomas in 2, dist. 44, quae est 2, art. 2. in corpore, et ad ult. quem fere omnes doctores citati secuti sunt, et videri potest Conr. Brun. tract. de Seditios. libro 6, cap. 3, ubi varia refert exempla; sunt tamen ex iustis et iniustis actibus coacervata, et ideo non probant ius, sed usum. Ratio ergo est, quia tunc non occiditur rex aut princeps, sed hostis reipublicae. Quomodo idem d. Thomas lib. *de Regim. Princip.* cap. 6, defendit factum Aod, Iudic. 5, qui cum esset privata persona, Eglon regem Maob, cui serviebat Israel, interfecit, quia non erat verus rex populi Dei, sed hestis et tyrannus. Idemque tradit Abulensis ibi q. 26, et addit, a quolibet Israelita potuisse occidi. Sic etiam Iudith Holefernem interfecit, Iudith 13. Estque simile factum Iahel occidentis Sisaram, Iudith 4, quod laudatur cap. 5. Sic etiam d. Thomas in priori loco approbat seotentiam Ciceronis laudantis eos, qui Caesarem interfecerunt, qui non iusto titulo, sed per vim et tyrannidem imperium usurpabat. Ideo etiam doctores dicunt, contra hunc tyrannum non committi crimen laesae maiestatis, quia in tali tyranno nulla est vera maiestas. Dicunt etiam, nomine *principis* non venire huiusmodi tyraenum, et ideo decreta, quae dicunt, non licere principem interficere, hunc tyrannum non compreheodere, ut videri potest in Gigante tract. *de Crim. laesae maiest.* q. 65.

8. Addit vero supra d. Thomas limitationem, nimirum hoc licere, quando nullus recursus est ad superiorem, per quem iudicium de invasore fieri possit. Quae limitatio locum habet, maxime quando tyrannis non a supremo principe, sed ab inferiori aliquo exercetur. Non enim soli reges, sed etiam inferiores domini potentes possunt per tyrannidem dominium aliquod, vel iurisdictionem, vel magistratum usurpare. Tunc ergo licet in actu aggressionis possit populus invadenti resistere, tamen postquam iam fecto possidet, et dominatur, non possunt proprie auctoritate illum occidere, nec novum bellum contra eum movere, si possunt ad superiorem recurrere. Quia cum habeant superiorem, non licet eis propria auctoritate gladium sumere, minusque licebit cuicumque privatae personae, alias omeie perturbarentur, magnaque confusio in republica oriretur. Et ob eamdem causam, etiam quando non est superior, ad quem recurratur, necessarium est, ut tyrannis et iniustitia sit publica et manifesta; nam si sit dubia, non licebit per vim depellere eum, qui possidet, cum in dubio melior sit eius conditio, nisi certum etiam sit, possessionem fuisse tyrannicam. Praeterea, ut licita sit occisio talis tyranni, oportet, necessaria sit ed libertatem regni obtinendam, nam si alia via minus crudeli possit tyrannus depelli, non licebit statim eum occidere sine maiori potestate et causae examinatione.

9. Praeterea intelligende est communis sententia nisi inter tyrannum et populum fedus aliquod, vel turga, aut pactum iuramento firmatum intercesserit, ut notavit Abulensis supra; nam pacta, et iuramenta etiam cum hostibus servanda sunt, nisi fortasse fuerint evidenter iniqua et coacte facta. Alia etiam limitatio adhibenda est, nisi eadem vel maiora mala reipublicae timeantur ex interfectione tyranni, quam sub illo patiatur. Et ita dixit Bart. tract. de Guelfis et Gebell. 9, licere in eo casu occidere tyrannum propter commune bonum, non propter privatum. Nam si quis occidat tyrannum, ut ipse potiatur imperio per similem tyrannidem, non excusatur a culpa homicidii, propter novam tyrannidem. Item si credatur, filium tyranni vel alium similem eius socium eadem mala illaturum reipublicae, non licebit, quia fit malum sine spe meioris boni, et quia tunc re vera non defenditur respublice, nec liberatur a tyrannide, quo solo titulo illa mers honestatur. Denique oportet, ut respublica non contradicat expresse; nam si expresse repugnet, tunc non solum non praebet auctoritatem singulis personis, sed etiam declarat, defensionem eon esse tibi convenientem, cui in hoc credendum est, et inde consequenter fit, ut non sit licitum privatae personae defendere tunc rempublicam per mortem tyranni.

10. His vero non obstantibus, non desunt auctores, quibus haec distinctio et sententia non placeat, sed distincte dicendum putent, non esse licitum privatae personae interficere tyrannum, sive in solo regimine, sive etiam in titulo tyrannus sit. Ita sentit Castro l. 14. edver. haer. verbo *tyrannus*, quatenus indistincte loquitur; et eodem modo intelligit concilium constantiense, et omnes eius rationes eo tendunt. Expressius indicit Azor, dictam communem sententiam reprobando in tom. 2, l. 11, c. 5, q. 10. Fundatur primo quia concilium lateran. absolute et generaliter de tyranno loquitur. Secunde quia August. 1. *de Civit.* absolute etiam dicit, sine publica administratione non licere aliquem occidere. Tertio quia d. Thomas non dicit, hunc tyrannum laudabiliter occidi a quolibet privato, sed iedefinite laudabiliter occidi. Quarto quia nullus malefactor iure interfici potest, neque is, qui possidet, facto deiici poteat, nisi prius audiatur, et iudicetur. Nec

sufficit evidentia patrati sceleris, nisi sententia praecedat.

11. Sed haec parum cogunt contra receptam sententiam. Nam concilium lateranense, ut dixi, non definit universalem propositionem negativam, nullus tyrannus occidi potest, sed damnat universalem affirmativam, omnis tyrannus occidi potest, et non absolute prolatam, sed cum multis ampliationibus; et ideo eius definitio reducitur ad hanc indefinitam, non omnis tyrannus occidi potest ante sententiam contra illum prolatam; ex quo nullum argumentum contra communem sententiam sumi potest. Ad Augustinum respondeo, illum privatum hominem, qui huiusmodi tyrannum occidit, non id facere sine publica administratione, quia vel id facit auctoritate reipublicae tacite consentientis, vel facit auctoritate Dei, qui per naturalem legem dedit unicuique potestatem defendendi se, et rempublicam suam a vi, quam similia tyrannus facit. Ad d. Thomam respondemus, satis clare loqui, nam in corpore illius articuli dicit: *Cum facultas adest, potest aliquis tale dominium repellere*; in solutione vero ad 5, per vocem illam *aliquis* aperte declarat privatam personam, tum ita interpretando verba Ciceronis de interfectoribus Iulii Caesaris, tum quia ita concludit: *Tunc enim qui ad liberationem patriae tyrannum occidit, laudatur, et praemium accipit.* Ad ultimam rationem dicitur, illam procedere, quando aliquis vel in poenam delicti interficiendus est, vel privandus his bonis, quae possidet quiete, et sine conflictu actuali, formali, aut virtuali; in nostro autem casu non de vindicta, sed de defensione agitur, nec tyrannus quiete possidet, sed per vim actualem; quia licet fortasse respublica non moveat bellum, quia non potest, nihilominus (ut recte Caietanus notat) semper gerit bellum implicitum, quia renititur, quantum potest.

12. Hinc vero nova difficultas suboritur, quia iuxta doctrinam hanc nulla est differentia inter utrumque casum, seu tyrannum. Quia etiam tyrannum quoad titulum non licet occidere auctoritate privata, sed publica; hoc autem modo etiam licet occidere regem tyrannice gubernantem. Unde argumentor ulterius, quia vel tyrannus in titulo interficiendus est ad vindictam sui sceleris, vel titulo defensionis. Priori modo iam dictum est, non posse interfici a qualibet privata persona auctoritate privata, tum quia punire est actus iurisdictionis et superioris, ut supra dixi, tum etiam quia nec ipsa respublica a tali tyranno offensa posset hoc modo illum punire, nisi publico consilio, cognita causa, et sufficienter iudicata; et ideo ut privata persona id faciat, non sufficit tacitus, vel praesumptus consensus reipublicae, sed requiritur expressa declaratio per specialem, vel saltem per generalem commissionem. Unde etiam hoc titulo non liceret extraneae personae privatae, imo nec publicae non habenti iurisdictionem in talem tyrannum, illum hoc titulo interficere sine expressa commissione reipublicae offensae. Si autem hoc tantum licet privatae personae titulo defensionis, sic nulla est differentia inter utrumque tyrannum; quia etiam titulo defensionis licet privatae personae occidere regem verum, tyrannice invadentem suum proprium regnum, vel civitatem, ut diximus. Item illo modo non licet talis interfectio ex potestate tacite concessa a republica membris suis, sed ex auctoritate Dei, qui per legem naturalem unicuique dedit facultatem defendendi se et patriam suam, imo et quemlibet innocentem. Ideoque hoc titulo occidere tyrannum, non solum membris reipublicae, sed etiam extraneis licet in utroque casu et tyranno; nulla ergo est differentia.

13. Respondeo in primis ad ultimam interrogationem, verum esse, tyrannum sine iusto titulo regnum occupantem non posse a quolibet privato iuste interfici per modum vindictae, seu punitionis; hoc enim convincunt argumenta facta in priori membro dilemmatis. Unde quoad hoc fateor, non esse discrimen inter hunc tyrannicum regem, quoad absolutam rationem iniustitiae, licet respectu proprii regis sit longe gravius crimen, et laesae maiestatis, quod non est respectu alterius tyranni, sed simplex iniustitia, et usurpata iurisdictio. Superest ergo, ut tantum iure defensionis liceat privatae personae hunc tyrannum occidere. In hoc vero est magna differentia inter hunc et regem pravum. Nam rex licet tyrannice gubernet, quamdiu non movet actuale bellum iniustum contra rempublicam sibi subditam, non infert illi actualem vim; et ideo respectu illius non habet locum defensio, neque ullus subditus potest hoc titulo illum aggredi, aut bellum contra ipsum movere. At vero prorius tyrannus quamdiu regnum iniuste detinet, et per vim dominatur, semper actu infert vim reipublicae; et ita ipsa semper gerit cum illo actuale seu virtuale bellum, non vindicativum, ut sic dicam, sed defensivum. Et quamdiu contrarium non declarat, semper censetur velle defendi a quolibet suorum civium, imo etiam a quolibet extraneo; ideoque si aliter defendi non potest, nisi interficiendo tyrannum, cuilibet de populo licet illum interficere. Unde etiam in rigore verum est, id non fieri tunc auctoritate privata, sed publica, vel potius regni volentis a quolibet cive tanquam a membro et organo suo defendi, vel Dei auctoris naturae dantis cuicumque homini potestatem defendendi innocentem. Unde etiam in hoc non est discrimen inter utrumque tyrannum; neuter enim potest occidi auctoritate privata, sed necessaria semper est potestas publica. Differentia

vero est, quod haec potestas censetur commissa cuilibet particulari personae contra proprium tyrannum, non vero contra proprium dominum propter discrimen declaratum.

14. Hinc vero nascitur nova difficultas praesenti instituto necessaria. Nam ex hac posteriori resolutione de proprio tyranno sequitur, priorem de rege tyrannice gubernante, solum procedere ante sententiam depositionis contra talem regem latam; non vero post illam, quod male fert rex Angliae, et examinatione dignum est. Nam sequela habet in primis magnum fundamentum in concilio constantiensi; quia illud tantum loquitur de interficiente principem tyrannum privata auctoritate, *non expectata sententia, vel mandato iudicis cuiuscumque;* sic enim concilium constantiense contrariam assertionem damnavit; ergo si iudex legitimus talis regis, quicumque ille sit, vel esse possit, contra illum iustam sententiam tulit, qua eum ipso facto a regno deposuit, iam non procedet concilii definitio. Deinde cessat etiam ratio facta, et ita non habebit tunc locum prima assertio, ut proposita est. Nam tunc iam supponitur expectata sententia iusta et legitima, et sic non procedit aggressor auctoritate privata, sed in virtute sententiae, et consequenter ut instrumentum auctoritatis publicae. Denique postquam rex legitime depositus est, iam non est rex, neque princeps legitimus, et consequenter non potest in illo subsistere assertio, quae de legitimo rege loquitur. Imo si rex talis post depositionem legitimam in sua pertinacia perseverans, regnum per vim retineat, incipit esse tyrannus in titulo, quia non est legitimus rex, nec iusto titulo regnum possidet. Declaratur hoc amplius in rege haeretico; nam statim per haeresim ipso facto privatur aliquo modo dominio et proprietate sui regni, quia vel confiscatum manet, vel ad legitimum successorem catholicum ipso iure transit, et nihilominus non potest statim regno privari, sed iuste illud possidet, et administrat, donec per sententiam saltem declaratoriam criminis condemnetur, iuxta cap. *Cum secundum leges*, de haeret. in 6. At vero post sententiam latam omnino privatur regno, ita ut non possit iusto titulo illud possidere; ergo ex tunc poterit tanquam omnino tyrannus tractari, et consequenter a quocumque privato poterit interfici.

15. Haec difficultas supponit, contra regem supremum etiam in temporalibus, posse depositionis poenam, et privationis regni sententiam ferri, quod rex Angliae audire detrectat; est autem verissimum, et ex principiis positis in l. 3. evidenter colligitur, et in sequentibus iterum dicetur. A quo vero possit talis sententia ferri, magna quaestio est; breviter tamen nunc supponimus, potestatem hanc deponendi regem esse posse vel in ipsa republica, vel in summo Pontifice, diverso tamen modo. Nam in republica solum per modum defensionis necessariae ad conservationem suam, ut supra lib. III, cap. III. dixi. Ideoque si rex legitimus tyrannice gubernet, et regno nullum aliud subsit remedium ad se defendendum, nisi regem expellere, ac deponere, poterit respublica tota, publico et communi consilio civitatum et procerum regem deponere, tum ex vi iuris naturalis, quo licet vim vi repellere, tum quia semper hic casus ad propriam reipublicae conservationem necessarius, intelligitur exceptus in primo illo foedere, quo respublica potestatem suam in regem transtulit. Et hoc modo accipiendum est, quod ait d. Thomas 2. 2, q. 42, art. 2, et 3, non esse seditiosum resistere regi tyrannice gubernanti, utique si legitima potestate ipsius communitatis, et prudenter sine maiori populi detrimento fiat. Ita etiam exposuit idem d. Thomas lib. 1. *de regimine princip.* cap. 6, et discipuli eius Soto lib. 5. *de Iust.* q. 1, art. 3, Bannez 2. 2, q. 64, art. 3, dub. 2, Molin. tom. 4. *de Iust.* tract. 3, disp. 6. Aliqui vero ex iurisperitis allegatis confuse in hoc puncto loquuntur, nam Parid. de Puteo supra et Antonius Massa tract. contr. duel. n. 78, et 79, ita hoc affirmant, ut in singulis etiam civibus illam licentiam concedere videantur; e converso autem Restaur. et Castal. dicta q. 82. ita repugnant, ut etiam communitati id negare videantur, sed iuxta praedicta temperandi sunt.

At vero in summo Pontifice est haec potestas tanquam in superiori habente iurisdictionem ad corripiendum reges, etiam supremos, tanquam sibi subditos, ut supra ostensum est. Unde si crimina sint in materia spirituali, ut est crimen haeresis, potest directe illa punire in rege etiam usque ad depositionem a regno, si pertinacia regis, et provideotia communis boni Ecclesiae ita postulent. Si vero vitia sint in materia temporali, quatenus peccata sunt, etiam potest illa corripere per directam potestatem; quatenus vero fuerint temporaliter nociva reipublicae christianae, indirecte saltem poterit ea punire, quatenus tyrannicum regimen temporalis principis semper etiam est saluti animarum perniciosum.

16. Imo addendum ulterius, licet respublica, seu regnum hominum ex sola rei natura spectatum, prout fuit inter gentiles, et nunc est inter ethnicos, habeat potestatem, quam diximus, se defendendi a tyranno rege, et illum deponendi in eum finem, si necessarium fuerit; nihilominus regna christiana quoad hoc habere aliquam dependentiam, et subordinationem ad Pontificem summum. Primo quia potest Pontifex alicui regno praecipere, ut se inconsulto, contra regem suum non insurgat, vel illum non deponat, nisi prius causa et ratione ab ipso cognita, propter moralia pericula, et animarum dispendia, quae in his

tumultibus popularibus moraliter interveniunt, et ad vitandas seditiones et iniustas rebelliones. Unde in historiis legimus, fere semper regna in huiusmodi casibus Pontifices consuluisse, vel etiam ab eo petivisse, ut regem ineptum vel tyrannum deponeret. Ut de Childerico rege Galliae tempore Zachariae papae, cap. *Alius*, 15, quaest. 6, et de aliis supra lib. III, cap. XXIII. relatum est; et de rege Lusitaniae Sancio II, tempore Innocentii IV, referunt late lusitanae historiae, fuisse a Pontifice ab administratione regia depositum, licet non regno privatum; ut refertur etiam in cap. *Grandi*, de supplend. neglig. praelatorum, in 6. Secundo pendet regnum christianum a Pontifice in hoc, ut possit Pontifex non solum consulere, aut consentire, ut regnum regem sibi perniciosum deponat, sed etiam praecipere, et cogere, ut id faciat, quando saluti spirituali regni, et praesertim ad vitandas haereses, vel schismata necessarium esse iudicaverit. Quia tunc maxime habet locum usus potestatis indirectae circa temporalia propter spiritualem finem, et quia potest per se immediate regem deponere in tali casu; ergo potest cogere regnum, ut id exequatur, si necessarium sit, alias esset eius potestas non solum inefficax, sed etiam insufficiens. Denique, quia tale praeceptum in illo casu iustissimum est.

17. Hoc ergo supposito fundamento, dicendum est in puncto ultimo proposito, post sententiam condemnatoriam regis de regni privatione, latam per legitimam potestatem, vel quod perinde est post sententiam declaratoriam criminis habentis talem poenam ipso iure impositam, posse quidem eum, qui sententiam tulit, vel cui ipse commiserit, regem privare regno; etiam illum interficiendo, si aliter non potuerit, vel si iusta sententia ad hanc etiam poenam extendatur. Non tamen statim posse regem depositum a qualibet privata persona interfici, imo neque per vim repelli, donec ei praecipiatur, vel generalis haec commissio in ipsa sententia, vel iure declaretur. Prior pars evidenter sequitur ex praecedenti principio; nam qui potest aliquem iuste condemnare, potest etiam poenam exequi, per se, vel per auxilia ad id necessaria, alias frustra esset illa potestas dicendi ius sine potestate efficaciter coactiva. Atque hac ratione, ut ait Augustinus lib. 1. *de Civit.* cap. 26, recte fecit minister regis interficiendo hominem ex praecepto regis, quia tunc magis potestatem regis, quam suam exequitur. Ita ergo quando respublica iuste potest regem deponere, recte faciunt ministri eius regem cogendo, vel interficiendo, si sit necesse, quia iam non potestate privata, sed publica operantur. Sicque recte dixit Soto lib. 5. *de Iustit.* quaest. 1, art. 3, licet rex in solo regimine tyrannus, non posset a quolibet interfici. *Lata vero sententia quisque*, inquit, *potest institui executionis minister*. Eodemque modo si Papa regem deponat, ab illis tantum poterit expelli, vel interfici, quibus ipse id commiserit. Quod si nulli executionem imperet, pertinebit ad legitimum in regno successorem, vel si nullus inventus fuerit, ad regnum ipsum spectabit. Et ita tradunt doctores, servandum esse in crimine haeresis, quando rex haereticus per publicam sententiam regno privatus declaratur, ut videri potest in Castro lib. 2. *de iust. haeret. punit.* cap. 7, Siman. *de cathol. institut.* tit. 46, num. 75.

18. Atque ex his facile probatur altera pars, quia licet aliquis sit ad mortem iuste damnatus, non potest quilibet privatus suo nutu illum occidere, nisi praecipiatur ab habente auctoritatem, vel aliter moveatur, quia nemo potest alium occidere, nisi vel superior habens in se talem potestatem, vel minister eius: non potest autem dici minister, nisi a principali potestate moveatur. Quod si hoc verum est respectu cuiuscumque malefactoris, maiori profecto ratione respectu principis procedet. Dicet forte aliquis, sufficere motionem implicitam seu tacitam reipublicae, quae eo ipso, quod regem deposuit, vult, ab omnibus expelli, et cogi, et si resistat, etiam occidi. At hoc falsum est, et contra rationem cogitatum, seu fictum; nam iudex condemnans privatum haereticum, vel malefactorem, non statim facit omnibus facultatem in illum animadvertendi; ergo nec respublica, vel Papa regem haereticum, vel aliter tyrannicum condemnans, omnibus talem licentiam concedit, etiam tacite, vel implicite. Nulla enim iusta ratione potest praesumi magis haec licentia contra principem, quam contra alios: nam semper est necessaria prudentia, et iustus modus in ipsa executione, et maius periculum est turbationis, et excessus in executione personae principis, aut regia, quam caeterarum. Unde si Papa aliquem regem per sententiam declaret haereticum, et a regno depositum, et de executione nihil amplius declaret, non statim potest quilibet princeps contra illum movere bellum, quia nec est illo superior in temporalibus, ut supponimus, nec ab ipso Papa illam potestatem accipit ex vi solius sententiae. Et ideo, ut dicebam, solus legitimus successor eius, si catholicus sit, habet tunc illam facultatem, vel si ipse negligat, vel nullus sit, communitas regni in illo iure succedet, dummodo sit catholica. Ipsa vero petente auxilium ab aliis principibus, illud praestare poterunt, ut per se constat. Si autem Pontifex (quod saepius fecisse exemplis ostensum est in libro III.) aliis regibus potestatem tribuat invadendi tale regnum, tunc iuste fieri potest, quia neque deest iusta causa, nec potestas.

19. Ex hac ergo vera et certa doctrina manifeste convincimus, tertiam partem iuramenti ex variis ca-

pitibus excessum potestatis, iniustitiam contra bonos mores, et errorem contra veram et catholicam doctrinam continere. Primum probo: nam qua auctoritate cogit rex suos subditos ad iurandum, ut haereticam propositionem, quam Ecclesia catholica hactenus non damnavit? Si enim rex dicat, esse damnatam in concilio constantiensi, in primis non potest constanter hoc dicere, cum auctoritatem conciliorum praesertim medernorum pro nihilo habeat. Deinde ubi legit in concilio constantiensi particulam illam *principes per Papam excommunicati, vel depravati?* aut illam *per suos subditos, vel alios quoscumque?* Cum ergo hae particulae additae illi propositioni, reddant illam, et sententiam eius longe diversam; fallaci et illusoria illatione talis propositio concilio tribuitur. Quod si non concilii auctoritate, sed sua rex damnat propositionem illam, excedit procul dubio, et abutitur potestate, quam non habet. Et praeterea mirabile est, quod saepe contemnat Papae potestatem ad definiendas res fidei, et ipse illam sibi audeat arrogare, nam licet verbis hoc non dicat, facto profitetur. In quo etiam parum sibi constat; nam alibi gloriatur in eadem Apologia, se non cudere novos fidei articulos more Pontificum. Denique cum ipse nihil putet esse de fide, nisi quod in Scriptura continetur, oportet, ut nobis ostendat in Scriptura, ubi sit illa propositio ut haeretica damnata, vel contraria divinitus revelata, ut illa pro haeretica habenda sit. Certe licet Paulus dixerit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit,* nunquam addidit, etiam potestatibus excommunicatis, vel deprivatis a Papa omnes subditi sint; neque unum ex alio colligi potest, cum sint longe diversa, ne dicam veluti opposita, nam rex deprivatus iam non est sublimior potestes. Atque hinc ulterius concludo, professionem illius iuramenti quoad hanc partem esse quamdam confessionem regiae auctoritatis et potestatis, tum ad damnandas propositiones ut haereticas ad libitum suum, tum ad proponendum fidelibus autentice, quid credere de fide debeant, vel tanquam haereticum protesteti; quod ex parte regis est excessus, et usurpatio potestatis spiritualis, et ex parte confitentium tale iuramentum est quaedam virtualis professio falsae fidei.

20. Praeterea ex ipsis verbis apertissime constat, regem in hoc iuramento non solam obedientiam civilem, seu iuramentum eius exigere. Nam sub iuramento detestari propositionem aliquam ut haereticam, plane excedit obedientiam civilem, quae est longe inferioris ordinis a christiana fide. Maxime quando tale praeceptum novum est in Ecclesia, ita ut rex non solum cogat christianum subditum ad detestandam propositionem alias damnatam ab Ecclesia (quod interdum potest facere catholicus rex modum debitum servando), sed etiam cogat ad detestandam propositionem, quam ipse denuo sua auctoritate condemnat, ut nunc rex facit. Unde satis etiam probatum relinquitur, iniustum esse hoc iuramentum ex parte regis, quia multis modis excedit potestatem suam; et ita est violenta coactio, et alienae iurisdictionis usurpatio. Ex parte vero fidelium etiam est iniustum illud acceptare, vel generali ratione, quia vel iurarent rem illicitam, vel mendacium; nam si credant esse haereticam propositionem illam propter solam regis auctoritatem, vel propter hoc solum damnabile est, multoque magis, quia propositio illa, quae sic damnatur, verissima est, et ex veris principiis fidei certa, ut in libr. III. probatum est. Si autem abiurent exterius talem propositionem, quam mente non credunt esse haereticam, manifestum periurium committunt, ut per se notum est. Et ultra hoc continet talis professio specialem et propriam iniuriam contra Pontificem, cuius potestatem et obedientiam propter timorem humanum abnegaet.

21. Tandem facile intelligitur ex his, partem hanc iuramenti doctrinam etiam erroneam involvere. Unus error est, in Pontifice non esse potestatem ad deponendum regem haereticum vel schismaticum, et regnum suum ad idem schisma, vel eamdem haeresim pertrahentem, vel pervertentem. Huius enim erroris professio praecipue, magisque directe per illa verba fit, quam per alia; ut cuilibet legenti statim patebit, et in superioribus multipliciter est probatum. Alter error minus quidem verbis expressus, in ipsa vero sententia latens, et virtute contentus est, in his quae ad fidei doctrinam, et detestationem haeresum pertinent, posse temporalem regem fidem etiam iuratam a suis subditis exigere. Immo etiam in hoc esse praeferendam sententiam regis sententiae Pontificis. Quae saee virtualis quaedam professio est primatus regis temporalis in spiritualibus seu ecclesiasticis, nihil enim maius est in Petri primatu, nec magis ad conservationem Ecclesiae, eiusque unionem necessarium, quam in proponendis rebus fidei, et haeresibus damnandis suprema auctoritas, quam in illis verbis sibi rex Angliae arrogat; ergo professio talis iuramenti est manifesta schismatis et erroris professio: tenentur ergo veri catholici in conscientia illud respuere.

—

CAPUT V.

De ultima parte iuramenti, et erroribus in ea contentis.

Summarium

1. Errores primis quatuor capitibus huius libri positi in ultima iuramenti parte repetuntur, et exaggerantur. — 2. Pontifex potest subditos regis haeretici a iuramento fidelitatis absolvere. — 3. Confirmatur alia ratione. — 4. Iuramentum regis Angliae ex se non obligat. — 5. Iurandi formula, quae in hoc paragr. refertur, supremam regi tribuit potestatem spiritualem. — 6. In ultimis iuramenti verbis iteratur professio omnium errorum praecedentium.

1. In ultima iuramenti parte fere iidem errores repetuntur, et ideo vix aliquid addendum circa illam superest; quia vero partim declarantur, et exaggerantur magis, partim etiam pravitas iuramenti augetur, singula breviter notanda, et ita exponenda sunt, ut ab omnibus facile intelligantur. Primo ergo iterum abiuratur Pontificis auctoritas et potestas his verbis: *Et ulterius credo, et in conscientia mea resolvor, quod nec Papa, nec alius quicumque potestatem habet me ab hoc iuramento, aut aliqua eius parte absolvendi.* In his verbis affirmatur aperte haec propositio: *Papa non potest subditos regis temporalis a iuramento fidelitatis absolvere.* Quia quod de hoc iuramento affirmatur, non est propter peculiarem eius rationem, nec propter dignitatem, quae in rege Angliae maior sit, quam in aliis temporalibus regibus, ut est per se notum, et rex ipse in sua Praefatione aperte profitetur. Cum autem dicitur: *Papa non potest,* etc. intelligitur simpliciter, id est nullo modo, nulla ex causa, in nullove casu, hoc enim significant illa verba secundum planum ac communem sensum et intellectum eorum, quomodo vult ipse rex paulo inferius verba huius iuramenti accipi. Praeter quam quod ex fine iuramenti, et ex prima eius parte satis clarum est, hanc esse regis mentem.

2. Sic autem propositio illa haeretica est, quia est contra potestatem ligandi et solvendi datam Petro, prout illam semper intellexit, et exercuit catholica Ecclesia. Sic enim subditi haeretici cuiuscumque eo ipso, quod per sententiam legitimam publice denunciatur haereticus, a iuramento fidelitatis absolvuntur ex decreto Gregorii IX. in cap. ult. de haereticis, illiusque poenae et potestatem, et iustissimam rationem explicat d. Thomas 2. 2, q. 12, art. 2. Simili modo absolvitur quis a vinculo iuramenti fidelitatis praestiti Domino, qui publice excommunicatus ac denunciatus est, per Urbanum II. in cap. ult. 15, q. 6, et Gregorium VII. cum romana synodo in cap. *Nos Sanctorum* ibidem. Ubi non omnino et simpliciter vinculum iuramenti tollitur, sed quasi suspenditur pro eo tempore, pro quo excommunicatus in censura contumax perseverat. Quod secus est, quando rex, vel princeps propter haeresim vel alia crimina deponitur, et privatur regni dominio, tunc omnino tollitur, et quasi irritatur iuramentum, eius materia subtracta. Atque hoc modo Innocentius IV. cum concilio lugdunensi absolvit a iuramento fidelitatis vasallos omnes imperatoris Friderici; et alia exempla supra posita sunt, quibus antiquus et universalis sensus Ecclesiae ostenditur, qui est optimus Scripturae interpres. Nam si de consuetudine humana dicunt omnia iura, esse optimam legum humanarum interpretem, cur legis a Christo latae, et potestatis ligandi et solvendi ab eodem tributae Petro non erit optima interpres universalis et antiquissima Ecclesiae consuetudo et talis potestatis usus? Quam potestatem iidem Pontifices, qui illa usi sunt, summa auctoritate et doctrina defenderunt. Praesertim Gregorius VII. lib. 8. *Registri,* epist. 21, et Innocentius III. in epist. ad ducem Caringiae, in cap. *Venerabilem,* de elect. et Bonifacius VIII. in Extravag. *Unam sanctam,* de maiorit. et obedientia.

Quod si rex propositionem hanc in Scriptura fundatam, Pontificum et conciliorum auctoritate declaratam, et communi hactenus consensu receptam non credit, quo iure, quave auctoritate cogere vult omnes subditos suos ad contrariam falsitatem credendam, et ore affirmandam, et iuramento firmandam? aut quomodo possunt ipsi *in conscientia resolvi,* ut in iuramento dicitur, ad id credendum, et iurandum sine alia ratione vel motivo? nisi credant maiorem auctoritatem habere solum regem cum suis ministris ad suum errorem confirmandum, eiusque fidem exigendam, quam habuerit romana et universalis Ecclesia cum Pontificibus summis tam constanti traditione et consensu id tradentibus. Quod si hoc rex intendit, et ad hanc fidem suos obligat, fateatur necesse est, in hoc iuramento non pro temporali tantum iurisdictione, sed pro primatu spirituali pugnare.

3. Quod alio etiam modo evidenter declaro. Nam contra rationem naturalem est dicere, non posse quempiam absolvi a promissione iuramento confirmata per materiae mutationem, illam auferendo, et quasi irritando. Nam licet quis iuramento promiserit reddere depositum, si alter cedat iuri suo, depositarius iuramento absolvetur. Unde si talis mutatio per superiorem potestatem fiat, aeque tolletur fidelitatis obligatio. Quod etiam Triphon. I. C. agnovit in L. *bona fide,* ff. depositi, dicens, si quis accepit depositum sub fide reddendi illud domino, et dominus postea a praetore damnatus sit, eiusque bona fuerint publicata, liberari depositarium a fide redden-

di depositum eidem domino, et in publicum illud deferri debere. Quia ut infra dicit: *Ratio iustitiae postulat, ut fidelitas servanda in contractu non sit spectanda ex solo respectu inter contrahentes, sed etiam respectu aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet*. Quod maxime verum est, ubi auctoritas superioris et publicum bonum intervenit. Neque dubitavit, ut opinor, rex, similem potestatem in regno suo exercere, subditum v. g. in crimine laesae maiestatis inventum bonis privando, et consequenter actiones omnes qui promissiones omnes illi factas, vel in se, aut fiscum suum transferendo, vel certe omnino eas simpliciter imitando, seu debitoribus condonando, vel remittendo, ex quo necessario sequitur, ut licet essent iuramento confirmatae, debitores a iuramento absoluti maneant. Ergo negari non potest, quin hic modus absolvendi a iuramento honestus et validus esse possit, si in absolvente sit potestas, vel de materia iuramenti, vel de iure creditoris, seu domini, aut promissarii disponendi. Ergo vel potestas absolvendi vasallos a iuramento facto regi haeretico, vel pernicioso subditis christianis, iniustissime et contra omnem rationem negatur summo Pontifici; vel non ex alio fundamento negatur, nisi quia non creditur habere potestatem ad coercendos, et puniendos reges temporales. Et ita haec pars ad superiores revocatur, et aperte continet professionem erroris contra primatum Pontificis et assertionem haereticam de primatu regis, eiusque absoluta exemptione ab obedientia Pontificis, maxime quoad vim coactivam per temporales poenas.

4. Denique non omittam advertere (quia rex non generatim de iuramento, sed de hoc iuramento loquitur), in vero et catholico sensu, menti tamen regis contrario, dici potuisse, neminem posse ab illo iuramento iurantem absolvere, quia videlicet nemo absolvi potest proprie, qui ligatus non est: illud autem iuramentum non ligat iurantem, quia non potest iuramentum esse vinculum iniquitatis, quale illud esset, et ideo nemo potest ab illo solvi. Nihilominus tamen potest declarari absolutus, seu non ligatus, quod speciali auctoritate potest facere Pontifex, satisque id fecit, quando declaravit, iuramentum esse illicitum et aeternae saluti contrarium. Inde enim non solum sequitur, non esse praestandum, sed etiam si factum sit, non esse observandum. Unde fit etiam, ut in alio sensu possit Pontifex ab illo iuramento iam facto absolvere, id est a peccato in talis iuramenti exhibitione commisso, dummodo digna illius poenitentia tanquam necessaria dispositio praecedat.

5. Secundo in eadem parte fit confessio supremae potestatis regiae in spiritualibus, eiusque exemptionis a summo Pontifice his verbis: *Quod iuramentum agnosco, recta ac plena auctoritate esse mihi legitime ministratum*. Et postea his verbis iuramentum confirmatur: *Haecque omnia plane et sincere agnosco, et iuro*. Quod enim illa confessio in verbis illis contineatur, constat primo ex illis particulis *plena auctoritate;* quamvis enim ex industria vox *suprema* vitata sit, ne forte simpliciores deterreret, nihilominus vox *plena* ex mente regis satis ex toto discursu intellecta, pro aequipollenti posita est, non enim dicitur esse ex plena auctoritate illud iuramentum, nisi quia nulla est inter homines potestas, quae illud impedire, prohibere, aut auferre valeat; haec autem est suprema potestas. Deinde cum iuramentum ipsum sit expresse contra Papae potestatem, cum additur plena potestate legitime ministratum, evidenter significatur, potestatem regiam iuramentum ministrantem esse vel superiorem potestate Papae, vel illi aequivalentem. Quod ergo rex in aliis locis expresse profitetur, hic tecte, et in ipso usu potestatis usurpatae involvit. Unde qui tali iuramento consentit, plane iurat, actum usurpatae potestatis esse actum legitimae potestatis, quod est apertum periurium, et confessioni catholicae fidei contrarium. Ac denique ex his etiam verbis convincitur rex, non exigere in hoc iuramento solam obedientiam civilem, cum recognitionem et confessionem plenariae potestatis suae ad decernendum contra potestatem Papae expostulet.

6. Tertio in ultimis verbis novum iuramentum additur huius tenoris: *Hancque recognitionem et agnitionem facio cordialiter, voluntarie, et vere, in vera fide christiani viri; sic me Deus adiuvet.* Quae est nova confirmatio, et repetitio omnium praecedentium errorum, et confessionis, non solum externae, sed etiam internae eorum, ut iurans vel ab interna infidelitate, vel a periurio excusari non possit. Et praeterea expendo particulam illam *voluntarie*, quae apertum mendacium involvit, quod sufficit, ut sine periurio iurari a catholicis non possit. Nam est evidens, ipsos non voluntarios, sed coactos minis et terroribus iuramentum praestare. Quia, ut ipsemet rex paulo antea dixerat, eos, *si tali iuramento renuntient, in discrimen amissionis vitae et fortunarum misere compingi, et contrudi;* quomodo ergo vere iurare possunt, se voluntarie tale iuramentum praestare? Illud enim *voluntarie* ibi non significat quamcumque voluntatem, sed illam, quae metu gravi et potenti violentia humana coacta non est, quamque iurans haberet, etiam si non cogeretur; sciunt autem catholici, se non habere talem voluntatem, et rex ipse hoc non ignorat; ergo ex hoc etiam capite iuramentum iniquum est, quod periurium in hoc involvit, et exigit.

—

CAPUT VI.

Rationes, quibus iuramentum defenditur, expenduntur.

Summarium

1. Fundamenta regis. — 2. Triplex consequentia ex his fundamentis deducta. — 3. Ultimum genus probationis regis Angliae. — 4. Satisfit fundamento regis. — Ex titulo iuramenti convincitur, illud esse inventum ad discernendos catholicos a sectariis. — 5. Ex titulo alterius iuramenti colligitur, regem velle primatum in spiritualibus. — Praecipuus huius iuramenti scopus est abnegatio potestatis pontificiae. — 6. Confirmatur ex aequivocatione verborum. — Potestas civilis spirituali subordinatur. — 7. Concluditur plus postulare hoc iuramentum, quam civilem fidelitatem. — 8. Occurritur latenti obiectioni regis. — 9. Quae sit obedientia civilis subditorum fidelium. — 10. Obedientia regibus debita est de iure gentium. — Qua ratione dici queat de iure naturali. — Aliquando non obligat. — 11. Obedientia civilis in subditis christianis a fide divina limitatur. — 12. Refellitur quaedam evasio. — 13. Pontifex per excommunicationem privat regem iurisdictione regni quoad usum. — 14. Confutatur obiectio. — 15. Depositio regis non est proprius excommunicationis effectus. — Ostenditur potestas Pontificis ad deponendum reges ex diuturno usu Ecclesiae. — 16. Satisfit argumento regis. — 17. Confutatur tertium corollarium regis. — Confutatur ultimum. — 18. Respondetur ultimae probationi regis. — Expenduntur propositiones, quas rex infert. — 19. Decima propositio involvit repugnantiam praebetque occasionem calumniae. — 20. Duplex sententia undecimae propositionis. — 21. Decimatertia propositio vera est, et recte sequitur ex reprobatione iuramenti. — 22. Ultima propositio est falsa et perperam illata. — 23. Ostenditur falsitas verborum, quae rex addit suis propositionibus. — 24. Omnes doctores catholici admittunt in Pontifice iurisdictionem ad regem haereticum deponendum.

1. Hactenus *partite et minutatim*, ut optare se eisdem verbis rex declaravit, iuramentum refutavimus, eiusque deformitates ostendimus: nunc ne contra inauditam partem, quae regis etiam est querimonia, sententiam dicere videamur, necessarium duximus, quidquid in defensionem iuramenti vel rex indicat, vel nos cogitare potuimus, in examen adducere, ut inde evidentius constet, augeri potius inde iuramenti damnationem, quam defendi, vel excussri.

Primo ergo obiici nobis potest auctoritas regis, quae verbis expressis, ac saepius repetitis, nihil aliud, quam obedientiam civilem, eiusque professionem a subditis suis per iuramentum illud exigere voluisse affirmat. Ita repetit saepe tam in Apologia, quam in Praefatione. Nam in pag. 4. se inquit satis ostendisse, nihil ultra per iuramentum desiderasse, quam ut de subditorum fide et constantia securus fieret, *quam propter conscientiam, ut, mihi praestare tenebantur.* In Praefatione saepius, nempe pag. 11, 12, 13, et 14, et apertius non solum id affirmat, sed etiam probat hoc fere modo: Cum Parlamentum inferioris domus clausulam inseruisset iuramento, *qua Pontifici excommunicandi mei potestas adimebatur, illam protinus deleri volui;* ergo hinc licet colligere, *quanta solicitudine cavebam, ne quicquam hoc iureiurando contineretur, praeter fidelitatis illius, civilisque, et temporalis obedientiae professionem, quam ipsa natura omnibus sub regno nascentibus praescribit.* Probatio huius illationis talis ex eodem loco colligitur, quia sublata a iuramento abiuratione potestatis Pontificis ad regem excommunicandum, nihil in eo relinquebatur praeter civilem obedientiam et fidelitatem. Nam siquid argui potest, maxime, *quod abdicandorum regum ius Pontifici denegatur, et abiuratur, at hoc iustissimum est, nec excedit civilem fidelitatem; ergo.* Probatur minor, primo quia tale ius *nullo legitimo modo Pontifici est acquisitum, sed per Paparum iniustam usurpationem, et violentiam saecularem vindicatum,* quod in Praefatione saepe repetit, et praesertim pag. 22. ait, probandum in Apologia sumpsisse, illam usurpationem Pontificum cum Scripturis conciliis et patribus repugnare. Secundo quia talis abdicatio, seu depositio regum, *excommunicationis, quae spiritualis censura est, fines longe lateque excedit;* non potest ergo excommunicatio Pontificis iustam ac legitimam causam subditis ministrare, ut quicquam in regem, vel eius imperium moliantur. Haec fere rex in illo loco.

2. Et ex hoc fundamento tacite infert, tum ibi, tum in aliis locis, non posse subditos absolvi per Pontificem ab obedientia civili debita regi, quia non potest Pontifex deponere regem a gradu et dominio suo; ergo nec potest facere, quin obedientia illi debeatur, quia iure naturali debita est, quod ius Papa tollere non potest. Hoc est enim, quod illis verbis rex significare voluit, *quam ipsa natura omnibus sub regno nascentibus praescribit.* Simili modo infert, non posse Pontificem subditos a iuramento fidelitatis absolvere, quia materia illius iuramenti, quae est obedientia civilis, et promissio eius est immutabilis, et semper honesta, cum sit iure naturae debita; ergo nulla humana potestate fieri potest, quin iuramentum illius semper obliget. Probatur consequentia, quia non potest quis a iuramenti obligatione, sub qua aliquid promittit, absolvi, nisi prius promissio ipsa, seu materia eius remittatur, aut irritetur, quia vinculum iuramenti per se inviolabile est, et iure maxime divino et naturali obligat; cum ergo huic iuramento materia subtrahi non possit, profecto nec iuramentum ipsum solvi potest. Tertio hinc etiam colligit, multum differre inter hoc ultimum iu-

ramentum et antiquum primatus iuramentum, quia in illo potestas etiam spiritualis abiurabatur, in hoc vero tantum potestas temporalis, quam in reges usurpat. Unde in Praefatione valde reprehendit Bellarminum, quia, ut ait, *evincere nititur, hoc fidelitatis iuramentum nihil esse, praeter antiquum illud primatus iuramentum, nunc recens verbis obscurioribus, et per ambages circumlocutionum formatum*, etc. Hinc denique in principio suae Apologiae dicit, *non in alium finem constitutum esse hoc iuramentum, quam ut non modo inter fideles subditos, et perfidos proditores, sed etiam inter ipsos pontificios, qui fidelitatem regi servandam esse crederent, et eos, qui praetextu disparis religionis contra regem coniurare, licitum esse arbitrarentur, discrimen aliquod extaret.* Unde infra concludit, *iuramentum hoc eo fine constitutum fuisse, ut instar pignoris et auctoramenti subditorum erga ipsum fidei foret.* Nihil ergo praeter civilem obedientiam continet.

3. Tandem ad hunc locum spectat aliud probationis genus, quod in Apologia in principio impugnationis epistolae Bellarmini rex inducit, ducendo ad inconveniens. Quia qui hoc iuramentum recusandum esse docet, necesse est, ut proditoriis et absurdis positionibus implicet subditos, quos ab hoc iuramento arcere contendit. Numeratque quatuordecim propositiones eiusmodi, quarum omnes, vel aliquas ex iuramenti reprobatione necessario inferri dicit. Quae autem sint illae propositiones, infra respondendo ad hanc partem constabit.

4. Haec sunt, quae ex variis locis et dictis regis in ipsius defensionem colligere potui, quae licet frivolae excusationes sint, et in eodem semper cardine revolvantur, omittendas non censui; tum ut omnibus evidentius sit, nihil officii, quod ad difficultatem, aut veritatem ostendendam possit conducere, a nobis praetermitti; tum etiam, ut si fieri potest, rex ipse animadvertat, in re tanti momenti tantique periculi, quam levius rationibus, maleque fundatis opinionibus se duci sinat. Igitur ad verba regis in primis dicimus, facta non esse verbis consentanea, magisque factis, et rebus ipsis, quam verbis, aut promissionibus assentiendum esse. Quid enim interest, quod rex affirmet, se nihil aliud, quam civilem fidelitatem et obedientiam a subditis suis per illud iuramentum exigere voluisse, si ex forma ipsius iuramenti, et omnibus partibus eius contrarium evidenter ostenditur? Deinde verbis regis eiusdem verba opponimus. Nam in edicto regio, ubi haec iurandi formula continetur, titulus illi superscriptus erat: *Ad detegendos, et reprimendos papistas*, id est catholicos, et papae obedientes, eiusque primatum recognoscentes; at vero si iuramentum solam fidelitatem civilem, et temporalem obedientiam exigeret, non posset esse signum discernens papistas a sectariis seu apostatis a Papa, quia obedientia civilis communis est omnibus; nam illi, qui Papae obediunt, iustam obedientiam civilem suis regibus non negant. Ergo tale iuramentum non alia ratione datum dicitur ad detegendos papistas, nisi quia illud admittentes, eo ipso censentur renunciare Papae, eiusque potestatem abiurare, et e contrario qui illud recusant, eo ipso ostendere se fideles et obedientes Papae; non ergo datur propter solam civilem obedientiam; nam (ut ipse etiam rex totis viribus contendit) obedientia civilis non pugnat cum romana religione, ac subinde neque cum obedientia Papae, quam profitentur hi, quos rex papistas vocat.

5. Praeterea in eodem edicto regio duo iuramenta continebantur, suis titulis distincta; unum enim *de primatu regis in spiritualibus* inscribebatur, quale fuit iuramentum sub Elisabetha usitatum, et a rege Iacobo promissione quadam locupletatum, ut supra in Praefatione notavimus. Aliud vero praescriptum erat: *Contra potestatem Pontificis in principes christianos*, quod non est aliud, nisi quod nunc rex vocat iuramentum fidelitatis; nullum enim aliud in illo edicto ferebatur, neque de alio hactenus mentio facta est; ergo ex ipsa inscriptione constat; hoc iuramentum continere potius abiurationem potestatis Pontificis in reges, quam fidelitatem subditorum erga regem. Nam illud est et directe intentum, ut inscriptio ostendit, et proxime ac expresse per verba declaratum, saepiusque repetitum: aliud autem indirecte ad summum, ac remote seu per consecutionem quamdam in ipso iuramento continetur, licet fortasse ab ipso rege fuerit per se ac principaliter intentum. Unde non immerito notare hic possumus, et applicare distinctionem scholasticorum, et moralium philosophorum de intentione operantis, et operis, et de intentione finis, et electione medii propter finem. Rex enim principaliter intendere potuit per hoc iuramentum fidelitatem civilem subditorum, et suarum rerum suaeque personae securitatem ac indemnitatem; medium autem, quo ad illam obtinendam usus est, fuit abiuratio pontificiae potestatis; et ita licet prior finis fuerit fortasse praecipuus in operante, id est in rege instituente iuramentum, nihilominus in ipso iuramento proprius scopus, et quasi obiectum eius, est abnegatio pontificiae potestatis; et hoc modo dicimus esse principalem finem operis, id est talis iuramenti, quia est intrinsecus finis, et proxima eius materia, ut in singulis eius partibus declaratum est. Et ita quidquid sit de intentione principali regis, de qua non curamus, neque illum mendacii arguere volumus, dubitari non potest, quin iuramentum ipsum, quo rex ut medio usus est, excesserit terminos obedientiae

civilis, et ad illam muniendam, ultra quam par est, potestatem pontificiam invaserit, eam abiurendo, simul fundementa fidei evertendo, et abnegando.

6. Quod ut amplius declarem, adverto, in bac voce *obedientiae fidelitatis civilis*, prout rex Angliae illa utitur, aequivocationem latere, qua possunt facile simplices et ignorantes decipi. Rex enim talem obedientiam civilem et fidelitatem a suis subditis exigit, quae nullum in terris recognoscet rege superiorem, neque directe, neque indirecte, et quae in nullo casu, neque propter ullam causam possit per aliquam iurisdictionem in mortali homine existentem impediri, aut tolli. Et quia non potest in rege recognosci tam supreme potestas, nisi abnegetur potestas Pontificia, quae sola poterat esse ille in terris superior, etiam in civilibus, saltem indirecte, ideo ad muniendam suam civilem obedientiam in illo gradu et modo, quo illam efflagitet, usus est illo medio abiurandi pontificiam potestatem. Et ideo verbis dicit, se tantum fidelitatem civilem a subditis exigere, re tamen vera abiurationem catholicae fidei ab eis extorquet. At vero iuxta sanam et veram doctrinam, obedientia civilis generaliter dicitur illa, quae debetur sublimioribus potestatibus temporalibus et civilibus, unicuique in suo gradu, et in sua materia, et intra mensuram suam, iuxta illud Pauli Rom. 13: ***Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui timorem, timorem, cui honorem, honorem.*** Et illud 1. Petr. 2: ***Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi tanquam praecellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis***, etc. Itaque etiam magistratibus civilibus debetur civilis obedientia, tamen subordinata regibus, qui praecellunt; regibus autem non recognoscentibus superiorem in temporalibus, debetur etiam obedientia civilis maxima in illo ordine: non potest autem illa non esse subordinata spirituali potestati, si christiana obedientia sit. Quia esse debet iuxta mensuram fidei, nam secundum illam tenentur omnes christiani, sive reges sint, sive subditi, ***obedire praepositis suis*** ad Hebr. 13, et praecipue Vicario Christi, cui ipse omnes oves suas subiecit, inter quas reges connumerantur. Ideoque si a rege temporali talia obedientia civilis postulatur, quae Pontificis obedientiam excludat, iam non est mera obedientia civilis, sed transit in spiritualem et ecclesiasticam. Talis autem est obedientia, quam rex Angliae a suis exigit; ideoque in hac formula iuramenti quasi oblitus obedientiae civilis, totus ad pontificiam potestatem abnegandam, et abiurandam incubuit.

7. Unde constat primo, simpliciter falsum esse, quod rex Angliae dicit, se tantum postulare per hoc iuramentum ***a subditis fidelitatem illam, quam propter conscientiam illi praestare tenentur.*** Nam propter conscientiam tenentur subditi, ut Christus dixit, ***reddere Caesari, quae sunt Caesaris, et quae sunt Dei, Deo***, et consequenter etiam Vicario Christi, quae sunt illius; et quia illa singulari modo et titulo ad Deum pertinent, ideo sub posteriori membro verborum Christi continentur. Quapropter sicut Caesare contra Deum praecipiente, potius est obediendum Deo, quam hominibus, ut dixit Petrus Act. 4. et 5; ita licet christiani in conscientia teneantur obedire regi tanquam praecellenti in suo ordine; non tenentur tamen, neque possunt illi obedire praecipienti abiurationem pontificiae potestatis, neque etiam tenentur illi obedire contra debitam Pontifici obedientiam, quae altioris est ordinis, cui civilis obedientia ita est subordinata, ut in certis casibus, vel ex iustis causis interdum illi cedere debeat. Ergo falsum est, in iuramento nihil a subditis regis postulari, nisi quod ipsi in conscientia praestare tenebantur.

8. Quod autem paulo post in sua praefatione, mutatis nonnihil verbis, repetit, ***nihil in hoc iuramento contineri praeter fidelitatis civilisque obedientiae professionem, quam natura ipsa omnibus sub regno nascentibus praescribit***, caute et attente legendum est. Nam continet obiectionem et latentem errorem. Obiectio est supra facta, quia obedientia et fidelitas iure naturali debetur regibus; ergo debetur independenter a Pontifice; unde non magis potest ipse illam mutare, quam ius naturae, nec magis ab illa solvere, quam a naturali iure. Error autem, vel deceptio latens est, quia non altiori modo iudicandum putat de obedientia civili inter christianos, quam inter ethnicos; nam utrique debent suis regibus illam obedientiam civilem, quam ipsa natura praescribit, ideoque sentit, non aliis terminis, neque aliis regulis definiendam esse obedientiam civilem a christianis, suis principibus praebendam, quam ab ethnicis, suis regibus debitam. Atque hanc fuisse regis mentem, facile sibi persuadebit, qui alia eius clariora verba, quae in Praefat. pag. 34. contra Bellarminum scripsit, in memoriam reduxerit. Ait enim: ***Cum me haereticis adnumeret, et Iuliano apostatae aequet, extra caulam gregemque pontificium esse putet, necesse est. Eodem itaque iure ethnicis principibus censendus sum, in quos ipse nihil posse Pontificem fatetur.*** Ex hoc ergo principio in verbis aliis significare voluit, sicut Papa non potest regem ethnicum deponere, nec eius subditos ab illius obedientia absolvere, ita neque posse suos subditos a sua obedientia et fidelitate liberare; ideoque nihil in iuramento postulare, nisi quod ipsa natura omnibus sub regno nascentibus imposuit.

9. Veritas autem catholica docet, licet fides et gratia non destruant naturam, perficere tamen illam et sub altioribus regulis ac legibus illam constituere,

et ideo obedientiam civilem inter christianos, licet ex lege naturae oriatur, nihilominus definiri, et limitari ad obedientiam civilem tali statui consentaneam, et fidei ac religioni non repugnantem, et iustis Ecclesiae legibus ac praeceptis subordinatam. Ac propterea obedientiam civilem inter christianos non esse aequiparandam in omnibus cum obedientia civili inter ethnicos, vel inter homines, qui pura naturali prudentia sine ullo fidei lumine gubernari possent. Quia ethnici vel infideles non baptizati non ita subiiciuntur Pontifici, et legibus Ecclesiae, sicut christiani; et ideo in multis casibus possunt christiani principes, etiam in temporalibus supremi, probiberi per pontificiam legem, ne suis subditis aliquid imperent etiam in materia civili, in quibus principes ethnici cogi non possunt, quia in gremio ovium non sunt, neque unquam introierunt. Rex autem Iacobus (ut in libro I. probavimus) licet a crimine infidelitatis, seu haeresis, et apostasiae excusari non possit, non ideo in exemptione ab obedientia Pontificis est ethnicis adnumerandus, nam ratione baptismi characterem in se delere non potest; ita neque a debito obedientiae ecclesiasticae eximi potest, etiam si millies iugum confringat, vincula rumpat, et dicat: non obediam. Poterit enim facto resistere, et non obedire, apud Deum autem semper erit inobedientiae non tantum suae, sed etiam suorum reus. Quapropter cum dicit, *in hoc iuramento nihil contineri praeter obedientiam et fidelitatem civilem, quam ipsa natura omnibus sub regno nascentibus praescribit*, si id intelliget (ut videtur) de obedientia soluta ab omni regula, et directione fidei, qualis etiam inter ethnicos recta ratione utentes esse potest; eo ipso satis confitetur sui iuramenti errorem, et perversitatem, quam involvit, quia talem obedientiam civilem exigit, quae in ecclesiasticam excludat, et illi praeferatur: si vero sane modo velimus interpretari obedientiam civilem, quam omnibus sub regno nascentibus natura praescribit, sic falsum erit, nihil aliud in illo iuramento contineri, ut patebit respondendo ad obiectionem, quam ex verbis illis confecimus.

10. Respondemus enim, fidelitatem et obedientiam civilem regibus datam, licet fundata sit et radicata in iure naturali, verius et proprius dici, esse de iure gentium, quia non est immediate de iure naturali, sed supposita hominum coniunctione in uno politico corpore, et communitate perfecta. Vel certe ad summum dici potest, esse de iure naturae supposito pacto, et conventione inter ipsos homines, sicut est de iure naturali obligatio voti ad Deum, vel promissionis, ac iuramenti inter homines, ut supra in lib. III, et libro etiam III, *de Legibus* late declaravi. Atque hinc fit, obligationem obedientiae civilis quod materiam et modum non esse aequalem in omnibus hominibus, qui sub regno nascuntur, sed in unoquoque esse iuxta regni primaevam institutionem, et conditionem pacti et foederis inter regem et populum, de quo vel per scriptas leges, quae alicubi *fora* vocantur, vel per consuetudinem memoriam hominum excedentem constare solet. Et inde etiam fit, ut vinculum talis fidelitatis, seu obedientiae, vel interdum non obliget, vel etiam aliquando rescindi possit, iuxta conditiones in primo foedere inter regem et regnum, vel expresse positas, vel ipso iure naturae exigente intime inclusas. Et sic non obligat illa obedientia ad parendum regi praecipienti illicita, vel saluti animae contraria. Tantaque potest esse perversitas regis contra commune bonum reipublicae, vel contra foedera, et conventionem cum regno factam, ut totum regnum communi concilio possit pacta rescindere, et regem deponere, et ita se ab illius obedientia et fidelitate civili liberare, ut supra cap. V. diximus.

11. Ita ergo in bono sensu etiam christiani, qui sub regno nascuntur, dici possunt habere a natura praescriptam regum suorum fidelitatem, modo tamen, communi iuri gentium christiani et catholici orbis, vel potius divino iuri et fidei accommodato. Hic autem modus est, ut civilis obedientia sit subordinata ecclesiasticae, et ab ea dirigatur, quaetum ad ea, quae ad salutem animae spectant, et consequenter ut vinculum illud, in quo obligatio civilis obedientiae fundatur, per Pastorem Ecclesiae dissolvi possit, si is, qui potestatem civilem habet, illa in subditorum spiritualem perniciem, vel in suam cum publico aliorum scandalo et detrimento abutatur. In hoc autem sensu falsum est, regem Angliae solum exigere a suis subditis in hoc iuramento illam civilem obedientiam, quam ipsa natura omnibus sub regno christiano nascentibus praescribit; quia in christianis natura ipsa, fide divina illuminata, dictat esse obediendum regibus in civilibus, nisi aliquid contra fidem vel contra obedientiam ecclesiasticam involvant, aut praecipiant, sicut in hoc iuramento a rege Angliae fieri, satis superque ostensum est.

12. Ad signum autem, quo rex conatur contrarium suadere, quia clausulam, in qua potestas ipsum excommunicandi abiurabatur, poni in iuramento non permisit, respondemus, esto hoc ita sit (de quo propter verbum regis de facto testificantis non dubitamus), nihilominus signum esse insufficiens. Primo quia licet expressa abiuratio potestatis excommunicandi sublata fuerit, implicita et involuta relicta est. Secundo quia expresse est posita in iuramento abiuratio potestatis Pontificis deponendi regem ex quacumque causa, quantumvis iusta, et solvendi subditos a quacumque fidelitate vel obedientia regi debita, aut promissa, vel iurata; quae potestas non minori certitudine Pontifici convenit, quam potestas excom-

municandi. Utrumque ex dictis facile declaratur. Quia duobus modis potest rex coutumax, seu rebellis contra religionem per Pontificem privari potestate regni, et subditi eius a fidelitate absolvi: uno modo quoad usum tantum, et per madum cuiusdam suspensionis; alio modo quoad proprietatem, et dominium, et per modum depositionis: et utrumque negat rex Angliae in hoc iuramento; primum quidem in secunda et quarta clausulis iuramenti, expressius quam in aliis; aliud vero in toto iuramento, et omnibus partibus eius. Dactrina autem catholica utrumque docet.

13. Nam prior modus deprivationis in ipso vinculo maioris excommunicationis intrinsece inclusus est, ut docet Gregor. papa VII. in cap. *Nos sanctorum*, 15, q. 6, ubi ait, eos, qui excommunicati *fidelitate aut sacramento constricti sunt, apostolica auctoritate absolvimus, et ne eis fidelitatem observent, omnibus modis prohibemus.* Quibus verbis non tam fit nova prohibitio, quam declaratur illa, quae virtute talis censurae fit. Nam illa censura privat non tantum sacra, sed etiam civili cammunicatione in omnibus rebus, seu casibus in iure non exceptis; in hoc autem non solum non fit exceptio, sed etiam declaratur prohibitio. Quad autem illa non sit absaluta depositio, sed quasi suspensio, patet ex limitatione ibi adiuncta: *Quousque ipsi ad satisfactionem veniant;* hinc enim constat, illam absolutionem non esse perpetuam, sed durante illo vinculo. Est ergo per modum suspensionis potestatis quoad usum, et non per modum depositionis. Quia vero illa verba ultima dicuntur non inveniri in codice manuscripto in Vaticano invento, similis decisio cum illa expressa declaratione reperitur ex Pascas. II. in cap. *Iuratos*, 15, q. 6, *quandiu excommunicatus est.* Et similis limitatio habetur in c. ult. de poenis.

14. Neque contra hoc obstat obiectio regis, quia excommunicatio est spiritualis censura; et ideo privatio iurisdictionis, vel temporalis potestatis etiam quoad usum, et per modum suspensionis, eius fines excedit. Negatur enim consecutio; nam licet excommunicatio dicatur censura spiritualis, vel a principali materia, et fine illius, vel quia a spirituali potestate procedit; tamen sicut potestas ipsa, licet sit spiritualis, indirecte ad temparalia extenditur; ita etiam censura excommunicationis eodem modo et spiritualis est, et indirecte extenditur ad temporalia; privat enim non solum communicatione sacra, sed etiam civili, et humana, ut constat ex institutione et usu Ecclesiae, perpetua traditione approbato, et in Scriptura fundato. Nam 2. Ioan. 1. dicitur: *Neque ave ei dixeritis;* et Paulus 1. Cor. 5: *Cum eiusmodi nec cibum sumere.* Et ratianem ibidem insinuat, cum ait: *Iudicavi, ... tradere huiusmodi hominem Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini nostri Iesu Christi.* Ita ergo per excommunicationem vexatur homo etiam in temporalibus et corporalibus, ut vexatio det intellectum, ut a cantumacia recedat.

15. Alter vero modus privationis per modum depositionis a regno, vel ab alia temporali potestate, et consequenter cum perpetua absolutione subditorum a fidelitate, et obedientia civili, non est quidem effectus proprius et intrinsecus excommunicationis maioris, si nihil amplius addatur, ut ex propria materia suppono, et ex communi usu Ecclesiae, et ex allegatis etiam iuribus satis colligitur. Nihilominus tamen haec etiam depositio, et absolutio per modum singularis poenae adiungitur censuris, quando delicta principum cogunt Pontifices ad illa severitate utendum, qui usus satis est a nobis in lib. III. comprobatus. Et inde convincitur potestas, quia tam publicus et constans usus, et tam efficax sine violentia armorum non potuit esse sine fide Ecclesiae recognoscentis in Pontifice legitimam potestatem ad illam poenam imponendam inclusam in potestate ligandi et solvendi Petro datam a Christo, et in virga pastorali, quam ad regendam Ecclesiam accepit, ut in citato loco satis ostendimus. Et hic etiam habet locum ratio Pauli, quia oportet saepe hominem peccatorem corparaliter et temporaliter gravissime affligere, ut resipiscat. Item est optima ratio, quia subditi saepe indigent hoc remedio, ne subvertantur. Ideo enim de haeretico dixit Paulus: *Post unam et secundam correptionem devita:* quod multo magis in principe, quam in aliis solet esse necessarium.

16. Et ita nihil obstat, quod rex ait, hanc poenam longe lateque fines excommunicationis excedere; esto enim ita sit, depositione sic intellecta, nihilominus non excedit limites pontificiae potestatis, sicut in hoc iuramento abiuratur. Cum vero ait, hoc ius nullo legitimo titulo esse acquisitum Pontifici, respondemus, non esse quidem aliquo humano titulo proprie acquisitum, sed divino iure esse inditum, ut ex Christi verbis in libr. III. ostensum est. Ubi etiam illa verba regis refutavimus: *per Paparum iniustam usurpationem et violentiam saecularem.* Est enim facile haec dicere, praesertim potenti regi, et affectu supremae potestatis (ut pace illius dixerim) nimium capto, et obcaecato, probare autem impossibile. Et ita rex nullam huius iniustae usurpationis probatianem, vel indicium adduxit, nec est verisimile, iniustam usurpationem contra potentiam imperatorum et regum praevaluisse. Unde verba illa, quae adiungit rex de *violentia saeculari,* magis sunt per se incredibilia, quia haec violentia non fit, nisi armis et potentia saeculari; haec autem in Pontificibus non fuit tanta, ut ad illam violentiam impe-

ratoribus et regibus inferendam sufficeret. Et ita nulla talis violentia Pontificum in historiis legitur: gratis ergo, et per solam dicendi libertatem asseritur.

17. Quocirca ex corollariis, quae rex infert, primum et secundum de absolutione subditorum ab obedientia et iuramento fidelitatis, satis ex dictis reiecta sunt. Tertium vero de comparatione huius ultimi iuramenti cum priori de primatu, facile etiam refellitur. Merito enim cardinalis Bellarminus dixit, unum virtute, et tecte in alio includi. Quia potestas per quam Pontifex reges schismaticos, ac gregi Christi perniciosos deponit, non est alia, quam ipsa potestas, quam a Christo accepit, quae unica est et indivisibilis (ut ita rem explicem), et ideo non dividitur, nec minuitur, nec ex parte abiurari potest, et ex parte retineri. Cum ergo in hoc iuramento potestas comprimendi et puniendi reges Pontifici abiuretur, plane tota eius potestas spiritualis abiuratur, quod in priori iuramento expresse fiebat. Sufficiens autem huius veritatis indicium est, quod rex ipse, ut hanc potestatem se deponendi eum fundamento negare videntur, consequenter negat, Christum dedisse Petro, aut per eum romano Pontifici ad regendam Ecclesiam supremam spiritualem potestatem, sentiens, ita esse haec connexa, ut unum sine alio negari non possit. Ergo dum in hoc iuramento unum expresse abiuratur, aliud consequenter et virtute et eum eodem periurio negatur. Ultima vero illatio, et quasi protestatio regis de fine iuramenti nihil ipsum iuvat. Esto enim ipse intenderit per illud iuramentum discernere, et cognoscere proditores, medium autem, quo usus est, fuit abiuratio pontificiae potestatis. Unde per illud iuramentum non solum distinguit fideles civiliter a proditoribus, sed etiam fideles catholicos ad suam fidem prodendam, et abiurandam inducit: ex quo fit, ut multo magis inter credentes et non credentes discernat, ut saltem inter constanter recusantes iniquam abiurationem, vel misere propter vitanda temporalia incommoda illam simulantes. Quamobrem tale iuramentum potius character anglicani schismatis, quam pignus, vel auctoramentum fidei subditorum iure censendum est.

18. Superest, ut ad ultimam regis probationem sumptam ex quatuordecim propositionibus, quas ex reprobatione iuramenti infert, respondeamus. Et in primis dicimus, ex illis evidenter colligi, intentionem iuramenti non tam esse de obedientia praestanda regi, quam de potestate Pontifici abneganda, et sibi usurpanda. Nam ex omnibus propositionibus sola una pertinet ad regiam dignitatem tuendam, et illa non sequitur ex iuramenti improbatione; aliae vero fere omnes directe sunt de potestate Pontificis, et in sano sensu verissimae sunt, ideoque merito reprobatur iuramentum, quia contradictorias assertiones continet, ut rex ipse fatetur, dum ait, has propositiones per antithesim sequi ex reprobatione iuramenti. Ut autem hoc evidentius fiat, singulas propositiones, et quid de illis sentiendum sit, adnotabo.

Prima est: *Quod ego Iacobus non sim rex legitimus huius regni, aliarumque omnium mearum ditionem.* Haec vero minime sequitur ex detestatione iuramenti, nam licet Iacobus sit verus et legitimus rex, nihilominus pravum est iuramentum, quo abiuratur pontificia potestas ad illum deponendum ex causa legitima: hanc enim potestatem habet Papa supra legitimos ac veros reges et imperatores.

Secunda: *Quod Papae liceat me regno deponere, ex mera sua auctoritate, vel si non sua, tamen auctoritate Ecclesiae, Sedisve romanae: Si non Ecclesiae auctoritate, vel romanae Sedis, tamen aliis mediis, atque aliorum subsidiis et liceat me regno deponere.*

Tertia: *Quod Papae liceat de regnis ac ditionibus meis pro arbitrio statuere.*

Quarta: *Quod penes Papam sit extraneo cuicumque Principi potestatem concedere invadendi ditiones meas.*

Quinta: *Quod Papae liceat absolvere subditos meos a fide atque obedientia mihi debitis.*

Sexta: *Quod penes Papam sit licentiam concedere uni aut pluribus ex subditis meis arma contra me ferendi.*

Septima: *Quod liceat Papae veniam dare subditis meis vim personae meae, aut dominiis, aut quibusdam e subditis meis afferendi.*

Octava: *Quod si Papa sententia lata me excommunicaverit, aut deposuerit, non sit liberum subditis perstare in fide atque obedientia mihi debita.*

Nona: *Quod si Papa me iudicialiter excommunicaverit, vel deposuerit, subditis non sit liberum personam, et coronam meam omnibus viribus defendere.*

Decima: *Quod si Papa sententiam aliquam aut excommunicationis, aut depositionis contra me promulgaverit, subditi ex vi eius sententiae nequaquam obligentur retegere omnes coniurationes, aut proditiones contra me initas, quas vel audire vel nosse ipsis contigerit.*

Undecima: *Quod non sit haereticum, neque detestabile opinari, principes a Papa excommunicatos impune deponi, aut occidi posse a subditis suis, aliisve quibuscumque.*

Duodecima: *Quod Papa habeat potestatem absolvendi subditos meos ab hoc iuramento, aut ab eius aliqua parte.*

Hae autem assertiones omnes in unam fere coincidunt, quae quasi per partes illa duodecim positio-

nibus ad rem exaggerandam declaratur. In quibusdam vero illarum interdum additur aliqua particula, quae verum sensum destruit, et commutat. Quod ergo in secunda dicitur, *Papam mera sua auctoritate posse Iacobum regem deponere*, verissimum et catholicum est, dummodo illa particula *mera* non excludat legitimam causam, sed tantum sufficientiam illius auctoritatis sine alterius adminiculo declaret. Et quia propositio loquitur in particulari de tali persona, in qua legitima causa non deest, ut ex dictis satis constat, et universae Ecclesiae manifestum est, ideo propositio sine ulla aequivocatione verum sensum facit, quia legitimam causam non excludit, sed supponit. In tertia vero, quae fere similis est, particula illa *pro arbitrio* ambiguitatem continet, et calumniae occasionem praebet; praesertim quia in aliis locis solet rex dicere *ad libitum*, vel quid simile. Itaque si intelligatur de arbitrio iusto et legitimo, vera est propositio; si autem de mera et absoluta voluntate, solaque libidine intelligatur, sic est impostura, nullaque verisimili consecutione ex reprobatione iuramenti inferri potest. Eademque ratione est de ceteris. Omnes enim sunt de eadem suprema potestate Papae ad coercendos christianos rebelles, etiamsi reges sint, usque ad depositionem eorum, si gravitas causae et necessitas spiritualis regni id postulet.

19. Solum in decima propositione oportet advertere (quod in superioribus indicatum est), partim repugnantiam involvere, partim calumniandi occasionem praebere. Dico, involvere repugnantiam, quia si rex per iustam Papae sententiam ipso facto sit depositus, eo ipso, qui antea erant illi subditi, desinunt esse subditi; nam rex ipse iam non esset rex, nec superior. Ideoque neque iam possent proprie dici proditiones, si quae coniurationes contra ipsum fierent. Neque cives tenerentur, saltem titulo fidelitatis aut subiectionis illas revelare. Addo vero, modum illum loquendi esse posse calumniis expositum, quia rex criminosus licet depositus sit, non statim potest a quolibet de populo per coniurationem vel per insidias iuste occidi; quia nec privatum civem criminosum licet aliis civibus his modis auctoritate sua interficere, sed solum auctoritate publica, vel potestate ab eo accepta, qui illam dare potest, vel per sententiam, vel per imperium, aut commissionem specialem.

Quapropter si post regem depositum, aliqui per privatas insidias, non accepta a legitimo iudice potestate, illi mortem machinarentur; qui extra confessionem illarum esset conscius, obligari posset ex caritate eas detegere, ut malum proximi impediret, concurrentibus circumstantiis, quae ad talem obligationem necessariae esse solent. Quando vero contra personam talis regis iuxta tenorem iustae sententiae procederetur, non excedendo limites potestatis a legitimo iudice concessae, tunc cessaret omnis obligatio detegendi secretum, quia iam illae non essent insidiae iniquae, sed esset iustum bellum. Quia ergo propositio illa indistincte loquitur, ideo dixi, dare posse calumniae occasionem, ac si diceretur, etiam quando coniurationes vel proditiones sunt iniustae et iniquae, nunquam teneri cives ullo titulo, etiam caritatis, illas manifestare; quod falsum est, nec ex reprobatione iuramenti id sequitur, ut per se notum est.

20. Eademque cautio in undecima propositione adhibenda est; sententia enim illius in summa est, regem excommunicatum impune deponi, vel occidi a quibuscumque posse. Quae ita simpliciter prolata falsissima est; nam excommunicatio sola et nuda non dat potestatem occidendi excommunicatum, nec privandi illum dominio rerum suarum, sed sola communicatione, et consequenter potest privari excommunicatus usu alicuius rei propriae, si absque tali communicatione fieri non possit. Rex ergo excommunicatus, si sententia nihil aliud contineat, non statim potest a subditis, vel quibuscumque aliis deponi, vel occidi, neque hoc sequitur ex reprobatione iuramenti. Si tamen in ea propositione sub voce *excommunicationis* comprehendatur etiam depositio et diffidatio, quae per sententiam canonicam interdum fit, sic veritatem continebit; imo etiam intellecta de sola censura excommunicationis in forma communi, si sensus propositionis esset, principem excommunicatum, durante excommunicatione, esse privatum iure praecipiendi subditis, ut sibi obediant, quod si eos cogat, posse ipsos resistere, etiam per iustum bellum; in hoc sensu erit verissima propositio, et doctrina contraria haeretica est, contra vim, et potestatem clavium Ecclesiae; per illam tamen propositionem, eiusque nuda verba, non satis haec omnia explicantur, et ideo calumnia cavenda est, et aperte loquendum.

21. Decima tertia propositio est: *Quod iuramentum hoc neutiquam administretur subditis meis plena et legitima auctoritate.* Haec quidem aperte sequitur ex reprobatione iuramenti, quia iuramentum iniquum a nemine potest legitima auctoritate praestari. Est tamen propositio verissima, atque certissima, quod ex prioribus evidenter ostenditur, nam ex tenore illarum constat, omnes illos articulos esse de potestate Pontificis, ac subinde in iuramento contineri multos potestati Pontificis contrarios; ergo manifestum est, non esse in temporali rege legitimam auctoritatem ad tale iuramentum subditis suis administrandum. Et simili claritate sequitur, tale iuramentum non de sola civili obedientia, sed de sa-

cra, et apostolica potestate praestari; imo contra illam postulari.

22. Ultima propositio est: *Quod iuramentum hoc suscipiendum sit cum aequivocatione, cum mentali evasione, aut tacita reservatione, et non ex animi sententia, atque ex intimo pectore, in vera fide hominis christiani.* Haec vero nullam cum reprobatione iuramenti connexionem, vel consecutionem habet. Quia licet pars etiam illa iuramenti reprobetur, non ideo affirmatur, suscipiendum esse hoc iuramentum cum aequivocatione. Haec enim contraria sunt affirmantia, et utrumque potest esse falsum, et inter ea est medium, scilicet, neutro modo tale iuramentum praestare. Unde tantum abest, ut dicamus, vel cogitemus, tale iuramentum esse suscipiendum cum aequivocatione, ut potius illud etiam reprobemus. Tum quia fieret cum periurio contra ultimam iuramenti partem, tum etiam quia fieret cum scandalo et cum omissione confessionis fidei tempore debito; imo etiam cum externa fidei negatione, ut sequenti capite magis explicabimus.

23. Ultimo post has propositiones addit rex haec verba: *Hi sunt articuli ex variis iuramenti partibus per antithesim eliciti. Quibus oppositae theses, neque Pontificis primatum in causis spiritualibus ullatenus attingunt, neque ullo unquam concilio generali plene finito conclusum, et definitum est, huiusmodi in reges potestatem ad Pontificis auctoritatem pertinere. Et ipsi denique eorum doctores scholastici inexplicabili quodam litigio de iis inter se dissident in hunc diem.* Iam vero satis a nobis ostensum est, quomodo potestas, quae his articulis explicatur, ad spiritualem Pontificis dignitatem pertineat, et consequenter, quo modo oppositae theses in iuramento inclusae illi directe repugnent. Quod vero rex subiungit, in nullo concilio generali pleno finito conclusum, et definitum esse, huiusmodi in reges potestatem ad Pontificis auctoritatem pertinere, imo de hac ipsa potestate esse dissidium inter scholasticos, aperte falsum quoad utramque partem est, neque potuit a rege affirmari, nisi quia cum per se non possit concilia, vel scholasticos evolvere, a protestantibus deceptus est. Nam supra lib. III. ostensum est, multa concilia generalia hanc potestatem in summo Pontifice recognovisse, et approbasse: praeter quam quod sine concilii definitione Pontificum definitiones ad certam illam veritatem faciendam sufficerent. Verumtamen saepius simul Pontifices cum conciliis generalibus illa potestate usi sunt, ut Innocentius III. in concilio later. cap. 3, et Innoc. IV. in conc. lugdun. Unde non est dubium, quin ipsa concilia facta approbando, potestatem in Pontifice recognoverint. Praeterquam quod communi Ecclesiae traditione et consensu haec veritas fundata est.

24. Neque in hoc puncto est dissensio inter catholicos theologos; hos enim, ut opinor, nomine scholasticorum rex intelligit, nam sui theologi scholasticam theologiam detestantur. De communi autem consensu catholicorum in hoc puncto satis dictum est in lib. III, et latius a Cardinali nostro libr. contra Barclaium in princip. Et qui dissidere eos dicunt, ostendere debent auctores catholicos, qui huic veritati contradicant, quod certe facere non possunt. Nam etiam illi scholastici, qui potestatem Pontificis interdum restringere visi sunt, ut Okam, Gerson, Parisius, et similes, hanc potestatem deponendi reges haereticos, vel perniciosos saluti subditorum, illi nunquam denegarunt; licet in modo loquendi sit inter eos aliqua diversitas, an Papa possit per se et immediate id facere, an solum praecipiendo subditis, ut talem regem abiiciant; et in hoc etiam plures et illis, et qui melius sentiunt, et ceteri omnes utrumque modum censent cadere sub potestatem Pontificis. Et re vera, per se incredibile est, non habere christianum regnum remedium contra haereticum regem; est enim hoc contra omnem rationem, et contra exactam Dei providentiam, cum rex haereticus facillime totum regnum inficiat, ut experientia docet. Unde etiam Papa si haereticus sit, potest ab Ecclesia deponi; ergo necesse est, ut sit potestas in terra, quae possit regem haereticum pertinacem et incorrigibilem deponere. Ergo maxime esse debet in Pontifice tanquam in supremo animarum pastore visibili in terris, neque in alio potuit convenientius talis potestas collocari, ut illa privatio, quae multis difficultatibus et periculis exposita est, maiori cum maturitate et iustitia fieret, ut explicatum est.

CAPUT VII.

Summum Pontificem non solum potuisse, sed etiam debuisse catholicos anglos a professione dicti iuramenti sua monitione avertere.

Summarium

1. Tres regis Angliae obiectiones contra Breve pontificium. — 2. Fundamenta contrariae doctrinae. — Pontifex potestatem habet examinandi iuramentum a rege propositum. — 3. Pontifex tenetur ex munere suo ad reprobandum tale iuramentum. — 4. A Pontifice est dirimenda quaecumque de iuramento controversia, licet etiam sit dubia. — 5. Prima obiectio regis retorquetur in ipsum. — 6. Pontifex nullam imposuit poenam regi. — 7. Discrimen inter Breve Pii V. et Pauli V. — 8. Responsio ad secundam regis obiectionem.

1. Hactenus iniustitiam, et errores praedicti iuramenti fidelitatis demonstravimus, vanasque excusationes refellimus, superest ut Brevia pontificia defen-

damus, et querelis regis et obiectionibus satisfaciamus; quod ex principiis positis et breviter et facile expediri potest. In principio igitur Apologiae audet rex Pontificem reprehendere, quod *Brevi in Britanniam misso, ibique vulgato, papicolis omnibus interdixerit, ne hoc sacramento fidelitatis se adstringi paterentur.* Triaque peccata in ipso potissimum notat, unum contra ipsum regem, aliud contra catholicos anglos, tertium in modo ipso refutandi iuramentum. De primo sic inquit: *Cum indictum bellum non sit, negari non potest, quin fecerit Pontifex contra bonos mores, et consuetudinem principum maxime christianorum, quod me inauditum condemnarit.* Unde postea sic colligit: *Pontifex, si existimat se meum iudicem, quod dici solet competentem, cur me indicta causa condemnat? Sin aliter se res habet, et si nihil Papae mecum est negotii (quod est verissimum), quare se immiscet operi non suo, et falcem mittit in messem alienam, in re praesertim civili, et quae ad eum nullatenus spectat?*

Secundo probat, peccasse contra catholicos Angliae, quia eos *in miseras angustias coniecit, ut aut cum discrimine vitae, et iactura fortunarum fidelitati erga principem renuncient, aut cum catholicae fidei detrimento animarum suarum salutem, ut obtendit Pontifex, in periculum adducant.* Utrumque enim horum periculorum vitaretur, si, ut facere coeperant, bona fide iuramentum illud praestare sinerentur. Tertio probat, Pontificem defecisse in modo, *quia multam insumit operam, integram iurisiurandi formulam ad verbum recensendo, postea vero uno generali verbo totum iuramentum praescribit*, non indicando, quid reprehendat, ut vel emendari, vel benigne interpretari ab ipso posset, vel si hoc ipse facere contemneret, aliquam excusationem sui subditi catholici haberent, si iuramentum recusarent.

2. Hae autem obiectiones ex duobus erroneis principiis procedunt. Unum est, Pontificem non habere directam potestatem spiritualem supra regem; aliud est, multo minus habere Pontificem potestatem etiam indirectam supra regem in temporalibus. Contraria vero dogmata in lib. III. a nobis stabilita sunt, et probata, quibus suppositis, facile obiectiones omnes refelluntur. Nam in primis dicimus, potuisse Pontificem iure suo formulam iuramenti a rege praescriptam examinare, et quateous eam iudicavit, aut religioni christianae contrariam, aut contra reverentiam iuramenti sacrilegam, eam reprobare, ac prohibere. Probatur, primo quia iuramentum res valde spiritualis est et sacra; ergo directe cadit sub potestatem spiritualem Pontificis; ergo ad munus Pontificia pertinuit reprobare iuramentum de re iniqua, et valde perniciosa fidelibus, quale in illa formula contineri satis in superioribus ostensum est.

Secundo, quando lex civilis, vel terminos suos temporales excedit, vel disponit de temporalibus, fovendo peccata, vel illorum occasionem praebendo, Pontifex per potestatem spiritualem, quatenus ad temporalia indirecte extenditur, potest illam reprobare, et irritare, vel irritam declarare, ut supra libro III, cap. XXII. late ostensum est: at vero formula illa, ut rex ipse contendit, est quaedam regia pragmatica, seu lex civilis, et (ut nos ostendimus) excedit terminos materiae civiliset temporalis, et continet multo Religioni et bonis moribus contraria, ita ut a fidelibus sine dispendio animarum servari non possit; ergo Pontifex illam reprobando legitima clavium potestate usus est, nimirum, clave scientiae, declarando iniustitiam et malitiam illius iuramenti, quod est proprium munus pastoris, ad quem spectat pascere Christi gregem, et clave potestatis, prohibendo usum talis iuramenti. Unde etiam confirmatur, nam summus Pontifex ius habet defendendi potestatem, quam Christus sedi eius contulit; sed iuramentum illud directe est contrarium pontificiae potestati; ergo iure potuit illud efficaciter reprobare, et prohibere.

3. Deinde addimus, non solum potuisse, sed etiam ex vi muneris et officii sui debuisse non tacere, nec occultare veritatem, sed subditos suos monere, ut a tali iuramento abstineant. Probatur primo, quia tenetur publica scandala et occasiones peccandi per doctrinam detegere, quando per fraudem, et deceptionem ab hostibus Ecclesiae fidelibus offeruntur. Et similiter tenetur, quantum in se est, talia pericula per potestatem suam auferre, vel impedire, maxime quando aliqua publica auctoritate approbantur, et proponuntur. Utrumque enim horum includitur in verbis Christi: *Pasce oves meas*, ibi enim data est potestas, ut supra late declaratum est, et simul cum collatione potestatis continent illa verba praeceptum Petro et successoribus eius impositum, ut constat tam ex forma verborum, quam ex materia; nam supposito munere, hoc praeceptum connaturale est, propter quod dixit Paulus, Ecclesiae praepositos rationem esse pro animabus subditorum reddituros. At in hoc iuramento illa omnia concurrunt, scilicet latens occasio erroris, et deceptionis, acceptando abiurationem pontificiae potestatis sub colore iuramenti civilis fidelitatis, et consequenter occasio schismatis, haeresis, et periurii; ergo tenebatur Pontifex ex vi muneris veritatem aperire, non obstante quocumque incommodo, quia cum tanto spirituali detrimento non est tacenda veritas propter incommoda, quae ex hominum malitia formidantur.

Item ex alio principio sequitur haec obligatio, quia

tenetur Pontifex ecclesiastica iura tueri, ac defendere, tanquam fidelis dispensator et prudens. Quod cum de omnibus bonis ecclesiasticis verum sit, maxime locum habet in pontificia dignitate et potestate tuenda, quia est fundamentum ecclesiasticae unitatis, ut Christus ipse docuit, et ad servandam fidei veritatem maxime necessarium, ut experientia ipsa ostendit, et in libro III. probatum est. Haec autem pontificia potestas per hoc iuramentum labefactatur, in regno quidem Angliae per potentiam, et pravam doctrinam, et inde posset per pravum exemplum in alia redundare; ergo tenebatur Pontifex, non obstante quacumque difficultate vel impedimento, illi iuramento se se opponere, illudque detestari.

4. Quin potius ulterius addimus, non solum in re tam clara, quam est illius iuramenti perversitas, sed etiam si esset res dubia ad Pontificem pertinuisse veritatem aperire, ne in re tam gravi et periculosa fideles in tenebris versarentur. Ita generaliter docet Innocentius III. in c. *Per venerabilem*. Qui fil. sint legit. et adducit illud Deuteron. 17: *Si difficile et ambiguum apud te iudicium fuerit*, etc. usque ad illud: *Qui superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo ille.* Quae lex, quatenus directiva est, et moralis, etiam nunc habet locum, non virtute legis veteris, sed virtute fidei evangelicae, quia supposita potestate Summi Sacerdotis legis gratiae, illa obligatio necessario sequitur ex lege quasi connaturali illi potestati. Unde ratio propria est, quia materia illa spiritualis est, tum quia pertinet ad doctrinam fidei et morum, quam declarare ad pastores Ecclesiae pertinet, non ad reges, ut supra ex Scriptura et patribus satis probatum est; tum etiam quia proxime attingit salutem animae, tractatur enim, an tale iuramentum animae noceat, nec ne; ergo ad pastores animarum, et praesertim ad eorum caput iudicium in tali dubitatione pertinet.

Confirmatur, ac declaratur: nam orta simili controversia inter regem etiam catholicum et Papam, an aliquod iuramentum sit licitum, et fidei consentaneum, non est certe talis controversia bello dirimenda; quia nec bellum est conveniens medium ad veritatem moralem declarandam, neque illo modo convenienter esset Ecclesiae in spiritualibus provisum, nam inde necessario orirentur schismata, et regnum in se divisum non posset subsistere. Neque etiam posset talis controversia per arbitros terminari, quia in declaranda morali veritate, tale iudicium circa rem dubiam non transcendit humanam opinionem, nec potest ab aliquo arbitro maiori potestate ferri, et ideo non sufficit ad securitatem Ecclesiae, nec potest Pontifex tali iudicio se submittere; ergo necesse est, ut talis controversia per regem, vel per Pontificem dirimenda sit. Nemo autem, qui Scripturas legerit, praeferet in eo negotio potestatem regiam pontificiae, cum haec sit simpliciter superior, spiritualis, ac Vicarii Pastoris, cui Christus oves suas commisit ad eas in fide et moribus dirigendas. Debet ergo rex in simili controversia a Pontifice dirigi et gubernari, et tanquam ovis a pastore duci, et pasci.

Ex his satis convincitur, regem Angliae non solum immerito conqueri de summo Pontifice, quod de sua iuramenti formula iudicium tulerit, verum etiam gravissime peccare a iudicio illius discordando, cum illi tanquam subditus parere teneatur, praesertim in causis spiritualibus, ad quas controversiam de iuramento pertinere evidentissimum est. Accedit, quod nullam iustam excusationem, aut defensionem sui iuramenti afferre hactenus potuit, ut in priori parte huius libri ostensum est, et quae ibi adduximus, nullam inveniri posse convincunt. Neque etiam contra brevia pontificia aliquid grave, vel alicuius momenti obiecit, praesertim quod ad punctum causae principalis, quae est de honestate iuramenti, pertineat, ut in sequentibus videbimus.

5. In prima ergo reprehensione, qua Pontificem arguit, quod Pontifex ipsum inauditum condemnarit, cum inter eos bellum indictum non sit, multipliciter rex ipse arguendo peccat. Primo, quia ratio illa de bello non indicto impertinens est. Nam etiam inter principes temporales maxime christianos licet neuter alteri subiectus sit, non licet inauditum condemnare, etiam post bellum indictum. Ut enim bellum ipsum iuste indicatur ex parte aggredientis, necesse est, ut contra inauditam partem non moveatur. Nam teste Augustino lib. Quaestionum in Iosue, alias libro 6. qq. q. 10: *Iusta bella solent definiri, quae ulciscuntur iniurias, si qua gens, vel civitas, quae bello petenda est, vel vindicare neglexerit, quod a suis improbe factum est, vel reddere, quod per iniurias ablatum est.* Haec autem constare non possunt parti non auditae; ergo etiam per bellum iustum non potest iusta condemnatio fieri contra inauditam partem; ergo neque etiam post indictum bellum potest unus rex alium aequalem, seu supremum per sententiam, vel alio modo inauditum condemnare, prout rex in sua obiectione supponere videtur. Deinde quia quamvis inter alios principes aeque supremos id utcumque procederet, longe diversa ratio inter ipsum et Pontificem intercedit; ideoque illa etiam comparatione abutitur, cum ipse iure subditus sit Pontifici ratione baptismi et fidei, quam in illo professus est. Quod si ipse rex veritatem hanc negare, et contrariam profiteri publice non veretur, quomodo conqueri potest, quod inauditus condemnetur? Praeterea cum rex ait, non esse

indictum bellum inter ipsum et Pontificam, si da bello materiali, seu corporali intelligat, quid ad causam refert, quae principaliter et directe, ut sic dicam, spiritualis est? Bellum autem spirituala maxime inter regem Angliae et summum Pontificem indictum est, illudque primus indixit publica Hanricus, quem Iacobus successor eius imitatur; et hoc satis est, ut etiamsi condemnaretur, conqueri non posset, inauditum condemnari.

6. Denique cur sa condemnatum conqueritur? Nam in neutro Brevi pontificio aliqua eius condamnatio legitur, nec excommunicatio lata, nec depositio pronunciata, nec aliqua alia poena inflicta, aut dicta sententia. Quod si iuramenti reprobationem et prohibitionem condemnstionem suam appellet, immerito dicit, se inauditum fuisse condemnatum, quia formula iuramenti ubique auditur, et legitur, quod satis est, ut ipsa damnari possit. Nequa oportet, amplius audiri personam, cum contra illam nulla sententia declaratoria criminis in editione, vel petitione talis iuramenti commissi, neque aliqua poena propter idem crimen in regem lata sit. Sed ait rex, Pontificem ipsum inauditum condemnasse, *partim eum persecutoribus adnumerando, partim imperando Anglis catholicis, ut ab hoc iuramento abstineant*. Sed neutrum horum ad propriam et iuridicam condemnationem pertinet, quaa contra ioauditam partem ferri non debet. Nam opinione privata ex publica fama et effectibus manifesta iudicare, et loqui de aliquo tanquam de alicuius criminis auctore, ssepe licet, etiamsi ipse prius non audiatur, ut est per se manifestum. Qua vero ratione possit iuste rex Angliaa persecutoribus fidelium adnumerari, in capite X. videbimus. De prohibitione autem iuramenti iam diximus, satis esse auditum regem quoad hanc partem legendo ipsam iuramenti formulam, quam neque ipse negat, neque dubitari poterat, eius auctoritate factam, et suis subditis esse propositam.

Quocirca si tantum de condemnationa privata, ut sic dicam, loquebatur rex, nihil ad rem confert dilemma, quod subiungit, quia ad iudicandum da aliquo privatim non oportet esse iudicem competentem, id est iurisdictione utentem; neque etiam est semper necessarium, ut dixi, personam iudicaodam audire; satis est enim sufficientes causas, rationas, et motiva ad ita iudicandum habere. Neque etiam alteri membro da prohibitione iuramenti recte accommodatur dilemma, quia ad reprobandam falsam doctrinam non oportet esse iudicem compatentem auctoris eius, neque ipsum aliter audire, quam per scripta sua. Ad prohibendum autam sub praecepto tala iuramentum, necessaria quidem est iurisdictio in eos, ad quos fertur praeceptum, quam Angli catholici lo summo Pontifice tanquam in suo pastora recognoscunt. Racta ergo potuit Pontifex Anglis talem prohibitiouem imponere, praesertim cum non tam lagem novam fecerit, quam divinam, et naturalem de evitando illicito iuramento, at falsi erroris profassione fugienda declararit, et suo praecepto confirmarit. Respectu autem regis licet varissimum sit, Pontificem essa Ipsius Iudicem competeutem, ut supra ostendimus; nihilominus tamen in hoc actu nullum iudicium Iurisdictionis in regam exercuit. Nam licat auctor similis iuramenti esset aliquis princeps ethnicus non baptizatus, si iuramentum arrorem aliquem in fide christlana, vel iniuriam nostrae religionis iovolveret, possat Pontifex illud reprobare, et catholicis sub quocumqua imperatore gentili degentibus prohibere, ut ex hactenus dictis satis manifestum ast.

7. Quapropter immerito rex in pag. 7. Apologiaa confert, et aequiparat sententism a Pio V. latam contra Elisabetham cum hoc Brevi pontificio Pauli V. dicens: *Num potuit is* (id est Pius V.) *aliquid statuere acerbius, aut gravius, quam in me statuit hic Pontifex? Quid enim inter haec duo intersit, subditos a vinculo obedientiae solvere, et praecipere, ut arma capessant, quod Pius V. fecit, et edicere subditis, ne principi iuramentum fidelitatis exposcenti obtemperent, quod hodiernus fecit Pontifex, non facile discerni potest.* Sed quamvis utriusque Pontificis factum aequissimum fuerit, tam longe distant, ut facillime illorum discrimen cerni possit. Pius enim V. sententiam in personam reginaa protulit, gravissimam poenam indixit, et potestate sua severe, licet iuste, in aam usus est. At vero Paulus V. nullam in regem Angliaa sententiam tulit in suis Brevibus, neque hactanus aliqua poena illum mulctavit, aut eam incurrissa auctoritate sua declaravit; sed improbitatem solius iuramenti aperuit, et quod necessario consequens erat, regi illud imperanti obtamperara prohibuit. Non vetuit autem (ut rex sempar causatur) simpliciter et absoluta, na subditi suo regi iuramentum fidelitatis praebeant, sed ne hoc iuramantum, quod fidei et religioni christianae iniuriosum est, praestent. Ideoque valda diversa sunt, prohibera subditis regis hoc iuramentum, val illos a civili obedientia sui regis absolvere; possunt anim, sine coactione ad hoc iuramentum, eam civilem obedientiam praestara, et iurare, quae fidei christianae puritati non repugnet.

8. Ad secundam obiectionam de subditorum detrimentis, et periculis respondetur, non a Pontifice varitatem docenta, et quod per se malum erat prohibente, sed a rege tala iuramentum imperante subditos cathalicos in eas angustias redigi. Supposita enim regis vi et coactione, non potuit Poutifex veritatam tacera, aut errorem dissimulare, suo muneri, ut par erat, satisfaciendo. Ad tertiam responsum optime

est ab aliis, Pontificem ut legislatorem scripsisse, ideo breviter quid cavendum sit intimasse. Addere vero possumus, non oportuisse Pontificem designare, quid in illo iuramento reprehenderet, nam a principio eius usque ad finem nihil fere in eo est, quod cavendum non sit, et vitandum, quia in singulis eius partibus, ut ostendimus, vel iidem, vel diversi errores inculcantur. Et ita sunt omnes eius sententiae inter se connaxae, ut vix ulla sit a suspicione erroris libera. Quapropter non solum prudenti, sed etiam necessario consilio, nihil in particulari Pontifex reprehensione dignum designavit, ne cetera tacite approbare videretur.

CAPUT VIII.

Possintne Angli hoc iuramentum admittentes aliqua ratione, aut modo a culpa excusari.

Summarium

1. Duplex obiectio regis contra Breve pontificium. — 2. Responsio ad primam obiectionem. — 3. Ad secundam. — 4. An qui hoc iuramentum suscipit, excusari possit a peccato. — Excusatio prima. — 5. Excusatio secunda. — 6. Excusatio tertia. — 7. Confutatur prima excusatio. — 8. Graviter peccatur abiurando Pontificis potestatem vel in uno actu deponendi regem ex iusta causa. — 9. Ostenditur argumento ad hominem. — Fundamentum dictae potestatis pontificiae. — 10. Refellitur secunda excusatio. — 11. Refellitur confirmatio pontificiae potestatis. — Excluditur evasio. — 12. In quo sensu et in quibus personis locum habeat tertia excusatio.

1. Post initium, et quasi praefationem, suae Apologiae, primum Pontificis Breve rex ad verbum recenset, et deinde ad illud impugnandum aggreditur. Possumus autem Breve ipsum in tres partes distinguere; prius enim Pontifex ad fideles in tribulatione sua consolandos, et in moribus instruendos pauca verba praemittit; deinde iuramentum reprobat, ac prohibet, at tandem ad fortiter pro fide resistendum, et ad caritatis concordiam filios sues exhortatur. Quae fere omnia eodem ordine rex impugnat, nobis autem commodius visum est, prius materiam de iuramento absolvere, postea vero cum rege circa alia digredi. Proposita ergo iuramenti formula, illud exhibere his verbis Pontifex vetat: *Quae cum ita sint, vobis ex verbis ipsis perspicuum esse debet, quod huiusmodi iuramentum, salva fide catholica, et salute animarum vestrarum, praestari non potest, cum multa contineat, quae fidei et saluti aperte adversantur.* Contra quae verba nihil novi rex obiicit, sed duas impugnationes repetit, quas licet saepe inculcat, nullam vim praeter verborum acrimoniam illis addit. Prima est, quia Pontifex paucissimis verbis iuramentum perstringit, et sine ulla probatione iuramentum refellit. Unde subiungit rex: *Huic vero vetus dictum quadrat, quod de philosopho circumfertur: multa dicit, sed pauca probat, imo vero nihil omnino probat.* Altera obiectio est, quia professio fidelitatis erga principem non potest religioni et saluti adversari: et de contraria assertione inquit: *Ita excedit meam theologiam, quantulacumque illa est, ut prorsus novam et exoticam plane assertionem esse non possim non existimare: nec ex eius ore proferendam, qui se universalem episcopum, et omnium christianarum animarum oecumenicum pastorem satis insulse venditet.* Et hoc argumentum repetit rex pagin. 30, et 31. Apologiae.

2. In his autem obiectionibus, ut dixi, si pius et considerstus lector attendat, nullam rationis vim, nullamve doctrinae soliditatem, sed tantum dicendi licentiam inveniet. Ad priorem ergo reprehensionem iam capite praecedenti iustas brevitatis causas reddimus. Ad novam autem redargutionem, *quia Papa dicit, et non probat,* recte Bellarminus respondet, illa, quae rex allegat, non hominis fidelis et christiani esse, sed philosophi pagani, seu infidelis, sive ille fuerit Aristoteles de Moyse loquens, ut rex indicat; sive Averroes de Christo, ut ferunt; sive Galenus, ut apud ipsum reperitur scriptum: omnes enim illi non fide, sed proprio iudicio et opinione regebantur, quos in hoc haeretici imitantur; et ideo mirum non est, si Pontifici obiiciant, quod alii Christo, vel Moysi opponebant. Pontifex autem cum loqueretur fidelibus, quibus dictum est: *Nisi credideritis, non intelligetis,* non disputationem texuit, nec prolixam probationem adiunxit, sed simplicis veritatis propositionem sufficare iudicavit. Cum enim ad orthodoxos loqueretur, qui de illius auctoritate et potestate non dubitant, et inter eos multi sint rudes et idiotae, qui rationes et probationes theologicas assequi non valent, conveniens non erat, eos rationibus et probationibus onerare, sed simplicem veritatem docere. Imo etiam pro docteribus oportebat, non in ambiguitate opinionum et humanarum rationum rem tanti momenti constituere, sed eam pontificia auctoritate firmare, ac brevi declaratione veritatis rem expedire. Addo vero, etiam in illis verbis certissimam et evidentissimam probationem Pontificem insinuasse dicendo: *Vobis ex verbis ipsis perspicuum esse debet;* non est enim necessaria alia probatio praeter verba iuramenti; et illa est sufficientissima, ut in sex primis capitibus a nobis demonstratum est, possuntque pro commentario quodam horum verborum Pontificis deservire.

3. Ad alteram obiectionem iam saepe responsum

est, non oportere loqui in communi de iuramento fidelitas civilis, sed de hoc iuramento, quod potius est abiurationis fidei erge Pontificem, quam fidelitatis ad regem. Iuramentum ergo fidelitatis io communi sumptum non repugnat religioni romanae, nec fidei christianee, quae eadem est; neque etiam saluti fidelium, neque theologi nomen meretur, qui hoc ignorat. Verumtamen, ut pro veritate libere respondeam, non sotis illam ponderavit, qui assertionem illam tribuit summo Pontifici, cum in neutro eius Brevi, imo neque in universis decretis Pontificum aliquod eius vestigium reperiatur. At vero hoc iuramentum infidelitatis evidenter pugnat cum religione vera, et contra salutem est animarum; et hoc est, quod Pontifex dixit, estque verissimum, et ex verbis iuramenti perspicuum, ut in praecedentibus a nobis, et prius a cardinali Bellarmino responsum et probatum est. Quibus probationibus rex nihil respondit, sed digreditur postee in sua Apologia ad probandam regum auctoritatem et potestatem in temporalibus, ac si aliquis catholicorum illam negaret. Unde nihil adducit, quod ad punctum praesentis controversiae pertineat. Probant enim omnia illa, reges habere supremam potestatem in temporalibus, non tamen probant, non habere illam subordinatam, et subiectam spirituali potestati Pontificis, ut in discursu libri III. latissime ostensum est. Ubi ad omnia, quae hic rex proponit, responsum est, ideoque de hac obiectione nihil amplius nobis dicendum superest. Solum advertere non omittam, immerito regem in pag. 33. Pontifici attribuere, quod incertis rumoribus ductus, temere hoc Breve expedierit; nam ex eiusdem Pontificis paucissimis verbis evidenter constat, non fama, aut rumoribus, nec aliis extrinsecis testimoniis, sed perspicuis iuramenti verbis motum, vel potius coactum fuisse, tale iuramentum fidelibus interdicere. Neque dissimilia sunt, quae in subsequentibus usque ad finem huius pertis rex profert, quee lubens omitto, quia et ad sola facta pertinent, et illis copiose Bellarminus respondet.

4. Dubitare vero quis ulterius potest circa hanc partem pontificii Brevis, an eo non obstante, possit aliquo modo excusari a culpa infidelitatis, vel sacrilegii, qui iuramentum illud exhibere non recusaverit. Et ratio dubitandi in primis esse potest, quia in illo iuramento nullum dogma fidei negari, seu abiurari videtur. Ad summum enim in illo negatur Pontifici potestas deponendi regem, nam cetera ex hoc principio pendent; at vero licet nos credamus esse verum, Pontificem habere hanc potestetem, non tamen videtur pertinere ad dogmata fidei, quia nec in Scriptura invenitur expressum, nec ab Ecclesia tanquam de fide definitum; ergo licet illud negetur exhibendo tale iuramentum, non negabitur aliquod dogma fidei. Unde ulterius inferri potest, non teneri aliquem cum magna iactura, et praesertim cum evidenti periculo mortis tale iuramentum recusare, quia si non continet fidei abnegationem externam, non est intrinsece malum, neque contra Religionem, ac subinde excusari poterit a culpa propter tam gravem causam.

5. Secundo potest augeri excusatio, quia verba iuramenti non sunt tam clara, quin possint in alio sensu concipi, et iurari, in quo etiam illa Pontificis potestas ad deponendos reges non abiuretur; ergo hoc modo licitum seu a culpa excusabile est hoc iuramentum. Consequentia probatur, quia licet afferens iuramentum, in pravo sensu et mala intentione illud exigat, iurans non tenetur illius intentioni conformari, sed potest uti amphibologia, quam verba patiantur, et tunc neque contra veritatem iuratur, neque contra religionem, vel fidei confessionem, quie iurans nihil tale iurare intendit. Difficultas itaque videtur esse in antecedente, quod probatur; nam in prima clausula cum iuratur rex, *quod sit supremus dominus*, etc. intelligi potest in sano sensu de supremo dominio temporali; et cum subiungitur, Papam non posse eum deponere, iurans potest subintelligere *suo arbitrio, et libidine*, ut rex Anglise loqui solet; possunt ergo ita heec illius verba sumi, subintellecta illa particula, ac si esset expressa, vel, quod in idem redit, subintelligi potest *sine legitima causa*. Eademque perticula mente concipi, et repeti potest in ceteris verbis eiusdem clausulee. Et in clausula secunda potest specieliter funderi in illis verbis: *Ipsumque et ipsos totis meis viribus contra omnes conspirationes, et attentata quaecumque defendam. Conspirationes* enim, et *attentata* in deteriorem partem accipiuntur ad significandas coniurationes et tumultus iniuste excitatos. Potest ergo unusquisque in hoc sensu verba illa accipere, et non peccabit in eodem ille iurendo; ergo in eodem potest omnia praecedentia concipere, et iurare, quia in uno contextu posteriora verba explicent, et limitant praecedentia. Et ita consequenter reliquae clausulae similem excusationem admittent, ut consideranti facile patebit.

Confirmarique solet ab Anglis, ut a fide dignis accepi, haec amphibologia, quia iuramentum in anglicena lingua editum est, et in originali pro verbo *interficiendi regem* est in vulgari lingua verbum *murderari*, quod anglice significat *iniuste interficere*, et ita communiter accipitur; ergo et in illo iuramento potest licite ita accipi in sensu etiam litterali ac communi, maxime in casu emissionis vitae, aut bonorum omnium. At in illo sensu verum est, nunquam esse licitum subditis *murderari* regem, et haereticum esse affirmare, id aliquando licere, sicut

haereticum esset dicere, aliquando esse licitum iniustitiam facere. Ergo alia verba trahi possunt ad eumdem sensum propter connexionem. Vel certe, quia tota propositio cum copulativa sit, ratione alterius partis est falsa. Nam in tertia clausula copulative proponitur abiuranda propositio, *licere regem deponere, et occidere* (utique iniusto); ergo tota propositio erit falsa et haeretico ratione unius partis; et ita poterit sine peccato abiurari, quia propositio copulativa, cuius una pars est falsa, simpliciter est falsa, et similiter si una pars sit haeretica, simpliciter haeretica erit.

6. Tertio evasio vulgaris esse solet de excusatione per ignorantiam, quam non solum esse posse, sed de facto fuisse invincibilem apud Anglos, aliqui eorum persuadere conati sunt. Quia opinio asserens, licitum esse illud iuramentum exhibere multorum virorum auctoritate, et variis rationibus, et expositionibus clausularum facta est probabilis; ergo licet iuramentum in se pravum sit, ut Pontifex declaravit, nihilominus practice non peccabunt illud admittentes, conformando se opinioni probabili in casu tantae necessitatis, extremique periculi. Atque hae sunt excusationes, quas ad permittendum simile iuramentum, ab aliquibus inventas esse audio, re tamen vera potius sunt fraudes ad decipiendas animas, quam legitimae defensiones talis promissionis verae religioni contrariae, ut breviter per singulas discurrendo convincemus.

7. Prima ergo excusatio ab haereticis potius, quam a fidelibus theologis inveniri potuit; falsum enim est et haereticum, quod in principio illius excusationis sumitur. Nam propositio haec, Papa potestatem habet ad deponendos reges haereticos et pertinaces, suove regno in rebus ad salutem animae pertinentibus perniciosos, inter dogmata fidei tenenda, et credenda est. Nam continetur in verbis Christi Petro singulariter, et peculiari ratione dictis: *Quodcumque ligaveris, et quodcumque solveris*, et *Pasce oves meas*, prout catholica Ecclesia, quae est columna, et firmamentum veritatis, illa intellexit, et apertissime declaravit Bonifacius Octavus in Extravag. *Unam Sanctam* de Maiorit. et obedien. concludens, esse veritatem hanc de necessitate salutis. Et ita omnes doctores catholici, tam iuristae, quam theologi, in hoc gradu certitudinis veritatem hanc recipiunt, ut in lib. III. ex professo est disputatum, et saepius inculcatum est. Cum ergo in illo iuramento abiuretur haec potestas, plene abiuratur catholica fides. Unde si ex corde fiat, ammittitur fides, et in haeresim inciditur: si vero fiat simulate, multiplex periurium committitur, et contra fidei confessionem peccatur, ut constat.

8. Addo vero etiam, esse falsissimum, quod in posteriori parte illius excusationis sumitur, quia licet veritas illa non esset in summo rigore de fide, in primario gradu, ut aiunt, sed certa, theologica certitudine, gravissimum peccatum foret, talem veritatem et illum actum pontificiae potestatis abiurare. Probatur ratione proxime facta, quia vel abiuratio ficte fit, et committuntur multa periuria, et iniuriosa, ac pernicioso Pontifici; quod ad minimum est contra reverentiam et obedientiam illi iure debitam, et evidenter includit malitiam schismatis, quod proinde non audet rex de se negare, quamvis malitiam eius dissimulet, ut in primo libro satis ostendimus. Si autem abiuratio fiat ex corde, gravius et formalius, ut sic dicam, schisma committitur; et iuramentum licet non sit contra mentem, hoc ipso fit iniquum, et vinculum iniquitatis. Nam in materia gravissima, et necessaria ad unitatem et concordiam Ecclesiae, negare certam veritatem, etiamsi non esset per se primo de fide, est gravissimum peccatum contra caritatem Ecclesiae, et contra iustitiam, negando Sedi apostolicae, quod legitimo titulo suum est; ergo iurare talem abnegationem, est sacrilegum, et perniciosum iuramentum. Non potest ergo ullo modo propter quaecumque temporalia incommoda vitanda admitti.

9. Declaratur ad hominem: nam certe non est de fide, Iacobum esse verum regem Angliae, nullibi enim revelatum est; imo neque theologice certum est; satis enim erit, si quadam fide humana moraliter certa credatur: et tamen non negabit quidem rex, quin iurare, Iacobum non esse verum regem Angliae sit grave peccatum, quia vel est iurare aliquid, quod in re falsum est, vel saltem aliquid, quod sine magna temeritate non potest credi, vel affirmari tanquam verum; ideoque facile concedet rex, tale iuramentum etiam propter vitandam mortem fieri non posse. At vero quantumcumque rex in sua praefatione tergiversetur, longe certius est, Pontificem habere potestatem in ipsum regem, quam ipsum esse verum regem; plura enim, et altiora principia habet illud prius, quam hoc posterius. Nam quod Iacobus fuerit verus successor regni, solum in quadam traditione et probatione humana fundari potuit; et non parum ipse formidavit, ne in dubium verteretur, cum esset haereticus, et reginae iam declaratae haereticae succederet: quem metum publica regni acceptatio cum patientia, et tolerantia Pontificis auferre potuit. Potestas autem Papae supra regem fundamentum habet in verbo Christi, in Ecclesiae communi confessione, in decretis Pontificum et conciliorum, in doctrinis patrum et theologorum optimorum, et catholicorum, et prudentium utriusque iuris interpretum, et in frequenti et inveterato usu; quomodo ergo potest una certitudo cum alia comparari? Si

ergo rex non gravate concedet, iniquum esse, se a subditis suis regem abiurari, quomodo disputare audet, non esse iniquissimum et perniciosum fidelibus christianis Pontifici ius suum, potestatem, et obedientiam abiurare? quod, in illo iuramento evidenter fit.

10. Secunda excusatio ab hominibus timidis, et in fide et veritate parum constantibus inventa videtur; est enim valde frivola et verbis iuramenti multis modis repugnans. Primum enim in fine iuramenti additur clausula excludens omnem extraordinarium sensum verborum per subintellectas particulas, vel quolibet alio modo. Ita enim dicitur: *Haecque omnia plane ac sincere agnosco, et iuro iuxta expressa verba per me hic prolata, et iuxta planum, ac communem sensum, et intellectum eorumdem verborum, absque ulla aequivocatione, vel mentali evasione, vel secreta reservatione quacunque.* Siquis ergo haec verba proferat absque intentione implendi illa, eo ipso periurus est; si vero ex corde et animo proferat, non habet locum tota illa secunda excusatio, ut facile consideranti patebit. Nam licet daremus, particulam illam *sine legitima causa*, vel *sua libidine* subintelligi posse in abiuratione potestatis Pontificis per se spectata, et non adiunctis aliis clausulis, non tamen potest talis additio tacita seu mentalis, supposita illa ultime clausula, sine periurio adiungi.

Deinde in hoc iuramento non solum fit promissio nunquam occidendi regem, nec cooperandi ad conspirationem contra illum, vel similia, quae ad factum pertinent, et possent intelligi de iniustis factis; sed abiuratur ipsa Pontificis potestas cum tot particulis distributivis, ut non habeat locum sensus ille, seu limitatio subintellecta. Sic enim dicitur in prima clausula: *Et quod Papa nec per se ipsum, nec per ullam aliam auctoritatem Ecclesiae vel Sedis romanae, vel per ulla media cum quibuscumque aliis aliquam potestatem, nec auctoritatem habeat regem deponendi*, etc. Quae verba nullo modo restringi possunt ad potestatem deponendi iniuste vel sine causa. Tum quia omnis potestas illi denegatur, tam in particulari respectu huius regis, quam in generali respectu omnium successorum, ut in clausula secunda additur, et cum distributionibus, *non obstante aliqua declaratione, vel excommunicatione, vel deprivatione facta, vel facienda.* Tum etiam quia virtute iuratur, talem sententiam vel depositionem non posse esse iustam, nec efficacem ex defectu potestatis, etiamsi rex, qui iuramentum exigit, seu de quo in specie iuretur, haereticus vel schismaticus sit.

Praeterea simili modo, et cum eisdem ampliationibus abiuratur potestas absolvendi subditos a vinculo obedientiae, et quod non obstante quacumque absolutione, defendant subditi regem etiam contra Papam, et nulla habita ratione alicuius censurae vel excommunicationis. Quod non potest mente restringi ad excommunicationem iniustam vel nullam, quia verba sunt adeo universalia, ut illis repugnet talis limitatio, scilicet, *non obstante aliqua declaratione, vel sententia excommunicationis;* a quibus verbis excludi non potest declaratio, quod talis sit haereticus, vel schismaticus, quae sit vera, et a Papa per quamcumque potestatem suam facta, nam verba illa omnia comprehendunt. Denique tota illa professio, confessio, et abiuratio est directe contraria Pontificum et conciliorum definitionibus; ergo est expressa exterior negatio dogmatum fidei, quae nunquam potest esse licita propter subintellectas interpretationes, vel particulas, quia est contra obligationem confitendi fidem, et non negandi illam etiam exterius. Ut omittam scandalum publicum aliorum fidelium, quod non potest a tali actione separari, neque praebendum est, etiam propter vitandam mortem, ut exemplo Mathatiae Machabaei docemur.

11. Unde ad confirmationem de vulgari verbo anglicano *murderari*, quod dicitur significare idem, quod *iniuste occidere*, respondetur, si tantum proponeretur iurandum, haereticum esse dicere, *regem posse a subditis murderari*, tolerabilem futuram fuisse excusationem. At nunc non solum id proponitur, sed etiam esse haereticum dicere, principes per Papam deprivatos, aut excommunicatos posse per subditos deponi; quod est contra doctrinam fidei. Nec habet locum evasio, quod tota copulativa ratione unius partis sit falsa, tum quia in forma iuramenti prout habetur in libro regio, disiunctivo legitur, *deponi, aut occidi;* tum etiam quia licet legatur copulative *deponi et occidi*, sensus idem redit, quia non iuratur, totum illud coniunctum seu propositionem hypotheticam esse haereticam, sed iuratur, singulas partes esse haereticas, scilicet, posse principem a Papa depositum per subditos deponi, et posse *murderari;* et ita semper damnatur ut haeretica propositio catholica, et secundum fidem certa. Eo vel maxime, quod verbum *murderari* ideo positum ibi est, quia supponitur, non obstante sententia Papae, occisionem regis esse iniquam proditionem eius, et contra fidelitatem regi debitam, et ita totum hoc ibi iuratur. Unde licet verbum illud per se sumptum illam significationem habeat, tamen in illo iuramento per multa alia verba declaratur, et extenditur; ita ut non habeat locum limitatio, praesertim respectu totius iuramenti, et omnium clausularum eius. In quibus saepe fit expressa, et absoluta et universalis abiuratio potestatis Papae ad puniendos reges, etiam rebelles, et per-

tinaces; et praeterea recognoscitur in rege auctoritas et potestas ad exigendum tale iuramentum, et misceatur alia, quae non possunt cum veritate iurari, seu a periurio per illas verborum aequivucationes, vel subiutelligentias excusari.

12. Circa tertiam excusationem distinguere oportet tempora et personas. Quoad tempora enim possumus loqui de tempore ante declarationem factam a summo Pontifice, vel post illam. In priori tempore potuit fortasse esse aliqua contentio, vel opinionum diversitas inter catholicos, salva conscientia; de quo statim dicam. Post declarationem autem Pontificis, nullo modo existimari potest probabilis opinio illi decisioni contraria, qui apud illum est potestas declarandi huiusmodi dubia ad bonos mores et fidem pertinentia, cui subditi stare tenentur, alias inutilis esset talis potestas. De quo iam satis in superioribus dictum est. Quoad personas vera distinguere oportet inter eos, qui docti sunt, et per se possunt qualitatem iuramenti expendere, et de illo iudicium ferre, et alios ignorantes, quos oportet aliorum duci opinione et iudicio. De his posterioribus non est dubium, quia potuerint aliqui per ignorantiam excusari, si sacerdotes, qui reputabantur probi et docti, eos docebant, iuramentum illud potuisse salva conscientia praestari, retenta intentione non iurandi aliquid contra fidem vel contra Papae potestatem. Haec autem ignorantia iam non habebit locum etiam in his simplicioribus post pontificium Breve, quia tenentur illud praeferre omnibus suis privatis doctoribus. Si tamen essent aliqui adeo rudes, qui nihil de pontificia declaratione audierint, vel intellexerint, posset adhuc in eis talis ignorantia durare, quia perinde se habebunt, ac si Papa nihil declarasset. Verumtamen res adeo est notoria, et in illis partibus publica, ut vix possit casus moraliter accidere. In aliis vero fidelibus doctis, qui per se possunt iuramenti momenta expendere, etiam sublato e medio Brevi pontificio, nunquam censeo fuisse opinionem probabilem eorum, qui professionem talis iuramenti licitam esse docebant. quia verba iuramenti semper fuerunt tam perspicua, et tam multiplicia, et tot modis conscientiam illaqueantia, et schismatis approbationem et professionem inducentia, ut licet in una vel alia vocula, aut particula colorata evasio locum habere potuerit: impossibile fuerit modum vere probabilem invenire totum iuramentum honestandi, seu excusandi, ac pericula eius evadendi, ut satis probant, quae de singulis eius verbis hactenus ponderata sunt. Si qui ergo in principio doctrina et vita commendati in illam sententiam prolapsi sunt, ducti fortasse timore aut ratione humana, non satis rem considerarunt; quorum ignorantia probabilis fuerit, nec ne, nunc iudicare non est necesse, oportere autem existimo, maculam timere, eamque tum poenitentia, tum publica confessione, qua infirmiores animentur, et instruantur, ne in fraudem incurrant compensare, et si opus sit, proprio sanguine abluere.

CAPUT IX.

Liceat ne catholicis anglis templa haereticorum adire, et cum eis in ritibus communicare sine intentione cultus, vel cooperationis cum illis, solum propter temporales poenas vitandas?

Summarium

1. Catholici anglicani variis cogebantur poenis ut ecclesias haereticorum frequentarent, eorumque ritibus ac concionibus interessent. — 2. Divinum praeceptum de fide exterius confitenda explicatur. — 3. Proprium confessionis fidei motivum est ad internam nostram fidem manifestandam. — 4. In praecepto confitendi fidem includitur negativum. — 5. Praeceptum confitendi fidem et non occultandi fidem non obligat pro semper. — Duplex fidei occultatio. — 6. Pro quo tempore obliget praeceptum confitendi fidem. — 7. Ratio dubitandi. — 8. Primum argumentum, quo videtur ostendi, licitum esse adire haereticorum ecclesias etc. — 9. Secundum argumentum. — 10. Tertium argumentum. — 11. Summi Pontificis declaratio est maxime consentanea Scripturis. — 12. Et est patribus quoque conformis. — 13. Refellitur duplex evasio. — Prima ratio probans illicitam esse communicationem cum haereticis. — 14. Confirmatur. — Ratio divi Augustini magis declaratur. — 15. Altera ratio. — 16. Praeceptum confitendi fidem in supradicto articulo cur obliget. — 17. Hoc supponit, et docet aperte Navarrus cons. 10. de haeret. n. 10. — Sancti Ermenegildi exemplum. — 18. Confirmatur tradita doctrina ex ratione scandali. — 19. Probatur denique ex periculo amittendi fidem. — 20. Respondetur primae rationi dubitandi. — 21. Respondetur secundae. — Quando maxime obliget praeceptum confitendi fidem. — 22. Respondetur ad tertiam dubitandi rationem. — 23. Protestatio publica non est sufficiens ad cohonestandam communicationem superstitiosam.

1. Quamvis rex Angliae in Apologia sua hanc partem Pontificis Brevis referens, eam attingere noluerit, ad huius operis complementum et ad maiorem fidelium instructionem, maioremque eorum, quae de iuramento diximus, declarationem et confirmationem, nonnulla de hoc puncto dicere opportunum et necessarium hoc loco existimavi. Occasio autem, seu necessitas huius doctrinae orta est ex dura vexatione, quam catholici in Anglia patiuntur, dum per leges acerbissimas bonis privantur, aliisque gravibus poenis subiiciuntur, nisi ecclesias haereticorum adeant, earumque concionibus, precationibus, aliisve ritibus intersint. A temporibus enim Elisabethae statim coeperunt catholici gravissimis poenis cogi ecclesias haereticorum frequentare, eorumque

ritibus et concionibus interesse. Primsque, ut Sanderus lib. 3, ann. 1559, refert, in singula capita duodecim assium mulcta est indicta ecclesias sicut prius frequentare recusantibus. Postea vero (ut idem refert aan. 1582.) *Ordinibus convocatis, legem promulgant, qua mulctant utriusque sexus singulos (modo annum decimum sextum aetatis attigerint), qui recusant adire protestantium preces, conciones, ac ecclesias, viginti libris anglicanis menstruis, id est, aureis fere septuaginta.* Additumque est, referente episcopo tarragonensi, ut qui aureorum summam non haberent, in carcere detinerentur, donec solverent. Quae leges, et poenae acerbiores usque ad praesentem diem factae sunt, ut capite sequenti referemus. Hinc ergo nonnulli, pio catholicorum miseratione commoti, dubitare coeperunt, an possint aliqua ratione a culpa excusari, illas leges servando; ita ut neque sine evidenti obligatione cogantur tot mala sustinere, neque etiam cum conscientiae periculo, propter humanum timorem, vel temporalium rerum nimium amorem, iniquis ac tyrannicis legibus subiiciantur.

2. Ut autem ratio dubitandi, veraque illius decisio intelligi, ac fundari melius possit, pauca de obligatione, et praecepto confitendi fidem, non solum verbis, sed etiam factis praemittere necesse est. Et in primis tria illa discernenda sunt, quae communiter in hac materia distinguuntur, scilicet *confiteri fidem exterius*, utique publice, seu coram aliis, ita ut videntes, vel audientes per signa externo a me exhibito, intelligant, me esse christianum; huic extreme opponitur *negare fidem*, quasi medium autem inter haec est *occultare fidem*, quod tantum negative opponitur confessioni, non contrarie, sicut negare fidem.

Ex his autem tribus certum est, primum, scilicet confiteri fidem, cadere sub praeceptum divinum. Ita docent omnes catholici doctores cum divo Thoma 2. 2, q. 3. Estque certum de fide ex illo Pauli ad Romanos c. 10: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* In hoc enim ultimo verbo *fit ad salutem* significat Paulus, confessionem fidei esse necessariam ad salutem; sicut enim dicitur, corde credi ad iustitiam, quia fides est ad iustificationem necessaria, ita fidei confessio dicitur fieri ad salutem, utique aeternam, quia ad illam consequendam, et ad gratiam conservandam est necessaria. Et inde etiam constat, loqui Paulum de externa et sensibili confessione fidei, nam interna pertinet ad prius membrum credendi corde, non enim aliter interius confitemur fidem, id est veritates fidei, nisi illis assensum internum tribuendo, quod est corde credere. Ultra hoc ergo requiritur ad salutem externa confessio. Quam etiam explicuit Paulus dicens, *ore* fieri, non quia solo ore fieri possit, aut debeat, nam etiam potest fieri actibus corporeis; et aliis signis externis, quibus christianam religionem profitemur; sed quia verba sunt signa magis expressa, et ad mentem exprimendam principaliter instituta, ideo specialiter tribuit Paulus ori confessionem fidei.

Christus autem Matth. 10. absolute dixit: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in coelis est.* Quae verba non habent tam expressam formam praecepti, sicut promissionis, sed aliis locis explicuit Christus, confessionem nostram esse nobis necessariam ad obtinendam confessionem suam, ut statim videbimus. Recte autem quadrat Christi promissio cum verbo Pauli *ad salutem.* Distinxit enim Apostolus inter fidem cordis et confessionem oris, et illam dixit necessariam *ad iustitiam,* id est ad remissionem peccatorum, et internam animae renovationem obtinendam, quia interna fides fundamentum est ipsius iustitiae: ad illam autem non est ita necessaria confessio externa fidei, nisi forte in proposito generali implendi omnia praecepta. Alioqui enim iustificatur homo per internam fidem cum cordis contritione, et dilectione, priusquam in externum actum confessionis fidei prodeat. Unde recte dixit Ambrosius in Psalm. 38: *Fides credentium principalis est, confessio executionis.* Et ideo confessio fidei non dicitur esse ad iustitiam, sed *ad salutem:* nam post iustitiam obtentam adhuc necessaria est fidei confessio ad perseverandum in illa iustitia, et consequenter ad salutem consequendam, nam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit,* et illum Christus coram Patre suo confitebitur.

Hoc autem praeceptum non est tantum positivum divinum, sed est morale praeceptum quasi connaturale ipsi fidei, seu homini, supposito statu fidei; ideoque in omni tempore, et in omni statu Ecclesiae fidei confessio fuit ad salutem necessaria. Rationem autem huius veritatis attigit Augustinus libr. *de fid. et symbol.* in princip. dicens: *Fides a nobis exigit officium et cordis, et linguae; ait enim Apostolus: Corde creditur, ... Et ideo oportet, nos esse iustitiae memores et salutis: quandoquidem in sempiterna iustitia regnaturi a praesenti saeculo maligno salvi fieri non possumus, nisi et nos ad salutem proximorum nitentes, etiam ore profiteamur fidem, quam corde gestamus.* Quibus verbis insinuat, fidei confessionem propter proximum esse necessariam. Idemque declaravit amplius serm. 181. de Tempor. alias serm. 59. de diversis, his verbis: *Sine fide impossibile est placere Deo; hanc in cordibus nostris agnoscit, qui scrutatur renes et corda. Sed propter conservandam Ec-*

clesiae unitatem dispensationi huius temporis cum fide cordis necessaria est oris confessio, quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, non tantum praedicatorum, sed etiam eruditorum; non enim aliter frater de fratre sentiret, nec pax Ecclesiae servaretur, neque alium docere, neque ab alio discere saluti necessaria posset, nisi quod in corde habet, signis vocum tanquam suis vehiculis ad aliorum corda transmitteret. Est ergo fides et corde servanda, et ore promenda. Fides enim omnium bonorum est fundamentum.

3. Itaque sentit Augustinus, fidem cordis propter Deum per se primo necessariam esse, confessionem vero fidei propter proximos, seu propter Ecclesiam; nam sicut fides interna est fundamentum unionis animae cum Deo, ita confessio fidei est fundamentum ecclesiasticae unitatis et pacis. Non quod ipsa etiam confessio fidei non sit praecepta propter Dei honorem et cultum, sed quod non ita directe et immediate ad Deum tendat, vel propter ipsum necessaria sit, sicut interna fides. In quo est etiam considerandum, confessionem fidei duobus modis fieri posse: uno modo propter ostendendam exterius fidem internam, quam in corde habemus, ita ut hoc sit praecipuum, et quasi unicum proximum motivum talis confessionis; alio modo fit praecipue propter aliquem cultum externum exercendum, Deoque exhibendum; et hoc modo sacrificium Missae, et usus sacramentorum, et aliae caeremoniae dici possunt pertinere ad confessionem fidei, proprie autem sunt actus religionis, et propter Dei cultum et honorem proxime ac praecipue fiunt, et praecipiuntur. At vero formalis, ut ita dicam, et propria confessio fidei est, quae fit ad manifestandam aliis nostram internam fidem, et haec sine dubio ad homines immediate refertur; non propter Deum non erat necessaria, ideoque recte fundatur ratio huius praecepti in necessitate huius confessionis ad coniunctionem fidelium in unius Ecclesiae pace et unitate, quam ipsamet fides exigit. Et ita etiam exposuit idem Augustinus illud Ps. 15: *Credidi, propter quod locutus sum. Quia non perfecte credunt*, inquit, *qui, quod credunt, loqui nolunt.*

Atque hinc colligitur etiam secundum, scilicet *negare fidem* esse contra divinum praeceptum, seu cadere sub praeceptum prohibens, seu negativum. Quod eodem modo est de fide certum, dicente Christo Domino Matth. 10: *Qui negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in coelis est.* Nam qui negaverit, audiet: *Nescio vos*, ut ibi dixit Theophil. Unde Paulus 2. ad Timoth. 2: *Si negaverimus, et ipse negabit nos*, ubi Ambrosius, Theodoret. et Primas. id notant. Et Chrysostom. hom. 35. in Matth. rationem reddit, dicens: *Liberam petit confessionem, et ad maiorem caritatem nos adducit, et sublimes atque invictos esse desiderat, quapropter omnibus haec praecipit.* Et eodem modo interpretatur ibi verba illa Christi: *Estote prudentes sicut serpentes*, quae corpus exponunt cuicumque vulneri, ut caput servent; ita enim fidelis debet potius corpus prodere, quam fidem, quae caput est et initium bonorum omnium, negare. Quod etiam habent ibi Hieronym. et Hilar. can. 10, et Augustinus lib. 2. *de Doctr. christiana*, capite 16.

4. Sequiturque hoc praeceptum ex priori: nam in omni praecepto affirmativo includitur negativum nihil faciendi contrarium ei, quod per affirmativum praeceptum est: ut si iubemur amare Deum, ibi virtute prohibemur quidquam agere divino amori contrarium, et sic de aliis; nam unum contrarium destruit aliud, unde si unum praecipitur, contrarium sine dubio prohibetur. Cum ergo praecipitur fidei confessio, ibi virtute prohibetur fidei negatio, nam haec confessioni contraria est, ut per se patet. Imo ex praecepto internae fidei sequitur necessario prohibitio negandi eamdem fidem. Nam qui negat fidem ore, vel eamdem fidem negat corde, et sic infidelis est, et agit non solum contra fidei confessionem, sed etiam contra praeceptum fidei; vel negando ore, corde retinet fidem, et sic mentitur mendacio valde pernicioso, et bonori Dei contrario, quia negando fidem, Deo tribuit mendacium, dicens, falsum esse, quod Deus dixit; christianam etiam religionem gravissime offendit, et Ecclesiam, quantum in se est, dissolvit, eiusque unitatem scindit. Ergo mendacium illud prohibitum est, non tantum generali praecepto non mentiendi, sed etiam speciali praecepto fidei, et religionis christianae, ut recte sentit Augustinus libro *contra mendacium* cap. 6. Unde etiam fit, ut sicut mendacium dupliciter profertur, scilicet vel negando quod verum est, vel affirmando quod est falsum, seu quod est vero contrarium: ita in praesenti haec fidei negatio duobus modis contingere potest, scilicet vel pure negando esse veram, aut esse certam fidei veritatem; vel contrarium errorem profitendo, nam professio falsi necessario est negatio veri, et eamdem vel maiorem malitiam involvit.

5. Tertium, quod proposuimus, scilicet, occultare fidem, mediam quamdam habet rationem, quia nec semper malum est, nec semper licet, ut omnes etiam doctores catholici docent. Ratio est, quia veritatem tacere, aut non proferre, non est illam negare, sed abscondere, ut per se notum est; et ita etiam occultare fidem non est negare fidem; ideoque ex hac parte non est semper malum. Aliunde vero praeceptum confitendi fidem, cum affirmativum sit, licet obliget

semper, non tamen pro semper; haec enim est natura praecepti affirmativi, ut nunc supponimus; et propterea non confiteri fidem, quod fit occultando fidem, non est semper malum, quia si exercitium alicuius actus non est per se necessarium, cessatio ab illo actu non potest esse semper mala, ut per se notum est. Tantum ergo erit prava occultatio fidei, si eo tempore occultetur, pro quo praeceptum confitendi fidem obligat; sicut tacere propria peccata non semper, sed tunc est malum, quando praeceptum illa confitendi in iudicio aliquo obliget. Unde duplex fidei occultatio distingui potest: una per modum purae negationis, quae potest licite, aut sine peccato esse toto eo tempore, in quo, vel pro quo non tenetur homo externam fidei confessionem exhibere; alia est per modum privationis, seu omissionis moralis, quia eo tempore admittitur, quo fidei confessio exhibenda esset, et ita est carentia actionis debitae, ideoque moralis privatio dicitur. Et haec est peccatum de se grave, quia est contra praeceptum confitendi fidem. Nam lex affirmativa praecipiens actum pro aliquo tempore, consequenter prohibet omissionem eius pro eodem tempore, ut est per se notum.

Et de hac omissione possunt recte intelligi verba Christi Luc. 9: *Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua, et Patris, et sanctorum angelorum. Erubescere* enim minus esse videtur, quam *negare;* non enim tantum qui negat, sed etiam qui Christum, vel fidei eius veritatem (quod perinde est) omittit confiteri, cum debet, Christum *erubescit*. Et quamvis Christus verbo *erubescendi* (quod proprie significat, aliquid propter pudorem, vel propter timorem alicuius contemptus, vel irrisionis vitare) ibi usus fuerit, quia vel praesenti materiae, de qua loquebatur, erat magis accommodatum, vel quia in principio doctrina evangelii a gentibus et Iudaeis irridenda erat, et ita multi per pudorem, et erubescentiem illam erant despecturi; nihilominus doctrina, et comminatio generalis est: nam quacumque ratione, sive ex pudore, sive ex timore perdendi vitam, vel alia temporalia bona, quis omiserit fidei confessionem tempore debito, eamdem reprehensionem et comminationem incurret.

6. Occurrebat autem statim inquirendum, quod sit illud tempus, pro quo obligat fidei confessio: sed hoc ex professo explicare non est temporis praesentis. Satis ergo sit, supponere, esse illud, in quo ad Dei vel religionis christianae honorem tuendum necessaria est confessio fidei, ut censetur esse, quoties quis a tyranno, seu publica potestate de sua fide interrogatur, vel certe quoties tacere, et non confiteri, esset virtute negare. Hic enim est alius modus, quo prava fit haec omissio, quia virtualem fidei negationem involvit, quia in moribus implicitum pro expresso reputatur, quando eumdem effectum inducit. Et ita praeceptum non negandi fidem non solum expressam negationem, sed etiam tacitam et virtualem prohibet. Dicetur autem talis omissio virtualis negatio fidei, quando ipsamet omissio confessionis communiter accipitur pro signo abnegandi fidem. Sicut in ordinario et communi usu non ferre vestes, nec tonsuram clerici, seu monachi sine speciali causa aut necessitate, est quaedam virtualis negatio talis status, quae ad apostasiam externam potest interdum sufficere. Ita ergo potest contingere in confessione fidei, si alicubi sit iuste institutum aliquod signum ita proprium christianitatis, ut qui illud omiserit, eo ipso se christianum esse negare videatur, ut magis in sequentibus explicabitur.

7. Ex quibus intelligitur, propositae quaestionis difficultatem in hoc sitam esse, ut expendamus, an exercere illos actus eundi ad ecclesias haereticorum, eorumve conciones audire, et cum eis preces fundere, vel aliis eorum ritibus interesse, sit veram fidem negare, seu (quod idem est) errorem contrarium profiteri; an vero tantum sit non confiteri veram fidem, et hoc posito, an sit pura negatio, vel omissio moralis peccaminosa. Ratio autem dubitandi sumitur ex differentia inter verba et actiones, seu res alias; nam verba et expressius significant, quam res, et non habent alium proprium usum, nam ad hoc sunt per se primo instituta: aliae autem res ut vestes, domus, cibi, et similia, vel etiam actus audiendi, videndi, et huiusmodi, non sunt per se instituti ad significandam mentem operantis, sed ad alios naturales, vel humanos usus, licet interdum per quamdam consecutionem aliquid significare videantur. Unde fit, ut magis obscura, et ambigua, seu aequivoca esse soleat rerum, quam vocum significatio. Deinde etiam fit, ut facilius etiam habeat locum simulatio, vel potius dissimulatio sine mendacio in usu aliquarum rerum, seu actionum, quam in usu verborum, quae magis certam et usualem, ut ita dicam, significationem habent. Denique ex hoc eodem principio est longe alia ratio dubitandi de his actionibus adeundi ecclesias etc. de quibus nunc tractamus, quam de professione iuramenti fidelitatis; nam haec fit per verba expressa, et in hunc solum finem explicandi mentem: et talia sunt verba formulae iuramenti, ut expressam abnegationem doctrinae fidei, et consequenter confessionem contrariae haeresis contineant: et ideo nemo, qui in eadem haeresi non versetur, vel nisi in aliam antiquam incidat, quae dicebat, posse sine peccato negari fidem in tormentis, etiam cum iuramento, dubitare potest, quin professio illius iuramenti non liceat.

8. At vero de illis actionibus in quaestione propositis videtur posse dubitari. Primo quia ex propriis obiectis et materiis indifferentes sunt; nam ingredi ecclesiam vel est de se bonum, vel saltem indifferens. Nec ideo fit intrinsece malum, quia haeretici male illo loco utuntur; nam hoc pertinet ad pravam intentionem eorum, sine qua illuc ingredi indifferens est: nam etiam ingredi synagogam iudaeorum, vel paganorum templum, non est per se malum. Similiter audire concionem cuiuscumque doctrinae, etiam pravae, intrinsece malum non est; potest enim quis illam audire, ut eam confutet, vel delectetur eloquentia concionantis, vel ut irrideat. Denique interesse precibus, et sacris eorum materialiter sumptum indifferens est, quia potest quis, dum est ibi, preces catholicorum, et ritu catholico secrete fundera, vel de vera fide cogitare. Aliunde vero illi actus non habent significationem fidei contrariam, ad quam sint per se impositi, quia non ad significandam fidem specialiter impositi sunt, sed solum ad operandum aliquid, quod per unumquemque illorum proximo fit. Quod si, vel ex discursu videntium, vel ex communi usu aliorum, tales actus indicare solent pravam fidem, id est accidentarium, si a catholico non ea intentione fiant: quia ipse non significat falsam fidem, nec decipit alios, sed permittit, eos decipi. Ergo qui faciunt tales actus solum ad obediendum regi in materialibus actibus externis, ut evitent temporalia damna, non negant fidem, nec in fidei confessione ex praecepto debita deficiunt, quia tunc nulla est specialis necessitas, propter quam obliget pro tunc affirmativum praeceptum confitendi fidem; ergo cessat ibi omnis ratio culpae. Unde catholici doctores docuerunt, non esse per se malum in actionibus sacris cum haereticis communicare, quamdiu nominatim declarati non sunt.

9. Secundo si aliqua ibi esset culpa, maxime quia est professio falsae religionis, saltem simulata; at haec simulatio non est semper intrinsece mala; ergo maxime erit licita in illo casu propter vitandas mulctas et vexationes gravissimas. Consequentia patet, quia si talis simulatio non est intrinsece mala, non erit prohibita, quia mala; ergo ad summum erit mala, quia prohibita, vel ex accidente propter mala, quae inde sequuntur: at hae rationes cessant in tam urgente necessitate, quia positiva prohibitio non obligat cum tanto rigore, et incommoda, quae tunc sequuntur, non sunt intenta, sed permissa, et ideo non imputantur. Maior etiam est clara, quia supponimus intentionem operantis non esse profiteri aliquid falsum, sed tantum ibi adesse, et aliquid bonum vel indifferens ibi facere, quidquid alii inde concipiant, quae est dissimulatio vel simulatio materialis. Probatur ergo minor, primo quia non defuerunt auctores catholici et graves, qui docuerint, non esse intrinsece malum, falsam vel superstitiosam religionem simulare, seu in exterioribus actibus fingere, faciendo illos materialiter tantum, ut aiunt, id est sine intentione religionis, aut cultus, sed propter aliquam utilitatem humanam. Imo multi tribuunt hanc sententiam Hieronymo dicenti, licuisse apostolis simulate servare legalia, eo tempore, quo iam erant mortifere serio, et ex intentione cultus facta, ut late dixi lib. IX. *de Legibus*, cap. XVI, ubi plures auctores allegavi, et testimonia Scripturarum, quibus moventur, adduxi. Ratio autem est supra tacta, quia talis simulatio mendacium non est; non enim per illam intenditur significari aliquid falsum, aut contra mentem, sed est tantum cuiusdam veritatis, seu fidei occultatio, aut non confessio. At priori ratione habet, ut non sit mala tanquam fidei abnegatio, quia haec non est sine mendacio; posteriori autem ratione non est mala, quia nihil est, quod tunc obliget ad se manifestandum, nec ad veritatem confitendam.

10. At responderi potest, has rationes recte procedere de malitia per se inventa in illis actibus; nihilominus tamen illos esse malos ratione scandali, quod moraliter ab illis separari non potest, et illud sufficit, ut actus semper sit moraliter malus. Sed contra hoc obiicitur tertio, quia etiam scandalum non solum separari potest, sed etiam actu separatur ab illis actibus, prout in illo regno a catholicis fieri posse dicuntur. Nam in primis omnes sciunt, eos, qui romanam fidem tenent, non facere illos actus sponte aut ex animo, sed solum ad vitandas poenas. Imo etiam sciunt, a rege ipso potius praecipi ob cupiditatem auri et argenti, quam propter Dei cultum, aut religionem, et ideo libentius imponere pecuniarias poenas, quam corporales; unde consequenter etiam persuasum habent, catholicos non facere illas actiones causa religionis, vel in contemptum fidei, sed solum propter vitandam bonorum spoliationem. Ergo non est, unde possint scandalum rationabiliter accipere, cum actio per se mala non sit, et species mali, quam habere videbatur, per illam publicam notitiam tollatur. Accedit quod dicuntur fideles, facere prius publicam professionem suae rectae intentionis et verae fidei; ergo si quod superest scandalum, non est datum, sed acceptum, quod operanti non imputatur, maxime quando tam gravis causa et necessitas intercedit.

Nihilominus absque ulla dubitatione dicendum est, non licere catholicis anglis in ecclesia schismaticorum et haereticorum ad conciones haereticas audiendas, et profana sacra peragenda convenire. Ita monet In suo Brevi S. D. N. Paulus V. bis verbis: *Profecto credimus, proculdubio eos, qui tanta constantia atque fortitudine acerbissimas persecu-*

tiones, infinitas propemodum miserias hactenus perpessi sunt, ut immaculate ambularent in lege Domini, nunquam commissuros esse, ut coinquinentur communione desertorum divinae legis. Nihilominus zelo pastoralis officii Nostri impulsi, et pro paterna sollicitudine, qua pro salute animarum vestrarum assidue laboramus, cogimur monere vos, atque obtestari, ut nullo pacto ad haereticorum templa accedatis, aut eorum conciones audiatis, vel cum ipsis in ritibus communicetis, ne Dei iram incurratis. Non enim licet vobis haec facere sine detrimento divini cultus ac vestrae salutis. Ex quibus verbis licet colligere, hanc non esse tantum prohibitionem positivam, seu humanam, ratione cuius illi actus fiant mali, quia prohibiti, sed esse legem declarativam malitiae et turpitudinis existentis in ipsis actibus, ratione cuius prohibentur, quia mali. Hoc enim significant illa verba: *Non enim licet vobis haec facere;* et ideo non tam utitur Pontifex verbis prohibentibus, quam monentibus, et obtestantibus malitiam talis communicationis cum haereticis. Deinde colligitur ex illis verbis, hanc culpam esse mortalem et satis gravem, *ne Dei iram incurratis; non enim licet vobis haec facere sine detrimento divini cultus ac vestrae salutis.* Unde licet fortasse antea fuerit inter catholicos aliqua de hoc puncto disceptatio, vel iudiciorum diversitas, iam omnino cessare debet, quin non licet eis de authentica Pontificis declaratione in re morali et ad salutem animarum pertinente dubitare.

11. Ostendere autem oportet, quam sit haec declaratio principiis fidei, et doctrinis sanctorum patrum, ac rationi consentanea. In primis enim in Scriptura maxime prohibita est communicatio cum infidelibus, praesertim in rebus sacris; non est autem dubium quin haeretici sub infidelibus comprehendantur. Imo de his praecipue scribit Paulus 2. ad Tim. cap. 2: *Profana, et vaniloquia devita, multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit, ex quibus est Hymenaeus et Philetus, qui a veritate exciderunt,* etc. Et ideo ad Titum 3. haereticum hominem pertinacem devitandum esse monet, et 1. Cor. 6, et ad Rom. 16. gravissime monet declinare ab eis, *qui dissensiones, et offendicula, praeter doctrinam,* ait, *quam didicistis, faciunt. Nam per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium.* Ioannis item verbo in epistol. 2. notanda sunt; cum enim de haereticis dixisset: *Neque Ave eis dixeritis,* subdit rationem: *Qui enim dicit eis Ave, communicat operibus eorum malignis.* Quocirca cum omnis communicatio cum haereticis prohibita sit ab apostolis propter periculum; illa tamen maxime, et maiori rigore, quae est *in operibus malignis,* quae nimirum faciunt, quatenus haeretici sunt. Talia autem sunt illa, de quibus nunc tractamus, et negari non potest, quin catholici cum illis convenientes in ecclesiis ad similia conventicula peragenda cum ipsis in eisdem operibus communicent. Quocirca licet fortasse non omnis alia communicatio cum personis haereticorum nondum declaratis excommunicatis sit sub rigoroso praecepto prohibita, haec peculiaris, quae est in operibus malignis et schismaticis, ut sic dicam, semper prohibita est. Dicit enim Paulus 1. Cor. cap. 10: *Nolo, vos socios fieri daemoniorum; non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum; non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum.* Et 2. Cor. 6: *Nolite iugum ducere cum infidelibus,* id est, ut divus Thomas exponit, *nolite communicare in operibus infidelitatis cum infidelibus.* Nam ut subiungit Apostolus: *Quae enim participatio iustitiae cum iniquitate? aut quae societas luci ad tenebras? quae autem conventio Christi ad Belial? aut quae pars fideli cum infideli?*

12. Hanc Scripturarum legem secuti sunt, nobisque tradiderunt sancti patres. Irenaeus enim libro 3, capite 3, ait, quod tantum apostoli, et eorum discipuli habuerunt timorem, *ut ne verbo tenus communicarent alicui eorum, qui adulteraverunt veritatem;* refertque Pauli testimonium, et vulgata exempla Ioannis evangelistae, et Policarpi, et lib. 1. cap. 13: *Exsufflantes,* ait, *et anathematizantes, oportet alicubi, et longe fugere ab eis.* In eamdem sententiam Cyprianus ep. 55. ad Cornel. in fine: *Declinent,* ait, *de cetero fortiter, et evitent dilectissimi fratres nostri verba et eloquia eorum, quorum sermo ut cancer serpit, sicut Apostolus dicit.* Et infra: *Simus ab eis tam separati, quam sunt illi de Ecclesia profugi.* Et infra: *Hoc,* inquit, *beatus Apostolus non tantum monet, sed etiam iubet, a talibus ut recedatur. Praecipimus,* inquit, *vobis in nomine Domini Iesu Christi, ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantibus inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis.* Est ergo hoc praeceptum apostolicum, teste Cypriano, et propriissime convenit in praesentem causam; nam conventus schismaticorum Angliae inordinatissimi sunt, et novae adinventiones humanae a traditionibus apostolorum aliense; ergo ex Pauli praecepto talibus ritibus et conventiculis vir fidelis communicare non potest. Similia habet libro *de Lapsis* in fine. Clarius vero et expressius eumdem statum causae attingens epistol. 4. ad plebem, contra eos, qui Ecclesiam contra mores legitimos scindebant, eiusque ritus contemnebant,

inquit: *Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia, et Cathedra una super Petrum Domini voce fundata. Aliud altare constitui, aut sacerdotium novum fieri, proeter unum sacerdotium et unum altare non potest.* Et subdit paulo post: *Procul ab huiusmodi hominum contagione discedite, et sermones eorum velut cancrum et pestem fugiendo, vitote, praemonente Domino, et dicente: Coeci sunt, et duces caecorum.* Et infra: *Nemo, ait, filios Ecclesiae de Ecclesia tollat. pereant sibi soli, qui perire voluerunt; extra Ecclesiam soli remaneant, qui ab Ecclesia recesserunt.* Et infra: *Vitate lupos, qui oves a pastore secernunt.* Quid clarius pro anglicanis schismaticis dici paterat?

Praeterea d. Hilarius can. 10. in Matth. mystice interpretans verba illa Christi: *In viam gentium ne abieritis*, etc. inquit: *Non quod non etiam ad salutem gentium mitterentur, sed ut opere, et vita gentilis ignorantiae abstinerent. Et quod civitates Samaritanorum vetiti sunt introire, ut ecclesias haereticorum non adeant, admonentur.* Augustinus libr. contra mendac. et libr. 2. Retract. cap. 62, ex professo docet, non licere hoeresim simulare, etiam propter ipsos haereticos convertendos, scilicet, semper illud esso perniciosum mendacium. Et epistol. 162. in principia docet, cavendum omnino esse a communicatione hoereticorum, praeter quam in his, quae ad eorum conversionem ordinantur; ergo maxime in his, quae ad religionem pertinent. Multaque extant antiquitatis monumenta, quibus constat, sanctos patres a ritibus haereticorum maximo vero ab omni communicationo cum eis in sacris abhorruisse. Ideo enim prohibitum semper fuit, ab eis communionem accipere, ut constat ex decreto Iulii papae in capito *Is, qui acceperit*, 24, quoest. 5. cum similibus. Estque notandum exemplum, quod refert Gregorius Turon. lib. 1. *de glor. martyr.* cap. 80, sacerdotem, scilicet catholicum seu *romanum* (ut ipse loquitur), noluisse gustare cibos ab haeretico sacerdote benedictos, etiamsi ritum haereticum in benedictione non exerceret, Deumque id factum miraculo comprobasse. Quanto ergo magis vitanda est in ipsis caeremoniis haereticis communicatio? Undo etiam legimus, Gregorium lib. 1, epist. 41. ad Leandrum scripsisse, omittendum fuisse aliquo tempore ritum baptizandi trina mersione, quia haeretici od falsam significationem illo abutantur.

13. Sed hoec doctrina sanctorum patrum generalis est, et posset quispiam eam eludere, vel illam nan de rigoroso praecepto, sed de monitione ratione periculi interpretando, vel eamdem od ordinarium et voluntarium usum, non ad casetum sine ingenti periculo inevitabilem limitando. Verumtamen oeutra evasio locum habet in verbis Augustini serm. 6. *de verbis Domini*, ubi tractans illud Rom. 13: *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*, interrogat: *Sed quid, si illud iubeot, quod non debeas facere?* Et respondet: *Hic sane contemne potestatem, timendo potestatem.* Quod exemplo declarans, infra subdit: *Si imperator iubet, esto mihi in obsequium, recte, sed non in idolio. In idolio prohibet maior potestas. Da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur.* Deinde ex allegatis sententiis sanctorum utraque evasio, si verba singula ponderentur, et omnio inter se conferantur, facile posset refutari; efficacius autem id fiet, rationes huius veritatis explicando, et occasione illarum magis testimonia patrum urgendo, et locupletando. Prima ergo ratio sit, quia illo communicatio cum haereticis, de qua quaestio movetur, fieri non potest, nisi profitendo novam haereticorum religionem, vel potius superstitionem, aut saltem illam simulando; utrumque autem est intrinsece malum, et contra praeceptum confitendi veram fidem, et honorandi Christum, veramque ipsius religionem; ergo propter nullum humanum timorem licita est talis communicatio. Consequentia evidens ost ex dictis. Antecedens vero quoad utramque partem sic ostenditur. Nam illi, qui cum haereticis od ecclesias conveniunt, duobus modis possunt ibi assistere. Primo, animo colendi Deum illis ritibus, ot caeremoniis, seu intentione exercendi illas ritus tanquam licitos et religiosos; et hoc est formoliter ac vere falsam religionem profiteri: sicut qui adorat idolum cum vero intentione cultus, vere idololatriam profitetur, et qui nunc exerceret ritus iudaicos intentione cultus, vere esset professor sectae Iudaeorum. Unde necesse est, ut qui sic profitetur falsam religionem, abneget verom, et coosequenter etiam fidem, in qua fundatur. Nequo in hoc osse potest dubium, neque catholici intendunt hoc modo ritibus haereticorum interesso.

Alio ergo modo potest hoc fieri sine intentione cultus, vel religionis, sed solum cuiusdam cooetae obedientiae politicae quoad externam corporis praesentiam, cum proposito ibi secrete colendi Deum ritu catholico. At in hoc ipso necessario includitur simulata professio schismatis, et communicatio exterior cum haereticis in suis ritibus, quio iuxta communem et receptum usum illius gentis et loci hoc significatur per illas externas actiones, et ad hunc finem fit ille conventus, et communis convocatio. Talis outem simulatio semper est mala, ut late probat Augustinus dicto libro contra mendac. et in variis epistolis *de Cessatione legalium ad Hieronymum*, ot cum illo probavi in lib. IX. *de Legibus*, cap. XVII. Et breviter ostenditur, primo ox Paul. 1. od Cor. 10: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem*

doemoniorum, id est superstitioois gentilis, et idololatriae; *non potestis mensae Domini participes esse, et mensae doemoniorum*, utique idalothyta manducando, etiam sine iatentione cultus et adorationis idoli, ut verba sequeatia declarant, quae paulo post expendemus. Et ita intellexerunt locum illum patres reprehendentes graviter esum idolothitorum, quando exterius fit per modum actus religiosi, et tanquam usus cibi sacri. Ut videre licet in Cypriano dicto libro *de Lapsis*, et in multis epistolis, in quibus omnem externam significationem communicaadi, vel consentiendi ritibus infidelium, gravissime condemnat, praesertim epistola 31. et 52, cuius aliqua verba infra referam. Idem late Tertullianus libro *de Spectacul.* capite 13: *Idololatria*, inquit, *abstinemus, nec minus templa, quam monimenta despicimus, non sacrificamus, nec de sacrificato edimus.* Et infra: *Oculos, et aures ab idolothytis abstinemus*; et lib. *de Idololatr.* cep. 13: *Hoc loco*, inquit, *retractari oportet de festis diebus* (utique infidelium) *et aliis extraordinariis solemniiatibus, quas interdum lascivia, interdum timiditate nostra subscribimus, adversus fidei disciplinam communicantes nationibus in idolicis rebus.* Et subiungit quaestionem: *An cum ipsis nationibus communicare in his servus Dei debeat, sive habitu, sive victu*, etc. utique quatenus fiunt religionis causa; et respondet: *Ad haec nihil communionis est lumini et tenebris, viiae et morti.* Quam doctrioam late etiam tradit Origenes libro 8. cootra Cels. parum a principio. Est etiam de hoc insignis locus Chrysostomi in *Imperfecto*, cuius verba statim referam. Ratio autem propria est, quia omnis communicatio in his superstitiosis ritibus, etiamsi ficta intentione fiat, est quaedam superstitionis participatio. Unde sicut exterior idololatria etiam ficto animo facta, malitiam idololatriae participat; ita etiam omnia superstitio exterior, etiam simulata, malitiam superstitionis induit.

14. Confirmatur haec ratio, quia exterior professio simulata talis schismatis est queedam eius approbatio, et contestatio, quad sit religiosa, et ex vera fide; at hoc intriosece malum est, etiamsi interius non credatur, oeque intendatur, quia est exterius confiteri falsam religionem. Neque enim a talibus factis, et in tali materia, scilicet religionis, et cultus, potest separari significatio; quia exteriores actus, vestes, vel aliae caeremoniae non sumuntur ad cultum, nisi propter aliquam significationem; ergo qui illis exterius utitur per modum religiosi cultus, exterius saltem approbat illum ritum colendi Deum. At hoc iotrinsece malum est, nam verbis approbare, vel confiteri, talem ritum esse religiosum, malum, et contra fidem, ac religiooem est; erga et factis idem probare est aeque pravum, quae est potissima ratio Augustini citatis locis. Quae inde amplius declaratur, quia haec simulatio falsae religionis est quaedam negatio exterior fidei; haec autem semper est mala, ut in principio posuimus; ergo et illa simulatio. Maior constat, quia illa simulatio est approbatio religionis superstitiosae, et consequenter est confessio falsae fidei, a qua illa superstitio procedit; affirmatio autem erroris est negatio veritatis; ergo illa simulatio est negatio catholicae fidei, quae haeresi contrarie est. Denique cum religio vera tantum sit una, qui exterius unam approbat, omnem contrariam reprobat; ergo qui approbat exterius ritus haereticos, eo ipso eodem modo catholicam religionem abnegat: et ita deficit contrarie in confessione fidei. Uade in hac etiam ratione talis simulatio est valde contraria honori christianae religionis; nam cedit in contemptum eius, cum exterius negetur, et reprobetur, et contraria in animis inimicorum eius firmetur, ut paula post dicemus. Ex quibus tandem concluditur, nunquam esse licitam talem simulationem, etiam propter vitandam mortem, tum quia abnegatio fidei externa et simulata nunquam licet propter vitandum quodlibet malum, tum etiam quia maxime tenetur homo servere praeceptum, etiam positivum et humanum, non obstante periculo violentae mortis, quando eius transgressio io contemptum religionis extorquetur, ut dixi lib. III. *de Legib.* c. XXX.

15. Alio modo possumus vim huius obligationis explicere, quia io illo articulo cum coguntur fideles legibus ioiquis, sacris haereticorum interesse, obligat specialiter praeceptum affirmativum confitendi fidem cathalicam, resistendo talibus legibus, ac proinde qui exterius dissimulant, et obediunt, etiam si id faciant ficto animo, in confessione fidei deficiunt: ac subinde inter lapsos in persecutione fidei computandi sunt. Doctrinam haoc sumo ex Cypriano in locis praeallegatis, praesertim ex epistola 31, quee est clericorum Romae existentium ad ipsum: ubi cum dixissent, non solum defecisse in fide, qui exterius idolis sacrificaverent, vel idolothyta maoducaverant, sed etiam qui libellos quosdam submissionis, vel praesentes obtulerant, vel absentes miserant, subdunt verba notanda: *Non est immunis a scelere, qui vult videri propositis adversus Evangelium, vel edictis, vel legibus satisfecisse: nam hoc ipso iam paruit, quad videri paruisse se voluit.* Et infra vehementius Anglos pungit tam schismaticos, quam in fidei constantia debiles, dicens: *Absit ab Ecclesia romana vigorem suum iam profana facilitate dimittere, et nervos severitatis, eversa fidei maiestate dissolvere.* Et consonaut verba eiusdem Cypriani libro de Lapsis dicentis: *Nec sibi quo minus agant poenitentiam, blandiantur, qui etsi ne-*

fandis sacrificiis manus non contaminaverunt. libellis tamen conscientias polluerunt. Et illa professio denegantis, contestatio est christiani quod fuerat, abnuentis, fecisse se dixit, quidquid alius faciendo commisit. Cumque scriptum sit. Non potestis duobus dominis servire, servivit saeculari domino, obtemperavit eius edicto, magisque obedivit humano imperio, quam Deo.

Eamdem doctrinam sumo ex Chrysostomo homilia 25. in Matth. in *Imperfecto*, ubi prius ostendit necessitatem confitendi fidem, et inter alia dicit: *Si tibi tantum Deus cor creasset, sufficeret tibi fides cordis, nunc autem os tibi creavit Deus, ut corde credas, et ore confitearis.* Et adiungit: *Non tantum ore, sed etiam quinque sensibus carnalibus, si autem vel unus sensus minus fuerit, non est perfecta confessio.* Declarans autem occasionem necessariam talis confessionis addit verba sequentia, quae quia veritatem hanc multis modis confirmant, et ad solvenda argumenta lucem afferunt, integro illa referam. *Ergo*, inquit, *si quis tibi dicat, non manduces idolothytum, sed aspice tantum ad idola, quomodo speciosa sunt: si aspexeris provocatus, oculis tuis negasti Christum. Non quia aspicere idola aliquid sit, sed quia invitatus aspicis, peccas. Si tamen non aspexeris, oculis tuis confessus es Christum. Ideo scriptum est: Averte oculos meos, ne videant vanitatem. Si vero dixerit tibi, nolo, ut aspicias idola, sed tantum ausculta, quomodo ille gentilis blasphemat Christum, ut glorificet Deos. Si auscultaveris, auribus tuis Christum negasti. Si dixerit tibi, nolo, ut audias blasphemiam Christi, sed ecce quomodo incensum diis offertur, tantum sta, et accipe odorem incensi illius: si odoratus fueris, odoratu tuo Christum offensus es. Item si dixerit tibi, non manduca carnem dentibus tuis, tantum finge, te de immolato manducare: si simulaveris, sic gustu tuo Christum negasti. Si autem nolueris fingere, Christum confessus es, sicut Eleazarus in libro Machabaeorum, qui carnes vervecinas sub specie porcinae noluit manducare. Si dixerit, nolo fingas, te de immolato manducare, sed tantum tange idolum manu tua, aut tene thuribulum, si tetigeris, aut tenueris, tactu tuo Christum negasti. Si autem nolueris, tactu tuo Christum confessus es, sicut scriptum est: Si est iniquitas in manibus meis. Omnia enim membra animae, vel corporis tui, non solum tibi ad usum Deus creavit, sed sibi ad gloriam.*.

16. Ratione autem ostendi potest dicta propositio assumpta, nimirum in eo articulo obligare affirmativum praeceptum confessionis fidei, quia tunc maximo, seu pro tunc obligat hoc praeceptum, quando fidelis a tyranno infideli, seu haeretico, vel quocumque publico fidei persecutore de sua fide interrogatur, ut an christianus sit, vel an romano Pontifici obediat; vel si interrogetur, an sectam, vel ritum colendi Deum alienum ab Ecclesia catholica, seu romano, licitum vel sanctum esse credat; in his enim casibus tenetur fidelis non solum non negare aperte fidem catholicam, aut non confiteri falsam, sed etiam non tergiversari, aut dissimulare, seu tacere, sed aperte fidem et religionem catholicam confiteri; sed in eo casu, in quo per edictum coguntur fideles adire templa haereticorum, et eorum ritibus interesse, per potestatem publicam, virtute interrogantur, an probent illos ritus, nec ne, vel an catholicam religionem profiteantur; ergo tenentur fideles confiteri veritatem, non parendo talibus edictis, nam illa recusatio est quaedam fidei confessio, ad quam obligat tunc praeceptum. Maior propositio communis est theologorum cum divo Thoma, 2. 2, q. 3, art. 2, ubi Caietanus, et omnes moderni expositores non solum consentiunt, sed etiam tanquam certum dogma illud tradunt. Nam licet aliqua controversia sit, an quaelibet interrogatio sufficiat (quae ad praesens non refert); tamen eum interrogatio est a publica potestate, nullum est dubium de obligatione confitendi fidem, quia tunc maxime imminet necessitas honorandi Deum, et christianam religionem; et ideo qui tunc tergiversatur, subtrahit Deo debitum honorem, et vere Christum erubescit. De quo ita scribit Cyprianus in citato libro de Lapsis: *Christus in praeceptis suis dicit: Qui confusus me fuerit coram hominibus, confundetur eum filius hominis, et christianum se putat, qui christianus esse confunditur, aut veretur? Quomodo potest esse cum Christo, qui ad Christum pertinere, aut erubescit, aut metuit?*

17. Quod autem in casu, de quo tractamus, catholici interrogentur per publicam potestatem, tum de sua religione, et fide, tum etiam an probent, vel recusent protestantium superstitionem, ex ipso facto manifestatur. Ideo enim sub gravissimis poenis coguntur, eorum ecclesias adire, etc. ut ostendant, an sint pontificii, seu romanae religionis, ut ipsimet loquuntur, et an calvinianam detestentur. Quin potius ita interrogantur, ut non possint non alterutrum exterius ostendere; ergo est illa occasio, in qua maxime obligat praeceptum confitendi fidem, saltem recusando talem cum haereticis communicationem. Quod optime confirmat exemplum sancti Ermenegildi Hispaniae principis, qui ne Eucharistiam de manu haeretici acciperet, etiam iubente patre, usque ad mortem recusavit. Quod factum valde commendans Gregorius lib. 3. *Dialog* cap. 15, dicit: *Vir Deo deditus, ariano episcopo venienti exprobra-*

vit, ut debuit, eiusque a se perfidiam dignis increpationibus repulit. Quibus verbis significat, ex debito obligationis id fecisse, ne haeresi ministrantis communicare videretur.

18. Alia ratio huius obligationis sumi potest ex scandalo, quod tam videtur intrinseco annexum his actionibus, ut inseparabile ab eis videatur. Hoc autem satis est, ut illa communicatio externa cum schismaticis peccaminosa sit, et detestanda, iuxta doctrinam Apostoli ad Romanos, cap. 14, et 1. ad Cor. cap. 8, ubi hoc peccatum vocat *peccatum in Christum*, et cap. 10, ait: *Nolite manducare propter conscientiam, conscientiam dico, non tuam, sed alterius.* Et ex facto Mathatiae 2. Machabaeor. 6, et egregiis verbis eius constat, potius esse mortem tolerandam, quam hoc scandalum fratribus tribuendum. Quod autem in hoc negotio scandalum interveniat, declaratur. Primo ex parte ipsorum haereticorum, nam ex huiusmodi fragilitate catholicorum in suo errore confirmantur, et obdurescunt, atque fidem romanam contemnunt. Unde Sander. lib. 3. *Histor.* cum retulisset, tempore reginae propter acerbissimam legem et coactionem multos catholicos schismaticorum ecclesias, conciones, communionem, ac conventicula aliquando etiam publice adire non recusasse, subiungit: *Interim regina, et sui ab initio praeclare secum agi existimarunt, quod cum tot essent antiquae fidei in regno cultores, plerosque tamen scirent, ritus a se praescriptos publice, vel amplexari, vel utcumque praesentia sua exterius approbare, licet interius aliam fidem, de qua ipsi non adeo curabant, vel ad tempus dissimulandam censebant, colerent. Ac, ne sacerdotes quidem quosdam ab illis administrandis abhorrere, gaudebant non mediocriter.* Ita ergo dissimulatio haec catholicorum in augmentum schismatis, et magnum contemptum romanae religionis cessit, eiusdemque scandali occasio semper durat. Et ita reperitur etiam in tali actione alia malitia, quia redundat in favorem et iuvamen haereticorum, quatenus haeretici sunt, id est ut opera sui erroris exerceant; hoc autem intrinsece malum est, ut in simili notavit Navarrus consilio 12. de haereticis, n. 6. in fine, et sequentibus. Unde maxime etiam invenitur hoc scandalum ex parte catholicorum praesertim simpliciorum; nam facile imitantur alios, qui videntur esse sapientiores; et ita huiusmodi consuetudo offendiculum fit infirmis. Si enim quis viderit (ut Paulus ait) eum, qui habet scientiam, in ecclesiis haereticorum ritibus illorum interesse, conscientia eius, cum sit infirma, aedificatur ad eum imitandum, et sic perit infirmus in scientia doctioria. Et, quod caput est, inde fit, ut multitudine crescente, iam non simulate, sed ex animo ad Deum colendum illo ritu utantur, ita ut simplices inter antiquam religionem novamque superstitionem distinguere nesciant. Est ergo evidens nocumentum, et scandalum, ratione cuius non tantum est hoc peccatum contra caritatem fraternam, et divinum honorem, sed etiam contra fidei confessionem, quae maxime obligat, teste d. Thoma supra, quando ex dissimulatione, vel taciturnitate subtrahitur debitus honor Deo, *et utilitas proximis impendenda.*

19. Ultimo his addere possumus rationem ex morali periculo desumptam; nam si fidelis populus conventicula haereticorum frequentet, et praesertim si eorum conciones audiat, in maximo periculo versatur amittendi fidem. Nam licet unus, vel alter possit eos sine periculo audire, imo eos impugnare, et confundere; tamen simplex vulgus facile decipitur, et ideo etiam provectiores abstinere tenentur a talibus concionibus, ne suo exemplo alios secum ferant, et ita eorum fides periclitetur. Et ideo monet Chrysostomus orat. 2. *de provid. et fato*, magis esse fugiendum a locis et concionibus, quae pestilentibus opinionibus complentur, quam a locis contagiosis, et infectis, quia haec corporibus nocent, illa vero animas interimunt. *Ne steteris*, inquit, *resili, ne tardaveris, vel brevissimam hic metuas moram. Haec dicimus, non stabilitatem illarum opinionum veriti, sed imbecillitatem vestram metuentes*, etc. Ideoque monet Augustinus in lib. *de fide et symb.* cap. 1: *Ne fides fraudulentis calliditatibus haereticorum possit in nobis aliqua ex parte violari, pia cautaque vigilantia providendum esse.* Et Gregorius nazianzenus oratione 53, quae est de nova Dominica, graviter reprehendit, qui, ut ipse ait, *ad temporis arbitrium fidem suam accommodant*, nimirum, quando haeretici rerum potiuntur, eorum voluntati in rebus fidei obsequentes, et ut subiungit, *dispensatione in fide utendo.* Quae potius est simulatio quaedam periculosa; et ideo etiam dicit, eos, qui sic ambulant, *in fide claudicare*, quia re vera in confessione fidei deficiunt, et in periculo versantur omittendi fidem; et licet fortasse ipsi constantes sint, fratres suos in illo periculo constituunt.

20. Ad rationes autem dubitandi facile ex dictis respondetur. Ad primam dicitur, actiones illas abstracte et generatim sumptas dici posse indifferentes, quatenus intrinsece malae non sunt, tamen in particulari sumptae, ut cum tali modo, et cum talibus circumstantiis fiunt, habere intrinsecam malitiam. Nam sicut ex Chrysostomo referebam, aspicere idolo, non est intrinsece malum, aspicere autem propter inductionem, vel metum tyranni, est Christum negare. *Non*, inquit, *quia aspicere illud aliquid sit, sed quia invitatus aspicis, peccas.* Ita ergo

iegredi ecclesiam haereticorum, vel synagogam Iudaeorum, per se nihil est; ingredi autem religionis causa, et ad haereticorum ritus exercendos, ad obsequendum haeretico praecipienti, malum est. Sic etiam, licet audire concionem haeretici per se et intrinsece malum non sit; tamen adire conciones frequenter, et ad iussum inducentium ad haeresim, et cum scandalo et periculo infirmorum, et interdum proprio, perniciosum est. Multoque clerius superstitiosum est, precibus et ritibus haereticorum interesse, quia vel est quaedam tacita approbatio huiusmodi superstitionis, vel miscetur etiam cooperatio. Quae maxime cernitur in participatione sacramentorum: et idee inter omnes ritus, qui a calvinistis fiunt, detestabilior est communicatio cum illis in sacrilega coena, et ficta eucharistia, quem ministrent; nam qui illam participant, evidenter cooperantur infideli superstitioni, et pro Christi sacramento id recipiunt, quod nihil est, suoque facto illum merem approbant. Sic denique licet in necessitate possit catholicus baptizari ab haeretico, intente vero et substantiali ritu baptismi, si tamen adhibeat haereticus alios ritus accidentarios, superstitiosos, et alienos a consuetudine Ecclesiae romanae, non potest illis cooperari, licet possit ees interdum tolerare, si neque scandalum, neque religionis contemptus interveniet, et eos vitare non possit.

Et ita etiam responsum est ad aliam partem illius rationis. Nam isti actus ex communi impositione et usu sunt actus religionis, et partim ex natura rei, partim ex impositione, et usu hominum hanc significationem habent: unde in perticulari sumpti in tali occasione, et cum teli inductione, et in consortio, et communicatione talium schismaticorum, plane significant illorum religiosum cultum et ritum, et ad hoc sunt a tali rege instituti. Quapropter sicut est intrinsece malum assumere signum falsae religionis, neque propter illum timorem fieri licite potest, ut est in theologia constens: ita est per se malum, actus illos tali modo et in tali eccasione exercere. Doctrina vero illa, quod dum haereticus non est denunciatus, liceet in sacris communicare cum illo, quem tradit Navarrus, ab eodem expresse declaratur; dummodo ipsa sacra ritu catholico fiant, neque ulla sit communicatio ritus, caeremoniae, aut impietatis haereticae: et praeterea ut nulla catholicorum offensio, nullumve periculum fidei intercedat, ut expresse declaravit Azor referens Navarr. dicto lib. 8, cap. 11, q. 4. tomo.

21. Ad secundam respondetur, simuletionem falsae religionis esse intrinsece malam, ut in dicto libro IX. *de Legibus* late ostendi ex sententia Augustini supra allegati, et plurium doctorum, quos ibi retuli; et idem sentiunt omnes, qui negant, esse aliquando licitum assumere signum falsae religionis, vel externum actum infidelitatis exercere, etiam si interna fides retineatur. Quia licet assumens signum, non inteudat significationem eius, tamen non potest illam separare, et ideo, velit, uolit, actu ipso significat, se esse infidelem; et ita falsam religionem opere ipso confitetur, quod est contra praeceptum confessionis fidei. Nam sicut fides vera obligat ad sui confessionem, ita etiam obligat ad vitandam contrariam infidelitatem, et consequenter etiam ad exterius confitendam illam. Estque haec obligatio urgentior, cum instat in contrarium publici tyranni vexatio; nam tunc maxime obligat praeceptum confitendi fidem veram et vitandi omnem contrariam simulationem. Eritque haec obligetio maior, quo maius fuerit scandalum, maiusque eversionis fidei et contemptus romanae religionis periculum; quae omnia in praesenti casu maxime concurrunt.

22. Per quod responsum etiam est ad tertiam rationem, quee erat de scandalo; dicimus enim in primis, praeter scandalum esse alias rationes sufficientes. Deiode dicimus, non vitari scandalum propter fugas ibi propositas. Cum enim dicitur, notum esse omnibus, e catholicis non ex corde, sed coacte illa exterius fieri; respondemus, et hoc esse incertum (multi enim id poterunt ignorare), et illud sufficere ad gravissimum scandalum, nam illamet fictio est grave peccatum: praeterquam quod non vitantur alia pericula, et iniuriae religionis christianae. Item cum dicitur, regem non vexare fideles tam causa religionis, quam cupiditatis pecuniarum, respondeo, etiam hoc dici divinando; sed quidquid sit, parum refert, quin non intentio operantis, sed operis spectande est: licet enim rex intendat pecuniae lucrum, proxime inducit ad profitendam falsam et superstitiosam religionem cum expressa vel saltem tacita abnegatione romanae religionis; hoc autem est intrinsece malum, et ideo quacumque ratione a rege intendatur, resistendum illi est.

23. Denique etiam protestatio non excusat, tum quia moraliter non potest esse tam publica et notoria, sicut est simulatio ipsa haeresis, tum etiam quia protestatio, etiamsi esset omnibus catholicis nota, non tollit, quin actio illa sit simulatio et externa professio erroris et falsae superstitionis; nec tollit defectum confessionis fidei, nec contemptum religionis, nec periculum animarum. Imo illa via datur licentia profitendi exterius quamcumque infidelitatem cum protestatione facta apud fideles catholicos, quod id non fiet animo infideli, sed affectu humano non perdendi facultates, et alia temporalia bona; hoc autem turpissimum et perniciosissimum est, et contra rationem; nam haec professio ficta pravae religionis non solum est mala, quia alii fideles

credent ex infidelitate fieri, sed etiam quia hoc significatur quibuscumque videntibus, et intelligentibus talia signa. At vero protestatio ad summum a catholicis illam existimationem tollit, quia protestatio solum coram fidelibus fieri solet, non coram infidelibus. Et praeterea licet coram omnibus fieret, semper actio illa est contra Dei honorem, et in contemptum fidei, et cum periculo, et scandalo infirmorum. Protestatio ergo malitiam talium actionum non purgat. Atque ita tandem sententiam suam explicuit Azor in tom. 3, lib. 1, c. 7, post quaest. 2.

CAPUT X.

An vexatio, quam in Anglia catholici patiuntur, sit vera religionis christianae persecutio.

Summarium

1. Ecclesiam catholicam persequitur, qui in odium romanae quamlibet eius partem vexat. — 2. Status controversiae. — 3. Rationes, quibus seipsum excusat rex. — 4. Christianorum vexatio in rebus temporalibus non est persecutio Ecclesiae. — 5. Quae sit persecutio christiana seu Ecclesiae. — 6. Quae sit propria persecutio Ecclesiae. — 7. Primum medium, quo solent uti persecutores. — 8. Ex fine ipsius persecutionis ostenditur, vexationem fidelium anglicanorum esse Ecclesiae persecutionem. — 9. Idem ostenditur ex parte mediorum. — Quam gravis sub Henrico persecutio fuerit. — 10. Quantum creverit persecutio sub Eduardo, sub Elisabetha, sub Iacobo. — 11. Alterum persecutionis medium. — Quantum sub Elisabetha. — 12. Et sub Iacobo. — 13. Quatuor episcoporum hibernensium conventus pro fide catholica extirpanda. — 14. Excluditur evasio, qua rex utitur. — 15. Aliae regis evasiones refelluntur. — 16. Progressus persecutionum sub rege Iacobo. — 17. Occurritur alteri evasioni eius. — Non excusatur rex a persecutione ob beneficia, quae ratione politici regiminis in catholicos contulisse refert.

1. Haec quaestio non in eo sensu tractanda est, ut iterum ad primam controversiam, ubi sit vera et catholica religio, an in anglicana insula, vel in toto orbe, seu quod idem est, in Ecclesia romana, redeamus; hoc enim satis in libro I. disputatum est. Et ex ibi dictis supponimus, veram fidem et religionem christianam esse in Ecclesia romana; ex quo evidenter sequitur, si in Anglia vexantur fideles (qui ob haereticis papistae vocantur), quia Ecclesiae romanae uniuntur, eiusque fidem, religionem, et obedientiam profitentur, illam esse propriam et omnino veram fidei catholicae et Ecclesiae Christi persecutionem, et, qui auctor est illius, esse Christi hostem et christianorum persecutorem. Neque de hac consecutione, seu conditionali propositione dubitare quis potest, posita dicta hypothesi; nam si Ecclesia romana est vera Ecclesia Christi, qui Ecclesiam romanam persequitur propter suam religionem, seu qui eius religionem oppugnat, Christi Ecclesiam persequitur, et oppugnat, et consequenter ille erit persecutio Christi et eius Ecclesiae. Quae tunc maxime ita appellatur, quando non est tantum privata unius, vel alterius personae, sed est etiam publice et generalis totius communitatis. Nam licet persecutio cuiuscumque membri, quatenus tale est, seu propter fidem, vel iustitiam sit persecutio eiusdem Christi, et ratione generalis causae, seu motivi in totam Ecclesiam redundare videatur; nihilominus per antonomasiam illa dicitur ecclesiastica persecutio, quae communitatem Ecclesiae eiusque universale corpus oppugnat. Non est tamen necesse, ut talis vexatio, vel in tota catholica Ecclesia, ut est per totum orbem diffusa, vel in Ecclesia romana, ut est particularis episcopatus, directe et immediate fiat, ut nomen persecutionis Ecclesiae mereatur; sed satis est, ut in aliquo regno christiano propter eamdem romanam et catholicam fidem grassetur. Ait enim Augustinus libro 8. *de Civit.* cap. 52: *Quale est enim non considerare, Ecclesiam per totum mundum fructificantem, atque crescentem, posse in aliquibus gentibus persecutionem pati a regibus, etiam quando in aliis non patitur?* Et affert exempla de persecutione facta in Perside a rege, et a Gothis in sua ditione, et ab Herode Hierosolymis. Talis enim vexatio in uno regno, vel parte principali Ecclesiae non fit sine quadam universalis Ecclesiae participatione et turbatione; nam tota quodam modo conquassatur. Quia licet in una provincia persecutio moveatur, totius Ecclesiae fundamenta convellere nititur.

2. Hoc ergo pro constanti supposito, sensus praesentis controversiae est, cum de facto constet, professores romanae religionis ab illius regni principibus post Henricum VIII. (catholica Maria excepta) pluribus modis vexari, magnisque suppliciis affici, an illa vere sit, et appellari debeat Ecclesiae et Christi persecutio, vel solum aut iniustum bellum, vel iuste punitio. Et occasionem quaestionis praebuit nobis rex Angliae, qui de Pontifice valde conqueritur, quod ipsum inter Ecclesiae persecutores ednumerare videatur. Unde contendit, poenas illas et afflictiones, quae in Anglia auctoritate regia papistis (ut ab eis intelligamur) inferuntur, non mereri nomen persecutionis Ecclesiae, quia non titulo religionis, sed in poenam iustam criminum contra regem vel rempublicem commissorum infliguntur. Unde in principio Apologiae sic inquit: *Negari non potest, quin Pontifex contra bonos mores et consuetudinem principum maxime christianorum peccarit vehementer, cum me inauditum condemnarit, quod quidem fecit, me persecutoribus adnume-*

rando; ut ex eo, quod cohortatur catholicos suos ad martyrii gloriam aspirare, non obscure innuitur. Deinde vero in impugnatione primi Brevis Pontificis late circa hoc digreditur, et prius de Elisabetha pag. 18. affirmat, *nemini ex pontificiis religionis causa poenam irrogasse, antequam eorum scelera et flagitia, veluti invitae supplicia, quae pertulerunt, extorsissent.* Hoc autem probat hac fere partitione, quia regina neque ante editum Breve contra illam a Pio V, neque post iuste potest persecutionis infamia notari. Priorem partem ostendit, quia illo tempore, antequam Pius V. contra reginam sententiam fulminasset, *neque graviorem aliquam mulctam catholicis imposuit, neque severiores leges, neque tunc temporis ulla capitis poena fuit in pontificios constituta.* Alteram partem ostendit, quoniam ab illo tempore, quo illa fuit in reginam lata sententia, *tot coniurationes, et machinationes, ac rebelliones publicae in illo regno ortae sunt, ut illae non solum fuerint iustae, sed etiam moderatae poenae delinquentium;* ergo propter illas poenas non potest regina persecutionis infamia notari, sed potius magnae clementiae nomine commendari.

3. Deinde ad se suumque regimen transitum facit, et pag. 23. sic inquit: *Quod me de catholicorum persecutione calumniantur, nunquam probari potest, quemquam conscientiae causa, et religionis ergo, me regnante hactenus, vel morte mulctatum fuisse, vel in mortis periculo modo versari. Nisi forte* (addit) *haec misera catholicis interdictio a Papa facta, quominus de iuramento suo mihi promittant, causa fit dehinc, cur multi eorum merito plectantur.* Deinde multis argumentis et indiciis ostendere conatur, persecutoris nomen non mereri. Primo generatim per comparationem ad reginam, quia Iacobus rex maiori multo mansuetudine et pietate cum catholicis se gessit, quam regina. Secundo, quia tanta clementia in catholicos usus est, *ut et ipsi in spem venerint, se brevi religionis suae libertate fruituros:* et alii sectarii familiares regis stuperent, et magnam regni perniciem inde formidarent. Tertio recenset favores humanos, temporaliaque beneficia in catholicos collata, ut sunt recusantes aliquos equestri dignitate donare, alios accessu et colloquio suo participes efficere, sine ullo religionis discrimine honores et beneficia illis largiri, et similia. Quarto inter haec beneficia numerat, quod iudices suos monuerit, ne sacerdotes, etiam si essent convicti, supplicio afficerent, et praecipue exaggerat *clementissimum edictum, quo permissum est sacerdotibus omnibus non comprehensis, et tum extra custodiam agentibus intra constitutam diem e regno excedere. Quod si qui in carcere detinebantur, libere etiam obire permissi sunt, et si qui alii postea fuerunt comprehensi trans mare ablegati sunt, et ibi libertati restituti.* Ex quibus concludit, ingratitudinem Pontificis ostendi, *qui tam iniqua mensura tot beneficia compensarit.*

4. Quia vero nobis certum et exploratum est, quam nunc in Anglia patitur, et post Henricum sub Elisabetha passa est, unam esse ex gravissimis persecutionibus, quas Ecclesia catholica in aliquo regno particulari hactenus sustinuit; ideo ut a suis initiis et fundamentis hoc ostendam, adverto, in omni persecutione, ad iudicium de illa ferendum, primum omnium spectandum esse scopum et finem in quem tendit persecutio, deinde media, quibus illius finis consecutio intenditur. Ut ergo aliqua Ecclesiae vexatio sit propria et publica persecutio, necessarium est, et sufficit ex parte finis, ut in destructionem, vel mutationem catholicae religionis in tota Ecclesia, vel in aliqua eius notabili parte faciendam ordinetur. Nam licet vexatio christiani populi aut regni ordinetur ad dominium temporale eius tyrannice occupandum, et hac ratione multa temporalia nocumenta christianorum per rapinas, homicidia, et alias similes iniurias fiant: si haec non tendant in eversionem religionis christianae, sed tantum in appetitu temporalis imperii sistant, non erit propria persecutio Ecclesiae, ut nunc de illa tractamus. Quia per illam non vexantur fideles, quatenus fideles et christiani sunt, sed quatenus homines vel cives sunt, sicut interdum vexantur gentiles et pagani. Poterit ergo illa dici persecutio corporalis, non spiritualis, humana, non christiana, nam haec esse debet propter Christum, seu propter fidem eius, iuxta verbum ipsius Matthaei 5: *Beati estis, cum maledixerint vobis... propter me.* Et 1. Petri 4: *Nemo vestrum patiatur ut homicida ... Si autem ut christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine.*

5. At vero e contrario si persecutio tendat in illum finem, et sub eo nomine fiat, quibuscumque mediis intendatur, erit christiana persecutio. Quia, ut in moralibus dicitur, finis est, qui dat esse et speciem actioni. Unde sicut, qui favet christianis, quia christiani sunt, vel propter fidem et amorem Christi in eos qualiacumque beneficia confert, Christum honorat, et ab illo potest praemium expectare, iuxta illud Matt. 10: *Quicumque potum dederit uni ex minimis istis, ... tantum in nomine discipuli, non perdet mercedem suam:* ita etiam e contrario, qui directe intendit catholicam religionem offendere, et eam profitentes ab illa avertere, quibuscumque mediis ad hoc utatur, erit proprie persecutor christianorum, et consequenter etiam Christi iuxta verbum eius dicentis ad Paulum: *Quid me perse-*

queris? Actor. 9. Quoad media vero in eodem loca Matth. 5. varias modas persequeadi christianos idem Dominus insinuat, dicens: *Cum maledixerint vabis hamines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vas mentientes propter me.* Ubi Augustinus lib. 1. *de sermane Domini in monte,* accurata illa tria distinguens, ait, *persecutiones* praprie fieri per vim, vel insidias: *maledicere* autem esse, aliquem in praesentia eius inhonarara, el contumeliis afficere; *dicere autem malum adversus aliquem*, praprie essa de illo absante detrahere, eiusque famam laedere. Quamvis autem haec recte dicta sint, sumpta stricte verbo persequendi, nihilaminus etiam vexatia illa, quaa per contumelias, vel infamationes christianorum fit, persecutianis nomen meretur, sicut de opostolis dicitur Actar. 5, quod *ibant gaudentes a conspectu concilii, quia digni habiti sunt pro namine IESU contumeliam pati.* Et 1. Petr. 3: *Si quid patiamini propter iustitiam, beati.* Itaque pro diversitato mediarum aut tribulationum esse quidem potarit maior vel minar parsecutio; quocumqua tamen modo fiat, si ratione fidei aut religionis christianae fit, orit christiana persecutia. Sicut Augustinus loco citato dixit, *tunc aliquem propter Christum pati, quando secundum veram fidem et catholicam disciplinam christianus vocatur, et ideo vexatur.*

6. Deinde, ut maiorem lucem huic causao offeromus, tam fines persecutionum Ecclesiao, quam media, quibus fieri solent, distinctius explicara utile censemus. Potesl enim persecutia essa vel salum contra bonos mores per violentiam et potentiom humanam aliquam pravum morem in rempublicam introducendo, et eas graviter affligendo, qui resistunt, vel pro veritate quovis moda pugnant. Sed talis vaxatia, quamdiu intra has limites continetur, quia in amni regna atiam mere humano et gentili esse potest, ideo non tam ecclesiastico persecutia, quam gubernatio iniqua et tyrannica vocari solet. Ulterius ergo progredi solet vexatio christiani principis ad unitatem Ecclesiaa scindendam, et unius capitis obedientiam ita contamnondam, ut amnos subditos suos sibi in eodem schismote non consentientes affligat, at vol hoc solo dignos suppliciis existimet. Et haec iam praprie attingit gradum aliquem ecclesiasticae persecutianis. Tandem potest finis et scapus persecutionis esse mutatio fidei el verae religionis in en fundatae cum vexatioae et afflictiane fidelium tali mutationi resistentium. Et haec est ex parte finis consummata Ecclesiae porsecutio, quia fundamentum eius prorsus evertere nititur.

7. Media varo, quibus Ecclesioe persecutores ad hunc finem uti salent, hoec fere sunt. Primum per vim et potenliom divinum cultum in Ecclesia evertere, templa destruendo, imagines concremando, monasteria at loca sacro in profanos usus converteado. Sicut de Donatistis refert Optatus lib. 6, quas verbis Eliaa accusat: *Altaria tua confregerunt. Cur vota,* inquit, *et desideria haminum cum ipsis altaribus evertistis? Cur concidistis precibus viam?* Et Augustinus lib. 3. cantra Crescon. cap. 59. inde convincit Danatistas, persecutionem fecisse Maximianistis, *quia basilicam Maximiani destruxerunt.* Sic etiam ariani templa catholicarum evertebant, ut refert Victor. lib. 1. de Persecut. Vandal. Alii etiam imperatares imagines everterunt, et incenderunt, ut satis notum est. Aliud medium esse salet, leges et edicta praanuaciaro fidei cantrario, quibus cogantur fideles sub gravissimis poenis abiurare fidem, aut aliquid contra fidei regulas prafiteri. Quod fecerunt nan solum gentiles imperatares, sed etiam qui a Christa defecerunt, Iulianus, Valens, et similes. His accedit paanarum et tarmentarum executia. Atque interdum etiam solent violenta media adhiberi, quibus filii cathalicorum a ministris et magistris haereticis daceantur, et instruantur, et e cantrario ut a catholicorum disciplina arceantur, et omnibus modis prahibeantur, sicut a Iuliano apostata factum esse, memoriaa proditum est. Deaique aliquaada tyranni solent blanditiis et favoribus humanis animos credentium tentare, ut in historiis ecclesiasticis vulgatum est.

8. Primo ergo prabandum est, vexationem fidelium in Anglia ex parte finis persecutianam ecclesiasticam esse. Si enim initium et originem aius contemplemur, manifestum erit. Nam Henricus VIII, ut sententiam divartii in regno suo adversus reginam Catharinam, contempta Seda apastalica, praferri facerel, novam Ecclesioe farmam in Anglia induxit, seque ipsum caput illius ecclesiae constituit: decratumque statuit, ut in illa regua in nulla rerum Ecclesiae administratiano Pantificis auctoritatc apus foret. Et per hanc potestatom sic usurpatam navas religianis ritus, et leges coleudi Deum longe alias, quam antea fuissent, ia ragaum suum inducere decrevit: et in huuc finem multa egit. quae postea attingemus. Hunc scopum habuit etiam Eduardus, vel potius protector, et consiliarii eius, qui ita finem illum auxerunt, at amplificarunt, *ut intra breve tempus tremendum sacrificium, divina officia, et sacramenta omnia ritu catholico in Anglia fieri omnino desierint,* ut Sanderus refert. Imo cum Henricus, excepta articula primatus, in aliis ad fidem pertinentibus mutatianam fieri vetuerit; statim ab Eduardo zuingliana haerasis introduci coepta est, ut supra vidimus. Eumdem finem iastauravit Elisabetha, simul atque ad regnum assumpta est; nam et se gubernatricem supremam totius Angliae nan

minus in spiritualibus et ecclesiasticis rebus, quam in temporalibus declaravit, et a suis subditis iurari voluit. Neque solum in conservando schismate, sed etiam in introducenda lutherana haeresi, vel alia parum illi dissimili, ac omnino mutanda religione catholica, quam soror Maria instaurare coeperat, omnibus modis incubuit: et in ea cura et sollicitudine usque ad finem vitae laboravit.

Eamdem autem religionis formam, catholicae nimirum repugnantem, Iacobum regem in suo regno conservare, ac tueri, omnibusque modis intendere, probare non est necesse. Satis enim diserte et explicate saepius in suo libro rex ipse hoc profitetur, ut suae fidei professione supra tractata satis manifestum est, et in sequentibus multa eius verba et loca designabimus, in quibus hunc finem ostendit et declarat. Ex quibus omnibus constat, tres illos pravos fines, quos in persecutione religionis christianae supra distinximus, pravos scilicet mores, mutationem religionis per schisma, et fidei mutationem per haeresim omnes in hac turbatione anglicana invenias esse, incepit enim a morum corruptione, et ad schisma processit, et in apertam haeresim consummata est, et ita nunc perseverat. Nam schisma neque ab ipso rege negatur; illud autem iam est in haeresi fundatum, ut lib. III. ostensum est, et multis aliis haeresibus est cumulatum, ut in lib. I. et II. est probatum; schisma autem, et haeresis sine magna morum corruptione esse non possunt. Ergo ex parte finis omnia mala ibi concurrunt, quae in ecclesiastica persecutione inveniri possunt.

9. Quod autem etiam ex parte mediorum fuerit, et ante Elisabethem, et sub illa, et post illam sub Iacobo acerbissima persecutio, probatur discurrendo breviter per capita, quae attigimus. Primum erat de violenta eversione, et usurpatione rerum sacrarum: haec autem statim cum mutatione religionis sub Henrico coepit. Nam solus Henricus decem millia monasteriorum, ac templorum a catholicis per multa saecula aedificatorum, violenter occupavit, et in profanos usus pervertit, ut refert Boz. tom. 1. de signis Eccles. c. 10, cuius tyrannidis seriem ac modum latius describit Sander. lib. 1, pag. 154. et sequ. *Et principio*, dicit, *praecepisse Henricum, ut omnes omnium ordinum viri ac mulieres pretiosissima quaeque ecclesiarum ornamenta et reliquias suis quaestoribus traderent*. Deinde in publicis comitiis obtinuisse ait, ut minora quaeque monasteria, quorum redditus septingentos aureos non excederent, suae libidini dederentur: et ita trecenta septuaginta sex monasteria, et ex eis centum viginti millia aureorum in annos singulos occupasse, et plus quam decem mille utriusque sexus religiosos in saeculum remisisse. Intra triennium vero omnia totius regni monasteria evertisse, eorumque omnia bona fisco per summam violentiam applicasse. Quod quanta vi, quamque pravis artibus executioni mandaverit, idem auctor late prosequitur. Post haec vero contra imagines, monumenta, et reliquias sanctorum bellum movit, et celebriora omnia evertit, contumeliis affecit et expilavit. Alias vero ecclesias licet non omnino everterit, quidquid tamen in eis erat pretiosum, arripuit, easque infinitis aliis modis, sacra omnia indigne tractando, violavit.

10. Haec autem omnia sub Eduardo conservata et aucta fuerunt, nam si quae imagines, aut cruces in Anglia remanserant, partim eversae, partim combustae sunt; et vasa omnia aurea et argentea, calices ac vestes sacrae ecclesiasticae, omniaque ecclesiarum bona regi applicata fuerunt. Et officia divina ritu haeretico et vulgari lingua recitari coeperunt, atque ita, ablato divino sacrificio, et altaribus destructis, ecclesiae catholicorum templa Dei et Christi esse desierunt, et in synagogas Satanae commutatae sunt. Postea vero Elisabetha templa, monasteria, et sacra omnia, quae soror eius in antiquum verae religionis decorem ex parte reduxerat, iterum e medio abstulit, et maiori vi et potentia sacra omnia invasit, et omnem antiquae religionis usum auferre totis viribus conata est. Iacobus vero licet fortasse monasteria non invenerit, quae destrueret, aut eorum stabilia bona, quae denuo occuparet; nec templa, quae iam non essent ab haereticis contaminata, nihilominus eamdem vim rebus sacris inferre censendus est. Primo quia potentia sua facit, ut abominatio illa desolationis conservetur, eademque violentia impedit, ne aliquid, quod catholicam religionem redoleat, in suis regnis instauretur. Et quamvis in Hiberaia (ut inde accepimus) Ecclesia ab haereticis olim diruta, nunc expensis catholicorum iussu regis reaedificentur, id tamen fit, ut sacrilegis calvinistarum ritibus et conventiculis inserviant; quae duplicata, ut sic dicam, est iniuria et persecutio. Deinde si quae sacra vasa occulte a catholicis retineantur, et ministri regis illa inveniant, ea rapiunt, et ad suos et profanos usus convertunt. Imo (ut a fide dignis accepimus) hoc colore pretiosa quaeque auri et argenti vasa, aut feminarum ornamenta surripiunt, fingentes esse vasa sacra, aut ad reliquiarum, vel altarium ornatum conservate.

11. Alius modus persequendi religionem christianam esse solet per edicta, et leges violentas ac poenales catholicae fidei repugnantes, quales innumeras in Anglia sub praedictis regibus latas esse, et quotidie ferri, notissimum est. Nam Henricus in principio sui lapsus publico edicto subditos coegit ad iuramentum primatus illi praestandum, ut supra visum est; imo tanto odio in Pontificem exarsit, ut lege pu-

blica sub poena capitis praeceperit, ut omnes Papae nomen ex omnibus libris suis delerent. Et aliae similes leges sub illo, et sub Eduardo contra religionem catholicam latae sunt. Postea vero Elisabetha statim in principio regni sui iuramentum de primatu suo ecclesiastico suis subditis suscipiendum proposuit. Nam licet nomine *capitis Ecclesiae* non uteretur, sed *supremae gubernatricis*, postea tamen declaratum est, eamdem rem utraque voce significatam fuisse. Addebaturque poena privationis bonorum et perpetui carceris prima vice recusantibus, secunda autem vice poena capitis. Praeterea prohibitus est usus sacrificii et sacramentorum ritu romano sub poena ducentorum aureorum prima vice, quadringentorum secunda, tertia, omnium bonorum et carceris perpetui. Item sub poena amissionis omnium bonorum et perpetui carceris prohibuit, ne quis in Angliam afferret Agnos Dei, cruces, vel quascumque res alias auctoritate Pontificis consecratas, et sub poena capitis, ne Brevia aut Bullas e Roma quisquam portaret. Reconciliare aliquem Ecclesiae romanae crimen laesae maiestatis esse voluit. Qui extra regnum religionis causa navigarent, bonis omnibus prius privavit. Postea vero legem edidit, qua omnes clerici pontificia auctoritate ordinati intra certum diem regno exire cogebantur, et a transmarinis nunquam redire sub poena laesae maiestatis. Et similia edicta innumera promulgavit.

12. Neque Iacobus rex in oppugnanda fide catholica legibus suis segnior fuit. Nam, ut late refert Cardinalis Bellarminus in responsione sua ad Apologiam, an. 1606. edictum a Rege prodiit, cuius titulus erat, *Ad detegendos et reprimendos Papistas*. Ex quo titulo manifestum est, causa religionis, et in defectionem a Papa edictum latum esse. Unde in primo eius articulo confirmatae sunt leges ab Elisabetha latae, in aliis vero multa sub gravissimis poenis propter eumdem finem statuta sunt. Ut, quod catholici recusantes coenam haereticorum sumere, vel templa eorum adire, et sacris interesse, variis poenis pecuniariis mulctentur, eas in singulis vicibus augendo, longe acerbiori modo quam sub Elisabetha fieret. Deinde, licet rex dicat, se antiquum iuramentum temperasse, non tamen illud abstulit. Scimus enim fide digna relatione, superiori anno decretum esse, ut omnes subditi iuramentum praestent. Praeterea recusantes etiam novum iuramentum fidelitatis admittere, in carcerem sicariorum coniiciuntur; et si ibi etiam recusent, privantur omnibus bonis, et carceri perpetuo mancipantur. Item ut qui aliquem regis subditum ad obedientiam Ecclesiae reduxerit, reus maiestatis laesae habeatur, eiusque criminis poenam subeat, nisi intra certum crimen confessus, utrumque iuramentum primatus, et contra potestatem Papae suscipiat. Quae omnia edicta et leges in scopum avertendi homines a romana religione manifeste ordinantur, et magnam coactionem continent; quandoquidem per comminationem privationis bonorum et perpetui carceris homines ab actibus romanae fidei ac religioni consentaneis arceantur, vel ad iuramenta perfidiae et sacrilegas haereticorum superstitiones inducuntur.

13. Accedit, quod antea sub Elisabetha non tam acerbe factum fuerat, sicut his posterioribus annis, praesertim ab anno 565. usque ad praesentem. Eadem edicta in Hibernia (ut inde scribitur) esse promulgata per legatos, et gubernatores a rege magna cum potestate missos, a quibus ita catholici vexantur, ut vix vivere permittantur, nisi antiquae religioni renuntient. Praecipitur enim omnibus sub gravissimis poenis, ut ecclesias protestantium dominicis diebus et festis adeant, et impiis eorum ritibus intersint, et catholici patriam deserere coguntur, nisi protestantibus conformari velint. Prohibentur praeterea catholici sub poena perpetui carceris, ne intra regnum grammaticam aut aliam scientiam iuvenes doceant. Parentes sub poena confiscationis bonorum interdicuntur filios extra regnum ad litterarum catholica studia mittere; quod si eos misisse constiterit, in carcere detineantur, donec filii redeant. Item qui sui iuris sunt, prohibentur similiter regno exire scientiae comparandae causa sub poena carceris perpetui, si in exitu comprehendantur. Nullus permittitur ad magistratum aliquem eligi, nec ad eius regimen admitti, nisi prius iuramentum de primatu ecclesiastico regis Angliae exhibeat. Quae omnia, et alia multa, quae brevitatis causa omittimus, in eumdem finem evellendi radicitus romanam fidem ab illa insula, in qua vigere adhuc videbatur, ordinantur. Unde cum iussu regis quatuor archiepiscopi, qui soli sunt in illa provincia, ad tractandum de rebus religionis, Dublino convenissent, omnes uno ore iurarunt omnibus modis et viis procurare, ut in suis, suorumque suffraganeorum dioecesibus, atque adeo in universa insula in religionis ritu uniformitas conservetur. *In finem*, inquiunt, *eradicandi penitus papisticam religionem, et loco illius veram* (scilicet) *fidem ac religionem plantandi.*

Haec autem vexatio per edicta et leges non in comminationibus tantum sistit, sed ad executionem magna ex parte progreditur, ut Sander. in lib. 3. suae histor. de tempore Elisabethae late refert. Et de hoc tempore per constantem famam et relationes fide dignissimas nobis constat, maxime vexari catholicos expilationibus et rapinis, et ad summam pauperiem redacti nec vires, nec animos ad resistendum habeant. Cuius rei exempla multa referre possemus: unum vero sufficiat, de quodam illustri viro Vico-

comite Montagu, qui ne iuramentum novum susciperet, pro compensatione sex mille libras, hoc est, viginti quatuor mille cruciatos Lusitanos solvit superiori anno 1611. Neque necessarium est, ut de aliis mediis tormentorum, poenarum, ac coactionis, quibus fideles gravissime vexantur, longiorem probationem adhibeamus; quia et in sequenti capite multa huius veritatis argumenta et exempla referre oportebit: et nunc etiam ad obiectiones, vel potius excusationes regis respondendo, idem evidentius constabit. Nam etiam ipse rex non audet omnino negare afflictiones et poenas, quas orthodoxi in Anglia passi sunt, et nunc etiam patiuntur; sed alias excusationes praetendit, quas expendere opus est, ut evidentissime constet, tam claram et crudelem esse illam persecutionem, ut nulla tergiversatione celari possit.

14. Prius ergo excusat rex praedecessorem suam Elisabetham partitione temporum supra facta. Nam ante sententiam a Pio V. latam fideles graviter non vexavit, post sententiam vero non illos vexavit, sed se defendit, nec fidem persecuta est, sed crimina et coniurationes. At prius membrum falso nititur fundamento. Dicit enim rex, ante Pii V. excommunicationem esse in Anglia severiores leges latas contra catholicos. At illa excommunicatio iste fuit a Pio V. anno 1599, et tamen anno 1558. et sequenti latae fuerunt leges supra relatae, quae non solum severiores, sed etiam severissimae dici possunt, et debent. Poenae enim privationis bonorum vel perpetui carceris per se ac singillatim sumptae, gravissimae sunt: quomodo ergo non est iudicanda severissima lex, quae utramque poenam semel recusanti iuramentum primatus, id est perfidiae, imponebat? Aliae item leges pecuniarias poenas imponentes servantibus in sacris catholicum morem, quam sacrilegum protestantium vitentibus, cum eos paulatim suis bonis ad vitam necessariis privent, et in bono perseverantes perpetuo carceri tandem mancipent, non possunt non gravissimae et severissimae censeri.

15. Addit praeterea rex nullam poenam capitis fuisse illo tempore in pontificios constitutam. At contrarium constat ex dictis legibus; nam secunda vice recusanti iuramentum perfidiae, poena capitis imponebatur. Eademque mulctabatur, qui Bullam quemlibet pontificiam in Angliam deferret. Et doctor catholicae fidei, si aliquem ab haeresi converteret, reus laesae maiestatis, ac subinde etiam mortis reus habebatur. Neque solum legibus, sed etiam illarum executione, et innumeris aliis modis regina illo iam tempore catholicos vexabat. Refert enim Sander. lib. 3. anu. 1585, plures episcopos, qui nec iurare, nec aliis impietatibus consentire voluerunt, de gradibus depositos, et carceribus traditos, et ibi tandem *longo miseriarum taedio fuisse extinctos.* Alios item nobiles, aliosque utriusque sexus religiosos, vel similes pertulisse vexationes, vel ut illas vitarent, patriam deserere, et relictis omnibus, exules fieri, coactos esse. Est ergo evidentissimum, prius Elisabetham gravissima persecutione catholicos vexasse, quam Pius V. in ipsam animadverteret. Unde si aequo animo, ut rex postulat, ipse rem totam cum suis circumstantiis aestimare, et pensitare voluisset, longe verius diceret, Pium V. nullam reginae poenam irrogasse prius quam eius pertinacia et in catholicos saevitia Pontificem ad innocentum defensionem compulissent.

Videamus deinde, quam sit legitima de actis ab Elisabetha in posteriori tempore excusatio. *Elisabetha,* inquit, rex *censura et depositione Pii V. exacerbata, in catholicos ira et indignatione commota est.* At quaenam haec excusatio est? Prefecto nulla; quin potius inde gravior et detestabilior facta est persecutionis iniquitas. Nam, ut ostensum est, ante Pii V. sententiam per plures annos Elisabetha catholicos vexaverat, ut eos ab obedientia Pontificis everteret: cumque Pius IV. legatum ad illam misisset, qui eam admoneret, ne regnum suum nobilissimum propter odium Pontificis perderet, et si quid sibi de iure regni timeret, Sedis apostolicae benignitate facile transigi posse, affirmaret; ipsa nec legatum audire voluit, nec illi in insulam traiectionem permisit, ut libro 3. ann. 1566. Sanderus refert. Additque, alium nihilominus legatum ab eodem Pontifice in Angliam fuisse missum, qui reginam hortaretur, ut aliques ex suis episcopis ad concilium tridentinum sub securitate promissa mitteret, ut causa fidei tractaretur, quem etiam superbe reiecit. Item ait, variis litteris imperatoris, regum, et aliorum virorum illustrium catholicorum duriorem semper factam. Quid ergo mirum, si Pius V. cum per quatuor fere annos sui pontificatus patienter etiam aliquam correctionem, vel moderationem in moribus reginae expectasset, et nihil proficeret, severitate tandem in ipsam utendum esse censuerit? Nemo sane, qui de potestate Papae non dubitaverit, iustam eius indignationem reprehendere audebit, nec reginae pertinaciam excusabit.

Possumusque ad praesentem causam egregiam Augustini sententiam accommodare, qui in lib. *de Unit. Eccles.* cap. 20, ita ad Donatistas loquitur: *Si vos contra Christi Ecclesiam altare erexisse, et a christiana unitate, quae toto orbe diffunditur, sacrilego schismate separatos esse, et corpori Christi, quod est Ecclesia toto orbe diffusa, et blasphemando, et quantum potestis oppugnando, adversari sancta et canonica Scriptura convincit, vos impii, atque sacrilegi: illi autem, qui vos pro tanto scelere tam leniter, damnorum admo-*

nitionibus, vel locorum, vel honorum, vel pecuniae privatione deterrendos coercendosque decernunt, ut cogitantes, quare ista patiamini, sacrilegium vestrum cognitum fugiatis, et ab aeterna damnatione liberemini, et rectores diligentissimi, et consultores piissimi deputantur. Hanc vobis dilectionem debent Pontifices, ut et sacrilegia vestra, et propter christianam mansuetudinem non pro merito puniendae decernant, et propter christianam solicitudinem non omnino impunita dimittant. Hoc in eis Deus operatur, cuius misericordiam, etiam in his molestiis, de quibus conquerimini, non vultis agnoscere. Haec fere Augustinus, quae licet non de Pontifice cogente regem schismaticum, sed de imperatore in favorem Ecclesiae contra subditas rebelles saeviente, loquatur; nihilominus, ut dixi, verba ipsa totaque sententia optime ad praesentem causam cum proportione accommodantur. Neque poterit contradicere, nisi qui potestatem Papae ad reges schismaticos coercendos negaverit: is autem ad quaestionem de causa religionis controversiam revocabit. Atque ita etiam concluditur, licet Elisabetha sententia Pontificis provocata persecutionem auxerit, non ideo scopum, et finem persecutionis mutasse; semper enim contra religionem pugnavit, et in eo proposito occasione iustae sententiae magis confirmata, et crudelior facta est, atque ita persecutio catholicorum non fuit mutata, seu ablata, sed aucta.

16. Ad alia, quae de se suoque regimine rex proponit, breviter respondemus, in primis ex comparatione, quam inter se et Elisabetham facit, ad summum astendere, in principio sui imperii mitius se cum catholicis gessisse, et persecutionem Elisabethae aliquo modo temperasse, non vero ab illa cessasse. Nos enim facile ostendere possumus, ipsum etiam Iacobum a principio regni sui religionem catholicam persecutum esse. Primo, quia in primo anno regni sui, primoque Parlamento edicta reginae non salum confirmavit, sed etiam non parum auxit, ut Bellarminus in sua responsione testatur. Secundo, quia ipsemet rex dicit, catholicos de sua benignitate confisos, in eam spem venisse, ut se brevi religionis suae libertate fruituros confiderent. Ergo fatetur, ipso etiam regnante, semper fuisse catholicis interdictum, ne suam religionem profiterentur, vel observarent; ergo cogebantur illam deserere: quae autem esse potest evidentior religionis persecutio, quam illius usum per iniquas leges et per vim interdicere? Tertio ipse rex fatetur, summam clementiam suam erga catholicos eo pervenisse, ut intra diem constitutam regno excedere permitterentur, vel potius cogerentur, nam exilium illud ad vitandas graviores poenas illis concedebatur. Et hoc vocat rex *clementissimum edictum*. Sed audiat, quid de simili concessione tempore Elisabethae facta scribat Sanderus. *Inierunt his ipsis diebus novum consilium de quibusdam, quos in vinculis habebant, in exilium mittendis; vel quia morte ac mactatione sacerdotum senserunt, se nihil profecisse; vel quia iudicarunt, hoc in primis facto fucatam clementiam suam, cuius laudem tantopere expetunt, pluribus in locis divulgari posse.* Quid ergo, si de simili regis consilio idem iudicium quis faciat? Fortasse non multum a vero aberrabit. Verumtamen demus, regem id fecisse animo leniendi vexationem, et minuendi poenas, *profecto perpetuum exilium, neque magnum est lenitatis argumentum*, ut idem auctor adiungit; imo per se spectatum est gravissima poena, et per illud cogi ad graviores poenas vitandas, magna est calamitas, ac denique ea conditione impositum, ut redire sit capitale, durissimum ac saevissimum est.

17. At inquit rex, se regnante, probari non posse, aliquem causa religionis morte mulctatum fuisse. Sed in primis haec nulla gratia est, nisi beneficium reputetur illud latronum, qui gloriari solent, vitam se eis dedisse, quibus non ademerint. Deinde pessima est illa collectio: *Non interficiuntur catholici; ergo neque persecutionem patiuntur;* quasi vero sola occisio et mors sit coactio et gravis poena. Unde Augustinus *de Unitate Eccles.* capit. 20: *Quoties principes per terrores etiam leviorum poenarum, a bona vita et a bonis factis minando, et saeviendo deterrent, persecutores et oppressores sunt.* Denique falsum etiam esse illud, quod asseritur, in capite sequenti ostendemus. Et ex eo, quod rex addit, et futurum significat, ut interdictio iuramenti occasio sit plures recusantes interficiendi; satis ostendit, regis propositum esse persequendi sanctos usque ad mortem religionis causa. Nam, ut ostendimus, religio et conscientia fideles obligat, hoc iuramentum non admittere; ergo, qui fideles ob eam causam interficit, eas propter causam religionis usque ad mortem persequitur. *Sanguisque eorum non in Pontificem*, ut rex prophetat, sed in caput persecutoris recidet, nisi corrigatur. Non enim Pontifex causam dedit effundendi talem sanguinem, qui veritatem declarando, iuramentum interdixit; sed rex, qui et veritatem oppugnando, tale imponit iuramentum, et usque ad mortem persequi statuit illud recusantes, erit vera causa sanguinis tam crudeliter effusi. Praeterea favores et beneficia, quae catholicis se contulisse refert, et parvi momenti sunt ad excusandam persecutionem; non enim religionis causa illis favere, vel potius cum illis dissimulare incepit, sed ob rationes politicas, ut in principio regni sui omnes sibi aliquo modo conci-

liaret. Et fortasse illis blanditiis et honoribus eorum animos lucrari cupiebat, ut eos postea in rebus etiam religionis facilius voluntati suae obsequentes inveniret. Quod si ita est, illa non excusatio, sed potius pars et augmentum persecutionis censenda est. Denique quod rex frequenter in suam defensionem allegat, sceleribus coniurationis coactum fuisse in pontificios severius agere, et non excusat persecutionem, quam multo antea inchoaverat, ut ostendimus, et ad excusandam e persecutione vexationem catholicorum inde subsecutam nihil iuvat, ut seq. capite ostendemus.

CAPUT XI.

An qui propter romanam religionem et obedientiam in Anglia morte mulctati sunt, inter veros martyres sint adnumerandi.

Summarium

1. Ut infamem persecutoris Ecclesiae notam effugiat, rex asserit, fideles et religiosos viros interfectos esse propter scelera et perduellionem. — 2. Veritas affirmans ostenditur. — Martyres Carthusiani et Franciscani: illustria item martyria Thomae Mori et Roffensis. — 3. Martyrium Thomae Comitis Northumbriae. — 4. Testimonium Baronii de martyribus Angliae. — Martyres e Societate Iesu. — 5. Grave testimonium pro Henrico Garneto Societatis Iesu. — 6. Refutatur evasio regis. — 7. Ex ipsius verbis demonstratur, quosdam ab eo interfectos, pro Christo occubuisse. — 8. Martyres sunt illi, qui oblatam veniam mortis, quam merentur, respuant, ne romanam fidem abnegent. — 9. Qui morte afficiuntur ob non servatam legem iniquam, martyres sunt. — Multi catholici, qui ob transgressionem legum Iacobi regis occisi sunt, propter Christum occubuere. — 10. Ob eamdem causam martyres nascentis Ecclesiae occidebantur. — 11. Martyres sunt, qui propter violationem legum prohibentium actus religionis catholicae interficiuntur. — 12. Qui interficitur, quod actus religionis catholicae exerceat, martyr erit. — 13. Nullum est perduellionis crimen obedire Pontifici. — Confirmatur ex edicto regis Iacobi pro iuramento fidelitatis. — 14. Qui varie pro Christi fide vexantur, martyrii gloria non carebunt. — 15. Duplex modus praedictas afflictiones tolerandi.

1. Ut persecutoris Ecclesiae infamiam rex Angliae quoquomodo effugiat, in religiosos et fideles viros pro Christo in eadem insula interfectos illam reiicere conatus est, constanter affirmans, propter scelera, et crimen perduellionis, vel inobedientiae gravis in transgressione legum civilium, iusto supplicio affectos, non vero propter conscientiae aut religionis causam esse interfectos. Et ideo mentiri affirmat, valdeque irridet eos, qui illos martyres vocant. Unde in Praefatione sic inquit: *Licet sat superque idoneis probationibus Iesuitas perduellionis et coniurationum reos esse pateat, ipsique veritatis victi confessi sint; nihilominus pro martyribus habendi sunt.* Inferius vero post longam digressionem contra P. Henricum Garnetum, et alios factam adiungit: *Id constanter assevero, quod et in Apologia mea posui, hic neminem sive meis, sive defunctae reginae temporibus conscientiae ac religionis causa affectum esse supplicio.* Quod si hoc verum est, necessario concluditur, nullum catholicum, saltem Elisabethae, Iacobi temporibus supplicio mortis affectum, verum martyrem fuisse, quia (ut est constans in theologia principium) martyrem non facit poena, sed causa, ut ex Cypriano, Augustino, et aliis patribus supra in c. XXII, lib. 1. declaravimus. Quibus autem argumentis, vel indiciis rex suadere nitatur, violentas sanctorum mortes anglorum fidelium auctoritate regis in Anglia factas, non propter causam religionis, sed propter alia crimina inflictas esse, postea videbimus. Ostendemusque illis gloriam martyrum non obscurari, sed potius ipsiusmet regis verbis illustrari, et convinci; tam potens enim est veritatis lux et splendor, ut nunquam ita possit per calliditatem, vel violentiam occultari, quin tandem se prodat, et ostendat.

2. Dicimus ergo, non solum sub Henrico VIII, sed etiam sub Elisabetha et Iacobo plures in anglicana persecutione mortem pro Christo suscepisse, qui inter veros Christi martyres magna gloria et constanti veritate computantur. Ita sentiunt de his sanctis viris omnes catholici scriptores, qui de anglicanis rebus his temporibus scripserunt. Nam Polydorus Virginius in fine suae Historiae referens ipsum Henrici abnegantis Papae potestatem, seque caput anglicanae ecclesiae constituentis, subiungit: *Istud autem decretum non ab omnibus probatur. Et in primis ab episcopo Roffensi, viro magna doctrina, summa integritate, et innocentia: item a Thoma Moro equite, litteris ac bonis moribus ornatissimo; qui demum ambo maluerunt de vita, quam de ea sententia decedere, ut ocius in coelo, quemadmodum ipsi sperabant, fruerentur aevo; aliquotque alii idem sponte fecerunt.* Ubi licet expresso nomine martyres non vocet, tamen dum de illorum innocentia testatur, et veram interfectionis eorum causam aperit, et ipsos martyres esse, et pro sola religionis causa interfectos esse confirmat. Idem de illis, et de aliis sub Elisabetha interfectis affirmat, et variis exemplis ac rationibus ostendit Sanderus in lib. 1. et 3. *de Schismate Anglicano.* Nam in lib. 1. anno 1533. et sequentib. refert, plures religiosos carthusianae et franciscanae familiae illustres fuisse martyres, et praeclare triumphasse, illustre pro veritate testimonium reddendo, confirmat. Postea Roffensis et Mori insignia martyria describit, et signatim de Moro refert, interrogatum esse, *an probaret legem publice latam, in qua omnis potestas Pon-*

tifici romano abrogata, et summa Ecclesiae gubernatio regi concessa esset. Cui interrogationi cum prius ita respondisset, ut neque fidem negare, neque temere mortis periculo sese offerre videretur, tandem instante necessitate ita respondit: *Ego per Dei gratiam semper catholicus, nec unquam a Pontificis romani communione discedens, audiveram aliquando Pontificis romani potestatem legitimam quidem et laudabilem, sed tamen humani iuris, non divinae praescriptionis fuisse. Itaque cum viderem, statum huius regni eo ferri, ut necessario investigandum esset, qua ex origine Pontificis romani potestas dimanaret; toto septennio huius rei diligentissimae indagationi me dedi, et deprehendi potestatem romani Pontificis, quam vos temere (ut nihil dicam gravius) abrogastis, non modo legitimam, laudabilem, et necessariam, verum etiam divini iuris, et praescriptionis esse. Haec mea est sententia, haec fides, in qua per Dei gratiam moriar. Vix haec dixerat, cum omnes magna voce clamarunt, proditorem et perduellem esse Morum.* Et similiter de Roffense ait, esse interfectum, eo quod in articulum de primatu spirituali ab Henrico usurpatum consentire recusaverit. Addit vero, utrumque etiam fuisse interfectum, eo quod legitimas fuisse nuptias Henrici cum Anna Bolena iurare noluerint. Ex qua ansam sumpsit rex Iacobus eorum martyria illudendi; verumtamen ex hoc etiam capite illustriora fieri, capite sequenti ostendemus. Denique idem auctor in omnibus fere sequentibus annis vitae Henrici illustrissima martyria refert; verumtamen quia rex Iacobus de tempore Henrici nihil dicit, haec nunc sufficiunt.

3. In libro autem tertio multos propter solam fidei causam extinctos per Elisabetham affirmat, quos et martyres esse censet. Et primum, ante expeditum Breve Pii V. in Elisabetham refert Thomam comitem Northumbrium, qui contra haereticos arma sumpserat, in manum Anglorum traditum, *et vita*, inquit, *si vellet religionis sententiam mutare, oblata, claro martyrio fideliter in Domino finivisse.* Interposuit autem hic auctor verba illa *vita si vellet*, etc. ne forte quis hunc comitem a gloria martyrii excludendum putaret, eo quod propter rebellionem motam interfectus videretur; non enim ita est, nam illa conditio ei oblata sufficiens fuit, ut propter fidei testimonium potius, quam propter prius factum (qualecumque illud fuisset) mortuus fuerit. Quod pro multis aliis exemplis observandum est. Postea vero anno 1571. cum multae leges, capite praecedenti notatae, contra catholicos latae essent, ait Sanderus: *In quas leges cum multi devoti catholici, vel vere offenderent, vel saltem calumnia legum irretiti tenerentur, alii carceribus, alii bonorum proscriptione, alii etiam morte mulctabantur, tam sacerdotes, quam utriusque sexus laici omnium ordinum.* Et in sequenti anno 1581. et sequentibus, etiam patris Edmundi Campiani e societate Iesu et aliorum multorum martyria praeclarissima refert, de quibus tandem ait: *Frustra vero in hoc instituto compendio commemoraverim, quibus de criminibus tam crudeliter in innocentes animadversum sit, cum omnibus constet, veram solamque causam fuisse Religionis avitae professionem, et apostolicae Sedis, ac communionis contra Ecclesiae rebelles filios defensionem.* Quod postea multis indiciis et testimoniis confirmat. Unde quod rex Iacobus ait, Elisabetham a Pio V. exagitatam haec et similia commisisse, nihil impedire potuit, quin haec omnia vera martyria fuerint. Quin potius inde magis ostendi potest, omnia illa homicidia in odium romanae religionis, et ad confirmandam sectam illi contrariam commissa fuisse, ac subinde nihil ad veram martyrii rationem in eis posse desiderari.

Atque eodem modo de his martyribus senserunt Genebrardus in Chron. ann. 1534, referens Paulum Iovium, Georg. Lilium in Chron. et Sleidam lib. 9. Item Surius, in sua historia, Bozius, *de Signis Eccles.* p. 1, lib. 11, cap. 1, ubi martyria Carthusianorum sub Henrico late refert, notatque sua sponte illa sustinuisse. *Nam conditio*, ait, *proponebatur iis, ut vel discederent a fide, vel ea tormenta subirent.* Deinde vero aliorum tormenta et martyria sub Elisabetha refert, quae omnia latius prosequitur lib. 12, cap. 22. Post hos Didacus a Yepes episcopus tarragonen. in Anglicana historia veritatem hanc saepe confirmat, maxime vero in lib. 1, cap. 14, haereticorum consilium, et industriam detegit, causam religionis sub nomine criminis laesae maiestatis involventium, ut sub illo praetextu ac calumnia catholici interficerentur, et martyrum gloriam inter christianos non consequerentur. Et lib. 2, cap. 5. refert Andr. Filipatrum egregie de his martyribus, qui ab Elisabetha facti sunt, scribentem.

4. Praeterea illustrissimus Baronius in Martyrol. die 29. Decembris, quo die festum sancti Thomae Cantuariensis Ecclesia celebrat, post brevem eius martyrii descriptionem subiungit: *Videre meruit saeculum nostrum, ex hac parte felicissimum, quam plurimos Thomos, sanctissimos sacerdotes, aliosque nobilissimos viros anglicanos ampliori (liceat dicere) martyrio coronatos, duplicisque tituli coronis auctos, cum non solum (ut Thomas) pro ecclesiastica libertate, sed pro fide catholica tuenda, restituenda, ac conservanda, nobilissimo martyrio occubuerint: ut inter alios,*

quos nuper S. Societas Iesu velut agnos innoxios in sacris septis, sanctis eruditionibus ad martyrium, acceptissimas Deo hostias, saginavit; quos Romanum, quos Rhemense sacra collegia, quae dixerim celsas turres a facie aquilonis, et fortissima propugnacula fidei, emiserunt ad triumphos, et provexerunt ad coronas. Macte animo, macte virtute, Anglicanorum nobilissime, ac gloriosissime caetus, qui tam illustri militiae nomen dedisti, ac sacramento sanguinem spopondisti: aemulor sane vos Dei aemulatione, cum vos martyrii candidatos ac nobilissimae purpurae martyres designatos aspicio. Compellor et dicere: Moriatur anima mea morte iustorum, et fiant novissima mea horum similia. Quae verba dixit vir gravissimus non solum de his, qui temporibus Elisabethae, sed etiam de his, qui suo etiam tempore sub Iacobo propter similem causam passi sunt, quos non paucos fuisse multorum fide dignorum relationibus compertum habemus, licet nondum in historia aliquo typis mandata, quae ad manus nostras pervenerit, scriptum sit.

5. Denique ita de anglicanis martyribus sensit etiam Petrus Opmeerus in novissimo opere chronographico, an. 1535 et Laurent. Beyerlinck in tomo 2. eiusdem chronographiae ann. 1606, ubi postquam descripsit sulphuream coniurationem contra regem Angliae, et supplicia coniurationis auctoribus inflicta, de patre Henrico Garneto grave reddit testimonium, quod hoc loco transcribere opportunum visum est. *Paulo post venit etiam in suspicionem sulphureae coniurationis, odio crediderim eius, cui se adscripserat, Societatis Iesu, Henricus Garnetus omni litterarum genere excultus. Qui tamen artibus illis nunquam se admiscuerat, obtestatus, nihil se de iis palam rescivisse. Catesbium in arcanis conscientiae detexisse, quidquam in animo sibi esse, quod religionem promoveret, ita tamen verborum involucris id implicuisse, ut regiae necis mentionem nunquam fecerit. Acta iudicii, et quae tam adversus illum, quam ad eius defensionem in medium allata sunt, editis libellis explicata fuerunt. Interim XXVIII. Martii (alii tertiam Maii dicunt) interritus, et exporrecta fronte ad supplicii locum, necemque trahitur, obtestatus se gaudere plurimum, quod eam mortem invenisset, quae sibi ad immortalitatem aditum reseraret. Neque ille solus in eius facinoris suspensionem venerat, sed plures insuper, quorum nonnulli, qui in Belgio degebant, ea macula aspersi feruntur. Dies, quo coniuratio detectu primum fuit, in fastos relata, totique regno celebris ad perennem rei memoriam esse iubetur.*

6. Scio, ad haec omnia responsurum Iacobum regem, non esse his auctoribus fidem adhibendam, tum quod pontificii sint, tum quod falsis rumoribus fuerint decepti. Verumtamen cum omnium istorum virorum non tantum fides in Deum, sed etiam doctrina et prudentia nota sit, et aliqui eorum in vitae integritate et puritate fuerint illustres, credendum potius illis est, quam protestantibus, qui et fidem negarunt, et odio in Pontificem facti sunt infidelibus deteriores. Quapropter qui non ex aliorum relatione, sed ex certa scientia et experientia loquuntur, ut Sanderus, et quos ipse allegat, testes profecto sunt omni exceptione maiores. Qui vero audita referunt, non leviter motos esse, verba ipsorum manifeste ostendunt. Unde potius credendum est, regem in his, quae de iudiciorum suorum legitimis probationibus affirmat, ob haereticis et Papae hostibus deceptum esse, quam tot viros sapientes vanis rumoribus ductos esse; cum rem non ut dubiam, sed ut certam affirment, et multi eorum scriptis et testimoniis fide dignissimis, quae proferunt, illa se didicisse testentur. Quod sine ullo falsitatis vel redargutionis timore fecit etiam illustrissimus Bellarminus, ut omittam alios Societatis scriptores, qui testimonium huic veritati dederunt.

7. Praetermissis autem coniecturis, et testibus, ex verbis ipsiusmet regis eamdem veritatem demonstrare possumus. Suppono enim ex dictis supra, lib. I, c. XXII, in personis a regibus Angliae interfectis nihil aliud desiderari posse, nisi ut propter Christum, seu quod idem est, propter iustitiam, fidem, aut veram religionem exstincti sint; nam omnes aliae conditiones ad martyrium requisitae, et omnia indicia veri martyrii in eorum morte inventa sunt. Quia tam in fidei antiquitate, quam in animi constantia et patientia, nec non in verborum gravitate et prudentia antiquos martyres imitati sunt, ut in dicto capite declaravi. Unde neque rex ipse Angliae, neque protestantes omnes aliam rationem, aut modum obscurandi haec martyria invenire hactenus potuerunt, nisi negando, religionis causa hos martyres passos esse. Et fortasse ideo hanc excusationem praetendere ausi sunt, quia cum ex facto pendeat, difficilem probationem habere videtur; tam potens autem est veritatis vis, ut etiam suis verbis Iacobus illam negare, imo etiam occultare non potuerit.

8. Nam in Praefat. pag. 153, cum dixisset, neminem suo vel reginae tempore religionis causa esse ultimo supplicio affectum, probationem his verbis subiungit: *Nam quantumvis religioni suae deditus sit, quantumvis eam aperte et constanter profiteatur, nullum ei a legibus impendet capitis periculum: nisi comperto contra leges externo aliquo actu deliquisse, aut coniurationem, consiliumve rei summae perniciosum iniisse: exce-*

ptis tantummodo sacrificulis, ceterisque pontificiarum partium, qui transmarinis regionibus sacris ordinibus initiantur, qui tot coniurationibus, tot proditionibus ab ipsis in Anglia, vel conceptis, vel laudatis infames, a nostris finibus sub perduellionis poena arceantur. In quibus verbis primum notanda est regula generalis, in qua rex ait, eis, *qui catholicam fidem aperte et constanter profitentur, nullum a legibus impendere capitis periculum.* Non enim negat, alias graves poenas, et afflictiones eis imminere, neque affirmare potest licere eis per leges, suam fidem profiteri his actibus et modis, quos ipsamet fides praecipit, vel docet, ut ex dicendis patebit. Deinde notandae sunt exceptiones: una est *de his, qui coniurationem inierunt*, de qua nihil dicere necesse est, nam si tali crimine legitime convicti fuerint, iuste pro illo puniuntur; neque illa mors ad martyrium pertinet. Solet autem (ut quibusdam exemplis supra ostensum est, et generaliter fama praedicat) illis promitti poenae remissio, si romanam religionem abiurent, et tunc si cum poenitentia priorum delictorum patiantur, non carebunt gloria martyrii, quia tandem propter fidei constantiam mortem sustinent: sed de hoc alias. Nunc quod ad rem nostram pertinet, est altera exceptio de his, *qui externo aliquo actu contra leges deliquerunt.* Atque in hac immorandum est, et cum illa cetera, quae de religione et exterminatione catholicorum dicuntur, expendemus.

9. Interrogo igitur, de quibus legibus rex loquatur, an de pure civilibus, quibus latrones, homicidae, et alii similes morte mulctantur; vel de legibus, quibus catholici, aut falsam sectam profiteri, aut obedientiam, et potestatem Pontificis abiurare coguntur, aut actus religionis catholicae exercere, vel illam docere prohibentur. Profecto de prioribus legibus satis rex loqui non potest, alioqui facile convincetur falsitatis eius assertio. Tum ex legibus allegatis capite praecedenti, tum ex factis ipsis universo orbi notis, tum etiam ex verbis regis in Apologia, ubi recusantibus iuramentum nuper editum mortem comminatur, ut capite etiam praecedenti ponderavimus, certaque relatione iam accepimus aliquos ob solam illam recusationem esse in Anglia interfectos. Necesse est ergo, ut de legibus in materia religionis disponentibus contra romanam religionem, loquatur. Hinc autem evidenter sequitur, eos, qui propter solam transgressionem talium legum interficiuntur, propter solam causam religionis et conscientiae interfici, ac subinde veros martyres esse: quia, ut dixi, nihil aliud ad verum martyrium in tali morte desiderari potest.

10. Probatur autem illatio, primo in legibus praecipientibus actus verae religioni contrarios, ut est iurare primatum regiae vel regis, et abiurare potestatem Papae, vel nomen eius ex omnibus libris delere, ut praecepit Henricus. Quia nemo potest talem legem servare, nisi contra suam conscientiam agendo, vel interius vel exterius saltem catholicam religionem negando; ergo idem est, propter talium legum transgressionem, quad propter suam conscientiam et religionem immaculatam servandam interfici. Consequentia evidens est, et antecedens constat ex sententia Petri et apostolorum Actor. cap. 5: *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.* Unde recte dixit Augustinus epistola 166: *Si contingat, imperatorem in errore versari, et pro errore suo contra veritatem leges dare, qui non faciunt, quod ille iubet, quia Deus prohibet, licet torqueantur, non puniri, sed probari nunc, et postea coronari.* Similesque patrum sententias congerit Gratianus 11, q. 3, cap. 92, et sequentibus. Et confirmatur, quia non aliter omnes martyres a principio Ecclesiae passi sunt. Per edicta enim imperatorum contra fidem vel cultum veri Dei aliquid agere praecipiebantur sub comminatione mortis, quam sustinare potius, quam talibus obedire mandatis eligebant. Eodem autem modo puniuntur in Anglia talium legum transgressores. Atque ratio haec et assertio locum habet etiam in illis Angliae legibus, quae alios actus sacrilegos, ut participationem calvinianae coenae, et similes communicationes cum haereticis in eorum ritibus et synagogis praecipiunt. Nam licet in legibus non imponatur capitalis poena; nihilominus qualiscumque sit poena, illam propter talis legis transgressionem sustinere, est quaedam martyrii participatio, vel inchoatio, quae si usque ad mortem sustineatur, poterit martyrium consummari, ut infra dicam.

11. De aliis autem legibus vetantibus actus exteriores bonos, et ex fide et religione catholica profectos, ut sunt sacra facere, seu missas privatas dicere, absolvere poenitentes, catholicos exhortari, ignorantes vel haeresi deceptos docere, et schismaticos Ecclesiae romanae reconciliare, et specialiter docere, Papam esse caput Ecclesiae ubique existentis, etiam in Anglia, et similia. De his, inquam, legibus facile etiam probari potest, eos, qui ob transgressionem illarum interficiuntur, esse veros martyres et propter causam religionis interfici. Sunt enim hae leges similes illi praecepto sacerdotum et scribarum dato apostolis Actor. 4, quando *vocantes eos denuntiaverunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Iesu.* Quibus Petrus et Ioannes responderunt: *Si iustum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, iudicate; non enim possumus, quae vidimus, et audivimus, non loqui.* Et iterum cap. 5, cum princeps sacerdotum apo-

stolos reprehenderet, dicens: *Praecipiendo praecepimus vobis, ne doceretis in nomine isto,* etc. apostoli responderunt: *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.* Et cum ob eam causam caesi fuissent, *ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Ubi expendo, licet sacerdotes propter transgressionem sui praecepti apostolos caedi fecissent, illos nihilominus existimasse, *pro nomine Iesu* passos fuisse: unde si passio illa usque ad mortem pervenisset, sine dubio fuisset consummatum martyrium. Ex quo loco generatim colligimus, si praeceptum, vel lex humana prohibeat actus verae religionis catholicae, qui ad eius defensionem, conservationem, vel propagationem ordinantur, et propter eius transgressionem aliquis a fidei persecutore occidatur, vere interfici propter causam religionis, etiam si tyrannus propter legis suae transgressionem poenam illam imponi dicat. Est enim omnino eadem ratio. Cum ergo per has leges Angliae similes actus religionis catholicae prohibeantur, illae nihil obstant, quominus omnes, qui propter usum talium actionum interficiuntur, propter fidem et religionem moriantur.

Ratio autem est, quia leges illae sunt iniquae, et nullam obligationem inducere possunt, tum quia sunt civiles, et in materia religionis contra religionem disponunt; tum quia prohibent actus de se licitos et sanctos in spiritualem perniciem Ecclesiae, quae in illo regno est. Et ideo illas leges non observare nulla est culpa; imo si fiat prudenti modo et sine temeritate, est insignis actus fortitudinis et religionis, et signum magnae caritatis; ergo mors illata propter tales actus, re vera non est poena transgressionis legis, quia ubi lex nulla est, etiam transgressio est nulla, et consequenter nulla culpa; ergo nec vero poena esse potest. Superest ergo, ut sit tantum persecutio religionis, et afflictio, seu passio talis personae, solum quia talem religionem profitetur, aut defendit, vel praedicat; hoc autem est pati propter causam religionis et propter Christum, sicut patiebantur apostoli. Haec autem ratio procedit evidentius, quando actio ab homine prohibita a Christo est praecepta; tum quia homo tunc patitur, ne hominem Deo praeferat, iuxta illam apostolicam sententiam: *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus;* tum etiam quia in illo articulo obligat Christi praeceptum: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus,* Matt. 10. Nam ubi ait auctor *Imperfecti* homil. 25: *Non solum ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem mendacium loquitur, sed etiam ille, qui non libere veritatem pronunciat, quam libere pronunciare oportet.* Unde subiungit, non solum sacerdotem, sed etiam laicum esse debitorem profitendae fidei in tali necessitatis articulo. Quomodo ergo non erit martyr, si ob eam causam interficiatur?

12. Addo vero, licet talia opera lege humana prohibita, possint aliquando omitti sine transgressione praecepti divini, vel quia sunt tantum de consilio, ut vovere castitatem, vel religionem profiteri, vel quia si cadunt sub affirmativum praeceptum Dei, vel Ecclesiae, vel illud non obligat pro tali tempore, vel cum tot periculis; et ideo posset optima pro tunc omitti sine eiusdem transgressione: nihilominus si quis, non obstante iniqua prohibitione et tyrannica comminatione propter zelum fidei, illos actus exerceat eo modo, quo sibi licent, et iudicat ad Dei gloriam et utilitatem animorum expedire: si propterea occidatur, erit vere martyr, quia *non ut maledicus aut fur,* vel inobediens regi, cuius lex est iniqua, *sed ut christianus catholicus* patitur, et propter iustitiam interficitur. Non enim solum homo operatur iustitiam, quando obedit praecepto, sed etiam quoties operatur propter Christum et Dei gloriam, licet tunc non obligetur; ergo qui patitur, ne hanc iustitiam voluntariam, ut sic dicam, id est non necessariam tunc ex praecepto, Deo autem gratam, et proximis utilem, omittat, re vera propter iustitiam patitur; ergo si interficiatur propter eamdem causam, vere occiditur propter causam religionis, ac subinde est verus martyr.

Cum ergo rex fateatur, in Anglia interfici pontificios propter transgressionem talium legum civilium, negare non potest, quin propter causam religionis interficiantur, et consequenter neque inficiari potest esse veros martyres. Nam lex iniusta et invalida non potest impedire martyrii veritatem, nec veram causam talis mortis immutare; quae causa est re vera sola professio talium actionum, quae ideo displicet regi suisque consiliariis, quia displicet illis romana religio, et timent, ne per illos actus vel conserve tur, vel instauretur in illo insula, et ne contraria secta confundatur. Nec refert, si dixerint, prohiberi hos actus, non propter religionem, sed propter civiles rationes, quia tales homines seditiosi sunt, et coniurationem movent, etc. Nam in primis maiori ex parte hae sunt falsae columniae et praetextus ad evertendam religionem catholicam. Dato enim et non concesso, quod aliqui catholici in hoc aliquid peccaverint, vel excesserint, non ideo in omnes catholicos redundare debet infamia; hoc enim contra rationem et iustitiam est, ut constat. Maxime vero iniquum est, ut ob eam causam ipsa catholica religio (ut sic dicam) infametur, et persecutionem patiatur, usum eius, et omnia media necessaria, vel utilia ad illius conservationem vel propagationem subditis prohibendo. Deinde multa sunt legibus anglicis sub poe-

na capitis prohibita, et punita, quae ad evitandum illud periculum, si quod esset, nec necessaria, nec utilia sunt: ut v. g. *prohibere affirmare, Papam esse caput Ecclesiae*, nihil profecto ad illum finem confert. Quin potius illa lex efficit, ut fideles Papae obedientes cogantur sese abscondere, ex qua violentia, et similibus solent tales coniurationes prodire. Et idem est de prohibitione usus sacrificii, et aliarum rerum sacrarum, ut imaginum, et de administratione sacramentorum ritu catholico. At vero si subditi libere suam fidem profiteri sinerentur, et essent cogniti qui a Pontifice sunt, occasio coniurationis, ac similia pericula essent sublata; ergo hoc colore non possunt tales leges, vel mortes, quae sub illarum titulo fiunt, a persecutione causa religionis excusari. Ex quo tandem dicimus, si quod est periculum insidiarum et coniurationum, ex pertinacia ipsorum haereticorum nasci. Et ideo si ad vitandum periculum, volunt potius religionem catholicam funditus evertere, quam a sua pertinacia desistere, hoc ipso evidenter ostendunt, se catholicam religionem persequi, ut suam haeresim retineant, et in illa temporalem statum conservent; ergo quando propter similem causam sacerdotes vel alios fideles occidunt, propter causam religionis illos perimunt, ac subinde tanquam veros martyres, velint, nolint, eos Deo mactant.

13. Nec movere debet catholicos, aut dubietatem aliquam inferre, quod leges Angliae damnent eos, qui talia agunt, tanquam perduelliones, traditores, aut hostes occultos regis, vel reipublicae; non enim apud Deum, sed apud depravatum iudicium hominum tales censeri possunt. Conditores enim talium legum dignitatem Pontificis contrariam esse censent regiae maiestati; et ideo crimen laesae maiestatis appellant obedientiam Pontificis profiteri, cum tamen negare Pontifici obedientiam crimen sit laesae maiestatis divinae, quae vices suas Pontifici in terris commisit; et ideo obedientia, quae illi tribuitur, Deo tribuitur, et non potest esse contraria fidelitati iustae et principibus temporalibus debitae; cum Christus ipse docuerit, non repugnare, quae sunt Caesaris, dare Caesari, et quae sunt Dei, Deo. Hoc autem esse praecipuum institutum et artificium talium legum intelligi facile potest ex his, quae refert Sanderus de tempore Elisabethae lib. 3, pag. 469, ubi de sanctis confessoribus ait: *Cum ceteras confictas criminationes in iudicio facile depulissent, mox ipsorum secretiores cogitationes, et futura facta, quibusdam captiosis interrogationibus super Bulla declaratoria Pii V. fit inquisitio; nimirum, si sententiam illam legitimam fuisse iudicent? si putent in Papa esse potestatem reges exauctorare, ac subditos ab ipsorum obedientia liberos reddere? quid sint facturi ipsi, aut aliis in conscientia praescribent, si bellum a quoquam inferatur propter religionem, ac huius generis alia: in quibus si quid pro pontificia potestate, vel prudentissima veterum moderatione dixissent, continuo laesae maiestatis, et non religionis rei decernebantur.* Et postea confessione cuiusdam Ioannis Nicolai, et variis ac illustribus exemplis idem late confirmat; ac tandem ex legibus in quodam reginae edicto contentis id comprobat, praecipue usque ad pag. 484. Nos vero id ipsum convincere possumus ex regis Iacobi edicto pro suae fidelitatis, vel potius abnegationis pontificiae potestatis iuramento, facto ad proclamationem seu ad petitionem Parlamenti anno 7. regni eius, cuius tenor, omisso proœmio, est: *Per has praesentes stricte praecipimus, et mandamus, ut domini, et ceteri nostri secretioris consilii archiepiscopi, episcopi, praesides, et custodes pacis,... ad quos spectat hoc negotium, ut administrent hoc iuramentum omnibus personis, et praecipue his, quibus potest, et debet administrari, iuxta statutum factum tertio anno nostri regni, et quod in recusantes animadvertant, iuxta leges nostras respective. Et quamvis poterimus propter amorem erga omnes subditos nostros (quibus per providentiam Dei loco patris sumus) optare, ne ullus inveniretur intra terminos nostrorum dominiorum, qui illud recusaverit: nihilominus si quis cor suum ita abalienaverit a serenissimo principe suo, ut illud, vel illius ullam partem externae potestati subiecerit in derogationem nostrae coronae et dignitatis, severitatem et iustitiam nostrarum legum, tali debitam declarabimus; sicut e contra favor noster, et benevolentia benemeritis subditis debetur. Nihilominus, quia alienatio haec a nobis et a nostra corona est praeparatio quaedam ad ulteriorem et periculosiorem defectionem, et ideo tendit ad crimen laesae maiestatis, resolvimus reservare nobis et nostro iusto totum ordinem, potestatem, et dispositionem circa hunc casum, sicut et poenas eiusdem.* Ex quibus verbis satis constat, has poenas re vera non infligi, nisi propter confessionem primatus Pontificis, vel propter non abnegatam potestatem eius, quae manifesto est causa religionis; ut autem gloria martyrum obscuretur, tegi causam veram sub ficto velamine criminis laesae maiestatis, poenarum autem severitatem et iniustitiam sub blandis verbis clementiae et paternae providentiae occultari, in quo rex Angliae antiquos imperatores, qui ab Ecclesia defecerunt, imitatur. Sic enim de Constantio refert Hilarius libro contra illum, quod catholicos persequebatur partim blanditiis, partim terroribus, et afflictionibus, *sine invidia* (inquit) *gloriosarum mortium*. Unde

in hunc modum contra Constantium proclamat: *Contra Deum pugnas, contra Ecclesiam saevis, sanctos persequeris, praedicatores Christi odisti, religionem tollis, tyrannus non iam humanorum, sed divinorum.* Et infra: *Subrepis nomine blandienti, occidis specie religionis, impietatem peragis, Christi fidem Christi mendax praedicator extinguis.*

Similiter Iulianus Apostata *callide et artificiose* (ut ait Nazianzen. orat. 3, alias 1. contra illum) bellum contra christianos movit, *tyrannidi elementiam tanquam hamo escam circumponens, ut vini persuasione, verborumque blanditiis illiniret.* Et subdit Nazianzenus: *Etenim ut alia, ita eum quoque, quo martyres affici solent, bonorum athletis invidebat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur.* Quod iste ibi prosequitur. Et similis repetit orat. 4, quae est 2. contra eumdem. Oratione autem 32, postquam is de Iuliano sermonem fecit, de Valente subdit: *Secundus nihilo humanior illo fuit; imo eo etiam acerbior, quod Christi nomen ferens, pseudo-Christus erat, christianisque probrum ac dedecus, quibus et facere impium, et pati inglorium erat: quod ne iniuriam quidem accipere viderentur, nec illustre martyrii nomen cruciantibus accederet, verum hic quoque fucus veritati fieret, ut qui tanquam christiani patiebantur, tanquam impii cruciatu afficerentur.* Nihil est ergo, quod catholici de istorum sanctorum martyrio dubiteat; nam iuxta regulam Augustini lib. 20. *de unit. Eccl.* cum sint certi, eos in unitate Ecclesiae, pro eadem unitate et obedientia mortuos esse, dubitare non possunt, quin sint tanquam martyres coronati, et interfectores eorum tanquam persecutores martyrum esse iudicandos. *Nemo igitur*, ut Cyprianus lib. *de lapsu* dixit, *infamet martyrum dignitatem, nemo eorum glorias destruat et coronas. Manet incorruptae fidei robur incolume, nec dicere, aut facere aliquid contra Christum potest, cuius et spes, et fides, et virtus, et gloria omnis in Christo est.*

14. Addere tandem possumus ad fidelium consolationem, catholicos diu pro fide vexatos, licet non sint violenter pro fide interfecti, si in ea tribulatione constanter usque ad mortem perseverent, sive in montibus et solitudinibus fugiendo errantes, sive in vinculis et carceribus afflicti, sive voluntariis vel coactis exiliis peregrinantes, sive speluncis et cavernis terrae delitescentes, sive aliis modis et egestate multa incommoda patienter sustinentes, usque ad finem vitae pervenerint, non fore privandos gloria vel mercede martyrii. Cuius veritatis testis sufficiens mihi est Cyprianus ep. 5, 6, ad Thibaritanos, quos ad martyrium exhortans, ait: *Si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera invaserit fames, aut sitis, aut frigus afflixerit, vel per maria praecipiti navigatione properantem, tempestas ac procella submerserit. Spectat militem suum Christus ubicumque pugnantem, et persecutionis causa pro nominis sui honore morienti praemium reddit, quod daturum se in persecutione promisit. Nec minor est martyrii gloria non publice, et inter multos periisse, cum pereundi causa sit, propter Christum perire. Sufficit ad testimonium martyrii sui testis ille, qui probat martyres, et coronat.* Sicque dixit idem Cyprian. epist. 18. ad Lucium papam: *In confessoribus Christi dilata martyria non meritum confessionis minuunt, sed magnalia divinae protectionis ostendunt.*

15. Haec autem tolerantia afflictionum et poenarum usque ad mortem duobus modis potest accidere: uno modo cum tanta corporis violentia et invaletudine ex ipsis afflictionibus, vel earum occasione provenientibus, ut magna ex parte inde mors proveniat, aut nimium acceleretur, ut contingit in diuturno carcere, vel in exilio ad loca insalubria, in longa et periculosa navigatione, vel in tanta rerum penuria, ut gravibus et continuis incommoditatibus corpus extenuetur, donec extinguatur. Et in his casibus in omni proprietate et veritate martyrium consummatur; et ita solet Ecclesia eos, qui hoc modo pro Christo moriuntur, ut veros martyres colere, eorumque facta celebrare. Alio vero modo fieri potest, ut licet quis vincula, aut exilia, vel alias similes afflictiones usque ad mortem pro Christo sustineat, nihilominus afflictiones illae non sint causa mortis, sed suo naturali cursu proveniant: et tunc licet dubium inter theologos sit, an illud fidei testimonium usque ad talem mortem redditum ad nomen et specialem martyrii aureolam obtinendam sufficiat; certum nihilominus est, copiosam martyrii gloriam et mercedem illi deesse non posse. Nam qui sic perseveravit, re vera implevit conditionem a Christo postulatam: *Qui me confessus fuerit coram hominibus;* unde Christum etiam ipsum promissionem suam implere necesse est: *Confitebor et ego eum coram Patre meo.*

Et in his, qui sic patiuntur, maxime locum habet, quod Augustinus serm. 46. *de Tempore* ait: *Non martyrium sola effusio sanguinis consummat, nec sola dat palmam exustio illa flammarum. Pervenitur non solum occasu, sed etiam contemptu carnis ad coronam.* Et sermon. 232: *Quicumque pro veritate testimonium dederit, quidquid pro testimonio veritatis et iustitiae pertulerit, totum ei Dominus pro martyrio compu-*

tabit; utique in ea confessione usque ad mortem perseverando. Et sic etiam in his confessoribus maxime completur, quod sancti patres saepe dicunt, martyrium non deesse, ubi voluntas non deest, sicut dixit Chrysostomus in psalm. 95: *Martyrium non tantum eventu aestimatur, sed etiam proposito.* Et Cyprianus epist. 11: *Non contristetur aliquis ex vobis, quasi illis minor, qui ante vos tormenta perpessi, victo et calcato saeculo ad Dominum glorioso itinere venerunt. Dominus scrutator est renum, et cordis arcana perspicit, et intuetur occulta. Ad coronam Dei promerendam sufficit ipsius solum testimonium, qui iudicaturus est.*

CAPUT XII.

Ad ea, quae contra secundum Breve pontificium, et contra cardinalis Bellarmini epistolam rex obiicit, responsio.

Summarium

1. Regis redargutio in brevitatem Card. Bellarmini. — 2. Praecipuae vires secundi Brevis Pauli V. — 3. Cum rex non haberet, quod contra secundum Pontificis Breve obiiceret, verborum utitur exaggeratione. — 4. A quo spiritu forma illa iurandi inventa fuerit. — 5. Responsio ad ultimam regis illationem. — 6. Confutantur regis obiectiones contra epistolam card. Bellarmini. — 7. Illustre Thomae Mori et Roffensis martyrium a calumnia vindicatur. — 8. Ultima regis obiectio in Bellarminum.

1. Inter alia arrogantiae signa, quae rex in Praefatione ex Apologia Bellarmini, eiusque responsione enumerat, ac reprehendit, unum est, quam in scribendo brevitatem rex tenuerat, eamdem ipsum Bellarminum in respondende sequi voluisse; et addit: *Quo compendio in secundo Pontificis Brevi confutando usus eram, eodem in me voluit uti, meoque exemplo sese pene intra unius paginae angustias coercere.* Ut ergo similem reprehensionem vitarem, omnemque umbram occasionis eius effugerem, sicut in ceteris hactenus feci, in hoc ultime puncto copiosam reprehensionem serenissimo regi dare desideravi. Nihil autem vel in ipso Brevi, quod nova defensione vel probatione indigeret, neque in oppugnatione regis, quod peculiare responsum postularet, inveni; ideoque satius duxi, in eamdem regis offensionem et reprehensionem incurrere, quam vel iam dicta repetere, vel superfluis verbis et otiosis cartas onerare. Ideoque breviter posterius decretum Pontificis, eiusque rationem explicabo, deinde nihil difficile contra illud a rege obiici eadem brevitate ostendam; tandemque simili modo circa epistolae Bellarmini confutationem discurram.

2. Pontifex igitur in hoc posteriori Brevi nullum novum onus vel obligationem catholicis anglis imponit, sed prius Breve iterum confirmat, distinctiusque explicet, in eo duo facta esse. Unum est, declarare non esse licitum in conscientia hoc iuramentum fidelitatis praestare, aliud est, proprio etiam praecepto illud prohibere, ut omnis occasio tergiversandi vel dubitandi tolleretur. Insuper etiam declarat, prius Breve non solum motu proprio, et ex certa scientia, verum etiam post longam et gravem deliberationem de omnibus, quae in iuramento continentur, adhibitam, fuisse scriptum, ideoque omnino servendum esse, omni interpretatione secus suadente reiecta. Ratio autem vel necessitas huius novae declarationis seu confirmationis fuit, quia ut ipsemet Pontifex refert, nonnulli, vel subditi, vel seductores regis rumorem in Anglia sparserant, Breve vel fictum esse, vel non legitime, et ex certa scientia, sed per surreptionem aliquam fuisse expeditum; quo praetextu aliqui, illo contempto, iuramentum non recusabant. Quam fraudem et renitentiam versutiei adversarii humanae salutis idem Pontifex benigne ac prudenter tribuit, ut infirmiorum fidelium fragilitatem excuset.

3. Rex autem Angliae cum nihil haberet, quod contra verissimam Pontificis declarationem et necessariam prohibitionem obiiceret, sive ab auctoritate, sive a ratione petitum, in verborum exaggerationem prorumpit, verbaque ipsiusmet Pontificis, quae proxime adduximus, erripit, et in ipsum convertit, dicens, nulla fraude ita potuisse daemonem catholicis Angliae per mille annos nocere, sicut huius Brevis expeditione Papa illis nocuit. Quia ex illo hoc magnum, scilicet, incommodum sequetur, quia multi etiam sacerdotes, qui iuramentum admiserant, illud abiurare cogentur, atque ita fiet, ut duo iuramenta fidelitatis suo regi exhibita peierent. Unum est illud, quod omnes qui sub regno nascuntur, tacite iurant, aliud hoc, quod posterius admiserunt. *Unde sequitur,* inquit, *neminem posse in Anglia romanam religionem profiteri, nec salutem animae suae curare, qui non fidelitatem suam erga principem cognitam et iuratam exuerit, et eiuraverit.* Nihilque aliud contra hoc posterius Breve obiicit.

4. Non est autem difficile, in praesenti puncto *probare spiritus,* et ostendere, an institutio iuramenti, eiusque exactio potius, quam eiusdem reprobatio, et prohibitio ex spiritu Satanae fuerit, nam *ex fructibus,* seu effectibus eorum discerni possunt. Finis enim iuramenti est avertere fideles ab obedientia ecclesiastica sub colore obedientiae civilis, eos inducendo ad abnegandam pontificiam potestatem sub praetextu iurandi regi fidelitatem. Unde fructus talis iuramenti,

si exhibeatur, erunt schismatis professio, confirmatio, et augmentum, fidei abnegstio, et illius regni integra in spiritualibus ruina, et animarum perditio. Est ergo perspicuum, iuramentum illud ab adversario humanae salutis excogitatum esse, et in cordibus protestantium regi consulentium immissum: et ab eodem spiritu omnia verba et media, quibus tale iuramentum defenditur, proficisci. E contrario vero reprobationem et prohibitionem eiusdem iuramenti a contrario, seu divino spiritu inspiratam esse; tum quia proprium opus spiritus Dei est dissolvere opera diaboli, tum etiam, quia qui prohibitionem illam plena fide et constanti obedientia susceperint, et suis conscientiis consulent, et schismati ac infidelitati cum spe magni fructus et mercedis resistent. Qui vero sive ex animi fragilitate, sive per errorem et deceptionem tale iuramentum admiserunt, ut rex affirmat, lapsum et errorem suum per clamorem Pastoris agnoscentes, dissolvent colligationes impietatis, et iniquum iuramentum abiurabunt. Hoc enim non solum inconveniens non est, ut idem rex infert, sed potius est ad salutem necessarium, et inter praecipuos effectus huius Brevis computari debet.

Neque propterea sequitur altera pars, quam rex involvit, quod scilicet abiuretur iuramentum obedientiae et fidelitatis ad regem, cum ipsis subditis congenitum. Sive enim per hoc iuramentum intelligat obligationem illam, quae veluti haereditario iure pervenit ad omnes subditos, et ad eorum filios ex fidelitate a suis parentibus, et maioribus suis principibus iurata; sive etiam loquatur de expresso iuramento licito et honesto a subditis facto de fidelitate politica regi debita, neutro modo sequitur abiurari naturale illud vinculum, seu iuramentum obedientiae civilis, ob retractationem iuramenti a rege inventi, et ab aliquibus admissi. Quia in eo, ut ostendimus, non promittitur regi civilis obedientia iusta et honesta, sed directe abnegatur Pontifici obedientia et potestas; et ideo quando retractatur, abiuratur abnegatio, ut sic dicam, ac proinde recognoscitur Pontificis potestas, et ad eius obedientiam reditur. Regi autem solum negatur illa obedientia, quae obedientiae Pontificis ac Dei fuerit contraria, quod contra civilem, naturalemque debitam non esse, saepissime declaratum et probatum est.

5. Unde ad ultimam regis illationem iam respondimus. Nam si rex loquatur de obedientia, quam ipse desiderat, quae nullam supra ipsum vel directe in spiritualibus, vel indirecte in temporalibus recognoscat, optime infert, neminem posse in Anglia catholicam fidem tenere, et servare, talem obedientiam regi iurando, vel tale iuramentum, si illud aliquando praestitit, non retractando. Neque rex in hac dubitaret, si, ut tenetur, crederet, extra unam catholicam et apostolicam Ecclesiam non posse esse salutem aut fidem; quia ubi non est unio cum capite, ibi est schisma et divisio ac separatio ab Ecclesia; ideoque fieri non potest, ut qui iuramentum illud admiserit, et in eo perstiterit, in statu salutis existat. At vero si de pura ac legitima obedientia civili rex loqueretur, nullius momenti esset illatio, quia haec obedientia civilis cum ecclesiastica non pugnat, et in aliis regnis catholicis servant subditi romanam religionem, et consulunt saluti suae, et nihilominus non exuunt, nec abiurant fidelitatem regi suo debitam, imo illam ampliori fide, et cum maiori regum pace ac securitate observant.

6. Post impugnata pontificia decreta invehitur rex in epistolam cardinalis Bellarmini, cui quoad hanc partem respondere non duxi operae pretium; tum quia Cardinalis doctissimus solita eruditione id egit plenissime, tum etiam quia fere nihil ad causam pertinens attingit, cui in superioribus satisfactum non sit. Quod ut omnibus sit evidens, singillatim et per partes id brevissime declarabo.

Primum enim Bellarmino tribuit, quod iuramentum fidelitatis cum iuramento primatus confuderit. Sed obiectionem hanc Cardinalis ipse satis confutat. Et ideo nos in principio huius libri utriusque iuramenti formulam proposuimus, ut nullus tergiversationis, aut ambiguitatis locus relinqueretur.

Secundo in versic. *Atque ut iustitiam*, etc. quatuordecim assertiones proponit, quas omnes, vel saltem aliquas ex impugnatione iuramenti sequi affirmat. Sed de illis cap. VI. satis dictum est.

Tertio in § *Atque ut clarius*, transitum facit rex ad persuadendam iustitiam iuramenti fidelitatis conciliorum auctoritate. Sed ut notavi cap. II. huius libri, illa concilia de iuramento longe diverso loquuntur. Unde non immerito possumus nos in regem retorquere errorem, quem ipse in principio huius impugnationis Bellarmino tribuit, nimirum, quod ad confirmandum iuramentum a quaestione prorsus alienum probationes non necessarias congerat, ut dicto loco latius declaravi.

Quarto in § *Nunc vero*, quod pag. 65. habetur, per multas paginas digreditur verbis iniuriosis, seu conviciis et contumeliis Bellarminum insectando, et arguendo: in omnibus autem illis nihil vel ad causam, aut doctrinam pertinens, vel discussione dignum invenio: qualiacumque tamen illa sint, ab eodem Bellarmino docte refelluntur, quanquam non immerito contemni potuissent.

Quinto pag. 84, § *Nunc autem, unde digressus fuerat* (ut inquit) regreditur, statim vero alio divertitur, ut Bellarminum alterius contradictionis redarguat, quod ut efficiat, probandum assumit, Pon-

tifices multo imperatores vexasse, inquietasse, et usque ad interitum persecutos esse. Indueitque varia exempla imperatorum et regum, quos Pontifices deposuerunt. Sed inter ea multa falsa veris permiscet, ut erudite Bellarminus ostendit. Quocirca quae vera sunt, confirmant veritatem catholicam, ut illa referendo in lib. III. diligenter expendimus, singulorum circumstantias ponderando: quae autem sunt falsa, contemnenda sunt, nam potius arguentem redarguunt. Et ita neutra ostendunt, Pontifices regum caedes per sicarios vel insidias fuisse machinatos, quod Bellarminus negaverat, nam falsa nihil probant; verae autem historiae solum convincunt, causa legitima interveniente, et iusta causa exigente, saepius Pontifices contra iniquos principes, servato iuris ordine, usque ad depositionis sententiam processisse.

Sexto in pagina 90. versic. *Nam cum illud constet,* etc. propinquius rex accedit ad causam de iuramenti malitia vel probitate tractandam; parum temen in ea insistit, statim enim per similitudines, vel exempla a Bellarmino adducta divagatur, in singulis disparitatem, tamquam nodum in scirpo quaerens. Nihil vero in defensionem iuramenti, vel ad ostendendam eius probitatem adducit, praeter illud generale principium, quod iuramentum fidelitatis civilis regi praestitum sanctum est. Cum autem difficultas versetur in applicatione illius verissimi principii ad hoc iuramentum, de quo est controversia, ostendendo, illud esse purum iuramentum civilis obedientiae, nihilque religioni catholicae contrarium continere; saepe quidem hoc supponit, et repetit, nunquam vero illud probat, neque defendit, nisi Pontificis potestatem abnegando. Et ideo in hoc solo puncto insistendum censuimus; reliquae enim similitudines, vel exempla, quae ad exhortationem magis, quam ad probationem feruntur, supponunt doctrinam catholicam; at illa stante, sunt optima, nec a rege refelluntur, nisi negando catholicam doctrinam, ut recte notavit idem Bellarminus, omnes epistolae suae partes, et exempla, ac testimonia defendens, et confirmans. Quia vero verba quaedam Gregorii et Leonis Pontificum, quae rex late insectatur a pagina 106. usque ad 116, ad causam de primatu pertinebant, ea nos in libro III. late tractavimus. In secundo vero refellimus quae in pagina 117. contra communionem sub utraque specie, et contra missas privatas repetit.

Septimo a pagina 117. usque ad 126. iterum in Bellarminum, et Sanderum, ac denique in Thomam Morum, et Roffensem invehitur; et licet omnia, quae attingit, ad punctum causae non pertineant, tamen quia fidei doctrinam aliqua ex parte attingunt, de singulis aliquid breviter dicendum putavimus. Primo enim reprehendit non Bellarminum, sed Ecclesiam, quae in verbis consecrationis Corporis non addit verba illa, *quod pro vobis datur, contra Lucam,* inquit, *et Paulum.* Additque, se habere adversarium et hostem Bellarminum, confitentem, illa non posse conciliari. At quis unquam dixit, esse oppositionem inter aliquos de eadem re loquentes, quorum alter rem integre narrat, alter partem refert sine discrepantia, partem vero tacet? Si haec contradictio vel oppositio est, infinitae sunt oppositiones inter evangelistas, quae inter se conciliari non poterunt. Imo in hoc eodem puncto Matthaeus et Marcus opponentur Lucae et Paulo, qui tacuerunt particulam *quod pro vobis,* quam Lucas et Paulus posuerunt. Quin etiam erunt Lucas et Paulus quodammodo inter se oppositi, quia non eodem verbo usi sunt, sed alter dixit, *quod pro vobis datur,* alter, *quod pro vobis tradetur.* Quod advertare libuit, ut qui haec legerit, advertat, quibus praetextibus protestantes catholicam Ecclesiam relinquant, eiusque apostolicos ritus reprehendere audeant. Constat enim evidenter, ibi nullam esse oppositionem, quia neque tacere est contradicere, neque Paulus aut Lucas dixerunt, omnia illa verba esse necessaria ad Eucharistiem conficiendam, neque verisimile est, Matthaeum et Marcum aliquid substantiale huic sacramento praetermisisse; blasphemum autem et haereticum est cogitare, Petrum mutilatam et insufficientem formam Eucharistiae Ecclesiae romanae ac catholicae tradidisse; de qua re alibi a nobis ex professo disputatum est.

7. De persona Sanderi dicit rex, *esse male meritum de patria sua;* quod probat ex eius sententiis, seu essertionibus, eotque recenset, quas hic transcribere non est necesse; nam in libris eius videri facile possunt. Ex illis autem aperte colligitur, non alia ratione dici Sanderum male meritum de patria sua, nisi quia veritatem catholicam docuit; vel quia regibus schismaticis non adhaesit, neque adulatus est; vel denique quia propter fidei constantiam exul a patria mortuus est. De Thoma Moro et Roffensi insignibus viris et illustrissimis martyribus licet negare non potuerit, interfectos fuisse, quia decreto de primatu regis Angliae in spiritualibus assentire noluerunt, addit, non ob hanc solam causam, sed etiam fuisse occisos, quia secundas nuptias regis approbare recusarunt. Quod specialiter dicit de Moro, idem tamen de Roffense intelligit, nam de utroque ita historiae referunt. Subiungit autem rex, *quae meo iudicio valde carnalis causa martyrii fuit.* Ego vero iudico, hoc regis iudicium satis ostendere, quam sit potens error semel imbibitus ad pervertendum prudens iudicium etiam in rebus, quae luce meridiana clariora sunt. Quid enim detestabilius

esse potest, quam dicere malum bonum; aut quid gravius, quam approbare falsa pro veris, in rebus praecipue morum, et quae salutem aeternam concernunt? Cum ergo secundae nuptiae regis Henrici adeo essent detestabiles, ut contra omne ius divinum et humanum fuerint sine valore et effectu contractae; etiamsi nulla alia causa moriendi intercessisset praeter recusationem approbationis illarum, illa sine dubio esset ad martyrium sufficiens. Nam licet adulterium et polygamia, vivente prima et vera coniuge, carnalia sint; illa tamen damnare opus virtutis, et valde spirituale est, et propter constantiam in tali opere mortem constanter ferre egregia est causa martyrii. Sic enim mors Ioannis Baptistae, ut sentit Ecclesia, illustre fuit martyrium, quamvis Ioannes ex odio concubinae potius, quam uxoris, quia regi praedicabat: *Non licet tibi habere eam*, interfectus sit; quia illa causa licet ex parte regis et Herodiadis satis carnalis fuerit, nihilominus ex parte Ioannis fuit spiritualis, utique testimonium veritatis, propter quod occisus est. Ita ergo contingit Moro et Roffensi; ideoque ex hoc capite non obscuratur, sed illustrius fit martyrium. Reliqua vero, quae de his sanctis viris rex detrahit, ad calumnias haereticorum pertinent, quibus ipse fidem adhibet; et ideo etiam scriptores, et conventicula haereticorum Angliae Roffensi opponit, contra totius orbis auctoritatem et consensum, quod valde frivolum est, ut egregie Bellarminus prosequitur.

8. Octavo in § *Denique illud*, etc. regiam dignitatem et potestatem ex Scriptura veteris et novi testamenti persuadere aggreditur; sed frustra laborat, quia dignitatem et potestatem legitimam regis temporalis nemo negat, spiritualem autem potestatem regis, aut exemptionem eius ab obedientia praelatorum Ecclesiae, illa testimonia non probant, et aliis certissimis improbantur, ut in libro III. ostensum est, ubi de testimoniis, quae hic rex congerit, copiose diximus. Et inde satis perspicuum est, quam sint frivolae oppositiones, quas rex fingit inter modos loquendi Scripturae et Bellarmini de regum temporalium dignitate et potentia, quibus ipse Bellarminus satis respondet. Sicut etiam refellit, quae rex postea subiungit adversus titulos, *Pontifex maximus*, vel *Caput fidei*, quibus solet Papa decorari; de quibus, et de pluribus aliis nos etiam in lib. III. diximus. Ideoque, ut dixi, in tota hac parte Apologiae nihil amplius immorandum censui.

OPERIS CONCLUSIO, ET AD REGEM ANGLIAE PERORATIO.

Qua verborum gravitate, et moderatione in controversiis fidei loquendum, vel disputandum sit, Gregorius ille, qui per antonomasiam Theologi nomen consecutus est, tum exemplo, tum luculenta et gravissima sententia nos docuit, dicens in orat. 32: *Non imperite docemus, nec adversarios contumeliis et conviciis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum sermone, sed cum loquente confligentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum obtegentes, non aliter, ac sepias atramentum ante se vomere aiunt, ut piscatores effugiant, aut conspectum sui eis eripiant. Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argumento planum facimus, quod secundum Christum, qui mitis ac pacatus est, atque infirmitates nostras portavit, dimicamus. Nam nec in verae doctrinae detrimentum paci studemus, nonnihil de animorum contentione remittentes, ut facilitatis et mansuetudinis famam colligamus (non enim quod bonum est, male aucupamur); et rursum pacem colimus, legitime pugnantes, atque intra limites nostros spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectaeque doctrinae arbitris legem statuo, ut nec per duritiam hominum animos exasperent, nec per submissionem elatos et insolentes efficiant; sed prudenter, et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatem excedant.*

Ad hanc scribendi regulam totam hanc disputationem ita conformare optavi, ut si fieri posset, ne minimum quidem ab illa discreparem. Hoc enim et regiae maiestati debitum, et officii mei esse, et ad finem, propter quem hunc qualemcumque laborem suscepi, obtinendum pernecessarium esse persuasum semper habui. Non enim propter victoriae laudem, aut ingenii vel doctrinae ostentationem vincere optavi, sed ut veritas ipsa vincat, et errorum tenebrae depellantur, et ut Christus in omnibus regnet, hoc maxime in votis habui. Quamobrem, Rex serenissime, si quid in responsione et disputatione mea acrius, quam soleam, aut liberius, quam par sit, dictum esse apparuerit, non in personam, quam sustines, sed in doctrinam, tum novam, tum etiam contra Christi Vicarium ignominiosam, dictum esse intelligas; tranquilloque animo consideres, difficillimum esse, pravam et perniciosam doctrinam, quam vir catholicus abhorret, doctor aversatur, religiosus indigne fert, acriter, ut par est, reprehendere, quin aliquid in talis doctrinae sectatores redundare videatur. Sunt enim haec adeo coniuncta, ut vix possint disputatione, vel admonitione separari. Quod in Paulo quondam notavit Chrysostomus hom. 4. in cap. 1. epist. Rom. dicens: *Volebat gravitate, et reverentia servata loqui, et auditorem interdum*

mordens percellere; at haec ambo non dabantur, sed alterum alteri impedimento erat. Nam si quid reverenter dicas, haudquaquam possis auditorem perstringere; quod si rursus vehementer perstringere volueris, necesse tibi est, aperte ac nuda oratione rem designare. At prudentia, inquit, *Pauli utrumque exacte praestitit, ipso naturae nomine, et increpationem augens, et hoc tanquam peripetasmate ad enarrationis verecundiam usus.* Hano certe Pauli prudentiam prae oculis babui, et qua potui diligentia imitari studui, semper de re ipsa, non de persona, quoad fieri posset, tractando, vel ubi necessitas cogeret, non ad Regem, sed ad protestantes illius deceptores sermonem dirigeodo.

Superest ergo, Rex serenissime, ut, qua polles animi benignitate, et ingenii magnitudine, de que semper multum confisus sum, nostrum hoc opus beoevole accipere, et puro veritatis amore interdum evolvere non dedigneris, simulque consideres, Ingenui animi, maximique iudicii esse, falsam opinionem, mendacio detecto, deponere, veritatemque intellectam animo amplecti, et verbo profiteri, ac aeternitatis impendentia pericula praecavere. Nullum enim in pertinacia decus, summa autem in ingenii docilitate prudentia, atque in pia ed Deum conversione providentia, qua nou tibi tantum soli, sed patriae olim florentissimae, nunc vero in summo discrimine constitutae, prout ex officii tui magnitudine debitores, consules. Quod si vocem Domini te vocantis audieris, eique obedire decreveris, quod ipse vocando inceperit, adiuvando perficiet, nibilque erit, quod divino praesidio fultus vincere, ac superare non valeas. Unde non est, cur hostium veritatis, quorum sermo ut cancer serpit, contradictionem timeas, proteget enim te Deus a coutradictione linguarum. *Contradicunt linguae multae,* ait Augustinus in ps. 30, *diversae haereses, diversa schismata personant, linguae multae contradicunt veraci doctrinae; tu curre ad tabernaculum Dei, Ecclesiam catholicam tene, a regula veritatis noli discedere, et protegeris in tabernaculo a contradictione linguarum.* Henricus ille, qui primus fidei defensor nominatus est, contra linguas contradicentes egregie prius scripserat, postea desipiens, et sibi et patriae male consulens, deplorandum tam Angliae, quam orbi universo exemplum reliquit. Cur non et Iecobus, licet prius a seductoribus deceptus, contra Dei tabernaculum, Ecclesiam nimirum catholicam, scripserit; intellecta postea veritate, eiusdem Ecclesiae acerrimus propugnator, et anglicani decoris iustauretor existat? Ita enim fiet, ut illustrem fidei catholicae defensoris titulum, quem non sine causa magni facere ostendis, non verbis tantum, sed opere et veritate cum immortali laude merearis.

Quod si fortasse, Rex serenissime, nostris disputationibus, desiderio, et excelso animo, acrique ingenio vestro nondum satisfecimus, et aliquarum rerum vei plenior responsio, vel maior probatio desideratur, aut vobis, vel ministris vestris novae contra catholicam doctrinam obiectiones occurrunt, quibus satisfacere necesserium sit; proponantur velim omni sinceritate, et solius veritatis intelligendae gratia, et quantum in me fuerit, paratum semper invenietis ad eam, quae in nobis est, fidei, sive scripto, sive etiam verbo, si occasio tulerit, rationem reddendam; et ed omnia, quae proposita fuerint, non de me, sed de divino auxilio, et veritate confidens, pro virili respondendum. Hoc solum Maiestatem vestram omni animi submissione enixe postulo, ut si adversus ea, quae in bis disputationibus pertractavi, eliquid rescribere visum fuerit, ab omni vane verborum contentione abstineatur; et digressiones variae de rebus, quae interdum vel casu excidunt, vel obiter attinguntur, et ad causam fidei nihil referunt, evitentur, et solo amore veritatis res ipsa tractetur, et fidei veritas inquiratur. Si enim boc a vobis obtinuero, spe alicuius publicae utilitatis erectus, nulli labori parcam, sed libentissime impendam, et superimpendar ipse pro animabus vestris.

FINIS SECUNDÆ PARTIS.

INDEX SECUNDÆ PARTIS

LIBER QUARTUS

De immunitate ecclesiastica seu exemptione clericorum a iurisdictione temporalium principum.

LIBER QUINTUS

De Antichristo cuius nomen et personam per calumniam et iniuriam falso protestantes Pontifici attribuunt.

LIBER SEXTUS

De iuramento fidelitatis regis angliae — proœmium in quo controversiae fundamentum et origo declaratur.

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE
per la revisione de' libri

NIHIL OBSTAT
Carolus M. Parasole
Censor Theologus

IMPRIMATUR
Leop. Can. Ruggiero
Deputatus

Prezzo di questa prima parte L. 6,00

ALTRE OPERE

che si pubblicano per gli stessi tipi

Suarez — *de Legibus et de Deo legislatore*, vol. un. in due parti. È pubblicata la prima parte di 50 fogli circa di otto pagine . . . . . . L. 7,00

Il Miecoviense — *Discorsi su le litanie lauretane della B. Vergine Maria* — versione dal latino. È pubblicato il primo volume in due dispense, ciascuna di fogli 30 di otto pagine in 8° . . . . L. 5,00

La terza dispensa è prossima a pubblicarsi.

San Tommaso — *Summa catholicae Fidei contra gentiles* — Prima edizione napolitana su quella di Roma del 1500, co'comenti del celebratissimo Franc. de Sylvestris Ferrarese domenicano. Comincerà a pubblicarsi per dispense nel corso di questo anno: è divisa in due parti, ciascuna parte in quindici dispense, ciascuna dispensa di fogli sei di otto pagine in 8° gr. a due colonne e pel prezzo di . . . . C. 50

Opere scolastiche di nostra edizione

Palmieri — *Lezioni di Fisica sperimentale e di Fisica terrestre* — quarta edizione napolitana (prima del Fibreno) quasi interamente rifatta e con nuove e belle incisioni in legno: volumi 3. . . . . L. 9.00

Curtius — *Grammatica della lingua greca* con un quadro sintetico di *tutta la flessione nominale e verbale* del prof. B. Bonazzi — Parti due. L. 3,00

Biblioteca di Scrittori latini con note italiane del Prof. P. Is. Boubée per uso delle scuole del Regno.

—	—	*Cornelio Nipote*. .	L. 1,20
—	—	*Fedro*	L. 0,85
—	—	*Virgilio* . . .	L. 4,50

Sotto i torchi — Le lettere scelte di CICERONE.

Vendibili nella stessa Stamperia

Curtius e **Fumi** — *Illustrazioni alla Grammatica greca con proemio, giunte ed appendici*; vol. unico . . . . L. 3,00

Bonazzi B. — *Corso di analisi grammatico-radicale-comparativa in applicazione alla Grammatica di G. Curtius* — Parte 1.ª *Avviamento all'Analisi* — 16 Favole di Esopo e di altri classici autori; per la 4.ª o 5.ª Ginnasiale . . . . L. 2,50

Giovanni Can. Scherillo — *Storia Critica della Letteratura Latina per le Scuole Normali superiori*. Opera recentissima divisa in quattro parti. Parte prima. . . . . L. 1,00

Le altre tre parti saranno quanto prima successivamente pubblicate ed in breve tempo.